ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE

VOL. V

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE

VOL. V

1962

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII ŞI MATERIALE
DE
ISTORIE MEDIE

Vol. V 1962

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

INSTITUT D'HISTOIRE

ÉTUDES ET MATÉRIEL D'HISTOIRE MÉDIÉVALE

Tome V 1962

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA REPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ИССЛЕДОВАНИЯ И МАТЕРИАЛЫ ПО ИСТОРИИ СРЕДНИХ ВЕКОВ

Том V 1962

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ASPECTE ALE RELAŢIILOR CULTURALE CU BIZANŢUL LA DUNĂREA DE JOS ÎN SECOLELE X—XIV*

DE

CORINA NICOLESCU

Datorită bogatelor rezultate ale cercetărilor arheologice din ultimii zece ani şi concluziilor istorice noi, formulate în lumina materialismului istoric, privind etapa feudalismului timpuriu, putem azi să analizăm o serie de aspecte ale culturii materiale şi spirituale de pe teritoriul ţării noastre în secolele X—XIV, total necunoscute în trecut şi o dată cu aceasta să vedem într-o altă perspectivă aportul bizantin la formarea culturii romîneşti.

Relaţiile dintre teritoriul carpato-dunărean şi lumea bizantină în perioada ce a precedat formarea statelor Ţara Romînească şi Moldova constituie o preocupare relativ recentă a istoricilor [1]. Cu toate că mijloacele de informare pînă acum zece ani erau reduse doar la cîteva izvoare bizantine şi sigilii, cercetîndu-se această problemă sub aspectul politic s-a ajuns la o încheiere cu totul nouă, deosebit de importantă, cu privire la existenţa în Dobrogea şi de-a lungul Dunării a temei bizantine Paristrion sau Paradunavon [2].

Reluînd problema, studii recente [3] au adîncit-o mai ales din punctul de vedere al vieţii locale, relevînd aspectele social-economice şi politice ale

* Acest articol reprezintă sintetizarea cîtorva idei dintr-un studiu mai cuprinzător, *Contribuţii la începuturile culturii romîneşti în sec. X—XIV*, în manuscris.

[1] N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra romînilor de la Dunărea de Jos*, în « Anuarul Institutului de istorie naţională, Cluj », an. I, 1921—1922, p. 138—160; idem, *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, în « Byzantinische-neugriechische Jahrbücher », an. III, 1922, p. 287—310; N. Iorga, *Cele dintîi cristalizări de state ale romînilor*, 1919, p. 103—112; idem, *Histoire des Roumains*, III, Buc., 1937, p. 77—92.

[2] N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, Buc., 1946.

[3] B. Câmpina, *Le problème de l'apparition des Etats féodaux roumains*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, Buc., 1955, p. 187; idem, *L'influence byzantine au Bas-Danube à la lumière des récentes recherches effectuées en Roumanie*, în « Revue roumaine d'histoire », an I, (1962), p. 7—18.

formațiunilor feudale constituite pe acest teritoriu înainte de înscăunarea administrației bizantine. În aceleași studii, s-a pus într-o lumină nouă rolul politic al « grecității populare », formate în orașele paristriene, ca și acela al populației băștinașe și tendința lor de autonomie locală.

Valorificarea izvoarelor scrise și a materialelor arheologice pentru dovedirea existenței în regiunile dunărene a unei culturi de nivel superior, incluzînd și manifestări de artă, este de abia la început [1]. O evoluție continuă din secolele X—XIV este greu de stabilit în cele mai multe domenii, dat fiind cunoașterea încă prea sporadică a secolului al XIII-lea.

Materiale noi, cu aspecte variate, îmbogățesc de la zi la zi domeniul, de aceea în mod firesc studiul de față reprezintă în primul rînd concluziile trase în stadiul actual al cercetărilor [2].

Nuanțarea lor, precizarea unor date, determinarea mai certă a unor trăsături proprii sau unor legături cu alte culturi, vor putea fi desigur desăvîrșite și îmbogățite în decursul vremii. Dar ceea ce constituie încheierea definitivă, diriguitoare de altfel pentru tot studiul nostru, este ideea formării unei culturi locale de tip feudal încă din secolul al X-lea.

În contradicție evidentă cu faptele, unii cercetători mai vechi au situat de pildă, începuturile artei romînești abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, legîndu-le de formarea statelor, deși monumentele de arhitectură ca și celelalte opere păstrate în această etapă, în Transilvania, Țara Romînească și în Moldova, sînt departe de a constitui un început [3]. Este drept că, în vremea publicării celor dintîi lucrări despre arhitectura romînească nu erau de fel cunoscute materialele descoperite recent la Dunărea de Jos, dar existau totuși în Țara Romînească vestigiile unor monumente mai vechi, iar în Transilvania un domeniu bogat de construcții religioase, cu trăsături evident arhaice, păstrate în Hațeg, Zarand și Biharia, datînd în forma pe care o cunoaștem azi, cel puțin din secolul al XIII-lea.

---

[1] C. Nicolescu, *Începuturile artei feudale în țara noastră în lumina ultimelor descoperiri arheologice*, în « Studii și cercetări de istoria artei », an. VI (1959), nr. 1, p. 47—57; idem, *Ceramica smălțuită din sec. X—XV în lumina ultimelor cercetări arheologice*, ibid., nr. 2, p. 75—103; idem, *La céramique roumaine émaillée du moyen-âge à la lumière des dernières recherches*, în « Byzantinoslavica », an XXI (1960), nr. 2, p. 260—273; idem, *Începuturile ceramicii monumentale în Moldova*, în *Omagiu lui G. Oprescu*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1961, p. 373—396.

[2] S-au utilizat materialele arheologice date la iveală pînă în anul 1958, publicate în 1961.

[3] « . . . Pour expliquer certains éléments de l'art roumain dont les débuts correspondent à ce XIV-e siècle seulement quand la nation créa des Etats lui appartenant en propre. . . » (N. Iorga și G. Balș, *Histoire de l'art roumain ancien*, Paris, 1923, p. 3). Plecînd de la această idee, s-a ajuns în chip firesc, apoi, la afirmația că o viață exclusiv rurală și un popor de țărani trăind ca în vremurile străvechi au precedat, singure, etapa întemeierii statelor. « De fapt neavînd monumente decît în partea a doua a secolului XIV-lea, pînă atunci noi nu am avut decît casa țăranului nostru, care este și acum, așa cum a fost acum o mie, două mii de ani, pînă în etapa preistorică» (N. Iorga, *Ce este vechea noastră artă?*, în « Bul. Com. mon. ist. », an XXXV (1942), p. 130—131). Reluînd această idee, Gr. Ionescu afirmă de asemenea că « înainte de întemeierea principatelor, romînii n-au avut clădiri de cărămidă sau piatră. . . » *(Istoria arhitecturii romînești*, Buc., 1937, p. 11).

Ignorarea domeniului de artă romînească din Transilvania și a elementelor mai vechi din arta secolului al XIV-lea în Țara Romînească și Moldova au făcut posibilă această eroare, care pe alocuri mai persistă și azi [1].

Intreaga artă din Țara Romînească, Transilvania și Moldova ne apare închegată și unitară la mijlocul secolului al XIV-lea cu unele particularități ce se pot contura într-un stil propriu. Această constatare își găsește explicația numai cercetînd rădăcinile cu mult mai îndepărtate în timp, care leagă cultura locală în ansamblul ei de aceea balcanică și bizantină. De asemenea, numai admițînd persistența unei culturi băștinașe, fie ea destul de redusă și sărăcită în conținut, datorită împrejurărilor grele prin care a trecut în perioada migrațiilor, se vor putea înțelege trăsăturile comune ca și deosebirile, care în secolul al XIV-lea definesc arta Transilvaniei, în raport cu aceea a Moldovei sau a Țării Romînești.

Departe de a constitui un început, veacul al XIV-lea reprezintă doar încheierea unei lungi etape de evoluție, în care pe temeiuri străvechi s-au topit în noi forme elementele culturii locale în contact cu cultura slavo-bizantină. Acest proces îndelungat a avut ca rezultat cristalizarea unui stil propriu fiecărei provincii istorice, cu trăsături asemănătoare, ce dovedesc desprinderea lui dintr-un fond unitar comun.

Folosind știrile puținelor izvoare scrise care ne pot evoca aspectul civilizației din regiunile dunărene împreună cu vestigiile arheologice, de la măruntele podoabe sau obiecte de uz casnic de caracter artistic, pînă la ruinele unor cetăți sau construcții religioase, vom încerca să reconstituim în parte climatul cultural și artistic creat în lumea romînească a feudalismului timpuriu, în legătură cu ținuturile sud-dunărene și cu Bizanțul.

Abia la început, cercetările urmărind viața poporului romîn în etapa lui de formare, și aceea care a precedat cristalizarea statelor, ne permit totuși să constatăm extinderea în ținutul de la Dunărea de Jos a unui nou domeniu de cultură bizantină, ale cărei relații cu populația locală nu se pot limita doar la linia Dunării. Ele sînt mai îndepărtate, cuprinzînd treptat întregul spațiu carpato-dunărean în secolele X–XIV.

În primul rînd pe baza noilor descoperiri arheologice se întregesc și se conturează azi mai precis principalele etape ale raporturilor cu Bizanțul. Judecînd numai după importantele materiale rezultate din cercetările de la Histria [2],

---

[1] A. Elian, *Les rapports byzantino-roumains*, în « Byzantinoslavica », an XIX (1958), nr. 2, p. 212–225. Referindu-se la etapa secolelor X–XIII, autorul afirmă: « Ce qui est sûr c'est que les relations n'eurent ni l'ampleur, ni la continuité qui leur eussent permis d'être vraiment utiles pour la civilisation roumaine, à ses modestes débuts » (p. 216). Autorul demonstrează de fapt în întreaga expunere care urmează, o teză mai veche, considerînd a doua jumătate a secolului al XIV-lea, etapa hotărîtoare pentru raporturile romîno-bizantine, o dată cu stabilirea dependenței bisericești de patriarhia din Constantinopol (p. 217 și urm.).

[2] La Histria se constată o intensă activitate constructivă cu caracter urbanistic în secolele IV–VI; cele mai remarcabile monumente ale acestei etape sînt două basilici de mari proporții și vestigiile unor locuințe luxoase (cf. Em. Condurachi, *Histria à l'époque de Bas-Empire d'après les dernières fouilles archéologiques*, în « Dacia », an. I (1957), p. 245–263; idem, *Histria romano-bizantină în lumina ultimelor săpături*, în *Monumente și muzee*, vol. I, 1958, p. 21–37.

Garvăn-Dinogetia [1], Mangalia (Callatis) [2], Celei (Sucidava) [3], se poate afirma că strălucirea epocii lui Justinian s-a făcut simțită și în viața acestor orașe. Vestigiile monumentelor descoperite din sec. IV—VI [4], inscripțiile [5], ca și bogatele urme de cultură materială oferă posibilitatea înțelegerii nivelului de viață din aceste centre de la Dunăre, în prima etapă a relațiilor cu Bizanțul.

Întreruptă de migrația bulgarilor și a slavilor de la sfîrșitul secolului al VI-lea pînă către mijlocul veacului al X-lea, legătura cu lumea bizantină se reia treptat, prin intermediul primului stat bulgar, înfloritor în această etapă. Instaurarea autorității politice, administrative și militare a imperiului bizantin în ultima treime a secolului al X-lea, în ținuturile de la Dunărea de Jos, contribuie desigur și mai mult, la pătrunderea directă a unor elemente de civilizație bizantină. De aceea această regiune va juca un rol hotărîtor pentru istoria culturală a țărilor romîne în secolele X—XIV.

Tulburată pentru scurtă vreme de venirea năvalnică a pecenegilor și de lupta pentru autonomie a formațiunilor politice locale, mai ales în ultima treime a secolului al XI-lea, civilizația bizantină continuă în Dobrogea și la Dunăre, mai strălucitoare sau mai umbrită menținută uneori, chiar în lipsa autorității politice a imperiului, de acea « grecitate locală » a orașelor paristriene și de căpeteniile bisericești, pînă către mijlocul veacului al XIV-lea. În această ultimă etapă, repetatele invazii tătare și apoi prădăciunile turcești pun capăt definitiv vieții înfloritoarelor centre economice și culturale de la Dunărea de Jos. Monumentele Vicinei, cel mai strălucitor oraș dunărean în secolele XII—XIV, năruite sub loviturile tătarilor și turcilor, sînt pără-

---

[1] La Dinogetia s-a dezvelit o basilică creștină din veacul al VI-lea, care era pictată în tempera (cf. « Studii și cercetări de istorie veche », an. III (1952), p. 393—394); *ibidem*, an IV (1953) p. 256—257).

[2] I. Barnea, *Descoperiri arheologice din epoca feudală la Mangalia*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VI, 1959, p. 903—910. Capitelele găsite aici, păstrate în muzeul local și în muzeul din Constanța (vezi I. Barnea, *Romano-byzantine basilicae discovered in Dobrogea between 1948—1958*, în « Dacia », an. II (1958), p. 343—346, fig. 11 și rezultatele cercetărilor din ultimii ani duc la concluzia existenței aici a unei basilici luxoase cu o reședință episcopală alăturată. Capitelele aparținînd unei basilici din aceeași vreme din Tomis (Constanța), publicate în studiul citat (p. 341—343, fig. 10).

[3] Un centru deosebit de important pentru ilustrarea relațiilor economice și culturale ale ținuturilor nord dunărene cu lumea bizantină în secolele IV—VI este vechiul oraș roman Sucidava (Celei) din Oltenia. Rezultatele descoperirilor din această etapă sînt concentrate în studiul recent al lui D. Tudor, *Oltenia romană*, Buc., 1958, p. 338—373, și idem, *Le dépôt de miroirs de verre doublés de plomb trouvé à Sucidava*, în « Dacia », an. III (1959), p. 415—432, fig. 1—7. Vezi și rapoartele de săpături 1956—1958 din *Materiale și cercetări arheologice*, VII, 1960, p. 472—491.

[4] Inventarul la zi și bibliografia completă a recentelor descoperiri în studiile lui I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii teologice*, an. X (1958), nr. 5—6, p. 287 și urm.; idem, *Romano-byzantine basilicae discovered in Dobrogea between, 1948—1958*, în « Dacia », an. II (1958), p. 331—349.

[5] Centrele cele mai însemnate ale creștinismului dobrogean, așa cum apar în inscripții sînt: Tomis, Callatis, Histria, Axiopolis, Dinogetia, Ulmetum și Tropaeum Trajani. Vezi R. Netzhammer, *Die christliche Altertümer der Dobrudscha*, 1918 și studiile recente ale lui I. Barnea, *Creștinismul în Scythia minor după inscripții*, în « Studii teologice », an XI (1954), nr. 1—2, p. 65—112; idem, *O inscripție creștină de la Axiopolis*, în « Studii teologice », an XI (1954), nr. 3—4, p. 219, 228; idem, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie mineure*, în « Dacia », an. I (1957), p. 265—288.

site dispărînd chiar din amintirea localnicilor, astfel încît pînă azi se mai poate discuta situarea acestui mare centru economic dunărean.

Această a doua perioadă (secolele X—XIV) a relaţiilor cu Bizanţul, este desigur cea mai semnificativă pentru roadele pe care civilizaţia şi cultura bizantină le-au dat pe teritoriul ţării noastre. Numai cunoaşterea acestei etape poate lumina calea începuturilor culturii şi artei care s-au dezvoltat în ţările romîne în veacurile următoare.

★

Ţinutul dintre Dunăre şi Marea Neagră, viitoarea Dobroge, este cel mai bine luminat în cursul veacului al X-lea de izvoarele bizantine, dată fiind însemnătatea, pentru imperiu, a evenimentelor petrecute aici. Acelaşi teritoriu este şi cel mai bogat în materiale arheologice, care vădesc relaţii economice şi culturale cu lumea bizantină şi oglindesc nivelul de viaţă al populaţiei locale. Această regiune, peste care, după o întrerupere de aproape patru veacuri, imperiul îşi va extinde din nou stăpînirea, a constituit din secolul al X-lea pînă la începutul secolului al XV-lea, cînd a fost definitiv cucerită de turci, puntea de legătură dintre spaţiul carpato-danubian şi civilizaţia bizantină.

Cu prilejul atacului principelui kievean Sviatoslav din anul 971 [1] pentru cucerirea ţinuturilor dunărene, atenţia cronicilor bizantine este concentrată din nou asupra societăţii de la Dunăre, reţinînd unele amănunte importante pentru cunoaşterea împrejurărilor politice şi militare de aici, dar şi pentru condiţiile ei de viaţă. Dobîndim astfel unele ştiri, — destul de sărace, dar interesante — despre modul de viaţă al localnicilor, înainte de instaurarea stăpînirii bizantine, care s-a consolidat deplin abia în timpul lui Vasile I, adică la începutul secolului al XI-lea.

În afara cronicilor bizantine, o cronică rusă relatînd evenimentele acestei perioade, reţine unele preţioase informaţii privind ţinuturile dunărene. Lapidare şi destul de puţine, toate aceste ştiri izbutesc însă să evoce existenţa în veacul al X-lea, a unei vieţi economice active, cu cîteva centre importante, cum era de pildă Pereiaslaveţul, care concentra mărfurile venite din diferite direcţii [2]. De asemenea, aceleaşi izvoare atestă prezenţa unor stăpînitori locali, deţinători de cetăţi proprii, pe malul stîng al Dunării, care cu ocazia luptelor dintre bizantini şi Sviatoslav se supun autorităţii imperiale [3].

---

[1] H. Grégoire, G. Orgels, *Les invasions russes dans la Synaxaire de Constantinople*, în « Byzantion », an XXIV (1954), fasc. 1, p. 141. Campania lui Tzimiskes în Dobrogea a durat numai patru luni. La 20 iulie, în ziua de Sf. Theodor, a fost cucerită cetatea Dristra (fostul Durostorum). Pentru a sărbători această victorie, bizantinii au dat acestui oraş numele de Theodoropolis. Sigiliile de la sfîrşitul secolului X poartă chipul acestui sfînt, devenit patronul oraşului (N. Bănescu, *La domination byzantine aux bouches du Danube*, p. 17).

[2] « Acesta este miezul ţării mele, căci aici se adună toate bunurile de la greci, aurul, ţesăturile, vinul şi fel de fel de fructe, de la cehi, de la unguri, argintul şi caii din Rusia, blănurile şi ceara, mierea şi robii ». *Повесть временных лет* (ed. D.S. Likhatcev, Moscova-Leningrad, 1950, I, p. 244); traducerea romînească *Cronica lui Nestor* (Povest vremenih...), ed. Popa-Lisseanu, în *Izvoarele istoriei romînilor*, vol. VII, Buc., 1936, p. 73).

[3] « . . .Şi au venit la dînsul soli din Constanteia şi din alte fortăreţe ridicate dincolo de Istru şi cerînd iertarea faptelor rele s-au predat împreună cu acele fortăreţe, pe care primindu-i cu blîndeţe, a trimis să preia fortăreţele şi oaste îndeajuns pentru paza lor » (Kedrenos-Skylitzes, II, p. 401, ed. Bonn).

Deşi se discută încă cronologia şi caracterul culturii materiale din secolul al X-lea, în etapa anterioară stăpînirii bizantine, instaurată abia după victoria lui Tzimiskes (971), izvoarele citate mai sus, ca şi faimoasa inscripţie slavă, datînd din anul 943, care aminteşte de « jupanul Dimitrie », fac dovada certă a existenţei aici a unor organizaţii locale de tip feudal încă prin prima jumătate a secolului al X-lea. Faptul a fost demonstrat, sub raport istoric [1].

Pentru cea de-a doua etapă, în care autoritatea imperiului bizantin se extinde şi se consolidează, îndeosebi în timpul lui Vasile al II-lea, materialele arheologice recent descoperite confirmă cu prisosinţă ştirile izvoarelor scrise astfel încît imaginea vieţii ţinuturilor dunărene din secolul al X-lea înainte se conturează acum tot mai precis şi mai unitar.

Prima constatare importantă ce se desprinde din ansamblul izvoarelor este legată *de dezvoltarea unei intense activităţi economice în aceste ţinuturi*. La adăpostul vechilor cetăţi romano-bizantine, în parte refăcute de localnici, se înfiripă aşezări relativ întinse, cu caracter orăşenesc, în care meşteşugurile diverse [2] şi comerţul [3] deţin un rol important în afară de agricultură şi creşterea vitelor; produsele locale, împreună cu acelea de import, bizantine, kieviene, orientale [4] etc., circulă în aşezările dunărene, care apar cronicarilor bizantini « mari şi numeroase cu o populaţie care vorbeşte toate limbile » [5].

Pe baza unor materiale arheologice, considerate ca anterioare stăpînirii bizantine, se constată circulaţia unor produse de ceramică de factură bizantină, care trec şi în nordul Dunării. Astfel în aşezarea de la Garvăn-Dinogeţia, unele amfore sînt datate din această etapă [6]. Unii cercetători [7] atribuie acestei etape o varietate de ceramică de calitate superioară, colorată cu

[1] B. Câmpina, *Le problème de l'apparition des Etats féodaux roumains*, p. 187 şi urm.; idem, *L'influence byzantine au Bas-Danube à la lumière des récentes recherches effectuées en Roumanie*, în « Revue roumaine d'histoire », an I (1962), p. 7—18.

[2] Aceste încheieri au fost stabilite pe baza numeroaselor materiale descoperite în aşezările cercetate în ultimii zece ani, mai ales de la cetatea Garvăn-Dinogeţia, dar şi din celelalte cetăţi ca: Isaccea, Noviodunum, Capidava, Mangalia, Cernavodă (Axiopolis) etc. Vezi rapoartele de săpături privind aceste cercetări, în « Studii şi cercetări de istorie veche », 1950—1955 şi studiile lui I. Barnea, *Meşteşugurile în aşezarea de la Garvăn sec. X—XII; ibid.*, 1955, nr. 1—2, p. 99—117. *Descoperiri arheologice din epoca feudală la Mangalia*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, VI, 1959, p. 903—910; idem, *Date noi despre Axiopolis*, în « Studii şi cercetări de istorie veche», an. XI (1960), p. 69—78.

[3] I. Barnea, *Relaţiile dintre aşezarea de la Bisericuţa-Garvăn şi Bizanţ în sec. X—XIII*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an IV (1953), nr. 3—4, p. 641—669; idem, *Elemente de cultură materială veche rusească şi orientală în aşezarea feudală (sec. X XII) de la Dinogeţia*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, vol. I, 1954, p. 195 227; idem, *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube au XI—XIIIe siècle*, în *Nouvelles études d'Histoire présentées au Xe congrès des sciences historiques, Rome*, Buc., 1955, p. 169—180; idem, *Amforele feudale de la Dinogeţia*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. V (1954), nr. 2—4, p. 513—530.

[4] Vezi studiile lui I. Barnea citate mai sus, nota 3.

[5] Mihail Attaliates, *Historia* (ed. Bonn, 1853), p. 203.

[6] I. Barnea *Amforele feudale de la Dinogeţia*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. V (1954), nr. 3—4, p. 518; la Bucov se găseşte un fragment de amforă considerat anterior celei de-a doua jumătăţi a secolului X *(Materiale şi cercetări arheologice*, V, 1959 p. 468).

[7] R. Florescu, *Unele observaţii cu privire la ceramica decorată cu culoare roşie din aşezarea tîrzie de la Capidava*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an X, nr. 1 p. 131—138.

humă roșie, pe care alții [1] o situează însă chiar în prima etapă a stăpînirii Bizanțului. În mod firesc, pe calea negoțului, atît de activ, cum reiese din cronica rusă, puteau pătrunde în aceste ținuturi, materiale ceramice de factură bizantină, încă din etapa care a precedat instaurarea autorității imperiului la Dunărea de Jos.

Recucerirea ținuturilor dunărene după anul 971 și consolidarea stăpînirii, mai ales din timpul lui Vasile al II-lea, au ca urmare intensificarea relațiilor economice directe cu imperiul și pătrunderea într-o proporție cu mult mai mare, față de etapa anterioară, a elementelor de civilizație bizantină. De aceea, așa cum este firesc, cele mai numeroase și mai importante mărturii în domeniul ceramicei și podoabelor, precum și monumentele, sigiliile, monedele etc. găsite în numeroase centre dobrogene, aparțin mai ales ultimei treimi a secolului al X-lea și veacurilor următoare. Tezaurele monetare neîntrerupte pînă în secolul al VII-lea dispar aproape total timp de două veacuri; ele reapar brusc, numeroase în vremea împăratului Tzimiskes, fiind frecvente mai ales în prima jumătate a secolului al XI-lea, către sfîrșitul acestui veac și în secolele XII-XIII, cînd dovedesc deasemenea o intensă viață economică [2]. Renașterea, în formele evoluate ale unei vieți orășenești cu o activitate vie oglindită de circulația monetară și varietatea obiectelor găsite, generalizate în regiunea dunăreană, cuprinde treptat mai adînc și ținutul de la nordul fluviului, astfel încît, chiar din secolul al X-lea, elementele culturii bizantine se întind în zona subcarpatică unde vor evolua pînă în veacul al XIV-lea.

Unele trăsături comune ale culturii materiale existente pe ambele maluri ale Dunării extinsă într-o zonă mai adîncă în spațiul carpato-dunărean, confirmă o ipoteză mai veche [3] în legătură cu dominația ducatului Paristrion asupra celor două maluri ale fluviului (fig. 1).

În stadiul actual al cercetărilor sîntem încă mai puțin informați asupra culturii materiale și artei din secolul al XIII-lea în ținutul dobrogean și la gurile Dunării. Izvoarele atestă însă o stăpînire bizantină în aceste ținuturi dunărene, chiar cînd autoritatea imperiului fusese tulburată de cruciata a IV-a [4], administrația imperială fiind preluată de aceea a reprezentanților locali ai patriarhiei de la Constantinopol. Cu toate că posedăm încă puține elemente și despre aspectul culturii de la nordul Dunării în secolul al XIII-lea, din pricina invaziei tătare, anume constatări de ordin istoric, cît și unele trăsături arhaizante proprii unor monumente de artă din Țara Romînească, de la sfîrșitul secolului XIII și din secolul XIV, ne îngăduie însă încheierea că nici în această perioadă înrîurirea bizantină nu s-a limitat la linia Dunării (fig. 1).

Fără a putea stabili în toate domeniile aspectele noii culturi de tip feudal formate în spațiul carpato-dunărean, dat fiind stadiul de început al cercetă-

[1] Informație P. Diaconu.

[2] O. Iliescu, *Despre tezaurele monetare și viața economică în secolele XII–XIV pe teritoriul țării noastre*, în « Studii », an. V, nr. 3, p. 178–185.

[3] N. Iorga, *Le Danube de l'Empire*, *Mélanges G. Schlumberger*, vol.I, Paris, 1924, p. 13 și *Etudes byzantines*, II, Buc., 1940, p. 201. Aceeași idee în *Histoire des Roumains*, II, Buc., 1937, p. 366.

[4] V. Laurent, *La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VIII Paléologue*, în « Rev. hist. du Sud-Est européen », an. XXII (1945), p. 184–198.

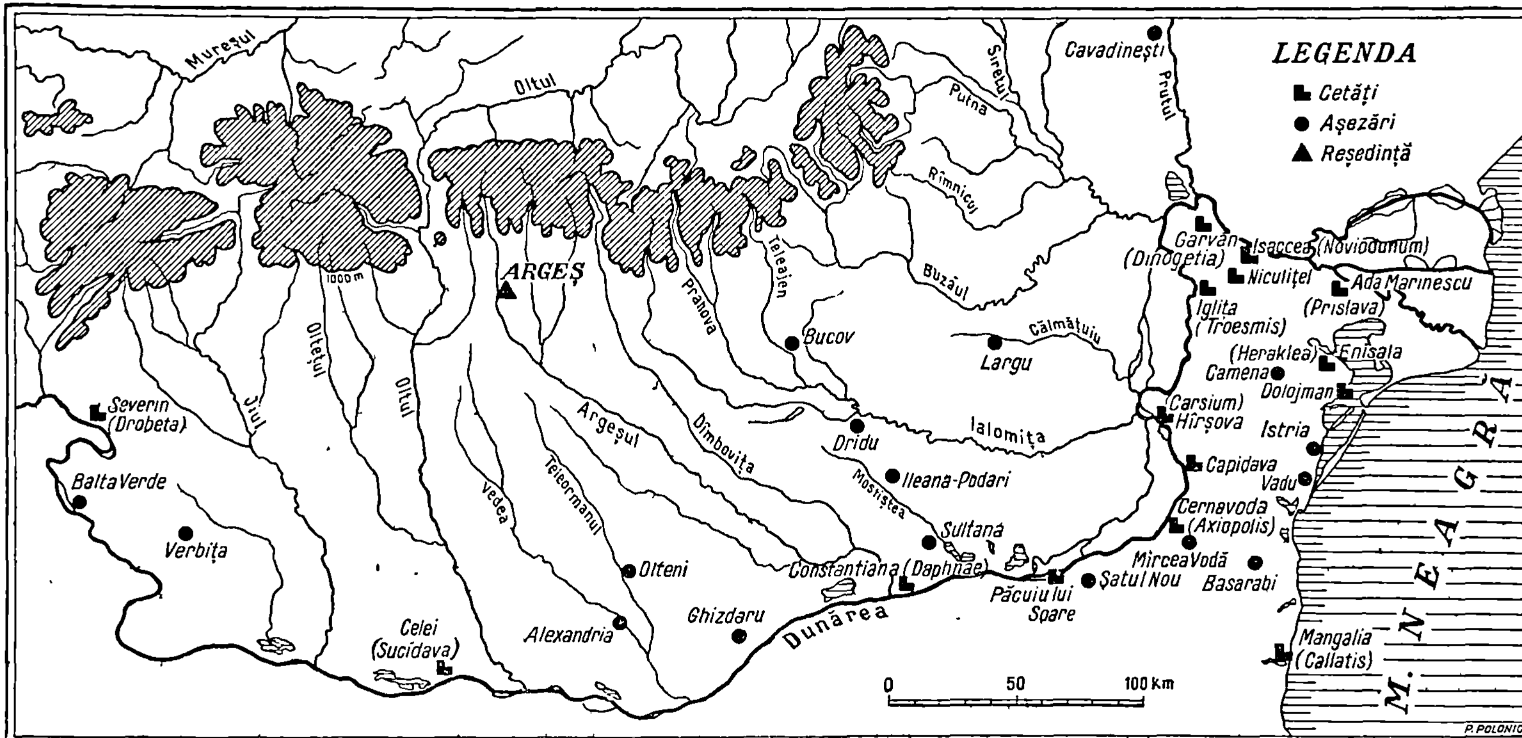

Fig. 1. — Harta principalelor cetăţi şi aşezări din Dobrogea şi spaţiul carpato-dunărean din sec. X pînă la începutul sec. XIV, unde s-au găsit vestigii de cultură bizantină.

torilor în care lipsesc încă o serie de verigi de legătură, se pot contura însă temeiurile pe care ea se dezvoltă, aşa cum o cunoaştem în secolul al XIV-lea.

Domeniul în care se poate urmări cel mai bine procesul de integrare a unor elemente noi bizantine în arta locală îl constituie ceramica. Grupul

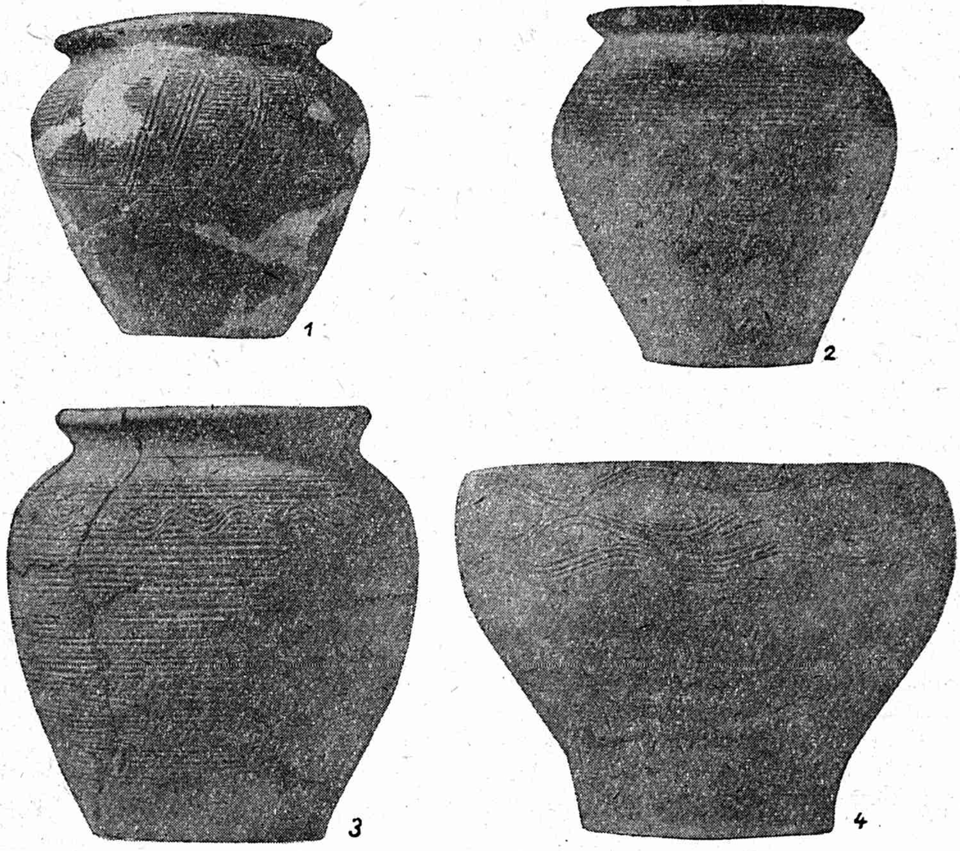

Fig. 2. — Diferite tipuri de olărie protoromînească. 1. Capidava, 2. Dridu, 3—4. Cernavoda sec. X—XI.

cel mai semnificativ pentru ilustrarea procesului de sinteză, petrecut în veacul al X-lea între elementele locale şi cele bizantine, îl formează olăria definită recent de arheologi ca « protoromînească » (fig. 2) deosebită de aceea slavă [1]. Generalizată pe tot teritoriul dobrogean, la nordul Dunării pînă în zona

[1] I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Protoroumains. La civilisation de Dridu*, în « Dacia », an. II (1958), p. 371—382; M. Comşa, *Contribuţii la cunoaşterea culturii străromîne în lumina săpăturilor de la Bucov*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. X (1959), nr. 1 p. 81—94; idem, *Săpăturile de la Bucov*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, V, 1959, p. 496, fig. 1, *ibidem*, an. VI (1960).

subcarpatică, la est de Carpați și în Transilvania, această ceramică prezintă în tehnică, forme și sistem decorativ, evidente trăsături care o leagă de tradiția mai îndepărtată a olăriei locale. Ea este similară cu olăria din sudul Dunării, unde a evoluat pe aceleași temeiuri romano-bizantine. Treptat, cercetările arheologice recente dau la iveală bogate materiale, care împlinesc verigile de legătură dintre ceramica locală a secolelor IV—VI și aceasta, atît de bine cunoscută din secolul al X-lea. Olăria din secolele V—VII descoperită în așezările de la Bandul de Cîmpie, Morești, Bratei, Ipotești-Cîndești, Monteoru etc. este considerată azi a fi proprie populației romanice. Faptul, interesînd îndeosebi dezvoltarea culturii materiale pînă în veacul al X-lea, cînd se consideră deplin încheiată formarea poporului romîn, depășește însă limitele și preocuparea studiului de față. Ceea ce ne apare însă mai semnificativ și trebuie subliniat în raport cu dezvoltarea acestei ceramici în secolul al X-lea este constatarea că unele forme și procedee decorative reprezintă moștenirea unei tradiții locale străvechi, care s-a continuat de-a lungul secolelor, fiind doar împrospătată și îmbogățită prin reluarea contactului cu Bizanțul. Totodată, urmărind evoluția ei ulterioară, constatăm că formele și sistemele decorative ale secolelor X—XI se vor transmite olăriei din veacurile următoare caracterizînd producția rurală și orășenească în tot cursul evului mediu. Principalele tipuri tradiționale sînt pînă azi vii în olăria populară.

În domeniul ceramicei, trebuie să deosebim dintru început produsele importate de acelea imitate sau asimilate producției locale, acestea din urmă dobîndind o însemnătate cu mult mai mare pentru înțelegerea procesului de formare a ceramicei romînești de artă. Un prim grup de obiecte dovedind prin frecvența lor, mai ales traficul comercial dintre orașele dobrogene, Bizanț și alte centre ale Mării Negre, sînt amforele [1], găsite în număr atît de mare în diferitele așezări cercetate (fig. 3). Cele mai multe aparțin secolelor XI—XII, unele poartă chiar marca atelierelor bizantine de proveniență. Ele circulau cu diferite produse și în nordul Dunării, deoarece au fost găsite și la Dridu [2].

Tot ca produse de import apar în această vreme străchinile, talerele și cănile smălțuite, cu fondul galben de lămîie și decorul fin zgîriat în pastă, în tehnica «sgrafitto» [3], împreună cu o altă varietate decorată cu cornul,

[1] I. Barnea, *Amforele feudale de la Dinogeția*, în «Studii și cercetări de istorie veche», an. V (1954), nr. 3—4, p. 513—530. Aproape fiecare locuință cercetată din așezarea de la Garvăn-Dinogeția posedă cel puțin 1—2 amfore, în unele numărul lor ajungînd pînă la 10—12 exemplare. La Niculițel, Isaccea, Constanța, Mangalia, Prislava, Capidava, Iglița, Păcuiul lui Soare etc. se găsesc de asemenea numeroase fragmente de amfore (vezi «Studii și cercetări de istorie veche», an. V (1954), nr. 1—2, p. 184; *ibid.*, an. V (1955), nr. 3—4, p. 742; *ibid.*, an. V (1954), p. 180—181, fig. 18; *Materiale și cercetări arheologice*, IV, 1957, p. 167—169; *ibid.*, V, 1959, p. 461—472; *ibid.*, VI, p. 638, pl. V, 7—8; *Capidava*, p. 209). În raportul asupra săpăturilor de la cetatea Păcuiul lui Soare (*Materiale și cercetări arheologice*, VI, 1959, p. 659) se face o observație interesantă în legătură cu pătrunderea amforelor, probabil pe la gurile Dunării, dat fiind numărul lor foarte mare la Garvăn, în raport cu celelalte așezări.

[2] I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Protoroumains. La civilisation de Dridu*, în «Dacia», an II (1958), p. 376.

[3] I. Barnea, *Relațiile dintre așezarea de la Bisericuța-Garvăn și Bizanț în sec. X—XII*, în «Studii și cercetări de istorie veche», an. IV (1953), nr. 3—4, p. 655—657, fig. 4—8.

2 — c. 407

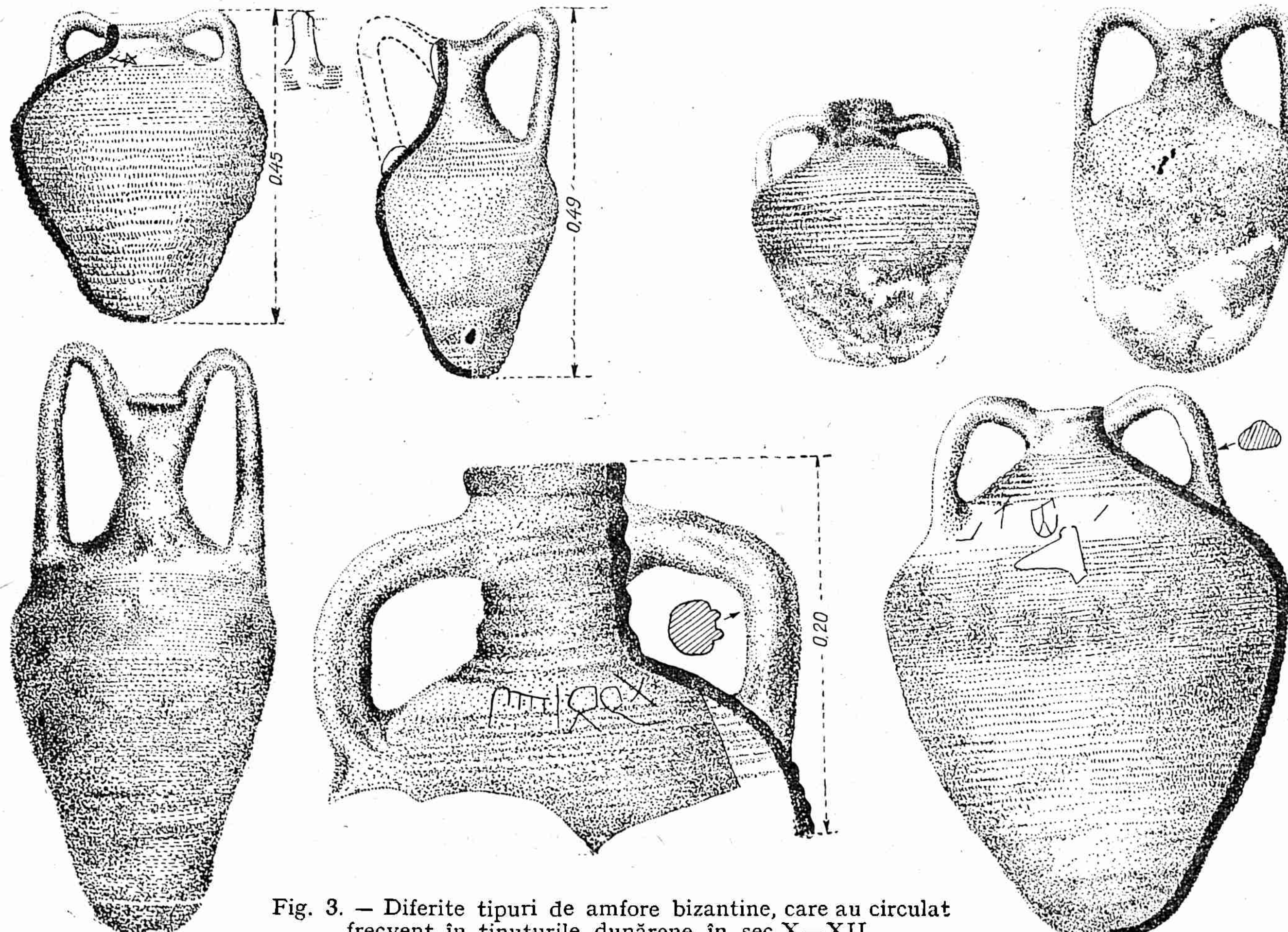

Fig. 3. — Diferite tipuri de amfore bizantine, care au circulat frecvent în ţinuturile dunărene în sec. X—XII.

cu motive lineare pe fond brun sau verde. Olăria de acest tip, a cărei răspîndire este mai limitată în raport cu aceea verde-măslinie, este un produs de lux. Ea apare în centrele mai mari ca Garvăn-Dinogeţia [1], lipsind de pildă la Capidava. Formele, coloritul, tehnica şi motivele decorative o încadrează în ceramica bizantină constantinopolitană datînd din sec. XII [2].

Produse de import şi imitaţii locale circulă curent în sec. XIII–XIV la Isaccea (Noviodunum) [3], Histria [4], Ieni-Sala (Heracleea) [5], Păcuiul lui Soare [6] şi Turnu-Severin [7] (fig. 4). Această categorie de olărie este deosebit de importantă pentru că constituie baza pe care se dezvoltă ceramica romînească de artă, a cărei etapă de maximă înflorire se situează în secolele XIV–XV. Extinsă de-a lungul Dunării, în secolul al XIV-lea ea se generalizează în marile centre orăşeneşti subcarpatice, Argeş, Cîmpulung, Tîrgovişte, Tîrgşor etc. şi în Moldova la Suceava, Siret, Vaslui, Iaşi etc., păstrîndu-şi însă caracterul unui produs de lux.

Simpla circulaţie a acestei ceramici de import ar fi rămas fără rezultate însă dacă nu s-ar fi modificat încă din secolele X–XI, chiar tehnica locală, prin introducerea smalţului. Numai cunoaşterea atît de timpurie a smălţuirii vaselor explică dezvoltarea atît de largă şi caracterul artistic al olăriei romîneşti medievale. Încă din secolele X–XI s-a făcut dovada că la Garvăn-

---

[1] Vezi *Rapoartele de săpături de la Garvăn-Dinogeţia*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », 1955–1956, *Materiale şi cercetări arheologice*, 1957–1961 şi studiul citat al lui I. Barnea.

[2] În clasificarea lui Talbot Rice (*Byzantin Glazed Pottery*), Oxford, 1930, p. 32–33, pl. XIII) tipul acesta este catalogat în grupa B. 1, aparţinînd sec. XI–XII. La Robert B. K. Stevenson (*The great palace of the byzantine Emperors. The pottery*, 1947, p. 50, pl. 20, fig. 4) grupul de ceramică asemănătoare cu aceea de la Garvăn-Dinogeţia este datat către mijlocul secolului al XI-lea.

În ultima clasificare a lui Ch. Morgan, *Corinth. The Byzantine pottery*, Harvard University Press, 1948, p. 115–121, ceramica încadrată în stilul « Spiral », cea mai apropiată de aceea de la Garvăn-Dinogeţia, este datată către mijlocul secolului al XII-lea.

[3] I. Barnea, *Raportul asupra sondajului de la Noviodunum*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. V (1954), nr. 1–2, p. 175–188; *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, IV, 1957, p. 155–174.

[4] C. Preda, *Urme de viaţă la Histria, din sec. XII–XIII*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. V (1954), nr. 3–4, p. 531–537, fig. 3–4.

[5] Numeroase fragmente de olărie au fost găsite cu ocazia unor cercetări mai vechi în cadrul cetăţii Ieni-Sala (Heracleea), ele par a forma două grupe diferite, dintre care una din secolul al XIV-lea şi alta ceva mai timpurie. Cele mai multe fragmente se păstrează la Muzeul de istorie din Galaţi, iar altele în Muzeul de artă comparată al Sfatului popular, Bucureşti.

[6] Unele materiale smălţuite şi sgrafiate descoperite în cercetările din ultimii ani (1958–1960) la cetatea Păcuiul lui Soare se încadrează în a doua jumătate a secolului al XIII-lea şi la începutul secolului al XIV-lea (*Materiale şi cercetări arheologice*, VII, 1961, p. 605–606, fig. 10).

[7] Corina Nicolescu, Radu Popa, *Ceramica smălţuită din sec. XIII–XIV de la Păcuiul lui Soare*, în manuscris. Bogatele materiale descoperite cu ocazia unor săpături mai vechi, la Turnu-Severin, pot fi deosebite de asemenea în două categorii, între care unele par mai timpurii, secolele XIII–XIV (vezi C. Nicolescu, *Ceramica smălţuită*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », 1962, nr. 2, passim. Ele sînt identice cu acelea datate sigur la Păcui în a doua jumătate a sec. XIII şi începutul sec. XIV.

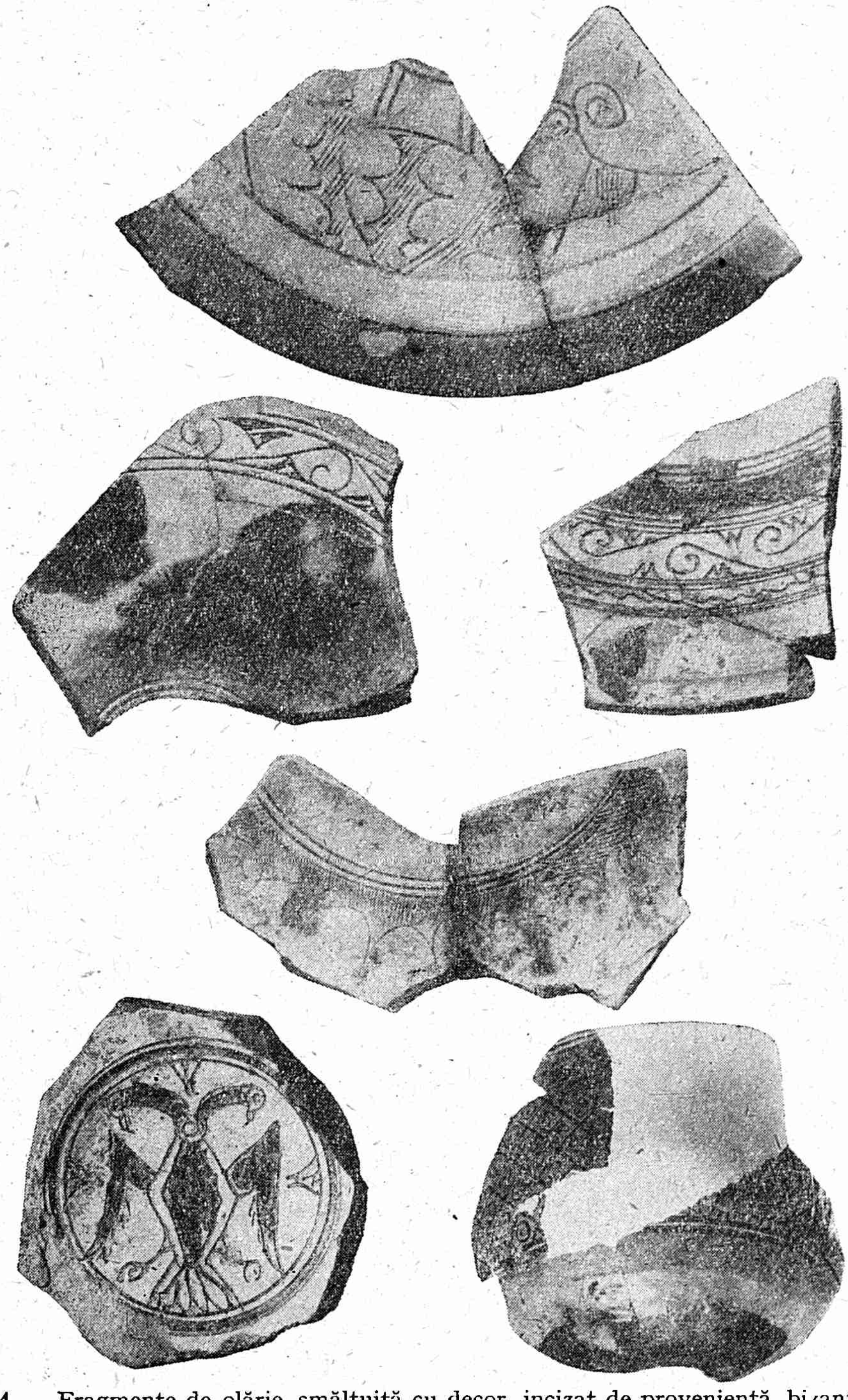

Fig. 4. — Fragmente de olărie smălţuită cu decor incizat de provenienţă bizantină şi locală de la Păcuiul lui Soare (reg. Dobrogea), sec. XIII—XIV.

Dinogeţia ca şi la Capidava [1] a circulat o olărie smălţuită verde-măsliniu [2] produsă de meşterii băştinaşi. Răspîndirea largă a acestei olării în toate aşezările dobrogene, pătrunderea ei chiar în nordul Dunării la Bucov [3], identitatea dintre formele nesmălţuite şi cele smălţuite, precum şi aplicarea uneori întîmplătoare, în atelier, a unor pete de smalţ pe ceramica comună, au dus la concluzia producerii acestei olării în unele centre dobrogene [4] care alimentau atît cetăţile şi aşezările de la Dunăre (Garvăn, Capidava, Păcui etc.), cît şi aşezările mai îndepărtate, ca Bucovul. La acea vreme, smalţul pare a fi fost încă scump, folosit totuşi cu oarecare economie, deoarece în unele aşezări dobrogene şi la Dridu [5], acelaşi smalţ este aplicat doar pe buza oalelor comune. Dar la Garvăn [6], ca şi la Capidava [7], s-a putut constata deasemenea şi folosirea smalţului de alte culori, de pildă verde deschis, galben-portocaliu şi brun închis aplicat pe produsele meşterilor băştinaşi ce făceau olăria comună. Smalţul este rezervat mai ales ulcioarelor şi cănilor, de aceea se poate constata că această îmbunătăţire tehnică, pe care o reprezintă smălţuirea, merge mînă în mînă cu perfecţionarea şi îmbogăţirea formelor. Siluetele mai elegante ale unor vase în care se îmbină tradiţiile străvechi cu înrîuririle bizantine, ce vor domina în tot cursul evului mediu, supravieţuind pînă azi în olăria populară, se creează acum. Ulcioarele amforiodale sau cu o singură toartă şi cu gura treflată împreună cu străchinile sau talerele sprijinite pe o bază inelară sînt cele mai caracteristice secolului X—XI şi ele vor persista de-a lungul evului mediu, mai ales în olăria romînească din spaţiul carpato-dunărean şi sud-vestul Transilvaniei. Pătrunse şi asimilate producţiei locale atît de timpuriu, în centrele dunărene, unele dintre particularităţile acestei

---

[1] Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Capidava*, Buc., 1958, p. 193, 205—209. În acest studiu se afirmă, fără o demonstraţie convingătoare, că în sec. VIII—IX olăria smălţuită apare la Capidava ca fiind deja constituită şi avînd forme proprii, ca specie aparte a ceramicii bizantine. « Încă din această vreme ea pare să fie produsă de un centru balcanic » (p. 207).

[2] Ceramica cu smalţ verde-măsliniu a circulat în ţinuturile dunărene, ca şi în alte regiuni ale teritoriului romînesc, încă din etapa romană tîrzie şi bizantină timpurie. Astfel, la Durostorum s-a găsit un opaiţ şi un mîner de pateră în forma unui cap de berbec smălţuite verde (vezi *Ceramica feudală romînească*, Buc., 1958, p. 58, nota 1—2); la Tomis s-a găsit fundul unei patere, smălţuită verde-măsliniu (« Studii şi cercetări de istorie veche », an. IV, p. 352); la Dinogeţia şi Cristeşti pe Mureş s-au găsit de asemenea fragmente din aceeaşi olărie (*ibidem*, p. 653—655). În săpăturile de la Sucidava se găsesc şi fragmente de olărie smălţuită verde (D. Tudor, *Oltenia romană*, p. 349—350).

[3] M. Comşa, *Săpăturile de la Bucov*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, 1959, p. 496, fig. 1; *ibid.*, VI, 1959, p. 467.

[4] R. Florescu, *Note despre olăria smălţuită din sec. X—XI*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », an. III (1956), nr. 1—2, p. 290—292; C. Nicolescu, *Ceramica smălţuită din sec. X—XV*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », an. VI (1960), nr. 2, p. 76—79.

[5] Olăria de la Dridu este nesmălţuită, rar apare pe buza unor oale o dungă de smalţ verde-măsliniu. Comunicare, sesiunea arheologică din mai 1961, E. Zaharia.

[6] *Materiale şi cercetări arheologice*, an. VI (1959), p. 638. La Garvăn, într-un bordei datînd din prima jumătate a secolului al XI-lea, s-a găsit un fragment dintr-un ulcior, avînd pete de smalţ galben-portocaliu, ceea ce dovedeşte folosirea în acelaşi atelier a smalţului, ce s-a scurs întîmplător şi pe vase nesmălţuite.

[7] *Capidava*, p. 206—207.

ceramici se integrează chiar celei mai tradiţionale şi conservatoare olării romîneşti, cum este aceea neagră-cenuşie din Moldova. În afară de oala-borcan, forma tipică a acestei ceiamici, la sfîrşitul sec. XIV şi în secolul următor, se produc la Suceava forme elegante de căni şi ulcioare cu gura treflată [1], înălţate pe un picior, legate de olăria ce s-a dezvoltat în regiunile dunărene şi pontice.

În Ţara Romînească şi în Moldova, ceramica secolului al XIV-lea prezintă un caracter unitar ca forme şi realizare tehnică. Este incontestabil apoi că la această vreme meşterii locali produc această marfă curent în oraşe, împreună cu olăria comună. Elementele decorative întîlnite în olărie sînt similare cu acelea din alte genuri ale artei decorative, dovedind o unitate mai largă şi integrarea ei într-un stil propriu. În sfîrşit, rolul ceramicei este atît de important încît începe să fie folosită în arhitectura secolului al XIV-lea. Toate aceste elemente ne determină să considerăm că folosirea şi imitarea ei este mai veche, procesul de asimilare petrecîndu-se într-un timp mai îndelungat pe care-l constatăm încheiat în veacul al XIV-lea. Integrarea noilor procedee tehnice, a coloritului şi sistemelor decorative, a fost atît de adîncă, încît pînă azi în olăria populară sînt evidente alături de moştenirile străvechi, unele coborînd pînă în preistorie, caracterele proprii feudalismului timpuriu. Oţetarele [2] sau cu denumirea turcească chiupurile, caracteristice regiunii dunărene, precum şi Argeşului, Olteniei, Banatului şi Bihariei, păstrează pînă azi forma ulcioarelor amforoidale atît de frecvente în secolele X—XII (fig. 5). Strachina înălţată pe un picior circular mai dăinuia pînă în secolul trecut în Banat şi în centrul de olărie de la Pucheni lîngă Bucureşti. De asemenea la Ostrov în zona dunăreană, se mai păstrează acest tip vechi de strachină ca şi afumătoarea cu picior, similare acelor din sec. XI—XIV [3]. Nu numai unele forme, dar coloritul, tehnica şi concepţia decorativă a olăriei romîneşti amintesc pînă azi această etapă în care s-a constituit deplin ceramica romînească de artă. În olăria populară produsă în centrele de la Hurezi, Oboga, Argeş, ornamentaţia lucrată cu cornul reprezintă o îmbinare între valul străvechi, altădată realizat direct în pastă cu pieptenul şi elementele vegetale de tradiţie bizantină. În aceste ţinuturi, tehnica inciziei imitînd «sgrafitto» a dăinuit pînă la începutul secolului al XIX-lea, pe cînd în Moldova de nord, Maramureş şi estul Transilvaniei [4] s-a menţinut nu numai procedeul tehnic, dar şi întreaga concepţie a olăriei veacurilor XIV—XV. Şi în această ceramică, ornamentaţia vegetală şi zoomorfă de tradiţie bizantină se îmbină cu motivele tradiţionale mai vechi (valul,

---

[1] Aceste materiale sînt expuse în Muzeul regional din Suceava.

[2] Aria de răspîndire a acestui tip de ulcior amforiodal, care dobîndeşte cu vremea o capacitate mai mare, servind la păstrarea oţetului şi murăturilor, este deosebit de interesantă şi sugestivă. Ea se întinde pe o linie ce cuprinde zona dunăreană şi cîmpia Dunării pînă la zona subcarpatică, urcînd pe la Pucheni, Tîrgovişte, Argeş, Cîmpulung, cuprinzînd toată Oltenia, Banatul şi sud-vestul Transilvaniei. Acest tip de borcan amforiodal nu se găseşte în Moldova şi nord-estul Transilvaniei.

[3] Exemplare din secolele XIX—XX se găsesc în Muzeul satului în cadrul gospodăriei din comuna Ostrov (reg. Dobrogea).

[4] P. Petrescu şi P. Stahl, *Ceramica smălţuită din Transilvania*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », an. IV (1956), p. 61—71.

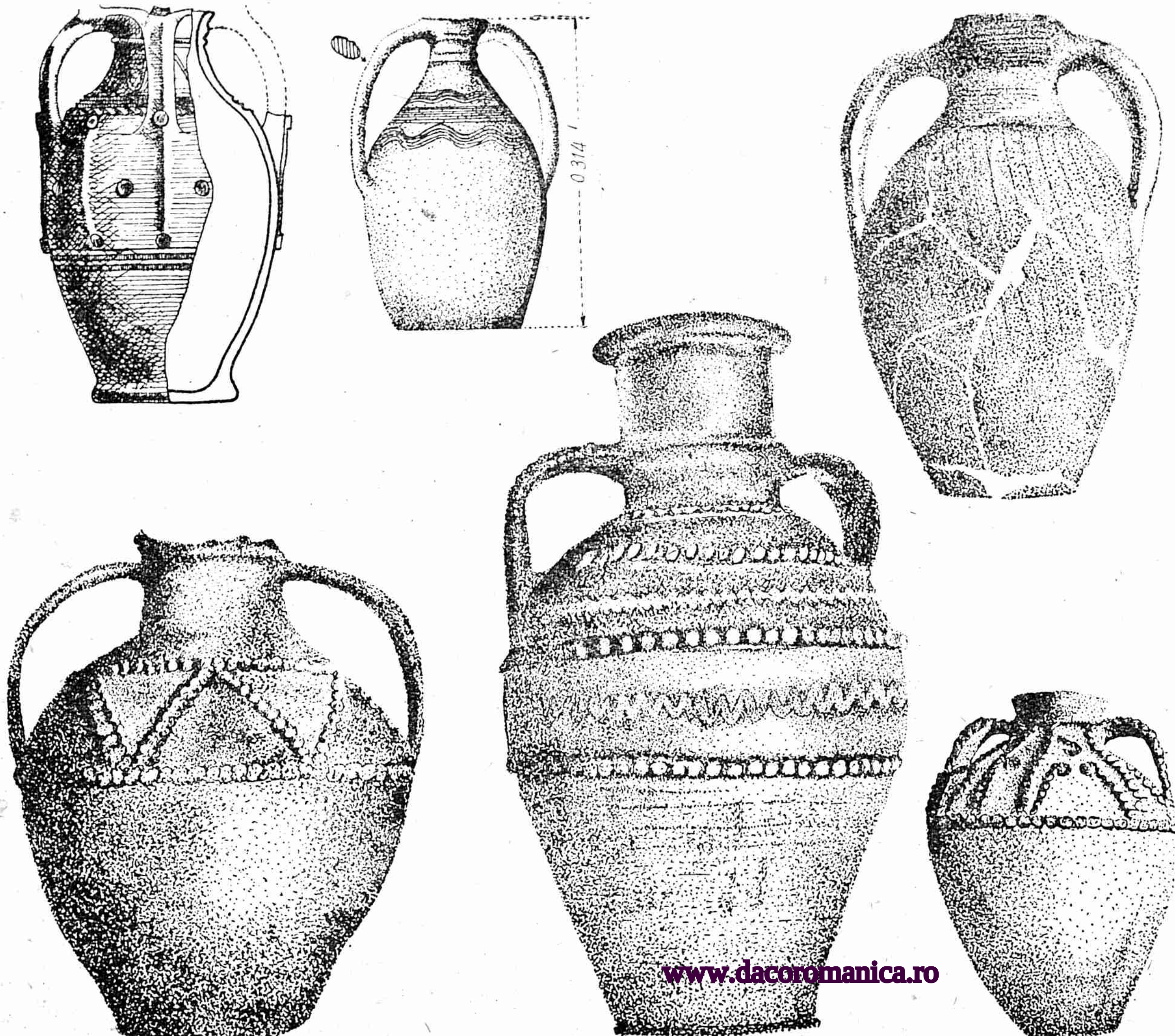

Fig. 5. — Diferite tipuri de ulcioare amforoidale: Garvăn (sec. XI—XII), Zimnicea (sec. XIV), reg. Oltenia (sec. XVI—XIX), Curtea de Argeș (sec. XIX).

liniile în zig-zag, căpriorii etc.) dovedind tocmai același proces de asimilare îndelungată și de transformare în mediul local a acestor elemente din arta bizantină (fig. 6).

Evoluția ceramicii smălțuite lămurește evoluția civilizației și artei ținuturilor romînești, în contact cu cultura bizantină în genere. În secolele X—XI, în lumea orașelor din tema Paristrion se constituie un nivel superior de viață a populației locale, în cadrul căruia crescuseră vădit și nevoile de lux. Olăria bizantină smălțuită, pătrunsă în secolele X—XII la început ca un produs scump și rar, este adaptată în atelierele localnicilor, dobîndind astfel o circulație mai largă. Pe lîngă avantajul de ordin practic, smalțul oferă și posibilitatea realizării unui nou sistem decorativ și efecte de culoare, care împreună determină caracterul artistic al acestui gen de olărie. Ceramica este dintre cele dintîi și mai unitare mărturii care pot lumina calea începuturilor culturii și artei feudale romînești. Dar nu este singura, deoarece și alte bogate dovezi în domeniul artei metalelor și construcțiilor demonstrează cu prisosință același proces de constituire a unei culturi proprii atît de caracteristice secolelor X—XI.

*

Una dintre deosebirile marcante între clasa dominantă și țărănime, datorită noilor condiții economice și sociale, se manifestă prin luxul și bogăția ce caracterizează îmbrăcămintea și viața în genere a primei categorii. Acest fapt poate fi constatat în secolul X și în sînul societății locale din ținutul de la Dunărea de Jos. Izvorul rus, amintit mai sus, pomenește aurul și țesăturile venite de la greci, în orașul Pereiaslaveț. Țesăturile sînt desigur acele stofe scumpe din mătase și fir realizate în manufacturile imperiale ale metropolei, ca un monopol al acestora [1]. În unele morminte de la Dinogeția s-au găsit fragmentele unor astfel de veșminte făcute din țesături luxoase cu fir [2]. În veacul al XIII-lea, folosirea stofelor aduse poate de la Constantinopol sau din Orient, prin intermediul negutătorilor italieni, este dovedită de izvoarele vremii. În registrul de contracte încheiate în luna iulie a anului 1281 de neguțătorii genovezi din Pera, care trimiteau mărfuri la Vicina, apar menționate în afară de stofele lombarde sau flamande și unele țesături orientale ca cendalul sau sandalul de Nicheia și becheranul [3]. Tradiția utilizării stofelor de lux orientale se păstrează și în veacurile următoare la curtea domnilor din țările romîne, deoarece ele figurează în toate tratatele vamale din secolele XIV—XV împreună cu produsele flamande sau italiene [4]. Damascul, camelotul, sandalul, diferite mătăsuri etc., făceau parte dintre « mărfurile tătărești », adică orientale, aduse de negustorii italieni în țările

---

[1] J. Ebersolt, *Les arts somptuaires à Byzance*, Paris, 1924, p. 9—17.

[2] I. Barnea, *Meșteșugurile...*, în « Studii și cercetări de istorie veche », an. VI (1955), V, 1—2, p. 115.

[3] *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Buc., 1935, anexe, XX, XXIX.

[4] Pentru circulația stofelor de lux în secolele XIV—XV în Țara Romînească și Moldova, vezi C. Nicolescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova în sec. XV—XVI*, în « Studii și cercetări de istoria artei », an. III (1956), nr. 3—4, p. 67—70.

Fig. 6. — Motive incizate pe ceramica smălţuită bizantină şi locală de la Garvăn, Turnu-Severin, Zimnicea, sec. XII—XIV.

romîne. În afară de țesăturile acestea scumpe de import, interesante pentru că oglindesc nivelul nou de viață al feudalității, merită a fi subliniată dezvoltarea timpurie a țesăturilor băștinașe locale. La Garvăn-Dinogeția, nu numai numărul mare de unelte și materiale de țesut, dar descoperirea unui atelier și a fragmentelor de pînzeturi, ca și utilizarea războiului orizontal [1], dovedesc practicarea pe scară largă a acestui meșteșug. Introducerea atît de timpurie a acestui tip de război evoluat ar putea explica dezvoltarea și măestria deosebită a țesăturilor romînești în tot cursul evului mediu și a țesăturilor populare actuale.

Descoperirile dobrogene recente fac deasemenea dovada utilizării pe scară largă a podoabelor din aur sau argint, ca și a acelora din metale comune și sticlă colorată. În marea lor majoritate, ele sînt produse de factură bizantină, de import sau imitații locale. Unele, relativ numeroase, provin din atelierele kieviene vestite în această vreme. Între podoabele descoperite la Garvăn-Dinogeția, cele mai reprezentative sînt cerceii, inelele [2] și engolpionul de aur [3], lucrate în tehnica filigranului, aparținînd secolului al XI-lea (fig. 7). Această categorie este deosebit de importantă, deoarece face dovada existenței unei pături avute, dispunînd de mijloace materiale pentru a-și putea procura astfel de obiecte. Apariția lor în mediul sărăcăcios al bordeelor de la Garvăn este destul de inexplicabilă, dacă nu admitem că în această insulă existau și reprezentanți ai clasei dominante în afară de modeștii locuitori țărani, mici meseriași și negustori, în mediul cărora apar numeroase podoabe de argint, bronz, plumb și sticlă. Acestea din urmă dovedesc prin frecvența lor o largă circulație în așezările dobrogene. În afară de podoabele propriu-zise (inele, brățări, cercei etc.) se mai găsesc deasemenea în număr mare la Garvăn, Capidava, Isaccea, Dolojman etc. cruci-reliquarii [4], turnate în bronz sau plumb, rareori aurite sau cu aplicații de smalțuri colorate. Ele sînt comune lumii kieviene și balcanice. Unele dintre acestea, mai simple, au fost considerate de proveniență locală, altele avînd figuri în relief (Maica domnului orantă, Iisus Christos pe cruce între soare și lună etc.) au putut fi aduse de negustorii veniți în orașele dunărene din părțile Kievului, o dată cu mărgelele și

---

[1] I. Barnea, *Meșteșugurile....*, în « Studii și cercetări de istorie veche » (1955) nr. 1–2, p. 114–115; Gh. Bichir, *Contribuție la cunoașterea țesutului în așezarea de la Garvăn (sec. X–XII)*, în « Studii și cercetări de istorie veche », an. IX (1958), nr. 2, p. 429–442.

[2] Piesele de aur fac parte dintr-un tezaur mai mare de podoabe de argint și 100 monede de bronz din timpul împărătesei Theodora. Vezi « Studii și cercetări de istorie veche », (1955), nr. 3–4, p. 730–735, fig. 20–21; I. Barnea, *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube du X-e au XII-e siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, Buc., 1955, p. 171–172, fig. 2–3; I. Comșa, Gh. Bichir, *O nouă descoperire de monede și obiecte de podoabă din sec. X–XI, în așezarea de la Garvăn (Dobrogea)*, în « Studii și cercetări de numismatică », vol. III, 1961, p. 223–242.

[3] « Studii și cercetări de istorie veche », an. II (1951), nr. 1–2, p. 35–36, fig. 24; *ibid.*, an. IV (1953), nr. 3–4, p. 663–665; I. Barnea, *op. cit.*, fig. 3; idem, *Monumente de artă creștină*, în « Studii teologice », 1958, nr. 5–6, p. 300.

[4] I. Barnea, *Relațiile...*, în « Studii și cercetări de istorie veche », 1953, nr. 3–4, p. 665; idem, *Monumentele de artă creștină*, în « Studii teologice », 1958, nr. 5–6, p. 301–302 cu o bogată bibliografie; un exemplar descoperit recent la Păcuiul lui Soare (*Materiale și cercetări arheologice*, VI, 1959, p. 663, fig. 1).

Fig. 7. — Podoabe de aur de tradiție bizantină de la Garvăn-Dinogeția (sec. XI—XII).

brățările de sticlă sau cu unele brățări de argint, caracteristice prin modul lor de ornamentație. Realizarea lor artistică în genere este mediocră, dat fiind că astfel de lucruri sînt obiecte de serie. Între obiectele descoperite la Garvăn-Dinogeția, un tipar de inel în lut [1], ca și micul vas oriental destinat special transportării mercurului [2], fac dovada prelucrării metalelor prețioase în mediul local. Mai rare în secolul al XIII-lea, unele tipuri de podoabe apar însă frecvent în veacul următor, în spațiul carpato-dunărean, dovedind continuitatea formelor și procedeelor tehnice mai vechi.

Diferite variante ale cerceilor, inelele de tîmplă și diademele cu pandelocuri, care coboară de-alungul obrajilor, sînt îndeaproape înrudite cu podoabele slavo-bizantine, constituind un bun artistic comun ținuturilor nord și sud-dunărene [3]. Și în Moldova, unde anterior invaziei tătare, circulaseră mai ales obiecte de metal (cercei, brățări, cruci-reliquarii), de factură kieviană [4], către sfîrșitul secolului al XIV-lea și în veacurile următoare sînt frecvent răspîndite podoabele [5] asemănătoare acelora din Țara Romînească. Domnițele și jupanițele moldovence, reprezentate în broderiile și picturile murale din secolele XV—XVI, poartă podoabe asemenea împărăteselor bizantine în costum de mare ceremonie. Prinse de o diademă bogat lucrată în aur, cu încrustații de perle și pietre prețioase, grele lanțuri cu monturi de aur încadrînd fața, coboară pe umeri, uneori pînă în talie [6]. Fragmente dintr-o astfel de podoabă au fost găsite în tezaurul descoperit pe cîmpul din fața

---

[1] I. Barnea, *Meșteșugurile*, în « Studii și cercetări de istorie veche », an. VI (1955), nr. 1—2, p. 104, fig. 3.

[2] I. Barnea, *Elemente de cultură materială veche rusească și orientală în așezarea feudală (sec. X—XII) de la Dinogeția (Reg. Galați)*, în *Studii și referate...*, vol. I, p. 207—208; idem, *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. I, Buc., 1955, p. 177, fig. 5, 13.

[3] Al. Bărcăcilă, *Tezaurul medieval de la Gogoși-Mehedinți*, în « Cronica umanistică și arheologică », 1939, nr. 113—114, p. 3—12, tb. XI—XIII; D. Berciu și E. Comșa, *Săpăturile de la Balta Verde și Gogoșu (1949—1950)*, în *Cercetări și materiale arheologice*, II, 1956, p. 460—463, 488—499, pl. XII—XIII. În Muzeul din Craiova se află un tezaur cu podoabe din secolul al XIV-lea, găsit la Sușița (raionul Filiași); la Verbicioara s-au găsit podoabe din aceeași vreme (« Studii și cercetări de istorie veche » an. I (1950) p. 106), la Zimnicea (« Studii și cercetări de istorie veche », 1950, I, p. 101), la Turnu-Severin în cimitir (vezi Al. Bărcăcilă, în *Materiale și cercetări arheologice*, V, (1959) p. 778).

[4] În Muzeul de istorie a Moldovei din Iași se găsesc podoabe din această vreme din descoperiri mai vechi; tezaurele de la Voinești și Oțeleni. (Vezi articolul lui D. Teodoru *Tezaurul feudal timpuriu de obiecte de podoabă descoperit la Voinești-Iași*, în *Arheologia Moldovei*, vol. I, 1961, p. 245 — 269; vezi și fragmentul de cercel de la Hlincea, « Studii și cercetări de istorie veche » an. IV (1953), nr. 1—2, p. 320, fig. 7, nr. 13). Cercei de tip kievean, provenind de la Cotnari se găsesc în Colecția Muzeului de artă al R.P.R.

[5] Cele mai numeroase podoabe au fost găsite în cimitirul de pe platoul din fața cetății Suceava, din secolul al XIV-lea, pînă în prima jumătate a secolului al XVI-lea. (Vezi rapoartele de săpături, în « Studii și cercetări de istorie veche », 1953—1954).

[6] C. Nicolescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova (Costumul în epoca lui Ștefan cel Mare)*, în « Studii și cercetări de istoria artei », an. IV (1957), nr. 3—4, p. 126, fig. 29—32, p. 127, fig. 34—36; Maria de Mangup în portretul brodat păstrat la Putna, poartă astfel de podoabe *(ibid.*, fig. 23—24).

cetății Suceava; ele au aparținut desigur uneia dintre domnițele îngropate la Putna [1].

Tehnica filigranului, alcătuirea elementelor decorative din fir de sîrmă fin răsucită, formînd spirale și vrejuri, îmbinate cu granulații ce constituie mici piramide sau poliedre, caracterizează în genere podoabele din Țara Romînească și din Moldova în secolele XIV—XVI. Cizelura sau gravarea sînt în această etapă sporadice; de pildă, tezaurul din mormintele de la Argeș, evident de factură occidentală, care nu are nimic comun cu podoabele locale. De altfel, cercetînd astfel de obiecte, avem posibilitatea de a cunoaște și exemplarele ieftine, din argint sau bronz, de circulație frecventă într-o lume mai modestă, în afara mediului feudal propriu-zis, cum este aceea a orășenilor. Podoabele descoperite în cimitirul de la Suceava similare ca forme, ornamentație și tehnică cu acelea din mormintele domnești de la Putna, sînt elocvente, demonstrînd tocmai originea lor comună de tradiție bizantină.

O observație, care merită a fi subliniată, fiind legată de vechimea acestei tradiții artistice în Țara Romînească și Moldova, privește evoluția ulterioară deosebită a podoabelor, în raport cu arta metalelor prețioase în genere. Pe cînd, în secolul al XV-lea, dar mai ales în secolele XVI—XVII, goticul și apoi Renașterea din Transilvania pătrund din plin, fie paralel, cu formele ornamentale locale, fie îmbinîndu-se cu ele, în operele de argintărie laică sau religioasă din Țara Romînească [2] și Moldova, podoabele își păstrează caracterul lor vechi, slavo-bizantin, fără a fi influențate de spiritul artei occidentale, caracteristic atelierelor săsești. În acest domeniu, dimpotrivă, se poate recunoaște o înrîurire a meșteșugului romînesc asupra podoabelor săsești din unele centre ale Transilvaniei [3].

Din etapa anterioară secolului al XIV-lea, nu cunoaștem încă nici o imagine care să ne evoce în ansamblu aspectul costumului clasei dominante. Judecînd după podoabele și țesăturile amintite mai sus și în comparație cu îmbrăcămintea mai bine cunoscută a demnitarilor bulgari, ruși etc., este de presupus că și feudalii locali purtau veșminte a căror croială și ornamentație se asemăna în linii mari cu aceea a marilor demnitari ai curții bizantine. Acest fapt îl știm cu certitudine abia la sfîrșitul secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea în Țara Romînească și în Moldova [4], atît pentru

---

[1] Cele cîteva zeci de aplice ajurate, lucrate în filigran și fragmentele de pandelocuri, de aur împreună cu numeroasele perle găsite la Suceava, se situează la sfîrșitul secolului al XV-lea. Identitatea pieselor din acest tezaur cu acelea scoase din mormintele domnești din secolele XV—XVI, de la Putna, face neîndoielnică proveniența lor de aici; ele au fost luate ulterior și îngropate pe platoul din fața cetății de scaun, împreună cu alte obiecte din secolul al XVII-lea, provenind de la Dragomirna, cu ocazia luptelor dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan.

[2] C. Nicolescu, *Argintăria decorativă și de uz casnic (sec. XVI—XVII), din secția de artă feudală a Muzeului de artă al R.P.R.*, în « Studii muzeale », an I. (1957), p. 43—52; idem, *Contribuția meșterilor din Transilvania la dezvoltarea artei metalului din Țara Romînească*, în « Forschungen zur Volks- und Landeskunde », nr. 6 (sub tipar).

[3] Datorim constatarea cercetătoarei etnografe Luise Treiber-Netoliczka, de la Brașov care a ajuns la această concluzie într-un studiu încă inedit asupra vechiului port săsesc.

[4] C. Nicolescu, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova (sec. XIV—XVI)*, în « Studii și cercetări de istoria artei », an. III (1956), nr. 3—4, p. 51—71; ibid., an. IV (1957), nr. 1—2, p. 129—154; *ibid.*, an IV, nr. 3—4, p. 99—133.

veșmintele laice de ceremonie, cît și pentru acelea bisericești. În Țara Romînească în secolul al XIV-lea, paralel cu această modă domnitorii poartă costumul de cavaler, dar veșmintele liturgice cele mai vechi, datînd din jurul anului 1380, sînt de tradiție bizantină [1]. Ceea ce constituie o caracteristică a costumului laic de curte, ca și a aceluia liturgic, în ambele provincii, este bogăția ornamentației brodate. Dezvoltată pe temei bizantin, broderia constituie de altfel unul dintre genurile de artă preferate, ajungînd în Țara Romînească și în Moldova la realizări originale de valoare excepțională, în secolele XV și XVI.

*

Cele mai semnificative mărturii ale înfloririi noii culturi locale de tip feudal, care s-a dezvoltat în secolele X—XI în raport cu Bizanțul, sînt însă, monumentele de arhitectură, descoperite în ținutul de la Dunărea de Jos. În condițiile de relativă liniște ale veacului al X-lea și de prosperitate economică, așa cum dovedesc în primul rînd chiar știrile izvoarelor bizantine, confirmate de recentele descoperiri arheologice, existau numeroase cetăți de piatră, adăpostind o populație amestecată de agricultori, meseriași și negustori.

Deși în domeniul culturii materiale este încă neprecizată etapa anterioară venirii bizantinilor, adică sfîrșitul secolului al IX-lea și primele două treimi ale secolului al X-lea, față de aceea care a urmat cuceririi lui Tzimiskes, totuși există prețioase și destul de numeroase știri ale izvoarelor scrise, amintind existența unor cetăți înainte de instaurarea definitivă la Dunăre a stăpînirii bizantine.

Ca și în celelalte domenii ale culturii materiale se pune problema dintru început a stabilirii în dezvoltarea acestui ținut a două etape principale: prima de la sfîrșitul secolului al IX-lea și din secolul al X-lea, precedînd cucerirea bizantină și a doua pînă în secolul al XIV-lea, corespunzînd cu toate întreruperile efemere stăpînirii imperiului la Dunărea de Jos.

Știm azi, că în etapa de destrămare a societății sclavagiste și de trecere spre feudalism, în cele mai multe regiuni ale Europei [2], arhitectura de zid (piatră sau cărămidă) decade, sau chiar dispare lăsînd locul construcțiilor de lemn. Pătrunderea și dezvoltarea acestui sistem constructiv, caracteristic feudalismului timpuriu, datorită cercetărilor în acest domeniu în întreaga Europă, ne apare azi ca rezultatul unui proces complex, în care condițiile

---

[1] G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*. Album, Paris, 1939, pl. I—IV, vol. II, Paris, 1947, p. 26, pl. CXXIX, CXXX, S. P. 64—65, pl. CXXIX—CXXX. Epigonationul și epitrahilul păstrate la m-rea Tismana, atribuite de tradiție lui Nicodim, au aparținut în realitate mitropolitului Anthim al Severinului, fapt constatat de G. Millet, descifrînd prima dată monogramele grecești de pe cele două piese. Vezi și articolul lui Ion Radu Mircea, *Cîteva observații asupra unor broderii romînești*, în «Mitropolia Olteniei», an. VI (1959), V, nr. 7—8, p. 434—435.

[2] În secolele VII—X, construcțiile de lemn au precedat numeroasele monumente romanice în piatră sau cărămidă din apusul Europei. Începînd din Insulele Britanice pînă în țara noastră, chiar în acele ținuturi care au cunoscut arhitectura romană în piatră, lemnul a fost utilizat atît în construirea lăcașurilor de cult, cît și pentru fortificații, locuințe orășenești și senioriale.

istorice de ordin social-economic joacă un rol determinant. În aceeași vreme, recentele descoperiri arheologice au început să dezvăluie un proces asemănător și în țara noastră [1].

Așa cum am arătat mai sus, în zona dintre Marea Neagră și Dunăre precum și de-a lungul fluviului, pînă în Turnu Severin, mărturiile arheologice dovedesc că s-a continuat arhitectura romano-bizantină pînă în primii ani ai secolului al VII-lea. Importantele descoperiri din ultima vreme dovedesc reconstruirea și înfrumusețarea vechilor orașe romane și în etapa romano-bizantină de la Constantin cel Mare pînă în vremea lui Anastasios. La sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea, asistăm și în ținutul de la Dunărea de Jos, unde monumentele în piatră de arhitectură bizantină erau frecvente, la năruirea lor sub loviturile popoarelor migratorii și la destrămarea vieții orășenești. În condițiile nesigure ale migrațiilor, în aceste ținuturi ca și în restul teritoriului țării noastre practicarea meșteșugului construcțiilor în piatră decade, deoarece viața se desfășoară în forme închise și izolate, de caracter rural, în care localnicii cu mijloace proprii, materiale și mînă de lucru, au de rezolvat în primul rînd problema locuințelor. Intreruptă timp de trei veacuri, din pricina migrației popoarelor, arhitectura de zid și-a reluat firul către sfîrșitul secolului al IX-lea și în secolul al X-lea, cînd constatăm aici, reînvierea vechilor tradiții constructive. Este foarte probabil, că în etapa prea puțin cunoscută încă a secolelor VII—IX, în afară de locuințele obișnuite să se fi ridicat și aici construcții de lemn în scop de apărare. Astfel de construcții de lemn mai dăinuiau poate, paralel cu acelea de zid și în secolul al X-lea, cînd știm că renaște la Dunărea de Jos arhitectura în piatră și cărămidă. Cronica rusă, relatînd evenimentele militare din ținuturile dobrogene în ultima treime a secolului al X-lea, amintește de existența unui număr de « 80 goroduri ». Gorodurile ruse, cu care sînt comparate așezările dunărene, sînt în mod obișnuit așezări fortificate de lemn și pămînt, descriind un plan circular sau elipsoidal, unele de dimensiuni mai reduse, slujind ca cetate unei căpetenii, altele cu mai multe incinte, apărînd o așezare mai dezvoltată. Numărul lor, exagerat de cronică, este sugestiv pentru ilustrarea frecvenței acestui tip de așezare fortificată la Dunărea de Jos. În cercetările de pînă acum din Dobrogea, nu s-a descoperit încă un astfel de « gorod ». Cu mult mai bine cunoscute sînt însă cetățile de piatră din acest ținut.

Apariția unei arhitecturi în piatră de tip feudal în ținuturile dunărene se situează în secolul al X-lea, fiind legată de înflorirea economică a acestora, de constituirea unor formațiuni politice locale, de tip feudal și închegarea unor așezări fortificate de caracter urban. La acestea se adaugă însă existența unei puteri centralizate pe care a reprezentat-o în secolele IX—X extinderea stăpînirii statului bulgar [2] în aceste ținuturi, iar din ultima treime a seco-

[1] Pentru problemele începuturilor construcțiilor feudale în lemn și raportul lor cu arhitectura în piatră, vezi C. Nicolescu, *Arhitectura feudală în lemn în țara noastră*, comunicare ținută la Muzeul de artă populară în decembrie 1960.

[2] Al. Grecu < P. P. Panaitescu >, *Bulgaria în nordul Dunării în veacurile al IX — și al X-lea*, în *Studii și cercetări de istorie medie*, I, p. 223—236; M. Comșa, *Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. und X. Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen*, în « Dacia », an. IV (1960), p. 395—422.

lului al X-lea a imperiului bizantin. În noile condiții, meșterii locali vin în contact cu arta slavo-bizantină, specializîndu-se curînd în tehnica construcțiilor de piatră și cărămidă. Faptul că în acea vreme, chiar sub formă de ruine, mai dăinuiau încă vechile cetăți și fortificații de orașe, reconstruite și mărite de bizantini în secolele IV–VI, a contribuit desigur într-o mare măsură la renașterea atît de timpurie a arhitecturii în piatră. Această refolosire a construcțiilor de zid este dovedită azi pe baza monumentelor recent cercetate în Dobrogea. Astfel, un nou domeniu al artei locale, înflorind în contact cu arta bizantină, se dezvăluie treptat tot mai bogat în arhitectură, ca și în artele decorative.

Izvoarele bizantine, ca și cronica rusă, atestă existența unor construcții de apărare puternice, pe care armatele imperiale le găsesc la Dunăre, la data înfruntării lor cu trupele cneazului Sviatoslav. Astfel, cu ocazia venirii împăratului Ioan Tzimiskes pe teritoriul dobrogean (971), sînt amintite pe malul stîng al Dunării o serie de cetăți — « furia » — ale căror căpetenii trec de partea bizantinilor, predîndu-le împăratului, care-și trimite garnizoanele să le ocupe. Între ele este menționată ca cea mai importantă Constanteia [1] corespunzînd probabil vechii cetăți romane Constantiana Daphne, de la Gura Argeșului [2]. Tot din această vreme ni s-a păstrat un prețios și mult discutat izvor redactat în ultima treime a secolului al X-lea, așa-numitele « fragmente ale toparhului » [3]. Autorul lor, unul dintre comandanții trimiși de la Bizanț la Dunărea de Jos, în timpul scurtei stăpîniri imperiale din 972–976, a rămas apoi o vreme mai îndelungată, între căpeteniile locale, despre care afirmă că erau puternice datorită numeroaselor trupe de care dispuneau [4].

Toparhul face de asemenea o prețioasă observație de ordin general asupra societății din părțile dunărene, afirmînd că modul de viață al celor de pe malul stîng al Dunării este similar cu al acelora de pe malul drept, afirmație ce este exactă, dat fiind constatările făcute azi pe baza elementelor de cultură materială, date la iveală în ultimele cercetări. Aceasta ne îndreptățește să considerăm că și cetățile căpeteniilor feudale de pe malul stîng al Dunării, amintite de cronicar erau construite după același sistem, ca acelea dobrogene, ale căror exemplare din etapa stăpînirii bizantine, ne sînt mai bine cunoscute.

---

[1] Kedrenos-Skylitzes, II, p. 401.

[2] Recent, s-a descoperit pe locul unde se presupune a fi fost așezată, vechea cetate Daphne, un sigiliu aparținînd împăratului Alexios I Comnenul. Această importantă mărturie a extinderii relațiilor cu Bizanțul și în nordul Dunării este amintită de I. Barnea, *Byzance, Kiev et l'Orient sur le Bas-Danube*, p. 173.

[3] Fragmentele toparhului, constituind un izvor prețios pentru viața de la Dunărea de Jos la sfîrșitul secolului al X-lea, au fost publicate la sfîrșitul ediției lui Leon Diaconus (ed. Bonn 1825, p. 496–505). Textul a fost amplu discutat, pentru datarea și localizarea evenimentelor, la care a participat relatîndu-le toparhul bizantin; s-a stabilit că ținutul despre care vorbește toparhul nu poate fi situat decît în nordul Dobrogei și nu în Crimeea — fapt arătat mai întîi de N. Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine asupra romînilor de la Dunărea de jos*, apoi cu noi argumente de M. V. Levcenko, *Un izvor prețios privitor la relațiile ruso-bizantine în secolul al X-lea*, în «Византийский временник», IV, 1951, p. 42–72. Se precizează data evenimentelor pe baza unor indicații astronomice ale toparhului în anul 993 sau 1000.

[4] Leon Diaconus, p. 503.

Frecvența construcțiilor militare în Dobrogea este confirmată de altfel și de izvorul rus menționat mai sus [1]. Vechea cronică rusă, relatînd venirea cneazului Sviatoslav în ținuturile dobrogene, amintind cele 80 de goroduri, fie că ele erau de lemn, fie că erau de piatră, atestă oricum existența aici a unor construcții fortificate.

Cercetările de suprafață realizate în ultimii ani pe o linie ce urmează valea rîului Carasu, între Medgidia și Cernavodă, în cea mai îngustă zonă a Dobrogei, au dus de asemenea la concluzii deosebit de importante cu privire la existența unui întreg sistem de fortificații, datînd din sec. X [2].

Prezența unui val de piatră, întărit de castre, tot de piatră, a fost semnalată de multă vreme de arheologul Gr. Tocilescu care le data din epoca romană tîrzie—secolul al IV-lea. La o cercetare mai atentă a tehnicii de construcție a castrelor cît și a ceramicii, care se găsește în cadrul lor sau în așezările imediat învecinate, s-a stabilit însă că ele aparțin secolului IX—X. Ele sînt construite din piatră legată de pămînt. Recent s-a constatat că blocuri de piatră cretoasă, de aceeași natură cu aceea din cariera de la Basarabi, au fost utilizate și în acest val; or, cum pentru așezarea de la Basarabi există o dată precisă, anul 992 care pare a reprezenta ultima etapă din viața ei, care se desfășoară în urmă cu aproape un veac, iar cariera de cretă pare a fi precedat construirea monumentelor rupestre, aceasta ar constitui un element nou de datare a valului către sfîrșitul secolului al IX-lea sau începutul secolului al X-lea [3]. Materialele ceramice bogate, găsite în cadrul castrelor și în așezările civile existente în preajma lor, sînt de asemenea un element prețios de datare, deoarece ele aparțin unei singure perioade și anume secolului al X-lea; olăria prezintă patru tipuri principale de produse locale [4], cunoscute și în alte stațiuni cercetate. Lipsesc de pildă, total din aceste castre materialele de import bizantine, cum sînt amforele și olăria smălțuită caracteristică mai ales pentru sfîrșitul secolului al X-lea și prima jumătate a secolului al XI-lea, adică perioadei de stăpînire bizan-

---

[1] *Повесть временных лет* (ed. D.S. Likhatchev, Moscova-Leningrad, I, 1950, p. 244; Derjavin, *Slavii în vechime*, Buc., 1949, p. 209—210, localizează Pereiaslavețul între Cernavodă și Hîrșova, pe malul drept al Dunării (p.210).

[2] « Studii și cercetări de istorie veche », an. I (1950), ianuarie-iulie, p. 170; *ibid.*, 1951, p. 233—237. În raportul din 1951, castrele sînt datate în secolele XI—XII, fiind puse în legătură cu stabilirea aici a stăpînirii bizantine. În articolul *Inscripția slavă din Dobrogea din anul 943* (« Studii », an. IV (1951), nr. 3, p. 122—134), în care este prezentată inscripția din 943 descoperită într-unul din aceste castre, ca material refolosit, autorii ajung la concluzia datării lor în legătură cu construirea de bizantini a unei linii de apărare în sudul Dobrogei, în vremea cînd aceștia au părăsit nordul Dobrogei sub presiunea pecenegilor. Concluzia este contradictorie, deoarece se afirmă că aceste castre par a fi existat aici și anterior sec. XI, cînd se știe sigur că aceste ținuturi sînt în stăpînirea bizantinilor. Ulterior, Eug. Comșa în studiul *Cîteva descoperiri arheologice din raionul Medgidia (reg. Constanța)*, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. IV, Buc., 1957, p. 325—333, fig. 5, datează valul și castrele din sec. IX—X, pe baza unei analize mai atente a ceramicii, găsite în preajma lor.

[3] Vezi studiul citat al lui E. Comșa. Această nouă informație s-a desprins din comunicarea lui I. Barnea despre complexul de la Basarabi, ținută în cadrul sesiunii arheologice pe țară, din 15 mai 1961. Pentru datarea complexului de la Basarabi, vezi concluziile raportului din *Materiale și cercetări arheologice*, VI, p. 562.

[4] *Materiale și cercetări arheologice*, IV, 1957, p. 332—333.

tină. Dealtminteri un text bogomilic bulgar din veacul al X-lea [1] vorbeşte chiar « despre valul de piatră (prezvid) de la Dunăre la Mare »; este vădit că monumentul exista la data redactării acestui text [2]. Independent de împrejurările încă obscure ale înălţării acestui amplu sistem de fortificaţii, o concluzie se desprinde însă limpede pe baza materialelor de mai sus: în secolul al X-lea, localnicii dispuneau de mijloacele necesare înălţării unei astfel de fortificaţii [3]. Ei cunoşteau arta construcţiei, aplicată pe o scară largă, în proporţii care au impresionat pe bună dreptate — aşa cum vom vedea îndată —, pe martorii bizantini şi ruşi.

În afară de construcţiile de caracter militar, constatate arheologic sau atestate de izvoare, nu lipseau de pe teritoriul dobrogean nici aşezările orăşeneşti propriu-zise, despre a căror înfăţişare ne dă indicii deosebit de preţioase tot toparhul, care descriind atacurile bulgarilor în părţile dobrogene declară că « *pe de o parte mai mult de zece oraşe s-au golit de oamenii lor, pe de altă parte, nu mai puţin de cinci sute de sate s-au pustiit cu desăvîrşire* [4]. Ne apare cu atît mai semnificativă pentru cunoaşterea vieţii de la Dunărea de Jos această observaţie a toparhului, cu cît este făcută de un bizantin, care avea o noţiune precisă despre deosebirea dintre cele două feluri de aşezări. De altfel această diferenţă reiese din înseşi descrierile pe care toparhul le dă mai jos. O trăsătură caracteristică pentru oraşele dunărene, pe care o subliniază comandantul bizantin, este fortificarea lor printr-un zid puternic exterior, înconjurînd întreaga aşezare, în mijlocul căreia se înalţă o cetăţuie dominantă pe o acropole. Despre reşedinţa toparhului, situată undeva în nordul Dobrogei, aflăm că în urma pustiirii întregului ţinut de către barbari, i-au fost dărîmate zidurile din temelie [5], din care pricină el puse să se clădească o fortăreaţă nouă şi să se înalţe « zidul cel vechi » [6]. Tot din relatarea toparhului reiese că, în afară de incinta fortificată, acest oraş avea în inima lui, pe o înălţime,

---

[1] I. Ivanov, *Богомилски книги и легенды*, Sofia, 1925, p. 281—282, citat după C.C.B., *Inscripţia slavă din Dobrogea din anul 943*, p. 133; autorii acestui din urmă articol nu observă însă că textul se referă evident la valul de piatră de pe valea Carasu.

[2] Amintindu-şi de Dobrogea (Garvunskaia Hora) se spune că « acolo ţarul Ispor a clădit cetăţi mari... şi un val de piatră (prezvid) de la Dunăre la Mare ». Autorul se gîndea vădit la haganul Isperich, întemeietorul puterii bulgare din sudul Dunării, căruia ulterior i s-au atribuit şi lucrări realizate mai tîrziu, atribuirea fiind întemeiată doar pe caracterul legendar pe care-l capătă acest erou naţional bulgar. În această etapă se cunoaşte din alte izvoare, că bulgarii trăiau încă în corturi după sistemul vieţii de nomazi ai stepei.

[3] În comunicarea recentă a lui P. Diaconu, valul de piatră este considerat ca fiind înălţat de bulgari împotriva unor atacatori din nord, chiar către sfîrşitul secolului al X-lea.

[4] După Levcenko, *op. cit.* şi Leo Diaconus, frag. III, p. 503, toparhul, în această descriere a sa, pare a se referi la incursiunea lui Samuel, ultimul ţar bulgar.

[5] « Deoarece locuiam astfel într-un oraş dărîmat şi ne făceam atacurile ca dintr-un sat, mai mult decît dintr-un oraş. Căci ţinutul fusese devastat mai înainte de înşişi barbarii şi pustiit îndeajuns, *din temelii dărîmînd zidurile*. Şi atunci la început gîndindu-mă eu ca cel dintîi să locuiesc din nou Climata, am clădit aşa dar, lîngă ea mai întîi o fortăreaţă, pe cît posibil pentru ca din aceasta uşor să se construiască şi restul oraşului întreg » (Leo Diaconus, *Historia*, ed. Bonn, 1828, frag. III, p. 502).

[6] Toparhul descrie astfel pregătirile de luptă contra barbarilor: « nefiind barbarii nicăieri s-au pregătit cele folositoare mie în această împrejurare, *ridicînd zidul cel vechi* ». (*ibid.*, frag. III, p. 503).

o cetate, care constituia şi ultimul refugiu al locuitorilor. În aşteptarea unor noi atacuri ale barbarilor, bunurile mai de preţ ale orăşenilor s-au depus într-însa, spune toparhul, « iar cele de prisos erau depuse afară undeva în cealaltă incintă a oraşului. Căci acum era locuit şi oraşul întreg iar cetăţuia era pregătită ca să ne scape de mare primejdie » [1]. O structură similară, în care oraşul era apărat mai întîi de un zid puternic de jur împrejurul lui, avînd în mijloc o altă fortificaţie — castelul — şi el înconjurat de un zid şi înălţat pe o colină, dominînd restul aşezării, avea Dristra, vechiul Durostorum, la vremea cînd o descriu cronicarii bizantini, în legătură cu luptele purtate aici între Tzimiskes şi Sviatoslav. Cneazul rus se închisese în cetatea puternic apărată de un zid [2], care avea mai multe porţi. Pentru a-i împiedica pe bizantini să o atace, el pune să fie înconjurat « zidul oraşului cu un şanţ adînc » [3]. În interiorul cetăţii, se găsea de asemenea, ca şi în reşedinţa toparhului, o cetăţuie, care a constituit ultima poziţie de rezistenţă a ruşilor. Întregul sistem de fortificaţie era puternic şi trainic construit, deoarece bizantinii sînt siliţi timp de şaizeci şi cinci de zile să asedieze cetăţuia şi nu izbutesc să pătrundă în ea decît după ce pun în mişcare maşinile lor de asediu, luînd-o cu asalt. Ostaşii lui Sviatoslav s-au apărat atunci, mai întîi pe zidurile oraşului şi apoi în curtea castelului, găsindu-şi moartea în flăcările ce distrugeau construcţiile interioare de lemn [4].

O structură urbanistică, măcar la fel de evoluată din punct de vedere militar, trebuie să fi avut Pereiaslaveţul [5], marele centru al comerţului internaţional şi principalul nod al căilor de tranzit de la gurile Dunării. Însăşi funcţiunea economică a acestui oraş, ce premerge cu două veacuri Vicina, ne obligă să admitem şi aici existenţa unor edificii de caracter militar sau civil. Ori, aşa cum ne încredinţează vechea cronică rusă, Pereiaslaveţul juca un asemenea rol economic, anterior intervenţiei Bizanţului.

Descoperirile recente din Dobrogea nu fac decît să confirme ştirile atît de importante ale izvoarelor bizantine. Cronicile care relatează evenimentele acestei perioade atestă construirea unor edificii de apărare, care în mare parte continuau desigur în forme mai evoluate, pe acelea existente în etapa anterioară venirii lor. Rolul acestor cetăţi era de mare însemnătate în cadrul

---

[1] Leo Diaconus (ed. Bonn), frag. III, p. 503.

[2] Kedrenos-Skylitzes, II, p. 398. În prima luptă ruşii încearcă să iasă din cetate şi bizantinii îi resping, împingîndu-i « înlăuntrul zidurilor ».

[3] « Făcîndu-se seară, ruşii deschizînd *toate porţile oraşului*... se aruncă pe neaşteptate asupra romeilor ». Sviatoslav a pus să fie înconjurat « zidul oraşului cu un şanţ adînc, ca să nu poată romeii în avîntul lor să se apropie cu uşurinţă de zidul oraşului » (*ibid.*, p. 402).

[4] *Ibidem*, II, p. 396—397, Vezi şi C. Göllner, *Les expéditions byzantines contre les Russes sous Jean Tzimiscès (970—971)*, în « Revue historique du sud-est européen », an XIII (1936), p. 342.

[5] Localizarea acestui important centru economic nu s-a putut preciza încă. Cercetătorul Derjavin (*Slavii în vechime*, Buc., 1949, p. 210), îl situează pe Dunăre între Cernavodă şi Hîrşova. Este foarte probabil însă, că pe această aşezare să se fi dezvoltat ulterior Vicina aşezată în nordul Dobrogei, în vecinătatea Isaccei. Unii cercetători, (vezi *Vicina* II, în « Revue historique du sud-est européen », XIX, 1942, p. 149) o situează pe locul actualului sat Prislava, la est de Tulcea.

vieţii imperiului, deoarece Attaliates aminteşte de oştile lor « numeroase şi greu înarmate » [1].

Cea dintîi măsură luată de bizantini la revenirea lor la Dunăre este refacerea vechilor cetăţi sau construirea altora din nou. Cronicarul Skylitzes, relatînd evenimentele dobrogene din anul 971–972, descrie măsurile luate de împăratul Tzimiskes, înainte de întoarcerea sa în capitala imperiului: « Împăratul, întărind cetăţile şi oraşele de pe malurile fluviului şi lăsînd gardă suficientă, s-a întors în ţara romeilor » [2]. Este vorba deci de o măsură cu caracter general pe care a luat-o, refăcînd cetăţile existente aici la venirea lui, deoarece acestea suferiseră desigur în urma luptelor cu Sviatoslav, cum fusese cazul cel puţin pentru Dîrstor [3]. De remarcat că măsura pare extinsă asupra cetăţilor de pe ambele maluri ale Dunării. Mărturiile izvoarelor scrise sînt confirmate întru totul de vestigiile arheologice care atestă cu prisosinţă această bogată activitate constructivă.

Cea mai amănunţit cercetată şi mai semnificativă dintre aceste construcţii este cetatea Capidava [4], un caz tipic de reutilizare, într-o perioadă de linişte, de către bizantini şi stăpînitorii locali ai unei vechi cetăţi romano-bizantine, ruinată ca toate celelalte, la sfîrşitul secolului al VI-lea sau începutul secolului următor. Planul cetăţii feudale timpurii, reconstruită probabil către sfîrşitul secolului al X-lea, urmăreşte cu destulă pecizie traseul vechii cetăţi romane. Peste faţa interioară a zidurilor incintei romane, care a fost mai bine conservată, s-a înălţat zidul feudal, folosind numeroase elemente din vechea arhitectură: cornişe, capitele etc., ca şi stele funerare şi inscripţii votive. Pe una dintre laturi, aceea învecinată Dunării, constructorii au utilizat chiar zidul roman în starea în care se găsea înălţîndu-l doar, puţin. Cu toate că zidăria s-a lucrat în grabă, cu material destul de ieftin, pietrele fiind legate între ele cu lut, constructorii s-au preocupat însă de faţadă, căutînd să folosească pietre mai regulate şi s-o făţuiască tot cu lut [5]. Procesul acesta este cel obişnuit Dobrogei fiind similar monumentelor din Bulgaria. El se întîlneşte la Garvăn-Dinogeţia şi în construcţia locuinţelor obişnuite, iar în secolul al XII-lea la biserica de la Niculiţel. Cu toate că este rudimentar şi primitiv lucrată, cetatea de la Capidava capătă o deosebită semnificaţie pentru problema noastră, fiind unul dintre monumentele ce oglindeşte posibilităţile localnicilor, care reluînd o veche tehnică, întîlnită

[1] Attaliates, *Historia* (ed. Bonn), 1953, p. 204, Cronicarul aminteşte de darurile trimise anual din tezaurele împărăteşti oraşelor paristriene deţinătoare a unor oşti numeroase şi « greu înarmate ».

[2] Kedrenos-Skylitzes, II, p. 412.

[3] N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 46.

[4] *Capidava*, p. 135 şi urm., pl. 1 şi IV. Vezi şi *Materiale şi cercetări arheologice*, 1961, VII, p. 595. Sînt amintite aici aceleaşi olane folosite la reconstrucţia cetăţii Garvăn, precum şi la Păcuiul lui Soare, Isaccea, etc. considerate caracteristice pentru ultima treime a sec. X. În cursul cercetărilor acestei aşezări, s-au desprins două faze ale cetăţii despre care autorii discută în cuprinsul lucrării (p. 135 şi 138) fără să le prezinte însă în planurile anexe. Autorii vorbesc de o primă cetate feudală, al cărei perimetru corespunde în cea mai mare parte cu aceea romană, pe care o datează în sec. IX–X şi de a doua, cu mult mai mare (care însă nu mai figurează în plan). De fapt numai cercetarea raporturilor stratigrafice dintre nivelele feudale şi incinta mare (cercetare ce urmează abia să înceapă), ar îngădui o datare mai precisă.

[5] *Capidava*, p. 137, fig. 67.

la monumentele din secolele IV—VI, au restaurat cu mijloace proprii aceste cetăţi.

În cercetările recente de la cetatea Garvăn-Dinogeţia, s-au putut determina cu mai multă precizie încă lucrările întreprinse în această vreme [1].

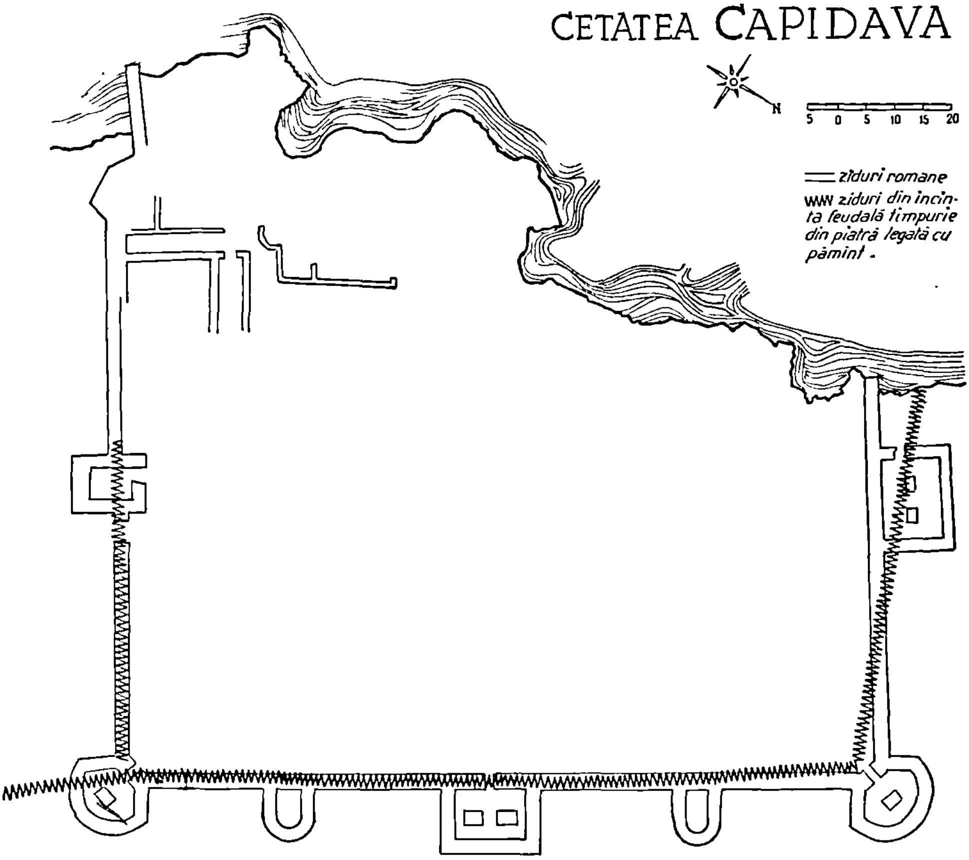

Fig. 8. — Planul cetăţii Capidava cu refacerile din sec. X—XI.

Aici s-au nivelat mai întîi dărîmăturile scoase din turnuri şi din interiorul cetăţii şi apoi s-au reparat unele ziduri şi intrarea principală. Reconstrucţia cetăţii s-a făcut ca şi la Capidava, reutilizînd vechile materiale romane. Adăugirea exterioară a porţii, la construirea căreia s-a folosit şi un anumit

[1] Gh. Ştefan, *Săpăturile de la Garvăn-Dinogeţia*, în *Materiale şi cercetări arheologice* I, 1959, p. 579—583 şi comunicarea ţinută în cadrul seminarului romîno-sovietic din 28. XII. 1958.

tip de olane cu semne în relief, caracteristice secolelor X—XI, găsite și în alte așezări dobrogene și bulgare, s-au făcut de asemenea tot în această etapă [1]. Cetatea romană refăcută, păstrînd vechiul plan, constituia nucleul central fortificat al așezării, extinsă în jur, mult dincolo de ziduri. Abia în a doua jumătate a secolului al XI-lea, probabil după distrugerea produsă de pecenegi, așezarea s-a restrîns exclusiv în cadrul incintei [2].

Fără a avea suficiente elemente de datare, este probabil că și fortificația de la Axiopolis (Hinog) lîngă Cernavodă să fi fost refăcută în această etapă. Arheologul Gr. Tocilescu, cercetînd-o la sfîrșitul secolului trecut, remarcă existența aici a unei etape de construcție mai recentă, deosebită ca întindere și tehnică de acelea aparținînd fazelor romane. Gr. Tocilescu o caracterizează ca bulgărească [3]. Este vorba de o situație similară aceleia de la Dinogeția și Capidava. Unele materiale ceramice cercetate recent, amfore de import, olărie locală comună sau smălțuită verde-măsliniu etc., se încadrează de asemenea în secolele X—XI [4], iar refolosirea în zidul cetății a unor inscripții aparținînd secolelor IX—X [5] constituie un indiciu al refacerii ei într-o etapă posterioară acestora. Întocmai ca la Capidava și Garvăn, peste ruinele cetății romano-bizantine din secolele III—IV, care a cunoscut apoi o nouă perioadă de înflorire sub Justinian, s-au înălțat zidurile cetății din veacurile X—XI. Respectînd în parte planul poligonal al celei vechi, noua cetate era mai restrînsă ca suprafață, limitîndu-se doar la zona cea mai înălțată și mai bine apărată a colinei. Ea era prevăzută cu turnuri pătrate și pentagonale. Întreaga zidărie era clădită din piatră brută refolosită, dispusă neregulat, procedeul de construcție grosolan și neglijent deosebindu-se de acela al vechii cetăți. Așa cum rezultă din descrierile lui Gr. Tocilescu, urmele bogate de arsură dovedesc existența unor construcții de lemn în cadrul cetății.

Există unele indicii care îndreptățesc pe arheologi să presupună că în aceeași vreme au mai fost refolosite și alte vechi cetăți romane, ca acelea de la Iglița-Troesmis, Măcin-Arrubium și Isaccea-Noviodunum [6]. Materialele ceramice, monedele etc. aflate în cadrul acestor așezări, dovedesc cu certi-

---

[1] P. Diaconu, *În legătură cu datarea olanelor cu semne în relief descoperite în așezările feudale timpurii din Dobrogea*, în « Studii și cercetări de istorie veche », an. X (1959), nr. 2, p. 491—495. Autorul arată că astfel de olane purtînd diferite semne, unele litere grecești, se mai găsesc în alte așezări și cetăți, ca Ibida (Slava Rusă), Capidava, Noviodunum-Isaccea și Păcuiul lui Soare. Vezi și raportul de săpături din 1958 capitolul despre sectorul turnului 2, în *Materiale și cercetări arheologice*, VII, 1961, p. 594—596.

[2] *Materiale și cercetări arheologice*, V, 1959, p. 581—583; *ibid.*, VI, 1959, p. 643.

[3] Gr. Tocilescu, *Fouilles d'Axiopolis, Sonderabdruck aus Beiträge zur alten Geschichte und griechisch-römischen Alterthümskunde*, in *Festschrift zu Otto Hirschfelds*, Berlin, 1903, p. 354—359, planul la p. 358, fig.; Raymund Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobroudja*, Buc., 1918, p. 125, p. 116, fig. 36.

[4] I. Barnea, *Date noi despre Axiopolis*, în «Studii și cercetări de istorie veche », an. XI (1960), nr. 1, p. 69—78.

[5] I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor, după inscripții*, în « Studii teologice », an. VI (1954), nr. 1—2, p. 65—112, p. 90, inscripție pe o cruce de piatră în limba greacă provincială, plină de greșeli de ortografie; pe baza analizei epigrafice, autorul conchide că ea aparține secolelor IX—X, p. 108, nr. 56, p. 96, fig. 20.

[6] P. Diaconu, *În legătură cu datarea olanelor*, în « Studii și cercetări de istorie veche », an. X (1959), nr. 2, p. 495.

tudine că ele au fost locuite în timpul stăpînirii bizantine [1]. Una dintre mărturiile cele mai elocvente ale acestei intense activităţi constructive îndată după cucerirea ţinutului de la Dunărea de Jos o constituie cetatea recent descoperită în grindul Păcuiul lui Soare, datorită desigur unor meşteri bizantini. În stadiul actual al cercetărilor, încă în fază de început [2], se pot desprinde doar parţial unele încheieri privind aspectul şi etapele de construcţie ale monumentului, a cărui viaţă a fost foarte scurtă. Pe baza concluziilor ultimului raport, reiese că cetatea a fost înălţată către sfîrşitul secolului al X-lea, avînd o viaţă scurtă de o jumătate de veac. Către mijlocul secolului al XI-lea, ea şi-a pierdut rolul strict militar fiind transformată într-o vastă aşezare [3]. Cauzele acestor distrugeri, dar mai ales a abandonării rolului defensiv al unei construcţii atît de puternice, n-au fost încă determinate. Cetatea se întindea pe o suprafaţă de cca şase hectare, mai mult de o treime din partea care era situată direct pe malul Dunării fiind azi prăbuşită în apă. Zidurile cu o grosime de 5—6 m pe laturile mai expuse de est şi nord, sînt realizate din blocuri de piatră, paralelipipedice, de cca 0,60×0,50 m, îngrijit fasonate, legate între ele cu o masă de mortar hidraulic în care s-a pus şi mult praf de cărămidă. Talpa fundaţiei a fost sprijinită de pari de stejar înfipţi în pămîntul viu, pentru a consolida terenul nisipos. Zidul paralel cu malul Dunării, apărat astfel natural, este gros doar de 1,25 m. După distrugerea succesivă în două rînduri a zidului de incintă cu direcţia est-vest, dărîmăturile din ultima năruire au fost acoperite intenţionat cu un strat de pămînt gros, de către locuitorii cetăţii către mijlocul secolului al XI-lea. Aşezarea, protejată doar parţial de zidurile rămase încă în picioare, a cunoscut o intensă vieţuire aproape neîntreruptă pînă în secolul al XIV-lea. Un incendiu puternic din a doua jumătate a secolului al XI-lea, care poate fi pus în legătură cu invazia pecenegilor sau cu tulburările care s-au produs aci în 1090, resimţit dealtfel şi în celelalte cetăţi dobrogene—a distrus aşezarea. Întreruptă în sec. XII, mai slab reprezentată în prima jumătate a secolului al XIII-lea, viaţa se reia în a doua jumătate a aceluiaşi veac. În veacul al XIV-lea ea trăeşte o perioadă înfloritoare, locuitorii refăcînd chiar către sfîrşitul acestui secol zidul de incintă.

Dar, activitatea constructivă a bizantinilor în Dobrogea a căpătat desigur proporţii încă şi mai vaste în condiţiile istorice create în timpul domniei lui Vasile al II-lea, preocupat înainte de toate de întărirea apărării imperiului la hotarul dunărean. El a înzestrat fără îndoială această graniţă cu fortificaţiile necesare îndată ce şi-a consolidat aici autoritatea după anul 1001.

---

[1] *Rapoartele de săpături*, în legătură cu aceste aşezări, în « Studii şi cercetări de istorie veche », *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, IV, 1957, p. 155—174. În apropierea vechiului port roman, la 2 km de Isaccea, în punctul numit Eski-Kale, peste ruinele cetăţii romane s-au găsit numeroase urme arheologice şi monede din secolele X—XII, care vădesc o intensă locuire a aşezării în această perioadă. Aici, ceramica găsită dovedeşte însă că viaţa aşezării s-a continuat şi în următoarele două veacuri (vezi şi raportul de săpături, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. V (1954), nr. 1—2, p. 175—188).

[2] I. Nestor, P. Diaconu, *Săpăturile arheologice de la Păcuiul lui Soare*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, V, 1959, p. 587—591 ; *ibid.*, VI, 1959, p. 653, 664, planul cetăţii, fig. 2.

[3] P. Diaconu, *Şantierul arheologic Păcuiul lui Soare (raportul din 1958)*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, VII, 1961, p. 599—607.

Începînd de la această dată, imperiul a dispus aici de mijloace care îi lipsiseră în scurtul răstimp al primei sale intervenţii la Dunărea de Jos, din vremea lui Tzimiskes. Numărul fortăreţelor, înălţate sau reedificate de bizantini şi de localnici în această etapă, a fost atît de important, încît imperiul putea să mai cedeze chiar unele dintre ele. Aşa se explică faptul că, în 1048, cînd Kegenes, o căpetenie peceneagă, asimilată în mediul local [1], trece de partea bizantinilor, primeşte în dar « trei fortăreţe dintre cele ridicate pe malul Istrului » [2]. Din redactarea textului se desprinde că aceste cetăţi au fost înălţate de bizantini după venirea lor, deosebindu-se de acelea care existau încă dinainte; tocmai de aceea se vede că a putut împăratul să dispună atît de uşor de ele.

Una dintre cetăţile dunărene, care deşi mai veche, desigur că fusese mult refăcută şi mărită de bizantini, în prima jumătate a secolului al XI-lea, este Dîrstorul sau Dristra — cea mai de seamă fortificaţie din această zonă. Cronicile ne informează mai detaliat despre înfăţişarea acestei aşezări care, la sfîrşitul secolului al X-lea, era încă un centru militar puternic şi unul dintre principalele oraşe ale Paristrionului, tot aici fiind reşedinţa metropolitană. În relatarea luptelor pe care Alexios I Comnenul le poartă aici în anul 1090, Ana Comnena caracterizează Dristra ca « oraşul vestit dintre cele aşezate la Istru » [3]. O dată ajuns aici cu o armată şi o flotă numeroasă, Alexios pune în acţiune toate maşinile sale de asediu, izbutind să dărîme zidul periferic de centură, cît şi două cetăţui puternice, situate pe o înălţime, în cadrul incintei oraşului, care aşa cum relatează scriitoarea erau încă în stăpînirea rudelor rebelului Tatos [4]. Este deosebit de sugestivă comparaţia cu stările de lucruri, pe care am avut prilejul să le înregistrăm aici în anul 971. Rezultă că, între timp, la Drîstor se mai construise o nouă cetăţuie, iar vechile fortificaţii de lemn fuseseră înlocuite prin altele de piatră. Spre deosebire de Tzimiskes, într-adevăr, Alexios Comnenul nu încearcă să-şi înfrîngă adversarii dînd foc cetăţii pe care ei o deţineau, ci utilizează numai puternice maşini de asediu. Merită de asemenea reţinută priceperea de care au dat dovadă apărătorii cetăţii, izbutind să respingă pe asediatori; măsurile dibace luate de Tatos, căpetenia localnicilor, măsuri în a căror amănunţită descriere stăruie Ana Comnena, pentru a explica insuccesul tatălui ei [5], arată că orăşenii ştiau să folosească astfel de fortificaţii. Putem admite că, măcar pentru întreţinerea unor asemenea monumente, existau la Dunărea de Jos meşteri constructori care nu erau de fel străini de procedeele tehnice bizantine.

Dealtfel, folosirea pietrei în construcţiile obişnuite dovedeşte că localnicii erau deprinşi cu acest procedeu constructiv, pe care-l practicau paralel cu acela al înălţării locuinţelor din lemn. În forme destul de simple şi rudimentare, folosind piatra legată cu pămînt, după sistemul mai vechi, întîlnit

[1] Kegenes intră în serviciul Bizanţului, declarîndu-se gata să lupte chiar împotriva poporului său. După ce Kegenes se creştinează, împăratul Constantin IX Monomahul îi dă rangul de patriciu şi îi cedează în Paristrion mai multe stadii de pămînt, în afară de cetăţile amintite.

[2] Kedrenos-Skylitzes, p. 642.

[3] Ana Comnena, *Alexiada* (ed. B. Leib), vol. II, p. 94.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*.

de asemenea și la cetăți, sînt construite locuințele de la Capidava[1] și Păcuiul lui Soare [2]; și la Garvăn, unde cele mai multe bordee sînt de lemn, apar cîteva locuințe cu pereții din piatră [3], iar în casele semi-îngropate din lemn s-au construit cuptoare boltite, din lespezi de piatră legate cu pămînt. Ținînd seama de existența cetăților anterior venirii bizantinilor și de obiceiul de a construi și locuințe de piatră, paralel cu acelea în lemn, participarea localnicilor la înălțarea marilor edificii de apărare dunărene alături de bizantini devine, astfel, mai sigură.

Toate aceste descoperiri constituie în stadiul actual al cercetărilor, doar începutul dovezii materiale a existenței la Dunărea de Jos, în secolele X—XI a unor cetăți și orașe, mărturie a unei civilizații de tip feudal, confirmînd succintele informații ale cronicarilor bizantini.

Tot izvoarele ne informează și despre organizarea ierarhiei bisericești în aceste ținuturi, cel mai important centru fiind încă din a doua jumătate a secolului al IX-lea pînă în veacul al XII-lea Dristra (vechiul Durostorum), iar după el Vicina, pînă la anul 1359, cînd reședința metropolitană de aici se transferă la Argeș. Cercetările arheologice și în acest domeniu nu au făcut decît să confirme existența unei organizări bisericești, printr-o serie de monumente descoperite recent. Deși fragmentar păstrate, ele servesc a reconstitui imaginea arhitecturii religioase, care s-a format în ținuturile dunărene în secolele X—XI, concomitent cu acea militară și orășenească. Ca și în celelalte domenii, constatăm și aici prezența unor monumente anterioare stăpînirii bizantine, a căror construire poate fi pusă deocamdată încă ipotetic, în legătură cu acțiunea călugărimii, venită probabil tocmai din ținuturile mai îndepărtate orientale în regiunea dunăreană și în Peninsula Balcanică, poposind în aceste ținuturi, în drumul către Italia, Franța și Spania, curînd după luptele iconoclaste.

Complexul de paraclise și chilii, săpate în stînca Tibișirului, găsit recent la Basarabi nu departe de orașul Constanța, este cel mai vechi monument de artă creștină din evul mediu, cunoscut pînă acum în țara noastră [4]. Format dintr-o serie de încăperi de locuit, însoțite de paraclise și camere funerare legate între ele prin coridoare înguste și joase, dispuse la nivele diferite, monumentul a fost datat pe baza unui grafit cu caractere chirilice din anul 992 (6500). Arheologic, s-au putut desprinde însă două etape de viețuire ce se desfășoară într-o perioadă relativ scurtă, de aproximativ un veac [5]. Începuturile așezării s-ar situa deci către sfîrșitul secolului al IX-lea, într-o fază anterioară stăpînirii bizantine, cînd se întindea aici autoritatea imperiului bulgar, avînd Dristra ca cel mai de seamă centru religios. Încăperea cea mai

[1] *Capidava*, p. 151—152.

[2] *Materiale și cercetări arheologice*, VII, 1961, p. 603.

[3] « Studii și cercetări de istorie veche », an. VI (1955), nr. 3—4, p. 721—722.

[4] I. Barnea, *Săpăturile de la Basarabi*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VI, 1959, p. 541—563, fig. 1—27; C. Nicolescu, *Începuturile artei feudale în țara noastră în lumina ultimelor descoperiri arheologice*, în «Studii și cercetări de istoria artei», an. VI (1959), nr. 2, p. 52—54.

[5] De curînd s-a mai descoperit încă o serie de încăperi, păstrînd pe pereți săpate în stîncă inscripții numeroase. Comunicarea recentă a lui I. Barnea în cadrul consfătuirii pe țară a arheologilor, 15—22 mai 1961.

importantă, formînd și intrarea întregii așezări, o constituie paraclisul de proporții mai mari, pe al cărui perete de vest este săpată și data. De plan rectangular, acest paraclis este împărțit în trei: absida principală adăpostind masa altarului, naosul și pronaosul, între care au fost cruțați în stîncă pereții despărțitori. O boltă grosolan cioplită, încercare de a realiza un semicilindru, se întinde peste primele două despărțituri, absida fiind acoperită cu o semicalotă. Mici firide și bănci sînt adîncite în peretele de stîncă. După același sistem sînt săpate și alte încăperi, camere funerare etc. Ornamentația acestor monumente se poate împărți în două grupe mari, din punct de vedere al conținutului; una redusă la simbolul crucii, cea de-a doua constituită din motive zoomorfe, între care domină calul, reprezentînd în mod obișnuit în arta slavă și orientală, simbolul soarelui. Figuri omenești în atitudine de oranți, apar pe alocuri completînd decorația acestui monument.

Arhitectura lui are o serie de trăsături comune de plan și structură, cu unele biserici rupestre capadociene, considerate de G. Jerphanion [1] de tipul arhaic. Planul simplu, rectangular, dispoziția încăperilor, despărțirea absidei altarului de naos printr-un cancellum, după sistemul propriu tradiției bisericii primitive, sînt caracteristice acestui grup de monumente. Un studiu detaliat, urmărind dispoziția și semnificația simbolică a elementelor decorative, va duce desigur la stabilirea înțelesului, vechimii și originii lor, care ca primă impresie sugerează de asemenea legături cu monumentele rupestre capadociene. Monumentul de la Basarabi nu constituie în țara noastră un unicat, deoarece în preajma Moigradului (vechiul centru roman Porolissum) se găsește un grup de monumente rupetsre similare înconjurate de o fortificație, datînd cam din aceeași vreme [2].

Fără a putea stabili, în stadiul actual al cercetărilor, o verigă de legătură între aceste monumente și acelea orientale trebuie totuși subliniat faptul, că studii mai vechi au arătat prezența în iconografia picturilor din unele biserici transilvănene [3] și din Țara Romîncască din secolele XIII—XIV [4] a elementelor de origine capadociană, reminiscențe ale unor programe iconografice mai îndepărtate ale căror izvoare vor putea fi găsite în viitor în cultura răspîndită în secolele X—XI în ținutul dobrogean. La o vreme cînd se cunoștea încă prea puțin din istoria acestor ținuturi ale țării noastre, Guillaume de Jerphanion, descoperitorul și cercetătorul picturii orientale, a subliniat influența acestei arte asupra ținuturilor romînești, legînd-o însă de o etapă mai recentă, care a urmat cruciadei a patra (1204) [5].

[1] Guillaume de Jerphanion, *Une nouvelle province de l'art byzantin. Les églises rupestres de Cappadoce*, Paris, text, vol. I, p. 1—2, 1925—1926; vol. II, p. 1—2, 1942, album I—III.

[2] Informația colegului M. Russu, cercetător la Institutul arheologic din Cluj.

[3] Pentru problema elementelor orientale în pictura unor monumente din Hațeg, vezi I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie*, Paris, 1932, și idem, *Das Zeugnis der Denkmäler religiöser Kunst*, în « Siebenbürgen », an. II (1943), p. 291—308.

[4] În țara noastră există numeroase schituri rupestre, încă nestudiate. Singurele cercetate sînt biserica din Corbi, în pictura căreia apar elemente iconografice capadociene și biserica de la Cetățuia, ambele din sec. al XIV-lea (vezi I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse*, p. 423—424, pl. XXVIII—XXIX).

[5] Guillaume de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce*, vol. II, partea a 2-a, Paris, 1942, p. 452.

Monumentul de la Basarabi, ca şi inscripţia din 943, duce la constatarea constituirii în cursul veacului al X-lea, la Dunărea de Jos, a unei civilizaţii feudale, manifestate atît sub forma construcţiilor de apărare, cît şi sub unele forme mai evoluate încă, aşa cum sînt scrisul şi preocupările artistice.

Aşa cum a rezultat şi din celelalte mărturii amintite mai sus, legăturile culturale şi artistice cu lumea bizantină şi orientală s-au adîncit însă într-o măsură şi mai mare, în noile condiţii istorice create la începutul veacului al XI-lea, cînd în ţinuturile dunărene s-a consolidat deplin stăpînirea bizantină. Cel mai semnificativ monument pentru activitatea constructivă a acestei etape noi din istoria ţinuturilor dobrogene, legată în chip direct de civilizaţia bizantină, este biserica cimitirului de la Garvăn-Dinogeţia, datînd probabil de la mijlocul secolului al XI-lea [1]. Monumentul din care s-a mai păstrat pe alocuri partea de jos a zidurilor, pe o înălţime variind între 0,30—0,80 m deasupra fundaţiei, este construit din rînduri de bolovani mari, prinşi în mortar, destul de regulat, alternînd cu cărămizi dispuse în trei rînduri orizontale. Pe alocuri, între cărămizi se mai strecoară refolosite şi ţigle romane. Temelia, mai groasă decît zidul, are 1,60 m adîncime. Biserica este de plan pătrat, cu latura de 6 m în exterior; la est are o absidă semicirculară în interior şi pentagonală în exterior. Grinzi de lemn străbăteau zidurile în partea de jos a temeliei şi sub nivelul pardoselei. O cupolă pe pandantivi încununa probabil naosul şi o semicalotă, absida. Un fragment de placă de ceramică smălţuită verde constituie singurul indiciu despre un eventual decor al faţadelor. În interior, pe pereţii de nord şi de vest, se mai păstrează încă porţiuni din vechea tencuială, iar din decoraţia interioară s-au mai găsit în săpături numeroase bucăţi de mortar pictate. Culorile în tempera sînt dominate de un roşu-cărămiziu la care se adaugă albastrul-cenuşiu şi ocrul [2].

Cel de-al doilea monument care prezintă de asemenea o importanţă cu totul deosebită pentru evoluţia arhitecturii romîneşti în veacurile următoare este biserica de la Niculiţel [3], datînd de la sfîrşitul secolului al XII-lea. Din această construcţie de proporţii reduse [4], s-a păstrat fragmentar doar fundaţia, lată de 0,70 cm, pe o înălţime de 0,25—0,30 m, — care lasă să se citească planul treflat cu absidele semi-circulare aproape egale între ele. Aşezată direct pe stîncă, temelia este făcută din cărămizi romane, luate din valul învecinat şi pe alocuri pietre, legate cu lut galben şi pămînt. Pardoseala este tot de cărămizi. Sistemul de acoperire n-a fost precizat, dar este

---

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche », an. II (1951), ianuarie-iunie, p. 45—48, fig. 32—34, fig. 29, p. 41; I. Barnea, *Relaţiile dintre aşezarea de la Garvăn şi Bizanţ*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. IV (1953), nr. 3—4, p. 665—667, fig. 12; idem, *Monumente de artă creştină descoperite pe teritoriul R.P.R.*, în « Studii teologice », an. XI (1958), nr. 5—6, p. 299—300; V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările romîne*, vol. I, Buc., 1959, p. 128.

[2] Fragmente informe, din care nu se mai poate reconstitui decorul, se păstrează la Muzeul Naţional de Antichităţi.

[3] « Studii şi cercetări de istorie veche », an. III (1954), p. 186—187; *ibid.*, an. VI, (1955), nr. 3—4, p. 741—743, fig. 28—29; I. Barnea, *Monumente de artă creştină*, în « Studii teologice », 1958, nr. 5—6, p. 305—306, fig. 16.

[4] Lg. 6 m. Diametrul absidei est 1,90 m; absida sud 1,70 m.

impus de planul treflat al monumentului, fiind foarte probabil o cupolă dintr-un material uşor. Faptul că în jurul bisericii, pe latura de sud-est au apărut resturile unor locuinţe, tot din cărămizi romane reutilizate, în cadrul cărora apar fragmente ceramice, contemporane cu acele găsite şi în cadrul bisericii, cît şi planul treflat al monumentului, fac probabilă existenţa aici a unei aşezări mănăstireşti, mai izolată de centrul important Isaccea, care s-a dezvoltat pe locul vechiului port roman Noviodunum.

Planul treflat constituie o particularitate care merită subliniată, deoarece întocmai ca şi sistemul de construcţie al bisericii de la Dinogeţia, se regăseşte în monumentele din Ţara Romînească şi Moldova în secolul al XIV-lea [1]. Deşi acest tip de monument a fost atribuit de cercetătorii mai vechi, exclusiv influenţei sîrbo-athonite, pătrunsă în nordul Olteniei prin meşterii aduşi de călugărul Nicodim, în ultima treime a secolului al XIV-lea, el apare la Niculiţel cu două veacuri mai înainte. Împămîntenirea lui într-o etapă mai timpurie ne permite să înţelegem mai clar răspîndirea în veacul al XIV-lea a unui tip similar, deplin constituit, în Ţara Romînească, Transilvania şi Moldova. Acest plan, împreună cu acela în cruce greacă înscrisă, pe care îl reprezintă biserica domnească de la Argeş, sînt desigur printre cele mai vechi şi caracteristice tipuri de biserici din ţara noastră, dezvoltate în legătură cu arta bizantină şi orientală. Este drept că grupul celor trei monumente descoperite pe teritoriul dobrogean reprezintă nişte construcţii relativ modeste, deoarece ele sînt îndepărtate de marile centre orăşeneşti sau bisericeşti, ca Dristra, Pereiaslaveţul sau Vicina. Prezenţa lor, oarecum izolată în diferite părţi ale Dobrogei este însă cu atît mai semnificativă, cu cît constituie dovada certă a generalizării construcţiilor religioase în acest ţinut în secolele X—XII. Varietatea sistemelor de construcţie ca şi a tipurilor lor merită de asemenea subliniată, pentru că ne indică dintr-o dată existenţa a trei categorii de monumente, avînd roluri deosebite şi ne sugerează imaginea mult mai bogată şi luxoasă a construcţiilor religioase din centrele bisericeşti amintite mai sus: Dristra şi Vicina. Activitatea constructivă în acest domeniu oglindeşte un nou aspect al vieţii de la Dunărea de Jos, unde organizarea bisericească din secolele X—XIV contribuie în această vreme împreună cu ceilalţi factori la promovarea culturii bizantine, desigur cel mai mult prin slova scrisă şi înălţarea de monumente de cult (fig. 9).

La începutul secolului al XI-lea, Vasile al II-lea reorganizează vechile scaune bisericeşti de la Vidin şi Dîrstor, transformîndu-le în simple episcopate şi subordonîndu-le arhiepiscopiei autocefale a Ohridei [2]. Arhiepiscopul juca rolul unui simplu instrument al politicii imperiale; prin intermediul lui, biserica de la Dunărea de Jos a fost astfel direct subordonată voinţei împăratului. Pe această cale, mai mult decît pe aceea administrativă, putem

---

[1] C. Nicolescu, *Începuturile artei feudale*, în « Studii şi cercetări de istoria artei », 1959, p. 56; V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările romîne*, p. 129—130, discută pe larg problema constituirii acestui tip de monument încă din secolele XI—XII în Bulgaria şi la noi.

[2] B. Granič, *Kirchenrechtliche Glossen zu den von Kaiser Basileios II. dem autokephalen Erzbistum von Achrida verliehenen Privilegien*, în « Byzantion », an. XII (1937), p. 398—399.

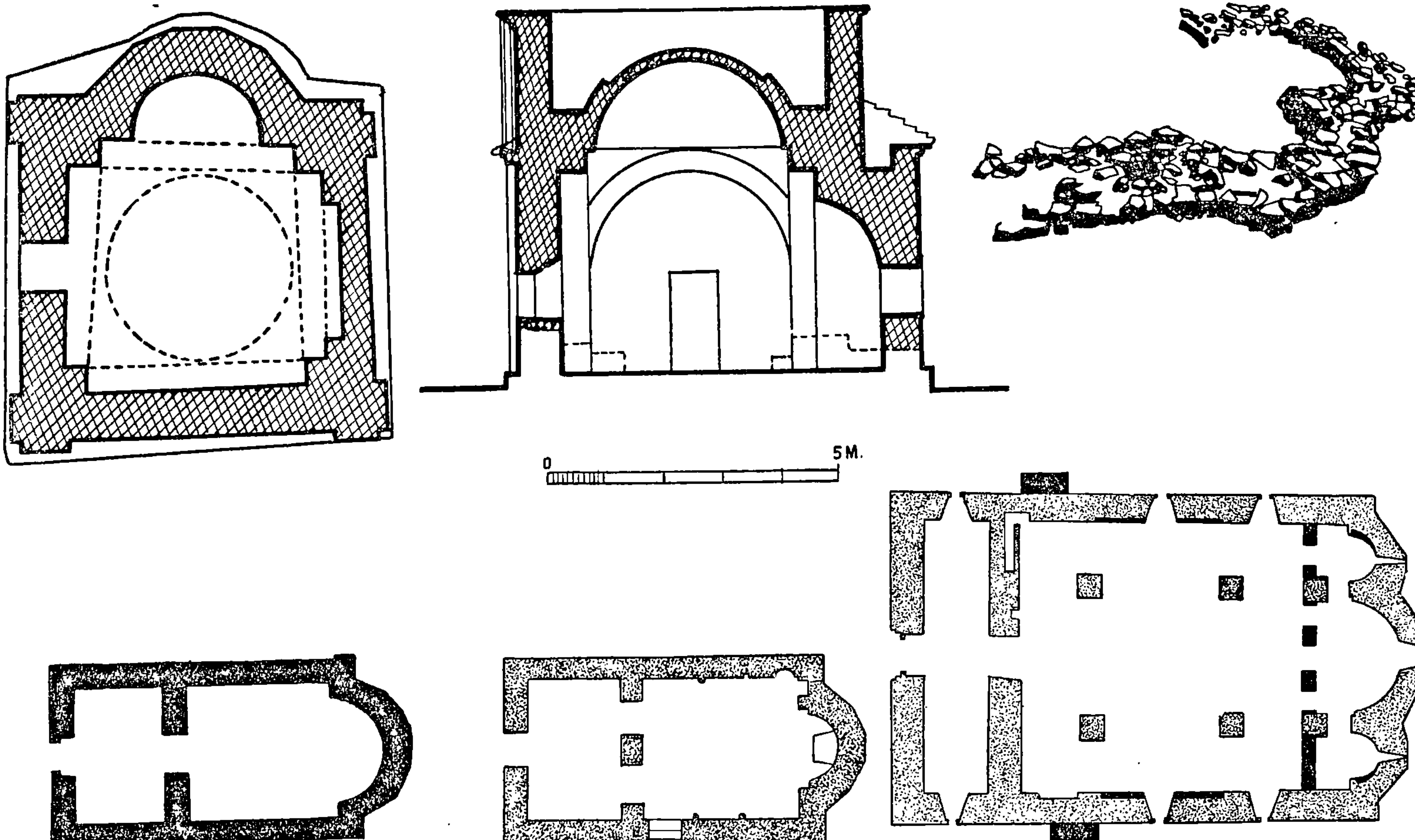

Fig. 9. — Diferite tipuri de monumente de tradiție bizantină: Garvăn (sec. XI), Niculițel (sec. XII), Tr. Severin (sec. XIII), Biserica domnească din Argeș (sec. XIV).

afirma că o dată cu întemeierea ducatului Paristrion s-a stabilit una dintre cele mai directe și puternice legături cu cultura bizantină.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XI-lea, cînd autoritatea puterii centrale a imperiului slăbește treptat și este înlocuită de autonomiile locale [1], asistăm la o nouă și semnificativă prefacere; scaunul de la Dîrstor este ridicat la rangul unei mitropolii, care este destul de formal legată de patriarhia constantinopolitană. Poziția mitropoliei de la Dristra oglindește deci maturizarea societății dobrogene, « grecitatea populară » a orașelor; căpătase o autonomie proprie datorită avîntului pe care viața economică de la Dunărea de Jos îl redobîndește în a doua jumătate a secolului al XII-lea.

În această perioadă, izvoarele atestă importanța a două mari centre, care se găsesc în interiorul Dobrogei: Preslavul (Pereiaslavețul) și Vicina. Constatăm că treptat, începînd din această perioadă, centrul de greutate al Dobrogei inclină tot mai mult către partea de nord [2], către gurile Dunării. La sfîrșitul secolului al XII-lea Dristra rămîne pe plan secundar față de Preslav și mai ales de Vicina, în plină ascensiune. Stabilirea unor legături cu lumea rusească a Haliciului [3] pe drumul Siretului, care va deveni tot mai important în veacurile următoare, jucînd un rol deosebit în istoria feudalismului timpuriu din Moldova, contribuie desigur într-o mare măsură la strămutarea marilor centre economice dobrogene, mai ales în nordul acestui teritoriu, cît și la înflorirea lor.

« Preslavul » este considerat de Ana Comnena ca « un oraș vestit așezat lîngă Dunăre, avînd o întăritură puternică ». La 1150, călătorul arab Edrisi menționează numeroase așezări orășenești pe cursul Dunării, mai jos de Silistra; printre ele se pot identifica Pereiaslavețul și Vicina. Călătorul

---

[1] Mathias Gyoni, *L'évêché valaque de l'archevêché bulgare d'Achris aux XIe–XIVe siècles*, în « Etudes slaves et roumaines », Budapesta, 1948, I, fasc. 3, p. 148–149.

[2] Un pasaj al cronicarului Mihail Attaliates, *Historia* (ed. Bonn), p. 204, relatînd evenimentele din anul 1072 este deosebit de sugestiv pentru a înțelege rolul acestor orașe și poziția lor față de imperiu la această vreme. Cronicarul amintește « darurile trimise în fiecare an din tezaurele împărătești » orașelor paristriene, care dețin « oști numeroase și greu înarmate » (vezi mai pe larg tratată această problemă a autonomiilor locale în articolul lui B. Câmpina, *L'influence byzantine au Bas-Danube*, în « Revue roumaine d'histoire », an. I (1962), p. 7–18.

[3] Cercetările arheologice recente par a confirma și ele această situație, oglindită de izvoarele scrise. Urmele cele mai bogate din sec. XIII–XIV, de ceramică, monede etc. apar în așezările de lîngă gurile Dunării: Noviodunum–Isaccea, Troesmis–Iglița, Herakleea–Ieni-Sala etc., adică mai ales în acele locuri în vecinătatea cărora se pare că ar fi fost situat chiar orașul Vicina. Izvoarele atestă intervenția rușilor în părțile dunărene în sec. XII în mai multe rînduri. La începutul sec. XII, Vasilko fiul cneazului Rostislav primește de la împăratul bizantin ca apanaj « patru orașe pe Dunăre »; de asemenea ne sînt cunoscute și o serie de planuri ale acestui cneaz în legătură cu situația politică tulbure de la sfîrșitul secolului XI și începutul secolului XII la Dunărea de Jos, care se desprind din cronica rusă (*Повесть временых лет*, I, p. 182, 201, 483). În 1159, în incidentele care au loc la Dunăre, rușii atacă pe Ivanco Rostislavici, aliatul cumanilor și al halicienilor, lovind « orașele de la Dunăre și două corăbii, prădînd pe pescarii Haliciului, de la care ar fi luat « marfă multă » (*Полное собрание русских летописей*, VII, p. 68). Existau desigur interese economice ale acestor pescari halicieni în orașele dobrogene, interese care determină treptata strămutare a centrului de greutate a Dobrogei spre nordul ei.

subliniază în mod deosebit opulenţa acestui din urmă mare centru în plină dezvoltare, descriindu-l ca « un oraş cu mulţi locuitori şi un ţinut fertil » [1].

Oraşul are venituri însemnate din comerţul său. Înflorirea deosebită a oraşului Vicina are loc însă după cruciada a IV-a, cînd se produce aici un adevărat exod al populaţiei greceşti refugiate din metropolă [2]. În această etapă în care cruciaţii au înlăturat vremelnic stăpînirea bizantină de pe teritoriul balcanic, oraşul Vicina a putut să preia conducerea întregului ţinut, autoritatea bisericească de aici înlocuind-o pe aceea administrativă a imperiului. Autoritatea mitropoliei de la Vicina, strămutată recent de la Dristra, împreună cu « grecitatea populară », constituită mai ales din negustorime, se dovedesc acum capabile să menţină mai departe tradiţia legăturilor cu civilizaţia bizantină, chiar după prăbuşirea imperiului de la Constantinopol. Numeroasele monede bătute la Nikeia care circulă în această vreme în zona dunăreană sînt grăitoare mărturii ale continuităţii relaţiilor economice cu lumea bizantină [3]. Prosperitatea la care ajunsese în ultima treime a veacului al XIII-lea acest activ şi important centru economic dunărean este oglindită în veniturile anuale ale mitropolitului, care se ridicau la suma de 800 monede de aur, belşugul acestui înalt ierarh al Vicinei scandalizînd pe însuşi patriarhul Constantinopolului [4]. Faptul se leagă de etapa în care aşa cum arată izvoarele, tranzacţiile comerciale cu neguţătorii veniţi din oraşele italiene erau deosebit de importante. Volumul tranzacţiilor cu Pera era de două ori mai mare decît cu Caffa şi egal cu al tuturor celorlalte pieţe din Crimeea la un loc [5]. Mitropolitul autocefal al Vicinei va juca în veacul al XIII—XIV nu numai rolul de căpetenie a bisericii [6], dar şi pe acela de conducător politic. După restabilirea imperiului, în afară de autoritatea episcopală exista şi aici un guvernator al oraşului « κεφαλή » conducînd în numele împăratului [7].

Între 1262 şi 1335, cît timp Paleologii stăpînesc din nou gurile Dunării, rolul imediat al administraţiei bizantine în aceste ţinuturi este însă mult mai slab faţă de trecut, autoritatea centrală dînd mai puţină importanţă acestui centru, destul de izolat faţă de restul imperiului şi tulburat de noile

---

[1] Ana Comnena (ed. Leib), cap. XIV, p. 81; N. Bănescu, *Les premiers témoignages*, în « Byzantinische Neugriechische Jahrbücher », an. III (1922), p. 287—310; idem, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra romînilor*, în «Anuarul Institutului de istorie naţională, Cluj », an. I, 1921—1922, p. 138—160.

[2] V. Laurent, *La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VIII Paléologue*, în «Revue historique du sud-est européen», an. XXII (1945), p. 184—194.

[3] Comunicarea lui O. Iliescu, *Hiperperul de Vicina*, ţinută în cadrul Societăţii numismatice, la 28.V.1961.

[4] Rodolph Guilland, *La correspondance inédite d'Athanase, patriarche de Constantinople (1289—1293; 1304—1310)*, în *Mélanges Ch. Diehl*, I, Paris, p. 132 şi V. Laurent, *op. cit.* p. 195,

[5] V. Laurent, *op. cit.*, p. 195.

[6] Vicina apare citată printre scaunele arhiepiscopale autonome într-un catalog redactat la 1249—1250, (*Doc. priv. ist. Rom.* B. XIII—XV, p. 5, nr. 2. Vezi şi *Echos d'Orient*, 1932, p. 318, nota 3 şi 1936, p. 115).

[7] V. Laurent, *op. cit.*, p. 195, autorul arată că la Lemnos, sau în alte ţinuturi îndepărtate ale imperiului, exista un astfel de guvernator « κεφαλή »; acesta este pomenit încă în sec. XIV sub numele de « *cabeça del regnado* ». Vezi şi C. Marinescu, *Le Danube et le littoral occidental et septentrional de la mer Noire dans le « Libra del Conosciomento »*, în « Revue historique du sud-est européen », an. III (1926), nr. 1—3, p. 1—8.

atacuri răsăritene ale tătarilor. În toată această etapă, « grecitatea populară » locală, aceeaşi care se afirmase în repetate rînduri, cît şi autoritatea metropolitană constituie factorul de legătură cu civilizaţia bizantină. Acestora li se datoreşte desigur aspectul oraşului pe care Vicina îl are la această dată. Între marile escale comerciale ale Mării Negre menţionate de portulanele italiene, Vicina apare ca cea mai importantă. Pe portulanul lui Angelino Dulcerto, din anul 1339, cînd deasupra oraşului apare steagul mongol, Vicina este însemnată sub înfăţişarea unui mare oraş bizantin, ca nici o altă localitate de pe ţărmul Pontului, înconjurată de puternice ziduri ce adăpostesc opulenţa unor palate şi biserici, ceea ce nu se indică pentru celelalte oraşe [1]. Cînd între 1334–1337 au loc atacurile tătarilor asupra oraşului, ei au de întîmpinat rezistenţa acestor ziduri pe care le distrug. Fortificarea oraşului după modelul cetăţilor bizantine, ca şi înzestrarea lui cu monumente religioase, aşa cum apar în desenul portulanului, se datoresc probabil activităţii localnicilor, care dispunînd în veacul al XIII-lea de mijloace proprii, au continuat o tradiţie meşteşugărească mai veche. În stadiul actual al cercetărilor, lipsesc încă o serie de verigi importante, care să lege cultura dobrogeană din secolele XII–XIII de aceea existentă în nordul Dunării şi în Transilvania în aceeaşi vreme. În domeniul arhitecturii, pînă acum numai bisericile de la Turnu Severin şi Argeş, judecînd după procedeele constructive, planul şi structura lor, iar în primul caz şi după materialul ceramic găsit în jur, se integrează cel mai bine secolelor XIII–XIV, reprezentînd un ecou mai îndepărtat al extinderii pe întreaga linie a Dunării şi în nordul ei a artei care s-a împămîntenit şi s-a dezvoltat în ţinuturile dobrogene. Caracterul provincial al monumentelor recent descoperite, cît şi legăturile cu construcţiile bizantine şi orientale, pe care le constatăm în arhitectura religioasă, reprezentată de vestigiile dobrogene sau de monumentele păstrate din secolele XIII–XIV din Ţara Romînească, Transilvania şi Moldova, se datoresc desigur activităţii unor meşteri locali, care au cunoscut procedeele artei bizantine, existentă în mediul acestor oraşe trăind lungă vreme o viaţă proprie legată strîns de destinele istorice ale ţinuturilor nord-dunărene. Particularităţile monumentelor din Ţara Romînească păstrate din secolele XIII–XIV, ca şi trăsăturile lor comune cu construcţiile din Bulgaria, unele elemente arhaizante pentru această vreme, se pot explica mai de grabă pe baza acestui fond bizantin al secolelor X–XIII, decît printr-o influenţă directă şi imediată a Serbiei în ultima treime a secolului al XIV-lea. Nicodim cu meşterii săi nu au inovat, ci poate doar au desăvîrşit în unele detalii o arhitectură ale cărei începuturi erau cu mult anterioare sec. XIV, mai strîns legată de lumea bizantină şi bulgărească. Datorită acestui fond comun mai vechi, întreaga arhitectură de zid a Munteniei şi a Olteniei rămîne mereu strîns legată şi în veacurile următoare de arhitectura bizantină şi slavo-bizantină din sudul Dunării. Proporţiile, sistemul de boltire, modul de acoperire, existenţa pridvorului deschis la vest, realizarea faţadelor din piatra brută alternînd cu cărămida, folosirea unui anume sistem decorativ din ceramică etc., toate aceste particularităţi sînt

[1] Cf. M. Popescu-Spineni, *Romînia în istoria cartografiei*, vol. I, p. 74 şi vol. II, harta 27.

proprii arhitecturii din spațiul carpato-dunărean, care încă de la începuturile ei a evoluat în legătură cu tehnica constructivă slavo-bizantină. Rolul principal pe care arhitectura de zid l-a dobîndit în modul de construcție a acestor regiuni încă din secolul al X-lea, s-a menținut același și mai tîrziu, cînd s-au înălțat pe această tradiție, monumentele de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și din veacul următor, răspîndite pînă în zona sub-carpatică. La locul potrivit [1] am arătat cum unele dintre aceste elemente ale arhitecturii de tradiție bizantină, născută la Dunărea de Jos, în secolele X—XI pătrund treptat în celelalte provincii ale țării, în Transilvania și în Moldova, unde se transformă în contact cu arhitectura locală în lemn și cu aceea romanică, dobîndind un stil propriu, deosebit de acela al construcțiilor din Țara Romînească.

★

Un ultim fapt, asupra căruia vom insista de asemenea, este aspectul culturii scrise, ale cărei mărturii în forme reduse ne sînt cunoscute din această vreme.

Am arătat mai sus că sub diferite forme, încă din prima jumătate a secolului al X-lea, se poate constata că « jupanii » locali, căpeteniile care se ridică din acest mediu simțeau și nevoi mai evoluate de cultură, manifestate sub diferite forme, în primul rînd prin fastul îmbrăcăminții etc. Nivelul vieții lor de curte se desprinde indirect și din natura produselor pe care negustorii de pretutindeni le aduc la Pereislaveț. În textul rus amintit mai sus, marele cneaz al Kievului pare a fi fost uimit de bogăția și varietatea acestor produse de lux, de la țesăturile bizantine și blănurile rusești, pînă la obiectele de aur și argint, aduse din Bizanț și din Moravia. Tot din Bizanț se cumpărau « vinuri și fel de fel de fructe », mărturie a fastului ce va fi fost întreținut de feudalii din preajma Pereislavețului.

Unul dintre acești feudali, jupanul Dimitrie, ne-a lăsat și o altă dovadă a nivelului atins de preocupările sale: este vestita inscripție din anul 943, găsită recent în preajma localității Mircea Vodă [2]. Păstrată doar fragmentar, probabil că ea făcea parte dintr-o stelă comemorativă, menită să păstreze amintirea luptelor purtate la Dunăre, cu prilejul celei de-a doua expediții a lui Igor contra Bizanțului. Prezența ei pe pămîntul dobrogean atestă o anumită răspîndire a științei scrisului, fapt cu atît mai semnificativ cu cît nu își are originea într-o inițiativă imperială. Obișnuit, inscripțiile de acest gen sînt mai ales menite să amintească faptele țarilor bulgari, pe cînd în acest caz este vorba de inițiativa unui jupan local, privind evenimentele limitate la ținutul dunărean.

Urmele unei culturi locale care se plămădea încă de la sfîrșitul secolului al IX-lea și prima jumătate a secolului al X-lea sînt atestate și de alte mărturii scrise ale vremii, descoperite mai de mult, dar valorificate recent.

---

[1] C. Nicolescu, *Contribuții la începuturile culturii romînești sec. X—XIV*, capitolele despre Transilvania și Moldova (lucrare în manuscris).

[2] Vezi bibliografia, mai sus, p. 36, nota 2.

În cadrul vechii cetăţi romane de la Axiopolis-Cernavoda [1] au fost remarcate două inscripţii creştine mai deosebite [2]. Cea dintîi este săpată pe o cruce de piatră, fiind scrisă în limba greacă provincială, cu frecvente greşeli de ortografie, a cărei analiză epigrafică îndreptăţeşte datarea ei în secolele IX—X [3]. În ea este amintită Rotaislava şi copilul ei, fiind probabil vorba de o slavă convertită recent, în mediul dobrogean creştin. Cea de-a doua aminteşte de un Voislav [4], de asemenea un nume slav. Această inscripţie este încastrată în zidul cetăţii, care aşa cum am arătat, a suferit refaceri în secolele X—XI ca şi toate celelalte cetăţi dobrogene. Şi această inscripţie în care apar caracterele chirilice, pe baza analizei epigrafice, este datată în secolele IX—X. Legînd aceste două inscripţii de aceea amintită mai sus de la Mircea Vodă, cît şi de acelea din etapa următoare a secolelor X—XI, constatăm că în ţinuturile dunărene se foloseau două alfabete şi două limbi de cultură: slavă şi greacă-provincială. Utilizarea lor aci este deosebit de semnificativă, pentru că atestă încă din această etapă timpurie existenţa celor două principale direcţii pe care se va îndrepta ulterior cultura feudală romînească. Pe de o parte, inscripţia de la Mircea Vodă stabileşte o dată precisă de circulaţie a scrisului chirilic şi limbii slave pe un teritoriu locuit de romîni, pe de altă parte inscripţiile de la Axiopolis, în limba greacă provincială, atestă legături culturale cu lumea bizantină, anterioară stăpînirii politice şi administrative la Dunărea de Jos. Utilizarea celor două limbi în mediul dobrogean este proprie acestei lumi şi în veacurile următoare.

Din aceeaşi vreme în aşezarea de la Bucov [5], s-au găsit zgîriate pe pereţii unei locuinţe, inscripţii cu caractere chirilice; faptul este plin de semnificaţie, întărind încă o dată ideea comunităţii culturale a celor două maluri ale Dunării. Puse în legătură cu inscripţiile liturgice cu caractere chirilice şi glagolitice din schitul rupestru de la Basarabi, cu însemnările recente de pe ceramică [6] şi cărămizi [7], inscripţia din 943 ca şi însemnările de la Bucov

---

[1] Gr. Tocilescu, *Fouilles d'Axiopolis*, în *Sonderabdruck aus Beiträge zur alten Geschichte und griechisch-römischen Altertumskunde, Festschrift zur Otto Hischfelds*, Berlin, 1903, p. 354—359.

[2] Raymund Netzhammer, *Die christlichen Alterthümer der Dobrudscha*, Buc., 1918, p. 125, p. 116, fig. 36.

[3] I. Barnea, *Creştinismul în Scythia minor după inscripţii*, în « Studii teologice », an. VI (1954), nr. 1—2, p. 65—112, 90, 95; fig. 20, p. 108, nr. 56; idem, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythia Mineure*, în « Dacia », an. I (1957) p. 265—288, p. 286, nota 108.

[4] R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 128, fig. 47; I. Barnea, *art. cit.*, în « Studii teologice », an. VI (1954); idem, *art. cit.*, în « Dacia », I, p. 287; V. Pârvan, *Sur un relief inédit du VIIe s. représentant la Sainte Vierge*, în « Bul. Sect. Hist. de l'Académie Roumaine », an. XI (1924), p. 218.

[5] M. Comşa, *Contribuţii la cunoaşterea culturii străromane în lumina săpăturilor de la Bucov (reg. Ploieşti)*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. X (1959), p. 89, p. 93.

[6] I. Barnea, *Amforele feudale de la Dinogeţia*, în « Studii şi cercetări de istorie veche », an. V (1954), nr. 3—4, p. 513—530; *ibid.*, an. V, 1954, nr. 1—2, p. 181, fig. 18.

[7] « Studii şi cercetări de istorie veche », an. V (1954), nr. 1—2, p. 185—186, fig. 22. Aceste materiale diverse strînse în studiul recent al M. Comşa, *Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. und X. Jh. im Lichte der archäologischen Forschungen*, în « Dacia », an. IV (1960), p. 395—422.

constituie cele mai vechi documente de folosire a alfabetului chirilic și limbii slave ca limbă oficială a bisericii și a statului pe teritoriul romînesc, unde va dăinui timp de șase veacuri. Întrebuințarea ei încă din această etapă ca limbă oficială a bisericii este generalizată pe tot cuprinsul țării, deoarece tot acum trebuie să admitem introducerea ei și în biserica din Transilvania [1], unde se mai păstrează inscripții în limba veche slavă în toate bisericile romînești din secolele XIII—XIV, supraviețuiri ale unor monumente de tradiție mai veche, care poate fi coborîtă pînă în secolul al X-lea.

Așa cum rezultă din cercetarea diferitelor domenii de cultură materială și manifestări de artă, influența civilizației bizantine s-a accentuat mai ales în cursul secolului al XI-lea. În orașele înfloritoare de la Dunărea de Jos, despre care cronicarii afirmă că «erau mari și numeroase cu o populație care vorbește toate limbile» și care «era pe jumătate barbară» [2] par a se fi stabilit destul de numeroși greci, atrași de viața comercială vie, veniți în urma dregătorilor imperiului. Știm însă că în mod constant, cronicarii bizantini dau numele de «barbari» populațiilor negrecești: populația orașelor paristriene trebuie deci să fi cuprins un amestec de greci și de autohtoni, romîni și bulgari. Este vorba cu alte cuvinte de o populație grecească «barbarizată» (pentru mentalitatea unui bizantin) prin asimilarea ei parțială în mediul local. Procesul, fără îndoială, prezenta două laturi; în același timp avea loc și o treptată grecizare a orășenilor autohtoni, peste cultura lor străveche anterioară așezîndu-se în forme mai directe și puternice elemente de civilizație bizantină.

Interpretarea dată epitetului folosit de Attaliates cînd vorbește despre populația «mixo-barbară» se sprijină și pe unele manifestări foarte sugestive ale culturii dobrogene din veacul al XI-lea. Am remarcat mai sus existența unor inscripții în care caracterele grecești și chirilice sînt amestecate, încă din secolele IX—X; procesul acesta este și mai izbitor în etapa următoare. Frecvent, constatăm utilizarea simultană în sînul societății dobrogene a limbii slave și grecești, corespunzînd celor două culturi care se contopesc cu cea locală. În această vreme, inscripțiile cu caractere chirilice sau grecești pe diferite obiecte sînt mult mai numeroase față de trecut. La Dinogetia și în alte așezări dobrogene, în care s-a găsit ceramică din această perioadă, sînt răspîndite amforele, cele mai multe de proveniență bizantină, altele imitații locale ale tipului bizantin [3]. Pe aceste amfore sînt zgîriate de localnicii care

[1] Al. Grecu <P. P. Panaitescu>., *Bulgaria în nordul Dunării în veacurile IX—X*, în «Studii și cercetări de istorie medie», an. I (1950), p. 226 și urm. Aceeași idee reluată și întărită cu argumente noi în articolul lui B. Câmpina, *Le problème de l'apparition des états féodaux roumains*, p. 197—198. Principalele inscripții slave, indicînd numele sfinților, ale ctitorilor, titlul scenelor sau unele inscripții votive, se găsesc în bisericile din: Streiu, Strei-Sîngeorgiu, Sîntă-Mărie Orlea, Crișcior, Ribița, Demsuș, Rîul de Mori aflate în reg. Hunedoara.

[2] Amestecul acesta de populație caracteristic marilor centre economice dobrogene este de asemenea subliniat și de cronicarul bizantin Cedren, care descriind bătălia de la Diakene, relatează faptul recunoașterii lui Kekaumenos, vestitul șef al temei paristriene, de către un peceneg, care îl cunoștea, de pe vremea cînd comanda fortărețele de la Dunăre unde «rasele se amestecau». (N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 76—77).

[3] I. Barnea, *Amforele de la Dinogeția*, în «Studii și cercetări de istorie veche», an V (1954), nr. 3—4, p. 513—530; *ibid.*, an. V (1954), nr. 1—2, p. 171, 181, fig. 18

le foloseau semne creştine [1] sau inscripţii scrise în slavoneşte sau greceşte, cele mai multe indicînd numele proprietarului căruia i se trimite vasul, capacitatea sau conţinutul lui [2]. Inscripţiile păstrate sînt fragmentare şi rareori dau prilejul întregirii unei propoziţiuni, dar se poate deduce că ele aveau cuprinsul arătat mai sus, comparîndu-le cu cele greceşti similare şi cu cele slave, mai bine păstrate pe amforele găsite în U.R.S.S. Din inscripţiile greceşti păstrate fragmentar pe amfore, se pot citi unele nume, probabil ale proprietarilor sau ale acelora cărora li se expediază conţinutul, ca de pildă Mihail, Constantinos [3] etc. Negustorimea, care forma desigur o parte însemnată a populaţiei din oraşele paristriene, se făcea înţeleasă în ambele limbi, al căror alfabet constatăm că era utilizat în mediul local.

Însemnătatea monumentelor dobrogene, ca şi a celorlalte numeroase urme de cultură materială şi a vestigiilor cu caracter artistic este cu atît mai semnificativă cu cît privim în ansamblu procesul de formare a culturii romîneşti. Trăsăturile proprii ale acesteia sînt încă greu de definit, ele se întrevăd însă parţial. Există o serie de particularităţi care îndreaptă pe cercetător către legături cu lumea bizantină şi orientală, trăsături care se regăsesc de altfel în monumentele Transilvaniei, ale Ţării Romîneşti şi ale Moldovei. Este vorba de o unitate culturală, dar totodată de cristalizarea unor stiluri proprii, bine conturate în monumentele secolului al XIV-lea. Existenţa în această vreme a unei arte de tip feudal care să se poată defini clar pentru fiecare provincie în parte presupune o etapă mai îndelungată de asimilare în mediul local a procedeelor tehnice şi concepţiei artistice bizantine. Izvoarele mai îndepărtate ale artei romîneşti, aşa cum o cunoaştem în secolul al XIV-lea, trebuie căutate în tradiţia străveche a artei daco-romane, la care încă din secolul al X-lea, a venit să se adauge o simţitoare influenţă bizantină.

Concluziile care se pot trage pe baza tuturor mărturiilor aduse mai sus pun într-o lumină nouă imaginea ţinuturilor dunărene şi rolul cultural al teritoriului dobrogean în secolul X—XIV. Sub raport cronologic se desprind clar trei principale etape în dezvoltarea istorică a acestor ţinuturi. Prima este cea care se situează la sfîrşitul secolului al IX-lea şi în primele două treimi ale secolului următor. În această primă fază sînt asimilate mai ales elemente de cultură slavă şi mai puţin bizantină, probabil datorită extinderii imperiului bulgar în nordul Dunării. Cea de-a doua etapă, de la sfîrşitul secolului al X-lea pînă la cruciada a IV-a (1204), cu unele întreruperi produse de pustiitoarele invazii pecenege, corespunde unor condiţii istorice noi, în care întinderea autorităţii imperiale bizantine asupra ţinuturilor dunărene determină relaţii economice mai strînse cu Bizanţul cu consecinţe importante pentru societatea locală. Ea se caracterizează prin adîncirea raporturilor culturale cu lumea bizantină. Ultima etapă, după 1204, durează pînă către mijlocul secolului al XIV-lea, cînd în cadrul oraşelor dunărene cu o viaţă economică deosebit de activă, îndeosebi către sfîrşitul secolului al XIII-lea, se creează un mediu cultural propriu, oglindind însăşi situaţia economică şi politică a acestor oraşe, care trăiau într-o cvasi-autonomie faţă de imperiu.

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche », an I (1950), nr. 1—2, p. 72; *ibid.*, an. IV (1953), nr. 1—2, p. 255, fig. 17.

[2] I. Barnea, *Amforele de la Dinogeţia*, p. 515—516.

[3] *Ibidem*, p. 518—519.

În toate aceste etape, cultura societății feudale romînești, de curînd formată, în plină ascensiune, moștenind tradiții cu mult mai vechi ale fondului local daco-roman, se îmbogățește cu altele noi, datorită relațiilor cu Bizanțul, Kievul și Orientul. La capătul acestor patru veacuri de frămîntări și încercări se situează realizările cunoscute în țările romînești din secolele XIII–XIV.

Pe temeiul concluziilor istorice, ca și pe baza unor elemente de cultură materială și spirituală, se poate afirma cu toată certitudinea că *teritoriul dintre Dunăre și Marea Neagră are o contribuție de excepțională însemnătate pentru formarea culturii și artei romînești de tip feudal, în secolele X–XIV, primind și integrînd mediului local concepția și procedeele tehnice proprii artei bizantine. Acest proces îndelungat și complex, ale cărui rezultate se oglindesc în cultura romînească în tot cursul evului mediu, nu s-a limitat niciodată la linia Dunării, dat fiind legătura permanentă între ținutul dobrogean și restul teritoriului romînesc.*

Înțelegerea procesului de formare a etapelor de dezvoltare ale culturii de la Dunărea de Jos ne descoperă rădăcinile cu mult mai îndepărtate și mai adînci ale artei romînești, pe care o cunoaștem mai bine din veacurile XIII–XIV. În lumina acestor noi fapte, înălțarea, de pildă, a bisericii domnești de la Argeș — cel mai reprezentativ monument de artă din Țara Romînească, pe temei bizantin — nu constituie începutul, ci încununarea unui lung proces de sinteză ale cărui origini trebuie căutate încă în veacul al X-lea.

АСПЕКТЫ КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ ВИЗАНТИИ С НИЖНЕДУНАЙСКИМИ ОБЛАСТЯМИ В X–XIV ВВ.

РЕЗЮМЕ

Исследования, проведенные за последнее десятилетие, выявили богатый археологический материал. Выводы исторического порядка, касающиеся феодальных отношений в пойме Нижнего Дуная и в Трансильвании, пролили свет на происхождение и эволюцию культуры и искусства румынских княжеств в раннефеодальный период. На основании раскопок в Дриду и Букове удалось также определить элементы «проторумынской» материальной культуры. В нижне-дунайской области обнаружено сравнительно большое количество произведений архитектуры, изобразительного и декоративного искусства, свидетельствующих о зачатках художественного творчества уже в X в. Эти новые открытия опровергают старый тезис о появлении румынского искусства якобы только с момента основания независимых государств Валахии и Молдовы.

Прежде всего новые материалы ярче освещают отношения румынского и византийского обществ и эволюцию этих отношений в X–XIV вв. Что касается развития культурной жизни, то здесь можно отметить несколько важных моментов. Прежде всего период, в который местная культура была связана с культурой Великого болгарского царства.

Он восходит к концу IX в. и первой половине X в., предшествуя установлению византийского господства в пойме Нижнего Дуная. Восточно-славянские элементы характерны для самого типичного памятника этого периода — комплекса часовен, погребальных помещений и жилищ в скалах, недавно вскрытых в Басараби (Добруджская область). Следующий этап носит отпечаток проникновения византийской культуры в результате политического господства Византии в этих областях и основания фема Паристрион.

Памятники, заброшенные в конце VI в. и в начале VII в., снова возрождаются: одни уже на первом этапе, другие, главным образом, в период византийского владычества. Над древними развалинами крепостей IV—VI вв. снова возводятся фортификации и укрепленные города: Гарвэн-Диногетия, Аксиополис-Хиног и др.; снова строятся неприступные крепости, например в Пэкуюл луй Соаре, возводятся церкви и монастыри (Гарвэн-Диногетия, Никулицел).

Культурный уровень населения паристрийских городов довольно высок; там процветает греческая и славянская письменность. В отдельных добруджских поселениях (Гарвэн-Диногетия, Исакча-Новиодунум, Капидава, Аксиополис-Хиног, Мангалия-Каллатис) употреблялись изделия из глазированной керамики, главным образом, работы местных мастеров, вместе с предметами, непосредственно ввозившимися из Византии. Византийскими тканями и золотыми и серебряными украшениями из византийских и киевских мастерских пользуются наряду с местными имитациями. В период с X в. и примерно до середины XIV в., с кратковременными перерывами из-за нашествия печенегов, хозяйственная жизнь придунайских городов достигла большого расцвета. На генуэзских мореходных картах XIV в. постоянно упоминается Вицина — самый оживленный город в пойме Нижнего Дуная. В этом крупном центре, как и в других населенных пунктах, экономическая и культурная жизнь не переставала бить ключом даже в периоды ослабления византийского политического господства, когда духовная власть не раз сменяла императорскую.

Искусство нижнедунайской области, которое сейчас едва начинает приобретать известность, повлияло на всю карпато-дунайскую территорию и значительно содействовало сложению собственного национального искусства, известного по сохранившимся здесь памятникам конца XIII в. и XIV в.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта основных относящихся к периоду X в. — начало XIV в. крепостей и поселений Добруджи и карпато-дунайской зоны, где были обнаружены следы византийской культуры.

Рис. 2. — Типы проторумынской керамики. 1, Капидава; 2, Дриду; 3—4, керамика X—XI вв.

Рис. 3. — Типы византийских амфор, распространенных в придунайских областях в X—XII вв.

Рис. 4. — Фрагменты глазированной глиняной посуды с врезанным узором византийского и местного происхождения. Пэкуюл луй Соаре, XIII—XIV вв.

Рис. 5. — Типы амфоровидных кувшинов. Гарвэн (XI—XII вв.); Зимнича (XIV в.); Олтения (XVI—XIX вв.); Арджеш. (XIX в.).

Рис. 6. — Мотивы врезанного орнамента на глазированной керамике византийского и местного происхождения из Гарвэна, Турну Северин и Зимничи, XII—XIV вв.

Рис. 7. — Золотые украшения византийского типа. Гарвэн, XI—XII вв.

Рис. 8. — План крепости Капидава, подвергшейся перестройкам в X—XI вв.

Рис. 9. — Различные типы памятников византийского типа. Гарвэн (XI в.); Никулицел (XII в.); Турну Северин (XIII в.); престольная церковь из Арджеша (XIV в.).

ASPECTS DES RELATIONS CULTURELLES DE BYZANCE AVEC LA RÉGION DU BAS-DANUBE PENDANT LES Xe—XIVe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Les fouilles des dix dernières années ont mis au jour de riches matériaux archéologiques. Les recherches historiques concernant les relations féodales dans la région du Bas-Danube et en Transylvanie ont éclairé les origines et l'évolution de la civilisation et de l'art des pays roumains. On est arrivé à découvrir et à définir les éléments d'une culture matérielle « proto-roumaine » (fouilles de Dridu et Bucov), et l'apparition, au Xe siècle, dans la région du Bas-Danube, d'un certain nombre de réalisations architectoniques, plastiques et d'art somptuaire. La vieille thèse d'un art roumain rattaché à la fondation des Etats indépendants de Valachie et de Moldavie au XIVe siècle en sort ruinée par contrecoup et ne peut plus être retenue.

On discerne mieux, en première ligne, les relations de la société roumaine et de la société byzantine de X^{e} jusqu'au XIVe siècle, et on en relève l'évolution. En ce qui concerne le développement de la culture on distingue quelques moments importants. Le premier rattache la culture locale à celle du grand empire bulgare. Il se situe à la fin du IXe siècle et dans la première moitié du Xe, et précède l'instauration de l'administration byzantine. Des éléments slavo-orientaux caractérisent le monument le plus représentatif de cette période, le skite rupestre récemment découvert à Basarabi (région de Dobroudja). Le second est marqué par la pénétration et la domination de l'empire et par la fondation du thème de Paristrion. Les monuments abandonnés à la fin du VIe siècle et au commencement du siècle suivant renaissent. On restaure les anciennes villes fortifiées de Dinogetia, Axiopolis, etc. ; on bâtit de nouvelles forteresses (Păcuiul lui Soare) ; on élève des églises et des monastères (Dinogetia, Niculițel, etc.). La population des villes paristriennes est instruite, elle connaît les alphabets grec et cyrillique. On se sert d'objets céramiques émaillés, les produits indigènes étant utilisés à côté de ceux directement importés de Byzance. Des tissus byzantins et des bijoux fabriqués à Constantinople ou à Kiev côtoient les imitations régionales de la Dobroudja, dont les villes brillent d'un vif éclat jusqu'au milieu du XIVe siècle. Sur les portulans de Gênes, datés du XIVe siècle, Vicina, la ville la plus imposante de Dobroudja, est souvent figurée. Par ailleurs, aux

périodes d'éclipse de la domination politique byzantine, l'église n'a jamais cessé de constituer le facteur permanent d'ordre culturel et de rattacher le monde de Byzance à celui du Bas-Danube.

Le mouvement artistique de cette dernière région, que l'on commence à peine à mieux connaître, n'a pu manquer d'influencer l'espace carpatho-danubien et d'y déterminer la formation d'un art national, qui se manifeste à la fin du XIIIe siècle et au XIVe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Carte des principaux établissements de la Dobroudja et de l'espace carpatho-danubien du Xe au XIVe siècle où l'on a trouvé des vestiges de culture byzantine.

Fig. 2. — Différents types de poterie proto-roumaine: 1, Capidava; 2, Dridu; 3—4, Cernavodă (X^{e}—XIe siècles).

Fig. 3. — Diverses amphores byzantines ayant circulé fréquemment dans la région du Danube aux Xe—XIIe siècles.

Fig. 4. — Divers types de céramique émaillée byzantine ou d'imitation trouvés à Păcuiu lui Soare (XIIIe—XIVe siècles).

Fig. 5. — Divers types de cruches amphoroïdes: Garvăn (XIe—XIIe siècles); Zimnicea (XIVe siècle); Petite Valachie (XVIe—XIXe siècles); Argeş (XIXe siècle).

Fig. 6. — Différents motifs incisés sur la céramique émaillée byzantine ou d'imitation, trouvée à Garvăn-Dinogetia, Turnu-Severin, Zimnicea, XIIe—XIVe siècles.

Fig. 7. — Objets de parures en or de tradition byzantine, trouvées à Garvăn-Dinogetia (XIe—XIIe siècles).

Fig. 8. — La forteresse de Capidava, reconstruite au Xe—XIe siècles.

Fig. 9. — Divers types de monuments religieux: Garvăn (XIe siècle); Niculiţel (XIIe siècle); Turnu-Severin (XIIIe siècle); Eglise princière d'Argeş (XIVe siècle).

DEPOSEDĂRI[1] ȘI JUDECĂȚI ÎN BANAT PE VREMEA ANGEVINILOR ȘI ILUSTRAREA LOR PRIN PROCESUL VOYA (1361—1378)

DE
MARIA HOLBAN

Domnia Angevinilor a însemnat pentru Ungaria, dar mai ales pentru Transilvania și ținuturile înconjurătoare o trecere adesea brutală de la formele unor particularisme moștenite la forma nouă a feudalismului centralizator de tip occidental, mult evoluat față de feudalismul arpadian. Acțiunea centralizatoare a fost resimțită cu mai mare intensitate în acele părți ale regatului Ungariei unde existau categorii neintrînd în noile tipare și ale căror drepturi consfințite de tradiție nu erau garantate de nici un pergament. În Transilvania și ținuturile înconjurătoare ciocnirea dintre modul de stăpînire al cnejilor bazat pe norme tradiționale și cel al nobilimii angevine bazat pe documentul scris al conferirii regale, avea să fie deosebit de brutală, traducîndu-se printr-o serie de deposedări tacite, implicate în donații făcute unor noi beneficiari, cu nesocotirea drepturilor posesorilor legitimi, aflați în stăpînire necontestată pînă atunci. Acest fel de donații pe un fond de deposedare contrastează puternic cu alt fel de donații întîlnite sub Carol Robert cînd dania consta de fapt în recunoașterea unor stări mai vechi.

Alături de deposedările automate ce rezultă din ciocnirea celor două moduri de stăpînire — cnezală și nobiliară angevină — și neînsoțite neapărat de vreo mențiune specială, întîlnim și deposedări exprese, cum e cea din Banat din anul 1366, a tuturor stăpînilor de pămînt ce nu au aderat la biserica romano-catolică, îndreptate fățiș contra ortodocșilor ce erau socotiți de către papalitate ca fiind « schismatici ». Căci în contrast cu regimul arpadienilor caracterizat printr-o acceptare a particularismelor locale și a diversității confesionale, uniformizarea angevină este urmărită acum și pe tărîm religios

[1] Precizăm că e vorba aci de deposedări individuale dintr-o epocă de feudalism dezvoltat constituind un proces istoric ce nu trebuie confundat cu deposedările de obști din vremea feudalismului timpuriu ce constituie cu totul o altă problemă.

îndeosebi în momentul marii ofensive catolice determinate de legămîntul împăratului bizantin de a face unirea bisericilor sub scutul Romei. Acest moment coincide și cu pregătirile regelui împotriva domnului Țării Romînești care refuza să i se închine, avînd drept ecou în Transilvania instituirea unei justiții sumare împotriva romînilor și reducerea cnejilor la starea unor simpli juzi de sat cu excepția doar a celor recunoscuți expres printr-un act regal.

Din întreg acest proces vom urmări, ori de cîte ori se va putea, fenomenul în sine al deposedării întîlnit în mărturiile scrise.

NATURA ȘI VALOAREA MĂRTURIILOR SCRISE

Este nevoie să se precizeze natura și valoarea mărturiilor documentare ale perioadei ce merge de la instalarea efectivă a angevinilor pînă la domnia lui Sigismund, pe care se bazează studiul de față, înainte de a se păși la cercetarea și valorificarea lor critică. De la început trebuie să recunoaștem caracterul lor fragmentar și întîmplător. Ele nu acoperă în mod egal intervalul de circa 70 ani al domniilor lui Carol Robert și Ludovic al Ungariei. Sînt șiruri întregi de ani ce nu au lăsat nici o urmă în materialul documentar ajuns pînă la noi. De asemenea chiar acțiunea unor oameni ce au avut rosturi strîns legate de viața Banatului, abia se poate întrevedea. De pildă de la comitele comitatului Caraș, Posa de Zeer, a cărui activitate se întinde într-un răstimp de 27 de ani, avem doar două documente.

Din punctul de vedere al emitenților, actele rămase pot fi impărțite în acte emanînd de la instanțele locale (ordinare sau extraordinare) sau de la puterea centrală: regele, judele curții sau palatinul (atunci cînd acesta judecă la curtea palatinală și nu ca președinte al adunării obștești a comitatului în judecățile extraordinare ținute la intervale de 3—4 ani). Instanțele locale ordinare sînt: tribunalul vice-comitelui și al juzilor nobililor (mai rar se întîlnește acel al comitelui comitatului), un loc deosebit îl ocupă capitlurile de Cenad, Arad sau Tytel, cu un rol limitat la constatări sau adeveriri. Instanța extraordinară locală e Adunarea Obștească a comitatului, prezidată de palatin.

Din punctul de vedere al obiectului lor, constatăm că actele privesc, de cele mai multe ori, conflicte între nobili, uneori și între nobili și cneji, sau între nobili și cetățile regale din vecinătatea lor. După natura lor putem împărți actele în acte privitoare la *dobîndiri și transmisiuni de proprietate* (cuprinzînd acte de danie, de restituire, de împărțeală, de tranzacție, de renunțare, de vînzare, de schimb, de zălogire etc.), *apoi acte de procedură și de notorietate*, cum ar fi amînări de judecată, hotărnicii, constatări, certificări, înregistrări de întîmpinări și felurite plîngeri, fie privind săvîrșirea unor acte de violență între particulari, fie neîmplinirea unor datorii obștești [1], fie împotrivirea față

[1] Este vrednic de subliniat că tot pe calea întîmpinării în fața unei instanțe de adeverire se înregistrează și unele constatări de ordine publică administrativă. Cf. actul din 9 februarie 1342 publicat în Ortvay — *Temesvármegye és Temesvár város története* [Istoria comitatului Timiș și a cetății Timișoara] I, (Pozsony, 1896), p. 71.

de vreun slujbaş administrativ în împlinirea slujbei sale [1]; în sfîrşit o serie de acte publice: chemare de oşteni la oastea regală, numiri de dregători, măsuri coercitive împotriva unor anumite categorii de supuşi, acte de proscripţiune, măsuri politico-administrative (ca porunca de predare a preoţilor ortodocşi în mîinile comitelui de Caraş) etc.

Dacă din unele din aceste acte publice înşirate aci (de pildă din cel împotriva nobililor şi cnejilor necatolici din districtul Sebeş, cît şi din actul de proscripţie al cărăşenilor din 1370), rezultă limpede faptul neîndoios al unor deposedări în masă, în schimb din celelalte acte mai sus înşirate doar o atentă cercetare va scoate cînd şi cînd în evidenţă de sub aparenţa înşelătoare a unei dăruiri regale, realitatea ascunsă a unei deposedări. În adevăr, în afară de cazul cînd ne aflăm în faţa unor acte publice de constrîngere şi de pedepsire, cînd proclamarea unor asemenea sancţiuni urmăreşte intimidarea oricăror împotrivitori, în toate celelalte cazuri de deposedare, nu vom întîlni decît cu totul excepţional *acte exprese de deposedare*. În schimb din cercetarea documentelor se pot reconstitui cazuri de deposedări nemenţionate nicăieri la data săvîrşirii lor şi ajunse la lumină mult mai tîrziu.

Dar pe lîngă caracterul întîmplător [2] al păstrării unora din documente sau al întocmirii lor în vederea unor anumite interese întîmplătoare, mărturia acestor documente mai poate suferi de un neajuns destul de însemnat: şi anume o exactitate destul de relativă. Sînt cazuri, cînd din motive interesate — părtinire sau frică — redactorii actului au denaturat anumite fapte consemnate în act. Alteori, denaturarea apare în urma unei inadvertenţe. Sînt cazuri cînd textul însuşi este greşit, fie din vina scribului fie din a editorului textului. Deci mărturia aceasta documentară trebuie supusă unui control atît din punctul de vedere al redării exacte a textului, cît şi din acela al cercetării critice a conţinutului. În sfîrşit, diversitatea de nume purtate uneori de unul şi acelaşi nobil stăpîn al mai multor moşii, după cum este considerat de fiecare dată în calitatea sa de stăpîn al uneia din ele, poate induce în eroare [3]. Pe lîngă denaturări de fapte, avem falsificări de proceduri, abateri voite de la calea legiuită. Aceasta, în ce priveşte procesele. Mai preţioase, din punctul de vedere al notării imediate, trebuie considerate actele emanînd de la juzii nobililor, consemnînd şi înregistrînd feluritele întîmpinări şi plîngeri aduse înaintea lor. Aceste acte scurte ce se referă la fapte bine determinate constituie însăşi baza lungilor procese ce ajung în faţa judelui Curţii şi a hotărîrii din urmă a regelui. Uneori, în cazuri mai grave, plîngerea este îndreptată

[1] Cf. plîngerea din 1372 a slujbaşului (oficialul) din Saswar Avram Diacul, cu privire la eliberarea unui iobag deţinut de el ca «răufăcător» şi ridicat cu forţa de ceilalţi iobagi din acel loc (*ibidem*, p. 121—122.)

[2] E destul să ne gîndim la disproporţia dintre numărul excesiv de acte ce avem privind familia fraţilor Himfy faţă de tăcerea aproape totală asupra altor familii însemnate din Banat în a doua jumătate a sec. al XIV-lea. Lucrul se explică foarte uşor. Întîmplarea a făcut ca arhiva familiei Himfy să ajungă pînă la noi.

[3] De asemenea mai trebuie semnalat şi faptul că în această vreme nu se înseamnă în acte decît cu totul excepţional calitatea de cnez şi numai atunci cînd menţiunea aceasta este strict legată de natura actului; ca de pildă în cazul plîngerii cnezului Bach din 1319 privitoare la strămutarea satului său. Acelaşi Bach, cînd este pomenit ulterior în alte chestiuni, nu mai este numit Bach cnezul, ci numai Bach.

de-a dreptul în fața palatinului cu prilejul adunărilor obștești ale comitatului prezidate de palatin. Dar cele mai numeroase acte sînt tot întîmpinările. Într-un sistem juridic în care toată greutatea se punea pe împlinirea *formei* și pe actul *scris*, consemnarea unui protest, măcar și formal, își avea însemnătatea sa.

Din cele arătate se vede că mărturiile scrise trebuie înțelese de la început ca avînd o *valoare pur relativă*. Mărturiile atît de întîmplătoare nu pot fi luate ca bază pentru o evaluare statistică privind frecvența faptelor arătate, ci doar pentru depistarea simptomatică a unor fenomene sau împrejurări ivite la un moment dat. Nu faptul că avem o singură mărturie asupra unui fenomen ne va duce la concluzia că e vorba de un fapt unic și excepțional. Faptul semnalat va sluji ca punct de plecare pentru eventuale investigații și deducții în vederea stabilirii gradului său de frecvență.

Din plîngerile și întîmpinările aduse înaintea instanțelor de constatare se poate vedea natura conflictelor existente: litigii de proprietate și de vecinătate privind foarte adesea nu atît eventuale cotropiri de pămînt cît ademeniri și capturări de iobagi străini sau și conflicte armate cu asemenea iobagi. Alteori, conflictele se poartă nu cu iobagii străini, ci pentru iobagii proprii în concurență cu castelanii și cnejii cetăților regale. Asemenea contradicții — neantagoniste — între nobilii de frunte și dregătorii cetăților regale, întîlnim și în Transilvania. În Banat aceste raporturi încordate par să arate o stare de tensiune a elementelor locale față de nobilii puternici cu rosturi la curte, dăruiți cu moșii în această regiune care își îngăduiau, de sigur, o serie de ilegalități bizuindu-se pe ocrotirea osebită de care se bucurau.

Capitolul I

CATEGORIILE DE STĂPÎNI DE PĂMÎNT

Dacă vom căuta să stabilim pe bază de documente cîte feluri de stăpîni de pămînt aflăm în Banatul secolului al XIV-lea, vom putea distinge mai multe categorii: cneji, nobili proveniți din cneji, nobili cu sau fără funcții, localnici sau străini, mari baroni, cetăți regale, fețe bisericești sau instituții religioase. În ce privește marea majoritate a populației, adică a producătorilor direcți îi găsim menționați sub mai multe numiri: acea de *iobagi* sau oaspeți (*hospites*) în mod general, și în mod excepțional — în cazul arătării unor țărani dintr-un sat cnezal — sub denumirea mai puțin precisă de « țărani » sau « oameni » (*rustici* sau *homines*) [1]. Deosebirea de termeni arată desigur deosebirea de stare și de regim dintre iobagi — cu drepturi și obligații binecunoscute — și acești țărani cu îndatoriri neprecizate în documente. Trebuie

[1] Cum îi găsim în plîngerea cnejilor din Remetea ce folosesc acest termen păstrat veacuri de-a rîndul cu sensul acesta în limba romînească. Cf. *Mărturii asupra rolului cnezilor de pe marile domenii din Banat în a doua jumătate a sec. XVI*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II.

observat că şi pentru categoria stăpînilor de pămînt cît şi pentru acea a producătorilor direcţi asistăm în vremea aceasta la o transformare destul de rapidă, fie în sensul unei diferenţieri fireşti, fie dimpotrivă a unei uniformizări impuse [1].

A. CNEJII. CATEGORIILE DE CNEJI, EVOLUŢIA LOR

Între cei doi poli, ai populaţiei de rînd şi a nobililor, îi găsim pe cneji. Situaţia lor poate părea paradoxală. Pe de o parte, individual, unii cneji se identifică cu nobilimea, dar pe de alta, categoria cnejilor ca atare este virtualmente desfiinţată de regele Ludovic, atît prin distincţia pe care o stabileşte între cnejii recunoscuţi şi cei asimilaţi unor simpli juzi « villici », cît şi prin interdicţia elementelor necatolice de a mai poseda pămînt de atunci înainte [2]. La 1370 găsim într-un act public de proscripţie din comitatul Caraş, pe cnejii proscrişi socotiţi identici cu « iobagii regali », adică « iobagii cetăţilor » *(jobbagiones castri)*.

Prima menţiune de cnez din actele bănăţene e din 1319, şi e caracteristic că e privitoare la un caz de deposedare. E vorba de deposedarea cneżului Baach care face plîngere înaintea comitelui de Caraş împotriva lui Pavel zis Oloz, pentru că acesta i-a strămutat samavolnic satul său.

Nu se arată în documentul respectiv cărei categorii aparţine acest cnez.

În sec. al XIV-lea mărturiile documentare ne înfăţişează trei categorii de cneji, anume: 1) cneji de tip oarecum nobiliar, asemenea cnejilor din Maramureş; 2) cneji de cetate, cu rosturi militare ce vor constitui — pe viitor — elementul de bază al apărării Banatului întreg şi 3) cnejii de tipul juzilor de sat de pe domeniile nobiliare [3]. Cnejii de cetate sînt puşi sub autoritatea castelanului cetăţii regale, fie într-o formă individuală fie într-una colectivă, cum se întîmplă cu cnejii din Caransebeş, care alcătuiau o adevărată obşte. Lucrul e mai puţin evident pentru cnejii de pe domeniile nobiliare. Avem totuşi elemente pentru o asemenea legătură, cel puţin din punctul de vedere al rostului lor judecătoresc. Cu iobăgirea acestor cneji prin aservirea lor domeniului nobiliar se rupe definitiv orice legătură anterioară faţă de cetatea regală. Dar şi mai înainte de aceasta asistăm la conflicte dintre

[1] E vorba de acţiunea transformatoare firească din sînul tuturor categoriilor sociale ajungînd la crearea de straturi intermediare printr-o evoluţie lentă, în contrast cu uniformizarea bruscă, impusă de decretul din 1351.

[2] *Doc. Val.*, p. 207—208.

[3] Pentru împărţirea aceasta cf. şi C. Arion, *Cnejii romîni* şi V. Motogna, *Banatul romînesc în cele două veacuri ale stăpînirii ungureşti (Epopeea Arpadiană 1030—1301)*, în « Banatul de altădată » publicat de Institutul Social Banat-Crişana—Timişoara 1944, p. 234—235 — unde însă se foloseşte o terminologie care nu concordă întocmai cu cea din documentele angevine, anume termenul de cneji nobili sau regali « Kenesii nobiles » şi « Kenezii regales » ce aparţin în realitate cancelariei lui Sigismund şi corespund unei faze mai tîrzii a cnezatului. De asemenea credem că folosirea denumirii de « *castrenses* » pentru cnejii cetăţilor poate da prilejul unei confuzii nedorite cu *castrensii* din documentele sec. XIII şi XIV, care reprezintă o pătură inferioară a populaţiei depinzînd de cetăţile regale, şi anume cea datoare cu muncile auxiliare de reparare şi întreţinere a cetăţilor regale, în timp ce pătura superioară a « iobagilor cetăţii » nu datora decît slujba ostăşească.

domeniul nobiliar și domeniul cetății regale în care de o parte și de alta luptă cnejii: cei de pe domeniul nobiliar acționînd contra celor ai cetății regale. Este limpede că în asemenea situații nu mai poate fi vorba de o legătură a celor de pe domeniul nobiliar cu cetatea respectivă. Despre cnejii de tip nobiliar nu poate fi nici o îndoială că nu se aflau sub autoritatea vreunei cetăți regale deoarece atunci cînd regele le dăruiește printr-un act de danie regală un pămînt ca recompensă pentru slujbele lor ostășești această danie care de cele mai multe ori nu este decît o recunoaștere a unei stăpîniri anterioare nu prevede nicăieri scoaterea acelui pămînt de sub autoritatea unei cetăți regale, cum se întîmplă cu pămînturile unor iobagi de cetate cu prilejul înnobilării. La sfîrșitul secolului al XIV-lea, categoriile cnejilor de tip nobiliar și de tip domenial tind să dispară ca atare, fiind absorbite de clasa nobiliară pe de o parte, de cea a iobăgimii pe de alta. În regiunea muntoasă a Carașului întîlnim la mijlocul veacului al XIV-lea toate trei categoriile amintite și putem chiar distinge stadii deosebite în evoluția lor.

a) Cnejii de tip nobiliar

În actele procesului pentru valea Secașului și apoi pentru moșia Voya (= Valea) aflăm în anul 1358 la confluența văilor Carașului și Secașului doi cneji ai cnezatelor Carașului Mare și Carașului Mic, numiți amîndoi Basarab și urmărindu-și răfuelile cu vecinii pe calea violenței, care [1] par a reprezenta o fază mai veche a cnezatului cu cneji nesupuși aparent vreunei autorități.

În adevăr nu se arată că acești cneji ar aparține unei cetăți regale anume. Alături de aceștia întîlnim pe valea ·Secașului o formă mai evoluată în persoana fiilor cnezului Zecul, stăpînind moșiile celor două Secașuri în temeiul unei dăruiri regale făcute de Carol Robert părintelui lor pentru credincioasă slujbă.

Acești fii ai lui Zecul nu sînt arătați nicăieri a fi cneji. Dar cînd e vorba de moșia lor Valea Secașului (Zekuswelgh) actul judelui Curții din 1358 amintește de calitatea de cnez a *tatălui lor* [2]. Faptul de a stăpîni acest pămînt în temeiul unei danii regale îi asimilează însă cu nobilii.

Dacă în persoana acestor fii ai lui Zecul avem faza de trecere de la starea cnezală la cea nobiliară, apoi în persoana nobililor de Voya de pe valea vecină

---

[1] Nu se poate ajunge la o afirmație hotărîtă în această privință întrucît îi aflăm pomeniți o singură dată într-un rezumat al unui act mai vechi, fără amănuntele ce ar putea lămuri acest punct. Faptul că îi aflăm într-un fund de vale retrasă și purtînd acest nume ar pleda pentru interpretarea de mai sus, de altă parte însă acțiunea lor împotriva fiilor lui Zecul de pe valea Secașului aflați în proces cu castelanul de Ersomlyo (= Văradia) din apropiere, a fost prea potrivită intereselor acestuia din urmă pentru a nu bănui posibilitatea unei legături între ei și castelan, cf. mai jos, p. 95.

[2] *Quam antea quondam Farkasius et Gregorius, filii Zecus kenezii tenuisse et conservasse dinoscebantur, (Krassó Vármegye története.* (Istoria comitatului Caras), Budapesta, 4 vol., 1883—1885, vol. III, p. 33). *Quondam Farkasius et Gregorius.* Forma aceasta e menită să creeze impresia că ar fi vorba de o persoană ce nu se mai afla în viață în clipa aceea. Faptul că acest *quondam* e precedat de *antea* nu face decît să confirme bănuiala că ne aflăm în fața unei inexactități voite. Căci prin prezența acestui *antea* se înlătură posibilitatea traducerii lui *quondam* prin odinioară, și falsificarea încercată de castelanul de Ersomlyo apare în toată evidența. Pentru amănunte cf. mai jos, p. 94.

a pîrîului Voya (sau Valea) această fază este depăşită [1], căci aceştia îndeplinesc efectiv toate rosturile nobililor şi sînt şi recunoscuţi ca atare. Aşa de pildă în 1347 găsim pe *nobilul* Nicolae, fiul lui Mihail de Voya, chemat ca « probus vir » sau arbitru din partea comitelui de Caraş, fostul voievod Toma al Transilvaniei, la stabilirea hotarelor dintre moşia acestuia şi moşia vecină, numită Bachanad a « notarului osebit al peceţii regeşti » [2]. Acelaşi Nicolae de Voya îl reprezenta pe comite la cumpărarea unei părţi de moşie în anul următor [3]. În procesul pentru moşia Secaş a fiilor lui Zecul, îl găsim pe Ioan, fiul lui Petru de Voya, desemnat ca « homo regius » din partea fiilor lui Zecul la hotărnicirea moşiei celor două Secaşuri (în 1358). Calitatea sa de cnez nu e nicăieri pomenită, deşi mai tîrziu, cu prilejul procesului pentru moşia Voya [4], în actul recapitulativ al judelui curţii se arată că la vremea dăruirii de către regele Carol Robert a acelei moşii, Ioan de Voya ţinea în calitate de cnez *(tanquam Kenezyus)* două sate anume: Ztankfalva şi Patak [5]. Tot acolo se mai adaugă că şi după acea dăruire nobilul de Voya a mai aşezat pe acele pămînturi şi alte sate ale căror venituri le-a plătit întotdeauna în calitate de cnez [6]. Deci avem a face cu descendenţi de cneji care cumulează calitatea de cneji [7], cu cea de nobili. Fenomenul acesta nu e izolat [8]. În 1378, la încheierea procesului Voya, procesul de transformare şi de adaptare — al acestor descendenţi de cneji la formele noi era încheiat. Dacă vom mai ţine seama că unul din fraţii Voya din 1378 poartă numele de Benedict — nume de sfînt catolic — vom înţelege că adaptarea a trebuit să fie totală.

Asupra evoluţiei similare ce stă la baza familiei de Giulvăz nu avem mărturii asemănătoare. Căci cunoaştem doar punctul de plecare cu acel

---

[1] Actul de danie al lui Carol Robert e din 1339 dar el e dat pe baza unei stăpîniri anterioare. Cf. Pesty, *op. cit.*, III, p. 138, «*quendam locum, pro perpetua residencia ipsorum . . . in loco . . . ubi tunc iidem residenciam habuissent*».

[2] *Ibidem*, p. 25.

[3] *Ibidem*, p. 27.

[4] Urmărirea pas cu pas a documentelor ne duce inevitabil la cercetarea întregii proceduri a acestui cunoscut caz de deposedare. El se află tratat cu destulă amploare la Tr. Popa în capitolul *Familia lui Petru de Valea* din publicaţia citată mai sus « Banatul de altădată », *Studii istorice*, vol. I, p. 130—145 şi tot acolo de V. Motogna, *Familia nobilă a romînilor din Valea*, p. 280—294. Dar întrucît la cel dintîi pe lîngă unele greşeli de interpretare mai sînt şi unele greşeli materiale (erori de datare, confuzii de persoane etc.) care aduc o mare incertitudine în chiar simpla arătare a faptelor, iar la al doilea documentarea nu e completă, fără acea perspectivă mai largă ce ne-o oferă publicarea corpusului de documente privind Transilvania — vom înfăţişa aci elementele esenţiale ale întregului proces, cu mersul său contradictoriu, situîndu-l în împrejurările caracterizînd cotitura hotărîtoare ce o aflăm în a doua jumătate a sec. al XIV-lea.

[5] Pesty, *op. cit.*, p. 134. « Quod premissam sessionem seu possessionem *patak* alio nomine Woya nominatam, dumtaxat predictus dominus Karolus rex Ungariae . . . predicto Iohanni . . . pro suis serviciis donavisset, *alias autem villas videlicet Ztankfalva et patak que solummodo tunc tempore videlicet predicte donacionis ibi fruissent, dictus Iohannes tanquam kenezius conservasset . . .*».

[6] «*. . . quotquot villas in facie terrarum earundem collocasset proventus et redditus earundem semper tanquam kenezius amministrasset*».

[7] Calitatea aceasta se datoreşte unor întemeieri de sate cnezale supuse unor anumite îndatoriri ca cele amintite mai sus. La o eventuală transformare a acestor sate cnezale în posesie nobiliară dispărea desigur această calitate de cnez.

[8] În anul 1387 îl vom găsi de pildă pe nobilul Bogdan de Mîtnic ţinînd în calitate de cnez şi posesiunea cnezală Almafa pe care i-o dăruieşte apoi Sigismund de Luxemburg ca bun nobiliar. Cf. Hurmuzaki-Densuşianu, I/2, p. 300.

cnez Bach sau Baach din 1319, care face cunoscuta întîmpinare, împreună cu fiul său Ivan, în fața comitelui Simion de Caraș [1], împotriva mutării silnice a satului său de către Pavel zis Oloz. Alte momente intermediare nu mai pot fi surprinse, pînă la apariția în 1360 a nepotului său de fiu, Dominic, arătat în acte ca nobil de Giulvăz fără nici o referire la calitatea de cnez a bunicului său. Faptul că el se plînge de cotropirea a trei posesiuni dobîndite de antecesorii săi, fără a mai socoti și acea jumătate de posesiune pentru care făcuse plîngere cnezul Bach în 1319, arată că și aci avem o evoluție asemănătoare cu acea a familiei nobile Voya.

b) Cnejii cetăților Pe lîngă categoria acestor cneji în curs de asimilare cu nobilimea feudală printr-o evoluție ale cărei faze au fost schițate aci, trebuie considerată și aceea a *cnejilor de pe domeniile cetăților regale.* Aceștia ne apar cînd grupați într-o *comunitate* [2], cu revendicări și doleanțe comune, ca de pildă în plîngerea cnejilor din Sebeș [3], adresată banului Bulgariei, Benedict Himfy, *cînd în mod izolat,* în legătură cu unele conflicte de vecinătate cu nobilii din regiune, sau chiar amestecați în certurile dintre castelanii cetăților regale și nobilii influenți de felul fraților Himfy de pildă.

Din plîngerea [4] cnejilor din Caransebeș se văd condițiile de trai ale acestor elemente, mai ales din punctul de vedere al *obligațiilor lor militare* și al contribuțiilor la care sînt supuși în cursul campaniei din Bulgaria și a stării de tensiune cu Țara Romînească. Informațiile acestui document trebuie completate cu cele culese din actul dat de comitele de Caraș, Posa de Zeer, fraților Iuga și Bogdan de Mîtnic (1352), în care se pomenește de « *acea libertate după care cnejii din provincia <Caran> Sebeș își stăpînesc satele libere* » avînd adică dreptul de a nu fi judecați de nimeni, ci dimpotrivă de a judeca în toate pricinile afară de tîlhărie, hoție și incendiere, care se vor judeca la scaunul de judecată din Caransebeș [5]. De altminteri *rosturi judecătorești* împlinesc toți cnejii: și cei quasi nobili și cnejii de pe pămîntul nobililor și acești cneji de cetate. Asupra acestor rosturi judecătorești și administrative de menținere a ordinii obștești ne lămuresc trei documente din martie și septembrie 1382 privitoare la reținerea de către cnez a unui presupus hoț, împreună cu calul furat, la cererea păgubașului [6]. În același sens trebuie

---

[1] Anjou Codex Andegavensis I, p. 512—513; Hurmuzaki-Densușianu, I/1, p. 579.

[2] *Universitas kenezyorum et aliorum olachorum de districtu Sebes (item cives et universi divites et pauperes de civitate ejusdem).*

[3] Numirea Sebeș din original corespunde orașului actual Caransebeș, rezultat din contopirea Sebeșului cu Caranul.

[4] « Századok », 1900, p. 608—610.

[5] Pesty, III, p. 28—29, reprodus în Hurmuzaki-Densușianu, I/2, p. 28.

[6] Pesty, III, p. 156, 157, 159. Cazul arătat este acesta. Chorna, iobagul lui Ștefan (Himfy) fiul lui Petru banul, l-a pus pe Toma cnezul de Zarvastelek să oprească la el pe un om ce-i furase un cal, oprind și calul furat. Înaintea vicecomitelui de Caraș cnezul recunoaște că împreună cu păgubașul au reținut pe hoț cît și calul furat, dar că după aceea a fost oprit de Grigore castelanul de Ersomlyo (= Vărădia) de a mai ține hoțul sub paza sa. Ce interesează în rîndul întîi aci e faptul că cel care avea căderea de a urmări și reține pe făptașul unui furt era cnezul acelui loc și că în privința aceasta el nu depindea de stăpînul moșiei aceleia, în speță Ștefan de Zarvastelek, ci de castelanul cetății regale, în cazul de față Vărădia.

interpretate și alte documente relative la popriri de porci sau vite aflate pe pămîntul satului respectiv cum vom vedea mai jos.

Dar cnejii de cetate se mai întîlnesc și în cursul unor pricini de deposedare ca parte lezată sau chiar deposedată cu totul de marii nobili cu prilejul hotărniciilor lor, cum se întîmplă în cazul moșiei Voya cu cnejii romînilor ținînd de cetatea regală Iladia, a căror împotrivire la hotărnicie nici nu e ținută în seamă.

Cît privește amestecul acestor cneji în conflictele cetăților regale cu domeniile nobiliare vecine ale familiei Himfy, el poate fi urmărit mai bine în legătură cu cercetarea situației iobagilor.

c) Cnejii de pe moșiile nobililor

Tot în legătură cu această problemă a iobagilor va trebui considerată și situația cnejilor de pe moșiile nobililor. Unii din acești cneji se întîlnesc de pildă în darea de seamă făcută regelui în 1378 despre moșia Voya, unde sînt pomeniți fără a se arăta că ar ține de o cetate regală [1]. Documentul capital pentru înțelegerea rosturilor lor este o plîngere a cnejilor din Remetea îndreptată în 1376 către soția lui Benedict Himfy [2] de Remetea. În acea plîngere sînt arătate condițiile vitrege cu care aveau ei de luptat: vexațiuni și impilări din partea administratorului sau « judelui » domeniului cu prilejul executării obligațiilor față de stăpîni, mutarea din loc a cnejilor din porunca stăpînilor... jăcmăniri din partea judelui care împreună cu oamenii săi... percepe [3] îndoitul celor datorate, împărțind cîștigul cu acești oameni ai săi, alte greutăți pricinuite de obligația achitării drepturilor pentru fiecare stăpîn în parte, pierderi suferite cu prilejul transportării bucatelor [4] cînd sînt cu toții expuși unor atacuri și confiscări din partea oamenilor cetății regale vecine, ce se află în război deschis cu domeniul nobiliar pe care sînt ei așezați etc. Acest război era pricinuit de lupta neîncetată pentru iobagi. Cetatea regală își trimitea oamenii în expediții ostile pentru a readuce pe teritoriul cetății oamenii așezați ca iobagi pe domeniul nobiliar vecin.

Ajunși la capătul răbdării lor acești cneji din Remetea declară că sînt gata să meargă în altă parte unde vor putea trăi. O asemenea declarație dovedește că în momentul acela (1376) plecarea cnejilor și a oamenilor lor de pe marele domeniu nobiliar mai era încă posibilă. Nu se înlocuise încă legătura directă dintre cnez și « oamenii » săi prin legătura dintre aceștia cu lotul iobăgesc, care se constată ca fapt împlinit după vreo doisprezece ani de la declarația pomenită [5].

Cnejii aveau o dublă calitate, fiind în același timp reprezentanții stăpînului de moșie față de « oamenii » din satul lor, și reprezentanții acestor « oameni » față

[1] Pesty, III, p. 136 de ex. cnezul Stefan, spre deosebire de cnezul Pavel, fiul lui Bogdan, arătat ca ținînd de cetatea Iladia precum și de cnezatul ‹lui Guden›, arătat ca ținînd de cetatea Crasova.

[2] Publicată în *Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. 287 fără nici un comentar și fără îndreptări. Interpretat de noi în articolul nostru citat: *Mărturii asupra rolului cnezilor de pe marile domenii din Banat în a doua jumătate a sec. al XIV-lea.*

[3] Perceperile de bani și lucruri se fac de cneji. Nu se arată modalitatea perceperii, dacă adică ea se face solidar, pe colectivitate, sau dintru început individual pe om sau cap de familie. Autoritatea asupra « oamenilor » se exercita direct de cneji, supuși, la rîndul lor, poruncilor unui « jude » (= administrator).

[4] *Ibidem*, p. 411.

[5] *Ibidem*, p. 413.

de stăpîn. Situația e în adevăr paradoxală și ca atare greu de menținut într'un echilibru stabil. Ea reprezintă un moment de tranziție. Asistăm între anii 1376—1389 la această transformare silită a cnejilor de pe domeniul nobiliar din Banat din șefi ai unor oameni liberi în slujbași ai autorității stăpînilor [1] de moșii.

Cnejii de pe moșiile nobililor sînt folosiți de stăpînii moșiilor sau de slujbașii (oficialii) lor în conflictele lor cu vecinii, fie nobili sau cetăți regale. Și tot în același chip și cnejii cetăților apar ca elemente în subordine ale castelanului sau vicecastelanului în conflictele acestora cu vecinii. Și într-un caz și într-altul acțiunea lor este determinată de stăpînul direct de care depind. În felul acesta îi vedem acționînd în conflictul dintre Benedict Himfy și Bedra din 11 martie 1344, [2] sau dintre Petru Himfy și oficialul arhiepiscopului de Calocea din 30 iulie 1364 [3], sau dintre cetatea Cuești (Kovesd) și frații Benedict și Nicolae Himfy în martie 1376 [4], precum și în conflictul din 1343 dintre nobilul de Uzlar și cel de Sentgurg [5].

B. IOBAGII ȘI «OAMENII» SATELOR

Nu o dată îi vedem pe cneji și pe iobagi amestecați fără voie în lupte ce nu le puteau aduce nici un folos. Lumea satelor este ridicată cînd de judele («villicul») satului, cînd de cnez, cînd de castelanii și vicecastelanii regali în tot felul de răfuieli, fie pentru luarea sau păstrarea abuzivă a unor iobagi, fie pentru satisfacerea unor răzbunări împotriva nobilului vecin, fie pentru încălcări de pămînt.

Uneori conflictul se produce în mod oareșicum firesc. Stăpînul moșiei întorcîndu-se acasă găsește vitele satului vecin păscînd pe pămîntul său. La încercarea de a alunga vitele și de a lua la bătaie pe păstori sare tot satul, stîrnit de vicejudele și de judele din acel sat vecin, după cum rezultă din plîngerea nobilului amintit [6]. Aceiași «oaspeți» sau iobagi întrebați mult după aceea de cauza unor asemenea violențe au declarat că ele erau datorate instigațiilor unui alt nobil vecin: Gall de Omor [7]. Tot din porunca unui nobil — adică chiar a stăpînului lor — și conduși de doi slujitori [8] ai acestuia năvălesc în 1343 «oamenii» din Mera asupra moșiei lui Moyus de Ozlar numită Sentgurg, și ridică turmele prinzînd și pe cnezul Lucaci al satului amintit [9]. Și aci este vorba de un conflict de vecinătate, căci în 1351 se plînge din nou acelaș Moyus de Ozlar că oaspeții din Mera i-au distrus două din cele trei

[1] *Mărturii*. . . p. 414.
[2] Pesty, III, p. 14—15.
[3] *Doc. Val.*, p. 175—176.
[4] Pesty, III, p. 129, doc. din 8 martie 1376.
[5] Ortvay, *Temesvármegye* . . . , p. 73—74 (doc. din 9.IX.1343).
[6] *Ibidem*, p. 44—45, doc. din 22.IV. 1337 (plîngerea nobilului de Bathi contra celor din Chama).
[7] *Ibidem*, p. 70 (doc. din 19.V.1341).
[8] Blasiu cel roșu și Donch.
[9] Ortvay, *op. cit.*, p. 73—74 (doc. din 9.IX.1343). Acest cnez Lucaci din Sentgurg (comit. Timiș) nu trebuie confundat (ca la Tr. Popa, *Romînii din Banatul medieval*, p. 125) cu Lucaci fiul lui Rayk împotriva căruia protestează trimisul comitelui de Caraș în 1343 pentru ocuparea nejustificată a unor sate aparținînd cetății Ersomlyo (Vărădia) din comitatul Caraș.

semne de hotar dintre moșiile Ozlar și Mera, trecînd cu plugul asupra lor [1]. Tot în legătură cu un conflict dintre stăpînii respectivi vedem cum în 1363 iobagii lui Petru fiul lui Chulnuk folosesc cu silnicie moșia lui Petru de Chatar [2]. Și tot un conflict [3] dintre stăpînii respectivi a făcut ca iobagii din Halmas a arhiepiscopului de Calocea, sub conducerea oficialului acestuia, să distrugă moara vecină a lui Petru Himfy din Cuesti și să rănească pe slujbașul (oficialul) acestuia, precum și pe judele sau cnezul [4] acestui sat. Sînt cazuri și mai grave. La punerea în stăpînire a lui Andrei Chep ‹de Gherteniș› pe moșia Bicaci [5], capitlul de Cenad aduce la cunoștința regelui că nobilul Iacob de Beuldre ridicînd împotrivire la trecerea acelui pămînt în stăpînirea lui Andrei de Gherteniș a atacat *împreună cu locuitorii moșiei* [6] — de sigur tot iobagi — pe delegatul regelui și al capitlului, «urmărindu-i cu arma în mînă, rănind cu mai multe săgeți pe împuternicitul lui Andrei fiul lui Chep și rănind și caii, și apoi i-au dus prinși pe acești delegați la satul Beuldre unde au fost rău batjocoriți și chiar crunt bătuți» — cel puțin delegatul capitlului — de către acel Iacob de Beuldre care le-a smuls din mînă scrisoarea regelui cu ordinul de punere în posesie.

Tot astfel Petru și Nicolae Himfy [7] se plîng că iobagii lui Dan de Doboz, din îndemnul și sub conducerea acestuia se înfruptă din folosințele moșiei lor Iersig.

Și aci avem un fel de război deschis între vecini care va dura în forma cea mai violentă pînă la mijlocul anului 1371. În adevăr, la 30 mai 1371, printr-un act solemn în fața capitlului de Cenad se încheie în sfîrșit pace între acești vecini care își iartă unul altuia toate faptele silnice ca « omucideri sau răpuneri de oameni, arderi de case, daune și vătămări și orice alte nedreptăți, tulburări și fapte silnice săvîrșite și pricinuite de unul altuia pînă la sărbătoarea nașterei domnului de curînd trecută ». . . Împăcare destul de elocventă asupra metodelor folosite pînă atunci și care totuși nu s-a putut încheia decît prin intervenția unor arbitri și poate numai mulțumită absenței principalilor făptași; căci Dan de Doboz nu mai era printre cei vii la această dată, iar de partea cealaltă, în locul lui Petru, s-a înfățișat fratele său Nicolae în calitate de coproprietar și de reprezentant *fără scrisoare de împuternicire*, dar luînd asupra sa toată răspunderea și sarcina acestei tranzacții [8]. Se înțelege că asemenea conflicte se răsfrîngeau în rîndul întîi asupra iobagilor respectivi, siliți să participe la toate distrugerile de care tot ei aveau să sufere.

Într-o categorie oarecum deosebită trebuie socotite acțiunile datorate iobagilor de sub autoritatea cetăților regale, cît și acțiunile suferite de ei, deși natura conflictelor și metoda lor de rezolvare sînt totuși aceleași. Astfel este lungul și îndărătnicul conflict dintre frații Himfy și cetatea Cuești [9]. De altminteri îl găsim și pe comitele de Cuvin (Keve) amestecat în aceste

---

[1] Ortvay, *op. cit.*, doc. din 3.VIII.1351.
[2] Pesty, III, p. 57, doc. din 29.VI.1363; p. 94—95, doc. din 3.IV.1370.
[3] Cf. împotrivirea ridicată în 1363 de omul arhiepiscopului de Calocea la punerea în stăpînire a fraților Himfy pe moșia Valea Cuiesului (Pesty, III, p. 51—52).
[4] *Doc. Val.*, p. 176: *(« villicum seu kenezium eiusdem ville »)*.
[5] Pesty, III, p. 94.
[6] *« cum populis de Beuldre »*.
[7] *Doc. Val.*, p. 216—217, doc. din 29 ianuarie 1369.
[8] Ortvay, p. 120, doc. din 30.V.1371.
[9] Cf. art. cit.: *Mărturii . . .*, p. 416—417.

răfuieli pentru iobagi, cînd inspirînd acțiunea lui Mihail, fiul lui Hag, «judele» de Cuești (Kuvesd) față de iobagii lui P. Himfy [1], cînd strămutînd împreună cu vicecastelanul său din Iladia niște iobagi din Cuești (Kuvesd) ai nobililor de Socolari pe pămîntul Iladiei (ad villam Illyed) și cotropind o bucată însemnată de pămînt a acelei moșii « Kuvesd », precum și o fîneață a moșiei Socolari, după cum reiese din plîngerea nobililor de Socolari trimisă de rege mai departe spre cercetare [2]. Dacă citirea « Kuvesd » este corectă, atunci avem aci o încălcare de atribuții și de autoritate între castelanii de Cuești și de Iladia, sub ocrotirea comitelui de Cuvin.

a) Iobagii ca factor pasiv (Strămutări sau capturări de iobagi)

Asemenea conflicte mai întîlnim nu o dată și între nobili. La 25 noiembrie 1343 Benedict Himfy merge personal să se plîngă vicecomitelui de Caraș [3] că iobagul său Mikola a fost prins de Ladislau fiul lui Gall ‹de Omor› fără nici o vină a lui și că e ținut închis de trei săptămîni. Trei luni după aceea altă plîngere a aceluiași Benedict Himfy că alt iobag al său Mihail din Remetea, pe cînd se întorcea din Hom, a fost prins și legat de către Mihail cel mic, slujbașul (oficialul) lui Bedra, și de cnejii săi Dobrotă, și Lucaci și tîrît cu funia de gît în satul acelui Bedra, [4] jefuit de bani, de arme și de haine în văzul tuturor celor ce se adunau la tîrg (=Hom) și că îl țin zi și noapte legat în butuci și îl pedepsesc. Aci nu se mai poate ști dacă e vorba de o răzbunare directă împotriva iobagului, poate fugit de la Bedra, sau de vreo socoteală cu însuși stăpînul iobagului [5].

Aducerea unui iobag nou pe o moșie era o adevărată expediție. Trebuia să meargă un om de nădejde pentru a o duce la bun sfîrșit. Aceasta era treaba cnezului. Chiar dacă izbutea să plece cu noul iobag după împlinirea formelor legiuite: adică plata terragiului și primirea încuviințării de plecare, era pîndit pe drum de felurite primejdii. Avem arătarea unei asemenea expediții, cu urmărirea în goană a căruții ce transporta pe iobagul cel nou și cu epilogul petrecut chiar în satul Barcea, anume stîlcirea în bătaie a cnezului îndrăzneț și rănirea fratelui acestuia de către oficialul nobilului vecin, culminînd cu ridicarea samavolnică a patru boi din cireada moșiei [6].

Nu trec decît doi ani și o nouă strămutare de iobag se produce, de astă dată de pe moșia Remetea a lui Petru Himfy. Apare un nou adversar — Ștefan, fiul lui Chep pe Gherteniș, care își aduce pe moșia sa Gherteniș (situată la sud-est de Șoșdia, în com. Timiș) un iobag tocmai din Remetea situată destul de departe de Gherteniș. În plîngere [7] se arată că această strămutare

[1] Pesty, III, p. 62—63, doc. din 4 mai 1364.
[2] Aci e vorba de o moșie «Kuvesd» de pe teritoriul cetății cu același nume. Pesty, III, p. 56, doc. din 18.V.1363.
[3] Pesty, III, p. 13.
[4] Pesty, III, p. 14.
[5] Avem și cazul unor alungări de iobagi de pe moșia altuia. Cu prilejul acesta se poate afla și valoarea în bani a unor asemenea iobagi. Cf. Pesty, III, p. 47, doc. din 2.VI.1362 cuprinzînd cercetarea plîngerii nobilului Ștefan de Fevtelec cu privire la alungarea a trei iobagi ai săi, din care fapt a tras o pagubă de șaisprezece mărci.
[6] Pesty, III, p. 127—128, doc. din 21.VII.1375 (plîngerea lui Petru Himfy, stăpînul moșiei Barcea).
[7] Ortvay, p. 137 (doc. din 20 iulie și 4 sept. 1377).

s-a făcut *în ziua de sf. Dumitru*, fără a se fi luat încuviinţarea şi a se fi plătit cuvenitul «terragiu». Faptul că strămutarea s-a făcut de sf. Dumitru — dată oarecum general admisă pentru începerea contractelor de muncă agricolă pe un termen mai lung, — căci se află după încheierea campaniei agricole de primăvară şi de vară — ne îndreptăţeşte bănuiala că aci nu e vorba de o răpire samavolnică, ci de o îmbiere de bunăvoie a iobagului din Remetea. Singura obiecţiune — şi de sigur valabilă – era aceea că această ademenire a iobagului plecat se făcuse fără îndeplinirea formelor legate. Faptul că nobilul de Gherteniş îşi aducea acest nou iobag dintr-o regiune nu tocmai apropiată se explică probabil prin aceea că Ghertenişul era vecin cu moşia Şoşdia, de curînd cotropită tot de familia Himfy. E foarte probabil că noii stăpîni ai moşiei Soşdia şi-au adus unii oameni din Remetea şi că prin aceştia s-a putut face legătura cu stăpînul din Gherteniş. Este totuşi curios că acest fapt petrecut în 1376, de sf. Dumitru, nu este adus la cunoştinţa autorităţilor decît în iulie 1377 şi atunci direct judelui Curţii, care porunceşte o anchetă. Este de asemenea ciudat că şi de astă dată ancheta avea să mai aducă înainte încă un fapt nou, *necuprins în reclamaţia iniţială*, anume că, venind personal cu samavolnicie pe moşia Remetea, Ştefan, fiul lui Chep de Gherteniş, a dat foc şi a ars fără nici un motiv o claie de fîn a stăpînului din Remetea. Lucrul e cu atît mai ciudat cu cît, de obicei, în asemenea constatări arătarea temeiniciei faptelor cuprinse în plîngere se face fie printr-o formulă arătînd că tot ce s-a spus e conform cu adevărul şi lucrurile s-au petrecut întocmai cum scrie în plîngere, fie prin parafrazarea celor arătate în plîngere. Este semnificativ faptul că nobilul pîrît de asemenea fapte este tocmai acela care în calitate de om al regelui, anume desemnat de acesta la anchetarea cotropirii moşiei Soşdia de către Benedict Himfy, confirmase întru totul temeinicia plîngerii nobilului deposedat de fratele lui Petru Himfy. Mărturia lui Ştefan de Gherteniş e din aprilie 1377 [1], iar plîngerea împotriva lui din luna iulie. Faptul că această plîngere e făcută de Ştefan, fiul lui Petru Himfy, în numele său, pentru un fapt petrecut pe moşia sa şi nu doar ca un reprezentant al lui Petru Himfy arată că la data aceasta Petru Himfy murise. Procesul va fi purtat mai departe de văduva acestuia, cu binevoitorul sprijin al reginei. Pricina capătă amploare. Strămutarea iobagului, înflorită cu noile amănunte apărute cu prilejul anchetei, se schimbă în făptuire de samavolnicie, «acta potenciaria». Pîrîtul este chemat în mod osebit *(evocatus)* în faţa reginei şi a baronilor regatului şi apoi chemat din nou din porunca reginei, deoarece refuza cu îndărătnicie să se înfăţişeze *(contumaciter comparere recusavit)* [2].

---

[1] Ortvay, p. 135 136, doc. din 19. apr. 1377.

[2] *Ibidem*, p. 137. Duşmănia va continua mai departe şi cu alţi membri ai familiei de Gherteniş. În 1387 Ştefan fiul lui Petru Himfy se plînge înaintea vicecomitelui că fiii lui Andrei zis Chep de Gherteniş au venit înarmaţi pe moşia sa Şoşdia şi au împrăştiat turmele acestui sat rănindu-i trei iobagi. Peste două săptămîni, lucrul ajunge înaintea regelui, cu o serie de amănunte noi: fiii lui Andrei au ridicat fînul cosit pe moşia Remetea, au luat o vită a iobagului său Stoian din Remetea, au pus să fie luată şi împrăştiată turma iobagilor săi din Şoşdia, să fie bătut şi rănit iobagul său Laurenţiu tot din Şoşdia şi au abătut cursul rîului «Barzaba» din albia sa, spre marea sa pagubă. Cînd trimite regele pricina spre cercetare capitlului de Arad, atunci pe lista celor desemnaţi pentru a face acea cercetare ca delegat al regelui *(homo regius)* îl aflăm pe Mihail, fiul lui Dionisie de Orozapati, cel pomenit ca împuternicit oficial al lui Benedict Himfy.

De sigur că toată această vîlvă nu se datora cauzei inițiale care servea doar de pretext la toată această desfășurare de strășnicie.

b) Iobagii ca factor activ. Dar acești iobagi nu apar numai cu un rol pasiv, ca obiect de ceartă între nobili, sau între nobili pe de o parte și cetăți pe de alta. Și nici doar cu rolul secundar de instrument docil al răfuielilor stăpînilor lor, nobili sau cetăți regale. Uneori apar ca factor activ — fie împotriva altor iobagi de aiurea fie împotriva oamenilor stăpînirii. Iobagii regali [1], bucurîndu-se de o mai mare libertate de acțiune, intră în conflict pe socoteala lor cu cei ce aduc vreo știrbire drepturilor sau intereselor lor. Astfel în 1368, « iobagii regali » din Lugoj, găsind în pădurea lor 80 de porci ai unui iobag din Sugdia, anume Dragul, opresc porcii prinzînd pe porcar. Această faptă, calificată de tîlhărească *(latrocinaliter)* de voievodul Transilvaniei în scrisoarea sa către Banul Benedict al Bulgariei, căruia îi cere să poruncească restituirea acelor porci — este conformă cu practica tradițională rămasă în uz pînă tîrziu. Asemenea exemple mai întîlnim în alte regiuni și înainte de această dată, de pildă în 1343 [2], cînd cnezul de Soșdia, Bracan (mai probabil Brathan), dimpreună cu fiii săi Grigore și Finta, găsind (desigur pe pămîntul ce ținea de ei) o turmă de 94 de porci ai iobagilor din Remetea ai lui Benedict Himfy, ridică porcii, din care își alege și reține 15, alungînd restul, prinde pe porcar, și îl duce cu mîinile legate, pînă ce acesta reușește să fugă.

Faptul că nu au fost reținuți toți porcii, ci numai circa o șesime, arată că nu e vorba de o acțiune tîlhărească, ci de penalizare a unei infracțiuni, cu despăgubirea daunelor pricinuite [3].

Ciocnirea acestui fel de sancționare străveche a încălcărilor drepturilor țăranilor sau satelor — fie de sub ascultarea directă a cetăților, fie de sub a cnejilor — cu tendința de uniformizare, cristalizată în decretul din 1351 și desăvîrșita neînțelegere a substratului de drept străvechi pe care se sprijineau asemenea practici, a dus desigur, în cele din urmă, la o prigoană

[1] *Doc. Val.*, p. 213, doc. din 6 mai 1368. Termenul acesta de « iobag regal » adică iobag al unei cetăți regale aci trebuie tălmăcit prin cnez. În actul de proscripțiune al Palatinului din 12 mai 1370 pentru comitatul Caraș cnejii sînt asimilați și confundați cu acești « iobagi regali ».

[2] Pesty, III, p. 14, doc. din 18 dec. 1343.

[3] Cu zece ani mai înainte aflăm un cnez Brathan în conflict cu Pavel Himfy, tatăl lui Benedict, Petru și Nicolae. La 30 august 1333, regina Elisabeta poruncește să se ancheteze plîngerea lui Pavel Himfy cum că Mauriciu, fostul oficial din Temeskuz al magistrului Pavel zis Magyarul, venind împreună cu cnezul Brathan asupra moșiei Remetea, au jefuit-o, devastînd-o cumplit *(Doc. Val.*, p. 73*)*. Cum se știe că acel magistru Pavel zis Magyarul fusese dăruit în 1323 de Carol Robert cu moșiile Ghermanul Mare și Ghermanul Mic, *ce se află în vecinătatea Șoșdiei*, e foarte probabil să fie aci vorba de același cnez Brathan ce-l aflăm pomenit în 1343 ca cnez de Șoșdia. Cum nu se cunoaște motivul acestei incursiuni împotriva lui Himfy, dăruit și el tot în 1323 cu moșia Remetea, împreună cu frații săi, nu se poate preciza nici rostul prezenței cnezului de Șoșdia, ce se afla probabil în dependența magistrului Pavel zis Magyarul. Nu este nici o legătură între această acțiune a cnezului Brathan care a avut, precum se vede din documente, *un rol auxiliar*, și evenimentele politice de după moartea lui Carol Robert; cf. Șt. Pascu, *Răscoale țărănești în Transilvania medievală*, pentru o părere contrară.

sălbatică a acestor elemente cum rezultă din lista de proscriși a comitatului Caraș din 12 mai 1370 [1].

Totuși iobagii nu au putut fi reduși la pasivitatea dorită. În 1372, cînd un iobag de pe moșia Cenei a banului de Mačva Nicolae de Gara e luat în prinsoare de slujbașul (oficialul) de Saswar — Avram Diacul — și ținut închis la locuința acestuia pentru a fi predat judecății ca tîlhar obștesc *(publicum latronem)* prins asupra faptului — cum afirmă acest Avram — fără a mai sta pe gînduri, iobagii de pe acea moșie, strîngînd și pe alții, pe care i-au putut găsi, au venit înarmați, cinci zile după aceea, la locuința lui Avram și spărgînd ușile noaptea spre ziuă, l-au slobozit pe iobagul închis, ridicînd armele și hainele ce le-au putut găsi și doi cai. În plîngerea sa, Avram Diacul adaogă că ei ar fi vrut chiar să-l omoare și pe el și înseamnă numele capilor acestei mișcări (desigur spontană) în vederea pedepsirii lor.

Pe lîngă celelalte greutăți, poporul de rînd mai era supus și la o serie de exacțiuni, ca cele ce apar deosebit de sugestiv din actul dat de rege la cererea arhiepiscopului de Calocea în favoarea castelanului de Ersomlyo (=Vărădia) și Crasova — magistrul Thouka — pe care îl iartă de excesele și împovărările săvîrșite asupra locuitorilor de pe moșiile fratelui arhiepiscopului amintit, de la care acesta scosese merinde și bani mulți pentru acoperirea cheltuielilor, deosebit de mari ale înaltului prelat, venit într-o misiune însemnată în părțile bănățene în apropierea acelor moșii [2]. Desigur că din chiar actul acesta se vede că sărăcirea țăranilor de pe moșiile arătate atrăgea după sine o reacție a stăpînilor sau stăpînului lor, pe care situația țăranilor nu-i putea lăsa indiferenți.

e) Nobilii. Evoluția și diferențierea lor. Elemente favorizate

Dacă documentele din prima jumătate a sec. al XIV-lea vădesc diversitatea condiției cnejilor (cneji ai cetăților și cneji ai nobililor) și indică pentru cei dintîi calea evoluției de la forma tradițională la cea nobiliară de tip angevin, să cercetăm acum care e locul pe care-l ocupă nobilii în documentele din sec. al XIV-lea. Cei mai mulți apar ca proprietari de moșii în diferite raporturi de interese și de vecinătate cu alți nobili, cu cetățile regale, cu oamenii stăpînirii și cu regele însuși și uneori și cu organele bisericii. Ca un reprezentant tipic al marii nobilimi din Banat din mijlocul sec. al XIV-lea, apare puternicul ban al Bulgariei, Benedict Himfy. În cîțiva ani asistăm la creșterea vertiginoasă a puterii și averii sale. Oștean încercat, prețuit de rege și răsplătit în felurite chipuri [3], rudă cu

[1] Cf. Hurmuzaki-Densușianu, I/2, p. 164. Numărul de proscriși întrece cifra de 66 de nume ce au putut fi citite pe document, în ciuda lacunelor datorate relei sale conservări. Majoritatea proscrișilor sînt dintre «iobagii regali». Un număr apreciabil îl constituie iobagii unor mari nobili ca Ladislau de Omor, Francisc, fiul lui Konya Szecheny, frații Himfy etc. Este vrednic de observat că unii dintre stăpînii acestor iobagi luau parte ca asesori jurați la acțiunea de desemnare a celor ce trebuiau proscriși; cf. mai jos, p. 121.

[2] Pesty, III, p. 10—11, doc. din 6 oct. 1335 publicat și de Hurmuzaki, I/1, p. 637.

[3] Favoarea deosebită ce i-o arată regele și faptul că în 1361 el e comite de Satu Mare, Maramureș și Ugocea, deci cu un rol ce depășește cu mult pe acel al unui comite suprem de comitat și seamănă mai mult cu cel al unui comandant militar, avînd sub autoritatea sa o regiune întreagă, îndreptățește bănuiala că Benedict și probabil și Petru s-au distins într-o expediție militară poate în legătură cu evenimentele din Moldova.

puternica familie Lackfy[1], el apare de la început în slujbele cele mai înalte. În 1361 îl aflăm în calitate de comite de Satu Mare, Maramureş şi Ugocea, beneficiind de o însemnată danie regală. În primăvara următoare un alt document [2] ni-l arată cu titlul doar de comite de Satu Mare şi Maramureş, fără comitatul Ugocea. De astă dată el capătă un loc de curte în cetatea Buda, în apropierea curţii regale. Dăruirea se face pe veci *pentru Benedict şi fratele său Petru*. Moşiile bănăţene sînt dăruite laolaltă fraţilor Benedict, Nicolae şi Petru (împreună şi cu vărul lor Ladislau, fiul lui Ioan). De cînd încep să se manifeste în Banat şi pînă prin anul 1377 cînd moare Petru, aceşti fraţi formează un bloc puternic, unit în interese şi solidar în apărarea lor [3].

În contrast cu aceşti nobili atotputernici, care au ajuns pe treapta cea mai înaltă a nobilimii, aflăm la pragul inferior al acesteia o varietate de nobili care apar într-o situaţie oareşicum dependentă. E vorba de acei *familiares* sau şi *officiales* ce sînt oamenii de aproape ai unui nobil mai puternic în slujba căruia apar fie ca factotum (cf. de pildă documentul din 24 iunie 1347 [4] şi din 22 mai 1348 [5] unde îl vedem într-o asemenea situaţie pe Nicolae fiul lui Mihail ‹de Voya› [6], faţă de Toma comitele de Caraş, fostul voievod al Transilvaniei, fie ca administratori ai moşiilor acestora sub numele de *officiales* sau şi *iudices* de ex.: Ladislau, fiul lui Dionisie de Orozapati, e oficialul lui Himfy). Aceşti *familiari* şi *oficiali* se recrutau de cele mai multe ori din mica *nobilime locală*. Ei făceau legătura cu baronii de felul fraţilor Himfy, care prin înseşi funcţiunile lor nu îşi puteau vedea singuri de moşiile lor. Cu aceşti oficiali aveau de-a face iobagii de pe moşiile unor asemenea baroni. Tot un asemenea oficial întîlnim de sigur în fruntea moşiei Halmas a arhiepiscopului de Calocea în 1364, cînd oficialul Ladislau ridică pe iobagii săi împotriva moşiei lui Petru Himfy şi îi pune să distrugă moara lui aflătoare pe rîul « Narad » [7]. Cu acest prilej s-a dat acea luptă cu oamenii lui Petru Himfy în care a fost rănit oficialul moşiei Cueşti (Kuesd) [8] a acestuia din urmă precum şi judele *(villicul)* sau cnezul acelui sat. Numai în slujba familiei Himfy întîlnim în curs de 40 de ani numele a 6—7 slujbaşi (oficiali) sau « oficiali şi familiari » de aceştia. De fapt, această apariţie a familiarilor şi « oficialilor » e legată de apariţia în Banat a nobililor cu rosturi la curte sau în vreo

[1] Homan şi Szekfü, *Magyar Történet* [Istoria Ungariei] III, p. 161.

[2] din 26 febr. 1362 (cf. Fejer, *Codex diplomaticus* t. IX (3), p. 300—302).

[3] Blocul va fi menţinut şi după împărţeala dintre fraţi, pînă la moartea lui Benedict în 1362, dar într-o formă totuşi schimbată.

[4] Cf. Pesty, III, p. 25.

[5] *Ibidem*, p. 27. Cf. de asemenea actul din 19 aprilie 1341 (Ortvay, p. 64) în care apare în faţa capitlului de Cenad Nicolae zis de Bach, *famulus magistri Thowka comitis et castellani*, cu prilejul unui act de împăcare.

[6] Arătat în actul cap. de Agria drept « comitele Nicolae, fiul lui Mihail de Voya *(famulo magnifici viri domini Thome quondam voyvode transsylvani, nunc comite de Keve et de Crassou)* în 1343 găsim ca *famulus* al comitelui de Caraş Posa de Zeer pe un Petru zis Bok *(Doc. Val.*, p. 97) probabil identic cu Petru zis Bot, jude al nobililor din com. Caraş în 1355 (Ortvay, p. 84) şi cu Petrus de Bok « *homo regius* » în 1366 la cercetarea situaţiei moşiei Ikus în procesul dintre Carapciu şi fraţii lui pe de o parte şi fiicele lui Mih. de Puerzegh de alta (Pesty, III, p. 116).

[7] Nyaragh (Nera = Neagra) opus oarecum rîului vecin Bela (Biela = rîul Alb).

[8] Probabil Kövespataka pentru care a ridicat împotrivire arhiepiscopul de Calocea şi în 1361 şi la reambularea din 1363 (cf. Pesty, III, p. 45 şi 52).

dregătorie înaltă. Și într-adevăr, din documentele vremii acesteia, noi îi întîlnim în slujba fraților Himfy începînd de prin mijlocul sec. al XIV-lea și încă și mai înainte, chiar de prin 1338, în slujba lui Gall de Omor, notar osebit al regelui Carol Robert, ajuns în scurtă vreme mulțumită favoarei regale unul din cei mai bogați proprietari din comitatele Cenadului, Carașului și Timișului.

Între acești doi poli ai nobilimii reprezentați de mari dregători, favoriți ai regelui ca frații Himfy sau Gall de Omor pe de o parte, și de lumea măruntă a familiarilor sau oficialilor, există o serie întreagă de straturi intermediare, din care continuă să se ridice anumite elemente favorizate.

EVOLUȚIA NOBILILOR BĂNĂȚENI DUPĂ DOCUMENTELE CONTEMPORANE

Se poate urmări destul de limpede în documente deosebirea dintre evoluția normală mai lentă a familiilor nobililor locali și creșterea nestăpînită și nemăsurată a unor favoriți ai curții sprijiniți și părtiniți prin toate mijloacele ce stăteau la îndemîna puterii centrale. Asupra originii și înfiripării nobilimii locale nu dispunem de prea multe știri. În afară de unele danii regale ce sînt mai degrabă recunoașterea unor stăpîniri anterioare, întîlnim o serie de acte de danie sau eventual de restituire, date în favoarea unor persoane cu funcții sau dregătorii ce-i țin aproape de persoana regelui, sau îi mențin în văzul lui. În rîndul întîi vor veni deci, notarii regali sau castelanii cetăților regale. Vom asista așadar în comitatul Timiș, de pildă, la ascensiunea familiei lui Gall de Omor. Pomenit în 1319 cu prilejul unei plîngeri făcute în numele său în fața vicecomitelui Carașului în privința unor clăi de fîn ridicate de pe moșia lui de către un magistru Grigore, el apare deodată în vara anului 1322 [1] ca beneficiar al unor bogate danii de moșii din partea magistrului Teodor de Weyteh, [2] precum și a fiilor acestuia Ioan și Nicolae la căsătoria sa cu fiica acestui magistru Teodor. Cînd îl mai regăsim în 1341 pe acest Gall de Omor, el va fi arătat ca *fost notar* al regelui și va purta numele de Gall de Achad după altă moșie a sa. Îl aflăm preocupat de procese cu vecinii și de sporirea moșiilor sale, amestecat în dușmăniile locale, acuzat în fața judelui Curții a fi trimis oficialul său [3] din Achad (împreună desigur cu oamenii de pe acea moșie) asupra moșiei lui Petru de Bach cu care era în proces. Cu acel prilej sînt răniți nouă oameni și patru cai. Ancheta la fața locului poruncită de rege confirmă întru totul plîngerea reclamantului.

Fiul și urmașul său împarte pe din două, în 1343 [4], toate moșiile rămase de la tatăl său dînd jumătate din ele surorii sale Clara cu prilejul căsătoriei ei cu fiul fostului comite de Caraș Posa de Zeer. În înșirarea moșiilor moștenite

[1] Ortvay, *op. cit.*, p. 31, doc. din 28 aug. 1322.

[2] În documente apare cu titlul de fost ban, fără a se ști despre ce Banat ar putea fi vorba. În *Magyar Történet* [Istoria Ungariei] a lui Homan tabelul banilor de Severin îl înfățișează pe acest Teodor ca ban ipotetic (cu semn de întrebare pe un interval destul de lung).

[3] Ortvay, *op. cit.*, p. 69—71 (doc. din 5 mai și 19 mai 1341).

[4] *Ibidem*, p. 72 (doc. din 4 apr. 1343). De observat că avem aci o practică neobișnuită în restul regatului Ungariei și pe care o mai întîlnim aci numai în această regiune a Banatului.

de la magistrul Gall el pomenește anume cele cumpărate [1] de acesta pe bani, precum și moșiile Gatalul de sus și Gatalul de jos din comitatul Caraș aflătoare între Bîrzava și cetatea Mezewsomlyo, « agonisite » prin « truda » tatălui său. [2]

Scurtă vreme după aceea îl găsim acuzat de Benedict Himfy a fi prins pe un iobag nevinovat al acestuia, anume « Mikola », pe care îl ține închis de trei săptămîni, fără nici un gînd de a-l slobozi. Mai tîrziu îl aflăm preocupat tot de problema iobagilor. Într-adevăr, în actul palatinului din 12 mai 1370, dat cu prilejul proscripțiilor din comitatul Caraș[3] îl vom afla pe acest Ladislau, fiul lui Gall, printre asesorii jurați care au osîndit la moarte un număr impresionant de cneji și iobagi arătați pe nume. În capul listei proscrișilor aflăm numele iobagilor acestui magistru Ladislau.

Tot din timpul regelui Carol Robert trebuie să fie și dăruirea altui notar regal, magistrul Albert, notarul osebit al reginei, căruia regele i-a conferit moșia Deakolch sau Bukran din comitatul Caraș, dar nu cu titlu de danie personală, ci « nomine honoris regii »[4]. Moșia fusese probabil a înaintașilor fraților Mihail, Toma și Marcu, fii lui Benedict, căci ei se îngrijesc să obțină de la rege niște scrisori de reluare în stăpînire, de hotărnicie și de punere în stăpînire, adresate capitlului din Titel. Urma ca acesta să purceadă la îndeplinirea formalităților obișnuite. Deodată izbucnește mînia regală. Într-un fel de circulară adresată tuturor judecătorilor și împărțitorilor de dreptate ai regatului, începînd cu palatinul și judele curții, regele fulgeră contra fiilor lui Benedict care au obținut acele scrisori cu viclenie și înșelare, întrucît acea moșie fusese doar *încredințată* magistrului Albert în numele regelui și *nu îi fusese dată lui*, și de aceea regele interzice oricărui judecător de a-l chema la judecată pe acel magistru Albert pentru acea moșie, poruncind de asemenea capitlului din Titel să anuleze toate actele date de acesta în favoarea fiilor lui Benedict.

Găsim de sigur aci elemente de deposedare, dar prea puțin precise, căci nu cunoaștem temeiul acțiunii fiilor lui Benedict și nici împrejurările în care acea moșie ajunsese în mîinile regelui. Interzicerea adresată de rege judecătorilor nu discută temeinicia pretenției reclamanților asupra acelui pămînt, ci arată doar că magistrul Albert nu este proprietarul acelui pămînt, ci îl ține ca om al regelui. Deci în calea oricărei revendicări stătea însăși persoana regelui.

CAPITOLUL II

MODURILE DE DOBÎNDIRE A PĂMÎNTULUI

A. DANIILE REGALE

Dacă cercetăm pe baza documentelor rămase, care a fost originea stăpînirii de pămînt a posesorilor întîlniți în Banat în sec. al XIV, constatăm că pentru marea lor majoritate nu găsim actele lor inițiale de dobîndire a pămîntului ce-l stăpînesc. Cu excepția unor acte de danie regală (dintre care

[1] *Titulo emptionis per patrem suum comparatas.*
[2] *Per industriam sui patris acquisitas.*
[3] Cf. mai jos, p. 125.
[4] — ca feudă. Pesty, III, p. 23 (doc. din 7 martie 1347).

unele sînt de fapt tot acte de confirmare a unei situații existente), majoritatea stăpînirilor de pămînt se află în continuare. Probabil că pentru mulți nobili originea stării lor va trebui căutată într-o translatio sau trecere mai veche din categoria iobagilor de cetate în ceata nobilimii. Pentru cneji problema începuturilor se confundă cu însăși istoria văilor pe care îi întîlnim. Dar problema ce se poate totuși trata pe baza documentelor din vremea angevinilor ajunse pînă la noi, e a felului cum se oglindesc în ele pentru acest răstimp *modurile de dobîndire a pămîntului*. Aceste moduri de dobîndire sînt variate. Stăpînirea decurge adesea dintr-o *danie regală*, cum am văzut. Stilul și ritmul acestora se deosebesc mult după cum aparțin, domniei lui Carol Robert sau a lui Ludovic.

a) Ritmul dăruirilor și restituirilor sub Carol Robert și Ludovic

E caracteristică pentru începuturile domniei lui Carol Robert dărnicia cu care recompensează elementul militar al castelanilor și vicecastelanilor, comiților și vicecomiților din Banat.

În 1318, el dăruiește vicecomitelui de Timiș, Dominic de Saar, la cererea acestuia, două moșii în Arad, la sud-vest de Lipova [1]. Același Dominic de Saar, ajuns apoi castelan de Jowko în comitatul Nitra, îi cere regelui în 1323 întărirea cu noua pecete a privilegiului dat pentru acea moșie [2]. Tot în 1323 obține vicecastelanul de Timiș, Gheorghe, fiul lui Pavel, o moșie în Baranya. [3] Poate că tot în legătură cu rosturi mai vechi cumva bănățene îi cere regelui castelanul de Ghymes, Pavel zis Maghiar, moșiile Ghermanul Mic și Ghermanul Mare din comitatul Caraș. [4] Iar în anul următor (1319) magistrul Simon, comitele de Somlo (=Ersomlyo, adică Varadia) și de Caraș obține pentru credința sa față de rege în acțiunea acestuia contra lui Matei Csak, « restituirea » a 23 de moșii din estul Transilvaniei « ce spunea că țin de el prin drept de moștenire » [5]. Această dăruire ca și alta similară făcută tot atunci pentru comitele Toma de Sirmiu, Bach, și Arad, privitoare la douăzeci și două de moșii tot din estul Transilvaniei, pe care magistrul Toma le cerea în dar fără a invoca vreun drept oareșicare, se face *fără specificarea vreunei cercetări la fața locului pentru lămurirea situației moșiilor dăruite.* De altminteri, chiar cînd se făceau asemenea cercetări, rezultatul nu era întotdeauna de o exactitate desăvîrșită. Așa de pildă cu prilejul dăruirii celor două moșii vicecomitelui de Timiș pomenite mai sus se observă o ciudată nepotrivire între afirmarea din cererea făcută de socilitant că moșiile « au fost ale unor oameni morți fără de moștenitori și au trecut deci în dreptul de danie al regelui [6], » reprodusă și în răspunsul neîntîrziat al capitlului din Arad, și afirmarea din actul de danie al regelui că aceste moșii sînt *pustii și lipsite de locuitori* și țin deci de dreptul de danie al regelui. Mai interesantă

[1] *Doc. privind ist. Rom.*, C. XIV, vol. I, p. 296, 297, 300.
[2] *Ibidem*, vol. II, p. 88.
[3] Ortvay, p. 37–39.
[4] *Doc. priv. ist. Rom.*, C. XIV, vol. II, p. 92–93. De asemenea comitele de Caransebeș Petru primește în 1318 o moșie în com. Hevesujvar lîngă Tisa (*ibidem*, vol. I, p. 295).
[5] *sicut dixit sibi iure hereditario attinentes.*
[6] Cf. mai sus, n. 1.

pentru viața Banatului este dania unei moșii din Banat, anume Peel în 1317 dăruită de rege — la cererea lui Ioan, fiul lui Petru de Bobda [1], nobil din regiunea Timișoarei — atît ca răsplată a slujbelor sale credincioase, cît și ca despăgubire pentru pagubele pricinuite de oștirea regelui, cantonată de acesta de nevoie [2], într-un sat al său numit Nămăt, pe care aceasta l-a sărăcit și l-a prăpădit în chip jalnic [3], « cu care prilej acel comite a pătimit și îndurat cu răbdare pentru slujba regelui o pagubă de două sute de mărci ».

Către rege se îndreaptă neîncetat, de pretutindeni, plîngerile unor nobili *deposedați*, fie de fostul voievod al Transilvaniei Ladislau, adversarul de temut al regelui (cum e cazul în 1315 cu plîngerea magistrului Dausa, care își redobîndește îndată moșia sa de moștenire, Panadul, din comitatul Arad [4]) fie chiar de rege, cum se vede în 1319 din plîngerea episcopului [5] Cenadului cu privire la o moșie din Bihor a nepoților săi, pe care regele o dăruise lui Ladislau, fiul lui Luca, ce i-o ceruse, ascunzîndu-i adevărul [6] și pe care poruncește să i-o restituie după cercetarea și hotărnicirea ei de nu va fi vreo împotrivire, eventualii împotrivitori avînd a se judeca după procedura obișnuită.

Tot cam pe atunci [7] poruncește regele o cercetare asemănătoare în comitatul Arad la trei moșii ce le restituia unui credincios al său, anume magistrul Chenadin, prepozitul de Oradea, secretarul, notarul și comitele capelei sale [8] — precum și fraților acestuia. Desemnarea de către rege a capelanului său ca om al său la facerea formalităților legale arată spiritul în care se făceau aceste cercetări. Este evident că *persoana* beneficiarilor unor asemenea restituiri explică bunăvoința cu care li se recunoștea dreptatea.

S-ar părea, din documentele ajunse pînă la noi, că altul a fost caracterul dăruirilor și restituirilor sub urmașul lui Carol Robert. Daniile lui Carol Robert din prima jumătate a domniei sale fuseseră numeroase și întrucîtva lipsite de măsură. Pentru a-i răsplăti pe cei ce-l ajutaseră să-și cucerească regatul din mîinile unor mari feudali ca Ladislau, fostul voievod al Transilvaniei sau Matei Csak, fostul palatin, sau urmașii lui Omodeu, el ridică acum alți baroni, cu singura deosebire că aceștia datorîndu-i lui înălțarea și îmbogățirea lor erau legați de el prin lanțul interesului. La belșugul acestor danii contribuia și faptul că averea răzvrătiților era un izvor generos de răsplătire a slugilor credincioase. Din deposedarea unora se puteau înfrupta ceilalți. Se stabilea un fel de cumpănă, confiscările erau în bună măsură condiția dăruirilor.

Și regii arpadieni practicaseră sistemul revizuirilor și reluărilor unor danii regale anterioare. Sub Bela IV recuperările de această natură, alături de brutala simplificare adusă în regimul multor proprietăți prin venirea tătarilor, asiguraseră regelui posibilități noi de răsplătire a slujbelor.

---

[1] Ortvay, p. 10 12.

[2] *quem ex causis arduis et necessariis moveramus in quadam villa sua nempti vocata* (Regele pe atunci se afla stabilit la Timișoara. Vecinătatea curții a trebuit sa atragă după ea o serie de greutăți).

[3] *existit miserabiliter depauperata et humiliata.*

[4] Ortvay, p. 9.

[5] *Ibidem*, p. 15.

[6] *tacita veritate a nobis sibi dari impetrasset.*

[7] iulie și septembrie 1319 (cf. Ortvay, p. 16 17).

[8] șeful cancelariei sale.

Confiscările în masă ale lui Carol Robert, urmate de dăruiri și restituiri făcute cu aceiași profuziune în prima jumătate a domniei sale, au impus în anii săi din urmă o încetinire a ritmului dăruirilor. Unele moșii regale se conferă doar *sub honoris titulo*, ca aceea încredințată magistrului Albert, notarul reginei sau cea încredințată în același fel magistrului Posa de Zeer etc. [1].

b) Rezervele regale. Proveniența lor În afară de confiscări, rezervele de pămînturi regale mai erau sporite în mod normal de reîntoarcerea la coroană a bunurilor nobiliare ale nobililor morți fără urmași direcți în linie bărbătească, și de existența unor pămînturi « pustii și lipsite de locuitori ». (Am văzut că nu totdeauna mențiunea acestui fapt din urmă corespunde cu realitatea. Foarte adesea e doar o etichetă pentru a justifica luarea pămîntului de către rege. Se pot întîlni cazuri în Transilvania de pildă, de dăruiri de pămînturi « deșerte » avînd pe ele o biserică — dovadă elocventă că nu putea fi vorba de un pămînt deșert. Printr-un abuz pe care îl întîlnim în Banat la mijlocul veacului XIV — și anume cîțiva ani după darea decretului din 1351 — sînt socotite pămînturi regale *văile rîurilor*, probabil tot în virtutea ficțiunii că ar fi pămînturi deșerte, chiar atunci cînd sînt populate în chip evident. Termenul de « *văi sau pămînturi regale* » în care acest *sau* are valoarea unui semn de egalitate — e o mărturie a acestei extinderi de interpretare.) Prin decretul din 1351, și prin măsurile privind așa-zisa « avicitate » regele stabilise principiul întăririi familiilor nobiliare prin păstrarea obligatorie a bunurilor unor descendenți fără moștenitori în aceiași familie în linie colaterală. Ca o consecință firească regele renunță la izvorul cel mai sigur de sporire a rezervelor regale: anume întoarcerea la coroană a pămînturilor nobiliare ale nobililor « morți fără moștenitori », întrucît acele pămînturi puteau fi acum cerute de coborîtorii colaterali din același strămoș comun. Și de îndată și încep cereri în acest sens și nu numai pentru succesiunile atunci deschise, dar chiar pentru cele anterioare. În 1361 comitele și castelanul de Timiș Ioan, fiul lui Desew [2], îi cere regelui ca răsplată a slujbelor sale « toate moșiile și părțile de moșie ale răposatului Ioan, fiul lui Petru de Weer, *om din neamul său (hominis sue generacionis)*, oriunde s-ar găsi ele și cu orice nume s-ar numi, și îndeosebi « cele 2 moșii din comitatul Sirmiu. . . etc. . . susținînd el. . . că acel Ioan a murit. . . fără de moștenitori și de aceea a ajuns după obiceiul îndătinat al regatului nostru (*« ex approbata regni nostri consuetudine »*) în mîinile regelui și în dreptul său de danie ».

Dar dacă se micșorau rezervele regale de pămînturi provenite de la nobilii morți « fără moștenitori », în urma renunțării regelui în scopul întăririi nobilimii, socotite elementul militar de bază al regatului angevin, această renunțare nu se întindea cîtuși de puțin asupra celeilalte căi de sporire a lor — anume a luării pămînturilor « pustii și lipsite de locuitori » precum și a pămînturilor

[1] Pesty, III, p. 118. Cum cea dintîi e pomenită în 1347 iar a doua în 1368, dar ca fiind amîndouă mult mai vechi, nu se poate preciza dacă ele aparțin sfîrșitului domniei lui Carol Robert, sau dacă trebuie socotite din anii domniei lui Ludovic.

[2] Ortvay, p. 99—102 (doc. din 17 iulie 1361 și 15 febr. 1362). De comparat cu doc. din 13 mai 1349 și 22 august 1349 unde apare în calitate de comite de Timiș celălalt frate — Nicolae.

acelea pentru care stăpînii sau deţinătorii lor nu puteau înfăţişa acte — adică scrisori de danie regală.

Se porneşte deci acum o adevărată goană pentru darea la iveală a unor asemenea stăpîniri ţinute în taină sau după formula însoţind eventualele deposedări: ţinute *taciturnitatis sub silentio*. În Transilvania [1], în Banat, în părţile Ungariei, îşi croieşte drum formula nouă. Solicitanţii de danii regale, care în virtutea unei lungi tradiţii cereau regelui anume moşii bine determinate, arătînd şi categoria din care făceau parte, adică de pămînt pustiu sau de pămînt al unui nobil mort « fără de moştenitori », încep acum să denunţe [2] asemenea cazuri de deţineri clandestine în vederea dobîndirii lor.

În acelaşi chip se pornea la detectarea posesiunii bănuite a fi fost din vechime a dependenţilor cetăţilor şi ca atare avînd a intra în dreptul de danie al regelui [3]. În octombrie 1358 îl aflăm pe Benedict, fiul lui Pavel Himfy, în proces cu nobilii de Chab pentru moşia Gurbev din comitatul Vesprem. Capitlul de Vesprem trebuie să constate « dacă acea posesiune Gurbev a fost din totdeauna şi din vechime a oamenilor castrensi ai cetăţii Zala şi este şi acuma şi de aceea trebuie să aparţină dreptului de danie al regelui, sau dacă ea a fost întotdeauna posesiunea ereditară a acestor nobili, şi strămoşii şi predecesorii lor au stăpînit-o cu acest titlu, ereditar dintr-o vreme de cînd nu se mai pomeneşte, şi este trecută asupra acestor nobili ».

Dacă acest exemplu din Ungaria de vest nu are contingenţe cu Banatul decît prin persoana lui Benedict Himfy, avem un alt exemplu mai aproape, anume în Transilvania, din care poate fi urmărită o asemenea deposedare în vederea unei dăruiri noi. În anul 1368 nobilul de curte Ladislau de Dobîca denunţă pe « oamenii » din Inoc (de fapt nobilii de Inokhaza) de a nu fi nobili, ci pristavi şi «castrensi» (oameni de cetate). Ca atare obţine de la rege în dar posesiunea lor. La împotrivirea legală a nobililor de Inokhaza la punerea în posesie a lui Ladislau, acesta obţine în preziua [4] termenului de judecată în faţa adunării obşteşti, prezidată de voievodul Transilvaniei, un ordin de cercetare direct al regelui care se traduce în fapt prin hotărîrea judecătorească a voievodului. « Oamenii » din Inokhaza sînt deposedaţi întrucît bunicul şi ascendenţii acestora îndepliniseră funcţia de pristavi ai cetăţii, cu toate că acel bunic fusese apoi dispensat de această obligaţie şi stăpînise apoi acea posesiune fără alte sarcini de acest fel.

c) Actul scris, registrul. Sub Angevini *birocraţia* ajunge la un înalt grad de perfecţiune. Orice danie regală trecea prin filiera complicată a cel puţin trei acte esenţiale, anume o *poruncă a regelui* către instanţa de constatare şi adeverire cerînd relaţii asupra moşiei solicitate şi dispunînd atribuirea ei, urmînd ca eventualele împo-

---

[1] *Székely Oklevéltár*, vol. I, Cluj, 1872—1898, p. 77.

[2] La 13 ian. 1378 Petru de Peren castelanul de Regecz cere de la rege moşia Zeged, moşie trecută în mîinile regelui prin moartea fără moştenitori de parte bărbătească: sed per quendam Benedictum Claudum *occulte et sub taciturnitatis silencio* tanquam iuris nostri regalis celatorem detinere asserebat.

[3] « Történelmi Tár », 1908, p. 182 (doc. din 10.X.1358).

[4] *Doc. priv. ist. Rom.*, C. XIV, (doc. din 28.IV.1368).

triviri legale să fie judecate în faţa regelui, apoi *răspunsul instanţei* cu arătarea numelor împotrivitorilor legali şi în sfîrşit *actul de danie al regelui* cuprinzîndu-le pe celelalte. Urma după un interval diploma sau privilegiul solemn pecetluit cu pecetea dublă şi autentică. Primul element de la care se pornea acum pentru dovedirea proprietăţii nu era stăpînirea însăşi, ci actul scris. Se înţelege că o atare practică avea să lovească în rîndul întîi în acei stăpîni de pămînt de tip străvechi care erau cnejii. Aceştia nu-şi întemeiau stăpînirea lor pe tăria unor pergamente cu peceţi ce trebuiau continuu reînnoite, ci pe permanenţa tradiţiei. Justificarea drepturilor lor se făcea pe elemente concrete: întemeierea unui sat, lăzuirea unor regiuni de pădure, punerea în valoare a unui pămînt neproductiv. Din puţinele acte ce le cunoaştem în această privinţă, referitoare la părţile atît de asemănătoare între ele ale Caraşului şi Haţegului, vedem că aceste întemeieri de sat şi lăzuiri de pădure nu-i duceau pe cneji la depărtări mari de locul lor de baştină. Dovadă cazul cnejilor de Mîtnic.

Birocratismul regimului nou şi nesocotirea realităţilor locale concrete creează la mijlocul veacului XIV nevoia unor acte scrise şi pentru cneji. Acestei nevoi îi răspunde actul dat fraţilor Iuga şi Bogdan de Mîtnic. Actul e dat în 1352 [1] de comitele de Caraş şi castelan de Caransebeş Posa de Zeer, împreună cu cei doi fii ai săi Ladislau şi Ştefan. În aparenţă e un act de dăruire a unui pămînt « deşert » numit Valea Mîtnicului, fraţilor Iuga şi Bogdan, fiii lui Ştefan de Mîtnic, pentru credincioasă slujbă [2]. Se arată că acel pămînt a fost cerut de ei spre a fi stăpînit şi îmbunătăţit după drepturile cnejilor de Caransebeş[3]. Comitele le dă acest pămînt pe veci întru fiii fiilor lor şi urmaşii moştenitorilor lor, lămurind că nici un judecător nu îi va judeca pe ei, ci ei vor avea dreptul de judecată ‹în toate pricinile› afară de tîlhărie, hoţie şi incendieri etc.

Se pune întrebarea interpretării ce trebuie dată acestui act care e unic pentru Banat. Vedem că e vorba de o danie pe veci a unui pămînt pustiu ce nu se arată însă a fi pămînt regal. Ea e făcută de comitele de Caraş împreună cu fiii săi. Prezenţa acestor fii aduce aci un amestec de elemente de drept public şi privat destul de ciudat. Căci nu este vorba de o danie personală ce trebuie întărită prin consimţămîntul fiilor donatorului. La drept vorbind nici nu este vorba *de o danie, ci de o adaptare — la condiţiile noi — a unui drept străvechi.* Temeiul posesiunii solicitate nu este această acordare ce se

---

[1] Deci îndată după decretul din 1351 şi ca o consecinţă a acestuia.

[2] Pesty, III, p. 28—29, doc. din 8 oct. 1352 *postulaverunt a nobis unam terram que iacet deserta Mutnukpataka vocatam in tali libertate, in qua libertate habent liberas villas quenesi in provincia Seebus.*

[3] De comparat cu actul dat în 1387 de Banul Severinului, Ştefan de Losonc care e şi comite de Timiş. Acesta dă lui Petru, fiul cnezului Dees din districtul cetăţii regale Mehadia precum şi fraţilor săi buni, Halmag, Cristofor şi Mihail, satul regal Patak (Pîrîul, sau rîul Hideg) *spre a-l stăpîni* şi folosi cu *condiţia a plăti*; pe fiecare an trei groşi de fiecare aşezare (de qualibet sessione) şi a da castelanilor quinquagesima, după cum obişnuiesc să plătească şi pentru celelalte sate ale lor cnezale. Se constată o deosebire esenţială între această încredinţare a satului pomenit în schimbul acelor obligaţii arătate şi darea pe veci întru fiii fiilor, fără nici o obligaţie de acestea din actul comitelui Posa de Zeer.

cere ci întemeierea satului. Ceea ce se urmărește este asimilarea în drepturi a acestui sat cu satele libere ale cnejilor de <Caran>sebeș. Esențial pentru înțelegerea deplină a documentului rămîne faptul că solicitanții sînt din același loc și de pe aceiași vale cu pămîntul cerut. Cele două văi ale Mîtnicului sînt pomenite în alt document [1], dat optsprezece ani mai tîrziu, prin care regele Ludovic dăruiește pentru credincioasă slujbă două « moșii regale » [2], aflătoare la obîrșia văilor acestea credincioșilor săi romîni: Roman și Ladislau, fiii lui Struza, Petru, Gruban și Mihail, fiii lui Dionisie, fiul lui Struza, precum și Mihail, Dionisie și Zaharia fiii lui Ivan, fiul lui Struza, deslușindu-se că aceste moșii fuseseră ținute cu titlul de cnez [3] de către Struza, de care și fuseseră întemeiate și înzestrate cu locuitori, fiind mai apoi ținute și păstrate de acești fii și nepoți ai săi « în numele regelui». Formularea actului se face în spiritul concepției feudale. Regele «*dăruiește*» acele două posesiuni «*regale* », considerînd că au fost stăpînite pînă atunci de solicitanți nu în virtutea unui drept al lor, ci în numele regelui. Această ficțiune este o proiectare în trecut a condițiilor din vremea dării actului. Ea e corolarul socotirii acestor pămînturi ca pămînturi regale.

E vremea cînd Ludovic pune să se delimiteze pămînturile regale, despărțindu-le de pămînturile vecine și punînd să se treacă hotarele lor în scris. Lucrul e constatat și în Banat și în Transilvania. În felul acesta pămînturile ținute *fără act scris* treceau în categoria pămînturilor regale. În fața acestei situații, solicitanții documentului pomenit cer pur și simplu să li se transforme în stăpînire feudală de tip nou o stăpînire cnezală totuși ereditară, deoarece fiii și nepoții o stăpînesc de cîtva timp la data emiterii actului. Deosebirea de actul din 1352 dat de Comitele Carașului lui Iuga și Bogdan de Mîtnic, este aceasta: aci e vorba de pămînturi populate de înaintașul solicitanților, pe cîtă vreme pe Valea Mîtnicului fiii lui Ștefan cer un pămînt « pustiu » pentru a-l popula în condițiunile arătate. Sub Sigismund îl regăsim pe Bogdan de Mîtnic ca beneficiar al unei « dăruiri » regale, anume transformarea posesiunii sale cnezale numite Almafa, așezată lîngă rîul Bistra în districtul Temeskuz (și care e arătată în document a fi pămînt regesc) în stăpînire nobiliară [4]. Calitatea sa de nobil este afirmată cu mult înainte, în actul de împăcare încheiat între

[1] Ciudățenia se explică dacă ne gîndim că darea unui asemenea act era improvizație fără vreun alt termen de comparație. Actul următor, dat celorlalți cneji de Mîtnic în 1370, arată cît de mult s a înaintat pe calea perfecționării birocratismului de stat. Acum regele e acela care dăruiește asemenea acte, întocmai după cum dăruiește pămînturi regale nobililor săi.

[2] *duas possessiones nostras regales*. Denumirea de moșii sau *posesiuni regale* nu înseamna decît pur și simplu că acele pămînturi nu mai fuseseră dăruite de rege altcuiva. Lucrul se vede mai limpede dintr alt act din 1358 în care e vorba de asemenea de « quasdam terras regales seu valles » (Pesty, III, p. 33). Se socoteau adică prin definiție văile ca pămînt al regelui atîta timp cît nu exista un act scris în privința lor.

[3] Deși nu se cunoaște data întemeierii acestor moșii de către Struza, se poate socoti intervalul ce desparte generațiile arătate mai sus cam la 30—40 de ani. Deci data pentru Struza ar putea fi anul 1330 sau 1340.

[4] Hurmuzaki, I 2 p. 300 (doc. din 1387) « quandam possessionem nostram sub ipsius keneziatu seu officiolatu hactenus habitam. . . annotato Bogdan Olacho et per eum. . . filiis eiusdem fidelibus obsequiis. . . requirentibus simucum universis suis utilitatibus. . . nove donacionis nostre titulo auctoritate regali nobis incumbenti, dedimus». . .

nobilii de Mîtnic [1] şi orăşenii din « Karan » (Caransebeş) cu privire la hotarele dintre ei.

În spiritul concepţiei feudale angevine orice stăpînire de pămînt nu există decît în virtutea unei dăruiri regale. De aceea găsim aceste soiuri de dăruiri, prin care nu se dăruieşte în realitate decît ce se poseda încă înainte de aşa-zisa dăruire [2].

Paisprezece ani după decretul din 1351 apare *o discriminare* oficială între *cnejii întăriţi în cnezatul lor prin scrisoare regală* şi ceilalţi. Mărturia cnejilor întăriţi e socotită ca a unor « nobili adevăraţi », iar a celorlalţi doar ca a unor juzi de sat (villici). În adevăr în vestitul său act din 28 iunie 1366 pentru exterminarea « răufăcătorilor » din Transilvania, printr-o justiţie sumară, se arată condiţiile de dovedire a unor asemenea « răufăcători » prin declaraţiile unui număr de persoane variind după calitatea acuzatului, cît şi după a lor proprie, făcîndu-se cu acest prilej distincţia între cnezul întărit în cnezatul său şi cnezul de rînd [3].

În acelaşi timp cu nevoia acestor pergamente începe să apară *registrul* [4] de *hotărnicii*. Unele condiţii care au determinat întroducerea acestor registre se oglindesc direct în documente. Pentru înţelegerea lor, trebuie să amintim că în Banat donaţiile lui Ludovic nu sînt prea numeroase. Lucrul se explică. Rezervele regale fuseseră mult reduse. De aceea daniile regale erau adesea însoţite de adevărate deposedări. Cînd în 1357 regele dăruieşte lui Ioan Pecenegul, castelanul de Ersomlyo, (Vărădia) un grup de văi sau pămînturi regale, curg reclamaţiile proprietarilor deposedaţi, atît a fiilor fostului cnez de pe valea Secaşului, cît şi a arhiepiscopului de Calocea pentru moşia de pe valea Cuieşului (Kövespataka). Patru ani mai tîrziu cînd regele vrea să facă un dar fostului comite de Ugocea şi Maramureş, « Benedict Himfy » el *cumpără* de la acest Ioan Pecenegul moşia pe care i-o dăruise. Cu prilejul procesului ce urmează cu fraţii Voya de pe valea numită « Vale » (=Voya) sau Potok

[1] Hurmuzaki, I/2, p. 236 (doc. din 1376). Cu acest prilej mai apare şi un alt nobil de Mîtnic, Radul, fiul lui Woznuk.

[2] Pentru un asemenea exemplu de dăruire a unui lucru ce aparţine încă de pe atunci donatarului, cf. *Doc. Val.*, p. 215 şi « Rev. ist. ». 1925, p. 203. (Regele dăruieşte (în Maramureş) « quandam terram, *nunc vacuam et desertam* Senye vocatam *nostre collationi spectantem. . . pertinentem olim ad dictam possesionem eorundem* Balk voyvode et Drag Beuch vocatam (dînd-o lui) Balk vajvoda Olacorum et Drag eius frater de Beych. . . » etc. . .

[3] Hurmuzaki, I/2, p. 120 (doc. din 28 iunie 1366). « *Si vero communis Olachus aliquem nobilem hominem in publico maleficio inculpans non posset totaliter per nobiles suam probare actionem, tunc probationem ipsam faciat prout potest, videlicet per nobiles vel per kenezos aut per communes homines seu Olachos usque ad plenarium numerum quinquaginta nobilium personarum, ubi unusquisque kenezus per nostras literas regales in suo keneziatu roboratus pro uno vero nobili acceptetur, communis autem kenezus pro villico fidei unius fertonis computetur, et communes homines seu Olachi recipientur pro hominibus fidei medii fertonis in approbatione prenotata et eodem modo Olachus communis suam actionem probare possit contra nobilem quem publice apprehenderet in aliquo huiusmodi maleficiorum* ».

[4] Termenul de *regestrum* avînd mai multe sensuri, poate fi vorba aci şi de un registru în sensul actual al cuvîntului şi de o însemnare scrisă a hotarelor. Chestiunea în sine nu importă. Ce importă e faptul trecerii în scris a acestor hotare, care începe acum.

mai iese la iveală și deposedarea lor precum și a cnejilor romîni ce țin de cetatea Iladia.

Cînd regele dăruiește în 1359 și 1361 niște moșii din Banat unor boieri din Țara Romînească trecuți în slujba sa, de îndată începe șirul contestațiilor. Megieșii fac împotrivire la ridicarea semnelor de hotar. Alții contestă însuși dreptul de dăruire al regelui, socotind că a dăruit un bun al lor de moștenire. Lucrurile se limpezesc în cele din urmă prin recunoașterea că nu sînt destul de lămurite hotarele moșiilor regale.

Pretutindeni e o stare de confuzie de care știu să se folosească unii, de sigur avînd puterea de partea lor. Cei mai slabi trebuie să se mulțumească cu tranzacții prin care li se știrbește din drepturile lor. La întărirea unei asemenea tranzacții din 1371 [1] se pomenește și de *formalitatea trecerii în scris* a hotarelor rămase definitive. O mențiune asemănătoare întîlnim și în 1369 în actul dat de rege pentru hotărnicia moșiei Iersig (Egerzeg) a fraților Himfy în care se arată că delegații regelui și ai capitlului au raportat (retulerunt) mersul hotarelor și *le-au trecut în scris (et in registro reportaverunt)* [2]. Desigur trebuie pusă în legătură această nouă formalitate cu porunca dată de rege la o dată situată între anii 1363 și 1371 de a se cerceta și însemna hotarele tuturor posesiunilor regale din comitatul Caraș și Cuvin. Așa se explică și apariția unei practici noi ce se vădește în actul dat de judele curții în 1371 care *reluînd în cercetare actele rămase definitive* cu privire la moșia Recas *le întărește* suprapunînd deci întărirea sa întăririi definitive dinainte. Această trecere în scris nu este însă menționată în actul dat de rege în 1367 pentru hotarele moșiei Zagorian. În adevăr la 26 decembrie 1366 regele îi comunicase comitelui de Caraș, Benedict Himfy plîngerea nobililor de Zagorian cum că unii predecesori ai comitelui de Caraș i-ar fi deposedat de o parte din moșia lor Zagorian cotropind-o pentru rege *(nostro regio culmini minus iuste occupassent)* [3]. El poruncește o cercetare imediată după formula obișnuită: avîndu-l pe Dumnezeu în față ochilor etc... urmată de restituire dacă se va adeveri plîngerea nobililor de Zagorian [4]. În urma scrisorii regale îndreptate capitlului de Cenad acesta trimite ca martor pe arhidiaconul de Caraș, care întorcîndu-se apoi cu omul regelui face darea de seamă a mersului hotarelor în chip obișnuit, fără a se mai pomeni în act de vreo trecere în scris a semnelor de hotar. Se întrebuințează doar formula curentă: *retulerunt*, care redă noțiunea de raport verbal. Concluzia ce se impune e că la data aceasta nu se introdusese încă această formalitate *ce apare curînd după aceasta — în 1368*.

---

[1] Pesty, III, p. 113, tranzacția între boierii romîni Carapciu, Neagu, Vlaicu, Nicolae și Vladislav și fiii lui Bekus de Endred pentru moșia Icușul de jos, «quod ipsi... concordassent, easdem possessiones hiis metis *in registro* nobis apportatis ab invicem distingendo». *(apportatis = reportatis)*.

[2] *Ibidem*, p. 90, cf. și p. 109 *(et in scriptis reportaverunt)*.

[3] Pesty, III, p. 74—75, cf. și p. 76—80.

[4] Nu mult după aceea îi regăsim pe acești nobili în proces cu Petru Himfy. Ei sînt citați de acesta înaintea regelui, fără însă a se arăta natura pricinii. E probabil vorba de un conflict asupra hotarelor, moșia Zagorian aflîndu-se în hotar cu moșia Cuești (Kvesd).

B. ALTE CĂI DE DOBÎNDIRE A PĂMÎNTULUI

a) Cotropirea Stăpînirea de pămînt poate rezulta şi dintr-o *cotropire*. Avem o serie de exemple începînd cu cel din anul 1319 privitor la strămutarea samavolnică a satului Iezeris al cnezului Bach. Tot de acest sat (sau mai precis de o jumătate din acest sat) va fi vorba în procesul ce ajunge în faţa palatinului tocmai în 1360 cînd plîngerea nepoţilor lui Bach se mai referă şi la alte trei moşii cotropite de alţi membri ai familiei Himfy. Tot faptul unei cotropiri se judecă şi în procesul dintre Ioan, fiul lui Luca şi Ioan cel Roşu de Halimba pentru moşia Seleuş. În 1341 (8 mai) se aminteşte că fostul notar al regelui, anume Gall de Omor, a cotropit cu forţa un pămînt ce fusese atribuit de palatin unei alte familii nobile cu care el se afla în proces. În acelaşi fel se cotropeau şi folosinţele moşiilor. O cotropire într-o formă mai neobişnuită e aceea a moşiei Şoşdia de către Benedict Himfy. Faptul e adus la cunoştinţa regelui în 1377 (5 aprilie) [1] de către nobilul Alexandru de Lypthovia în numele copiilor săi alungaţi de pe moşie de fostul ban. Motivul alungării nu se arată, pomenindu-se doar că s-a făcut cu totul împotriva legii (*omni sine lege*). Faptul însuşi e confirmat de ancheta făcută la faţa locului de omul regelui împreună cu omul capitlului de Cenad. Avem aci un caz neîndoios de deposedare. E vrednic de subliniat că şi după constatarea temeiniciei plîngerii adresată regelui, Benedict Himfy a continuat să stăpînească acea moşie, care a trecut şi asupra urmaşilor săi.

Mai sînt şi alte cazuri de cotropire, dar prea nelămurite pentru a se putea trage vreo concluzie. Din întîmpinarea trimisă de comitele de Caraş, Posa de Zeer capitlului din Arad, la 2 mai 1343 rezultă că şase sate de pe teritoriul cetăţii Ersomlyo au fost cotropite de Lucaci, fiul lui «Rayk», care le-a luat pentru el şi le-a cotropit şi acum le ţine cotropite [2]. Dar aci nu e vorba de o simplă cotropire făcută în împrejurări obişnuite. Faptul că întîmpinarea e îndreptată către capitlul de Arad şi nu către capitlul de Cenad poate să-şi aibă însemnătatea sa. În orice caz acest fel de ocupări sînt mai degrabă uzurpări [3] ale unor posesiuni regale şi nu se pot compara cu exemplele de deposedări întîlnite pînă acum şi mai ales cu cele făcute pentru rege sau în numele său.

Oprirea în 1347 a acţiunii de revendicare a moşiei Deakolch [4] sau Bukran conferite de rege *sub nomine honoris* notarului Albert, renunţarea forţată a fiilor lui Zekul la moşia lor « Valea Secaşului » [5] nesocotirea drepturilor arhiepiscopului de Calocea la dăruirea moşiei Valea Cuieşului [6], tărăgănarea

[1] Ortvay, *op. cit.*, p. 135. Doc. din 5.IV.1377. Visegrad.

[2] Hurmuzaki, I, 1, p. 679.

[3] Nu este exclusă, nici posibilitatea ca să avem aci o acţiune nu de revendicare a unor sate răpite fără drept, ci de extindere a posesiunilor cetăţii regale Ersomlyo (=Vărădia) în dauna posesorilor acelor sate, adică în chipul cotropirilor făcute de comitii de Caraş împotriva nobililor de Zagorian cf. infra n. 6. Întîmpinarea aceasta făcută unei alte instanţe ca cea competentă trebuie să constituie un început de dovadă care să justifice o intervenţie mai efectivă.

[4] Pesty, III, p. 23—24 (martie 1347).

[5] *Ibidem*, p. 32 (5 dec. 1357).

[6] *Ibidem*, p. 45; p. 50—51 (18 noiembrie 1361 şi 25 ian. 1363).

procesului nobililor de Voya ce ține din 1361 pînă la 1378, nedreptățirea cnejilor cetății Iladia [1] și în sfîrșit cotropirile abuzive ale comiților de Caraș împotriva nobililor de Zagorian[2] sînt aspecte variate ale uneia și aceleași realități. Regele era cel dintîi cotropitor al pămînturilor astfel răpite. [3]

b) Folosirea abuzivă a preemțiunii

Un alt mod de dobîndire a proprietății îl constituie *folosirea adesea abuzivă a dreptului de preemțiune*, în virtutea căruia megieșii și vecinii cei mai apropiați, precum și frații de devălmășie puteau opri pe stăpînii moșiei de a o vinde sau înstrăina altuia și pe eventualii cumpărători de a o cumpăra. Nicăieri nu se vede mai clar progresul acțiunii de acaparare a fraților Himfy. La 5 mai 1368 pe cînd Benedict Himfy e ban al Bulgariei și se află în culmea puterii, cei trei frați prin credinciosul lor Beke cel Roșu de Uruzapaty îi opresc în temeiul megieșiei pe: Ioan, fiul lui Hench și Petru, fiul lui Egidiu, de la vînzarea, zălogirea, darea în schimb sau orice fel de înstrăinare a moșiei acestora numită Belenes din comitatul Caraș și de asemenea îl opresc pe Ladislau, fiul lui Gall de Omor, și pe oricare alții de la cumpărarea și ocuparea ei [4]. Prohibiția se face în două zile succesive în fața capitlurilor de Arad și de Cenad. În prohibiția aceasta din urmă se invocă vecinătatea cu moșia himfyeștilor, Secaș [5]. Foarte curînd, la 21 sept. 1370 găsim domeniul Belenes aparținînd lui Petru Himfy [6]. Trei ani după prohibiția amintită din 1368 aflăm o prohibiție de vînzare formulată într-un fel cu totul neobișnuit, atît prin neprecizia limitelor ei, cît și prin lipsa oricărei motivări. La 31 mai 1371 Nicolae Himfy în numele său și al fratelui său Petru [7] îl oprește pe Ivașcu [8], fiul lui Petru, fiul lui Căliman de la vînzarea, darea, dăruirea, darea în schimb, zălogirea, veșnicirea și orice fel de înstrăinare a moșiilor sale sau a părților sale de moșie *de ori unde și cu ori ce nume s-ar numi ele, ce se află în comitatul Caraș,* pe care ar fi să le facă oricărui om, *și mai ales lui Petru, judele de Șemlacul Mare,* și-i oprește pe toți ceilalți și îndeosebi pe Petru judele, de a ocupa pentru sine ori a cotropi, ori a se amesteca sub orice cuvînt în acele moșii, sau în orice părticică a lor. Singurul element precis din această prohibiție este persoana acestui jude Petru de Semlacul Mare, numele moșiilor sau al pămînturilor supuse opreliștei nefiind nici pomenite [9].

---

[1] Pesty, III, p. 54, 55.

[2] *Ibidem*, p. 74—75.

[3] Documentele nu ne păstrează știri asupra unor cotropiri de moșii făcute de anumite fețe bisericești în Banat ca acelea din comitatul Arad (Pesty, III, 42—43, doc. din 10 sept. 1358).

[4] *Ibidem*, p. 87.

[5] *Ibidem*, III, p. 87 și 88 din 8 și 9 mai.

[6] *Ibidem*, p. 100.

[7] Benedict nu apare în această prohibiție.

[8] Numele apare Ivaczka în text și Iwanka pe însemnarea de pe verso *(ibidem*, p. 103).

[9] Prohibiții de vînzare pe motivul vecinătății se mai fac și de alți nobili din Banat, dar într-o măsură mult mai modestă. Astfel Andrei și Ștefan ziși Chepe de Gherteniș opresc pe Osanna fiica lui Iacob zis Saar, precum și pe fiii lui numiți Filip și Mihail de la vînzarea, zălogirea și orice înstrăinare de orice fel a părților de stăpînire din moșiile Pysky și Nadasd din comitatul Timiș și pe Ioan zis

E probabil că tot în virtutea dreptului de preemţiune înţeles într-un sens încă şi mai cuprinzător trebuie explicată cotropirea de către Benedict Himfy a moşiei Şoşdia. Aceasta era în hotar cu moşia Iersig [1] (Egerzeg) a fraţilor Himfy. După cum rezultă din plîngerea analizată mai sus ocuparea silnică de către Himfy a moşiei — chiar dacă ar fi vrut cumva să o încadreze în exercitarea vreunui eventual drept de preemţiune — rămîne o simplă cotropire.

În anul 1369 (la 25 august) găsim moşia Şoşdia în paşnica stăpînire a lui Ioan, fiul lui Hench şi Petru, fiul lui Egidiu [2] stăpînii moşiei Belenes pomenită mai sus. Opt ani după aceea, în 1377, magistrul Alexandru de Lypthovia se plînge de izgonirea copiilor săi de pe moşia Şoşdia, făcută de Benedict Himfy, fără a se arăta precis momentul cînd a avut loc şi nici dacă la uzurparea acestei moşii au participat şi fraţii lui Benedict. Zece ani mai tîrziu aflăm această moşie în stăpînirea lui Ştefan, fiul lui Petru Himfy [3]. Este deci foarte probabil că acea deposedare adusă la cunoştinţa regelui în 5 aprilie 1377 fusese săvîrşită mai înainte de fraţii Himfy *împreună* şi intrase în chipul acesta în patrimoniul lor comun. Nu avem de asemenea nici o informaţie cu privire la modul de dobîndire a moşiei Ghermanul de către himfyeşti. Această moşie fusese dăruită cum s-a văzut de Carol Robert magistrului Pavel zis Magyar, castelan de Gymes şi tezaurar al regelui, şi rămăsese în stăpînirea coborîtorilor săi. În 1371 (1 noiembrie) e pomenit un Ştefan, fiul lui Ştefan de German, desemnat ca delegat eventual al regelui (homo regius) la cercetarea unui conflict dintre Petru Himfy şi un alt baron de aceeaşi însemnătate, Dominic, fiul lui Deseu de Beregsău [4]. Tot acelaşi Ştefan zis Magyar de Ermen revendică nişte moşii în faţa palatinului la 9 iunie 1371 [5]. Doi ani după aceea (oct. 1372) apare ca reclamant într-un proces cu Dominic şi Ioan de Beregsău pentru alte două moşii Barla şi Reech din comitatul Caraş [6]. Între această dată din urmă (oct. 1373) şi anul 1382, moşia Ghermanul ajunge în stăpînirea familiei Himfy, căci în 1382 (16 martie) într-un act al vicecomitelui de Caraş, numele nobiliar de Ermen e purtat de fiul lui Petru Himfy care apare ca: «*Ştefan de Ermen, fiul răposatului ban Petru*» [7]. În cursul procesului de moştenire purtat între urmaşii fraţilor Himfy: anume văduvele lui Nicolae şi Benedict şi fiul lui Petru, văduva lui Nicolae Himfy declară că

Boneni de la cumpărarea şi ocuparea lor (act. din 7 martie 1365.). Cf. Ortvay, p. 103. Există prohibiţia de vînzare făcută direct în faţa regelui cum e cea de la Lipova făcută probabil în cursul unor pregătiri de expediţie militară. Înaintea regelui, Andrei de Chepy, opreşte « faţă în faţă » *(facie ad faciem)* pe Emeric şi Dominic de Halimba, precum şi pe Mihail, fratele lor de sînge, de la orice înstrăinare a moşiei lor Foktalan din comitatul Caraş în temeiul megieşiei sale, şi de asemenea pe Toma de Sama şi pe oricare alţii de la cumpărarea, luarea în zălog şi de la orice amestec sub orice cuvînt în acea moşie. Cf. Pesty, III, p. 125 (25 mai 1374). De asemenea Ştefan şi Mihail, fiii lui Dominic de Giulvăz, opresc în faţa vicecomitelui pe Ioan şi Ladislau, fiii lui Pethew, de la orice înstrăinare a unei bucăţi de pămînt arătate. . . (17 nov. 1362, Pesty, p. 49).

[1] Cf. actul din 13 martie 1369 privitor la hotărnicirea moşiei Iersig *(ibidem*, p. 90).

[2] Ortvay, p. 107.

[3] În 1388 este citat prin mandat anume *(evocatus)* la reşedinţa sa din Şoşdia. (Pesty, III, p. 181.)

[4] Ortvay, p. 119.

[5] Pesty, III, p. 103—104.

[6] *Ibidem*, p. 125.

[7] *Ibidem*, p. 157.

a predat toate actele privind moşia Ermen... lui Ştefan, fiul lui Petru [1]. Deci nu încape nici o îndoială asupra faptului stăpînirii la acea dată a acelei moşii de către familia Himfy. Asupra modului său de dobîndire observaţiile vor fi aceleaşi ca pentru moşia Şoşdia. Ghermanul deşi nu se afla în imediata vecinătate a grupului de moşii Iersig şi Remetea stăpînit de fraţii Himfy se afla totuşi în apropierea unora din moşiile stăpînite deopotrivă de coborîtorii himfyeştilor.

E vorba de acele moşii revendicate în faţa palatinului de nobilul de Giulvăz, nepotul de fiu al cnezului Bach de la Laurenţiu Himfy, văr drept al fraţilor Benedict, Petru şi Nicolae Himfy. La una din aceste înfăţişări, împuternicitul lui Benedict Himfy obţine o nouă amînare pe motivul citării şi a celorlalţi coproprietari descendenţi ai lui Gheorghe Himfy, unchiul lui Laurenţiu [2]. Dar una din aceste moşii stăpînite în felul acesta de Laurenţiu împreună cu ceilalţi coborîtori ai celor trei fraţi întîlniţi în 1319, anume « moşia Ozyag » [3], se afla destul de aproape de moşia Gherman, şi acest fapt, precum s-a văzut şi în alte cazuri asemănătoare, era de natură a justifica o anexare mai mult sau mai puţin legală, după împrejurări [4].

c) Zălogirea O cale de dobîndire a proprietăţii putea fi în oarecare măsură *zălogirea*. Sînt unele exemple de zălogiri de pămînt în Banat în vremea aceasta, deşi nu se poate şti din lipsa de izvoare dacă aceste luări în zălogire au evoluat în sensul unei dobîndiri definitive. Acest lucru nu reiese din exemplele ce au ajuns pînă la noi. Într-un caz e vorba de zălogirea unui loc de curte (gospodărească) în Giulvăz şi a douăzeci de iugăre de pămînt în Baiola cu obligaţia de a substitui un alt pămînt celui zălogit în cazul vînzării acestuia [5]. Într-altul e vorba de fapt de un sechestru asigurător. Cu prilejul unei împărţeli între nobilii de Şoşdia [6] anume Ioan fiul lui Hench şi Petru fiul lui Egidiu, cel dintîi îi zălogeşte nepotului său (Petru), de la care a primit patruzeci de florini, părţile sale din morile aflate pe rîul Berzava, dar aşa fel ca să culeagă tot el mai departe veniturile lor. În caz de neplată la cerere a sumei împrumutate, acele părţi de moară aveau să treacă în folosinţa lui Petru pînă la plata integrală a banilor [7].

d) Hotărnicirea În unele cazuri şi hotărnicirea poate fi socotită tot un mod de dobîndire în sensul însă al unei cotropiri, cum s-a întîmplat cu pămîntul cnejilor romîni ai cetăţii Iladia cotropit cu prilejul reambulării din martie 1363 în folosul fraţilor Himfy.

---

[1] Pesty, III, p. 182.
[2] *Ibidem*, p. 43, doc. din 9 august 1360.
[3] Localitate dispărută situată lîngă Forotici. Din anul 1323 ea e proprietatea familiei Himfy (cf. *Doc. Val.*, p. 171, n. 4).
[4] În hotărnicia din anul 1323 a moşiilor Ghermanul Mare şi Ghermanul Mic se pomeneşte şi de rîul Bokarand. De comparat cu numele celeilalte moşii cotropite de înaintaşii lui Laurenţiu Himfy anume Bokran.
[5] Pesty, III, p. 29 (doc. din 10. IX. 1355).
[6] Ortvay, p. 114.
[7] *Ibidem*, p. 109.

e) Judecata În sfîrșit proprietățile sînt foarte adesea dobîndite pe calea unei *judecăți*, fie între membrii aceleiași familii (pentru succesiune sau ieșire din indiviziune, pentru acaparare etc.) fie între străini (pentru încălcări și cotropiri de pămînt, pentru distrugeri de hotar, răpiri sau ademeniri de iobagi, eventuale maltratări de iobagi ai unor vecini, ridicări samavolnice de vite etc.). În aceiași categorie intră și tranzacțiile dintre părți în cursul procesului sau a împăcării pe calea arbitrajului « unor bărbați cinstiți și nobili ». Sînt și cazuri de tranzacție cînd proprietatea e cedată pentru răscumpărarea unui delict.

f) Transfert Față cu aceste moduri de dobîndire, cel rezultînd dintr-un transfert prin moștenire, împărțeală, înzestrare, dăruire, vînzare schimb, apare în documente mult mai rar pentru această perioadă.

Moștenirea în linie directă bărbătească se făcea automat fără nevoia nici unei formalități, cea în linie colaterală ce apare și aci după decretul din 1351 intră în categoria daniilor regale. Împărțeli de bună voie avem doar una fără act autentic ci făcută de frații Himfy, între ei printr-o însemnare provizorie determinînd partea fiecăruia din ei. Avem și o împărțeală judecătorească la moartea lui Nicolae Himfy cînd se aplică normele dreptului nobiliar cu excluderea moștenitoarei care va primi pătrimea (quarta) ce i se cuvine la măritiș (hotărîrea judelui curții din 1389).

Înzestrarea fiicelor sau surorilor cu pămînt așa cum o întîlnim aci merită o mențiune osebită căci constituie o derogare de la norma nobiliară generală (consuetudo regni) privind acordarea așa-zisei *quarte* sau pătrimi a fiicelor ce se plătea în bani și doar excepțional în pămînt cînd viitorul soț era lipsit de pămînt. În documentele privind familia «banului» Teodor Woyteh întîlnim de trei ori acest mod de înzestrare: prima pe la 1288, a doua oară în 1322, a treia oară prin 1343 (4 IV). Dacă în 1322 înzestrarea fiicei a îmbrăcat forma unei danii făcute ginerelui, dacă înzestrarea surorilor tocmai din 1288 a putut fi datorată cumva faptului că soții lor ar fi fost poate lipsiți de pămînt nu mai încape nici o îndoială asupra caracterului înzestrării făcute de fiul lui Gall de Omor surorii sale Clara la căsătoria ei cu Blasiu, fiul lui Posa de Zeer. În loc de a ceda pătrimea de fiică, Ladislau de Omor împarte frățește toate moșiile de moștenire cu excepția uneia din moșiile « agonisite » de tatăl său, pe care și-o păstrează pentru sine. De aci desigur nu se pot trage concluzii generale asupra neaplicării sau eludării dispozițiilor privind așa-zisa quartă sau pătrime a fiicelor, cazurile arătate putînd constitui excepții dictate de considerații de persoane sau de moment.

Vînzarea — deși cuprinsă implicit în acțiunile invocînd preemțiunea de pildă — nu apare ca atare decît foarte rar în documentele bănățene din vremea aceasta. Singurul act de vînzare ce ne-a parvenit e cel făcut de castelanul Ioan Pecenegul regelui căruia îi vinde în 1361 moșiile primite în dar de la el în 1358.

Schimbul de asemenea nu pare să fi jucat vreun rol mai de seamă în transferul stăpînirilor de pămînt din acest moment. Dar indiferent de operația juridică stînd la baza transferului, pentru ca acesta să fie valabil el trebuia să fie consfințit printr-un act al regelui.

C. MECANISMUL DE APĂRARE A STĂPÎNIRII DE PĂMÎNT ȘI MODUL SĂU DE FUNCȚIONARE. CĂILE LEGALE, INSTANȚELE, PROCEDURA. APLICAREA LEGILOR, JUDECĂȚI PĂRTINITOARE

Se știe că în urma reformelor regelui Carol Robert menționate de Ludovic [1] pornirea oricărei acțiuni de *revendicare* nu se putea face decît cu scrisori regale de « recaptivare ». Înarmat cu o asemenea scrisoare reclamantul se ducea înaintea capitlului sau conventului de adeverire competent în regiunea unde se afla moșia ce voia s-o revendice și cerea să i se delege un martor al acestei instanțe care să meargă la fața locului împreună cu unul din « oamenii regelui » desemnați în scrisoare regală pentru întreita operație a reluării pămîntului reclamat, a trecerii lui îndată în stăpînirea reclamantului, și a cercetării și ridicării semnelor de hotar în fața vecinilor și megieșilor anume convocați. În caz de împotrivire legală împotrivitorii erau citați pe loc înaintea regelui (mai exact a judelui Curții) la un termen foarte scurt ce li se notifica tot atuncea. În lipsa unei asemenea împotriviri atribuirea rămînea valabilă. Îndată după aceea se întocmea de capitlu raportul către rege sau judele curții *(scrisori relatorii)*. Pe baza acestui raport regele dădea o scrisoare patentă ce urma să-i fie înfățișată din nou după un interval oarecare cînd emitea în sfîrșit privilegiul solemn menit a rămîne definitiv, sub rezerva unor eventuale reînnoiri de pecete cum s-a întîmplat după pierderea peceții mari în expediția lui Carol Robert din 1330 sau a celei furate în cursul expediției de la Ozora din vremea lui Ludovic.

Aceiași era și procedura ce se urma pentru dările în stăpînire în urma unei dobîndiri decurgînd de pildă dintr-o *danie regală*. Singura deosebire era că în locul acelor *litterae recaptivatoriae* pomenite mai sus se trimetea capitlului respectiv o scrisoare arătînd de obicei împrejurările acordării acelei danii cerute de beneficiar, cu ordinul să se cerceteze dacă într-adevăr pămîntul cerut intra în dreptul de danie al regelui sau nu. *În realitate această cercetare nu se făcea în prealabil ci rezulta oarecum din felul cum decurgea cercetarea hotarelor la fața locului* cu participarea delegaților regelui și ai capitlului înaintea megieșilor și vecinilor legiuit chemați. *Singurul element de control era ridicarea împotrivirii legale la fața locului în clipa cînd urma să se facă punerea în stăpînirea a solicitantului*. În lipsa unei atari împotriviri punerea în posesie perfecta actul de dăruire făcut sub această rezervă. În caz de împo-

---

[1] Potrivit cu decretul lui Ludovic din 1351 nici cercetările nu se puteau face decît *mediantibus literis regalibus vel Palatini aut Iudicis curie regie, et congregentur nobiles illius comitatus vel districtus in unum et ab eis inquiratur manifeste*. Pornirea unor cercetări fără această încuviințare prealabilă era socotită ca o manevră ocultă și oprită cu strășnicie (cf. *Sztáray Oklevéltár*, I, p. 358—359, doc. din 6 noiembrie 1369). Palatinul Ladislau de Oppeln pune să se cerceteze săvîrșirea unei asemenea cercetări oculte în comitatul Zemplén. Făptașul a pus să se facă cu răutate și într-ascuns o atare cercetare *(nequitiose et occulte talem inquisicionem facere procurasset)*. Cf. de asemenea și acțiunea din 1374 a lui Benedict Himfy, fostul ban, acum comite de Timișoara și Cenad care la 8 ianuarie 1374 compare ca pîrîș în pricina castelului Debrente din Ungaria de vest contra nobililor de Atya care « fac în taină și pe neștiute, cercetări, oprelişti, întîmpinări și declarații în diferite locuri de adeverire și au făcut neîncetat după cum a aflat, în dauna sa, și ar dori el ca această procedare ocultă să fie oprită la vreme » etc. unde « cum huiusmodi subpaliatos processus omnino sinistrum pati videretur, nec idem dominus noster Rex vellet ut talia in regno suo augerentur ».

trivire, împotrivitorii trebuiau să se înfăţişeze înaintea judelui Curţii spre a da seama de temeiul împotrivirii lor. Acolo se invocau actele de dovedire în sprijinul cauzei, fie înfăţişîndu-le chiar atunci, fie cerînd un termen pentru facerea acestei înfăţişări. Nevenirea la termen atrăgea o nouă chemare «*evocatio*» făcută prin mandat special la reşedinţa celui chemat însoţită de impunerea unei amenzi. Neprezentarea pentru înfăţişarea actelor la trei recaptivări consecutive atrăgea după sine pierderea procesului şi condamnarea la plata unei amenzi egale cu valoarea moşiei pentru care se făcuse împotrivirea. Urma în mod automat punerea în posesie fără a se mai ţine seama de nici o împotrivire a aceluiaşi împotrivitor [1]. Se vede deci că tot mecanismul acesta al dobîndirilor depindea de o aplicare riguroasă şi precisă a condiţiilor esenţiale ale acestei proceduri: anume veracitatea dării de seamă a delegaţilor cu privire la împotrivirile ridicate, şi observarea imparţială a regulei în virtutea căreia un asemenea proces nu putea fi tărăgănat şi lungit peste măsură prin amînări meşteşugite şi fără rost.

Dar care era calea de apărare a proprietăţii faţă de eventualele încălcări, cotropiri sau deposedări totale? Dacă acestea se făceau cu prilejul unei puneri în stăpînire, atunci se urma calea arătată mai sus. În toate cazurile se folosea însă mijlocul socotit cel mai potrivit pentru orice fel de operaţie juridică — anume calea *întîmpinării* în faţa capitlului respectiv, nu atît pentru a afla astfel o îndreptare reală a nedreptăţii suferite, cît pentru a se constitui un dosar de dovezi în vederea judecăţii viitoare. Apoi *o plîngere în faţa vicecomitelui şi a juzilor nobililor* care îşi trimeteau delegatul în cercetare, însoţit de un delegat al capitlului. Aceştia de cele mai multe ori răspundeau că reclamaţia e întru totul întemeiată, fără alte înfloriri stilistice sau repetau întocmai cele spuse în plîngerea reclamantului. Sînt destul de rare cazurile cînd aceste răspunsuri redau o realitate imediată şi directă. Se cunosc şi unele exemple [2] cînd aceşti delegaţi sînt foarte încurcaţi că nu-şi pot întocmi acest simplu proces-verbal al lor pentru că adversarii le-au luat scrisoarea ce conţinea plîngerea şi din pricina aceea ei nu o mai pot copia drept răspuns în raportul lor ce trebuia, chipurile, făcut după elementele culese la faţa locului. Urma apoi, după o serie de amînări şi de întîrzieri, judecarea pricinii în faţa judelui Curţii sau a palatinului unde trebuiau înfăţişate de ambele părţi toate actele ce le aveau cu privire la pămîntul în litigiu. Dacă cumva mai trebuia chemat în garanţie şi un al treilea, reîncepea procedura de la început cu eventuale amînări, ocoliri, noi termene şi alte mijloace de evaziune din partea celui mai puternic.

Mai exista o cale care îmbina elementele justiţiei locale cu cele ale unui organ central, anume reclamaţia în faţa palatinului la adunarea obştească a nobililor din comitat, prezidată de acesta. Dar asemenea adunări nu se ţineau în toţi anii, ci la 3—4 ani. Puterea centrală — reprezentată de palatin asistat de comitele comitatului, reprezentant şi el al regelui, sub Angevini — nu hotăra singură, ci în unire cu doisprezece asesori juraţi avînd pe lîngă ei pe vicecomite şi juzii nobililor din comitat. Aceşti asesori juraţi aleşi de nobilii comitatului din mijlocul lor erau exponentul acestei nobilimi locale. E de la sine înţeles că într-o asemenea adunare dictau nobilii cei mai puternici şi că deci

[1] Cf. Pesty, III, p. 21. Procesul pentru moşia Seleuş (14.VI.1346).
[2] Pesty, III, p. 94—95.

acest mijloc de garantare al dreptului devenea o pură ficțiune cînd se aflau față în față într-o pricină oarecare, drepturile unora mai slabi față de pretențiile unora mai puternici. Pe lîngă instanțele de judecată locale pentru pricinile privitoare la pămînt — anume *tribunalul vicecomitelui cu juzii nobililor* (pentru pricini nedepășind o anumită sumă) sau chiar *tribunalul comitelui cu adunarea nobililor* comitatului în anumite pricini, și în sfîrșit instanța extraordinară a *adunării obștești a nobililor comitatului sub președenția palatinului* — mai existau în vremea aceasta instanțe superioare centrale din care două avînd cam aceleași atribuțiuni și aceiași competență — e vorba de curtea de judecată a *palatinului* și de cea a *judelui Curții*. Sub Angevini aceasta din urmă înlocuiește tot mai mult curtea de judecată a palatinului, care totuși continuă să existe și să funcționeze. Din această coexistență se puteau naște unele confuzii și unele contrarietăți de judecată. Trebuie precizat că atunci cînd palatinul judeca la curtea sa palatinală el nu mai era asistat de nici un fel de asesori jurați; aceștia apar numai la judecățile extraordinare prezidate de palatin în comitate.

Să vedem acum la lumina documentelor ce ne-au rămas *cum funcționau aceste organe de judecată*. Am văzut mai sus cu prilejul deposedării fiilor cnezului Zekul și a nobililor de Voya ce preț se putea pune pe exactitatea rapoartelor instanțelor de constatare. Hotărîrile instanțelor de judecată ilustrează și mai bine «nepărtinirea» justiției față de cei puternici. Vom cita mai întîi două exemple ce nu se referă la pricini de deposedare.

La 11 aprilie 1347 se înfățișează înaintea vicecomitelui de Caraș[1] și a juzilor nobililor, pîrîșul Ioan fiul lui Lucaci declarînd că în acea zi Nicolae Himfy stînd față cu el trebuia să rostească un jurămînt cu privire la doi boi. Dar acel Nicolae Himfy, înfățișat și el înaintea vicecomitelui, susține că nu are de rostit nici un jurămînt[2] și pîrîșul neputînd aduce nici o dovadă *scrisă* și neputînd da nici o altă socoteală[3] pentru pîra sa, e declarat vinovat de *înfățișare la soroc mincinos*.[4].

O hotărîre asemănătoare în fond e aceea dată în cursul aceluiași an de către vicepalatin în adunarea obștească a nobililor din comitatul Caraș, într-o plîngere îndreptată împotriva aceluiași Nicolae Himfy și a fratelui său Ioan, de către nobilul Nicolae fiul lui Pavel de Șemlacul Mare. Acesta se plînge de prinderea și jefuirea (unui iobag)[5] al său, săvîrșită de acești fii ai lui Pavel, fiul lui Heym. Dar și aci lipsa unor *dovezi scrise* duce la o hotărîre părtinitoare. Fără a se mai face nici o cercetare[6] se decide ca pîrîții să se dezvinovățească prin jurămînt și astfel ei sînt socotiți nevinovați.

---

[1] Mihail de Ryma. Acesta venise probabil cu fostul voievod al Transilvaniei Toma Szecheny al cărui om de încredere fusese în timpul voievodatului acestuia. Pentru metodele folosite de el atunci, cf. Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 520.

[2] Textul e defectuos, dar acesta este sensul său. Pesty, III, p. 24, doc. din 11.IV.1347).

[3] *Neque instrumenta neque aliquem racionem contra ipsum Nycolaum ad suam proposicionem exhibere vel dare nobis valuit.*

[4] *in astatione falsi termini.*

[5] *Ibidem*, p. 26 27 (Textul are lacune importante)...

[6] Cum se face într-un caz oarecum similar, cf. Pesty, III, p. 64—65, cînd reclamantul este Laurențiu Himfy iar pîrîții sînt slujitorii lui Ioan zis Darman, vicecastelanul de Crașova.

În 1360 în adunarea obştească de la Gatal a nobililor din comitatul Caraş cînd nobilul de Giulvăz Dominic fiul lui Ioan, fiul cnezului Bach se plînge în faţa palatinului că Laurenţiu Himfy deţine fără drept moşiile Zeuren, Ozyag, Bokrand şi jumătate din Iezeris şi declară că vrea să afle temeiul acestei deţineri, se scoală îndată împuternicitul lui Benedict Himfy cu procură în regulă de la comitele capelei regale şi ridică un incident. Mandantul său, Benedict Himfy este şi el părtaş « imporcionatum » la acele moşii [1] şi ca atare el susţine că Laurenţiu Himfy nu poate răspunde în această pricină fără prezenţa lui Nicolae, fiul lui Gheorghe, precum şi Petru, Gheorghe şi Blaziu, fiii lui Blasiu, fiul lui Gheorghe, fraţii lui de devălmăşie. Procesul se amînă peste trei luni la curtea regelui pentru a fi citaţi toţi aceştia. Prin aceasta familia Himfy reuşeşte să treacă judecarea pricinii de pe calea expeditivă a hotărîrii în cursul chiar al adunării obşteşti (în caz de neprezentare a pîrîtului) pe calea nesfîrşită a amînărilor [2]. În adevăr potrivit cu regula în vigoare la adunările obşteşti prezidate de palatin prezenţa tuturor nobililor din comitat era obligatorie. Contravenienţii erau loviţi de amendă. *Şi dacă se întîmpla ca cel absent să fie şi pus în cauză, atunci absenţa sa era socotită ca o mărturisire sau dovadă a vinovăţiei sale.* [3]

Această regulă ocolită în cazul de faţă prin vigilenţa himfyeştilor, este exploatată dimpotrivă de nobilii de Slavotinci în răfuielile lor cu fiii cnezului romîn Matei de Komyan. Într-adevăr la adunarea obştească palatinală din Şemlacul Mare din iulie 1364, nobilii de Slavotinci ridică la 25 iulie o prohibiţie [4] împotriva fiilor cnezului de Komyan cu privire la o bucată de pămînt litigioasă dintre dînşii. Dar trei zile după aceasta unul din reclamanţi, anume Andrei zis Torma [5], folosind lipsa acestor fii ai cnezului de Komyan de la adunarea obştească, ridică o plîngere nouă [6], privind un fapt întîmplat cu *patru ani în urmă* şi în sprijinul căruia el nu aduce *nici o dovadă* nici scrisă,

[1] Dar din doc. din 4 noiembrie 1353 din Anjou, VI, p. 130—132 se poate afla că împuternicitul lui Benedict Himfy venit cu procură în regulă, afirma un neadevăr cînd spunea că Benedict are şi el o parte în grupul de moşii al lui Laurenţiu cu copărtaşii săi, căci prin actul de la 4 noiembrie 1353 se făcuse o împărţire între membrii familiei Himfy în temeiul căreia Ioan şi Benedict (fiii lui Pavel) împreună cu ceilalţi fraţi Nicolae, Petru şi Blasiu şi-au împărţit moşiile Debrente (din Vesprem), Boklar (din comitatul Alba) şi Remetea (din comitatul Caraş) rămînînd ca toate posesiunile lor din Comitatele Timiş şi Caraş anume « *Harumprede, Egrus, Ozyvayg şi Bogran, Zeurind, Mocyios* », precum şi părţile ţinînd de ele, aflătoare mai ales în locul numit Erdeuhath să treacă asupra lui Nicolae, Blasiu şi Ladislau cu fraţii lor printre care era şi Laurenţiu. Acest neadevăr trebuia să justifice intervenţia lui Benedict în acest proces.

[2] Se vede că procesul e înmormîntat la curtea regelui, căci Dominic de Giulvăz îl citează din nou pe Laurenţiu Himfy în faţa palatinului la 8 ianuarie 1364 cînd procesul se mai amînă încă o dată pe 1 mai 1364 « pentru că procuratorul lui Laurenţiu Himfy nu poate răspunde într-o pricină atît de însemnată fără prezenţa efectivă a acestuia ».

[3] Cf. Hóman, *Gli Angioini, di Napoli*, p. 225.

[4] Adunarea obştească palatinală pe lîngă judecarea cauzelor atît penale cît şi civile mai putea fi folosită şi ca instanţă de constatare sau adeverire întocmai ca orice convent sau capitlu.

[5] Îl vom regăsi în 1373 în calitate de castelan al cetăţii Mehadia.

[6] Acesta declară tot în faţa palatinului, trei zile după plîngerea arătată mai sus că Dumitru, fiul cnezului Matei de Komyan, năvălind cu patru ani în urmă cu părtaşii lui de rele asupra moşiei sale Slavotinci a vrut să-l omoare şi i-a săgetat şi omorît

nici nescrisă. Mai mult chiar. Dacă într-adevăr fapta s-ar fi întîmplat în vinerea de după sărbătoarea sf. Iacob, deci la 30 iulie 1360, cum susținea el, e de mirare cum de nu a ridicat nici o plîngere la adunarea obștească a nobililor din Caraș ținută cu palatinul la Gatal *în august* 1360? De la 30 iulie pînă în ziua de 9 august cînd avem o încheiere a palatinului dată « în a șaptea zi a adunării » (obștești) era timp destul ca să se îndrepte cuvenita plîngere către palatin.

Nici plîngerile aduse în fața tribunalului vicecomitelui și a juzilor nobililor nu sînt cu totul la adăpost de orice bănuială. Uneori unele din ele par a fi făcute în serie pentru alcătuirea unor acte ce vor putea fi folosite ulterior [1].

CAPITOLUL III

CONFISCĂRI ŞI DEPOSEDĂRI INDIVIDUALE ÎN FOLOSUL UNOR FAVORIŢI AI CURŢII

Dacă împotriva unor cazuri de cotropire fățișe sau deghizată sub haina de împrumut a exercitării vreunui pseudo drept existau totuși căi de revendicare în fața unor instanțe ordinare sau extraordinare, în schimb împotriva procedurii sumare a confiscărilor pentru necredință nu exista nici o cale de atac. Trebuia așteptată în cel mai bun caz o revenire spontană din partea regelui cu privire la confiscarea săvîrșită. Dar această revenire era și ea condiționată de persoana beneficiarului dăruirii bunului confiscat, căci rostul confiscărilor era tocmai cel de a îngădui regelui să răsplătească zelul unor baroni puternici ca Benedict Himfy care dobîndește în 1369 toate posesiunile și cnezatele fiilor lui Necșa Romînul [2], sau — mai apoi cînd s-a văzut neajunsul unor asemenea măsuri — pentru recunoașterea slujbelor efective și a dîrzeniei în lupte a unor romîni bănățeni ca de pildă fiii lui « Raicu » [3], ce s-au distins în expedițiile contra sîrbilor și bulgarilor, precum și în luptele pentru reluarea Severinului. Aceștia primesc în 1376 moșia Bolvașnița [4], din ținutul cetății Mehadia confiscată de la « Ladislau », fiul lui Lehach fugit în Țara Romînească la dușmanul regelui [5].

În ce chip se stabilea vinovăția celor deposedați și ce garanții de cumpănită judecată mai puteau fi așteptate, reiese destul de clar din actul de

---

calul în valoare de patruzeci de florini. Pîrîtul neînfățișîndu-se la adunarea obștească a palatinului e socotit rămas de judecată dacă nu se va putea justifica temeinic (de faptul nevenirii la adunare). (Pesty, III, p. 68—69.)

[1] *Ibidem*, p. 47—49.

[2] Ortvay, p. 108.

[3] În realitate, Voicu, întrucît în text se citește *Vayk*.

[4] După cum rezultă din actul de dăruire pămîntul Bolvașnița este un *pămînt nobil* trecut în mîinile regelui pentru vina necredinței. Dăruirea se face pe veci, pentru donatari și toți urmașii lor. Aceștia vor stăpîni acest pămînt « *ea libertate et consuetudine qua ceteri nobiles Olachi districtu in eodem suas possessiones conservare sunt consueti.*

[5] *Doc. Val.*, p. 265 (19 iunie 1376)... « ad ea partes fugit Transalpinas et nostro adhesit emulo... »

restituire dat fiilor lui Necşa în iulie 1372 [1], precum şi din porunca trimisă în ianuarie 1373 [2] castelanului cetăţii Mehadia şi fraţilor Petru şi Nicolae Himfy de a opri orice acţiune de deposedare a lui Ladislau, fiul lui Lehach şi a fraţilor Nan şi Ladislau, fiii lui Kene [3], pînă la venirea regelui la Timişoara, specificînd anume să li se restitue bunurile lor sechestrate şi mai ales bucatele lor ce le şi fuseseră luate. Reiese deci că în aceste împrejurări iniţiativa agenţilor locali urma politica expeditivă a faptului împlinit. Fuga în Ţara Romînească a unuia din aceşti bănăţeni acuzaţi de necredinţă nu înseamnă nicidecum o confirmare a acuzaţiei, ci poate fi urmarea directă a unor asemenea măsuri.

Politica de destindere [4] încercată de Ludovic în 1372 nu a putut curma răul pe care îl constatase. Este drept că reaşezarea fiilor lui Necşa în posesiunile şi cnezatele lor a putut trezi nădejdiile şi ale altor deposedaţi. De altfel aceşti fii ai lui Necşa iau parte şi la reconstruirea cetăţii Orşova [5] trimiţînd lucrători alături de ceilalţi nobili [6] şi cneji bănăţeni, dar momentul acesta de destindere nu a ţinut mult. Înăsprirea relaţiilor cu Ţara Romînească atrage după sine revenirea la vechea practică părăsită doar în parte. Doar un învăţămînt pare totuşi să fi rămas de pe urma experienţei făcute: anume acela de a încerca să folosească elementul local al romînilor bănăţeni, în loc de a-i înlătura în folosul unor mari baroni, ca în trecut.

A. BENEFICIARII UNOR ASEMENEA MĂSURI

a) Ioan Pecenegul şi deposedarea fiilor lui Zecul

Sub Ludovic dăruirile de moşii regale din Banat — destul de puţine la număr — se îndreaptă mai ales spre elementul militar din fruntea cetăţilor şi a comitatelor, cu un rol însemnat în campaniile proiectate, sau şi purtate, în cele patru unghiuri ale regatului atît de întins al Ungariei medievale. Din documentele rămase sau păstrate în rezumat în alte documente putem reconstitui lista beneficiarilor unor asemenea dăruiri. În fruntea ei apare figura brutală şi hrăpăreaţă a castelanului de Ersomlyo — Ioan zis Pecenegul — slugă devotată a regelui [7], dar înţelegînd să fie răsplătit din plin pentru ostenelile sale.

---

[1] Pesty, III, p. 122 (doc. din 3 iulie 1372).

[2] *Doc. Val.*, p. 247 (doc. din 5 ian. 1373).

[3] Oare: kenez? sau kenezii?

[4] Cf. articolul nostru, *Contribuţii la Studiul raporturilor dintre Ţara Romînească şi Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, in *Studii şi materiale de istorie medie*, I, p. 51—53.

[5] « Századok », 1900, p. 610 reprodus şi în *Doc. Val.* (p. 239—242), p. 240.

[6] Lista celor ce au contribuit la reclădirea cetăţii Orşova, publicată în « Századok » (1900) şi reprodusă în *Doc. Val.*, publicată de asemenea şi în traducere de V. Motogna în articolul său *Banatul romînesc* nu are sensul exclusiv ce i-l atribuie istoricul bănăţean, căci alături de cneji găsim şi un număr oarecare de nobili şi încă din cei mai mari, ca Dominic, fiul lui Deseu, Ladislau, fiul lui Gall, Petru de Macedonia . . . etc.

[7] În 1382 fiind comite suprem de Vesprem el sprijină reginele împotriva partidei lui Carol de Neapole, avînd chiar un rol hotărîtor în această privinţă. (cf. Hóman, *Gli Angioini*, p. 457).

În vara anului 1357 înfățișîndu-se regelui și amintindu-i de strălucita vrednicie a slujbelor sale — după tipicul urmat în obținerea unor asmenea danii — i-a cerut anume, și a dobîndit pe veci pentru el și frații săi buni, Andrei și Matiaș [1], « *niște pămînturi regale sau văi*, aflătoare în comitatul Caraș, adică una numită valea Secașului, în care curge un pîrîu numit pîrîul Secaș, și care se află lîngă rîul Caraș, pămînt ce se știe că *l-au ținut și l-au păstrat mai înainte răposații Farcaș și Grigore*, fiii lui Zekul, cnezul, începînd din fața unei băi regești — Baia Secaș — pînă la hotarele sau marginile moșiilor sau pămînturilor cetății regești numite Crașova, și o altă vale în care se spune că ar curge pîrîul Cuieșului (Kues) [2] începînd de la obîrșia acestui pîrîu, pînă unde cade în pîrîul numit Nyaragh, susținînd că ele țin de dreptul de danie al regelui [3] ». Potrivit cu practica obișnuită, regele îndreaptă un ordin de cercetare, de dare în stăpînire și de referire capitlului din Cenad. Raportul înfățișat mai apoi regelui cuprinde unele puncte ce trebuie mai bine lămurite [4]. Căci așa după cum e vădită falsificarea adevărului în cererea castelanului de Ersomlyo, acolo unde arată că acea vale *fusese ținută* și stăpînită înainte vreme de răposații Farcaș și Grigore, fiii cnezului Zekul, tot astfel apar în raportul înfățișat de omul regelui — Nicolae de Cudrici și omul capitlului — arhidiaconul de Caraș, Martin — oareșicari nepotriviri. Mai întîi de toate ei sînt siliți să constate un fapt destul de ciudat, și cu totul neobișnuit, cel puțin în toate procesele verbale de asemenea cercetări și puneri

[1] Pesty, III, p. 33 și urm.

[2] Adică Köves pietrosul.

[3] Actul e păstrat doar într-o parafrazare a sa cuprinsă în istoricul procesului făcut de judele Curții Nicolae de Zeech în scrisoarea sa recapitulativă din 1358.

[4] Redăm în întregime toate elementele acestui proces direct după documentele vremii fară trimiteri la relația merituoasă din multe puncte de vedere intitulată *Familia Socol* din lucrarea *Romînii din Banatul medieval* a lui Tr. Popa (p. 126—130) întrucît aflăm o serie de greșeli ce întunecă mersul real al acțiunii de deposedare. De pildă se inversează ordinea diferitelor momente ale acestei acțiuni ce începe de fapt cu cererea lui Ioan Pecenegul înfățișată regelui înainte de 20 iulie 1357 și se termină cu capitularea fiilor lui Zekul din 5 decembrie 1357. Articolul citat pornește dimpotrivă de la tranzacția din Zekul din 5 decembrie *după care* (!) « Ion Bissenul . . . împins de lăcomie » « nu se mulțumește cu posesiunea Szekaspataka ci mai cere de la regele țării să-i mai dăruiască două văi, una Zekusvőlgy (Valea Seacă) pe care au avut-o mai înainte cnejii Farcaș și Grigore, fiii lui Socol, și o altă vale prin care curge rîul Kuespatak ». Urmează după aceea (deci în 1358?) cercetarea de la fața locului și împotrivirea lui Farcaș și Grigore — ce sînt în realitate din anul 1357 — ca și înfățișarea din 6 octombrie a celor doi frați fara actele lor mistuite în incendiul datorat cnejilor Basarab de pe Carașul Mare și Carașul Mic. Asupra obiectului în discuție se face o confuzie evidentă vorbindu-se de « actele de proprietate privitoare la cele două moșii Secaș și *la moșia Ketzykas* ». În realitate acesta este numele global al celor două porțiuni numite pîrîul Secașului (Szekaspataka) și Valea Secașului (Szekasvőlgy), numele de Ketzykas însemnînd pur și simplu cele două Secașuri. Dar se ajunge și la afirmarea nefondată că: « Între timp cnejii Grigore Farcaș și Nicolae *izbutesc să-și cîștige actele de proprietate* (!?) și astfel acum Ion Bissenul se arată dispus să se împace cu cnejii romîni, *respectînd condițiunile învoielii făcute la 1357* în fața capitlului din Cenad ». Și mai departe: « E lămurit deci că Ion Bissenul primește prin sentința curiei regale din 1378 o parte din Szekaspataka *dar pierde posesiunea Szekasvölgy de care sentința nu pomenește nimic și care rămîne și pe mai departe proprietatea lui Grigore, Farcaș și Nicolae, fiii lui Socol* ». Procesul se află în treacăt tratat și de V. Motogna în *Banatul romînesc în veacul al XIV-lea*, dar numai ca o introducere la procesul cu nobilii de Voya (sau Valea).

în stăpînire din Banat, pe tot intervalul anilor de domnie ai lui Carol Robert şi Ludovic de Anjou — anume că la acea convocare [1] a vecinilor şi megieşilor nu a venit mai nimeni [2]. Se încearcă o explicare sub cuvîntul unor munci ce i-ar fi împiedicat să vină. Dar nici acest motiv nu pare hotărîtor, căci e vorba de *felurite* munci *(diversos labores)* ceea ce aduce o slăbire şi o neprecizie şi mai mare a motivului invocat. Delegaţii recunosc că din această cauză *nu au putut face o cercetare deplină*, adăugînd însă îndată după aceea, că de la cei <puţini> care au venit au aflat că acel pămînt e pămînt regesc şi ţine de dreptul de danie al regelui. Dar vrînd să purceadă la darea în stăpînire a acelui pămînt, ei sînt opriţi de fraţii Farcaş şi Grigore care ridică împotrivire în numele lor şi al fratelui lor Nicolae şi sînt citaţi pe loc în faţa regelui [3] (adică a judelui curţii). Aci îşi arată temeiul stăpînirii lor, anume dobîndirea de către tatăl lor Zekul a unui act de dăruire regală, dat lui de regele Carol Robert pentru vrednicia slujbelor sale. Dar actul însuşi nu l-au putut înfăţişa căci în lunea de după sărbătoarea sfîntului Matei [4] « au venit asupra casei lor în puterea nopţii, cu de la sine putere şi volnicie Basarab cnezul de Caraşul Mare şi celălalt Basarab de Caraşul Mic, [5] împreună cu părtaşii lor de rele, cu mîinile înarmate şi răutate precugetată şi ar fi vrut chiar să-i omoare de nu ar fi putut scăpa cu fuga, dar le-au ars casele lor pricinuindu-le o pagubă ce trece de patruzeci de mărci. În focul pomenit au fost mistuite în acea casă actele lor de dovedire cu privire la *moşia lor numită Cele două Secaşuri* ». Li se dă termen pînă la 8 ianuarie 1358 pentru a-şi face rost [6] de acel act. Dar încă înainte de expirarea termenului asistăm la o capitulare totală din partea fiilor lui Zekul. Ei se mulţumesc să lase moşia lor lui Ion Pecenegul cu singura condiţie să capete de la acesta, pe fosta lor moşie, o suprafaţă de pîmînt îndestulătoare pentru cincizeci de gospodării, după socoteala unor arbitri ce vor trebui aduşi de părţi în *locul ce va binevoi să-l hotărască noul stăpîn*, pînă cînd va putea să-i scoată de tot, *dobîndind pentru ei de la rege o altă vale sau pămînt regesc*. În sensul acesta încheie ei cu magistrul Ioan Pecenegul în persoană învoială în faţa capitlului de Cenad la 5 decembrie şi se înfăţişează cu actul capitlului de Cenad în faţa judelui Curţii la termenul hotărît. Urmează ritualul întrebării puse de trei ori dacă înţeleg să se ţină de învoiala încheiată, şi apoi amînarea pe ziua de 8 aprilie a formalităţilor hotărnicirii şi punerii în stăpînire ce trebuia să

---

[1] Cercetarea are loc în sîmbăta după sărbătoarea sf. Iacob. E vorba de sf. Iacob cel Mare de la 25 iulie (1357).

[2] Pesty, III, p. 34... *ubi plenam inquisicionem facere nequivissent quia multi nobiles et commentanei vocati, ut dixissent, propter diversos labores ipsorum venire nequivissent, qui autem venissent, ab illis scivissent quod terra regalis esset et ad regiam pertineret collacionem...*

[3] Termenul dat este foarte scurt, anume la 27 august *(ad octavas festi beati, regis Stephani)* amînat apoi la 6 octombrie *(ad octavas festi beati Mychaelis archangeli)*.

[4] = 25 septembrie < 1357 >.

[5] Nu cumva aceşti cneji despre a căror dependenţă de vreo cetate regală nu ni se dă nici o lămurire se aflau într-o dependenţă de fapt de cetatea regală Ersomlyo = Vărădia, în fruntea căreia se afla Ioan Pecenegul (şi care era situată în apropierea imediată a celor două Caraşuri ?).

[6] *requirere et reinvenire* (Cum, nu se arată).

se facă la fața locului, raportul asupra lor urmînd a fi înfățișat la 1 mai. Printre cei desemnați pentru a se înfățișa ca «om al regelui» din partea fiilor lui Zekul este și Ioan, fiul lui Petru de Woya, din imediata vecinătate, adică de pe valea apropiată numită în document Woya (Valea) sau Patak. Cu toată amînarea de la 8 aprilie la 27 mai, datorită zăpezilor, ce nu îngăduiau să se facă formalitățile la fața locului, adjudecarea se face într-un timp record, totul fiind isprăvit la 14 iunie. Se arată și hotarele acelui loc de așezare (sessio), desemnat pentru fiii lui Zekul cu specificarea expresă că îl vor ține și stăpîni pînă ce sus-numitul magistru Ioan va putea și va fi în stare să dobîndească pentru ei de la rege un alt pămînt asemenea *(terram aequivalentem)*. De astă dată nu mai e vorba de o vale sau pămînt regesc, ce se presupune că s-ar afla în aceași regiune, ci pur și simplu de un pămînt echivalent fără nici o altă obligație. Este destul să se pătrundă această condiție, pentru a pricepe însuși sensul așa-zisei tranzacții. Este vorba aci de o deposedare făcută sub o amenințare destul de gravă, pentru a-i hotărî pe acești fii ai cnezului să-și retragă împotrivirea, primind în schimb o parte abia din ce fusese al lor și pe un timp lăsat la bunăvoința stăpînului atît de puternic. Oare expediția celor doi Basarabi de pe Carașul de Sus și de Jos la 21 septembrie în preajma înfățișării de acte ce trebuia făcută la 6 octombrie, nu se explică ea prin interesul castelanului de a vedea nimicită singura piedică valabilă împotriva legalizării actului de deposedare? Judecînd după brutalitățile și actele de teroare săvîrșite de oamenii săi în împrejurări similare față de frații Voya, trei ani după aceea, apropierea aceasta se impune.

La 14 iunie 1358, după adjudecarea făcută de Judele Curții, urma doar ca Ioan Pecenegul să scoată de la rege privilegiul cuvenit pentru stăpînirea moșiilor dobîndite. Dar așa precum nu a ajuns pînă la noi actul inițial de dăruire în favoarea castelanului din vara anului 1357, tot așa lipsește și actul solemn ce trebuia să consfințească dania făcută, adică luarea efectivă în stăpînire.

b) Benedict Himfy și deposedarea nobililor de Voya (Valea)

Nu se știe precis nici cînd nici cum a dobîndit Ioan Pecenegul de la rege valea numită Voya sau Patak, precum și jumătate din moșia Bachtuisse înainte de a i le vinde pe bani grei tot lui împreună cu văile amintite ale Secașului și Cueșului spre a putea fi dăruite de rege la sfîrșitul anului 1361 comitelui de Satu Mare, Maramureș și Ugocea — Benedict Himfy. [1] Se pare însă că totul a trebuit să fie săvîrșit încă de prin anul 1360, înainte de data de 23 februarie 1361 cînd înfățișîndu-se înainte capitlului de Cenad, Iacob fiul lui Mihail și Benedict fiul lui Ioan de Woya « îl opresc pe rege de la dăruirea și veșnicirea moșiei Woya și totodată pe Iacob și Gheorghe, fiii lui Mihail ‹de Voya› de la pierderea și înstrăinarea ei în orice chip și pe Ioan Pecenegul dimpreună cu frații săi Matiaș și Andrei de la ocuparea moșiei sau

[1] Cf. mai jos, p. 98.

de la orice amestec de orice fel în acea moșie »[1]. Rezultă deci că dăruirea moșiei ajunsese la cunoștința nobililor de Voya pe altă cale decît aceea a formalităților de punere în stăpînire, căci în cazul acela nu am fi avut un act de opreliște sau o întîmpinare, ci pur și simplu o declarație de împotrivire legală la hotărnicire după tipicul obișnuit, urmată apoi de citarea în fața judelui Curții după procedura îndeobște practicată. Deci mai înainte de a se îndeplini formalitățile punerii în stăpînire — singurul moment cînd faptul devenea public — s-a produs acest demers al nobililor de Voya care avea să dezlănțuie împotriva lor furtuna prigonirilor.

Putem oare să credem[2] că încă din 1357 castelanul de Ersomlyo dobîndise și aceste moșii, și că din motive rămase nelămurite el a cerut punerea în stăpînire numai pentru valea Secașului și valea Cueșului, tăinuind faptul dobîndirii și a văii numite Voya, precum și a acelei jumătăți din pămîntul Bachtuisse? Nu se vede în ce scop ar fi făcut aceasta! Castelanul era destul de puternic pentru a nu-i păsa de murmurele sau de supărarea cuiva. Deci nu aceasta pare a fi explicația.

Mai degrabă trebuie să ne gîndim la făgăduiala de a face rost fiilor lui Zekul de o vale sau un pămînt asemenea acelei « sesiuni » ce le-o lăsase cu totul temporar, cu gîndul bine definit de a-i scoate cît mai curînd, adică de îndată ce va obține de la rege o vale sau o moșie regească pentru strămutarea lor. Este foarte probabil că folosind prilejul întocmirii privilegiului pentru moșia dobîndită să fi cerut sub acest cuvînt valea din vecinătatea imediată, anume Voya sau Patak, împreună cu Bachtuisse, urmînd probabil să dea o mică parte din acel pămînt fiilor lui Zekul și să păstreze restul. Vînzînd însă foarte curînd după aceea tot grupul de văi sau « moșii regale », nu s-a mai pomenit de acea strămutare a fiilor lui Zekul, căci ce interesa acum în primul rînd era alungarea brutală a stăpînilor din Voya, ceea ce nu va întîrzia. Trei săptămîni abia după opreliștea lui Iacob și Benedict se abate ca o furtună asupra caselor lor din Voya slujbașul[3] lui Ioan Pecenegul, anume Toma zis Bur, care « venind cu silnicie și cu mîna armată în dumineca înaintea floriilor le-a ridicat toate lucrurile și bunurile și i-a scos pe ei din casă »[4].

Întîmpinarea făcută atunci personal în fața capitlului de Cenad nu a stăvilit nicidecum activitatea ulterioară a lui Toma zis Bur care năpustindu-se în vinerea mare cu și mai cumplită urgie asupra casei nobililor de Voya și găsind acolo doar femeile — mama lor și surorile lor — a scos din casă pe mamă și pe una din surori, tîrîndu-le de păr, a pus să fie lovită în față și rănită altă soră și să i se zdrobească un picior celei de a treia. De astă dată întîmpinarea e făcută în numele reclamanților de unul din foștii

---

[1] Pesty, III, p. 143 (rezumat al prohibiției fraților Voya, cuprins în scrisoarea recapitulativă a judelui Curții: *Alie duo litere prohibitorie... expressabant quod Iacobus filius Mychaelis et Benedictus filius Johannis de Woya... predictum dominum nostrum regem a donacione et perpetuacione dicte possessionis Woya. Iacobum vero et Georgium filios Mychaelis ab amissione quovismodo alienacione eundem Johanem autem bissenum Andream et Mathyam fratres suos ab occupacione et quovis colore quesito se in eandem intro missione prohibuissent.*

[2] Cf. V. Motogna, *Studii asupra istoriei romînilor din Banat în evul mediu*, p. 58, precum și *Banatul romînesc în cele dintîi veacuri ale stăpînirii ungurești* (p. 282).

[3] = *famulus*.

[4] Pesty, III, p. 143 (doc. rezumînd întîmpinarea).

« oameni regești », desemnați anume în 1358 să asiste din partea fiilor lui Zekul la darea în stăpînire a Văii Secașului și a Văii Cueșului — anume Mihail de Horosnok. Metoda folosită trebuia să-i convingă pe nobilii de Voya să înceteze orice împotrivire, capitulînd și ei ca fiii lui Zekul, căci nu mai era timp de pierdut. Ioan Pecenegul este numit tocmai pe vremea aceasta castelan de Ovar și e deci gata să vîndă acele pămînturi ce se află mult prea departe de noua sa reședință. Și una din condițiile unei asemenea vînzări e lichidarea [1] oricărei posibilități de împotrivire. Totuși vînzarea [2] s-a făcut mai înainte de această lichidare. Noul beneficiar al dăruirii regale, Benedict Himfy, spre deosebire de metoda brutală și imediată a lui Ioan Pecenegul, avea să întrebuințeze în reducerea adversarilor săi calea judecăților căutînd să-și acopere cotropirile sub haina legalității. În 1361 (18.XI), i se dăruiește grupul de moșii cumpărat de la Ioan Pecenegul. Acestea sînt dăruite mai întîi laolaltă fraților Benedict, Nicolae și Petru împreună și cu vărul lor Ladislau fiul lui Ioan. Cu prilejul întăririi actului de danie cu pecetea cea nouă atribuirea se face numai asupra lui Benedict și a fiului său. Totuși așa cum îl vom întîlni pe Petru Himfy prezent și activ la reambularea din martie 1363 îl vom afla și mai apoi. În procesul pentru moșia Voya ce va dura 17 ani îl vom întîlni mai întîi pe acest Petru citat și pîrît în fața palatinului de către Benedict de Voya. Actul de amînare dat de palatin, mai întîi la 6 octombrie 1365 data lăsării la vatră a oștirii din Bulgaria — apoi din porunca regelui la 13 ianuarie 1366, lasă să se întrevadă că înaintea acestor amînări întemeiate, mai fuseseră și alte termene la care pîrîtul nu se înfățișase, pentru care pricină

[1] Dar această lichidare nu era să fie definitivă. Procesul avea să se poarte și mai departe, dar cu teamă și greutăți de o parte și cu o necruțătoare stăruință de cealaltă. Metoda folosită nu mai e cea a înfricoșării pe față, ci a măcinării și reducerii obstacolelor pe calea cea strîmbă a justiției. Amînările, falsificările, înclinarea cumpenei în sensul voit aveau să biruiască definitiv în anul 1378, după 17 ani de luptă inegală.

[2] Vînzarea aceasta — așa cum ne e cunoscută prin scrisoarea de dăruire a regelui către Benedict Himfy (din 18 noiembrie 1361) și din declarația de vînzare în fața capitlului din Buda din « a doua zi de sărbătoarea sf. Elisabeta » cînd s-au înfățișat Ioan Pecenegul ca vînzător și Benedict Himfy *în numele regelui drept cumpărător* are unele trăsături desigur destul de neobișnuite. Faptul că dăruirea a precedat actul încheiat înaintea capitlului (dacă am socoti că actul de vînzare ar fi din 20 noiembrie deci posterior celui de danie din 18 noiembrie) s-ar putea explica totuși în sensul că după o cumpărare *verbală* anterioară datei de 18 noiembrie, ceea ce se face la 20 noiembrie este doar desăvîrșirea formelor juridice prin declarația înaintea capitlului de Buda a perfectării acestei vînzări și *mai ales prin declarația de garantare pentru evicțiune* făcută acum de vînzător. Faptul că regele e reprezentat de Benedict Himfy la această formalitate nu are nimic surprinzător. Benedict Himfy, din momentul dăruirii avea interesul cel mai vădit în această chestiune. Declarația de garantare pentru evicțiune trebuia de fapt să-l pună pe el la adăpostul unor eventuale pretenții venite de aiurea. Decretul din 1351 prevedea în mod expres că atunci cînd regele dăruiește o moșie, eventualele judecăți ale beneficiarului, pentru acel pămînt trebuie făcute de beneficiar *în numele său* și nu în numele regelui, care nu trebuie amestecat în asemenea judecăți. Dar o cercetare mai atentă a actului din 18 noiembrie 1361 precum și a celor din 1363 (Pesty, III, p. 51) și 1364 (*ibidem*, p. 60) în care se pomenește categoric de acele pămînturi ca fiind cumpărate la data emiterii actului, ne impune o reconsiderare a datei actului de vînzare. Data sărbătorii sfintei Elisabeta se poate referi atît la ziua de 19 noiembrie (sf. Elisabeta a Ungariei) cît și la 5 noiembrie (sf. Elisabeta, mama lui Ion Botezătorul). *Este mult mai verosimil să fie deci vorba de ziua de 6 noiembrie pentru actul de vînzare care ar preceda deci cu 12 zile actul de danie al regelui din 18 noiembrie.* Pentru altă interpretare cf. V. Motogna, *Banatul romînesc în veacul al XIV-lea*, p. 293.

fusese supus la o amendă judecătorească de trei mărci. Aceasta îndreptăţeşte bănuiala că acţiunea pornită de Benedict de Voya împreună cu fraţii săi *trebuie să fi început prin anul 1364*. Lucrul este cu atît mai probabil cu cît în 1363 se desfăşuraseră formalităţile punerii în stăpînire a fraţilor Himfy, în persoana lui Benedict reprezentat de Petru [1].

În raportul capitlului de Cenad, din 22 martie 1363, asupra acestei reambulări a moşiilor cumpărate de la Ioan Pecenegul şi dăruite de rege lui Benedict Himfy, nu se pomeneşte nicăieri de vreo împotrivire din partea familiei de Voya. Şi totuşi un protest s-a ridicat. Dar nu la faţa locului unde nu era cu putinţă vreunuia din foştii stăpîni alungaţi a se mai înfăţişa spre a ţine piept unor adversari atît de puternici, ci chiar în faţa capitlului de Cenad şi în chiar ziua cînd acel capitlu întocmea raportul asupra acelei puneri în stăpînire. Aşadar în dosarul procesului avem *două acte emanate amîndouă de la acelaşi capitlu şi purtînd aceeaşi dată*, unul afirmînd că nu s-a ridicat nici o împotrivire la punerea în stăpînire (la faţa locului) şi celălalt consemnînd în scris întîmpinarea făcută în aceeaşi zi în faţa capitlului de Benedict, fiul lui Ioan, atît în numele său cît şi în al fratelui său Gheorghe şi al vărului său Iacob, fiul lui Mihail, cum că magistrul Ioan Pecenegul a cotropit pentru sine moşia lor numită Woya şi i-a alungat pe nedrept. Se pune întrebarea dacă laconismul acestei întîmpinări, care nu pomeneşte de reambularea atît de recentă din zilele de 4—6—8 martie 1363, se datoreşte declarantului sau capitlului. Un lucru însă este sigur: că ea e datorată unui sentiment de teamă destul de puternic pentru a impune atît declarantului cît şi instanţei de adeverire o tăcere atît de semnificativă. Asupra celorlalte împotriviri însă nu se putea păstra aceiaşi tăcere. Pentru o parte din valea Cuieşului ridicase împotrivire legală Petru, fiul lui Ştefan, slujbaşul (oficialul) arhiepiscopului de Calocea [2] şi fusese citat pe loc în faţa regelui la octavele paştelor. La darea în stăpînire a Văii Secaşului (la 6 martie) nu fusese într-adevăr nici o împotrivire la faţa locului căci fiii lui Zekul fuseseră definitiv

[1] Pesty, III, p. 55 (reambularea din martie 1363... *ubi ipsi kenesiii et magister Petrus in posicione metarum concordare non potuissent.*

[2] Dar cînd a ridicat mai întîi împotrivire arhiepiscopul de Calocea pentru moşia Văii Cuieşului? Prima menţiune scrisă păstrată a unei asemenea împotriviri se află într-o însemnare de cancelarie nedatată pe scrisoarea de danie a regelui către Benedict Himfy din 18 nov. 1361 — cf. Pesty, III, p. 45: *Contra dominium scilicet dominus archiepiscopus Strigoniensis* (= Colocensis) *contradixit dominio regis et prohibuit Byssenum et Benedictum filium Heym ab occupacione possessionis Kues pataka alterarum. Contra eandem prohibicionem rex fecit dare litteras patentes salvo tamen iure eclesiae Colocensis et aliorum quorumcumque* (text reprodus cu greşelile sale neîndreptate de editor). Ar urma deci după menţiunea de mai sus că această împotrivire a arhiepiscopului la dăruirea făcută lui Benedict Himfy se situează între această dăruire din noiembrie 1361 şi scrisoarea patentă din 25 ianuarie 1363 (Pesty, III, p. 50—51). Dar pare greu de crezut ca arhiepiscopul să nu fi avut cunoştinţă de dăruirea văii Cuieşului, încă din anul 1358 cînd a trebuit să se facă trecerea în stăpînire a Văii Secaşului ce fusese obţinută în acelaşi timp de Ioan Pecenegul, şi să nu fi ridicat împotrivire sau prohibiţie încă de pe atunci. Acest interval dintre data dăruirii şi cea a poruncii de dare în stăpînire e neobişnuit de lung. Oare zăbava se datoreşte intervenţiei arhiepiscopului de Calocea care a dus la introducerea acelei clauze rezervative exprese? Cît priveşte faptul că nu avem un proces-verbal de dare în stăpînire a Văii Cuieşului, aceasta nu înseamnă de loc ca nu a existat o asemenea dare în stăpînire ci pur şi simplu că *nu a intrat în compunerea dosarului* ajuns pînă la noi privind nu Valea Cuieşului ci Valea Secaşului şi tranzacţia silită a fiilor lui Zekul cu puternicul castelan vecin.

reduşi la tăcere prin aşa-zisa tranzacţie din 1358. În sfîrşit la hotărnicirea moşiei Voya din 8 martie nu s-a prezentat la faţa locului nici unul din membrii familiei Voya din motive uşor de înţeles. În schimb au ridicat împotrivire cnejii cetăţii Iladia. Dar raportul capitlului de Cenad trece foarte repede asupra acestei împotriviri pe care nici nu o ia în seamă nepomenind-o la locul ei, aşa cum procedase cînd fusese vorba de intervenţia slujbaşului arhiepiscopului de Calocea.

Redactarea normală ar fi cerut să se arate că în ziua respectivă, la punctul anume arătat din mersul hotarelor, s-au înfăţişat acei împotrivitori, declarînd că se împotrivesc nu la reambularea în sine ci la darea în stăpînire a porţiunii de pămînt ce era a lor. Ar fi urmat apoi formula binecunoscută că în aceeaşi zi şi în acelaşi loc acei împotrivitori au fost citaţi în faţa regelui spre a da seama de împotrivirea lor. În locul formulării acesteia vedem că în raportul pentru moşia Voya se arată pur şi simplu că s-a făcut reambularea în faţa vecinilor şi megieşilor legiut chemaţi şi de faţă cu ei şi s-a trecut acea moşie în stăpînirea lui Benedict şi a fraţilor săi *în afară de o părticică de pămînt dinspre cetatea Iladia şi de oarecare pădure, cum se arată mai jos* [1]. Ceva mai jos, cu prilejul arătării semnelor de hotar ridicate la hotărnicie, se arată în adevăr că « mergînd mai departe hotarul se megieşeşte cu teritoriul acestei cetăţi Iladia, unde cnejii romînilor ce ţin de această cetate nu au putut să se învoiască cu ridicarea acestor semne de hotar întrucît semnele de hotar ale acestui teritoriu erau mai în afară decît a afirmat sus-pomenitul magistru Petru în numele său şi al magistrului Benedict şi al fraţilor lui sus-pomeniţi că ar fi semnele sale şi ale fratelui său Benedict. Dar totuşi ‹delegaţii regelui şi ai capitlului, adică Nicolae, fiul lui Andrei de Kerestes şi canonicul Petru al bisericii sfîntului mîntuitor din Cenad› *nu au vrut să-i citeze pe aceştia din pricina incertitudinii* [2] *locului lor de locuinţă şi de şedere, ci i-au încredinţat hotărîrii maiestăţii voastre.* Ieşind din cîmpul acela se ajunge la o pădure

[1] Pesty, III, p. 55.

[2] Reaua credinţă este evidentă. *Căci citările de acest fel nu se făceau la locul de reşedinţă ci chiar în cursul hotărniciei la faţa locului în litigiu în mod automat, de cum se ridica împotrivirea.* Aci nu avem de-a face cu alte feluri de citări sau de evocări, pentru care trebuia să meargă anume delegatul capitlului la locul de reşedinţă al celui evocat. *O simplă citare verbală făcută pe moment şi consemnată în raportul hotărniciei* era tot ce se cerea. De asemenea e absurd motivul aşa-zisei incertitudini a locului de şedere a acelor cneji cînd doar se spusese că ei *aparţineau cetăţii Iladia* şi că pămîntul lor se afla acolo ca şi pădurea amintită. Neînţelegerea nici nu era asupra întregului lor pămînt, ci numai a unei părţi cotropite cu prilejul întocmirii hotărniciei. Credem că e greşită încercarea lui I. Moga de a interpreta în alt fel această frază în judiciosul său articol: *Pareri istorice ungureşti privitoare la romînii din Transilvania medievală* (Sibiu, 1941, p. 78). Căci textul însuşi nu permite interpretarea propusă. În adevăr textul urmează astfel: ...*ubi kenezy holahorum ad ipsum castrum pertinentes*... *in ipsarum metarum erectione contendare (concordare) non potuissent, quos tamen citare propter earundem mansionis seu residencie incertitudinem noluissent sed vestre maiestatis deliberacioni commisissent.* — E limpede că *noluissent* nu se referă la cneji. Subiectul este reprezentat aci de *delegaţii regelui şi ai capitlului* care nu au voit să citeze pe aceşti cneji, ci i au lăsat (adică hotărîrea în privinţa lor) maiestăţii regeşti. Se vede dealtminteri că *noluissent* (citare) are acelaşi subiect ca şi *commisissent*. Deci nici o îndoială nu poate sa mai rămînă în această privinţă. Bineînţeles că trebuie renunţat şi la motivarea acestei presupuse abţineri a cnejilor pomeniţi. Aci se strecoară o confuzie între cnejii aceştia, ţinînd de cetatea Iladia, şi presupusa acţiune a lui Ioan de Woya, arătat a-şi fi împins hotarele pămîntului său, după mărturia interesată a fiului lui Posa de Zeer.

numită «foratlan»[1] unde acești cneji nu s-au putut învoi cu magistrul Petru în privința așezării semnelor de hotar, și în același chip — înlăturînd orice citație — au trecut[2] pricina chibzuirii maiestății voastre în fața voastră». Ultima parte a reambulării, cea privind jumătatea din posesiunea «Bachtiusse» pare să fi fost fără împotrivire, pe cît se poate pune temei pe scrisoarea capitlului analizată mai sus.

Luarea în stăpînire a moșiilor arătate fusese făcută de Petru Himfy în numele său și al celorlalți frați precum și a vărului său. De asemenea tot el e citat de Benedict de Voya în repetate rînduri în 1365 așa cum s-a văzut. Abia în partea a doua a procesului va apare personal Benedict Himfy și atunci el nu va mai avea împotriva sa pe Benedict de Voya, ci pe fratele acestuia, anume Gheorghe, fiul lui Ioan, fiul lui Petru. Dar această parte se va desfășura abia prin 1372—78, cel puțin după mărturia documentelor rămase.

c) Acaparări încercate de frații Himfy

Folosind motivul înfățișării spre reînnoire a actelor pecetluite cu pecetea pierdută în Ozora, Benedict Himfy obținuse un privilegiu[3] în ianuarie 1364 dat acum *pentru el și fiul său* spre deosebire de dăruirea dintîi făcută pentru frații Himfy împreună cu vărul lor. E probabil că pentru a-l despăgubi deci pe Petru Himfy regele să-i fi făgăduit o moșie în Banat dacă acesta va putea descoperi acolo o asemenea moșie, ținînd de dreptul său de danie. Așa se explică documentul atît de ciudat din 3 mai 1364 care e o adeverire a capitlului din Cenad privind învoiala dintre împuternicitul lui Petru Himfy, anume Dionisie, fiul lui Nicolae de Uruzapati și nobilul Nicolae zis Ordas de Halimba de Jos — potrivit căreia, acesta din urmă îi înmîna celui dintîi un privilegiu întocmit cu privire la o moșie din comitatul Caraș numită Cerneți (sau Cernăuți)[4], primind în schimb angajamentul adeverit de capitlu, că dacă «acel Petru Himfy va putea și va fi în stare să dobîndească de la rege acea moșie în temeiul acelui privilegiu, atunci două luni după ce va fi în stăpînirea deplină a acelei moșii, va fi ținut să-i plătească o sută de florini acelui Nicolae în fața capitlului de Cenad, sau dacă ar muri Nicolae, atunci copiilor săi, avînd el a cădea sub pedeapsa plății îndoite dacă s-ar întîmpla să încerce într-un chip oarecare să purceadă altfel în privința aceasta». Pe deasupra îi mai dădea în folosință o moară cu o roată, aflătoare pe rîul Berzava, spre a o folosi timp de șapte ani împliniți, cu legămîntul de a nu o relua în tot acest timp decît cu plata prealabilă a zece mărci. La rîndul său Nicolae se obliga să restituie acea moară la expirarea acelui termen de șapte ani. Nu se spune cum avea să

---

[1] În Pesty, III, p. 55 editorul crede că trebuie cetit *foiatlan*. În arătarea hotarelor din anul 1377 se pomenește de valea *Foktalanpataka (ibidem*, p. 147). Credem că e vorba de unul și același nume.

[2] *et similiter citatione posttergata eodem modo deliberationi vestre serenitatis ad vestram presenciam prorogassent.*

[3] Este vrednic de observat că și după darea acestui privilegiu, procesul început pentru moșia Voya se poartă și mai departe cu tustrei frații Himfy și că în înfățișările de acte din cursul procesului nu e niciodată vorba de această diplomă și de schimbarea survenită în desemnarea beneficiarilor.

[4] Pesty, III, p. 67, Chernech, Chernewch, Chernewlch.

fie folosit acel privilegiu plătit, pe lîngă făgăduiala arătată cu darea în folosință pe șapte ani a morii de pe Bîrzava. Desigur că tot ca armă de deposedare împotriva stăpînilor de atunci ai acelei moșii. Căci stăpînii aceștia există [1]. Îi întîlnim înainte de trecerea a două luni de zile și tot în legătură cu Petru Himfy [2]. Nu se poate ști dacă e vreo legătură [3] între acel Nicolae zis Ordas (=lupul) nobil de Halimba și Iacob și Ioan, fiii lui Ioan ziși Ordas pomeniți într-un act tot din 1364 (22 august).

Nu se cunoaște rezultatul final al tranzacției amintite. Faptul că în fața capitlului însuși împuternicitul lui Petru Himfy a înfățișat scrisori de împuternicire emanînd de la palatin și trimise anume bineînțeles de Petru, e o dovadă hotărîtă că acea tranzacție se făcuse din porunca lui Petru Himfy. Dar nu e nici un semn ca regele să-i fi dăruit acea moșie.

Nu se știe pe ce cale a dobîndit Petru Himfy cele două moșii ce le stăpînește singur la sfîrșitul vieții sale — anume Barcea (sau Bercea) și Ghermanul, spre deosebire de moșiile stăpînite în comun de toți trei frații împreună anume Remetea și Iersigul [4].

Cît privește încercarea unor deposedări mai brutale se prea poate că după ce Benedict a reușit să dobîndească de la rege în 1369 moșiile și cnezatele confiscate de la fiii bănățeanului Necșa, să fi pus ochii și Petru pe posesiunile unor romîni, desigur de proveniență tot cnezală, cum erau Ladislau (=Vladislav) fiul lui Lehaci și Nan și Ladislau fiii lui Kene (oare: kenez?) de care a fost vorba mai sus și să se explice astfel graba cu care s-a procedat contra lor.

d) Boieri pribegiți din Țara Romînească instalați pe moșii din Banat

O altă categorie de beneficiari ai dăruirilor regale e aceea a unor boieri plecați din Țara Romînească pe vremea conflictului regelui cu Nicolae Alexandru Basarab, trecut în slujba regelui și folosiți de acesta în campaniile sale militare, cu gîndul a-i ține în rezervă pentru socotelile sale viitoare cu vecinul incomod de peste munți. În Banat cunoaștem două asemenea dăruiri, amîndouă făcute acelorași frați, Carapciu Stanislau, Neagu, Vlaicu, Nicolae și Ladislau, fiii lui Ladislau (—Vladislav), fiul lui Zarna, prima în 1359 (20 august) privind

[1] Cf. mai jos, nota imediat următoare relativă la Grigore de Chernech și la fiul său Ioan. Faptul că poartă numele acelui pămînt și că iau parte la adunarea obștească a nobililor din comitat e indiciul cel mai sigur că ei continuă a-l stăpîni. Vedem din documente bănățene contemporane că nobilii își schimbă numele cu dobîndirea unor moșii noi. Aceiași nobili sînt numiți cu nume deosebite după cum e vorba de cutare moșie a lor ce apare pe planul întîi al interesului documentului.

[2] La 27 iulie 1364, la adunarea obștească a palatinului, ținută cu obștea nobililor în orașul Șemlacul Mare, Magistrul Petru, fiul lui Pavel de Remetea, se plînge că i-a zalogit pe trei mărci lui Grigore de Chernech o podoabă de harnașament de argint bun cumpărată pe zece mărci și de asemenea o cingătoare, iar acum de cîte ori vrea să le răscumpere cu acele trei mărci, nu se îngrijește cîtuși de puțin pîrîtul să i le înapoieze. La auzul acestora Ioan, fiul lui Grigore, răspunde că obiectele se află în ființă la el drept zălog și că e gata să le restituie dar numai după achitarea datoriei în fața capitlului la un termen ce ar urma să se dea ulterior. Se dă ca termen adunarea obștească ce trebuia să se țină cu nobilii din comitatul Arad. Dar acolo nu vine și e dat lipsă.

[3] Cf. Pesty, III, p. 69. Pricina dintre Petru Himfy și acești Iacob și Ioan, fiii lui Ioan Ordaș, pare destul de măruntă (luarea a doi cai și a trei mărci și 1 ½ fertun) pentru a fi expusă judecății a șase arbitri aduși de părți.

[4] Cf. însemnare de împărțeală a fraților Himfy, în *Doc.*, *Val.*, p. 221.

moşia Recaş din Timiş; a doua cu o dată mai puţin precisă privind moşiile Şoimuş şi Icuş din comitatul Caraş. Neprecizia acestei date rezultă din faptul că deşi privilegiul solemn de dăruire poartă data de 22 septembrie 1365, totuşi din dosarul proceselor decurgînd din acea danie se constată că prima reambulare a moşiei poruncită de rege pentru punerea în stăpînire a acestor boieri e din anul 1361 (7 iulie). Deci ar fi posibil ca dăruirea să fie tot din acel an, sau din ultimele luni ale anului precedent [1].

Dacă se citeşte cu luare aminte textul diplomelor regale se observă o deosebire atît în motivarea lor, cît şi în arătarea împrejurărilor deosebite ale dăruirii.

Cea dintîi se datoreşte imboldului propriu al regelui. Ea proclamă şi răsplăteşte *credinţa* boierilor — ce nu s-au sfiit să-şi părăsească ţara şi avutul pentru a-şi păstra credinţa faţă de rege şi de « sfînta coroană », atunci cînd Alexandru Basarab nu a voit să-l recunoască pe rege de suzeran (dominus naturalis) al său — şi laudă *slujba lor credincioasă* cu vărsarea sîngelui lor în neîncetatele expediţii regale şi mai ales înaintea cetăţii Zara [2]. Ca recompensă le dăruieşte moşia Recaş (din Timiş) fostă a răposaţilor Nicolae Filip şi Ioan şi confiscată mai de mult de la aceştia pentru vina necredinţii faţă de regele Carol Robert şi Ludovic.

Textul diplomei celeilalte din 22 septembrie 1365 pare a fi rezultat din îmbinarea a *două* texte din două momente deosebite. El cuprinde în sine foarte probabil textul iniţial al scrisorii patente (dinainte de 1361) ce nu ni s-a păstrat, pe care se suprapune o parte datorată împrejurărilor din 1365. Din textul iniţial, probabil, e luată partea unde se arată cererea lui Carapciu de a i se da acea moşie anume întru răsplătirea slujbelor sale. Formula e cea obişnuită în asemenea acte. Vrednic de interes e şi faptul că aceşti boieri au cerut acea moşie anume din comitatul Caraş, probabil ca fiind într-o regiune cu populaţie de aceeaşi limbă cu ei. Partea textului datorată împrejurărilor din 1365 se află în preambul cît şi în partea finală a textului (anume între clauza de garantare a evicţiunii şi formula de întărire) şi pare a indica destul de limpede aderarea la catolicism a boierilor amintiţi. În preambul se arată că regele obişnuieşte să miluiască din belşug pe cei ce îi aduc slujbă credincioasă şi mai ales pe cei veniţi din afară în regatul său « pentru ca aceştia

[1] Cum din istoricul dării în stăpînire a acestor moşii Recaş şi Soimuş precum şi Icuş aflat în actul judelui Curţii din 20 iunie 1371 (Pesty, III, 104, 115; *Doc. Val.*, p. 167, 173, 233) se poate vedea că hotărnicirea pentru ambele grupuri de moşii s-a făcut în acelaşi timp la depărtare de trei zile una de alta, stăruie nedumerirea dacă avem a face cu două dăruiri făcute la aceeaşi dată (=1359) sau dacă întîrzierea la începerea traducerii în fapt a daniei Recaşului (=1359—1361) nu a justificat cererea lui Carapciu arătată în diploma din 1365 (Pesty, III, p. 71). Oricum rămîne neexplicată zăbava constatată între darea privilegiului din 1359 şi începerea şirului de formalităţi abia în iulie 1361, adică după doi ani. De asemeni este tot atît de puţin clar de ce pentru dania din 1359 s-a dat mai întîi privilegiul şi apoi după aceea s-au făcut operaţiile de hotărnicire şi dare în stăpînire, în timp ce la dania amintită în 1365 găsim ordinea aceasta inversată. Să fie oare vorba la aceasta din urmă de o zăbavă datorită contestaţiilor ridicate la darea în stăpînire? Sau unei noi condiţii impuse de rege donatarilor — anume trecerea la catolicism?

[2] Ortvay, *op. cit.*, p. 88. Expediţia de la Zara nu e cea din 1346 (cf. Iorga, *Ist. rom.*, vol. III, p. 187) ci cea din 1357 (Fessler, *Geschichte Ungarns*, II, p. 136). Zara e cucerită la 17 septembrie. Operaţiile militare sînt conduse de Ludovic în persoană.

părăsind cusurul necredinței lor și îmbiați de daruri ademenitoare să alerge la recunoașterea *fiului lui Dumnezeu cel viu*, și sub însemnarea (= pecetea) unei și aceleiași drepte credințe să-i slujească prea înaltului a toate făcător. . . » La sfîrșitul actului adaugă: « Totuși mai poruncim și hotărîm prin porunca de față ca acești fii ai lui Ladislau Romînul slujitorii noștri de aproape și urmașii lor să fie datori a păstra cu legătură nesovăelnică de acum și pînă în veci credința întreagă, adevărată și nestrămutată cît și închinarea credinței cuvenite *mai întîi lui Dumnezeu, a toate plăsmuitorul* în mîna căruia se află inima regelui după cum mărturisește rostirea cea sfîntă [1] etc. . . și apoi nouă și urmașilor noștri și sfintei noastre coroane regești [2]. Astfel vor dobîndi ca să rămînă întărită pentru ei în curgerea vremii această danie de față a (măriei) noastre ». Textul pare destul de lămurit, atît ca proclamare în general a atitudinii regelui față de convertirea celor veniți de aiurea în slujba sa cît și ca aplicare concretă în cazul acelei danii anume. Nu se menționează însă nimic aci cu privire la vreun botez cu o eventuală schimbare a numelui cum se întîlnește în cazul romînului Șerban de Aciuva (din Cenad) care primește la botez numele de Ștefan dat de rege și care e răsplătit (la 16 mai 1366) [3] cu « posesiunea regală » Aciuța [4] pentru multele și credincioasele sale slujbe. E probabil că această exagerare absurdă ce a caracterizat mai ales prozelitismul fanatic al misiunilor franciscane din Vidin și Bulgaria nu se impusese încă în același grad în 1365, data acordării privilegiului amintit, așa cum vom vedea în 1366 și în anii următori, atît în mărturiile narative cît și în actele privind măsurile ce se iau în Banat împotriva ortodocșilor.

Spiritul în care au fost primite de vecini acele dăruiri făcute boierilor din Țara Romînească rezultă din istoricul întocmit de judele curții în 1371 (la 20 iunie), unde se arată cum au decurs formele de hotărnicire. Reambularea pentru moșiile Recaș și Șoimuș se face în sîmbăta după octavele sfinților Petru și Pavel (10 iulie 1361) de către « oamenii regelui » anume arhidiaconul de Hont, capelan de curte [5] al regelui și Nicolae Zudar, aprod al Curții (trimiși chiar de la Curte) precum și de magistrul Matiaș custode al capitlului de Cenad. Din felul de alcătuire al acestei comisii de delegați se poate vedea însemnătatea ce se dădea acestui act. Cu toate acestea se ivește un împotrivitor dintre megieși, anume magistrul Blasiu, fiul fostului comite de Caraș, Posa de Zeer. Citat în fața regelui urma să se înfățișeze pînă în cincisprezece zile pentru a-și susține contestația. Pricina însă este amînată de mai multe ori

[1] Probabil psalmii.

[2] Această formulă neobișnuită față de cea în uzul curent: « ita tamen quod idem et filii sui, eorumque heredes universi, sincerae fidelitatis omagium invariabili fidelitate nobis nostrisque successoribus perpetue teneantur observare » (cf. doc. din 20.III. 1360 pentru Dragoș fiul lui Giula) mai apare după cîteva zile de la darea diplomei solemne amintite din 22.IX.1365 și anume la 26.IX.1365 în actul de confirmare al posesiunii Rona de sus din Maramureș tot unui romîn trecut foarte probabil și el la catolicism în faza de intensiv prozelitism catolic ce a urmat după ocuparea Vidinului și încheierea cunoscutului acord cu împăratul bizantin Ioan V Paleologul.

[3] *Doc. Val.*, p. 189. Trebuie observat că acel nobil stăpînea încă dinainte moșia Aciuva (Ocsva) al cărui nume îl și purta. Cît privește schimbarea numelui prin botez se vede că s-a căutat în cazul acesta să se aleagă un nume cît mai apropiat la sunet cu numele romînesc Șerban (Ștefan).

[4] *Kisachwicha.*

[5] *capellano, regio commensali.*

şi ajunge să se judece tocmai în august 1363. La declaraţia împuternicitului magistrului Blasiu că prin ridicarea hotarelor s-ar urmări despărţirea unei mari bucăţi de pămînt de moşia sa numită Izvin [1] şi alipirea ei la moşiile Recaş şi Şoimuş, se hotărăşte o nouă cercetare la faţa locului, întrucît « regele vrea să dea acele moşii în hotarele în care au fost stăpînite şi ţinute de el şi de înaintaşii săi, punînd să le despartă de drepturile tuturor celorlalţi » pentru ca odată legiuit despărţite să treacă în stăpînirea acestor romîni, « deoarece aceştia sînt oameni veniţi de aiurea, ce nu cunosc mai deloc legile obişnuelnice şi judecăţile regatului acestuia » [2]. Se hotărăşte deci să fie trimeşi la 1 mai 1364, la faţa locului, prepoziţii Petru de Arad şi Nicolae de Cenad pentru a face acea cercetare şi delimitare fără ură, părtinire sau teamă. . . etc. întrebîndu-i pe toţi vecinii şi megieşii şi pe ceilalţi nobili din ţinut, pentru a stabili mai întîi hotarele acestor moşii de sub regele Carol Robert şi mai apoi Ludovic aşa cum au fost stăpînite acele moşii de oficialii regelui pînă la data dăruirii, urmînd ca după aceea să se facă hotărnicirea dintre magistrul Blasiu şi boierii romîni precum şi darea şi lăsarea în stăpînire. Rezultatul hotărniciei cu mersul hotarelor trebuia să fie comunicat judelui curţii pînă la 19 mai 1364. (Această comunicare s-a făcut ceva mai tîrziu — la 24 iulie 1364). Deşi prin aceasta se încheia în mod normal şirul tuturor formalităţilor cerute, totuşi printr-o abatere de la calea obişnuită se mai dă o nouă întărire acestei atribuiri de proprietate prin hotărîrea de adjudecare dată de judele curţii Nicolae de Szech la 20 iunie 1371 la cererea fraţilor Carapciu, Stanislau etc.

Istoricul corespunzător al dării în stăpînire a moşiei Icuş este întru totul [3] asemănător cu cel al moşiei Recaş. Aceiaşi delegaţi la trei zile depărtare ajung la aceleaşi hotărîri ca mai sus. Împotrivitorii sînt citaţi la curtea regelui în ziua a cincisprezecea de la citare. Numele împotrivitorilor însă sînt altele, anume: Ladislau fiul lui Gall de Omor, reprezentat de Mihail oficialul de Furdia, apoi nobilii Iacob şi Ladislau, fiii lui Bekus de Endred. Înfăţişarea în faţa judelui curţii are loc la aceeaşi dată ca mai sus. Motivarea fiilor lui Bekus este şi ea aceeaşi: anume că prin mersul hotarelor li se iau bucăţi mari de pămînt spre a fi alipite la moşia Icuş. În schimb Ladislau, fiul lui Gall, mai slab de înger dă înapoi declarînd într-o formă cam ambiguă că oficialul său a ridicat împotrivire în numele său pe cînd el nu era acasă, dar dacă ar fi fost el însuşi acolo la vremea acelei hotărniciri, atunci el nu i-ar fi oprit pe acei oameni ai regelui şi al capitlului sus-numit de la ridicarea hotarelor *adevărate* ale acestei moşii Icuş, şi nici nu vrea nici atunci să ridice vreo împotrivire la ridicarea hotarelor *adevărate* ale acestei moşii.

Se hotărăşte întocmai ca pentru moşia Recaş facerea unei delimitări a moşiei în urma cercetării aceloraşi delegaţi ca cei pomeniţi în actele moşiei Recaş, urmînd a se face apoi darea (şi lăsarea) în stăpînire, fără a se ţine seama de împotrivirea fiilor lui Bekus şi a lui Ladislau fiul lui Gall, sau a oricăror altora.

---

[1] Ewzin (comitatul Temes).

[2] *Doc. Val.*, p. 168.

[3] La redactare s-au strecurat şi unele confuzii din cauza acestei identităţi. Aşa de pildă într-un loc se vorbeşte (Pesty, III, p. 105) de moşiile Şoimuş şi Icuş printr-o confuzie cu grupul moşiilor Şoimuş şi Recaş. De fapt aci e vorba doar de moşia Icuş.

Din scrisoarea capitlului de Cenad, asupra cercetării și hotărnicirii se poate prinde mai bine reacția împotrivitorilor la această măsură [1]. Însemnarea hotarelor dinspre Ladislau fiul lui Gall se face fără incidente. Ajunși însă în dreptul hotarului fiilor lui Bekus atunci cînd delegații vor să-și urmeze mai departe hotărnicirea ridicînd cuvenitele semne de hotar, Iacob fiul lui Bekus luînd cuvintul le declară [2] « *că dacă oprelіștea sa ar putea să-i fie de vreun folos oareșicare*, atunci el i-ar opri de la « Vechefeu » și « Endredfeu » deoarece de acolo și pînă la locul « Bacholpataka » și mai departe după cum se arată mai jos, e moșia sa și a fraților săi și că ei au fost și sînt în stăpînirea ei, și că tot ce ar face acei oameni (ai regelui) și al (capitlului) în privința aceasta ei (=acel Iacob și frații săi) lasă aceasta la cugetul lor ». Raportul capitlului adaugă mai departe: « Însă întrucît ambele părți, anume Carapciu cu frații săi precum și Iacob cu frații săi veniseră cu mare mulțime <de însoțitori> și deși acel Carapciu și frații săi, erau acolo în chip legiuit și îndreptățit cu acea mulțime și nu spre vătămarea părții potrivnice, totuși dinspre partea acelui Iacob și a fraților săi s-a vădit limpede oamenilor măriei voastre și omului nostru acest lucru <anume>: că ei ar avea de gînd și ar încerca să facă încăierare și zarvă *(gueram et discordiam)* lucru tălmăcit în cuvinte de acel Iacob care a declarat că dacă ar ridica ei chiar și o sută de semne de hotar, sau chiar mai multe, el nu va îngădui <aceasta> în nici un chip. « Și ca să nu se iște zarvă între aceste părți, *ei nu s-au mai încumetat să meargă mai departe cu ridicarea semnelor de hotar. Și deși Blasiu de Chura*[3] *și Ioan Bench*[4] *i-au asigurat pe acei oameni ai măriei voastre și pe omul nostru punîndu-și capul și <toate> bunurile lor, și au vrut să le stea chezășie ca să purceadă mai departe cu ridicarea semnelor de hotar, fără a avea nici o teamă*, totuși socotind între ei că acești doi oameni nu ar putea și nu ar fi în stare să-i apere împotriva acelei mulțimi, de aceea, temîndu-se acei oameni, al măriei voastre și omul nostru pentru siguranța lor, nu s-au încumetat să meargă mai departe ». Neputînd deci urma cu hotărnicia pe porțiunea în litigiu delegații i-au reconstituit totuși mersul hotarelor, după cîte au putut afla pe cugetul lor *(secundum quod conscienciose rescire potuissent)* și au trecut aceea parte în stăpînirea lui Carapciu și a fraților săi *fără a mai ridica semne de hotar*. În fața capitlului, ei declară că au « aflat că pămîntul cuprins în acele hotare a fost folosit de oficialii regești ce se aflau în slujbă și că acești oficiali împreună cu Bekus și cu fiii săi au folosit laolaltă pămînturile de arătură, pădurile, dumbrăvile și livezile, dar că totuși vama porcilor cît și celelalte folosințe și roade ale acelei păduri le-au strîns și le-au cules oficialii regești suspomeniți. Și au spus că au aflat că suszisul Bekus a susținut că pămîntul cuprins între acele semne de hotar este al lui și rămîne al lui cîtă vreme își <va> trage suflarea vieții » [5]. Aceeași împotrivire o

[1] Pentru moșia Recaș ne mai ajungînd pînă la noi textul însuși ci doar un rezumat, care nu redă partea aceasta, sîntem lipsiți de un document al cărui interes se poate ușor bănui.

[2] Pesty, III, p. 111.

[3] Localitate lîngă Nevrincea la nord de Lugoș.

[4] Bench, oare Banciu?

[5] *Ibidem*, p. 112: *ipsam terram... suam fore et ad ipsum pertinere cum adhuc vitales caperet auras.*

întîmpină din partea vecinului următor, Ștefan cel șchiop (Claudus) — care la întrebarea dacă îngăduie să se cerceteze hotarele dintre moșia lui și moșia Icușul de Sus, și să se ridice semne de hotar, a răspuns că « întrucît înstreinarea moșiilor oricăror oameni e lucru împotriva firii și jalnic, de aceea el *își înstreinează moșiile sale cu totul fără voie*[1] și că dacă ei ar încerca să ridice acele semne de hotar, el nu și-ar da încuviințarea și nici nu ar vrea să îngăduie <aceasta> în nici un chip. Pentru o înțelegere mai deplină, se adaugă de către delegați, că întrucît acel Ștefan venise și el acolo în tovărășia acelor fii ai lui Bekus, de aceea, *tot pentru ca să nu se iște încăierare între părți și să iasă vreo primejdie pentru ei*[2], *nu au mai îndrăznit să meargă mai departe să ridice cuvenitele semne de hotar* ». Întocmai ca pentru pămîntul arătat mai sus, darea în stăpînire se face pe o hotărnicie reconstituită « *prout conscienciose investigando veritatem scire potuissent* ».

Din cele de mai sus se vede limpede că la facerea celor două reambulări, atît cea din 1361 cît și cea din 1364, nu s-a ținut seama de împotrivirea părților, ci numai de elementul concret al stăpînirii efective exercitate sub regii Carol Robert și Ludovic prin oficialii regali, fie singuri, fie dimpreună cu unii dintre împotrivitori (nu se spune în temeiul cărui drept). Deși împotrivirea nu se exprimă brutal prin amenințări, ci doar prin subînțelesuri mocnind sub cuvintele rostite, totuși *delegații regelui nu îndrăznesc să înfrunte fățiș pe împotrivitori*, mulțumindu-se cu o atribuire formală a pămîntului, fără traducerea în fapt a acelei atribuiri prin actul concret al ridicării de semne de hotar. Cît cîntărea porunca regelui, reiese destul de clar din tranzacția încheiată tocmai în 1371[3] între boierii romîni și acei fii ai lui Bekus, ce veniseră cu gînd de zarvă la hotărnicirea din 1364 și desigur nu rămăseseră inactivi în cursul acestor șapte ani. Este totuși vrednic de interes că și boierii pomeniți au venit însoțiți de *mare mulțime* la cercetarea hotarelor din 1364 și că doi din nobilii de față acolo au și îndemnat pe delegații regelui și ai capitlului să purceadă mai departe cu cercetarea hotarelor pe chezășia capului și avutului lor.

Dar un alt dosar privitor tot la moșia Icuș ne înfățișează unele noi nedumeriri. În anul 1366 deci un an după darea privilegiului pentru moșia Icuș (22 sept. 1365) *și cinci ani după prima reambulare* (din anul 1361) a aceleiași moșii, se pornește o acțiune de către Marcu, fiul lui Nicolae de Icuș, atît în numele său cît și al rudelor sale, fiicele lui Mihail de Puerzegh arătînd că moșia Icușul de Jos[4] este a lor de moștenire și că romînii Stanislau, Carapciu, Ladislau și Nicolae i-au cerut-o regelui susținînd că ar ține de dreptul lui de danie. După cercetări[5] din care a rezultat că într-adevăr acea moșie

---

[1] *Quia cum alienacio possessionum quorumlibet hominum contrarium et lugubrosum sit et exstat suas possessiones valde invitus de se alienaret, et si ipsas metas erigere conarentur consentire nollet, nec permittere vellet quoque modo.*

[2] *Ne guerra inter partes oriatur et ipsorum persone periculum incurrent.*

[3] *Ibidem*, p. 113, hotarele sînt trecute în scris « ... *hiis metis in registro nobis apportatis* ».

[4] Spre deosebire de Icușul de Sus care e în comitatul Cenad, moșia Icușul de Jos e în comitatul Arad.

[5] La care a fost ca delegat al regelui Petru de Bok, fostul « *famulus* » din 1343 al lui Posa de Zeer (Pesty, III, p. 115).

este bunul de moștenire al reclamanților, boierii romîni sînt chemați (« evocati ») [1] în fața regelui cu ordin de chemare (evocatio) îndreptat la moșia lor numită Marginea (24 august 1366). La înfățișarea actelor reclamantul aduce un act din 1288 [2] dat de frații lui Teodor Banul anume Mihail Banul și Veteh în favoarea cumnaților lor: Ivan zis Rusul și Marcu, prin care ei dăruiesc drept « pătrimea fiicelor cuvenită surorilor lor anume Ecaterina și Agneta, <adică> a soților acestora Ivan și Marcu, cît și moștenitorilor lor, acea moșie Icușul de Jos ».

Dar deși acțiunea așa cum fusese formulată la început, părea că privește atribuirea *întregii* moșii a reclamanților, din dezbaterea ce a urmat se vede că nu e vorba decît de o porțiune de pămînt, porțiune pe care fiecare din părți o socotea ca făcînd parte din moșia sa, reclamantul afirmînd că suspomeniții romîni ar folosi neîncetat și ar pune neîncetat să fie folosită cea mai mare parte aproape din zisa lor moșie numită Icușul de Jos, alipind-o la moșia lor numită Icușul de Sus, în timp ce Ladislau Romînul în numele său precum și împuternicitul fraților săi în numele lor, au răspuns că acel Marcu și acele doamne au hotărnicit (ca a lor) pe lîngă moșia lor Icușul de Jos, încă opt locuri de sate romînești sau cam pe atîtea (vel citra) și le-au declarat că ar fi ale lor. Cum nici una din părți nu putea înfățișa nici un act de hotărnicie « iar acel privilegiu al capitlului de Cenad cu privire la ridicarea noilor semne de hotar li s-a părut neîndestulător judelui Curții și prelaților și baronilor, întrucît acele semne de hotar nu fuseseră ridicate nici printr-un act judecătoresc [3], nici în temeiul unor scrisori regale și nici a vreunui judecător legiuit [4] — întrucît pîrîtul Ladislau și împuternicitul fratelui său arătau că ei nu au cotropit și nu folosesc pămînturi sau folosințe de ale moșiei Icușul de Jos, ci stăpînesc moșia lor Icușul de Sus cu cele ce țin de ea înăuntrul acelorași hotare și margini ca cei ce o păstraseră de la rege în numele regelui (in honorem) și cum părțile declarau că nu vor să se judece pentru moșiile lor [5] însăși și nici să pretindă vreunul din ei vreun drept asupra moșiei celuilalt » se hotărăște să se refere chestiunea celor ce au ținut *in honorem* acel pămînt de la rege. Regele desemnează el însuși pe fiii lui Posa de Zeer. *Arbitrii* de fapt ai acestei judecăți deși în aparență cu un rol mai modest de martori apar acum din nou fiii lui Posa de Zeer dintre care unul anume Blasiu de Zeer se înfățișase încă din 1361 ca adversar al fraților Carapciu la hotărnicirea moșiei Recaș. Este vrednică de amintit și legătura de rudenie dintre fiii lui Posa și Ladislau, fiul lui Gall de Omor [6] și totodată legătura de

---

[1] *evocati* (citați cu mandat anume).

[2] *Pesty, III*, p. 117.

[3] *Ipsum enim privilegium dicti capituli Chanadyensis quoad novarum metarum erectiones eoquod eedem nostro (— nec) per formam iudiciariam, nec vigore literarum regalium, nec alicuius iudicis ordinarii erecte extiterant insufficiens fore nobis... etc. agnoscebatur* (Textul e îndreptat de noi, avînd a se ceti *nec* și nu *nostro*. Greșeala se datorește unei confuzii paleografice).

[4] *iudex ordinarius.*

[5] *possessiones eorum capitales altercative se exequi nolle.* (E vorba de moșiile *principale*, spre deosebire de acele porțiuni de pămînt în litigiu. Se vede deci că formularea acțiunii reclamanților nu corespunsese cu realitatea).

[6] Precum s-a văzut mai sus erau cumnați.

sînge dintre acesta şi reclamanţi [1]. Totul atîrna acum de mărturia nepărtinitoare a lui Blasiu sau Ştefan de Zeer asupra hotarelor moşiei regale dăruite de rege înainte de 1361, hotărnicite cum s-a văzut, în 1363—1364, solemn consfinţite printr-un privilegiu regal în 1365 şi acum din nou puse în discuţie prin acţiunea reclamanţilor din 1366 şi încheierea judelui Curţii din 1 august 1368. Dar pentru a nu se da de bănuit, rolul de martor şi expert în privinţa hotarelor îi revine fratelui lui Blasiu, magistrului Ştefan. Însoţit de prepozitul de Arad (delegat al regelui) şi de lectorul [2] capitlului de Arad (om de mărturie al capitlului) el purcede la stabilirea hotarului dintre cele două moşii, în cursul căreia, pe lîngă rectificările făcute, delegaţii mai cer şi unele concesii [3] boierilor pripăşiţi aci. Aceştia cedează şi de astă dată şi la 8 iulie 1369 se încheie şi această hotărnicie «fără ivirea nici unui împotrivitor». Pentru o mai bună chezăşie a stăpînirii lor Carapciu romînul şi fraţii săi rămaşi în viaţă cer în 1371 judelui Curţii cu prilejul ştiut al ratificării tranzacţiei cu fiii lui Bekus privind Icuşul de Sus să le dea o scrisoare privilegială în care să se cuprindă şi toate actele privitoare la pricina cu nobilii de Icuşul de Jos, socotind desigur că niciodată nu vor avea prea multe asemenea mijloace de garantare a unor drepturi atît de des puse în discuţie [4].

Capitolul IV

LUPTA LEGALĂ ÎMPOTRIVA DEPOSEDĂRII

Procesul Voya. — Procedură judecătorească, Arbitrar regal. — Motivele soluţiei adoptate. — Împrejurări externe şi interne ca factor determinant la darea sentinţei de către rege.

O ilustrare vie a felului cum acţionau mijloacele legale de garantare a stăpînirii de pămînt în cazurile de deposedare abuzivă ni s-a păstrat în dosarul din păcate necomplet, dar cu posibilitatea reconstituirii unor lacune parţiale — aflat în arhiva familiei Himfy şi privind procesul de deposedare al familiei Voya de care a fost vorba şi mai sus. S-a putut urmări prima parte a procesului constînd din faptul concret al deposedării în forma cea mai brutală cu putinţă, cu operaţiile juridice decurgînd în mod necesar din acestea: anume

---

[1] Într-adevăr Ladislau, fiul lui Gall de Omor, era nepotul de fiică al banului Teodor Veyteh care era fratele donatorilor Mihail banul şi Veteh din documentul din 1288, precum şi al beneficiarelor donaţiei — anume surorile Ecaterina şi Agneta — din care se trăgeau reclamanţii.

[2] *a canonia maiori dignitate fulgens.*

[3] *de qua quidem quinta meta cursus ipsarum metarum infradictam villam Olykus debuisset cadere in fluvium Temes et in eodem fluvio sursum currendo usque dum a parte septentrionali quidam alveus Zarazykuspataka caderet in eundem fluvium Temes scilicet (probabil = sed) ad instantem petitionem ipsorum scilicet vestrorum et nostrorum hominum prefati Olachii prefatos cursus metarum secus eandem magnam viam transire permisissent.*

[4] De astă dată însă nu se mai pomeneşte de nici un registru.

întîmpinările din ianuarie 1361 și martie 1363 care au fost analizate aci. Pornirea unui proces de revendicare din partea lui Benedict de Voya ne este atestată de actul de amînare dat de palatin pîrîtului Petru Himfy [1] în ziua a cincisprezecea a lăsării la vatră a oștirii regale pornite în Bulgaria (=13 oct. 1365), dată cînd acesta trebuia să înfățișeze actele sale cu privire la moșia Voya, cu plata prealabilă a unei amenzi de trei mărci. Amînarea se dă pe data de 13 ianuarie 1366. Din compararea acestui act cu un act de amînare dat tot de palatin la 20 ianuarie 1365 [2] în procesul lui Dominic de Giulvăz cu frații de devălmășie ai lui Laurențiu Himfy pentru revendicarea moșiilor Ozyag. . . etc., despre care a mai fost vorba, amînat și acesta la a cincisprezecea zi a lăsării la vatră a oștirii regale pornite în Bulgaria (deci tot la 13 oct. 1365) se poate încerca a se urmări în trecut termenul precedent al procesului intentat de Benedict de Voya lui Petru Himfy. Este foarte probabil ca acesta să fi fost statornicit și el tot în ianuarie 1365. Dacă se va lua în seamă că adunarea obștească a nobililor din comitatul Caraș prezidată de palatin s-a ținut la sfîrșitul lunii iulie 1364, pare destul de verosimilă presupunerea că la acea adunare obștească nobilul deposedat s-a plîns de această deposedare, pornind o acțiune de revendicare în fața palatinului, fixată foarte probabil la 19 noiembrie 1364 [3] și apoi la 13 ianuarie 1365, amînată apoi precum știm din pricina pornirii oastei regale la a cincisprezecea zi a lăsării la vatră a acestei oști (13 oct. 1365) și în sfîrșit, la împlinirea și a acestui soroc, amînată iar din *porunca regelui* la 13 ianuarie 1366. Despre soarta ulterioară a acestei acțiuni ținute în loc, mai întîi de campania din Bulgaria și apoi de porunca regească, obținută de frații Himfy, nu se mai știe nimic. E probabil că acțiunea pornită de Benedict de Voya împotriva lui Petru Himfy în lipsa lui Benedict Himfy reținut în occident a primit o întorsătură nouă și destul de gravă prin venirea lui Benedict Himfy în comitat în calitate de comite de Caraș și de Cuvin.

Încă din aprilie 1366 îl vedem învestit cu puteri extraordinare. Situația lui depășește pe a unui comite de comitat. Ca și palatinul, el ține adunarea obștească asistat de doisprezece asesori aleși de nobilii comitatului și întocmește cu ei liste de proscripții. Este drept că documentele nu ne-au păstrat numele decît al unui singur « răufăcător » proscris anume *Ladislau* (=Vlad)? *fiul lui. . . aus* (=*Ladislaus*? *Nicolaus*? diacul sau notarul) care e predat lui Benedict Himfy ca gazdă de hoți și sprijinitor învederat al răufăcătorilor [4]. Dar dacă nu ni s-a păstrat decît un singur nume este pentru că în privința acestui singur proscris socotit desigur mai de seamă, comitele Benedict a cerut instrucțiuni speciale regelui, care pare și el cam nedumerit, oprindu-se în răspunsul său la *o soluție oarecum* provizorie: « Deci poruncim credinței tale să-l ții pe acest Ladislau ferecat în lanțuri pentru această răutate a sa » [5].

[1] Cf. Pesty, III, p. 73—74.

[2] *Ibidem*, p. 70—71.

[3] Cf. termenul de amînare dat de palatin la ședința din 26 iulie 1364 pe data de 18 nov. 1364 (Pesty, III, p. 66 67) și de asemenea cel din 9 august 1360 amînat la 25 noiembrie 1360.

[4] Cf. Pesty, III, p. 74. « *Hospitem furum et fautorem malefactorum publicum* ».

[5] *quatenus ipsum Ladizlaum pro huiusmodi suo maleficio conserves vinculis mancipatum*. Este desigur vorba de un romîn. Pentru valoarea unor asemenea motivări cf. mai jos, p. 125.

Dar în cursul acestui an 1366 comitele de Caraș avea să mai ia și alte măsuri foarte grave împotriva ortodocșilor și a romînilor din comitat. Nu mai putea fi vorba acum de urmărirea procesului început. La sfîrșitul anului, Benedict Himfy ajunge ban al Bulgariei, păstrînd însă sub ascultarea sa și comitatul Caraș [1]. Această calitate de ban o va păstra pînă la 25 septembrie 1369 cînd Vidinul e predat împuternicitului țarului Strașimir din porunca lui Ludovic care nu știe cum să-l mai despăgubească pe fostul ban. Îi dă dreptul de paloș pentru moșiile sale Remetea și Iersig, asociind la acest drept și pe ceilalți părtași ai săi de bunuri și îndată îi mai dăruiește și moșiile fiilor lui Necșa (iulie 1369) deposedați, cum am văzut, desigur tot la sugestia lui. Nici acum nu poate fi reluată acțiunea în revendicare a nobililor de Voya. Atunci cînd vom da din nou de urma ei, ea va coincide cu o eclipsă neexplicată încă a lui Benedict Himfy.

În noiembrie 1369, Benedict Himfy e calificat de *fost* ban al Bulgariei. Dar noile rosturi în Polonia ale lui Ladislau de Oppeln, fostul palatin al Ungariei și comite de Timiș după urcarea lui Ludovic pe tronul Poloniei îi dau putință regelui să-l numească pe Benedict Himfy comite de Timiș [2]. Comiții de Timiș erau socotiți printre dregătorii de frunte ai regatului, egali în însemnătate cu voievodul Transilvaniei sau comitele de Pojon. În timpul lui Ludovic numirea la unul din aceste comitate desemna pe cel numit la conducerea expedițiilor militare corespunzătoare, fie în nord sau vest (Boemia, Austria, Dalmația, Italia), fie în sud și sud-est (Țara Romînească, Peninsula Balcanică). Numirea lui Benedict Himfy în acest post la care se mai adaugă și comitatul Cenadului [3] și, poate, exercitarea unei autorități asupra Carașului [4] avea un sens destul de clar: anume să ridice în fața Banatului Severinului reînviat pentru domnul Țării Romînești un alt Banat menit a veghea la hotar asupra ținuturilor vasale — și totuși destul de slab legate de sfînta coroană — din ținutul Severinului precum și al Vidinului. Cetatea cheie a acestui sistem de supraveghere trebuia să fie cetatea Orșovei. Asupra ei își îndreaptă Benedict Himfy toată atenția pornind la întărirea ei. Tot acolo avea să rămînă la postul de conducere în cursul anului 1373 soția lui Benedict Himfy, în timpul lipsei acestuia. Către soția lui Benedict Himfy și către frații lui [5] se îndreaptă instrucțiunile regale.

În 1372 asistăm la o slăbire a influenței lui și la o înviorare a elementelor supuse pînă atunci unei apăsări destul de grele. Indiciul cel mai sigur al

[1] Dovadă corespondența purtată cu el de voievodul Transilvaniei în privința ridicării unor porci ai iobagului Dragul din Șugdia, de iobagii regali din Lugoș (*Doc. Val.*, p. 213). Dacă nu ar fi atîrnat de el comitatul Carașului nu ar fi avut nici un rost scrisoarea voievodului către banul Bulgariei în această privință.

[2] La 11 noiembrie 1371.

[3] La 20 mai 1374 el poartă titlul de comite de Timiș și de Cenad, ceea ce poate să corespundă și pentru anii precedenți.

[4] Documentele nu ne păstrează numele vreunui comite de Caraș pentru vremea aceea.

[5] Cf. Hurmuzaki, I/2, p. 275, doc. datat greșit ca fiind din 1382. Publicat fără an în Fejér, *Cod. Dipl.*, IX (5), p. 627. Regele scrie din Buda lui Petru Himfy castelanul de Orșova după ce a primit scrisoarea sa cu veștile trimise cerîndu-i să vegheze zi și noapte la graniță și să-i trimită toate știrile ce le va afla. Datarea 1382 e greșită căci atunci Petru Himfy era mort de cinci ani aproape. Data trebuie mutată în anul 1373 cînd îl găsim de strajă înlocuindu-l oarecum pe Benedict.

acestei schimbări la faţă se află în felul cum e formulat actul de restituire pe care îl dă regele fiilor lui Necşa [1].

Gestul acesta al restituirii nu avea numai menirea să repare o nedreptate — căci regele mai tolerase şi chiar inspirase şi alte nedreptăţi cum s-a şi văzut — ci trebuia să împace spiritele, aducînd iar încrederea în falsul mit al nepărtinirii regeşti. Era de aşteptat ca toţi cei nedreptăţiţi să folosească acest prilej pentru revizuirea cauzei lor.

Tot acum se redeschide şi procesul fraţilor Voya, de astă dată de către celălalt frate Gheorghe — care va duce procesul pînă la capăt. Actul de restituire în folosul fiilor lui Necşa abia e dat de rege la 3 iulie 1372 şi de îndată se şi porneşte o acţiune de revendicare din partea nobililor de Voya sub forma unei acţiuni *recaptivatorii statutorii*. Data ei completă nu este păstrată de regestatorul actului [2] care se mulţumeşte să arate doar anul acestei recaptivări, dar faptul că judecarea împotrivirii ridicate de fraţii Himfy la punerea în posesie ajunge în faţa judelui curţii la 15 septembrie 1372 îndreptăţeşte presupunerea că acţiunea a trebuit să fie pornită cam prin august. Este interesant de subliniat că această acţiune s-a pornit cu mărturia capitlului de Tytel şi nu a capitlului de Cenad ca pînă acum, deşi scrisoarea de împuternicire dată de Benedict de Voya fratelui său Gheorghe pentru această acţiune, este dată în faţa capitlului de Cenad. La înfăţişarea

---

[1] « Cum duhul încrezător al luminăţiei noastre a dat crezare delaţiunilor unor ponegritori şi la şoapta vicleană a unora... ce-i învinuiau în faţa noastră pe Ioan, Ladislau şi Petru, fiii lui Necşa, de vina necredinţii şi a răzvrătirii blestemate... noi i-am lipsit pe ei... de toate moşiile lor precum şi de cnezatele lor şi de celelalte măriri ca pe nişte necredincioşi învederaţi ai noştri şi pătaţi de păcatul blestematei răzvrătiri... ‹fiind ei› *proscrişi şi alungaţi din hotarele regatului nostru* (dar după aceea o cunoaştere mai de aproape ne-a arătat că aceste învinuiri erau mincinoase şi viclene), — şi deşi noi am dat şi am dăruit pe veci moşiile şi cnezatele lor magistrului Benedict, fiul lui Pavel, fiul lui Heem, comite de Timiş şi fraţilor săi şi moştenitorilor lor prin alte scrisori ale măriei noastre, întrucît însă prin darea pe faţă a adevărului faptelor şi înlăturarea norilor ponegririlor s-a arătat în toată strălucirea nevinovăţia neîntinată a fiilor lui Necşa... pe care după o cercetare de aproape în toate pricinile de mai sus i am găsit fără vină şi fără cusur şi ne-am amintit că au stăruit întotdeauna cu vrednicie în credinţa şi supunerea lor, şi atunci cînd mulţi alţii s-au abătut de la ascultarea mariei noastre, noi am văzut că ei nu s-au îndepărtat de la calea credinţei şi ne-au adus chiar slujbe credincioase şi folositoare după putinţa lor la prilejuri şi locuri potrivite. *Noi aşadar care ne bucurăm mai mult de bunul nume al supuşilor noştri decît de nemernicia lor... socotind că e lucru nedrept deopotrivă şi necuvenit să osîndim pe cel nevinovat sau să-l lăsăm sub pedeapsă pe cel osîndit pe nedrept...* etc. le-am înapoiat şi dat îndărăt suszisele lor moşii şi cnezate... etc. fără a se ţine seama de darea sau dăruirea lor făcută acestui magistru Benedict şi fraţilor săi — pe care *dăruire o stricăm şi o ădărnicim prin puterea scrisorii de faţă*, iar scrisoarea noastră precum şi a oricăror altora dată cu privire la această dăruire o socotim desfiinţată, de nimic, şi lipsită cu totul de putere pe viitor ». (Pesty, III, p. 121—123, doc. din 3.VII.1372).

[2] Fejér, *Cod. Dipl.*, IX (6), p. 305. « Capituli ecclesiae Tytulensis relatoriae super eo quod cum homo regius et eiusdem capituli in complementum mandati cuiusquam regii, *recaptivatorio statutorii pro Georgio et Benedicto* filiis Ioannis, filii Petri de Voya emanati ad faciem possessionis Voya in comitatu de Krasso existentis accessissent, eandemque cum villis ad se pertinentibus recaptivare et per suas veras metas reambulare et praedictis nobilibus de Voya statuere voluisset, *Benedictus, Petrus et Nicolaus* filii Heem, ipsos a statutione ac metarum erectione prohibuissent, unde ipsi eosdem Benedictum et fratres citassent rationem contradictionis reddituros, anno MCCCLXXII » (arhiva fam. Kállai).

înaintea judelui Curţii, în ziua de 15 septembrie, fraţii Himfy sînt reprezentaţi de nişte înputerniciţi ai lor[1] ce nu sînt arătaţi pe nume după cum se obişnuieşte în actele de amînare. De asemenea nu se pomeneşte nici de vreo scrisoare de împuternicire dată lor de fraţii Himfy. E vorba probabil de nişte trimişi cu un mandat *limitat* doar la formalitatea primirii termenului. Lucrul acesta ar putea însemna că amînarea ce avea a se da prin actul judelui Curţii din 22 septembrie,«pentru întîietate de soroc»[2] era dinainte cunoscută. Amînarea se dă tocmai pe ziua de 1 mai 1373. Motivul întîietăţii de soroc nu poate să însemne altceva decît că în acest timp se mai afla *în curs de judecată şi alt proces privitor la aceiaşi pricină între părţile litigante.* O altă observaţie ce trebuie făcută mai este şi aceasta. Am văzut că privilegiul dat de rege lui Benedict Himfy la 31 ianuarie 1364 întărea pentru *acesta şi fiul său* dăruirea moşiilor cumpărate de rege de la Ioan Pecenegul. Acum însă cu prilejul acţiunii pornite de Gheorghe şi Benedict de Voya vedem că se ivesc ca împotrivitori solidari *toţi trei fraţii Himfy din Banat* — anume Benedict, Petru şi Nicolae. În sfîrşit trebuie semnalată o nouă ciudăţenie juridică. Nu se cunoaşte urmarea acţiunii începute, dar, la 16 iulie 1374, în faţa capitlului de Tytel « Gheorghe , fiul lui Ioan de Voya, în numele său şi al fratelui său Benedict l-a oprit pe. . . rege de la dăruirea şi veşnicirea susnumitei moşii Voya şi a locurilor ce ţin de ea, iar pe Benedict, Nicolae şi Petru, fiii lui Pavel, fiul lui Heem şi pe Nicolae, fiul aceluiaşi Benedict şi pe oricare alţii de la primirea ei <cît> şi de la orice fel de amestec în această <moşie>»[3]. Cum se poate explica această nouă oprelişte la treisprezece ani depărtare după cea din 25 februarie 1361? În 1361 era vorba de o prohibiţie cu privire la un act pe cale de a se face. Acum însă e vorba de un act săvîrşit cu mulţi ani în urmă. Nu mai putea fi vorba de o dăruire viitoare pentru a putea fi oprită prin ridicarea unei prohibiţii prealabile. Singura încercare de a găsi un sens acestei prohibiţii ar consta în scindarea acţiunii juridice « recaptivatorii statutorii » în cele două momente ale sale, considerînd recaptivarea ca valabil săvîrşită încă din 1372[4] şi socotind doar formalitatea trecerii în posesie ca fiind vremelnic oprită prin împotrivirea fraţilor Himfy.

Istoricul ultimei părţi a acestui proces se află în scrisoarea recapitulativă a judelui curţii din 20 mai 1378[5]. Ea mai trebuie completată cu dările de seamă ale capitlului de Cenad din 29 martie 1378[6] şi 24 iulie 1378[7] cu porunca regelui din 30 mai 1377[8] contramandată de cea din 3 iulie 1377[9]. Din cercetarea atentă a tuturor actelor rămase şi îndreptînd unele greşeli ce pot fi corectate în baza materialului existent, mai semnalînd totodată şi unele nepotriviri ce se datoresc neglijenţei scribului cancelariei Judelui Curţii, se poate ajunge la unele concluzii, mai ales dacă se compară mersul acestui proces cu cel de pildă al unei judecăţi întrucîtva similare, privind o

[1] *Assumptores termini.*
[2] *racione prioritatis termini.*
[3] Hurmuzaki, I/2, p. 258.
[4] Cf. Pesty, III, p. 123—124, doc. din 22 sept. 1372.
[5] *Ibidem*, p. 136—151.
[6] *Ibidem*, p. 152—156.
[7] *Ibidem*, p. 151—152.
[8] *Ibidem*, p. 130—131.
[9] *Ibidem*, p. 131—132.

cotropire de pămînt, pentru care se poartă judecată între doi nobili din Caraş în cursul anilor 1341—1346.

Din urmărirea procesului acesta din urmă [1] se poate vedea care e mersul *normal* al unui proces de revendicare chiar şi tărăgănat de interesul uneia din părţi, fără însă ca să apese în cumpăna dreptăţii greutatea unor puternici ai zilei de teapa fraţilor Himfy. Procedura aceasta normală constă în cazul amintit dintr-o reambulare făcută de delegatul regelui însoţit de martorul capitlului de Cenad în 1341, urmată de două recaptivări făcute în toamna anului 1343 şi primăvara anului următor cu concursul de astă dată al capitlului din Tytel. După împotrivirea ridicată de fiecare dată de pîrît dar neurmată de înfăţişarea actelor făgăduite şi după un şir de amînări cerute de el sub pretextul aducerii lor se dă în sfîrşit sentinţa de adjudecare în favoarea reclamantului, *motivată de efectuarea a trei recaptivări şi de trecerea a trei serii de soroace pentru înfăţişările de acte la care se îndatorase pîrîtul* la facerea împotrivirii, fără însă a le aduce şi fără a binevoi să dea socoteală de temeiul împotrivirii sale[2]. Prin îndărătnica neînfăţişare a actelor sale el se arată a deţine acel pămînt cotropit pe nedrept «*taciturnitatis in silencio*», în ciuda dreptului (reclamantului) [3].

În felul acesta se poate afla mai uşor linia urmată de fraţii Voya în acţiunea lor. O primă recaptivare încercată de Benedict este cea pomenită de palatin [4] în scrisoarea sa de amînare din 1365. O a doua recaptivare fusese încercată de Gheorghe de Voya în vara anului 1372 [5] cum am văzut mai sus cu concursul capitlului de Cenad, cînd s-a izbit de împotrivirea celor trei fraţi Himfy. E probabil că înainte de a părăsi acţiunea lor îngreuiată desigur de noua favoare de care se bucura în 1374 Benedict Himfy, reclamanţii au ridicat acea împotrivire a lor din 16 iulie 1374 ca un fel de măsură de precauţiune pentru viitor. Căci tocmai acum, în iulie 1374 Benedict Himfy e din nou la mare preţ. La 6 iulie e chemat în grabă de rege pentru a-l sfătui în privinţa atitudinii de luat faţă de boierii lui Vlaicu fugiţi din Ţara Romînească, sau mai bine zis a atitudinii de luat faţă de domnul de peste munţi [6]. Nehotărîrea regelui apare în fiecare cuvînt din acel apel la fostul ban al Bulgariei socotit un fel de specialist în treburile privind Ţara Romînească. Venirea lui Benedict Himfy îl îndreaptă spre hotărîri definitive. Căci nu mult după aceasta i se încredinţează o misiune de încredere în legătură cu evenimentele din Ţara Romînească şi regele porunceşte tuturor credincioşilor săi cavaleri, nobili, vasali [7] şi romîni cît şi celorlalţi slujitori ai săi din districtul sau ţinutul

---

[1] Cf. Pesty, III, p. 15 23.

[2] Pesty, III, p. 21. «*Et quia habitis trinis possessionariis recaptivationibus et totidem instrumentorum exhibicionibus... contradictionis racionem reddere, suaque instrumenta exhibere nolente, possessiones hominibus eas legitime requirentibus non obstante contradictione quarumlibet statui debere de regni consuetudine (pristina)*».

[3] *Ibidem.* «*Et sic ipsam possessionem taciturnitatis in silencio minus iuste occupatam in preiudicium iuris ipsius... detinere videbatur*».

[4] Pornită deci în faţa acestuia desigur cu prilejul adunării palatinele din iulie 1364, ea e îndreptată curţii palatinale ca instanţă de judecată.

[5] De astă dată înaintea unei alte instanţe, anume a Judelui Curţii, care ca şi Palatinul avea jurisdicţia supremă a proceselor dintre nobilii din regat.

[6] «Századok», 1900, p. 614 (cf. şi *Doc. Val.*, p. 251).

[7] Hurmuzaki, I 2, p. 218.

Temeskuz (din comitatul Caraş) să asculte de el ca de regele însuşi. Nu e greu de ghicit la lumina evenimentelor următoare că acea misiune era în legătură cu o acţiune combinată a comitelui de Timiş cu nemulţumiţii din Ţara Romînească, avînd ca ţel principal redobîndirea Severinului. Nu se poate şti mai precis în ce a constat ea exact şi ce izbîndă a avut. S-ar putea crede că rezultatul nu a fost cel dorit căci după aceasta, începînd din anul 1374 şi pînă în anul 1378, Benedict Himfy nu va mai apare cu vreo dregătorie, ci atunci cînd va fi pomenit va fi numit doar « fostul ban » [1].

Acesta e momentul cînd porneşte Gheorghe Voya a treia acţiune de « recaptivare » [2] cu concursul capitlului din Tytel în ziua sfinţilor Petru şi Pavel (29 iunie) 1375. La punerea în stăpînire ridică împotrivire oficialul lui Benedict Himfy în numele doar al acestuia, fără a mai fi vorba de fraţii săi. Mersul acţiunii este arătat în scrisoarea recapitulativă a judelui Curţii. Această scrisoare recapitulativă are unele lacune importante. Nu se pomenesc toate actele, de pildă *nu se menţionează acţiunea fraţilor Voya din 1365 şi 1372*; nu se redă exact cuprinsul actelor. Astfel rezumînd privilegiul dat de rege lui Benedict Himfy în 1364 se confundă cu cel din 1361, arătîndu-se că ar fi vorba de o donaţie făcută lui Benedict Himfy *şi fraţilor săi Petru şi Nicolae precum şi vărului său Ladislau* cînd tocmai în acel privilegiu spre deosebire de actul din 1361 donaţia se face pentru *Benedict şi fiul său*. Scrisoarea mai conţine inadvertenţe şi mai grave care întunecă tot mersul acestui proces [3]. După împotrivirea amintită urmează citarea împotrivitorului la curtea regelui unde se înfăţişează împuternicitul său Blasiu diacul care cere o amînare pentru aducerea actelor (22 septembrie). La 6 octombrie se înfăţişează actele de ambele părţi: ale reclamantului constînd din privilegiul dat de Ladislau IV magistrului Laurenţiu, fiul voievodului Laurenţiu în 1277, privind dăruirea moşiilor Voya şi Kereszeg făcută acestuia [4] precum şi o scrisoare patentă a lui Carol Robert reproducînd scrisoarea capitlului din Arad din 1339 cu privire la dăruirea pe veci lui Mihail, Ioan şi Nicolae, fiii lui Petru, fiul lui Tyman

---

[1] O schimbare se va produce tocmai prin octombrie 1377 la moartea fratelui său Petru cînd regele înduioşat îi va dărui lui *Benedict* pentru moartea acestuia o moşie pe care urma însă mai întîi să o găsească. Pentru mai multă siguranţă Benedict Himfy capătă o făgăduială scrisă a regelui în sensul acesta. Favoarea lui însă nu se opreşte aci şi foarte curînd este numit comite de Pojon.

[2] Pesty, III, p. 136—137.

[3] Cf. mai jos, p. 118.

[4] În scrisoarea recapitulativă se omite tocmai să se arate care e legătura dintre acest act privindu-l pe magistrul Laurenţiu şi dreptul coborîtorilor lui Petru fiul lui Tywan asupra moşiei Voya sau a unei părţi din ea. Însuşi faptul posedării acestui document constituie o prezumţie puternică în favoarea înfăţişătorului. Este posibil ca acel magistru Laurenţiu să fi dăruit acelui Tywan sau Tycvan pentru credincioasă slujbă acea vale pe la sfîrşitul sec. XIII aşa precum vedem în 1288 în nord-estul Ungariei pe magistrul George dăruindu-i lui Petru comitele, zis Pirus, o parte din moşia dobîndită de el (cf. Hurmuzaki, I/I, 483). În acelaşi fel în anul 1319 Nicolae voievodul, fiul magistrului Mauriciu, comite de Maramureş, dă pentru credincioasă slujbă şi pentru moartea fratelui lor, etc. ...rudelor sale... Grigore Ladislau şi Petru, fiii lui Luca... o moşie... etc. (Anjou, I, 505). Potrivirea de nume între numele străbunului Tyvan (sau Tycvan) şi cel al celor *două localităţi* Tigvanul Mare şi Tigvanul Mic aflate în imediata apropiere a văii numite Valea (— Voya) sau Patak, îndreptăţeşte bănuiala că acel Tyvan este tot cnez stăpînind probabil aceste două sate, după chipul celorlalte stăpîniri cnezale de pe văile comitatului Caraş din vremea aceasta;

(=Tywan) [1] romînul a unui loc în districtul Iladia în locul numit Patak unde își aveau ei atunci reședința[2] ca să-l aibă spre necurmată sălășluire. La rîndul său pîrîtul înfățișează două scrisori privilegiale, anume actul întocmit dinaintea capitlului din Buda constatînd cumpărarea de către rege a moșiilor « Kuespotaka, Voya, Zekespataka»... și jumătate din moșia Bachtuisse de la Ion Pecenegul [3] cu declarația acestuia de garanție pentru evicțiune și actul de întărire [4] din 31 ianuarie 1364 [5] a daniei din 18 noiembrie 1361. Pe baza acestor acte și fără a mai lua în cercetare *actele de cercetare și de oprelişte* pe care voiau să le înfățișeze reclamanții (în persoana lui Gheorghe de Voya) se hotărăște chemarea în garanție a lui Ioan Pecenegul care trebuia să fie adus de Benedict fostul ban pe calea unei legiuite « evocări ». În chipul acesta procesul mai putea fi lungit peste măsură. La soroacele următoare, anume 13 ianuarie 1376, 1 mai 1376, 6 octombrie 1376 și 9 februarie 1377 neînfățișîndu-se Ioan Pecenegul, cu toată dovada legiuitei sale « evocări » aduse de Blasiu notarul, împuternicitul lui Benedict Himfy, în cele din urmă acel Blasiu, fiind întrebat solemn ca împuternicit al lui Benedict Himfy de Judele Curții dacă poate sau nu să-l aducă la judecată pe Ioan Pecenegul declară că însuși magistrul Benedict Himfy l-a chemat în judecată [6] pe Ioan Pecenegul la acele soroace adică la 1 mai, la 6 octombrie și în sfîrșit la 9 februarie, dar că el (= Blasiu) *a pierdut din întîmplare* [7] *scrisoarea de amînare a Judelui Curții dată împotriva magistrului Ioan Pecenegul.* Se hotărăște deci ca să fie chemat anume prin mandat (« evocatus ») de un delegat al regelui cu mărturia omului capitlului de Alba (regală). În urma acestor măsuri la 1 mai 1377 se înfățișează în persoană atît Ioan Pecenegul cît și Benedict Himfy, ca pîrîți, reclamanții fiind și ei prezenți în persoana lui Gheorghe, înfățișat atît pentru sine cît și pentru fratele său Benedict. Procesul se desfășoară normal. Reclamantul își înfățișează acum actele de cercetare și de oprelişte: adică două acte, emanînd unul de la capitlul de Cenad celălalt de la vicecomite și juzii nobililor, ambele constatînd alungarea brutală de pe

---

cele două Secașuri, cele două Carașuri, cele două văi ale Mîtnicului. La V. Motogna (*op. cit.*, I, p. 254) se emite ipoteza unei înrudiri între magistrul Laurențiu și descendenții lui Tyvan (cf. și Tr. Popa, *op. cit.*, p. 130). O asemenea înrudire nu poate explica trecerea automată a pămîntului de la magistrul Laurențiu la frații Voya, căci așa cum se știe, pămînturile din danii regale nu se puteau lăsa moștenire *decît fiilor*. În schimb am văzut din exemplele citate că se puteau dărui pămînturi (cu aprobarea regelui) pentru merite ostășești.

[1] În textul publicat întîlnim formele Tyman sau Tyvan. Citirea Tyman e desigur greșită în loc de Tywan ajuns apoi pînă la noi sub forma Tigvan sau Ticvan.

[2] *quendam locum pro perpetua residencia ipsorum... in loco Patak dicto ubi tunc idem residenciam habuissent ipsis in perpetuum datum et collatum fore* ». Se vede clar sensul acestei dăruiri. Este vorba de recunoașterea și perpetuarea după formalismul de cancelarie angevin a unei stări existente dinainte.

[3] Pesty, II, p. 45.

[4] *Ibidem*, p. 59.

[5] *Ibidem*, p. 138.

[6] « ipse dominus Benedictus banus predictum magistrum Johannen Bissenum... in causam attraxisset (din context se vede că nu e vorba de *o dare* în judecată, ci de *o chemare în garanție*) ».

[7] « sed ipse easdem litteras nostras prorogatorias contra ipsum magistrum Johannem Bissenum emanatas... casualiter amisisset » (adică dintr-un accident).

moşie săvîrşită de Toma zis Bur în 1361, alte două [1] scrisori de opreliște oprindu-l pe rege de la dăruirea şi veşnicirea moşiei Voya... etc. (23 II 1361) apoi întîmpinarea făcută de Mihail de Horoznok la capitlul de Cenad cu privire la brutalizarea de către Toma zis Bur a mamei şi surorilor reclamantului. O altă întîmpinare făcută la 22 martie 1363 arătînd că au fost scoşi cu violenţă de pe moşie de Ioan Pecenegul şi în sfîrşit scrisoarea de opreliște din 1374 emanînd de la capitlul din Tytel. Din partea sa pîrîtul Benedict Himfy nu a obiectat nimic la actele înfăţişate, ci a cerut judecătorului să fie apărat în cauză [2] de Ioan Pecenegul. Dar acesta declară fără ocol că nu-l poate apăra. Urmează aşadar ca o consecinţă firească adjudecarea moşiei Voya atribuită de judele Curţii împreună cu prelaţii şi baronii regatului lui Benedict şi Gheorghe, fiii lui Ioan, şi celorlalţi cărora li s-ar cuveni, urmînd ca banul Benedict să fie despăgubit din moşiile lui Ioan Pecenegul. După darea sentinţei, judele Curţii înaintează actele procesului regelui [3]. Urmărind pas cu pas modul de aplicare a legii de către judele Curţii de-a lungul fazelor acestei judecăţi se poate constata buna sa credinţă [4]. Atît din intervenţia sa pentru curmarea amînărilor rezultînd din neînfăţişarea lui Ioan Pecenegul cît şi din somaţia făcută lui Blasiu diacul de a răspunde dacă îl poate aduce sau nu pe acel Ioan Pecenegul (cînd s-a putut vădi şi înţelegerea tainică dintre împuternicitul lui Benedict Himfy şi fostul castelan de Ersomlyo) cît în sfîrşit din hotărîrea sa de adjudecare dată la 1 mai 1377, rezultă aceeaşi strictă aplicare a legii. Este mai puţin clară măsura de a înainta actele procesului «*ad requisicionem... domini... regis*». Aci nu pare a fi vorba de o cerere a regelui (requisicio) căci la plîngerea ce o face Gheorghe de Voya către rege pentru faptul că deşi obţinuse o sentinţă definitivă de adjudecare, totuşi judele Curţii nu a dispus ca ea să fie executată, regele îi porunceşte hotărît judelui că «aşa cum a dat hotărîrea de adjudecare împreună cu prelaţii şi baronii curţii, tot aşa să ducă pricina la încheiere», trecînd bunurile adjudecate în stăpînirea adjudecatarilor şi despăgubindu-l de îndată pe Benedict Himfy din moşiile lui Ioan Pecenegul. Ar urma deci că acea «requisicio» a regelui trebuie înţeleasă în sensul unei *cercetări* [5] a sentinţei date. Înaintarea unor asemenea pricini mai spinoase hotărîrii forului superior se mai întîlneşte în această vreme şi în alte împrejurări. Deci nu poate fi vorba aci de o judecată strîmbă a organelor judecătoreşti. Strîmbătatea judecăţii va decurge din *hotărîrea arbitrară a regelui* în două rînduri pentru a schimba mersul firesc al justiţiei, mai întîi la 3 iulie [6] cînd, prin porunca

[1] Pesty, III, p. 143. Nu se arată de ce s-au întocmit două acte. Poate pentru cei doi fraţi căci ele emană de la aceeaşi instanţă la aceeaşi dată.

[2] *expediri postularat.*

[3] Pesty, III, p. 145. *processum huiusmodi nostre adiudicationis ad requisicionem ipsius domini nostri regis distulissemus.*

[4] În schimb reaua credinţă a pîrîţilor pare neîndoioasă în urma mărturisirii «pierderii» scrisorii de amînare date împotriva magistrului Ioan Pecenegul.

[5] *requisitio = inquisitio.*

[6] Pesty, III, p. 131. Textul scrisorii regelui din 3 iulie reprodus în scrisoarea recapitulativă a judelui Curţii nu e redat fără greşeală căci în loc de «*filios Petri de Voya*» scribul neglijent a scris «*filios Petri dicti Vagut*» dintr-o confuzie cu numele de *Petrus dictus Wagud* al nobilului de *Zagorian* care nu are nici un fel de amestec în moşia Voya (cf. Pesty, III, p. 82 şi 93). Această greşeală capătă o dezvoltare mai mare la Traian Popa, *op. cit.*, vol. I, p. 144—145: «De aci rezultă că Petru de Valea se mai numea

sa de a fi din nou scoşi de pe moşie fraţii Voya el anulează efectul unei judecăţi legal rostite şi aprobate chiar de el [1], iar a doua oară în ianuarie 1378 [2] şi martie 1378 cînd prin dictarea oarecum a răspunsurilor ce le aştepta de la delegaţii trimişi să constate starea moşiei Voya precum şi a hotarelor sale el pregăteşte justificarea deposedării hotărîte dinainte de el. Este semnificativă însăşi desemnarea acestor delegaţi: episcopul Cenadului, magistrul Dominic [3], fiul lui Deseu de Beregsău (Berekzou), Petru de Macedonia şi

Vagut, Vaguch, Chioru, de Zagorian, şi că avea posesiuni şi în comuna Zagorian. Fiii lui Petru Chioru intră în conflict cu fraţii Himfy şi pentru moşia Zagorian moştenită de la părinţii lor. Ludovic cel Mare la 26 decembrie 1366 îi pune în vedere lui Benedict Banul Bulgariei că fiii lui Petru s-au plîns că predecesorii săi au ocupat fără nici un drept pentru rege o porţiune de pămînt din moşia lor Zagorian care... le aparţine... şi... o ţin ocupată chiar şi acuma...». Avem aci o dublă confuzie. Existenţa separată a acestor nobili de Zagorian reiese clar dintr-o citaţie a acestora din 30 martie 1370 într o pricină a lor cu Petru Himfy. Capitlul din Cenad raportează că citarea s-a făcut la moşia Kwtus a acestor fii ai lui Petru. Pe de altă parte se confundă plîngerea nobililor contra încălcărilor *comiţilor de Caraş, predecesorii lui Benedict Himfy*, cu pricina reală dar necunoscută cercetătorului amintit dintre aceşti nobili de Zagorian şi Petru Himfy aşa cum rezultă din citaţia amintită. Aci nu mai e vorba de o cotropire oficială pe seama regelui, ci de un proces de natură particulară.

[1] În scrisoarea recapitulativă din 20 mai 1378 s-a produs o confuzie între cuprinsul poruncii regale din 30 mai 1377 şi cel al contramandării regale din 3 iulie 1377. În adevăr, cînd judele Curţii primeşte scrisoarea regelui din 30 mai 1377, în care porunceşte să fie pus în posesie reclamantul, urmînd a se constata valoarea moşiei Voya pentru a se lua apoi o întindere corespunzătoare din moşia Zentbeneduk a lui Ioan Pecenegul şi cînd scrie capitlului de Cenad să pornească la această operaţie împreună cu delegatul regal, anume notarul Mihail, textul acesta din *cursul lunei iunie* cuprinde o referire la scrisoarea a doua a regelui din *3 iulie 1377*. Darea de seamă a acestei puneri în posesie şi constatări trebuie trimisă regelui pînă la octavele sărbătorii Sf. Iacob (— 1 august). Raportul capitlului arată că acestea toate s-au făcut în ziua de 24 iunie. În scrisoarea regelui din 30 mai (Pesty, III, p. 130—131) *nu se pomeneşte nicăieri de vreo amînare la 18 noiembrie*. Recomandarea judelui Curţii către capitlu ca *să nu ţină seama de amînarea pe ziua de 18 nov. dată din porunca regească* iarăşi nu are nici un rost în scrisoarea trimisă capitlului în *iunie*. Dimpotrivă ea îşi are locul şi raţiunea în scrisoarea trimisă capitlului după primirea poruncii regeşti din 3 iulie. În adevăr în acea scrisoare regele ordona o revenire imediată la starea dinaintea punerii în stăpînire a fraţilor Voya, urmînd ca lucrurile să rămînă astfel *pînă la 18 noiembrie*, cînd avea să se dea hotărîrea de către rege asistat de prelaţi şi baroni. Judele Curţii porunceşte deci capitlului să-l pună din nou în stăpînire pe Ben. Himfy ‹fără a ţine seama de amînarea procesului făcută din porunca regească pe ziua de 18 noiembrie›. Această întregire ce nu-şi avea locul în scrisoarea judelui Curţii din iunie 1377 trebuieşte mutată în scrisoarea sa din iulie 1377 după cuvintele « *accedendo, easdem* (— possessionem Woya et alias ad eandem pertinentes) non obstante... etc... facta... *statueret et committeret possidendas*) ». Deci fără a mai aştepta data de 18 noiembrie la care fusese amînat procesul trebuia să se facă punerea în stăpînire a lui Benedict Himfy. Acest lucru este în concordanţă desăvîrşită cu porunca regelui: « statim, visis presentibus, omni postposita contradiccione... eas restituatis... *infra octavas festi beati Martini confessoris nunc affuturas possidendas* ».

[2] Pesty, III, p. 132—133.

[3] Pentru moravurile vremii cf. plîngerea lui Petru Himfy din 1371 şi cercetarea poruncită de rege « *quod magister Dominicus filius Deseu de Beregzou anno in presenti circa carnis privium quator boves suos in propria possessione ipsius magistri dominici abstulisset* ». Acest Dominic era fratele fostului comite de Timişoara şi unul din marii baroni la fel ca şi Benedict Himfy. El avea mai multe proprietăţi în Banat. Ca atare trimite oameni la lucrările de întărire ale cetăţii Orşova (cf. « Századok », 1900, p. 600 publicat şi în *Doc. Val.*, p. 239).

Mihail zis Bubal, cavaleri ai curţii [1] care trebuiau să pornească la faţa locului, lăsînd la o parte toate treburile lor şi convocînd pe toţi vecinii şi megieşii şi îndeosebi pe magistrul Ştefan fiul lui Posa de Zeer care a ţinut (odinioară) acele locuri «*pro honore*», să purceadă înaintea delegatului capitlului de Cenad, trimis spre mărturie, la constatările anume poruncite cu privire la foloasele, rodnicia, felul şi mărimea moşiei, numărul satelor şi oamenilor locuind în ele, preţuindu-le la nevoie, şi socotind din ochi cîte sate se pot aşeza pe ele şi cîţi ţărani se pot stabili pe acel pămînt şi *cîte sate au fost la vremea dăruirii făcute răposatului Ioan*, şi mai înainte, şi dacă au fost cuprinse drepturi sau pămînturi ale regelui, [2] sau ale vreunor nobili, înăuntrul hotarelor arătate în scrisoarea regelui Carol Robert, în care caz trebuiesc citaţi nobilii aceia, cu toate actele lor înaintea regelui. *Ei trebuiau să mai afle acolo cu adevărat dacă semnele de hotar cuprinse în acele scrisori (ale lui Carol Robert) au fost ridicate* [3] *în jurul unei întinderi atît de mari din nebăgare de seamă sau din părtinire.*

Cei desemnaţi ca anchetatori au mers la faţa locului, dar fără episcopul de Cenad — capitlul fiind reprezentat de arhidiaconul de Caraş, specializat în asemenea misiuni — şi «în faţa multor nobili şi cneji vecini şi megieşi ai moşiei precum şi a (multor) cneji din acelaşi comitat» (=comprovinciales) au dat cu tot zelul răspunsul aşteptat la întrebările ce le erau puse. Şi anume: 1) regele Carol Robert a dăruit *numai doar* sesiunea sau posesiunea Patak numită cu alt nume şi Voya susnumitului Ioan [4] tatăl lui Gheorghe şi Benedict; 2) celelalte două sate Stankfalva şi Patak pe care le-au folosit [5] doar [6] atunci, adică la vremea sus-zisei dăruiri, le-a stăpînit acel Ioan în calitate de cnez şi a dat întotdeauna veniturile şi roadele lor cetăţii Iladia [7]. Aceste informaţii sînt *date direct de Ştefan, fiul lui Posa de Zeer* — după cum rezultă din cuvintele: «şi după aceea autoritatea asupra acestor părţi trecînd asupra

---

[1] Toţi cei desemnaţi aci trebuiau să lucreze din poruncă. Faptul că regele trimite «familiari» de ai săi, oameni de curte, şi nu se bizuie pe elementele locale e destul de semnificativ. Vecinii şi megieşii aveau să fie convocaţi, dar rolul lor avea să fie mai mult pasiv. Mărturia asupra situaţiei acelei moşii trebuia să fie dată iarăşi de fiul lui Posa de Zeer care e consultat în toate pricinile de hotărnicie mai însemnate din comitatul Caraş. De altminteri compunerea acestei comisii de anchetă aminteşte de comisia desemnată pentru delimitările moşiilor regale din comitatul Caraş. În realitate episcopul nu s-a dus la acea constatare motivîndu-şi lipsa iar declaraţiile lui Ştefan, fiul lui Posa de Zeer *care era şi parte în cauză*, au fost cele care au înclinat cumpăna în defavoarea fraţilor Voya.

[2] *nostra jura possessionaria.*

[3] *Sciatis etiam ibidem veritatem utrum negligenter vel pro favore, dicte mete in ipsis litteris patentis contente in tam magno spatio sunt eiecte (— erecte).* Cum vedem ordinul regal cuprinde în întrebările formulate răspunsurile pe care le aştepta.

[4] Se face abstracţie aci de cei doi fraţi ai acestuia.

[5] Pesty, III, p. 135 *ibi fruissent* (acest plural nu duce oare la toţi trei fraţii: Ioan, Mihail şi Nicolae?).

[6] *solummodo.* De comparat cu aceiaşi nuanţă restrictivă *dumtaxat* cînd a fost vorba de dăruirea lui Carol Robert.

[7] Această predare a veniturilor era socotită un argument în defavoarea fraţilor Voya. Pentru o părere contrară cf. V. Motogna, *op. cit.*, p. 292.

răposatului domn Toma voievodul[1], ei[2] nu mai știu de loc cum a ocupat acel Ioan mai multe pămînturi alipindu-le la *sus-zisa sesie* și cîte sate a întemeiat și a așezat pe ele, dar orișicîte sate a așezat el pe acele pămînturi, veniturile și roadele lor le-a dat întotdeauna în chip de cnez cetății sus-zise. Și a mai spus acel magistru Ștefan că (asupra faptului cînd și în ce chip a ridicat zisul Ioan semnele de hotar ale sus-zisei moșii numite Voya) acest lucru nu l-a știut nici el nici frații săi ». După încheierea acestei părți de natură oarecum istorică, datorită lui Ștefan de Zeer, delegații trec la celelalte răspunsuri cerute. 3) După cum au putut socoti ei, trei sute de țărani[3] ar putea ușor[4] să se așeze și să locuiască pe acel pămînt cu toate folosințele adică cu păduri, ape, fînețe și cu celelalte foloase (fructuositates); 4) În sfîrșit « au văzut și au constatat că hotarele arătate în actul regelui Carol Robert cuprind în mod vădit drepturi de stăpînire[5] sau pămînturi de ale regelui și de ale nobililor, adică *ale fiilor lui Posa de Zeer* (!?). Aceste drepturi și pămînturi regale cuprinse astfel sînt arătate cu de-amănuntul: *cnezatul* numit Guden (= Godeni?) cu cinci țărani ținînd de cetatea Crașova, satul lui Pavel *cnezul*, fiul lui Bogdan, ținînd de cetatea Iladia cu cinci țărani, satul sau « posesiunea » lui Ștefan *cnezul* unde sînt patru gospodării[6]. Pămînturile lui Ștefan de Zeer cuprinse în aceste hotare sînt: nouă gospodării (iobăgești) de pe pămîntul Focktalan și opt gospodării de pe posesiunea Perlyzke. Rezultatul era cam slab pentru toată bunăvoința depusă de anchetatori. Pe baza acestor constatări trebuia să fie dată hotărîrea din urmă. *Motivarea ei va fi însă cu totul străină măcar și de elementele acestor « constatări »*. Căci ea se va sprijini nu pe fapte, fie chiar și inexacte, ci pe *o interpretare* cu totul fantezistă a sensului daniei lui Carol Robert. După ce s-a străduit să limiteze cît mai mult obiectul daniei, despărțind posesiunea Voya de cnezatele amintite *păstrate de el (cum se afirmă), doar în calitate de cnez* hotărîrea mai caută să joace asupra cuvintelor de « *locus sessionalis* » cu intenția de a crea o confuzie între acest termen general de « locus sessionalis » și cuvîntul de *sessio* cu un sens precis și cît se poate de limitat. Cuvîntul de *sessio* arată un loc de așezare foarte mărginit

---

[1] Data numirii lui Toma e arătată de Homan, *op. cit.*, III (tabel), a fi anul 1342. Dar în 1343 (2 mai) îl vedem pe Posa numit tot comite de Caraș în întîmpinarea pe care o face prin slujitorul său Petru de Bok înaintea capitlului *de Arad* cu privire la ocuparea a șapte sate ale cetății Ersomlyo de către Lucaci, fiul lui « Raicu »... Să fie oare această întîmpinare în legătură cumva cu plecarea sa din comitat și cu noile socoteli ale fostului voievod Toma? Pesty, III, p. 135: *postmodum honore parcium earumdem in condam dominum Thomam woyvodam transmutato*.

[2] *ignorararent* (pluralul se referă tot la fiii lui Posa de Zeer). Această ignoranță începe deci de la data înlocuirii lui Posa de Zeer prin Toma Szecheny și se referă la împingerea hotarelor de către frații Voya. Este totuși ciudat că asupra semnelor de hotar însăși (desigur cele pomenite în actul lui Carol Robert din 1339) cei trei nobili de Zeer nu au nici o cunoștință cînd acestea au trebuit să fie ridicate chiar pe vremea comitelui Posa de Zeer. Din felul cum e formulat aci răspunsul s-ar putea deduce poate greșit că nici nu ar fi vorba aci de hotare stabilite pe calea legală cu mărturia delegaților arătați anume în cursul procesului. (Pesty, III, p. 144 și 150).

[3] *trecenti rustici*, cf. darea de seamă a cercetării la fața locului din 24 iunie 1377 unde se constată că numărul iobagilor de pe moșie este de o sută opt.

[4] *comodose*

[5] *iura possessionaria seu terre.*

[6] De observat că în cazul acestui Ștefan nu se arată legătura sa cu vreo cetate regală.

ce nu poate fi confundat cu noțiunea de *possessio* (=moșie). Care e sensul precis al termenului de *locus sessionalis* cuprins în textul actului de danie al lui Carol Robert, după cum reiese limpede din parafrazarea sa? Aflăm un sinonim al său într-o confirmare din 12 octombrie 1355 a unei reambulări din Maramureș [1] din anul 1336: « *sicut eedem possessiones verus descensus et certus locus mansionis eiusdem Dragus... praefuisse dinoscuntur* [2]. *Locus sessionalis* ca și *locus mansionis* înseamnă *loc de reședință, loc de locuință,* fără nici o altă precizare. Se vede din confirmarea din 1355 că acest termen de *locus mansiónis* corespundea acolo unei posesiuni sau moșii însemnate cum era moșia Bedöhaza. În același sens trebuie interpretat termenul de *locus sessionalis* din documentul lui Carol Robert dat în 1339 pentru frații Voya unde îl vedem folosit în sensul de « residencia ». Dar încă din 1358 Ioan Pecenegul impusese fiilor cnezului Zekul « tranzacția » cunoscută prin care în schimbul renunțării lor la moșia (possessio) Valea Secașului ei obțineau o *sesiune* îndestulătoare pentru cincizeci de gospodării iobăgești. O interpretare asemnătoare încearcă hotărîrea regelui din mai 1378 în care nu e nicăieri pomenit cuvîntul de *sessio* ce-l aflăm însă în raportul anchetatorilor, dar e tălmăcit în sensul acesta termenul de *locus sessionalis.* Deci frații Benedict și Ioan de Voya vor fi condamnați la pierderea moșiei lor pentru că « deși regele Carol Robert a dat acel *loc sesional* fraților Mihail, Ioan și Nicolae, fiii lui Petru, fiul lui Timan și a pus să li se dea în stăpînire, aceștia la vremea acelei puneri în stăpînire, făcută de omul regelui și de omul capitlului de Arad, cu prilejul ridicării acelor semne de hotar au ocupat cu viclenie și înșelăciune pe seama lor din pămînturile și satele regale pămînt nu ‹numai› pentru un ‹singur› loc sesional ci au ocupat chiar sate și chiar pămînturi bune pentru mai multe sate[3]. Deci pentru aceste purcederi înșelătoare ale lor, ca să nu pară că ei rămîn cu un cîștig de pe urma acestei înșelări a lor» au fost lipsiți de tot acest pămînt al lor numit Voya, care a fost adjudecat lui Benedict Banul și tuturor moștenitorilor săi. Iar pentru punerea sa în stăpînire a fost trimis anume de la curte Ștefan zis Croatul.

Reaua credință a întregii motivări e vădită. Dar chiar dacă s-ar admite că într-adevăr regele era convins de adevărul acestor afirmații, cum se explică oare deosebirea de măsuri luate în Transilvania în cazuri mult mai grave? La 1359 regele primind plîngerea iobagilor din Micăsasa [4] și Hususău [5] împotriva uzurpărilor unor nobili, trimite în anchetă pe episcopul de Nitra și

[1] I. Mihalyi, *Documente maramureșene,* p. 34.

[2] Pesty, III, p. 138. (Rezumatul scrisorii lui Carol Robert din 1339). « In predictis autem litteris eiusdem domini Karoli regis per ipsum dominum Karolum Regem pro fidelibus serviciis Michaelis Iohannis et Nicolai filiorum Petri filii Tyman (= Tywan), de genere Olacali, fidelium suorum *quendam locum pro perpetua residencia* ipsorum in districtu de Elyed in loco Patak dicto ubi tunc iidem residenciam habuissent ipsis in perpetuum datum et collatum fore ac *ipsum locum sessionalem* Patak qui alio nomine Woya nominaretur per hominem suum regium et testimonium dicti capituli Orodiensis sub metis in eisdem denotatis, nemine contradictore apparente statutum fuisse comperiebamus manifeste ».

[3] *sed villas et eciam terras pluribus villis aptas de terris et villis regalibus fraudulenter et dolose pro se occupasse.*

[4] Mikezaza (în Tîrnava Mică).

[5] Huzyuzou (tot acolo).

pe Petru Zudar, castelanul de Diosgeur ca să cerceteze și *să reia* ceea ce s-a cotropit dîndu-l iobagilor. Nu e vorba nici o clipă de o confiscare a moșiei nobililor [1]. Mai tîrziu în aprilie 1380 într-o pricină similară regele poruncește comitelui secuilor să cerceteze încălcările nobililor de Dumitra și Terpiu asupra bucăților de pămînt arabil *ale moșiilor regale* și să le hotărnicească, redîndu-le iobagilor regești spre folosință [2].

Probabil că în cazul nostru trebuie să ținem seama și de anumite împrejurări de moment care au determinat această hotărîre. Unele apropieri de date vor aduce poate mai multă lumină în această privință. Mai întîi trebuie precizat anume momentul cînd s-a luat hotărîrea de deposedare definitivă a fraților Voya. Acest moment nu pare a fi chiar în iulie, cînd s-a produs schimbarea la față [3] în procesul fraților Voya — căci atunci s-a revenit doar asupra poruncii date de rege la 30 mai, urmînd ca cercetarea actelor și darea hotărîrii să se facă *de rege* la 18 noiembrie — ci după aceea [4]. Măsura aceasta a fost desigur dictată de nevoia pe care o avea regele de serviciile militare ale fraților Himfy precum și de slujba lui Ioan Pecenegul, pe care îl aflăm în preajma regelui cam tot pe acum [5]. Este momentul conflictului cu domnul Țării Romînești și al luptei în care cade Petre Himfy. La 30 octombrie 1377 regele îi făgăduiește în scris lui Benedict că îi va da pentru moartea fratelui său prima moșie liberă prin moartea unui nobil fără de moștenitori [6]. E destul de probabil că Benedict să fi folosit acestă făgăduială a regelui pentru a obține recunoașterea *definitivă* a stăpînirii sale asupra moșiei Voya, cu atît mai mult cu cît un conflict cu Ioan Pecenegul nu se putea rezolva decît cu forța. Dar însăși împrejurările generale determinau în sensul acesta hotărîrea lui Ludovic. Conflictul cu Țara Romînească influența odată mai mult atitudinea lui Ludovic față de romîni.

Alături de această nevoie imediată dictată de starea relațiilor cu Țara Romînească mai trebuie ținut seama și de presiunea unei realități mai permanente, anume a unei mari strîmtorări datorate sleirii rezervelor regale. Acum ca să poată dărui ceva, regele trebuia mai întîi să dobîndească el obiectul

---

[1] Fejér, *Cod. Dipl.*, IX/3, p. 45 (publicat și în Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, p. 160).

[2] Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, II, 523.

[3] Pesty, III, p. 131 reprodusă și în Hurmuzaki, I_2, p. 261.

[4] Despre versatilitatea lui Ludovic avem destule dovezi atît în politica externă (cf. expediția contra cetății Zara, și de asemenea și cea contra lui Strașimir) cît și în acordarea unor daruri apoi revocate (cf. în vol. *Transilvania 1361—1370* (în curs de apariție) revenirile asupra acordării privilegiului masculinității sau sclutiile contradictorii în litigiul dintre sași și nobilul din Mălăncrav pentru pămîntul Lapuș). Despre nehotărîrea sa mărturisesc și cele două scrisori ale sale către Benedict Himfy din mai 1372 și 6 iulie 1374 relative la refacerea cetății Orșova și la primirea boierilor fugiți din Țara Romînească publicate în « Századok », 1900.

[5] El apare cu un rol activ în actul dat de rege la 14 septembrie 1377 în cetatea Lybuch (Lypocho) pentru nobilii de Nogmihal. Sub pecete se citește « *relatio Iohannis bisseni* ». (Sztáray, *Codex*, I, p. 438). Înseamnă deci că în acest timp Ioan Pecenegul se afla printre familiarii curții în contact nemijlocit cu regele.

[6] Hurmuzaki-Densușianu, I 2 p. 248—249. Dar cum potrivit principiului avicității aceste moșii puteau fi cerute și *de colaterali* descinzînd din primul beneficiar al acestei moșii nobiliare, perspectivele traducerii în fapt a unei asemenea promisiuni nu erau chiar imediate.

daniei viitoare. De altminteri, de cîte ori se poate, dăruirea unor pămînturi regeşti e înlocuită prin alte miluiri, cum ar fi unele *recunoaşteri ale unor stări existente*, apoi unele *confirmări* (ce pot uneori modifica însăşi substanţa actului iniţial, fie în sensul extinderii sale, fie dimpotrivă), sau, în altă ordine de idei, *conferiri de drepturi de tîrg şi de vamă* şi miluiri personale cum ar fi de ex. *recunoaşterea privilegiului masculinităţii*. (Observăm însă că amîndouă aceste miluiri din urmă *nu* se întîlnesc în documentele bănăţene ajunse pînă la noi). În sfîrşit se traduce şi prin darea *dreptului de paloş* pe care îl acordă regele ca un semn de înaltă preţuire nobililor însemnaţi ce s-au distins în luptă [1]. Merită să fie amintită şi dăruirea cu totul unică făcută după ocuparea Vidinului palatinului Nicolae Konth şi urmaşilor săi. Regele îi dăruieşte pe toţi « Filisteii şi Iazonii aflaţi în cetatea Vidinului cu fiii, copiii şi toţi urmaşii lor cu tot avutul. . . lor ca robi (servos conditionarios. . .) ca să nu poată fugi nicăieri, nici chiar în domeniile şi cetăţile regelui» . . . etc. . . Alte miluiri regeşti mai sînt *încredinţarea unor posesiuni « in honorem »* pentru anumiţi dregători regali sau înălţarea la rangul de nobil (translatio) mult mai rară ca în veacul precedent. Tot dintr-un spirit de economie [2] care nu este străin nici de firea regelui şi care se accentuează tot mai mult, se pornesc acele delimitări ale posesiunilor regale arătate mai sus pentru comitatele Caraş şi Timiş cam între anii 1361 —1373 [3]. În acelaşi spirit se delimitează şi posesiunile cetăţilor regale din Transilvania cam prin 1370 [4]. Cum se făceau aceste delimitări, este lesne de închipuit, cînd am văzut felul cum se făceau hotărnicirile moşiilor celor puternici.

Ordinul de punere în stăpînire definitivă a lui Benedict Banul şi a tuturor moştenitorilor săi trebuia executat « fără a ţine seama de împotrivirea suszişilor fii ai lui Ioan *sau a oricăror altora*. . . » etc. Darea de seamă a capitlului din 24 iulie nu dă nici o lămurire asupra vreunei încercări de împotrivire, ci se mulţumeşte să repete formula instrucţiunilor ce i se trimiseseră. Punerea în stăpînire s-a făcut deci după formula obişnuită « fără a ţine seama. . etc. . . *şi fără vătămarea vreunui drept străin* ».

Cu încheierea aceasta a procesului fraţilor Voya, dispar şi aceştia din mărturia documentelor. De acum numele de Voya va fi purtat de coborîtorii fraţilor Himfy. Despre nepoţii lui Tywan, foştii nobili de Voya sau Vaya (=Valea) nu se mai poate afla nimic, căci nu se ştie sub ce alt nume trebuiesc căutaţi. Nu ar fi exclus nici ca ei să fi trecut în Ţara Romînească. Se poate de asemenea ca să fi fost amestecaţi şi în frămîntările din Banat ce au urmat după moartea lui Ludovic şi în care romînii par să fi luptat pentru pretendentul napolitan împotriva reginelor. Despre moşia Voya va mai fi vorba nu

---

[1] Din Vidinul ocupat sînt date asemenea privilegii. Mai înainte în urma expediţiei din Bosnia (1365) regele dăduse un asemenea privilegiu nobililor Was de Ţaga. În Banat găsim o asemenea milostivire hărăzită la 24 iunie 1369 fraţilor Himfy pentru moşiile lor Remetea şi Iersig şi tot în legătură cu merite militare. Acest drept era desigur binevenit pentru ei într-o vreme cînd neînţelegerile cu unii vecini, ca acel Dan de Doboz amintit mai sus puteau să le pricinuiască nespuse neajunsuri folosind iobagii de pe moşia vecină împotriva lor.

[2] Ortvay, *op. cit.*, p. 129.

[3] Bánffy, *op. cit.*, p. 294.

[4] De pildă delimitarea Bonţidei.

mult după aceea, adică în 1382 cînd Ştefan, fiul lui Petru Himfy opreşte, în faţa vicecomitelui pe fiii lui Nicolae de Iank de a-şi face o moară lîngă hotarul moşiei sale Nendraz. Tot atunci mai cere prin act separat să se constate că aceşti magiştrii Nicolae şi Ladislau, fii lui Nicolae de Iank au abătut Caraşul, din albia sa adevărată, asupra moşiei Voya, prin care faptă au cotropit o porţiune (=*alicam particulam*) a acestei moşii Voya şi o ţin cotropită. Celelalte, menţiuni ulterioare în legătură cu procesul dintre moştenitorii fraţilor Himfy care se încheie cu deposedarea legală a fiicei lui Nicolae Himfy redusă la pătrimea de fiică în favoarea fiilor lui Petru şi Benedict ies din cadrul acestei cercetări.

DEPOSEDĂRI ÎN MASĂ

Măsurile contra ortodocşilor din comitatul Caraş (1366). Proscrierile palatinale din 1370 — sensul lor. Lovitura dată cnezatului ca atare.

Dacă asupra deposedărilor individuale documentele ne-au păstrat unele mărturii preţioase — cum este acest dosar, măcar şi incomplet, al procesului pentru moşia Voya — în schimb pentru reconstituirea adevărului cu privire la deposedările în masă, poruncite cu prilejul măsurilor din anul 1366, nu avem nici un document. Lucrul este explicabil. Aci nu este vorba de o pricină civilă ce se poartă între doi sau mai mulţi litiganţi, ci de măsuri de natură politico-administrativă ce nu sînt supuse nici unui apel. Nu ne referim la confiscări pentru necredinţă sau răzvrătire — ca aceea îndreptată împotriva fiilor lui Necşa în 1369 şi apoi anulată prin restituirea din 1372, pentru care avem mărturii scrise [1], ci la acele acte de autoritate ale dregătorilor locali în executarea poruncii regelui cu privire la cnejii şi nobilii ortodocşi din districtul Sebeş de pildă [2]. Se înţelege de la sine care putea să fie urmarea unei porunci ca aceasta: «*ca în toată provincia sau în tot districtul de Sebeş nimeni să nu poată ţine ca nobil sau cnez şi să nu poată păstra nici un fel de moşii decît dacă este catolic adevărat urmînd întocmai credinţa pe care o ţine şi o mărturiseşte biserica romană*» [3]. Cum acest text ne este păstrat într-alt document tocmai din 1428 care reînnoieşte această interdicţie, şi cum pentru datarea sa se ţine seama de măsurile luate împotriva preoţilor ortodocşi *din*

[1] Trebuie întotdeauna ţinut seama de caracterul întîmplător al mărturiilor rămase, folosind şi deducţiile ce se pot trage pe cale de analogie. De exemplu cunoaştem în Transilvania o serie de deposedări poruncite de voievodul Transilvaniei pe motivul de « infidelitate » şi care doar mai tîrziu sînt pomenite şi numai cu prilejul restituirii (atunci cînd se produce o asemenea restituire). Cf. *Székely Oklevéltár*, V, p. 2—3, doc. din 27 ianuarie 1380.

[2] Cf. *Doc. Val.*, p. 207—208 şi p. 207 n. 1. Ştirea este păstrată într-un document mult mai tîrziu al lui Sigismund, din anul 1428 care se referă la districtul Sebeş şi care invocă o dispoziţie similară a *regelui Ludovic*, fără însă a-i arăta data.

[3] . . . *ut in tota provincia seu toto districtu de Sebeş nullus alter nisi vere catholicus et fidem quam Romana tenet et profitetur ecclesia fideliter colens, possessiones aliquas sub titulo nobilitatis aut titulo kenesiali tenere posset et conservare (Doc. Val.*, p. 207).

comitatele de Cuvin și Caraș, este evident că măsura aceasta nu era limitată doar la districtul Sebeș, ea fiind un corolar al acestor măsuri ordonate de rege la 20 iulie 1366 [1]. Comitatele de Cuvin și Caraș sînt ca o prelungire a Bulgariei ocupate de Ludovic în 1365. Măsurile ce se iau împotriva ortodocșilor în aceste două comitate sînt desigur tot acelea ce se iau în cuprinsul noii provincii a Bulgariei. Sînt destule indicii că pe vremea banatului Bulgariei tot Benedict Himfy rezolva treburile comitatului Caraș și cum nu se cunoaște alt comite de Caraș în vremea aceasta, pare foarte probabil că preluînd banatul Bulgariei, Benedict Himfy a continuat mai departe să-și exercite autoritatea și asupra comitatului Carașului. Deci trebuie socotit că acțiunea lui Benedict Himfy asupra Carașului și Banatului îndeobște a fost neîntreruptă timp de patru ani (1365—1369), fiind apoi în parte reluată după numirea sa în comitatul Timișului (11 noiembrie 1371) pentru un interval cam tot atît de lung [2]. În tot timpul acesta el era socotit de bănățeni ca arbitrul lor suprem, îndată după Dumnezeu și după rege [3]. Învestit cu puteri neobișnuite, el purcede în aprilie 1366 la proscripțiile amintite mai sus. Cît privește bunurile acestor proscriși, ele erau confiscate de dregătorii locali. Învinuirea cea mai frecventă și mai neprecisă și deci cea mai primejdioasă era aceea de a fi « gazdă de hoți » căci era destul să fii învinuit de glasul anonim al unui număr anumit de nobili sau nenobili pentru a fi supus hotărîrii asesorilor și declarat vinovat fără a putea face nici o dovadă de nevinovăție. Asemenea acuzări se explică uneori și prin considerații de interes. Bunurile confiscate treceau în bună parte în stăpînirea dregătorului sau judecătorului care rostise osînda și care putea dispune de ele. Dar proscripțiile de comitat (ca acestea din aprilie) aveau să fie generalizate de rege prin actul său din 28 iunie pentru Transilvania, în care pe lîngă voievod și vicevoievod sînt arătați ca învestiți cu dreptul de a face proscripții și comiții care au însă o împuternicire anume de a face proscripții. Aceste proscripții date în seama comiților nu se substituie proscripțiilor adunărilor palatinale în regiunile unde se exercită de obicei această jurisdicție extraordinară. În Banat, îndată după lichidarea aventurii bulgare și normalizarea relațiilor dintre coroana Ungariei și domnul din Țara Romînească, în 1370, cu prilejul ținerii adunării palatinale a nobililor din județul Caraș (la 12 mai 1370), se fac proscripții într-o măsură nemaiîntîlnită pînă atunci [4]. Motivele arătate sînt variate în aparență: tîlhărie, găzduire de hoți, batere de bani falși. . . Cei desemnați în act sînt în bună parte *iobagi regali*. Ceilalți sînt iobagi ai marilor nobili: Himfy, de Omor, Szecheny.

E caracteristic că învinuirea de batere de bani falși e îndreptată împotriva unor iobagi de pe moșia boierului Carapciu și a fraților săi. Învinuirea aceasta era cea mai gavă ce se putea aduce. Se știe că practica urmată în asemenea cazuri era arderea pe rug a celui socotit vinovat, chiar fără o cercetare a vinovăției sale. Se cunoaște cazul unei asemenea execuții a unui nobil făcută

[1] Hurmuzaki, I, p. 132.

[2] Cu o absență totuși în cursul anului 1372, cum reiese din corespondența purtată cu soția și frații săi de către regele Ludovic. În 1375 îl aflăm fără nici o dregătorie.

[3] Cf. plîngerea de prin 1369 a obștei cnejilor din Caransebeș publicată în « Századok », 1900, p. 608, dată în regest și în *Doc. Val.*, p. 219—220.

[4] Hurmuzaki-Densușianu, I/2, p. 164.

de comitele cămării pe vremea lui Carol Robert, în împrejurări rămase turburi, căci reclamațiile copiilor celui executat nu au putut obține revizuirea procesului, mai ales pentru că o parte din moșiile acelui nobil trecuseră în stăpînirea voievodului Transilvaniei Toma Szecheny. Se înțelege că în cazul de față această învinuire lovind pe niște simpli iobagi deși cu atît mai absurdă, avea să tragă greu în cumpănă.

O cercetare mai atentă îngăduie gruparea acestor proscriși în două categorii distincte: 1) cei aflați la locurile lor de reședință; 2) cei plecați sau fugiți de pe pămînturile unde erau iobagi.

Pentru cei dintîi se invocă acuzarea de a fi găzduitori de hoți sau excepțional făuritori de bani falși. Pentru ceilalți nici nu se mai invocă o altă învinuire decît cea de a fi rătăcitori pe drumuri (=*divagantes*), fără căpătîi *(vagabundi)* sau de a sta ascunși *(=latitantes)*. Cum aceste măsuri de represiune se luau împotriva « tîlharilor și răufăcătorilor » din pricina « înmulțirii lor » [1], se înțelege că osîndirea tuturor se va face în general sub învinuirea de a fi « hoți învederați... și răufăcători ». Realitatea însă pare a fi alta. Faptul că în fruntea listei se află doi iobagi ai lui Ladislau fiul lui Gall de Omor care, ca asesor jurat, *este el însuși un acuzator și osînditor al lor*, ne dă cheia acestei taine. Tot aparatul de stat este pus în funcție de această nobilime pentru a curma orice rezistență atît a iobagilor [2] rămași pe pămîntul ce-l munceau, cît și a celor fugiți de pe moșiile nobililor și căutîndu-și rosturi în altă parte. Este păcat că în cazul acestora din urmă nu se arată locul de unde au plecat și căruia îi aparțin și astfel nu se pot cunoaște mai bine proporțiile acestui exod al iobagilor. În cursul înșirării sînt arătați anume ca fiind cneji următorii: Hranoya, Ladislau, fiul lui Brata și Valentin, fiul lui (Nicolae?) [3]. Pentru primii doi se arată că ar fi « gazde de hoți », iar pentru Valentin nu se arată nicăieri care e vinovăția sa. Asimilarea totală în acest document a cnejilor cu iobagii regali dă naștere bănuielii că și sub denumirea celorlalți iobagi regali ar putea fi vorba foarte adesea tot de cneji.

În actul de proscripție din comitatul Caraș ajuns pînă la noi cu lacune importante, *nu e pomenit nici un nobil*. În actul similar din comitatul Ung, întocmit scurtă vreme după acesta [4], întîlnim și trei nobili precum și pe un « Iacob », fiul preotului Dionisie, învinuiți cu toții a fi « găzduitori de hoți ». Această învinuire trebuia să înlocuiască lipsa unor fapte mai precise ce erau

---

[1] Hurmuzaki, I, 164 ... *multiplicatis malefactoribus et regni sui depredatoribus*.

[2] Alături de aceștia erau socotiți desigur ca instigatori și sprijinitori ai lor, cnejii.

[3] « Hranoya Ke‹ne›zium iobagionem regalem in villa Zuhor commorantem, hospitem furum Ladislaum fillium Brata Kenezium iobagionem regalem in villa Zcepteleke residentem, similiter hospitem furum (Bratak similiter iobagionem regalem in villa Soma et pertinenciis Erdosomplyo commorantem), Valentinum filium (Nicolai?) Kenezium iobagionem regalem in villa Petri filii Balk in pertinenciis Borzwafeu commorantem ...».

[4] La 11 august 1370 cf. actul de proscripție publicat în Sztaray, *Codex*, vol. I, p. 366 368. În total în comitatul Ung găsim optsprezece proscriși. Printre ei cîteva nume pot aparține unor romîni: de pildă « *Blasius filius Honk (= Hîncu?), Lukachius et Michael filii Naan, Zaz et Lucasius filii Lodomerii*. Mai sînt pomeniți și un oarecare dictus Chunka, apoi Lucasius dictus Patak. (De comparat cu numele altor proscriși tot din comitatul Ung din anul 1363 în legătură poate și cu frămîntări pricinuite de evenimentele din Maramureș și Moldova. *Ladislaus dictus Olah alio nomine Vayas famulus Pauli dicti Omos. Dragomir filius Zanylai voyvode Michael dictus Olah, latitans*. (Oare și aci Vayas trebuie citit Valea Patak?).

greu de susținut. Faptul că e menționat aci fiul unui preot ne arată că e vorba de un ortodox. Nu e exclusă bănuiala că sub aceste motive invocate se ascunde și o prigoană a elementelor necatolice ce rezistau încercărilor de convertire în masă folosite atunci. Proscrișii arătați pe rînd ca pribegind, rătăcind pe drumuri, fără căpătîi, stînd ascunși [1] etc. erau deposedați de bunurile lor, ca primă măsură, pînă cînd puteau fi lipsiți și de viață.

Sub domnia lui Sigismund, asemănătoare în multe privințe regimului haotic al oligarhilor dinaintea lui Carol Robert, absolutismul regal se va refugia în dubla persecuție a iobagilor și a necatolicilor, pregătind răscoalele din prima treime a veacului al XV-lea. În privința cnejilor politica sa va exagera încă și mai mult atitudinea lui Ludovic. Oglindirea acestui spirit se va găsi în întrebuințarea unor noi formule de cancelarie mai pompoase pentru a ascunde sărăcia tot mai mare a conferirilor regale. Acum apare și termenul de *cnez regal* și *cnez nobil*. Acum în sfîrșit mulțumită acestor elemente adăugate se caută să se transforme și de drept cnezul existînd în virtutea unor vechi tradiții, într-un fel de slujbaș *creat* de rege sau de dregătorii săi.

De fapt evoluția cnejilor și în Transilvania ca și în Țara Romînească și Moldova este oarecum paradoxală. Observația lui I. Bogdan [2] privitoare la cnejii din Principate este absolut valabilă și pentru Transilvania « *documentele vorbesc la început foarte rar despre ei și încep a-i pomeni mai des numai în epoca de decădere a lor de la sfîrșitul secolului XVI încoace* ». Și în Transilvania cînd apar cnejii în documente, îi aflăm într-o epocă de decădere a lor. Lucrul acesta se traduce printr-un dublu proces. Pe de o parte cnejii, considerați individual, trec în rîndurile nobilimii de tip feudal apusean, urmînd deci o curbă ascendentă. Pe de alta instituția însăși decade, urmînd o curbă descendentă cu începere încă din domnia lui Ludovic. În cursul domniei lui Ludovic asistăm la o decădere a cnejilor, asemănătoare oarecum celei a iobagilor, socotiți la început ca oaspeți și ajunși acum adevărați șerbi. Cnejii sînt în același timp asimilați individual cu nobilii și socotiți în bloc ca asemenea iobagilor. Pe măsură ce se ridică în noua ierarhie feudală părăsindu-și rosturile cnezale, cnezatul ajunge într-o stare tot mai precară. Născut și existînd în virtutea unor reguli mai vechi, el nu mai e recunoscut decît în măsura în care această recunoaștere îi imprimă un caracter străin firii sale. Este o deosebire *esențială* între cnejii pomeniți în documentele de la sfîrșitul veacului al XIV-lea și cei din vremea lui Carol Robert.

Desigur că transformări apreciabile se vădesc și în sînul nobilimii care se diferențiază tot mai mult alcătuind o serie de trepte ce merg de la *famulus* și *oficial* pînă la baronii și oligarhii din vremea lui Sigismund. Dar sensul instituției nu se schimbă. Dimpotrivă, mulțumită decretului din 1351 ea își consolidează tot mai mult baza sa materială, indiferent dacă frămîntările

[1] Nu este exclus să fi existat atunci și unele mișcări de masă care ar explica și ele numărul de oameni arătați ca rătăcind pe drumuri sau stînd ascunși. În felul acesta s-ar putea lămuri mai bine poate proscrierea și a unor nobili (mici) (în comitatul Ung) sau unor cneji (în comitatul Caraș) ca urmare a rezistenței acestor elemente la procesul de uniformizare și nivelare silită, impus de sus pe calea prozelitismului religios cît și a iobăgirii elementelor neîncadrate în ierarhia feudală de tip apusean.

[2] I. Bogdan, *Despre cneji*, în « Anal. Acad. Rom. », Mem. Secț. Ist., Seria II, tom. XXVI (1903), p. 2.

ce urmează la moartea lui Ludovic atrag după ele prăbușirea celor din tabăra pretendentului învins. Confiscările şi deposedările de care sînt loviţi nobilii ca indivizi nu zdruncină întru nimic nobilimea ca instituţie. Pe cînd actele, măcar şi de confirmare dar date în spiritul nou în favoarea unor cneji anumiţi, consfinţesc odată mai mult expropierea cnejilor ca clasă posedantă.

De la prima deposedare abuzivă a cnezului Bach din Banat — din anul 1319, pe calea samavolniciei, şi pînă la soluţionarea procesului Voya prin deposedarea pseudolegală poruncită de regele Ludovic în 1377—1378, este un drum întreg pentru care documentele bănăţene nu ne dau decît unele indicaţii destul de fragmentare. Sensul său însă e clar. Procesul de deposedare individuală ce stă la baza tranzacţiei pentru Valea Secaşului şi a sentinţei nedrepte date împotriva fraţilor Voya capătă un sens general. În această atitudine faţă de cneji, mai mult chiar ca în hotărîrea deposedărilor în masă ce au trebuit să urmeze măsurile luate împotriva ortodocşilor în 1366, se află cuprinsă toată evoluţia ulterioară a cnezatului ca instituţie.

ЛИШЕНИЕ ПРАВ ВЛАДЕНИЯ И СУДЕБНЫЕ ПРОЦЕССЫ В БАНАТЕ ПРИ АНЖУЙСКОЙ ДИНАСТИИ. ПРОЦЕСС ВОЯ (1361—1378)

РЕЗЮМЕ

В работе тщательно исследуется уже известный документальный материал, относящийся к Банату времен Анжуйской династии. Изучая случаи экспроприации земельной собственности в этот период автор приходит к обобщениям, проливающим свет на самый факт экспроприации как системы, и иллюстрирует его изложением длительного судопроизводства в известной тяжбе братьев де Валя или Воя в период от 1361 до 1378 г.

Обзор отдельных категорий банатских землевладельцев выявляет процесс их дифференциации. Нигде не зашел так далеко этот процесс, как среди дворянства с его двумя крайними категориями: «мелкопоместными» владельцами, с одной стороны, и высшей земельной знатью, с другой. В это время некоторые вельможи делают головокружительную карьеру при дворе. Автор показывает решающую роль королевского благорасположения, а также злоупотребления знати при «округлении» поместий. В работе рассматриваются и отношения промежуточной категории «князей» и крепостных с дворянством.

«Князей», упоминаемых в анжуйских документах, можно подразделить на 3 категории: 1) «князья» дворянского типа, 2) «князья», стоящие во главе крепостей, 3) «князья» из дворянских поместий. Судя по королевской дарственной грамоте, первые приравнивались к дворянам и представляют собой, таким образом, переходный этап. Что касается двух последних категорий, то их эволюция расходится:

одни становятся дворянами, а другие крепостными. «Князья», возглавлявшие крепости, выступают как военный элемент в походах в Болгарию или против Северина, в мирное же время они играют ведущую роль в столкновениях между королевскими крепостями и крупными дворянскими поместьями. «Князья» в дворянских имениях являются своего рода приказчиками, надсмотрщиками над работающими у помещика крестьянами. В период 1380—1390 гг. эта категория, как таковая, исчезает в результате насильственного закрепощения этих «князей». Будучи прикреплены к земле они становятся крепостными.

Эволюция положения крепостных также приобретает ускоренные темпы после декрета 1351 г. Вследствие унификации условий эксплуатации крепостных крестьян, платпвших теперь одинаковый оброк и девятину, крепостной строй сложился в том виде, в каком мы его встречаем накануне социальных волнений XV в. Особенно характерной для этого периода является борьба за захват крепостных, ведшаяся либо между самими дворянами, либо между дворянами и соседними королевскими крепостями.

Наряду с этой пассивной ролью крепостных в междуусобной борьбе господствующего класса, автор показывает и их активную роль в антифеодальных движениях.

Далее, во II главе разбираются методы приобретения земли, особенно случаи получения земли по королевской дарственной грамоте. Автор сравнивает темпы раздачи дарственных грамот при королях Карле Роберте и Людовике, отмечая оскудение королевских коронных владений при Людовике и последствия этого: произвольное расширение сферы понятия королевских земель и появление нового элемента разложения в землевладении, а именно землевладения «taciturnitatis sub silentio». Это нововведение — одно из последствий декрета 1351 г., признававшего одно лишь дворянство — оказало решающее влияние на положение «князей», вынужденных теперь раздобывать себе дарственные грамоты.

В III главе автор иллюстрирует вышеописанное положение. Путем грубого подлога владелец замка Вэрэдиа получает в качестве «королевских земель» заселенные участки, de facto и de jure принадлежавшие братьям «сыновьям Секула». Мерами устрашения их принуждают пойти на мировую сделку после того как пожалованная им королевская дарственная грамота была уничтожена во время пожара их дома, вероятно, вызванного по наущению феодала. Тот же феодал вскоре приобретает и соседнее имение Валя (Воя), принадлежавшее дворянам де Валя.

Грубое изгнание последних и их тяжба с вышеупомянутым феодалом, затем с новым владельцем Бенедиктом Химффи описываются в следующей главе. Внимательно, шаг за шагом, автор прослеживает судопроизводство. Его естественное заключение, одобренное и королем, вначале отклоняется и заменяется перемещением, основывающимся на преднамеренном смешении терминов «locus sessionalis» и «sessio». Анализ внешней и внутренней обстановки объясняет политическую подоплеку этого мероприятия, а также отношение короля к румынскому и правос-

лавному населению Баната, отражающееся в мероприятиях 1366 г. в комитате Караш и в проскрипциях курфюрства в том же комитате в 1370 г.

В заключение автор высказывает некоторые соображения о дальнейшей судьбе категории «князей» в условиях экспроприации.

DÉPOSSESSIONS ET JUGEMENTS DANS LE BANAT SOUS LES ANGEVINS REFLÉTÉS DANS LE PROCÈS VOYA (1361–1378)

Une analyse minutieuse de l'ensemble des documents connus concernant le Banat, ayant pour but l'étude des cas de dépossessions foncières individuelles consommés dans la période angevine mène à des conclusions de caractère général susceptibles d'éclairer le phénomène des dépossessions en tant que système en soi, ainsi que de l'illustrer par la procédure traînante du procès bien connu des frères de Valea (ou Voya) au cours des années 1361–1378.

L'examen des diverses catégories de possesseurs de terres du Banat permet d'observer le processus général de différenciation interne qui s'affirme avec une vigueur surprenante dans la catégorie des nobles avec ses deux pôles extrêmes constitués par les « familiers » d'une part et les hauts barons de l'autre. On assiste à l'acroissement vertigineux de la fortune de certains nobles pourvus de charges à la cour et l'on souligne le rôle déterminant de la faveur royale, ainsi que les méthodes abusives auxquelles recouraient les tout puissants du jour pour étendre leurs domaines. Un même coup d'œil embrasse également la catégorie intermédiaire des knèzes et celle des serfs dans leurs rapports avec les nobles.

Les knèzes figurant dans les documents angevins se divisent en 3 catégories: 1) knèzes du type noble, 2) knèzes des châteaux royaux 3) knèzes vivant sur les domaines nobiliaires. Les premiers sont, dans la mesure où ils peuvent se prévaloir de lettres royales de donation, assimilés aux nobles et représentent par conséquent une phase en quelque sorte intermédiaire. Les deux autres catégories évoluent vers leurs pôles extrêmes constitués par les deux grandes classes, celle des nobles et celle des serfs, entre lesquelles elles se situent. Les knèzes des châteaux royaux s'affirment comme éléments militaires dans les campagnes de Bulgarie ou dans les entreprises contre le château de Severin. En temps de paix leur rôle n'est pas moins important dans les conflits entre les châteaux royaux et les grands domaines nobiliaires. Quant aux knèzes vivant sur les domaines nobiliaires, leur rôle est double: De représentants vis-à-vis des maîtres du domaine des « hommes » du village knézal dont ils sont les chefs, et de représentants de l'autorité des maîtres vis-à-vis de ces paysans qui leur sont unis par un lien personnel. Entre les années 1380–1390 ce lien personnel est remplacé par leur astriction générale à la glèbe. Avant la fin du siècle cette catégorie de knèzes ensemble avec leurs ressortissants sont réduits en servage.

Quant à l'évolution de la classe des serfs, son rythme s'accélère vertigineusement après le décret de 1351, qui imposant des conditions identiques d'exploitation à toutes les catégories d'habitants ruraux soumis aux mêmes obligations de dîme (à savoir un dixième — *decima* — pour l'église, et un neuvième — *nona* — pour le maître de la terre) crée les conditions du servage proprement dit, tel qu'on le rencontre à la veille des mouvements sociaux du XVe siècle. Un aspect particulièrement suggestif pour le milieu du siècle est fourni par la lutte pour l'accaparement des serfs qui se poursuit âprement soit entre les nobles soit entre ces derniers et les châteaux royaux du voisinage. Mais outre ce rôle passif des serfs on souligne aussi leur rôle actif dans les mouvements dirigés contre les féodaux.

Le chapitre II analyse les différentes modalités d'acquisition de biens fonciers, insistant surtout sur la principale d'entre elles: la donation royale, conditionnée par l'existence d'importantes réserves royales. Or celles-ci se trouvent sensiblement réduites par les donations excessives de Charles Robert ainsi que par les concessions consenties par son successeur au sujet des biens faisant retour à la couronne à défaut d'héritiers mâles. D'où la nécessité d'élargir au mépris de tout droit la sphère de la notion de terres royales, et la chasse acharnée aux détenteurs de biens terriens sans acte de donation royale, entachés par cela même du vice d'une possession « *taciturnitatis sub silentio* » puni de confiscation. Cette innovation jointe à la déclaration de principes du décret de 1351 lequel ne reconnaissait qu'une seule noblesse d'une même essence (« una nobilitas ») contraint les knèzes à se munir d'actes de donation ou de reconnaissance royale.

Le chapitre III fournit des exemples de cette situation. Ainsi par une falsification grossière le châtelain de Varadia demande et obtient comme terres royales des possessions ne pouvant nullement être qualifiées ni de désertes étant dûment peuplées et ni tombées en deshérence, leurs maîtres étant bien vivants à ce moment là. Ils n'en sont pas moins dépouillés et contraints par la terreur à une soi-disant transaction inique. Peu après ce même châtelain obtient la possession voisine de Valea ou Voya appartenant aux descendants d'un knèze de l'endroit.

Leur éviction brutale et leur procès en revendication contre leur éviction puis contre le nouvel acquéreur du domaine — Himfy favori du roi — font l'objet du chapitre suivant qui passe en revue toute la fastidieuse procédure judiciaire et met en lumière l'artifice qui substitue au jugement initial accepté d'abord par le roi, une sentence inique fondée sur une confusion voulue entre l'expression de « locus sessionalis » et celle de « sessio ». Une analyse des conditions politiques du moment éclaire les dessous de cette mesure et souligne l'attitude du roi envers la population roumaine et orthodoxe du Banat, soumise aux mesures de rigueur dictées en 1366 par le roi lui-même, et en butte aux sanglantes proscriptions édictées dans les séances de haute justice palatine du même comté en 1370.

DESPRE NATURA JURIDICĂ ŞI IMPORTANŢA DESPĂGUBIRILOR OFERITE DE BASARAB VOIEVOD REGELUI CAROL ROBERT (1330)

DE

OCTAVIAN ILIESCU

I

Izvoare istorice ale veacului al XIV-lea au păstrat indicații prețioase cu privire la împrejurările în care Țara Romînească s-a constituit ca stat feudal independent, sub domnia lui Basarab, voievodul de la Argeş. Aceste împrejurări, culminînd cu bătălia de la Posada, sînt în general cunoscute în istoriografia noastră [1]. De mai puțină atenție s-a bucurat însă un fapt nu lipsit de importanță pentru cunoașterea procesului de dezvoltare economică și socială, parcurs de Țara Romînească la începutul secolului al XIV-lea și anume, oferta de despăgubiri adresată de Basarab regelui Carol Robert al Ungariei, în ajunul bătăliei care avea să consfințească independența de stat a voievodatului romînesc dintre Carpați și Dunăre. Analiza amănunțită a izvoarelor istorice ale vremii ne va da putința să stabilim astăzi natura juridică, precum și mărimea sau conținutul real, pe cît posibil exact, al prestației oferite de Basarab, în raporturile sale cu monarhia feudală învecinată și într-un moment de răscruce din viața poporului nostru. Din cercetarea ambianței istorice și social-economice în care se desfășoară domnia lui Basarab, vom încerca în sfîrșit să determinăm mijloacele care au îngăduit acumularea tezaurului aparținînd voievodului romîn, la data sus amintită, și implicit,

---

[1] Asupra acestor împrejurări și a războiului din 1330, cf. A. D. Xenopol, *Istoria romînilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a (îngrijită de I. Vlădescu), vol. III, Buc., (1925—1930), p. 65 69; D. Onciul, *Opere complete*, ed. A. Sacerdoțeanu., Buc., 1946, p. 116—117 (și bibliografia ulterioară, redactată de editor, la p. 375, n. 11); N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. III, Buc., 1937, p. 175—179 (p. 214—218 ale ediției franceze); C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. I, ed. a V-a, Buc., 1946, p. 364—378 (bibliografia la p. 386); *Istoria Romîniei*, vol. II, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1961, p. 148—154.

starea de înflorire economică şi culturală a Ţării Romîneşti, în prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Faptul de care ne vom ocupa în paginile următoare — oferta de despăgubiri a lui Basarab, adresată regelui angevin Carol Robert — a fost consemnat foarte limpede de autorul cronicii pictate de la Viena [1]. Izvor de mare însemnătate pentru istoria noastră, această cronică relatează pe larg evenimentele al căror deznodămînt a fost războiul din 1330, precum şi desfăşurarea bătăliei de la Posada: un întreg capitol (cap. CIII, cel din urmă din manuscrisul neterminat al cronicii) e consacrat povestirii acestor fapte.

Autorul cronicii pictate arată că în anul 1330, Carol Robert, îndemnat de Toma, voievodul Transilvaniei [2], şi de Dionisie, fiul lui Nicolae al lui Iancha [3] a pornit război împotriva lui Basarab, «voievodul vlahilor», spre a-l alunga din ţara sa, deşi acesta plătise întotdeauna cu credinţă tributul datorat regelui. Cucerind Severinul în luna septembrie, Carol Robert înaintează mai departe în ţara lui Basarab, cînd i se iveşte în cale o solie a voievodului romîn, cu un mesaj de pace [4]. În scrisoarea sa, Basarab declară că deoarece regele s-a ostenit să-şi adune armata, îi va răsplăti aceasta osteneală cu 7.000 mărci de argint [5]; îi va ceda Severinul, ocupat cu forţa de armata ungurească şi pe deasupra, va plăti în fiecare an tributul datorat coroanei [6]; va trimite apoi pe unul din fiii săi spre a sluji pe cheltuiala sa la curtea regală; îl roagă însă pe rege să se întoarcă în pace şi să nu mai înainteze, căci astfel se va expune unei mari primejdii [7].

---

[1] *Chronicon pictum Vindobonense*, manuscris cu miniaturi bogate, datînd din anul 1358. A fost scris pentru regele Ludovic I al Ungariei. Păstrat multă vreme la Biblioteca Naţională din Viena — fapt căruia îi datoreşte numele, — manuscrisul acestei cronici se găseşte astăzi la Biblioteca Cetrală Széchenyi a Muzeului Naţional Maghiar din Budapesta, după afirmaţiile lui Bálint Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria 1290—1403*, Roma, 1938, p. 292. În paginile lucrării noastre, ne vom folosi de ediţia G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Romînilor*, vol. XI, Cronica pictată de la Viena, Buc., 1937, L+251 pag.

[2] Toma de Széchenyi, voievod al Transilvaniei între 1322—1342; cf. Francisc Pall, *Cronologia documentelor privind Transilvania (sec. XI—XV)*, în *Documente privind istoria Romîniei, Introducere*, I, Buc., 1956, Anexa II, p. 500 (alte titluri ale acestui voievod, *ibidem*, p. 501).

[3] Comite de Bihor (după G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 233, dar fără indicarea izvorului).

[4] Scena întrevederii dintre Carol Robert şi unul din solii lui Basarab e reprodusă în Cronica pictată într-o miniatură, ce ornează iniţiala *N* din cuvîntul *Nam*, cu care începe capitolul respectiv. O reproducere în culori a acestei interesante miniaturi, ca şi a altor două scene, referitoare la bătălia de la Posada, la Bibl. Acad. R.P.R., *ms. rom.* nr. 5308 (reproduceri executate în anul 1914 din iniţiativa lui Ion Bianu).

[5] . . . *Laborem uestrum recompensabo VII milibus* (sic) *marcarum argenti (Chronicon pictum Vindobonense*, ed. cit., p. 109).

[6] *Insuper censum quo teneor uestre corone fideliter persolui faciam omni anno*, declară Basarab, în mesajul reprodus de cronicar. *Census* în acest caz era tributul plătit anual, potrivit raporturilor de vasalitate care îl legau pe voievodul de la Argeş de coroana Ungariei. Asupra accepţiunii *census tributum*, cf. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, II, Paris, 1842, *sub voce ;* Ant. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Leipzig-Budapesta, 1901, *sub voce* (aici *census* = *praestatio in pecunia*, deci în numerar).

[7] Pentru confruntarea exactităţii acestei expuneri, reproducem în întregime pasajul la care ne referim: «Quia uos, domine mi rex, laborastis în conuocacione exercitus, laborem uestrum recompensabo VII milibus (sic) marcarum argenti. Ipsam

Iritat de avertismentul, de altfel destul de sobru, al voievodului, Carol Robert respinge pașnica ofertă, trimițînd lui Basarab un răspuns trufaș și insultător [1]. A urmat bătălia de la Posada, povestită de cronicar cu amănunte și nuanțe, care par a indica o participare directă la faptele relatate [2].

Din izvorul analizat mai sus, reținem că spre a curma războiul început fără nici o justificare de Carol Robert, Basarab își lua obligația de a plăti regelui angevin o despăgubire de 7.000 mărci de argint, pentru osteneala și cheltuielile făcute cu strîngerea armatei ungurești. Această despăgubire este distinctă de tributul, *censul* anual, datorat de Basarab coroanei Ungariei și plătit pînă atunci cu regularitate, după cum recunoaște însuși autorul cronicii pictate. Într-adevăr, printre celelalte obligații luate de voievodul Țării Romînești, în mesajul trimis regelui, figurează și promisiunea de a plăti mai departe, în fiecare an, censul datorat coroanei Ungariei. Prin urmare, e clar că suma de 7.000 mărci de argint, oferită lui Carol Robert, reprezintă despăgubiri de război și nu are nici o legătură cu « censul », tributul datorat de Basarab aceluiași rege [3].

O dată stabilită natura juridică a acestei prestații bănești excepționale, e locul să cercetăm, așa cum ne-am propus, valoarea ei reală, spre a ne da seama de întinderea obligației asumată de Basarab și implicit, de potențialul economic la care ajunsese Țara Romînească, încă din prima jumătate a sec. al XIV-lea. Părerile exprimate anterior în istoriografia noastră, cu privire la importanța acestei oferte, sînt împărțite. Astfel, N. Iorga crede că despăgubirile oferite de Basarab nu reprezentau o sumă prea mare, în comparație cu alte cazuri contemporane cunoscute, în care era vorba de plăți efectuate

etiam Zeurim cum suis atinenciis, que nunc habetis pre manibus per potentiam, pacifice uobis tradam. Insuper censum, quo teneor uestre corone, fideliter persolui faciam omni anno. Et nichilominus unum ex filiis meis uestre curie ad seruiendum deputabo, cum meis pecuniis et expensis, tantummodo revertimini in pace uestra et personarum periculis precauete; quia si ueneritis ulterius, periculis minime euadetis» *(Chronicon pictum Vind., ed. cit.*, p. 109).

[1] După mărturia cronicarului citat, regele s-ar fi repezit asupra solilor *(prorupit nunciis)* lui Basarab, rostindu-le aceste cuvinte: « *Sic dicite Bazarad : Ipse est pastor ouium mearum ; de suis latibulis per barbas suas extraham* »! *(ibidem)*.

[2] Ipoteză emisă de G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. XLII, și de N. Iorga, *Istoria Romînilor*, vol. cit., p. 178 (p. 216 din ed. franceză).

[3] N. Iorga a crezut multă vreme că suma de 7.000 mărci de argint reprezintă tributul datorat de voievodul romîn coroanei ungare; cf. de exemplu *Istoria armatei romînești*, vol. I, Vălenii de Munte — Buc., 1910—1919, p. 85 (ed. a II-a, Buc., 1929, p. 76); *Istoria comerțului romînesc*, vol. I, Vălenii de Munte, 1915, p. 39 (ed. a II-a, Buc., 1925, p. 38). Aceeași părere e exprimată în mod categoric și în lucrarea sa: *Origine et sens des directives politiques dans le passé des pays roumains*, publ. în Acad. Roum. *Bulletin de la Section Historique*, (1921), p. 47—48. Citām din această ultimă lucrare: « La chronique royale parle de l'offre faite par Basarab de payer un tribut dont il fixe lui-même la valeur: 7.000 marcs d'argent. *Ceci n'est cependant, sans contredit, que l'ancien tribut de Severin que Bărbat avait payé après la défaite de 1276* (sublinierea noastră; p. 47—48 ale operei citate). Ulterior, a revenit asupra acestei păreri, recunoscînd caracterul de despăgubiri *(dédommagement)* al sumei oferite de Basarab; vezi în acest sens N. Iorga, *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, II. Epoque angévine, în BSH, 10 (1923), p. 8, n. 3, Cf. în același sens C. C. Giurescu, *O nouă sinteză a trecutului nostru*, în « Revista istorică romînă », an II (1932), p. 7, 9—10, 188, unde se precizează caracterul de despăgubiri de război al ofertei lui Basarab.

în mărci de aur și nu de argint [1]. În schimb, C. C. Giurescu, transformînd cele 7.000 mărci în suma de 1.680.000 dinari de argint [2], socotește că această despăgubire însemna « o sumă considerabilă pentru vremea aceea și care arată bogăția și înflorirea economică, altfel nebănuită, a Țării Romînești » [3].

Observăm dintru început că Basarab oferă regelui Carol Robert un număr de mărci de argint, deci o cantitate oarecare de metal cîntărit și nu o sumă în monede efective. Într-adevăr, în textul analizat, marca e considerată ca unitate de greutate și nu ca monedă de cont, caz în care s-ar fi întrebuințat expresia: ... *laborem uestrum recompensabo VII millibus marcarum denariorum* [4] sau. . . *grossorum* [5], după moneda reală în care s-ar fi făcut plata. Textul mesajului reprodus de cronicar nu lasă deci nici o îndoială asupra caracterului plății oferite de Basarab: ea ar fi constat, dacă oferta ar fi fost acceptată de Carol Robert, dintr-o cantitate oarecare de bare sau lingouri de argint, în greutate totală de 7.000 mărci.

Pentru a ne forma o idee exactă cu privire la conținutul real al acestei oferte de despăgubiri, va trebui să stabilim în primul rînd cantitatea de argint, în kg., însumată în cele 7.000 de mărci, și să deducem apoi echivalentul ei fie în aur, metal prețios ce poate servi ca etalon universal de valoare și al cărui corespondent e mai ușor de intuit pentru noi, fie în alte bunuri. În acest scop, este necesar să determinăm mai întîi care a fost marca, adoptată ca unitate de măsură în oferta lui Basarab.

Se știe că marca, înțeleasă ca măsură de greutate, a fost creată de popoarele scandinave în epoca vikingilor, fiind menționată documentar pentru prima oară în secolul al IX-lea [6]. Ea derivă din vechea libră romană, față de care reprezenta opt părți din douăsprezece, sau două treimi [7]. În evul mediu, utilizarea mărcii s-a răspîndit aproape pe întregul continent european; greutatea ei însă a variat de la un loc la altul, după sistemul ponderal adop-

---

[1] N. Iorga, *Les plus anciennes chroniques hongroises . . . , loc. cit.*, p. 8, nr. 3. Citează următoarele exemple: Cazimir, regele Poloniei, se răscumpără de censul ceh plătind 500 mărci de aur; regina Elisabeta (a Ungariei — *n.n.*) pleacă la Roma cu 27.000 mărci de aur și i se mai trimit acolo încă 4.000 mărci, de asemenea de aur; pentru cauza lui Andrei de Napoli se promit 44.000 mărci de aur (date extrase din cronici unguresti).

[2] C. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Țării Romînești in epoca lui Mircea cel Bătrîn*, în « Anal. Acad. Rom. », Mem. Secț. Ist., Seria a III-a, tom. VII (1927—1928), p. 16 și n. 3; arată că dintr-o marcă de argint ungurească se băteau 240 dinari (citînd în acest sens pe Akos v. Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, Berlin 1904, p. 255).

[3] C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. cit., p. 373.

[4] Cf. Hóman Bálint, *Magyar pénztörténet 1000—1325* [Istoria monedei maghiare între anii 1000—1325], Budapesta, 1916, p. 668—669; *marca denariorum* (doc. din anul 1245), *marca denariorum banalium* (doc. din 1273, 1277, 1285 și 1288), *marca denariorum latorum* (sau *parvorum) Wienensium* (în doc. din anii 1288, 1298, 1328, 1332—1337) etc.

[5] *Ibidem*, p. 669: *marca grossorum* (la 1320 și 1321), *marca grossorum Bohemicalium* (în doc. din anii 1328 și 1329).

[6] A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neuren Zeit*, ed. a II-a, München și Berlin, 1926, p. 162. Autorul citează în acest sens un document din anul 857, emis de regele anglo-saxon Aethelwulf pentru mănăstirea Saint-Denis din Franța.

[7] *Ibidem.*

tat [1]. Prin mijlocirea legăturilor de comerț internaționale, unele mărci locale au căpătat cu timpul o întrebuințare mai largă, devenind etaloane ponderale internaționale. Aceasta s-a întîmplat de exemplu cu marca de Colonia, cea mai răspîndită dintre toate [2].

În Ungaria, marca a fost introdusă încă din perioada arpadiană, ajungîndu-se de la o vreme să se diferențieze mai multe tipuri [3]. Cea mai veche unitate cunoscută, avînd o greutate specifică diferențiată, este aceea care poartă numele de « marca regelui Bela »; întrebuințarea ei este atestată documentar între anii 1224 — 1426 [4]. După calculele istoricului maghiar Hóman Bálint, marca regelui Bela cîntărea 233,3533 g [5]; intra deci în categoria unităților de greutate al căror principal tip era reprezentat de marca de Colonia [6].

Începînd din anul 1271, marca regelui Bela este înlocuită în Ungaria cu o altă unitate, marca de Buda, cîntărind, după calculele elaborate de autorul citat mai sus, 245,53779 g [7]. Această unitate devine măsura de greutate legală pentru Ungaria în 1297, în timpul regelui Andrei al III-lea [8]. Greutatea ei s-a menținut neschimbată pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea [9], fiind

---

[1] Alături de libra romană, a cărei greutate corespunde cu 327,45 g (valoare admisă în general), au apărut încă din evul mediu timpuriu și alte libre, de greutăți variabile. Marca fiind echivalentă cu 2/3-a dintr-o libră, greutatea ei a oscilat în funcție de libra luată ca etalon. Cf. A. Luschin von Ebengreuth, *op. cit.*, p. 160 și urm.; valori ponderale ale diferitelor mărci, stabilite între limitele 102—280 g, *ibidem*, p. 170.

[2] *Ibidem*, p. 166—170; cf. Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 57, 124—125; harta răspîndirii în Europa a diferitelor tipuri de mărci ponderale, *ibidem*, după p. 126. Cf. și Fr. Frhr. von Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig, 1930, sub *voce Mark* I, p. 371 (articol redactat de A. Suhle).

[3] Cel mai vechi document maghiar în care e menționată marca datează din anul 1091, cînd regele Ladislau I dăruiește mănăstirii Somogyvár *50 marchas puri argenti* (Hóman Bálint, *op. cit.* p. 90). Pînă în sec. al XIII-lea, marca apare în mai multe documente, fără însă a i se specifica tipul și deci, fără posibilitatea de a i se determina greutatea.

[4] Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 90, 92, 122. Menționată documentar și mai tîrziu: cf. G. Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. IV, Sibiu, 1937, p. 249—250, doc. nr. 1976 din 8 mai 1426 (citat după alt izvor și de Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 102).

[5] Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 103, 122, 125.

[6] Cercetătorii care s-au ocupat cu metrologia ponderală a evului mediu au ajuns la echivalențe diferite, calculate în sistemul metric, pentru marca de Colonia. Astfel, Hóman Bálint, *op. cit*, p. 58, 125, 554, stabilește greutatea acestei mărci la 233,3533 g, luînd ca bază de calcul echivalențele înregistrate de Pegolotii și făcînd o medie a valorilor diferite exprimate de aceste echivalențe; A. Luschin von Ebengreuth, *op. cit.*, p. 167, indică pentru secolele XIII—XIV greutatea de 229,456 g.; A. Suhle, în Fr. Frhr. von Schrötter, *op. cit.*, v° Mark I, p. 371, dă echivalența: 233,856 g.; în sfîrșit, Benno Hilliger, în *Gold- und Silbergewichte im Mittelalter*, Halle (Saale), 1932, p. 5, 9—11, afirmă că marca de Colonia a avut în evul mediu aceeași greutate ca în timpurile moderne și anume 233,8123 g. Asupra dificultăților pe care le prezintă studiul metrologiei, cf. Fr. Frhr. von Schrötter, *op. cit.*, sub v° Metrologie (articol semnat de K. Regling, care citează, după Schrötter, un exemplu mai apropiat de timpurile noastre: kilogramul etalon de platină de la Berlin, confecționat în 1817 după cel de la Paris — etalonul internațional, — cu respectarea tuturor prescripțiilor metrologiei, a fost găsit la un control efectuat în 1857 cu circa 12 mg mai ușor decît etalonul-tip).

[7] Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 91, 94—97, 122.

[8] *Ibidem*, p. 91.

[9] *Ibidem*, p. 122.

foarte apropiată de aceea a mărcii de Troyes [1]. În raport cu marca de Buda, cea a regelui Bela cîntărea cu un lot (1/16-a parte) mai puțin, potrivit indicației exprese, cuprinsă într-un document de mai tîrziu și anume de la regele Sigismund I [2].

În afară de unitățile menționate mai sus, Transilvania a cunoscut și o marcă specifică, mult mai ușoară, a cărei întrebuințare este semnalată începînd din 1224, deci simultan cu marca regelui Bela și anterior apariției mărcii de Buda [3]. Denumirile sub care figurează această marcă locală în documentele secolelor al XIII-lea și al XIV-lea variază în timp și de la un loc la altul. În ordine cronologică, sînt amintite astfel următoarele unități de greutate: marca de Sibiu [4], cea de Rodna [5], marca locală [6], marca ușoară (literal: de greutate mai mică) [7], marca de Bistrița [8], marca de Transilvania [9], marca de Sebeș [10], cea de Alba Iulia [11] și în sfîrșit, marca de Cluj [12], a cărei mențiune documentară este posterioară faptului istoric de care ne ocupăm. Oricare ar fi însă denumirile utilizate în documentele vremii, ele serveau doar pentru a individualiza etalonul cu care se făcea măsurarea, deoarece în realitate, este vorba de una și aceeași unitate de măsură, marca de Transilvania, a cărei greutate a fost stabilită de Hóman la 206,76866 g [13]. Era deci o măsură apropiată de marca mercantilă de Colonia, tip al mai multor mărci ușoare, răspîndite din apusul pînă în răsăritul Europei [14].

---

[1] Marca de Troyes (oraș în Champagne, Franța) cîntărea 244,75 g; A. Engel și R. Serrure, *Traité de numismatique du Moyen Age*, I, Paris, 1891, p. XXXVII. După Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 124, greutatea acestei mărci s-ar fi ridicat pînă la 245,3055 g, iar A. Luschin von Ebengreuth, *op. cit.*, p. 167, citează echivalențele următoare: 244,753 g și 246,144 g.

[2] Este vorba de documentul din 8 mai 1426, deja citat, prin care Sigismund I hotărăște ca scaunele săsești din Transilvania să achite censul sfîntului Martin în argint fin sau monede, în raport cu marca de Buda; în act, se arată că «... marca ipsius Belae regis uno lotone minus quam marca Budensis ponderare dicitur». G. Gündisch, *op. cit.*, doc. nr. 1976, p. 250; cf. Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 102 și nr. 2.

[3] Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 92, 100.

[4] *Marca ponderis Chibiniensis* sau *Scibiniensis*, menționată în documente de la 1224 pînă la 1341; cf. Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 92, 123.

[5] *‹ Marca › cum pondere de Rodna*, la 1268; *ibidem*.

[6] *Marca ponderis terrestris*, între 1274—1337; *ibidem*.

[7] *Marca minoris ponderis*, la 1287; *ibidem*. Era mai ușoară decît marca de Buda, după cum vom vedea mai jos.

[8] *Marca ponderis Bystriciensis*, la 1332—1337; *ibidem*.

[9] *Marca ponderis Transilvani*, prin 1317—1320; *ibidem*.

[10] *‹ Marca › in pondere Transilvano et specialiter de Sebus*, pe la 1328—1330, înainte de 30 mai; *ibidem*; cf. *Doc. priv. ist. Rom., XIV, C*, vol. II, Buc., 1953, p. 392.

[11] *‹ Marca › ponderis Albensis*, între 1329—1342; Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 92, 123.

[12] *Marca ponderis de Clusuar*, la 1350; *ibidem*, p. 92.

[13] *Ibidem*, p. 100; la p. 122 și 671, se indică greutatea de 206,7682 g; cf. *ibidem*, p. 100, n. 5.

[14] *Marca mercatorum* sau marca mercantilă de Colonia cîntărea, după Hóman, 201,987 204 g (*op. cit.*, p. 55, 126), iar după A. Luschin von Ebengreuth, 201,987 sau 204,681 g (*op. cit.*, p. 167).

Acestea erau principalele unități ponderale, întrebuințate pînă la 1330 pe teritoriul Ungariei angevine [1]. Ne întrebăm care dintre ele a putut fi adoptată ca etalon în mesajul lui Basarab, pentru determinarea cuantumului real al obligației asumate de voievodul muntean. Considerăm că date fiind relațiile strînse ce au existat între Țara Romînească și Transilvania atît înainte, cît și după instalarea dinastiei angevine în Ungaria, marca pe care a avut-o în vedere Basarab, în momentul în care s-a angajat să-i plătească lui Carol Robert 7.000 de mărci de argint, nu putea fi alta decît cea de Sibiu sau de Transilvania, cunoscută desigur de ambele părți ale Carpaților. De altfel, marca regelui Bela intrase în desuetudine încă de pe la 1280, așa cum s-a arătat mai sus [2], iar marca de Buda, ca etalon fizic, nu se găsea la îndemînă pe acea vreme în Transilvania, fapt ce rezultă cît se poate de limpede din două documente transilvane, anterioare bătăliei de la Posada [3].

În ce privește finețea lingourilor de argint, care ar fi intrat în compunerea celor 7.000 mărci de argint, oferite de Basarab, se poate deduce fără multă greutate, după părerea noastră, că titlul lor nu a depășit 800‰, titlu pe care îl avea în evul mediu *argentum commune sive mercimoniale*, denumit și *argentum quintae combustionis* [4]. Aceasta era într-adevăr finețea obișnuită a lingourilor de argint, întrebuințate ca mijloc de plată la sfîrșitul secolului al XIII-lea și în cursul celui următor [5].

Pe baza considerațiilor expuse mai sus, putem stabili, credem, cu destulă certitudine, conținutul ofertei de despăgubiri a lui Basarab; ea reprezenta obligația de a plăti regelui Ungariei o cantitate de

7.000 mărci × 206,76866 g [6] = 1.447,380 kg, argint de titlul 800‰, ceea ce echivalează cu

$$1.447,380 \text{ kg} \times \frac{8}{9} = 1.286,560 \text{ kg argint fin, de titlul } 900‰$$

$$\text{sau: } 1.447,380 \text{ kg} \times \frac{8}{10} = 1.157,904 \text{ kg argint curat (de titlul } 1000‰).$$

Echivalența în aur a acestei cantități de argint poate fi determinată prin aplicarea raportului de valoare dintre cele două metale, existent în

[1] Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 106—108, menționează și alte mărci, al căror uz e atestat în Ungaria medievală: marca de Strigoniu, echivalentă cu cea de Buda; marca de Szepes, cea de Viena.

[2] Cf. mai sus, p. 137.

[3] Cf. *Doc. priv. ist. Rom.*, vol. cit., doc. nr. 483 din 1328—1330 înainte de 28 mai, p. 243—244 și doc. nr. 600 din 30 mai 1330, p. 326. De altfel, Transilvania a conservat tot timpul, pînă la introducerea sistemului metric, o unitate ponderală proprie, deosebită de aceea a regatului Ungariei; cf. Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 122; V. Papacostea, *Les deux Hongries*, în «Revue historique du Sud-Est européen», XVIII (1941), p. 159.

[4] Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 661.

[5] *Ibidem*, p. 285—287, 661.

[6] Cifrele care reprezintă greutatea diferitelor mărci folosite în Ungaria în veacul al XIV-lea — cifre cu care operăm, în cadrul acestei lucrări — au fost stabilite, așa cum s-a arătat, de către istoricul Bálint Hóman, exclusiv pe bază de calcul; ele au deci o valoare pur teoretică. Se înțelege ușor că în mod practic, greutatea reală a etaloanelor ponderale era reprezentată de cifre mult mai rotunde (spre exemplu greutatea mărcii de Transilvania putea atinge valorile de 206,7. sau 206,8 g).

Europa în prima treime a veacului al XIV-lea. După datele cunoscute astăzi, acest raport era în 1324 de 1:13,62 la Florența și 1:13,94 la Veneția [1] (aur față de argint), deci rotund 1:14. Pentru Ungaria, la o dată apropiată, se poate ajunge la un raport ceva mai ridicat, ce se deduce din socotelile lui Rufin de Civinio. Trimis al papei Ioan al XXII-lea, cu misiunea de a strînge dările datorate Scaunului papal de bisericile romano-catolice din Ungaria, Rufin de Civinio și-a îndeplinit această sarcină între anii 1317—1320, consemnînd cu minuțiozitate sumele încasate [2]. Din socotelile sale, rezultă că o marcă de Buda de argint fin era echivalentă cu 4 florini de aur [3], ceea ce ne permite următorul calcul:

245,53779 g argint de titlul 900‰ = 4 florini a 3,53 g [4] aur de titlul 996 — 1000‰, sau:

220,984 g argint 1000‰ = 14,12 g aur 996—1000‰,
de unde raportul dintre argint și aur:

220,984:14,12 = 15,65:1

Aplicînd acest raport [5], corespondentul în aur al cantității de argint oferite de Basarab lui Carol Robert se poate stabili la:

1.157,90 : 15,65 = 73,986 kg aur fin, de titlul 996—1000‰.

În monede efective, această cantitate de aur ar fi fost echivalentă cu enorma sumă de aproximativ 21.000 florini aur (exact 20.959 piese) [6] !

Trebuie observat că datele de mai sus au un caracter minimal; într-adevăr, ele au fost stabilite pornindu-se de la premisa că finețea lingourilor de argint era cea obișnuită, de 800‰, iar etalonul adoptat a fost marca de Transilvania, mai ușoară. Dacă lingourile de argint ar fi avut titlul de 900‰ (argentum finum), atunci cele 7.000 mărci, măsurate cu marca de Transilvania, ar fi totalizat 1.447,380 kg argint de titlul 900‰ sau 1.302,642 kg argint curat, 1000‰. În cazul cînd s-ar admite că autorul cronicii pictate ar fi avut în vedere, ca unitate de măsură, marca de Buda, mult mai grea, am ajunge la următoarele rezultate ipotetice:

7.000 mărci × 245,53779 g = 1,718,764 kg argint, în lingouri de titlul 800‰, echivalent cu : 1.375,016 kg argint curat, 1000‰ sau, într-altă ipoteză:

7.000 mărci × 245,53779 g = 1.718,764 kg argint, în lingouri de titlul 900‰, echivalent cu: 1.546,887 kg argint curat, 1000‰. Este evident că în fiecare din ipotezele expuse mai sus, cantitatea de aur corespunzătoare ar fi fost sensibil mai ridicată, ajungînd în ultimul caz pînă la 98,842 kg

---

[1] Cf. W.-A. Shaw, *Histoire de la monnaie 1252 1894*, trad. de A. Raffalowich, Paris, 1896, p. 29.

[2] Socotelile lui Rufin de Civinio au fost publicate în *Doc. priv. ist. Rom.* C, XIV, vol. I, Buc., 1953, doc. nr. 252, p. 259 270.

[3] *Ibidem*, p. 261.

[4] Argintul fin *(argentum finum, finissimum)* avea titlul de 900‰; cf. Hóman Bálint, *op. cit.*, p. 283—284.

[5] La 1324, raportul dintre aur și argint oscila în Ungaria între 1: 14 și 1: 16; Bálint Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria*, p. 197. Se poate considera că pînă la 1330, raportul dintre aceste metale nu suferise schimbări sensibile.

[6] În ducați venețieni, această cantitate de aur ar fi fost echivalentă cu 20.788 piese, ducatul venețian avînd o greutate de 3,559 g.

aur fin (426 mărci de aur, după etalonul de Buda, sau 476 mărci de Transilvania din același metal) [1].

Valoarea de schimb a celor 7.000 mărci de argint, oferite de Basarab, mai poate fi determinată și în raport cu alte bunuri. Astfel, se știe că prețul moșiilor variază în perioada 1322—1330, potrivit izvoarelor documentare contemporane, între 25 și 200 mărci de argint [2], iar valoarea unui cal, la 1324, se ridică pînă la 4 mărci [3]. Documentele respective nu precizează felul mărcilor adoptat ca etalon la fixarea prețurilor de vînzare. Considerînd că s-a ales marca cea mai grea și anume cea de Buda, devenită unitate de măsură legală în Ungaria după 1297, așa cum s-a arătat mai sus, putem să ne dăm seama de volumul prestației promise de Basarab, pe baza următorului calcul, care are în vedere raportul dintre marca de Transilvania și cea de Buda [4]:

$$7.000 \text{ mărci de Transilvania} \times \frac{16}{19} = 5.894 \text{ mărci de Buda}$$

ceea ce reprezintă echivalența a 29 moșii mari pînă la 235 moșii mici sau prețul a 1,473 de cai. În cazul cînd vînzările din documentele citate s-ar fi făcut luîndu-se ca etalon marca de Transilvania, mai ușoară, echivalențele celor 7.000 mărci oferite de Basarab ar fi fost, natural, mult mai ridicate: 35 de moșii mari pînă la 280 moșii mici sau 1.700 cai.

Din cele expuse, a reieșit fără îndoială importanța deosebită a obligației de despăgubiri, pe care și-o asuma Basarab, prin mesajul adresat lui Carol Robert înainte de bătălia de la Posada. Atît din punct de vedere cantitativ — aproape o tonă și jumătate de lingouri de argint, — cît și ca valoare de schimb, obligația de a plăti 7.000 mărci de argint reprezenta un efort considerabil pentru economia Țării Romînești, abia de curînd constituită ca stat feudal. În mod firesc se ridică problema determinării resurselor, care îi puteau permite lui Basarab să dispună de o cantitate atît de mare de argint în lingouri. Vom încerca să schițăm un răspuns la această problemă în paginile următoare.

---

[1] Valoare apropiată de cele 500 mărci de aur, plătite de Cazimir ca răscumpărare a censului ceh (după N. Iorga, *Les plus anciennes chroniques hongroises . . .*, loc. cit., p. 8, nr. 3).

[2] La 12 aug. 1322, moșia Toty (azi în comit. Bihar, R. P. Ungară), zălogită pentru 25 mărci de argint bun, nu este răscumpărată la prețul de mai sus de către cei care aveau drept de preempțiune *(Doc. priv. ist. Rom.*, vol. cit., doc. nr. 121, p. 52); moșia Coli (r. Săcueni) fusese cumpărată anterior anului 1326 cu 70 mărci de argint *(ibidem*, doc. nr. 406, p. 196); jumătate din moșia Beez (r. Sînnicolaul Mare) e vîndută la 1329 cu 100 mărci *(ibidem*, doc. nr. 523, p. 266—267); alte moșii, evaluate între 25—30 mărci, *ibidem*, passim.

[3] *Ibidem*, documentele nr. 261 din 14 aprilie 1324 (p. 122) și nr. 291 din 19 sept. 1324 (p. 134).

[4] Documentul din 30 mai 1330, emis la Oradea *(ibidem*, nr. 600, nr. 326) arăta în mod expres raportul dintre marca de Buda și cea de Transilvania: pentru obținerea greutății mărcii de Buda, se vor adăuga la marca de Transilvania cîte trei lotoni; prin urmare, marca de Buda e echivalentă cu $\frac{16}{16} + \frac{3}{16} = \frac{19}{16}$ părți al mărcii de Transilvania.

II

Este în afară de orice îndoială că enorma cantitate de argint — peste o tonă — oferită de Basarab lui Carol Robert, ca despăgubiri de război, pe lîngă tributul pe care urma să-l plătească anual aceluiași rege și care consta probabil de asemenea dintr-o cantitate anumită de lingouri de argint, nu putea să provină din exploatări miniere. Într-adevăr, nu erau cunoscute în veacul al XIV-lea și de altfel, nu s-au descoperit nici ulterior, zăcăminte argentifere în subsolul corespunzător teritoriului Țării Romînești din acea vreme [1] Prin urmare, lingourile de argint de care ne ocupăm erau de proveniență străină. În cadrul unei economii feudale, ele puteau reprezenta contravaloarea produselor locale, cumpărate de negustori veniți din alte părți, sau valoarea taxelor vamale, plătite de aceiași negustori voievodului Țării Romînești, pentru mărfurile cumpărate, vîndute sau numai transportate pe teritoriul acestei țări. Se ridică deci problema dacă stadiul de dezvoltare economică și politică, atins de Țara Romînească pînă la 1330, putea justifica aceste căi de pătrundere a numerarului străin, indicate mai sus.

Dezvoltarea forțelor de producție în sînul societății romînești de la Dunărea de Jos a avut un mers foarte lent, începînd de pe la mijlocul secolului al X-lea, cînd apar aici primele cristalizări de raporturi feudale [2]. Ea a fost mult frînată de ultimele valuri ale migrației popoarelor, mai ales datorită pecenegilor și cumanilor, care au împiedicat închegarea mai de vreme a unor formațiuni politice romînești de sine stătătoare. Năvălirea cumplită a tătarilor din anul 1241, ale cărei efecte au constat nu numai din nimicirea de numeroase așezări omenești, de-alungul drumurilor de invazie, dar și din ridicarea unui număr mare de robi din mijlocul populației locale, a reprezentat o nouă și gravă frînă în dezvoltarea forțelor de producție și în alcătuirea unor formațiuni statale, proprii, de tip feudal. A contribuit la aceasta și extinderea efectivă a stăpînirii mongole asupra teritoriului Moldovei și a unei părți din Muntenia (ambele provincii considerate aici ca noțiuni geografice).

Dar o dată trecut valul de invazie, viața în așezările romînești de la Dunărea de Jos și-a reluat cursul normal. Spre sfîrșitul veacului al XIII-lea, pe de altă parte, în sînul Hoardei de Aur izbucnesc lupte crîncene, purtate de hanii Tula Buga (1287—1290) și apoi Toctai (1290—1312) împotriva marelui feudal Nogai, deținător al unei puteri nemărginite în statul mongol. Aceste lupte interne ating punctul culminant în anii 1298—1299, cînd orașele comerciale din Crimeea sînt devastate de Nogai [3]. Înfrîngerea și uciderea

[1] Cf. P. Poni, *Fapte pentru a servi la descrierea mineralogică a Romîniei* prelucrată de D. M. Cădere, în « Anal. Acad. Rom. », Mem. Secț. Științ., Seria a III-a, tom. III (1924—1925), p. 201; *Enciclopedia Romîniei*, vol. III, Buc., 1938, p. 711 (date cu privire la răspîndirea zăcămintelor argentifere în subsolul Romîniei, cu bibliografia anterioară).

[2] Privitor la data apariției relațiilor feudale în țările romîne cf. B. Câmpina, *Le problème de l'apparition des États féodaux roumains*, în vol. *Nouvelles études d'histoire présentées au Xe Congrès des sciences historiques, Rome, 1955*, Buc., 1955, p. 202 și urm.

[3] Asupra tulburărilor interne din statul mongolo-tătar al Hoardei de Aur, tulburări ce izbucnesc la sfîrsitul secolului al XIII-lea datorită ambițiilor lui Nogai, cf. B. D. Grekov și A. I. Iakubovski, *Hoarda de Aur și decăderea ei*, Buc., 1953, p. 83 și urm.

acestui puternic senior mongol de către hanul Toctai, în 1299, a adus o oarecare slăbire a puterii politice și economice a Hoardei de Aur la Dunărea de Jos, fapt dovedit de altfel și de tezaurele de monede tătărești din acea vreme, descoperite în țara noastră, tezaure care se încheie tocmai în acest an (1299)[1]. Drept urmare, are loc aici un proces intens de refacere a forțelor de producție; efectele acestui proces nu vor întîrzia să se manifeste și pe plan politic.

Ca structură economică, Țara Romînească îngloba pe la începutul secolului al XIV-lea două categorii principale de gospodării: pe de o parte domeniile feudale[2], în curs de ierarhizare[3], caracterizate prin exploatarea muncii țăranilor și a meșteșugarilor dependenți, în folosul proprietarului feudal, iar pe de altă parte, numeroasele gospodării ale obștiilor de țărani liberi, care se îndeletniceau cu agricultura și creșterea vitelor[4]. Aceste obștii, reminiscențe ale comunei primitive[5], își pierd treptat importanța economică, pe măsura dezvoltării relațiilor feudale și a transformării țăranilor liberi în țărani dependenți[6]. Alături de aceste unități economice, un număr extrem de redus de meșteșugari liberi, așezați ici și colo prin sate sau în tîrgurile și orașele în curs de formare, acopereau cu produsele muncii lor nevoile destul de restrînse ale unei populații, obișnuite să-și ducă viața în mod autarhic[7]. De altfel, diferențierea acestor meșteșugari de majoritatea locuitorilor, în mijlocul cărora trăiau și ale căror ocupații aveau un pronunțat specific rural, era fără îndoială foarte palidă[8].

În împrejurările arătate, este evident că singurele produse care puteau face obiectul unui schimb bănesc, chiar dacă nu întruneau cu totul condițiile unei producții de marfă, destinată a fi vîndută pe piață, erau acelea ale domeniilor feudale, deoarece numai produsele acestor domenii prisoseau nevoilor de consum ale proprietarilor de pămînt. Din vînzarea bunurilor obținute prin exploatarea țăranilor dependenți, proprietarii feudali căpătau de la negustorii străini, la început în mod accidental, apoi tot mai frecvent, — întotdeauna însă în cadrul unui schimb neechivalent[9] — sume de bani,

---

[1] Cf. Octavian Iliescu, *Monede tătărești din secolele XIII—XV, găsite pe teritoriul Republicii Populare Romîne. Notă preliminară*, în *Studii și cercetări de numismatică*, vol. III, 1960, p. 263—276.

[2] Existența unor domenii feudale la sud de Carpați e menționată încă de la 1247, în diploma Ioaniților; stăpînii acestor domenii erau voievozii, cnezii și acei *maiores terrae*, amintiți în documentul citat (publ. mai recent în *Doc. priv. ist. Rom.*, *B XIII, XIV și XV*, p. 1—5, trad. și p. 285—289, text original; citatul la p. 287).

[3] Cf. Șt. Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Romînească pînă în secolul al XVII-lea*, în « Studii », an. XI (1958), nr. 1, p. 56.

[4] Cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Romînească și în Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, p. 83 și urm.

[5] *Ibidem*, p. 79.

[6] *Ibidem*, p. 84.

[7] *Ibidem*, p. 45.

[8] *Ibidem*, Cu privire la procesul diferențierii meșteșugarilor de agricultură în feudalism, cf. B. F. Porșnev, *Studii de economie politică a feudalismului*, Buc., 1957, p. 75 și urm.

[9] Cf. B. F. Porșnev, *op. cit.*, p. 100 și urm. (despre caracterul neechivalent al schimbului în feudalism).

adesea însemnate. Ele erau tezaurizate [1] sau folosite pentru a cumpăra de la aceeaşi negustori străini arme [2] — al căror preţ era foarte ridicat — ori articole de lux: postavuri, mătăsuri scumpe, bijuterii de mare preţ [3], mirodenii rare, mărfuri aduse de peste hotarele ţării şi tot mai căutate la curţile feudale, pe măsura dezvoltării şi a rafinării gusturilor clasei dominante.

Izvoarele documentare ale veacului al XIV-lea cuprind unele indicii din care reiese că numerarul existent la un moment dat în tezaurul voievodului Ţării Romîneşti — ne referim fireşte la momentul anterior bătăliei de la Posada — putea proveni şi din taxele vamale percepute de la negustori străini, pentru tranzacţiile de comerţ săvîrşite pe teritoriul supus jurisdicţiei domneşti. Analiza celui mai vechi privilegiu vamal romînesc, cunoscut pînă astăzi, şi anume, acela eliberat în 1368 de către Vlaicu Vodă negustorilor braşoveni, ne îngăduie să constatăm că actul citat aminteşte existenţa unor libertăţi concedate acestor beneficiari *ab antiquis*, deci înainte de domnia voievodului emitent [4]. Pe de altă parte, privilegiul de care ne ocupăm înfăţişează o întreagă organizaţie vamală, funcţionînd pe cuprinsul Ţării Romîneşti, cu taxe şi puncte de percepere precis stabilite, cu organe anume

---

[1] Dovada unei asemenea acumulări de numerar, anterioare epocii lui Basarab, ne este oferită de cazul lui Bărbat, fratele lui Litovoi. Prins de unguri, în lupta în care Litovoi îşi pierde viaţa, Bărbat îşi răscumpără libertatea, plătind *non modicam quantitatem pecuniae*, după cum afirmă atît de plastic un document maghiar contemporan şi anume, diploma acordată la 8 ianuarie 1285 de regele Ladislau al IV-lea Cumanul magistrului Gheorghe, pentru răsplătirea serviciilor prestate coroanei; *Doc. priv. ist. Rom.*, *B.* vol. cit., p. 6—8 (trad.) şi 289—291 (orig.); citatul la p. 290. Cf. şi Aurelian Sacerdoţeanu, *Comentarii la diploma din 1285 privind pe magistrul Gheorghe*, în „Analele Universităţii Bucureşti", Seria ştiinţe sociale. Istorie, 9 (1957), p. 27—43.

[2] În 1349, ţarul Ştefan Duşan al Serbiei acordă un privilegiu de comerţ raguzanilor, interzicîndu-le însă să transporte arme în « ţara lui Basarab »; aceeaşi clauză e reprodusă şi în privilegiul din 1357 al lui Ştefan Uroş (Cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1944, p. 106; Al. Grecu ‹P. P. Panaitescu›, *Relaţiile Ţării Romîneşti şi ale Moldovei cu Raguza (sec. XV—XVIII)*, în « Studii » an. II (1949) nr. 4, p. 109). Mai tîrziu, în 1373, papa Grigore al XI-lea cere clerului din Ungaria şi Transilvania să împiedice vînzarea de arme către turci şi *valahi* (Hurmuzaki-Densuşianu, *Documente*, I/2, nr. CLII, p. 207), iar în 1377 Radu I obţine din Veneţia 10.000 armuri pentru călăreţi (cf. «Revue Historique du Sud-Est Européen », an II (1925), p. 80). Lăsînd la o parte exagerarea cuprinsă în cifra de mai sus, autorul citat subliniază faptul procurării acestor armuri de către un voievod al Ţării Romîneşti, reprezentat el însuşi îmbrăcat în armură de cavaler pe unele din monedele sale *(ibidem)*.

[3] De semnalat bogăţia vestmintelor şi a bijuteriilor găsite în mormintele din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş; cf. V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeş, Note istorice şi arheologice*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, 10—16 (1917—1923), p. 59—70; « Revue archéologique », 5-e série, XIII (1921), p. 1—23, idem, *Les bijoux de Curtea de Argesh et leurs éléments italiens*, ibid., XVII (1923), p. 90—100; idem, *Les bijoux de Curtea de Argesh et leurs éléments germaniques*, în Acad. Rom., Bulet. de la Sect. Hist., XI (1924),p. 38—54; idem, *Les rois de Hongrie et les principautés roumaines au XIV-e siècle*, *ibid.*, XXVIII (1947), 1, p. 103—104.

[4] Cel mai vechi privilegiu acordat negustorilor braşoveni, pentru comerţul cu Ţara Romîneasca, e eliberat, potrivit uzanţelor feudale din vremea aceea, de către regele Ungariei, Ludovic I, la 28 iunie 1358; Fr. Zimmermann, Carl Werner şi Georg Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Hermannstadt-Sibiu, 1867, doc. nr. 736, p. 153; Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV 1, doc. nr. I, p. 1. Privilegiul acordat de Vlaicu Vodă datează din 1368, ianuarie 28; Zimmermann-Werner-Müller, *op. cit.*, doc. nr. 908, p. 306—307; Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, doc. nr. II, p. 1 2.

însărcinate cu strîngerea acestor taxe, în punctele vamale determinate. Faptele prezentate mai sus ne îndrituiesc să considerăm că astfel de taxe vamale au fost percepute în mod practic şi anterior privilegiului citat, probabil încă din timpul lui Basarab voievod, chiar dacă nu au existat de pe atunci tarife vamale redactate în scris.

Două erau principalele direcţii de pătrundere a negustorilor străini în Ţara Romînescçă, pe la sfîrşitul veacului al XIII-lea şi începutul celui următor. Traficul cel mai însemnat se făcea prin intermediul oraşelor-porturi de la Dunăre şi Marea Neagră, unde veneau numeroşi negustori străini: greci, din imperiul bizantin [1], apoi italieni, mai ales genovezi [2] şi raguzani [3]. Începînd din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, cînd se deschide comerţul oriental de-alungul întinsului teritoriu aflat sub dominaţia hanatului mongolo-tătar al Hoardei de Aur, negustori genovezi se stabilesc în număr apreciabil în cîteva localităţi de la Dunărea de Jos, în deosebi la Vicina [4] şi Chilia [5], frecvent amintite în documentele vremii. Prin mijlocirea acestor negustori, a căror activitate la gurile Dunării a fost analizată pe larg

[1] Vechimea şi influenţa comerţului bizantin în Balcani şi la Dunărea de Jos au fost scoase în evidenţă de K. Dieterrich, *Zur Kulturgeographie und Kulturgeschichte des byzantinisches Balkanhandels*, în « Byzantinische Zeitschrift » XXI, (1931), p. 37—57, 334—350, între altele, pe baza existenţei în limba romînă şi în cele sudslavice a unor cuvinte referitoare la comerţ, de origine greacă, moştenite direct de la bizantini; cf. şi recenzia acestei lucrări, semnată de P. P. Panaitescu, în « Revista istorică romînă », an. II, (1932), p. 425.

[2] Încă de la 1246, negustori genovezi, pisani şi veneţieni vindeau saracenilor, ca sclavi, romîni originari din Moldova; doc. în *Regesta Vaticana*, vol. 21, f. 325—326, p. 127, semnalat de Ştefan Pascu, *Contribuţiuni documentare la istoria Romînilor*, în « Anuarul Institutului de istorie naţională », Cluj, an. X (1945), p. 159. Despre acest gen de « activitate comercială », desfăşurată în evul mediu de negustorii italieni, în deosebi genovezi, în bazinul Mării Negre şi acel al Mării Mediterane, cf. Barbu T. Câmpina, *Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în secolele XIII—XV*, în « Studii », an. VI (1953, nr. 1, p. 191—236; nr. 2, p. 79—119.

[3] Asupra rolului comerţului raguzan în ţările noastre, cf. Al. Grecu <P. P. Panaitescu>, *Relaţiile Ţării Romîneşti şi ale Moldovei cu Raguza (sec. XV—XVIII)*, în « Studii », an. II (1949), nr. 4, p. 105—124; Fr. Pall, *Relaţiile comerciale dintre braşoveni şi raguzani . . .*, în « Revista arhivelor »,S. nouă, an. I (1958), p. 93—120.

[4] O colonie greacă pare a se fi stabilit la Vicina încă de la 1204, după cucerirea Constantinopolului de latini; cf. V. Laurent, *La domination byzantine aux bouches du Danube sous Michel VIII Paléologue*, în « Revue historique du sud-est européen », XXII (1945), p. 195. Izvoarele documentare atestă aici o activitate comercială intensă între anii 1281—1351, cînd oraşul decade; ultimele menţiuni datează din 1442—1465. Despre importanţa Vicinei, în cadrul comerţului oriental, cf. B. T. Câmpina, *op. cit.*, passim, care dă o interpretare nouă, de pe poziţii marxiste, a comerţului genovez de la gurile Dunării. Cu privire la localizarea acestui oraş, atît de discutată în trecut, cf. mai recent P. Ş. Năsturel, *Aşezarea oraşului Vicina şi ţărmul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, în «Studii şi cercetări de istorie veche», an. VIII (1957), nr. 1—4, p. 295—303 (*Vicina* la p. 297—301, bibl. la p. 297, n. 9).

[5] Chilia sau Licostomo e amintită în izvoare veneţiene şi genoveze ceva mai tîrziu. La 1359, genovezii îi împiedică pe veneţieni să încarce grîne la Licostomo; cf. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Buc., 1899 (1900), p. 49. În 1360—1361, funcţiona la Chilia notarul genovez Antonio di Podenzolo; actele redactate de el, aici, se întind de la 27.XI.1360 la 12.V.1361 şi se păstrează la Arhivele Statului din Genova. Cf. Robert-Henri Bautier, *Notes sur les sources de l'histoire économique médiévale dans les archives italiennes*, în *Mélanges d'archéologie et d'histoire. École française de Rome*, 60 (1948), p. 187—188; după autorul citat, Chilia şi Licostomo sînt două localităţi distincte (*ibidem*).

de noua istoriografie română[1], produsele cumpărate la prețuri scăzute de pe domeniile feudale din Țara Romînească și Moldova luau drumul spre piețele din bazinul Mării Mediterane, unde erau vîndute cu maximum de cîștig.

A doua direcție principală de pătrundere a negustorilor străini în Țara Romînească era reprezentată de însăși Transilvania. O dată cu dezvoltarea centrelor meșteșugărești transilvănene — dezvoltare mai accentuată începînd din a doua jumătate a secolului al XIII-lea[2] — negustorii sași trec pasurile Carpaților și stabilesc relații de schimb cu Țara Romînească, iar în tranzit, prin orașele dunărene, pătrund în circuitul comerțului oriental. Numeroasele privilegii avînd ca obiect acest comerț, obținute de negustorii brașoveni de la 1358 și pînă tîrziu, în sec. al XV-lea, sînt o dovadă elocventă a intensității relațiilor de schimb cu Țara Romînească. Aceste relații de schimb sînt inițiate desigur mult mai de vreme, încă de la sfîrșitul veacului al XIII-lea, cînd prezența sașilor e atestată la Cîmpulung[3].

Studiul tezaurelor monetare și al monedelor izolate, datînd din sec. al XIII-lea și prima treime a celui următor, descoperite pe teritoriul Țării Romînești — în limitele atinse pînă la 1330 — confirmă cele expuse mai sus și dezvăluie în același timp evoluția schimburilor bănești în perioada la care ne referim. Pînă spre mijlocul secolului al XIII-lea, descoperirile semnalate pînă astăzi au dat la iveală aproape exclusiv monede bizantine: piese de bronz, emise de împărații Comneni și Angeli[4], sau perperi de aur, emisiuni ale imperiului din Niceea[5]. Singura excepție cunoscută e reprezentată de tezaurul găsit după toate probabilitățile la Filiași (reg. Craiova) și alcătuit din dinari de argint, bătuți în diverse state și orașe feudale avînd *jus monetae* din centrul și apusul Europei[6].

Din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, compoziția descoperirilor monetare e mult mai variată. S-au găsit astfel monede de bronz, bătute de

[1] B. T. Câmpina, *op. cit.*

[2] Deși unele orașe din Transilvania sînt amintite în documente încă din secolul al XI-lea, totuși ele iau un avînt mai însemnat abia din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, cînd centrele meșteșugărești săsești încep să producă pentru export. Un veac mai tîrziu, Ludovic I acordă orașelor Sibiu și Brașov primele privilegii comerciale cunoscute. Cf. N. Iorga, *Istoria comerțului romînesc*, I, 1, p. 48—49.

[3] Cf. N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 160 (ed. franc., p. 194); E. Lăzărescu, *Despre piatra de mormînt a comitelui Laurențiu și cîteva probleme arheologice în legătură cu ea*, în « Studii și cercetări de istoria artei », an. IV (1957), 1—2, p. 109—127.

[4] Monede bizantine de bronz, emise pînă la 1203, s-au găsit la Dedulești, r. Filimon Sîrbu (I. Dimian, în *Studii și cercetări de numismatică*, vol. I, 1957, p. 203), București-Ciurel (I. Dimian, *ibidem*, p. 209), Balș (E. Condurachi, în *Cronica numismatică și arheologică*, 15, 1940, p. 227—229) și la Basarabi, r. Calafat (descoperire inedită; informație dr. C. S. Nicolăescu-Plopșor).

[5] Monede de aur bizantine (hyperperi), emisiuni ale împăratului Ioan I (al III-lea) Ducas Vatatzes de la Niceea (1222—1254), s-au găsit pînă astăzi la Pietroasele, r. Mizil (Octavian Iliescu, în *Studii și cercetări de numismatică*, vol. II, 1958, p. 455), în regiunea orașului Turnu Severin și la Băbăița, r. Olteni (descoperiri inedite).

[6] Pentru tezaurul descoperit probabil la Filiași, vezi Octavian Iliescu, *O mărturie numismatică din îndepărtatul ev mediu romînesc*, în « Buletinul Societății numismatice romîne », XXXVII (1943), p. 39—62; Const. Moisil, *Cîteva tezaure monetare medievale*, în *Lucrările sesiunii generale științifice din 2—12 iunie (Academia R.P.R.)*, Buc., 1950, p. 1557—1558.

Paleologi după restabilirea imperiului bizantin la Constantinopol [1], dirhemi de argint și piese de bronz, emisiuni ale Hoardei de Aur [2], monede de argint ale banilor de Slavonia [3], ale țarilor bulgari de la Tîrnovo [4], precum și monede ungurești, emise pînă la 1330 sub domnia regelui Carol Robert [5]. Într-un singur loc, la Turnu Severin, s-au găsit, alcătuind un tezaur, falsificări locale ale dinarilor de tip vienez [6].

Alături de monedele înșirate mai sus, au pătruns fără îndoială în Țara Romînească, pînă la 1330, și lingouri de argint, cu sau fără marca de garanție a unei autorități feudale [7]. Deși nu se cunoaște dincoace de Carpați nici o descoperire de astfel de lingouri [8], ele au trebuit să fie folosite totuși în schimburile economice, cu prilejul unor tranzacții mai însemnate. Fenomenul e caracteristic în această vreme pentru o mare parte a continentului european. Lipsa lingourilor de argint din tezaurele găsite în Țara Romînească se datorește, după părerea noastră, faptului că ele au fost transformate ulterior în obiecte de podoabă sau de cult, dar mai ales în monede, ce se bat în cantități destul de mari, începînd din domnia lui Vlaicu Vodă. Într-o țară lipsită de zăcăminte argentifere, acesta era singurul mijloc de a obține metalul prețios necesar, în scopurile mai sus arătate [9].

---

[1] O monedă bizantină de bronz, emisă de împăratul Andronic al II-lea Paleologul (1282—1295), s-a găsit la Ostrovu Mare, r. Vînju Mare (Al. Bărcăcilă, în *Studii și cercetări de numismatică*, vol. I, 1957, p. 421).

[2] La Calopăru, r. Segarcea, s-a găsit în 1904 un tezaur, din care s-au identificat 35 dirhemi de argint ai Hoardei de Aur, datînd din anii 1291—1299 (Octavian Iliescu, în *Studii și cercetări de numismatică*, vol. III (1960). p. 271).

[3] Un dinar banal de Slavonia din timpul regelui Ladislau al IV-lea Cumanul (1272—1290) s-a găsit sub pardoseala altarului Bisericii Domnești de la Curtea de Argeș, cu prilejul săpăturilor din anul 1920; Const. Moisil, în « Buletinul Comisiunii monumentelor istorice », 10—16 (1917—1923), p. 150.

[4] Monede bulgărești de bronz, emise de țarul Mihail al III-lea Șișman (1323—1330), s-au găsit la Basarabi, r. Calafat (inf. Dr. C. S. Nicolăescu-Plopșor) și la Zimnicea (« Studii și cercetări de istorie veche », an I, 1950, p. 101).

[5] La Turnu Severin, s-au găsit dinari ungurești bătuți în domnia lui Carol Robert și anume, pe la 1330; Al. Bărcăcilă, în Studii și cercetări de numismatică, vol. I, 1957, p. 174; idem, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. V, 1959, p. 775.

[6] Cf. Al. Bărcăcilă, *Un depozit de mici dinari de tip vienez din veacul al 13-lea, la Turnu Severin*, în « *Oltenia* », an. IV (1944), p. 37—52 și pl. 3—10; idem, în *Materiale și cercetări arheologice*, vol. cit., p. 774—775 (datat aici de la sfîrșitul veacului al XIII-lea).

[7] Libre genoveze de argint (lingouri de argint, cîntărind fiecare cîte o libră), marcate cu stema orașului: *cuniatas ad cunium Januae*, în *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281—1290)*, Buc., 1927. doc. nr. CL, p. 169. Veneţienii de asemenea foloseau *metallo in vergghe bollate dalla zecca*, pentru garantarea greutății și a titlului; cf. recenzia lui Mario Brunetti despre: Roberto Cessi, *Problemi monetari veneziani (fino a tutto il secolo XIV)*, Padova, 1937, recenzie publicată în « Archivio Veneto », LXVII, V-a serie, XXI (1937), nr. 41—42, p. 146.

[8] Un tezaur de monede, podoabe și lingouri de argint, datînd din prima jumătate a sec. al XIV-lea, s-a găsit în 1934, la Amnaș, r. Sibiu; cf. Richard Weisskircher, *Geldfund in Hamlesch*, în « Siebenbürgische Vierteljahrschrift » 58 (1935), p. 229—237.

[9] Lipsa acută a argintului, atît de necesar Țării Romînești pentru emisiunile sale monetare de la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui următor, se vădește și în faptul că în privilegiul acordat negustorilor lioveni la 1409, Mircea cel Bătrîn nu le permite să cumpere din țară argint; exportul acestui metal prețios era deci interzis. Vezi în acest sens P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 103; doc. respectiv publ. in extenso la p. 353.

În condițiile expuse, proveniența și caracterul numerarului de care dispunea Basarab și din care oferea o parte regelui Ungariei atît ca tribut, cît și ca despăgubiri de război, pot fi determinate acum cu destulă ușurință. Se înțelege că acești bani, în monede sau — în cazul nostru — sub formă de lingouri de argint, nu puteau proveni decît de la negustorii străini amintiți mai sus, în schimbul produselor vîndute de pe domeniile feudale sau ca taxe vamale. Numerarul astfel obținut avea caracterul unui monede internaționale. Se știe într-adevăr că la începutul existenței sale, feudalismul a utilizat moneda sub forma de « bani mondiali » sau « universali », adică monede cu caracter internațional, deoarece numai această funcție a banilor era compatibilă cu stadiul de dezvoltare atins de societatea feudală pînă atunci [1]. De la un stat la altul, moneda internațională, vehiculată de negustori străini, circula în mod nestînjenit, întrucît ea funcționa exclusiv ca marfă, fiind apreciată după greutatea și finețea aurului sau a argintului din care era bătută; aspectul ei extrinsec, efigiile sau stemele pe care le purta erau lipsite de importanță [2]. Cel mult acest aspect putea crea o preferință pentru acele monede a căror calitate intrinsecă fusese verificată anterior printr-o practică îndelungată [3]; abia pe măsura dezvoltării feudalismului, au apărut și celelalte funcțiuni ale banilor [4]. Acest stadiu va fi atins în Țara Romînească mai tîrziu, în timpul domniei lui Vlaicu Vodă (1364—1377), cînd, așa cum am arătat, se vor bate și primele monede feudale romînești [5].

În lumina datelor expuse în paginile precedente, a rezultat că, oricare le-ar fi fost proveniența și oricum ar fi fost obținute, cele peste 1.400 kg lingouri de argint, oferite de Basarab lui Carol Robert, ca despăgubiri de război, au reprezentat o avere însemnată, acumulată probabil într-un răstîmp de mai mulți ani. Această acumulare de numerar trădează o economie feudală în plină ascensiune, deși încă la începuturile ei. În cadrul acestei economii, s-au consolidat bazele materiale necesare dezvoltării statului feudal al Țării Romînești, stat a cărui independență a fost pecetluită la 1330, în bătălia de la Posada, prin puterea armelor voievodului de la Argeș, Basarab, întîiul cu acest nume.

---

[1] Cf. B. F. Porşnev, *op. cit.*, p. 106 şi urm.

[2] *Ibidem*, p. 108.

[3] Astfel, ducatul de aur venețian, creat în 1284, și-a menținut intacte titlul și, cu neînsemnate reduceri, greutatea, pînă la 1797. În tot acest răstimp, tipul ducatului venețian (denumit de la 1545 țechin) rămîne neschimbat, ceea ce a contribuit la răspîndirea lui pe scară întinsă în Levant și Orientul Mijlociu, fiind imitat pînă în India. Cf. pentru istoria acestei monede Philip Grierson, *La moneta veneziana nell'economia mediterranea del Trecento e Quattrocento*, în *La civiltà veneziana del Quattrocento*, Florența, 1957, p. 77 97; pentru imitațiile ducatului venețian, cf. H. E. Ives, *The Venetian gold ducate and its imitations*, ed. and annot. by P. Grierson, *Numismatic Notes and Monographs*, nr. 128, New York, 1954, VIII + 37 p. + 8 f. pl.

[4] B. F. Porşnev, *op. cit.*, p. 115.

[5] Cf. Octavian Iliescu, *Monete vechi romîneşti. Cîteva probleme din numismatica Țării Romîneşti (secolul al XIV-lea)*, în *Studii şi cercetări de istorie medie*, vol. I, 1950, p. 120—130.

О ЮРИДИЧЕСКОМ ХАРАКТЕРЕ И ЗНАЧЕНИИ РЕПАРАЦИЙ, ПРЕДЛОЖЕННЫХ ВОЕВОДОЙ БАСАРАБОМ КОРОЛЮ КАРЛУ РОБЕРТУ (1330 г.)

РЕЗЮМЕ

Венгерская хроника Chronicon pictum Vindobonense, составленная в 1358 г., широко освещает события, связанные с войной, начатой в 1330 г. королем Карлом Робертом против валашского воеводы Басараба. В связи с этой войной хронист упоминает о мирном предложении румынского господаря венгерскому королю, сделанном перед решающим сражением. По свидетельству хрониста, среди обязательств, которые брал на себя Басараб, говорится и о том, что он предлагает выплатить Карлу Роберту 7 000 серебряных марок в возмещение его расходов по снаряжению королевского войска и обязуется ежегодно платить и впредь дань венгерской короне. Однако король отверг это предложение, и начатая война завершилась большой битвой, в которой венгерское войско потерпело поражение. После войны Валахия, бывшая прежде вассальным княжеством венгерского королевства, приобретает полную независимость.

В настоящей работе автор разбирает предложение Басараба Карлу Роберту об уплате 7 000 серебряных марок. Исследуя юридический характер этого обязательства румынского господаря, автор уточняет, что оно носило характер военных репараций, а не повинности вассала платить дань сюзерену, как это долгое время считали в буржуазной румынской историографии.

В ходе дальнейшего изучения содержания указанного обязательства автор стремится определить размеры предложенных Басарабом репараций. Кладя в основу вычислений трансильванскую марку весом в 206,76866 г, автор устанавливает, что 7 000 серебряных марок представляют собой 1447,380 кг слитков серебра титра 800‰, или 1157,904 кг чистого серебра. При переводе на стоимость золота на основе соотношения обоих металлов, действительного в первые три десятилетия XIV в., это количество серебра было равноценно 73,986 кг золота титра 996 — 1000‰, или 20 954 флорентийским флоринам, или 20 788 венецианским динарам. Эта сумма представляет собой стоимость 29—35 крупных поместий или 1473—1700 коней.

Во второй части работы автор уточняет источники доходов, обеспечивших Басарабу количество слитков серебра, предложенное им Карлу Роберту. Он мог получить их либо от продажи чужеземным купцам сельскохозяйственных продуктов из феодальных владений, либо взимая таможенный сбор с тех же купцов. По мнению автора, анализ исторических источников подтверждает это предположение. Значительное количество слитков серебра, предложенных Басарабом в качестве репараций, свидетельствует и о восходящей линии развития феодального хозяйства Валахии уже с начала XIV в.

DE LA NATURE JURIDIQUE ET DE L'IMPORTANCE DES INDEMNITÉS DE GUERRE OFFERTES AU ROI CHARLES ROBERT PAR LE VOÏVODE BASARAB (1330)

RÉSUMÉ

La chronique hongroise dite *Chronicon pictum Vindobonense*, rédigée en 1358, relate amplement les circonstances de la guerre que le roi Charles Robert déclencha contre le voïvode de Valachie, Basarab Ier. Cette source mentionne à ce propos le message de paix que le voïvode roumain adressa à son adversaire avant la bataille décisive. Selon le témoignage du chroniqueur, le prince roumain s'engageait entre autres à verser à Charles Robert 7000 marcs d'argent à titre de compensation pour les frais qu'avait entraînés à son suzerain la levée de l'armée royale et à continuer à payer chaque année le tribut promis à la couronne de Hongrie. Mais le roi repoussa cette proposition. La guerre prit fin avec une grande bataille qui se solda par la déconfiture de l'armée hongroise. A la suite de cette guerre, la Valachie, jusqu'ici vassale du royaume de Hongrie, obtint sa pleine indépendance.

Le présent travail examine l'une des propositions faites par Basarab à Charles Robert, à savoir le versement de 7000 marcs d'argent. L'auteur étudie la nature juridique de l'obligation assumée par le voïvode valaque et précise qu'elle revêtait le caractère de dédommagements de guerre, sans représenter l'obligation de payer le tribut dû par le vassal à son suzerain, comme on le croyait jusqu'ici dans l'historiographie roumaine.

Poussant l'analyse du contenu de cette obligation, l'auteur s'efforce de déterminer le quantum des dédommagements offerts par Basarab. Fondant ses calculs sur le marc de Transylvanie, qui pesait 206 g 76866, il établit que les 7000 marcs d'argent représentaient une quantité de 1447 kg 380 de lingots d'argent, au titre de 800‰, soit 1157 kg 904 d'argent pur. Convertie en or sur la base du rapport établi entre les deux métaux et qui avait cours durant les trente premières années du XIVe siècle, cette quantité de métal était l'équivalent de 73 kg 986 d'or fin, titrant 996—1000‰, ou encore de 20954 florins de Florence, ou de 20788 ducats vénitiens. Elle représentait également la contre-valeur de 29 à 35 domaines ou de 1473 à 1700 chevaux.

La seconde partie de cette étude a pour but de vérifier les sources de revenus qui pouvaient procurer à Basarab la quantité de lingots d'argent offerts à Charles Robert. L'auteur montre que la source pouvait être soit la mise en valeur de produits des domaines féodaux vendus aux marchands étrangers, soit les taxes douanières perçues sur ces derniers. Il est d'avis que l'analyse des sources historiques confirme cette hypothèse. La quantité appréciable de lingots d'argent que Basarab offrait à titre de dédommagements trahit en outre la marche ascendante de l'économie féodale valaque dès le début du XIVe siècle.

CUANTUMUL BIRULUI PE GOSPODĂRIA ŢĂRĂNEASCĂ ÎN ŢARA ROMÎNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

DE

DAMASCHIN MIOC

Problema cuantumului anual al birului pe gospodăria ţărănească în general nu a fost pusă de către istoriografia romînă burgheză, atît datorită lipsei de informare, cît şi superficialităţii ce o caracterizează, îndeosebi în studierea problemelor de istorie economică şi socială.

În lucrările lor de specialitate, consacrate fiscalităţii, I. Vlădescu [1] şi I. C. Filitti [2] se mărginesc să constate că dările, între care şi birul, sînt din ce în ce mai apăsătoare, pe măsură ce ne apropiem de veacul al XVIII-lea, fără însă a se preocupa şi de cuantumul lor. În lucrările vechi de sinteză privind istoria patriei de asemenea se fac doar consideraţii generale asupra acestei probleme, pentru epoca anterioară veacului al XVIII-lea. Nici A. Xenopol şi N. Iorga nu se opresc asupra cuantumului dărilor; iar C. C. Giurescu prezintă astfel problema: « N-avem nici o informaţie asupra mărimii birului în epoca veche — ‹este vorba de veacurile XIV—XVI› — nu ştim cît trebuia să plătească pe an un locuitor ca impozit personal » [3]. O lucrare relativ recentă, privind instituţiile feudale ale Ţării Romîneşti şi Moldovei în veacurile XIV—XVII [4], în capitolul privind birul, nu face decît să parafrazeze afirmaţiile lui C. C. Giurescu. « Din documentele existente — scrie autorul capitolului — nu putem însă trage nici o concluzie cu privire la cuantumul datorat. . . » [5] şi « cuantumul dărilor este foarte greu de stabilit » [6]. Dacă

---

[1] I. Vlădescu, *Despre dări sau impozite. I. Birul*, Buc., 1926.

[2] I. C. Filitti, *Consideraţii generale despre vechea organizare fiscală a principatelor romîne pînă la Regulamentul Organic*, Buc., 1935.

[3] C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. II, partea a doua, ed. a IV-a, Buc., 1943, p. 566.

[4] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Romînească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957.

[5] *Ibidem*, p. 373.

[6] *Ibidem*, p. 382.

pentru lucrările mai vechi se poate invoca sărăcia informaţiilor, datorită lipsei documentelor publicate, pentru cea din urmă însă nu, căci la data publicării ei, colecţia «Documente privind Istoria Romîniei», cuprinzînd documentele interne ale Ţării Romîneşti şi Moldovei pînă la 1625, era deja apărută.

Problema cuantumului birului a fost totuşi abordată în istoriografia noastră mai veche de către G. Panu, care pe baza unei informaţii destul de sărace — doar două documente — încercase să stabilească cuantumul anual al birului pe gospodărie, în prima jumătate a veacului al XVII-lea [1].

Publicarea colecţiei amintite ca şi posibilitatea consultării documentelor încă inedite, aflătoare în Arhiva Institutului de Istorie din Bucureşti, al Academiei R.P.R. [2], ne-a pus, în ceea ce priveşte informarea, într-o altă situaţie decît cea a istoricilor de mai înainte, îngăduindu-ne să ajungem la alte concluzii. Din materialul cercetat — aproape 9 000 de documente — şi din cele cîteva sute de documente care pomenesc birul (între anii 1501 —1656, oglindind însă realităţile fiscale ale epocii de care ne ocupăm — veacul al XVI-lea), doar 26 de documente vorbesc despre cuantumul anual al birului a 75 de gospodării ţărăneşti birnice, trei se referă la cuantumul birului curtenilor şi opt la mărimea anuală a birului pe sat. Pe baza datelor din aceste documente şi a coroborării lor cu ştiri din alte izvoare, am alcătuit articolul de faţă.

Cuantumul birului pe gospodăria ţărănească

Birul continuă să rămînă şi în această epocă o dare în bani, către stat, repartizată după capacitatea contributivă a birnicilor [3]. Pînă spre sfîrşitul veacului al XVI-lea birul, între toate celelalte dări, îşi are o individualitate a sa, bine conturată, fiind singura dare care se percepea *întotdeauna* în bani. Este pomenit în acte cu numele simplu de *bir* sau *dare* (бир, дань). În ultimul sfert al veacului, birului i se adaugă şi alte dări în bani (găleata, oaia seacă), înglobate, în general, în termenul de *dăjdii*. Tot acum, se măreşte şi numărul birurilor (bir de poclon, bir pentru chile ş.a.), rezultat, în primul rînd, al creşterii exploatării otomane.

Documentele veacului al XVI-lea nu cuprind date privitoare la cuantumul birului ţărănimii dependente, ci numai al celei libere şi al curtenilor; studiul de faţă priveşte doar aceste categorii sociale şi anume: moşnenii şi curtenii.

Cel dintîi document care pomeneşte de cuantumul birului pe o *anumită* perioadă de timp este din 25 iulie 1557 [4]. Se precizează în el că Dragomir, Buta şi Albul din Cocoşani îşi închină ocina lui Ţalapi logofăt, care le-a plătit birurile « din zilele lui Radul voevod care a pierit la Rîmnic, pînă în zilele lui Vintilă voevod, birurile fac 4000 aspri ». Dacă vreme de aproximativ

---

[1] Gh. Panu, *Cercetări asupra stărei ţăranilor în veacurile trecute*, vol. I, p. I-a, Buc., 1910, p. 58 59.

[2] Este vorba de documentele încă inedite de pînă la 1625, ce vor forma un volum supliment al colecţiei *Doc. priv. ist. Rom.*, ca şi de cele, tot inedite, de după 1625, dar cu referiri la situaţii anterioare, de pînă la sfîrşitul veacului al XVI-lea.

[3] D. Mioc, *Modul de impunere şi percepere a birului în Ţara Romînească, pînă la 1632*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, p. 96—101 şi 105—108.

[4] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. III, p. 65.

14 ani (1521—1535) birul a trei gospodării de megiaşi era de 4000 de aspri, înseamnează că birul unei singure gospodării pe an era de cca 95 de aspri sau un galben şi 40 de aspri (1.40 = 1,727 galbeni) [1]. Documentul următor care vorbeşte despre mărimea anuală a birului este din 17 ianuarie 1559 [2]. Nan, Vlad şi Dan sînt înfrăţiţi de către un alt Vlad pe ocina lui din Sîrbi, deoarece « ei au plătit 20 de ani birurile lui Vladul şi au dat pentru acele biruri 1200 aspri ». Reiese că, între 1539—1558, birul anual al lui Vlad din Sîrbi era de 60 de aspri sau un galben şi cinci aspri (1.5 = 1,090 galbeni).

Pentru domnia lui Petru cel Tînăr (1559—1568), avem trei acte care înregistrează mărimea birului pe gospodăria ţărănească liberă. Se ştie că Petru a mărit atît tributul către turci [3], cît şi birul intern. Mărirea haraciului de la 50.000 galbeni la 65.000 a cauzat şi o creştere corespunzătoare a birului. Stoica Ludescu, în cronica sa, menţionează: « Adaos-au Pătru vodă cu mumă-sa la bir 5 aspri » [4]. În mod firesc, actele interne înregistrează această creştere a apăsării fiscale, în special prin povara din ce în ce mai grea a birului. Într-unul din cazuri, birul individual pe an era de 220 aspri sau trei galbeni şi 40 de aspri (3.40 = 3,666 galbeni) [5]; în altul, de 165 de aspri sau doi galbeni şi 45 de aspri (2.45 = 2,750 galbeni) [6]; în cel de-al treilea caz, birul este de 250 de aspri sau de patru galbeni şi zece aspri (4.10 = 4,166 galbeni) [7].

Pentru domnia lui Alexandru Mircea (1568—1577) patru acte înregistrează birul a cinci gospodării ţărăneşti. Cel dintîi arată un bir anual de 95 de aspri, adică un galben şi 35 de aspri (1.35 = 1,583 galbeni) [8]; altul de 366 de aspri sau şase galbeni şi şase aspri (6.6 = 6,100 galbeni) [9]; al treilea, de 100 de aspri sau un galben şi 40 de aspri (1.40 = 1,666 galbeni) [10], iar al patrulea, de 240 aspri, adică de patru galbeni [11]. Un document relatează că birul unui moşnean din Cărbunari, pe şase ani (1574/75—1579/80), întinzîndu-se

[1] Vezi tabelul 2, care cuprinde echivalenţele monetare.

[2] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. III, p. 92.

[3] M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Romîneşti în sec. XV—XIX*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, p. 29—30.

[4] *Istoria Ţării Romîneşti*, ed. C. Grecescu şi D. Simonescu, Buc., 1960, p. 51.

[5] Documentul poartă data de 29 decembrie 1587. În domnia lui Petru cel Tînăr, Furnică fuge în ţară, din cauza greutăţii birului. Îşi pierde ocina în favoarea lui Manea, care i-a plătit birul vreme de trei ani, 660 de aspri (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. V, p. 340).

[6] Nan din Cîrpeni îşi vinde ocina pentru bani şi pentru un bir de 165 de aspri. Probabil birul anului fiscal 1563/64. Se ştie că anul fiscal corespundea anului calendaristic, ce începea la 1 septembrie şi se sfîrşea cu 31 august. (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. III, p. 217).

[7] Sora din Albeni are două biruri, care fac 500 de aspri. Probabil birul anilor fiscali 1563/64 şi 1564/65 (Al. Ştefulescu, *Documente relative la Gorj*, p. 156—158).

[8] Voico şi Ursă îşi pierd ocina din cauza birului lor anual — (nu se precizează anul) —, care este al amîndurora, de 190 aspri (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. VI, p. 381).

[9] Birul lui Chivăran din Borceşti era pe trei ani — probabil anii fiscali 1568/69 — 1570/71 — de 1100 aspri (Al. Ştefulescu, *op. cit.*, p. 189—191).

[10] Birul lui Stanciu din Lindiceşti era pe doi ani — probabil pe anii fiscali 1574/75 — 1576/77 — de 200 aspri (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. IV, p. 266).

[11] Cornea din Berindeşti îşi vinde ocina lui Bădilă vătaf, pentru bani şi pentru plata birului pe trei ani — probabil anii fiscali 1575/76 — 1577/78 — în sumă de 720 aspri (*Ibidem*, p. 336).

deci și în domnia lui Mihnea Turcitul, era de 515 aspri, adică de 86 aspri anual sau un galben și 26 aspri (1.26 = 1,433 galbeni) [1].

La prima domnie a lui Mihnea Turcitul (1577—1583) se referă, în ceea ce privește mărimea birului, cinci documente pentru șase gospodării, avînd cuantumul de: 158 aspri sau doi galbeni și 38 aspri (2,633 galbeni) [2], 250 aspri sau patru galbeni și zece aspri (4,166 galbeni) [3], 230 aspri sau trei galbeni și 50 aspri (3,833 galbeni) [4], 300 aspri sau cinci galbeni [5], 504 aspri sau opt galbeni și 30 aspri (8,500 galbeni) [6] și 1000 aspri sau 16 galbeni și 40 de aspri (16,666 galbeni) [7].

Pentru domnia lui Petru Cercel (1583—1585) avem două documente care vorbesc despre un bir anual de 200 aspri, adică de trei galbeni și 20 aspri (3,333 galbeni) [8].

Birul anual pentru a doua domnie a lui Mihnea Turcitul (1585—1591) este menționat de un singur document, ca fiind în sumă de 550 aspri sau cinci galbeni și jumătate [9].

Trei documente menționează cuantumul birului individual pentru domnia lui Alexandru cel Rău (1592—1593). Trei gospodării au fiecare birul de cîte 1217 aspri, adică de nouă galbeni și 47 de aspri (9,361 galbeni) [10], 11 țărani au birul anual de 945 aspri fiecare, adică șapte galbeni și 35 aspri (7,269 galbeni) [11], opt țărani au birul de cîte 500 aspri fiecare, adică trei galbeni și 110 aspri (3,846), cinci țărani au birul anual de 700 aspri fiecare sau cinci galbeni și 50 aspri (5,384 galbeni), 16 țărani au fiecare birul de cîte 1200 aspri, adică de nouă galbeni și 30 de aspri (9,230 galbeni) și un țăran are birul de 1300 aspri, adică zece galbeni [12].

---

[1] Stan Cocoș, din cauza greutății birului, fuge în țară, iar birul său este plătit de un alt Stan, căruia i se atribuie și ocina celui fugit (*ibid.*, vol. V, p. 33).

[2] Birul Neacșei, pe șase ani, era de 950 aspri, adică de 158 aspri anual (*ibid.*).

[3] Birul lui Stroe din Albeni, pe șase ani — 1576/77 — 1581/82 — era de 1500 aspri, adică anual 250 aspri (Al. Ștefulescu, *op. cit.*, p. 228—230).

[4] Un bir al unui moșnean din Păușești, probabil pe anul fiscal 1577/78 este de 230 aspri (Arh. St. Craiova, nr. 85).

[5] Birul lui Toader din Pîrscov, probabil pe anul 1579/80, era de 300 aspri (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. V, p. 38).

[6] Dragomir din Milești are birul, probabil pe anul fiscal 1581/82, de 504 aspri (Arh. St. Craiova, nr. 438 și Acad. R.P.R., LXXIV/191).

[7] Dumitru vătaf din Bujoreni și fiii săi rămîn datori la bir pe trei ani — probabil anii 1579/80—1581/82 — 3000 de aspri. Cazul este mai deosebit, birnicii aceștia fiind stăpîni ai unei treimi din sat, cu vecini (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. V, p. 245).

[8] Birul lui Manea din Cîrcimari, pe trei ani, — probabil anii fiscali 1582/83—1584/85 — era de 600 aspri (*ibid.*, p. 432); la fel al lui Cotean din Cotenița (*ibid.*, p. 443).

[9] Costandin din Rădăcinești plătește birul pe trei ani — probabil anii fiscali 1586 87—1588/89 — în sumă de 1650 aspri (*ibid.*, p. 467).

[10] Birul celor trei fii ai lui Stan din Bîrzești era, probabil pe anul fiscal 1592/93, de 3650 aspri (*ibid.*, vol. VI, p. 113).

[11] Sătenii din Rătunda, 11 gospodării, plătesc bir, probabil pe anul fiscal 1592/93, 10.000 aspri (*ibid.*, p. 119).

[12] Birul sătenilor din Orlești, 30 de gospodării, pe aproximativ un an de zile (durata domniei lui Alexandru cel Rău) este de 28.000 aspri. O analiză amănunțită a acestui act, foarte important, vezi mai jos, p. 154. (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. VI, p. 121—122).

Din domnia lui Mihai Viteazul (1593—1601), cinci documente relatează despre cuantumul anual al birului pe gospodărie. El este de: 750 aspri sau patru galbeni și 30 de aspri (4,166 galbeni) [1], 500 aspri sau doi galbeni și 140 de aspri (2,777 galbeni) [2], 645 aspri sau trei galbeni și 105 aspri (3,583 galbeni) [3], 700 aspri sau trei galbeni și 160 aspri (3,888 galbeni) [4] și 520 aspri, adică doi galbeni și 160 aspri (2,888 galbeni) [5].

Parcurgerea datelor de mai sus duce la constatarea că *birul pe gospodăria țărănească liberă*, care continuă să rămînă și în această perioadă baza sistemului fiscal al Țării Romînești, are multiple variații, după puterea contribuabililor și după nevoile statului, dar că, *în general, păstrează o linie ascendentă* [6]. Cel mai scăzut bir — de 60 aspri — îl întîlnim în prima jumătate a veacului, iar cel mai ridicat — de 1300 aspri — la începutul ultimului deceniu al veacului al XVI-lea [7], marcînd, deci, o creștere de peste 21 de ori. Cum însă moneda de argint, și în special asprul, a suferit în această vreme o depreciere apreciabilă, saltul uriaș este mai mult aparent. În galbeni, monedă care acum nu a avut fluctuații, creșterea de mai sus este doar de la unul la zece galbeni, adică de zece ori mai mult [8].

Făcînd *o medie anuală a birului* pe gospodărie, în anii în care avem mai multe cazuri, constatăm că cel mai ridicat bir în aspri este tot la începutul ultimului deceniu al veacului, în anul fiscal 1592/93 și anume de 947 aspri, iar în monedă de aur, în anul fiscal 1580/81, de aproape opt galbeni [9].

Dacă facem o *medie pe domnii* a birului anual individual, avem următoarea situație: în domniile lui Radu de la Afumați, Moise Vodă, Vlad Inecatul și Vlad Vintilă, birul este de 95 aspri (1,727 galbeni), sub Radu Paisie, Mircea Ciobanul și Pătrașcu cel Bun este de 60 aspri (1,090 galbeni), sub Petru cel Tînăr, de 212 aspri (3,533 galbeni), în domnia lui Alexandru Mircea este ceva mai scăzut, de 163 aspri (2,716 galbeni), ca apoi să urce la mai mult decît dublu, — la 407 aspri (6,783 galbeni) — în prima domnie a lui Mihnea Turcitul; sub Petru Cercel, coboară la 200 aspri (3,333 galbeni), în a doua domnie a lui Mihnea Turcitul crește din nou ajungînd la 550 aspri (5,500 galbeni), în cea a lui Alexandru cel Rău, birul are iar un salt, urcînd la 947 aspri (7,500 galbeni), ca apoi, sub Mihai Viteazul, oricît ar părea de ciudat, dat fiind

---

[1] Birul lui Jipa din Tălpășești, pe patru ani, — probabil anii fiscali 1593/94—1596/97 — este de 3000 aspri (*ibid.*, p. 341—342).

[2] Birul lui Apostol pe trei ani — probabil anii 1594/95—1596/97 — era de 15 taleri. Talerul la această dată era de aproximativ 100 aspri; deci, birul anual de cinci taleri, sau 500 aspri (*ibid.*, p. 329).

[3] Birul lui Bucșa din Băbuești era pe un an, probabil anul fiscal 1595/96, — de 645 aspri (*ibid.*, p. 257).

[4] Pandichiu din Gabrov are birul pe anul 1595/96 de 700 aspri (*ibid.*, p. 224—225).

[5] Birul a cinci gospodării din satul Jigăile era pe an de 2600 aspri (Arh. St. Buc., *Suluri*, nr. 64).

[6] Vezi graficul de la fig. nr. 1.

[7] Balcu din Orlești are un bir de 1300 aspri, în domnia lui Alexandru cel Rău (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. VI, p. 122).

[8] În galbeni, cel mai ridicat bir pare a fi, în cazul cînd datele pe care le avem privitoare la echivalențele monetare sînt exacte, în domnia lui Mihnea Turcitul, între 1579—1581, de aproximativ 16 1/2 galbeni. Este același caz, mai deosebit, al lui Dumitru din Bujoreni și al fiilor săi (*ibid.*, vol. V, p. 245).

[9] Vezi fig. 2.

mulţimea documentelor care vorbesc despre greutatea birurilor, să scadă [1] la 623 aspri (4,792 galbeni) [2].

Cuantumul birului pe sat

Toate ştirile pe care le avem în legătură cu mărimea birului anual al unui sat de megiaşi privesc situaţii numai din ultimul deceniu al veacului. Puţinătatea ştirilor, ca şi imprecizia datelor documentare, în sensul că nu în toate se deosebeşte birul de celelalte dări de repartiţie, ne sileşte să discutăm în parte fiecare caz. Cel dintîi este al satului Orleşti, despre care am mai vorbit şi asupra căruia vom mai reveni. În satul Orleşti existau cinci plase, în care erau 30 de gospodării, şi care trebuiau să plătească un bir global de 28.000 aspri, în domnia lui Alexandru cel Rău şi alte biruri şi dăjdii, de 62.660 aspri în domnia lui Mihai Viteazul, aproximativ de prin octombrie-noiembrie 1593 şi pînă în aprilie 1595. Deci, în circa un an şi şase-şapte luni, satul trebuia să dea numai dări în bani suma de 90.660 aspri [3].

Satului Rătunda sau Groşeneasca de la Meteleu, cu 11 gospodării, i se scad birurile şi năpăştile de către Mihai Viteazul, pe un an, care fac « mai mult de 10.000 aspri » [4].

Satului Radovanul îi revenea să plătească, probabil pe un an, 11.840 aspri birul şi 4820 alte dajdii; deci un total de 16.660 aspri. Nu se precizează numărul ţăranilor din sat [5].

Dăjdiile satului Loloeşti, pe trei ani, în domnia lui Mihai Viteazul au fost de 48.000 aspri, deci anual 16.000 aspri. Este vorba de darea pentru « catane », instituită de Mihai, pentru plata mercenarilor săi [6]. Nu ştim cîţi săteni erau în sat.

Satul Jigăile, cu cinci familii, are de plătit biruri pe un an 2600 de aspri, în domnia lui Mihai Viteazul [7].

Făureii, cu 188 săteni, avea de plătit, probabil pe doi ani (1594—1595), biruri mari şi mici şi « trei curamale mari turceşti » în sumă totală de 58.000 aspri, adică anual 29.000 aspri [8].

Satul Costeşti (şapte gospodării) este impus la dăjdii şi biruri în valoare de 9600 aspri pe an [9].

Birul satului Hurezi, probabil pe patru ani, este de 38.000 aspri, adică anual 9500 aspri [10]. Nu ştim numărul gospodăriilor.

În medie, pe cele opt sate de mai sus, birul şi dăjdiile anuale în bani ale unui sat erau de peste 18.000 aspri. În mod firesc, cuantumul birului pe sat ar fi trebuit să fie proporţional cu numărul locuitorilor şi să ţină seama şi de « puterea » satului. Cum însă, în practică, la repartiţia dărilor interveneau

---

1 Asupra semnificaţiei acestei scăderi, vezi mai jos, p. 158.
2 Vezi fig. 3.
3 *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. VI, p. 121—123.
4 *Ibidem*, p. 118—119.
5 *Ibidem*, p. 190.
6 *Ibidem*, XVII, vol. I, p. 78.
7 Arh. St. Buc., *Suluri*, 64.
8 *Ibidem*.
9 *Ibidem*.
10 *Ibidem*.

și alte elemente, și cum este vorba de dări pe ani diferiți, cuantumul lor pe gospodărie diferă și el de la sat la sat. La Făurei este de 154 aspri, la Jigăile de 520, la Rătunda 909, la Costești 1371 iar la Orlești, dăjdiile în bani ale unei familii de țărani megiași se ridicau la importanta sumă de 1925 aspri anual.

Cuantumul birului curtenilor

Știri despre birul curtenilor nu avem decît începînd cu ultima treime a veacului al XVI-lea, deoarece foarte probabil că pînă la acea dată ei nici nu plăteau bir. Pierzîndu-și în mare parte rosturile militare și administrative, odată cu instaurarea dominației otomane, această nobilime teritorială începe să devină pentru stat o masă impozabilă, nu mult deosebită de țărănime, de pe urma căreia se puteau realiza venituri importante. Unele acte interne, ca și cronicile, relevă greutatea birului curtenesc, prezentîndu-l ca pe o povară foarte apăsătoare [1]. Cel dintîi act care cuprinde cuantumul birului curtenilor este din octombrie 1569. În el se precizează că niște slugi domnești la «ceata armașilor» dau birul de curte, «unul cîte 250 aspri turcești» [2]. Un alt document arată că birul de curte al lui Buceag din Mirilești este tot de 250 aspri turcești [3]. Birul de curte al lui Radu Rode din Plăseni este, în 1577, de 180 aspri [4]. Comparînd birul de curte din domnia lui Alexandru Mircea cu cel al țăranilor, în aceeași vreme, constatăm că cel al curtenilor este mai mare cu mai bine de 40%. Ulterior, după afirmațiile cronicarilor, birul de curte a crescut și mai mult. Știrea este confirmată și de documente. La începutul veacului al XVII-lea, birul anual al lui Mihai din Tîrșor, înscris la roșii aleși, era de 2000 aspri, plătibili în patru cîștiuri [5]. Birul de curte înregistrează astfel în ultimele două decenii ale veacului o creștere de mai bine de opt ori. Și aci, saltul real nu este atît de mare, pe cît arată cifrele, dacă ținem seama de deprecierea asprului. În galbeni, birul curtenilor crește de la aproximativ patru galbeni în deceniul al optulea la zece galbeni la începutul veacului al XVI-lea, ceea ce înseamnă o creștere de două ori și jumătate.

Consecințele au fost dezastruoase pentru această categorie socială, așa cum au fost și pentru țărănimea liberă.

Cuantumul anual al tuturor dărilor în bani pe gospodăria țărănească

Știrile documentare care privesc cuantumul anual al tuturor dărilor ce se plăteau în bani, deși sînt foarte rare, sînt la fel de prețioase ca și cele care privesc numai birul, scoțînd și mai pregnant în evidență crunta exploatare fiscală la care era supusă țărănimea spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, la numai o jumătate de veac de la instaurarea dominației otomane. Cele cîteva cazuri mai concludente pe care le avem arată că suma totală a

---

[1] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. IV, p. 126, 127, 269, 476. Cf. și *Istoria Țării Romînești*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, p. 53, unde se menționează că atît Petru Cercel cît și Mihnea Turcitul (în a doua domnie) au pus bir mare pe curteni.

[2] Grecianu, *Genealogii*, I, p. 101.

[3] Documentul este din 20 dec. 1573 (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. IV, p. 126).

[4] *Ibidem*, p. 269.

[5] *Ibidem*, XVII, vol. I, p. 82—83.

dărilor aproape o dublează pe cea singură a birului, că, adică, celelalte dări în bani sînt aproape egale cu suma birului, ba uneori o și întrec.

« Toate dăjdiile » lui Baiul din Cernaia, pe patru ani, erau de 4000 de aspri [1], adică de 1000 aspri anual, într-o vreme [2] în care media birului anual era de 550 aspri [3]. În aceste « dăjdii » foarte probabil intrau *găleata, oaia seacă* și poate unele *pocloane*, dări despre care avem știri că acum se percepeau în bani.

Cazul cel mai ilustrativ pentru această problemă, a cîtimii tuturor dărilor în bani pe gospodăria țărănească, îl găsim în actul din 28 mai 1594, despre care a mai fost vorba, privind satul Orlești [4]. Țăranii megiași din Orlești, 30 de capi de familie, erau obligați la plata unei sume de 28.000 de aspri — (ceea ce reprezenta *numai birul* pe un an) — revenind fiecăruia, în medie, un bir anual de 933 aspri. În următoarele șase — șapte luni, aceluiași sat i se mai repartizează de la vistierie o cislă de 62.660 aspri, din care 12.400 reprezentau birul, 36.880 poclonul și curamaua și 13.380 aspri gălețile și chilele [5]. Din datele de mai sus se poate vedea că celelalte dăjdii ale Orleștilor, fără de bir, însumează pe aproximativ o jumătate de an, 50.260 de aspri, revenind de fiecare familie de țărani 1675 aspri, ceea ce înseamnă aproape dublul sumei birului, pe aceeași unitate fiscală, în acel sat. Făcînd calculul mediei *pe an* a tuturor dărilor pe o gospodărie în satul Orlești, se ajunge la impresionanta sumă de 1925 de aspri. Cum în această vreme cuantumul mediu al birului pe gospodăria țărănească în întreaga țară este de aproximativ 950 de aspri [6], iar în Orlești de 933 aspri, rezultă că în acest sat suma *tuturor dărilor* era de două ori mai mare, cu alte cuvinte că suma anuală a *dăjdiilor* o ajunsese pe cea a birului.

Un al treilea caz pe care l-am ales este din domnia lui Radu Șerban, exemplificînd cuantumul tuturor dărilor pe gospodăria țărănească la începutul veacului al XVII-lea, imediat după răscoala Țării Romînești împotriva turcilor și a războaielor victorioase ale lui Mihai Viteazul. Satul Foleștii de Jos, cu 19 gospodării, are de plătit la 1603—1604, *toate dăjdiile* pe trei luni, 3700 aspri [7], ceea ce ar reveni pe an 14.800 aspri pe întregul sat și 778 aspri pe fiecare familie. Aceasta reprezintă o scădere a dăjdiilor de aproape trei ori față de ceea ce era cu un deceniu mai înainte; explicația nu poate fi alta decît aceea că o dată cu marea scădere a obligațiilor țării față de turci, la care aceștia sînt siliți să consimtă, în urma campaniilor lui Mihai, au scăzut simțitor și obligațiile bănești ale țăranilor către domnie [8].

---

[1] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. V, p. 408.

[2] Este vorba de anii 1585—1588.

[3] Vezi tabela nr. 1.

[4] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. VI, p. 121 123.

[5] Poclonul era probabil darea pusă pe contribuabili de Mihai Viteazul pentru a-și plăti la Poartă steagul de domnie, numirea sa ca domn al Țării Romînești. Curamaua era probabil un rest de haraci datorat Porții de domnii anteriori, care s-a aruncat pe țară proporțional cu cota de bir a fiecărei unități fiscale. Gălețile și chilele reprezentau sumele scoase de la țărani pentru cumpărarea zaherelei (grîu și orz) cerute de turci.

[6] Vezi tabela nr. 1.

[7] *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVII, vol. I, p. 377 și XVII, vol. II, p. 408.

[8] Variația obligațiilor economice ale țărilor romîne către Poartă, după capacitatea lor de rezistență, la M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Romînești în sec. XV—XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, 1957.

Haraciul și birul Mulți dintre istoricii noștri au arătat că între greaua povară a dărilor, în continuă creștere, ce apăsau țărănimea și instaurarea dominației otomane asupra țărilor romîne există o strînsă legătură. Unii au exagerat chiar, punînd însăși originea birului pe seama necesității împlinirii haraciului, iar opresiunea fiscală exclusiv pe seama jugului otoman. Aceștia din urmă, cu sau fără intenție, au denaturat adevărul, ignorînd exploatarea internă la care era supusă țărănimea de către propria clasă stăpînitoare prin organul ei de ținere în frîu a exploataților, statul. Desigur că nu se poate preciza care ar fi fost evoluția fiscalității la noi, în condițiile păstrării independenței statelor romîne; există dovezi documentare că birul începuse să fie o dare apăsătoare încă în a doua jumătate a veacului al XV-lea, deci înainte de cotropirea turcească [1]. Dar, credem că se poate afirma, fără teamă de a fi contraziși de izvoare, că dominația otomană a îngreuiat cu mult starea producătorilor direcți, iar jugul turcesc, suprapus peste cel boieresc, intern, a contribuit din plin la creșterea exploatării, îndeosebi pe cale fiscală. Datorită unor studii minuțioase [2] se cunosc astăzi sumele enorme de bani ce au luat an de an drumul Constantinopolului, vreme de aproape trei veacuri, precum și salturile ce le înregistrează cuantumul obligațiilor «legale» și «extraordinare» ale țărilor romîne către Poartă, în întreg veacul al XVI-lea, aproape de la domnie la domnie; se știe de asemenea că toate aceste sume au fost stoarse de pe spatele aproape a singurului contribuabil pe acea vreme, țăranul.

Știm din cele de mai sus că atît obligațiile bănești către turci, cît și birul, au avut o evoluție mereu crescîndă, pînă la războaiele lui Mihai Viteazul; să urmărim acum în ce măsură etapelor de creștere a obligațiilor față de Poartă le-au corespuns creșteri similare ale dărilor interne, în special ale birului.

Evoluția haraciului Țării Romînești în ultimele opt decenii ale veacului al XVI-lea, adică în vremea în care avem știri și despre mărimea birului, a fost următoarea: între 1521 și 1557, haraciul era de 24.000 de galbeni, vreme pe care am socotit-o, în operația de comparare pe care avem intenția să o facem între haraci și bir, ca pe *prima etapă*. În 1558, haraciul este urcat la suma de 50.000 galbeni, cuantum care se menține pînă în 1566; aceasta ar fi *etapa a doua*. În 1567, haraciul este sporit la 65.000 galbeni, sumă care se plătește anual pînă în 1581; aceasta am socotit-o cea de-a *treia etapă*. Între 1582—1584, cea de-a *patra etapă*, haraciul este de 95.000 galbeni. Între 1585—1591, *etapa a cincea*, haraciul ajunge la 125.000 de galbeni. În 1592, o ultimă urcare în acest veac, de 30.000 galbeni, ajungînd a se plăti între 1592—1594 — *etapa a șasea* — uriașa sumă de 155.000 de galbeni. În vremea pe care am socotit-o cea de a șaptea etapă, a ridicării victorioase a Țării Romînești împotriva turcilor, înregistrăm o scădere a haraciului la 8000 de galbeni [3].

Pentru a vedea dacă birul a avut o evoluție similară, și, deci, a deduce că atît creșterile, cît și descreșterile sale au fost cauzate de variațiile

[1] D. Mioc, *Originea și funcțiile birului în Țara Romînească pînă la sfîrșitul veacului al XV-lea*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, vol. I, Buc., 1954, p. 651—652.

[2] Ne referim la studiile prețioase, de certă valoare științifică, ale lui M. Berza (unele publicate, altele încă în manuscris), privind regimul economic al dominației otomane, sintetizate în unele paragrafe din Tratatul de Istoria Romîniei.

[3] M. Berza, *Haraciul* . . . , p. 28—35.

obligațiilor către Poartă, am împărțit și numărul de cazuri ce atestă mărimea anuală a birului intern pe aceleași etape de variație a haraciului. În prima etapă (1521 —1557) am avea astfel două acte ce vorbesc despre birul a patru gospodării, bir maxim de 95 aspri, minim de 60 și mediu de 86. În etapa a doua (1558 1566), avem trei acte pentru trei gospodării țărănești, avînd un bir mediu crescut la suma de 212 aspri. Procedînd în același fel cu restul datelor realizăm următorul tabel de evoluție a birului pe etapele de creștere și descreștere a haraciului:

Tabelul nr. 1

Evoluția birului pe etapele de creștere și descreștere a haraciului

Etape	A n i i	Nr. de acte	Nr. de gospodarii	Cuantumul birului în aspri		
				maxim	minim	mediu
I	1521 1557	2	4	95	60	86
II	1558 1566	3	3	250	165	212
III	1567 1581	10	11	1 000	86	265
IV	1582 1584	3	3	504	200	301
V	1585 1591	1	1	—		550
VI	1592 1594	2	44	1 300	500	946
VII	1595—1600	5	9	750	500	577

Observînd ultima coloană, a cuantumului mediu al birului pe familia țărănească, constatăm că birul ca și haraciul continuă să crească de la etapă la etapă, pînă la mijlocul ultimului deceniu al veacului de care ne ocupăm, ajungînd și el la un punct maxim în aceeași etapă în care ajunge și haraciul, etapa 1592—1594. Știind că asprul suferă deprecierile de care am mai amintit, am transformat birul mediu pe gospodărie, calculat în aspri, în bir mediu în galbeni. Și în acest caz, deși variațiile nu sînt atît de bruște și de distanțate, creșterea pînă la aceeași etapă, a șasea, este continuă, birul mediu pe familie fiind de un galben și 31 aspri în etapa întîia, trei galbeni și 32 aspri în cea de-a doua și respectiv 4. 25, 5.1, 5.50, 7.37 și 3.37 în celelalte etape. Luînd ca punct de pornire etapa întîia, atît pentru haraci, cît și pentru bir, și notînd haraciul de 24.000 galbeni cu indicele 100, iar birul mediu, de 86 aspri, adică 1.31 (1,563) galbeni, tot cu indicele 100, avem o oglindă fidelă a felului cum a evoluat birul intern în funcție de haraci, concretizată în următorul tabel:

Tabelul nr. 2

Evoluția paralelă a haraciului și birului

Etapa	Anii	Haraciul în galbeni	Indice 1= 100	Cuantum bir anual în aspri	Indice 1= 100	Cuantum bir anual în galb.	Indice 1= 100	Echivalență galben-aspru
I	1521 1557	24.000	100	86	100	1,563	100	1— 55
II	1558—1566	50.000	208	212	246	3,533	225	1= 60
III	1567 1581	65.000	271	265	308	4,416	282	1— 60
IV	1582 1584	95.000	396	301	350	5,016	320	1 60
V	1585 1591	125.000	521	550	639	5,500	352	1—100
VI	1592—1594	155.000	646	946	1.100	7,284	466	1 - 130
VII	1596 1600	8.000	33	577	671	3,205	205	1 180

Urmărind paralel coloanele din tabelul nr. 2, ce reprezintă indicii de creştere şi descreştere a haraciului şi birului şi calculînd procentul de creştere al amîndurora de la etapă la etapă, ajungem la o situaţie interesantă, din care se pot trage concluzii lămuritoare pentru problema pe care o studiem. Astfel, în etapa a doua, faţă de etapa întîia, haraciul creşte cu 108%, iar birul, în galbeni cu 125% şi în aspri cu 146%. În etapa a treia, faţă de etapa a doua, haraciul înregistrează o creştere de 30%, iar birul de 24% în galbeni şi de 25% în aspri. Etapa a patra faţă de precedenta marchează şi ea o creştere, a haraciului de 46%, iar a birului, de 13% atît în galbeni, cît şi în aspri. În etapa a cincea faţă de etapa dinainte, creşterea haraciului este de 32%, iar a birului, în galbeni, de 8% şi în aspri de 82%. În etapa a şasea, etapă de vîrf, în care şi haraciul şi birul ating sumele maxime în acest secol, cel dintîi, faţă de etapa a cincea, creşte cu 24%, iar birul, în galbeni cu 32% şi în aspri cu 72%. În etapa ultimă, constatăm importante scăderi: ale haraciului, cu adevărat uriaşă, de 94%, faţă de etapa anterioară, iar a birului cu 57% în galbeni şi cu 39% în aspri.

Din situaţia de mai sus se poate constata, că deşi variaţiile birului urmează, în general, pe cele ale haraciului, între indicii lor de creştere şi descreştere există totuşi diferenţe. În etapele trei şi patru, adică între anii 1567—1584, procentul de creştere a birului este mai mic decît procentul de creştere a haraciului; în etapele doi, cinci şi şase, procentul de creştere a birului îl depăşeşte pe cel al haraciului [1]. Explicaţia ce s-ar putea da pentru acest din urmă fapt, cel puţin pentru etapele a cincea şi a şasea, este că acum, pe lîngă haraci, se scot din ţară anual sume, ce uneori depăşesc haraciul, date demnitarilor Porţii ca peşcheşuri, obţinerea steagului de domnie, atragerea bunăvoinţei etc., sume scoase tot de pe spatele ţărănimii, ca dări, şi în special ca bir.

Saltul cu adevărat uriaş de peste 100%, pe care-l face birul în etapa a doua, nu poate fi decît o consecinţă a instaurării dominaţiei otomane, un efect al creşterii, tot cu peste 100%, a haraciului impus de Poartă. Al doilea salt important, de astă dată în jos, îl găsim în ultimii ani ai veacului, ca urmare directă a slăbirii silite a opresiunii turceşti, cauzată de luptele lui Mihai Viteazul. Aci însă, scăderea birului nu mai este nici pe departe analoagă cu cea a haraciului; între procentele lor de descreştere există un decalaj destul de mare. Deşi haraciul scăzuse la o sumă puţin importantă, birul se menţine relativ ridicat. Explicaţia ce se poate da acestui fapt din urmă este că Mihai Viteazul, avînd nevoie de bani pentru continuarea războiului împotriva turcilor, pentru plata ostaşilor mercenari, care necesitau cheltuieli neobişnuite, a menţinut birul pe gospodărie într-un cuantum destul de mare.

Greutatea birului Cunoscînd cifrele ce indică cuantumul mediu al birului pe familie în Ţara Romînească, socotim că nu este de prisos o scurtă comparaţie cu situaţia din ţările vecine, transformate în paşalîcuri. Din studiile cercetate am văzut că în nici unul din ţinuturile din jur dările nu atinseseră cifre atît de ridicate ca la noi, în tot cursul veacului

[1] În etapa a cincea, nu şi în galbeni!

al XVI-lea. Astfel, în deceniile patru-şase, cuantumul anual al *tuturor dărilor* în bani pe care le plăteau vlahii din regiunea Branicevo nu depăşea suma de 83 de aspri [1]. În 1566, în sangeacatele de Lipova şi Cenad, *dzizie*-ul era de 50 aspri, urcat apoi la 66 aspri [2]. În paşalîcul de Belgrad, haraciul (impozitul pe pămînt) era pe fiecare familie de 30 aspri, iar *spenge*-ul (dare de nume) de 40—45 aspri; deci, împreună nu depăşeau 100 de aspri [3]. În sangeacatul de Sofia, *dzizie*-ul era, la 1603, de 200 de aspri [4]. La Seghedin, în 1585—1587, dările în bani de familie, în afara dijmelor, nu depăşeau suma de 150 aspri [5]. La Buda şi în alte regiuni ale Ungariei, *dzizie*-ul era la jumătatea veacului de 55 aspri, apoi, după 1566, se urcă la 61 aspri, ajungînd spre sfîrşitul veacului la 100 aspri [6].

Comparaţia stărilor fiscale din Ţara Romînească (foarte probabil şi din Moldova !) cu cele expuse mai sus, în ţinuturile vecine, arată că la noi exploatarea fiscală ajunsese la un grad cu totul ieşit din comun.

★

Se ştie, din documentele şi din cronicele interne, că opresiunea fiscală îl silea pe ţăranul veacului al XVI-lea să-şi vîndă ocina, să fugă sau să se vîndă el însuşi rumîn. Se ştie de asemenea că dările sînt din ce în ce mai multe şi mai grele. Eventualul cititor al articolului de faţă, din cele expuse pînă acum, a putut să-şi dea seama şi de mărimea birului anual pe gospodăria ţărănească, în aspri şi galbeni, de creşterea sa continuă pînă în ultimul deceniu al veacului, în special, în funcţie de creşterea obligaţiilor către Poartă. Totuşi, aceste date, chiar şi cifrele indicînd cuantumul birului pe familie, îi spun cititorului de azi foarte puţin; pînă nu cunoaştem *din ce* şi *cum* putea ţăranul contribuabil să realizeze suma cu care era impus, nu ne putem da seama de greutatea reală a birului. Este ceea ce încercăm să facem în cele ce urmează.

În cazul cînd mărfurile obişnuite, produse de gospodăria ţărănească (cereale, vite) sau cele extraordinare (pămîntul , via) au avut în cursul secolului al XVI-lea, pe etapele de care am vorbit, acelaşi indice de creştere cu birul, înseamnă că în realitate greutatea birului a rămas aceeaşi [7] şi că nu mai putem vorbi de continua creştere a apăsării fiscale prin bir. Lucrurile însă, după cum vom vedea mai jos, nu stau aşa.

Pentru cunoaşterea acestui fenomen, al evoluţiei preţurilor a tot ceea ce vînd ţăranii pentru a realiza banii de bir, am cercetat toate vînzările şi cumpărările de fălci de ocină, pogoane de vie, obroace de grîu, cai, boi şi oi, atestate documentar în veacul al XVI-lea, am calculat preţurile medii pe

[1] H. Hadzibegović, *Dzizja ili harac* [Dzizie sau haraci], în *Prilozi za orientalnu filologiju i istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom*, III—IV (1952—1953), Sarajevo, p. 68—69.

[2] *Ibid.*, p. 80.

[3] M. Petrović, *Finansije i ustanove obnovljine Srbije do 1842* [Finanţele şi bazele Sîrbiei noi, pînă la 1842], Beograd, 1901, p. 20 şi urm.

[4] H. Hadzibegović, *op. cit.*, p. 86.

[5] L. Fekete, *Die Siyaqat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, Budapesta, 1955, vol. I, p. 79 81.

[6] L. Fekete, *op. cit.*, p. 79 81.

[7] Trebuie ţinut totuşi seama şi de alţi factori: dezvoltarea pieţei, calamităţi naturale ş. a.

aceleași etape de variație a haraciului și birului și apoi am alcătuit indicele de creștere și descreștere al fiecărei mărfi, în parte. Rezultatele sînt cu totul concludente, în sensul unei creșteri considerabile a exploatării fiscale: nici una din mărfuri nu ține pasul, în creșterea prețului ei, cu birul. Indicele lor de creștere este cu mult mai mic decît al birului, ba pentru unele constatăm stagnări de prețuri sau chiar scăderi de la etapă la etapă [1].

Plecînd de la produsele cele mai ieftine care se găseau în gospodăria țărănească în această vreme, oile și grîul, care sînt livrate pieței și terminînd cu însăși baza existenței țăranului, pămîntul, constatăm următoarele: Prețul unei oi în etapa socotită de noi întîia, adică pînă la 1557, este de aproximativ 17 aspri; în etapa a șasea, adică între 1592—1594, prețul unei oi este de aproximativ 45 aspri, ceea ce înseamnă că prețul oilor crescuse de 2,64 ori. În aceleași etape birul mediu fiind de 86 respectiv 946 aspri, înseamnă că birul crescuse de 11,33 ori. Cu alte cuvinte, pentru a-și împlini banii birului pe un an de zile, între 1521—1557 o familie trebuia să vîndă cinci oi; pentru a împlini tot numai banii birului, între 1592—1594, țăranul trebuia să vîndă 21 de oi[2]. Prețul unui obroc de grîu, în etapa întîia era de 25 aspri; în etapa a treia, de 50 aspri, iar în etapa a șasea, de 120 aspri [3]. Inseamnă că prețul grîului, între 1567—1581, se dublase, iar între 1592—1594 crescuse de 4,8 ori față de cel de pînă la 1557; în același timp, cuantumul birului pe familie crescuse de mai bine de trei ori, în etapa a treia față de etapa de la care am plecat, și de mai bine de 11 ori, după cum s-a văzut și mai sus, în etapa a șasea. Prin urmare, pentru a realiza suma birului în etapa întîia—(86 aspri)—numai din grîu, țăranul trebuia să vîndă 3,44 obroace, în etapa a treia 5,30 obroace, iar în etapa a șasea 7,89 obroace.

Trecînd la alte produse ale gospodăriei țărănești, care puteau deveni mărfuri, deși țăranul se despărțea mai greu de ele, deoarece făceau parte din însăși inventarul său de muncă, de cîștigare a existenței, anume vitele mari, boii și caii, situația se prezintă foarte puțin diferită de cea de mai sus. În ceea ce privește boii, iată care este prețul lor, pe etape: pînă la 1557, 180 aspri [4], între 1558—1566, prețul unui bou este de 100 aspri [5], între 1567—1581, prețul mediu al unui bou este 150 aspri [6], pentru etapa a patra nu am găsit cazuri de vînzări, în cea de-a cincea etapă, între 1585—1591, prețul mediu al unui bou este de 260 aspri [7], iar în etapa a șasea, adică între 1592—1594, prețul unui bou este de 400 aspri [8]. O comparație între creșterea birului și variația prețului boilor socotim că este și ea necesară. Din datele de mai sus se poate vedea că, față de etapa întîia, birul crește în etapa a doua de 2,46

[1] Vezi tabela nr. 5.
[2] Pentru celelalte etape lipsesc știrile documentare privitoare la prețul oilor.
[3] La fel, pentru prețul grîului.
[4] Avem un singur caz de vînzare, a unei vaci cu lapte, în preț de 180 aspri.
[5] Tot o singură vînzare a unui bou, costînd 100 aspri.
[6] În această etapă am găsit patru vînzări de boi, preț minim, 100 aspri, maxim 200, mediu 150.
[7] Am constatat trei vînzări a cinci boi; preț minim 150 aspri, preț maxim 400, mediu 260.
[8] Deși în anii 1592—1594 nu am găsit atestate documentar vînzări de boi, în decembrie 1591, prețul unui bou fiind de 400 aspri, am socotit și pentru această etapă prețul unui bou tot la 400 aspri.

ori, iar prețul boilor scade de 0,55 ori; în etapa a treia, birul crește de 3,08 ori, prețul boilor scade de 0,83 ori; în etapa a cincea, birul crește de 6,39 ori față de aceeași etapă, a întîia, pe cînd prețul boilor crește de numai 1,44 ori; în etapa a șasea, birul înregistrează o urcare de 11 ori, pe cînd prețul boilor de numai 2,22 ori. Se poate vedea din cele de mai sus că dacă pînă la 1557 două familii puteau să-și implinească birul cu banii rezultați din vînzarea unui singur bou, în etapa a șasea pentru împlinirea sumei birului anual al unei singure familii nu ajung banii realizați din vînzarea unei perechi de boi [1].

Tabelul nr. 3

Prețul mediu al unei unități-marfă, în aspri, comparativ cu birul

Etapa	Ani	Birul anual în aspri	Prețurile în aspri					
			Oaia	Obrocul de grîu	Boul	Calul	Pogonul de vie	Falcea de ocină
I	1521–1557	82	17	25	180	456	133	82
II	1558–1566	212	—	—	100	1.968	207	70
III	1567–1581	265	—	50	150	854	369	65
IV	1582–1584	301	—	—	—	800	494	60
V	1585–1591	550	—	—	260	1.165	450	82
VI	1592–1594	946	45	120	400	900	—	50
VII	1595 1600	577	—	—	370	1.885	245	75

Nu mult diferită este și situația prețurilor cailor deși ele marchează creșteri de prețuri mai mari decît ale boilor, însă departe de a fi comparate cu creșterile birului [2].

Ultima sursă de realizare a banilor pentru bir, intrată în calculul nostru pentru care avem date, și la care țăranul recurgea în extrem, era însăși baza existenței sale: ocina. Prețul fălcilor de ocină în tot cursul veacului de care ne ocupăm a variat foarte puțin, mai mult descrescînd. Pe cele șase etape de pînă la 1595, prețul mediu al unei fălci de ocină era de 82 [3]; 70 [4], 65 [5], 60 [6], 82 [7] și 50 [8] aspri, iar al unui pogon de vie, pe care însă nu-l aveau decît țăranii

[1] Pentru celelalte etape a se vedea tabelul nr. 4.

[2] A se vedea tabelele nr. 3 și 4, coloanele respective.

[3] Constatăm în această etapă un singur caz de vînzare a patru fălci, prețul minim de falce fiind de 70 aspri și maxim de 100.

[4] În etapa a doua, am găsit 17 cazuri de vînzări a 34 $^1/_2$ fălci; preț minim 50 aspri, maxim 150 aspri.

[5] În etapa a treia am găsit 80 cazuri de vînzări a aproximativ 200 fălci; preț minim 50 aspri, maxim 117.

[6] În cea de-a patra etapă, am constatat existența documentară a 12 vînzări de 31 fălci; preț minim 40 aspri, maxim 100.

[7] În etapa a cincea, sînt atestate documentar 12 vînzări a 59 de fălci; preț minim 20 aspri, maxim 300.

[8] În etapa a șasea avem patru vînzări de șase fălci; preț minim 30 aspri, maxim 60.

mai înstăriți din anumite regiuni ale țării, era de 133 [1], 207 [2], 369[3], 494[4], 450[5] aspri [6].

Și aci se impune constatarea făcută și mai sus, anume că dacă pînă la instaurarea dominației otomane, era suficientă vînzarea unei singure fălci de ocină sau a 0,64 pogoane de vie pentru împlinirea banilor birului, în etapele următoare numărul unităților — (fălci, pogoane) — vîndute, pentru a se realiza suma necesară plății birului anual, sporește continuu. Astfel, în etapa a doua, pentru bir se vor vinde trei fălci de ocină (sau un pogon de vie), în etapa a treia, patru fălci (0,71 pogoane de vie), în cea de-a patra, cinci fălci (sau 0,61 pogoane), în cea de-a cincea aproape șapte fălci (sau peste un pogon de vie), iar în cea de-a șasea nu mai puțin de 19 fălci de ocină [7].

Tabelul nr. 4

Birul anual pe gospodării în unități-mărfuri

Etapa	Anii	Birul anual în aspri	Cît trebuie să vîndă pentru birul anual:					
			Oi	Obroace de grîu	Boi	Cai	Pogoane de vie	Fălci de ocină
I	1521—1557	86	5,06	3,44	0,48	0,18	0,64	1,05
II	1558—1566	212	—	—	2,12	0,11	1,02	3,03
III	1567—1581	265	—	5,30	1,77	0,31	0,71	4,07
IV	1582—1584	301	—	—	—	0,37	0,61	5,02
V	1585—1591	550	—	—	2,11	0,47	1,22	6,70
VI	1592—1594	946	21,02	7,89	2,36	1,05	—	18,92
VII	1595—1600	577	—	—	1,55	0,30	2,35	7,69

O comparație între greutatea birului în ultima etapă, cea de după lupta de la Călugăreni și etapa imediat anterioară, arată că într-adevăr, temporara scuturare a jugului turcesc a adus și o oarecare atenuare a exploatării fiscale, o reducere reală a birului. Dacă între 1592—1594, țăranul trebuia să vîndă mai bine de doi boi sau un cal sau aproape 19 fălci de ocină pentru plata cislei sale de bir, între 1595—1600, în acelaș scop, el vinde numai 1,55 boi sau 0,30 cai sau 7,69 fălci de ocină. Proba de mai sus, în sprijinul celor susținute în legătură cu jugul otoman drept principală cauză a creșterii exploatării fiscale, ni se pare destul de evidentă.

Tabela nr. 5, cu indicii de creștere a prețului mărfurilor în comparație cu creșterea birului (toate în aspri) este tot atît de evidentă în a arăta că prețurile produselor scoase în vînzare de gospodăria țărănească au crescut foarte puțin de la 1557 înainte, pînă la mijlocul deceniului al zecelea al veacului

[1] Sînt atestate, în prima etapă, șase vînzări a 27 pogoane; preț minim 60 aspri, maxim 194.
[2] Două vînzări, a trei pogoane; preț minim 110 aspri, maxim 400.
[3] Există 39 vînzări a 84 de pogoane; preț minim 100, maxim 3000.
[4] Patru vînzări, a 17 pogoane de vie; preț minim 200 aspri, maxim 800.
[5] Șase vînzări a 17 pogoane; preț minim 124 aspri, maxim 550.
[6] Pentru etapa a șasea nu avem date.
[7] Vezi cifrele exacte în tabelul nr. 4.

XVI, şi că deci creşterea cuantumului birului în aspri este o creştere reală, care reflectă înăsprirea exploatării fiscale prin bir. Cu excepţia a două date (pogoanele de vie, între 1582—1584 şi caii, în etapa 1558—1566), care faţă de etapa de pornire, întrec indicele de creştere a birului, toate celelalte 23 sînt cu mult sub el.

Tabelul nr. 5

Indicele de creştere şi descreştere a preţului mărfurilor şi a birului în cursul veacului al XVI-lea

Etapa	Anii	Bir	Oi	Obroace de grîu	Boi	Cai	Pogoane de vie	Fălci de ocină
I	1521 1557	100	100	100	100	100	100	100
II	1558—1566	246	—	—	55	431	155	85
III	1567—1581	308	—	200	83	187	277	79
IV	1582—1584	350	—	—	—	175	371	73
V	1585—1591	639	—	—	144	255	338	100
VI	1592 1594	1.100	264	480	222	197	—	61
VII	1595 1600	671	—	—	205	413	184	91

Am constatat că la începutul ultimului deceniu al secolului XVI, suma tuturor dărilor pe o familie de ţărani megiaşi în Orleşti, pe un an de zile era de 1925 aspri. Ca să o poată realiza, ţăranul trebuia să vîndă: 42 de oi sau 16 obroace de grîu sau aproape cinci boi (4,81) sau doi cai sau 38 de fălci de ocină [1]. Pentru a dispune de cei 1925 de aspri şi a nu i se răpi libertatea, ţăranul megiaş trebuia să vîndă *anual* din toate, — în presupunerea că le avea — după cum urmează:

Un cal	900 aspri
Un bou	400 aspri
Două obroace de grîu	240 aspri
Cinci oi	225 aspri
Trei fălci de ocină	150 aspri
Total	1 915 aspri

Ne putem da seama că în doi—trei ani, în asemenea condiţii, o gospodărie ţărănească, ori cît de bine ar fi stat ea, se distrugea. De altfel, acesta este şi cazul ţăranilor din Orleşti sus citat, care îşi părăsesc satul şi fug peste Dunăre.

Urmările creşterii birului Aproape toate documentele veacului al XVI-lea, care pomenesc de bir, cuprind date şi despre greutatea lui, neputinţa ţăranilor de a-şi plăti cisla, vînzări de ocine şi înfrăţiri pe moşie pentru bir, pierderea ocinei din cauza neplăţii dărilor, vînzări în rumînie,

[1] Scăderea preţului pămîntului într-o vreme în care celelalte mărfuri marchează oarecare creştere, indică lipsa de interes a producătorilor direcţi pentru pămînt, nerentabilitatea lui.

fugi individuale sau de sate întregi, din aceeaşi cauză, a imposibilităţii materiale de a face faţă unei fiscalităţi spoliatoare, devenită cu totul insuportabilă.

Pentru prima jumătate a veacului, adică pînă la instaurarea dominaţiei otomane ştirile documentare relative la consecinţele pe care le-au avut dările asupra ţărănimii sînt destul de puţine, în comparaţie cu a doua jumătate a veacului. Astfel, la 1528 nov. 10, Radu de la Afumaţi întăreşte mănăstirii Tismana o ocină în Podeni, închinată mănăstirii de fiii lui Roman, care « *nu pot* (sublinierea noastră — *D.M.*) să o plătească de bir »[1].

După instaurarea jugului turcesc, documentele care vorbesc despre înrăutăţirea situaţiei ţărănimii din cauza creşterii exploatării fiscale — unele chiar precizînd şi cauza: greutăţile impuse de turci — devin tot mai multe. Neputinţa împlinirii dărilor, şi apoi pierderea ocinei este exprimată tot mai des în actele interne. Redăm doar cîteva exemple care ni s-au părut mai clare, pentru ilustrarea acestui fapt. Astfel, Oancea din Cochineştii de Sus înfrăţeşte pe Martin pe jumătate din ocina sa, acesta plătindu-l de bir şi dăjdii, căci « *n-a putut* (sublinierea noastră — *D.M.*) să plătească Oancea birul şi dăjdiile »[2].

Petru, Stroe şi Vlăduleasa din Clanţa « *n-au putut* (sublinierea noastră — *D.M.*) să se plătească de bir » şi îşi pierd ocina[3]. Creşterea fără măsură a birului şi înmulţirea dărilor, care cauzează sărăcie, fugă, rumînire sînt şi ele oglindite în acte. Neacşa « sărăceşte de mare foamete şi *de prea marea înmulţire a dărilor* »[4] (sublinierea noastră — *D.M.*). Furnică din Olteneşti, din cauza birului « a fugit în ţară »[5]. Stan Cocoş din Cărbunari la fel[6]. Domnia, nemaiputînd scoate bani de pe spatele ţărănimii, trecînd la impunerea temporară şi a stăpînilor de moşii întinse, boieri şi mănăstiri, recunoaşte că opresiunea fiscală este « pentru nevoia şi greutatea Ţării Romîneşti, pe care le are de la turci »[7].

În ultimele două decenii ale veacului al XVI-lea, birul este în mod special folosit pentru cotropirea pămînturilor obşteşti, pentru rumînirea satelor libere. Sporirea cîtimii birului pe gospodărie a adus clasei stăpînitoare un dublu folos: bani mai mulţi şi lărgirea continuă a domeniilor. Boierii, şi în special marii dregători, ajung să-şi dubleze, tripleze şi unii chiar să-şi înzecească moşiile folosindu-se de « legea » care le dădea dreptul să cotropească satele ce nu-şi putuseră plăti birul un anumit număr de ani (de obicei, trei), achitînd ei vistieriei suma impusă, în locul birnicilor. Sînt nenumărate satele care-şi pierd libertatea din cauza birului, a năpăştilor de bir şi a abuzurilor dregătorilor domneşti. Boieri mari ca Buzeştii, acum îşi făuresc averile uriaşe, în bună parte şi prin cotropirile satelor moşneneşti, rămase în urmă cu plata birului[8]. Mare parte din satele lui Mihai Viteazul, ca boier şi ca domn, sînt

---

[1] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, nr. 2, p. 59. Pentru aceleaşi urmări (pierdere, vînzare, închinare de ocină, în această vreme, vezi, acelaşi volum de documente, p. 111, 180, 206, 396).

[2] *Ibidem*, vol. III, p. 175—176.

[3] *Ibidem*, vol. V, p. 325.

[4] *Ibidem*, p. 81.

[5] *Ibidem*, p. 340.

[6] *Ibidem*, p. 32—33.

[7] *Ibidem*, p. 223.

[8] A se vedea « documentul Buzeştilor », din 1656 iunie 10, la Arh. St. Buc., *Suluri*, nr. 64.

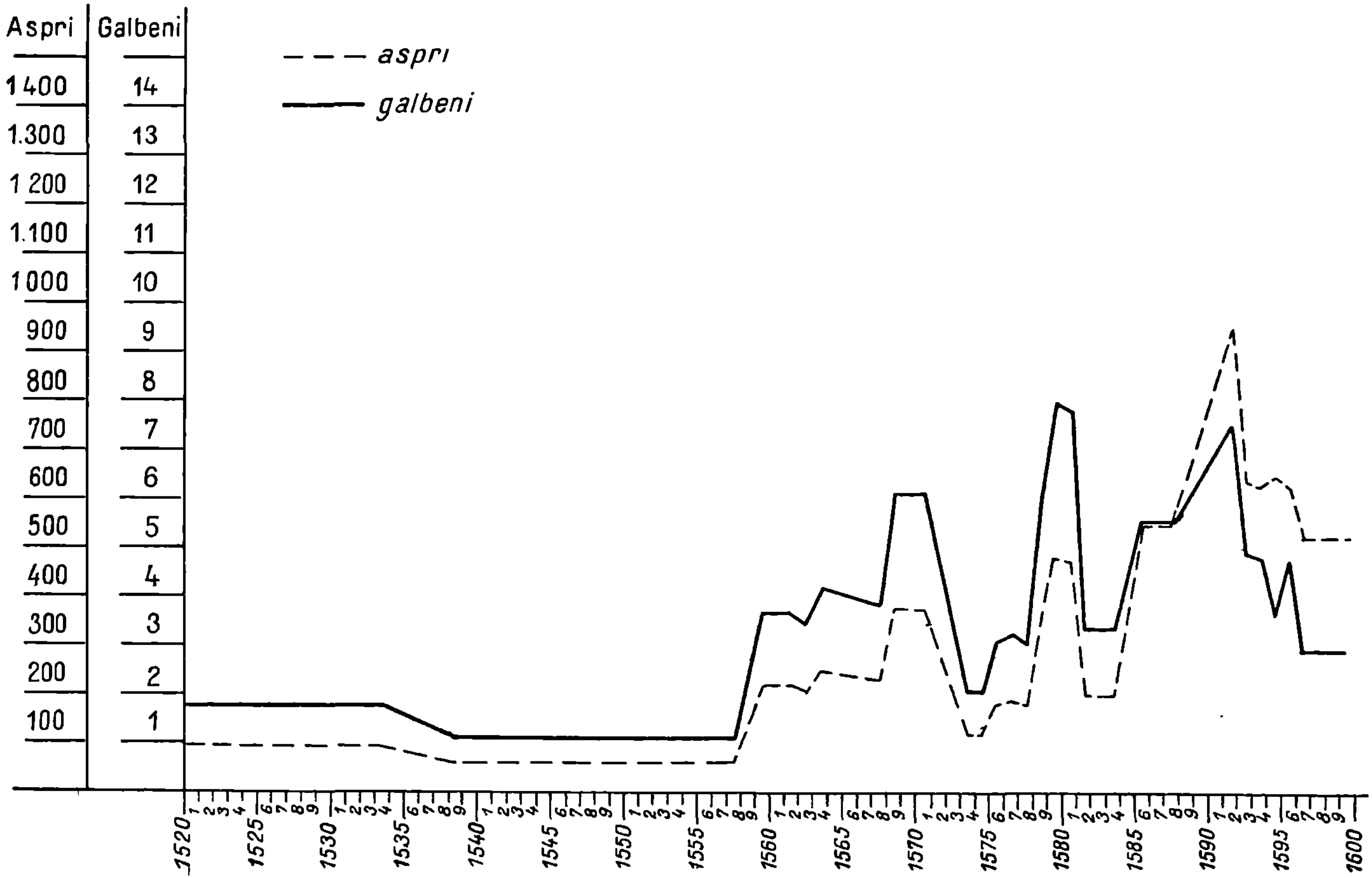

Fig. 1. — Evoluţia cuantumului anual mediu al birului pe gospodăria ţărănească în sec. XVI.

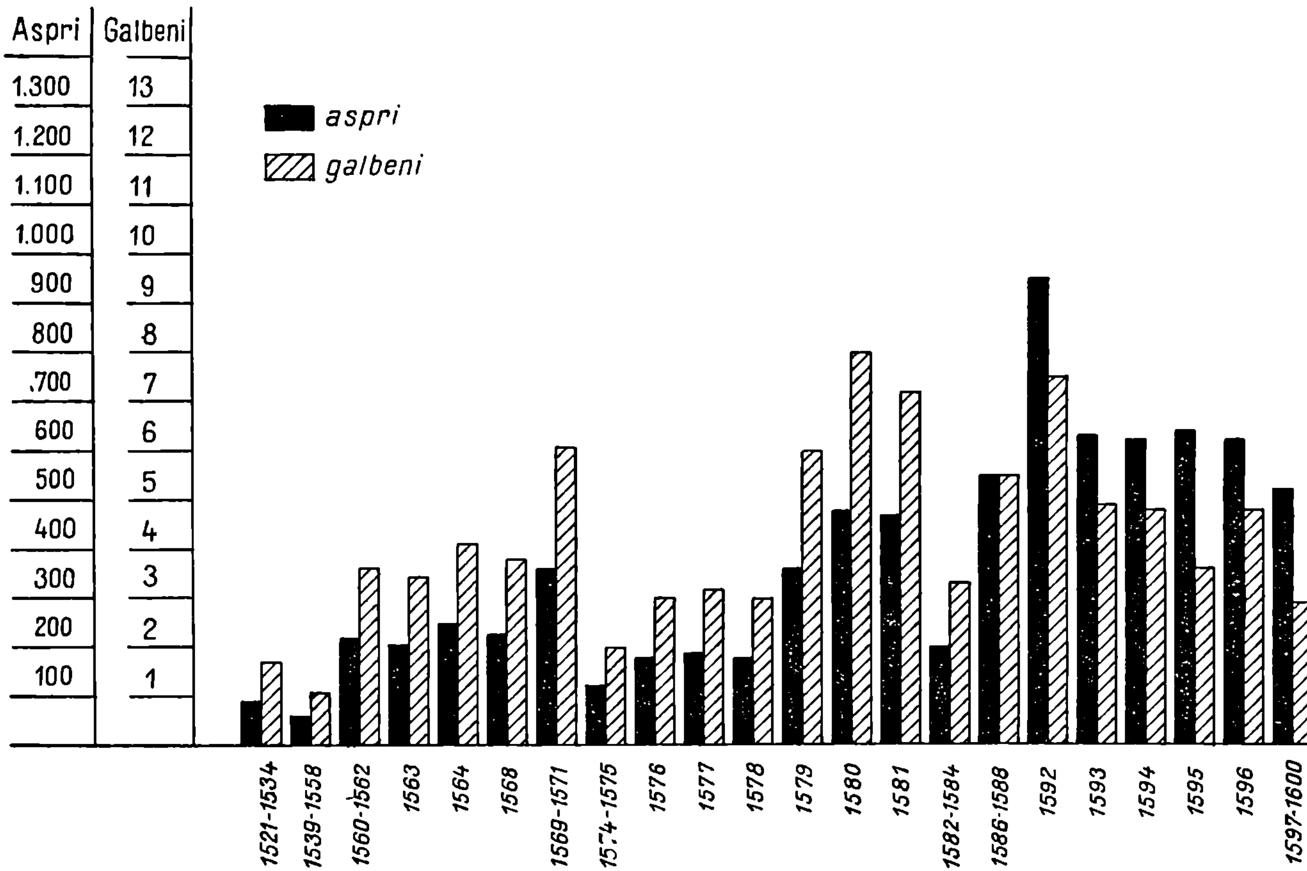

Fig. 2. — Cuantumul anual al birului pe gospodăria ţărănească în sec. XVI.

ajunse în stăpînirea sa tot din cauza neputinței de a-și plăti birul, fie că se vînd « de voie », fie cotropite pentru « năpăști de biruri »[1].

Satele de megiași, care nu vor să-și piardă libertatea, fie că « se sparg », sătenii risipindu-se prin țară, fie că fuge întreaga obște peste hotare. Este cunoscut și des citat cazul țăranilor din Orlești, care « au fugit toți peste Dunăre în Țara Turcească, pentru birul care este de haraci al cinstitului împărat »[2].

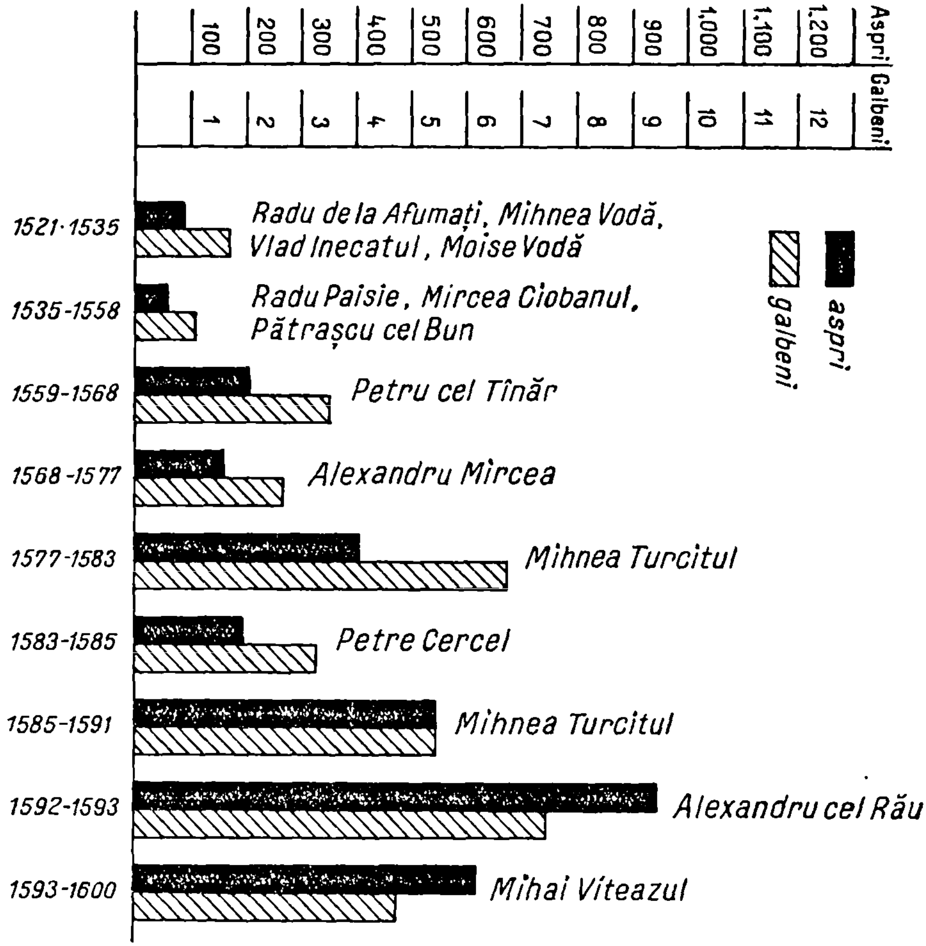

Fig. 3. — Cuantumul mediu al birului individual pe domnii.

Starea deosebit de grea la care fusese adusă țărănimea din Țara Romînească în ultimele două decenii ale veacului, din cauza exploatării, în special fiscale, este oglindită și de unele izvoare externe. Astfel, secretarul lui Petru

[1] Vezi pentru aceasta I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul* în *Studii și materiale de istorie medie*, an IV (1960), p. 465 503.

[2] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. VI, p. 121.

Cercel, Sivori, referindu-se la rumîni, spune că sînt rău tratați de stăpînii lor, o duc foarte greu așa, încît abia pot să-și cîștige cele necesare traiului și « să plătească și birul »[1].

Intensificarea continuă a exploatării țărănimii libere prin excesiva fiscalitate, a celei dependente prin rentă în muncă și natură și prin fiscalitate, care a atins însuși procesul de reproducție, a avut drept principale urmări ruinarea gospodăriei țărănești, celula de bază a economiei feudale și pauperizarea maselor rurale ale producătorilor direcți. Faptul, la rîndul său, a cauzat atît stagnarea și chiar decăderea economiei Țării Romînești, ducînd la cunoscuta criză rurală de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, cît și o întețită luptă de clasă.

О РАЗМЕРАХ ПОДАТИ, УПЛАЧИВАЕМОЙ КРЕСТЬЯНСКИМ ХОЗЯЙСТВОМ В ВАЛАХИИ (XVI в.)

РЕЗЮМЕ

На основании источников, в частности документов, касающихся внутренней политики страны, автор определяет размеры налога, приходящегося на крестьянское хозяйство в Валахии в XVI в.

В работе устанавливается, что подать, являющаяся основной формой денежного обложения в ту эпоху, колеблется параллельно с обязательствами Валахии по отношению к турецкой империи (харач), увеличиваясь вместе с ними. При изучении этапов роста и снижения последней отмечаются следующие колебания подати:

а) в период 1521—1557 гг., когда харач равнялся 24 000 червонцев, среднее годовое обложение крестьянского хозяйства выражалось суммой в 86 аспров (1,31 червонца);

б) между 1558 и 1566 гг., то есть после установления турецкого владычества, харач равнялся 50 000 червонцев, а подать — 212 аспрам (3,32 червонца);

в) в период 1567—1581 гг. харач равнялся 65 000 червонцам, а подать доходила до 265 аспров (4,25 червонца);

г) на следующем этапе (1582—1584 гг.), когда харач достигает цифры 95 000 червонцев, среднее годовое обложение равняется 301 аспру (5,01 червонца);

д) в период 1585—1591 гг. харач равняется 125 000 червонцев и подать доходит до 550 аспров (5,50 червонца);

е) в период максимального повышения харача (1591—1594 гг.), когда он достигает суммы в 155 000 червонцев, чрезвычайно увеличивается и подать, равняясь 946 аспрàм (7,37 червонца);

ж) на последнем этапе вследствие победоносных войн Михая Доброго харач снижается до 8 000 червонцев, а подать до 577 аспров (3,37 червонца).

[1] F. Sivori, ediția St. Pascu, p. 176.

Для того только, чтобы уплатить ежегодную подать, не говоря уже о других формах денежного обложения, сумма которых равнялась подати, крестьянин в начале последнего десятилетия XVI в. должен был продать вола, пять овец, две меры пшеницы и свыше фалчи земли.

Подобная фискальная эксплуатация наряду и с другими причинами отрицательно повлияла даже на процесс простого воспроизводства и привела к почти полному разорению крестьянских хозяйств в конце XVI в. В свою очередь, это обусловило упадок экономики Валахии, вызвавший в тот период известный сельскохозяйственный кризис.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Эволюция средних размеров подати, уплачиваемой ежегодно крестьянским хозяйством в XVI в.

Рис. 2. — Размеры ежегодной подати, приходившейся на крестьянское хозяйство в XVI в.

Рис. 3. — Средние размеры податей в периоды правления различных господарей.

LE QUANTUM DE LA CAPITATION EN VALACHIE AU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Les sources, et avant tout les documents internes, permettent à l'auteur de déterminer le quantum de la capitation prélevée sur l'économie du paysan de Valachie au cours du XVIe siècle.

On établit que la capitation, qui était à l'époque le principal versement en argent, connaît une évolution parallèle à celle des obligations du pays envers la Porte et conserve la même ligne ascendante que le kharatch (tribut envers la Turquie). Par étapes de croissance et de décroissance, la capitation a connu l'évolution que voici:

a) Entre 1521 et 1557, alors que le kharatch était de 24 000 pièces d'or, la capitation annuelle moyenne par famille paysanne était de 86 aspres (1,31 pièce d'or).

b) Entre 1558 et 1566, autrement dit après l'instauration de la domination ottomane, le kharatch s'élevait à 50 000 pièces d'or et la capitation à 212 aspres (3,32 pièces d'or).

c) Entre 1567 et 1581 le kharatch atteint 65 000 pièces d'or et la capitation se monte à 265 aspres (4,25 pièces d'or).

d) A l'étape suivante, de 1582 à 1584, quand le kharatch s'élève à 95 000 pièces d'or, on constate que la capitation annuelle est en moyenne de 301 aspres (5,01 pièces d'or).

e) Entre 1585 et 1591, au kharatch de 125 000 pièces d'or correspond une capitation de 550 aspres (5,50 pièces d'or).

f) A l'époque de croissance maximum du kharatch, 1591 —1594, quand celui-ci atteint la somme de 155 000 pièces d'or, la capitation connaît elle aussi une hausse énorme: 946 aspres (7,37 pièces d'or).

g) Au cours de la dernière étape, les victoires du prince Michel le Brave abaissent le kharatch à 8 000 pièces d'or et la capitation à 577 aspres (3,37 pièces d'or).

Pour pouvoir s'acquitter seulement de la capitation annuelle (sans compter les autres impôts en argent dont le montant équivalait à celui de la capitation), une famille de paysans devait vendre, au début de la dernière décennie du XVIe siècle, un bœuf, cinq moutons, deux boisseaux de blé et plus d'un lopin de terre.

Une telle exploitation de nature fiscale à laquelle s'ajoutèrent d'autres causes aussi, atteignit le processus même de reproduction et eut pour résultat la ruine presque totale des familles paysannes à la fin du XVIe siècle. Ce fait entraîne à son tour la décadence de l'économie de la Valachie, ce qui engendra la fameuse crise rurale de ce temps-là.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — L'évolution du quantum annuel moyen de la capitation mise sur l'exploitation paysanne, au XVIe siècle.

Fig. 2. — Le quantum annuel de la capitation par famille paysanne au XVIe siècle.

Fig. 3. — Le quantum moyen de la capitation individuelle par règnes.

ȘTIRI NOI CU PRIVIRE LA DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL

de

ȘT. ȘTEFĂNESCU

Aproape nici una din perioadele istoriei patriei noastre nu a atras atît de mult atenția istoricilor ca acea a domniei lui Mihai Viteazul. Semnificația politică a marilor realizări înfăptuite de Mihai, ca și bogata informație documentară care ni s-a păstrat cu privire la anii de domnie a lui, au determinat cercetarea celor mai variate aspecte ale politicii duse de marele domn. De la mijlocul secolului trecut și pînă la 23 august 1944 în patru ample monografii [1], ca și în sute de studii — de proporții mai mici sau mai mari — au fost descrise pe larg viața și faptele de vitejie ale lui Mihai.

În anii puterii populare, orientarea cercetărilor în lumina concepției științifice marxist-leniniste și publicarea marii colecții de *Documente privind istoria Romîniei* au permis reconsiderarea pe baze noi a domniei lui Mihai și adăugirea de noi știri documentare referitoare la ea.

Depistarea în ultima vreme în arhivele interne sau externe — îmbogățite permanent cu achiziții recente — a unor importante materiale rămase inedite, privitoare la domnia lui Mihai, arată necesitatea unei cercetări sistematice a tuturor fondurilor de documente existente care pot să ofere oricînd căutătorilor surpriza unor noi descoperiri.

Cercetînd cu prilejul unei călătorii de studii în R. P. Polonă fondurile de documente vechi ale mai multor arhive am găsit un număr însemnat de documente inedite, deosebit de valoroase, atît pentru istoria noastră internă cît și pentru cea a relațiilor romîno-polone. Importanța unora dintre aceste documente am subliniat-o în cadrul unor mici studii și comunicări [2]. Unele dintre ele prin știrile pe care le cuprind completează sau schimbă, uneori, concluziile unor cercetători mai vechi.

---

[1] N. Bălcescu, *Istoria romînilor sub Mihai vodă Viteazul*, în *Opere*, vol. II, Buc., 1953; I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai vodă Viteazul, domnul Țării Romînești*, 2 vol., Buc., 1904—1907; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, 2 vol., Buc., 1935; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Buc., 1936.

[2] Cf. « Studii », an. XII (1959), nr. 5, p. 232—235; Șt. Ștefănescu, *Un document recent descoperit privitor la recrutarea oastei de mercenari de către Mihai Viteazul*, în *Romano-Slavica*, vol. V, p. 157—162.

Deosebit de preţios este un document de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, descoperit în Arhiva Centrală de Acte Vechi (Archiwum Główne Akt Dawnich) din Varşovia, fondul Zamoiski şi pe care îl publicăm ca anexă la articolul de faţă. Este vorba de o scrisoare în limba romînă [1], care are numai data de lună şi zi, 5 septembrie, adresată de boierii rămaşi în Ţara Romînească celor pribegiţi după 1595 în Moldova. Evidenţiind o strînsă legătură între boierii pribegi şi cei din ţară — *unii dintre ei consideraţi pînă acum a fi fost devotaţi tot timpul lui Mihai Viteazul* — scrisoarea face dovada ostilităţii cu care era privită domnia lui Mihai Viteazul de către marea boierime şi redă programul ei politic.

Căutînd să organizeze lupta împotriva turcilor, Mihai Viteazul s-a văzut în faţa unor probleme deosebit de grele; pe plan extern se impunea realizarea unui sistem de alianţe care să-i permită ducerea cu succes a luptei împotriva turcilor; în interior trebuia adusă la ascultare marea boierime anarhică, trebuia creat instrumentul cu ajutorul căruia să fie anihilată şi chiar înfrîntă opoziţia boierimii.

În condiţiile istorice din Ţara Romînească de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, cînd aservirea ţărănimii libere se accentuează, crearea unei armate de mercenari, care să se afle la dispoziţia domnului, a fost văzută de Mihai Viteazul ca soluţia cea mai potrivită pentru realizarea programului său politic într-o vreme cînd acest sistem militar se generaliza. În special după 1595 baza puterii militare a lui Mihai Viteazul o constituie armata de mercenari [2]. Întreţinerea acesteia, necesitînd sume mari de bani, a făcut ca Mihai Viteazul să ducă o politică fiscală apăsătoare, al cărei rezultat a fost pauperizarea ţărănimii, imposibilitatea ei de a mai putea plăti dările la care era impusă. În multe din scrisorile adresate de Mihai Viteazul lui Sigismund Báthory sau imperialilor [3] se subliniază situaţia grea financiară a ţării, risipirea satelor, neputinţa sa de a strînge dările şi prin urmare de a plăti pe ostaşi « care fără bani nu merg... se duc unde vreau în largul ţării şi răpesc toate » [4].

Călcînd privilegiile boierimii, Mihai Viteazul supune la dări chiar şi pe marii boieri, ceea ce duce la creşterea nemulţumirii acestora, a urii lor faţă de domn.

Căutînd sprijinul marilor state feudale vecine, ce se vedeau şi ele ameninţate de creşterea puterii lui Mihai, boierii întreprind repetate demersuri să-l înlăture de pe tron.

Scrisoarea de curînd descoperită cuprinde o largă expunere a nemulţumirilor boiereşti. Cerînd grupului de pribegi în frunte cu Dan vistierul şi Vintilă clucerul să intervină pe lîngă Ieremia Movilă, domnul Moldovei, să-l scoată din domnie pe Mihai Viteazul, marii boieri din Ţara Romînească prezintă domnia lui Mihai Viteazul ca devenită insuportabilă pentru întreaga

---

[1] O traducere în limba polonă în fotocopie a acestei scrisori — rămasă şi ea inedită — se află în posesia lui P. P. Panaitescu care a avut amabilitatea să ne-o pună la dispoziţie pentru a o confrunta cu originalul.

[2] Şt. Ştefănescu, *Un document recent descoperit privitor la recrutarea oastei de mercenari de către Mihai Viteazul*, p. 157—162.

[3] Hurmuzaki III/1, p. 276—277 şi XII, p. 411—412; N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1932, p. 220—221, 224—226.

[4] Hurmuzaki, XII, p. 371; N. Iorga, *op. cit.*, p. 223.

țară. Se arată că deși turcii au trimis domnului steag de domnie în 27 ale lunii august, pericolul ca ei să robească țara este iminent; concentrări de oști turcești au loc la vadurile Dunării, în timp ce țara este pustiită din cauza dărilor grele impuse de Mihai Viteazul. Acesta nemaiputînd plăti mercenarii « au slobozit oștile pre în țeară », care « pre unde află sau dobițocu sau păine sau ce vor afla totu iau cu sila », ajungînd chiar să mănînce și « poama viilor de totu ». Se face cunoscut pribegilor că țara fiind într-o situație deosebit de grea Mihai va fugi cu căpeteniile de oști din jurul său, că el se teme de boieri asupra cărora aruncă tot felul de năpăști ca ei să piară.

În scrisoare se arată că o parte dintre boieri, printre care Dumitru vornic, frații Buzești, Mihalcea banul, Bărcan logofătul, ága Leca, Miroslav logofăt și Radu postelnic au fost prinși de Mihai și închiși. Aga Leca, socotit ca infidel, a fost supus la cazne, iar ceilalți boieri sînt dați în chezășie. Îngroziți de măsurile luate de Mihai, care este pentru ei « tocma ca și turcii », boierii cer pribegilor să-l roage pe Ieremia Movilă să intervină la regele polon și cancelarul Zamoisky și să-i scoată din mîna « tiranului ». Se exprimă dorința ca situația politică a Moldovei din vremea lui Ieremia Movilă — prezentat în scrisoare ca un domn care a reușit să scape țara de năvălirile străine și să-i asigure pacea, necesară stabilității rînduielilor interne — să fie împărtășită și de Țara Romînească. « Ne rogămu și noi — scriu boierii — <ca Ieremia voevod> să facă mare pomeană cu noi să ne scoață și pre noi cum au scos și Moldova și într-a acel chipu să fimu și noi plecați și să fimu suptu arepile luminatului măriii craiului leșescu, cum e și domnul Ieremia voevoda cu țeara Moldovei ». Se invocă ca argument comunitatea de credință și de limbă a muntenilor și moldovenilor « căci că săntemu toți de o lege și de o limbă ». În locul lui Mihai, boierii îl cer pe tronul Țării Romînești pe fratele lui Ieremia Movilă, Simion, care, după informațiile lor, ar fi pe placul Porții, ceea ce ar face posibilă și pentru Țara Romînească încheierea păcii cu turcii. Aceștia, la insistența regelui polon, a cancelarului Zamoisky și pentru slujba lui Ieremia Movilă, n-ar putea să nu accepte ca domn în Țara Romînească pe Simion Movilă.

În încheierea scrisorii se insistă ca boierii pribegi să facă toate demersurile pe care le socotesc necesare pentru scoaterea lui Mihai din domnie; să meargă la regele polon, la cancelarul Zamoisky și peste tot « ca să nu piară această țeară și moșiile domnievoastră și ale noastre pre ceastă vreme și iute și rea ».

Scrisoarea este trimisă din partea mitropolitului Eftimie, a egumenilor de la toate mănăstirile, a tuturor boierilor mari și mici. Dintre marii boieri sînt amintiți: Dumitru vornicul, Teodosie logofătul, Radu clucerul, Stroe stolnicul, Preda postelnicul, Calotă banul, Sava armașul, Radu comisul, Udrea banul și Radu Oteteleșanul.

★

O primă problemă pe care o pune scrisoarea amintită este datarea ei exactă, precizarea anului în care a fost trimisă. Încercăm să facem acest lucru prin coroborarea știrilor cuprinse în scrisoare cu cele păstrate în alte documente cu dată sigură. Unele fapte menționate în scrisoare sînt relatate cu unele amănunte și de alte izvoare, ceea ce face posibil controlul autenticității lor și stabilirea exactă a anului trimiterii scrisorii, care nu poate fi decît 1599.

Mai întîi, ştirea despre pericolul unei noi expediţii la nordul Dunării a turcilor care, în ciuda încetării vremelnice a ciocnirilor armate, se pregăteau să reia luptele cu Mihai — ca şi cea despre marile dificultăţi financiare prin care trecea domnul muntean, ajuns în situaţia de a nu mai putea plăti armata de mercenari, sînt cuprinse şi în raportul adresat de comandantul polon din armata lui Mihai Viteazul, Valentin Walawski către Andrei Tharanowski. Raportul este scris la 14 decembrie 1599, prin urmare după cucerirea Transilvaniei de către Mihai, şi cuprinde interesante date referitoare la situaţia din Ţara Romînească şi din armata domnului în perioada premergătoare cuceririi Transilvaniei. « La început — informa comandantul polon — am stat în *iunie* (subl. noastră Ş.Ş.) mereu în şele, gata să plecăm în bătălie, deoarece turcii au făcut la Giurgiu, lîngă Dunăre, un pod, gata să-l lase pe Dunăre. Mihai Vodă aştepta cu mare bucurie oştile turceşti, voind să le dea o bătălie, numai asta nu ştiu din care pricină n-au venit la noi. Şi astfel am petrecut *întreaga vară* (subl. noastră Ş.Ş.) aşteptînd pe turci în lagăr, gata de bătaie, deoarece veneau zvonuri la Mihai vodă şi spionii aduceau ştiri cum că împăratul turcilor poruncise lui Ieremia vodă să-şi aşeze pe fratele său Simion în scaunul Ţării Romîneşti, în care lucru era să fie ajutat şi de leşi cu oşti leşeşti. Ne-a sosit şi vestea cum că hatmanul coroanei a plecat cu oastea în ajutorul lui Ieremia pentru a pune pe Simion în scaunul Ţării Romîneşti. Noi, în tabăra de pe lîngă rîul Buzăului, alcătuiam o parte a oştii şi oastea a doua stătea pe lîngă Siret, la Czytnik, nu departe de Rîmnic.

Apoi s-a adus lui Mihai vodă ştirea că principele cardinal Andrei Báthory i-a reţinut banii ce i s-au adus de la papa, cu care el ar fi trebuit să ne plătească soldaţii. *În oastea noastră a fost mare zarvă din pricină că Mihai vodă nu avea bani cu ce să ne plătească* »[1]. (subl. noastră — Ş.Ş.). În raport se spune în continuare că şi a doua oară banii trimişi de papă lui Mihai au fost reţinuţi de Andrei Báthory.

Asupra lui Mihai se exercita presiune nu numai din partea turcilor, ci şi din partea lui Ieremia Movilă, care — avîndu-şi oastea pregătită să treacă în Ţara Romînească cerea printr-un trimis special domnului muntean să părăsească Ţara Romînească, al cărei tron urma să fie ocupat de Simion Movilă. La rîndu-i, Andrei Báthory trimite şi el soli la Mihai Viteazul, cerîndu-i să-i cedeze Ţara Romînească, să-i depună jurămînt de credinţă, şi să înceteze lupta contra turcilor. Mihai, se spune în raport, « slobozi curînd solii cardinalului, zicînd că pînă ce nu-i vor arunca pămînt peste ochi, nu se va lăsa să lupte cu turcii, deoarece a jurat împăratului creştinilor de a-l ajuta împotriva turcilor. Iar în ce priveşte cedarea voevodatului, nu-mi las nimănui ţara şi patria, pînă ce nu mă va trage de acolo cu dinadinsul de picioare »[2].

Walawski arată că ştirile pe care Mihai le-a primit prin spionii săi despre pregătirile ce se făceau împotriva lui, pe de o parte, de către Andrei Báthory, pe de altă parte, de către Ieremia Movilă, ajutat de I. Zamoisky — turcii aşteptînd şi ei să treacă Dunărea l-au determinat să ia hotărîrea cuceririi,

---

[1] A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Romîneşti*, vol. V, Buc., 1932, p. 337 338.

[2] *Ibidem*, p. 338.

mai întîi, a Transilvaniei. În acest scop, el întreprinde mai multe acțiuni diplomatice și recurge la fel și fel de stratageme [1].

În sprijinul veridicității știrilor, cuprinse atît în raportul amintit, cît și în scrisoarea recent descoperită, mai pot fi aduse și relatări din alte izvoare. Astfel, la sfîrșitul lunii aprilie 1599 nunțiul Germanico Malaspina informa pe cardinalul Cinzio Aldobrandini cu privire la mișcările oștilor turcești — despre care el aflase din scrisorile lui Ieremia Movilă despre sosirea a 8000 de ieniceri la Dunăre, peste care turcii ar fi făcut două poduri [2]. Din Constantinopol, la 1 mai 1599, bailul Girolamo Capello aducea la cunoștința dogelui Veneției alegerea ca principe în Transilvania a lui Andrei Báthory, care, trimițînd soli la turci, s-a oferit să plătească tributul datorat, cerînd totodată ocrotirea Porții [3]. La începutul lunii iunie 1599 se zvonea la Veneția că Mihai ar intenționa să fugă [4] — fapt amintit de altfel și în scrisoarea boierilor munteni către pribegii din Moldova. În a doua jumătate a lunii iunie 1599, din Praga, Cosimo Concini, în scrisoarea către marele duce al Toscanei, dezmințea știrea că Mihai ar fi prestat jurămînt de credință lui Andrei Báthory, arătînd că, dimpotrivă, el ar fi răspuns cardinalului că nu va face acest lucru fără consimțămîntul împăratului Rudolf [5]. Într-o nouă scrisoare la 5 iulie 1599, Cosimo Concini vestea aceluiași mare duce al Toscanei că la Praga a sosit vistierul lui Mihai pentru a se sfătui cu împăratul Rudolf în legătură cu atitudinea pe care urma s-o ia stăpînul său față de Andrei Báthory, care uneltea în înțelegere cu turcii [6]. Închinîndu-se turcilor, Andrei Báthory urmărea tot mai insistent ca, ajutat de ei și de Ieremia Movilă [7], sprijinit de poloni și tătari, să-l scoată din domnie pe Mihai. Bine informat, prin spioni, de demersurile cardinalului, Mihai nutrește tot mai mult gîndul să treacă în Transilvania. În iulie el trimitea o solie la Rudolf al II-lea, supunîndu-i planul cuceririi Transilvaniei în interesul casei de Austria [8].

Ca turcii să nu atace țara, în timpul campaniei sale în Transilvania, Mihai intră în tratative cu ei. La 25 iulie se știa în Constantinopol despre gîndul de pace cu turcii al lui Mihai [9]. Este vremea în care între domnul

---

[1] A. Veress, p. 338—339.

[2] *Ibidem, op. cit.*, vol. V, p. 22—225.

[3] *Ibidem*, p. 225—226. Vezi și A. Pernice, *Un episodio del valore toscano nelle guerre di Valacchia alla fine del secolo XVI*, în « Archivio storico italiano », an LXXXIII (1925), Seria VII, vol. III, Florența, 1925, p. 290.

[4] Hurmuzaki, XII, p. 436.

[5] A. Veress, *op. cit.*, vol. V, p. 233 235.

[6] *Ibidem*, p. 239—240.

[7] Știrea despre alianța lui A. Báthory cu Ieremia Movilă, îndreptată împotriva lui Mihai, se găsește în mai multe izvoare, printre care și în cronica Țării Romînești: « Atuncea — se spune în cronică — Ieremiia vodă, domnul Moldovei deacă să așăză Batîr Andreiaș pe crăie, iar el trimise cărți la Batîr Andreiaș cum să fie amîndoi una și să scoață pre Mihai vodă din mijlocul lor. Și de nu va eși de voe, ei să rădice oști asupra lui, să-l prinză, să-l dea turcilor. Și Batîr Andreiaș fu bucuros acelui sfat rău și trimise soli la Mihai vodă pre un nemiș, anume Ciomîrtan Tamaș, cum să iasă Mihai vodă din țară cu pace, că apoi va încăpea în mîinile turcilor » (*Istoria Țării Romînești, 1290 1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu și D. Simonescu, Buc., 1960, p. 72 73). Vezi în această privință și Gr. Michel Baudier, *Inventaire de l'histoire générale des turcs*. cf. Scarlat Callimachi, *Din cărți vechi*, Buc., 1946, p. 91.

[8] Hurmuzaki, XII, p. 438 439.

[9] *Ibidem*, p. 442 443.

Țării Romînești și Andrei Báthory — ce dorea tot mai insistent pentru sine și tronul Țării Romînești — se duce o ascuțită luptă pentru cîștigarea vizirului Ibrahim Pașa. Cunoscînd ce reprezenta ca forță politică Țara Romînească în vremea lui Mihai și nutrind gîndul înfrîngerii domnului muntean nu pe calea armelor — ceea ce se dovedise imposibil de realizat — ci prin înșelătorie, Ibrahim Pașa se arată favorabil lui Mihai, căruia, în ciuda demersurilor făcute de Báthory, i se va trimite steagul de domnie. La 17 august 1599, Andrei Báthory scria din Alba Iulia lui Ibrahim Pașa despre greșala făcută de turci, de a fi dat lui Mihai vodă un steag de domnie deosebit [1]. Cunoscînd bine conjunctura politică în care se afla și dînd dovadă de un remarcabil simț diplomatic, Mihai, ca să cîștige timp în vederea luptelor viitoare — pe lîngă prefăcuta-i atitudine de înțelegere cu turcii — se arată a fi de acord cu propunerea insistentă pe care i-o făcea Andrei Báthory de a părăsi tronul Țării Romînești, cerînd în schimb un loc de refugiu în Transilvania, pentru el și familia lui [2]. La 23 august 1599, nunțiul de San Severo scria lui Gheorghe Basta despre supunerea lui Mihai vodă către cardinal și turci [3], care-i trimeteau steagul. Știrea este foarte apropiată ca dată cu cea din scrisoarea recent descoperită, în care se spune că la 27 august « venit-au lu Mihai vodă steagu de la împăratul turcescu ».

Despre greutățile financiare prin care trecea Mihai Viteazul în primăvara și vara anului 1599, ca și despre complotul organizat împotriva lui de boierii impuși la dări și obligați să fie în permanență gata de luptă, știri prețioase se găsesc și în cronica turcească, puțin folosită în istoriografia noastră, a lui Selaniki. La sfîrșitul lunii februarie—începutul lui martie se transmitea Porții din partea lui Mehmed pașa, numit serdar (comandant de oaste) împotriva Țării Romînești (și care împreună cu Ahmed pașa, beilerbeiul de Silistra, întreprinsese o incursiune la nord de Dunăre) că Mihai se afla la Tîrgoviște în mare strîmtoare din cauza neputinței de a plăti solda oștenilor lui și a împotrivirii boierimii la plata dărilor. Refuzînd să plătească sumele cerute de domn, boierii ar fi invocat neputința de a face față acestei obligații, arătînd că, din cauza luptelor cu turcii, schelele fiind închise, ei nu-și pot desface produsele. În lunile aprilie—mai, Mehmed pașa înștiința din nou Poarta că boierii din Țara Romînească, nemulțumiți de politica lui Mihai, stau pe gînduri, intenționînd să-l înlăture de pe tron. În scrisori ulterioare, amintind de supunerea lui Mihai față de marele serdar, de faptul că el arăta multă prietenie Porții, acceptînd condițiile cerute de ea, Mehmed

---

[1] Hurmuzaki, XII, p. 448—449.

[2] « In quel tempo esso — scria el în raportul către ducele de Toscana cardinale mi mandò un altro suo Ambasciatore chiamato Ciarmutan Thomas, con ambasciata tale, che io dovessi abbandonare il mio paese, perchè nè loro ne Moldovani nè manco i Turchi erano contenti nè manco volevano consentire che io stessi in Walachia; dove vedendo come da tutte le bande ero da nemici circondato, al meglio che seppi rimandai a dietro il Ciarmutan con una riposta piacevole, et lo pregai che in nome mio pregasse il cardinale mi dovesse concedere in Transilvania qualche luogo, che io potessi habitare con la mia famiglia . . . » (A. Pernice, *art. cit.*, p. 291). În același sens prezintă lucrurile Mihai și în scrisoarea adresată lui Ieremia Movilă din Alba Iulia la 20 dec. 1599 (P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Buc., 1936, p. 93 98).

[3] Hurmuzaki, XII, p. 450.

pașa vestea că după aceasta o mișcare se produsese la București împotriva domnului. Ostili politicii lui Mihai, care dusese la ruperea relațiilor de mult stabilite cu Poarta otomană, boierii căutau să pună capăt domniei « tiranului ». O delegație se îndreptă spre Istambul, cerînd înlocuirea lui Mihai cu alt domn, promițînd totodată în numele țării stricta respectare a vechilor obligații față de Poartă. S-a făcut apoi cunoscut Porții că solii turci trimiși cu scrisori la Mihai au fost reținuți de el mai multe zile, după care li s-a dat drumul cu « respect și onoruri ».

În timp ce Poarta pregătea numirea unui nou domn în Țara Romînească, o scrisoare detaliată din partea lui Mehmed pașa anunța că Mihai l-a înștiințat printr-o scrisoare că a cucerit Transilvania și că, dacă turcii nu-i vor fi potrivnici, « va respecta față de Poartă regulile din trecut »[1].

Știrea din scrisoarea recent descoperită despre supliciile la care a fost supus aga Leca — asupra credinței căruia Mihai avea îndoieli — își găsește și ea confirmarea în alte izvoare, folosite de istoriografia noastră din trecut. Ducînd mai departe — pe bază de noi izvoare — rezultatele obținute de I. Sîrbu în legătură cu complotul boierilor din 1599[2], V. Motogna a scris un studiu special despre aga Leca și rolul său trădător[3].

I. Sîrbu semnala trei dintre izvoarele ce cuprind știrea despre chinurile la care a fost supus în 1599 aga Leca de Mihai Viteazul și care dau unele lămuriri și asupra cauzelor ce l-au determinat pe domn să pedepsească pe apropiatul său sfetnic.

Informînd la 14 noiembrie 1599 curtea de la Viena despre cele mai importante evenimente din Constantinopol, « dragomanul chesarului » scria că Mihai Vodă a trimis la Constantinopol pentru steag pe căpitanul gărzii sale, albanez de neam. Marele vizir, Ibrahim pașa, promițîndu-i acestuia domnia Țării Romînești, l-a înduplecat să ia asupră-și uciderea lui Mihai Viteazul. În drum spre țară, însoțit de capugi-bașa și de un ceauș al sultanului, el este jefuit de niște cazaci ce răpesc trădătorului și celor veniți cu el avutul și scrisorile deținute pe care le-au dus lui Mihai Viteazul. Acesta ar fi tăiat cu propria-i mînă pe aga Leca, ar fi tras în țeapă pe ceauș și ar fi osîndit la muncă silnică în ocnele de sare pe capugi-bașa.

Tot prin noiembrie 1599, în legătură cu măsurile luate de domn împotriva lui aga Leca, un sol muntean trimis la curtea de la Viena relata că Mihai, cercetînd pe ceaușii care i-au adus insemnele domniei, a găsit la ei o scrisoare către aga Leca, prin care sultanul făgăduia acestuia domnia Țării Romînești,

---

[1] Selaniki, *Tarih*, în traducerea făcută de M. Guboglu și M. Mustafa la Institutul de istorie al Acad. R.P.R.,

Referindu-se la raporturile dintre Mihai Viteazul și turci în preajma cuceririi Transilvaniei, I. Corfus arăta că încă înainte de a trece munții, Mihai a primit la București pe ceaușii sultanului, care după cucerirea Transilvaniei au fost invitați de domn în noua-i stăpînire unde le-a mărturisit — ca să preîntîmpine împotrivirea Porții — că a realizat dorința padișahului de a cuceri Transilvania sub auspiciile lui. Iar în scrisoarea adresată Porții, Mihai declara că a pus la cale cucerirea Transilvaniei cu ceaușii turci că a cucerit această țară la « ordinul » sultanului. El cerea totodată sprijin pentru cucerirea Moldovei, pe care, smulgînd-o din mîinile polonilor, ar fi închinat-o lui. (I. Corfus, *Mihai Viteazul și polonii. Cu documente inedite în anexe*, Buc., 1938, p. 69).

[2] I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Romînești*.

[3] V. Motogna, *Contribuție la istoria lui Mihai Viteazul*, I, *Un trădător. Aga Leca*, în « Revista istorică », an. XX (1934), nr. 4—6, aprilie-iunie, p. 126—139.

cu drept ereditar, dacă-l va ucide pe Mihai. Domnul, neputînd smulge nici chiar prin chinuri groaznice vreo mărturisire din partea lui aga Leca, i-ar fi iertat viața, luîndu-i rangul și slujba [1].

O a treia știre despre complotul boierilor din 1599 amintită de I. Sîrbu și pusă de V. Motogna tot în legătură cu uneltirile lui aga Leca se găsește în raportul din 2 octombrie 1599 al bailului venețian [2].

În lumina știrilor amintite, torturile la care a fost supus aga Leca și de care se vorbește și în scrisoarea recent descoperită își găsesc explicația în bănuielile lui Mihai — bazate pe oarecare dovezi — că aga Leca, în înțelegere cu turcii, a atentat la viața sa. Aceasta s-a petrecut în 1599, cînd turcii au dus lui Mihai insemnele domniei.

Ținînd seama de știrile amintite de I. Sîrbu, V. Motogna căuta să explice atitudinea ulterioară de încredere a lui Mihai Viteazul în aga Leca, care capătă însărcinări importante din partea domnului. Cu toate chinurile la care a fost supus, aga Leca ar fi negat pînă la capăt că știa ceva de intenția turcilor. Ca să pună la încercare credința celui bănuit de trădare, Mihai Viteazul s-ar fi învoit cu el să treacă în Transilvania, unde, apărînd ca victimă a domnului, să intre în slujba lui Andrei Báthory, pe care la timpul potrivit să-l trădeze. Trecînd în Transilvania, aga Leca ajutat de Andrei Báthory ar fi strîns o oaste de haiduci cu care să lupte contra lui Mihai. În focul luptei de la Șelimbăr, el a trecut de partea lui Mihai, potrivit prealabilei înțelegeri. Drept răsplată a intrat din nou în grația domnului [3], jucînd un important rol în Transilvania, în vremea cuceririi ei de Mihai. Înainte de 15 martie 1600, aga Leca — rezultă din izvoare este pus de Mihai în fruntea cetăților Chioarul și Gherla [4].

În vremea guvernării lui Mihai în Transilvania, nobilii maghiari—nemulțumiți de măsurile luate de Mihai și informați fiind despre chinurile la care a fost supus aga Leca de voevodul muntean — caută să-l cîștige de partea lor, ridicîndu-l împotriva lui Mihai. În acest scop, în cursul lunii septembrie 1600, ei îi trimit mai multe scrisori. La 4 septembrie, descriind « fărădelegile » lui Mihai în Transilvania, nobilii se adresează lui aga Leca, arătîndu-i că « aceste blăstămății n-au fost numai pe capul nostru, ci și pe al mării tale. Știm bine la ce chin te-a pus și pe Măria Ta fără nici o vină. De acum, pentru slujba vrednică a Măriei tale te poți aștepta la același lucru, ori chiar la moarte. Măria ta poți înlătura această primejdie dacă te înțelegi cu noi » [5]. Într-o altă scrisoare, trimisă la 9 septembrie, reamintindu-i lui aga Leca necazurile pe care i le-a pricinuit Mihai Vodă, îi cer cu insistență să treacă de partea lor « Căci doar e mai bine pentru Măria Ta să rămîi între noi, oameni creștini, în credința către Măria Sa împăratul, decît să slujești pe acel păgîn de Mihai vodă, care nu de mult, după cum am auzit, pentru slujba cu credință a Măriei Tale, la ce primejdie te-a adus. Credem că n-ai uitat nici Măria Ta acest lucru » [6].

Deosebit de prețioase pentru stabilirea exactă a datei scrisorii care interesează sînt relatările cuprinse în scrisoarea din 3 septembrie 1600, adresată

[1] Hurmuzaki, XII, p. 478; I. Sîrbu, *op. cit.*, II, p. 239; V. Motogna, *op. cit.*, p. 130.
[2] *Ibid m.*
[3] V. Motogna, *op. cit.*, p. 130 131.
[4] *Ibidem*, p. 132.
[5] *Ibid m*, p. 134—135.
[6] *Ibidem*, p. 136.

de căpitanii mercenarilor unguri din armata lui Mihai Viteazul către aga Leca, în care se spune că chiar « dacă nu luăm aceasta în socoteală (că Mihai ar fi vrut să-i distrugă pe toţi — *n.n.*) îţi aduci aminte în ce chip nevrednic a voit *anul trecut* (subl. noastră — Ş.Ş.) să te piardă, cu toată slujba credincioasă a Măriei Tale » [1]. Se precizează prin urmare că chinurile la care a fost supus aga Leca din partea lui Mihai au avut loc în anul 1599, în preajma cuceririi Transilvaniei de către Mihai Viteazul [2].

În legătură cu conflictul care a avut loc în vara anului 1599 între Mihai Viteazul şi boieri unele date se află şi în cercetările lui P. P. Panaitescu [3]. În scrisoarea din 27 august 1599 adresată de Ieremia Movilă regelui polon — şi în care prezentarea poziţiei politice a boierimii din Ţara Romînească coincide cu cea din scrisoarea care face obiectul studiului de faţă — domnul Moldovei arăta că sultanul i-a poruncit, « neapărat, sub pedeapsa pierderii bunăvoinţei sale », să nu facă altfel, ci să trimită pe fratele său, Simion hatmanul, să se facă domn în locul lui Mihai. « De asemenea boierii munteni şi toţi locuitorii, prin scrisorile lor, cer şi au trimis la noi pe aceşti boieri munteni, cerîndu-ne să ne fie milă de această ţară încercată şi să n-o lăsăm să piară, ci să facem fără întîrziere ceea ce împăratul vrea de la noi ». Ţara Romînească — preciza Ieremia Movilă, redînd gîndul boierilor munteni — dorind, « întocmai ca şi Moldova, să fie sub apărarea regatului polon » [4].

Din cele relatate de domnul Moldovei regelui polon, ca, de altfel, şi din scrisoarea recent descoperită, se vede că este vorba de o intervenţie sistematică a boierilor munteni, de scrisori repetate pe care ei le adresează lui Ieremia Movilă, cerînd prin el sprijin regelui Poloniei împotriva lui Mihai [5].

Similară prin conţinut scrisorii romîneşti de curînd descoperite este scrisoarea adresată lui Zamoisky, în numele boierilor din Ţara Romînească, de Dan vistierul şi Vintilă clucerul, păstrată în limba polonă şi publicată în colecţia Hurmuzaki [6]. Similitudinea conţinutului de idei din cele două scrisori, prezenţa în ele a unor fraze aproape identice, duc la concluzia că la baza scrisorii adresate de Dan vistierul şi Vintilă clucerul lui Zamoisky stătea, pe lîngă alte scrisori, şi cea de curînd descoperită, care era printre cele mai recent primite din seria de scrisori adresate de boierii rămaşi în Ţara Romînească celor pribegiţi. Dan vistierul şi Vintilă clucerul arătau în scrisoarea lor că, încă de la prima lor întîlnire cu Zamoisky, i-au prezentat acestuia scrisori de la mitropolit şi de la toţi boierii Ţării Romîneşti, totodată spunîndu-i şi prin viu grai de robia în care a căzut Ţara Romînească, de rugămintea ei

[1] V. Motogna, *op. cit.*, p. 137—138.

[2] La 26 noiembrie 1599 se vorbea la Veneţia despre cucerirea Ardealului şi pretinsa ucidere a agăi Leca de Mihai vodă. (Hurmuzaki, XII, p. 318).

[3] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, p. 88 89; idem, *Mihai Viteazul*, Buc., 1936, p. 152.

[4] *Ibidem*.

[5] La 6 sept. 1598, Mihai scria lui Sigismund Bathory: « Măria Ta ştii că am prins pe unii boieri cu viclenie, cari-şi aveau înţelegere în scris cu turcii şi cu Vodă din Moldova. Cari şi-au primit după faptă răsplata şi a căror scrisoare ţi-o voi trimite Măriei Tale în puţine zile printr-un om de seamă al mieu şi alte lucruri ţi le voiu face ştiute » (Hurmuzaki, III-1, p. 277—278; N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, p. 222).

[6] Hurmuzaki, Supl. II, vol. I, p. 487—490. Unde este datată greşit ca fiind din 1598. Sub data de 1599 se află publicată în trad. romînească de N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, p. 40—43.

de a o scăpa din mîinile turcilor şi ale tătarilor şi mai ales ale lui Mihai vodă care pentru boieri « este mai rău ca un turc ». Se prezintă în continuare desfăşurarea evenimentelor care au urmat: Zamoisky i-a sfătuit să meargă la regele polon şi le-a făgăduit răspuns după moartea reginei Poloniei. În aşteptarea răspunsului, ei au mers în Moldova, unde au primit alte scrisori pe care le-au înmînat lui Zamoisky şi în care li se spune ca ei să-l caute pe cancelar, să-i povestească situaţia din Ţara Romînească, să-i ceară din nou sprijin, să-i spună că boierii din Ţara Romînească se aşază cu totul sub puterea şi ocrotirea regelui şi coroanei Poloniei. Se spune că Ieremia Movilă se afla sub ocrotirea lui I. Zamoisky şi că Ţara Romînească vrea să fie şi ea ca şi Moldova, boierii munteni şi toată ţara nu vor să caute altă ocrotire decît coroana Poloniei, să nu se creadă că boierii ar voi să se supună nemţilor, că mai degrabă se supun turcilor decît nemţilor, aceştia fiind departe şi prin urmare n-ar putea să-i ocrotească, nici să-i apere. Turcii sînt în spate şi boierii ştiu că aceştia nu vor îngădui ca Mihai să fie domnul Ţării Romîneşti; e viaţa lor în joc, întrucît « chiar dacă ar rămînea doi turci şi Mihai vodă al treilea, nu ar fi pace între ei ». De aceea se caută protecţia coroanei Poloniei, cerîndu-se sprijinul lui Zamoisky ca să-l aducă pe tronul Ţării Romîneşti pe fratele lui Ieremia Movilă. Se invocă în acest sens motivarea existentă şi în scrisoarea de curînd descoperită şi anume că: « toţi boierii Ţării Romîneşti şi toată ţara-l cer şi-l iubesc, pentru că vreau să fie la un loc şi în unire cu ţara Moldovei. Căci sîntem toţi de o limbă şi de o lege şi în vremurile de odinioară astfel domnul moldovenesc ajungea domn muntean şi domnul muntean domn moldovenesc ».

Rezumînd în încheierea scrisorii obiectul intervenţiei lor la cancelar, Dan vistier şi Vintilă clucer cer: mai întîi, ca regele şi cancelarul să fie de acord ca Simion Movilă să fie domn al Ţării Romîneşti; în al doilea rînd, ca regele şi cancelarul să dea voie lefegiilor să meargă împreună cu ei, plătiţi fiind de boierii Ţării Romîneşti. Se cere ca Zamoisky să nu arate că s-ar fi înţeles cu boierii din Ţara Romînească, care vor şti să dea dovadă de devotament faţă de coroana Poloniei. Ca să grăbească luarea de măsuri în sensul celor cerute de ei, Dan vistier şi Vintilă clucer arată că o mare mulţime de turci se află pe malul Dunării la toate vadurile, aşteptînd răspunsul lui Ieremia Movilă pentru fratele său, turcii nădăjduind — ceea ce se spune şi în scrisoarea nou descoperită — ca Simion să ajungă în curînd domn al Ţării Romîneşti. Dacă însă vor vedea că se face zăbavă, vor trece Dunărea şi vor pune domn pe vreun turc sau lotru care nu va avea milă de ţară, puterile vecine nefiind nici ele bucuroase de astfel de lotri. Se cere, în sfîrşit, bunăvoinţa lui Zamoisky să citească scrisoarea pînă la capăt [1].

Un element din această scrisoare, lipsită şi ea de data de an, permite stabilirea momentului în care prin pribegii Dan vistier şi Vintilă clucer, boierii Ţării Romîneşti intră în legătură cu I. Zamoisky. După cum rezultă din scrisoare, prima întîlnire dintre Dan vistier şi Vintilă clucer cu I. Zamoiski a avut loc înaintea morţii reginei Poloniei, Zamoisky promiţîndu-le răspuns la cererile lor după moartea reginei. Or, se ştie că regina Ana <de Austria>,

[1] Hurmuzaki, Supl. II/1, p. 487—488; N. Iorga, *Scrisori de boieri, Scrisori de domni*, p. 40 43.

soţia regelui Poloniei Sigismund al III-lea, a murit la 1 februarie 1598 [1]. În martie, Ieremia Movilă a aflat de moartea reginei [2]. La 18 martie 1598, din Suceava, el transmitea condoleanţe regelui Poloniei cu ocazia morţii reginei [3]. Rezultă că prima întîlnire a lui Dan vistier şi Vintilă clucer cu Zamoisky a avut loc în Polonia cu puţin timp înainte de 1 februarie 1598. Ei trec apoi în Moldova, unde continuă să aibă legături permanente prin scrisori, cu boierii rămaşi în Ţara Romînească, care le procură ştiri despre situaţia din ţară, intervenind la îndemnul lor pe lîngă Ieremia Movilă, cancelarul Zamoisky şi regele polon ca să-l scoată din domnie pe Mihai Viteazul.

Confruntarea ştirilor din scrisoarea recent descoperită cu cele din alte izvoare scoate în evidenţă autenticitatea lor, fapt care duce la lărgirea informaţiei istorice cu privire la politica consecventă a boierilor din Ţara Romînească de subminare a autorităţii neînfricatului domn, la măsurile luate de boieri pentru a-l scoate pe Mihai din scaun.

Din materialele documentare existente rezultă a fi în afară de orice îndoială că încercarea lui Andrei Báthory şi Ieremia Movilă — ajutaţi de poloni şi turci — de a-l detrona în 1599 pe Mihai Viteazul era determinată de repetatele intervenţii ale boierilor din Ţara Romînească, care, loviţi în interesele lor de clasă, îl urau pe domn şi căutau să-l înlăture. Descoperiţi în uneltirile lor, înfricoşaţi de măsurile luate de domn, parte dintre boieri — în numele cărora este făcută scrisoarea recent descoperită — sînt de partea lui Mihai în acţiunile pe care acesta le întreprinde ulterior. Departe de a fi « devotaţi » domnului [4], ei continuă să uneltească împotrivă-i, profită de împrejurările grele prin care acesta trece pentru a-l trăda; e cazul lui aga Leca [5] şi al fraţilor Buzeşti [6].

Scrisoarea recent descoperită adăugînd noi ştiri, completează informaţia existentă despre politica trădătoare a marii boierimi, care a împiedicat sistematic după 1462 orice încercare de susţinere pînă la capăt a luptei împotriva turcilor. În 1601, la cîteva luni după ce contribuiseră la căderea lui Mihai, gloriosul biruitor împotriva turcilor, boierii Ţării Romîneşti declarau sultanului că pe viitor « ei vor continua să procedeze în acelaşi fel cum ‹au făcut› de cam 140 de ani de cînd ei recunosc superioritatea otomană » [7].

---

[1] Cf. Paul Piasecki, *Kronika* (tradusă din latină în polonă), Cracovia 1870, p. 139.

[2] Elena Eftimiu, *Cîteva scrisori de la Ieremia Movilă*, în « Rev. istorică », an. XVIII (1932) nr. 46, apr.-iunie, p. 141.

[3] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, p. 45—46.

[4] Ştirile din scrisoarea la care ne referim infirmă în mare parte concluziile ultimei — şi în multe privinţe cea mai interesantă monografie asupra domniei lui Mihai Viteazul — cea întocmită de P. P. Panaitescu. În capitolul final al lucrării sale, sintetizîndu-şi punctul de vedere în ceea ce priveşte raporturile dintre domn şi boieri, P. P. Panaitescu ţinea să sublinieze că « . . .singura pătură socială care avea concepţii politice şi care avea şi o putere economică era boierimea, pe ea s-a întemeiat Mihai, cu ea s-a ridicat şi cu ea a căzut, a fost domnul ei, . . .Mihai n-a avut în această privinţă o politică greşită, el s-a sprijinit pe singura clasă care atunci îi putea oferi un reazim, boierimea. . . » (P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 216—217).

[5] A. Veress, *Acta et epistolae*, p. 451; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 224.

[6] *Istoria Ţării Romîneşti*, p. 83.

[7] Hurmuzaki, IV/2, p. 42. Asupra momentului în care se cristalizează programul politic al boierimii în privinţa raporturilor cu turcii vezi B. Câmpina, *Complotul boierilor*

Oglindind gîndirea politică a marii boierimi din Ţara Romînească la sfîrşitul sec. al XVI-lea, scrisoarea prezentată dă la iveală fizionomia ei politică — destul de bine prinsă, de altfel, în trăsăturile ei generale, de N.Iorga într-una din conferinţele lui [1]. « Boierimea — spunea N. Iorga, dezvoltînd idei ale lui N. Bălcescu era deprinsă de foarte multă vreme să nu se mai lupte şi găsea avantagiu să trăiască astfel: culegea roade bogate după celălalt fel de a trăi decît felul vitejiei... Năravuri rele, venite de aiurea, decadenţa dinăuntru contribuiseră să facă din această boierime oameni nu tocmai vrednici de marii înaintaşi din secolul precedent, al XV-lea. Oricum, Mihai Viteazul a căzut greu celor dintr-o vreme cu dînsul: lua pe boieri de la răgazul lor, de la intrigile şi uneltirile împotriva domnului, de la planurile de a se substitui domnului sau de a ajuta pe altul care voia să i se substituie. Îi lua şi-i trimitea într-o mobilizare permanentă... boierii aceştia nu erau bucuroşi de războaie. Foarte îndemînatici în a unelti, foarte ambiţioşi, pentru dînşii sau pentru alţii, realizînd cîştiguri în jurul chestiunilor politice pe care nu totdeauna le rezolvau cu « mîini curate »,... boierii aceştia care erau, pe lîngă toate şi mînuitori de bani şi sporitori de bani prin negoţ, ar fi dorit să fie pace. Pacifismul boierimii nu se împăca de loc cu politica lungilor sforţări, marilor perspective şi grelelor jertfe a lui Mihai » [2].

Condiţiile istorice în care se afla Ţara Romînească la sfîrşitul sec. al XVI-lea: atotputernicia boierimii pe plan politic, legăturile ei cu stăpînitorii feudali vecini, slaba dezvoltare a forţei economice din care să fie recrutat aparatul de sprijin al puterii centrale, l-au împiedicat pe Mihai Viteazul să-şi pună în aplicare în întregime programul său politic, apropiat în multe privinţe de cel al monarhilor absoluţi apuseni.

Scrisoarea boierilor găsită în arhiva Zamoisky prezintă o mare importanţă nu numai ca document istoric, ci şi ca monument de limbă. Scrisă în romîneşte, într-un stil colorat, ea oglindeşte un stadiu evoluat în întrebuinţarea în scris a limbii romîne. Conţinutul scrisorii, concepţia politică a autorilor ei, gîndurile pe care ei le nutresc sînt exprimate într-o formă clară, precisă, vădind o destul de largă cultură a lor.

* * *

‹1599› septembrie 5.

+ La ai noştri prea iubiţi şi de la inimă fraţi: jupan Dan vistiiar i jupan Ventil‹ă› cliucear i jupan Ioan aga i Preda postélnic i jupan Jipa portar i Stanciul logofet i Mihaiu logofet, sănătate şi închinăciune tremétemu domnilor voastre.

Şi după acéia, noi fraţii domnilor voastre, căţi ne aflămu acum acicea în Ţeara Muntenească, dămu în ştire domnilor voastre că ştiţi că v-amu tremes

---

şi « răscoala » din Ţara Romînească din iulie—noiembrie 1462, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, partea I, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 599—624.

[1] N. Iorga, *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*. Conferinţă ţinută în ziua comemorării eroului la 22 noiembrie 1919, Buc., 1919. Conferinta a fost republicată în 1935 ca anexă la vol. II al monografiei *Istoria lui Mihai Viteazul*.

[2] N. Iorga, *Soarta faimei lui Mihai Viteazul*, p. 8—10 (după broşură), p. 174—176 (anexă la vol. II din *Istoria lui Mihai Viteazul)*.

mai nainte de céastă vréme nește cărți de la noi, de la toți, și de la mitropoliți și de la toți egumenii, de-amu tremes atunce o ca[a]rte la domnul la Erimie voevoda, și altă ca[a]rte la domnie voastră și ne-a<m> rugatu să rugați pre domnul [pre domnul], pre Erimiia voevoda, să-l năstăvéască domnul dumnezeu să-i fie milă de noi și de céastă țeară și de céste svinte monastiri și beseareci să nu perimu de totu. Și de ce-amu scrisu noi atunce la domnie voastră de toate v-amu scris adevăraat.

Iară acumu încă vă scriemu și vă dămu în știre că acumu, în ceastă lună a lu avgust 27 de zile, venit-au lu Mihaiu vodă steagu de la împăratul turcescu. Și într-aceia Mihaiu vodă luat-au steagul de la turci. Însă turcii totu cu înșelăciune voru să facă; că acum mai mulți se stringu pre la toate vadurile pre Dunăre. Și așa să știți domnie voastră că aimentrea nu va putea fi, ci turcii totu voru lovi țeara noastră și ne voru robi, căci că Mihaiu vodă câți săraci au fostu scăpat mai denainte vréme de în robiia turciloru și a tătarălor de-atunce pînă acumu, în toate lunile au băgat pre acei săraci și le-au luat în toate lunile po 15 taleri pînă au perit țeara de totu și se-au pustitu. Ci acumu leafă n-are de unde da oștii și nice aspri, nice de într-oo pa[a]rte nu-i vine, ci acum au slobozitu oștile pre în țeară, deci pre unde află sau dobitocu sau păine sau ce voru afla, totu iau cu sila. Ci acumu ne-au mănca[a]t și poama viilor de totu și ne iau muerile și fétele de le rușinéaz<ă>.

Deci turcii audu și înțelegu lucru ca acesta, că leafă n-are să dea de nicăierea, aspri nu-i vinu; ci acum foarte se străngu turci mulți pretutindinea și vedemu bine că voru tréce și ne vor călca și ne voru face mare rău. Ci de toate ne iaste cumu iaste rău; iară mai mare și mai multu rău ne iaste că de voru tréce turcii acumu acicea în țeara noastră, ei voru descăleca țeara noastră și voru pune turcu de va domni țeara noastră și voru turci pre toți creștini și voru spa[a]rge atâta mănăstiri și beseareci și va peri atâta creștinătate. O vai de noi mare rău iaste pre noi că perimu acum!

Și acum iară de alta vă dămu în știre, că acumu Mihaiu vodă, dec-au spartu țeara, elu acumu va să fugă cu acei hoți ci ține. Ci vedemu că se téme de noi că-l vomu prinde, ci ne aruncă acumu năpăști și face hochimure turcești și va să ne pieiarz<ă> și pre noi, și să ne ia bucatele noastre cumu au pierdut și pré alalți. Și nu ne soséște câtu ne-au robit turcii și tătarii pré atâția creștini de voru fi în muncă și în robie pînă cându voru fi și câtu sânge se-au vărsatu și câtu rău se-au făcut, ci acum ne face și Mihaiu vodă atâta mare rău și mai mare năpăști ne face de câți amu rămasu și câți amu hălăduit de turci și de tătari, iară de dînsul noi perimu acum.

Că și acumu au prinsu pre oarecâți boiari: pre Dumitru dvornicul și pre Buzești, câte 3 frații, și pre Mihalcea banul și pre Bărcaan logofet și pre Leca aga și pre Miroslavu logofet și pre Radul poștélnicul; și pre acești boiari i-au băgaat în temniță. Iară pre Leca aga l-au muncitu și l-au arsu și l-au căznit pînă va și muri, că nu e de nădejde; iară pre acei boiari i-au datu în chezășie. Și săntemu toți nice vii nice morți; ci dereptu aceia acum ne iaste Mihaiu vodă tocma ca și turcii. O vai de noi, cine ne va scoate de în mîna acestui tiranu! Ci dereptu acéia, una mulțemim lu dumnezeu căci v-au scosu dumnezeu de în mîna acestui tiranu.

Ci acumu iară vă rugămu și vă céremu să cădeți și să rugați pre domnul, pre Erimie voevoda, să-l năstăvească domnul dumnezeu să nu ne lase să

perimu, ci să se milostivéască pre noi şi pre ceastă saraacă de ţeară ori cum va putea domnie lui; şi pre unde va putea să nevoiască, macar să se roage domnie lui şi prea luminatul<ui> mării <sale> craiului leşescu şi mării <sale> canţelerului, că înţelégemu şi vedemu cum se-au milostivit de-au scosu pre ţeara Moldovii de în mîna tătarălor şi de în măna tuturor limbilor céle réle de săntu acumu cu pace şi se strănge toată ţeara pri locurele loru. Cu acéia ne rogămu şi noi să facă mare pomeană cu noi să ne scoaţă şi pre noi cum au scosu şi Moldova şi într-a[a]cel chipu să fimu şi noi plecaţi şi să fimu suptu arepile luminatului mării craiului leşescu cumu e şi domnul Erimie voevoda cu ţeara Moldoveii, căce că săntemu toţi de o lége şi de o limbă şi săntu domni de rudă bună, că de greci şi de frănci şi de alţi hoţi ci ne-a venit de ne-au fost domni, ne-amu săturatu cum săntemu sătuli şi dé cesta, de Mihaiu vodă, că ne mănăîncă şi ne-au mănca[a]t cu totul.

Şi alta, noi cum înţeleamu şi auzimu, turcii încă foarte nevoescu şi batu cu fratele Erimiii voevoda să ni-l dea să ne fie domnu; şi l-aru lăsa să ne domnéască şi doară aru tocmi şi aceaastă ţeară cum au tocmit şi ţeara Moldovei de e pace de cătră turci. Că de nu voru face turcii păntru voia luminatului craiului leşesc[1] şi păntru slujba domnului Eremiei voevoda, să ştiţi că această ţeară şi noi de acum săntem periţi.

Şi cum veţi face, nevoiţi să faceţi curăndu în ce chipu veţi face, ca să poată eşi acestu tiranu de în mijloc; că de-aru eşi elu, noi amu hălădui şi amu avea pace şi toată lumea aru fi în pace; numai acum păntru Mihaiu vodă se face toate vrajbele.

Ci foarte ne rugămu domnilor voastre, ca iubiţi fraţilor noştri, să nu pregetaţi, ci să umblaţi şi să mérgeţi şi la luminatul craiul leşescu şi la mărie <sa> caanţelarul şi pre la toţi cine veţi şti şi nevoiţi şi cum veţi tocmi şi de noi să fie tocmit, ca să nu piară această ţeară şi moşiile domnie voastră şi ale noastre pre céastă vréme şi iute şi rea ci cătu să ne ia pré cestu tiran de în spinarea noastră şi să-l scoaţă şi să ne dea domnu pre fratele Erimiii voevoda să ne fie domnu că vedem că săntu domni buni şi milostivi şi li-e milă de toţi săracii, că aşa noi iubim şi toţi marii şi micii şi svintele mănăstiri să ne dea pre fratele Eremiii voevoda. Deci foarte ne rugumu să nevoiţi. De această vă dămu în ştire şi dumnezeu să vă ţie sănătoşi şi întru pace bună, amin. Pis m<e>s<e>ţa septemvrie 5 zili.

+ Eu mitropolit kir Eftimie ot Tărgovişte *şi toţi egumeni de la toate mănăstirile*[2].

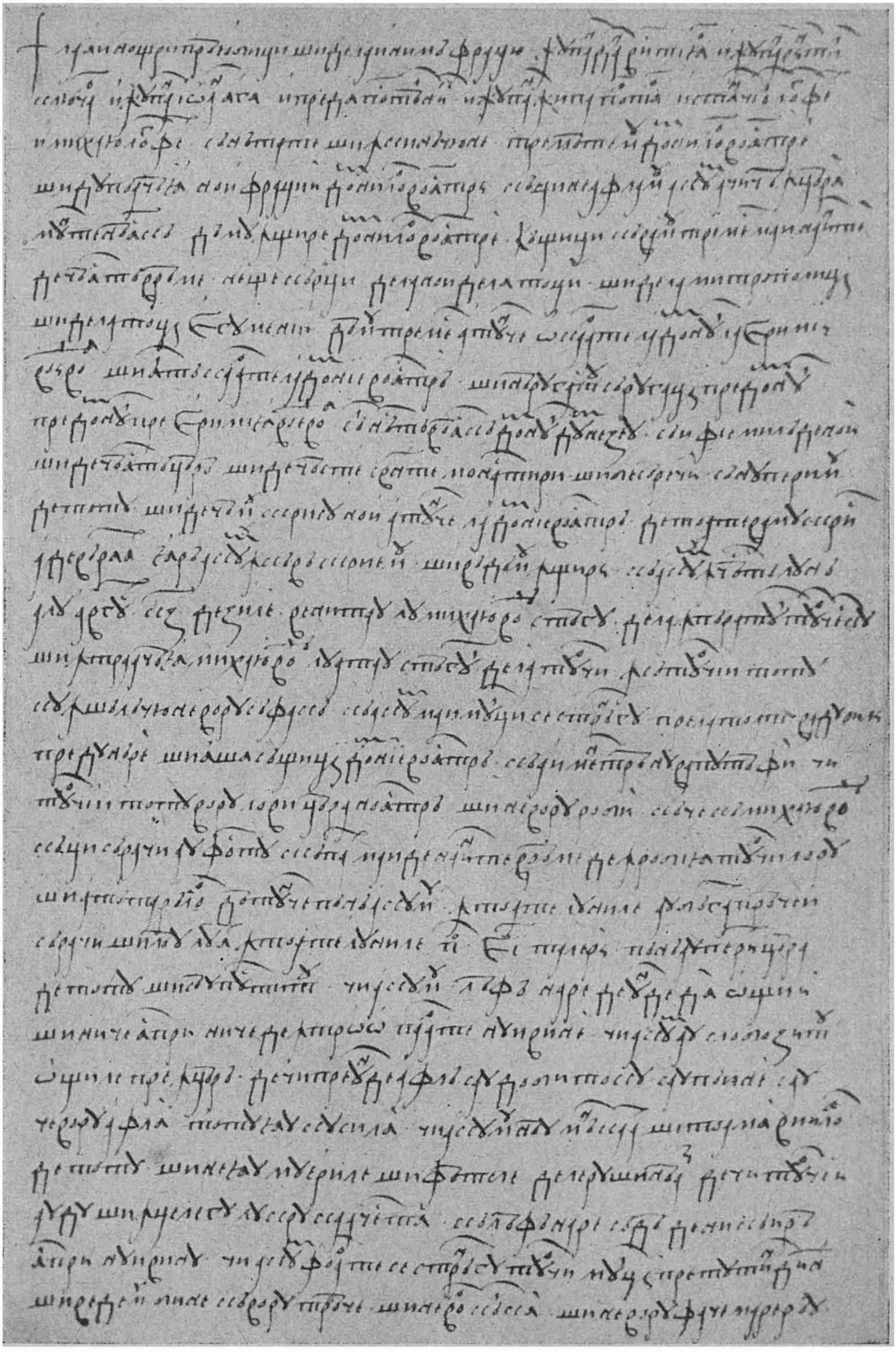
+ Noi fraţii domnie voastră boiari ci săntemu acum de în Ţeara Munténéască: Dumitru dvornic i Teodosie logofet i Radul cliucear i Stroe stolnic i Preda postelnic i Calot<ă> banul i Sava armaş i Radul comis i Udrea banul şi Radul Otetilişanul şi de la toţi allalţi boiari mari şi mici.

<Pe verso:> + La ai noştri prea iubiţi fraţi: jupan Dan vistiiar i jupan Ventil<ă> cliucear i jupan Ioan aga i Preda postélnic i Jipa portar i Stanciul logofet i Mihaiu logofit.

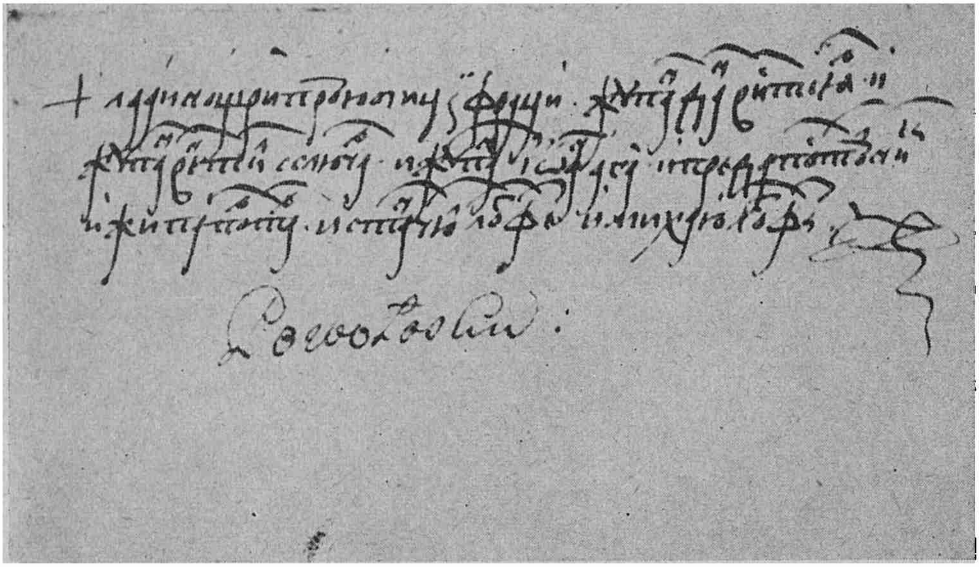
Varşovia, Archiwum Glówne Akt Dawnych, Fondul Zamoyski.
Orig. rom., hîrtie.

---

[1] S-a adăugat pe margine de altă mînă: и за волн канцлнр (şi pentru voia cancelarului).
[2] În text: и вьсн егумени wт по вьсех монастире

[illegible]

НОВЫЕ СВЕДЕНИЯ О КНЯЖЕНИИ МИХАЯ ХРАБРОГО

РЕЗЮМЕ

Во время научной поездки в Польскую Народную Республику автор, исследуя коллекции древних документов, хранящихся в архивах, обнаружил неизданные документы, содержащие чрезвычайно ценные данные как о внутренней истории Румынии, так и ряд сведений о румыно-польских отношениях.

В настоящей работе речь идет о ценном документе конца XVI века, обнаруженном в Центральном архиве древних документов (Archiwum Glówne Akt Dawnich) гор. Варшавы, в фонде Замойского, а именно о письме на румынском языке, помеченном лишь месяцем и днем — 5 сентября. Оно было написано боярами, оставшимися в Валахии, боярам бежавшим после 1595 г. в Молдову. Письмо говорит о тесной связи между беглецами и боярами, не покинувшими страны (из числа которых многих до сих пор считали неизменно верными Михаю Храброму), и свидетельствует о враждебном отношении крупного боярства к своему господарю. В письме отражается и политическая программа бояр.

При сопоставлении сведений, содержащихся в письме, с данными других, точно датированных документов, явствует, что письмо было отправлено в 1599 г. Анализ письма содействует расширению исторических сведений о политике систематического подрыва авторитета отваж-

ного господаря, проводившейся валашскими боярами, и об их попытках лишить его власти. Через посредничество молдавского господаря Иеремии Мовилэ они просят польского короля Сигизмунда III и канцлера Замойского о замене Михая братом Иеремии Симеоном Мовилэ, предлагая установить между Валахией и Польшей такие же отношения, какие существуют между Польшей и Молдовой. В качестве аргумента они приводят общность веры и языка валахов и молдован.

В заключение автор указывает, что письмо из архива Замойского представляет огромный интерес не только как исторический, но и как лингвистический памятник. Написанное по румынски сочным, образным языком, оно отражает высокий этап развития румынской письменности. Содержание письма, политическое мировоззрение авторов, их мысли выражены в ясной, точной форме, свидетельствующей об их сравнительно высоком культурном уровне.

NOUVELLES INFORMATIONS RELATIVES AU RÈGNE DE MICHEL LE BRAVE

RÉSUMÉ

Un voyage d'études en Pologne a donné à l'auteur la possibilité d'explorer de vieux fonds d'archives et d'y glaner plusieurs pièces inédites, particulièrement importantes pour l'histoire de la Roumanie et pour celle des relations roumano-polonaises.

Le présent travail représente le commentaire d'un insigne document de la fin du XVIe siècle, découvert aux Archives Centrales d'Actes anciens (Archiwum Glówne Akt Dawnich) à Varsovie (fonds Zamoiski). Il s'agit d'une lettre en roumain ne portant en guise de date que le quantième du mois (5 septembre) et adressée par les boyards demeurés en Valachie à ceux qui s'étaient expatriés après 1595 en Moldavie. Ce document qui met en relief la collusion des boyards réfugiés et de ceux restés sur place (et dont certains passaient jusqu'ici pour avoir été constamment à la dévotion de Michel le Brave), fournit la preuve de l'hostilité avec laquelle la haute noblesse regardait le règne de Michel le Brave et nous fait connaître le propre programme politique de cette dernière.

La confrontation des informations que renferme cette lettre avec celles livrées par d'autres documents bien et dûment datés permet de préciser qu'elle fut expédiée en 1599. L'analyse de son contenu montre qu'elle contribue à enrichir notre information historique touchant la politique des boyards de Valachie qui minaient systématiquement l'autorité de leur vaillant voïvode et regardant les mesures qu'ils entreprirent pour le renverser. Ils demandèrent par l'entremise du prince de Moldavie, Jérémie Movilă, l'appui du roi de Pologne, Sigismond III et du chancelier Zamoiski afin de mettre Siméon Movilă, le propre frère de Jérémie, à la place de Michel et ils proposaient que

la Valachie eût dans ses relations avec la Pologne la même situation que la Moldavie. Ils invoquaient comme argument en ce sens la communauté de religion et de langue des Valaques et des Moldaves.

En conclusion de son travail, l'auteur montre que la lettre découverte aux archives Zamoiski revêt une grande importance non seulement en tant que pièce historique, mais encore comme texte linguistique. Ecrite en roumain, d'une plume colorée, elle reflète un stade évolué de la langue roumaine écrite. Son contenu, les conceptions politiques de ses auteurs, les sentiments qui les animent sont rendus clairement, avec précision, ce qui dénote de leur part une assez large culture.

ÎNCEPUTURILE ISTORIOGRAFIEI ÎN ȚARA ROMÎNEASCĂ

de

P. P. PANAITESCU

Introducere Vechile cronici și anale au fost multă vreme considerate în istoriografia burgheză numai ca izvoare descriptive ale istoriei, acordîndu-se o importanță precumpănitoare faptelor relatate în ele. Aceste scrieri constituie însă și izvoare narative, fiind mărturii ale punctului de vedere al scriitorului, care întotdeauna reprezintă nu numai o opinie individuală, ci mai ales aceea a clasei sociale, ca și a grupărilor mai restrînse sau mai largi, din care face parte. O cronică, chiar și atunci cînd descrie fapte petrecute de mult, înseamnă o luare de poziție în fața faptelor povestite. Așa dar, din analiza atentă a cronicilor putem deduce interesele claselor sociale în fața diferitelor probleme sociale și politice contemporane cu ele.

În istoriografia burgheză, cronicile din Țara Romînească nu au fost supuse unei analize din punctul de vedere al conținutului lor social, ci au format obiectul unor cercetări ce privesc numai personal pe autorii lor, fiind considerate ca răspunzînd doar intereselor individuale ale acestor scriitori [1]. Această metodă de cercetare s-a răsfrînt și asupra concluziilor obținute, ignorîndu-se conținutul social al cronicii și ajungîndu-se la rezultate greșite și în privința stabilirii autorilor scrierilor anonime, cît și în aceea a datării textelor și a desprinderii părților componente ale unui letopiseț.

În critica textelor, argumentul filologic, rezultat din compararea manuscriselor, din căutarea aluziilor la diferite fapte vechi sau contemporane, din studiul comparativ al limbii este esențial pentru stabilirea autorului, a datei, a stemei manuscriselor. Aceasta însă cu condiția ca argumentul filologic să fie încadrat într-o argumentație de caracter general, bazată pe atitudinea social-politică și a gradului de cultură al scriitorului. Argumentul filologic izolat poate da naștere la interpretări multiple și nu stă pe teren solid decît atunci cînd, împreună cu alte argumente, formează un sistem de argumen-

[1] Principalele studii privitoare la cronicile muntene ale vechii istoriografii sînt următoarele: N. Iorga, *Cronicile muntene*, în „Anal. Acad. Rom.", Mem. Secț. Ist., Seria II, tom. XXI, 1899; C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, Buc., 1906; C. Grecescu, *Cîteva date noi în legătură cu «Istoriile Țării Romînești»*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu*, Buc., 1944, p. 278—289.

tare și o explicație care concordă cu momentul de dezvoltare socială și culturală, cu acele elemente ale vieții materiale care — după cum arată K. Marx — « determină în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale »[1].

Pe de altă parte, materialul istoric fără o interpretare logică corespunzătoare apare ca fiind lipsit de valoare. « Metoda cea mai sigură — arată V. I. Lenin în problemele științelor sociale și ceea ce se cere în primul rînd pentru a dobîndi într-adevăr deprinderea de a aborda în mod just aceste probleme și a nu te pierde în mulțimea amănuntelor sau în enorma diversitate a părerilor care se înfruntă, — ceea ce se cere în primul rînd pentru a aborda aceste probleme din punct de vedere științific este să nu uiți conexiunea istorică fundamentală, să privești fiecare problemă din punctul de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor principale pe care le-a parcurs în dezvoltarea lui acest fenomen... »[2].

Datorită acestei corelații dialectice dintre categoriile logicului și ale istoricului — în cadrul căreia istoricul, adică lumea obiectivă ce se dezvoltă, determină logicul — dintre aspectele general, particular și individual al dezvoltării, mai înainte de a trage concluzii asupra atitudinii social-politice a celor mai vechi cronici muntene, trebuie reluate de la capăt problemele de critică de autor, de datare și de izvoare, elemente istorice pe baza cărora se poate face apoi interpretarea logică corespunzătoare[3].

Istoriografia Țării Romînești pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea, este concentrată în două cronici sub forma unor compilații care au adunat toate scrierile istorice anterioare: *Letopisețul Cantacuzinesc* și *Cronica Bălenilor*[4]. Dar aceste cronici nu formează începuturile istoriografiei din Țara Romînească; ele au absorbit istoriografia anterioară lor și tocmai pentru că cititorii aveau la îndemînă în aceste două scrieri întreaga istoriografie munteană pînă la anul 1688, cînd se termină amîndouă, vechile cronici și anale nu au fost păstrate în manuscrise de sine stătătoare și nici cele slavone nu s-au păstrat în această limbă.

Pentru a putea reconstitui începuturile istoriografiei muntene, trebuie deci să supunem cele două cronici amintite la o analiză, pe baza căreia să se poată distinge părțile lor componente care, mai ales pentru Letopisețul Cantacuzinesc, nu sînt simple izvoare folosite de un autor, ci reprezintă reproducerea aproape integrală a textelor, fără intervenția compilatorului.

După ce vom fi desprins vechile elemente componente ale letopisețelor de la sfîrșitul veacului al XVII-lea, vom încerca să cercetăm problemele legate de partea a doua a compilațiilor, adică de scrierea cronicilor de facțiune boierească, care constituie propriu-zis *cronicile Cantacuzinilor* și *Bălenilor*, legate de letopisețul țării, redactat anterior[5]. Problema autorului, a datei

---

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, ed. a II-a, Buc., Ed. politică, 1960, p. 9.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 457.

[3] Cf. M. M. Rosental, *Istoricul și logicul*, în *Categoriile, dialecticii materialiste*, Buc., Ed. științifică, 1957, p. 335 și urm.

[4] *Istoria Țării Romînești (1290 1690). Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu, Buc., 1960, citat în prezentul studiu: *Letopisețul Cantacuzinesc*; *Istoriile domnilor Țării Romînești* de Constantin Căpitanul Filipescu, ed. N. Iorga, Buc., 1902, citat în prezentul studiu: *Cronica Bălenilor*.

[5] Vezi și *Cronicari munteni*, 2 vol., Buc., Ed. pt. literatură, 1961.

cînd au fost scrise, precedează considerațiile asupra locului pe care îl ocupă aceste scrieri în ansamblul culturii feudale romînești.

Studiul de față este în primul rînd o cercetare critică a textelor ce urmărește reconstituirea începuturilor istoriografiei în Țara Romînească, o analiză care pornește în primul rînd de la critica filologică, dar care în temeiul principiului dialectic amintit nu poate să nu țină seama de poziția socială, de atitudinea politică a autorilor. Scopul este de a pune la îndemîna cercetătorilor un material istoric pe care analiza logică mai aprofundată ce va fi făcută ulterior să-l poată folosi ca punct de plecare [1]. Nu ne îndoim că rezultatele la care am ajuns cuprind încă o parte de ipoteză, dar socotim că numai în acest fel se poate face un pas înainte în acest domeniu atît de controversat al vechii noastre istoriografii și se poate prezenta un material util discuțiilor pentru rezolvarea problemei.

Părțile componente ale Letopisețului Cantacuzinesc: Introducerea despre formarea poporului și a statului

Letopisețul Cantacuzinesc alcătuiește o compilație a istoriei statului feudal Țara Romînească, completată și adausă pînă la anul 1688. Din cercetarea povestirii istorice care se întinde pe un răstimp de patru veacuri, rezultă în chip evident folosirea unor izvoare interne, cu date și fapte precise, deci contemporane cu aceste fapte, precum și a unor tradiții și combinații erudite, acolo unde lipsesc izvoarele scrise. O analiză a acestor părți componente ale compilației poate dezvălui etapele prin care a trecut istoriografia munteană pînă la adunarea textelor de cronici într-o încercare de sinteză, în veacul al XVII-lea.

Letopisețul Cantacuzinesc este compus dintr-o juxtapunere de cronici mai vechi, pierdute în forma lor independentă, care au suferit unele modificări și completări din partea celui sau celor care le-au reunit cu scopul de a da o istorie completă a Țării Romînești.

Compilația începe cu o scurtă introducere despre formarea poporului romîn și a statului feudal Țara Romînească, care precede înșirarea domnilor în ordine cronologică, împreună cu faptele lor. Scurtimea acestei introduceri arată că cel ce s-a apucat de adunarea compilației nu avea de scop să pună în lumină, ca mai tîrziu Constantin stolnicul Cantacuzino și în Moldova Miron Costin, unitatea de origine a poporului romîn.

Introducerea (p. 1—3) [2] are pe scurt, următorul cuprins:

Romînii se trag din romani, care au trecut odinioară peste Dunăre, cuprinzînd prin « descălecatul » lor Țara Romînească de mai tîrziu, apoi peste munți, pînă la Mureș, la Tisa și în Maramureș. Despre romînii din Moldova nu spune și nu știe nimic. Dintre coloniștii romani se trage o familie de boieri « de neam mare », Basarabii numiți și « banoveți » pentru că stăpîneau și au stăpînit

---

[1] O încercare interesantă în ceea ce privește interpretarea concepțiilor politice ale cronicarilor munteni în lumina materialismului istoric a fost făcută de E. Stănescu, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du moyen âge*, în *Nouvelles études d'histoire*..., vol. II, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 271 304 și în studiul introductiv la *Cronicari munteni*, vol. I, Buc., Ed. pt. literatură, 1961.

[2] Cităm peste tot ediția *Letopisețul Cantacuzinesc* de C. Grecescu și Dan Simonescu, 1960.

(« oblăduind ») multă vreme « acea parte de loc » (adică Oltenia) în calitate de bani. În anul 6798 (1290) Radul Negrul voievod, care stăpînea Făgărașul și Amlașul, trece munții cu « rumîni, papistași (catolici) și sași », « descălecînd » la Cîmpulung, Argeș și mai departe, « început-au a face țară nouă ». De atunci, așadar, începe statul feudal al Țării Romînești. « Băsărăbeștii » din Oltenia, care formau o familie deosebită de familia domnitoare și « era mai nainte preste Olt », de bună voie se închină domnului Țării Romînești, care ia titlul (redat și în slavonește) de voievod și domn « a toată Țara Romînească dentru Ungurie descălecat » (în textul slavon, numai: « zemli Ungrovlahiskiia ») și herțeg « de la Amlaș și Făgăraș ».

Se pune întrebarea, care este înțelesul acestei părți introductive și cînd a fost ea scrisă? Nu mai putem vorbi astăzi, cum făcea D. Onciul, de « tradiția întemeierii » statului muntean [1], pentru că o tradiție cu dată nu mai este o tradiție, ci o combinație cărturărească. Autorul introducerii știa că domnii cei vechi se intitulau « herțeg de Făgăraș și de Amlaș » și a pus în legătură acest fapt cu numele țării, așa cum este scris în actele domnești în hrisoavele slavone, « Ungro-Vlahia », pe care o traduce « dentru Ungurie descălecat ». Departe de a fi întemeiat pe o tradiție populară, autorul vrea să explice anumite părți din titlul domnesc, din care alcătuiește un pretins « descălecat » de peste munți. Se știe azi că numele Ungro-vlahiei nu înseamnă țara descălecată din Ungaria, ci este numele dat eparhiei bisericești a țării de către patriarhia de la Bizanț, nume care a trecut apoi în titlul domnesc, iar Amlașul și Făgărașul au fost feude acordate de regii Ungariei unor domni romîni, începînd cu Vladislav I (1364—1374).

Banoveții sau Băsărăbeștii sînt membrii familiei Craioveștilor. Aceasta reiese clar din text: Craioveștii sînt cei care odinioară stăpîneau Craiova, moșia lor și cîrmuiau Oltenia în calitate de mari bani. Același nume de Banoveți « adecă Băsărăbești » apare și în textul *Vieții lui Nifon*, intercalată în Letopisețul Cantacuzinesc (p. 15), dar care la origine constituie o scriere independentă. Deși a existat în istoriografia noastră credința că familia « Basarabilor » ar fi fost dinastia care se trage din Basarab, primul domn al Țării Romînești, totuși fapt este că niciunul dintre acești domni, în secolele XIV—XVI, pînă la stingerea familiei, nu a purtat numele de familie: Basarab, alături de numele său propriu. Basarab era un nume propriu și nicidecum un nume de familie; el a fost purtat de cinci domni munteni, dintre care ultimul a fost Neagoe vodă, care ca domn își ia numele de Basarabă (1512—1521). Neagoe, care-și zicea și Basarabă (dar niciodată: Neagoe Basarab), era fiul lui Pîrvu Craiovescul, deci făcea parte din familia Craioveștilor și numai urmașii lui și chiar cei ce se trăgeau din alte ramuri ale familiei, luară numele Basarabă ca nume de familie. În veacul al XVII-lea Brîncovenii, familie originară din Brîncoveni (pe dreapta Oltului) și care se trăgeau din Craiovești, au adoptat numele Basarabă. Matei Basarab (1632—1654), de fapt Brîncoveanu, a fost primul domn care a adoptat acest nume, nu pentru că se trăgea din vechea dinastie domnească, ci pentru că era descendent din Craiovești. După el, au adoptat acest nume și Constantin Șerban (1654—1658) și Constantin Brîncoveanu (1688—1714), pentru că și ei descindeau

[1] D. Onciul, *Originele principatelor romîne*, Buc., 1899, p. 8—9.

din Craiovești. Așadar, numele Basarab n-a fost niciodată purtat ca nume de familie decît de urmașii Craioveștilor și anume numai începînd din veacul al XVII-lea.

Rezultă de aci că atunci cînd în partea introductivă a cronicii se vorbește de Băsărăbești trebuie să înțelegem pe Craiovești și că prezența acestui nume datează introducerea Letopisețului Cantacuzinesc din veacul al XVII-lea. Cele spuse de cronicar despre această familie de boieri olteni au un caracter tendențios, în favoarea lor. Autorul introducerii spune că « Băsărăbeștii » (Craioveștii) au fost « boiarii... de neam mare » și subliniează faptul că ei oblăduiau Oltenia « mai nainte » de venirea în țară a lui Radu Negru cu dinastia lui. Scopul introducerii este deci de a dovedi vechimea și drepturile Craioveștilor, și firește, și a urmașilor lor. Această demonstrație datează din veacul al XVII-lea, cînd urmașii Craioveștilor încep să-și zică Basarabi.

Mai sînt și alte indicații în introducerea la letopiseț, care arată alcătuirea ei în veacul al XVII-lea; în primul rînd afirmația că Negru vodă a « descălecat » de peste munți « cu rumîni, papistași, sași ». Se înțelege de aci că sașii și papistașii (catolici) constituiau două grupuri deosebite de populație. În secolul XIII, cînd cronicarul spune că s-a descălecat țara, și pînă aproape de mijlocul secolului al XVI-lea, sașii erau însă catolici, deci papistași, și au trecut numai la sfîrșitul acestui răstimp la religia luterană. Autorul introducerii, care fusese la Cîmpulung, a cărui biserică o descrie, știa că acolo se afla o comunitate săsească catolică, pe cînd ceilalți sași erau protestanți, dar nu știa că odinioară toți sașii fuseseră catolici, cea ce arată că scria cu multă vreme după schimbarea credinței lor, cînd nu se mai păstra la cei mai mulți amintirea despre vechea lor religie. Aceasta ne duce iarăși la secolul al XVII-lea și înseamnă că introducerea despre formarea statului muntean a fost scrisă după partea care cuprinde amănunte datorite unui contemporan despre istoria Țării Romînești în veacul al XVI-lea. Ea se datorește unui scriitor care în secolul al XVII-lea a adunat izvoarele istorice și a fost nevoit să redacteze singur partea de la început, pentru că aceasta lipsea în cronicele cele vechi pe care le compilase.

Să fie acesta grămăticul însărcinat de Cantacuzini să scrie partea de la urmă a cronicii în spirit cantacuzinesc, după moartea silnică a părintelui lor, Constantin postelnicul (1663)? Așa cred și noii editori ai Letopisețului Cantacuzinesc [1]. Sînt totuși în cronică indicații care arată că introducerea aceasta a fost scrisă în vremea lui Matei Basarab și pentru acest domn muntean și nu pentru Cantacuzini, în vremea lor de ridicare și luptă din ultimele decenii ale veacului al XVII-lea, cînd s-a adăugat cronicii partea de povestire, care constituie o pledoarie pentru acești boieri. Într-adevăr, stabilirea tendențioasă a vechimii Craioveștilor — Băsărăbești și a drepturilor lor la stăpînire, este alcătuită pentru glorificarea lui Matei Basarab. La începutul expunerii despre viața acestui domn, cronicarul subliniază că Matei era « de moșie din satul Brîncovenii, fecior Danciului vornecul, care se trăgea din neamul Băsărăbesc » [2]. De asemenea și Radu Șerban (1601—1611) este

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. X.
[2] *Ibidem*, p. 95.

indicat ca fiind « den semenţiia băsărăbească »[1] (se trăgea din Craioveşti), pentru a se face legătura cu Constantin Şerban (1654—1658) care şi el « iaste de neam mare »[2]. Rezultă deci că introducerea destinată să fie elogiul Craioveştilor priveşte pe Matei Basarab (primul domn care a luat numele Basarab ca nume de familie) şi pe urmaşul său imediat, Constantin Şerban. Este adevărat că şi Cantacuzinii se trăgeau din Craioveşti, Elina, mama lui Şerban Cantacuzino era şi ea fiica lui Radu Şerban şi sora, după tată, a lui Constantin Şerban. Dar nicăieri în cronică nu se subliniază originea din Craioveşti a fraţilor Cantacuzino. Genealogiştii de azi pot afirma acest lucru, dar cititorii cronicii nu-l pot afla scris negru pe alb. Căsătoria lui Constantin postelnicul cu doamna Elina a lui Radu Şerban nici nu e pomenită în textul cronicii. Această discreţie în privinţa descendenţei din Craioveşti a Cantacuzinilor se explică prin faptul că Şerban Cantacuzino şi fraţii lui îşi făuriseră o genealogie cu mult mai nobilă, pretinzînd că se trag din împăraţii bizantini, dar ei nu îndrăzniseră să treacă şi în cronică această pretinsă descendenţă, care reprezenta o pretenţie la tronul Constantinopolului, deţinut atunci de către sultan[3].

Pe de altă parte, Matei Basarab în 1636 april 12 înnoind privilegiile de autonomie ale orăşenilor din Cîmpulung, găseşte un vechi hrisov, al « răposatului Radul Negru voievod » cu data 6800 (1292). Este probabil că nu s-au putut citi cifrele cirilice ale zecimilor şi unităţilor datei care se prezintă astfel numai cu cifrele miilor şi sutelor. Acest hrisov rău citit din cauza vechimii, stă la baza datei « descălecatului » din introducerea cronicii (Cronicarul a scăzut doi ani între data venirii lui Radu Negru pînă la data din privilegiul oraşului). Fapt este că Matei Basarab, cu prilejul reparării mănăstirii, a emis nu mai puţin de cinci hrisoave pentru oraşul Cîmpulung, în care pomeneşte de actul lui Radu Negru, pe cînd predecesorii lui Matei vodă nu pomenesc niciodată acest act în privilegiile succesive date de dînşii cîmpulungenilor. Se poate deci face o legătură între scrierea introducerii cronicii, cu pomenirea mănăstirii Cîmpulung şi cu data « descălecatului » din 1290 şi între găsirea pretinsului hrisov al lui Negru vodă din 1292, confirmat de Matei Basarab[4].

Pe lîngă aceste indicaţii, care datează din domnia lui Matei Basarab introducerea la cronică, mai este un fapt de istorie culturală de ordin mai general, care arată că acest text nu a putut fi redactat în ultimile decenii ale secolului al XVII-lea. Introducerea cronicii are un caracter naiv, cuprinde explicaţii şi combinaţii, ca acea despre venirea romanilor, cu lipsa moldovenilor dintre părţile constitutive ale poporului romîn, care nu indică pe un om cult. Autorul nu ştie nimic despre existenţa în aceste părţi a poporului dac, despre cucerirea Daciei de către Traian. La mijlocul veacului al XVII-lea nu pătrunsese încă gîndirea umanistă în Ţara Romînească; scriitorii de cronici cugetă încă după mentalitatea feudală, interesîndu-se numai de

[1] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 84.
[2] *Ibidem*, p. 117.
[3] Cf. versurile la stema lui Şerban Cantacuzino în Liturghierul din 1680: « Despre tată trage (din) împărăţie ». (I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia romînească veche*, I, p. 231).
[4] *Documente atingătoare de istoria Cîmpulungului*, în *Magazinul istoric pentru Dacia*, V, p. 331 359.

provincia lor și de domnii ei. Nu putem data această introducere așa de lipsită de luminile culturii, din epoca în care scriau Miron Costin și Constantin stolnicul Cantacuzino. Dacă paginile de la începutul cronicii fac parte din opera de inspirație a Cantacuzinilor, între care se număra atunci și învățatul Constantin stolnicul, este inexplicabilă totala lipsă de informație istorică și naivitatea alcătuitorului lor. De aceea trebuie să admitem că introducerea a fost redactată în epoca lui Matei, domn susținut de o boierime militară, dar, cu cîteva excepții, formată din oameni mai puțin învățați decît cei din generația următoare. Cantacuzinii au păstrat introducerea cea veche din cronica lui Matei Basarab, pentru că nu aveau deocamdată la îndemînă un alt text despre originile țării și ale poporului. Acest subiect era în curs de elaborare; Constantin stolnicul lucra la redactarea cronicii lui, care urma să fie adevărata și definitiva formă a istoriei țării văzute de Cantacuzini. Dar, precum se știe, această scriere istorică n-a fost niciodată terminată.

Datarea introducerii din vremea care a precedat lupta Cantacuzinilor pentru luarea puterii în Țara Romînească, are urmări și asupra felului cum trebuie înțeleasă alcătuirea compilației de cronici care poartă titlul (dat de istoricii de azi): Letopisețul Cantacuzinesc. Introducerea care privește începutul istoriei Țării Romînești, a fost deci scrisă de cel care a adunat părțile de cronică din diferite epoci, pînă la Matei Basarab și a putut constata că-i lipsește un text pentru istoria începuturilor țării, pe care a trebuit să-l scrie pe bază de combinații cărturărești, neavînd izvoare contemporane. De aci rezultă că înainte de scrierea părții cantacuzinești de la sfîrșitul cronicii, adică a capitolelor care reprezintă vederile facțiunii feudale a Cantacuzinilor a existat din vremea lui Matei Basarab o cronică a Țării Romînești, pe care grămăticul acestei familii a continuat-o.

Istoria țării romînești în secolele XIV—XV

Istoria domnilor Țării Romînești din veacurile XIV—XV, adică de la primul domn pe care-l știa cronicarul, Radu Negru, pînă la Radu cel Mare (1495—1508), prezintă un aspect ciudat. Scriitorul înșiră pentru acest răstimp unsprezece nume de domni, dînd fiecăruia un număr de ani de domnie. Se poate constata că lista este incompletă, lipsesc de pildă Basarab cel dintîi, Vlaicu (Vladislav), Radu Prasnaglava, Alexandru Aldea, Dan II, Vlad Dracul, Vlad Călugărul (acesta din urmă este adăugat în unele manuscrise de către un compilator). Ordinea de succesiune a celor unsprezece domni nu este cea cronologică. Mihai, fiul și urmașul lui Mircea cel Bătrîn, este pus înaintea lui Dan I, iar între domnia acestuia și a lui Mircea este intercalat Alexandru voievod (Nicolae Alexandru), care în realitate domnise cu mult înainte. Vlad Tepeș domnește, după cronicar, imediat după Mircea cel Bătrîn, iar Vladislav (II), care în realitate a fost predecesorul în domnie al lui Vlad Țepeș, este indicat ca urmașul acestuia. Numărul anilor de domnie atribuit fiecărui domn este complet greșit; nici măcar pentru unul singur dintre cei unsprezece domni înșirați nu se potrivește. Dacă facem adunarea numărului de ani de domnie a tuturor domnilor, aflăm un total de 218 ani, care corespunde cu răstimpul dintre anii 1290, data întemeierii statului, a «descălecatului» după indicația dată de hrisoavele lui Matei Basarab pentru cîmpulungeni, și 1508, data exactă a morții

lui Radu cel Mare. Cronicarul credea că știe data întemeierii statului și cunoștea pe aceea a morții lui Radu cel Mare și de aceea a atribuit la întîmplare un număr de ani de domnie fiecăruia dintre cei unsprezece domni, în așa fel ca totalul anilor să iasă exact 218, adică să umple răstimpul dintre anii 1290 și 1508.

De aci rezultă în chip lămurit că cel ce a redactat această parte a cronicii nu poseda anale mai vechi ale Țării Romînești, care să-l poată călăuzi în cronologia domnilor. În lipsa lor a fost iarăși nevoie să recurgă la combinații pseudo-erudite, cu care să poată umple golul lăsat de izvoare, așa cum procedase și pentru partea introductivă.

Din această situație putem trage două concluzii interesante pentru începuturile istoriografiei muntene: în Țara Romînească nu au existat anale slavone pînă la începutul secolului al XVI-lea. În Moldova, domnia glorioasă a lui Ștefan cel Mare, care a condus lupta pentru apărarea independenței țării, împrejurările politice interne și externe au făcut necesară scrierea unui letopiseț, care să reție pentru urmași marile fapte săvîrșite în timpul acelei domnii. În schimb, în Țara Romînească, unde domnii s-au schimbat mai repede și unde cotropirea turcească s-a produs mai de vreme decît în Moldova, nu s-a format mediul necesar pentru începuturile istoriografiei în secolul al XV-lea.

De asemenea este evident că scriitorul care a încercat să umple golul lăsat de izvoare, recurgînd la știri culese din tradiție, din inscripțiile mănăstirilor sau din cronici străine, care nu-i puteau da decît informații nesigure și nelegate între ele, este același cu autorul introducerii, realizate tot cu aceleași mijloace. Este vorba de cronicarul din vremea lui Matei Basarab, cel care a orînduit o primă formă a compilației de istorie a Țării Romînești.

Între puținele fapte privitoare la scurta expunere a istoriei Țării Romînești din veacurile al XIV—XV-lea, cîteva provin din analele slavone, bulgărești și sîrbești. Știrea despre omorîrea lui Dan I de către «Șișman vodă domnul sîrbilor» (recte al bulgarilor) este extrasă din cronica slavă a bulgarilor [1], cu deosebirea că data din izvor 6894(1386) a fost transformată de compilatorul muntean în 6864 (1356) cu schimbarea unei singure cifre cirilice, pentru ca să se poată potrivi cu anii de domnie atribuiți de același compilator lui Dan I.

La domnia lui Mircea cel Bătrîn cronicarul spune că acesta « au avut mare război cu Baezet beg. Făcutu-s-au acel războiu pre apa Ialomiții » [2]. Aci pare să fie o confuzie cu alte știri privitoare la evenimente de mai tîrziu aflate în letopisețul sîrbesc. Acest letopiseț cuprinde în unele variante știrea despre înfrîngerea lui *Mezet beg*, din care cronicarul romîn a făcut *Baezet beg*, și anume la Ialomița [4]. Este vorba de fapt de luptele lui Iancu de Hunedoara cu turcii în 1442, dar fără această confuzie nu ne explicăm nici titlul de beg dat lui Baiazid, nici localizarea pe Ialomița a luptei lui cu Mircea, de vreme

---

[1] I. Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen Geschichtsschreibung*, în « Archiv für slavische Philologie », XII, p. 530.

[2] În lectura adoptată de editorii *Letopisețului Cantacuzinesc* este: *sultanul*, probabil o corectare a unor copiști, cele mai multe manuscrise au lectura: beg. La fel și în *Cronica Bălenilor*, p. 13.

[3] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 3.

[4] L. Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Sr. Karlovți, 1927, p. 233 și 298; *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 3.

ce niciun alt izvor istoric nu pune pe Ialomița lupta romînilor cu turcii în vremea domniei lui Mircea.

Și alte știri privitoare la aceeași epocă, aflate în unele manuscrise ale Letopisețului Cantacuzinesc, sînt extrase din letopisețele slave și adause probabil de copiștii de mai tîrziu ai cronicii. Astfel știrea despre descălecatul lui Dragoș în Moldova se regăsește în *Cronica sîrbo-moldovenească*, scriere analistică privitoare la turci și la popoarele balcanice [1]. Pentru domnia lui Vlad Călugărul și data morții lui (care lipsesc în textul admis de editorii letopisețului), un număr de manuscrise dau anul 1493 pentru urcarea în scaun și o domnie de trei ani (deci pînă în 1496) cu indicația: « cum scrie letopisețul slavonesc ». Știrea morții acestui domn se află în letopisețele sîrbești (cu data 1495 sau 1496) [2].

Informațiile obținute de cronicar de la mănăstiri, probabil din cetirea inscripțiilor, privesc fundarea lor de către unii dintre domni. Așa la domnia lui Mircea sînt pomenite Cotmeana și Cozia, la Vlad Țepeș Snagovul, la domnia lui Vladislav (II) biserica din Tîrgșor, la Radu cel Mare Dealul. Afirmația cronicarului cum că Ștefan cel Mare din Moldova, după înfrîngerea lui Țepeluș, a stat și a domnit în Țara Romînească timp de 16 ani se datorește faptului că domnul Moldovei a clădit o biserică la Rîmnicul Sărat, pe locul biruinței sale, pe care cronicarul a putut s-o cunoască [3]. Toate acestea ar părea să indice pe compilatorul din vremea lui Matei Basarab ca pe unul dintre ispravnicii domnești însărcinat cu supravegherea numeroaselor reparații de mănăstiri întreprinse pe atunci în multe părți ale țării.

Singura informație după tradiția orală culeasă de cronicar pentru istoria secolului al XV-lea rămîne cea privitoare la clădirea cetății de la Poenari de către Vlad Țepeș, care a scos la muncă în ziua de paști pe orășenii din Tîrgoviște îmbrăcați în haine de sărbătoare [4]. Este vorba de una din numeroasele anecdote și legende care au circulat în legătură cu acest domn, în scris și oral, în țară și în străinătate.

Așadar întreaga parte de la început a cronicii care cuprinde istoria Țării Romînești de la «descălecat» pînă la începutul secolului al XVI-lea, a fost scrisă în vremea domniei lui Matei Basarab, de orînduitorul primei compilații de letopisețe care nu a avut la îndemînă pentru această parte mai veche niciun izvor cronicăresc intern.

Viața patriarhului Nifon Istoria Țării Romînești în vremea domniei celor dintîi patru domni de la începutul secolului al XVI-lea, Radu cel Mare (1495—1508), Mihnea cel Rău (1508—1510), Vlad cel Tînăr (1510—1512) și Neagoe denumit și Basarab (1512—1521), se prezintă în Letopisețul Cantacuzinesc sub forma a două redacții. Una cuprinde

[1] *Cronicele slavo romîne din secolele XV—XVI*, publicate de I. Bogdan, ed. de P. P. Panaitescu, Buc., 1959, p. 189; *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 3 (în aparat).

[2] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 5 (în aparat); L. Stojanović, *op. cit.*, p. 258.

[3] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 5 (în aparat), Unul dintre manuscrisele cronicii notează: « Acesta (Ștefan) au făcut o besearică la Rîmnicul Sărat ». Cf. « Buletinul Comisiunii monumentelor istorice », III, 1910, p. 107—109.

[4] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 4.

pentru acest răstimp o scurtă povestire analistică[1] cu amănunte despre lupta pentru putere a facțiunii boierești a Craioveștilor, pe care-i numește Pîrvulești (după Pîrvu banul). Cealaltă redacție mult mai întinsă, nu este altceva decît *Viața sfîntului Nifon patriarhul Constantinopolului*. Această scriere a fost redactată întîi în grecește, apoi s-a tradus în slavonește și din această limbă a fost tălmăcită în romînește în decursul veacului al XVII-lea (cel mai vechi manuscris — datează din anul 1654). Viața lui Nifon, deși are ca obiect biografia unui patriarh grec, constituie în realitate, într-o mare parte a ei, un capitol din istoria Țării Romînești. Prezența lui Nifon în Țara Romînească în domnia lui Radu cel Mare și aducerea rămășițelor lui în țară în vremea domniei lui Neagoe Basarab apar numai ca prilejuri nimerite pentru a introduce în povestire largi excursuri de istorie romînească internă. Autorul *Vieții* este Gavril protul mănăstirilor de la Muntele Athos, care a stat în țară între anii 1517—1519 și a fost în strînse legături cu Neagoe vodă și cu boierii lui. În *Viața lui Nifon* se pot citi numeroase fapte de istorie politică munteană, care n-au nici o legătură cu persoana patriarhului Nifon, de pildă luptele interne din vremea domniilor lui Mihnea cel Rău și Vlad cel Tînăr. Aceste răzmerițe feudale sînt caracterizate prin ridicarea facțiunii conduse de Craiovești, pentru a supune pe domnii țării și pe celelalte familii boierești autorității lor. Povestirea lui Gavril protul este întru totul favorabilă Craioveștilor, formează o pledoarie în favoarea lor. Nu atît Neagoe vodă, care era fiul lui Pîrvu Craiovescu, apare în primul plan, cît familia din care se trăgea: « boierii cei mari și aleși », « un neam care era mai ales și mai temător de dumnezeu, căruia îi era numele banoveți, adică Băsărăbești », « acei boieri drepți », « acelui neam ales de dumnezeu al Băsărăbeștilor » și altele la fel arată că autorul scrie sub îndemnul și patronajul Craioveștilor[2].

Boierul Neagoe, ajungînd domn își schimbă numele și-l ia pe acela de « Basarab, fiul lui Basarab » (cel Tînăr); așa se poate citi numele său în toate hrisoavele domnești date de dînsul. Totuși autorul *Vieții lui Nifon* nu admite această titulatură oficială în scrierea sa, el îi zice « fiu de boieri » (nu de domn), al lui Pîrvu Craiovescu, și-i dă numele său boieresc, Neagoe (Neagoe era și numele tatălui fraților Craiovești, era deci tradițional în familia lor). Gavril protul dezminte așadar pe domn, contestă descendența lui afirmată de actele oficiale, pentru a putea sublinia legătura de familie cu Craioveștii. Rezultă deci că *Viața lui Nifon* a fost scrisă sub patronajul Craioveștilor, ale căror idei politice le adoptă, și nu sub patronajul domnului.

Cînd Gavril protul a venit în Țara Romînească a fost convins să scrie această carte, cu scopul de a arăta că boierii Craiovești sînt așezați sub pro-

---

[1] Această redacție a fost semnalată mai întîi de N. Iorga, *Cronicele muntene* (« Anal. Acad. Rom. », Mem. Secț. Ist., Seria II, tom XXI, 1899, p. 308—311). Editorii din 1960 ai *Letopisețului Cantacuzinesc* au publicat-o în anexe.

[2] *Viața și traiul sfîntului Nifon*, ed. Tit Simedrea, Buc., 1937; *Viața sfîntului Nifon. O redacțiune grecească inedită*, ed. V. Grecu, Buc., 1944, Cf. și N. Popescu, *Nifon II patriarhul Constantinopolului*, în « Anal. Acad. Rom. », Mem. Secț. Ist., Seria II, tom. XXXVI, 1914. Pentru politica dusă de Craiovești, cf. St. Ștefănescu, *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Romînești*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, Buc., 1954, p. 697 718.

tecția superioară a unui sfînt, adică a lui Nifon și că deci ridicarea lor la domnie şi la putere trebuie să fie recunoscută de toți. Nifon era doar un pretext, Craioveştii sînt adevărații actori principali ai povestirii inspirate de dînșii.

Redacția scurtă cu caracter analistic a perioadei dintre anii 1495–1521 se află într-un număr de manuscrise ale Letopisețului Cantacuzinesc, pe cînd altele au pentru aceleași evenimente textul *Vieții lui Nifon* după traducerea romînească, scriere care a circulat și în manuscrise independente de cronică. Cei mai mulți istorici şi editori, pînă la cei din anul 1960, consideră că forma oficială a letopisețului este cea care cuprinde *Viața lui Nifon*, iar mai tîrziu, unii copiști au înlocuit textul *Vieții* cu acela al analelor scurte. « Ar fi greu de lămurit motivele precise care au dat naștere variantei de care vorbim » (adică aceia cu analele scurte) scrie N. Iorga [1]. Totuși este ușor de dovedit că analele scurte formează textul primitiv al Letopisețului pentru epoca celor patru domnii amintite, iar *Viața lui Nifon* a dizlocat acest text, ocupîndu-i locul. Se înțelege de la sine de ce a putut fi înlocuită de la o vreme o expunere incompletă şi săracă a faptelor istorice cu alta mult mai dezvoltată şi mai bogată, privind aceleași fapte, dar nu se poate admite în niciun caz ca unii compilatori şi copiști să fi scos din cronică povestirea completă și s-o fi înlocuit cu alta fără valoare.

Povestirea analistică a domniilor de la Radu cel Mare pînă la Neagoe vodă era o parte din analele Țării Romînești în veacul al XVI-lea; ea continuă apoi istoria țării și după Neagoe. Se poate dovedi că prin introducerea *Vieții lui Nifon* în textul cronicii și prin scoaterea textului respectiv al analelor, acestea au fost trunchiate la începutul lor. În adevăr, îndată după sfîrșitul povestirii din *Viața lui Nifon*, în manuscrisele cronicii care cuprind această *Viață*, textul Letopisețului continuă cu aceste cuvinte: « Iar după moartea lui Băsărab vodă s-au înălțat domn Preda, fratele lui Băsărab voevod » [2]. Zadarnic ar căuta cineva în rîndurile și în paginile precedente o mențiune despre acest Băsărab voievod, căci el nu este pomenit nicăieri. În *Viața lui Nifon*, intercalată în cronică, se vorbește numai despre Neagoe voievod, și nu i se dă numele Băsărab. Așadar partea din povestire care urmează după textul *Vieții lui Nifon* nu formează o continuare a *Vieții*, în schimb continuă povestirea analelor scurte, în care acest domn este numit în adevăr Băsărabă. Rezultă de aci că *Viața lui Nifon* a întrerupt ulterior și a trunchiat povestirea cronicii. În consecință, ca urmare metodică, rezultă că textul analelor scurte pentru anii 1495–1521, trebuia publicat în ediția critică a cronicii în text și nu în anexă, unde se află reprodus.

Totuși, este incontestabil că și textul *Vieții lui Nifon* face parte, deopotrivă cu acela al analelor scurte, din compilația de cronici alcătuită în vremea domniei lui Matei Basarab. *Viața lui Nifon* este, cum am arătat, o scriere politică alcătuită pentru apărarea și susținerea facțiunii boierești a Craioveștilor. Trebuie deci să admitem că același cronicar care a scris introducerea la Letopiseț în care caută să arate vechimea și drepturile politice ale familii, a introdus în cronică și textul *Vieții lui Nifon*, care era redactat în același spirit. Rămîne însă inexplicabil faptul că unele grupe de manuscrise au păstrat

[1] N. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 307(5).
[2] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 42.

vechea formă a analelor scurte, pe cînd în altele ele sînt înlocuite cu *Viața lui Nifon*. Dacă *Viața lui Nifon* a înlocuit textul analelor, fie în momentul alcătuirii primei compilații din vremea lui Matei Basarab, fie cînd Cantacuzinii au pus să fie scrisă cronica lor la sfîrșitul veacului al XVII-lea, cum se face că povestirea analelor reapare și înlocuiește pe aceia a *Vieții*, în manuscrise complete care cuprind Letopisețul Cantacuzinesc pînă la sfîrșitul lui? Există o singură explicație care se impune: *Viața lui Nifon*, ca și alte povestiri care la început erau scrieri independente (de exemplu: povestirea despre Ghinea vistierul și Radu armașul [1], Cartea lui Theofan patriarhul [2]), a fost intercalată în cronică fără a se scoate textul analelor scurte pentru anii respectivi. Ambele povestiri erau alăturate în compilația alcătuită sub Matei Basarab, cît și în forma completată mai tîrziu din porunca familiei Cantacuzino. Cei mai mulți copiști văzînd însă că cele două texte tratează același subiect, adică istoria Țării Romînești între anii 1495—1521, au suprimat, unii povestirea analelor, alții textul *Vieții lui Nifon*. Manuscrisele letopisețului care au ajuns pînă la noi reprezintă două familii, una care deriva din forma care a păstrat povestirea analelor, alta din cea care menține pe a *Vieții lui Nifon*, dar amîndouă se trag dintr-un arhetip comun care cuprindea ambele texte. O dovadă în acest sens se poate trage și din Letopisețul Bălenilor, care pentru epoca dintre domniile lui Radu cel Mare și a lui Neagoe folosește, rezumîndu-le, atît povestirea analelor (de pildă știrea că tatăl lui Mihnea cel Rău era din Mănești, amănunte despre uciderea aceluiași domn, denumirea de Craiovești, care nu se află în *Viața lui Nifon*) [3], cît și pe aceia a *Vieții*. Cronicarul facțiunii boierești opuse Cantacuzinilor a avut deci la îndemînă o cronică în care se aflau ambele redacții. Analele muntene din secolul al XVI-lea formau un text în continuare, ca în manuscrisele denumite de editori cu siglele G și O, iar *Viața lui Nifon* era intercalată fie înaintea analelor, fie ca o anexă la sfîrșitul letopisețului.

Această constatare are o valoare metodică, pentru că arată că ambele texte trebuiau publicate în corpul letopisețului și constituie în același timp o indicație asupra literaturii istorice din Țara Romînească la mijlocul secolului al XVII-lea. Atunci circulau în manuscrise diferite scrieri relativ scurte, unele sub formă de pamflete (ca acela despre Ghinea și Radu armaș) și care fură prinse în opera de înmănunchiere a izvoarelor istoriei Țării Romînești.

Cronicile slave din Țara Romînească în secolul XVI

Începînd cu domnia lui Radu cel Mare istoria Țării Romînești se întemeiază pe știri cronicărești interne, care au fost cuprinse în Letopisețul Cantacuzinesc. Înainte de domnia acestui domn, adică în veacul al XV-lea, cum s-a arătat mai sus, nu au existat anale sau cronici ale Țării Romînești, de vreme ce compilatorul din al XVII-lea veac a fost silit să umple această lipsă prin combinații și informații fragmentare, adunate din inscripțiile și tradiția mănăstirilor, sau din calcule proprii (toate greșite) ale cronologiei între

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 153—155.
[2] *Ibidem*, p. 202, 204, în anexe.
[3] *(Letopisețul Bălenilor)*, *Istoriile domnilor Țării Romînești*, atribuite lui Constantin Căpitanul Filipescu, ed. N. Iorga, Buc., 1902, p. 28—44.

cele două date, 1290 și 1508, singurele pe care le cunoștea. În schimb, istoria secolului al XVI-lea se prezintă (începînd cu analele scurte, cele înlocuite apoi cu *Viața lui Nifon*) ca o povestire datorită unor contemporani sau unor scriitori nu mult depărtați în timp de evenimentele povestite. Aceasta se dovedește prin datele exacte, nu numai de ani, ci și de luni și zile, care nu se pot memora peste decenii și peste secole (prada turcilor pe apa Buzăului, mai în 2 zile, intrarea lui Mircea Ciobanul în București, martie 17, ridicarea lui Pătrașcu cel Bun, în sîmbăta Paștilor, urcarea în scaun a lui Neagoe, februarie 8 — această din urmă dată în partea înlocuită prin *Viața lui Nifon* — și multe altele[1]. De asemenea marele număr de nume proprii de boieri cu dregătoriile lor, care participă la evenimente, sînt o indicație de contemporaneitate, poate chiar o dovadă că multe familii boierești doreau și cereau ca unii membri ai lor să fie pomeniți cu numele lor în letopisețul țării.

Aceste informații cronicărești au fost redactate în slavonește, de vreme ce sînt contemporane. În adevăr, ținînd seama de istoria culturii literare din Țara Romînească și din Moldova, în secolul al XVI-lea, pînă către ultimele lui decenii, nu putem admite pentru acea epocă existența unor cronici muntene, decît scrise în slavonește. Aceste cronici slavone au fost traduse în romînește la mijlocul veacului al XVII-lea, cu prilejul alcătuirii unei compilații generale a istoriei Țării Romînești. Fenomenul literar este în această privință identic și aproape contemporan cu cel din Moldova, unde vechiul *letopiseț moldovenesc* din veacul al XVII-lea cuprinde traducerea cronicilor slavone din veacurile precedente.

Se pot aduce și dovezi de limbă, arătînd că istoria Țării Romînești în veacul al XVI-lea, cuprinsă în Letopisețul Cantacuzinesc, a fost tradusă din slavonește. Nu numai prezența unor numeroase cuvinte și expresii slavone în textul romînesc (**дени** pentru zile, **пол** adică jumătate, **и брат его** — și fratele lui, **и син** — și fiul, **светаѧ троица**) dar și unele greșeli de traducere datorite sensului dublu al unor cuvinte slavone, descoperă existența unui original slavon « s-au întors cătră Vladislav vodă » (p. 46) cu înțelesul cerut de context: *împotriva* lui Vladislav; **к** slavon înseamnă și *către* și *împotrivă*. « Au tăiat pre Vintilă vodă în malul Jiului » (p. 47); **в** slavon înseamnă și *în* și *la*; « au venit... pre gura Praovei » (p. 49) « așezîndu-l pre crăie » (p. 49); **на** în slavonă înseamnă și *pe* și *la*.

Acest letopiseț slavon, care povestește istoria Țării Romînești între 1495 (urcarea în scaun a lui Radu cel Mare) și 1593 (începutul domniei lui Mihai Viteazul), cuprinzînd informații contemporane pe un răstimp de un secol, nu poate fi redactat de un singur scriitor, ci de mai mulți.

De altfel, letopisețele medievale și chiar cele din veacurile XVII și XVIII, afară de anumite cazuri, în care avem a face cu o operă unitară în privința concepției și a redactării literare, datorită unui singur autor (ca de pildă cronicile moldovenești ale lui Gr. Ureche, Miron și Nicolae Costin), trebuie considerate ca opere colective ale unor grămătici de curte (boierească sau domnească), care țin socoteala anilor, unul după altul. Trimiterile din textul cronicii la evenimente petrecute ulterior sau anterior nu au valoarea care li

---

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 43, 48, 49, 205.

se atribuie de obicei de critica internă a textelor, deoarece pot adesea să fie adause în text de unul dintre continuatorii de maí tîrziu ai povestirii.

Dacă ținem seama de atitudinea politică a autorilor cronicii muntene a secolului al XVI-lea și de felul lor de a înțelege tehnica redactării letopisețelor, atunci se pot distinge două părți ale acestei cronici (ceea ce nu înseamnă neapărat că scriitorii ei nu puteau fi și mai mulți). Prima parte, de la Radu cel Mare pînă la 1545 (sfîrșitul domniei lui Radu Paisie), ca formă este mai puțin preocupată de date numeroase și precise. Autorul sau autorii sînt favorabili facțiunii feudale a Craioveștilor, însemnînd mai ales activitatea lor, indignîndu-se de faptul că banul Pîrvu Craiovescu a fost degradat și domnul « și-a bătut joc de banul Pîrvul », făcîndu-l postelnic și luîndu-i bănia, ceea ce justifică ridicarea lui împotriva domnului. Cronica scrisă în parte sub domnia lui Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe vodă, în vremea luptelor cu turcii, susține atitudinea luptătoare pentru independență, care era a poporului și a unei părți a boierimei, îmbrăcînd-o în forme religioase. Radu de la Afumați a fost ales domn, « pentru că piiare țara de turci ». Voievodul Transilvaniei îi trimite ajutor, deoarece « s-au milostivit pre creștini». Intrînd în Tîrgoviște, Radu de la Afumați se sfătuiește cu boierii lui « cum vor face să scoață țara creștinească din mîinile păgînilor de turci ». La lupta împotriva cotropirii turcești iau parte, alături de oștenii munteni și unguri, care sînt priviți cu simpatie: « 30.000 de unguri, tot voinici aleși » [1]. Domnii care au concurat pe Radu de la Afumați, cît și cei ce au urmat după dînsul, sînt caracterizați prin aceea că au tăiat pe boieri, ceea ce nu făcuse Radu. Se înșiră ca în pomelnic boierii uciși de domn, fără motiv aparent, deci, după părerea cronicarului, pe nedrept. În schimb, uciderea lui Vintilă vodă de către boieri (1535) e justificată prin aceea că domnul se pregătea și el să-i ucidă [2]. Se vede bine cum această parte a cronicii este redactată de partizanii Craioveștilor și pentru domnii susținuți de dînșii.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Craioveștii dispar de pe arena politică. Pentru această epocă letopisețul este scris, tot în slavonește, de alt autor. Între cronica primei jumătăți a secolului și cea din a doua jumătate sînt deosebiri formale. Cronicarul vremilor de decădere din a doua jumătate a veacului este mai preocupat decît predecesorul său de precizarea datelor, cu ziua exactă, cu numărarea săptămînilor. În ce privește ideile lui politice, al doilea cronicar nu pomenește nimic de cumplita exploatare otomană, care tocmai atunci atinge apogeul ei [3]. Schimbarea deasă a domnilor din porunca turcilor este doar menționată, fără nici un protest, deci este socotită ca un fapt normal. În schimb, cînd pomenește de tăierea boierilor de către Mircea Ciobanul, cronicarul exclamă: « Da-va seama înaintea lui dumnezeu ». Uciderea boierilor se face « vărsîndu-se sînge nevinovat ». Autorul sau patronii lui sînt unii din acei boieri, care știură să se împace cu exploatarea și dominația turcească, cu prețul ruinării și aservirii poporului, iar în interior reprezintă tendința unor mari familii boierești de a acapara în favoarea lor puterea

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 45.
[2] *Ibidem*, p. 47.
[3] M. Berza, *Variațiunile exploatării Țării Romînești de către Poarta Otomană*, în « Studii », an XI (1958), nr. 2, p. 59–71.

centrală a statului feudal. Toți domnii din acea epocă sînt răi și nemilostivi, dar acest lucru nu este spus pe față, afară de pasajul amintit mai sus, cu privire la Mircea Ciobanul. Cronicarul înșiră la fiecare domn în parte, mai întîi care sînt boierii uciși, apoi ce biruri și dări noi a adăugat în țară: adausul de 5 aspri la bir (Petru cel Tînăr), birul « oaie seacă » (Alexandru Mircea), birul curții și·gorștina (Petre Cercel), găleata de pîine, dijma din 5 stupi unul, birul roșilor (Mihnea Turcitul) [1]. Singurul domn privit favorabil de acest cronicar este Pătrașcu « cela Bunul », despre care nu spune că ar fi tăiat boieri, nici că a introdus în țară dări noi, dar nici nu-l laudă, și nici măcar nu spune de ce era « bun ».

Din cauza pomenirii dese a numelor boierilor și a atitudinii ostile domnilor, aproape tuturor domnilor, trebuie să socotim această parte a cronicii ca o scriere boierească, a unor anumiți boieri, cu caracter de opoziție. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea se pun bazele statului nobiliar centralizat în Țara Romînească și se dă lupta pentru putere între ultimii domni din vechea dinastie și între marile familii boierești. Acest cadru istoric explică scrierea (de fapt continuarea într-un spirit nou) a unei cronici de opoziție boierească în această țară [2]. Cronica se oprește la data căderii lui Mihnea Turcitul (1591), cei doi domni următori pînă la domnia lui Mihai Viteazul, Ștefan Surdul și Alexandru zis cel Rău, sînt doar menționați cu numele și anii de domnie, ei nu au avut cronica lor.

Ca fenomen de istorie culturală cronica Țării Romînești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea reprezintă un moment important, apariția în Țara Romînească a cronicilor de opoziție boierească în locul celor de curte. Cronica anterioară, cu toată simpatia ei pentru Craiovești, este totuși legată de curtea domnească, adică de domnii care se ridică dintre Craiovești (Neagoe) sau înrudiți cu dînșii: Radu de la Afumați.

Cronica lui Mihai Viteazul

Domnia lui Mihai Viteazul cu episoadele ei de glorie și de lupte eroice ale poporului romîn pentru eliberarea țării de sub stăpînirea turcească și apoi pentru formarea primei unități politice a țărilor romîne, a cerut o uriașă sforțare colectivă, care nu putea să rămînă fără ecou în literatura istorică a vremii. Această scurtă perioadă de cîțiva ani se prezenta ca o culme ce a ieșit din comun în decursul timpului și, de aceea, s-a impus descrierea ei în narațiuni separate, care închideau un subiect ce alcătuia o unitate. Astfel, în romînește au scris Tudosie Rudeanu și separat și un anonim, a cărui povestire este inclusă în Letopisețul Cantacuzinesc și rezumată în Letopisețul Bălenilor; în grecește au descris « vitejiile lui Mihai

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 48—54. Și N. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 311 312, admite că sînt două părți în cronicile slavone din Țara Romînească din secolul al XVI-lea, partea a doua începînd cu domnia lui Mircea Ciobanul, dar crede că a doua cronică (de altfel și cea dintîi) ar fi fost scrisă de un călugăr, care « se înfioară de nedumnezeirile » lui Mircea. Dar opoziția cronicii este evident pe plan politic, boieresc și nu moral-bisericesc. I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare*, 1897, p. 186—188, împarte, în chip arbitrar, această parte a cronicii în patru părți, patru cronici folosite de compilator.

[2] Cf. și studiul introductiv al lui E. Stănescu la *Cronicari munteni*, vol. I, Buc., Ed. pt. literatură, 1961, p. XXV.

vodă » vistiernicul Stavrinos precum și Gheorghe Palamed [1]. Compilatorii de mai tîrziu ai istoriei Țării Romînești au folosit pentru acest capitol al cronicii lor două din aceste scrieri monografice: povestirea romînească anonimă și poemul grecesc al lui Stavrinos, ignorînd pe celelalte două.

Istoria romînească anonimă a domniei lui Mihai Viteazul, reprodusă în Letopisețul Cantacuzinesc, a dat naștere la mai multe ipoteze; astfel I. G. Sbiera o considera egală cu cea oficială scrisă de Tudosie Rudeanu, N. Iorga vede într-însa o cronică boierească, a familiei Buzeștilor, iar recent, Dan Simonescu, care a supus unei atente analize comparative cronicile domniei lui Mihai, o socotește o cronică boierească, a unui apropiat al domnului, nu însă a familiei Buzeștilor [2].

Toți cercetătorii amintiți au admis ca un fapt de la sine înțeles că letopisețul anonim al lui Mihai cuprinde întreaga lui domnie, ba chiar și o parte a povestirii evenimentelor petrecute după moartea viteazului domn. În genere, fraza din Letopisețul Cantacuzinesc « Aicea semnăm pentru povestea lui Simion vodă » [3] a fost considerată ca indicînd sfîrșitul cronicii lui Mihai și introducerea în compilație a unei alte cronici [4]. Asemenea titluri de capitole, care se află în tot cuprinsul Letopisețului Cantacuzinesc, nu privesc nicăieri trecerea de la un izvor la altul, ci notează fazele subiectului, sînt deci datorite compilatorului.

Cronica anonimă a lui Mihai Viteazul se oprește cu expunerea cuceririi Moldovei, în momentul culminant al domniei lui, cînd a reunit cele trei țări romînești sub oblăduirea lui. Cronicarul nu a mai descris epoca de cădere a lui Mihai, nu mai avea interes să scrie. Fraza: « Și tocmi oștile și le puse capete mari 4 boieri anume Udrea hatmanul și pre Andronic vistierul și pre Sava armașul și pre Negre spătarul, ca să ție țara Moldovei » [5], încheie textul cronicii care a fost curmată de vremile cumplite ale prăbușirii celei dintîi uniri a țărilor romînești. Textul care urmează constituie o însăilare tîrzie de știri incomplete, inexacte și în parte culese din izvoare scrise, necontemporane. Pe cînd în cronica ce povestește domnia lui Mihai pînă la cucerirea Moldovei avem fapte numeroase, descrise amănunțit, cu date precise și exacte, de aci încolo povestirea este plină de inexactități și de lacune: tratativele lui Mihai cu împăratul sînt greșit expuse, nu se vorbește de solia banului Mihalcea, nici de recunoașterea lui Mihai ca locțiilor al împăratului în Transilvania [6]. Bătălia de la Mirăslău, în care Mihai a fost înfrînt de Basta, este arătată ca o victorie a domnului împotriva ungurilor, iar Basta este aliat

[1] Letopisețul lui T. Rudeanu este folosit și amplificat în Cronica lui Baltazar Walhter, la Al. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice* I, Buc., 1862, p. 1—76 și Dan Simonescu, *Cronica lui Baltazar Walther* (studiu și traducere), în *Studii și materiale de istorie medie*, III, 1959, p. 7—100. Letopisețul anonim, în *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. cit., p. 54 78; Stavrinos, ed. E. Legrand, *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877, p. 16—127. Pentru Palamed, O. Tafrali, *Poema lui Gheorghe Palamed*, Buc., 1905.

[2] I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 188; N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 312—313; D. Simonescu, *op. cit.*, p. 50—54.

[3] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 83.

[4] Pentru aceste titluri de capitole, cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 305.

[5] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 78.

[6] Cf. pentru aceste fapte, P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Buc., 1936, p. 209—215.

al lui Mihai « fiind Basta Giurgiu pînă atuncea tot cu el » (cu Mihai) [1]. Scriitorul acestei părți nu știe nimic despre venirea oștilor polone cu Zamoyski, de lupta de la Teleajen în octombrie 1600, nimic despre mergerea lui Mihai la Praga, la împăratul, despre întoarcerea lui în Transilvania împreună cu Basta, împotriva nobilimii ardelene și a Bathoreștilor, nici despre bătălia de la Gorăslău. Scriitorul confundă bătălia de la Mirăslău cu cea de la Gorăslău și trece îndată, de la cea dintîi la uciderea lui Mihai, adăugînd faptul inexact că generalul Basta a fost omorît în chinuri de către împărat [2]. Este evident că avem de a face cu o lacună în istoriografie: cronica lui Mihai Viteazul a rămas neterminată.

Pentru a completa această lacună compilatorul de la mijlocul secolului al XVII-lea a recurs la cîteva pasaje din cronica grecească rimată a lui Stavrinos vistiernicul, « Vitejiile lui Mihai voievod ». Din acest poem grecesc provin următoarele informații din Letopiseț privitoare la epoca de cădere a lui Mihai Viteazul: Chemarea adresată de nobilii ardeleni lui Sigismund Báthory de a veni din Polonia în Transilvania, Mihai cere oaste de la Basta ca să-și scoată soția și fiul închiși în cetatea Făgărașului [3]. Cînd ucigașii trimiși de Basta vin la cortul lui Mihai se folosesc exact aceleași cuvinte pentru descrierea uciderii domnului la Turda.

Și blestemul care urmează în cronică asupra ucigașilor lui Mihai este rezumat tot din poema lui Stavrinos [4].

Poemul lui Stavrinos, redactat în 1602 în Transilvania, a fost apoi tipărit la Veneția; cea mai veche ediție cunoscută datează din anul 1638 [5]. Însuși faptul că cel ce a compilat cronicile muntene a fost nevoit să recurgă la alte izvoare pentru a completa istoria lui Mihai Viteazul, este o dovadă că nu mai avea la îndemînă letopisețul contemporan pentru epoca de cădere a acestui domn.

Acest letopiseț neterminat al domniei lui Mihai nu era o cronică oficială, de curte. Cronica de curte, cea scrisă sub supravegherea domnului, a fost aceea a logofătului Teodosie Rudeanu. Această cronică romînească, prelucrată apoi și adausă în latinește de Baltazar Walther, fusese alcătuită în cancelaria domnească, al cărei conducător era marele logofăt. Caracterul ei oficial se vede din folosirea ei ca instrument diplomatic: pasaje întregi dintr-însa se regăsesc în notațiile istorice ale diplomatului Petre Grigorovici, care se afla în slujba lui Mihai Viteazul, precum și în raportul diplomatic adresat de domn ducelui de Toscana [6]. Era deci o cronică alcătuită cu un scop practic, politic, cronica de care se servea domnia. Între cronica lui Rudeanu, așa cum se află în prelucrarea lui Walther, și cea din compilația Letopisețului Cantacuzinesc nu este nici o asemănare, afară de faptele principale ale domniei lui Mihai, care sînt, firește, trecute în ambele scrieri, însă cu amănunte diferite. De observat, ca deosebire de atitudine politică între cele două cronici, că în

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 80.
[2] *Ibidem*, p. 82.
[3] Stavrinos (ed. Legrand), p. 89, 105; *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 79, 81.
[4] Cf. notele lui N. Iorga la ediția sa a *Cronicii Bălenilor* (atribuită lui Constantin Filipescu), p. 96.
[5] D. Russo, *Studii istorice greco-romîne*, vol. I, Buc., 1939, p. 117, 166.
[6] Cf. *Cronica lui Baltazar Walther*, ed. cit., p. 32—40.

cea scrisă de Rudeanu, nu se vorbește de rolul boierilor în diverse bătălii și tratări diplomatice, ci toate meritele sînt rezervate domnului, pe cînd în cronica din Letopisețul Cantacuzinesc numeroase nume de boieri, în special ale Buzeștilor, apar alături de al lui Mihai și împărtășesc cu dînsul gloria biruințelor. De asemenea e de observat că Rudeanu nu spune nimic despre încercarea lui Sigismund Báthory, înțeles cu boierii, de a umili pe Mihai și de a-i smulge cea mai mare parte din prerogativele suveranității [1].

Se vede din această scurtă comparație că, de vreme ce cronica lui Rudeanu este cronica oficială a lui Mihai Viteazul, cealaltă cronică nu poate fi și ea oficială și scrisă tot la curte, căci *oficial* nu poate fi decît un singur text, nu două. Cronica marelui logofăt e singura care era folosită de curte ca instrument diplomatic, este deci singurul text oficial, pe cînd cronica neterminată din compilația cantacuzinească, care vorbește pe larg și insistent de meritele boierilor, este o cronică boierească [2].

Există în istoriografia noastră două feluri de cronici boierești, cronici de opoziție, opoziție boierească împotriva domnilor, de exemplu o mare parte din cronicile moldovenești din veacul al XVII-lea (Ureche și Miron Costin) ca și Letopisețul Bălenilor și, pe de altă parte, cronici favorabile unor domni, scrise din inițiativa unor boieri colaboratori ai domniei, uneori patroni ai domnului. Aceste cronici nu sînt oficiale, reprezintă o atitudine mai liberă față de politica dusă de cîrmuire, rămînînd totuși pe o poziție favorabilă în linii generale. Astfel de cronică este și cea munteană intitulată: « *Istoria Țării Romînești de la octombrie 1688 pînă la martie 1717* [3], care este alcătuită în spirit boieresc, anticantacuzinesc, dar favorabilă lui Constantin Brîncoveanu ca domn. Același lucru îl putem spune și despre cronica lui Mihai Viteazul intercalată în Letopisețul Cantacuzinesc. Această scriere se poate defini ca o cronică a lui Mihai Viteazul, dar nu scrisă *pentru* Mihai Viteazul. Este o cronică scrisă de boierii care au colaborat cu Mihai Viteazul, care vor să se împărtășească din gloria lui. Figura domnului apare pe primul plan, dar alături de el se ivesc acelea ale boierilor colaboratori, în special ale Buzeștilor. N. Iorga nu are dreptate cînd spune că în această cronică, « Mihai dispare în dosul boierilor săi » [4], dar totuși este de remarcat că boierii apar în dosul lui, ceea ce nu se vede în cronica lui Rudeanu.

Cronica boierească a lui Mihai Viteazul nu este fără rezerve față de politica lui, îl laudă în general, dar uneori îl critică [5]. Punctul principal, de importanță istorică, asupra căruia autorul cronicii nu este de acord cu domnul, de fapt cu sfetnicii săi din Transilvania, este acela al stăpînirii Transilvaniei. Autorul cronicii și inspiratorii lui ar fi vrut ca Mihai să fi cedat Transilvania împăratului Rudolf, pentru a se dedica întru totul luptei cu turcii. Autorul critică pe Mihai pentrucă a făcut pace cu turcii, « iar Mihai vodă nu-și mai aduse aminte de cea de apoi, cum că nu-și va lăsa împăratul nemțesc cuvîntul

[1] Vezi textele paralele, la *Cronica lui Baltazar Walther*, ed. cit., p. 47—50.

[2] Cf. *ibidem*, p. 54.

[3] Ed. C. Grecescu, Buc., 1959. Cf. recenzia critică de P. P. Panaitescu în « Studii », 1960, nr. 4, p. 325—331.

[4] N. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 313.

[5] Cf. E. Stănescu, *La réorganisation de l'État féodal sous le règne de Michel le Brave*, în « Revue historique », I.

să stea în deşărt, ci-şi înnălţă Mihai vodă sfatul şi mintea de om neînţelept »[1]. O scriere care critică pe domn nu este cronica lui oficială, ci reprezintă un punct de vedere al unui curent politic independent.

Care este acest curent politic? N. Iorga l-a identificat cu familia Buzeştilor şi cu alţi boieri care ţineau de gruparea lor şi a dat cronicii numirea de « Cronica Buzeştilor »[2]. S-a obiectat împotriva acestei atribuiri prin citarea a două pasaje din letopiseţ care sînt îndreptate împotriva Buzeştilor: Preda Buzescu a fugit cu ruşine din Moldova, iar la venirea în Ţara Romînească a lui Simion vodă, « Buzeştii să ficlenise de cătră Mihai vodă » (adică îl trădaseră)[3]. Aceste două pasaje sînt însă din partea adausă ulterior la cronică, nu fac parte din povestirea contemporană care se opreşte, cum am arătat, la cucerirea Moldovei. Cronica lui Mihai Viteazul intercalată în Letopiseţul Cantacuzinesc este foarte probabil o cronică a Buzeştilor, nu o cronică de familie, ci cronica domniei lui Mihai văzută de sfetnicii lui Buzeşti. Aceasta se vede nu numai din faptul că numele Buzeştilor apare în cronică mai des decît acelea ale tuturor celorlalţi boieri împreună, nu numai pentru că lor li se atribuie merite excepţionale: ei au negociat alianţa cu Transilvania şi cea cu Moldova, ei au comandat cetele care au învins pe tătari la Putinei şi la Stăneşti, pe turci la Hîrşova, ei aduc pe Sigismund Báthory în ţară cu ajutor împotriva lui Sinan paşa, ei salvează viaţa lui Mihai Viteazul lîngă Vidin. Acest fapt este subliniat în chip excepţional de cronicar: « Şi multă bărbăţie arătară Buzeştii înaintea lui Mihai Vodă, căci să luptară cu vrăjmaşii şi izbăviră pre domnul lor den peire ». Cronica era o cronică boierească şi dacă nu era inspirată de Buzeşti şi de clientela lor, ci de alte familii rivale, n-ar fi cuprins asemenea cuvinte. Dar pe lîngă acestea, cronica reprezintă punctul de vedere politic al Buzeştilor: pe cînd Stoica vistiernicul şi banul Mihalcea stăruiau ca Mihai să nu dea Transilvania împăratului, Buzeştii rămaseră în Ţara Romînească şi reprezentau partida boierească favorabilă unei apropieri de împărat cu preţul cedării provinciei de peste munţi. Acest punct de vedere îl are şi cronica, atunci cînd critică pe Mihai, pentru că s-a împotrivit împăratului[4]. Socotim deci că denumirea de *Cronica Buzeştilor* se justifică prin rezultatele analizei interne a textului.

Cronica Buzeştilor a fost redactată în timpul vieţii lui Mihai Viteazul din inspiraţia acestei familii în timpul cînd Buzeştii erau sfetnicii şi colaboratorii principali ai domnului. Ea a rămas neterminată, se opreşte în momentul culminant al izbînzilor lui Mihai, cînd acesta reuneşte sub oblăduirea sa cele trei ţări romîne. Vremea de decădere, de invazii străine repezi din ultimul an al vieţii viteazului domn n-a mai dat răgaz cronicarului să însemne faptele care se strecurau repezi şi cumplite. Dar mai ales nimeni nu mai avea interes s-o continue; boierii nu mai aveau motiv să-şi lege soarta, în faţa posterităţii, de o cauză care era pierdută.

---

[1] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 77.
[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 313.
[3] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 79 şi 83; cf. D. Simonescu, *op. cit.*, p. 53.
[4] Cf. pentru politica Buzeştilor în această împrejurare, P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 83—84 (rapoarte diplomatice arată că Buzeştii se opun rămînerii lui Mihai în Transilvania şi sînt pentru cedarea ei împăratului).

De aceea sfîrșitul domniei lui Mihai lipsea din istoriografie și a trebuit să fie reconstituit mai tîrziu pe baze de izvoare străine și de amintiri incomplete. Cronica neterminată are însă locul ei în istoriografie; este (alături de cronica oficială a lui Rudeanu, care s-a pierdut în forma originală) prima cronică scrisă în romînește, cum mărturisește limba ei arhaică și independența stilului ei de orice influență sintactică slavonă [1]. Este de asemenea o cronică pe linia statului nobiliar, în care cîrmuiește oligarhia boierească, linie care continuă cu cronicile muntenești și moldovenești din secolul al XVII-lea.

Cronica Țării Romînești în prima jumătate a secolului XVII

După sfîrșitul Cronicii Buzeștilor compilatorul istoriei Țării Romînești se afla în fața unei noi lacune, care nu se mărginea numai la vremea căderii lui Mihai, dar se întindea și mai departe. Este o întrebare dacă pentru cele dintîi trei decenii ale secolului al XVII-lea Țara Romînească a avut o cronică scrisă de un contemporan. În adevăr, și aci compilatorul a făcut apel la izvoare străine și anume la cronica rimată în grecește a lui Matei mitropolitul Mirelor, continuatorul poemului lui Stavrinos. Cronica grecească a lui Matei al Mirelor cuprinde istoria Țării Romînești și în parte și a Moldovei de la moartea lui Mihai Viteazul pînă la sfîrșitul anului 1618 (uciderea lui Lupu Mehedințeanu, conducătorul răzmeriței boierilor pămînteni împotriva grecilor) [2]. Letopisețul Țării Romînești cuprinde pentru acest răstimp pasaje traduse cuvînt cu cuvînt din poemul istoric grecesc. Din scrierea lui Matei al Mirelor sînt împrumutate toate amănuntele despre războaiele duse de Radu Șerban cu principatul Transilvaniei, întîi cu Moise Székely, apoi cu Gabriel Báthory, cu cuvintele atribuite lui Moise Székely: « Ia să vedeți acum acel rumîn gros ce va să pață; numai să-mi întinz aripa ciastă dreaptă », ca și numărul « joimirilor » și pedestrașilor aduși din Țara leșască, trimiterea în țară a lui Stanciu sulgerul și multe altele [3]. Este însă de observat atitudinea scriitorului muntean față de izvorul său grecesc. Matei al Mirelor dojenește cu aspre cuvinte mișcările boierilor romîni împotriva grecilor, rivalii lor în acapararea veniturilor țării, pe cînd cronicarul romîn adoptă o poziție fățiș opusă, contrazicînd izvorul istoric, pe care-l folosește. Matei al Mirelor povestește cum boierii munteni în frunte cu Bărcan se răscoală împotriva lui Radu Mihnea, « ca să nimicească pe greci », dar au fost bătuți și pedepsiți cu moartea, ca « să nu mai desprețuiască pe greci, ci să-i respecte și să-i iubească ca pre un neam sfînt. . . căci grecii dădură lumei filosofia, artele, literele și teologia ». În schimb cronicarul muntean, folosind amănuntele din textul grecesc, suprimă aprecierile favorabile grecilor, spune că boierii s-au ridicat împotriva domnului « căci îi împresurase cu mulțime de greci de la Țarigrad și de la Rumele » [4]. Cu privire la ridicarea boierilor romîni în frunte cu Lupu Mehedințeanu, Matei al Mirelor spune că

---

[1] Cf. N. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 313.

[2] Matei al Mirelor, *Istoria Ungrovlahiei*, la Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, I, Buc., 1862, p. 327—384.

[3] Matei al Mirelor, *op. cit.*, p. 330 331, 333; *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 86.

[4] *Ibidem*, p. 335; *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 90.

« romînii nevrînd să li se supună bucuros (grecilor) juraseră să-i piardă », pe cînd cronicarul muntean reproducînd textul celui grec, observă: « boierii fiind împresurați de mulțimea grecilor și ocărîți de trufia lor, care nu putea să o mai rabde... » [1].

Rezultă din aceasta că pentru această vreme nu exista o cronică a Țării Romînești scrisă de un contemporan, de vreme ce compilatorul se vede silit să se informeze dintr-o scriere străină, tipărită la Veneția în 1638. Orînduitorul compilației scrie într-o vreme cînd era permis să te ridici, în scrieri menite să fie citite de boieri, împotriva grecilor, împotriva predominării clientelei grecești aduse de domnii numiți de la Poartă. Aceasta ne duce la vremea domniei lui Matei Basarab (1632—1654); atunci, cu acest domn s-a ridicat la putere boierimea munteană cu tendințe antigrecești și a rămas mai multă vreme la cîrma țării.

Istoria Țării Romînești de la domnia lui Mihai Viteazul pînă la aceea a lui Matei Basarab a fost așadar scrisă, nu după izvoare contemporane interne, care lipseau pentru această vreme, ci a fost redactată de un compilator al cronicilor muntene, ca și introducerea la letopiseț, de care am vorbit. Scriitorul nu era prea îndepărtat în timp de această epocă, pe care o descrie, căci poate completa știrile lui Matei al Mirelor cu informații aflate oral, ca de pildă ridicarea Buzeștilor împotriva lui Simion Movilă, lupta oștilor țării împotriva tătarilor la gura Teleajenului sub Radu Șerban [2] și mai ales amănuntele care se fac tot mai bogate, pe măsură ce ne apropiem de vremea domniei lui Matei Basarab [3]. Toate aceste informații istorice au însă caracter de amintiri transmise oral, de vreme ce lipsesc datele. Cronicarul nu știe anul urcării în scaun a lui Radu Șerban, nici al luptei de la Teleajen cu tătarii, precum nu cunoaște nici data urcării în scaun a lui Gavril Movilă. Unele date sînt greșite, ca aceea a mazilirii lui Radu Mihnea (1615 în loc de 1616). Cronicarul crede greșit că în lupta cu tătarii ar fi căzut Preda Buzescu, pe cînd, în realitate e vorba de fratele său Stroe [4]. În schimb, scriitorul nu uită să sublinieze faptul că Radu Șerban « era den semenția băsărăbească, neamul domnesc » [5]. Radu Șerban se trăgea, prin rudele din partea mamei, din familia Craioveștilor. Și aci, ca pretutindeni, Basarabii sînt Craiovești. Cel ce a scris aceste cuvinte este firește același cu autorul introducerii, în care se arată vechimea și drepturile Craioveștilor, el vrea să arate înrudirea viteazului Radu Șerban cu Matei Basarab, despre care, peste cîteva pagini, cronicarul spune la fel că « să trăgea din neamul băsărăbesc » [6].

Cronica domniei lui Matei Basarab în *Letopisețul Cantacuzinesc* începe cu luptele facțiunii boierești, în fruntea căreia se afla Matei aga din Brîncoveni, împotriva boierilor greci susținuți de Leon vodă Tomșa (1629—1632). După ce cronicarul arată originea și numele tatălui lui Matei, descrie pe larg,

---

[1] Matei al Mirelor, *op. cit.*, p. 344; *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 91.

[2] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 83—84.

[3] *Ibidem*, p. 94 și urm. (unde apare pe scenă Matei Basarab ca boier).

[4] *Ibidem*, p. 86 (o variantă dă însă numele lui Stroe). Cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romîniei*, I, Buc., 1905, p. 169—170 (inscripția de pe mormîntul lui Stroe Buzescu, la Stănești).

[5] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 84.

[6] *Ibidem*, p. 95.

cu simpatie, urcarea sa în scaun, înfrîngerea dușmanilor interni, apoi lunga lui domnie. Cronica devine, pentru această vreme, o cronică oficială a domniei, adică a țării, în cadrul monarhiei feudale de atunci. Datele, cu indicarea lunilor și zilelor, sînt numeroase și exacte, ceea ce arată că scriitorul a fost contemporan cu faptele descrise. Matei Basarab, care în realitate a fost un domn cumplit pentru țărani, rumîni și moșneni, îngreuind sarcinile celor dintîi și aservind boierilor mari pe cei din urmă, este prezentat de cronicar ca un domn bun și milostiv: « Și țara lui, mare cu mic să bucura și da laudă lui dumnezeu pentru domn bun. Și fieștecare avea hrană den dăstul... » « Iar Matei vodă au șăzut cu pace dăspre toate părțile, domnind și judecînd țara foarte bine și cu dreptate »[1]. Cuvintele domnului sînt redate în orație directă cu prilejul îmbărbătării oștirilor în bătălia de la Finta, precum și acolo unde scriitorul povestește răscoala seimenilor. Alături de Matei vodă, care apare ca figura principală, sînt pomenite nenumărate nume de boieri, toți cei care s-au distins în lupte, în calitate de credincioși ai domnului și mai ales cei ce au căzut în război. Cronica lui Matei vodă adoptă o atitudine hotărît antigrecească și de oarecare independență față de turci, atitudine care era nota distinctivă a regimului. Matei aga a fost ridicat ca domn, pentru că « iaste țara perită și mîncată de streini și mai vîrtos de greci »[2]. Turcii se tem de Matei vodă, pentru că « i se înmulțesc oștile și vitejii », dar nu izbutesc să-l clintească din stăpînire[3]. Avem a face cu o cronică tipică oficială, domnească. O astfel de cronică nu a putut să fie scrisă în vremea scurtelor domnii din primele decenii ale veacului al XVII-lea, cînd nici vremea, nici ambianța nu îngăduiau consacrarea în scris a unei situații politice stabile. Cronica lui Matei Basarab este, după aceea a lui Mihai Viteazul scrisă de logofătul Teodosie Rudeanu, a doua cronică domnească a Țării Romînești alcătuită în limba romînă.

Întrebarea este dacă Matei Basarab și sfetnicii săi, între care se aflau și unii oameni cu știință de carte, ca Udriște Năsturel, cumnatul domnului, traducător din latinește și din slavonește, s-au mulțumit cu o cronică monografică a domniei, sau au socotit că ea trebuie legată de întreaga istorie a Țării Romînești, mai ales că se simțea nevoia justificării istorice a ridicării în scaunul domnesc a acestui boier din Brîncoveni, care nu era fiu de domn cum fuseseră toți predecesorii săi imediați. Cu alte cuvinte, avem a cerceta problema împrejurărilor cînd s-a scris prima istorie completă a Țării Romînești.

Cea dintîi istorie a Țării Romînești

Din analiza textului compilației de cronici denumite de istoricii din vremea noastră, *Letopisețul Cantacuzinesc* (iar cu titlul său vechi: *Istoria Țării Rumînești, de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini*) a rezultat că istoriografia Țării Romînești pînă la mijlocul secolului al XVII-lea a fost alcătuită din mai multe scrieri nelegate între ele, care nu formau o istorie de la începutul fundării statului. Pentru secolele XIV—XV nu au existat letopisețe muntene; istoriografia Țării Romînești începe cu o serie de cronici slavone care descriu domniile

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 107 și 108.
[2] *Ibidem*, p. 100.
[3] *Ibidem*, p. 107.

din veacul al XVI-lea, alături de care stă *Viaţa lui Nifon*, în greceşte, inspirată de Craioveşti. După o lacună la sfîrşitul veacului, urmează o cronică a domniei lui Mihai Viteazul, în romîneşte, inspirată de familia Buzeştilor, rămasă neterminată şi care se opreşte în momentul cuceririi Moldovei de către Mihai Viteazul. Urmează o nouă lacună în istoriografie, pînă la domnia lui Matei Basarab, care are cronica ei scrisă de un contemporan. Pentru a umple aceste lacune şi a se putea scrie o istorie completă a Ţării Romîneşti, a fost nevoie să se traducă din slavoneşte analele din veacul al XVI-lea şi din greceşte *Viaţa lui Nifon* şi pasaje din poemele istorice ale lui Stavrinos şi Matei al Mirelor şi totodată să se întocmească o introducere despre originile ţării şi o istorie bazată pe amintiri, deducţii sau date provenite din anumite inscripţii, pentru epocile lipsite de cronici. Momentul trecerii de la cronicile parţiale la istoria generală a Ţării Romîneşti îşi are o importanţă în dezvoltarea culturii feudale din acest stat. Precum se ştie, *Letopiseţul Cantacuzinesc* nu se opreşte la moartea lui Matei Basarab (1654), ci continuă pînă la anul 1688 cu descrierea domniilor urmaşilor lui Matei vodă şi a luptei facţiunii boiereşti conduse de Cantacuzini împotriva adversarilor ei conduşi de familia Bălenilor. Această continuare se datoreşte unor contemporani ai faptelor descrise, după cum se vede din precizia datelor şi informaţiilor. Aşadar, se deschid două posibilităţi pentru cercetătorul începuturilor istoriografiei Ţării Romîneşti: sau prima istorie a acestei ţări a fost alcătuită prin operaţiile de compilare a vechilor izvoare şi de completare a lor, odată cu scrierea cronicii lui Matei Basarab, sau această cronică nu reprezintă decît unul din elementele compilaţiei alcătuite mai tîrziu de către continuatorii ei, cronicarul sau cronicarii care au scris în slujba Cantacuzinilor. În primul caz, cronicarul cantacuzinesc a aflat o cronică oficială a Ţării Romîneşti scrisă sub Matei Basarab, continuată sub urmaşii lui, pe care a folosit-o ca început şi introducere a scrierii sale [1]. În al doilea caz, întreaga lucrare, cu introducerea, traducerea textelor slavone, completările, s-ar datori omului de încredere al Cantacuzinilor. Această din urmă părere este susţinută acum în urmă de editorii *Letopiseţului Cantacuzinesc:* « cronica toată e cantacuzinească » [2].

Întemeiaţi pe consideraţii generale de istorie culturală, cît şi pe critica textelor, socotim că alcătuirea primei istorii a Ţării Romîneşti se datoreşte curţii domneşti din vremea lui Matei Basarab, iar Cantacuzinii n-au făcut altceva decît să adauge la sfîrşitul ei cronica lor, fără a schimba mare lucru din textul letopiseţului oficial precedent.

Cele trei faze principale ale evoluţiei istoriografiei în ţările romîne se pot urmări mai uşor în Moldova, unde posedăm textele originale ale letopiseţelor. O primă fază, care în Moldova începe în a doua jumătate a secolului al XV-lea, este caracterizată prin scrierea cronicilor slavone alcătuite pentru

---

[1] C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul cronicelor muntene*, Buc., 1906, p. 5, socoteşte Letopiseţul Cantacuzinilor ca o « continuare la Letopiseţul ţării, care se termina probabil cu moartea lui Matei Basarab », dar nu argumentează această afirmaţie.

[2] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. citată, introducerea, p. VI; cf. şi p. IX—XI. Aceeaşi părere o exprimase mai înainte şi N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 304—305: « Un om de casă al Cantacuzinilor... fu însărcinat (de Şerban Cantacuzino) cu adunarea într-un corp a tuturor ştiinţelor scrise asupra ţării, cu coordonarea şi continuarea lor ».

anumiţi domni, descriind în chip favorabil domniile lor (Cronica anonimă: Ştefan cel Mare, Macarie: Petru Rareş, Eftimie: Alexandru Lăpuşneanu, Azarie: Petru Şchiopul). În a doua fază, la mijlocul secolului al XVII-lea, se întocmeşte istoria completă a statului feudal Moldova, cronica lui Grigore Ureche (precedată de letopiseţul lui Eustratie logofătul, azi pierdut). Această cronică redactată în spirit feudal, nu consideră istoria poporului romîn ca o temă unitară, ci se preocupă, afară de unele aluzii în introducere, de istoria Moldovei şi a domnilor ei. Ureche nu a fost un umanist; vederile largi ale umanismului asupra originilor comune ale romînilor, studiul acestei probleme istorice şi mai ales preţuirea ei ca o valoare de civilizaţie, nu apar decît în generaţia următoare, cu Miron Costin. La fel, şi în Ţara Romînească putem recunoaşte aceleaşi faze ale istoriografiei: cea dintîi, cu cronicile particulare, se termină cu cronica lui Mihai Viteazul, despre care am vorbit, cea de-a doua, adică apariţia istoriei Ţării Romîneşti, o formează letopiseţul care a reunit vechile anale şi le-a completat cu o introducere şi cu împlinirea lacunelor, cea de-a treia fază, cea umanistă, este însemnată prin scrierea *Istoriei Ţării Rumîneşti* a stolnicului Constantin Cantacuzino. Dacă letopiseţul Ţării Romîneşti, cu introducerea lui despre aşezarea Banoveţilor în Oltenia, lipsit de orice cunoştinţă despre cucerirea Daciei de către Traian, necunoscînd unitatea de origine a muntenilor cu moldovenii, a fost alcătuit sub inspiraţia Cantacuzinilor, în ultimul sfert al veacului, el ar fi contemporan cu scrierea stolnicului, ar cădea în plină epocă umanistă. Acest lucru este o imposibilitate, din punctul de vedere al istoriei culturii; ca idei, concepţie istorică şi deci şi ca datare, prima istorie a Ţării Romîneşti corespunde cu letopiseţul lui Ureche din Moldova [1] şi nu cu operele lui Miron Costin şi ale lui Constantin stolnicul Cantacuzino. Rezultă de aci că o dată cu istoria domniei lui Matei Basarab şi de către acelaşi autor a fost compusă prima istorie a Ţării Romîneşti.

Pe lîngă această dovadă extrasă din cadrul general al istoriei culturii, critica textelor ne duce la aceeaşi concluzie. Am arătat mai sus că introducerea Letopiseţului, cu data întemeierii Ţării Romîneşti, 1290, corespunde cu înnoirea privilegiilor cîmpulungenilor de către Matei Basarab, care a crezut că se poate citi o dată foarte apropiată pe un pretins hrisov al lui «Negru-vodă» [2]. De asemenea şi insistenta pomenire şi subliniere a importanţei istorice a Basarabilor, care sînt Craioveştii, este o dovadă că letopiseţul a fost redactat sub Matei Basarab, care se trăgea din Craioveşti şi adoptase numele de Basarab. S-a observat, e drept, că acest lucru s-ar putea potrivi nu numai cu Matei Basarab şi cu familia lui, ci şi cu Cantacuzinii, căci mama lui Şerban Cantacuzino şi a fraţilor lui, soţia lui Constantin postelnicul, doamna Elina, se trăgea şi ea din Basarabi, adică din Craioveşti [3]. Această observaţie este însă valabilă numai pentru cei ce cunosc genealogiile familiilor boiereşti; *nicăieri în textul cronicii nu se spune explicit că familia Cantacuzinilor se trage din Basarabi (Craioveşti)*, aşa cum se arată despre Matei Basarab, despre Radu Şerban, despre fiul său Constantin [4]. Cititorul erudit ar fi trebuit să

[1] Grigore Ureche, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. II, 1958, introducere, p. 20 22.

[2] Vezi mai sus, p. 200.

[3] Cf. *Letopiseţul Cantacuzinesc*, introducerea editorilor, p. X.

[4] *Ibidem*, p. 84, 94, 117.

știe că Elena, fiica lui Radu Șerban, s-a căsătorit cu Constantin postelnicul, ceea ce cronicarul omite să spună. Ar fi curios ca un scriitor care redactează istoria Țării Romînești tocmai cu scopul de a dovedi descendența Cantacuzinilor din Basarabi, să fi uitat să însemneze chiar acest fapt.

În schimb, există o dovadă hotărîtoare că letopisețul lui Matei Basarab, deci și întreaga cronică precedentă, nu au fost redactate pentru Cantacuzini. Unul din cei mai importanți boieri și sfetnici ai lui Matei Basarab, poate cel mai important dintre toți, a fost Constantin postelnicul Cantacuzino. Dintre toți boierii mari din divanul lui Matei vodă unul singur s-a menținut în demnitatea lui de la primul pînă în ultimul an al domniei lui, adică din 1632 pînă în 1654. Acesta a fost marele postelnic Constantin Cantacuzino, tatăl fraților, sub inspirația cărora s-a scris partea cantacuzinească de la sfîrșitul letopisețului. Toate celelalte dregătorii ale sfatului domnesc au fost ocupate succesiv în răstimpul amintit de numeroși boieri, afară de marea postelnicie păstrată exclusiv de Constantin Cantacuzino. Prin averea sa uriașă de moșii, el era unul din boierii cei mai bogați ai Țării Romînești [1]. Și totuși, cronica domniei lui Matei Basarab nu-l pomenește nici o singură dată, îl trece cu totul sub tăcere. Am observat că această cronică menționează un mare număr de boieri mari și mici, ca un gen de răsplată (pentru posteritate) pentru meritele dobîndite față de domn, adică de Matei Basarab. Omiterea din cronică a numelui lui Constantin Cantacuzino, cel mai însemnat sfetnic al domnului în privința duratei serviciilor, cît și a bogăției, nu poate fi decît voită. Cronicarul dușman al grecilor, cum s-a văzut, nu a vrut să-l laude, pentru că era de origine grec, dar nici nu putea critica pe un sfetnic de seamă al domnului, așa că i-a trecut numele sub tăcere. În orice caz, lipsa numelui lui Constantin postelnicul Cantacuzino din cronica lui Matei Basarab arată în chip lămurit că această scriere nu făcea parte din Letopisețul Cantacuzinilor, că partea de la urmă a compilației scrisă pentru lauda Cantacuzinilor a fost adăugată ulterior la sfîrșitul unei scrieri independente de dînsa, inspirată de alte tendințe.

Mai este și altă dovadă în același sens, care provine din înseși rîndurile familiei Cantacuzino și anume de la învățatul istoric Constantin stolnicul. Se știe și se admite azi de toată lumea că acest boier este autorul lucrării neterminate, intitulate: *Istoriia Țării Rumînești*, în care studiază în chip erudit originile poporului romîn. Constantin stolnicul amintește în istoria lui și de cronica Țării Romînești, alcătuită înainte de dînsul. O face însă cu dispreț și de la înălțimea științei sale de umanist: «. . . puțini au fost pămîntenii aceștii țări, cum să vede, ca aceia ca să șază ei să scrie ale patriei lor și să istorească întîmplările moșiei lor, precum fac alții de ale lor. . . Săvai (deși) că poate zice neștine că se află și aici letopisețe, ci răspunsul îi iaste gata, că acela ce l-au făcut, den neștiință să vede să-l fie scris sau den negrijuire, doar că atîta iaste de netocmit, de încurcat și de scurt, cît mai multă turburare și mirare dă celui ce cetește, decît a ști cevaș adevăr dintr-însul » [2]. Iar peste cîteva pagini stolnicul adaugă că alt letopiseț scris în țară, « nicicum nu să află ». . . « fără cel letopiseț, ce zicem, carele destul de scurt, întunecat

[1] N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, Buc., 1902, p. XLVIII—XLIX.
[2] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumînești*, ed. N. Cartojan și Dan Simonescu, Craiova, <1945>, p. 4.

și fără orînduială iaste, cum s-au zis mai sus »[1]. La care letopiseț al țării se referă Constantin Cantacuzino stolnicul, cînd critică așa de aspru o scriere neclară, sumară în ce privește cercetarea originilor, de care el se ocupa în acele pagini? Desigur că nu un letopiseț scris din inițiativa familiei sale, un letopiseț *cantacuzinesc*. Letopisețul care trata despre începuturile țării, pe care l-a citit stolnicul, se potrivește întocmai cu partea de la început a istoriei Țării Romînești alcătuite, după cum am arătat, în vremea lui Matei Basarab, « netocmit », « încurcat » și « scurt », ceea ce a provocat nemulțumirea istoricului umanist. Dacă însă acea introducere, care a fost scrisă, cum am arătat, o dată cu alcătuirea compilației istoriei Țării Romînești în veacul al XVII-lea, ar fi fost o operă cantacuzinească, supărarea și critica lui Constantin Cantacuzino nu ar fi avut nici un rost. A existat deci o cronică a Țării Romînești anterioară luptei Cantacuzinilor cu Bălenii și domniei lui Șerban vodă, pe care a cunoscut-o Constantin stolnicul[2]. Este vorba de cronica lui Matei Basarab. În vremea acestei domnii, într-o epocă de aspră cîrmuire militară, de cultură feudală încă strîmtă în multe privinți, s-a scris întîia carte despre istoria întreagă a Țării Romînești.

Vechea istorie a Țării Romînești folosită în Letopisețul Bălenilor

Existența unei istorii a Țării Romînești, care pentru oamenii culți din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și pentru dregătorii care socoteau cronica un instrument al cîrmuirii statului, avea un caracter oficial, se poate dovedi și din analiza *Letopisețului Bălenilor*, cronica grupului de familii rivale Cantacuzinilor. Este foarte probabil că amîndouă facțiunile feudale, atît a Bălenilor, cît și a Cantacuzinilor, pentru a da autoritate punctului lor de vedere politic, justificarea istorică a guvernării domnilor susținuți de gruparea boierească respectivă și criticarea adversarilor lor, se simțeau nevoite să lege istoria vremurilor descrise de dînșii de un text oficial, recunoscut, « istoria țării », pe care o continuă. Cei ce se interesau de istoria Țării Romînești și nu numai de lupta facțiunilor boierești erau siliți, în acest chip, să ia cunoștință și de punctele de vedere ale grupării feudale care căpătau o mai largă perspectivă istorică. Dacă scriitorul patronat de Cantacuzini a așezat cronica de familie a acestora ca o continuare a istoriei țării, același lucru trebuia să-l facă și gruparea adversă, pentru a demonstra că aceasta din urmă este pe linia cea dreaptă a « bunilor domni » din trecut.

Totuși s-a dat și altă explicație asemănării dintre cele două cronici opuse ca tendințe, dar foarte apropiate ca text în partea lor de la început: s-a spus că scriitorul din tabăra Bălenilor, care compune opera sa mai tîrziu decît omul de încredere al Cantacuzinilor, ar fi luat pur și simplu cronica adver-

---

[1] Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumînești*, ed. N. Cartojan și Dan Simonescu, Craiova <1945>, p. 8.

[2] Constantin stolnicul Cantacuzino scrie în vremea domniei lui Șerban Cantacuzino, înainte de 1688, data apariției *Bibliei* în romînește, de vreme ce în cronica lui spune că « pînă astăzi... toate cărțile bisericii și toate cetăniile pe slavonește ne sînt » (ed. citată, p. 44). Cronica a rămas neterminată și autorul lucra la ea și în vremea lui Brîncoveanu (*Operele* lui Constantin Cantacuzino, ed. N. Iorga, Buc., 1901, p. 42, răspunsul lui la întrebările generalului Marsigli, în 1694).

sarului său, prelucrînd-o și copiind chiar unele pasaje dintr-însa [1]. Acest fel de a proceda este greu de admis: istoricul Bălenilor nu putea să acorde încredere unui dușman pentru el, oricît de mult ar fi modificat și prelucrat textele, cele spuse de Cantacuzini sau pentru Cantacuzini nu puteau constitui fapte adevărate, care ar putea fi trecute în cartea lui. Asemănarea între numeroasele pasaje ale celor două cronici, potrivirea în ce privește succesiunea vechilor domni, greșită în letopisețe, se datorește fără îndoială folosirii unui text comun, vechea istorie a țării.

Autorul Letopisețului Bălenilor a adoptat alt plan decît cel întrebuințat în Letopisețul Cantacuzinilor; el a legat mărunta luptă feudală a Bălenilor nu numai de întreg trecutul Țării Romînești, dar și de istoria Europei de răsărit în general. După tipicul vechilor cronografe grecești, a introdus în scrierea sa lungi extrase din aceste cronografe, din istoriile Ungariei și Poloniei, ca și din istoria țării romînești vecine, Moldova [2]. Nu rezultă însă de nicăieri din lectura cronicii că autorul ei ar fi avut o concepție clară de istorie despre unitatea organică între istoria țării sale și istoria universală (ca la Dimitrie Cantemir, de pildă). El scrie ca un compilator medieval, voind să arate că știe mai mult decît adversarul său, că este deci mai demn de crezare, dar nu poate pretinde la numele de istoric.

Oricum cronicarul Bălenilor, prin faptul că lucrează cu numeroase izvoare pentru întreg parcursul cronicii și nu numai cu letopisețul țării, pe care cronicarul Cantacuzinilor se mulțumeste să-l continue, se vede nevoit să-l prelucreze, să scurteze textele, să le lege unele de celelalte. În scrierea sa vechiul letopiseț oficial nu mai este reprodus întocmai, ci mult prescurtat, de asemenea și adaus cu alte știri de proveniență străină sau din tradiție. Totuși folosirea vechiului letopiseț scris în vremea lui Matei Vodă, este ușor de recunoscut prin comparația textului Letopisețului Bălenilor cu acela al Cantacuzinilor.

Întrebarea care se impune este aceea, dacă omisiunile, prescurtările, prelucrările pe care le-a suferit textul letopisețului cel vechi încorporat în acela al Bălenilor formează numai o transformare stilistică, de compoziție, sau, în același timp, o lucrare de poziție politică? Răspunsul se poate obține din compararea cu expunerea aflată în prima parte a Letopisețului Cantacuzinesc.

În introducerea despre începuturile Țării Romînești Letopisețul Bălenilor conservă data întemeierii: 1290, care provine din hrisovul lui Matei Basarab pentru Cîmpulungeni, numele legendarului Radu Negru, descălecat din Făgăraș, care este o deducție din textul vechi domnesc cu mențiunea Ungrovlahiei

---

[1] N. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 347 și urm. și același în notele explicative ale izvoarelor, la ediția sa, Constantin căpitanul Filipescu, *Istoriile domnilor Țării Romînești* (Letopisețul Bălenilor), Buc., 1902; nu însă și N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, Buc., 1945, p. 242: « Pentru istoria munteană Radu Popescu (Letopisețul Bălenilor) a folosit același izvor vechi pe care-l utilizase și Stoica Ludescu (Letopisețul Cantacuzinilor) ».

[2] Un studiu al izvoarelor externe ale Letopisețului Bălenilor ar fi de mare interes, dar întrece marginile fixate prezentului studiu. Cf. A. A. Vasilescu, *Un cronicar bizantin utilizat de autorul istoriilor domnilor Țării Romînești*, în « Convorbiri literare », an XLVIII (1914), p. 1085—1902, 1254—1270 și D. Russo, *Studii istorice greco-romîne*, vol. I, Buc., 1939, p. 99.

și Făgărașului. În schimb, se adaugă o aluzie fugară la strămoșii « rumînilor » veniți « în zilele împăratului Traian » și se suprimă cu totul știrile privitoare la « Banoveți » ziși și « Basarabi », care erau de mai demult ca neam mare în Oltenia și s-au supus lui Radu Negru [1]. Informațiile de origine internă despre domnii munteni din secolele XIV-—XV sînt la fel cu cele din Letopisețul Cantacuzinesc, cu aceleași omisiuni și greșeli [2]. Pentru epoca dintre anii 1490—1521, unde Letopisețul Cantacuzinesc, într-una din versiunile sale, introduce textul *Vieții lui Nifon*, Letopisețul Bălenilor, pe lîngă știri extrase din vechile anale, prescurtează tot viața lui Nifon [3], dar nu reproduce din această operă hagiografică cuvintele despre « un neam care era mai ales și mai temător de dumnezeu. căruia îi era numele de moșie banoveți (adică Băsărăbești) », din care se trăgea și Neagoe vodă. În schimb, afirmă că Neagoe era neam de domn, iar familia care îl susținea poartă aci numele de *Craiovești* [4]. De aci, pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea, adică pînă la domnia lui Mihai Viteazul, cronicarul Bălenilor reproduce în chip regulat informațiile din vechiul letopiseț, completîndu-le cu amănunte din istoria țărilor vecine.

Deosebirile mai mari între cele două cronici încep însă cu domnia lui Mihai Viteazul, în care cronicarul Bălenilor introduce o povestire provenită din tradiția orală despre originea lui Mihai de la Orașul de Floci, dintr-o femeie de acolo și un gelep (negustor) mare și bogat de la Poarta otomană (aluzie la Iane banul). Tot din tradiție este scoasă și legenda clădirii bisericii Alba din București, ridicată ca mulțumire de Mihai vodă, cînd a scăpat de securea călăului. Războaiele lui Mihai cu turcii, unirea țărilor romîne și în general domnia lui întreagă sînt relatate de cronicarul Bălenilor mai ales după poemul istoric grecesc al lui Stavrinos, căruia îi acordă multă încredere și probabil admirație pentru calitățile sale retorice [5]. Din « Cronica Buzeștilor » intercalată în letopisețul țării ia puține amănunte și suprimă total faptele de vitejie ale Buzeștilor, precum și soliile îndeplinite de dînșii în slujba domnului. Numele nici unuia dintre frații Buzești nu apare în Cronica Bălenilor în capitolul închinat domniei lui Mihai Viteazul, precum nu apar nici Mihalcea banul și alții, cu excepția banului Manta și a lui Udrea. Acesta din urmă făcea parte din familia Bălenilor, dar numele lui este luat din poema lui Stavrinos [6].

Aceeași folosire, mai mult în rezumat, a letopisețului țării se poate constata în Cronica Bălenilor și pentru istoria Țării Romînești pînă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Este de remarcat că autorul acestei cronici suprimă atît afirmația izvorului său despre descendența lui Radu Șerban din familia « Basarabilor », cît și cea privitoare la aceeași descendență a lui Matei aga din Brîncoveni (Matei Basarab) și a lui Constantin Șerban [7].

---

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și Dan Simonescu, p. 1—3; *(Letopisețul Bălenilor)* C-tin căpitan Filipescu, ed. Iorga, p. 1—5.
[2] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 3—5; *Letopisețul Bălenilor*, p. 5—28.
[3] Explicația acestui fapt, mai sus, p. 206.
[4] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 5—42; *Letopisețul Bălenilor*, p. 28—44.
[5] E. Legrand, *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris, 1877, p. 16 127; *Letopisețul Bălenilor*, p. 82—96.
[6] Legrand, *op. cit.*, 63. *Letopisețul Bălenilor*, p. 91.
[7] *Letopisețul Cantacuzinesc*, 84, 95, 114.

Din aceste indicații comparative s-ar părea, la prima vedere, că scriitorul în slujba Bălenilor a suprimat, din ostilitate, numele Basarabilor, adică al Craioveștilor, pentru că mama fraților Cantacuzini, doamna Elina, se trăgea, în linie femeiască din Craiovești, ca fiică a lui Radu Șerban. El n-ar fi vrut, adică, să justifice pretențiile la domnie ale Cantacuzinilor bazate pe înrudirea cu o familie care, după vechiul letopiseț, era stăpînă în Oltenia înainte încă de întemeierea țării. Prelucrarea vechiului letopiseț în cronica Bălenilor ar avea în acest caz un înțeles politic, anticantacuzinesc. Totuși, lucrurile nu stau așa. S-a văzut mai sus că autorul Letopisețului Cantacuzinesc nu face legătura între « Basarabi » (Craiovești) și Cantacuzini. Această înrudire de familie, de altfel îndepărtată, nu-l interesează. Nici adversarul său din facțiunea Bălenilor nu relevă, în chip negativ, acest fapt genealogic. Intr-adevăr, dacă scriitorul din tabăra Bălenilor ar fi vrut să opuie pretențiilor de neam mare ale Cantacuzinilor, trecerea sub tăcere a pretinselor merite istorice ale Craioveștilor, nu ar fi lăudat nicidecum pe membrii acestei familii. Totuși, în cronica Bălenilor, în capitolul privitor la Mihnea cel Rău, se arată cum acest domn se purta neomenos cu boierii și cum, cu dreptate, s-a ridicat împotriva lui « banul Barbu Craiovescu ». Mai departe spune că Neagoe Basarab făcea parte din familia Craioveștilor, era fiul lui Pîrvu; Neagoe, care în domnie a făcut « multe bunătăți » [1]. Despre Matei Basarab, care prin numele « Basarab » adoptat ca domn a vrut să arate legitimitatea stăpînirii sale prin descendența din aceiași Craiovești, cronica Bălenilor afirmă cu putere « țara iubea pre domn și domnul pre țară » [2]. (Bineînțeles, cronicarul boier înțelege prin « țară » numai pe boieri.)

Rezultă limpede de aci că autorul acestei cronici nu combate nicidecum pe Craiovești, nu trece sub tăcere meritele reale sau presupuse ale urmașilor lor, deci nu face nici o legătură între aceste familii și aceea a adversarilor săi, Cantacuzinii.

Omiterea numelor « Basarabilor » din cronica Bălenilor are așadar altă explicație. Faptul că autorul ei a scos din introducerea letopisețului povestirea despre « Basarabi », care erau bani la Craiova înainte de întemeierea țării, se datorește ca să zicem așa, unui scrupul de exactitate istorică: el aflase probabil că banatul cîrmuit de Craiovești constituie un fapt ulterior, mult mai tîrziu decît fundarea statului. Omiterea numelui Basarabilor se explică prin înlocuirea lui cu acela mai exact purtat de familie, « Craiovești ». Radu Șerban, Matei Basarab, Constantin Șerban, care, toți trei sînt lăudați și apreciați de cronicar, nu mai sînt arătați ca descendenți din « Basarabi » pentru că în realitate nu făceau parte din această familie și legăturile lor de sînge cu Craioveștii erau în linie femeiască [3].

Mai greu de explicat este suprimarea din cronica Bălenilor a rolului istoric al Buzeștilor în domnia lui Mihai Viteazul. Familia Buzeștilor se stinsese în linie bărbătească, atunci cînd scria acest cronicar. În orice caz, scoaterea ei din istoria domniei lui Mihai nu poate fi pusă în legătură cu dușmănia scriitorului împotriva Cantacuzinilor. O explicație, ținînd seamă de

[1] *Letopisețul Bălenilor*, p. 30, 33, 38.
[2] *Ibidem*, p. 118.
[3] I. C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino*, Buc., 1919, Anexa, Tabla: *Craiovescu*.

legăturile genealogice dintre familiile boierești muntene, ar putea fi faptul că banul Mareș Băjescu, unul dintre principalii boieri din facțiunea condusă de Cantacuzini și pe care cronica Bălenilor îl denunță și-l combate [1], era înrudit cu Buzeștii. Soția lui era nepoată de fiică a lui Preda Buzescu mare ban, unul dintre cei trei frați boieri ai lui Mihai Viteazul [2].

În orice caz, măcar în ce privește rolul istoric al Craioveștilor, pe care-l subliniază și-l exagerează cronica țării scrisă în vremea și pentru Matei Basarab, nu se constată o atitudine ostilă din partea scriitorului favorabil grupării conduse de Băleni. Ambele cronici ale facțiunilor boierești muntene din a doua jumătate a secolului al XVII-lea au pornit pe baza cronicii oficiale, domnești, a Țării Romînești pe care au continuat-o, fiecare în spiritul facțiunii pe care o reprezenta. În cazul Letopisețului Cantacuzinesc este vorba de o simplă continuare a vechiului letopiseț; în cazul cronicii Bălenilor și de prelucrare a acestuia, dar nu și de o schimbare a tendințelor politice în care fusese alcătuit. Această directivă politică reprezintă cîrmuirea țării de către marea boierime, moștenitoarea Craioveștilor și menținerea la domnie a domnilor favorabili acestei oligarhii.

Chiar și atitudinea antigrecească, caracteristică pentru oligarhia boierilor pămînteni veniți la putere o dată cu Matei Basarab și reflectată în letopisețul scris în vremea domniei lui, a fost păstrată și în partea din cronica Bălenilor, în care e prelucrat vechiul letopiseț. Ridicarea boierilor munteni împotriva lui Radu Mihnea, spune cronica Bălenilor, « n-au fost pentru alt (cum să aude den istorii), cît pentru mîndriia și răotatea grecilor». De aceea, « s-au făcut răzmeriță și tulburare pentru răotatia grecilor » [3]. Matei Basarab a trimis la Poartă plîngerile țării, « că i-au mîncat domnii striini cu grecii » [4].

Pînă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea marea boierime munteană, unită în jurul domnilor care erau emanația ei (Matei Basarab, Constantin Șerban) forma singura grupare, care exercita cîrmuirea țării. După căderea dramatică a lui Constantin Șerban, boierimea mare din Țara Romînească se rupe în două facțiuni rivale, una condusă de familia Cantacuzinilor, cealaltă de a Bălenilor. Această situație se reflectă și în dezvoltarea istoriografiei muntene. La mijlocul veacului al XVII-lea, cînd cîrmuirea statului nobiliar era alcătuită de o singură grupare boierească (firește, cu unele excepții), cronica ce reprezintă atitudinea politică a acestei grupări este una. După ce oligarhia boierească se desparte, atunci avem două cronici reprezentînd grupările adverse, cronici care pornesc de la aceeași scriere anterioară.

Letopisețul Cantacuzinesc

Din cercetarea de pînă acum a textelor letopisețelor muntene rezultă că numai partea de la sfîrșitul letopisețului cunoscut de obicei sub numele *Cantacuzinesc* poate să poarte acest nume. Este vorba de acea parte care tratează despre lupta pentru dobîndirea puterii de către gruparea boierească în fruntea căreia se află familia Cantacuzinilor, și care continuă vechiul letopiseț al lui Matei

[1] *Cronica Bălenilor*, p. 152, 165, 169, 173.
[2] I. C. Filitti, *op. cit.*, Anexa, tabla: *Buzescu*.
[3] *Letopisețul Bălenilor*, p. 101.
[4] *Ibidem*, p. 117.

Basarab. Istoricii și istoricii literari au discutat de mult asupra problemelor de cronologie, de compoziție și de autor a părții cantacuzinești a letopisețului, fără a ajunge la rezultate bazate pe o argumentație convingătoare. Este vorba de a ști unde începe cronica scrisă pentru gruparea condusă de Cantacuzini, unde se termină vechiul letopiseț al țării, cînd și în cîte părți a fost redactată partea cantacuzinească a letopisețului și cine este autorul ei. Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, nu ajunge numai critica exegetică a textelor, ci este necesară și așezarea lor în cadrul social și politic, în care au fost redactate. Orice cronică și chiar simplele anale reprezintă o luare de poziții în fața desfășurării evenimentelor, datarea lor și stabilirea persoanei autorului se poate face mai ales pe temeiul analizei atitudinii scriitorului față de mediul său social-politic.

De aceea vom schița în cele următoare fazele și caracterul luptei între grupările politice ale boierilor munteni, ale Cantacuzinilor și ale Bălenilor, la care am făcut aluzie în mai multe rînduri.

După încercările neizbutite ale lui Constantin Șerban, de a relua tronul Țării Romînești, cu ajutorul moldovenilor și al ardelenilor conduși de Gheorghe II Rákóczy, turcii impun ca domni ai țării, împotriva boierilor mari, pe Gheorghe Ghica și pe fiul său Grigore, numiți direct de la Poartă. Acești domni, în special cel din urmă, izbutesc să grupeze în jurul lor pe mulți boieri munteni dintre cei mai bogați, atrăgîndu-i prin avantajele marilor dregătorii și ale privilegiilor.

Între aceștia, alături de o clientelă grecească, adusă în parte de la Constantinopol, se aflau vechi familii muntene, ca aceea a Goleștilor (Leurdeni), și mai tîrziu a Bălenilor, două familii care jucaseră un rol precumpănitor în viața politică a Țării Romînești în veacul al XVI-lea. Împotriva lor se ridică alte familii bogate în moșii, Filipeștii, Mareș banul înrudit cu Buzeștii, Crețuleștii, Brîncovenii și în special Cantacuzinii. Constantin postelnicul Cantacuzino fostul sfetnic al lui Matei Basarab, care încercase să tuteleze pe domnii veniți de la Poartă, este decapitat din ordinul lui Grigore Ghica în anul 1663, la mănăstirea Snagov. Uciderea acestui boier se făcuse în urma pîrii lui Stroe Leurdeanu (Golescu) și a altor boieri din grupa adversă. Sîngele vărsat face ca dușmănia între cele două facțiuni să devie și mai înverșunată. În timpul domniei lui Antonie din Popești (1669—1672), om slab și lipsit de avere, o unealtă a Cantacuzinilor, fiii postelnicului cer răzbunare și obțin condamnarea la moarte a lui Stroe Leurdeanu, învinuit de pîră împotriva tatălui lor. Stroe este apoi iertat la intervenția Elinei, văduva lui Constantin postelnicul, însă a fost călugărit și trimis la mănăstire. Atunci gruparea opusă Cantacuzinilor capătă un șef energic și influent în persoana lui Gherghe banul Băleanu, care obține de la turci mazilirea lui Antonie vodă și readucerea la scaun a lui Grigore Ghica (1672—1673). E rîndul acum al Cantacuzinilor să fie prigoniți, unii dintre frați sînt puși la închisoare, ca și alți boieri partizani ai lor, alții sînt siliți a pribegi în țări străine. În domnia lui Gheorghe Duca (1673—1678) fost domn al Moldovei, de origine grec, se încearcă, desigur din inițiativa turcilor, îngrijorați de neliniștea permanentă din Țara Romînească, o împăcare între cele două grupări, dar la sfîrșitul domniei Cantacuzinii simțindu-se puternici, pretind puterea întreagă și rup relațiile cu Duca. Șerban Cantacuzino, fiul mai mare al postelnicului, cumpără domnia Țării Romînești (1678—1688).

Prima parte a stăpînirii sale se deosebește printr-o cruntă prigonire a boierilor din familiile opuse ridicării facțiunii ajunse la putere. Hrizea fostul mare vistiernic este ucis, Bălenii se văd siliți să fugă în Transilvania. Gruparea Bălenilor nu era însă cu totul înfrîntă, ea posedă, prin membrii ei din diferite familii, numeroase moșii și legături. Șerban Cantacuzino se văzu nevoit către sfîrșitul domniei lui, în 1688, să ajungă la o împăcare între cele două mari grupări de familii. Era silit să ajungă la această soluție, care însemna cedarea unei părți a puterii, din cauza unor împrejurări interne și externe. Progresele ligii antiturcești, cucerirea Ungariei de către imperiali făcea iminentă pentru Țara Romînească nevoia de a lua o poziție în războiul austro-turc; Șerban Cantacuzino era hotărît să treacă pe față la războiul împotriva turcilor și chiar în anul acela a trimis la Viena solia solemnă, care avea misiunea să încheie alianța cu imperiul german. Pentru a putea duce la bun sfîrșit o asemenea politică, Șerban simțea nevoia să neutralizeze vechea opoziție a Bălenilor și a celorlalte familii unite cu dînșii, mai ales că în țară se ridica o nouă opoziție, foarte primejdioasă, pentru că pornea chiar din rîndurile Cantacuzinilor. Doamna Elina, mama domnului, murise în anul 1687 și lăsase imensele averi în moșii, provenite de la boierii Mărgineni, fiilor ei mai mici, cu excluderea lui Șerban vodă, socotit ca destul de avantajat prin deținerea domniei. Dar peste cîtva timp, Șerban pornește cu mînie împotriva fraților săi, Constantin stolnicul și Mihai spătarul, le ia dregătoriile din sfatul domnesc, le smulge testamentul și moșiile rămase de la Doamna Elina. Istoriografia mai veche nu a cunoscut actul, hotărîtor pentru istoria rupturii dintre Cantacuzini, privilegiul de restituire a moșiilor răpite dat unchilor săi Constantin stolnicul și Mihai spătarul, de către Constantin Brîncoveanu, îndată după moartea lui Șerban. În acest act se arată că Șerban, pornindu-se « asupra fraților cu mare pizmă și mînie, cerîndu-le catastihul (moșiilor) cu strînsoare și multe laude că le va face mare rău, fiind el puternic și silnic », le-a luat pe nedrept moșiile Mărginenilor, care acum, la moartea lui, li se restituie [1]. Documentul amintit întărește bănuielile emise de scriitorii contemporani, Ioan Neculce, Radu Popescu, Dimitrie Cantemir, cum că Șerban Cantacuzino ar fi murit otrăvit de frații săi [2].

În momentul cînd se pregătea să dezlănțuie războiul cu turcii și cînd se afla în conflict cu ceilalți Cantacuzini, Șerban se văzu silit să pună capăt vechii dușmănii cu Bălenii, făcîndu-le concesiuni [3]. Boierii din familia Băleanu se întorc din Transilvania chemați de acolo printr-un sol special al domnului și tot atunci revin în țară și fiii lui Hriza vistiernicul, între care și Radu Popescu cronicarul, care-și recapătă moșiile confiscate [4].

---

[1] Arhive Stat. București, *M-rea Radu Vodă*, XXXV/14; Academia R.P.R., document CXXXII/59.

[2] I. Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. I. Iordan, ed. a II-a, Buc., 1959, p. 101; Radu Popescu, la C. Giurescu, *Contribuții la studiul cronicilor muntene*, p. 82; Dimitrie Cantemir, *Evenimentele Cantacuzinilor și ale Brîncovenilor*, în *Opere*, ed. Academiei Romîne, V, p. 7.

[3] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 5, crede că « partida Bălenilor este sdrobită cu desăvîrșire de sălbatica prigonire, cu care Șerban Cantacuzino își inaugurează domnia». Dacă Bălenii ar fi fost sdrobiți cu desăvîrșire, ce interes ar fi avut domnul să-și dea fiica după unul dintre dînșii?

[4] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 46 47.

Grigore postelnicul Băleanu se căsătorește atunci cu domnița Zmaragda, fiica lui Șerban Cantacuzino. Prin această căsătorie se pecetluiește definitiv stingerea rivalității dintre cele două grupări boierești din Țara Romînească; de atunci ele nu mai apar în istorie ca facțiuni organizate [1]. Din această scurtă expunere, pe care am făcut-o asupra luptelor interne, feudale, din această țară în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, se pot trage unele concluzii privitoare la cele două cronici boierești care formează ecoul lor literar. Cronicile sînt scrieri de luptă și de propagandă, ca atare nu au putut fi scrise decît în timpul luptelor între Cantacuzini și Băleni, adică începînd din 1663, data uciderii lui Constantin postelnicul și înainte de stingerea rivalității politice, în 1688, cu prilejul căsătoriei lui Grigore Băleanu cu domnița Zmaragda Cantacuzino. Ceea ce urmează după această dată este adaus cronicăresc, dar nu face parte din structura cronicilor de grupări boierești. În cercetarea alcătuirii celor două cronici trebuie să ținem seamă de variațiunile istorice ale acestei lungi rivalități, de fazele luptei, așa cum le-am înfățișat mai sus și nu numai de linia generală a concurenței dintre clicile boierești.

Rămîne însă de stabilit dacă între cele două grupări de familii boierești au fost deosebiri de doctrină socială și politică sau numai lupta pentru satisfacerea ambițiilor de putere și avere. Unii istorici mai vechi au văzut în Cantacuzini pe reprezentanții unei idei « naționale », apărătoare a intereselor romînești împotriva cotropirii grecești. Xenopol [2] spunea: « Astfel devine partida Cantacuzineștilor, odrăslită și ea dintre greci, reprezentanta intereselor naționale și se încinge în contra grecilor o luptă memorabilă, ce dă interes evenimentelor acestei perioade, lipsită de astfel de domnii însemnate ». Din citirea Letopisețului Cantacuzinesc ar reieși în adevăr că această grupare boierească ar fi apărat țara împotriva cotropitorilor turci și a exploatatorilor greci, că ar fi apărat interesele poporului, de vreme ce cronicarul vorbind de moartea postelnicului Cantacuzino exclamă: « țara toată plînge pre Constantin postelnicul, că au pierdut un stîlp mare. . . plîng-ul și săracii că s-au pierdut mila » [3]. Drăghici, fiul postelnicului « sta tare pentru săraca de țară și făcea milostenii multe și căuta de toți săracii » [4]. Dar toate acestea sînt numai forme de stil fără exemple concrete, la fel ca și învinuirile aduse adversarilor: « ceată spurcată », « procleți », etc. Singurele fapte precise aduse de ambii cronicari împotriva rivalilor din cealaltă grupare sînt prigoanele, uciderile, închisorile și confiscările suferite de ai lor, cînd dușmanii se aflau la putere. Cercetînd structura socială a celor două grupări, constatăm că erau alcătuite din aceleași elemente, adică din familiile marilor proprietari feudali, interesați în păstrarea și extinderea muncii forțate și gratuite a iobagilor, care constituia baza veniturilor lor. Singura deosebire stătea în faptul că, pe cînd Cantacuzinii erau mai bogați decît adversarii lor și aveau mare trecere la Poartă, Bălenii, dintr-o familie veche de boieri munteni, erau siliți, ca să-i poată concura, să facă înțelegere cu grecii țarigrădeni și să sprijine pe domnii străini, numiți direct

[1] Descrierea luptei dintre Cantacuzini și Băleni, după N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, Buc., 1902, p. LXVIII–CXXXVIII; C. Giurescu, *op. cit.*, p. 36–47 și povestirile celor două cronici ale grupărilor rivale.

[2] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor*, ed. III, VII, p. 195.

[3] *Letopisețul Cantacuzinilor*, p. 150.

[4] *Ibidem*, p. 157.

de turci (Radu Leon, Grigore Ghica, Gheorghe Duca). Cantacuzinii, de origine grecească, se opuneau noilor veniţi dintre greci şi continuau politica de exclusivism băştinaş a boierilor care, în prima parte a secolului, cîrmuiseră cu Matei vodă Basarab. Încolo, ambele facţiuni urmăreau acelaşi scop: conducerea statului pe baze nobiliare restrînse, cu un regim feudal exercitat de cîteva familii mari şi cu înlăturarea rivalilor. În politica internă, nici Cantacuzinii, nici domnii susţinuţi de Băleni, n-au făcut nici o reformă în favoarea ţărănimii, dimpotrivă au asuprit-o şi mai mult, iar în politica externă se asemănau întru totul. Cînd turcii erau înfrînţi, atît Grigore Ghica (la Leva în 1664 şi la Hotin în 1673) cît şi Şerban Cantacuzino (după asediul Vienei) încep să se îndrepte spre imperiali şi poloni, pentru a da înapoi, de îndată ce turcii mai dădeau dovadă de putere. Nu poate fi vorba de o politică « naţională » a Cantacuzinilor, lupta lor împotriva elementelor levantine se întemeia, nu pe cruţarea poporului, ci pe rivalitatea pentru veniturile statului. Cînd erau nevoiţi de împrejurări, Cantacuzinii sacrificau şi solidaritatea religioasă, care era în evul mediu mai puternică decît cea de neam. Pentru a obţine sprijinul lui Mihai Apafi principele Transilvaniei, catolic, Şerban şi Mihai Cantacuzino se leagă în scris faţă de dînsul în 1676, ca în Transilvania, « legea noastră nu vom sili a întemeia » [1]. Adevărata cauză fundamentală a luptei dintre facţiunile boiereşti se citeşte în unele pasaje din cronici. Bălenii urau pe Cantacuzini şi pe boierii din familiile înrudite cu ei, pentru că « ei tot boieresc la toţi domnii şi cum s-au îmbogăţit şi cum nu-i bagă în seamă şi numa-i [2] batjocoresc. Iar mai vîrtos pizmuia Băleanul, căci nu l-au pus ban mare la Craiova » [3]. Iar Cantacuzinii sînt şi ei învinuiţi, cu dreptate, că pîrau la turci pe Grigore Ghica, domnul ţării, că vrea să treacă de partea creştinilor, « şi pre urmă să ciară domn la viziriu pre Şărban logofătul Cantacuzino [4].

Cronicile celor două facţiuni sînt imaginea statului nobiliar în epoca de criză politică, economică şi morală, de la sfîrşitul veacului al XVII-lea, ele nu au o valoare ideologică mai adîncă, nu reprezintă curente sociale complexe din perioada orînduirii feudale. Cronicile Moldovei, a lui Miron Costin în special, stau atunci pe o treaptă mai înaltă, în privinţa judecării oamenilor şi a societăţii, deşi sînt şi ele scrise de boierii mari ai acelei ţări, cu interesele lor de clasă.

De fapt, cronicile muntene pe care le studiem, sînt scrise pentru boieri, dar nu de boierii mari. Ele au fost scrise din porunca boierilor de către slugile lor, şi de aceea au rămas anonime.

În această lumină trebuie făcută analiza critică privitoare la data şi autorii diferitelor părţi din cronică.

Cronica lui Matei Basarab se termină cu cuvintele profetice: « vor să vie mari răutăţi asupra aceştii sărace de ţară. Şi va să cază la mare nevoie. Şi vor să pătimească şi cei buni pentru cei răi »[5]. Cum profeţiile se scriu de

---

[1] N. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 196.
[2] În ediţia ultimă a *Letopiseţului Cantacuzinesc*, p. 163, greşit: « numai ».
[3] *Ibidem*.
[4] *Letopiseţul Bălenilor*, p. 152.
[5] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 116—117.

obicei după împlinirea faptelor și sînt atribuite unor persoane din trecut, spre a le da autoritate, este de crezut că și vorbele atribuite lui Matei vodă au fost scrise după sau în vremea marii răscoale a seimenilor din anii 1655—1656, răscoală cu caracter social antiboieresc, cum spune și cronicarul că seimenii «abătură în neamul romînesc, în boiari»[1]. Solidaritatea boierilor și a domnului Constantin Șerban, apare încă totală în această continuare a cronicii lui Matei Basarab, pînă la anul 1658. Dar odată cu urcarea la scaunul Țării Romînești a lui Mihnea III (1658—1659), cronica devine o cronică de opoziție boierească împotriva domnului, pentru că întreaga boierime munteană a fost împotriva acestui domn, care a încercat o cîrmuire întemeiată pe sprijinul slujitorilor și al altor elemente populare[2]. Dar în povestirea acestei domnii apar, pentru întîia oară, Cantacuzinii: cronicarul descrie pe larg, cu simpatie, cum a scăpat Constantin postelnicul și cu fiii lui de prigoana lui Mihnea. Avem deci a face de aci înainte cu cronica de luptă și de propagandă a Cantacuzinilor împotriva rivalilor lor? Credem că nu. Mai întîi ceea ce nu s-a observat pînă acum, în această parte a cronicii se află și un pasaj favorabil lui Ghica, domnul de mai tîrziu, care a pus să fie ucis postelnicul Cantacuzino. Anume, vorbind de lupta de la Strunga, în Moldova, între Grigore Ghica și Gheorghe Ștefan, cronicarul spune: «cu voia lui dumnezeu fost-au izbînda lui Gligorașco vodă.... Iar Ștefan vodă de-abia au scăpat»[3]. Pe de altă parte, autorul Letopisețului Bălenilor folosește și el pentru domnia lui Mihnea III aceeași continuare a letopisețului lui Matei Basarab, intercalînd în cronica sa aceleași amănunte despre salvarea lui Constantin postelnicul Cantacuzino[4], și am arătat mai sus că acest cronicar nu a putut folosi ca izvor Letopisețul Cantacuzinesc[5].

De asemenea capitolul care descrie în continuarea domniei lui Mihnea III, pe aceea a lui Gheorghe Ghica (1659—1660)[6] nu face parte din letopisețul scris pentru Cantacuzini, de vreme ce nu cuprinde nici un cuvînt despre familia lor, dar laudă, dimpotrivă, pe Ghica pentru judecățile drepte, iertarea de dări a celor săraci. Se știe că acest domn era tatăl lui Grigore, care, este înfierat de cronicarul cantacuzinesc cîteva pagini mai departe, pentru uciderea lui Constantin postelnicul.

Domnia lui Gheorghe Ghica (1659—1660) așa cum este descrisă în Letopisețul Cantacuzinesc, apare aproape la fel, cu reproduceri ad literam și în Letopisețul Bălenilor[7]. *Dar acesta este ultimul capitol care coincide ca text în cele două cronici.* De aci înainte, de la povestirea evenimentelor din anul 1660, adică de la urcarea la scaunul Țării Romînești a lui Grigore Ghica, textele încep să difere cu totul. Îndată după povestirea căderii lui Gheorghe Ghica, se introduc în Letopisețul Cantacuzinesc motivele de recunoștință, pe care ar fi trebuit să le aibă fiul său Grigore pentru Constantin

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 121.
[2] *Ibidem*, p. 130—141.
[3] *Ibidem*, p. 132—133.
[4] *Letopisețul Bălenilor*, p. 144.
[5] Vezi mai sus, p. 221.
[6] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 141 144.
[7] *Letopisețul Bălenilor*, p. 147—150 (de fapt numai pînă la p. 148).

postelnicul, cu scop evident de a sublinia oroarea crimei sale [1]. Numai de aci începe partea cantacuzinească a cronicii, pentru că aci se expun premisele luptei dintre grupările boierești, se motivează însăși scrierea cronicii. Această cronică, deși scrisă naiv, cuprinde desfășurarea unei drame, care începe cu uciderea postelnicului și se termină cu nunta domniței Zmaragda.

Deci cronica scrisă pentru Cantacuzini începe cu anul 1660 și a pornit să fie redactată după 1663, data omorîrii lui Constantin Cantacuzino. Și cronica Bălenilor începe tot cu anul 1660, numai cît autorul ei a supus partea anterioară comună, cronica veche a țării, unei vaste prelucrări, ceea ce scriitorul cantacuzinesc nu a făcut.

Tot din analiza de mai sus rezultă că după moartea lui Matei Basarab (1654), cronica lui, cronica oficială, a fost continuată pentru încă șase ani de către un scriitor cu atitudine neutră, care are cuvinte bune și pentru Cantacuzini și pentru Ghiculești, căci aceștia nu erau încă dezbinați, într-o vreme cînd clasa stăpînitoare trebuia să fie solidară în fața mișcării sociale conduse de seimeni și a încercării de cîrmuire potrivnică marii boierimi a lui Mihnea III.

Numai după acest adaus unitar se despart cele două cronici, a Cantacuzinilor și a Bălenilor. Prima parte a Cronicii Cantacuzinilor este foarte scurtă, a fost redactată în timpul pribegiei lui Grigore Ghica în apus (după 1664) [2]. Scrierea cuprinde numai un singur fapt, încadrat în istoria domniei lui Grigore vodă (1660—1664): uciderea și deplîngerea lui Constantin postelnicul Cantacuzino. De aceea, din cauza scurtimii ei, și a caracterului ei monografic, socotim că această parte a cronicii provine dintr-un pamflet: *Uciderea boierului Constantin postelnicul*. Literatura de pamflete, scurte povestiri, vestejind pe anumiți adversari, a fost destul de bogată și importantă din punctul de vedere al istoriei sociale în țările romîne în secolele XVII—XVIII (în acest din urmă secol se răspîndesc pamfletele în versuri). În Letopisețul Cantacuzinesc mai este intercalat un asemenea pamflet, care, se vede bine prin cuprinsul său fără legătură directă cu textul cronicii, prin titlul său separat și prin așezarea sa anacronică în cuprinsul letopisețului, că a fost o lucrare care a circulat și independent. « Povestirea unor boieri răi . . . Ghinea vistierul ce i-au zis Țucala și Radu armașul, ce i-au zis Vărzariul » [3]. Prezentăm, așadar, ipoteza că Letopisețul Cantacuzinesc provine dintr-un pamflet care era o scurtă scriere, separată de cronici, despre uciderea lui Constantin postelnicul. O dată cu desfășurarea luptei între grupările boierești care ia amploare și scurta descriere a morții lui Constantin a fost amplificată, luînd forma unei cronici și a fost atașată, cu acest prilej, la cronica țării. Astfel s-a născut istoriografia de partidă în Țara Romînească.

A doua parte sau etapă a cronicii cantacuzinești duce povestirea pînă la domnia lui Șerban Cantacuzino, scrisă treptat pe măsura evenimentelor.

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 144—146.

[2] *Ibidem*, p. 144—152. Povestirea se termină cu fuga lui Grigore Ghica în « Țara Nemțească » *unde șade acolo*. A șezut pînă în 1670.

[3] *Ibidem*, p. 153 155. În cele mai importante manuscrise acest pamflet este așezat îndată după terminarea celui privitor la Constantin postelnicul, ceea ce arată că acolo s-au adăugat întîi cele două anexe la cronica veche și numai mai tîrziu s-a continuat povestea.

Atitudinea rece a cronicarului față de Șerban Cantacuzino ca domn, este o dovadă că domnia lui a fost descrisă de o slugă a fraților mai mici în epoca în care se produsese ruptura între frații Cantacuzini, în 1687, după moartea doamnei Elina. Cronicarul vorbește chiar mai mult despre Elina decît despre însuși domnul, probă că provenea dintre credincioșii acestei ramuri a familiei, certată cu domnul pentru stăpînirea moșiilor Mărginenilor [1].

Socotim că întreaga scriere istorică redactată pentru Cantacuzini a putut fi scrisă de același cronicar, slugă a familiei. Oameni de această categorie, care să fie și scriitori, erau puțini iar în decursul istoriei Cantacuzinești, începînd cu anul 1660, nu aflăm deosebiri contrastante de stil și de cultură. N. Iorga a propus ca autor pe Stoica Ludescu, care era o slugă, cu calitate de mic boier, din clientelă, a Cantacuzinilor.

Era un fel de secretar al lor, logofăt, deci șef de cancelarie, care le redacta actele de familie. În cronică se vorbește de Stoica Ludescu « slugă bătrînă la casa răposatului Constantin postelnicul », iar în actele redactate de acest om de încredere al familiei, se intitula exact la fel: « Am scris eu, bătrînul, sluga dumnealor, Stoica Liudescu logofăt »[2]. Toate acestea indică probabil paternitatea lui Ludescu asupra cronicii cantacuzinești. Scriind sub patronajul stăpînilor săi feudali, el nu poate semna o cronică inspirată de aceștia. Obiecțiunile care s-au ridicat mai demult și apoi și recent împotriva lui Stoica Ludescu ca autor al cronicii se bazează pe răceala lui față de Șerban Cantacuzino ca domn, dar se uită faptul că acel scriitor se afla alături de frații domnului, în vremea cînd se produsese ruptura din sînul familiei. [3].

O ultimă problemă în legătură cu *Letopisețul Cantacuzinesc* rămîne de cercetat în cadrul fixat prezentei cercetări, anume aceea a locului unde se sfîrșește acest letopiseț.

Autorul letopisețului își sfîrșește misiunea de apărare a cauzei familiei o dată cu anunțarea căsătorici domniței Zmaragda [4] a lui Șerban vodă cu Grigorașcu postelnicul Băleanu [5], care pecetluia sfîrșitul luptei între cele două facțiuni boierești. El nu ajunge cu povestirea faptelor pînă la moartea lui Șerban vodă, pentru care nu mai avea interes și nici nu s-a apucat, în calitate de slugă a unchilor noului domn, Constantin Brîncoveanu, să scrie istoria acestuia, pentrucă această operă nu i-a fost încredințată lui și urma s-o facă altul mai tînăr, Radu logofăt Grecianu, care avea ambiții mai mari

---

[1] Vezi mai sus, p. 226.

[2] N. Iorga, *Cronicile muntene*, p. 325—326. Cf. și discuția paternității cronicii Cantacuzinești în introducerea lui C. Grecescu și D. Simonescu la ediția publicată de dînșii, p. XIV—XIX.

[3] C. Giurescu, *Contribuții la studiul cronicilor muntene*, p. 5—7, crede că Stoica Ludescu a scris numai partea din cronică pînă la domnia lui Șerban, dar nu și această domnie, bazîndu-se pe tonul rece al scriitorului față de domn. I. Ionașcu, *Despre logofătul Stoica Ludescu și paternitatea cronicii Istoria Țării Romînești*, în „Analele Universității « C. I. Parhon », București seria Științe Sociale", 5, 1956, p. 261—296, arată că Stoica Ludescu în 1687 refuză să se supună unei porunci a lui Șerban Cantacuzino, de unde trage un argument, că nu poate fi autorul cronicii Cantacuzinilor.

[4] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 184. Editorii au adoptat numele Alexandra, dar numele domniței era Zmaragda (așa în ms. C, mai jos, p. 185: « doamna Manda »), Zmaragda în *Letopisețul Bălenilor*, p. 210 211.

[5] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 184.

de autor. Cronica scrisă probabil de Ludescu se termină, după moartea domniţei Zmaragda cu unele amănunte contemporane privitoare la războiul cu turcii, după care încheie cu aceste cuvinte: « Şi aşa cu înţelepciunea lui, toate le au potolit »[1]. Aci se termină letopiseţul în cele mai multe şi mai bune manuscrise, chiar în manuscrisul care a servit ca bază ultimei ediţii critice, provenind din biblioteca fiului lui Constantin stolnicul Cantacuzino, Ştefan vodă[2], însă în unele manuscrise povestirea cronicii continuă cu moartea lui Şerban vodă şi cu începutul domniei lui Brîncoveanu, pînă la anul 1690[3]. Editorii cronicii în ediţia critică pe care am folosit-o şi în prezentul studiu, au considerat acest adaus ca o parte integrantă a cronicii, scrisă de cronicarul cantacuzinesc, socotind că a fost ulterior suprimat de alcătuitorii unor compilaţii din vremea fanarioţilor[4]. Este însă mult mai probabil ca adausul să fi fost datorit unui alt scriitor decît sluga Cantacuzinilor tineri învrăjbiţi cu Şerban, un dregător al lui Şerban vodă, care-l laudă ca pe un mare stăpînitor, făcîndu-i panegiricul.[5] Argumentele pentru terminarea cronicii cantacuzineşti la locul indicat (« Şi aşa cu înţelepciunea lui. . . ») sînt aşadar, tradiţia celor mai bune manuscrise, schimbarea tonului cronicarului faţă de Şerban vodă, şi, în plus, începutul textului cronicii lui Radu Grecianu, care formează continuarea textului *Letopiseţului Cantacuzinesc*. La începutul primului capitol al cronicii lui Brîncoveanu, [6], Radu Grecianu povesteşte mai întîi sfîrşitul domniei lui Şerban Cantacuzino de «la leatul 1688, spre sfîrşitul vieţii lui » cu trimiterea soliei Ţării Romîneşti la Viena pentru alianţă, întrevederea lui Constantin Brîncoveanu, pe atunci mare logofăt, cu generalul Veterani în Transilvania, apoi boala şi moartea lui Şerban vodă[7]. Sînt tocmai faptele din domnia lui Şerban ce lipsesc din versiunea Letopiseţului Cantacuzinesc, care se termină cu cuvintele: « Şi aşa cu înţelepciune. . .», fapte necesare pentru a face legătura cu domnia lui Brîncoveanu, subiectul noii cronici. Letopiseţul Cantacuzinesc se termina deci în acel loc[8].

Letopiseţul Cantacuzinesc îşi împlinise misiunea de cronică a unei facţiuni boiereşti, o dată cu împăcarea celor două grupări adverse în 1688. Cronica Bălenilor, scrisă pentru apărarea cauzei politice a celeilalte facţiuni, constituie un răspuns la Letopiseţul Cantacuzinesc, pe care l-a cunoscut, de vreme ce-i răspunde[9].

Dar acest răspuns se opreşte şi el la anul 1688, data împăcării Bălenilor cu Cantacuzinii. În 1690, sau după aceea, un asemenea răspuns, care era o armă de luptă, îşi pierde orice interes. De vreme ce cronica Bălenilor răspunde cronicii adverse pînă la anul 1688, este clar că textul acesteia din urmă se terminase cu acel an, şi că partea care continuă povestirea pînă în anul 1690

---

[1] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 188.
[2] *Ibidem*, p. XXXIX (introducerea), ms. V, scris între 1714 şi 1716.
[3] *Ibidem*, p. 188–196.
[4] *Ibidem*, p. LVI–LVII (introducere).
[5] *Ibidem*, p. 193.
[6] De fapt al doilea, primul formînd o introducere a scrierii.
[7] Radu Grecianu, *Viaţa lui C. Brîncoveanu*, ed. St. Grecianu, Buc., 1906, p. 9.
[8] Grecianu (*op. cit.*, p. 8) vorbind de războiul turco-german, spune: « la viaţa acestuiaşi Şerban vodă pare-mi se că scrise vor fi » ceea ce nu înseamnă că nu cunoaşte cronica lui Şerban, ci, i se pare că descrierea războaielor ar putea fi acolo completă.
[9] Vezi paragraful următor.

este adăugată ulterior, fără a mai face parte din cronica de luptă a facţiunii Cantacuzinilor.

Letopiseţul Cantacuzinesc începe aşadar cu deschiderea luptei dintre grupările boiereşti, cu uciderea lui Constantin postelnicul în 1663 şi se termină cu încetarea acestei lupte în 1688. El a fost scris din bucăţi, şi continuat pe măsura desfăşurării conflictului, comunicat cititorilor boieri şi poate altora, ca argumentaţie politică de caracter polemic.

Letopiseţul Bălenilor

Letopiseţul Bălenilor reprezintă o luare de poziţie opusă celei adoptate de Letopiseţul Cantacuzinesc şi a fost întocmit cu scopul de a răspîndi în cercul cititorilor dovada dreptăţii cauzei Bălenilor şi a grupului lor boieresc. Acest grup, se înţelege din citirea cronicii, are dreptul să cîrmuiască ţara, căci posedă o superioritate morală asupra adversarilor, care folosesc numai intriga, jaful, trădarea şi crima pentru a dobîndi puterea şi a o păstra. După acest cronicar, Constantin postelnicul a fost executat ca trădător, Cantacuzinii au prigonit şi au ucis în chip sălbatic pe boierii adevăraţi patrioţi, domnia lui Şerban vodă a fost o stăpînire tiranică.

Şi acest letopiseţ începe, după prelucrarea şi completarea vechiului letopiseţ unitar al ţării, cu povestirea uciderii lui Constantin postelnicul şi se termină, de asemenea, cu căsătoria domniţei Zmaragda cu Grigore Băleanu, punctul final al luptei dintre clicile boiereşti.

Cronica Bălenilor este un răspuns la aceea a Cantacuzinilor. Nici nu ne putem închipui că cele două facţiuni pregăteau cîte o scriere a aceloraşi fapte, fără a şti una de alta. Cele două cronici formează o polemică, nu sînt lucrări de savanţi izolaţi de lupta politică. Întîi a fost scris Letopiseţul Cantacuzinesc, pentru a denunţa uciderea lui Constantin postelnicul, ca victimă nevinovată; de aci a pornit polemica, adversarii răspunzînd cu denunţarea prigonirilor suferite de dînşii. Nu este exclus ca pe măsură ce « apărea » un capitol aparte al unuia dintre letopiseţe să se fi redactat şi capitolul de răspuns din cronica adversă, căci amîndouă cronicile sînt redactate din bucăţi.

S-a arătat mai sus că autorul cronicii Bălenilor a folosit şi el vechiul letopiseţ al ţării, independent de textul inclus în Letopiseţul Cantacuzinesc, nu l-a copiat deci pe acesta din urmă. Aceasta nu înseamnă că nu a cunoscut cronica părţii adverse, pe care o combate. Se află în cronica Bălenilor aluzii la textul Letopiseţului Cantacuzinesc, care nu au fost relevate pînă acum.

Vorbind de moartea lui Drăghici Cantacuzino la Constantinopol, în 1668, autorul cronicii Bălenilor spune: « Zic unii că l-ar fi otrăvit grecii, iar alţii zic că au murit de ciumă, precum au şi fost, dupre cum în urmă s-au dovedit ».[1] Cei care zic că Drăghici a fost otrăvit de greci şi pe care cronicarul Bălenilor îi dezminte, sînt Cantacuzinii, care în cronica lor denunţă ca otrăvitori pe Necula Sofiialiul « grec de la Rumele » şi pe « Balasache grec ţarigrădean », pe care-i face « răi şi pizmaşi neamului rumînesc »[2].

Mai jos, cronicarul Bălenilor povesteşte cum Cantacuzinii au învinuit pe aceiaşi boieri greci, Sofialăul şi Balasache că vor să-i omoare, « care aciasta

[1] *Cronica Bălenilor*, p. 159.
[2] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 157.

nu o făcia de alt, fără cît să fie totdeauna ei mai mari »[1], ceea ce constituie un răspuns dat Letopisețului Cantacuzinesc care pe larg învinuiește pe acești greci că au prădat pe boieri, că Radu Leon, « domnul, făcea sfat în taină cu Sofiialiul și cu Balasachie... să prade pe boieri » și, împreună cu Stroe Leudreanu, « să ucigă o seamă de boieri »[2]. Letopisețul Cantacuzinesc spune că boierii adversari ai lui Radu Leon « alergară.. la părintele mitropolitul Theodosie », care este arătat astfel ca fiind căpetenia lor[3], pe cînd cronica Bălenilor, ca să nu acorde autoritatea bisericii boierilor răzvrătiți, spune că « boierii strîngîndu-să la vlădica Theodosie, spuindu-i jalba, cum au vrut să-omoare grecii », deci mitropolitul nu era capul răzvrătiților, cum spune adversarul[4].

Cînd Antonie vodă judecă pe Stroe Leurdeanu ca autor moral al uciderii lui Constantin postelnicul, cronicarul Cantacuzinesc spune că « au vădit pre Stroe Leurdeanu cu trei răvașe scrise cu mîna lui », în care cerea omorîrea postelnicului, răvașe care s-au cetit în divan[5]. Cronica adversă răspunde, punînd la îndoială autenticitatea răvașelor, « care ar fi fost izvod... după acelea », deci copii, « alții într-alt chip zicea »[6]. « Alții » sînt Cantacuzinii, cum spun în cronica lor.

Tot în istoria domniei lui Antonie vodă, Letopisețul Cantacuzinesc povestește cum fruntașii grupării boierești a Bălenilor, anume Gherghe Băleanu, Hriza vistiernicul și alții, « o ceată spurcată », au făcut sfat să omoare pe Mareș banul, pe Radu Crețulescu și pe Șerban Cantacuzino. Aceștia prinzînd de veste, îi trag în judecată pe adversari și domnul mazilește pe Gherghe Băleanu și pe partizanii lui din slujbele boierești[7]. Letopisețul Bălenilor răspunde: « Postelniceștii (fiii lui Constantin postelnicul) li s-au nălucit precum banul Gherghe cu ai lui și cu ceilaltă boierime a țării făcură sfat între dînșii să omoare pre banul Mareș, pre Crețulescul și pre Șerban spătar și pre ai lor ». Cronicarul adaugă: « Ce au găsit ei cu socoteala lor, ei vor fi știut, iar aceea ce am văzut știm », adică faptul că judecata domnească nu a dovedit vina Bălenilor, ci acuzația a fost adusă de Cantacuzini, « pentru ca să depărteze pre toți boiarii de pre lîngă curte și să le ia boieriile și să le dea la ai lor »[8]. Aici avem un răspuns nu numai la învinuirile aduse de Cantacuzini Bălenilor în divan, ci un răspuns dat Letopisețului Cantacuzinesc, căci se reproduc elemente formale din povestirea acestuia: Cei învinuiți sînt « Gherghe Băleanu, Hriza vistiernic, Staico Bucșanul, Radu Știrbei și cu alții », în textul scris pentru Cantacuzini, iar în cronica Bălenilor tot numai aceste patru nume « și alții ». Boierii ce urmau să fie uciși de ei sînt în Letopisețul Cantacuzinesc: Mareș banul, Radu Crețulescu și Șerban Cantacuzino, de asemenea în cronica Bălenilor se dau exact aceste trei nume, cu adaosul « și pre ai lor ». Erau deci mai mulți presupuși complotiști și mai multe

[1] *Cronica Bălenilor*, p. 160.
[2] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 159.
[3] *Ibidem*.
[4] *Cronica Bălenilor*, p. 160.
[5] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 161.
[6] *Cronica Bălenilor*, p. 164.
[7] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 163.
[8] *Cronica Bălenilor*, p. 165–166.

presupuse victime; faptul că dintre toți se dau în amîndouă cronicele numai aceste nume, aceleași, arată că e vorba de folosirea textului cantacuzinesc în răspunsul dat de Băleni.

Reiese din aceste exemple, care se pot înmulți, că Letopisețul Cantacuzinesc a fost cunoscut și folosit de cronica Bălenilor, care formează un răspuns dat celei dintîi.

În legătură și ca o consecință a faptului stabilit că prin cronica Bălenilor s-a dat un răspuns Letopisețului Cantacuzinesc este și stabilirea datei cînd a fost scrisă cea dintîi. Ca operă de polemică, ea trebuie considerată ca o armă de luptă, apărută într-un moment al luptei. În nici un caz, tonul ei pasionat, răspunsurile punct după punct la învinuirile adversarilor, invectivele și atacurile personale n-o clasează între operele erudite, scrise după stingerea dușmăniilor, după împăcarea dușmanilor. Ni se pare indiscutabil că această cronică a fost redactată în timpul luptei dintre cele două grupări boierești, înainte de împăcarea din 1688, fapt care a fost adăugat la sfîrșit ca o încheiere.

Așa au văzut lucrurile și N. Iorga și C. Giurescu, care consideră cronica Bălenilor redactată în vremea domniei lui Șerban Cantacuzino și terminată prin 1687—1688 [1]. Trebuie însă să menționăm și părerea lui C. Grecescu în studiul pregătitor la o nouă ediție a cronicii, în care afirmă că scrierea care se termină cu faptele anului 1688 a fost redactată după 1693, moartea lui Constantin Cantemir din Moldova, pomenită în toate manuscrisele și chiar după 1703, pentru că atunci Radu Popescu, pe care-l crede autor al cronicii, putea s-o scrie, avînd în vedere «timpul liber de care dispunea», rămînînd fără dregătorie [2].

Trebuie să ne ridicăm cu hotărîre împotriva unei astfel de metode, care face abstracție de caracterul general al scrierii, de împrejurările politice și sociale pe care le reflectă, care sînt elementele hotărîtoare ale datării, pentru a se opri la o simplă aluzie din textul copiilor manuscriselor. Cîtă vreme nu se poate dovedi că arhetipul manuscriselor păstrate este identic cu originalul autorului și nu este el însuși o copie cu adaosuri, această indicație metodică n-are nici o valoare. Dimpotrivă, ultimele părți ale cronicii Bălenilor vădesc pe un scriitor contemporan cu evenimentele și nu pe cineva care scrie din memorie mult timp după petrecerea faptelor povestite. Siguranța și precizia informației, lipsa unor inversiuni cronologice ale împrejurărilor descrise, care se întîmplă așa de des în cronicile scrise tîrziu după trecerea lor (de pildă cu Letopisețul Moldovei al lui Miron Costin), arată că avem de-a face cu o scriere contemporană. Posedăm de altfel și o indicație directă în acest sens: vorbind de luarea cetății Buda de către trupele austriece, cronicarul scrie « În scurtă vreme și cu multă vărsare de sînge o au luat de la turci, stăpînind-o turcii 145 de ani, *pînă acum*, ci o au luat nemții » [3]. « Acum » la vremea luării Budei și nu *atunci*. Autorul însemnează un fapt prezent, la aflarea lui. Buda a fost luată de austrieci la 2 septembrie 1686 s. n. [4], după ce fusese stăpînită de turci din 1541, adică 145 de ani. În 1686 cronica Bălenilor era în curs de redactare.

---

[1] N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 346. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 29—31.

[2] Constantin Grecescu, *Cîteva date noi în legătură cu « Istoriile domnilor Țării Romînești »*, în volumul *În amintirea lui Const. Giurescu*, Buc., 1944, p. 288.

[3] *Cronica Bălenilor*, p. 209.

[4] I. W. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, V, p. 124.

De observat însă că ultimii ani din istoria Țării Romînești cuprinși în această cronică, adică tot ce urmează după anul 1685 pînă în 1688, cînd se povestește căsătoria, apoi moartea domniței Zmaragda, cu care se încheie cronica, formează o povestire foarte scurtă, expediată în mai puțin de două pagini, fără obișnuitele atacuri împotriva lui Șerban vodă [1]. Această parte de la urmă a fost adaugată mai ales cu scopul de a se consemna înfrîngerile turcilor în războiul cu nemții, dar cronica era gata scrisă în 1686, la o dată cînd conflictul între Cantacuzini și Băleni era încă în toi.

Cît despre argumentul că autorul n-a putut scrie, decît atunci cînd nu avea dregătorie, să nu uităm că Grigore Ureche, Miron Costin, Radu Grecianu, au scris tocmai în vremea funcționării lor ca dregători. De altfel, cum se va vedea mai jos, Radu Popescu nu mai poate fi socotit autorul cronicii. Rămîne în orice caz bine stabilită datarea cronicii din vremea domniei lui Șerban Cantacuzino. Această cronică, întocmai ca și a Cantacuzinilor, este anonimă, desigur voit anonimă, pentru că a fost scrisă și ea de un boier mic din clientela grupării de boieri conduși de Băleni, după indicațiile lor și nu era util ca numele acestuia să acopere o pledoarie politică, ce și-ar fi pierdut în acest chip din autoritate.

Istoricii mai vechi au încercat totuși să atribuie cronica unui boier mare al vremii, privind problema autorului din punct de vedere individualist, ca și cum această cronică ar fi răspuns vederilor personale ale cuiva și nu ale unei pături sociale, cum este cazul în realitate.

Aron Densușianu și apoi N. Iorga au atribuit cronica lui Constantin căpitanul Filipescu, boier mare, nepot de soră a lui Șerban Cantacuzino, și în același timp rudă cu Bălenii [2]. N. Iorga a publicat chiar cronica Bălenilor sub numele lui Constantin Filipescu [3].

Dar singurul argument adus în acest sens, prezența pe un singur manuscris, al cronicii, o copie tîrzie a însemnării: « Această carte s-au scris de Constantin căpitan, mai 10 dni, leat 7269 (1761) » [4], nu constituie o dovadă. Constantin căpitanul din 1761, nu era Constantin Filipescu din veacul precedent, ci un copist de cronici, nu un autor. Cronica Bălenilor vorbește de un Constantin Filipescu la persoana a treia, iar autorul pomenește despre el însuși la persoana întîi; cronica Bălenilor este scrisă împotriva Cantacuzinilor, pe cînd Constantin Filipescu făcea parte din gruparea lor politică [5].

Mai tîrziu I. G. Sbierea [6] și pe larg C. Giurescu au argumentat pentru paternitatea lui Radu Popescu, fiul lui Hrizea vistiernicul, asupra cronicii Bălenilor și această atribuire a fost adoptată de numeroși cercetători.

Într-un număr de manuscrise letopisețul Bălenilor continuă cu povestirea istoriei Țării Romînești și după 1688 și anume cu cronica lui Radu Popescu, care cuprinde expunerea răstimpului dintre anii 1688—1728. Cronica

[1] *Cronica Bălenilor*, p. 209—211.
[2] A. Densușianu, *Istoria literaturii romîne*, ed. II, Buc., 1894, p. 224.
[3] C-tin Filipescu, *Istoriile domnilor Țării Romînești*, ed. N. Iorga, Buc., 1902.
[4] Academia R.P.R., *ms. rom.*, nr. 439; I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriselor romînești ale Academiei Romîne*, II, p. 143.
[5] Cf. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, p. 3—36 și A. A. Vasilescu, *Contribuțiuni la biografiile cronicarului Radu Popescu și compilatorului Constantin Căpitanul*, în vol. *În amintirea lui C. Giurescu*, Buc., 1944, p. 533—546.
[6] I. G. Sbierea, *Mișcări culturale și literare*, p. 200—201.

lui Radu Hrizea Popescu publicată de N. Bălcescu în revista *Magazin istoric pentru Dacia*, IV, începe cu anul 1699[1] dar Constantin Giurescu a descoperit și a publicat textul care face legătura între letopisețul Bălenilor și cronica lui Radu Popescu, adică istoria anilor 1688—1699, dovedind totodată că această parte de legătură a fost scrisă tot de Radu Popescu[2]. Cu alte cuvinte Radu Popescu vornicul a scris o cronică a Țării Romînești dintre anii 1688—1729, o continuare a cronicii Bălenilor. Cronica lui Radu Popescu a fost redactată în vremea domniei lui Nicolae Mavrocordat în Muntenia și anume sub patronajul acestui domn, începînd din anul 1720 și continuînd să lucreze cu întreruperi pînă la moartea autorului (1729)[3].

Nicolae Mavrocordat a scos din compilația de cronici alcătuită din inițiativa lui începutul cronicii lui Radu Popescu (1688—1699) care nu-i plăcuse, din motive, se pare, de politică externă (atitudine antiturcească) și personale (pasagiul omis se termină cu otrăvirea, de către Brîncoveanu a lui Scarlat fratele lui Nicolae Mavrocordat)[4], dar există manuscrise, în care s-a copiat întreaga cronică a lui Radu Popescu, în continuarea cronicii Bălenilor[5].

Întemeindu-se pe prezența în unele manuscrise a celor două cronici în continuare neîntreruptă și pe aparenta unitate de vederi politice a Cronicii Bălenilor cu a lui Radu Popescu, amîndouă fiind animate de dușmănie împotriva familiei Cantacuzinilor, Constantin Giurescu, folosind o sugestie mai veche a lui I. G. Sbiera[6], a conchis că și Letopisețul Bălenilor a fost redactat de același autor, adică tot de Radu Popescu[7].

Înainte de a cerceta în chip critic celelalte argumente aduse pentru paternitatea lui Radu Popescu asupra cronicii Bălenilor, trebuie să examinăm problema de a ști dacă această cronică formează o unitate de compoziție și de concepție în privința atitudinii politice cu aceia a lui Radu Popescu, așadar dacă aceste două scrieri formează două părți ale aceleiași lucrări, așa cum au crezut C. Giurescu și Const. Grecescu.

Mai întîi chiar acești doi istorici și editori recunosc faptul că cele două părți atribuite de dînșii aceluiași autor au fost scrise la date deosebite. Cronica Bălenilor a fost redactată (terminată zicem noi) în 1688, după Giurescu, în 1703, după Grecescu[8], iar cronica scrisă de Radu Popescu privitoare la anii 1688—1728, a fost întocmită între anii 1719—1729[9]. Admițînd drept bună datarea lui Giurescu, avem a face cu două scrieri despărțite între ele prin patru decenii. În aceste condițiuni reunirea lor în unele manuscrise într-un

---

[1] *Magazin istoric pentru Dacia*, IV, 1847, p. 21—62, 93—178.

[2] C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, p. 80—92.

[3] *Ibidem*, p. 76 și urm.; Constantin Grecescu, *Cîteva date noi în legătură cu « Istoriile domnilor Țării Romînești »*, în vol. *În amintirea lui C. Giurescu*, Buc., 1944, p. 277—289, studiu premergător unei ediții a lui Radu Popescu, căruia îi atribuie și Letopisețul Bălenilor.

[4] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 92 și 537.

[5] Academia R.P.R. *ms.* nr. 436 mssele Cluj (Bibl. Universității), nr. 646, Filiala Academiei fond Blaj, nr. 91; loc. cit., fond Oradea nr. 127 și 241 (din *Repertoriul Manuscriselor de cronici din R.P.R.*, de I. Crăciun și A. Ilieș, în curs de apariție).

[6] I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare*, 189, p. 204—205.

[7] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 76—119 și C. Grecescu, *op. cit.*

[8] Asupra acestor datări, vezi mai sus, p. 235.

[9] C. Grecescu, *op. cit.*, p. 288—289.

text în continuare, fără indicarea precisă că se datoresc aceluiași autor, nu are decît valoarea unei compilații datorite unui copist. Cronica n-a fost scrisă în continuare, ci completată mult mai tîrziu.

Dar analiza atitudinii politice a celor două cronici arată că scriitorii lor au urmărit scopuri și tendințe diferite. Cronicile noastre vechi, oricît de restrîns ar fi fost cercul cititorilor lor, din cauza difuzării lor numai în copii manuscrise, care treceau din mînă în mînă, reprezintă mai mult decît un act pur individual. Ele au fost scrise întotdeauna pentru cineva, pentru domn, pentru clasa marilor boieri, pentru o grupare de familie. Cronica Bălenilor a fost scrisă de o slugă a familei pentru gruparea de boieri condusă de Băleni, cronica lui Radu Popescu a fost scrisă pentru domnul fanariot Nicolae Mavrocordat de un mare boier al său. S-a spus că în ambele opere cronicărești sînt vizați Cantacuzinii în calitate de adversari. Este adevărat că acești boieri au fost rivalii Bălenilor, iar mai tîrziu, mult mai tîrziu, au fost prigoniți și de Nicolae Mavrocordat, pentru cu totul alte motive, căci reprezentau o piedică în calea instaurării autorității domnilor fanarioți față de marea boierime. Aceasta nu înseamnă o linie unitară a atitudinii politice a celor două cronici care erau scrise pentru interese deosebite și patroni diferiți. Ostilitatea lui Radu Popescu împotriva Cantacuzinilor în cronica ce-i poartă numele nu pornește de la vechile resentimente ale familiei lui și ale grupării Bălenilor împotriva acestora, ci de la interesele politicii interne a lui Nicolae Mavrocordat. « Persecuțiile lui mai cu seamă au fost îndreptate asupra neamului Brîncovenilor și al Cantacuzinilor », spune Istoria Țării Romînești publicată de frații Tunusli [1], iar însuși C. Giurescu în studiul său închinat lui Radu Popescu recunoaște că atitudinea ostilă a cronicii acestuia față de Cantacuzini pornește de la politica lui Nicolae Mavrocordat. « Sosit în țară, Nicolae Mavrocordat se convinge că atîta vreme cît Cantacuzinii își vor păstra situația de mai înainte, el nu se va putea menține » [2].

Radu Popescu criticînd și condamnînd pe Cantacuzini nu scrie din ură personală, el urăște din ordin și atunci cînd patronul său își schimbă atitudinea politică, și cronicarul și-o schimbă pe a lui și se închină în fața celor pe care îi batjocorise. Pentru Radu Popescu, Cantacuzinii sînt « vicleni » (trădători), Constantin stolnicul este « hoțul cel bătrîn », Ștefan Cantacuzino este denumit « spurcatul » [3]. Dar cînd Nicolae Mavrocordat însoară pe fiul său, Constantin, cu Zmaragda Cantacuzino, cronicarul scrie: « l-au logodit cu Smaragdița, fiica răposatului Radului Cantacuzino biv vel spătar, fratele lui Ștefan vodă Cantacuzino și fiul răposatului bătrînului Cantacuzino biv vel stolnic, fiind de neam blagorodnic (nobil) și cel mai cinstit între toate neamurile boierimii Țării Romînești » [4]. E vorba de aceleași persoane, « spurcatul » Ștefan și « hoțul cel bătrîn » stolnicul. Așadar nu putem pune nici un temei pe simpatiile sau antipatiile acestui cronicar, care reprezintă numai variațiile atitudinii politice a lui Nicolae Mavrocordat.

Scopul pentru care s-au scris cele două cronici este deci diferit, privește două poziții politice deosebite.

---

[1] Frații Tunusli, *Istoria Țării Romînești*, trad. G. Sion, Buc., 1863, p. 154.
[2] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 65.
[3] *Cronica lui Radu Popescu*, în *Magazinul istoric pentru Dacia*, IV, p. 25, 31.
[4] *Ibidem*, p. 149.

Mai trebuie să ținem seama de o deosebire formală, dar care are o deosebită importanță: Cronica Bălenilor este o cronică anonimă, pe cînd aceea a lui Radu Popescu poartă numele autorului, atît în dedicația ei adresată lui Nicolae Mavrocordat, în care autorul spune și semnează că a scris această lucrare, [1], cît și în însemnarea compilatorului cronicilor adunate din ordinul aceluiași Nicolae Mavrocordat: « de aicea sînt cele ce au scris chir Rafail monahul care pre nume mirenesc l-au chemat Radu Popescu biv vel dvornic »[2]. Anonimatul cronicelor nu se datorește unei simple întîmplări; cronicele cu nume de autori erau cele scrise de un boier sau de un cleric care răspundea de cele scrise cu autoritatea lui în fața domnului și a boierilor, dînd textului o anumită garanție. Cronicele anonime erau dimpotrivă scrise de oameni fără autoritate, care nu răspundeau și a căror sursă de inspirație era de asemenea lăsată în umbră. Erau oameni din altă pătură, mai de jos, a boierimii, slugi în clientela boierilor mari, care scriau din porunca acestora și de aceea nu semnează.

Cronica Bălenilor și aceea a lui Radu Popescu sînt așadar două cronici deosebite, scrise la un răstimp îndelungat una de alta, în epoci diferite, urmărind scopuri diferite. Prima este anonimă, ceea ce denotă ca autor pe un boier mic în subordine, cealaltă poartă numele autorului, un mare boier, fiul fostului mare vistiernic, bogat în moșii.

Între aceste scrieri sînt asemănări de vocabular, de limbă, care sînt rezultatul mediului comun de cultură boierească din Țara Romînească. Dar vocabularul aparține unei epoci și pături sociale, el constituie un mijloc comun de înțelegere, pe cînd stilul este mult mai individual. Îndată ce comparăm aceste două cronici în ce privește stilul, formarea frazelor, deosebirea este totală. Autorul cronicii Bălenilor este un scriitor vioi, știe să povestească, folosește dialogul, descrie plastic unele scene, pe cînd Radu Popescu se exprimă greoi, nu are dialog, fraza lui, foarte lungă, este încîlcită, se tîrăște de-a lungul paginilor, e lipsită de ritm și de energie. Fraza ce urmează este caracteristică pentru stilul lui Radu Popescu: « Fiind și seama țării noastre necăutată și încă din domnia lui Constantin vodă și a lui Ioan vodă, pentru întîmplările ce s-au întîmplat, lipsind multe sineturi, adecă răvașele de seamă, pentru multe porunci împărătești ce venise în țară, adecă de s-au trimis salahori și au făcut pălăngi și s-au trimis lemne și alte porunci multe care se plinise toate, numai pentru unele n-au apucat să le scoață sineturi, pentru altele, deși s-au scos, dar se pierduse în vremile răscoalelor, pentru aceia se încărcase multă sumă de rămășiță asupra țării, cît numai rămășița a unei domnii de ar fi rămas să o plătească, nici o putere n-ar fi avut să o ridice și ar fi ajuns la mare sărăcie ». [3]. În cronica lui Radu Popescu se află la fiece pagină fraze tot așa de încîlcite ca exprimare și adesea mult mai lungi.

Iată însă un exemplu de stilul ritmat al autorului cronicii Bălenilor: « Că, mergînd la Iași, l-au chemat Antonie vodă de l-au întrebat: el au spus că au încungiurat leșii pre turci, de nu știe mai scăpa-va vreunul ? Decii iar s-au dus înainte și au agiuns la Odrii, unde era împăratul. Ci, mergînd

---

[1] Despre această dedicație, vezi mai jos p. 240.
[2] *Magazinul istoric pentru Dacia*, IV, 1847, p. 21.
[3] *Ibidem*, p. 121.

cu cărţile la vizirul Chiupruli oglu, cum putea că era idropicos, au cetit cărţile şi de bucurie că s-au făcut pace, l-au dăruit cu 200 de galbeni de aur şi îndată l-au trimis la împăratul cu cărţile şi aşişderea l-au dăruit. După cîteva ceasuri dar, i-au venit cărţi de la Antonie vodă, în care scria poveştile ce le auzise de la Matei căpitan Cărămidă; deci iar chemă pre Cărămidă, de-l mai întrebă; el deci-i spuse adevărul şi cum el au spus acelea vorbe lui Antonie vodă »... [1]. Este limpede că aceste două texte au fost scrise de autori diferiţi.

Prin aceasta cade principalul argument ce s-a adus pentru paternitatea lui Radu Popescu asupra cronicii Bălenilor, aşa cum îl formulase Constantin Giurescu: « Spiritul unitar în care sînt scrise Istoriile domnilor Ţării Romîneşti, şi cronica lui Radu Popescu, amîndouă caracterizate prin duşmănia împotriva Cantacuzinilor, continuarea lor neîntreruptă, interesul arătat în Istorii faptelor şi soartei lui Hrizea vistierul şi identitatea împrejurărilor care privesc pe autorul lor, cu cele referitoare la Radu Popescu, constituiesc argumente puternice, în afară de asemănările de formă şi de fond, de expresiuni şi de cugetare, în sprijinul părerii că Radu Popescu a scris şi prima cronică» [2].

Despre interesul pentru Hrizea vistierul şi despre pretinsa identitate a împrejurărilor care privesc pe autor cu viaţa lui Radu Popescu, va fi vorba mai jos.

Dar în favoarea lui Radu Popescu socotit ca autor al Cronicii Bălenilor s-a mai adus şi textul dedicaţiei pe care acest cronicar o face lui Nicolae Mavrocordat la începutul cronicii ce-i poartă numele, dedicaţie care, pe lîngă unele pasagii neinteresante pentru problema care ne preocupă, cuprinde şi următoarele: « Milostivului şi înălţatului stăpînului mieu şi domnului Ion Necolae Alexandru voievod... Nici odinioară nu voi tăcea, înălţate doamne, ca să nu vestesc pretutindenea... bunătăţile care măria ta ai arătat către mine. Că fiind eu căzut din impinsături şi impiedecături, măria ta ai tins mînă de milostivire şi m-ai ridicat în cinste şi milă. Şi mirîndu-mă cu ce să răsplătesc bunătăţile măriei tale, nici cum nu pociu afla, că vredniciea mea iaste cît o picătură de apă şi bunătăţile măriei tale sînt un noian de apă mare. Ce dar, pentruca să nu mă arăt iarăşi cu totul nemulţumitor, puţintică osteneală am izvodit istoriile domnilor şi a altora a Ţării Romîneşti, pîn la fericita a doua domnie a mării tale, puind şi ale altora fapte ce s-au întîmplat în părţile din prejurul nostru cîte am putut cuprinde şi din Evropa şi din Asie vrednice fiind de auzit » [3].

Acest text ar cuprinde, după C. Giurescu, dovada că Radu Popescu ar fi scris *Letopiseţul Bălenilor*, « o dovadă ce înlătură orice nesiguranţă în această privinţă » [4]. Aluzia la « istoriile domnilor şi a altora a Ţării Romîneşti », ar cuprinde titlul Letopiseţului Bălenilor. Nu rezultă însă din text că Radu Popescu reproduce aci un titlu. El spune pur şi simplu că a scris istoria domnilor ţării, ceea ce a făcut în cronica lui, de la 1688—1729, că a adăugat ştiri despre ţările străine, ceea ce de asemenea a făcut în cronica sa. Letopi-

---

[1] *Cronica Bălenilor*, p. 191.
[2] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 101.
[3] Gr. Tocilescu, *Studii critice asupra cronicelor romîne*, în « Revista pentru arheologie şi filologie », III, 1883, p. 281, reprodus de C. Giurescu, *op. cit.*, p. 101—102.
[4] C. Giurescu, *op. cit.*

sețul Bălenilor nici nu se intitulează « Istoriile domnilor și a altora a Țării Romînești », titlul acesta, dacă este un titlu, se potrivește și cu alte cronici. Dar din lectura atentă a dedicației de mai sus rezultă limpede că *în nici un caz ea nu poate cuprinde o referință la cronica Bălenilor*. Scriitorul spune că a scris cronica lui spre a nu se arăta nerecunoscător față de binefacerile stăpînului său, Nicolae Mavrocordat, *deci în urma acestor binefaceri*. Cronica Bălenilor a fost scrisă cu mulți ani înainte de domnia lui Nicolae Mavrocordat: asupra acestui punct toți cercetătorii sînt de acord În dedicația sa Radu Popescu nu face aluzie decît la cronica scrisă pentru Nicolae vodă, cronică pe care a redactat-o ca boier al acestui domn, ca o consecință a miluirilor și demnităților primite de la dînsul. Aceasta nu e cronica Bălenilor, ci cronica lui Radu Popescu, cunoscuta lui scriere redactată pentru Nicolae Mavrocordat. De observat că în dedicația lui Radu Popescu nu spune că a scris istoria tuturor domnilor Țării Romînești de la întemeiere, ci lasă neprecizat începutul și arată că a scris pînă la Nicolae vodă. De asemenea trebuie subliniat faptul semnificativ că manuscrisele în care se află dedicația nu cuprind în nici un fel, în total sau în parte, cronica Bălenilor, ci numai pe a lui Radu Popescu, scrisă pentru acel domn fanariot [1].

De asemenea nu vom putea reține « dovada » despre paternitatea lui Radu Popescu scoasă din catalogul grecesc al bibliotecii lui Nicolae Mavrocordat, unde un manuscris de cronici romînești cuprinzînd cronica lui Radu Popescu, precedată de un fragment al cronicii Bălenilor, poartă numele acestui scriitor [2].

Ca în toate compilațiile de acest fel cronica lui Radu Popescu nu era despărțită de textul precedent. Alcătuitorul inventarului a trecut singurul nume de autor pe care l-a citit, fără a face o cercetare, de unde începe partea scrisă de Radu Popescu și dacă mai este și alt autor, lăsînd această grije în seama istoricilor de azi.

Mai rămîn de discutat sentimentele personale pe care le avea Radu Popescu față de Cantacuzini și dacă aceste sentimente sînt o dovadă că el a scris cronica Bălenilor. El era fiul lui Hrizea Carida, boier care făcea parte din gruparea Bălenilor (era ginerele lui Gherghe Băleanu). Hrizea funcționează ca mare vistiernic sub predecesorii în domnie ai lui Șerban Cantacuzino, dar acesta, învinuindu-l de a fi mîncat banii țării, îl închide, apoi îl omoară (1680) [3]. Fiul său, Radu Popescu, fuge din țară după uciderea tatălui său. Era un om de condei, cum s-a dovedit cu prilejul scrierii cronicii dedicate lui Nicolae Mavrocordat, putea deci să scrie o cronică și avea interes să scrie cronica aceasta dușmănoasă față de Șerban Cantacuzino, ca să răzbune măcar cu arma scrisului, uciderea părintelui său [4].

Dacă autorul cronicii Bălenilor ar fi scris o lucrare cu caracter personal, măcar o cronică de familie, atunci ne-am putea gîndi la identitatea lui cu Radu Popescu, dar cine citește acest letopiseț muntean, vede îndată că avem de-a face cu o scriere ce reprezintă interese largi, acelea ale unei facțiuni de

[1] Anume manuscrisele romînești ale Academiei R.P.R. nr. 58 și 248.
[2] C. Grecescu, *op. cit.*, p. 281.
[3] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 37–45.
[4] Cf. I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare*, p. 204–205.

boieri mari, reuniţi în lupta cu facţiunea adversă. Cronica are un substrat politic practic: discreditarea Cantacuzinilor (şi a partizanilor lor) în vederea unei preluări a puterii în Ţara Romînească. Autorul cronicii nu scrie pentru el, ci pentru o grupare despre care ştim că exista atunci în ţară. Ce rost ar fi avut să scrie numai pentru a denunţa omorîrea lui Hrizea vistiernicul de către Şerban Cantacuzino, cînd acest lucru era cunoscut de toată lumea, chiar de străinii veniţi în ţară? [1] Uciderea lui Hrizea se încadrează în textul letopiseţului între celelalte prigoane şi crime atribuite grupării adverse, ca argumente politice aduse împotriva cîrmuirii ei. În aceste condiţiuni, Cronica Bălenilor putea fi redactată după indicaţiile acestora şi ale boierilor înrudiţi şi asociaţi politiceşte cu dînşii, de un grămătic anonim, care urmează directivele primite şi înscrie argumentele care i se furnizează de patronii săi. Întocmai aşa s-a petrecut şi cu Letopiseţul Cantacuzinesc, care nu este scris de Cantacuzini, ci de o « slugă » (în sensul feudal), patronată de dînşii.

Istoriografia munteană din acea vreme nu trebuie înţeleasă ca o colecţie de scrieri cu caracter individual, ci ca o manifestare a clasei stăpînitoare, divizată în două mari grupări; temelia ei socială, fără a fi prea largă, întrece cu mult pe aceea a unei singure familii. De aceea, atribuirea cronicii Bălenilor lui Radu Popescu pentru motive ce privesc persoana acestuia nu se justifică, ţinînd seama că e vorba de o lucrare ce reprezintă interese care întrec pe acelea ale persoanei lui.

Sînt, dimpotrivă, fapte binecunoscute, care dovedesc că Radu Popescu nu poate fi autorul cronicii Bălenilor. În urma studiilor lui C. Giurescu, cunoaştem destul de bine biografia acestui cronicar muntean [2], dar biografia redactată de regretatul istoric reclamă unele rectificări în ce priveşte cronologia. C. Giurescu socotea că Radu Popescu s-a născut în anul 1650, « ceva mai mult sau mai puţin », iar în prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat (1716), « era acum un moşneag de peste 60 de ani » [3]. În realitate, Radu Popescu, care a trăit şi a scris cronici pînă în 1729, nu era moşneag în vremea primei domnii a lui Nicolae Mavrocordat vodă. O spune el însuşi în cronica

[1] Raport despre starea Ţării Romîneşti, în *Magazin istoric pentru Dacia*, V, 1847, p. 39. Acest raport al unui misionar catolic cuprinde întocmai aceleaşi nume de victime ale lui Şerban vodă (Hrizea vistier, serdarul Drosul cu fiul, Vîlcu vornic) ca şi cele din *Cronica Bălenilor*, p. 197 200, dovadă că lista i-a fost comunicată de gruparea Bălenilor.

[2] La biografia şi genealogia lui Radu Popescu putem adăuga următoarele amănunte extrase din documente pe care C. Giurescu nu le-a putut cunoaşte: la 11 ianuarie 1657 monahia Ecaterina Păroae (fostă Ilina căsătorită cu Para vel comis) dăruieşte nepotului ei (de soră) Hrizea Carida ot Popeşti, pe atunci fară dregătorie, o vie la Loloieşti şi un sălaş de ţigani, pe care i-a avut zestre date de tatăl ei, Stoico vornic şi de fratele ei, Radu logofăt Popescu. Monahia Ecaterina era soră cu Sofia, soţia lui Gheorghe Carida din Tricala, tatăl lui Hrizea şi bunicul cronicarului Radu Popescu. Hrizea, tatăl cronicarului, se numea ot Popeşti, după satul Popeşti-Romîni, de lîngă Bucureşti, unde avea ocine, moştenite de la mama sa, împreună cu unchiul său, Radu logofat Popescu. Acest Radu Popescu din vremea domniei lui Matei Basarab era căsătorit (în a doua căsătorie) cu Stanca din familia Năsturel Herescu, sora doamnei Elena a lui Matei Basarab şi a lui Udrişte Năsturel, cunoscutul erudit. Sofia bunica cronicarului Radu Popescu era, aşadar, cumnata Stancăi Năsturel. Într-un act dat de Safta băneasa, nora cronicarului, după moartea acestuia, el este poreclit: Radu vornic Catalan. Pentru aceste date, vezi Biblioteca Academiei R.P.R. documente, Achiziţii Noi, nr. 140/1960, cu nota istorică-genealogică anexată, datorită lui G. D. Florescu.

[3] C. Giurescu, *Contribuţii la studiul cronicelor muntene*, p. 65 şi 99.

sa: cînd cete de ale austriecilor intrară în Oltenia, domnul pregătește o oaste ușoară ca să-i alunge. Atunci boierii spun lui N. Mavrocordat că Radu Popescu vornicul este cel mai potrivit să ia comanda acelei oști, « că fiind om mai sprinten, mai levent, va putea face această treabă, și de nu va face el treaba aceasta, să izgonească catanele, de peste Olt, altul nu va putea »[1]. Chiar dacă era un om viguros, încă n-ar fi putut Radu Popescu, la 66 de ani și mai mult, « moșneagul », să fie considerat dintre toți boierii cel mai bun militar, cel mai « sprinten » (rapid în mișcări, vioi) și cel mai « levent » (voinic, viteaz). Este evident că era mai tînăr.

Prima dregătorie o ocupă Radu Popescu în 1675, cînd era logofăt de vistierie[2], un mic slujbaș, care făcea socoteli, numit de tată său, Hrizea pe atunci mare vistiernic. Credem că nu greșim, dacă afirmăm că atunci avea 17 ani. Favoarea tatălui său, obiceiul ca micile dregătorii să fie ocupate de oameni foarte tineri[3], ne indică această vîrstă. În acest caz, Radu Popescu nu s-a născut în 1650, ci în 1658. Numai așa se explică de ce, la 1716, la 58 de ani, putea fi socotit încă sprinten și levent, bun de ostaș.

Dar această rectificare de vîrstă dovedește că el nu putea fi autorul cronicii Bălenilor. În 1669 autorul acelei cronici se arată a fi martor ocular la logodna fiului lui Radu Leon vodă în calitate de dregător invitat la curte. C. Giurescu admite că la acea dată, în 1668—1669, Radu Popescu, la 18 ani « putea ocupa o dregătorie la curte » (pe care n-o cunoaștem din izvoare)[4]. În martie 1669, cronicarul scrie despre un grec Pascale « l-am văzut cu ochi cînd îl scotea din cămară » (încăpere a curții domnești interioare)[5]. Dar, cum am arătat, Radu Popescu nu avea atunci 18—19 ani, ci abia 11 ani, el nu poate să fie deci identic cu scriitorul care slujea atunci la curte.

Dar autorul cronicii Bălenilor este martor ocular al povestirii sale și înainte de 1669. Cînd, *în 1663*, Grigore Ghica, fiind în tabără, la granița Moldovei, întorcîndu-se de la asediul Uivarului, judecă pe partizanii Cantacuzinilor, punîndu-i în față cu pîrîșii lor, cronicarul povestește scena, caracterizînd pe Mareș banul, ca « slovesnic » (bun de vorbă), reproducînd în orație directă cuvintele unora și altora[6]. Scena poartă pecetea unui martor care era de față. Cel ce povestește era acolo în oastea domnească, în calitate de curtean sau de oștean. La această dată Radu Popescu avea abia 5 ani (13 ani după Giurescu). Cronicarul Bălenilor era așadar un om mai în vîrstă de cît Radu Popescu, un dregător al curții, în vremea cînd acesta era încă un copil.

[1] Radu Popescu, *Cronica*, în *Magazinul istoric*..., IV, p. 56.

[2] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 151.

[3] Constandin Bălăceanu scrie că Mihai vodă Suțu (1791—1793) l-a făcut « ceauș za aprozi » fiind el de 17 ani și de două luni (ms. al preotului Cazacu, comunicat de G. D. Florescu). Constantin Brîncoveanu la 15 august 1714, data decapitării sale, împlinește 60 de ani, era născut deci în aceeași zi, în 1654 (del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ed. N. Iorga, Buc., 1914, p. 166). În 1672 iunie 25 era cu dregătoria de paharnic, deci la 17 ani și zece luni (Radu Grecianu, *Viața lui Constantin Brîncoveanu*, ed. St. Grecianu, Buc., 1906, p. 256, 257 (anexe). În Moldova Nicolae Milescu era grămătic la curtea domnului Gheorghe Ștefan, în 1655, la 19 ani (P. P. Panaitescu, *Nicolas spathar Milescu*, Paris, 1925, p. 44, 45, 48).

[4] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 98—99.

[5] *Cronica Bălenilor*, p. 162.

[6] *Ibidem*, p. 152—153.

Mai sînt și alte argumente, care arată că Radu Popescu, autorul cronicii lui Nicolae Mavrocordat, nu poate fi în același timp autorul cronicii Bălenilor. În această cronică scriitorul vorbește despre sine însuși la persoana întîia: « L-am văzut cu ochii » « iar noi am văzut niște răvășele » (la judecarea lui Stroe Leurdeanu) « mai nainte eram cu el (Iordache beizadea Ruset) la un conac, fugind cu căimăcanii »[1]. Într-un loc din cronică este însă vorba de Radu Popescu, atunci cînd cronicarul povestește soarta familiei lui Hrizea vistiernicul, după omorîrea acestuia: « jupîneasa dar și copiii rămîind în sărăcie », nu au fost lăsați în pace de Șerban vodă. « Ei văzînd că nu vor mai putea trăi și încă aflînd unii și alții că vor pieri », izbutesc să fugă peste Dunăre[2]. Unul din cei doi fii ai lui Hrizea era Radu Popescu; de ce vorbește cronicarul, obișnuit să scrie despre sine la persoana întîia, de « copiii » lui Hrizea în chip impersonal?

Radu Popescu era grec, din familia Carida, tatăl lui, Hrizea, purta un nume grecesc. Autorul cronicii Bălenilor vorbește astfel despre caracterul grecilor, pe care îi disprețuiește: Iordache Ruset beizadea, « grec fiind, nu și-au lăsat firea ce au toți grecii », căci tatăl său devenind domn al Moldovei, de unde înainte se arăta prietenos, acum « atîta să mărise, cît nu mai puteam nici noi (boierii) vorbi cu el »[3].

S-a dovedit în chip convingător că partea din cronica ce face legătura între cronica Bălenilor, încheiată cu anul 1688 și cronica lui Radu Popescu, așa cum începe în unele manuscrise, cu anul 1699, este scrisă tot de Radu Popescu, de vreme ce se fac numeroase trimiteri între aceste părți: « precum vom scrie mai nainte », « precum s-au scris mai îndărăt », « care s-au zis mai sus »[4]. Ținînd seama de acest obicei al cronicarului Radu Popescu de a aminti cele scrise de dînsul în capitolele anterioare, cum se face totuși că în cronica lui nu se face nici o trimitere la cronica Bălenilor, la faptul că ar fi continuat această lucrare? Deși în cronica lui Radu Popescu se pomenește domnia lui Șerban Cantacuzino[5], el nu amintește că ar fi scris istoria lui. Este limpede că altcineva, un anonim, a scris cronica Bălenilor. Ca și autorul Letopisețului Cantacuzinesc, acela al cronicii Bălenilor este un anonim, un grămătic învățat, mic boier, care scrie în slujba patronilor săi din boierimea mare.

Poziția socială a cronicilor muntene din secolul XVII

Această situație, faptul că letopisețele muntene anonime nu sînt scrise direct de boierii mari, ci de clienți care lucrează sub patronajul lor, nu poate influența poziția cronicilor în problemele sociale ale vremii. Se înțelege ușor că această poziție adoptată de cronicari este inspirată de cei care au comandat scrierea, pentru interesele cărora au fost ele scrise. Cronicele muntene înfățișează, în aceste condiții, punctul de vedere al boierilor mari și numai în privința stilului lor, evident mai popular decît al

[1] *Letopisețul Bălenilor*, p. 162, 164, 189.
[2] *Ibidem*, p. 200.
[3] *Ibidem*, p. 164.
[4] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 93 97.
[5] Radu Popescu, *Cronica*, în *Magazinul istoric*..., IV, p. 44.

celor scrise de boierii mari, cît şi în privinţa concepţiilor umaniste, care lipsesc în mare parte, se simte pătura socială din care făcea parte scriitorul subordonat. Această constatare este valabilă, atît pentru cronica unitară a oligarhiei muntene, scrisă sub Matei Basarab şi continuată sub primii lui urmaşi, cît şi pentru cele două cronici alcătuite în vremea rupturii care s-a produs în sînul oligarhiei: Letopiseţul Cantacuzinesc şi acela al Bălenilor. În privinţa atitudinei faţă de problemele sociale nu este nici o deosebire între aceste cronici, toate stau pe poziţia de concepţie a marei boierimi, egoiste, sigură de drepturile ei asupra pămîntului şi asupra muncii ţăranilor, cumplită în represiunea oricărei încercări a celor supuşi de a-şi căpăta libertatea, hotărîtă a-şi menţine situaţia împotriva rivalilor greci, gata pentru aceasta să se înţeleagă cu turcii, în dauna independenţei ţării. Numai cîteva pasagii rău înţelese în cadrul contextului lor din cronică lasă impresia, ce urmează a fi analizată, că autorul măcar a uneia dintre aceste cronici « vădeşte sentimente de compasiune pentru mase » şi « nu ascunde adevărul că ţărănimea era cu desăvîrşire lipsită, năpăstuită şi prădată fără dreptate. »[1]

Autorul Letopiseţului Cantacuzinesc critică aspru pe o serie de domni care au adus în ţară « multe nevoi şi grele dăjdi »[2]. Dar aceasta nu constituie o apărare a celor asupriţi, ci o învinuire adusă adversarului politic. Dimpotrivă, Cantacuzinii şi partizanii lor sînt domni buni şi pentru ţară: Antonie din Popeşti « au început a face judecăţile drepte şi a căuta de rîndul ţării, şi al săracilor, carii erau năpăstuiţi şi prădaţi fără dreptate »[3]. Erau prădaţi fără dreptate, nu pentru că este o nedreptate să exploatezi pe cei neprivilegiaţi, ci pentru că această nedreptate devenea o armă politică împotriva grupării rivale. Constantin postelnicul Cantacuzino, era, după cronicar, « un stîlp mare, care au sprijinit toate nevoile ţării » (intervenind la prietenii lui, turcii). De aceea, « plîngu-l şi săracii, că şi-au pierdut mila... plîngu-l şi păgînii şi creştinii... pentru bunătatea ce făcea în toate părţile »[4]. Fiul său, Drăghici, « sta tare pentru săraca de ţară şi făcea milostenii multe şi căuta de toţi săracii şi de toţi străinii »[5]. Aşadar, meritul acestor boieri nu era acela de a fi făcut vreo reformă pentru uşurarea şerbilor legaţi de glie, a ţăranilor deposedaţi de pămîntul lor, ci pomana dată săracilor, după morala creştină, ceea ce nu are nici o legătură cu recunoaşterea nedreptăţii sociale. În schimb, cînd boierii se socot nedreptăţiţi, cînd, de pildă, grecii iau slujbele boiereşti, atunci cronicarul se indignează: « să mulţi pizma grecilor asupra ticăloşilor (nenorociţilor) de boieri »[6]. Grecii « sînt pizmaşii neamului rumînesc, mai vîrtos boierilor »... « căci nu-i lasă de tot în voia lor să mănînce şi să prade ţara »[7]. Pizma, adică *invidia* grecilor priveşte, se înţelege, situaţia boierilor, care îşi rezervaseră ei putinţa să mănînce şi să prade. Evident, cronicarul adoptă o atitudine ipocrită, făcînd pe boieri, patronii săi, apărătorii ţării în general, pentru a găsi un motiv de critică împotriva grupării adverse

[1] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, introducerea editorilor, p. XXVIII.
[2] *Ibidem*, p. 155.
[3] *Ibidem*, p. 161.
[4] *Ibidem*, p. 150.
[5] *Ibidem*, p. 157.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*.

care prăda alături de greci. Nu este vorba aci nicidecum de compasiune pentru țărănimea exploatată, ci cu totul de altceva, de ură împotriva boierilor rivali.

Exact aceeași atitudine o adoptă și cronica Bălenilor, acuzînd pe Cantacuzini că pradă pe săraci și țara în general, lăudînd pe Ghiculești și pe domnii favorabili Bălenilor ca apărători ai celor prigoniți de cei dintîi. El pune în gura vizirului vorbele adresate Cantacuzinilor, care criticau pe Grigore Ghica: « Ce rău li-au făcut? Au nu-i-au boierit cu mare boierii, au nu i-au miluit cu mile mari? »[1]. Aceasta era datoria unui domn, altfel, prigonirea supușilor nu era o vină de care trebuia să se dezvinovățească. Radu Leon, cel criticat de letopisețul advers, este aci lăudat, pentru că: « petrecia bine, în plimblări pe baltă la vînători, în ospețe pre la unii-alții, și era toți veseli »[2]. Așa e caracterizat un domn bun, cît despre atitudinea față de popor, nici o vorbă. Cronicarul recunoaște că în vremea domniei lui Duca vodă, « iar oamenii cei proști iar fugiți pen păduri, pen munți »[3], nu cumva pentru greutatea birului și a muncii la stăpîn, ci numai, crede scriitorul, auzind o veste falsă că vin tătarii. Șerban Cantacuzino, adversarul principal al Bălenilor, « au desrădăcinat nenumărate case boierești și de slujbași și de săraci șe pre mulți au omorît cu multe feliuri de cazne și i-au sărăcit cu multe feluiuri de pedepse »[4]. Întocmai așa critica scriitorul Cantacuzinilor pe patronii cronicarului grupei adverse. Și cum aceste cronici contemporane se citeau, erau destule exemple, cunoscute de o parte și de cealaltă, care să facă aceste afirmații verosimile, adică exacte.

Este caracteristică pentru poziția socială identică a celor două cronici adversare, atitudinea pe care o iau cu prilejul descrierii așa-numitei răscoale a seimenilor de la mijlocul veacului. Se știe, și cronicarii nu ascund acest fapt, că această mișcare a avut un caracter net antiboieresc și antifeudal. Seimenii, oștenii lefegii, au fost numai elementul principal al răscoalei, dar pe lîngă ei s-au răsculat în toată țara țărani rumîni și alte pături sociale asuprite[5]. Faptul care a provocat răscoala a fost încercarea domnului, Constantin Șerban, îndemnat de boierii mari, de a desființa oastea seimenilor și de a-i transforma pe toți în rumîni pe moșiile boierești[6]. Letopisețul Cantacuzinesc[7], spune că domnul Țării Romînești Constantin Șerban, « ca să putem face bine și țăranilor, că sînt săraci și împresurați de bir » (așa spunea celorlalți oșteni), a hotărît să desființeze pe seimeni, căci « acum n-am nici un vrăjmaș », deci oastea seimenilor « nu iaste țării de niciun folos ». Cronicarul nu spune nici un cuvînt despre ce se va întîmpla cu seimenii, după ce li se vor lua armele,

[1] *Cronica Bălenilor*, p. 152.
[2] *Ibidem*, p. 183.
[3] *Ibidem*, p. 196.
[4] *Ibidem*.
[5] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 549, Hurmuzaki, IX/1, p. 62; Iorga, *Studii și documente*, V, p. 443, IV, p. CCLXIII.
[6] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 126–129.
[7] Este drept că partea privitoare la « răscoala seimenilor », în *Letopisețul Cantacuzinesc* (p. 116–117, 120–127) ca și în *Cronica Bălenilor* (p. 128, 130, 138) este reprodusă sau prelucrată după continuarea letopisețului lui Matei Basarab, dar adoptarea poziției lui, atît de către unul, cît și de celălalt cronicar de facțiune, în compilațiile lor, înseamnă că amîndoi erau de acord asupra acestui punct de vedere.

și trebuie să apelăm la un contemporan sas, ca să aflăm că vor deveni șerbi ai boierilor [1]. Seimenii avură însă îndrăzneala de a se răscula, antrenînd și pe oștenii romîni, și pe țărani, « abătură în neamul rumînesc, în boiari, de-i ucidea ca pe niște dobitoace, prepuindu-le că sînt hicleni și ei au sfătuit pre Constandin vodă să scoată pre seimeni ». Invectivele scriitorului sînt nestăpînite, pline de o ură sălbatică: « se îndrăciră de se înebuniră », « porci fără de nicio rușine», «începu diavolul a împărăți»[2]. La fel și în cronica Bălenilor: (seimenii)« încruntîndu-se de sînge, se făcură ca niște cîini turbați, căuta pre cine vor mușca și începură casele boiarilor a le jăfui », « hoți slujitori », « acele hoțești lucruri » [3]. Cînd e vorba de interesele lezate ale boierilor, cei doi cronicari dușmani își dau mîna și adoptă o atitudine identică. La fel în ce privește domnia lui Mihnea al III-lea, care a prigonit pe boieri, amîndoi cronicarii sînt de acord, condamnînd pe domn și apărînd pe boieri.

Și în privința celei de a doua probleme arzătoare a vremii, după aceea a luptei de clasă între țăranii dependenți și șerbiți și stăpînii feudali, anume problema dominației otomane, cronicarii adoptă o atitudine asemănătoare. În aparență, pentru a urma un curent popular care se ridica împotriva exploatării turcești, amîndoi cronicarii adversari blestemă pe păgîni și arată că birurile grele din țară au fost puse pentru a sătura pe aceștia. Dar, de cîte ori este vorba de o acțiune concretă împotriva turcilor asupritori, ambii cronicari sînt de acord pentru a arăta zădărnicia acestei încercări, calificată drept o nebunie, condamnată ca o greșeală politică. Dimpotrivă, sînt lăudați boierii care se pun bine cu demnitarii turci și folosesc aceste relații pentru binele « țării » (citește al boierilor). Fapt este că politica constantă a boierilor a fost o înțelegere cu turcii, pe baza satisfacerii poftelor lor bănești, pofte care se puteau îndeplini numai cu stoarcerea pînă la sînge a tuturor celor neprivilegiați.

Boierii, acoperiți de privilegiile lor feudale, de faptul că țăranii lucrau pentru dînșii, nu sufereau în nici un fel de pe urma acestei situații.

Letopisețul Cantacuzinesc, spune că țara era bine întocmită la început, pentru că « încă nu era de turci împresurată » [4]. La asediul Vienei « au dat dumnezeu de au fost izbînda creștinilor » [5]. Cînd se vede bine că turcii dau înapoi și nu se vor mai ridica, Șerban Cantacuzino se aliază cu austriecii, pentru « Țara Romînească, ca să o scoață din gura lupilor turci și a leilor tătari » [6]. Dar, pe de altă parte, același scriitor laudă pe Constantin postelnicul, tatăl lui Șerban vodă, pentru că s-a rugat de turci pentru Țara Romînească, « să le iarte greșalele », ceea-ce obține, pentru că « foarte-l avea Chiupruliul (vizirul) iubit » [7]. Drăghici, fiul lui Constantin, « pre dînsul știia toți pașii și agalarii și avea despre ei credință », lucru explicabil, deoarece, cum spune cronicarul familiei, în calitate de mare dregător, «el așezase toate lucrurile; și bani cîți trebuise de ploconul împăratului și vizirului și al

[1] N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. CCLXIII.
[2] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 116—117, 120—122.
[3] *Cronica Bălenilor*, p. 128—138.
[4] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 3.
[5] *Ibidem*, p. 178.
[6] *Ibidem*, p. 188—189.
[7] *Ibidem*, p. 145.

caimacamului, toți îi gătise »[1]. Încrederea, dragostea turcilor fruntași pentru Cantacuzino erau plătite cu bani grei, ai țării; nici nu era necesar ca scriitorul să precizeze acest fapt evident. Mihnea III ridică țara împotriva turcilor, aliat cu principele Transilvaniei și cu moldovenii. Acest fapt istoric este calificat de cronicar în sensul că Mihnea « să făcu hain (trădător) împărăției, neavînd nicio nevoie »[2].

Poziția autorului cronicii Bălenilor este identică în ce privește atitudinea față de turci, cu aceea a adversarului său. Pe de o parte, formal, blestemă pe « păgîni », dar totuși, conform politicii boierești, condamnă orice încercare reală de a scutura jugul. Turcul este pentru acest scriitor « fiara cea rea și cumplită »[3]. Turcii « sînt răi și mitarnici » (venali), spune tot el[4]. Dar cînd Mihnea al III-lea începe lupta de eliberare, cronicarul reproduce cuvintele boierilor, care rezumă punctul de vedere boieresc asupra oricărei mișcări de eliberare: « dar pre urmă cine den noi și den copiii noștri va scăpa de sabia cea lungă a turcului? »[5]. Ștefan Petriceicu văzînd că polonezii înfrîng pe turci, trecuse de partea lor, ceea ce după părerea cronicarului este o dovadă de prostie, căci turcii pînă la urmă nu vor fi biruiți: « părîndu-i-să, ca unui prost de minte, că dacă vor bate leșii pre turci, piere toată împărăția turcului »[6].

În sfîrșit și în prezentarea problemei boierilor greci, aduși în țară în calitate de clienți ai domnilor numiți de la Poartă, amîndoi cronicarii se pronunță la fel: boierii greci contribuie la sărăcirea și prădarea țării. În realitate primejdia boierilor greci privea mai ales pe boierii pămînteni, care rivalizau pentru dregătoriile aducătoare de venituri grase. Aceasta nu împiedică pe boierii romîni să se încuscrească și să colaboreze cu boierii greci. Letopisețul Cantacuzinesc deplînge « săraca de țară, cum o au spart domnii streini cu grecii țarigrădeni »[7]. Sub domnii adversari ai Cantacuzinilor, grecii « prăda și mînca »[8], « grecii leșinați (de foame) încă făcea ce le era voia »[9]. Deși gruparea adversă a boierilor era învinuită de Cantacuzini de filo-grecism, aceasta era o manevră de discreditare, căci cronica Bălenilor este în realitate tot așa de opusă boierilor greci, rivali ai boierilor pămînteni. Și acest cronicar vorbește de « mîndria și răotatea grecilor », de răzmerița care se face « pentru răotatea grecilor »[10], amintește de plîngerea țării « jăluindu-să că i-au mîncat domnii străini cu grecii »[11], grecii sînt trufași și desprețuitori: « grec fiind, nu ș-au lăsat firea ce au toți grecii »[12].

În fața acestor constatări, trebuie să admitem existența în acea vreme a unei opinii publice în Țara Romînească, formată din curentele de gîndire politică, sau măcar din anumite convingeri, care erau împărtășite de masele

---

1 *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 156.
2 *Ibidem*, p. 139.
3 *Cronica Bălenilor*, p. 1.
4 *Ibidem*, p. 187.
5 *Ibidem*, p. 143.
6 *Ibidem*, p. 178.
7 *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 98–99.
8 *Ibidem*, p. 155.
9 *Ibidem*, p. 157.
10 *Cronica Bălenilor*, p. 101.
11 *Ibidem*, p. 117.
12 *Ibidem*, p. 189.

populare, de boierimea mică și de tîrgoveți, peste care nu putea trece pe față un cronicar al boierimii, cînd scria o carte destinată să fie citită, să convingă de dreptatea cauzei grupării care stă în spatele scriitorului. Aceste curente de idei politice se rezumau la constatarea că poporul este sărăcit și exploatat de boieri, că turcii prin dominația lor secătuiesc toată producția țării și restrîng libertatea la care are dreptul un popor creștin, iar clientela grecească a domnilor veniți de la Poartă era privită cu ură, deoarece contribuia la exploatarea țării. Cronicarul boieresc se vede silit să facă anumite concesii opiniei publice, el admite că poporul este sărăcit, dar aruncă vina acestei situații asupra grupării boierești dușmane, recunoaște că turcii storc țara, dar socotesc că măcar deocamdată nu este prudent să ne răsculăm împotriva lor, cît despre greci, ei sînt tratați drept spoliatori și dușmani ai «țării». Amîndoi cronicarii se potrivesc în toate acestea, dar nici unul nu spune că în realitate gruparea boierească susținută de dînsul ducea aceiași acțiune de acaparare a moșiilor moșnenești și a veniturilor statului în folosul lui propriu, ca și cealaltă, care era denunțată pentru asemenea fapte. De asemenea nu spun, decît între rînduri, cum s-a văzut, că boierii știau să se înțeleagă cu turcii, pe spinarea poporului, că se temeau de o mare luptă eroică împotriva stăpînilor otomani. Iar în privința grecilor, cronicarii se înțeleg pentru a-i învinui că pradă țara, dar nu spun că principalul motiv de ură al boierilor împotriva lor era rivalitatea pentru dregătorii.

Această analiză a atitudinii politice a cronicarilor ne duce astfel la constatări interesante: între cele două cronici ale facțiunilor boierești nu erau decît divergențe între grupări boierești pentru preluarea puterii, dar în realitate ele concordă întru totul cînd este vorba de interesele de clasă ale boierimii. Cronicile formează lucrări polemice care urmau să fie citite în toiul luptei, de aceea ele trebuie să țină seamă de o anumită opinie publică, a cărei existență sîntem aduși a o constata. Numai o analiză atentă a textelor ne poate arăta deosebirea între ceea ce alcătuiește o concesie făcută opiniei publice, pentru captarea bunăvoinței, și între adevăratele directive politice, egoiste, ale boierimii mari.

Scrierile de opoziție împotriva regimului boieresc

De vreme ce am constatat existența și o relativă putere a opiniei publice în veacul al XVII-lea, este firească întrebarea dacă s-au scris în acea epocă scrieri care reflectează direct, împotriva boierilor mari, părerile care circulau în sînul păturilor sociale care formau această opinie publică. În adevăr, asemenea lucrări au existat, dintre care unele au ajuns pînă la noi.

Una din ele este istoria în versuri, în grecește, care cuprinde istoria Țării Romînești, în primele două decenii ale secolului, scrisă în țară, de un prelat grec, Matei al Mirelor. Autorul fiind așezat în țară și scriind despre țară, opera lui poate fi înglobată în istoriografia romînească. Ea se adresa știutorilor de limbă greacă, destul de numeroși pe atunci la noi.

Cele mai caracteristice pasagii din această scriere sînt cele ce privesc răscoala boierilor moldoveni împotriva domnului lor Ștefan Tomșa și lupta acestuia cu Constantin Movilă. Ștefan Tomșa, spune Matei al Mirelor, « era bun mai ales pentru săraci, dar aspru față de boieri, pentru că aceștia erau

nedrepţi către sărăcime». În luptă sînt prinşi « boierii cei mari, care mîncau pe săraci ca nişte lupi flămînzi, care tîrau după dînşii sute de şerbi şi care despoiau pe bieţii oameni, mai rău decît tîlharii ». Revolta împotriva boierilor, care tîrau după ei, deci ţineau în dependenţă, sute de şerbi, un strigăt de mînie împotriva practicii şerbiei, este unic în literatura istorică a ţării noastre în secolul al XVII-lea. Matei al Mirelor, adaugă vorbind de aceiaşi boieri, că « se întreceau care de care să răpească mai mult » şi în vremea minoratului lui Constantin, «boierii storceau biata ţără fără nicio îndurare», iar apoi, răsculîndu-se împotriva lui Tomşa, cu ajutor polonez (1612), « boierii nesăturaţi voiau să domnească sub numele lui, ca să poată bea iarăşi sîngele orfanilor şi suge măduva bietei ţări »[1]. Se pun în lumină, cu cuvinte energice cele două laturi ale exploatării boiereşti, cea exercitată asupra ţăranilor şerbi de pe moşiile lor, şi stoarcerea ţării, prin dări şi daruri silite de către boierii dregători.

Am arătat că la mijlocul veacului al XVII-lea s-au publicat în Ţara Romînească pamflete, scurte scrieri, răspîndite în manuscrise, al căror conţinut era în general de caracter polemic[2]. Este probabil că această literatură de pamflete a fost mai bogată decît puţinele scrieri de acest fel, care au ajuns pînă la noi. Unul din aceste pamflete intitulat: « *Povestea unor boieri răi, ce au fost în zilele lui Matei vodă, anume Ghinea vistierul, ce-i i-au zis Ţucala şi Radu armaşul ce i-au zis Vărzarul* »[3]. Această scurtă scriere, care formează un text de sine stătător, un pamflet îndreptat împotriva celor doi boieri, ucişi în răscoala antiboierească a « seimenilor », a fost intercalată în cronică, din cauza sentimentelor antigreceşti ce cuprinde, unul dintre boierii vizaţi fiind grec[4]. Totuşi, povestirea despre Ghinea şi Radu Vărzarul contrazice cronica în spiritul ei. De unde, cum am văzut, cronicarul prezintă pe Matei Basarab ca o figură ideală de domn milostiv, iubit de întreg poporul, autorul pamfletului arată că Matei a ascultat pe Ghinea, care a făgăduit că-l va îmbogăţi şi care-i spusese: « fă-mă vistier mare şi vei cunoaşte mult folos, că-ţi voi face mulţi bani ». Banii cei mulţi îi adună marele vistiernic, prin aceia « că-şi arată toată răotatea şi se făcu un lup, trimiţînd în toate părţile de prăda pre mari şi pre mici, fără nici o dreptate şi fără nici o milă ». Această pradă şi exploatare fiscală a ţării se răsfrînge bineînţeles asupra domnului, care-l ocrotea: « În loc de slavă şi de fericire ce se lăuda că va să facă domnu-său, el îl ocărî şi-i strică numele cel bun ». Radu armaşul era un boier romîn, fost grădinar la Ploieşti. Era executorul măsurilor poliţieneşti, « început-au a-şi arăta veninul asupra săracilor ». El omora oamenii, ca să le poată răpi averile sau cît aveau, « puţini scăpa de el neprădaţi ca de un pîrjol ». Amîndoi au stricat faima lui Matei vodă, « că cu a lor sfat rămase domnul cu un nume rău şi cu scandală ». Deci avem aci o altă imagine a domniei lui Matei Basarab,

[1] Matei al Mirelor, *Istoria celor petrecute în Ţara Romînească*, în A. Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, I, Buc., 1862, p. 338—339.

[2] Vezi mai sus, p. 230.

[3] *Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 153—155. Sfîrşitul povestirii despre cei doi boieri se află numai în manuscrisele din grupa O (p. 155, aparatul critic). În textul editat această încheiere a fost deplasată la p. 115.

[4] În diferite familii de manuscrise ale cronicii această povestire este aşezată în locuri diferite, ca o anexă, care nu-şi găseşte locul precis în desfăşurarea acţiunii istorice.

deosebită de cea idealizată de boieri: acest domn a rămas în realitate cu reputație rea și tragică, de pe urma exploatării boierești. De unde cronicarul condamnă cu injurii «crimele» seimenilor, care au ucis pe boieri, autorul pamfletului aprobă uciderea celor doi boieri de către aceiași seimeni. Este caracteristic stilul popular al acestei povestiri despre Ghinea și Radu armașul, care se deosebește mult de al cronicii și arată originea autorului ei. Ghinea fusese olar, « că olariu dincotro-i iaste voia, dintr-acolo-i pune mănușa » (vasului). Și mai jos: « acel Ghine, (zicea) că încotro -i va fi voia, întracolo va învîrti roata și va lua plata ». Sînt crîmpeie de zicători populare. Tot de origine populară, arătînd mînia celor ce suferiseră exploatarea și chinurile, este amănuntul despre osteanul care a luat o bucată de carne din trupul lui Radu armașul și a pus-o într-o năframă, ca s-o frigă și să o mănînce [1], precum și expresia cea tare și ireproductibilă, atribuită lui Ghinea, cînd își făcea socotelile.

S-a scris, cum se vede în Țara Romînească în veacul al XVII-lea și o altfel de literatură istorică decît cronicile comandate de boieri și scrise pentru dînșii de slugile lor. Avem de a face cu cîteva scrieri, multe desigur s-au pierdut, în care străbate ecoul luptei de clasă, al opoziției populare împotriva cîrmuirii boierești. Aceste ecouri, nestudiate pînă acum, merită toată atenția. Istoriografia munteană din acea epocă nu se reduce numai la operele boierilor și glasul poporului s-a făcut auzit.

Concluzii Istoriografia munteană a urmat o cale întrucîtva deosebită de aceia a istoriografiei moldovenești, deși operele caracteristice, în linii mari, sînt aceleași. Din analiza marilor compilații istorice comandate de boieri la sfîrșitul veacului al XVII-lea în Țara Romînească se pot regăsi și recunoaște primele opere cronicărești din această țară. Spre deosebire de Moldova, unde istoriografia slavonă apare în veacul al XV-lea, ca ilustrare a epocii eroice cu figura ei centrală, Ștefan cel Mare, în Țara Romînească vecină, literatura istorică în slavonește, în faza cronicilor scrise pentru unul dintre stăpînitori, se începe în veacul al XVI-lea. Atunci se scrie în grecește și *Viața lui Nifon*, operă istorico-hagiografică patronată de marea familie a Craioveștilor. În schimb, istoriografia în limba poporului se ivește în Țara Romînească mai de vreme decît în Moldova, prin cele două cronici ale lui Mihai Viteazul cea oficială și cea alcătuită sub influența familiei Buzeștilor). O nouă fază începe la mijlocul veacului al XVII-lea în dezvoltarea istoriografiei muntene. Întocmai ca și în Moldova, în aceeași epocă, se încearcă întocmirea unei istorii generale a țării, a statului feudal, care să întreacă faza precedentă a monografiilor de stăpînitori. Pentru aceasta, autorul a compilat vechile cronici slavone și romînești, îmbinîndu-le cu unele informații din cronici sîrbești și grecești, a pus în fruntea scrierii o introducere naivă și tendențioasă, în favoarea neamului lui Matei Basarab, privind originile. Această cronică se prezintă în acest chip, pentru că este anterioară umanismului cronicăresc din istoria culturii noastre, cînd un Miron Costin,

[1] *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 115 (aparatul critic, *ms.* k.).

un Constantin stolnicul se preocupă nu numai de originile statului feudal, ci și de acelea ale poporului romîn în general. Cronica Țării Romînești din vremea lui Matei Basarab, prima cronică a țării, are un caracter feudal; este o cronică a boierimii mari, strîns unite în jurul domnului care era emanația ei.

Cronica țării a fost continuată încă vreo cîțiva ani, sub urmașii lui Matei, apoi s-a despărțit în două, ca urmare a ruperii care s-a produs în sînul oligarhiei marilor boieri din Țara Romînească, pe măsura accentuării crizei regimului nobiliar, o dată cu uciderea lui Constantin postelnicul Cantacuzino, în 1663 și a ținut pînă în 1688, data împăcării dintre grupările boierești ale Cantacuzinilor și Bălenilor. În acest interval s-au alcătuit cele două cronici care reprezintă fiecare punctul de vedere al facțiunilor boierești. Întîi a fost redactat Letopisețul Cantacuzinesc, care are ca punct de plecare un scurt pamflet contemporan despre uciderea lui Constantin postelnicul, amplificat apoi și continuat. Acest letopiseț se termină cu povestirea împăcării celor două facțiuni, în 1688. Ambele cronici ale grupărilor boierești au fost grefate pe vechiul letopiseț al țării, pe care îl continuă, vrînd să lege povestirea lor de istoria generală a țării. Vechiul letopiseț, a suferit în cronica Bălenilor o prelucrare mai adîncă, pe baza cronicilor străine, pe cînd în cel cantacuzinesc el a rămas aproape neschimbat.

Cronica Bălenilor a fost alcătuită în vremea lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) deci în toiul luptei între facțiuni, ca un răspuns dat Letopisețului Cantacuzinesc, pe care autorul cronicii adverse l-a cunoscut pe cînd circula în manuscrise care nu mergeau încă pînă la sfîrșitul povestirii. Cronica Bălenilor este o cronică anonimă; atribuirea ei unui mare boier, cum a fost Constantin Filipescu sau cronicarului de mai tîrziu al lui Nicolae Mavrocordat, Radu Popescu, nu se potrivește nici cu datele cronologice, nici cu spiritul cronicii. Ca și Letopisețul Cantacuzinesc, cronica Bălenilor este o cronică anonimă alcătuită de un boier mic din clientela șefilor facțiunii, o slugă, destinată de patronii săi să păstreze anonimatul. Pentru Letopisețul Cantacuzinesc, numele de autor propus de N. Iorga, Stoica Ludescu, este probabil cel exact. El era un scriitor de acte, secretar, în slujba fraților mai tineri ai lui Șerban vodă, învrăjbiți de la o vreme cu domnul.

În privința atitudinii politice, cele două cronici au exact aceeași poziție. Sînt silite să ție seamă de o opinie publică în formație atunci, care se ridica împotriva exploatării feudale, a celei turcești și împotriva clientelei grecești aduse de diferiți domni de la Constantinopol, deoarece sînt scrieri de propagandă politică. Dar, în realitate, dacă citim cu atenție cele două cronici, vedem că amîndouă reprezintă interesele egoiste de clasă ale boierimii mari, frica de turci, rivalitatea cu boierii greci, fără nici un fel de reală înțelegere a nevoilor poporului.

Împotriva punctului de vedere boieresc, reprezentat de cronicile studiate, a existat un ecou puternic al luptei antifeudale din Țara Romînească în secolul XVII, în scrieri care se ridică fățiș împotriva exploatării boierești asupra țăranilor și de asemeni împotriva exploatării fiscale exercitate de aceiași boieri. Nu numai cronica grecească versificată a lui Matei al Mirelor înregistrează acest ecou, dar și un număr de pamflete care au circulat atunci și care au fost păstrate numai în parte.

НАЧАЛО ИСТОРИОГРАФИИ В ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

В связи с недавним выходом в свет комментированного издания «Летописи Кантакузино» автор настоящей статьи разбирает эту хронику, сравнивая ее с хроникой семьи Бэлан — политических противников семьи Кантакузино. Обе хроники, законченные в 1688 г. — год прекращения междуусобицы двух боярских партий — составлены в виде продолжения древней летописи Валахии. Сравнительный анализ хроник выявляет этапы более ранней валашской историографии, которая почти полностью вошла в эти две компиляции.

Валашская историография начинается с древнеславянских хроник господарей XVI в., оригинальные тексты которых утеряны. Далее следуют повествования о княжении Михая Храброго на румынском языке (одно из них, незаконченное, написано для боярской семьи Бузешть). В середине XVII в. анонимный писатель — представитель боярской олигархии, в то время единой, объединенной вокруг избранного ею государя Матея Басараба — составил первую общую хронику, охватывающую всю историю страны от ее основания. Эта хроника прославляет старинный род олтенских бояр — Крайовеску, от которых происходил и Матей Басараб. В связи с расколом, возникшим в 1663 г. в среде боярской олигархии в связи с убийством постельничего Константина Кантакузино, хроника страны теряет свой единый характер в том смысле, что, с одной стороны, ее продолжают летописцы, преданные семье Кантакузино, а с другой — исторические события описываются во второй летописи, но уже с точки зрения влиятельной в политическом отношении семьи Бэланов. Хроника, написанная для семьи Кантакузино, возникла, вероятно, из короткого памфлета, распространенного после беззаконного убийства постельничего Кантакузино его политическими врагами. Этот памфлет лег в основу «Летописи Кантакузино».

Хроника семьи Бэлан составлена в княжение Щербана Кантакузино (1673—1688). Она является ответом на хронику соперника, пытаясь очернить семью Кантакузино и требуя власти для партии Бэланов. Обе хроники намеренно анонимны, поскольку они должны были казаться беспристрастными, а не написанными кем либо из той или другой партии. Их писал по наущению крупных бояр какой-нибудь дьяк из их окружения. Не выдерживают критики попытки приписать авторство семейной хроники Бэланов какому-либо видному боярину — Константину Филипеску (в действительности, стороннику партии Кантакузино) или Раду Попеску — хронисту Николая Маврокордато (первые десятилетия XVIII в.). Автор хроники семьи Бэланов был очевидцем политических событий, во время которых Раду Попеску был еще ребенком.

Обе хроники отражают, однако, одно и то же отношение — отношение крупного боярства — к социальным вопросам (борьба угнетенных против феодального ига, турецкая эксплуатация, вымогательства греков

из окружения господаря). В этих пропагандистских трудах авторы хроник вынуждены были сделать кое-какие уступки общественному мнению страны: они признают, что «бедняков» притесняют, что страна страдает от турецкого владычества. Однако, вину за создавшееся положение возводили лишь на враждебную партию. В действительности же, как это видно из обеих хроник, царило полное безучастие к судьбе угнетенных и убеждение, что если турок подкупить за счет страны, то бояре смогут спокойно пользоваться своими привилегиями.

Вместе с тем в XVII в. имелись описания, отражавшие взгляды угнетенных, их ненависть к господствующему классу и борьбу с ним. Эти произведения в виде распространявшихся в рукописи коротких памфлетов создавались в румынских княжествах в XVII в. Одно из них — *Повесть о злых боярах* — вошло и в хроники.

LES DÉBUTS DE L'HISTORIOGRAPHIE VALAQUE

RÉSUMÉ

La récente parution de l'édition critique du *Letopisețul Cantacuzinesc* a fourni à l'auteur l'occasion de se livrer à l'analyse de cette source en la comparant à la chronique des adversaires de la politique des Cantacuzènes, celle des Băleni. Ces deux chroniques, terminées en 1688, quand prit fin la lutte que se livrait les deux clans de boyards, ont été composées pour continuer les vieilles annales *(letopiseț)* de Valachie. Cette analyse comparative des deux chroniques met en relief les étapes traversées par l'historiographie valaque antérieure, laquelle a été presque intégralement intercalée dans les deux compilations mentionnées.

L'historiographie valaque débute avec des chroniques slavonnes des princes du XVIe siècle, aujourd'hui perdues dans leur version originale, et continue avec les histoires en langue roumaine du règne de Michel le Brave, dont l'une, inachevée, fut écrite pour la famille des boyardes Buzescu. C'est au milieu du XVIIe siècle qu'un auteur anonyme qui représente l'oligarchie des boyards, alors unitaire et groupée autour du prince choisi par elle, Mathieu Basarab, rédigea la première chronique générale renfermant toute l'histoire du pays depuis sa création. Cette chronique glorifie une vieille famille de boyards olténiens, les Craiovescu dont était issu également Mathieu Basarab. Lors de la rupture qui survint en 1663 au sein de l'oligarchie des nobles à l'occasion de la mise à mort du chambellan Constantin Cantacuzène, la chronique nationale se divise en deux, en ce sens qu'elle fut continuée, d'une part, par l'histoire qu'inspiraient les Cantacuzènes et, d'une autre, par celle à la dévotion de la faction conduite par les Băleni. La chronique écrite pour les Cantacuzènes s'est probablement développée d'un court pamphlet répandu à la suite de la mort injuste du chambellan Constantin, causée par ses ennemis politiques. C'est de ce pamphlet que s'est développée en l'amplifiant la continuation du *Letopiseț Cantacuzinesc.*

De son côté, la chronique des Băleni a été composée sur le règne de Șerban Cantacuzène (1678—1688). Elle constitue une réponse à celle de l'adversaire et s'efforce de discréditer les Cantacuzènes pour revendiquer le pouvoir pour les Băleni. Les deux chroniques sont anonymes, et cela à bon escient, car elles étaient destinées à ne pas faire figure de travaux écrits par les membres d'une faction ou d'une autre, mais au contraire à se poser en écrits impartiaux. Elles ont été rédigées sur l'inspiration des grands boyards, par quelque scribe de leur clientèle. On a essayé naguère d'attribuer la chronique des Băleni à de grands boyards, à savoir à Constantin Filipescu (de fait un partisan des Cantacuzènes !) ou à Radu Popescu, le chroniqueur de Nicolas Mavrocordato dans les premières décades du XVIIIe siècle. Cette tentative ne résiste pas à la critique. L'auteur de la chronique des Băleni s'avère avoir été le témoin oculaire d'événements politiques qui se sont produits à une époque où Radu Popescu était encore enfant.

Néanmoins, ces deux chroniques épousent une position identique, celle de la haute noblesse, en matière de questions sociales: la lutte des opprimés contre le joug féodal, l'exploitation turque et celle des Grecs appartenant à la clientèle princière. Les auteurs de ces chroniques se voient contraints de faire, dans ces écrits de propagande, certaines concessions à l'opinion publique du pays: ils reconnaissent que les « pauvres » sont opprimés et que le pays souffre du fait de la domination ottomane, mais alors chacun impute cette situation au groupe adverse. En réalité, on peut lire dans les deux chroniques l'indifférence totale envers les petits et la conviction qu'en achetant les Turcs avec les deniers de l'Etat, les boyards pourront maintenir tranquillement leurs privilèges.

En revanche, il a existé, au XVIIe siècle, des écrits reflétant les vues des petits, leur haine et leur lutte contre la classe dominante. De pareils écrits se présentant sous forme de brefs pamphlets circulant en manuscrit, ont été composés aussi en Valachie au XVIIe siècle. L'un d'eux — *l'Histoire de certains méchants boyards* — a été également intercalé dans les chroniques.

DESPRE GOSPODĂRIA FEUDALĂ DIN MOLDOVA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-lea

PE MARGINEA « CATASTIHULUI DE SĂMILE TUTUROR MĂNĂSTIRILOR DE ŢARĂ DIN LEAT 7250 PÎNĂ LA LEAT 7251 »

DE

N. CORIVAN şi I. GRĂMADĂ

A discuta acest material publicat încă în 1915, în « Buletinul Comisiei istorice a Romîniei »[1], în condiţiile actuale în care se pun o serie de probleme fundamentale pentru istoriografia noastră şi mai ales necesitatea de a găsi cele mai caracteristice trăsături ale diferitelor perioade din istoria ţării noastre în vederea formulării ştiinţifice a periodizării istoriei evului mediu a R.P.R., considerăm că este necesar şi destul de important. Materialul brut publicat oferă suficiente posibilităţi pentru a trage numeroase concluzii în legătură cu dezvoltarea forţelor de producţie, cu nivelul lor, cu relaţiile de producţie care se creează, caracteristice perioadei de tranziţie spre destrămarea societăţii feudale.

Inventarele şi indicaţiile pe care le avem în « sămile » mănăstirilor din Moldova, cu arătarea moşiilor, a veniturilor şi cheltuielilor, ne pun în contact cu sistemul de organizare a unei moşii feudale, — întrucît biserica, mănăstirile cu latifundiile lor fac parte din rîndul marilor feudali, cu un însemnat rol în viaţa economică şi politică a vremii. De aceea, şi concluziile pe care le vom putea trage sînt importante pentru toţi acei care se ocupă cu problema periodizării şi a caracterizării epocii de tranziţie spre descompunerea feudalismului pe teritoriul patriei noastre în general, în Moldova în special. Această analiză este cu atît mai interesantă, cu cît observăm în sînul gospodăriei mănăstireşti o schimbare deosebită: ea a ieşit din sfera economiei

[1] « Buletinul Comisiei istorice a Romîniei », publicat de I. Bogdan, vol. I, Buc., 1915. La paginile 222—279 se publică « Catastih de sămile tuturor mănăstirilor de ţară, ce s-au luat din poronca luminatului mării sale domnului nostru Ioan Constantin Neculae voevoda, din leat 7250 pînă la leat 7251, Ghen. 20 ». Citatele despre « sămi » se vor da din paginile arătate mai sus.

naturale, cu toate că mănăstirile caută prin toate mijloacele să menţină vechile relaţii, căci — aşa cum arăta K. Marx — *proprietatea bisericească forma « bastionul religios al relaţiilor tradiţionale de proprietate funciară »* [1].

★

În legătură cu problemele descompunerii feudalismului în ţările romîne s-au scris în ultimii ani unele studii [2].

Materialul nostru se referă la prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Este vorba aici despre « Catastihul de sămile tuturor mănăstirilor de ţară », care a fost cerut de Constantin Mavrocordat la 1741 sau 1742. Catastihul a fost încheiat în faţa unei comisii compuse din episcopii Romanului şi Huşilor, precum şi a marelui spătar, la 20 ianuarie 1743. Atunci, cu prilejul sărbătoarei Bobotezii, se găseau la Iaşi şi toţi egumenii din ţara Moldovei. Inventarul mănăstirilor a fost făcut după acelaşi sistem pentru toate mănăstirile. El răspunde la trei întrebări principale, care erau puse probabil de domn: 1) ce moşii, sate, selişti, vii, poiene, prisăci, mori, bălţi, case şi vite posedă mănăstirea; 2) venituri în bani şi în natură pe care le are mănăstirea în cursul anului respectiv provenind din: dijme, orînzi, clăci, răscumpărări de boeresc sau de vecinie, vînzări de vite, vin, miere, ceară, fîn şi altele; 3) cheltuielile făcute de egumen cu întreţinerea mănăstirii, a călugărilor, plata dărilor pentru domnie, milostenii, diferite cumpărături de materiale şi alimente, plata muncii salariate ş.a.

Toate datele, chiar aşa sumare cum sînt ele, ne ajută să ne facem o ideie destul de limpede asupra stadiului dezvoltării economice şi sociale a Moldovei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Dacă facem o privire de ansamblu asupra dezvoltării economice în această epocă, ne dăm seama că în general urmele economiei naturale mai sînt încă puternice. Gospodăria feudală ca şi cea ţărănească, legate de o tehnică rudimentară, mai continuă să rămînă în forme înapoiate. Iobăgia la rîndul ei era o frînă puternică, esenţială, în dezvoltarea economică a ţării. Feudalismul cu structura sa caracteristică, la care se adaugă jugul şi despotismul feudalo-militarist turc, au fost de asemenea o frînă puternică în calea dezvoltării forţelor de producţie, împiedecînd în acelaşi timp dezvoltarea politică a Moldovei. Căderea Moldovei sub jugul deplin al turcilor a avut drept consecinţă schimbarea deasă a domnilor şi implicit slăbirea politică a ţării. Această situaţie a făcut ca tronurile să se vîndă la mezat, tributul pentru turci să crească, iar pe deasupra să se mai adauge obligaţiile tot mai mari de zaherea şi de havalele. Acoperirea acestor sarcini cerea sume cosiderabile ce se plă-

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Buc., Ed. politică, 1960, p. 719.

[2] O privire generală asupra acestei chestiuni face lucrarea lui G. Georgescu-Buzău, *Descompunerea feudalismului şi începuturile capitalismului în Ţara Romînească şi Moldova*, Buc., 1949. O analiză mai directă o întîlnim în lucrarea lui S. Vianu, *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în ţările romîne*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, partea I, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1954, care se referă la a doua jumătate a sec. XVIII. Pentru a doua jumătate a sec. XVIII menţionăm şi studiul lui C. Şerban, *Întreprinderea manufacturieră de postav de la Pociovalişte şi Bucureşti*, în « Studii », an. V (1952), nr. 3.

teau din munca țărănimii iobage. Tendințele de îmbogățire a domnilor și boierilor sau clericilor înalți se manifestau de asemenea prin exploatarea nemiloasă a acelorași țărani. Țărănimea se ruina din ce în ce mai mult. Ruinarea gospodăriilor țărănești era agravată și prin desele războaie de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea care se purtau pe teritoriul Moldovei. Ruinarea și jaful provocau o stare de foamete periodică.

Complexul tuturor acestor împrejurări a provocat o vie acțiune de depopulare. Țărănimea nemaiputînd suporta greul impozitelor, nici abuzurile dregătorilor, nici amenzile, nici ruina gospodăriilor lor, nici nedreptățile, fuge în țările învecinate. Sau în alte cazuri, se aservește feudalului laic sau cleric, boierului sau mănăstirii.

Totuși, în ciuda acestor condiții grele, excesiv de grele, forțele de producție cresc. Ele se dezvoltă în așa fel, încît documentele ne arată apariția relațiilor marfă-bani. Jugul otoman, barierele vamale, monopolul turcesc asupra produselor moldovene, înmulțirea excesivă a taxelor pe diferite produse, abuzurile care se săvîrșeau contribuiau la îngrădirea și limitarea posibilităților de dezvoltare a comerțului. Tocmai în anii în care apar « sămile » despre care vorbim, Constantin Mavrocordat ia o parte de măsuri pentru a înlătura unele obstacole și a favoriza dezvoltarea comerțului. Dezvoltarea rentei în bani în această epocă este legată de transformările economice tot mai evidente, de începuturile creșterii producției de mărfuri. K. Marx preciza acest lucru cînd spunea că « renta se poate dezvolta ca rentă în bani numai pe baza producției de mărfuri » [1].

În această primă jumătate a secolului al XVIII-lea se mai constată o creștere a procesului de formare a latifundiilor, prin îngustarea proprietății răzășești, prin aservirea țărănimii libere. Mănăstirile și boierii luptă să-și sporească suprafețele latifundiilor lor și în același timp să-și asigure mîna de lucru necesară. Această mînă de lucru o găsesc fie prin aservirea și îngreunarea sarcinilor vecinilor, fie prin încercările de a aservi pe țăranii liberi.

Mai trebuie observat că domeniul feudal nu se transformă în mare exploatare agricolă în vederea producției de cereale pentru piață. Totuși, există o intensificare a exploatării agricole mai mare decît în secolul precedent. În multe cazuri, începe a se face apel la muncă salariată, așa cum se va vedea din « sămile » mănăstirilor de țară din 1743. Legătura gospodăriei feudale cu piața, legătura care se intensifică spre mijlocul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea — în Moldova — a avut drept rezultat intensificarea exploatării feudale. Mijloacele întrebuințate de feudalii laici și clerici pentru realizarea acestor scopuri sînt diferite. Situația juridică a țărănimii se agravează față de secolul al XVII-lea. Se ajunge nu numai la legarea țăranului de pămînt, ci și la dreptul stăpînului asupra persoanei fizice a vecinului, care putea fi mutat după bunul plac de pe pămîntul care-i era dat în folosință. Această situație care pornea încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, se agravează în secolul al XVIII-lea. Stăpînii aveau interes ca brațele de

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 609.

muncă să fie detașabile, pentru a se putea folosi de ele acolo unde aveau nevoie [1].

De asemenea, cu ocazia împărțelii averilor se făceau strămutări de vecini dintr-un loc în altul [2]. Uneori strămutarea se făcea printr-un schimb de vecini, dînd vecini de pe o moșie și luînd alți vecini din altă parte. Vecinii, despărțiți de pămînt, erau dați ca zestre [3]. Alteori erau dați ca danie. Se întîlnesc cazuri în care vecinii erau vînduți. Acest proces este destul de evident la mijlocul secolului al XVIII-lea [4]. Spre mijlocul acestui secol se găsesc și negustori care cumpără vecini [5]. În unele tranzacții de vînzare, se află cazuri cînd se vinde moșia și se păstrează o parte din vecini.

Această situație agravată a țărănimii este prezentată destul de amplu în « așezămîntul » așa-zis de « desrobire a vecinilor » din Moldova din 6 aprilie 1749 [6].

Ne-am ocupat de condițiile grele ale vieții țărănimii iobage, precum și de aspecte ale aservirii țărănimii libere, în cursul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea pentru că situația lor decurge din dezvoltarea societății de pe teritoriul Moldovei în întregul ei. Ascuțirea luptei de clasă, încercările de a găsi o ieșire din acest impas (așezămîntul lui Constantin Mavrocordat) arată limpede că o serie de factori noi își fac loc tot mai mult.

« Sămile » mănăstirilor de țară întocmite din ordinul lui Constantin Mavrocordat ne arată, la venituri (ca și la cheltuieli) elemente ale acestui proces. Desigur că raporturile dintre feudal și iobag nu aveau un caracter distinct și uniform, în mod absolut. K. Marx arată că în toate formele în care muncitorul

[1] Pe la anul 1727, biv vel paharnicul Iordache Cantacuzino, de pildă, se judecă cu vecinii săi, din satul Blăgești de pe Bistrița, ținutul Bacăului, pentru că sînt mutați la Pașcani. « Jeluind oameni precum că-i trage la vecinătate din sat din Blăgești și ei nu știu a fi vecini, ci oamenii de moșie de pe părinții și moșii lor ». Cantacuzino arată că acești vecini au fost stăpîniți de strămoșii lui în Blăgești, și de acolo i-a mutat în Gîrligi astăzi; mai afirmă că de cîte ori au fost mutați n-au avut cu ei nimic și « i-a stăpînit în pace și drepți vecini » (Acad. R.P.R., *ms.* 237, f. 543).

[2] La împărțirea moșiei Costîna, din anul 1742, între moștenitorii lui Andronic Pîrvu se spune: « Cine va vrea să-și ia partea sa de vecini, ca să-i mute pe partea sa de moșie, unde i s-au venit, sau și aiurea, unde va vrea, — volnic să fie a-i lua și a-i muta » (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 412).

[3] Într-un proces din 1742 dintre Ștefan și Ion de o parte și slugerul Adam Luca de altă parte, — care trăgea pe cei dintîi la vecinătate, — se spune că tatăl lui Ștefan și Ion (cu numele Chirilă), i-a fost dat, cînd s-a însurat, « vezeteu de cai de zestre ». (R. Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, Buc., 1907, p. 277).

[4] Între anii 1720 și 1730, logofătul Nicolae Costîn vinde vornicului Constantin Ruset cinci vecini moldoveni din sat din Țîbucani, « drept 150 lei » (R. Rosetti, *op. cit.*, p. 277).

[5] Într o carte domnească din 18 martie 1744, se spune: Manoli neguțătorul de aice din Botoșani », cu poruncă « pentru niște vecini ce s-ar afla la Popăuți . . . cumpărați de Manoli ». (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 241).

[6] Aici se spune între altele că țărănimea iobagă, vecinii, luptau împotriva acestui nume, pentru că « acest nume de vecinie n-are osebire de robie, și se silia ca să găsească îndreptare și mîntuire de numele vecinii, arătînd și pricini că unii din stăpînii satelor s-au fost obijduit a vinde pe vecini ca pre robi, ș'a-i împărți cu împărțeală ca pre țigani, și a da numele lor în foi de zăstre, ș'a-i despărți pre copii de la părinți, luîndu-i în casă, la slujba lor, s'a-i muta de la un loc la altul; . . . a se vinde ca pre robi . . . » (D. C. Sturdza-Scheanu, *op. cit.*, vol. I, p. 21).

direct rămîne posesor al mijloacelor de producţie şi al condiţiilor de muncă necesare pentru a produce propriile lui mijloace de trai, « relaţia de proprietate trebuie să apară în acelaşi timp ca o relaţie nemijlocită de dominaţie şi supunere, şi în consecinţă producătorul direct trebuie să se înfăţişeze ca un om lipsit de libertate; această lipsă de libertate poate fi atenuată, de la şerbia cu clacă pînă la simpla obligaţie de a da o dijmă »[1]. În viaţa economico-socială a gospodăriei feudale mănăstireşti din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, se întîlnesc şi aceste forme ale rentei funciare. Dar în aceste gospodării întîlnim şi renta în bani. « În locul produsului, producătorul direct are aici de plătit proprietarului lui funciar (indiferent dacă acesta este statul sau o persoană particulară) preţul acestui produs »[2].

Una din caracteristicile acestei epoci este faptul că începe să se constate tot mai frecvent renta în bani. În această perioadă se ajunge chiar la legiferarea ei. O serie de informaţii se referă la convertirea rentei în muncă şi la convertirea dijmei în bani. Astfel, mănăstirea Suceviţa percepe 30 lei pentru dijmă de la satele Davida şi Dorna; mănăstirea Rîşca percepe 40 lei pentru dijma de pîne de la satul Zamostea; mănăstirea Bisericani, 20 lei pentru dijma de la Bicaz, ş.a.[3]. Mănăstirea Putna primea 11 lei de la nişte vecini pentru slujba lor; mănăstirea Moldoviţa, 20 lei de la satul Vama; mănăstirea Humorul, 38 lei de la satul Vorniceni, ş.a. Adăugăm că mănăstirile mai percepeau bani şi pentru păşunatul vitelor în munţii şi poienele proprietatea lor. Mănăstirea Rîşca încasa 35 lei din poieni, « dijma locului »; mănăstirea Bisericani, 5 lei pe dijma de la branişte şi 7 lei şi 9 potronici[4] dijma din poiana Cornului, iar mănăstirea Homorul, 9 lei « de la Strahotin din păşunea erbii ».

Adeseori venitul în rentă în bani era format din convertirea în bani atît a dijmei cît şi a obligaţiunilor în muncă. Astfel, venitul mănăstirii Bisericani se compune din banii de pe dijmă în valoare de 35 lei, de la boieresc de 6 lei 3 pt. precum şi 23 lei pentru dijma de la branişte. Mănăstirea Solca percepea 128 lei pentru dijmă.

Apare uneori la venituri o sumă care se percepe de la anumite sate, fără a se specifica dacă este pentru boieresc, dijmă sau păşune (ca la mănăstirea Moldoviţa, care încasează 8 lei şi 9 pt., fără a se specifica pentru ce, de la satele Bălţaţii ot Cîrligătura, Miteşti şi Crăciuneşti (2 lei), Bricheşti (9 pt.)[5]

Mărimea acestui venit variază de la mănăstirea la mănăstire. La unele mănăstiri venitul provenit din renta în bani este foarte mic, ca de exemplu

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 744.

[2] *Ibidem*, p. 750.

[3] Toate cifrele şi datele privind veniturile şi cheltuielile mănăstirilor moldovene, după « sămile » din 1743, se dau din « Buletinul Comisiei istorice a Romîniei », edit. de I. Bogdan, vol. I, Buc., 1915, p. 222—279.

[4] În sec. XVIII, *leul* avea de obicei 12 *potronici*, iar potronicul *10 bani*. Un leu avea aşadar 120 bani. În text, pentru unităţile monetare vom nota: *lei*, *pt.* (potronici) şi *bani*. Aceste unităţi le găsim notate în « sămile » mănăstirilor. Este greu de transpus valoarea banilor, care erau puţini. O oaie costa 1 leu; O vacă 7 lei, un bou 10—14 lei, un cal 17 lei, o vadră de vin 6—8 potronici, lucrul unui pogon de vie 4—5 lei, prăşitul unui pogon de porumb 1 leu; simbria unui argat, 10—12 lei pe an.

[5] Vezi N. Corivan, *Contribuţii la obligaţiile ţăranilor din Moldova în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, p. 71.

la Putna, 11 lei din 548 lei venitul general, la Secul 37 lei din 323 lei — la alte mănăstiri formează venitul cel mai important (la Solca el este de 225 lei din venitul general de 285 lei, iar la mănăstirea Sf. Ilie, 51 lei din totalul de 68 lei). Tabelul de mai jos [1], care indică procentajul rentei în bani din venitul total al mănăstirilor, ne arată gradul de dezvoltare a rentei în bani, care este foarte variat.

Precizările pe care le putem face după acest material sînt extrem de folositoare, pentru că ne arată un anumit stadiu de dezvoltare a forţelor de producţie, a societăţii în ansamblul ei. « Transformarea — spune K. Marx — la început sporadică, apoi pe scară mai mult sau mai puţin naţională, a rentei în produse în rentă în bani presupune deja o dezvoltare mai însemnată a comerţului, a industriei orăşeneşti şi în genere a producţiei de mărfuri, prin urmare şi a circulaţiei băneşti. Ea mai presupune de asemenea un preţ de piaţă al produselor, precum şi că acestea sînt vîndute, mai mult sau mai puţin aproximativ, la valoarea lor, ceea ce nu trebuia neapărat să aibă loc sub vechile forme » [2].

Conformarea unora din aspectele cele mai însemnate arătate de Marx mai sus, le desprindem fie din veniturile şi cheltuielile arătate în « sămi », fie din unele indicaţii foarte precise pe care le găsim în documentele vremii. Astfel, într-o dispoziţie trimisă ţăranilor, Constantin Mavrocordat se adresează « lăcuitorilor, să aducă pîine de vîndut la Iaşi: grîu, orz, mălai, făină, şi carele boilor nici la un beilic nu să vor lua, şi pîine ce vor aduce, încă vor vinde-o cu preţul ei » [3]. Iată cum întîlnim, în afară de producţia de mărfuri, chiar ideia « preţului de piaţă al produselor », cu menţiunea că valoarea lor rămîne încă aproximativă.

Constantin Mavrocordat se îngrijeşte de organizarea tîrgurilor.

Acest lucru era un semn că în starea forţelor de producţie există o mişcare destul de puternică, şi că viaţa economică şi socială este împinsă prin forţa legilor dezvoltării societăţii spre forme superioare. Existenţa rentei în bani se explică prin această dezvoltare a vieţii economice şi sociale. Ea certifică

---

[1] Procentajul rentei în bani din venitul total al mănăstirilor:

Mănăstirea	Putna	2 %	din venitul general
Mănăstirea	Moldoviţa	55 %	din venitul general
Mănăstirea	Voroneţ	46 %	din venitul general
Mănăstirea	Suceviţa	15 %	din venitul general
Mănăstirea	Slatina	19 %	din venitul general
Mănăstirea	Homorul	31 %	din venitul general
Mănăstirea	Neamţul	0,90%	din venitul general
Mănăstirea	Rîşca	71 %	din venitul general
Mănăstirea	Bogdana	15 %	din venitul general
Mănăstirea	Pîngăraţi	31 %	din venitul general
Mănăstirea	Agapia	16 %	din venitul general
Mănăstirea	Bisericani	12 %	din venitul general
Mănăstirea	Solca	76 %	din venitul general
Mănăstirea	Secul	11 %	din venitul general
Mănăstirea	Berzunţ	2,5 %	din venitul general
Mănăstirea	Sf. Ilie	75 %	din venitul general
Mănăstirea	Ilieşti	7 %	din venitul general.

[2] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 750—751.

[3] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 229.

faptul că ne găsim în perioada începuturilor descompunerii societății feudale în Moldova.

K. Marx ne atrage atenția în mod expres că nu trebuie să ne înșelăm și să tragem concluzii absolute. Chiar dacă una din formele rentei mai avansate (în produse sau bani) este dominantă și mai dezvoltată, « ea este totuși întotdeauna mai mult sau mai puțin însoțită de rămășițe ale formei anterioare, adică de renta care trebuie dată direct în muncă, adică de munca de clacă »[1].

Renta în muncă și în produse formau veniturile principale ale mănăstirilor și serveau pentru subsistența lor. Toate mănăstirile percepeau dijmă din produse, în primul rînd din cereale (=« pîine ») și fîn. Noțiunea « pîine » se întrebuința cu înțelesul de grîu, mei și porumb. Din documente reiese că « pîinea » era întrebuințată aproape totdeauna pentru consumul mănăstirii.

Plata pentru pășunatul vitelor în munți și poiene se precepea uneori în produse, mai ales în brînză (cînd era vorba de oi). Mănăstirea Pîngărați lua ca « dijmă de munte », brînză. Mănăstirile care aveau vii luau și dijmă din vin. Astfel, mănăstirea Solca percepea 350 vedre vin, dijma Faraonilor.

În afară de dijmă, « sămile » ne arată că mănăstirile cultivau și rezerva lor, din care scoteau diferite produse. Venitul scos de pe rezerva mănăstirii era denumit « din plugul mănăstirii ». În « sama » mănăstirii Putna se spune că s-au scos « 350 merță pîne cu grîu, cu mălaiu, cu păpușoiu, au luat din dijma moșiilor mănăstirii și din pluguri ». De altfel aproape toate mănăstirile care percepeau dijmă din produse, își cultivă și rezerva. Aceasta este lucrată atît prin claca țăranilor așezați pe moșiile mănăstirilor, cît și prin munca salariată (« cu sîmbrie »). Între cheltuielile mănăstirii Bogdana se constată 10 lei pentru prășitul a 10 pogoane de păpușoi, 15 lei pentru destupatul unui loc al mănăstirii, precum și 60 lei « simbrie la argați și păstori ». Mănăstirea Pîngărați plătește 21 lei pecețile argaților, ceea ce înseamnă că avea oameni salariați. Același lucru îl întîlnim și la mănăstirea Florești. Rezerva era lucrată și prin clacă. În « sama » mănăstirii Putna se spune că « 11 lei dă samă că au cheltuit la Stănceni făcîndu clăci de pluguri și cu alte trebi. . . ».

Din « sămile » mănăstirilor reiese că obligațiile de boieresc se întîlnesc mai mult la facerea fînului. Există mănăstiri care nu au oameni pe moșiile lor. « Sămile » arată totuși că au scos o cantitate oarecare de pîine. Trebuie să tragem concluzia că ea se scotea cu muncă salariată. În « sama » mănăstirii Vizantia se spune că mănăstirea nu are nici un ajutor de la oamenii din Vizantia (care se găsesc « pe moșia lor lîngă mănăstire »). În altă parte se spune că « pîinea s-a scos numai din moara de la Putna » și cu « 20 merțe ce au făcut din plugul mănăstirii ». Mănăstirea Florești nu are oameni pe moșii și arată că este nevoită să cumpere fîn. Totuși se menționează că « s-au făcut 200 merțe de pîine », ceea ce înseamnă că probabil s-a realizat cu muncă salariată. La cheltuieli se constată că mănăstirea avea argați. Din « sămi » se vede că în ea se scoate din dijmă, din plugul mănăstirii, din munca de clacă și din cea salariată. Fără îndoială, un loc important îl ocupa venitul din dijmă[2].

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 748.

[2] Redăm mai jos mărimea dijmei de pîine pe anul arătat în sămi:
M-rea *Putna :* 350 merțe pîine cu grîu, cu mălai, cu păpușoi, au luat din dijma moșiilor mănăstirii si din pluguri. 11 lei de la niște vecini pentru slujba lor.

« Pîinea » mai provenea și din vama de la mori. Totuși se constată în mod evident că mănăstirile își cultivă acum și rezervele, în vederea măririi cantității de grîne —, fenomen care credem că trebuie legat de dezvoltarea tot mai largă a relațiilor marfă-bani, dar și pentru nevoile interne ale gospodăriei. Între cheltuieli se constată sume folosite pentru reparatul plugurilor sau cumpărarea de materiale necesare plugului (« her și oțăl »), ceea ce înseamnă că ogoarele care nu erau date țăranilor, se lucrau direct de către mănăstire. În general, « pîinea » era păstrată pentru subsistența mănăstirii. Se vindea o cantitate mică. « Sămile » ne arată (pentru anul respectiv) că mănăstirea Putna vinde « pîine » în suma de 8 lei, iar mănăstirea Bisericani în suma de 13 lei 4 potronici.

Veniturile principale ale mănăstirilor proveneau din renta în produse și renta în muncă. Obligațiile de boieresc se efectuau în deosebi la facerea fînului. Formula obișnuită în « sămi » este: « (atîtea) stoguri de fîn au dat samă că au făcut, cu de clăci, cu de boerescul oamenilor de pe la sate ». Pe lîngă obligațiile de boieresc, oamenii mai făceau și clăci pentru fîn, în mod deosebit. În « sama » mănăstirii Moldovița este trecut între cheltuieli 4 lei 6 pt. « horilcă și alte bucate la 2 clăci de fîn ». Clăci se făceau și la munca

---

M-rea *Moldovița:* 114 merțe pîine din *dijma satelor* și din *mori* și din *plugul mănăstirii.*
11 lei dijmă de la satul Zvoriștea.
20 lei de la satul Vama pentru boerescul lor.
8 lei 9 pt. de la sate (fără specificare).
M-rea *Voronețul:* 100 merțe pîine.
16 lei rentă în bani (fără specificare).
M-rea *Sucevița:* 240 saci pîine.
30 lei dijmă (fără specificare).
M-rea *Slatina:* 153 merțe pîine.
5 (sau 7) lei rentă în bani (fără specificare).
M-rea *Homorul:* 105 merțe pîine.
38 lei dați de Vornicenı pentru boeresc.
M-rea *Neamțul:* 250 merțe pîine, cu grîu, cu mălai.
M-rea *Rîșca:* 57 merțe pîine.
40 lei dijmă din pîine.
3 lei dijmă din dohot.
11 lei satul Roșcani, pentru lucrul lor.
7 lei de la sate (fără specificare).
M-rea *Bogdana:* 48 lei dijma produselor.
M-rea *Pîngărați:* 112 merțe pîine.
10 lei dijma din pîine.
M-rea *Agapia:* 150 merțe pîine.
24 lei rentă în bani.
M-rea *Bisericani:* 180 merțe pîine.
35 lei dijmă.
6 lei 3 pt. boeresc.
M-rea *Solca:* 200 merțe pîine cu dijmă, din mori și din plug, 350 vedre vin din dijma Faraonilor.
M-rea *Secul:* 205 merțe pîine din dijma moșiilor, din plug și mori.
37 lei rentă în bani.
M-rea *Berzunț:* 174 merțe pîine.
M-rea *Vizantia:* 120 merțe pîine, din moara de la Putna, cu 20 merțe ce au făcut din plugul mănăstirii.
M-rea *Florești:* 200 merțe pîine.
M-rea *Sf. Ilie:* 80 merțe pîine (din mori și plugul mănăstirii are sate fără oameni).
M-rea *Ilișești:* 46 merțe pîine.

pe ogoare (la prășit, de ex.), sau la alte munci (cum este iezitul morii la Sf. Ilie, la Putna). Afară de mănăstirile care aveau moșii fără oameni, celelalte făceau fînul prin boieresc (probabil în mică măsură aveau fîn și din dijmă). În toate « sămile » se menționează că fînul este făcut prin boieresc și clacă. La unele mănăstiri fînul e făcut cu munca țăranilor, dar și cu țiganii și cu oamenii mănăstirilor. Mănăstirile Neamț, Agapia, făceau fînul prin boieresc și cu țiganii mănăstirii; mănăstirea Berzunț, făcea fînul numai cu țiganii mănăstirii; mănăstirea Sf. Ilie făcea fînul prin clacă și cu țiganii mănăstirii. Țiganii erau întrebuințați astfel și la unele munci ale cîmpului. Mănăstirea Homorul avea 105 stoguri de fîn de clacă, de boieresc și « de la oamenii mănăstirii ». Fînul era făcut, în majoritatea cazurilor, prin boieresc și clacă.

În clacă probabil se cuprindeau zilele de muncă, despre care se știe că se făceau separat de obligațiile boierescului. Claca nu cuprindea un număr fix de zile și avea un caracter întîmplător. Atunci cînd mănăstirea nu avea sate cu oameni pe moșiile sale, ea își făcea de obicei fînul prin clacă (așa cum este cazul mănăstirii Ilișești). Altele fac fînul cu bani, plătind munca salariată, ca de ex. mănăstirea Florești. Unele, numai cu țiganii mănăstirii, ca Agapia. Mănăstirea Sf. Ilie face fînul cu clacă și cu țiganii mănăstirii, iar Vizantia îl face cu bani și cu clacă. Uneori mănăstirile cumpără fîn, ca Bogdana.

Din analiza « sămilor » mănăstirilor la capitolul « venituri » constatăm că cel mai însemnat produs al rentei în muncă, stogurile de fîn, constituia unul din veniturile principale aproape la toate mănăstirile; el se realiza, în general, prin boieresc și clacă, ținînd seama de faptul că obținerea lui prin alte mijloace era mult mai redusă.

Evaluînd stogul de fîn la un leu, așa cum era prețul lui în acea vreme, constatăm că valoarea fînului egala uneori întregul venit în bani al mănăstirii, așa cum este arătat în « sămi ». De pildă mănăstirea Moldovița avea 97 stoguri, iar venitul ei era de 107 lei 9 pt.; mănăstirea Slatina avea 107 stoguri, cu un venit total de 133 lei 6 pt.; mănăstirea Pîngărați, 30 stoguri, la un venit de 47 lei 9 pt. Dacă luăm în considerare faptul că țăranii mai făceau clacă și la munca cîmpului sau la alte lucrări (ca « iezitul morilor ») și diferite « trebi ale mănăstirii », înseamnă că venitul care se scotea din munca țăranilor constituia încă unul din cele mai însemnate venituri ale gospodăriei feudale mănăstirești. Fînul se păstra de obicei pentru nevoile mănăstirii, care poseda un număr mare de vite. O cantitate foarte redusă se vindea uneori. Astfel, mănăstirea Ilișești are venit de pe fîn 2 lei 6 pt.; mănăstirea Putna încasează 45 lei de pe 30 stoguri de fîn, din totalul de 112 stoguri. Fînul era păstrat pentru nutrețul vitelor [1].

---

[1] Situația dijmei de fîn era următoarea:

M-rea *Putna :* 182 stoguri fîn, au dat semă că au făcut, cu clăci, cu de boerescul oamenilor de pe la sate; și acest fîn este pentru traba bucatelor mănăstirii, bez 30 stoguri ce au vîndut pe bani și s-au încărcat la samă.

M-rea *Moldovița :* 97 stoguri de fîn.

M-rea *Voroneț :* 50 stoguri de fîn.

M-rea *Sucevița :* 60 stoguri de fîn de la Horodnic.

M-rea *Slatina :* 107 stoguri de fîn.

M-rea *Homorul :* 105 stoguri de fîn de clacă și de boeresc și de la oamenii mănăstirii.

M-rea *Neamțu :* 120 stoguri de fîn cu clăci, cu de boeresc și cu țiganii mănăstirii.

M-rea *Rîșca :* 52 stoguri din de la Bogdănești, de boeresc.

Mănăstirile păstrau produsele provenite din rentă pentru subsistența lor și vindeau numai surplusul. Renta în muncă era prestată de oamenii dependenți, de vecini, cît și de oamenii liberi fără pămînt care erau așezați pe moșiile mănăstirești, precum și de țiganii mănăstirilor.

Pe rezerva mănăstirii se mai cultiva și vița de vie, care aducea un important venit. Din cele 20 mănăstiri citate, mai mult de jumătate aveau vii, unele cu suprafețe foarte întinse. Astfel, mănăstirea Putna avea 21 pogoane de vie, din care 10 la Odobești și 11 la Miroslava, lîngă Iași (din care se scotea o recoltă de 670 vedre pentru consum 310 vedre, iar pentru vînzare 360 vedre, cu 240 lei, adică 8 potronici o vadră). Neamțul avea 14 pogoane, 8 la Odobești și 6 la Țifești; Bogdana avea 20 pogoane [1]. O mare cantitate de vin se păstra pentru mănăstire, iar restul se vindea, aducînd un însemnat venit mănăstirii. Se întîmpla adeseori că se consuma întreaga cantitate de vin care se producea (Florești, Solca), ba încă se mai cumpărau și alte cantități însemnate de vin (Agapia, Sucevița, Humor). Unele mănăstiri nu au vii.

Viile se aflau în gospodăriile mănăstirilor, dar adeseori în alte ținuturi. Cele mai multe vii aparținătoare mănăstirilor se găseau în Putna, la Odobești, Țifești, Străoani, Cruce, sau la Nicorești sau Miroslava, lîngă Iași. În anul 1742 s-a făcut în medie, între 60—108 vedre de vin la pogonul de vie.

*

Un venit special îl aveau mănăstirile din monopoluri. Întîlnim perceperea acestui venit de la mori și cîrciumi. « Sămile » mănăstirilor vorbesc aproape pentru fiecare mănăstire despre asemenea venituri. Astfel, « pîinea »

M-rea *Bogdana* : plătește 40 lei pentru 40 stoguri fîn.
M-rea *Pîngărați* : 30 stoguri fîn.
M-rea *Agapia* : 82 stoguri de fîn de clacă, de boeresc și cu țiganii mănăstirii.
M-rea *Bisericani* : 75 stoguri de fîn.
M-rea *Solca* : 75 stoguri de fîn.
M-rea *Secul* : 150 stoguri de fîn.
M-rea *Berzunț* : 33 stoguri de fîn au făcut țiganii mănăstirii. 5 lei dijma din fîn ot Năsoești.
M-rea *Vizantia* : 30 stoguri de fîn cu bani și cu clacă. 20 lei au plătit fîn cu bani, neavînd oameni.
M-rea *Florești* : au plătit 46 lei pentru 46 stoguri de fîn.
M-rea *Sf. Ilie* : 30 stoguri fîn cu clacă și cu țiganii mănăstirii.
M-rea *Ilișești* : 10 stoguri fîn au făcut cu calcă pe la sate. 4 lei 6 pt. dijmă din fîn.

[1] Situația podgoriilor și a veniturilor rezultate, așa cum este înscrisă în « sămi » pe anul 1742, este următoarea:
M-rea *Putna*: 10 pogoane la Odobeși, în deal 11 pogoane la Miroslava la Eș.
M-rea *Sucevița* : 2 pogoane la Cruce, la Putna 150 vedre vin.
M-rea *Homorul* : 3 hirte de vii la Străoani, la Putna 30 vedre de vin.
M-rea *Neamțul* : 8 pogoane de vii la Odobești 6 pogoane de vii la Țifești la Putna 10 « vasă » de vin (cca 1000 vedre).
M-rea *Bogdana* : 20 pogoane de vie: 1350 vedre de vin.
M-rea *Agapia* : « niște răzoare la gîrle ce au fost vii » 60 vedre de vin.
M rea *Bisericani* : 7 pogoane 3 hirte vie la gîrle la Putna 440 vedre de vin.
M-rea *Secul* : 7 pogoane vii la gîrle la Putna: 360 vedre din 4 pog.
M-rea *Berzunț* : 8 pogoane giumătate vii la Putna și Țifești 1100 vedre de vin.
M-rea *Vizantia* : 6 pogoane vii la Țifești; 600 vedre de vin.
M-rea *Florești* : 2 pogoane vii la Nicorești, 140 vedre de vin.

se scotea și din venitul de la mori, cum este indicat în « sămile » cîtorva mănăstiri [1]. Nu se poate determina care este cantitatea de cereale (« pîine ») care provenea din venitul morilor. Întîlnim un singur caz în care venitul de la moară nu era în natură ci în bani, și anume la mănăstirea Sucevița, care percepea 30 lei de la Pleșinți, din moară. Probabil era destul de curent obiceiul și tendința de a percepe venitul din monopoluri, în bani.

Dintr-o privire mai atentă a « sămilor », rezultă că egumenii nu arătau toate veniturile mănăstirilor [2]. Din contră, aproape toate « sămile » arată că veniturile sînt mai mici decît cheltuielile și că egumenii au cheltuit din averea lor personală pentru a acoperi toate cheltuielile întreținerii mănăstirii. Probabil cheltuielile sînt exacte, veniturile însă nu sînt arătate în mod sincer și exact și fără îndoială că ele au fost mai mari. Astfel, între altele, fiecare mănăstire avea moară, dar venitul ei nu era arătat. Mănăstirea Slatina are moară în satul Rărence și « piatră de moară » la Bărghinești pe Șomuz, dar nu se arată nici un venit de la mori. La cheltuieli se arată unele sume plătite pentru reparatul și amenajatul morilor; 11 lei 6 pt. au dat pe o pereche petri de moară, 6 lei 1 pt. au cheltuit pe her și pe oțele tij la moară. Unele mănăstiri nici nu arată în « sămi » că au și moară, și puține arată venituri din mori. Unele mănăstiri aveau mori în tîrguri, ca Rîșca, cu o moară în Baia, și Bisericani cu o moară în Tîrgul Petrii. Altele aveau morile lîngă mănăstire; Rîșca și Moldovița cîte o moară la mănăstire, ș.a. Cele mai multe aveau mori în sate. Pentru aceste mori mănăstirile făceau diferite cheltuieli de întreținere, Mănăstirea Neamțul dă 3 lei pol unui morar să i facă « roatele morii ot Tîmpești » și 16 lei pentru lucratul morii de la Băhneni; mănăstirea Voroneț cheltuiește 4 lei 2 pt. pentru prefăcutul unei mori. Acestea și alte cheltuieli arată că morile aparțineau mănăstirilor și că ele n-ar fi cheltuit bani cu reparatul sau ferecatul lor, dacă nu le-ar fi adus venituri.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cîrciumile constituiau un monopol feudal. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea nu se întîlnesc decît documente rare din care se poate desprinde acest lucru. Se spune într-un document de la 1 mai 1746, o scrisoare de așezare între răzeșii de Băcești și Chiriac de Cîrceni, « să ție împreună 28 fune din Băcești... și așa ne-au tocmit ca să avem a ține împreună și la săliște și la vad de moară și un loc de cîrciumă »; iar acest fapt este un indiciu că existau cîrciumi cu caracter de monopoluri și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea [3]. Astfel, putem considera al doilea venit din monopoluri provenind din cîrciumi. În această

[1] Iată cum este prezentat și venitul cîtorva mori:

M-rea *Moldovița :* 114 merțe pîine din dijma satelor, *din mori* și din plugul mănăstirii.

M-rea *Bisericani :* 10 lei din pîine ce au vîndut de la moara ot Bicaz.

M-rea *Solca :* 200 merțe pîine peste tot, cu dijma, cu *din mori* și din *plug*.

M-rea *Secul :* 205 merțe pîine din dijma moșiilor și din plug și de la *mori*.

M-rea *Vizantia :* 120 merțe pîine ... au luat *din moara* ot Putna.

M-rea *Sf. Ilie :* 80 merțe pîine dă samă că au luat *din mori* și din plugul mănăstirii.

[2] « Sămile » nu menționează nici toate moșiile. În lucrarea Erast Costea, *Mănăstirea Sfînt Ilie*, 1940, se arată că această mănăstire avea confirmate și moșiile Milișăuți și Florința (p. 43) de către M. Racoviță (1725) (pp. 141, 143). În « sămile » despre care vorbim, egumenul Aftanasie raportează despre moșiile mănăstirii Sf. Ilie, dar nu amintește nici de Milișăuți și nici de Florința.

[3] Ghibănescu, *Ispisoace*, vol. IV, partea a II-a, p. 69.

perioadă cîrciumile din sate aparțineau marelui proprietar. Ele puteau fi arendate și probabil că orîndarul era obligat să vîndă vinul proprietarului. Din « sămi » se constată că mănăstirile vindeau o parte din vin. Acesta era vîndut pe loc sau prin cîrciumile mănăstirii — fie că erau arendate sau nu —, iar multe mănăstiri își desfac vinul în cîrciumile lor de la Iași, adică în afara sferei monopolului. Mănăstirile Bisericani și Berzunț își vînd vinul la cîrciumi, probabil pe moșiile lor. Mănăstirea Neamțul avea cîrciumă la Iași, pe Podul Vechi, unde își desfăcea vinul adus tocmai din Putna. Mănăstirea Secul are o dugheană cu pivniță în Tîrgul de Jos. Aceste dare arată o circulație destul de mare a mărfurilor, fiind o indicație asupra creșterii producției marfă-bani, cît și a caracterului comercial al orașului Iași. Chiar în secolul al XVII-lea, mănăstirea Secul era proprietară de case și dugheni în Iași și alte orașe, avea cîrciumă la Cotnari și mori la Tg. Frumos. Mănăstirea Solca avea case cu cîrciumă pe Ulița Armenească din Suceava, care-i fuseseră dăruite de Nicoară Prăjescu.

Odată cu dezvoltarea relațiilor marfă-bani, venitul provenit din monopoluri capătă o importanță tot mai mare. În secolul al XVIII-lea, în a doua jumătate, se ajunge la conflicte între țărani și proprietari din cauza cîrciumilor; de aceea așezămîntul lui Grigore Ghica va reglementa acest venit al cîrciumilor. Așa cum apare acest venit în « sămile » mănăstirilor din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, este greu de determinat, pentru că venitul care provine din mori este înglobat cu cel ce provine din dijmă și din « plugul mănăstirii », iar cel din cîrciumi nu este determinat unde și sub ce formă se vinde (pe loc, la cîrciuma mănăstirii, la cîrciumile sătești sau din orașe).

În timp ce la mori venitul este mixt, în dijmă și bani, la cîrciumi venitul este în bani. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea nu exista nici o reglementare în legătură cu venitul cîrciumilor. De aceea existau și numeroase abuzuri. Constantin Mavrocordat, în a doua domnie a sa (1741—1743), desființează prin așezămîntul său unele venituri pe care și le creau dregătorii din exercițiul funcțiunii lor. Printre ele erau taxe pe produsul viilor, ca taxa pe vadra de vin sau de horilcă, pe care o încasau pîrcălabii [1].

★

Un venit însemnat al mănăstirilor îl constituia vînzarea produselor. Dintre aceste produse se reliefează în primul rînd, ca rentabilitate, vînzarea vinului și a vitelor. Vin nu aveau toate mănăstirile — așa cum am văzut mai sus — dar pentru acelea care aveau vii, el era un venit important. Viile se lucrau cu oameni plătiți cu simbrie. Lucrul unui pogon costa 4—5 lei. Via dădea cîte 60—80 vedre vin la pogon. Prețul pentru o vadră de vin varia de obicei — între 4 și 8 potronici. Venitul din vin era deci destul de apreciabil pentru unele mănăstiri.

[1] Pîrcălabii aveau obiceiul de a încasa cîte două ocă de vin sau rachiu, de bute; de multe ori cantitatea se transforma în 4—5 ocă. Neculce menționează în cronica sa că s-a fixat o taxă de 2 potronici, de car mai mult să nu se dea, pentru ca să nu se supere oamenii și negutătorii (I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 404).

Negoț cu vite fac toate mănăstirile; toate au vite mari (boi, vaci, cai, bivolițe) și mici (oi, capre, porci). Venitul din vînzarea vitelor variază între 14 % (Solca) și aproape 100 % (Florești) [1]. « Sămile » oferă un material extrem de prețios pentru orientarea asupra prețurilor. Astfel un miel costa cca 9 potronici; un berbec sau o oaie între 1 leu jumătate; un rîmător 2 lei; un mascur 5 lei; un țap 1 leu și jumătate; o vacă 7—8 lei; un jucan 6 lei; un bou mare între 10—14 lei; un cal de ham între 17—22 lei; un cal de călărie pînă la 30 lei. În general se constată că se vînd mai mult vite mari; din cele mici se vînd mai mult berbeci. Se vînd foarte puțin rîmători, probabil fiind întrebuințați pentru hrana mănăstirii.

Un produs căutat și producător de venituri destul de frumoase era mierea. Aproape toate « sămile » au trecut și stupii în inventar, totuși la venituri nu se arată nici o sumă încasată fie din mierea, fie din ceara vîndută. Deși au stupi, mănăstirile Moldovița, Sucevița, Homorul, Pîngărați, Agapia, Solca, Berzunț și Sf. Ilie nu arată nici un venit din acest produs. Cel mai mare venit îl arată mănăstirea Neamțul. Ea are 400 stupi; a scos mierea din 140 stupi și a obținut 115 lei pe 60 vedre de miere. (De notat că o vadră de miere se vindea cu cca 2 lei).

Celelalte produse se vindeau în cantitate mai mică și cu rezultate bănești foarte reduse. Unele mănăstiri vînd ceară. Bisericani percepe 15 lei 10 pt., iar Ilișești 3 lei, de pe ceara vîndută. Se vinde și unt, plătindu-se pentru o vadră cca 2 lei și jumătate; « sămile » arată că mănăstirea Secul încasează 15 lei pe unt de vacă; Bogdana 7 lei pe 7 vedre (deci 1 leu vadra) și Ilișești 3 lei pe 14 ocă. Altele vînd brînză (mănăstirea Pîngărați încasa 10 lei, iar Secul 36 lei, pe brînză) și lînă (mănăstirea Homorul încasa 10 lei « pe niște sucmani ce-au vîndut din lîna oilor », iar Pîngărați, 2 lei « pe niște miță »).

Așa cum am mai observat, « sămile » nu arată toate veniturile. Între altele, deși se menționează faptul că unele mănăstiri au heleșteie (iazuri), nu se arată în nici o « samă », la venituri, măcar ceva din venitul lor.

Interesant nu atît prin mărimea lui, cît prin apariția unui alt venit, este cel provenit din arendarea moșiilor. Apariția arendașului mic sau mare este un fenomen premergător dezvoltării relațiilor capitaliste. În perioada descompunerii feudalismului, asemenea fenomene sînt caracteristice tuturor țărilor. K. Marx spunea că prin renta în bani, « posesorul cultivator devine deci de fapt un simplu arendaș ». Mai departe precizează că « această transformare este folosită, pe de o parte, cînd celelalte relații generale de producție sînt favorabile pentru exproprierea treptată a vechilor posesori țărani și înlocuirea lor cu un arendaș capitalist; pe de altă parte, ea duce la răscumpărarea

[1] Procentul veniturilor din vînzările de vite era următorul:

M-rea Putna	29%	M-rea Agapia	60%
M-rea Moldovița	31%	M-rea Bisericani	40%
M-rea Voronețul	52%	M-rea Solca	14%
M-rea Sucevița	25%	M-rea Secul	19%
M-rea Slatina	33%	M-rea Berzunț	25%
M-rea Homorul	61%	M-rea Vizantia	42%
M-rea Neamțul	54%	M-rea Florești	100%
M-rea Rîșca	24%	M-rea Sf. Ilie	25%
M-rea Bogdana	11%	M-rea Ilișești	32%
M-rea Pîngărați	25%		

vechiului posesor de obligaţia de a da rentă şi la transformarea lui într-un ţăran independent cu proprietate deplină asupra pămîntului pe care-l lucrează »[1]. În cazul acestor « orînde » pe care le întîlnim în modul de lucrare a unor moşii mănăstireşti, trebuie să vedem o confirmare a faptului că ne găsim în perioada începuturilor descompunerii feudalismului. Folosirea arendaşului (mic sau mare) este un indiciu foarte serios asupra noilor relaţii economice şi sociale care-şi fac loc.

« Sămile » mănăstireşti ne arată că numai trei mănăstiri întrebuinţează metoda arendaşilor de moşii. (Se prea poate ca şi alte mănăstiri să fi întrebuinţat această metodă de a scoate venituri de pe moşii, dar din « sămi » nu se poate vedea acest lucru). Mănăstirea Putna primeşte 20 lei « orînda ot Vicove » şi 15 lei « dela orîndarul ot Cuciur »; Suceviţa încasează 50 lei « din orînda Mîndreştilor şi din podu ». 20 lei « din orînda Ibăneştilor » şi 20 lei « din orînda de la Horodnicu »; Slatina primea 37 lei « din orînda Rărencii ».

Originea arendaşului, spunea K. Marx[2], poate fi urmărită de-a lungul secolelor, « întrucît ea este un proces lent ». Ţăranii dependenţi şi alături de ei micii proprietari de pămînt liberi, se găseau în raporturi de proprietate foarte diferite şi au fost emancipaţi în condiţii economice de asemenea foarte diferite. La cele trei mănăstiri arătate se găseau moşii arendate. Ele erau lucrate fie cu munca gratuită a ţărănimii exploatate, fie cu muncă salariată foarte rău plătită. O parte din salariul argaţilor sau zilierilor se adăoga profitului arendaşului. « Creşterea continuă a preţurilor la cereale, lînă, cărnie, într-un cuvînt la toate produsele agricole, măreşte capitalul bănesc al fermierului fără vreo contribuţie a lui.. »[3]. Astfel se pregătesc căile economice ale dezvoltării elementelor capitaliste în etapa descompunerii feudalismului. « Fermierii capitalişti », despre care vorbeşte K. Marx pentru Anglia secolului al XVI-lea[4], se conturează în Moldova în secolulul al XVIII-lea şi se dezvoltă din plin în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea (pînă la formele trustului arendăşesc din Moldova din preajma anului 1907).

Despre moşii arendate se vorbeşte şi în unele acte ale lui Constantin Mavrocordat. El numeşte acest procedeu, « moşie vîndută cu anul »[5], ceea ce înseamnă că între arendaşii de pămînt ai acelei vremi se găsesc şi unii care dispun de capital şi care probabil făceau comerţ cu produsele cerealiere. Ei arendează şi iazuri. Într-un act e vorba de « un heleşteu ce au cumpărat ‹nişte arendaşi› de la dumnealui vel logofăt... jeluind ei că nu-i lasă după tocmală... »[6]. Deci obiceiul orîndei nu era caracteristic numai mănăstirilor ci şi boierilor.

Astfel, în ansamblu, veniturile gospodăriei mănăstireşti feudale ne arată începuturile procesului de descompunere a feudalismului pe teritoriul Moldovei, faptul că prin schimbări lente cantitative se pregăteşte ultima etapă a feudalismului cu toţi factorii dezagregării societăţii feudale. Renta în bani, relaţiile marfă-bani, arenzile, deşi nu sînt încă factori economici determinanţi,

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 751—752.
[2] *Ibidem*, vol. I, ed. a IV-a, Buc., Ed. politică, 1960, p. 738.
[3] *Ibidem*, p. 739.
[4] *Ibidem*. p. 740.
[5] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 252 (act nr. 378).
[6] *Ibidem*, act nr. 380.

totuşi prin aceşti factori se pregăteşte drumul apariţiei viitoarelor relaţii capitaliste.

Analiza cheltuielilor făcute de gospodăria feudală mănăstirească, aşa cum reiese din « sămile » din 1743, duce la aceleaşi concluzii. Şi aici se deosebesc o serie de elemente care arată începuturile descompunerii feudalismului.

Trebuie să observăm de la început că din raportul veniturilor, balanţa este pasivă. Cheltuielile sînt mai mari decît veniturile aproape la toate mănăstirile [1]. Între cheltuieli există unele care sînt caracteristice nevoilor unei gospodării mănăstireşti în orice vreme: cheltuieli legate de cult, de deplasări la Iaşi sau în alte oraşe pentru nevoile mănăstirilor, milostenii care se dau sf. mormînt, îmbrăcămintea călugărilor şi « straele egumenului » (al căror cost se cifrează anual între 20—30 lei pentru fiecare mănăstire). Tot în această categorie intră şi cumpărarea unor alimente de strictă necesitate. Acum se adaugă unele condimente şi mîncări alese (stafide, orez, icre). Este interesant de reţinut aici preţul acestor produse importate (în anul 1743) ca şi preţul unor produse indigene. O oca orez costa 6 potronici (adică 60 bani, o jumătate de leu); o oca undelemn 3 potronici; 5 ocă seu costau un leu (deci 2 potronici şi 4 bani oca). Mănăstirile mai cumpărau şi alte alimente ca: peşte, legume, piper, făină, sare ş.a.

În ce priveşte îmbrăcămintea călugărilor se menţionează: mănăstirile cumpără ciubote (plătite 1 leu perechea pentru călugări, pentru egumen se plăteşte o pereche 2 lei, iar pentru argaţi 9 potronici); talpă pentru ciubote (se plăteşte 3 potronici pentru o pereche tălpi); se mai cumpără sumane şi

---

[1] Iată tabelul cu sumele privind venituri şi cheltuieli pe anul 1742:

M-rea Putna venituri	548 lei 2 pt.	Chelt.	559 lei	3 pt.
M-rea Moldoviţa venituri	107 lei 9 pt.	Chelt.	171 lei	— —
M-rea Voroneţul venituri	108 lei 3 pt.	Chelt.	93 lei	8 pt.
M-rea Suceviţa venituri	200 lei — —	Chelt.	198 lei	3 pt.
M-rea Slatina venituri	133 lei 6 pt.	Chelt.	162 lei	9 pt.
M-rea Homorul venituri	148 lei — —	Chelt.	144 lei	— —
M-rea Neamţul venituri	387 lei 3 pt.	Chelt.	504 lei	1 pt.
M-rea Rîşca venituri	158 lei — —	Chelt.	158 lei	1 pt.
M-rea Bogdana venituri	465 lei — —	Chelt.	521 lei	4 pt.
M-rea Pîngăraţi venituri	47 lei 9 pt.	Chelt.	115 lei	10 pt.
M-rea Agapia venituri	201 lei 6 pt.	Chelt.	204 lei	5 pt.
M-rea Bisericani venituri	261 lei — —	Chelt.	229 lei	10 pt.
M-rea Solca venituri	285 lei — —	Chelt.	255 lei	— —
M-rea Secul venituri	323 lei 4 pt.	Chelt.	360 lei	— —
M-rea Berzunţul venituri	196 lei — —	Chelt.	254 lei	3 pt.
M-rea Vizantia venituri	159 lei — —	Chelt.	286 lei	5 pt.
M-rea Floreşti venituri	150 lei 6 pt.	Chelt.	232 lei	2 pt.
M-rea Sf. Ilie venituri	68 lei — —	Chelt.	82 lei	3 pt.
M-rea Coşula venituri	— — — —	Chelt.	13 lei	10 pt.
M-rea Ilişeşti venituri	61 lei 3 pt.	Chelt.	54 lei	4 pt.

De remarcat că adunarea sumelor atît la venituri cît şi la cheltuieli este uneori greşită. Egumenul a căutat totdeauna ca balanţa cheltuielilor să depăşească mereu pe cea a veniturilor. Adeseori, din cauza adunărilor greşite, egumenul s-a înşelat în dorinţele sale. Astfel, în calculul făcut pe « sămile » originale, se dă la Ilişeşti, pentru venituri, numai suma de 53 lei 9 potronici iar la cheltuieli se dă suma de 54 lei 4 potronici. Cînd se adună mai bine, se vede că la venituri suma este mare, şi anume 61 lei 3 potronici (aşa cum am arătat mai sus şi cum este rectificat într-o notă în *Studii şi documente*, vol. VI, p. 278).

zăbunuri pentru călugări (suman se cumpără de 9 potronici, dar şi de 2 lei 9 potronici). Mai cumpără cămăşi (cu 1 leu bucata, pentru călugări).

Cumpărarea acestor produse alimentare şi de îmbrăcăminte, — din care majoritatea se produceau mai înainte în cadrul gospodăriei feudale, — ne arată că economia naturală este acum depăşită.

Cumpărarea unor materiale necesare gospodăriei propriu-zise scoate în relief şi mai mult acest aspect. Gospodăria mănăstirească are mori, care. Pentru reparaţiile sau întrebuinţarea acestora, în « sămi » cumpărarea de « her pentru treaba plugurilor şi morilor », iar « her de ferecat carăle », « her pentru treaba carălor », uneori şi « pentru treaba clopotelor » (la Putna). Dintre produsele curente se mai cumpără: coase, cuţite, topoare, oale şi străchini. Nu lipsesc cumpărături din produse de lemn: butoaie, ştiubeie (stupi), roate, buţi, şindile, draniţe, care (un car se plătea 6 lei), pari, coveţi, linguri de lemn, linguroaie, juguri, putine, site, pietre de moară ş.a. Preţurile pentru produsele din lemn, mai ales în regiunile de munte, erau reduse. Astfel se plătea pentru 40.000 şindile, 20 lei; pentru 13.000 şindile, 10 lei; pentru 8000 draniţe, 5 lei (mănăstirea Secul). Se cumpărau şi hamuri, traiste pentru cai, căpestre, frînghii, funii şi odgoane. Aceste date ne dovedesc o bogată circulaţie de mărfuri. Relaţiile marfă-bani sînt destul de dezvoltate, pentru a trage concluzia că ne găsim în faza începuturilor descompunerii feudalismului pe teritoriul Moldovei.

Cumpărarea de către aproape toate mănăstirile a unei mari cantităţi de « her pentru treaba plugurilor », ne mai arată că în cadrul gospodăriei mănăstireşti se întrebuinţau mijloace de muncă proprii. Acest lucru se mai explică — pentru mănăstirile respective — prin întrebuinţarea pe scară destul de largă a muncii salariate prin existenţa argaţilor.

Întrebuinţarea muncii salariate, pentru unele sau pentru tot felul de munci agricole, prin argaţi sau zilieri, este un indiciu cert asupra faptului că se căuta lărgirea producţiei, cu atît mai mult cu cît se cultiva şi « plugul mănăstirii » adică rezerva mănăstirii. Ne găsim în faţa începuturilor lărgirii extensive a culturii agricole şi a dezvoltării relaţiilor marfă-bani. Despre acest moment K. Marx[1] spunea: « Procesul de extindere a suprafeţei cultivate în genere are loc fie prin trecerea la pămînturi mai proaste, fie în proporţii diferite, pe diferite calităţi de pămînt date aşa cum acestea se găsesc... Ea nu poate fi... decît consecinţa urcării preţurilor şi, în orice mod de producţie, o consecinţă a necesităţii ».

Existenţa personalului salariat, a argaţilor şi zilierilor, o constatăm din notările în « sămi » asupra plăţii unor oameni care au executat diverse lucrări, precum şi din plata îmbrăcămintei acestui personal (argaţilor) şi a impozitului către stat[2].

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 637.

[2] Iată unele exemple în legătură cu plăţile ce se fac argaţilor sau unor oameni angajaţi pe un termen mai lung. Mănăstirea Putna plăteşte unui om « la moşii să le cerce » (2 lei); Moldoviţa dă unui argat care a adus sare, pentru cheltuielile lui 6 potronici; unui « fecior trimis la moşii în gios » îi dă 1 leu şi 6 potronici; pentru « pecetluitul pe un an unui argat » 7 lei 10 potronici; Suceviţa plăteşte la 7 oameni argaţi peceţile, în sumă de 90 lei. Mănăstirea Neamţul avansează din salarii « văcăriţei mulgătoare de vaci » 2 lei şi « lui Maftei argat » 1 leu. Mănăstirea Rîşca dă « lui Vasîli slugă din sîmbrie lui » 2 lei. Mănăstirea Bogdana scrie în mod expres că dă « sîmbrie la argaţi şi păzitori neavînd mănăstirea nici vecini nici ţigani », suma de 60 lei.

Dar în afară de salariile plătite, așa cum se vede din cele notate mai jos, aceluiași personal i se mai dădea și îmbrăcăminte. Îmbrăcăminte se dădea și altor persoane din serviciul gospodăriei, persoane pe care nu le întîlnim ca salariate. Toate mănăstirile arată capitolul cheltuieli plăți făcute pentru cumpărarea de îmbrăcăminte pentru personalul angajat. Printre cele mai obișnuite cumpărături menționăm: ciubote (care costă în jurul a 9 potronici perechea), cămăși (9—11 potronici bucata), izmene (3—4 potronici perechea), opinci, sumane, mantale (herghelegiului îi cumpără mănăstirea Homorului cu 2 lei și jumătate), brîie pentru argați (7 potronici brîul), catrințe pentru bucătărese (cca 7 potronici bucata), pînză pentru cusut cămăși și izmene, cojoace (costa 3 lei unul), « straie unei văcărițe » (în sumă de 6 lei 7 potronici), cușme (costa cca 10 potronici una), ipingele pentru vizitii (se plătea 3 lei bucata). Astfel mănăstirea Pîngărați cumpără opinci argaților (de 1 leu și jumătate) și opinci plugarilor (de 5 potronici), un brîu unei bucătărese (de 10 potronici), mașini (nădragi din piele de oaie), ba chiar și « postav de Slizcu (Silezia) lui Mihălachi slugă... » (de 6 potronici).

Deci în afară de un salariu, se vede că întreținerea argaților, privind hrana și îmbrăcămintea acestora, cădea tot în seama gospodăriei mănăstirești.

Un fapt foarte important este acela că în această perioadă se plătește mîna de lucru sezonieră. Putna plătește pentru lucratul și culesul viilor, suma de 90 lei, 2 potronici și cheltuiește pentru « clăci de pluguri » 11 lei (cu mîncare și băutură). Moldovița cheltuiește pentru clăcile de fîn 5 lei 6 potronici; la fel Homorul cheltuiește 1 leu la claca fînului. Pentru lucratul și culesul viilor, mănăstirea Neamțul a plătit 77 lei. Bogdana a plătit 133 lei pentru lucratul și culesul viilor, dar în același timp a mai plătit 110 lei pentru « prășitul păpușoiului » și 3 lei pentru mîncarea oamenilor (tij). Mănăstirea Secul plătea « pentru culesul viilor în gios » 39 lei și jumătate. Berzunțul, tot pentru culesul viilor dădea 42 lei și jumătate. Mănăstirea Vizantia dădea 24 lei pentru lucrul viilor, iar Florești 12 lei pentru culesul viilor. Mănăstirea Sf. Ilie cheltuia 6 lei cu ocazia a două clăci de fîn. Față de varietatea banilor, munca se plătește scump.

Din cauza greutăților care cad pe umerii lor, țăranii fug în masă, bejeniile fiind foarte curente. Lipsa mîinii de lucru scumpește munca. Faptul că lipseau brațe de muncă reiese și din legiferarea clăcii care se face tocmai în acest timp. Altă explicație a scumpetei mîinii de lucru nu putem da. Marx, citînd raportul unui economist englez, arată că în asemenea condiții (lipsa mîinii de lucru), munca se scumpește totdeauna (spunînd de ex., că în Anglia « în urma emigrărilor munca a devenit mai scumpă »)[1].

Un capitol foarte important din cheltuieli este plata pentru executarea diferitelor lucrări meșteșugărești. Toate lucrările care cereau specialiști, meseriași, sînt plătite. Acest lucru se constată fie prin plata muncii pentru reparații, fie chiar prin angajarea « cu hacul » (cu salariu), în mod temporar. Înseamnă deci că gospodăria feudală mănăstirească nu dispunea de meseriași, că, prin urmare, economia naturală a acestei gospodării era cu totul depășită. Se întîlnesc cazuri de meseriași angajați. Astfel, mănăstirea Putna plătește « lui Pînteleiu stoler care lucrează la mănăstire » 5 lei 3 potronici, iar mai apoi

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 601.

« tij lui Pînteleiu stoler din hacul lui » 4 lei și în fine « au mai dat lui la cifertu lui mai » 2 lei. Lucrări de lemnărie se întîlnesc la toate mănăstirile, notate tocmai prin plata meseriașilor respectivi. Lucrări și reparații la mori se plătesc la mănăstirile: Putna, Moldovița, Voroneț, Slatina, Neamțul (care plătește o dată 16 lei și o dată 3 lei și jumătate), Agapia. Alte lucrări executate de meseriași tîmplari întîlnim: repararea porții mănăstirii (Voroneț), un stoler a reparat stranele din biserică (Slatina); s-au « tocmit ferestrele bisericii » și s-a plătit unui meșter de acoperit turnul (18 lei la mănăstirea Rîșca). Pentru șindilit poalele bisericii, Agapia plătește 16 lei. Se mai fac lucrări privind: acoperirea crămii și șindilirea poalelor bisericii (Bisericani), șindilirea turnului de la poarta mănăstirii (Secul), șindilirea bisericii (Berzunțul), în timp ce butnarii cercuesc buțile mănăstirilor care au vii.

În ce privește lucrările de fierărie, acestea se întîlnesc sub toate formele posibile acelei epoci. Meseriași din diverse sectoare de activitate execută lucrări, plătite destul de bine de mănăstiri. Menționăm printre asemenea lucrări: potcovitul cailor (la toate mănăstirile), se repară « herăle morilor » (la toate mănăstirile care au mori) se repară carele (cu « herul și oțălul » cumpărat de mănăstire), se oțelesc coase (de către meseriași autohtoni sau țigani, care sînt plătiți), se repară clădiri, se spoesc vase, se plătește unui specialist « murar ce lucrează la moară » (la reparatul ei), se cercuesc carele, sau « se tocmesc niște lăcăți ».

Se plătesc și « olarii » care au făcut sobe (Sf. Ilie).

Se mai plătesc lucrările executate de ciubotari, cojocari, sumănari (sau de bătut sumanii la piuă), de cusut (« sumanele argaților tij la bernevici argatului », Ilișești).

Se plătește mîna de lucru pentru diferite lucrări speciale sau chiar acolo unde nu se cere mîna de lucru specializată. Moldovița plătește pentru « tocmit un iaz »; Slatina pentru lucrat o pivniță; Vizantia pentru o pivniță de piatră, cu casă bună deasupra (dă 15 lei); Sf. Ilie, pentru iezitul unei mori (cu clacă a dat « un poloboc de bere »), iar Neamțul pentru a băga butoaie cu vin în pivniță. În fine o lucrare foarte interesantă: mănăstirea Rîșca plătește 10 lei 6 potronici pentru legatul a 6 cărți.

Mai există și alte cheltuieli privind angajarea temporară a unor oameni de încredere care să însoțească diferitele transporturi (însoțitori ai carelor cu vin, cu fîn, cu « pîine »). Mănăstirile plătesc sume destul de mari pentru transportul diferitelor produse, și în mod deosebit pentru transportul vinului.

Menționăm și unele cheltuieli, care în realitate nu sînt altceva decît mijloace de constrîngere, mijloace caracteristice întregului ev mediu. Mănăstirile Moldovița și Solca plătesc pentru niște « cărți de blăstăm ». Moldovița plătește 1 leu pentru « o carte de blăstăm pentru pricina moșiilor », iar Solca 2 lei pe « 2 cărți de blăstăm pentru dezbătutul moșiilor ».

Mănăstirile plăteau și impozite către stat. Unele erau fixe, iar altele accidentale [1], în caz că aveau scutiri speciale, imunități.

[1] Iată un tabel statistic cu impozitele fixe plătite de mănăstiri în cursul anului 1742. Se observă că impozitele cele mai obișnuite sînt goștina și desetina dar vădrăritul aducea sumele cele mai mari. Folăritul se întîlnește mai rar.

Încheierea acestui capitol, al cheltuielilor, o facem cu unele observații în legătură cu procesele mănăstirilor. Ca orice gospodărie mare, care are robi (țigani), vecini, moșii întinse, mănăstirea venea adeseori în conflict de interese cu proprietarii din vecinătate sau cu oamenii ei. Din cauza exploatării, țiganii robi fug, la fel ca și vecinii. Procese în legătură cu fuga țiganilor se întîlnesc adeseori. Mănăstirea Putna « au cheltuit pentru pricina lui Gogoiu țigan la 2 giudecăți » 4 lei, iar apoi « au cheltuit la Botășeni pentru pricina unor țigani de i-au scos » 3 lei 6 potronici. Mănăstirea Slatina a cheltuit și ea « cîndu au mărsu la Suceava pentru neşte gîlcevi a țiganilor ». Mănăstirea prezintă o situație tipică; țiganii fug, iar mănăstirea obține de la domn « carte de strînsu țiganii » (pentru plata a 4 lei pol), iar apoi cheltuiește 2 lei 6 potronici « căutîndu țiganii mănăstirii ». În cazul acesta situația este limpede.

Procesele cu vecinii au mai multe cauze. Unele procese pornesc din lupta țărănimii împotriva vecinirii, a negării țăranilor că ar face parte din categoria vecinilor. Homorul se judecă (și cheltuiește 8 lei 9 potronici), « în 2 rînduri la Eș, avîndu giudecăți cu neşte vecini de la Pîrteşti ». Cu alții se judecă pentru că mănăstirea le-a luat dijma prea mare. Mănăstirea Neamțul trebuie să restituie

---

În ce privește taxele plătite accidental de către mănăstiri, întîlnim: tultul Bîrladului sau tultul vămii (plătit de mănăstirile Putna, 2 lei, Bisericani 1 leu 3 potronici); brudina (plătită de Putna, « cînd au mers în gios », 3 potronici, de Secul, « mergînd în gios »,

Mănăstirea	Goştina		Desetina		Vădrărit		Folărit	
	Lei	pot.	Lei	pot.	Lei	pot.	Lei	pot.
Putna	50	4	30	8	21	7	—	—
Moldavița	23	6	3	3	—	—	6	9
Voronețul	3	4	3	9	—	—	—	—
Sucevița	8	—	—	—	—	—	—	—
Slatina	48	6	14	6	—	—	—	6
Homorul	26	—	11	8	—	—	—	—
Neamțul	57	—	41	11	36	8	—	6
Rîşca	7	9	9	5	—	—	—	6
Bogdana	7	5	11	—	45	10	—	—
Pîngărați	18	9	1	5	—	—	—	6
Agapia	55	—	13	—	—	—	—	6
Bisericani	22	8	24	2	9	5	—	—
Solca	19	8	9	—	14	—	1	—
Secul	83	7	29	8	6	—	—	6
Berzunțul	23	2	12	9	40	—	—	—
Vizantia	14	6	6	3	18	8	—	—
Floreşti	22	71/2	14	—	—	—	—	—
Sf. Ilie	—	—	3	1	—	—	—	—
Ilişeşti	8	—	11	2	—	—	—	—

11 potronici, de 3 ori); taxa tîrgului (plătită de Neamțul, 9 potronici); pîrcălăbia și stărostia (de Neamțul, 8 lei 10 potronici); vama Trotușului (plătită de Berzunț, 1 leu 11 potronici); mortasîpia (plătită de Neamțul, 9 potronici). Se adaugă la acestea amenzile-plineala, plinirea — pe care le întîlnim plătite de Moldovița (2 lei 9 potronici).

18*

6 lei « unui țăran, cu giudecată, luîndu mănăstirea niște brînză mai multu ». Alte procese — și cele mai numeroase și mai aprige — se fac pentru pămînt. Dacă în celelalte cazuri întîlnim numai cîteva exemple pentru anul 1742 cînd s-au făcut « sămile », procesele pentru moșii, pentru pămînt, pentru noi hotărnicii sînt mult mai numeroase. Mănăstirea Putna cheltuiește la Suceava 2 lei « cîndu au hotărît muntele cu Cîmpulungenii », cunoscută fiind lupta țăranilor cîmpulungeni pentru pășunile lor împotriva marilor feudali laici sau clerici. Moldovița are procese grele cu locuitorii agricultori ai tîrgului Baia; în « sama » acestei mănăstiri se găsește trecută de trei ori mențiunea unor cheltuieli de judecată făcute cu băieșii în anul 1742: o dată se arată 16 lei « că au cheltuit în cîteva rînduri pîrîndu-se cu băeșii pentru o moșie », apoi 14 lei « că iar i-au cheltuit, mai sculîndu-să băeșii cu pîră asupra moșii, șezînd la Eș cîteva de s-au giudecat », și în fine alți 16 lei, arătînd că « iar au cheltuit al treilea rîndu, pîrîndu-să cu băeșii ». Procesele tîrgurilor pentru moșiile, pe care le lucrau agricultorii din tîrguri sau chiar meseriașii, sînt cunoscute de-a lungul istoriei Moldovei. Cazul celor din Baia vine să confirme din nou o situație cunoscută. Mănăstirea Slatina ajunge la pricini mai grave, cheltuind 1 leu « cu neşte gîlcevuri a unor oameni ce i-au scos de pe locul țărinii mănăstirii ». Dar se vede că avea greutăți mai mari, pentru că mai cheltuiește 2 lei « pe 2 cărți de blăstăm, ce s-au făcut pentru împresurare moșiilor ». Rîșca cheltuiește 5 lei « la Eș, cîndu s-au pîrît pentru satul Zamostie cu dumnealui vel vistiernicul », dar apoi mai cheltuiește alți 4 lei, « al doilea rînd la Eș, cînd s-au pîrît cu lipovenii pentru Zamostie ». Pentru niște procese cheltuiește și mănăstirea Solca 15 lei, « cînd au mărsu la Faraoani cu trebile mănăstirii și au venit la Eș, înblîndu 7 săptămîni giudecîndu-să pentru moșii ». Berzunțul se judecă pentru o vie: « 5 lei pol au cheltuit pîrîndu-să cu baba Ioana pentru viile ot Crucea », iar mai apoi plătește 2 lei 9 potronici pe o « carte de giudecată ». Tot pentru judecată plătește mănăstirea Sf. Ilie 6 lei, « ce au cheltuit la Eș în 3 săptămîni, pîrîndu-să pentru moșiile mănăstirii ».

*

Cu aceste indicații se termină al treilea capitol din « sămile » mănăstirilor moldovene întocmite la 1743. Din datele pe care le-am putut scoate în relief se pot trage o serie de concluzii interesante în ce privește dezvoltarea societății omenești pe teritoriul Moldovei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Apariția rentei în bani presupune un stadiu mai înalt de cultură la producătorul direct, deci o treaptă mai înaltă de dezvoltare a muncii lui și a societății în genere. O parte din produsul producătorului direct trebuie să fie transformată în bani. Acest lucru presupune — după cum arată K. Marx — o dezvoltare « la început sporadică, apoi pe scară mai mult sau mai puțin națională », o dezvoltare mai însemnată a comerțului, a industriei orășenești, a producției și circulației de mărfuri. Se creează și un preț al produselor pe piață. Aceste fenomene care apar sporadic în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, se dezvoltă mai amplu în a doua jumătate, și mai continuă încă în secolul al XIX-lea, așa că Marx putea spune că « în răsăritul Europei se mai poate în parte vedea cum această transformare se petrece sub ochii noștri »[1].

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 751.

Acest lucru, prelungirea transformărilor, drumul lent și greu pe care-l întîlnim încă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, se datorește frînei puse de relațiile iobăgiste de producție care se mențin, precum și jugului otoman care apasă asupra întregului complex al vieții economice și politice a țării și în primul rînd asupra maselor populare exploatate și asuprite.

Așa cum s-a văzut, claca s-a intensificat drept mijloc pentru executarea a numeroase munci agricole. Coexistă în fapt toate cele trei forme de rentă. Renta în bani își face și ea loc. Acest lucru cere ca unele produse să fie vîndute de către țărănime. « Sămile » ne arată în mod clar că există numeroase produse care circulă ca mărfuri; că vînzarea unor produse nu constituie fenomene accidendale; că multe din produsele care apar pe piață se produc cu scopul de a deveni marfă. Nu putem explica lucrarea rezervei mănăstirii — « plugul mănăstirii » — fără a avea în vedere cele două elemente de bază: nevoile proprii ale mănăstirii și producerea de mărfuri pentru piață.

Toate aceste date ne duc la concluzia că ne aflăm în faza începuturilor descompunerii feudalismului. Că elementele noului, renta în bani, relațiile marfă-bani, munca salariată încep a-și face loc. Situația grea, împovărătoare pentru masele țărănimii iobage — de adevărați « sclavi albi »[1] — trebuia să fie schimbată. Renta în bani dădea iluzia îmbunătățirii situației ei. Dar exploatarea pluriformă îngreuiază atît de mult viața țăranului, încît el fuge de pe pămîntul moșieresc pe care fusese transformat în rob. Din aceste motive *numeroase moșii mănăstirești nu mai au vecini*. Mîna de lucru plătită, munca salariată își face și ea loc în agricultură. Întrebuințarea frecventă a meseriașilor plătiți ne arată că faza economiei naturale începe a fi depășită. Gospodăria feudală mănăstirească nu mai are la îndemînă personalul necesar satisfăcător nevoilor celor mai acute ale acestei gospodării. În același timp, mănăstirile mai cumpără diferite produse necesare hranei și îmbrăcăminții călugărilor și argaților, produse care înainte (în timpul economiei naturale) erau executate și consumate în cadrul gospodăriei respective.

« Sămile » mănăstirilor de țară din Moldova din anul 1743 ne dau prețioase informații pentru a ne orienta asupra felului în care încep să apară elementele descompunerii feudalismului în Moldova, cît și pentru conturarea specificului transformărilor economice, sociale și politice, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, pe teritoriul țării noastre.

О ФЕОДАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ МОЛДОВЫ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе использованы некоторые документы, прежде всего «податные списки» молдавских монастырей, составленные по приказу Константина Маврокордата в 1743 г. В них отразились как новый

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Buc., Ed. politică, 1960, p. 676. Marx citează un economist englez care a numit pe muncitorii agricoli englezi « sclavi albi ».

уровень экономического развития феодального хозяйства в Молдове, так и новые экономические факторы, появившиеся в то время. Анализ приходно-расходных рубрик «податных списков» указывает именно на эти новые факторы.

Одним из важнейших новых элементов является все более часто встречающаяся денежная рента. Натуральный оброк и барщина заменяются денежной платой. В то же время рост товарно-денежных отношений, оживление торговли и ряд других явлений свидетельствуют о начальной стадии разложения феодального общества в Молдове.

Однако следует отметить и то, что в монастырском хозяйстве большое место занимала отработочная и продуктовая рента. В то же время в монастырях обрабатывали и барщинные запашки, дававшие доход, называемый «из под монастырского плуга». В основном главный доход монастырей обеспечивался отработочной и продуктовой рентой. К этому надо добавить доходы с феодальных монополий (корчмы, мельницы).

Глава о расходах указывает на использование наемного труда (батраки или поденщики). Оплачивается сезонная рабочая сила. Платят и за выполнение разнообразной ремесленной работы (плотничьей, кузнечной, гончарной, кожевенной и т.п.).

О различных формах классовой борьбы свидетельствуют многочисленные расходы по тяжбам с крестьянами: из-за земли, из-за попыток закрепостить крестьян и т.д. Положение крестьянства постоянно ухудшается, и процесс второго закрепощения крестьян в румынских княжествах очевиден.

Денежная, рента создавала лишь обманчивое впечатление об улучшении положения крестьян.

Авторы стремятся показать, как возникли отношения, характерные для периода разложения феодализма в Молдове, главным образом, основываясь на «податных списках» 1743 г., составленных в сельских монастырях.

DE L'ÉCONOMIE FÉODALE EN MOLDAVIE DANS LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Le présent travail utilise certains documents et, avant tout, les registres de comptes — *sămile* — des monastères moldaves, dressés sur l'ordre du voévode Constantin Mavrocordato en 1743, ce qui permet de constater le niveau atteint par le développement de l'économie féodale en Moldavie, ainsi que les nouveaux facteurs économiques qui s'assurent une place dans l'ensemble de l'économie. L'analyse des comptes en question montre précisément l'apparition de ces nouveaux facteurs au chapitre des revenus et des dépenses.

Parmi les éléments les plus importants, on remarque la fréquence de plus en plus accentuée de la rente en espèces. On constate que la dîme et l'impôt payé aux boyards sont convertis en numéraire. C'est aussi l'époque du développement des relations marchandise-argent, celle de l'intensification du commerce et celle d'autres aspects qui démontrent le fait que l'on se trouve à la période du commencement de la décomposition de la société féodale en Moldavie.

Mais on constate encore le fait que les monastères percevaient aussi la rente en travail et en produits. Ils cultivaient en même temps leur réserve aussi, dont ils tiraient un profit qu'on appelait le profit découlant « de la charrue du monastère ». Le revenu principal des monastères provenait généralement de la rente en travail et en produits. A cela s'ajoutent les revenus provenant des monopoles féodaux (débits de boissons, moulins).

Le chapitre relatif aux dépenses montre l'utilisation du travail stipendié (valets ou journaliers) et de la main-d'œuvre saisonnière. On paye également l'exécution de toutes sortes de travaux d'artisans (menuiserie, forgeage, poterie, pelleterie, etc.).

On discerne diverses formes de lutte des classes dans les nombreuses dépenses entraînées par les procès avec la paysannerie: pour la terre, contre l'asservissement, etc. La situation des paysans allait de mal en pis et le processus du second asservissement des paysans dans les Pays roumains est un phénomène indéniable.

La rente en argent ne faisait que donner l'illusion de l'amélioration du sort de la paysannerie.

Les auteurs essayent de montrer comment sont apparues des relations caractéristiques de la phase de décomposition du féodalisme en Moldavie, en s'appuyant notamment sur les livres de comptes *(sămile)* des monastères de Moldavie de l'an 1743.

PROTIMISISUL ÎN « MANUALELE DE LEGI » DIN 1765, 1766 şi 1777 ALE LUI MIHAIL FOTINO

CU O ANALIZĂ GENERALĂ A OPEREI SALE JURIDICE ŞI A RAPORTURILOR EI CU « SUPLIMENTUL » PUBLICAT DE FRAŢII TUNUSLI ÎN 1806

DE

VALENTIN AL. GEORGESCU

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA DEZVOLTĂRII PROTIMISISULUI OBIŞNUIELNIC PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-lea [1]

Protimisisul cutumiar îşi are originea în procesul de descompunere a obştiilor săteşti şi se dezvoltă organic şi multilateral în feudalism. Această instituţie asigură unor grupe de privilegiaţi, privite ca cercuri de solidaritate, dobîndirea preferenţială, contra cost, a unui bun important economiceşte (pămînt, robi, iobagi), în cazul cînd cel îndrituit să dispună asupra bunului, voia să-l înstrăineze în afara cercului de solidaritate, din care el însuşi făcea parte: familie, neam, răzeşi, megiaşi (de obşte), vecini de hotar; mai alcătuiau un astfel de grup stăpînii anteriori (cu rudele lor) ai unui bun vîndut sau aceia ai unui bun concedat în cadrul unor raporturi feudale specifice (în

---

[1] Vezi V. Costăchel, în *Viaţa feudală* etc., Buc., 1957, p. 96—97; 135—240; *Istoria Romîniei*, vol. II, ‹Buc.›, Ed. Academiei RPR, ‹1962›, p. 34; 590; 852. Pentru dezvoltarea tezelor din această *privire generală*, a se vedea lucrarea noastră *Dreptul de protimisis* (în curs de publicare).

Pentru cunoaşterea condiţiilor generale de dezvoltare ale societăţii feudale care, în Ţara Romînească, intră în procesul de destrămare, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, vezi G. Georgescu-Buzău, *Descompunerea feudalismului şi începuturile capitalismului în Ţara Romînească şi Moldova*, 1949; S. Vianu, *Cu privire la problema descompunerii feudalismului în ţările romîne*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, vol. I, 1954, p. 801—840; A. Oţetea, *Le second asservissement des paysans roumains (1746—1821)*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*..., vol. I, 1955, p. 299—312 şi idem, *Contribuţii asupra trecerii de la feudalism la capitalism în Moldova şi Ţara Romînească*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 305—390, cu literatura.

care caz protimisisul se interfera cu retractul feudal propriu-zis). Între grupe și între membri fiecărui grup, exista o ordine în exercitarea dreptului de preferință la dobîndirea bunului înstrăinat. La origine — și ca o forma reziduală, după aceea — preferința se manifestase prin dreptul privilegiaților de a participa la înstrăinare sau de a autoriza un astfel de act, socotit că infuențează întregul cerc de solidaritate. Privilegiatul era întrebat dacă vrea să cumpere cu precădere, iar în caz de încălcare a preferinței sale, avea dreptul să răscumpere bunul dela străinul ce-l dobîndise cu ocolirea obiceiului de protimisis.

Protimisisul realiza o formă fundamentală de condiționare a tuturor modalităților de proprietate feudală (țărănească, orășenească, boierească, mînăstirească, domnească) în raport cu privilegiații fiecăruia din cercurile de « solidaritate », din ce în ce mai diferențiată, la care ne-am referit.

Condiționarea prin protimisis încetinea circulația pămîntului și supunea unui control dreptul de liberă dispoziție asupra acestuia, fără a-l face inalienabil în mod absolut. În cadrul protimisisului, proprietatea îndeplinea o funcțiune de relativă solidaritate familială, răzășească sau locală (vicinală), dar totodată, și adesea sub aparența acestei solidarități, o funcțiune de continuă adîncire a procesului de privatizare a stăpînirii funciare, așa cum această privatizare era cerută de dezvoltarea producției de mărfuri în condițiile economiei naturale încă dominante în feudalism, și de formele specifice de exploatare feudală, care în țările romîne erau legate de o mare mobilitate a stăpînirii funciare, atît țărănești cît și boierești.

Obștiile libere s-au apărat pînă la un punct, cu ajutorul protimisisului, împotriva acțiunilor de cotropire din partea boierilor, pe cînd biserica a izbutit, cu mari rezistențe, să impună principiul scoaterii daniilor, făcute ei de particulari [1], de sub controlul familiei acestora, principiu extins, cu aceeași rezistență, și la daniile către boieri. Această apărare s-a îmbinat însă cu accentuarea diferențierii social-economice în sînul obștei sau neamului, prin trecerea pămîntului în mîinile vîrfurilor înstărite și prin sărăcirea celor care beneficiaseră de « solidaritate ».

În sînul clasei boierești, protimisisul, prin același mecanism, favoriza vîrfurile latifundiare și afirmarea caracterului de castă al marii boierimi. În raport cu țărănimea liberă, feudalul care, cumpărînd, primind în danie, luînd ca zălog o parte de moșie devălmașe, izbutea, cu cele mai variate mijloace de constrîngere extraeconomică individuală sau de stat, să ocolească protimisisul celorlalți moșneni, intra în devălmășia lor, la început cu simpla calitate de « mai vechi cumpărător », și apoi ca moșnean *de cumpărătură*, egal în drepturi cu cei de baștină. Noul obicei a întîmpinat rezistențe vii, dar boierii au învins. În prima fază, boierul avea o preferință ca să cumpere el orice altă nouă parte de moșie vînzătoare, față de un alt străin concurent (în general tot boier și acesta), dacă un moșnean de baștină din acea devălmășie, avînd bani, nu-și valorifica protimisisul său, care trecea înainte. În a doua fază, boierul-moșnean, provocînd cu aceleași mijloace vînzarea altor părți, una după alta, le cumpăra liber, fără a i se mai putea opune protimisisul de către moșnenii de baștină, fiind el însuși considerat « moșnean ».

[1] Această danie a fost, alături de cea domnească, o sursă de formare a vastului domeniu feudal al bisericii; vezi și n. 1 de la p. 289.

Dezvoltarea și deci istoria protimisisului sînt inseparabile, în deosebi, de lupta de mai multe secole dintre proprietatea domnească, boierească și mînăstirească pe de o parte, și proprietatea țăranilor liberi, pe de altă parte, adică de procesul formării celei dintîi pe seama celei din urmă, fără completa dispariție a acesteia.

În tîrguri, protimisisul s-a aplicat stăpînirii specifice, alienabile și ereditare, recunoscută în general tîrgoveților și a fost folosit cu funcțiuni similare de aceștia, după cum poziția lor social-economică era mai aproape de patriciatul urban sau de producătorul direct, exploatat. De la o vreme, stăpînul eminent al pămîntului în oraș, mai ales cînd acest stăpîn era un boier sau o mînăstire, a folosit un protimisis special, în raport cu tărgovețul bezmănar (superficiar), în cazul cînd acesta pășea la înstrăinarea dreptului său. Ajungînd să-și impună dreptul de a cumpăra el, cu precădere, bezmanul instrăinat, stăpînul locului își consolida, după interes, stăpînirea, reîntrunind într-o singură mînă toate prerogativele ei, care anterior se puteau găsi risipite așa cum economia feudală o ceruse multă vreme, în multiple împrejurări. Un protimisis identic se va aplica și în raporturile dintre stăpînul locului și emfiteot.

Pînă la reforma lui C. Mavrocordat (1746), rumînii — în general, foștii judeci (cnezi), de curînd veciniți pe propriile lor delnițe — au luptat timp de aproape două secole, cu dîrzenie, dar cu rezultate foarte relative, să-și impună un drept de preferință ca răscumpărători, în cazul cînd erau vînduți mai departe, fie numai cu capul, fie cu ocină cu tot. Mai mult încă ei au încercat, de la finele secolului al XVI-lea și mai ales în secolul următor, să facă obligatorie răscumpărarea pentru boier, chiar dacă acesta nu intenționa să-i vîndă. La vînzările de rumîni și de ocine cu rumîni, aveau însă protimisis de rudenie, de răzeșie și de vecinătate, după caz, categoriile respective de privilegiați de drept comun. Aceștia, și în special familia boierului care accepta sau căruia i se impunea răscumpărarea, au luptat, în general cu succes, pentru a face ca privilegiul lor să treacă totdeauna înaintea preferinței de răscumpărare, revendicată de rumîni. Răscumpărarea n-a fost admisă, ca o preferință a rumînului scos în vînzare sau, în general, ca un drept de retract al acestuia, decît de unii domni, în sec. al XVII-lea, aflați în conflict cu boierimea sau cu unele pături ale ei. Răscumpărarea rumînului, obligatorie pentru boier (răscumpărarea-retract) a apărut apoi în cadrul reformei lui C. Mavrocordat, în Țara Romînească (1747), ca mijloc tehnic legal de realizare a « eliberării » rumînilor neiertați de bună voie de stăpînii lor. Dispărînd după 1747, problema răscumpărării țăranilor dependenți reapare la 1848 ca problemă de răscumpărare a boierescului (deci răscumpărare din clăcășie, ca stare de dependență feudală).

Tot în obștea aservită se va cristaliza treptat un protimisis țărănesc la arendările de părți de moșie (la început fînațuri și pășuni, încă de la sfîrșitul sec. al XVII-lea) sau de moșii întregi, consimțite străinilor de către stăpînul moșiei. Larga dezvoltare a acestui pretimisis, privind mai ales a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, se va oglindi direct în opera lui M. Fotino, și de aceea îl vom regăsi în cursul expunerii noastre. În aceeași perioadă vom întîlni în tîrguri un protimisis al chiriașului unei case, în temeiul căruia, la expirarea contractului, chiriașul, oferind aceeași chirie ca un nou chiriaș străin, putea obține să fie preferat acestuia.

În condiţiile feudalismului romînesc, ce se caracterizează şi prin lipsa îndelungă a unei prelucrări tehnice cărturăreşti a legii ţării (obiceiul pămîntului), protimisisul, cu funcţiile lui complexe şi chiar contradictorii, a fost menţinut pînă la criza acută din prima jumătate a sec. al XVIII-lea, la un nivel de organizare consuetudinară, destul de neprecisă, susceptibilă de mari abuzuri.

Impreciziunile priveau raportul dintre formele de protimisis, ordinea de preferinţă a claselor de protimitari şi a gradelor de rudenie, forma întrebării, depunerea preţului, termenele de decădere şi prescripţie. În faţa largei şi tenacei afirmări a protimisisului — *legea bătrînă*, spunea novela bizantină, *lege divină*, exclama D. Godefroy, « taină a vechii noastre jurisprudenţe », declara Montesquieu — se ridicau încă din secolul al XVI-lea numeroasele clauze, întărite cu blesteme, prin care cel ce se considera din ce în ce mai mult stăpîn pe « partea sa », pe bunul moştenit şi cu atît mai mult pe cel agonisit de el, căuta să-şi asigure o cît mai liberă dispoziţie asupra tuturor acestor bunuri, înlăturînd efectele unei stingheritoare condiţionări. Distincţia între *baştină* şi *agonisita personală* apăreau mereu, dar tendinţa generală era ca protimisisul să se aplice amîndurora. O denumire tehnică precisă şi cuprinzătoare a instituţiei nu apare în sistemul consuetudinar nici în cursul secolului al XVII-lea.

În secolul următor, în cadrul tehnicii generalizatoare a protimisisului, folosindu-se experienţa dezvoltată (dar adesea deformatoare) a dreptului bizantin, se sudează tot mai mult şi se unifică o serie de pratici juridice obişnuielnice, care multă vreme — şi cu cît ne întoarcem înapoi spre obştia sătească în descompunere — avuseseră o anumită individualitate social-istorică, şi anume: legătura quasiindisolubilă între descendenţă şi bunurile de baştină; asocierea unui larg cerc de rude la înstrăinarea pămîntului şi acordul lor la înstrăinare [1]; controlul obştii şi al devălmăşiilor asupra actelor de înstrăinare ale membrilor lor [2]; întrebarea rudelor, răzeşilor sau vecinilor dacă vor să cumpere un bun scos de nevoie în vînzare de unul din ei [3]; *căderea* sau *volnicia*, acestora de a precumpăra un astfel de bun faţă de străin; dreptul de întoarcere (retract) faţă de cumpărătorul străin al bunului, adică dreptul de a răscumpăra de la străin bunul prin *aruncarea* sau *lepădarea* preţului plătit de acesta. În dreptul feudal apusean, unificarea aceloraşi practici se făcea, cu particularităţi neesenţiale, în jurul ideei şi tehnicii retractului [4].

---

[1] « Ne-au dat voie să vindem », spun actele practicii; cf. *laudatio parentum* (autorizarea rudelor) în terminologia apuseană latină.

[2] Acte făcute « cu ştirea » sau « cu voia » megiaşilor, fraţilor de moşie etc.

[3] Cf. în dreptul feudal apusean, procedura numită *offre au proïsme.*

[4] În acest drept, unele din practicile amintite de noi *(laudatio parentum ;* oferta făcută rudelor; răscumpărarea sau retractul) sînt considerate de unii autori burghezi ca instituţii deosebite, dar care ar fi apărut una din alta, în ordinea enumerării (vezi asupra problemei, J. Brissaud, *Hist. du droit privé,* 1935, p. 371—396; Paul Ourliac şi J. de Malafosse, *Droit romain et ancien Droit, II, Les biens,* 1961, p. 403—420). Practicile amintite nu apar toate în acelaşi timp, dar contribuie treptat la cristalizarea protimisisului, în forma lui dezvoltată, ceea ce atrage dispariţia sau slăbirea unora din aceste practici. În dreptul francez dispariţia asocierii rudelor şi a autorizării lor *(laudatio),* pe măsură ce retractul se consolidează, este evidentă. În dreptul romînesc, o mai mare inegalitate de dezvoltare social-economică a făcut ca fiecare din practicile amintite să persiste mai multă vreme, cele mai vechi îmbinîndu-se în mod foarte com-

Sub această formă mai unitară a dreptului numit acum *de protimisis*, adică un drept de preferință la dobîndire (așa-zisa precumpărare), sancționat printr-unul de răscumpărare, toate practicile mai sus enumerate, cu dezvoltarea lor istorică inegală și cu funcțiuni social-economice în parte diferite, trebuiau acum să se adapteze condițiilor unei societăți feudale, care intra, tîrziu, în procesul de destrămare, servind baza economică a acestei societăți, pe noua ei treaptă de dezvoltare.

Reglementarea protimisisului în «Manualele de legi» ale lui Mihail Fotino constituie un prim moment al acestei cotituri, a cărei desfășurare se încheie în 1840, cu desființarea protimisisului (în Moldova la 1864, după o serie de mărginiri substanțiale); de aceea am socotit că el merită să facă obiectul unor cercetări aprofundate, cu atît mai mult cu cît n-a reținut aproape de loc atenția istoricilor protimisisului [1].

«MANUALELE DE LEGI» DIN 1765 ȘI 1766 ALE LUI MIHAIL FOTINO

Opera juridică a lui Mihail Fotino, compusă din trei «Manuale de legi», a fost alcătuită într-o perioadă de 12 ani, înainte și după pacea de la Küciük-Kainargi, și, sub forma unor numeroase manuscrise, și-a păstrat o relativă actualitate pînă în plină perioadă regulamentară, cînd unul din Manualele sale, cel din (1766), încă mai era copiat pentru nevoile practicei juridice [2].

Opera și personalitatea lui M. Fotino ridică probleme multiple și dificile pentru care nu avem studii complete [3], cu concluzii în general admise, la care să putem face o simplă trimitere. De aceea vom integra cercetările cu

plex cu cele mai noi și mai cuprinzătoare prin gradul lor de abstracție. Teza idealistă, potrivit căreia, în această materie, am avea de a face cu instituții care derivă una din alta, este inexactă pentru orice drept feudal, deoarece deduce dreptul, privit ca formă, din altă formă juridică. Or, apariția acestor practici și ulterioara lor interferență, ca și unificarea lor treptată, într-o instituție complexă, oglindesc dezvoltarea social-economică a societății feudale și, în deosebi, adîncirea și lărgirea procesului de privalizare a proprietății, în condițiile unei încordate lupte de clasă.

[1] Cu excepția cercetărilor lui C. A. Spulber, care le făcea fără să știe că privesc opera lui Fotino; vezi mai jos, p. 306 urm.

[2] Vezi mai jos, p. 306, n. 1.

[3] Din vechea istoriografie, vezi N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în veacul al XVIII-lea* (ed. 1, 1901, vol. II, p. 444–445; și în «Anal. Acad. Rom.», Mem. Secț. Ist., Seria III, tom. XII, 1932, p. 219–224; C. Erbiceanu, în «Bis. ort. rom.», 1902–1903, p. 1017–1029; 1221–1236; I. Peretz, *Curs de istoria dreptului romîn*, vol. II, partea a 2-a, p. 357–411; St. Gr. Berechet, *Schiță...*, 1926, p. 35–37; idem, *Istoria...*, I, 1933, p. 201–208, 400; idem, *Legătura*, I, 1937, p. 146–150. În noua istoriografie, vezi Al. Elian, în «Byzantinoslavica», an. XIX (1958), nr. 2, p. 323; V. Al. Georgescu, în «Studii și cercetări juridice», an. IV (1959), nr. 2, p. 524–525 și «Studii» an. XIII (1960), nr. 4, p. 75–76; Gh. Cronț, în «Studii», an. XIII (1960), nr. 2, p. 272–275. Sectorul de vechi drept romînesc al Institutului de istorie al Academiei R.P.R. pregătește o ediție a Manualelor din 1765 și 1766, precum și a cărții a IV-a a Manualului din 1777. La Atena, bizantinologul Pan I. Zepos, după o serie de importante studii asupra lui Fotino (1937, 1942, 1953) a publicat recent (1959) o bună ediție a Manualului din 1765, asupra căreia vezi recenzia lui Gh. Cronț, *loc. cit.* Ediția are la bază *ms. gr.* 1697 al Arhivelor Statului din Iași (vezi mai jos, p. 290, deci, după părerea noastră, Manualul din 1766), fiind precedată de o introducere documentată și de o bogată bibliografie (cu referința studiilor citate ale editorului și ale altor cercetători greci asupra lui Fotino).

privire la protimisis într-o analiză mai amplă [1] — a cărei necesitate se va impune de la sine în cursul expunerii — a operei de jurist a lui Mihail Fotino şi a raporturilor ei, pe de o parte, cu opera legislativă a lui Al. Ipsilanti, iar, pe de altă parte, cu *Suplimentul* (Παράρτημα) juridic, publicat în 1806, la Viena, de fraţii Tunusli, ca material documentar, ce se adăuga la binecunoscuta Ἱστορία τῆς Βλαχίας etc., tipărită fără indicarea autorului.

Încă din timpul reformelor lui C. Mavrocordat, criza sistemului feudal făcuse să se resimtă nevoia unei « legiferări » sau « codificări » a dreptului aplicat în ţările romîne. După reforme, accentuarea crizei se va oglindi, între altele, în reluarea sforţărilor de realizare a unei astfel de opere. Acesteia i se va da, în toate etapele realizării ei, un caracter de importantă şi indispensabilă acţiune reformatoare, de la care se aşteptau chiar rezultate care n-au fost şi nu puteau fi atinse. În curînd, de altfel, codificarea, departe de a salva o orînduire socială istoriceşte condamnată, a început să servească procesul de formare al noilor relaţii capitaliste şi de trecere spre societatea burgheză.

În scurta şi agitata sa domnie, Ştefan Racoviţă (1764—1765), protejatul puternicului Iordachi Stavrachi, « tiranul » detestat al majorităţii boierimii, şi-a îmbinat cu serioase preocupări de « codificare », politica sa de exploatare fiscală, de relativă încurajare a producţiei, de autoritarism la nevoie sîngeros şi de limitare — în spirit xenofob şi, în fond, demagogic — a participării elementelor greceşti la exploatarea feudală a ţării. De realizarea acestor preocupări se leagă numele marelui paharnic Mihail Fotino din Hios, mare grămătic al domnului, om de o întinsă cultură, purtînd în 11 din manuscrisele rămase, titlul onorific de «principe al filosofilor marii bisericii a lui Isus Hristos », probabil, ca fost profesor al Academiei greceşti din Constantinopol.

Devenit juristul oficial al lui Racoviţă, Fotino colaborează direct la alcătuirea hrisovului din 30.VII. 1764, «împotriva grecilor», şi al unor hrisoave conexe, domnul fiind înconjurat şi de alţi conaţionali ai lui Fotino: Dimitrie Fotachi, sfetnic intim, învăţatul Atanase Comnen Ipsilanti, adversarul politic al celui precedent etc. Fotino redactează la cererea domnului, pentru nevoile divanului, o serie de « dezlegări », sau consultaţii în probleme de drept controversate [2]. Tot el întocmeşte un mic cod de dispoziţii domneşti în care intrau prevederi din hrisoave cunoscute (în deosebi cel citat din iunie 1764) şi altele despre care nu ştim dacă erau deja întărite sau aveau să devină *lege* prin intrarea codului în vigoare [3].

Această activitate a putut învedera necesitatea de a se trece [4] şi la codificarea generală. La acea dată, nu putea fi vorba de un cod în sensul mo-

---

[1] Pentru unele amănunte, vezi nota noastră *Un al treilea manuscris ieşean al « Manualului de legi » din 1766 al lui Mihail Fotino*, în « Studii », an. XIV (1961), nr. 6, p. 1507 1517.

[2] Vezi Acad. R.P.R., *ms. gr.* 21, f. 129—142, text care urmează după acela al Manualului propriu-zis.

[3] Loc. cit., f. 98—122. Din proiectul de hrisov din 1765 ar rezulta că, pînă la urmă, acest adaos trebuia să fie înglobat în Manual (în care, în prima lui redacţie ce ni s-a păstrat, au intrat puţine norme de drept domnesc).

[4] Proiectul de hrisov din 1765, care fireşte, atribuie domnului iniţiativa de alcătuire a Manualului, o justifică prin: *a)* necesitatea de a se reînvia « buna ordine a acelora care *din întîmplare* (subl. ns.) sînt guvernaţi neregulat şi sînt conduşi fără orînduială; de aceea am luat hotărîrea să statornicim mai întîi legile politice » (civile); *b)* existenta unor abuzuri şi a unei stări de anarhie care nu mai putea fi ascunsă şi

dern al noţiunii[1], care începuse să se afirme în statele în care biruiau noile relaţii capitaliste, şi nici măcar în sensul în care compilaţia lui Justinian avea caracterul unor coduri de tip sclavagist, ci de alcătuirea unui Manual de drept bizantin receptat, cuprinzînd normele deja aplicate ca atare în ţară, precum şi altele, a căror receptare devenea utilă. O astfel de lucrare, *dezvoltînd* precedentele de la 1646 şi 1652, poate fi socotită pentru ţările noastre (ea va fi folosită şi în Moldova), ca un echivalent modernizat şi redactat în limba greacă populară (*haplà*), a ceea ce Manualul lui Harmenopulos fusese în sec. al XIV-lea, cu un atît de deosebit răsunet. Se poate deasemenea ca Fotino, însuşindu-şi o idee care plutea în aer, în deosebi după C. Mavrocordat, să fi pregătit mai din vreme o astfel de lucrare şi să o fi oferit domnului spre aprobare ca pravilă. Acum însă, *pentru prima oară* în istoria ţărilor romîne, se socotea necesar ca o astfel de întocmire să îmbrace haina unui act legislativ intern, ceea ce domnul va fi acceptat din primele luni ale domniei[2]. Oricum, la data cînd s-a pus problema întăriturii oficiale, lucrarea nu pare să fi fost definitivată. Din copia socotită a reda însuşi hrisovul de «promulgare», rezultă că întăritura era concepută ca o aprobare pe care domnul o dădea tratatului în 3 tomuri, alcătuit cu ajutorul surselor bizantine (arătate în dreptul fiecărui paragraf), de un jurist contemporan, *sub al cărui nume* avea să se aplice manualul-pravilă. Dar forma necompletă sub care ni s-a transmis numai în *ms. gr.* 20 textul acestui act de întăritură care ar fi trebuit să poarte semnătura lui Ştefan Racoviţă, denotă mai mult un proiect redactat de Fotino, decît copia unui hrisov, semnat oficial de domn şi intrat în vigoare. De altfel, lipsa, în sursele noastre, a oricărei ştiri despre existenţa timp de 15 ani a unui cod oficial sau despre aplicarea lui ca pravilă a ţării, în sensul în care proiectul de hrisov declară că tratatul-cod este obligator pentru toţi judecătorii[3], nu se conciliază cu teza că Manualul ar fi fost întărit cu adevărat. Nu credem că întărirea a intervenit în 1765, din partea lui Şt. Racoviţă. Dar ea nu pare să fi intervenit nici pentru Manualul remaniat de Fotino în anul următor, din partea noului domn, Scarlat Gr. Ghica. De la acesta ni

---

era exprimată în termeni de epocă; oamenii, spune hrisovul, «erau trataţi de obicei pînă acum... nepotrivit şi nechibzuit», «pricină de mare stricăciune pentru fiecare din împricinaţi, şi cauză să supărăm şi noi pe sfîntul dumnezeu»; *c)* anarhia legislativă, la care se referă constatarea că legile politice erau «nu numai încurcate, dar şi împrăştiate», avînd nevoie (nu de elaborarea unor principii noi), ci de «traducere după înţelesul lor adevărat şi de adunare, ba chiar de alegere». Receptarea romano-bizantină, care nu avusese loc în ţările romîne niciodată *in corpore*, ca cea romană în Apus, era acum oficial definită ca fiind condiţionată de o prealabilă selectare.

[1] Cu o interesantă analiză a scholiilor pe care Fotino le-a adăugat la dispoziţiile adunate în Manualul său (din 1766), folosind o metodă *didactică* neobişnuită într-un cod modern, Antonio d'Emilia, *Gli scolii di Michele Fotinopulo al sud Nomikon Procheiron*, în «Annali di storia del diritto», III–IV, 1959–1960, p. 116–117, neagă *Manualului* caracterul de cod şi îl aşază printre ceea ce autorii italieni numesc *consolidazioni* (legiuri confirmative şi sistematizatoare ale dreptului existent). Autorul italian se limitează însă la o analiză tehnică, justă, dar fără a lega acest tip de «legiuire» de receptarea feudală a dreptului bizantin în ţările romîne şi de transformările funcţiunii legislative a statului feudal romîn în perioada de descompunere a orînduirii respective.

[2] Vezi mai jos, p. 288–289.

[3] «Ordonăm deci şi poruncim la toţi judecătorii, la boierii domnescului nostru divan şi la cei din judecătoriile ţării, să păziţi în orice împrejurare nestrămutat dreptatea legilor, aplicînd cum se cuvine poruncile legale» (Litzica, *Catalogul*..., 1909, p. 138).

s-a păstrat — în cîteva manuscrise ale operei lui Fotino — textul unui alt hrisov de întărire, aproape identic cu cel precedent, cu lipsa aceloraşi indicaţii la care ne-am aştepta în copia fidelă a unui hrisov oficializat. El este în mod evident alcătuit tot de Fotino, în vederea sau cu nădejdea unei întăriri domneşti, care nu s-a produs nici de această dată.

Oricum, nici tipărirea[1] anunţată în proiectele de hrisov, nici răspîndirea oficială a textului manuscris la judecătorii din ţară nu sînt documentate că au avut loc[2].

Manualul din 1765 era un extras sistematizat de norme din Basilicale şi, mai puţin, din alte surse bizantine[3]. Textele suferiseră o prelucrare redacţională, fără a-şi pierde individualitatea, şi Fotino a indicat, la fiecare, sursa din care fusese extras. Împărţit în 3 tomuri — două de drept laic şi unul de drept canonic, privind însă în principal materii civile — tomurile în titluri şi titlurile în paragrafe[4], în general scurte, manualul cuprindea drept public, civil, procesual, penal, agrar, militar şi canonic într-o ordine relativă, asupra căreia nu avem să insistăm aici. O atenţie deosebită o merită *scholiile* şi *interpretările* adaugate de Fotino la dispoziţiile propriu-zise; ele sînt în mare parte o contribuţie personală, necesară pentru a adapta textele bizantine, nevoilor locale, aşa cum a arătat recent A. d'Emilia.

Proiectul de hrisov din 1765 declară că Fotino a folosit ca sursă « toate ordonanţele legale, precum şi obiceiurile pămîntului care pînă acum sînt în uz. . . luînd materialul şi din legile împărăteşti şi din canoanele bisericeşti şi din diferite alte cărţi de legi », adăugîndu-se « şi cîteva ordonanţe foarte trebuincioase şi folositoare la buna cîrmuire şi rînduiala acestei ţări ».

În ceea ce priveşte metoda de lucru, proiectul de hrisov afirmă că autorul a procedat « cercetînd şi controlînd cu toată sîrguinţa » materialele prelucrate, şi că « adunîndu-le pe toate la un loc, a ieşit tratatul de faţă împărţit în 3 volume, foarte complet şi exact ». « Această carte cercetată cu deamănuntul de oameni înţelepţi »[5] al căror nume regretăm că nu ne este transmis, a fost găsit « la fel cu legile », ceea ce presupune că verificatorii nu erau simpli boieri fără o cultură juridică, învederînd totdeodată şi rolul, încă modest, de

---

[1] « A fost aprobată de noi şi dată în vileag » *(ibidem)*.

[2] Antonio d'Emilia, *op. cit.*, 96, pe baza textului considerat a fi hrisovul de întărire din 1765, afirmă în treacăt că Manualul din 1765 (în realitate, autorul vorbeşte de cel din 1766, editat în 1959 de P. I. Zepos) « a fost publicat la Bucureşti în 1765 şi a primit caracter oficial printr-un hrisov al. . . (lui) Ştefan Mihail Racoviţă ».

[3] În deosebi legiuirea lui Justinian, novelele lui Leon VI, texte de drept canonic, legile agrare, legile militare.

[4] Indicaţiile generice ale lui Fotino sînt identificate concret şi completate cu sursele paralele, în ediţia Zepos, citată, operaţie valabilă pentru textele comune (cu eventuale diferenţe de redactare) din toate cele trei tipuri de Manual. Unele texte au *interpretari* şi *scholii*, tehnică pe care o va păstra Toma Carra şi Codul Calimach, nu şi Pravilniceasca condică sau Legiuirea Caragea.

[5] Precizarea poate să nu fie retorică. Atanase Comnen Ipsilanti (care făcea parte şi din divan) ar fi putut fi unul din aceşti (boieri) « înţelepţi », iar Dimitrie (Catargiu-) Fotachi, alt boier din divanul lui Racoviţă, nu e decît juristul de mai tîrziu, Dimitrie Panaiotachi, alcătuitorul unei Δικανική Τέχνη, în 1793, cum a arătat documentat în 1950 D. V. Iconomidis. Oricum nu se vorbeşte de un control oficial al divanului. De apropiat acest procedeu de intervenţia tot nesolemnă a sfatului, la încuviinţarea (nu întăritura) Îndreptării legii, dată de Matei Basarab textului ce avea să se publice ca operă a unui particular, întărită de mitropolit.

prelucrător al pravilelor împărăteşti, la care se limita (începînd să depăşească aceste limite) dreptul domnesc; hrisovul, sau mai degrabă proiectul de hrisov, insista asupra faptului că Manualul « păzeşte neschimbat înţelesul propriu şi scopul legilor ».

În Manualul din 1765 care ni s-a păstrat, nici obiceiul[1], nici dreptul domnesc nu ocupă locul indicat în proiectul de hrisov. Noi deducem de aci că proiectul a fost redactat la o dată cînd textul culegerii luase forma în care ni s-a transmis. Proporţia s-ar fi schimbat, în sensul hrisovului, dacă s-ar fi ajuns să se incorporeze, mai mult sau mai puţin organic, în Manual culegerile de « dezlegări » şi « dispoziţii » domneşti de care am vorbit, ceea ce nu s-a mai putut face, din cauza căderii lui Racoviţă. Sub Scarlat Ghica, folosirea unui material care privea activitatea legislativă şi judecătorească a fostului domn, nu mai era politiceşte posibilă, dar în 1777 adăugarea unui *corp* de dezlegări oglindind obiceiul pămîntului, consacrat în practica divanului, s-a făcut într-o măsură neprevizibilă în 1765 şi anume, sub forma importantei cărţi a IV-a de care ne vom ocupa mai jos.

Culegerea (Ἀνθολογία) de pravile civile şi canonice a lui M. Fotino este în acelaşi timp o operă a trecutului şi una a viitorului. Ea aparţinea trecutului prin concepţia imobilistă şi transcendentă despre drept, prin fuziunea dreptului laic cu cel canonic, prin însuşi principiul receptării masive şi prin limba în care Manualul era redactat, străină de acea a poporului căruia trebuia să i se aplice.

Tot trecutului aparţinea forma de manual, de carte de « învăţătură »[2], de culegere de pravile existente şi obligatorii ca atare; de-asemenea, metoda actualizării textelor prin *scholii* şi *interpretări* didactice, precum şi rolul

---

[1] Titlurile despre obicei sînt de origine bizantină. Se consacră puţine obiceiuri în materie bisericească (pedepsirea raptului, a unor erezii locale). P. I. Zepos afirmă că obiceiul n-a fost efectiv folosit de Fotino. Dar, aşa cum arată Antonio d'Emilia, *op. cit.*, p. 116—117, analiza scholiilor adăugate la textul propriu-zis al Manualelor sale din 1765 şi 1766 poate învedera o acţiune directă şi mai ales indirectă, a obiceiului pămîntului, nebănuită pînă acum. Multe scholii apar ca adaptînd normele formal receptate în Manual, la nevoi care, după părerea noastră, erau legate de realităţile romîneşti. Ne limităm la două exemple care, interpretate cum facem mai jos, confirmă ipoteza lui A. d'Emilia *(op. cit.*, p. 106—107). Basilicalele (V.1.1.) permiteau să se doneze (să se afierosească) bisericilor şi mînăstirilor bunurile unei persoane. Este o normă aplicată în două cazuri concrete, de la începutul sec. al XV-lea, în hrisoavele din 1408—1418 şi 22 iunie 1418, fără referire la dreptul bizantin (vezi şi *mai sus*, p. 282, n. 1). Biserica luptase să impună peste tot o interpretare largă, în sensul că i se pot *închina toate* bunurile unei persoane, neţinînd seama de condiţionarea familială a proprietăţii feudale. Fotino. (ed. Zepos, III, 12,2) receptînd regula din Basilicale, respinge în scholia adăugată, interpretarea extensivă, susţinînd, cu referire la Justinian şi Leon VI, că se pot dărui numai bunurile cu adevărat proprii, adică altele decît *partea legitimă* a fiilor donatorului. Sprijinindu-se tot pe texte bizantine şi folosind noţiuni romano-bizantine, Fotino dădea expresie rezistenţei pe care familia, cu drepturi încă vii, o opunea daniilor către biserici şi mănăstiri, deşi aceste danii erau exceptate de la restricţiile protimisisului. Pentru al doilea exemplu, vezi mai jos, p. 294, n. 1.

[2] Caracter pe care Pravila moldovenească din 1646 îl afirma în chiar titlul său (« Carte romînească de învăţătură ») şi pe care şi-l atribuie încă Pravilniceasca condică în hrisovul de întărire; cf. diata din 12.IV, 1777 a lui Misail (P. Gîrboviceanu, *Biserici cu averi proprii*, II, 1910, p. 19); «De vreme ce din împărăteştile pravile, cartea 31 list 1, ne învaţă... »

de receptare și *aplicare creatoare* ce revenea funcțiunii legislative interne, în realizarea unei astfel de codificări de tip feudal. Deaceea, opera nu trebuie confundată cu codificarea burgheză, ce-și va face în curînd apariția, în deosebi cu codul civil francez din 1804. Prin aceste trăsături, Manualul lui Fotino poate fi socotit, cum s-a spus, o ultimă afirmare, încă puternică, a bizantinismului juridic în Principate [1]. Dar el a fost și altceva, printr-o serie de trăsături noi, care se legau de dezvoltarea viitoare a societății. Forma scrisă, sistematizarea tehnică, unificarea unei bune părți a dreptului, prelucrarea adaptatoare a textelor bizantine, recunoașterea principiului că obiceiul și dreptul domnesc trebuie să intre în elaborarea unui fel de sinteză locală, mărturisirea că dreptul existent are grave imperfecțiuni ce trebuie lecuite, afirmarea caracterului real de *comandament* al legii, alături de cel iprocrit de *învățătură*, supunerea « legilor împărătești », pînă atunci obligatorii prin ele însile, la o « aprobare » din partea organului legislativ intern, sînt trăsături noi, care la acea dată aveau în general un caracter relativ progresist. Aceste trăsături dezvoltîndu-se treptat, mai ales după 1780, vor deveni caracteristice pentru procesul de trecere în cursul secolului al XIX—lea de la un drept feudal înapoiat la un drept capitalist cu puternice contradicții și resturi feudale.

Din Manualul acesta (1765) nu ni s-a păstrat decît tomurile I și III [2], care nu conțin nici un titlu despre protimisis, spre deosebire de Manualul din 1766, care, în cartea lui a II-a, are un astfel de titlu, după cum vom vedea. Nu poate fi nici un dubiu că un titlu identic, probabil chiar cu același număr de 9 paragrafe, figura și în tomul II —pierdut —al Manualului din 1765.

După căderea lui Racoviță, sub domnia de « destindere » a bătrînului Sc. Ghica, Fotino a găsit condiții obiective prielnice pentru a relua eforturile de oficializare a operei sale. Între timp, această operă fusese restructurată, fără a i se fi schimbat esența. *Tomurile* devin *cărți*, tot în număr de trei, numărul titlurilor se mărește, ca și acela al paragrafelor în cele mai multe titluri (reducerile sînt excepționale) ; unele paragrafe sufăr mici modificări de redactare a lor, adausurile care conțineau dezlegări și porunci domnești sînt lăsate la o parte, obiceiul local, în graba restructurării, nu poate fi folosit mai mult decît la 1765, iar proiectul de hrisov este ușor adaptat pentru a fi semnat de noul domn, căruia i se adresa și o scurtă dedicație-titlu. Această dedicație, în care Manualul este definit ca Νομικὸν πρόχειρον și ca « Antologie de legi împărătești și de canoane bisericești » a devenit în istoriografie titlul curent al Manualului, fără a se mai distinge între opera din 1765 și cea din 1766, așa cum noi credem că este necesar să se facă.

[1] Al. Elian, *art. cit.*, n. 30 o numește sugestiv « cîntecul lebedei » pentru acest curent.

[2] Este o constatare numai enunțată de Litzica în 1909 (*sic :* Zepos, *op. cit.*, 1959, p. 28), contestată, fara aratarea contradovezilor, de I. Peretz (1928; cf. Gh. Cronț, în « Studii », an XIII (1960), nr. 2, p. 275) pe care noi o întemeiem, între altele, pe titulatura tablelor de materii din *ms. gr.* 20 (unde πίναξ-ul precizează că este al Tomului I) și din ms. gr. 21 (*idem*, al tom. III), precum și pe comparația numărului de titluri din ms. gr. 21 (80, cel mult 84, după criteriul ce se adoptă în cîteva cazuri indoielnice) cu cel din cărțile I și II ale Manualului din 1766 (160 de titluri), diferența de 80—76 reprezentînd grosso modo cuprinsul tom. II care s-a pierdut; vezi pt. amănunte studiile noastre citate.

Tipul de Manual din 1766, probabil neîntărit nici el, și în orice caz, neaplicat oficial, a avut curînd după alcătuirea lui și apoi pînă în deceniul al 4-lea al sec. XIX [1], un mare număr de copii manuscrise, din care ni s-au păstrat 11 exemplare [2]. Aceste copii au fost folosite în practica judiciară a ambelor țări, chiar după intrarea în vigoare a unor pravile oficiale, situație specifică dreptului feudal, pe care am explicat-o cu alt prilej [3].

În cartea a II-a a acestui tip de Manual, titlul 41, compus din 9 paragrafe și o scholie la § 7, este consacrat protimisisului (περὶ προτιμήσεως). Textele acestui titlu constituie o adaptare rezumativă a materialului relativ la protimisis din cartea a III-a, titl. 3, a Manualului lui Harmenopulos. În esență acest material recepta marea novela atribuită cînd lui Roman Lecapenul sau cel Bătrîn (și datată din 922), cînd lui Constantin Porfirogenitul (cu o datare ulterioară), cînd amîndurora (în timpul coasocierii la domnie) [4], precum și părți din novelele minore despre protimisis ale acestor doi împărați, completate cu acelea ale lui Nikephoros Phokas și Manuil Comnenul.

Iată conținutul acestui titlu [5].

(§1) Cînd lucrurile cuiva care a murit lăsînd datorii, se vînd ca să fie plătită datoria sa, la cumpărarea acelor lucruri trebuie să fie preferată ruda înaintea creditorului. Dintre creditori iarăși trebuie să fie preferat cel ce are de luat suma mai mare (în orig.: mai mulți aspri).

C. III, titl. 3 *Harm.*; Nearaua împăratului Roman <Lecapenul> [Nu numai *Harm.*, III. 5. 54 (cf. Pan. I. Zepos, *h. l.*), ed. Peretz, 1088, ci și *Harm.*, III, 3,98 — în versiunea care circula în Principate: « Cînd se vînd lucrurile mortului », Peretz, 1005, față de Heimbach, III, 3. 98: Διαπράσεως γιγνομένης « cînd se săvîrșește o vînzare » — cu transpunerea soluției din fr. 54 în fr. 98; cf. *Teofil al Cambaniei* [6], *ms. gr.* III. 103 (fost 170 și 54) al Bibl. Cent. Univ. Iași, cap. 27, p. 172, § 6 (ed Ghinis, 1960, P. N., titl. 27, §. 60, p. 202), care, ca și §. 98 din Harm., dă precădere creditorului față de rudă [7].

(§ 2) Dacă cineva, avînd intenția și decizîndu-se să păgubească pe creditorii săi, va vinde lucrul său sub preț altora, sînt preferați creditorii să ia

[1] *Ms. gr.* 1697 al Arh. Stat Iași; cf. Pan. I. Zepos, *op. cit.*, p. 30, care confirmă, prin studiul hîrtiei manuscrisului, datarea lui St. Gr. Berechet.

[2] Pentru zece din ele, vezi «Studii», an XIV (1961), nr. 6, p. 1510. Se adaugă *ms. gr.* 1434 (la Bibl. Acad. R.P.R,, din 1956), semnalat greșit de Berechet *(Omagiul I. Lupaș* 1943) ca rezumat al Manualului din 1765, și socotit de Zepos *(ed. cit.*, p. 14, n. 2, pe bază de descriere) ca altă operă decît Manualul editat; el cuprinde c. I. și II ale tip. II, cu cîteva titluri omise, ca și în alte mss. Prin prelucrare continuă, Fotino pare a fi determinat formarea a 2 grupe de mss. ale tip. II: unul mai omogen (122, 378, 987, 1434) și altul cu variații mai mari (alte patru mss. dela București și trei de la Iași).

[3] « Studii », an XIII (1960), nr. 4, p. 73 urm.

[4] Vezi, pentru amănunte, Mortreuil, *Histoire du droit byzantin*, II, 1844, p. 336 338, 360; Z. von Lingenthal, *Geschichte*, 1892, p. 238 și idem, *Ius Graeco-Romanum*, III, p. 239 (ed. Zepos, I, p. 198); cf. Aurel Cazacu, *Dreptul de protimisis*, Iasi, 1937, p. 40—57

[5] Dăm o traducere mai liberă a textului, folosind *ms. gr.* 798 al Bibl. Acad. R.P.R. (în versiunea pusă la îndemînă de Gh. Cronț), *ms. gr.* V 42 al Bibl. Centr. Univ. « M. Eminescu » din Iași și ediția Pan I. Zepos, citată.

[6] Vezi mai jos nr. 297, nr. 1.

[7] Majoritatea mss. indică numai pe Harm.; *mss.* 798 și 986 n-au sursă indicată; ms. 131 dă cartea și titlul, fără autor.

acest lucru, înaintea cumpărătorului și dacă luînd lucrul <creditorii> nu plătesc aspri (banii) dați de cumpărător stăpînului lucrului, ci consideră marfa în socoteala creanței, pe care o au de incasat de la stăpînul mărfii, cumpărătorul va primi banii de la acesta, pentru[1] vicleșugul (înșelăciunea) pe care l-a săvîrșit (a săvîrșit-o) voind ca împreună să nedreptățească (să păgubească) pe creditorii săi.

Din același [*Harm.*, III, 3.99 și scholia de sub n. *u*; ed. Peretz, 1006 și lămurire; *Bas.*, IX. 8. 7; cf. *Teofil*, p. 172, § 7 (ed. Ghinis, *ibid.*, § 61), mai aproape de Harm., decît Fotino].

(§ 3) Dacă cineva și-a sădit o vie sau pomi pe o moșie[2] străină și pe loc străin, și va voi să vîndă sădirea aceea pe care a făcut-o, se cuvine să înștiințeze mai întîi despre aceasta pe stăpînul locului, și cu martori vrednici de credință să-i arate cheltuielile pe care le-a făcut și dacă va voi stăpînul locului să plătească cheltuielile, să aibă el protimisis, iar dacă acesta nu va accepta (voi), să aibă voie acela să vîndă sădirea lui la cine va voi.

Din același [*Harm.*, III, 3, 102, ed. Peretz, 1009, după *Bas.*, XX, 2, 3; cf. *Teofil*, p. 172, §. 9 (ed. Ghinis, *ibid.*, §. 63), care păstrează termenul de două luni din Basilecale și Harmenapulos, omis la Fotino].

(§ 4) Dacă unii au în devălmășie[3] un lucru nemișcător și unul dintre ei vrea să vîndă partea sa, în cazul cînd unele din rudele lui au o parte amestecată[4] în acest lucru comun[5], au protimisis rudele, iar dacă rudele nu vor, o iau ceilalți străini care au vreo parte în acel lucru. Dacă nici ei nu vor, au protimisis cei care se întîmplă să aibă lucrurile lor amestecate, chiar dacă sînt străini, iar dacă nici ei, de comun acord, nu vor, să meargă un om al stăpînirii să hotărnicească lucrul acela și să-l vîndă cui va vrea.

Din același [*Harm.*, III, 3, 103—105, ed. Peretz, 1010; cf. *Teofil*, p. 172, § 11 (ed. Ghinis, *ibid.*, § 65, p. 203), mai aproape de Harm. decît Fotino, care omite categoria *cobirnicilor* (οἱ συμπεπλεγμένοι) ὁμοτελεῖς, acceptată de *Prav. condică*, XXXII. 1, sub singura condiție de a plăti birul împreună în același sat sau mahala; comp. mai jos, p. 321].

(§ 5) Dacă cineva cumva, fie ca vecin, fie pentru că are lucrul său amestecat cu lucrul ce se vinde hotărnicit, cum s-a spus, de către un om al stăpînirii, adică dacă cineva din cei care au protimisis la cumpărarea acelui lucru, lipsește și revine după un timp, și, venind, cere să aibă protimisis la cumpărare, <el trebuie> să pună în mișcare acțiunea sa în <termen> de 4 luni și, întorcînd cumpărătorului prețul cumpărării împreună cu dobînda prețului și cu cheltuielile necesare făcute pentru acel lucru, să ia lucrul.

Din același [*Harm.*, III, 3. 106; ed. Peretz, 1010 (p. 247); cf. *Teofil*, p. 172—3, § 11 (ed. Ghinis, *ibid*)].

(§ 6) Cînd cineva voiește să vîndă un lucru nemișcător al său, trebuie să întrebe pe vecin (împrejuraș) sau pe acela care are vreo parte în acel lucru, deoarece, dacă nu-l întreabă atît acela care vrea să vîndă cît și acela care

[1] Și, deci, ca o sancțiune pentru acest vicleșug, deoarece primul cumpărător suportă insolvabilitatea vînzătorului.

[2] μοσίαν.

[3] συντροφικὸν.

[4] μερίδιον ἀνακατωμένον; comp. ed. Heimbach, III. 3.103: οἱ μόνον ἀναμεμιγμένοι = *tantum modo commixti*.

[5] ἐπίκοινον πρᾶγμα.

vrea să cumpere [1], atunci vecinul ‹neîntrebat› poate să pornească ‹în termen de› zece ani [2] acţiune şi să ia ‹lucrul›. Întrucît în acest caz nimeni nu poate spune că, ‹cel neîntrebat› fiind de faţă la vînzarea lucrului aceluia, de ce n-a împiedecat vînzarea, aşa cum şi el ‹cel neîntrebat›, poate spune că, fiind şi el (vînzătorul şi cumpărătorul) de faţă, el trebuia să fie întrebat şi din această cauză nici vînzătorul, nici cumpărătorul nu este ajutat de legea ‹privitoare la prescripţia› de patru luni, ‹termen› în care legea prevede ca vecinul să pornească acţiunea sa, ci vecinul ‹ne întrebat› este ajutat de legea ‹privitoare la prescripţia› de zece ani [3].

Din acelaşi [*Harm.*, III, 3. 105 şi 110, ed. Peretz, 1010 (p. 246 7) şi 1011; cf. *Teofil*, p. 174, § 2 (ed.Ghinia, *ibid.*, § 68, p. 204)].

(§ 7) După ce vor trece 4 ani nimeni nu mai poate porni acţiune cu privire la protimisis [4].

Scholie: Aceasta urmează să se reglementeze astfel: dacă protimitarul este lipsă şi revine, el are voie timp de patru luni să pornească acţiunea sa.

Din acelaşi [*Harm.*, III, 3. 115, ed.Peretz, 1019; pentru scholie: *Harm.* III. 3. 106 şi 111, ed. Peretz, 1010 (p. 247) şi 1012; cf. *Teofil*, p. 174, §. 2 (ed. Ghinis, *ibid.*, §. 72, p.205, termen de 4 ani; termenul de decădere, unic, era de 6 luni în nov. 114, atribuită lui Leon VI[5]; *Prav. condică* aplică termenul de 4 luni la «cei ce lipsesc» şi pe cel de 4 ani la cei cărora fr. 106 din Harm, le acordă 4 luni. În Moldova, sistemul nelămurit bine al Răspunsurilor Divanului din 1782 (*Uricariul*, XI, p. 252 urm.) cu termene de 4 şi 6 luni, osebit de cel cutumiar de 5 ani pentru înstrăinaţi, este clarificat de Sobornicescul Hrisov, care adoptă un termen normal de 6 luni, ca în novela 114, precum şi pe cel de 5 ani pentru înstrăinaţi].

(§ 8) Avînd cineva protimisis la cumpărarea unui lucru nemişcător pentru o mică parte pe care a avut-o în acel lucru, şi proprietarul acelui lucru se găseşte ‹astfel› nedreptăţit, ‹în acest caz› legile înlătură nedreptatea, îngăduind proprietarului să vîndă lucrul cui voieşte, şi cel ce are o mică parte în acel lucru să şi-o piardă, fără a putea recurge la legea protimisisului în temeiul părţii sale în lucrul vîndut, pentru a se protimisi la cumpărarea acestui lucru.

---

[1] Obligaţia de întrebare o au ambele părţi care încheie vînzarea, dar întrebarea făcută de una din ele este, desigur, suficientă pentru a sili pe protimitar sau să se protimisească, sau să renunţe.

[2] Vezi nota următoare.

[3] Zachariae von Lingenthal, *Geschichte*, p, 247 arată ca termenul iniţial de 10 ani, aplicabil numai la retractul imobilelor celor puternici, a fost mai tîrziu extins de bizantini protimisisului de drept comun, creindu-se o mare confuzie în sistemul termenelor. O altă confuzie s-a creat între termenul de patru luni în care curatorii celor legal impiedecaţi să-şi exercite protimisisul, puteau să-şi fixeze atitudinea (direct sau sesizînd instanţa, pentru a hotărî în locul lor), cel tot de patru luni în care absentul, el însuşi, după întoarcere, se putea protimisi, şi, în fine, un termen de 4 ani, de care ne ocupăm pe larg mai jos, p. 292. Dispoziţia referitoare la minori (al cărei ecou se regăseşte în Răspunsurile. Divanului Moldovei din 1782) va fi receptată de Fotino în 1777 (vezi mai jos, p. 400, § 9 din titl. V al cărţii a IV-a) şi, indirect, de Al. Ipsilanti, în *Prav. condică*, XXXII, 7.

[4] Pan. I. Zepos, ediţia citată, p. 181, n. la acest §, relevă contradicţia dintre text şi scholie, cf. mai jos, p. 296.

[5] A cărei autenticitate a fost contestată de Z. von Lingenthal, *op. cit.*, p. 239.

Din acelaş [*Harm.*, III, 3. 116; 117 (107 la Pan. I. Zepos, *h. l.*, probabil o eroare de tipar), ed. Peretz, 1020—1021; comp. *Teofil*, p. 175, §. 1 (ed. Ghinis, *ibid.*, §. 73—74), care, ca şi Harm., decade numai pe micul proprietar ce nu invoca protimisisul].

(§ 9) Oricine afierosește bisericii sau dăruiește cuiva un lucru, în care altcineva are vreo parte și drept de protimisis, nu afierosește bine și se strică și afierosirea și dania pentru orice motiv s-ar face aceasta.

Din acelaş [*Harm.*, III. 3. 118, ed. Peretz, 1022; cf. Teofil, p. 175, §. 2 (ed. Ghinis, *ibid.*, §. 75)].

Simpla comparaţie a acestor texte, pe de o parte cu textul integral al lui Harmenopulos (cartea III, tit. III) şi, pe de altă parte, cu regimul cutumiar al protimisisului, aşa cum apare din documentele anterioare anului 1765, arată că Fotino n-a procedat la o receptare mecanică a dreptului bizantin, dar nici n-a înţeles multe particularităţi ale protimisisului cutumiar sau n a socotit indicat să ţină seama de ele. El introducea termenele bizantine, precise, în materie de prescripţie, ceea ce era un progres faţă de reglementarea anterioară, deşi formularea unora din texte lasă de dorit. În schimb rămîneau fără soluţie dificultăţile rezultate din regimul extra-judiciar al întrebării, iar prin termenele încă lungi (4 luni, 4 ani, 10 ani) pe care le recepta, nesiguranţa tranzacţiilor referitoare la proprietate nu era redusă în mod simţitor. Pentru a înţelege semnificaţia acestei trăsături, este destul să amintim că în feudalismul apusean încă din sec. XII—XIII se generalizase tendinţa de a limita la un an şi o zi termenele de răscumpărare în materie de retract de rudenie.

Spre deosebire de protimisisul bizantin, în textul lui Fotino, rudenia joacă un rol principal. Devălmăşia care vine în al doilea rînd dă satisfacţie relaţiilor de răzeşie din ţară, dar Fotino s-a oprit la jumătatea drumului şi a păstrat o terminologie şi aluzii la situaţii care în cadrul răzeşiilor romîneşti n-aveau curs. În schimb a ignorat problema «umblării pe bătrîni», a trupurilor de moşie şi a *bătrînilor*, precum şi reflexul ei în materie de protimisis, În caz de executare silită, reglementată divergent de Manualul lui Harmenopulos, Fotino, pe linia unui obicei local care se va impune şi în Moldova, dă precădere rudelor, faţă de creditori, dar nu are în vedere decît lichidarea bunurilor unui debitor decedat. Mai puţin «bizantinist» decît Ipsilanti la 1775 şi la 1780, şi decît el însuşi în Manualul din 1777 de care va fi vorba mai departe (c. IV-a, titl. 5, §. 7), Fotino n-a receptat la 1766 funcţiunea fiscală a protimisisului bizantin (care făcea din cobirnicii aceleeaşi unităţi fiscale o categorie de protimitari, în rang după vecini). Spre deosebire de Pravilniceasca condica, Manualul din 1766 ignora protimisisul primului stăpînitor [1], care exista în practică şi va continua să se aplice şi după aceea, pînă la des-

[1] În protimisisul comun, cu cele trei forme ale sale (de rudenie, de răzăşie şi de vecinătate), îndreptăţiţi la precumpărare şi, dacă este cazul, la răscumpărare, sînt, intr o anumită ordine, rudele, apoi răzeşii şi, la urmă, vecinii de hotar ai vînzătorului (respectiv ai înstrăinătorului). Acest protimisis oglindeşte aşa numita solidaritate de familie, de devălmăşie (care, după epocă, poate avea un substrat sătesc, de neam sau pur economic) şi de vecinătate. În acest protimisis, rudele devălmaşe trec înaintea celor simple, la egalitate de grad.

În protimisisul primului stăpînitor — nediferenţiat suficient de cel precedent, le vechii istorici îndreptăţitit la protimisis este cel care a stăpînit mai înainte bunul scos in vînzare (respectiv înstrăinat), sau rudele acestui prim stăpînitor (în general vîn-

fiinţarea protimisisului, în 1840; şi l-a ignorat, fiindcă Harmenopulos nu se ocupa de acest protimisis. Reglementarea, în primul paragraf al titlului, a unei situaţii privind problema creditorilor, este semnificativă, ca şi problema din § 2, ambele legate de noile relaţii de schimb şi de dezvoltare a creditului care avea loc în condiţii foarte neprielnice.

Nu s-a receptat nici de Fotino, în 1766, nici de Ipsilanti, oprirea vînzărilor şi daniilor de orice fel dela săraci la cei puternici, în măsura în care nu erau rude, oprire edictată în sec. al X-lea, şi pe care Harmenopulos (III, 3, 112, ed. Peretz, 1013) o declara căzută în desuetudine. Vom vedea mai jos în ce condiţiuni această dispoziţie va apărea necesară lui Fotino, cu prilejul alcătuirii Manualului său din 1777.

Protimisisul nudului proprietar în caz de sădire (§ 3) merită toată atenţia. El oglindeşte consolidarea drepturilor stăpînilor de moşii, în raport cu regimul mai larg de lăzuire şi dijmă, din trecut. Folosirea termenului de μω ί — alături de altele asemănătoare, mai numeroase încă în Manualul din 1777 — face parte din influenţa puternică a situaţiilor locale asupra terminologiei juriştilor care, pentru nevoile interne determinante în ultimă analiză, prelucrau în ţară textele dreptului bizantin.

Precăderea rudelor răzeşe asupra celor simple, în caz de protimisis, nu se regăseşte la Fotino, care vorbeşte numai de cele dintîi.

Subtila distincţie din § 6 este de-a dreptul luată din Harmenopulos; ea nu se oglindeşte în practica protimisisului romînesc. Problema rezolvată în § 8 nu avea mare utilitate în Ţara Romînească, unde orice devălmăşie dădea naştere la protimisis, indiferent de raportul cantitativ al drepturilor devălmaşe. Regula din § 9, consacrată de Harmenopulos, corobora poziţia neamului şi a răzeşilor, care luptau să strice daniile, în deosebi către boieri, dar nu pare a fi găsit ecou în practica divanului. N-o găsim formal invocată nici de cei care ar fi avut interes s-o facă, iar clasa dominantă a avut interes să o înlăture, fără ca cineva să fie stingherit sau surprins de menţinerea unei reguli ca cea din § 9, într-un manual de drept receptat. Pravilniceasca condică nu va primi această regulă.

Paragraful 7 are o istorie grăitoare pentru confuziile şi contradicţiile care întovărăşeau în ţările romîne receptarea dreptului bizantin şi care vor

---

zător, dar şi donator, zălogitor, etc.) Între acest protimitar, şi actualul înstrăinător al bunului, nu este nevoie să existe niciun raport de rudenie, devălmăşie sau vecinătate.

Ambele forme de protimisis sînt istoriceşte deopotrivă de vechi, originea amîndurор fiind în obştea sătească intrată în descompunere. Ele sînt atestate în cel mai vechi cod akkadian, anterior codului lui Hammurapi, în codul lui Bilalama. Scopul urmărit prin protimisisului primului stăpînitor (reîntoarcerea bunului la « originea » sa) stă la baza instituţiei anului jubiliar din Leviticul evreesc. Protimisisul primului stăpînitor are un mai accentuat caracter de *retract*, decît cele trei forme de protimisis comun; existenţa lui, alături de acesta din urmă, pune o importantă problemă de prioritate între primul stăpînitor (sau familia lui) şi protimitarul comun, dacă amîndoi invocă dreptul lor faţă de acelaşi bun scos în vînzare (sau înstrăinat). În obiceiul pămîntului, protimisisul primului stăpînitor pare adesea să aibă precădere asupra celui comun. În Pravilniceasca condică însă ordinea este inversă: protimisisul de rudenie, de devălmăşie şi de vecinătate îşi afirmă predominanţa, ca şi în Moldova, şi deaceea, în mod curent la ele este referit *protimisisul*, fără altă precizare. În dreptul bizantin (sec. X—XI) în protimisisul primului stăpînitor fusese folosit pentru a reda ţăranilor pămînturile vîndute în timp de foamete.

pune într-o lumină foarte relativă unul din scopurile urmărite prin receptare: simplificarea legislației și securitatea dreptului. În versiunea elină a Manualului lui Harmenopulos (Heimbach, III, 3. 115), în cazul special al unui teren stîncos și inundat — sau, după altă versiune, nefolositor — vînzarea nu putea fi anulată de un protimitar (care nu fusese întrebat), decît în termen de 4 ani. Era o prescripție specială, menită să ușureze punerea în valoare a acestor terenuri, nelăsînd pe cumpărător prea mult în incertitudine asupra dreptului său. În versiunea neo-greacă a lui Alexios Spanos (Veneția, 1744, p. 223), acest termen de 4 ani se acorda pentru o bucată de pămînt dintr-o avere în devălmășie (νομμάτι γῆν ἀ ὁ ἀ/τ μικὸν τόπον), care în adaptarea din 1788 a lui Teofil al Cambaniei (ed. Ghinis, P. N., cap. 27, § 72, p. 205), devine o mică bucată de pămînt în devălmășie γῆν ὀλίγην ἀπὸ τόπον ἀνταμοικὸν). Sub această formă însă, regula nu mai este destul de clară, în raport cu termenul de 4 luni și de 10 ani din celelalte dispoziții ale Manualului. Fotino printr-o generalizare care mărea neclaritatea, acordă termenul de *4 ani* fără nicio precizare că este vorba de terenuri nefolositoare sau de mică valoare. Și tot el, în scholie, neînțelegînd propria sa prelucrare a normei, interpretează regula ca acordînd un termen de. . . *4 luni* în cazul cînd protimitarul a fost absent și a revenit în țară. În hrisovul pentru protimisis din 1775, Al. Ipsilanti, oarecum nedumerit, constată că « să mai găsește în rîndul pravililor și dă patru ani soroc », și îl acordă celor lipsă din țară, dacă lipseau pentru anumite cauze arătate. Cu alte cuvinte combina termenul din § 7 al Manualului din 1766, și condiția înstrăinării din scholia lui Fotino, obținînd o regulă nouă, inexistentă în Harmenopulos și care se dovedește pe linia unui vechi obicei, deoarece în Moldova, de pildă, se acorda înstrăinaților 5 ani pentru exercitarea protimisisului (termen necunoscut în dreptul bizantin). Este în același timp o dovadă că la 1775 Manualul lui Fotino era folosit ca material legislativ de cei care redactau noua legiuire a țării. Vom vedea că la 1777 Fotino nu mai face vorbire de termenul de 4 ani, limitîndu-se (§ 9) la dispoziția din novela bizantină privitoare la termenul de 4 luni pentru cei absenți și pentru minorii fără tutore. La 1780, în Pravilniceasca Condică (XXXII, 7), Al. Ipsilanti, deși va folosi în primul rînd Manualul din 1777, va păstra, în ceea ce privește termenul de 4 ani, dispoziția hrisovului său din 1775, a cărei origine, în eroarea Manualului din 1766, îmbinată cu obiceiul pămîntului, poate acum fi reconstituită.

La § 7 relevăm că se generalizează nesatisfăcător textul neclar al modelului bizantin, iar explicația care să-l facă aplicabil, se dă într-o *scholie*, cînd, cu o metodă mai puțin tradiționalistă și retrogradă, s-ar fi putut enunța numai regula în adevăratul ei înțeles, destinat să-și găsească aplicarea.

Protimisisul la arendare, la vînzările de țigani și alte aspecte ale instituției, nu sînt reglementate, în acest titlu, care, în liniile lui generale, nu se depărtează decît în felul arătat mai sus de modelul bizantin. Totuși în altă parte (II. 5. 4, ed. Zepos), Fotino, depășind dispoziția Basilicalelor pe care o receptase, acorda, într-o scholie la acest text, chiriașului, care voia să prelungească contractul expirat, un drept de preferință față de un străin care oferea o chirie mai mare, dacă înțelegea să ofere și el aceeași chirie ca acesta. Soluția ceasta nu poate fi separată de împrejurarea că la acea dată, în obiceiul

pămîntului, țăranul clăcaș se bucura de un protimisis la arendarea (închirierea) moșiei de către feudal, unui străin.

În studii speciale, care rămîn o sarcină de viitor, prelucrarea protimisisului de către Fotino la 1766 va trebui comparată cu aceea, ulterioară, a lui Teofil, episcopul Cambaniei (1788) [1], legată de practica bizantină din sudul Peninsulei Balcanice, și cu prelucrarea din *Pandectele* [2] neterminate ale lui Toma Carra, din 1806, în Moldova, legată de realități romînești, în dezvoltare, destul de asemănătoare cu cele care stăteau la baza operei lui Fotino, cu atît mai mult cu cît *Manualul* acestuia a fost cu siguranță cunoscut și folosit de Toma Carra și, poate, și de Teofil al Cambaniei.

REFORMELE LUI AL. IPSILANTI DIN ANUL 1775, MANUALUL DE LEGI AL LUI M. FOTINO DIN ANUL 1777 ŞI PREGĂTIREA PRAVILNICEŞTII CONDICI. RAPORTUL DINTRE ACESTE MOMENTE ALE DEZVOLTĂRII DREPTULUI ÎN DECENIUL OPT AL SECOLULUI AL XVIII-lea

Anii care urmează alcătuirii Manualului din 1766, cu succesul lui îndepărtat care însemna un eșec momentan, sînt ani de mari frămîntări pentru cele două țări romîne. De noul război ruso-turc și de pacea de la Kuciuk-Kainargi, în condițiile obiective ale societății romînești care se aflã în plină transformare, se leagă trecerea la o fază nouă în descompunerea orînduirii feudale. Cu toate pierderile legate de conducerea operațiilor militare, cărora turcii le dădeau adesea un caracter devastator sau de jaf, activi tatea economică a fost vie și în continuă creștere, iar în condițiile păcii din 1774 forțele de producție și relațiile de schimb s-au dezvoltat la un nivel necunoscut pînă atunci. Evenimentele care au urmat curînd după redactarea Manualului din 1766 au contribuit mult să-l scoată din actualitate, făcînd practic imposibilă transformarea lui în Pravilă a Țării. Fără a putea intra aici în amănunte, amintim că între 1768—1774 se manifestă în țară nevoi de organizare politică și administrativă, se pune în termeni noi problema statisticii ca mijloc de guvernămînt, se elaborează planuri de organizare a justiției și în deosebi de codificare, culminînd în proiectul de cod «luminist» autoritar al Ecaterinei a II-a, ale cărei Instrucții sînt traduse în romînește și prefațate de mitropolitul Gavriil al Moldovei. În aceste condiții, *Manualul* lui Fotino era obiectiv depășit și, mai ales politicește, ieșit din actualitate.

Cît privește pe autor, activitatea sa în această perioadă ne este puțin cunoscută în mod direct. El nu pare să mai fi ocupat în politica internă un loc de primul plan, dar cîteva împrejurări semnificative ne îngăduie să deducem

---

[1] Ediția incompletă și defectuoasă publicată de E. Gr. Tapeinos și C. Vasiliadis, sub titlul Πρόχειρον Νομικὸν, Constantinopol, 1887, nu conține în cap. 22, p. 195—199, decît una (vezi mai sus, p. 292, § 4) din dispozițiile despre protimisis din *ms. gr.* III. 103 al Bibliotecii. Centr. Univ. din Iași, descris de I. Peretz, *Curs*, II, 2, p. 251, și căruia M. Kogîlniceanu, după rubrica introducerii, îi dăduse numele de «Colecție de legi bisericești și politicești». Aceste dispoziții figurează însă în manuscrisele aflate în Grecia, pe baza cărora a fost exclusiv alcătuită prețioasa ediție critică a prof. Dimi trios S. Ghinis, sub titlul Νομικὸν ποιηθὲν καὶ συνταχθὲν εἰς ἁπλῆν φράσιν, Salonic, 1960 (unde însă manuscrisul ieșan nu este menționat).

[2] *Ms. gr.* VI. 8 al Bibl. Centr. Univ. Iași, Partea I; Cartea III, Titl. XV.

că, în ciuda unor vădite insuccese și deziluzii, Fotino n-a renunțat să se afirme pe plan politic și mai ales să-și salveze opera; de aceea îl vedem luptînd s-o facă utilă și s-o impună ca legiuire recunoscută oficial.

Obiectiv vorbind, Fotino se arăta destul de înțelegător față de noile nevoi ale vremii sale; putem chiar să vorbim, în ceea ce-l privește, de eforturi merituoase pe care le-a făcut, de a depăși pozițiile sale anterioare și de a îmbunătăți Manualele din 1765—1766, consolidînd soluțiile pozitive ce se aflau schițate în proiectul de hrisov din 1765 și rămăseseră netraduse în viață la acea dată. Această transformare se leagă obiectiv de împrejurările care în 1775 au dus la reformele lui Al. Ipsilanti, din care una, deosebit de importantă, privește chiar protimisisul, iar alta, aceea a organizării judecătorești, se repercuta direct asupra acestei instituții.

Reformele lui Al. Ipsilanti se oglindesc într-un mod sugestiv în opera istorică a lui Mihail Cantacuzino, publicată în 1806 la Viena, de Frații Tunusli, fără nume de autor. Partizan al noilor stări de lucruri, susținător al politicii rusești — el moare în Rusia ca general în armata imperială — Mihail Cantacuzino sau cel puțin opera lui istorică va ajunge într-o neașteptată legătură cu Manualul de legi al lui Fotino și cu problema protimisisului. De aceea va fi nevoie să ne oprim mai mult asupra acestei opere, a cărei importanță documentară explică apropiata ei reeditare în zilele noastre, după cele mai riguroase criterii științifice.

Cronica lui M. Cantacuzino [1] acordă o mare importanță operei legislative a lui Ipsilanti, dînd extrase din cîteva hrisoave ale acestuia și reproducînd hrisovul din decembrie 1775 [2] de confirmare a celor precedente, în care domnul, după ce expunea importantele măsuri de ordin economic [3], din care unele aminteau, la un nivel nou, pe cele cunoscute din « micul cod domnesc » al lui St. Racoviță, declara cu privire la organizarea judecătorească și legislație:

« ...de aceea am orînduit cîte un judecător și în fiecare județ, ca să caute dreptatea fiecăruia și am propus și o lege din sîntele institute, adică din legile împărătești, după care să se facă judecățile, fără însă a trece cu vederea și

[1] Bibl. Acad. R.P.R. *ms. gr.* 916 (cu data 30.I.1776) și 917. Vezi N. Camariano, *Catalogul*, p. 26—27; C. A. Spulber, *Basiliques et coutume roumaine*, cf. N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în sec. XVIII* (ed. I, 1901, vol. II, p. 117—131; *Istoria literaturii romînești*, ed. a II-a, 1933, vol. III, 1, p. 122—136 și în « Anal. Acad. Rom. », XXI, p. 410. Vezi și *ms. gr.* 42 (greșit la Litzica, p. 8, rectificat de D. Russo, *Studii și critice*, 1910, p. 97—98), nemenționat de Iorga și Spulber. Ms. văzut de Russo în 1905 și cel amintit de Iorga (1933, p. 136, n. 4) nu pot fi decît actualul 916.

[2] *Istoria Țării Romînești* (ed. de Frații Tunusli), trad. Gh. Sion, Buc., 1863, p. 113—123. Pentru unele din aceste hrisoave, vezi *Pravilniceasca condică*, ed. critică, Buc., Ed. Academiei RPR, 1957, p. 161 urm.

[3] « ...Nu am scăpat din vedere și foloasele dinafară, încurajînd pretutindeni cultura pămîntului și a comerțului, ce contribuie la îndestularea și bunăstarea tuturor locuitorilor, . . . așezînd . . . și o altă societate de comercianți străini cu starostii lor, și văzînd cît de mare lipsă este de acestea (artele libere, — n.n.) aice, și judecînd . . . cît de folositoare trebuie să fie cele pentru cultura țerei și a locuitorilor, încît unul din învățați a zis « artele libere răspîndindu-se, îndulcesc viața unui popor și nu l lasă a se sălbătăci (Ovidiu) . . . am așezat o adunare deosebită de opt boieri din boierii înaltului divan . . .împreună cu cîțiva logofeți, care să se ocupe cu toate pricinile acestor arte și a rufeturilor cu orice invențiuni nouă (sic), și cu orice măsuri bune pentru folosul și podoaba patriei, precum poduri, cișmele, și alte înfrumusețări folositoare publicului. »

obiceiurile pămîntului, care lege traducîndu-se și tipărindu-se se va împarți în toată țara spre cunoștința judecătorilor de principiile legislațiunei »...

Este ideea pe care Hrisovul (anterior datei de 23. X. 1775) pentru *rînduiala departamenturilor de judecată* [1], o expunea cu o serie de preciziuni privind starea de criză a regimului, convingerea — greșită — că tot remediul stă în reforme de ordin legislativ și moral, anunțîndu-se chiar existența unei pravile locale [2] redactată în cadrul acestui program.

Dacă vom aminti că titlul oficial al Pravilniceștii condici o înfățișează ca « Îndrumare la orice hotărîre în viitor asupra pricinilor, adunate de astă dată ca o pildă, și *potrivirea* (υμφωνί) obiceiurilor pămîntene, care au fost cel mai des întrebuințate, cu rînduielile Vasilicalilor », vom avea elementele esențiale de apreciere a problemelor cu care, după 1766 și mai ales după venirea la domnie a lui Alex. Ipsilanti, se găsea confruntat și Mihail Fotinopulos, *autorul proiectului de hrisov din 1765, al cărui conținut nu poate să nu fie apropiat de declarațiile de acum ale lui Ipsilanti.*

În dec. 1775, Al. Ipsilanti pretinde că avea redactată (dar « necercetată de toți ») noua condică, încă netradusă. Dar astfel de declarații — lăsînd la o parte vanitatea personală — sînt în primul rînd acte politice. Noi cu greu putem admite că în decembrie 1775 Condica — despre care M. Cantacuzino nu pomenește nimic — era elaborată în textul ei grecesc. Problema, de altfel, se va putea lămuri tocmai prin cercetarea operei din 1777 a lui M. Fotino și a raporturilor ei cu Pravilniceasca condică. Această cercetare va corobora declarația citată a lui Ipsilanti că Pravilniceasca condică — « noao alcătuită pravilă » — a fost întocmită în anul al șaselea al domniei lui.

La finele anului 1777, Fotino avea redactat un nou *Manual de legi*, pe alte baze decît cele din 1765 și 1766, analizate mai sus. Manualul ni s-a păstrat într-o singură copie (*Bibl. Acad. R.P.R., ms. gr.* 1195), care a aparținut banului Gr. Brîncoveanu, cel care la 1812 dăruia vărului său Alex. Mavrocordat un frumos exemplar din Manualul lui Fotino, tipul 1766 (*ms. gr.* VI, 6 al *Bibl. Centr. Univ. « Mihail Eminescu » din Iași*). Codexul care azi poartă nr. 1195 n-a intrat în circuitul științific decît la 1950, devenind unul din cele mai prețioase monumente juridice ale sec. al XVIII-lea. Prefața acestui Manual, purtînd data de 11 nov. 1777, încheie în mod vădit — și cu o amărăciune ușor de înțeles — o operă redactată în cursul cîtorva ani precedenți, dar care avea rădăcini îndepărtate în unele aspecte ale activității și ale concepțiilor lui Fotino, din perioada primelor două Manuale.

---

[1] *Pravilniceasca condică, 1780*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 165: « De vreme ce vedem cum că la pricinile ce să caută, uneori să arată obiceiurile pămîntului, alteori să anerisesc și hotărîrile să fac după gîndul fieșcăruia, făr de a nu le întemeia în pravilă și aceasta, pentru că nu au vreo orînduită pravilă a obiceaiurilor, cercetînd obiceaiurile și întărind cele cu cale cu căzutele îndreptări, adunînd și ale pravilii am făcut o pravilă, carea și după ce vom arăta-o la toți, tălmăcind-o și pe limba romînească, vom și tipări-o, ca socotind și cetind ale pravilii, să judece și să hotărască după pravilă și să urmăm după aceia. Iar pînă a să tipări aceia și a să arăta de față, judecătorii să urmeze cercetînd ale pravilii ».

[2] Care însă nu este condica din 1780, deoarece despre aceasta spusese în hrisovul de întărire (*ibid.*, p. 44): « acum la al șaselea an al domniei mele . . . am așăzat noao alcătuită pravilă ».

Noua lucrare nu mai are o parte canonică deosebită din cea « politică » (civilă), ci · apare ca un cod laic (cf. și *ms. gr.* 1434 și chiar *ms. gr.* V. 42 dela Iași); este o primă modernizare semnificativă. Ea se divide în 7 [1] cărți, din care pentru noi interesează cartea a IV-a [2], a cărei rubrică de titlu este: « Obiceiuri ale pămîntului din Principatele Țării Romînești și unele legi împărătești, obiceiuri care sînt în vigoare ca legi din cauza vechimii lor ».

O scurtă prefață (προθεωρία) a acestei cărți expune concepția lui Fotino despre obicei [3]. Textul este foarte important pentru lupta de idei ce se ducea în legătură cu transformările obiceiului ca sistem de drept feudal, problemă expusă în prima parte [4] a Introducerii generale [5] a Manualului. Totuși, aici, ne vom opri mai mult asupra părții de mijloc și a celei finale din această Introducere generală, care poartă, în loc de titlu, o formulă de: « sănătate celor întîmplători (cititori) ». Fotino enunță definiția diferitelor feluri de lege (drept) și evocă nesiguranța pe care obiceiul, prin adaptarea lui la varietatea împrejurărilor locale, o introduce în sistemul legii scrise. Aceasta este adevărata lege, pentru Fotino, din care cauză îl vedem că justifică obiceiul numai

---

[1] Cartea I (f. 4 21^{r}): Despre domni și dregători și slujbașii lor (20 titluri); Cartea II (f. 21 33^{r}): Legi despre fisc, adică vistierie, din Basilicale (20 titluri); Cartea III (f. 35 42^{v}): Legi agrare din Basilicale și din dispozițiile agrare ale marelui Iustinian (17 titluri); Cartea IV (f. 45 55^{v}): Obiceiuri locale ale Principatului Țării Rom. (14 titluri); Cartea V (f. 58 69^{v}): Despre modificări și construcții noi (3 titluri); Cartea VI (f. 76—130^{v}): Despre vinovați (59 titluri); Cartea VII (f. 133—140^{v}): Legi militare (64 §§ + extrase din 5 titluri ale cărții a 57-a a Basilicalelor). Cu excepția acesteia din urmă, fiecare carte are o tablă de materii separată. Nu există tablă generală alfabetică.

[2] Alcătuită din următoarele titluri (indicăm și numărul paragrafelor care compun fiecare titlu): 1) Despre zestre (f. 45), 7 §; 2) Despre moștenire (f. 46^{r}), 4 §; 3) Despre chezășia femeiei și zălogirea lucrurilor ei (f. 47^{r}), 1 §; 4) Despre tririmie (f. 47^{r}), 8 §; 5) Despre protimisis (f. 48^{r}), 17 (§; 6) Despre țigani, adică *cațiveli* (f. 50^{v}), 9 §; 7) Despre cheltuieli cu zestrea (f. 51^{v}), 1 §; 8) Despre hotărnicie (f. 52^{r}), 4 §; 9) Despre dobînzi (f. 52^{v}), 2 §; 10) Despre iedec (f. 53^{r}), 1 §; 11) Despre moșneni și clăcași (f. 53^{v}), 1 § cu 24 de puncte, la început numerotate (1—10, cu cifre arabe), apoi nenumerotate, din care pct. 19, neterminat; 12) Despre robii fugari și pierderea vitelor, adică pripasuri (f. 53^{v}), 5 §; 13) Despre taxe judiciare, adică zeciuială (f 54^{r}), 10 §; 14) Despre obiceiuri, adică trepede, dări pentru scris și altele de acestea (f. 55^{r}), 8 §.

[3] « Cunoaște, ca dintr-o prefață, că legea și obiceiul întru aceasta se deosebesc că legea este obicei scris, iar obiceiul lege nescrisă. Acest obicei atunci este păzit și are putere de lege și atunci îl întrebuințăm ca lege, cînd a fost găsit bun de repetate ori la judecată și a fost păzit mulți ani și cînd are temei adevărat și drept și s-a urmat pentru folosul țării ». A se vedea ediția Cărții a IV-a a Manualului din 1777 al lui M. Fotino, citată mai jos, p. 307, n. 2.

[4] « Dintre legi, unele sînt firești (νόμοι φυσικοί = dreptul natural), altele ale popoarelor (ἐθνικοί *jus gentium*), altele civile (πολιτικοί). Și este legiuire firească aceea care se aplică tuturor oamenilor și animalelor de pe pămînt și din aer și din apă. Dar este legiuire a popoarelor aceea care este concepută pentru toți oamenii care vor sa ducă o viață cugetătoare (rațională), iar civilă este legiuirea care se numește și locală, și care se cheamă și folositoare (χρειώδεις), fiind circumscrisă locului și constînd în a îndestula nevoia locului. Și deoarece dintre legile acestea unele sînt scrise, iar altele nescrise, și scrise sînt hotărîrile împărătești, edictele magistraților și răspunsurile înțelepților, cărora poporul, senatul sau împăratul le-a poruncit să facă legi. Nescrise însă sînt cele pe care obiceiul din vreme le-a întărit cu aprobarea celor care le folosesc și a dus la imitarea legii scrise și s-a obișnuit pe acestea adesea să le și schimbe după varietatea împrejurărilor ce se ivesc ».

[5] Traducerile folosite în nota precedentă și în textul care urmează au fost revăzute de conf. Al. Elian și P. Năsturel, cărora le mulțumim călduros.

prin vechimea lui, și, în mod accesoriu, fie prin *filantropie (humanitas)*, fie prin *raționalitate*, căutînd de altfel să-l întărească prin principiile legii scrise. Trăgînd concluzia acestor premise teoretice, autorul Manualului scrie:

« Pentru aceasta am socotit necesar să împart pe titluri și capitole toate obiceiurile locale ale Principatului acestuia al Țării Romînești (adică cele care au putere de lege datorită vechimii lor și care, prin hotărîrea obștească a tuturor, și a celor din cinul arhieresc, și a celor din tagma boierească, și a altora, toți de comun acord, au fost întărite sub domnia prea înălțatului și prea cucernicului domn și cîrmuitor a toată Țara Romînească, domnul domn Io Alexandru Ipsilanti voivod, întărindu-le[1] și înălțimea sa de dumnezeu păzită împreună cu toți)[2] și de a le da la lumină pentru ca judecătorii tribunalelor acestui Principat să nu poată de acum înainte din pricină că erau nescrise și nepublicate, să mai decidă cînd într-un fel cînd în altul. Și nu m-am mărginit la acest singur lucru, ci am tratat cu grije despre toate dregătoriile, împreună cu legile împărătești care le reglementează și despre mijloacele de aplicare ale fiecăruia din ele, mijloace care sînt întărite prin hotărîri împărătești, după care mijloace ele acționează în chip armonios în vremurile de față.

« Totodată am armonizat toate celelalte (elemente) care duc la îndeplinire cîrmuirea civilă a Principatului acestuia și o călăuzesc, precum și rînduiala tribunalelor lui, și anume cele ce țin de vistierie, de treburile agrare, de modificările și construcțiile noi, de rînduirea orașului (ἐπι ρχιτικὰ), de delicte și de treburile militare. Dar pentru toate acestea organizînd culegerea de față în 7 cărți, le închin căpeteniilor (κτή ορσι) acestui principat. Iar dacă va părea că ceva lipsește (din ea), nimeni să nu critice, ci toți să mă învrednicească de iertarea lui, cu recunoștință și bunăvoință. Sănătate! București, 11 nov. 1777, Mihail Fotinos, din Hios, principele filosofilor marii biserici a lui Hristos și mare paharnic ».

Din această prefață rezultă că Fotino, în nov. 1777, credea — mai exact crezuse — a fi alcătuit o legiuire care să fie publicată și aplicată oficial de Tribunalele țării. Continuînd metoda folosită în 1765 pentru dezlegările din ms. gr. 21 — metodă la care se va referi și Ipsilanti în hrisovul de întărire al *Condicii* — el comparase jurisprudența divanului în pricini judecate după obicei, cu regulele de drept bizantin corelativ. Deși această operă era firesc mai veche, aici Fotino se referă la jurisprudența divanului care fusese întărită și de domnul în funcțiune, Al. Ipsilanti. Lucrarea este dedicată « căpeteniilor Țării », adică tuturor domnilor, ceea ce, dacă dovedește mîndrie și autoprețuire, nu este mai puțin și o dovadă că raporturile cu Ipsilanti nu puteau fi prea bune. Este evident că nu o prefață de acest fel ar fi scris Fotino în fruntea unui Manual agreat de domn, și gata să devină pravilă oficială a Țării. Dar în același timp, nu în acest fel se putea exprima un « supus » care ar fi copiat opera domnului, pe care acesta anunțase că o va întări și pune în aplicare, și nu vedem cum Ipsilanti ar fi tolerat acest lucru[3].

[1] În terminologia vremii se spunea *obicei aprobăluit*.

[2] Paranteza ce se închide aici figurează în textul grecesc.

[3] Recent (*Pravilniceasca condică*, ediție critică, 1957, p. 4, 9, 15) s-a susținut că asemănările dintre Manual (1777) și *Condică* se datoresc nu folosirii celui dintîi ca sursă a celei de-a doua, ci copierii acesteia de către Fotino. Acesta, se susține, mai

Astfel stînd lucrurile, mai multe ipoteze, chiar divergente, pot fi formulate pentru a exprima raportul dintre *Manual* și *Condică.* Neutilizarea sub o formă, oricît de nemărturisită oficial, a capacității de jurist a lui Fotino, care nu apare ca un opozant sau ca un exclus din viața politică, ci dimpotrivă face eforturi de a se număra printre cei care înțeleg și susțin regimul, este puțin verosimilă. Pe de altă parte, la 11 nov. 1777, contemplîndu-și opera prin care credea că a ținut seama de ultimul cuvînt al actualității, Fotino se dovedea amărît și sceptic, dar nu mai puțin mărturisea că lucrase pentru judecătorii țării, și dacă la 1765 Manualul trebuia să fie întărit, cu atît mai mult la 1777 nu putea vorbi astfel decît de o operă destinată a deveni pravilă oficială. Ne întrebăm dacă nu el a primit la 1775 sarcina să alcătuiască — repede, folosind Manualele ce redactase și materialul strîns, inclusiv actele noii domnii — pravila pe care Ipsilanti, nu fără motiv, a putut-o anunța ca redactată: terminarea ei era iminentă, trebuind apoi să fie tradusă, cum anunța Al. Ipsilanti.

Este, totuși, cert că în nov. 1777 Fotino închină opera sa tuturor domnilor viitori ai țării, în loc s-o ofere lui Ipsilanti, cel mai indicat s-o transforme în pravilă oficială, chiar dacă ea nu fusese întocmită din ordinul acestuia. Oricum, Fotino nu putea între 1775—1777 începe munca enormă presupusă de noul Manual, dacă la 1775 Pravila oficială ar fi fost redactată. Pe de altă parte, cele două legiuri seamănă sub multiple raporturi, au texte literal identice, sau numai ca soluție. Îmbunătățiri și corectări introduse în ms. gr. 1195, față de textul devenit *Supliment* la *Istoria* Fraților Tunusli, se regăsesc în Pravilniceasca condică. Trebuie însă menționat că cele două opere se și deosebesc prin unele trăsături esențiale. Cine le studiază tipologic, în contextul istoric, vede imediat că de la Manualul lui Fotino se poate trece la Condica, dar nu

---

puțin cunoscător al obiceiurilor decît autorii Condicii, « s-a folosit de pravilă » pentru obiceiurile pe care le-a introdus în cartea a IV-a a Manualului. O dovadă ar fi chiar faptul că în textele astfel împrumutate se spune: « de aceea s-a hotărît . . . am hotărît deobște », formulari firești într-o pravilă, cu caracter obligator. Simpla formulare a acestei teze presupune ca Pravilniceasca condică este anterioară anului 1777. Ea ar fi intrat în vigoare chiar în 1775, după părerea autorilor citați care, în spirjinul acestei date, se referă și la aluzia retorică din 1776 a lui Nicolae Velara, pe care o interpretează ca vizînd Pravilniceasca condică.

Astăzi, pentru noi, *Introducerea* lui Fotino face greu de admis această concepție despre raportul celor două opere. Aluzia lui Velara, prin ea însăși, nu este o dovadă în sensul voit. Formulările lui Fotino, socotite a fi caracteristice stilului de Pravilă nu se găsesc în Pravilniceasca condică, deci n-au fost luate de acolo pe cale de împrumut, împreună cu obiceiurile respective. Fotino declară că a alcătuit și el o *Pravilă* destinată (a fi întărita) și aplicată de judecători, deci ar fi putut folosi presupusul stil de pravilă. De altfel, stilul nu este de pravilă, ci de hotărîre a domnului ca judecător, a divanului sau a « sfatului de obște » [« am hotărît de obște », adică într-o adunare consultativă, « sfat de obște » (în Moldova, cf. « Sobornicescul hrisov », numit și *obștesc)*, care nu se confundă cu divanul, dar se deosebește de Marea adunare a Țării, acum dispărută]. În introducere, Fotino indica această sursă, pe care Ipsilanti spune că a folosit-o și el, dar în această direcție Fotino era un înaintaș; material de acest fel fusese pregătit de Fotino chiar pentru Manualul din 1765, cînd unele soluții reprezentau proprile lui *dezlegări*, cerute de domn. În aceste condiții, autorul manualului servește nevoile și interesele ce treptat se fac simțite în realitatea social-politică romînească, dar nu copiază pe domnitor.

invers[1]. Astfel, Manualul este *general*; condica este o simplificare și o limitare, pe temeiul a ceva mai vast, din care cauză anunță că partea penală (inclusă în Manual) va fi reglementată separat prin traducerea ultimei cărți din Basilicale. La Fotino, bizantinismul este vizibil și masiv în 6 din cele 7 cărți ale Manualului, deși peste tot vedem apărînd — în al doilea rînd — echivalentele locale ale noțiunilor bizantine clasice, de pildă în rubricile titlurilor[2]; în Condică, receptarea și localizarea dreptului bizantin este mai accentuată, mai organică, de pe poziții mai romînești decît o putea face marele «principe» al filosofilor, îmbibat de cultură, de tradiții și de idealuri bizantine. În Manual, Cartea a IV-a, care oglindea în principal noile direcții ale dezvoltării istorice și programul însușit de Ipsilanti, este artificial intercalată în mijlocul operei bizantine de stil 1765 sau 1766, alcătuită din cărțile I—III și V—VII. Avem chiar convingerea că acestea erau în esența lor deja redactate la 1775, și în cei doi ani următori modernizarea și adaptarea la programul lui Ipsilanti s-a făcut prin altăcuirea cărții a IV-a, fără o reelaborare organică a întregii Pravile. Pravilniceasca condică realizează pînă la un punct tocmai această reelaborare. În orice caz, nici urmă, în Condica de la 1780, ca în Manual, de o simplă carte a IV-a conținînd obiceiurile locale și care să fie introdusă oarecum artificial într-o masă legislativă prezentată ca fiind exclusiv de origine bizantină[3].

Mai mult încă, Fotino chiar în cartea a IV-a nu concepe relevanța obiceiului local decît ca o anomalie pe care vechimea lui nu mai permitea să fie înlăturată pur și simplu, și în orice caz îl proiecta, paragraf cu paragraf, în

[1] La titlul XI (C. IV) din Manual, corespunzător cap. XVI din Condică: «Cele drepte ale stăpînilor moșiilor etc.», textul este în general identic, tot așa și ordinea obligațiilor, care au o formulare mai largă în Condică. Dar Manualul prevedea mai multe paragrafe, din care unele au rămas nenumerotate, și cîteva nu sînt formulate complet sau nu sînt transcrise de loc. Era partea cea mai «nevralgică», încă în curs de definitivare. Titlul nu s-ar fi prezentat astfel, dacă Fotino nu făcea decît să utilizeze textul definitiv al pravilei oficiale (s-ar fi gîndit să modifice el drepturile boierilor?).

[2] Un alt exemplu caracteristic, în titlul XI, care la Fotino se intitulează περὶ μετροκςμι ῶν καὶ παροί ων, făcînd apel la termeni specifici de drept bizantin, pe cînd în *Condică* se va vorbi de «Cele drepte ale stăpînilor moșiilor ce au asupra locuitorilor» (ῥ υμ' ῦνει), primul termen nefigurînd nici în text.

[3] Pravilniceasca condică nu mai indică sursa bizantină sau cutumiară a fiecărei dispoziții. Era o scădere a relativei autonomii a celor două sisteme de drept feudal, dreptul bizantin receptat și obiceiul pămîntului, față de care acțiunea legislativă a domniei devenea și coordonatoare și mai independentă. În dreptul burghez, această tehnică va deveni generală și esențială. Totuși, în prefață, Pravilniceasca condică recunoaște valabilitatea vechiului principiu, iar în cap. XXXIII, 1, de pildă, se limitează să enunțe consecințele concrete de aplicare ale unei norme generale din «Pravilă» (Basilicale), referindu-se la această legiuire ca făcînd parte din dreptul țării, fără a mai avea nevoie de altă sancțiune. Tehnica indicării surselor putea ușura îndeplinirea obligației introdusă de C. Mavrocordat de a se motiva în drept hotărîrile judecătorești, dar nu a fost consecința acestei obligații. Metoda generală de trimitere globală numai la carte și titlu, din manualul lui Fotino, nici n-ar fi putut folosi la indicarea mai concretă a textelor din Basilicale etc., așa cum se răspîndea, cu greu, obiceiul în practică. Tehnica indicării surselor, folosită de Justinian, a avut o răspîndire generală (o găsim încă la Toma Carra și A. Donici), și a dispărut în pravilele ulterioare oficiale, tocmai cînd motivarea hotărîrilor se încetățenește, dar începe să se facă indicîndu-se dispoziția noii pravili a țării. Același lucru s-ar fi putut face și cu Manualul lui Fotino, dar la data alcătuirii lui, o astfel de afirmare a dreptului domnesc, față de cel bizantin receptat, nu părea încă posibilă; unele forțe sociale o vor combate pînă la Regulamentul organic.

mod *didactic*, pe normele bizantine care constituiau, teoretic, adevărata fundamentare a regulii respective. Numai acolo unde excepţional metoda aceasta nu absorbea obiceiul în principiile dreptului (scris) împărătesc, considerate de el ca avînd un caracter de permanenţă şi universalitate, numai acolo se aproba obiceiul ca normă dictată de un principiu de umanitate (filantropic) sau raţionalitate, iar prin acest principiu, obiceiul se încadra, din nou, pentru Fotino, în « normalitatea » dreptului scris. Aproape nimic [1], din toată această armătură ideologică nu apare exprimat atît de didactic şi de făţiş în Pravilniceasca condică.

De aceea, noi înclinăm să credem că anterior datei de 11 nov. 1777, Ipsilanti şi consilierii săi, corectînd opera întocmită de Fotino, potrivit însărcinării primite, sau poate oferită de acesta, în concurenţă cu un alt elaborat oficial, n-au agreat Manualul şi au continuat — sau au reluat — lucrarea pe o nouă bază, simplificată, urmînd o mai organică fuziune a sistemelor de drept feudal în vigoare. Rezultatul oarecum grăbit a fost Pravilniceasca condică, mult superioară, în condiţiile istorice date, Manualului mai larg şi mai savant al lui Fotino. Aceasta nu înseamnă, pentru noi, că Ipsilanti n-a folosit [2] Manualul, ci dimpotrivă, obiectiv n-ar fi putut să-i ignore conţinutul, iar prin felul cum admitem că s-au desfăşurat lucrările preparatorii, Condica trebuie să fie extrasă într-un anumit fel, din *Manual*, originalitatea ei finală însă, faţă de acesta, rămîne foarte marcată, în sensul definit mai sus. Prin aceasta s-a trecut de la « codul universal » de tip justinianeu-bizantin, al lui Fotino, la codificarea specializată pe materii [3], deoarece Condica era aproape un cod civil rezumat (inclusiv procedura şi organizarea judecătorească), trebuind să fie urmat de un « syntagmation » de drept penal. Era un pas înainte pe calea codificării de tip burghez, şi o ruptură cu bizantinismul juridic [4].

---

[1] Vezi totuşi referirea la Basilicale, după tehnica din cap. XXXIII, 1, semnalată în nota precedentă.

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii romîne în veacul al XVIII*, II, 1901, p. 445, admitea această folosire, dar se gîndea la Manualul din 1766; la acea dată cel din 1777 nu era cunoscut. Tot *Manualul* din 1766 este încă declarat de Antonio d'Emilia, *op. cit.*, p. 95, ca fiind « principala şi nemijlocita sursă a Pravilniceştii condici (1780) a lui Alexandru Ipsilanti ».

[3] Fotino introdusese şi în Manualul din 1777 dreptul penal (cartea a VI-a, cea mai întinsă), pe cînd Condica (cap. IV, § 2) decidea că în penal judecătorii « să caute pricinile lor după pravilele ceale împărăteşti » (cartea 60 din Basilicale, *n.n.*), « care pravili, tîlmăcindu-se pe limba romînească, le-am aşezat domniia mea în deosebit sintagmation, adică carte ». Graba poate explica această soluţie, dar. cum se arată în text, este şi consecinţa unei noi concepţii legislative. La acea dată, Raicevich, al cărui rol la Curte este cunoscut, şi care lăuda codul simplificat al lui Ipsilanti, sau Sulzer, adus iniţial în vederea alcătuirii unui cod « jusnaturalist », n-au putut să nu reprezinte concepţii despre codificare, diferite de acelea ale lui Fotino; aceste concepţii s-au impus, în parte, ca unele ce erau de altfel mai potrivite şi cu cerinţele generale ale dezvoltării istorice. În cap. XIV, § 2, Condica deosebea între pricinile politiceşti (civile) ale ţăranilor, şi pricinile plugăreşti (vezi nota urm.) ale lor. Condica era deci definită ca un *cod civil*.

[4] În § 2 cap. XIV al Condicii sale, Ipsilanti declară: « Iar pentru pricinile plugăreşti au să urmeze numiţii judecători pravililor celor orînduite pentru plugari, care şi acestea deosebit acum s-au tîlmăcit pe limba romînească ». Sub acest text, în ediţia critică (1957) se face următoarea observaţie: « O astfel de Pravilnicească condică rurală care

Aceste raporturi complexe între *Manual* și *Condică* se vor lumina, de altfel, mai bine prin cercetarea problemei *Suplimentului juridic*, din *Istoria Țării Romînești* editată la Viena în 1806 de Frații Tunusli, Supliment care nu este decît un extras din *Manualul* alcătuit de Fotino la 1777.

RAPORTUL DINTRE « SUPLIMENTUL JURIDIC» LA « ISTORIA» EDITATĂ DE FRAȚII TUNUSLI[1] și « MANUALUL» (1777) AL LUI M. FOTINO

Cartea a IV-a a Manualului din 1777 a lui M. Fotino, alcătuită în condițiile mai sus expuse și rămasă exterioară Pravilniceștii condici, a devenit pură culegere privată de cutume, primul « coutumier » din istoria dreptului romînesc. Culegerea de cutume cu caracter general — nu local, regional, ca în Franța în sec. XVI — și cu un caracter neobișnuit, datorat paralelei în care obiceiurile erau puse cu normele de drept bizantin, în vederea sintezei de care am vorbit. Sursa lui o cunoaștem acum. În ciuda titlului cărții a IV-a, care pune în relief « obiceiurile » țării (locului), cele « cîteva » dispoziții de drept bizantin sînt foate numeroase. Rezultatul acesta exprima și poziția « bizantinizantă » a lui Fotino, dar și acțiunea unor cauze obiective: obiceiul începe să fie un sistem istoricește depășit; dezvoltarea lui rudimentară de pînă acum îl făcea mai puțin apt unei adaptări la noile stări de lucruri; nevoile urgente ale reformismului de factură luministă autoritară se puteau mai ușor servi de dreptul bizantin decît de obicei.

---

să fi fost publicată sub domnia lui Alexandru Ioan Ipsilante-vodă, nu s-a descoperit pînă acum ».

În acest caz, nu mai credem că este vorba de o alcătuire din nou, ci de o tălmăcire. « Pravilele cele rînduite pentru plugari » nu pot fi decît νόμοι γεωργικοί, receptate deja oficios prin Îndreptarea legii, într-o formă care putea să nu mai fie potrivită nici ca limbă, nici ca alegere de texte. Legea rurală bizantină se găsea receptată, după criterii diferite de cele de la 1652, și în Manualele lui Fotino din 1765 și 1766, textele fiind răspîndite într-un grup de titluri; după *ms. gr.* 378 (Manualul de tip II), D. C. Arion le-a editat în 1929. Compararea textului grecesc al legii rurale, în forma în care aceasta a stat la baza Îndreptării legii (vezi, astăzi, Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 281 și urm.) cu versiunea prelucrată de Mihail Fotino, dovedește că forma de receptare a legii se schimbase în decurs de un veac. În Manualul din 1766 (ed. Zepos, II, 87. 6 și II, 90.6), pedepsele excesive ale legii rurale, receptate în Îndreptarea legii, gl. 299 (zac. 33 și 38) erau îmblînzite de Fotino, prin scholiile adăugate textului bizantin, așa cum a arătat Antonio d'Emilia, *op. cit.*, p. 100—101. Oricum, Fotino lucra fără o legătură directă cu tradiția reprezentată de Pravilele din secolul al XVII-lea. Constatarea aceasta nu învederează o vie actualitate a pravilelor din secolul al XVII-lea în epoca lui Fotino. Manualul din 1766, în general, recepta în 6 titluri 35 §§ din legile agrare (vezi ed. Zepos, p. 272), un grup de mss. cuprinzînd încă 3 titluri cu alte 18 §§, față de 92 §§ receptate în 94 zac. la 1652. În Manualul din 1777, dispozițiile preluate din legile agrare sînt mai numeroase, formînd una din marile diviziuni ale Manualului (cartea a III-a, cu 17 titluri).

[1] Singura încercare valabilă de a identifica pe enigmaticii editori ai celebrei *Istorii*, ne pare aceea a lui M. Burghele, *Însemnări privitoare la colonia macedo-romînă din Ungaria și din Viena la începutul secolului trecut*, în « Arhiva » (Iași), XXXVIII, 1931, nr. 2—4, p. 64—76, care a găsit pe un macedonean Ioan Dim. Tunusli (negustor cu Tunisul) figurînd cu două exemplare în lista *prenumeraților* cărții altui macedonean, « Zühörer der Physiologie und Geburtshilfe », Georg Constantin Rosa, *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen* etc., Pesta, 1808 (*Cercetări despre romanii dincollo de Dunăre*, Craiova, 1867, trad. după textul grecesc de Sergiu Hagiadi).

În 1945, la o dată cînd *ms.gr.* 1195, adică Manualul din 1777 al lui Fotino nu era cunoscut, C. A. Spulber identifica în *Suplimentul* (παράρτημα) [1] la *Istoria* editată de Frații Tunusli (Viena, 1806) primul nostru « coutumier » și îl atribuia lui Mihail Cantacuzino, marele ban, autorul cronicii din 1776 de care am vorbit. Această identificare se dovedește astăzi greșită.

Un scurt istoric al identificării lui C. A. Spulber va pune în lumină nu numai netemeinicia, dar și unele implicații interesante ale ei.

În 1899 [2], N. Iorga atribuia, fără dovezi și argumente topice, acest Supliment lui Mihail Cantacuzino, iar St. Gr. Berechet [3] în 1933, îi releva rapid importanța juridică și legătura cu Pravilniceasca condică, fără a adînci problema paternității și fără a-l colaționa cu *ms. gr.* 916 (și 917), aflat la Academie din 1910. Chiar în 1933 [4], N. Iorga scria din nou, în *Istoria literaturii romîne*, sugestivul și documentatul capitol despre M. Cantacuzino, fără a cunoaște și cerceta aceste manuscrise [5]. În fine, C. A. Spulber [6] în 1945, reeditează Suplimentul, admițînd ca o certitudine că este opera lui M. Cantacuzino. El se întemeia pe faptul că ms. gr. 916 autentificase paternitatea acestuia asupra *Istoriei Vlahiei*, dar trăgea concluziile sale din acest fapt într-un moment cînd nu avea sub ochi manuscrisul în discuție, care era evacuat ca urmare a bombardamentelor aeriene din timpul războiului. Din această

[1] Publicat în broșură separată (și adăugită la unele exemplare din ediția operei principale, care rămînea anonimă, Ἱστορία τῆς Βλαχίας); dar purtînd indicația, curioasă, la prima vedere, că este de același autor ca al unei Ἱστορία τῆς Δακίας. C. A. Spulber nu și-o putea explica, amintind că lucrarea lui Dionisie Fotino, cu acest titlu, fiind din anii 1818—1819, nu putea fi citată în 1806. Dar N. Çamariano, în « Revista istorică romînă », X, 1940, p. 227—236, a arătat că la 1795, serdarul Teodor Fotino [fiul unui preot din Hios, după autorul citat, și fiul lui Mihail, paharnicul și jurisconsult, după Pan I. Zepos. Ὁ ἐκ Χίου Θεόδωρος Φωτεινὸς καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Δακίας αὐτοῦ [Teodor Fotino din Hios și « Istoria Daciei » tot de el], în extras din volumul memorial K. I. Amantos, Atena, 1960, p. 280—284] a scris o « Istoria Daciei, adică Vlahiei, Moldovei și Transilvaniei » (vezi N. Camariano, *Catalogul*, 1940, p. 71, nr. 972), folosită de D. Fotino la 1818. Mențiunea fraților Tunusli se referă deci la Teodor Fotino, judecător, care va fi făcut din Manualul (1777) tatălui său extrasul devenit *Supliment* la *Istoria* pe care editorii o deosebeau cu grijă de παρ ρτημα, *tocmai fiindcă știau că autorii sînt diferiți*. Dacă Teodor și-a atribuit paternitatea « prelucrării » suplimentului, sau dacă editorii, primindu-l de la el, au comis o eroare de atribuire, rămîne un detaliu fără importanță. Din toate acestea înțelegem cum, prin adîncirea confuziilor, s-a ajuns la tradiția înregistrată de I. Gr. Lahovary (*Despre obiceiul pămîntului*, Buc., 1892, p. 7, care afirma că a avut în mîna sa o broșură juridică παρ ρτημα — deci *Suplimentul* juridic al Istoriei, extras din Fotino; cf. C. A. Spulber, *Basiliques et coutume roumaine*, 1945, p. 68), potrivit căreia Tunusli ar fi colaborat la alcătuirea Pravilniceștii condici. Tradiția n-ar fi putut lua ființă, dacă Suplimentul, devenit, ca și *Istoria*, « opera » fraților Tunusli, n-ar fi fost, ca fragment din Manualul (1777) lui Fotino, o parte dintr-o lucrare ce efectiv constituise o etapă de pregătire a Pravilniceștii condici. În șirul confuziilor puse în cauză, amintim că pentru N. Iorga, T. Fotino era «Mihail chiotul și legistul ».

[2] *Cronicari munteni*, în « Anal. Acad. Rom. » Mem. Secț. Ist., Seria II, I, XXI, p. 401; cf *Istoria literaturii romîne în sec. XVIII, 1688—1821*, II, Buc., 1901, p. 117—131 unde Suplimentului nu i se acordă nici o atenție deosebită.

[3] *Istoria vechiului drept romînesc*, Iași, 1933, p. 400.

[4] *Istoria literaturii romînești*, III, 1, ed. 2, Buc., 1933, p. 122—136.

[5] Dar își amintea vag de o comunicare a lui I. Bianu, *înainte de 1914;* trebuie să se fi referit la achiziționarea — recentă, la acea dată — a *ms. gr.* 916.

[6] *Basiliques et coutume roumaine*, în « Bull. de la Section hist. », XXVI, 1, Acad. Roum., Buc., 1945.

cauză C. A. Spulber n-a mai avut, probabil, în memorie faptul că *Suplimentul* nu figurează în *ms. gr.* 916 (și nici în 917) [1], așa că oricare ar fi valoarea probatorie a acestuia, în problema paternității lui M. Cantacuzino asupra operei principale (Istoria Vlahiei), în nici un caz el nu autentifica — *de plano* — paternitatea acestuia asupra Suplimentului. Cu atît mai mult cu cît am văzut că referința ambiguă, cu care este legat de *Istoria Vlahiei*, face să se pună serios problema de a ști în ce măsură Frații Tunusli au voit realmente să spună, sau în ce măsură erau convinși că *Suplimentul* și *Istoria Valahiei* aveau același autor.

Iată de ce am confruntat *Suplimentul* nu numai cu mss. gr. nr. 916 și 917, ceace nu se făcuse pînă atunci, dar și cu *Manualul* lui Fotinopulos, în versiunea din 1777, care cuprinde această carte a IV-a, atît de apropiată ca titlu, ca plan și ca tendință, de *Supliment.*

Am constatat astfel că *Suplimentul* nu este altceva decît un « extras » din cartea a IV-a sau, mai exact, o versiune incompletă a acestei cărți, poate o versiune primitivă sau pregătitoare a cărții în forma ei din *ms. gr.* 1195.

Suplimentul conține 11 titluri, din care numai scurtul titlul 10 (περὶ βεκίλι῾ ων = Despre vechili) nu apare în cartea a IV-a

Cartea a IV-a însă, debutează cu scurta προθ·:ωρί , de care am vorbit, și care nu figurează în *Supliment*, fiind probabil redactată și intercalată ulterior. Iar după cele 10 titluri comune cu *Suplimentul*, cartea a IV-a continuă cu încă 4 titluri, enunțate mai sus, dintre care importantul titlu despre obligațiile « locuitorilor » (clăcașilor), atît de apropiat, în ce privește conținutul, nu și titulatura, de capitolul corespunzător din *Pravilniceasca condică*. Sînt, în mod evident, titluri adăugate versiunii primitive din *Supliment*.

Pentru cele 10 titluri comune, textul *Suplimentului* și textul cărții a IV-a este același. Sînt două exemplare ale aceleiași opere, în două redacțiuni, separate printr-un scurt interval, care a făcut ca versiunea ulterioară *(Manua lul)* să fie îmbunătățită față de cea primă.

Este concluzia la care duce și comparația celor două redacțiuni. Este adevărat că în aproape 48 de cazuri, deosebirile de redactare [2] (mai numeroase în titl. I, V, și VI), lipsite de importanță, n-au nici o semnificație pentru raportul cronologic dintre cele două texte. În schimb, există în *ms. gr.* 1195 (Manualul

[1] Absența Suplimentului din *mss gr.* nr. 916 și 917 nu este semnalată nici de Bianu—Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, II, 1910, p. 488, nici de Ilie Minea, « *Reforma* » *lui Constantin Vodă Mavrocordat*, extras din *Cercetări istorice*, II, III, Iași 1927, p. 1 n. 1 nici de C. Litzica, la N. Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești ale Academiei Romîne*, II, Buc., 1940, sub nr. 916 și 917. Amintim că traducerea lui Sion din 1863 după Ἱστορία τῆς Βλαχίας nu conține nici ea Suplimentul.

[2] Cititorul le va putea urmări, ca și pe cele semnalate în nota următoare, în ediția Cărții a IV-a din *Nomikon Procheiron* (1777) a lui Mihail Fotino, text grecesc și traducere romînească de Vasile Grecu și Gh. Cronț, care va apare în « Adunarea Izvoarelor vechiului drept romînesc », publicată de Institutul de istorie al Academiei R.P.R. (traducere cu aparat critic, pe care am putut-o folosi în cursul predării la tipar a volumului de față). Printre deosebirile la care ne referim, lacunele de transcriere ale copistului sînt excepționale, ca, de pildă, cuvintele: *și țigăncii* (titl. VI, § 4) din *Supliment*, omise în *ms. gr.* 1195; altfel, ar trebui să admitem că textul lacunar al *ms. gr.* 1195 a fost ulterior corectat cu prilejul copierii lui (sau a altui manuscris identic) de către copistul care scria extrasul devenit *Supliment* la *Istoria* fraților Tunusli; or, această ipoteză este contrazisă de constatările ce urmează.

1777) aproape 20 de locuri în care adaosurile sau suprimările[1] făcute față de *Supliment*, nu se pot explica firesc decît ca îmbunătățiri sau chiar îndreptări ale unei versiuni primitive. Și cum ele se regăsesc, în bună parte, în Pravilniceasca condică, rezultă că textul socotit bun și folosit de alcătuitorii Condicii era acela transmis prin *ms. gr.* 1195.

Metoda de alcătuire — cu totul caracteristică — este aceeași în *Supliment* și în *Cartea a IV-a*. În majoritatea titlurilor comune, se folosește o metodă didactică, neobișnuită pentru un adevărat cod de tip « legislativ », și de care ne-am ocupat mai sus. Folosirea este deosebit de izbitoare tocmai în titlul V, despre protimisis, materie în care conflictul era mai acut. Cu micile diferențe arătate, titlul V din *Supliment* se regăsește în cartea a IV-a a Manualului. Aici însă este urmat de 11 paragrafe, numerotate în continuare (7—17) care, potrivit rubricii speciale rezultă că sînt scoase din novela împăratului Constantin Porfirogenitul, dar marginal, la § 7—16 se precizează ca izvor: « asemenea novela lui Roman cel bătrîn », iar la § 17, « a II-a novela a lui Constantin Porfirogenitul ». Deși, în esență, aceste novele erau receptate de Harmenopulos, care la 1766 fusese indicat ca sursă principală a titlului despre protimisis, urmat de novela lui Roman Lecapenul, de data aceasta a dispărut — vom vedea motivul mai departe — orice referire la Harmenopulos. Și la titl. VI, despre țigani, textul din Supliment se regăsește identic în cartea

[1] Care se pot împărți în următoarele categorii:

a) Preciziuni introduse în *ms. gr.* 1195 pentru a îmbunătăți sau corecta versiunea *Suplimentului :* titl. I, § 2: « precum țiganii și vitele » *(Sic : Prav. cond.*, XIX, 1). Titl. II, § 4: « cu aceeași cîtime » *(Prav. cond.* XX, 2: « cu asemenea sumă »); « la fel cu frații lor ». Titl. V, § 1: « obiceiul pămîntului vrea să curgă » (în *Supl.* se spune mai puțin precis: « termenul începe »); « introduce acțiune pentru protimisis după ce s-a vîndut acel lucru, spunînd că atuncea a aflat de acea vînzare » (în *Supl.*, mai puțin precis, se spune: « . . . după vînzarea acelui lucru nemișcător, va porni acțiune »); cf. *Prav. cond.*, XXXII, 6: « cu jurămînt să încredințeze judecata că atunci au aflat ». Titl. V, § 1: într-o paranteză care lipsește în *Supl.*, *ms. gr.* 1195 arată că nearaua lui Constantin Porfirogenitul este pusă anume la sfîrșitul titlului (ca și alte 2 novele ale lui Leon VI și Justinian după titl. VI despre țigani), intercalări de drept bizantin care, probabil, nu figurau în versiunea inițială). Titl. VI, § 3: « și meșteșuguri » *(sic : Prav. cond.*, XXXVI, 4); « sau atîția țigani pentru cîte meșteșuguri știe acela care se schimbă » *(sic: Prav. cond., ibid.)*. Titl. VI, § 4: « în scris ». Titl. VI, § 5: « întocmai după cap. 3 al acestui titlu »; § 5: partea finală a paragrafului: « mai ales după ce au trecut . . . în prima novelă amintită a Porfirogenitului » (precizare legată de paranteza adăugată în § 1; lipsește în Supl., ca și paranteza).

b) Cuvinte și formulări inutile din *Supl.*, omise în *ms. gr.* 1195: titl. II, § 4: « pentru că sîntem iubitori de echitate și dreptate », lipsesc și în *Prav. cond.* Titl. V, §. 4: « Pe scurt »; « mușteriul (străin) », comp. *Prav. cond.*, XXXII, 8: « ce va da alt străin ». Titl. VI, § 6: « cu țigancă rumîncă » (în *ms. gr.* 1195: « cu țigancă »; corect: *nu țigancă ;* textul din *Supl.* trebuie înțeles: *nu țigancă, ci rumîncă ;* comp. *Prav. cond.*, XXXVI, 7: « cu muere slobodă, adică nu țigancă ». Titl. XI, § 1: « de mai înainte ».

c) Formulări didactice, înlăturate în *ms. gr.* 1195, față de *Supl. :* titl. I, § 1: « S-a hotărît ca »; § 2: « s-a hotărît să rămînă ». Această formulare n-a dispărut complet în *Manualul* din 1777, dar s-a mai redus folosirea ei; totuși în titl. II, § 1 avem și situația inversă. Titl. IV, § 2: « Avere curată este numită și recunoscută de legi, cînd datoriile au fost scoase ». Este parafraza cunoscutei definiții din edictul pretorului roman pentru noțiunea de patrimoniu în sensul de *activ net : bona non intelliguntur, nisi deducto aere alieno.* Definiția prea teoretică a primei versiuni (prima definiție a patrimoniului în literatura noastră juridică) a fost înlocuită în ms. gr. 1195 cu o referire concretă la *averea curată,* « rămasă după scoaterea datoriilor »; comp. *Prav. cond.*, XXI, 6. « După ce să vor scoate toate datoriile. . . din cîtă avere lămurită va rămînea. . . »

a IV-a, dar completat cu extrase din două novele bizantine. Se explică astfel de ce la titlul inițial al cărții a IV-a « Obiceiurile pămîntului din principatul Ungro-Vlahiei, care obiceiuri sînt în vigoare ca legi din cauza vechimii », s-a intercalat, după *Ungro-Vlahia*, « și unele legi împărătești », care întrerupe înlănțuirea formulării și în același timp schimbă substanțial caracterul de *culegere de obiceiuri*, al cărții a IV-a, caracter care, la *Supliment*, lipsit de aceste adaosuri, izbise atît de mult pe C. A. Spulber.

Prin această identitate între *Supliment* și *Cartea a IV-a*, cade fără apel paternitatea lui Mihail Cantacuzino asupra primei din aceste două opere, și deci asupra așa-zisului « cutumiar » romînesc, în care C. A. Spulber vedea un ante-proiect, iar Șt. Gr. Berechet un proiect al *Pravilniceștii condici*. Se nasc în schimb probleme noi, unele aproape insolubile, privind îndeosebi soarta *Suplimentului*, de la redactarea lui, anterior lunii noiembrie a anului 1777, pînă la publicarea lui — sub o formă echivocă — la 1806 în cronica grecească, redactată de M. Cantacuzino anterior lunii ianuarie 1776.[1]

PROTIMISISUL ÎN CARTEA A IV-a A « MANUALULUI » DIN 1777 AL LUI M. FOTINO (ȘI ÎN « SUPLIMENTUL JURIDIC » AL « ISTORIEI » EDITATĂ DE FRAȚII TUNUSLI)

În ambele texte, protimisisul este tratat în titlul V, despre protimisis, și în § 7 din titlul VI, despre țigani. Dispozițiile sînt prețioase pentru noi nu numai prin conținutul lor normativ, ci și prin unele știri de ordin istoric și prin felul cum Fotino motivează precăderea dată, după caz, obiceiului sau dreptului bizantin. Putem să distingem, astfel, dispozițiile care chiar pentru un jurist contemporan, de origine greacă, bun cunoscător al dreptului scris și al dreptului popular grec, apăreau ca avînd originea în obiceiul țării, de cele pe care el le considera ca receptate. Va fi însă datoria noastră să arătăm pentru unele din ele fondul consuetudinar mai larg sau mai restrîns pe care se altoia receptarea, sau să punem în lumină aplicarea relativă a normelor receptate.

Mai jos vom da textul *Manualului* și, implicit, pe acela al *Suplimentului*, în traducerea lui Vasile Grecu și Gh. Cronț, cărora le mulțumim călduros pentru bunăvoința cu care ne-au făcut posibilă folosirea anticipată a manuscrisului ediției citate. Pentru punctele comune sau numai paralele, reproducem și textul hrisovului pentru protimisis din 1775 și pe acela al Pravilniceștii condici. Concordanța cu Manualul lui Harmenopulos și, deci, cu novelele receptate de acesta, o facem prin trimiteri la ed. Heimbach (1851) și la traducerea romînească a lui I. Peretz (1921). Trimiterile la Codul Calimach și la Legiuirea Caragea se găsesc la C. A. Spulber, a cărui traducere franceză și romînă după textul Suplimentului poate fi folosită, comparativ, de cititor.

Cu această metodă, comentarea textului care va urma după aceea, va putea fi făcută fără a mai avea nevoie să întrerupem dezvoltările noastre prin reproducerea textului comentat.

---

[1] Independent de rezultatul asemănător la care ajunsese Al. Elian într-o comunicare nepublicată (1956); vezi astăzi « Byzantinoslavica », 1958, nr. 2, p. 223, n. 30; cf. P.I. Zepos, *ed. cit.*, 1959, p. 22, n. 1 și nota noastră, « Studii și cercetări juridice », an. IV (1959), nr. 2, p. 525, n. 2.

Ms. gr. 1195, *Manualul* 1777, C. IV. titl. 5. și *Suplimentul juridic*, Titl. V.	Harmenopulos, C. III., titl. 3

Titlul V. *Despre protimisis.*

1.

Din obiceiurile pămîntului

Acțiunea pentru protimisis, pe care o are cineva la cumpărarea unui lucru mișcator, este socotită în instanțele acestui principat *oarecum diferit și neregulat*, nerespectîndu-se în această acțiune *nici legile împărătești*, [1] *nici vreun obicei nestrămutat al pămîntului*. De aceea s-a hotărît ca în viitor să fie în vigoare în această pricină de protimisis Novela întîia a împaratului Constantin Porfirogenitul [2] (cea pusă anume la sfîrșitul titlului acestuia), care decretează că atunci cînd se vinde un lucru nemișcător, cel ce are protimisis la cumpărarea aceluia și este prezent și afla ca se vinde acel lucru, să aibă voie pînă în treizeci de zile să reclame dreptul de protimisis ce-l are. Iar dacă lipsește departe într-alt loc, să aibă voie pînă in patru luni. După ce însă au trecut aceste termene, să nu mai aibă voie să ceară protimisis, nici instanțele să nu-i dea ascultare. Iar termenul acestor treizeci de zile și acestor patru luni, obiceiul pămîntului vrea să curgă din ziua în care cel ce are protimisis, a luat cunoștință că se vinde acel bun nemișcător; și mai vrea încă și aceasta că acela care are protimisis și introduce acțiunea pentru protimisis după ce s-a vîndut acel lucru, spunînd că atunci a aflat de acea vînzare, să primească jurămînt că într-adevăr atunci a aflat de ea; și așa să fie primită acțiunea lui, termenele pentru protimisis începînd din ziua aceea, în care instanța s-a încredințat pe baza jurămîntului cum că a aflat despre vînzare.

Heimbach, § 105; 111

Peretz, § 1010; 1012.

[1] Basilicalele nu-l prevăd. În Codul lui Justinian, urmele lui mai vechi sînt combătute. Nov. 114 atribuită lui Leon filosoful îl acordă numai vecinilor, în termen de 6 luni. C. A. Ŝpulber, *op. cit.*, p. 37 n. 3 atrage atenția că spre deosebire de *Bas.*, XIX, 5, 20 (nu XIX, 6, 20), într-o scholie ulterioară la *Bas.*, XI, 1.60 se precizează că prin Novela lui Constantin Porfirogenitul care a introdus protimisisul, s-a schimbat regimul consacrat în 391 (C. I., IV, 38, 14). Pe această scholie se întemeiază, între altele, cei ce atribuie lui Constantin Porfirogenitul marea novelă despre protimisis. Instituției, scholiastul îi dă o definiție strict tehnică: « În orice oraș sau provincic, stăpînul unui lucru nemișcător, care vrea să-l vîndă, să-l dea în emfiteoză sau să-l închirieze (arendeze), n-o poate face în folosul unui străin, decît dacă mai întîi a declarat aceasta cu martori, celor care au drept de preferință și dacă aceștia au renunțat la acest drept sau au fost înlăturați prin trecerea a 30 de zile.

[2] Pentru referințe, vezi C. A. Spulber, *op. cit.*, p. 38, n. 1. Sublinierile sînt ale noastre. Suplimentul nu indică sursa fiecărui paragraf.

Pravilniceasca condică (ed. critică, 1957)	Hrisovul pentru protimisis din 1775 (ed. critică, citată, 1957, p. 181—183).

XXXII, 1. Cînd va vrea cinevaş să vînză lucru nemişcătoriu...

XXXII, 3. Sorocul de protimisis la cei ce sînt de faţă şi la cei ce văd şi aud vînzarea, iaste treizeci de zile, iar la cei ce lipsesc, iaste patru luni.

XXXII, 6. Sorocul de treizeci de zile şi de patru luni să se socotească din zioa ce au aflat vînzarea cel ce are protimisis, care zi cu jurămînt să încredinţeze judecata, că atunci au aflat, adică cînd ş-au pornit jalba, iară să nu să numere din zioa vînzării.

[1] Vezi mai jos, p. 315, n. 1.

Dă vreme ce ni s-au adus aminte pentru unile pricini, ce sînt cu îndoială în ce chip să cade a să căuta dup(ă) pravilă, am socotit să scriem într-aceasta şi să desluşim cele dă pravili rînduite.

Şi întîi, ni s-au arătat pentru dreptul de protimisis, ce au rudele, părtaşii, vecinii şi datornicii [1] la lucrurile nemişcătoare ce se vinde, în cîtă vreme adică, au dreptul dă protimisis şi cînd acest fel dă protimisis să stinge.... Sorocul dar, dă protimisis, să dă la cei ce sînt de faţă dă treizeci dă zile, iar la cei ce lipsescu: luni patru, încît cel ce are *tin protimisin* şi este faţă, cînd să face sinalagma, adică schimbarea vînzării şi a cumpărării acelui nemişcător şi acela nu iscăleşte schimbarea, să fiie dă tot lipsit şi jalba lui dup(ă) trecerea a treizeci dă zile, să nu fiie nicidăcum priimită, iar dă nu va fi acela faţă, să aibă a porni jalbă dă protimisis în vremea sorocului dă patru luni şi să priimească acel lucru dă la cumpărător, plătind preţul ce au dat acela şi nu mai mult; nici pentru trebuincioasele cheltuieli, care poate va fi făcut cumpărătorul, fiindcă nici cumpărătorului nu i să va cere rodurile ce au luat într-acea vreme, nici să facă andelogos a dobînzii şi a roadelor, ci una pentru alta, dobîndă pentru roduri; ...

Şi sorocul de treizeci dă zile la cei ce sînt faţă şi dă patru luni la cei ce nu sînt faţă, are a să înnumăra din zioa aceia cînd au aflat vînzarea cel ce are tin protimisin (care şi cu jurămînt este dator să încredinţeze judecata că atunci au aflat vînzarea) şi nu din zioa cînd s-au făcut vînzarea; şi într-aceste soroace dă treizeci dă zile la cei ce sînt faţă şi dă patru luni la cei ce lipsescu, să stinge protimisis.

Să mai găseşte în rîndul pravilelor şi dă patru ani soroc, dar acesta s-au găsit cu cale pentru cei ce lipsesc dăparte ori pentru trebuinţă dă obşte sau pentru a lor însuş, sau fiind surguniţi sau robiţi sau popriţi cu vreo pricină dăosăbită, cum dă răzmiriţă sau altele asemenea.

Manualul 1777, C. IV, tit. 5. *Suplimentul juridic*, Titl. V	Harmenopulos, C. III, tit. 3

2.

Din aceleași.

Oricine vrea să vîndă un lucru al său nemişcător, să aibă îndatorirea neapărată, ca întîiu să propună vînzarea tuturor celor care au dreptul de protimisis după rînduiala acelei prime novele a lui Constantin Porfirogenitul; şi aşa, după ce au renunţat toţi cîţi au protimisis, atunci să aibă voie să-l vîndă oricărui străin s-ar întîmpla. Dacă însă n-a arătat vînzarea celor ce aveau protimisis şi l-a vîndut într-ascuns unui străin şi după aceea prin acţiunea celui care avea protimisis şi prin hotărîrea judecăţii s-a desfiinţat vînzarea aceea, atunci vînzătorul ca amendă pentru călcarea legilor ce am arătat, să plătească dobînda banilor cumpărătorului, adică acelui dintîiu, şi cîte cheltuieli s-a întîmplat să facă pentru acea moşie sau casă, dacă nu se va vădi că şi cumpărătorul a viclenit împreună cu vînzătorul şi că de acord au tăinuit vînzarea faţă de acela care avea protimisis; atunci acest cumpărător să-şi piardă dobînda banilor săi şi totodată cheltuielile cîte le-a făcut şi să n-aibă voie să pornească o asemenea acţiune în contra vînzătorului, după dispoziţia legilor împărăteşti [1] care rîndueşte că înşelătorul nu are acţiune împotriva înşelătorului.

Pentru întrebare:
Heimbach, § 103
Peretz, § 1010.
Pentru sancţiune (sistem diferit):
Heimbach, § 109
Peretz, § 1010.

[1] *Bas.*, LI. 4, 4, cu referire la *D.*, 44.4.13; a se vedea C. A. Spulber, *op. cit.*, p. 41, n. 2.

Pravilniceasca condică (ed. critică, 1957)	Hrisovul pentru protimisis din 1775 (ed. critică citată, 1957, p. 181—183)

XXXII, 1. Cînd va vrea cinevaş să vînză lucru nemişcătoriu, să aibă datorie a da în ştire întîi rudelor (urmează categoriile de protimitari); şi cînd aceştiia toţi să vor lepăda de privileghiul de protimisis ce au, atunci, stăpînul să-ş vînză moşiia lui făr de frică la orice feliu de muşteriu să va întîmpla; şi cînd în urmă cei ce au protimisis, să vor căi şi vor cere această protimisis, să nu li să mai dea ascultare.

XXXII, 4. Cînd unii ca aceştea, cîţi au protimisis, pînă a nu să lepăda de protimisis, socotindu-se întru acest orînduit soroc, vor vrea să cumpere, măcar de l-au şi vîndut stăpînul, au dreptate să-l răscumpere cu acelaş preţ ce s-au vîndut, neputînd a cere cumpărătoriul dobîndă pentru banii lui, nici răscumpărătoriul a cere roduri.

XXXII, 9. Cînd cinevaş va vinde vre-un lucru nemişcător al său făr de ştirea celuia ce are protimisis, înşălînd la aceasta şi pe cumpărător, şi în urmă cu judecată va lua acel lucru cel ce are protimisis, atunci vînzătoriul să plătească cumpărătoriului toată paguba şi să se osîndească şi la orice pedeapsă va hotărî judecata.

XXXII, 10. Asemenea şi cumpărătoriul de au ştiut că are altul protimisis şi, aşăzîndu-se cu vînzătoriul, s-au făcut că n-au ştiut, cu socoteală, ca să treacă vremea sorocului şi în urmă după trecerea vremi să stăpînească, atunci nu numai să fie lipsit de acel lucru, ci să se şi păgubească, după cum să va găsi cu cale de către judecată.

Pentru care după pravilă zicem, cu cea cuviincioasă dăsluşirea, cum că cînd cinevaş va vrea să vînză nemişcătoriul său lucru, are netăgăduită datorie să dea veste întîiu la ruda lui (urmează categoriile de promitari, n. ns.); iar dă să vor lepăda aceştiia toţi, cîţi adică au tin protimisin, atuncea făr de temere să vînză acel nemişcător lucru la vericare să va întîmpla.

... iar cheltuielile ce va fi făcut cumpărătorul, să le piarză, dă au ştiut că au avut altul tin protimisin, să fiie spre pedeapsă şi gloab(ă) la unul ca acela, pentru nebăgarea în seamă ce arată la pravilă.

Ms. gr. 1195 *Manualul* 1777, C. IV, titl. 5. *Suplimentul juridic*, titl. V	Harmenopulos, C. III, titl. 3

3.

Din aceleași

Cînd se vînd lucruri nemișcătoare ale unui debitor, să se strige la mezat și cîți bani se vor fi vădit că dau alții străini, să i dea cei cari au protimisis și să le cumpere. Iar dacă și aceștia nu vor fi vrut să dea suma aceea, atunci să fie protimisiți creditorii după dispozițiile legilor împărătești.[1] După ce însă au renunțat și creditorii, atunci să aibă voie străinii să le cumpere, care lucruri negreșit să se strige la mezat spre folosul debitorului.

Heimbach, § 54 (C. III, titl. 5), fără referire specială la mezat.

Peretz, § 1017.

[1] Vezi mai sus n. 1 sub § 1.

Pravilniceasca condică (ed. critică, 1957)	Hrisovul pentru protimisis din 1775 (ed. critică, 1957, p. 183)

XXIV, 4. ... de nu va griji cel împrumutat a plăti şi la acest soroc de-al doilea, atunci cu hotărîrea judecăţii să se scoaţă zălogul la mezat, ca oricare va da mai mult, să se protimisiască a-l cumpăra; ...

XXXII, 14. Cînd prin cercetare cu amăruntul să vede cinevaş sugrumat de datorie şi nu are alt mijloc de plată, spre sporirea preţului lucrului nemişcător să se facă mezat prin poruncă g(o)sp(o)d către starostea; sau cînd vor avea împărtăşire la vreun lucru nemişcătoriu şi nu să vor putea învoi la împărţeală, să-i cerceteze preţul prin mezat; şi mai vîrtos cînd să va întîmpla pricină de mare nevoe şi să va hotărî din Divan go(s)p(o)d să se facă mezat. Iară cel după urmă preţ ce va eşi la mezat, să se arate la rudă sau la cel cu care împreună să împărtăşeşte cu stăpînirea sau la vecinu ce va avea protimisis, carii aceştiia de să vor lepăda de protimisis, să se întărească vînzarea de către domnie.

XXXII, 8. Cînd vînzătoriul va avea datornici[1] şi să vor lepăda toţi, cîţi au privileghiu de protimisis, şi vor vrea datornicii să cumpere acel lucru nemişcător, atunci să protimiseşte dintre datornici cel ce are să ia mai mulţi bani, cu preţul ce va da alt strein.

Aşijderea, afară dîn mai sus numitele obraze ce au tin protimisin şi după ce să vor lepăda toţi, dă să va întîmpla să fiie lucru cu acelaş preţ ce au dat strainii, să să protimisească aceştia decît străinii şi decît aceştiia iarăşi să să protimisească cei ce au să ia mai mult, dup(ă) cum şi aceasta în rîndul pravililor se vede.

Pitac pentru mezat (ibid., p. 185—186). Staroste să neguţători. ...să nu te cutezi, nici pe telal să nu îngăduieşti a face mezat la lucru nemişcător... făr de porunca domnii mele în scris supt pecete, unde este pricină... adică la unul ce va fi dator bani domneşti şi la altul ce va fi mufluzi... şi la mezat vor da şi rudele şi vecini de vor vrea. Şi aşa, de la acest mezat, cine va cumpăra, va fi bun stăpîn pe acel lucru întărindu-i-să stăpînirea şi cu cartea domnii mele nu va avea strămutare cu nici un fel de pricină...

[1] În sensul de *creditori*: cf. dec. 10.IV.1796 (I. C. Filitti, *Arh. Cant.*, p. 180, nr. 577) şi 29.VII.1808 (N. Iorga, *Doc. de pe Valea Teleajenului*, 1925, p. 27, nr. 20). *Datorie* avea sensul de creanţe în *Cartea romînească de învăţătură*, zac. 143; 166; 209, şi în *Îndreptarea legii*, gl. 266, 3; C. A. Spulber, *op. cit.*, p. 42 n. 2 semnalează aceeaşi accepţiune într-un doc. 1649; se poate adăuga doc. 1658—9, N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 479, nr. 117: rumînii din Baia dau zapis nepotului lui Căzan că «ne-au fost văndut ditru Danciului peîntru detorii a unchiu-său lu Căzan».

Manualul 1777, C. IV, titl. 5. *Suplimentul juridic*, titl. V.	Harmenopulos, C. III, titl. 3
4. Din aceleaşi. La orice cumparare de lucru nemişcător să aibă precădere cei care au protimisis, dînd atît cît dau alţii străini. Dar mai întîiu vînzătorul să încredinţeze prin jurămînt pe un astfel de cumpărător, după Novela lui Constantin Porfirogenitul, că fără înşelăciune şi fără vreun tîlc a dat străinul atîta cît s-a arătat că a dat ca să cumpere lucrul.	Heimbach, § 109 (indirect) Peretz, § 1010.
5. Din aceleaşi. Aceia care au protimisis ca să cumpere un lucru nemişcător şi renunţă la cumpărătoare, să nu aibă voie apoi sub nici un motiv să ceară protimisis pentru acel nemişcător vîndut, mai ales după ce au trecut şi zece ani de usucapiune, adică de posesiune neîntreruptă, precum se arată şi aceasta în prima novelă amintită a Porfirogenitului.	Heimbach, § 108; 110; Peretz, § 1010.
6. Din aceleaşi. Vechiul obicei al pămîntului vrea ca atunci cînd se vînd veniturile unor moşii,[1] să fie protimisiţi la cumpărarea acestora locuitorii romîni care sînt aşezaţi pe acele moşii, ceea ce de asemenea ordonă şi legile împărăteşti; de aceea s-a hotărît ca şi în viitor să se urmeze aşa negreşit şi să se protimisească la cumpărarea acelor venituri locuitorii romîni,[2] care însă să plătească acei bani, care se vor fi arătat cu jurămînt că într-adevăr şi fără înşelăciune i-au dat alţii străini.	

[1] În orig. gr.: βενίτα τινῶν μοσίων. Transcrierea denumirii romîneşti a instituţiei oglindeşte specificitatea ei locală, deşi mai departe Fotino susţine că şi Basilicalele *ordonă* acelaşi lucru.
[2] În orig. gr.: οἱ ἐγκάτοικοι βλάχοι.

Pravilniceasca condică (ed. critică, 1957)	Hrisovul pentru protimisis din 1775
Comp. cap. XXXII, 12, care nu conține nicio dispoziție de control a sincerității prețului.	
XXXII, 1. — ...și cînd aceștiia toți să vor lepăda de privileghiul de protimisis ce au, atuncea stăpînul să-ș vînză moșiia lui făr de frică la orice feliu de mușteriu să va întîmpla; și cînd în urmă cei ce au protimisis, să vor căi și vor cere această protimisis, să nu li să mai dea ascultare.	iar dă să vor lepăda aceștiia toți cîți adică au ten protimisis, atuncea făr de temere să vînză acel mișcător lucru la oricare să va întîmpla.
XXXII, 15. Cînd să va vinde venit de moșie mănăstirească sau boerească sau țărănească, să se protimisească la vînzarea acelui venit rumînii [1] ce sălășluescu pe acea moșie, cu cea cuviincioasă încredințare de banii vînzării; se să sigurefsească vînzarea a nu călca peste moșia vecinului; iară de nu vor face nici una dintr-acestea, atunci să-și piarză protimisis.	

[1] În textul grecesc: οἱ βλάχοι. În toate celelalte locuri, Condica redă prin *lăcuitori* și pe λακουϊτόροι și pe ῥουμοῦνοι; comp. ediția critică, 1957, p. 138, nr. 1. Această terminologie șovăitoare îl surprindea pe C. A. Spulber, *op. cit.*, p. 43, n. 1.

Manual 1777, C. IV; *Suplimentul juridic*, titl. VI	*Pravilniceasca condică* (ed. critică, 1957)

Titl. VI. *Despre țigani*

7.

Din aceleași.

Străvechiul obicei al pămîntului vrea ca atunci cînd se vînd țigani, să se protimisească la cumpărarea acestora rudele stăpînilor acelor țigani. Dar legile împărătești nu au de loc dispoziții[1] pentru aceasta și întrucît este un străvechi obicei, s-a hotărît să rămînă în vigoare așa, adică rudele să aibă precădere la cumpărarea acestora; totuși termenul protimisisului să fie de treizeci de zile și nu mai multe, nici pentru motivul că n-au avut mijloace să cumpere atunci cînd se vindeau, nici pentru motivul că n-au fost de față sau că n-au știut. Și după ce au trecut cele treizeci de zile, să nu mai aibă drept de protimisis, pentru că, cele de sine mișcatoare, fiind muritoare, nu sînt îngrădite în legile de protimisis, adică să rămînă nevîndute mult timp, și pentru faptul de altfel că, precum s-a spus, sînt supuse morții, care vine fără termen și pe neașteptate. Dar dacă cel ce are protimisis va dovedi cu jurămînt că n-a știut de vînzare și că atunci a aflat de ea, cînd adică a pornit acțiunea sa, atunci să fie îndreptățit ca în acest termen hotărît de treizeci de zile să revendice dreptul de protimisis pe care-l are.

XXXVI, 9. Cînd să vor vinde țigani, să se protimisească la cumpărătoarea lor rudele stăpînului acelor țigani; însă sorocul de protimisis să fie, la cei ce nu sînt de față, zile cincizeci, iar la cei ce să află de față, treizeci de zile, și nu mai mult. Nici să aibă cuvînt să zică că nu i-au dat mîna a-i răscumpăra atunci, cînd să vindea, nici cu cuvînt că n-au fost de față sau că n-au știut; iar vînzarea să se facă în vileag și să se iscălească zapisul de toate rudele ce să vor întîmpla de față, și să se întărească de către stăpînitorul locului; și cu toate acestea atunci va avea putere stăpînirea țiganilor celor cumpărați de cineva, cînd nu va fi la mijloc pretenderimă de zestre; iar după ce vor trece zilele cele orînduite ce mai sus să arată, să nu mai aibă dreptate de protimisis.

[1] În acest caz, Fotino pare să recunoască fără rezerve autonomia obiceiului pămîntului, față de dreptul bizantin. Observăm că C. A. Spulber traduce: « Basilicalele nu legiferează deplin aceasta », și atrage atenție că trimiterea la Basilicale este gratuită.

Din § 1 aflăm că, după secole de aplicare, protimisisul era o materie plină de obscuritate și contradicții. Instanțele o tratau « oarecum diferit și neregulat », neaplicîndu-se corect « nici pravilele împărătești nici vreun obicei nestrămutat al pămîntului ».

Soluția lui Fotino a fost *să se declare* — chiar în acest § 1 scos din *obiceiurile locale*, după propria lui referință marginală — *că novela lui Constantin Porfirogenitul este receptată oficial*, cu titlu de drept intern, în cuprinsul celor 11 paragrafe (7—17) care sînt reproduse în *ms. gr.* 1195, dar lipsesc din *Suplimentul juridic*. Primele 6 paragrafe privind obiceiul pămîntului aveau ca scop numai să rezolve unele controverse, aprobînd în mod expres soluția obișnuelnică, acolo unde se credea necesar.

Ipoteza normală de aplicare a protimisisului este vînzarea unui imobil și regulile de drept comun sînt formulate în funcție de această ipoteză: « atunci cînd se vinde un imobil... ».

Protimisisul se exercită în 30 de zile, dacă protimitarii erau de față, și în 4 luni, dacă cel îndreptățit « locuește în alt loc depărtat » (dar tot în țară), formulare mai neprecisă decît noțiunea romană de *absens* (cel domiciliat sau aflat în altă provincie). Neexercitarea în termen atrage decăderea. Termenele curg din ziua cînd protimitarul a luat cunoștință de vînzare. Stabilirea ei se făcea încă prin procedura primitivă a jurămîntului celui îndreptățit că n-a știut de vînzare. Progresul se realiza deci numai în materie de termene și decădere. Manualul nu cunoaște termenul de 4 ani (pentru înstrăinați), dar, confirmînd receptarea obișnuielnică existentă, admite (§ 5 și § 16) prescripția de 10 ani.

În § 2 se menține procedura întrebării, cu rostul pe care i-l cunoaștem. Renunțarea la protimisis este posibilă și asupra ei nu se mai poate reveni (§ 5), alt progres față de vechiul obicei. Dacă s-a omis întrebarea, vînzarea este anulabilă și « ca pedeapsă pentru ocolirea legilor pe care a arătat-o vînzătorul », acesta răspunde numai față de cumpărătorul străin de bună credință, pentru dobînda banilor învestiți ca preț în imobil și de cheltuielile făcute cu imobilul cumpărat, după regula generală a Basilicalelor; înșelătorul n-are recurs contra înșelatului. Regula aceasta, ca și altele din titlu, corespundea, din punct de vedere obiectiv, unei mai largi dezvoltări a relațiilor de schimb, a relațiilor bănești; dar ea oglindea și numeroasele încălcări ale regimului de protimisis, regim care se dovedea apăsător din punctul de vedere al unor tranzacții speculative.

Protimisisul la vînzarea zălogului — ipoteză frecventă, legată de circulația bănească în grelele condiții ale creditului din acea vreme — este reglementată în § 3, așa cum va fi reglementată și în Condică la 1780 și, în Moldova, în Manualul lui Donici (1814) care se va referi, ca și Fotino, tot la Basilicale, ca sursă a folosirii licitației. În Manualul din 1765 se reglementa numai cazul creditorilor unei moșteniri, după cum s-a văzut în secțiunea a II-a a acestui capitol.

Răscumpărarea se face la prețul indicat de vînzător (§ 4) ca fiind cel oferit de cumpărătorul străin. La cerere, trebuie să ateste prin jurămînt

sinceritatea prețului [1], Fotino invocă autoritatea novelei lui Constantin Porfirogenitul, dar practica era veche în sistemul obiceiului și generală pentru situații similare.

În § 6 avem o dispoziție de o importanță deosebită: este consacrat « vechiul obicei al pămîntului », [2] protimisisul rumînilor locuitori la arendarea moșiei, cu observația că soluția Basilicalelor este aceeași, fără a se pretinde că vechiul obicei ar fi avut tot origine bizantină [3]. Textul acestui § 6 decide ca « și în viitor să se urmeze deplin », dovadă că obiceiul întîmpina rezistențe, desigur din partea stăpînilor de moșii și a arendașilor străini de moșie. Nici o mențiune nu găsim că acest protimisis aparține și protimitarilor comuni (rude, răzeși, vecini) ca în Moldova și cum se vor manifesta unele tendințe și în Țara Romînească. Știrea de ordin istoric a lui Fotino, fără a permite să precizăm limitele vechimii, confirmă în linii mari concluziile noastre [4] cu privire la practica arendărilor la finele sec. XVII, la transformarea caracterului lor către jumătatea sec. XVIII, și la apariția protimisisului încă din cursul primei forme de arendare, cînd însă el se lega mai mult de obiceiuri și situații de obște în descompunere, pe cînd către mijlocul sec. XVIII apare legat de exploatarea marilor moșii boierești și mînăstirești.

În ceea ce privește vînzările de țigani (titl. VI, § 7), Fotino arată că se menține vechiul obicei de protimisis în favoarea rudeniilor stăpînului care pășește la vînzare. Cu toată tendința de a face și aici să intervină o referință la Basilicale, el recunoaște în fond că legile împărătești nu reglementează această formă de protimisis, specifică dezvoltării robiei feudale în țările romîne [5]. Protimisisul la vînzările de țigani se exercită în 30 de zile, fără a se cere o « întrebare », cu rol de notificare a vînzării. După expirarea termenului, protimisisul se stinge. Textul este contradictor, fiindcă în partea finală se permite protimisarului să jure că n-a știut de vînzare, în care caz cele 30 de zile curg de la data astfel stabilită că a cunoscut actul de vînzare. Imperfecțiunea sistemului este vădită. Pentru noi prezintă interes deosebit motivarea lui Fotino, privind existența unui termen scurt (30 zile) în care se decide repede soarta protimisisului și implicit a vînzării: Termenul scurt era necesar, « de vreme ce cele de sine mișcătoare fiind muritoare, nu sînt cuprinse în legile protimisi-

---

[1] C. A. Spulber, *op. cit.*, p. 42 n. 4, reproșează lui Ipsilanti că n-a introdus în Condică această dispoziție indispensabilă. Autorul uită că obiceiul corespunzător era bine cristalizat și că el continuă să se aplice și după 1780, Condica nereușind să-l reducă numai la cel aprobat prin receptare în textul ei. Pe de altă parte și principiile generale ale dreptului de atunci permiteau să se ajungă la același rezultat, fără text. Sinceritatea și justețea prețului erau cerute și de nov. 114 atribuită lui Leon filosoful (ed. C. A. Spulber, 1934, p. 324).

[2] C. A. Spulber, *Basiliques et coutume*..., p. 43 n. 1 scrie: « Ipsilanti XXXII, 15 a legiferat acest obicei, pe care Suplimentul îl declară ‹ vechi », pentru că vedea în Supliment un cutumiar privat, alcătuit de M. Cantacuzino; or, textul a fost de la început redactat de Fotino pentru un proiect de pravilă obligatorie. De altfel, la 1780 obiceiul n-avea să fie *legiferat*, fiind un sistem de drept feudal, ci « aprobat ».

[3] Cum în dreptul bizantin acest protimisis căzuse în desuetudine, Fotino nu pare să fi avut prezent în minte textul scholiei respective sau n-a socotit că ea avea o valoare normativă.

[4] Vezi lucrarea noastră *Dreptul de protimisis*, în curs de publicare.

[5] Protimisisul la unele vînzări de sclavi fusese practicat în dreptul babilonian, ca protimisis a celui de mai înainte stăpînitor, pentru ca acesta să și reia sclava, de la care avea copii, și care fusese vîndută la vreme de mare nevoie.

sului, adică, să rămînă nevîndute multă vreme, afară de aceea că sînt... supuse morții, care vine fără termen și pe neașteptate».

Rezultă din text că protimisisul ajunsese să fie considerat ca o instituție potrivită în esența ei, numai pentru lucrurile menite să stea multă vreme nevîndute, adică bunurile cu o circulație înceată, acestea fiind, evident, pămîntul și casele. Mai rezultă că țiganii erau socotiți lucruri mișcătoare și de o circulație curentă, care îi punea în contrast cu regimul de protimisis al imobilelor.

Protimisisul care se referă la ei este prevăzut în titlul special, despre țigani, nu în titlul general despre protimisisul la vînzările de imobile. Legiuirea Caragea, III, 2§ 10, va aplica vînzărilor de țigani normele vînzării de nemișcătoare; este o dispoziție expresă, introdusă pentru a nu mai repeta aceleași reguli, iar nu ca efect al unei asimilări a țiganilor cu lucrul nemișcător, așa cum a susținut C. A. Spulber [1]. Pentru tehnica juridică a vremii, nu se poate susține, cu Ion Nădejde, că țiganii erau supuși protimisisului, fiindcă erau «imobile prin destinațiune». Această ultimă noțiune de drept civil burghez nu călăuzea soluțiile și raționamentul juriștilor pe vremea cînd țiganii erau supuși la protimisis. De altfel, nu un raționament juridic de analogie a impus soluția din § 7 de care ne ocupăm, ci interesele clasei feudalilor. Or, din acest punct de vedere, între țigan și pămîntul stăpînului n-a existat în feudalismul romînesc o legătură asemănătoare aceleia care făcuse din vecin o parte a moșiei, sau aceleia care se afirmă după 1747 între clăcași și sate.

Textele bizantine receptate în §§ 7—17 ale titlului prezintă o importanță deosebită și ridică probleme dificile, pe care nu le vom putea indica aici decît pe scurt, în aspectele esențiale, strict legate de obiectul cercetării noastre.

Diferența ce se constată în indicarea surselor bizantine ale titlului despre protimisis, la 1766 și la 1777, nu este întîmplătoare. Harmenopulos este lăsat la o parte, la 1777, și Roman Lecapenul este indicat în subsidiar pentru părțile comune, pentru că la această dată Fotino înțelegea să pună un accent deosebit pe unele dispoziții care în Harmenopulos sau nu figurau sau erau indicate ca ieșite din uz, și care caracterizau politica socială a lui Constantin Porfirogenitul, în parte comună cu a lui Roman Lecapenul [2].

La 1777, § 1, 2, 3, 6—9 din *Manualul* redactat la 1766 nu mai au corespondent în cartea a IV-a. Paragrafele 4—5 de la 1766, privitoare la reglementarea centrală a instituției, se regăsesc în § 7—9 (și § 1—2) din cartea a IV-a a *Manualului* din 1777, dar cu deosebiri apreciabile de redacțiune și de fond. Îndeosebi, la 1777 figurează, printre protimitari, cei ce plătesc birurile împreună, categorie apărută abia în hrisovul pentru protimisis din 1775 și menținută în Pravilniceasca Condică (dar respinsă, în practică, de obiceiul pămîntului, care n-o cunoștea). Paragrafele 10—17 din cartea a IV-a n-au corespondent în *Manualul* din 1766.

Iată cuprinsul, pe scurt, al celor 11 paragrafe receptate la 1777 direct din novelele lui Constantin Porfirogenitul, pentru prima dată:

Prin § 10 se acorda, în sate și cătune, obștii celor ce sînt din același sat, adică, locuitorilor și stăpînilor acestora, un protimisis, unii față de alții.

[1] Vezi C. A. Spulber, *Basiliques et coutume*, ..., p. 46 n. 1.

[2] Asupra acestei politici și asupra forțelor sociale care o impun temporar împăraților din dinastia macedoneană, vezi *Istoria universală* vol. III, Buc., Ed. științifică, 1960, p. 202; cf. Aurel Cazacu, *Dreptul de protimisis*, Iași, 1937, p. 66—75.

Erau însă excluși cei dovediți a fi pricinuitori de pagubă bănească vînzătorului, dispoziție de care în fapt boierul se putea servi pentru a exclude de la preferință pe țăranii nesupuși față de el. În sec. XVII, rumînii revendicaseră față de boieri un astfel de protimisis, aprig contestat de aceștia. După 1777, nu se regăsesc în documente urmele unei reale folosiri de către clăcași a protimisisului acordat lor de § 10 din Manualul lui Fotino și respins de Pravilniceasca condică. În schimb, pe linia unui obicei boieresc mai vechi, boierii își vor consolida în această perioadă protimisisul lor față de clăcași, în caz de vînzare a stăpînirilor speciale ale acestora, de tipul viei, livezii, și, în general, al curăturilor.

Potrivit § 11, zestrea și dania, dacă nu ascundeau o vînzare, erau exceptate expres de la protimisis. Sinceritatea actului se dovedea prin jurămînt (ceea ce în obiceiul pămîntului se făcuse totdeauna și Pravilniceasca condică nu va mai socoti necesar să precizeze această folosire a jurămîntului). Exceptarea daniei, de mult impusă de boieri, după exemplul vechi al bisericii, a fost tot timpul combătută, fără succes, de rudele și răzeșii dăruitorului. În 1777, Fotino, consacrînd exceptarea daniei în § 11, adăuga în § 14 interdicția pentru cei puternici, de a primi danii de la săraci, sub orice formă: înfiere, danie între vii, legat, dare în folosință, închinare, afară de cazul cînd părțile erau rude între ele; textul la care ne referim mai oprea pe cei puternici de a arenda pămînt, de a face schimburi sau cumpărături în satele în care nu aveau pînă atunci proprietăți. În § 15 se dădea definiția noțiunii de *puternic*: cei care « prin puterea altora cu care se găsesc apropiate și la care au trecere, sînt în stare să înfricoșeze pe cei ce înstrăinează [1] ». Paragraful preciza că bunul cotropit de cel puternic prin astfel de mijloace va fi confiscat de către vistierie. Nu se preciza însă dacă pămîntul se restituia, celui ce fusese despuiat de el prin mijloace silnice.

Aceste ultime texte realizau — cu aproape zece ani mai devreme — o reformă socială mai largă decît aceea a Sobornicescului hrisov, în Moldova, la 1785, în materie exclusiv de danii de pămînturi răzășești. În acest scop, se recurgea la texte nereceptate de Harmenopulos sau semnalate de acesta ca fiind căzute în desuetudine (III, 3, 112), texte pe care Al. Ipsilanti nu le-a păstrat în Pravilniceasca condică. A fost deci, în Țara Romînească, la această dată, o luptă vie, în care interesele micilor proprietari, de a se opune la cotropire prin acte juridice silnice, și interesele unei părți din boierimea pămînteană, care voia să ia din mîna noilor veniți avantajele unor practici feudale folosite și de ea în trecut cu mult succes, coincideau, și Fotino, în textele analizate, dădea expresie acestor interese. A învins însă partida adversă, susținută de domn, astfel de divergențe explicînd în mare măsură insuccesul operei lui Fotino pe lîngă Al. Ipsilanti și înlocuirea ei prin Pravilniceasca condică.

Prin § 12—13, cei care ocolind regulile privitoare la protimisis jurau strîmb, erau sancționați cu pierderea bunului vîndut, care era luat de vistierie și vîndut celor îndreptățiți la protimisis. Dacă încălcarea legii se descoperea înainte de jurămînt, urma să se pășească numai la aplicarea protimisisului.

---

[1] Trad. Vasile Grecu și Gh. Cronț, în curs de publicare.

Paragraful 16 consacra sub o formă generală prescripţia extinctivă de 10 ani a acţiunii de protimisis, prevăzută şi de § 5. Pentru străinul cumpărător, termenul avea efect de uzucapiune (prescripţie achizitivă).

Potrivit § 17, ţăranii aveau un protimisis faţă de puternicii care vindeau sau înstrăinau altfel, bunuri în care cei dintîi erau devălmăşiţi şi fără a căror folosinţă (îndeosebi a apelor şi munţilor) nu se puteau gospodări. Se acorda ţăranilor şi un termen de patru luni pentru strîngerea banilor necesari — în loc de 30 de zile ca îndeobşte.

Din aceste dispoziţii rezultă că la 1777, Fotino, sub acţiunea transformărilor sociale-politice locale, lucra într-un spirit mai înaintat — din punct de vedere obiectiv — decît la 1766 şi unele soluţii admise în Manualul său din acest an explică, desigur, succesul redus şi circulaţia mai restrînsă a acestei opere, comparativ cu Manualul din 1766, în rîndurile clasei dominante.

Absenţa, din Supliment, a celor 11 paragrafe de drept bizantin receptat direct, am explicat-o prin aceea că textul Suplimentului a fost redactat anterior momentului cînd textul *ms. gr.* 1195 a fost completat cu novelele bizantine de la titl. V şi VI. Ulterior, completarea ar fi presupus o atentă colaţionare cu manuscrisul definitiv al Manualului din 1777 (care nu pare să fi circulat în multe exemplare). În orice caz, la 1806, editorii *Istoriei*, urmărind să pună în lumină caracterul de *cod local* al materialului din Supliment, ar fi putut chiar omite intenţionat aceste părţi de drept bizantin. Dacă totuşi a fost cazul s-o facă, se poate constata că în § 1 al titl. V, a rămas trimiterea principială la novela bizantină al cărei text nu apărea în Supliment.

În ceea ce priveşte raportul dintre Supliment şi cartea a IV-a din Manual pe de o parte, şi opera legislativă a lui Ipsilanti, pe de altă parte, tabloul alcătuit de noi şi analiza care precede învederează uşor următoarele concluzii:

Dacă autorii Hrisovului din 1775 au avut, probabil, în faţa ochilor o parte din Manualul din 1777 şi, desigur, pe cel din 1765, în schimb autorii Condicii din 1780 le-au avut neîndoios, pe amîndouă, sub forma în care ne-au parvenit. Hrisovul este mai aproape de Cartea IV-a a *Manualului* şi de *Supliment*, decît Condica. Dar şi Hrisovul şi Condica au prelucrat şi dezvoltat mult materialul lui Fotino. Se învederează încă o dată saltul calitativ pe care îl realizează Condica, faţă de precedentele pe care se putea sprijini.

Starea de confuzie în materie de protimisis este consemnată în opera lui Fotino şi în Hrisov (Condica o consemna, în mod general, în prefaţă, pentru toate materiile). Hrisovul precizează că această confuzie se referă mai mult la termenul de exercitare a protimisisului, precum şi la termenul de prescripţie al acestui drept . În realitate, ea era mult mai întinsă.

Noţiunea generală de lucru nemişcător — nefolosită de obiceiul pămîntului — este comună celor 3 opere.

Spre deosebire de Manual, care constată contradicţiile între obicei şi pravile, declarînd receptată în viitor novela lui C. Porfirogenitul, Hrisovul se exprimă ca şi cînd obligativitatea pravilelor bizantine nu se punea în discuţie, fiind necesar numai să se desluşească «în ce chip să cade a să căuta dup(ă) pravilă». Tot Hrisovul precizează că se desluşesc «cele dă pravilă rînduite» [1].

[1] Aceeaşi tehnică în cap. XXXIII al Pravilniceştii condici.

Pentru determinarea datei la care protimitarul a aflat de vînzare, Fotino și Hrisovul admit expres, ca mijloc de dovadă, jurămîntul vînzătorului. În schimb, numai Fotino consacră obiceiul vechi de a se da jurămînt vînzătorului, pentru stabilirea sincerității prețului de răscumpărare (adică a celui convenit cu străinul cumpărător). Credem însă că acest obicei se putea aplica și ulterior, fără o consacrare specială, în cadrul regimului general al probelor.

Ocolirea intenționată a protimisisului este sancționată, cu unele diferențe apreciabile, printr-o pedeapsă civilă în toate cele trei acte. Cînd ocolirea se face prin simulație urmată de jurămînt fals, Fotino, în § 12 luat din novela bizantină, admitea și confiscarea bunului de către vistierie, care îl vindea apoi celui îndreptățit la protimisis. Pravilniceasca condică n-a mers așa de departe și a lăsat la o parte și § 13 din cartea a IV-a, pentru caz de simulație necurmată de jurămînt fals.

Preocuparea de a da caracter definitiv vînzării, în caz de renunțare la protimisis și de mezat, precum și după trecerea unui anumit termen de exercitare, este comună la toate trei actele, dar deosebit de accentuată în Pravilniceasca condică, unde se organizează un sistem — calitativ nou — de verificare și întărire a vînzărilor, absent la Fotino și în sistemul de drept anterior. Prescripția (și uzucapiunea) de 10 ani este consacrată în cartea a IV-a în § 5 și 16, ca o problemă de protimisis, pe cînd Condica o va reglementa separat, la cap. XXXIX, 4—5, ca o prescripție generală. Prescripția de patru ani, la care Fotino renunță în 1777, este păstrată de Pravilniceasca condică (XXXII, 7) în sensul nou, diferit de al dreptului bizantin, pe care îl luase în Hrisovul din 1775[1].

Procedura de denunțare judecătorească a vînzării care dă naștere la protimisis, și organizarea unei proceduri oficiale de executare a acestui drept se găsește numai în Condică. Fotino și Hrisovul nu tratează acest important aspect care va constitui substanța Sobornicescului hrisov moldovenesc (1785), în prima sa parte.

Mezatul este tratat la Fotino și apoi în Hrisov, numai în ipoteza datornicului insolvabil și se deschide creditorului un egal drept de protimisis, înaintea străinilor. Ulterior Hrisovului, se produce pitacul pentru mezaturi, care ține seama de obiceiul ce se introducea în Țara Romînească (așa cum se vor petrece lucrurile și în Moldova, cîțiva ani mai tîrziu) de a se ține mezaturi voluntare — de care Manualul nu se ocupă, și pe care pitacul le interzice (spre deosebire de Moldova, unde ele pot fi aprobate de domn). Condica din 1780 va aduce în această materie o reglementare diferită ca formă și, în unele puncte, și ca fond; ea va ține seama de problema mezatului voluntar și, deci, se va depărta de Hrisov și de Fotino.

Protimisisul la vînzarea de venituri este consacrat de Fotino și de Condică. Hrisovul nu s-a ocupat de ea, neintrînd în obiectivul strict pe care îl urmărea. Textul Condicii însă are adaosuri interesante și nu se referă de loc la *vechiul obicei al pămîntului*, în această materie, așa cum o face M. Fotino. Deci, avem cazuri în care Condica — după ce Hrisovul din 1775 declarase că în materie de protimisis se consacră sistemul pravilelor — menține în vigoare un obicei local, fără s-o spună lămurit.

[1] Care apărea, contradictor, în § 7 al Manualului din 1766.

Dispoziţia referitoare la ţigani este destul de asemănătoare la Fotino şi în Condică (Hrisovul neavînd a se ocupa de această problemă). Totuşi Condica dă un termen de 50[1] şi 30 zile pentru protimisire (după cum protimitarul este absent sau de faţă) spre deosebire de Fotino care cunoaşte un termen unic, de 30 zile.

Motivarea protimisisului este mai succint dată în Condică, dar ideea lui Fotino este vizibilă în felul de a se exprima al Condicii, regăsindu-se şi accentul horaţian, amintit: «supuse morţii, care vine fără termen şi pe neaşteptate» — «sînt supuse morţii, care moarte făr de soroc şi fără veste vine». Cu toate acestea, reglementarea Condicii este mai amănunţită, cu elemente noi faţă de Fotino şi în total superioară celei propuse de acesta.

CONCLUZII GENERALE

Din cercetările de faţă rezultă că reglementarea protimisisului în opera juridică a lui M. Fotino nu este decît un aspect, deosebit de interesant, al crizei protimisisului cutumiar, şi ca atare, al proprietăţii feudale, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd începe procesul descompunerii feudalismului în ţările romîne.

Încadrînd studiul protimisisului în caracterizarea generală a operei lui M. Fotino, am putut lărgi perspectiva acestor cercetări speciale, şi rezultatele obţinute apar ca o contribuţie la cunoaşterea crizei structurii feudale a legislaţiei Ţării Romîneşti, aşa cum această problemă s-a pus în aceeaşi perioadă.

Atît criza protimisisului cutumiar cît şi aceea a legislaţiei feudale au apărut ca două importante probleme, care nu figuraseră în programul reformelor lui C. Mavrocordat, decît sub forma puţin cunoscutului proiect, rămas nerealizat, privind alcătuirea unei pravile în limba romînă *(Valachico idiomate)*, poate cu un pronunţat caracter canonic *(culegere* de *legi dumnezeeşti*[2] *— divinarum legum volumen)*, care urma să fie tipărită în Ardeal; atestat pentru Moldova, proiectul nu putea să nu îmbrăţişeze, în mintea domnului, şi Ţara Romînească.

A. *Trăsăturile generale ale operei juridice a lui M. Fotino*

1. Prima încercare efectivă de ieşire din criza sistemului cutumiar (obiceiul pămîntului), încă dominant în Ţara Romînească, se va produce, în condiţii nefavorabile de politică internă şi externă, sub Ştefan Racoviţă, o dată cu încercările acestuia de a stimula activitatea economică, la oraşe şi pe moşiile boierilor ce puneau accentul interesului lor pe specula dregătoriilor. Domnia urma să dea formă de drept domnesc unei cuprinzătoare antologii de legi civile şi de canoane bisericeşti, scoasă din culegerile de drept

[1] Acest termen era o inovaţie «savantă», de armonie a sistemului de drept, datorată dreptului domnesc, după ce într-o primă fază se aplicase termenul bizantin de 30 de zile.

[2] A se vedea Nicolaus Nilles, *Symbolae*, II, 1885, p. 1029.

bizantin și îndeosebi din Basilicale și Harmenopulos. Era o nouă formă, oficială, de receptare a dreptului bizantin, deosebită de aceea oficioasă, folosită de Pravilele din 1646 și 1652.

2. Din hrisovul de întărire, păstrat în copie,într-o formă care ne face să-l socotim un simplu proiect al actului, rezultă că noua pravilă nu era concepută ca o lege impersonală și directă a statului feudal — care nu se ridicase încă la această treaptă de « codificare legislativă » — ci ca un tratat al lui M. Fotino, mare paharnic, *aprobat de domnie* pentru uzul judecătorilor și împricinaților, ca un *manual de legi*, de tipul aceluia al lui Harmenopulos, dar sancționat de statul feudal.

3. Deși proiectul de hrisov vorbește și de folosirea obiceiului și a dreptului domnesc, Manualul conținea aproape exclusiv drept bizantin, prelucrat pentru nevoile locale, dar în așa fel încît *proiectul de hrisov să poată spune că textul este întocmai* cu « legile împărătești », ceea ce ar fi fost verificat de « oameni înțelepți », aluzie curioasă, dacă desemna controlul oficial al sfatului domnesc.

Unele materiale privind primele două surse (sisteme) de drept, au rămas (în *ms. gr.* 20 citat) neintegrate organic nici în textul din 1765, nici în cel din 1766, refăcut pentru a fi întărit de Sc. Ghica, al cărui hrisov, aflat în copie, pare de asemenea să fie doar proiectul actului respectiv.

4. Această metodă de legiferare apărea potrivită nevoilor de reformare a legislației, pentru asigurarea exploatării crescînde a producătorilor direcți, în condițiile descompunerii incipiente a orînduirii feudale, cînd regimul de clacă era în plină dezvoltare. Prin conținutul și tehnica sa « bizantinistă », Manualul lui M. Fotino, în ambele lui forme, era mult mai înapoiat decît prelucrările mai libere ce se alcătuiau cu materiale din dreptul roman al lui Justinian în țările bine intrate pe calea dezvoltării relațiilor capitaliste. Limba neogreacă în care era redactat, constituia un regres față de pravilele romînești din secolul al XVII-lea și l-ar fi împiedecat, chiar în caz de întărire domnească efectivă, să devină o legiuire folosită de largile pături ale celor interesați. Concepția unei « codificări » unitare a dreptului « politic » (civil) și a celui bisericesc era înapoiată, și la 1780 va fi părăsită. Tipărirea Manualului, anunțată prin proiectul de hrisov din 1765, neavînd loc niciodată, este o prezumție că Manualul n-a fost « sancționat » și n-a intrat în vigoare ca act de drept domnesc. Altfel, față de pravilele din sec. al XVII-lea, răspîndirea lui numai manuscrisă ar fi fost un regres, poate temporar, legat și de situația politică ce avea să evolueze spre război.

5. Noua concepție legislativă ce se afirma la 1765—1766 și va fi realizată în condiții superioare abia prin Pravilniceasca condică (1780).

6. Între Manualele din 1765—1766 și Pravilniceasca condică se inserează recent descoperitul Manual din 1777 al lui M. Fotino. El conținea o carte a IV-a — care după titlu apare, în principal, ca o adevărată culegere de obiceiuri, fiind în realitate o sinteză didactică a obiceiurilor aprobate în practica divanului și a normelor de drept bizantin, în materii civile reglementate divergent de cele două sisteme. Manualul a putut fi elaborat sub impulsul preocupărilor de reorganizare din timpul ocupației rusești (1768—1774) sau executat din însărcinarea lui Al. Ipsilanti după 1775, în cadrul noii politici legislative a acestuia, care, anticipînd propagandistic, a putut

anunța în hrisoavele din 1775, ca oarecum existentă, pravila pentru care Fotino avea deja două redactări utilizabile ca material pregătitor. Înclinăm să credem că lucrarea începută înainte de 1775 a fost adaptată, oarecum formal, cerințelor domnului, de altfel pe linia primului proiect de hrisov de întărire din 1765, prin intercalarea artificială, în masa bizantină, a cărții a IV-a. Asemănările, dar și deosebirile, dintre Manual și Condica din 1780 ne fac să credem că Ipsilanti, nemulțumit de rezultat și de unele soluții cu caracter « social », ca cele din titlul despre protimisis, a reluat opera de la capăt cu alți colaboratori. Un Atanase Comnen Ipsilanti, un I. Văcărescu, un Dimitrie Panaiotachi, mare clucer în 1779, și chiar Fotino în continuare — ceea ce explică întîrzierea apariției. De o plagiere de către Fotino, la 1777, a Pravilniceștii condici, alcătuită îndată după 1775, nu poate fi vorba.

7. Manualul din 1777, mai puțin răspîndit decît cel din 1766, a avut succes tîrziu și limitat tocmai prin cartea a IV-a care trebuie să fi circulat separat, dar, pe cît se pare, fără adausurile directe de drept bizantin din § 7—17. Un astfel de extras, atribuit în mod eronat lui Teodor Fotino, fiul lui Mihail și autor al unei *Istorii* a Daciei [1] în grecește (1795), a fost tipărit de Frații Tunusli ca Supliment la *Istoria Țării Romînești* a marelui ban Mihai Cantacuzino. Cum întreaga lucrare a devenit, curent, *Istoria lui Tunusli*, s-a născut la un moment dat tradiția, încă vie la finele sec. al XIX-lea, că Tunusli a colaborat la *Pravilniceasca condică*, tocmai din cauza existenței acestui supliment cu caracter « legislativ », asemănător ca metodă și conținut, cu Condica. Tradiția n-ar fi putut lua ființă, dacă Suplimentul n-ar fi fost în realitate opera unui colaborator efectiv în sensul și în condițiile arătate — al lui Ipsilanti, și M. Fotino, autorul Suplimentului apare ca jucînd acest rol din întreaga istorie a Manualului și a Condicii. Descoperirea copiei după Manualul din 1777 a făcut să cadă ipoteza lui C. A. Spulber, care atribuia lui Mihail Cantacuzino și paternitatea Suplimentului.

B. *Dezvoltarea protimisisului în al treilea pătrar al secolului al XVIII-lea în lumina operei juridice a lui Fotino*

1. La 1765, protimisisul, ca formă fundamentală de condiționare feudală a tuturor formelor de stăpînire asupra pămîntului și robilor, era în plină criză. Cu un conținut de clasă diferit, contradicțiile care măcinau protimisisul cutumiar erau resimțite de fiecare categorie socială interesată. Acest conținut diferea după cum protimisisul servea moșnenilor, ca mijloc de apărare, sau boierilor ca metodă de cotropire a ocinelor și destrămare a devălmășiilor moșnenești; după cum boierul, mănăstirea, moșnenii sau tîrgoveții, în măsura *variabilă* în care dispunea fiecare de mijloace bănești, invocau protimisisul pentru întărirea poziției lor social-economice, sau se vedeau grav stînjeniți, prin preferința invocată (de rude; devălmași; vecini; primi-stăpînitori, țărani dependenți în raport cu stăpînul care arenda, la început pășunile și fînațurile, mai tîrziu întreaga moșie), în libera dispoziție asupra bunului ce ar fi voit să valorifice. Dispăruse însă, prin efectul reformei lui C. Mavrocordat,

[1] La care se face aluzie în titlul Suplimentului, fără a se da numele autorului.

protimisisul la vînzările de rumîni și problema aplicării lui sub forma de răscumpărare (preferențială, obligatorie pentru boier) din rumînie.

2. Condițiile pentru limitarea substanțială a protimisisului încă nu erau coapte. Inegala dezvoltare a feudalismului romînesc făcea ca în tot secolul al XVIII-lea și chiar în cel următor, restricțiile de « protecție solidaristă » (în cadrul familiei, devălmășiei, vecinătății de hotar), legate de protimisis, să apară încă utile pentru fiecare din categoriile interesate.

3. Dar toate aceste categorii — inclusiv clasa dominantă, marea beneficiară a sistemului, pe care înțelegea pînă la urmă să-l mențină — suportau urmările unei reglementări cutumiare neprecise a protimisisului: termene lungi, procedură greoaie, lipsă de rigoare în aplicarea decăderilor și a prescripției, totul într-un regim funciar fără cadastru și evidență de stat a mutațiilor. Această nesiguranță a regimului proprietății servea clasei dominante ca mijloc de exercitare a celor mai grave abuzuri față îndeosebi de moșneni, care scăpaseră de acțiunea de rumînire cu ocină cu tot, dinainte de 1747; iar pentru moșneni, ca temei juridic al unei îndîrjite, dar ruinătoare rezistențe, formă a luptei de clasă dusă cu mijloace legale, ceea ce alarma cîrmuirea de stat și exaspera clasa dominantă, impunîndu-le căutarea unor măsuri « reformatoare ».

4. Receptarea obișnuelnică a unor norme bizantine, menite să îndrepte aceste neajunsuri ale protimisisului cutumiar, începuse de la finele sec. al XVII-lea. Purtat de interese imediate puternice, obiceiul opunea rezistență, apărînd maselor populare preferabil « inovațiilor » suspecte — aici legate și de o lege *străină* — ale clasei dominante. De unde anarhia legislativă la care se referea M. Fotino în 1777, și care contrasta cu tendința clasei dominante de a-și consolida unilateral stăpînirea feudală a pămîntului, dîndu-i o formulare juridică precisă. La 1747, exproprierea formală a « rumînilor cu moșie » de orice pretenție asupra ocinelor pe care fuseseră cnezi, pentru ca boierii și mănăstirile să le stăpînească *singuri*, fusese un pas important pe această cale. Și în materie de protimisis un obiectiv al clasei dominante trebuia să fie « siguripsirea » proprietății (pe care în 1785 Sobornicescul hrisov o lega, în Moldova, tocmai de principiile dreptului bizantin).

5. Manualul lui M. Fotino din 1766 (și probabil și cel din 1765) încerca să rezolve criza protimisisului printr-o reglementare exclusiv de drept bizantin (un rezumat din nearalele receptate de Harmenopulos). Reforma însă nu s-a impus. Sistemul bizantin al protimisisului era legat de condiții social-politice depășite, înapoiat ca tehnică și lacunar față de formele instituției în obiceiul pămîntului.

6. În condițiile economice și politice asigurate prin pacea de la Küciük-Kainargi, a devenit posibilă o nouă formulă de reformare a regimului cutumiar al protimisisului. Ea a fost realizată de Pravilniceasca condică.

7. Trecerea către această reformă amplă, care se va impune în mare parte, se făcuse prin reglementarea protimisisului în cartea a IV-a a Manualului din 1777 al lui M. Fotino (titlurile despre protimisis și despre țigani). Aci se găsește consacrat protimisisul clăcașilor la arendarea moșiei și protimisisul rudelor vînzătorului la vînzările de țigani (cu un început de limitare); apar pentru prima dată sancțiuni civile în cazul cînd se ocolește protimisisul;

decăderile și prescripția precis reglementate ca și interzicerea răscumpărării după o primă renunțare, tind, fără a se limita principial protimisisul — să dea transacțiilor asupra proprietății siguranța cerută. Nevoile specifice ale devălmășiilor moșnenești nu sînt ținute în seamă (ca în Manualul lui Donici, în Moldova, la 1814). În schimb, dînd expresie unei vii lupte de interese între clase și în sînul boierimii, Fotino a încercat la 1777 să realizeze, cu ajutorul unor vechi texte bizantine din sec. X, căzute în desuetudine, o reformă cu caracter «social» mai largă decît cea pe care boierimea pămînteană o va accepta și chiar o va promova în Moldova, la 1785, prin Sobornicescul hrisov. Fotino a încercat să interzică actele juridice, în frunte cu *dania* silită, prin care cei puternici cotropeau ocinele micilor proprietari, îndeosebi din satele moșnenești. Pe aceeași linie, el încerca să consacre un protimisis al locuitorilor din sate la vînzarea moșiei stăpînului local, în care ei erau devălmășiți, și fără de care nu s-ar fi putut hrăni, acest protimisis părînd a fi acordat obștii țăranilor clăcași, deoarece țăranii proprietari (moșneni) l-ar fi avut și fără această dispoziție specială; textul prevedea și un termen de 4 luni pentru strîngerea banilor de care țăranii aveau nevoie în vederea precumpărării. În mod semnificativ, toate aceste inovații cu caracter social ale lui Fotino, n-au trecut în Pravilniceasca condică, ceea ce dovedește că domnul și categoriile sociale pe care se sprijinea direct, erau lezate în interesele lor de o astfel de reformă. Astfel de contradicții au putut juca un rol hotărîtor în înlăturarea operei lui Fotino pentru a se păși la alcătuirea unei pravile mai conformă cu unele puncte esențiale din programul social-politic al domnului.

Obiceiurile de protimisis receptate în Manualul din 1777 ca și cele contrare regulilor consacrate de Manual, au avut soarta obiceiului în general, mai sus arătată, cei interesați la menținerea acestor obiceiuri opunînd o vie rezistență.

Cu toată preocuparea de a se ține seama de obiceiul pămîntului și de a se realiza *sinteza* amintită, evocată de titlul cărții a IV-a, în materie de protimisis se enunța de la început (§ 1) că instituția se cîrmuiește după novela lui Constantin Porfirogenitul, puternic adaptată realităților locale, iar partea receptată direct din novelă (§ 7—17) era mult mai importantă decît aceea (§ 1—6) în care obiceiul era în parte consacrat. Sinteza între obicei și dreptul receptat se făcea — și în formă și în fond — în favoarea celui din urmă, căruia i se atribuiau exclusiv chiar unele elemente ale obiceiului pămîntului, comune celor două sisteme. Totuși, chiar sub această formă, reglementarea protimisisului în Manualul din 1777 este o reglementare de drept feudal romîn, care nu poate fi înțeleasă decît în raport cu nevoile interne și cu acțiunea factorilor locali de dezvoltare istorică.

Înseși variațiile neîncetate ale receptării bizantine — la 1766, la 1775, la 1777, la 1780 — neclaritățile și confuziile ei, oglindesc criza orînduirii feudale din Țara Romînească și incapacitatea clasei dominante de a realiza o adevărată reformă legislativă, a cărei necesitate era unanim recunoscută. Tabloul complicat al receptării oficiale a dreptului bizantin, la care am ajuns în materie de protimisis, dovedește că în perioada de care ne-am ocupat impreciziunea și contradicțiile sistemului anterior de drept erau combătute și înlocuite cu forme de drept receptat, în continuă fluctuație, nelipsite nici de impreciziune, nici de contradicții.

8. În cunoașterea primei etape a procesului de descompunere feudală, în Țara Romînească, studiul importantei opere juridice a lui M. Fotino — din punctul de vedere al transformărilor structurale ale legislației și al dezvoltării unor instituții fundamentale, ca protimisisul — prezintă un interes deosebit. Acest studiu se impune cu atît mai mult cu cît cercetarea acestei opere în istoriografia burgheză a fost exclusiv descriptivă, incompletă și nelipsită chiar de erori materiale[1].

ВОПРОС О ЗАКОНЕ ПРЕДПОЧТЕНИЯ (PROTIMISIS) В «СБОРНИКЕ ЗАКОНОВ» МИХАИЛА ФОТИНО (1765, 1766, 1777

РЕЗЮМЕ

Автор изучает применение закона предпочтения в трех вариантах «Сборника законов», составленных Михаилом Фотино (Фотинопулосом) в 1765, 1766 и 1777 гг., составленном на народном греческом языке, а также в (юридическом) «Приложении» анонимного автора к «Истории Валахии», изданной братьями Тунусли (Вена, 1806 г.), причем само это «Приложение» является ничем иным как содержащим 11 статей отрывком из IV книги III варианта 1777 г. «Сборника» Фотино (единственная рукописная копия которого на греческом языке хранится в Библиотеке Академии РНР под № 1195).

В «Сборнике» 1765 г., повидимому, существовала статья о законе предпочтения во II томе, который утерян. Автор приводит доказательства, подтверждающие заявление К. Лицики в 1909 г. (голословно опровергаемое И. Перецом) об отсутствии этого тома.

В «Сборнике» 1765 г. закон предпочтения регламентируется во II томе в специальной статье, содержащей 9 параграфов и примечание, взятое из Гарменополя, без ссылки на местное обычное право, которому он по существу не противоречит. При этом, однако, игнорируются некоторые важные местные особенности закона предпочтения, связанные с системой румынской общинной собственности (devălmășie). Ударение делается на уточнении письменной регламентации и фиксации терминов, преследуя консолидацию феодальной собственности в период, когда разложение феодальных отношений находилось еще в своей начальной стадии.

---

[1] În ceea ce privește oglindirea soluțiilor « legislative » din opera lui Fotino, în practica instanțelor feudale ale țării, și rezistența obiceiului la multe din inovațiile de acest fel, chiar cuprinse în pravila oficială a țării, problema nu poate fi cercetată decît pentru întreaga perioadă 1765 1818 (și chiar pînă la 1840), și în raport cu toate textele de drept scris, în primul rînd Pravilniceasca condică și Legiuirea Caragea. O astfel de cercetare nu intra însă destul de organic în planul studiului nostru, și de aceea noi am rezervat-o pentru un capitol din lucrarea noastră citată despre *Dreptul de protimisis*, în curs de publicare, la care trimitem pentru documentarea necesară în această direcție.

Эти два сборника, повидимому, не стали официальными кодексами, поскольку копии подтвердительных грамот 1765 и 1766 гг. являются простыми проектами, не получившими официального характера, а с другой стороны ни один документ не подтверждает признание сборника в качестве официального кодекса.

Сборник 1777 г. (III вариант) содержит синтез принятого права и местного обычного права, предвещающий с точки зрения установки (но не техники изложения) линию «Правилничаска Кондикэ» (1780 г.). Сохранилось, однако, добавление с регламентацией, точно повторяющей византийское право, изложенное согласно уже установленной традиции. Оно не фигурирует отдельно в «Кондикэ» 1780 г. и отсутствует в «Приложении», изданном в 1806 г.

Согласованность обсуждаемых текстов позволяет автору показать ведущую роль «Сборника» 1777 г. в разработке «Правилничаска Кондикэ», разрешив ряд неясных вопросов, связанных с происхождением «Приложения», с заглавием, под которым его напечатали братья Тунусли, и с ошибочным традиционным мнением, согласно которому последние якобы участвовали в составлении «Кондики» 1780 г. В статье о законе предпочтения из «Сборника» 1777 г. и «Приложении» содержатся ценные данные об устойчивости местного закона предпочтения; в то же время эти материалы показывают, что точка зрения Фотино по данному вопросу, а также по вопросу о продаже цыган и аренде имений (закон предпочтения барщинных (clăcaş) и бывших крепостных (rumîn) крестьян, до 1746 г.) отличается от точки зрения византийского права. Автор освещает роль внутренних факторов в применении византийского права, широко принятого в этот период, но в конечном счете все же действовавшего как *система румынского феодального права* (этому аспекту вопроса было посвящено теоретическое исследование автора, опубликованное ранее в Mélanges H. Lévy-Bruhl, Париж, 1959.).

LE DROIT DE PRÉEMPTION DANS LES « MANUELS DE LOIS » DE MICHEL PHÔTEINOS (1765, 1766 et 1777)

RÉSUMÉ

Après avoir esquissé le développement général de la protimêsis dans le système de la coutume jusqu'au XVIIIe siècle, l'auteur étudie la réglementation du droit de préemption (protimêsis) ou de retrait dans les *trois types* du « Manuel de lois », composés en grec populaire par Michel Phôteinos (Phôteinopoulos) en 1765, 1766 et 1777, ainsi que dans le Supplément juridique anonyme, ajouté par les frères Tounousli à leur édition de l'« Histoire de Valachie » (Vienne, 1806, chronique grecque de Michel Cantacuzène). Ce Supplément n'est qu'un extrait de 11 titres du livre IV du Manuel de Phôteinos dans sa version de 1777, qui constitue le type III de cette œuvre (ms.

gr. 1195 de la Bibliothèque de l'Académie de la R.P.R.). Avant la découverte en 1950 du manuscrit 1195, C. A. Spulber attribuait le Supplément à Michel Cantacuzène.

Dans le Manuel de 1765, un titre sur la protimêsis devait, sans doute, figurer au tome second qui s'est perdu, car les mss. gr. 20 et 21 de la même Bibliothèque ne contiennent, ainsi que Litzica l'a remarqué en 1909 sans fournir ses preuves, que les tomes I et III de l'ouvrage. Peretz, vers 1928, se fiant au souvenir d'un contrôle qui remontait au moins à 1916, affirmait que le codex 21 renfermait les deux premiers tomes du Manuel. Les preuves qu'apporte l'auteur donnent raison à Litzica.

Dans le Manuel de 1766, le droit de préemption est réglementé au tome second, sous un titre à part (9 §§ et 1 scholie), extrait d'Harménopoulos qui s'appuyait sur les novelles bien connues; la coutume n'était pas mise à contribution par Phôteinos. Dans son essence, cette réglementation concordait avec le régime du retrait coutumier, dont cependant certains aspects importants et surtout des particularités se rattachant à la propriété commune des paysans libres *(moşneni)* étaient ignorés. En dépit de quelques contradictions dans l'aménagement des textes, l'œuvre ainsi réalisée se recommandait par la sécurité résultant de son caractère écrit et par la préoccupation d'introduire des délais fixes de déchéance et de prescription. Ce progrès était réclamé par la crise des relations féodalès, telle qu'elle se reflétait dans le régime du retrait, et ce progrès devrait être élargi au fur et à mesure que les nouvelles relations capitalistes allaient avoir besoin d'un statut mieux consolidé de la propriété foncière.

Aucun de ces deux Manuels, qui consacraient leur troisième livre au droit canonique, ne semble être devenu le code officiel du pays, car les copies des soi-disant chrysobulles de confirmation de St. Racovitza (1765) et de Sc. Ghika (1766) ont plutôt l'air de simples projets. L'existence, à partir de 1765 ou de 1766, d'un code officiel, ou l'application officielle du Manuel de Phôteinos, comme recueil privé de lois byzantines (obligatoires en tant que telles), ne sont attestées par aucune information contemporaine ou ultérieure.

Le Manuel de 1777 (type III) réalise dans son IVe livre une synthèse de la coutume, de certaines dispositions nouvelles appartenant au droit princier et du droit romano-byzantin, coutumièrment « récepté » et appliqué dans la pratique du divan du pays. Par sa conception générale (déjà esquissée dans les projets des chrysobulles de 1765 et 1766), plus que par sa technique de rédaction, ce IVe livre ouvre la voie où s'engagera la *Pravilniceasca condică* de 1780 (le code Ypsilanti). Mais cette innovation était encore encadrée par 6 autres livres consacrés aux principaux secteurs traditionnels du droit féodal, selon la systématisation byzantine, et renfermant des dispositions de même origine. Le Code de 1780 ne retiendra et ne développera que la méthode du IVe livre du Manuel de Phôteinos; d'autre part, sa publication simultanée en version roumaine lui a assuré une audience auprés des couches plus larges d'intéressés, que les recueils au codes rédigés uniquement en langue grecque n'ont jamais pu connaître.

La concordance des textes étudiés permet à l'auteur d'illustrer le rôle général du Manuel de 1777 dans l'élaboration de la *Pravilniceasca condică*. Par une série de recoupements, l'auteur essaie d'apporter des éclaircissements

sur l'origine et le sort du *Supplément*, sur le titre sous lequel il fut rattaché à l'ouvrage principal, ou encore sur la tradition erronée selon laquelle les frères Tounousli auraient collaboré à la rédaction du Code de 1780.

Les dispositions sur la protimêsis qui figurent dans le Manuel de 1777 (respectivement dans le Supplément) fournissent des indications précieuses quant à la vitalité du régime coutumier du retrait; elles prouvent que Phôteinos était pleinement conscient des différences existant entre la protimêsis bizantine et le retrait local traditionnel; c'est pour reconnaître ce fait qu'il se réfère lui-même aux formes spécifiques de retrait coutumier en matière de ventes de tziganes (esclaves) et en matière d'affermage des terres, consenti par les féodaux aux éléments étrangers ou indigènes qui commençaient d'en faire un objet de spéculation, dont le caractère capitaliste, sous une forme incipiente, s'accusera par la suite (droit de préemption reconnu aux paysans corvéables, établis sur le domaine donné à bail, et, avant 1747, aux serfs qui y étaient attachés).

L'auteur met en lumière le rôle des facteurs internes dans l'utilisation du droit byzantin qui a fait l'objet d'une réception massive durant cette période. Ce processus est rattaché à la fonction générale du droit romano-byzantin (laïque et canonique), en tant que l'un des systèmes du droit féodal roumain, à côté des autres systèmes que sont la coutume, le droit princier et le droit de la suzeraineté ottomane, dont la complexe interdépendance, au service d'une âpre domination de classe, a été exposée par l'auteur dans une étude parue dans les *Mélanges H. Lévy-Bruhl* (Paris, 1959).

CARTEA DE CÎNTECE A LUI EVSTATIE DE LA PUTNA

DE

R. PAVA

Muzeul de istorie din Moscova și Academia de Științe din Leningrad posedă fiecare cîte o parte dintr-o culegere de cîntări bisericești scrisă în Moldova, la începutul secolului al XVI-lea [1]. Este vorba de ciudatul irmologhion cu criptograme al protopsaltului Evstatie de la Putna, lucrare des pomenită de cercetători, dar în realitate prea puțin studiată.

Manuscrisul a fost semnalat acum 79 de ani de Emil Kałužniacki, pe care însă nu l-au interesat decît textele cifrate cu care este presărată întreaga lucrare [2]. După optsprezece ani, A. I. Iațimirski publică un studiu mai complet al cărții lui Evstatie, făcînd descrierea manuscrisului pe care o întovărășește de numeroase facsimile, transcriind în slavonă textele criptografiate [3].

Documentîndu-se numai din lucrarea lui Iațimirski, atenția cercetătorilor noștri s-a concentrat doar asupra slovelor glagolitice folosite pe alocuri în manuscris [4].

Muzicologii pînă de curînd au ignorat această lucrare. Doar Palikarova Verdeil [5] studiază în treacăt cîteva facsimile publicate de Iațimirski, reproducînd părerea acestuia că lucrarea ar fi o simplă copie după un model bulgăresc.

---

[1] Muzeul de istorie din Moscova, Colecția V. I. Sciukin, nr. 350 și Acad. de științe din Leningrad, colecția A. I. Iațimirski, nr. 16. Iațimirski a afirmat că cele două părți ale manuscrisului actual ar fi două copii independente, provenite una de la mînăstirea Putna și cealaltă de la mînăstirea Dragomirna. În realitate, ambele fragmente fac parte din același manuscris original al protopsaltului Evstatie de la Putna.

[2] E. Kałužniacki, *Beiträge zur älteren Geheimschrifte der Slawen*, Viena, 1883.

[3] A. I. Iațimirski, *Кириловские нотные рукописи с глаголяскими таинописными* (Древности труды слав. ком. Моск. Арх. Общ. III, 1901, p. 149—163), republicat împreună cu alte cinci studii în broșura *Шесть статей по славянской и русской письменности*. Moscova, 1901.

[4] I. Bărbulescu, *Felurile de scriere la romîni*, în *Fonetica alfabetului cirilic* în *textele romîne din veacul XVI și XVII*, Buc., 1904; D. P. Bogdan, *Din paleografia slavo-romînă*, în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, I. Ed. Acad. R.P.R., p. 106, și alții. E locul însă să precizăm că în mod greșit se consideră glagoliticele din textul lui Evstatie ca niște străvechi variante ale slovelor obișnuite așa cum le întîlnim în Psaltirea Scheiană (Cf. J.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, vol. I, Buc., 1916, p. CXIV). Evstatie utilizează slovele glagolitice numai ca pe o scriere secretă, așa cum aiurea alții au folosit literile runice sau ebraice.

[5] R. Palikarova Verdeil, *La musique by"antine chez les Bulgares et les Russes*, Copenhaga, 1953.

Ori, pe lîngă faptul că acest manuscris unic ilustrează stadiul muzicii psaltice în Moldova de acum 450 de ani, avem multe indicații că în cuprinsul lui există și unele creații autohtone.

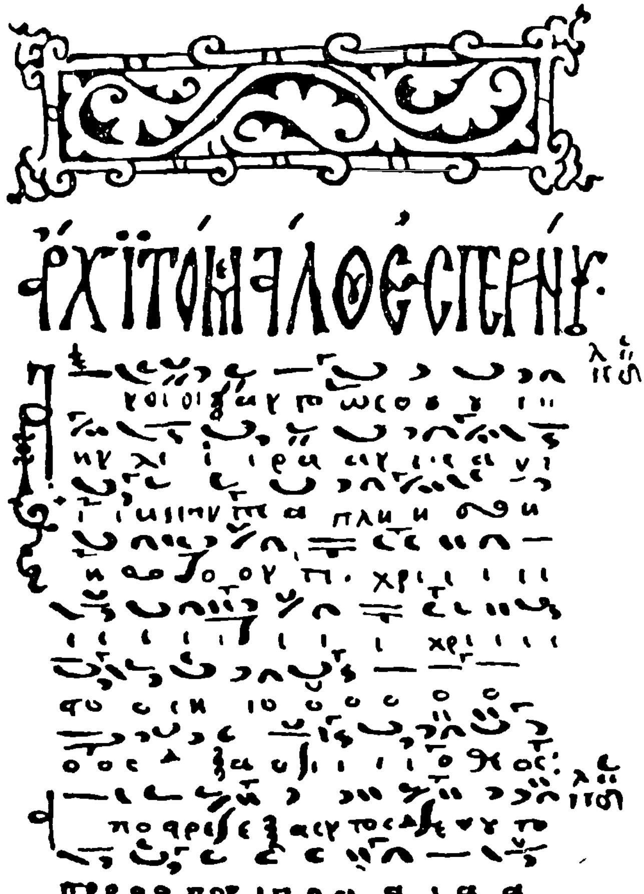

Fig. 1.—Prima pagină a cărții protopsaltului Evstatie. Titlul grecesc άρχι τόυ μεγάλου εσπερίνου [începutul vecerniei mari] este scris cu slove chirilice cu ligmente.

Lucrarea în sine este foarte ciudată, mai ales prin notele explicative ce întovărășesc cîntarile, explicații care însă pe un neinițiat mai mult îl încurcă, deoarece sînt scrise cu diferite alfabete secrete.

Cele mai multe din aceste însemnări, redactate în slavonă și apoi cifrate, sînt banale, conținînd mai mult indicații pentru cîntăreț ca: *Liniștit pe glasul al optulea. Aci se sfîrșesc alilutiarele. Stiheră pentru cinstirea sfintei Paraschiva etc.*

Cînd însă însemnarea este mai importantă, mai ales cînd Evstatie vorbește chiar de el, criptograma este amplificată și capătă forme ornamentale care ocupă cîte o pagină întreagă (fig. 3, 4, 5).

Nu ne vom opri asupra laturii criptografice a acestor texte pe care sub aspectul acesta le vom analiza poate în alt studiu. Pentru ușurință redăm citatele noastre direct în transcriere. Cititorii curioși vor putea însă descifra personal criptogramele reproduse în facsimile cu ajutorul alfabetelor din tabloul din fig. 2.

Despre persoana lui Evstatie nu știm decît ce ne spune el în însemnări și ce se mai poate desluși printre rînduri.

Era un abil caligraf, cu un simț artistic destul de dezvoltat. Frontispiciile pe care le desenează (fig. 1) fără să trădeze prea multă originalitate, sînt totuși frumoase

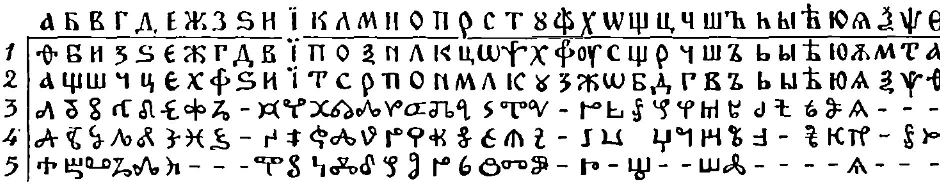

Fig. 2. — Cele cinci alfabete folosite de Evstatie la cifrarea fragmentelor studiate în acest articol. Cel inferior este o variantă a alfabetului glagolitic. Elemente glagolitice apar și în alfabetele 3 și 4.

și liber executate. În unele pagini, așa cum am mai spus, textul este dispus în mod ornamental, folosind ca motiv unic crucea care este tratată într-o serie de variante interesante.

Incontestabil că era un om cult pentru vremea lui. Pe lîngă slavonă cunoștea și limba greacă. Afară de unele titluri și cuvinte grecești, pe care le strecoară în însemnări, are și cîteva cîntări redate în întregime grecește, pagini evident copiate, dar scrise cu caligrafia curentă a aceluia care știe ce scrie.

Într-una din criptogramele lui decorative Evstatie și-a lăsat o adevărată carte de vizită (fig. 3). În textul care constituie cadrul compoziției, dacă pornim din centru, pe orice direcție mergem, citim fraza: сиа твореииа евстатиева adică: *Aceasta este lucrarea lui Evstatie*. În cele patru cartiere sînt enumerate artele pe care le stăpînea: граматікиа — и сіа вѣтіа — сіа риториа — и филктіе, sau în traducere: GRAMATICA, MUZICA, ORATORIA și FILTELE, un quadrivium care ne sugerează că de departe ajunsese la urechea lui și un zvon despre artele liberale clasice.

Prin *gramatikia* nu trebuie să înțelegem știința regulilor vorbirii. Aci este vorba de teoria muzicii psaltice, care pînă în secolul nostru și-a păstrat acest nume [1]. Gramatica era știința cîntării după note sau a transpunerii pe note a unui cîntec, meșteșug care deseori transformă pe psalt în compozitor.

În continuare, Evstatie revendică și arta interpretării muzicale (вѣтіа), pe care se pare că ține să o diferențieze de *gramatikia*, care desigur că în concepția lui reprezenta doar latura tehnică a muzicii.

[1] Cf. Anton Pann, *Mică gramatică muzicală*, Buc., 1854; Ionescu Neagu, *Gramatica muzicii bisericești*, Buc., 1897; Costea G. Croitorul și Lungu N., *Gramatica muzicii psaltice*, Buc., 1951 etc.

Ritoria cu care se mîndrea Evstatie era meşteşugul de a rosti cazanii la diferite praznice.

În sfîrşit, *filtele*, cu care îşi încheie prezentarea se traduc prin *scriere cifrată*.

Cuvîntul are o origine obscură. Unii îl derivă din « *effata* » (deschide-te), cuvînt aramaic, care după evanghelistul Marcu ar fi fost rostit de Isus Cristos atunci cînd dă

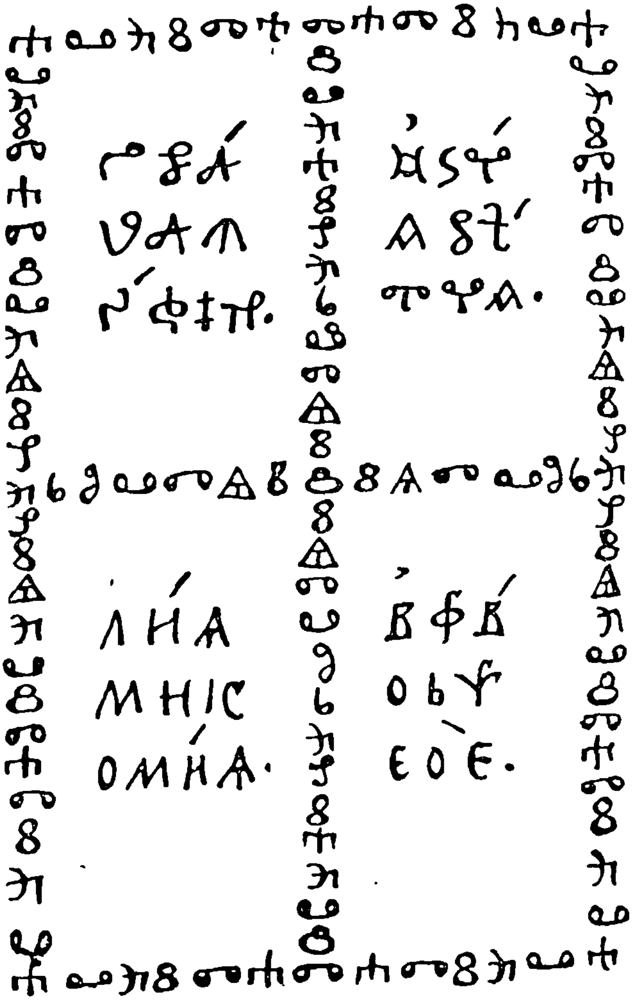

Fig. 3. « Cartea de vizită » a lui Evstatie. Folosind alfabetul nr. 5 din fig. 2, pornind din centrul figurii, în toate direcţiile citim: сиѧ творенїѡ єустатиєва. În spaţiile interioare, sus în stînga, cu alfabetul nr. 4 citim: грамативкїѧ. Alături, cu alfabetul nr. 3 urmează: и сїѧ вѣрїѧ Jos în stînga, cu alfabetul nr. 2, continuă: сїѧ риторїѧ În sfîrşit, în ultimul compartiment, utilizînd alfabetul nr. 1 se descifrează: и фильтеле.

grai unui surdo-mut (Evanghelia lui Marcu, VII, 34) [1]. În felul acesta *filta* ar fi formula prin care un text mut pentru profani glăsuiește pe înțeles celor care îi cunosc tîlcul. Noi însă credem că *filta* este mai degrabă o metateză populară a cuvîntului grecesc τύφλα = *orbire*, care se potrivește mai bine acestor metode de scriere ocultă.

Filtele apar frecvent în textele medievale de la noi și de aiurea, fiind folosite de grămătici mai ales ca să-și camufleze numele.

În mod aparent, practica aceasta era un semn de discreție și de umilință călugărească [2]. Dar cum aceste alfabete erau bine cunoscute de toți pisarii, discreția aceasta criptografică ne apare mai mult ca o manifestare de snobism a timpului.

Într-o vreme cînd știutorii de carte constituiau o elită, cunoașterea și a unui asemenea scris « filosofesc » conferea scribului un prestigiu de care era mîndru. Este interesant de observat că ilustre personalități ca François Villon, Giambattista della Porta, Geronimo Cardano, Athanasius Kircher și chiar lordul Francis Bacon nu s-au putut sustrage acestei mode, așa că filtele lui Evstatie nu ne surprind. Înclinăm să credem că știința notației muzicale, care în fond era tot un alfabet cunoscut doar de inițiați, l-a condus în mod natural pe Evstatie și spre criptografia propriu-zisă.

Interesantă este terminația romînească a cuvîntului filt*ele*, într-un text ce se pretinde slavonesc. Acest lapsus calami, care se mai repetă și în alte părți ale manuscrisului (ex. aliluiar*ele*, sau cratim*ele*), este un indiciu prețios că Evstatie nu era un cărturar străin rătăcit pe la noi, ci moldovean [3].

Afară de titlul de protopsalt — prim cîntăreț — Evstatie își mai atribuie și pe acela de *demestic*. În marile biserici din Constantinopol funcția de δομεστικὸς era cea de dirijor de cor [4]. E însă puțin probabil ca la Putna să fi funcționat și o asemenea formație muzicală. În genere acest titlu era sinonim cu cel de protopsalt (cf. Miklosich).

Cartea lui Evstatie are o scurtă introducere cifrată dispusă în formă de cruce întreită (fig. 4), care se citește astfel: зде починает сѧ твореніѧ евстатиева, протоѱалта ѿ пѹтенскаго монастирю, въ дни благосестиваго и христолюбиваго господина нашего Іѡана Богдана воеводе. [Aci începe lucrarea lui Evstatie, protopsalt de la mînăstirea Putna în zilele binecinstitorului și iubitorului de Hristos domnul nostru Ioan Bogdan voevod].

Între brațele crucii citim: сіа книга нарече сѧ прѣмѫдра. конец [Această carte a fost numită înțeleaptă. Sfîrșit.]

Ca încheiere a cărții, într-o altă compoziție cruciformă (fig. 5) este amplificată aceeași însemnare: протоѱалта евстатіе ѿ пѹтенскаго монастирѣ исписа сіѧ книга о пѣти, ѿ твореніа своѧ, въ дни благочестиваго и христолюбиваго господина нашего Іѡана Богдана воеводы господарѣ земли молдовлахиской въ лѣто седмо тисѫщное и девѧтнадесѧтое лѣ о мѣсеца юніа единнадесѧте днь [Protopsaltul Evstatie de la mănăstirea Putna a scris această carte de cîntece, din creația sa, în zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorul domnul nostru Ioan Bogdan voevod, domnul țării Moldo-Vlahiei, în anul șapte mii nouăsprezece (1511), în luna iunie, ziua unsprezece.]

---

[1] M. V. Speranski, *Тайнопис й югослависких и русских памятниках писмо*, Leningrad, 1929.

[2] Emil Vîrtosu, *Din paleografia chirilică romînească*, în *Documente privind istoria Romîniei, Introducere*, vol. I, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1956, p. 304.

[3] Pentru forme morfologice romînești strecurate de pisari în texte slave, vezi Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea al XIV-lea*, Buc., 1956.

[4] C. Erbiceanu, *Cîntarea și imnografia în biserica primitivă*, în « Biserica ortodoxă romînă », an VII (1883).

Expresiile „исписа" și „творениа своа" din acest text sînt destul de echivoce, putînd să indice atît o *copie*, cît și o *creație originală*. Evident că nu ne putem gîndi

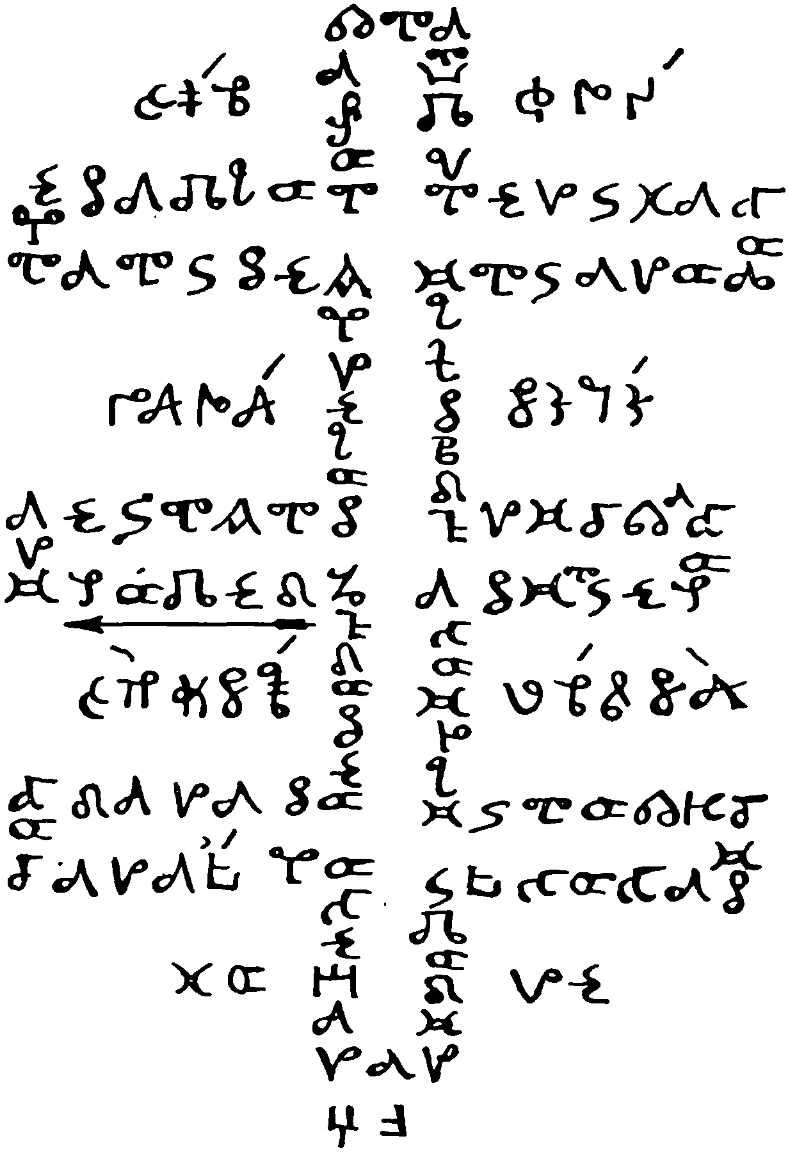

Fig. 4. — Pagina cu introducerea cifrată. Lectura textului începe din punctul marcat cu o săgeată și ocolește toate meandrele figurii, pînă reajunge în locul de pornire. Descifrarea se face cu ajutorul alfabetului nr. 3 din fig. 1. Textul dintre brațele crucii se citește cu ajutorul alfabetului nr. 4. Evstatie comite însă unele greșeli de cifrare, încurcînd pe alocuri alfabetele.

ca un volum de 400 de pagini de muzică să fie opera lui exclusivă, mai ales cînd știm că a fost scris într-o epocă în care noțiunea de proprietate artistică era

Fig. 5. — Pagina cu încheierea. În manuscrisul original, slovele exterioare și cele ce constitue crucea centrală sînt scrise cu chinovar. Pornind din centrul figurii, în toate direcțiile se citește de mai multe ori textul: сїа книга, сїа пѣсни приносит [Această carte, aceste cîntece le dărueşte]. Dreptunghiurile interioare sînt scrise cu cerneală neagră și se citesc normal, textul continuîndu-se dintr-un compartiment în celălalt.

foarte vagă, iar reproducerea servilă a lucrărilor venerabile era considerată ca act de pietate.

Deși alcătuit între anii 1504 și 1511, sbornicul lui Evstatie este scris cu sistemul de notație muzicală numit în literatura de specialitate « medio-bizantină », caracteristică

epocii anterioare secolului al XII-lea [1]. Inovațiile introduse de Ion Cucuzel cel Bătrîn abia se întrevăd în textul lui Evstatie. Acest anacronism a determinat pe Iațimirski să considere această carte drept o copie după un vechi manuscris bulgăresc, a cărui notație a reprodus-o cu fidelitate [2].

O analiză chiar superficială a cărții exclude însă ipoteza unei copii « în bloc ». De pildă unele indicații de tipic bisericesc, intercalate în text, deși sînt scrise slavonește au o morfologie romînească: зде почннает кратнмнле [aci încep cratimele] sau зде почннает алнлꙋнарıле [aci încep aliluiarele , care n-ar fi putut figura într-un original străin.

Lucrarea lui Evstatie ne apare ca o compilație efectuată chiar de el, în care putem desluși multiplicitatea surselor. De pildă *o cratimă pentru cinstirea sfîntului Ioan de la Suceava* n-a putut fi compusă decît cel mai devreme la începutul veacului al XV-lea ceea ce exclude ipoteza unei copii integrale după un original din veacul al XII-lea.

Arhaismul notației se explică mai degrabă prin preponderența culturii slave în secolele XV și XVI, care nu era prielnică răspîndirii inovațiilor bizantine. Cînd mitropolitul Iosif și întreg clerul moldovean își îngăduiau fără multe mustrări de conștiință să suporte ani de-a rîndul anatema patriarhiei din Constantinopol cu care se aflau în conflict [3], rezistența față de influența grecească s-a manifestat în mod tacit și pe tărîm muzical, așa că reformele lui Ion Cucuzel au rămas în afara granițelor țării.

Socotim că unul din cele mai de seamă merite ale lui Evstatie este acela de a fi pus pe note și unele bucăți care se cîntau numai « după ureche ». Se știe că în cazurile de transcriere din memorie fondul primitiv al compoziției se împletește foarte adesea cu elemente personale introduse de transcriptor. Ca și lăutarii de azi, care cînd n-au prins bine o melodie crează cu dezinvoltură variante de multe ori mai interesante decît originalul, tot astfel și cîntăreții de strană, care știu să pună pe psaltichie orice text, au folosit întotdeauna cu multă libertate improvizația, ori de cîte ori i-a trădat memoria.

În situația aceasta devine imposibil să hotărăști unde se termină creația primară și unde începe remanierea psaltului. Cîteva însemnări cifrate ne pot însă ajuta să ne facem o părere mai exactă în privința originii unui mic număr de cîntece.

Astfel un heruvic are mențiunea: сьи херꙋвикь есть нзбран от асматнкона [acest heruvic este ales dintre cîntecele <grecești>]. Cuvîntul ασματικολ ne spune limpede că el a folosit o culegere greacă.

La sfîrșitul altei cîntări apare specificația: сьн херꙋвнк есть н на дрꙋгое мѣсто [acest heruvic mai este și în altă parte]. Este o mărturisire cinstită că heruvicul respectiv e copiat dintr-o sursă pe care însă nu o menționează.

În alte cazuri totuși numele autorului este indicat. Ex. твореннa агалнановo [opera lui Agalian], sau сьн херꙋвнк твореннa агаѳонова [acest heruvic <este> opera lui Agathon.]

Pe marginea unui alt cîntec figurează o însemnare care apare ca o revendicare de autor: сьн херꙋвнк нареч сѧ прьвн гласъ нсписа евстатне протопсалта wт пꙋтна [Acest heruvic se cheamă glasul întîi. El este scris de Evstatie protopsaltul de la Putna]. Cînd știm că toată cartea a fost scrisă de mîna lui, pare absurd ca tot el să ne mai atragă atenția că un anumit cîntec a fost caligrafiat de el. Sensul de « compus » al lui нсписа aci aproape că se impune.

[1] R. Palikarova Verdeil, *op. cit.*

[2] A. I. Iațimirski, *op. cit.*

[3] N. Iorga, *Istoria bisericii romînești și a vieții religioase a romînilor*, vol. 1, Vălenii de Munte, 1908, cap. VI.

Foarte interesantă este şi însemnarea конец кратимꙋ светомꙋ Iωанꙋ сꙋчавскомꙋ [sfîrşitul cratimei sfîntului Ioan de la Suceava,] la care am mai făcut o aluzie (fig. 6). Cum se vede, avem de-aface cu o cîntare « de uz intern », compusă special pentru cinstirea unui sfînt care n-a avut un cult decît în Moldova şi care deci n-a putut fi importată de altundeva

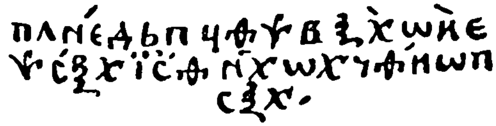

Fig. 6. — Text cifrat cu alfabetul nr. 1.

Compoziţia lui Agathon, pe care am mai pomenit-o mai sus ridică de asemenea o problemă deosebit de interesantă. La începutul cîntecului, într-o primă criptogramă, Evstatie anunţă cu emfază: сїи херꙋвик агаѳо. ь написа демиестик евстатие ωт пꙋтна [Acest heruvic <de> Agathon a fost scris de demesticul Evstatie de la Putna] (fig. 7).

În pagina următoare, în mijlocul cîntecului strecoară o altă menţiune сїи херꙋвик творениа агаѳо. о:а [acest heruvic este opera lui Agathon] (fig. 8).

În sfîrşit, la finele cîntării, pomeneşte din nou numele compozitorului: конец агаѳонꙋ [sfîrşitul < lucrării> lui Agathon] (fig. 9).

Această insistenţă se impune atenţiei. Primul gînd ne-a fost că Agathon ar putea să fie un compozitor reputat al cărui heruvic a fost inclus cu toate onorurile în irmologhionul lui Evstatie. N-am reuşit însă să aflăm niciun imnograf cu numele de Agathon. De pildă în lista publicată de A. Gastoué nu figurează niciun autor psaltic cu acest nume [1].

În schimb, în pomelnicul de la Bistriţa, în capitolul unde se pomenesc cinurile călugăreşti, în aceeaşi zacială, adică în lista cu răposaţii de la aceeaşi mînăstire, găsim şi un Evstatie şi un Agathon [2].

Apropierea acestor nume atît în cartea de cîntece, cît şi în pomelnic nu credem să se datoreze hazardului. Se pare deci că Evstatie şi Agathon erau amîndoi fraţi întru monahie la Putna şi îndeplineau amîndoi slujba de cîntăreţi ai mînăstirii. Insistenţa cu care Evstatie proclamă calitatea de compozitor a lui Agathon ne apare ca o mişcătoare atenţie colegială pentru tovarăşul lui de strană, de care soarta l-a legat atît în viaţă cît şi în moarte.

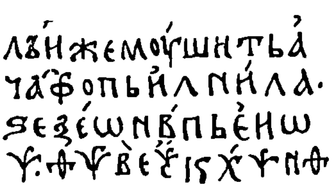

Fig. 7. — Text cifrat cu alfabetul nr. 2 (primele două rînduri) şi cu alfabetul nr. 1 (rîndurile următoare).

Prin afirmaţia lui Evstatie că a scris cîntecul lui Agathon trebuie să înţelegem că el, cu ştiinţa lui de « gramatikie » a fixat pe note compoziţia colegului său. În felul acesta nu este exclus ca şi Agalian pe care Evstatie îl menţionează tot ca autor muzical (fig. 10) să fi fost un al treilea psalt de la Putna pe care l-a ispitit demonul creaţiei.

Privită prin prisma aceasta, cartea lui Evstatie ne apare ca expresia unei adevărate şcoli de muzică.

[1] Amedée Gastoué, *Catalogue des manuscrits de musique byzantine des bibliothèques de France*, Paris, 1907.

[2] Bibl. Acad. R.P.R., *Ms sl.* nr. 78, f. 7 v. Vezi şi Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirei Bistriţa*, Buc., 1941, p. 53 şi 89.

Într-o perioadă în care în mănăstirile noastre au înflorit cunoscutele şcoli de zugrăveală, de miniatură sau de broderie [1], ar fi ilogic să se creadă că numai muzica, formă de manifestare directă a cultului, nu s-a bucurat de cel puţin aceeaşi atenţie. Chiar titlul de *protopsalt* pe care şi-l dă Evstatie este un indiciu că peveţii (cîntăreţii de strană) alcătuiau un corp organizat cu o ierarhie bine stabilită.

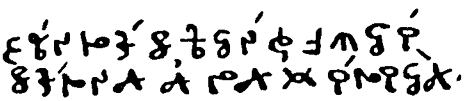

Fig. 8. — Text cifrat cu alfabetul nr. 4.

Peste cîteva decenii, pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, vor veni să înveţe psaltichia la dascălii din Moldova chiar ucenici de pe la bisericile ortodoxe din Polonia [2].

Nu ne găsim în faţa operii unui străin, care aducea cu el un meşteşug deprins aiurea, căci aşa cum am arătat, Evstatie era moldovean. Alcătuirea unei lucrări de proporţiile acestui irmologhion presupune o străveche tradiţie, datînd probabil din epoca organizării primelor mănăstiri.

În privinţa aceasta, există unele indicii că vestitul Grigorie Ţamblac, prezviter la Suceava pe vremea lui Alexandru cel Bun şi mai apoi şi mitropolit al Kievului, a fost şi un distins muzicant. Cum însă acest cărturar a fost împodobit de istoriografii lui cu o biografie destul de fantezistă [3], se impune să fim prudenţi în afirmaţii, mai ales că mărturiile despre talentele lui muzicale sînt foarte tardive.

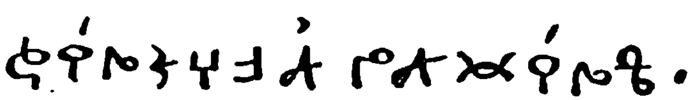

Fig. 9. — Text cifrat cu alfabetul nr. 4.

Astfel bibliograful rus V. M. Undolski (1815—1865) menţionează următoarea însemnare făcută pe marginea unei cîntări: «La adormirea sfintei născătoare de dumnezeu cîntăm acest stih, la sărutare. Facerea lui kir Grigorie Ţamblac al Rusiei» [4].

E drept că însemnarea, aşa cum e redactată, strecoară bănuiala că Ţamblac ar putea fi citat numai ca autor al textului cîntării. În sprijinul ipotezei «muzicantului Ţamblac» se poate însă cita şi un alt document.

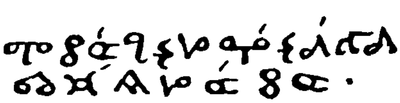

Fig. 10. — Text cifrat cu alfabetul nr. 3.

În biblioteca Academiei R.P.R. se găseşte un manuscris de muzică bisericească din anul 1828 scris de un oarecare Evsevie Vaghin. Printre cele peste 130 de motive melodice cu care se încheie cartea figurează şi o figură muzicală numită de Vaghin

[1] V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările romîne*, vol. I, Buc., 1959.
[2] Hurmuzaki, Supl. II/2, p. 208.
[3] Vezi «Revue de études slaves», XXII (1946), p. 46—81.
[4] Undolski, *Замечания для черковного пения в Росии*, în «Исторія Чтеи Моск. Истор. Общ.», 1846, nr. 3 — citat de Melhisedec, Episcopulu, *Viaţa şi scrierile lui Grigorie Ţamblacu*, Buc., 1884. Extras din «Anal. Acad. Rom.», Seria II, tom. VI, sect. II. Memorii şi notiţe.

цамбла'ні = a lui Țamblac. Ar putea fi deci un exemplu din creația mitropolitului Grigorie, care prin copiști s-a perpetuat pînă la începutul secolului trecut [1].

Chiar dacă aceste două mărturii nu pot avea o valoare documentară categorică, ele oglindesc totuși o tradiție care atribuie lui Țamblac și o măiestrie în domeniul muzicii, pe care a exercitat-o probabil în Moldova.

Știm că printre lucrările lui Țamblac figurează și « Pătimirea sfîntului Ioan cel Nou » [2], desigur o comandă a domnului Alexandru cel Bun, care din dorința de a aclimatiza un sfînt și în țara Moldovei, adusese la Suceava moaștele acestuia. Admițînd aptitudinile muzicale ale lui Țamblac, nu este exclus ca și textul și muzica cratimei sfîntului Ioan de la Suceava, din irmologhionul lui Evstatie, să fi fost compusă tot de el, cu aceeași ocazie.

În sprijinul acestei teze menționez un amănunt care luat izolat poate că n-ar fi concludent, dar care contribuie la întărirea bănuielii de mai sus: În imnul sfîntului Ioan cel Nou, Moldova este numită « Țara de la miazănoapte ». Acest epitet nu putea fi folosit decît de o persoană care venea de la miazăzi. Ori se știe că Grigorie Țamblac era originar de prin Balcani.

Dacă această identificare este justă, printre operele lui Țamblac putem include și acest cîntec: сѣвернаа страна вестѣ, радѹитеса и веселѣщеса, възыграите посрѣдѣ себѣ имаще звѣзда незаходима и многосвѣтлаа сльнечнаа зара прѣвъсходѣща Іѡана великоименитаго влагочестиваго корене мѫченическаа вѣчь вь многоплоднаа и извранаа иже много христа възлюбилашаго и ѿт него множае възлюблена бывшаго и нимь просаща велиа милость. [Cei ce țineți țara de la miazănoapte, bucurați-vă și vă veseliți, săltați, căci aveți în mijlocul vostru steaua care nu apune și aurora mult strălucitoare a soarelui care se ridică, pe Ioan cel cu nume mare, binecredinciosul din rădăcina mucenicilor, veșnic roditoare și aleasă, care mult a iubit pe Hristos și a fost mult iubit de dînsul și care nouă ne împarte multă milă].

Neavînd nicio competență muzicală, nu putem face aprecieri asupra calității artistice a pieselor din cartea lui Evstatie. Se știe însă că în vremea aceea, în tot răsăritul era în vigoare practica dezastruoasă a imitației aproape obligatorie a modelelor vechi, consacrate, ceea ce mult timp a constituit o imensă piedică în calea progresului muzicii [3].

Dar așa cum în alte domenii de creație, artiștii de prin părțile noastre au știut să strecoare, în limitele înguste ale canoanelor, și o discretă notă locală, ar fi interesant de cercetat în ce măsură școala moldovenească de psaltichie a izbutit să-și formeze un stil propriu și mai ales în ce măsură inspirația populară se face simțită în opera lui Evstatie.

După cum ne spune ieromonahul Macarie în prefața irmologhionului său [4], la începutul veacului trecut, cîntăreții greci nu iertau psalților noștri faptul că, în loc să cînte cu « ifos » și « profora » de Țarigrad, foloseau stilul « vlahica ».

Poate că o analiză competentă a cărții lui Evstatie de la Putna va duce la constatarea că fenomenul « vlahica » a început să se manifeste în muzica noastră psaltică încă de acum cinci sute de ani.

---

[1] Bibl. Academiei R.P.R., *ms. sl.* nr. 65, p. 129, v.

[2] Textul ni s-a transmis într-o copie a grămăticului Gavril din 1439, Bibl. Ac. R.P.R., *Ms. sl.*, nr. 164.

[3] R. Palikarova Verdeil, *op. cit.*

[4] Ieromonahul Macarie, *Irmologhion, sau catavasieru musicesc*, Viena, 1823. Vezi și I. Bianu, N. Hodoș și D. Simonescu, *Bibliografia romînească veche*, II, Buc., 1912–1936, p. 422.

КНИГА ПЕСЕН ЕВСТАТИЯ ИЗ ПУТНЫ

РЕЗЮМЕ

Интересным документом, иллюстрирующим развитие церковной музыки в Молдове в XV и XVI столетиях, является иемологион протопсалта Евстатия из Путны.

Особенностью этой рукописи являются многочисленные написанные шифром пометки, встречающиеся на полях книги.

Анализ этих шифрованных пометок показывает, что работа не является простой копией болгарского текста XII века, как это считали ранее, а компиляцией, законченной в 1511 году и составленной самим Евстатием, который ввел в книгу ряд музыкальных произведений, написанных молдавскими псаломщиками.

Таким образом появилась возможность установить некоторых авторов песен, а именно: протопсалт Евстатий и два монаха из монастыря Путна, Агафон и Агалион. Очень вероятно, что гимн во славу Святого Иоанна Нового составлен известным Григорием Цамблаком (+ 1419 г.), который был пресвитером в Сучаве во время воеводства Александра Доброго и затем митрополитом в Киеве.

Исходя из вышеизложенного, можно считать, что в книге Евстатия нашла свое выражение настоящая школа псалмовой музыки. Наряду с знаменитыми школами иконописи, миниатюр или вышивки, процветавшими тогда в молдавских монастырях, этот музыкальный центр в Путне включается в культурное движение того времени.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Первая страница книги протопсалта Евстатия.
Рис. 2. — Пять шифров, использованных Евстатием для шифровки отрывков, исследуемых в данной работе.
Рис. 3. — «Визитная карточка» Евстатия.
Рис. 4. — Страница с зашифрованным введением.
Рис. 5. — Страница с заключением.
Рис. 6. — Текст, зашифрованный шифром № 1.
Рис. 7. — Текст, зашифрованный шифром №2 (первые две строки) и шифром № 1 (следующие строки).
Рис. 8. — Текст, зашифрованный шифром № 3.
Рис. 9. — Текст, зашифрованный шифром № 3.
Рис. 10. — Текст, зашифрованный шифром № 4.

L'HEIRMOLOGE D'EUSTATHE DE POUTNA

RÉSUMÉ

L'heirmologe du protopsalte Eustathe de Poutna est un très intéressant document, illustrant l'état de la musique religieuse en Moldavie aux XVe et XVIe siècles.

Une très curieuse particularité de ce manuscrit est la présence de nombreux textes cryptographiés disséminés à travers tout l'ouvrage.

L'analyse de ces notes chiffrées montre que le manuscrit n'est pas une simple copie d'un modèle bulgare du XIIe siècle, comme on le considérait jusqu'à présent, mais une compilation effectuée en 1511 par Eustathe, qui a inclus dans ce livre plusieurs hymnes composées par des chantres moldaves.

L'auteur a pu identifier comme « compositeurs » le chantre Eustathe lui-même, ainsi que deux autres moines du monastère de Poutna, Agathon et Agalien.

Aussi paraît-il fort probable qu'une hymne en l'honneur de Saint Jean le Nouveau soit l'œuvre du fameux Grégoire Tzamblak (+1419) presbytère de Suceava sous le voïvode Alexandre le Bon, puis métropolite de Kiev.

A la lumière de ces faits, le livre d'Eustathe s'avère être l'expression d'une véritable école de musique psaltique. A une époque où les monastères moldaves étaient le siège des manifestations artistiques les plus variées — peinture, miniature ou broderies — l'existence d'un centre musical à Poutna s'intègre parfaitement dans le mouvement culturel d'alors.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. La première page du manuscrit du protopsalte Eustathe.
Fig. 2. — Les cinq alphabets utilisés par Eustathe pour chiffrer les fragments qui font l'objet du présent article.
Fig. 3. — Le colophon du manuscrit d'Eustathe.
Fig. 4. — Page renfermant l'introduction chiffrée.
Fig. 5. — Page finale.
Fig. 6. — Texte chiffré en alphabet 1.
Fig. 7. — Texte chiffré en alphabet 2 (deux premières lignes) et en alphabet 1 (lignes suivantes).
Fig. 8. — Texte chiffré en alphabet 3.
Fig. 9. — Texte chiffré en alphabet 3.
Fig. 10. — Texte chiffré en alphabet 4.

O PISANIE NECUNOSCUTĂ DIN COMUNA ALUNU

DE

C. BĂLAN şi H. CHIRCĂ

Cu prilejul cercetărilor făcute pe teren în cursul anului 1959 pentru strîngerea inscripţiilor medievale, în vederea publicării lor în « Corpusul » în curs de pregătire la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., a fost descoperită la Muzeul de istorie din Rîmnicul Vîlcea o pisanie slavă, săpată în piatră, al cărei loc de provenienţă nu era cunoscut.

În 1960, continuînd cercetările, ni s-a semnalat în comuna Alunu, raionul Horezu, în arhiva parohiei din Igoiu, existenţa copiei unei inscripţii în limba slavă, executată cu mulţi ani în urmă după o piatră descoperită pe dealul din marginea satului, numit astăzi « Dealul Brînzaru ».

Textul acestei copii era asemănător cu acel al pisaniei de la Muzeul din Rîmnic. Astfel provenienţa pietrei a fost lămurită.

Blocul de calcar cu inscripţia în cauză de 69/46 cm. este de aceeaşi natură cu rocile existente în Igoiu, care au oferit un foarte bun material de lucru meşterilor pietrari locali, a căror activitate este încă şi astăzi prezentă în comunele din jurul Alunului [1].

Pisania, aparţinînd după aspectul grafic sec. al XVI-lea, este săpată cu litera de 6,5 cm. Ea este greu lizibilă datorită stării proaste de conservare a pietrei. Iată conţinutul ei atîta cît poate fi astăzi citit:

1 Въ имѣ Ѿ(т)ца и С(ы)[на]
і С(вѧ)таго Д(ѹ)ха. Зид[а се и]
съвръши ше сьи храм Ѹс[пенї-]
е прѣсв(ѧ)ты и пр(ѣ)ч(и)стие Бл[(а)д(и)ч(и)це на]

[1] De pildă crucile de piatră din 1764—1765 făcute de « meşterul Gheorghe ot Igoi »: una se găseşte în incinta bis. Cuvioasa Paraschiva din Colteşti, iar alta în Slăveşti com. Berbeşti. De asemeni crucea de piatră din 1800—1801 ridicată de « meşterii G(heor)g(he), G(heor)g(he) pietrari Ig(o)eni » din Turcineşti com. Mateeşti. Pisania bis. Sf. Nicolae din satul Pleşoiu com. Tina este făcută de un « Dumitru meşterul ot Igoi » în 1807, etc. (Textul inscripţiilor se găseşte în arhivă la Colectivul de inscripţii de la Secţia de istorie medie a Institutului de istorie din Bucureşti.

ше Б(огоіо)д(и)ц(е) и приснод(ѣ)вѣ [М-]
аріе, да имъ бѫдетъ [въ п-]
омощъ бл(а)гочестн[ви-]
мъ властелемъ к[тит-]
ори жѫпанъ Радѫлъ к[омис и б-] [1])
рат мѫ жѫпан П . . . . . [2])
. ат . ръ . нно . дн . . . . . [2])

Traducerea textului fiind următoarea:

« În numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh. S-a zidit și s-a săvîrșit acest hram Adormirea preasfintei și preacuratei stăpînei noastre născătoare de dumnezeu și pururea fecioare Maria, să le fie de ajutor binecinstitorilor vlastelini ctitori, jupan Radu comis și fratele lui jupan P... ».

În urma întregirii inscripției se poate constata că piatra este deteriorată mai ales în marginea din stînga și în partea de jos unde puteau să fie cuprinse încă cel mult două rînduri, în care se afla cu siguranță și data.

Pisania ne mai păstrînd nici un element de cronologie, care să ne permită să determinăm data la care a fost așezată, vom apela la alte izvoare documentare.

În documentele Țării Romînești de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, editate de Institutul de istorie al Academiei R.P.R., se găsesc știri despre « vlastelinii » Radu comis și fratele său.

Primul document în care ei sînt amintiți este cel din 1480 ianuarie 18, dat din București, de Basarab cel Tînăr, « cinstitului boier al domniei mele jupan Ticuci și fraților lui Bran și *Radul* și *Pătru* » prin care domnul le întărește stăpînirea peste mai multe sate și părți de sate, scutindu-i de toate slujbele și dăjdiile... [3] Informațiile cuprinse aici ne îngăduie mai ales să întregim numele rămas ilizibil în pisania de la Alunu, din care se poate citi astăzi doar inițiala « P », cu acela de « Petru ».

Patru ani mai tîrziu, în documentul de la Vlad Călugărul dat « jupanului Bran cu frații săi Radu și Pătru » [4] pentru întărirea unor proprietăți și pentru scutirea de vinăriciul domnesc, Ticuci unul din frați, nu mai este amintit, probabil murise.

Pînă la această dată (1484) nici unul din cei patru frați vlastelini nu sînt atestați ca ocupînd anumite dregătorii.

Abia în 1492 mai 6, într-un document emanînd tot din cancelaria lui Vlad Călugărul, din București, pentru întărirea unor părți de ocină « cinstiților vlastelini »... « jupan Bran și jupan Radu spătar și jupan Pătru stratornic » [5] îi întîlnim pe ultimii doi deținînd dregătorii.

Începînd din 1502 martie 9 [6] în izvoarele documentare sînt citați numai « jupan Radu și jupan Pătru », ceea ce ne face să credem că nici vlastelinul Bran nu mai trăia.

Așa s-ar putea explica faptul că în 1502 martie 9, Radu cel Mare a întărit « prea cinstitului vlastelin »... « jupan *Radu* și fratelui său jupan *Pătru* cu fiii lor ca să le fie satele anume: Polovragii toți și Racovița toată și cu munții anume: Proslopul și Suharna și Neagovanul și Bania toată și cu munții Micaia și Ivahna, Șolda, Piscul lui Stroe și cu muntele său Coasta și Borra și Mogoșani toți și cu muntele Părăginosul și Ștefănești

[1] Textul între paranteze drepte a fost întregit de noi.
[2] Inscripția este ilizibilă.
[3] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XIII XV, p. 165–167.
[4] Doc. din 1484 aprilie 24, Tîrgoviște, *ibidem*, p. 181 182.
[5] *Ibidem*, p. 209.
[6] *Ibidem*, B, XVI, vol. I, p. 11 14.

toţi şi Vălarii şi muntele, anume Ştefanul şi Curtea lui Vîlcan şi Budoi cu muntele său şi a treia parte din Tereuja şi Vîlsăneşti toţi şi Spineni toţi şi Pîrîiani toţi şi Scurta toată şi Căneşti toţi şi Bîrseşti toţi şi a treia parte din Draganul şi Strîmbătaţi toţi şi Ţigani toţi şi *Brumalinul*[1] jumătate şi Căţeţi toţi şi Cîmpul lui Ludin...[2] proprietăţi din care unele aparţinuseră înainte lui Ticuci şi Bran.

Deoarece pisania de la biserica din Igoiu aminteşte drept ctitori, dintre cei patru fraţi vlastelini, doar pe jupan Radu şi Petru, considerăm că ea nu putea fi alcătuită decît după această dată, cînd ei sînt atestaţi ca posesori ai Alunului.

Pentru stabilirea cît mai exactă a momentului în care cei doi vlastelini au construit lăcaşul din Igoiu, socotim a fi concludentă menţiunea din pisanie a dregătoriei pe care o deţinea atunci Radu, aceea de *comis*.

În această funcţie îl întîlnim în documentul din 1505 iunie 21, prin care Radu cel Mare voievod întăreşte « cinstiţilor vlasteli şi dregători »... « jupanului *Radu comis* şi jupanului Pătru spătar şi cu fiii lor şi lui Muşat cu fiii lui ca să le fie la Corbi[3] a patra parte »[4].

Deoarece actul constituie singura mărturie cunoscută pînă în prezent care îl atestă pe vlastelinul Radu cu atribuţii de *comis*, aşa cum apare şi în inscripţie, propunem ca dată de punere a pisaniei bisericii din Igoiu anul 1505.

Documentul din 1505 ne ajută să întregim cu uşurinţă şi lacunele din rîndul 10 şi o parte din acelea de pe rîndul 11 al pisaniei; pentru rîndul 10, partea finală, astfel: [п]ат[а]рь iar pentru începutul rîndului 11: П[етрь с-]... (adică Petru spătar).

Pisania de pe piatra descoperită cu mai multe decenii în urmă în satul Igoiu, păstrată astăzi în lapidarul Muzeului de istorie din Rîmnicul Vîlcea, dovedeşte existenţa unui monument eclesiastic rămas pînă acum necunoscut. Ridicată în jurul anului 1505, pe unul din dealurile din marginea satului Igoiu, de către Radu comisul şi Petru spătarul, biserica cu hramul Adormirea maicii domnului este posibil să fi slujit ca paraclis al curţii de la Alunu a puternicilor feudali. Din lipsă de informaţii documentare cu privire *la aşezările întărite* ale vlastelinilor amintiţi mai înainte a căror numeroase proprietăţi se întindeau pînă la mari distanţe pe teritoriul din jurul Alunului, ne gîndim doar să atragem atenţia cercetătorilor din domeniul arheologiei care pe baza săpăturilor ar putea aduce elemente noi în această problemă.

НЕИЗВЕСТНАЯ НАДПИСЬ В СЕЛЕ АЛУНУ

РЕЗЮМЕ

Во время полевых исследований, проведенных в последние годы, авторы обнаружили в Историческом музее гор. Рымнику Вылча неизвестную надпись, высеченную на известняковой глыбе, (добытой из залежей вблизи села Игою),

[1] În *Doc. priv. ist. Rom.*, *Indicele numelor de locuri* B, XIII XVI, este identificat cu « Alunu ».
[2] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 11.
[3] Corbi = Corbeni, r. Tg. Jiu, *Indicele numelor de locuri*, sub voce.
[4] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. I, p. 30—31.

На основании изучения этой надписи авторы предполагают, что на одном из холмов на окраине села Игою существовал памятник церковного характера, воздвигнутый около 1505 года комисом Раду и спэтаром Петру. Этот памятник, вероятно, являлся часовней при феодальном дворе в Алуну.

UNE INSCRIPTION INCONNUE DE LA COMMUNE D'ALUNU

RÉSUMÉ

Les recherches des auteurs au Musée d'Histoire de la ville de Rîmnicu Vîlcea ont permis d'identifier une inscription slavonne gravée sur un bloc de calcaire, dont la nature est celle des rocs du village d'Igoiu.

Le texte permet de supposer l'existence d'un monument religieux bâti vers l'an 1505 sur l'une des collines qui bornent le village d'Igoiu, par le comis Radu et le spathaire Petru. L'église a dû servir d'oratoire au manoir d'Alunu.

ANATEFTERUL

CONDICA DE PORUNCI A VISTIERIEI LUI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU

DE

DINU C. GIURESCU

Pentru cunoaşterea organizării fiscale şi administrative a Ţării Romîneşti în timpul lui Constantin Brîncoveanu, dispunem, în afara numeroaselor documente interne şi rapoarte externe, şi de două condici importante. Prima este « Condica vistieriei » înregistrînd încasările şi plăţile pe anii 1694—1704 [1], cea de-a doua este « Anatefterul » întocmit tot de vistierie, începînd din 1695 [2]. Textul anatefterului a fost parţial editat în 1903 [3]: din 309 paragrafe, se reproduc 42 aproape în întregime; 78 sînt menţionate în rezumat; la 157 se dau numai titlurile; 32 nu sînt trecute de loc.

Necesitatea publicării integrale a textului reiese din însăşi cuprinsul anatefterului, text de primă importanţă pentru înţelegerea organizării administrative şi fiscale şi a unor aspecte de viaţă economică şi socială. Ediţia de faţă redă textul complet al anatefterului, transcris după *manuscrisul romînesc* nr. MLXIX al Bibliotecii Academiei R.P.R., cu unele completări făcute după o versiune în rezumat a condicei, aflată sub nr. 5389.

Practica unor anume însemnări pentru evidenţa încasărilor şi cheltuielilor a existat de la organizarea vistieriei domneşti; documentar — sub forma însăşi a « catastifului », ea este atestată din secolul al XV-lea [4], cu menţiuni numeroase în secolele

---

[1] *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei*, Buc., 1873, VII + 750 p.

[2] Primele cărţi domneşti din anatefter sînt datate 1 ianuarie 1695 (7203).

[3] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria romînilor*, vol. V, Buc., 1903, p. 337—375. Ediţia din 1903 are cîteva note şi o scurtă caracterizare a anatefterului, la p. 690—695.

[4] Pentru întreaga problemă a evidenţelor fiscale, a modalităţilor de impunere şi percepere vezi Damaschin Mioc, *Modul de impunere şi percepere a birului*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, p. 49—116. Îndeosebi p. 68 69. Prima menţiune a catastifului din Ţara Romînească se află într-un document din 1480: I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Buc., 1905, p. 157—158 şi D. Mioc, *op. cit.* p. 68.

XVI XVII [1]. Mai multe asemenea condici şi registre s-au păstrat şi din epoca « fanariotă » [2].

Numirea de « anatefter » vine din limba turcă, unde termenul înseamnă registru — matriculă, protocol, fiind compus din cuvîntul *ana* = mamă şi *tefter* — caet [3]. Este şi înţelesul său din limba romînă a secolelor XVII—XVIII [4].

În cazul de faţă, din analiza cuprinsului, reiese că anatefterul este un *registru* cu *formulare - tip* în care se înscriau, textele unor cărţi sau porunci domneşti referitoare la: condiţiunile de percepere a dijmelor şi dărilor; atribuţiile anumitor dregătorii (legate îndeosebi de perceperea veniturilor cămării domneşti); cuantumul tarifelor vamale; valoarea darurilor acordate diferitelor persoane sau aşezăminte, cu anume prilejuri. Înscrierea în anatefter nu urmărea ţinerea unei contabilităţi a încasărilor şi cheltuielilor [5], ci fixarea normelor reglementînd încasarea dărilor şi dijmelor sau atribuţiile dregătoriilor. În unele cazuri, cînd înregistrează anume datini tradiţionale ca, de pildă, darurile la diferitele sărbători sau nunţi, anatefterul consemnează şi cuantumul cheltuielilor. Textele astfel înscrise în anatefter erau folosite în repetate ori de cancelarie, completîndu-se numai locurile din formular lăsate în alb (numele dregătorului, localitatea etc.).

« Cărţile » anatefterului nu sînt dispuse într-o ordine anume; după conţinut, ele formează însă trei mari grupe.

A. DĂRI, DIJME, VĂMI, DREGĂTORII, REGULI DE FUNCŢIONARE A VISTIERIEI [6]

I. DĂRI ŞI DIJME

1. Asupra animalelor: goştinăritul (49,7), văcăritul (179), oieritul (27), erbăritul (34, 14, 46, 66), fumăritul de baltă şi măjăritul (13).

---

[1] Documentele din 17 mai 1589, 19 mai 1594 şi 30 aprilie 1597 amintesc de « catastiful » vistieriei. *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. V, p. 405 (nr. 420) şi vol. VI, p. 119 (nr. 133) şi p. 264 (nr. 279).

Documentele din 27 mai 1603, 11 iunie 1616, 20 august 1618, 2 februarie şi 17 aprilie 1619, menţionează toate, « catastihul » vistieriei *ibid.*, B, XVII, vol. I, p. 90 (nr. 102), vol. III, p. 28 (nr. 22), p. 232 (nr. 208) p. 311 (nr. 279), p. 342 (nr. 304) şi p. 410 (nr. 371).

[2] Condica lui Constantin Mavrocordat din anii 1741—1742 în N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 209—451; P. Răşcanu, *Lefile şi veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iaşi, 1887, CXIX + 81 p.; idem, *Socotelile veniturilor şi cheltuielilor lui Alexandru Constantin Mavrocordat (Delibei) şi ale succesorului său Alexandru Ioan Mavrocordat (Firaris), pentru anii 1784—1787*, în *Studii şi documente*, VI, p. 183—195; idem, *Întîia condică de orîndueli a lui Grigore Vodă Ghica, domnul Moldovei* (1775), *ibid.*, vol. XXII, p. 3 4—9; idem, *Socoteli pentru 1806—1807*, (Moldova), *ibid.*, vol. VI, p. 196—206; etc.

[3] L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii romîne*, II, p. 7.

[4] Astfel, Nicolae Mavrocordat, în al şaselea an de domnie în Ţara Romînească (1725) a arătat înaintea boerilor şi a înaltului cler, veniturile şi cheltuielile ţării « cu *anatefterurile* ale anilor trecuţi, care erau iscălite de toţi boiarii cei mari, de cîte *venituri* au fost, adecă dăjdii ce au strîns din ţară şi s-au *cheltuit* în trebile împărăţiei şi ale ţării ». *Cronica Ţării Romîneşti* de Radu Popescu, în *Magazinu istoricu pentru Dacia*, vol. IV, Buc., 1847, p. 140—141. De asemenea, cronica lui Radu Greceanu aminteşte de o iertare de haraci în timpul lui Brîncoveanu, sumă ce a fost scoasă « şi *den anatefterul vistierii* »... (ediţia Ştefan D. Greceanu, Buc., 1906, p. 140) (sublinierile noastre *D.C.G.*).

[5] Evidenţa cheltuielilor este de obicei trecută numai în Condica vistieriei. Pentru caracterizarea anatefterului, cf. N. Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 691, nota 1.

[6] După fiecare grupă am dat în paranteze numărul paragrafului din anatefter cuprinzînd textul respectiv. Ordinea numerelor ţine seamă de datarea textelor în manuscris.

2. Pe vin şi vii: vinăriciul (40, 55, 38, 56, 58), gărdurăritul (23, 24, 54 şi în mss, 5389 nr. F), părpăritul (215), lucrul viilor domneşti (221 şi 222).

3. Pe tutun: tutunăritul (44), vama pentru vînzarea tutunului (45).

4. dijmăritul (25, 26).

5. dări legate de meşteşuguri: săpunăritul (11), lumînăritul (35), ciohodăritul (28), căldăritul (169).

6. dări şi slujbe în legătură cu vînzarea sării şi a fierului (2, 12, 32, 53, 60).

7. legate de negoţ: fumăritul (180), cămănăritul (33), cotăritul (40), cîntăritul (42).

II. FIXAREA ATRIBUŢIUNILOR UNOR DREGĂTORII

1. Pîrcălabul oraşelor şi a tîrgurilor (1, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 şi 63).
2. Vătaful de plai (166) şi lista satelor plăieşeşti (177).
3. Cămăraşul ocnelor şi a sării « de furat » (59, 61).
4. Stolniceii (47).
5. Vornicul de judeţ (172).
6. Armaşul ţiganilor rudari (156).
7. Vătaful de şoimari (251, 250, 219, 220).
8. Vătaful de căldărari (169).

III. VĂMILE

1. Vămi externe, punctele unde se percep, atribuţiunile vameşilor, lista mărfurilor supuse taxării (6, 5, 4, 3, 8, 9, 57, 198 şi 200).

2. Aşezăminte de vamă acordate unor anumite categorii: locuitorii din Scheii Braşovului (65).

IV. CĂRŢI EXPLICÎND MECANISMUL DE FUNCŢIONARE A VISTIERIEI, DE IMPUNERE A DĂRILOR

1. Impunerea satelor de birnici la « seama cea mare » (29).
2. Impunerea slujitorilor la « seama cea mare » (30, 43).
3. Impunerea satelor cu « ruptoarea cea nouă », la « seama cea mare » (31).
4. Plata haraciului de către bresle şi pîrcălabi (186, 181).
5. Stabilirea regimului de « ruptoare » la plata dărilor, pentru:

a) negustorii din Bucureşti (48)
b) negustorii braşoveni (51)
c) preoţii din eparhiile Buzău, Bucureşti, Tîrgovişte şi Rîmnic (37, 39)
d) saragelele din Ciocăneşti (64)
e) diferite cazuri individuale (52, 50).

6. Înscrierea în registrele vistieriei, a diferitelor categorii de contribuabili: vizitii, comişei (195, 214, 196, 216).

V. CĂRŢI CU UN CUPRINS DIVERS

1. Drepturile dregătorului turcesc însărcinat cu menţinerea disciplinei printre turcii participanţi la tîrgul anual de la Cîmpulung (67).

2. Carte de judecată fixînd raporturile dintre mănăstirea Slobozia şi ţăranii aflaţi sub ascultarea sa (199).

Informaţiile ce se pot desprinde din această primă grupă de cărţi şi porunci domneşti sînt diverse şi detaliate. Astfel, pentru fiecare dare sau dijmă, se precizează domeniul ei de aplicare, cuantumul, categoriile supuse la plată şi cele exceptate, termenele de percepere, obligaţiunile secundare (plata unei taxe suplimentare pentru întreţinerea şi deplasarea dregătorilor ce strîngeau dările). Dijmele înscrise în anatefter erau percepute, la finele secolului al XVII-lea, de cele mai multe ori în bani şi numai rareori în natură; ele erau fie arendate, fie strînse direct de slujitorii domneşti. În fiecare judeţ se ţineau registre în care erau trecuţi toţi contribuabilii; producătorii suportau şi întreţinerea celor ce adunau dijma. Greul revenea locuitorilor satelor; ţăranii dependenţi alcătuiau « marea masă exploatată », pe umerii lor apăsînd « povara întregului edificiu stratificat al societăţii » feudale [1]. Dimpotrivă, marii boeri (veliţii) plăteau numai în anume împrejurări, în cazul oieritului de exemplu, o dată la trei ani. Acest regim diferenţial în repartizarea dijmelor (ca şi al dărilor), reflectă limpede caracterul de clasă al organizării statului feudal, întărind poziţia clasei feudale stăpînitoare. Exploatarea ţărănimii se exercita nu numai prin numeroasele impuneri, dar şi prin procedeele aplicate la perceperea lor. Astfel, o carte domnească din 22 iulie 1715, recomandă ca la strîngerea dijmei din grîne, stupi şi rîmători să nu se mai practice confiscările abuzive (« să nu să jăfuiască nimeni »), impunerea de amenzi nelegale (« nici să să prade fără de direptate ») sau « căznirea » în bătăi a celor bănuiţi a fi ascuns bucatele [2]. Acelaşi text dă şi unele amănunte despre împotrivirea ţărănimii faţă de exploatarea boierească. O formă frecventă era nedeclararea produselor supuse dijmei; alteori, anume cantităţi erau ascunse printre recoltele celor ce se bucurau de scutiri. De aceea, o carte din 20 iulie 1696 prevede că scutiţii vinovaţi de ascunderea recoltelor supuse dijmei, vor fi ei înşişi obligaţi la plată [3].

Informaţii amănunţite se desprind şi din textele privind diferite dregătorii: sînt precizate atribuţiunile, competenţa juridică, subalternii, veniturile şi obligaţiunile. De asemenea, anatefterul explică şi unele reguli privind funcţionarea vistieriei [4]. Din textele cu un cuprins divers, trebuie amintită cartea de judecată din 18 mai 1696 reglementînd raporturile dintre egumenul mănăstirii Slobozia şi ţăranii dependenţi. Exploatarea ţăranilor de pe domeniile mănăstireşti era tot atît de aspră ca şi a acelora de pe moşiile boiereşti; ei erau constrînşi a îndeplini pentru stăpînul feudal — reprezentat prin egumen — aceleaşi obligaţiuni ca şi pentru boier sau domn [5].

B. « RÎNDUIALA » BIRURILOR

Repartiţia birurilor formează al doilea grup de cărţi domneşti, cuprinzînd enumerarea pe scurt a dărilor percepute în intervalul 1694–1702. Scopul înscrierii lor în anatefter a fost fixarea normelor de aplicare şi anume: cuantumul, categoriile impuse şi cele

[1] F. Engels, *Războiul ţărănesc german*, ed. a III-a, Buc., ESPLP, 1958, p. 44.
[2] Anatefter, nr. 26.
[3] *Ibidem*, nr. 25.
[4] Grupa IV — de cărţi şi porunci domneşti — vezi p. 355.
[5] Anatefter, nr. 199.

scutite, valoarea ploconului (destinat întreţinerii dregătorilor ce adunau sumele), diferite alte condiţiuni de îndeplinit în cazul prestaţiilor sau al impunerilor în natură. Dările enumerate în anatefter, în intervalul 1694—1702, sînt următoarele:

1. Birul pe luna septembrie (287, 91, 120).
2. Rînduiala mierii şi a cerii împărăteşti (212, 93, 115, 151).
3. Rînduiala de birul mierii (213, 94, 116, 152).
4. Birul pe luna octombrie (211, 120).
5. Ploconul hanului (70, 96, 137, 138, 159).
6. Birul pe luna noiembrie (69, 120).
7. Rînduiala lemnelor lui Ali-Paşa (dajdea cherestelii) (74).
8. Birul pe luna decembrie (72, 120).
9. Vel seama (269, 240, 73, 98, 119, 139, 153, 161).
10. Birul pe luna ianuarie (120).
11. Birul şeicilor (birul Ali-Paşii) (76, 293, 100).
12. Birul pe luna februarie (79).
13. Birul pe luna martie (79, 120).
14. Birul cailor (caii pentru treaba tunurilor împărăteşti) (275, 89, 105).
15. Rînduiala haraciului (278, 80, 103, 122, 141, 154, 162).
16. Lipsa haraciului (281, 88, 104, 123, 142, 157).
17. Birul pentru cheltuiala viilor domneşti de la Piteşti şi Tîrgovişte (280, 124).
18. Birul pe luna aprilie (120).
19. Boii Belgradului (272, 86, 107, 112).
20. Carele Belgradului (277, 87, 102).
21. Birul pe luna mai (120).
22. Birul sursatului (rînduiala oilor împărăteşti) (279, 147, 155).
23. Birul pe luna iunie (287, 286, 120).
24. Seama a doua (270, 81, 128, 146, 160).
25. Birul pe luna iulie (131).
26. Vacile şi oile pentru conacele hanului (conacele tătarilor) (289, 264, 109).
27. Zahereaua Cameniţei (99, 126, 133).
28. Birul pe luna august (287).
29. Rînduiala fînului (290, 83).
30. Rînduiala găleţii (208, 85, 113).
31. Birul salahorilor (288, 82, 108).
32. Rînduiala untului împărătesc (271, 78, 101, 121).
33. Birul pentru cheltuiala slugeriei (282, 210, 97, 170, 171, 118, 130).
34. Birul lefilor slujitorilor (283, 110, 124, 132, 143, 149, 158).
35. Dajdea casapbaşei (284, 285).
36. Dajdea pentru banii datoriilor (291, 95, 111).
37. Birul sforii (Rînduiala cînepii pentru treaba sforii) (209, 92).
38. Dajdea pentru banii mirisii (miriei) (68, 134, 148).
39. Birul pentru cheltuiala jicniţii (77, 90, 127, 145).
40. Birul zaherelii (71).
41. Birul bumbagiilor (84).
42. Birul pentru cheltuiala capichihaelelor de oaste (106).
43. Seama a treia (117, 136, 150, 163).
44. Boii Curuţilor (135).
45. Birul pentru carele solului nemţesc (140).

46. Dajdea pentru banii Timişvarului (144).
47. Dajdea pentru cheltuiala caselor domneşti de la Craiova (129).
48. Darul şoimarului (209).

Dintre dările enumerate, unele se succed cu regularitate (seama cea mare, haraciul, lipsa haraciului, birurile pentru cheltuiala slugeriei şi plata lefilor slujitorilor); altele apar numai de cîteva ori, legate de cererile armatelor turceşti (birul şeicilor, a sforii, a cailor, a boilor şi carelor Belgradului, ploconul hanului, zahereaua Cameniţei etc.) sau de alte nevoi momentane (lucrul viilor domneşti de la Piteşti şi Tîrgovişte, dajdea casapbaşei, a bumbagiilor, boii Curuţilor, birul pentru carele solului nemţesc etc.).

Aceeaşi grupă de texte arată şi categoriile de contribuabili. Cea mai numeroasă este aceea supusă la plata majorităţii dărilor şi desemnată în anatefter prin « birnici, sate de bir, sate, selişti, judeţe ». Astfel, în anul fiscal 1696—1697, birnicii au fost impuşi la 33 din totalul de 37 de dări încasate de vistierie [1]. Sînt enumerate apoi toate categoriile, comunitaţile sau aşezămintele beneficiind de anume învoieli sau privilegii de plată [2].

C. « RÎNDUIALA » DARURILOR

Al treilea grup de texte cuprinde darurile domneşti acordate cu diferite prilejuri; anatefterul dezvăluie astfel aspecte interesante şi inedite ale vieţii sociale, în epoca brîncovenească.

1. Deosebit de complexă apare viaţa curţii domneştei. De aci porneau poruncile pentru strîngerea dărilor şi dijmelor, aci se efectuau judecăţile mai însemnate, se eliberau actele cancelariei şi se ţineau consfătuirile divanului; curtea domnească era centrul autorităţii de stat menite a asigura şi întări dominaţia clasei stăpînitoare asupra celei exploatate; ea se compunea din numeroşi slujitori mărunţi, din corpuri de gardă şi din boierime de diferite ranguri.

a) În primul rînd, veneau meseriaşii, slujbaşii mărunţi şi oamenii de serviciu legaţi nemijlocit de viaţa zilnică a curţii. Astfel, pentru conducerea trăsurilor există un corp de vizitii, 25 la număr [3]; de paşte, ei primesc cîte 16 coţi de aba. La « carăta domnească », trăsură închisă în formă de cupeu, sînt citaţi doi vizitii; ei primesc, cu acelaşi prilej, cîte 10 taleri « ca să-şi facă haine » [4]. Alături de vizitii, lucrau « viglarii » (« biglarii ») conduşi de un vătaf şi « dîrvarii », un fel de muncitori la toate, dar mai ales pe lîngă grajduri, textul precizînd chiar pe « cei de la telegari », deci lucrînd la caii de trăsură şi pe « dărvarii de la povodnici », (caii de călărie [5]). Fiecare grup, era condus

---

[1] Vezi condica vistieriei, paginile 238—338 unde sînt arătate toate « birurile » luate de vistierie în anul fiscal 1696—1697.

[2] Diferitele cărţi şi porunci domneşti cuprind următoarele categorii: satele cu ruptoare, satele de drum, plăeşii, oraşele cu ruptoare, oraşul Bucureşti, Baia de Aramă, boierii veliţi, boierii mazîli, logofeţii de divan, slujitorii, dărăbanţii, călăraşii, sutaşii, scutelnicii călări şi pedeştri, aprozii, armaşii, cămăraşii, vătafii de plai, popii şi diaconii, mănăstirile, negustorii, chiprovicenii, breslele de brăileni, braşoveni, evrei şi armeni, şetrarii, pîrcălabii, hodăile turceşti, ungurenii din Heleşteu şi din Cornăţel, martalogii. Anatefterul nu precizează însă cuantumul obligaţiilor plătite de aceste categorii privilegiate, în comparaţie cu birnicii.

[3] Anatefter, nr 184.

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem*, nr. 184 şi 190.

tot de cîte un vătaf [1]. Alături de ei, este menţionat « goniiarul », probabil cel ce striga la cai, îndemnîndu-i să alerge, să gonească [2]. Orăşenii aveau, obligaţia anuală, de a da vizitiilor şi comişeilor domneşti cîte un cojoc nou, cheltuială ce li se ţinea însă în seamă la plata dărilor [3]. Pentru conducerea leagănelor, — trăsuri uşoare — şi a carătelor, — cupeuri închise — lucra un personal anume. Anatefterul face menţiunea unui « Radu vătaf de legănari » şi a doi « carătaşi » primind în dar aba sau bani [4]. Pentru amenajarea şi întreţinerea grădinilor din jurul palatelor, exista un corp de grădinari permanenţi, 20 în Bucureşti, 12—15 în Tîrgovişte, conduşi de cîte un vătaf. Şi ei primeau cîte 16 coţi de aba, iar vătafii 5 coţi de postav [5]. Frumuseţea parcurilor epocii brîncoveneşti este remarcată şi de călătorii străini ai vremii [6].

La depozitul de cherestea, numit « lemnărie » se punea un paznic anume; lucrările de dulgherie şi tîmplărie erau făcute de mai mulţi meseriaşi, conduşi de un Stanciu « vătaful *de* lemnari ». Dintre meşterii în subordinea lui, anatefterul aminteşte pe « Cazan meşterul dă lemnari care să află în curte toată vrémea ». Menţiunea este interesantă; ea arată că anumiţi meseriaşi şedeau permanent la curtea domnească. Alături de dulgheri, lucrau butarii cu un vătaf al lor, îngrijind de buţile cu vin şi doi dogari pentru aşezatul doagelor la butoaie. Aprovizionarea cu apă forma un capitol important. Pentru săpatul şi ziditul fîntînilor trebuiau oameni de meserie cum era acel « Radu vătaf, meşterul *de* fîntîni » amintit de text. Reparaţiile curente se îndeplineau de patru zidari În sfîrşit, mai sînt trecuţi şi « Istratie meşter », « Stoica meşterul *de la* Tîrgovişte şi « Bărbăteai meşterul », fără însă a se preciza meseria lor. Toţi aceştia căpătau postavuri sau abale, iar la anul nou sau bobotează, « bacşişuri » [7]. Legniţa — gheţăria —, era îngrijită de un « gheţariu » iar via din apropierea curţii avea un « viiariu » — paznic. Personalul de la bucătărie primea de asemenea « bacşişuri » de anul nou sau la întoarcerea domnului în Bucureşti, venind de la Tîrgovişte [8]. Transportul apei pentru gătit sau băut se făcea de un sacagiu, obicei păstrat în Ţările Romîneşti pînă la începutul veacului nostru [9]. Pentru pivniţa cu băuturi erau « pimnicérii », în timp ce « becérii » făceau de serviciu la becerie unde se ţineau proviziile în genere [10]. Vasele şi căldările erau confecţionate şi reparate de căldărari. Pentru serviciul permanent la curtea domnească, vătaful de căldărari era scutit de plata căldărăritului. Cazanele pentru gătit erau date cu cositor (« spoite ») în fiecare an, « după obiceiu », deci potrivit unei practici binecunoscute la acea vreme: după terminarea lucrului, « spoitorii » primeau un dar de 15 ughi [11]. Spălatul rufelor era asigurat de ţigănci « spălătoare », două din ele lucrînd numai pentru soţia voievodului [12]. Alte 16 ţigănci « cosătoare » se îndeletniceau cu cusutul şi cîrpitul hainelor [13].

---

[1] Anatefter, nr. 185.
[2] *Ibidem*, nr. 188.
[3] *Ibidem*, nr. 193.
[4] *Ibidem*, nr. 184, 254 şi 256.
[5] *Ibidem*, nr. 183 şi 190.
[6] Vezi relatările din *Voyages du Sr de la Motraye en Europe, Asie et Afrique*, La Haye, 1727, t. II, p. 217—218 şi Anton Maria del Chiaro, *Revoluţiile Valachiei*, ed. S. Cris-Cristian, p. 9, Iaşi 1929, XVI + 159 p. + 1 pl. + 1 h.
[7] Anatefter, nr. 185, 253 şi 256.
[8] *Ibidem*, nr. 253, 254 şi 256.
[9] *Ibidem*, nr. 253, 257 şi 260.
[10] *Ibidem*, nr. 252 şi 256.
[11] *Ibidem*, nr. 188.
[12] *Ibidem*, nr. 185 şi 252.
[13] *Ibidem*, nr. 185.

La munca brută se foloseau « seizii », « rîndașii domnești », buni la toate [1]. Gunoiul se strîngea de « gunoeri » (textul citează un « Iane gunoiariul » [2]). Curățenia era asigurată de țigani « măturari domnești » sau « măturători » alături de care sînt amintite și « țigancele măturărese » [3].

Aprovizionarea curții cu pește proaspăt se făcea de către mrejerii și pescarii domnești. Cei dintîi primesc materiale pentru confecționarea a două mreje: 400 păpuși de sfoară subțire, 100 de sfoară groasă, « funiceale » adică funiile subțiri care încadrează mreaja și trei ocale de « hieru » probabil greutățile de fixat la marginea plaselor [4]. Pescarii domnești, zece la număr și avînd obligația de a furniza anual o anume cantitate de pește, locuiau cîte doi la Cîrstinești și Florești și șase la Tînganu [5].

La ospețe sau sărbători se organizau la curte diferite spectacole date de atleți, scamatori și saltimbanci (în anatefter « pehlivani » după denumirea turcească a vremii). « La pehlivani cînd joacă, un postav șai, dar dă la domnie . . . » [6]. O însemnare din 9 iunie 1712, dă cîteva precizări. Astfel, pehlivanii, 8 la număr, aveau un șef numit în text « cel mare »: el primea 100 de taleri — sumă apreciabilă — un postav « șai » și un atlaz; doi din trupă, cîte două postavuri « șai »; un al patrulea « ce s-au lăsat den clopotniță », deci se coborîse din clopotniță executînd un număr de acrobație, a primit 10 taleri și un postav « șai »; măscăriciul (bufonul !) trei taleri și un postav; trei ajutoare, numite « copii mai mici », 15 taleri. Întreaga reprezentație desfășurată în sunetele unei muzici compuse din 10 mehteri (muzicanți) a costat, în total, 256 taleri [7]. Alături de ei se auzeau cîntecele de veselie, dragoste, dor sau jale ale lăutarilor și cobzarilor [8]. Pentru vînătorile domnești trebuiau dresați și îngrijiți cîini anume; de aceea, la curte se găseau « copoiari » și « ogărari » avînd grija copoilor ce scorneau vînatul prin păduri sau a ogarilor iuți la fugă [9].

Toți primeau de la domnie daruri în natură sau în bani, acestea din urmă denumite « bacșișuri ». Ele se distribuiau la anumite sărbători sau la întoarcerea domnului toamna, în București, venind din țară. La acordarea darurilor se ținea seamă, bineînțeles, de funcțiile sau rangul fiecăruia. Astfel, vătafii meseriașilor, cum erau cei de grădinari, butari, lemnari, meșterul de fîntîni și ceilalți meșteri, primeau, fiecare, cîte cinci coți de postav « șăftu » (3, 32 m), în timp ce pehlivanii, cîte un postav « șai ». Ceilalți, vizitii, biglari, vătaful de legănari, meșterul lemnar, lemnariul, ghețariul, viiariul, zidarii, dogarii, măturătorii, pescarii, dîrvarii etc., căpătau 16 coți de aba (10,62 m), stofă groasă de lînă, mai ieftină. Țigăncile spălătorese primeau cîte cinci coți de postav și o bogasie, pînză de bumbac colorată neapretată servind mai ales la căptușeli. Bogasii se dădeau și la cusătorese și la dîrvari.

« Bacșișurile » se distribuiau cu aceleași prilejuri. Slujitorii căpătau bani « pre ipăngéle », deci pentru facerea ipingelelor, un fel de mantale fără mîneci și cu glugă [10];

---

[1] Anatefter, nr. 252 și L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne*, I, p. 318.
[2] Anatefter, nr. 184.
[3] *Ibidem*, nr. 183, 192, 252, 254—256 și 263.
[4] *Ibidem*, nr. 188.
[5] *Ibidem*, nr. 188 și 190. (Tînganu, azi sat în raionul Brănești; Florești, sat în raionul Domnești).
[6] *Ibidem*, nr. 188.
[7] *Ibidem*, nr. 249.
[8] *Ibidem*, nr. 254, 255, 256 și 263.
[9] *Ibidem*, nr. 252.
[10] *Ibidem*, nr. 183.

la fel erau răsplătiți și de bobotează cînd ziceau « cu surlele pentru măriia sa vodă »[1]. Așemenea sume se pregăteau din vreme « la măriia vodă în buzunari »[2], pentru împărțit. Astfel, de crăciun, domnul dădea 35 de taleri, la anul nou alți 35, iar alți 25 la toți « cei ce sorcovesc pre măriia sa », însemnare care atestă și vechimea datinei. Și obiceiul de a pune un ban în plăcintă este tot atît de cunoscut: « 10 zlați ungurești za (în valoare de!) tl. 22 și jumătate, 1 orți za tl. 5, s-au dat să pue în plăcintă în ziua *sfîntului* Vasile », arată o notiță din 25 decembrie 1695[3].

b) A doua grupă de oameni atașați curții domnești era formată din osteni și corpurile de gardă. La fiecare început de an, de 1 ianuarie, « steagurile » (detașamentele) de ostași se aliniau sub comanda marilor căpitani și primeau de la domn daruri mărunte în bani. Anatefterul amintește astfel de 5 steaguri de dorobanți — ostași pedeștri înarmați cu sînețe — și 6 steaguri de seimeni — tot infanteriști cu puști, alcătuind temeiul gărzii domnești și locuind la curte, în odăi anume; de asemenea, sînt amintite 12 steaguri de cazaci, 2 de nemți, 2 de fustași, 3 de catane, 14 de scutelnici călări, steagurile comandate direct de marele spătar și vel aga precum și corpurile de paji, denumiți « copii ». O însemnare mai tîrzie, din 1 septembrie 1739, dă și numărul de liude pentru fiecare corp de slujitori, însumînd 2424 oameni[4]. Sînt de reținut și unele amănunte asupra desfășurării alaiului domnesc: purtarea însemnelor puterii, ordinea de defilare începînd cu « steagul țărăi », muzica alcătuită din mehteri, toboșari, surmaci (trîmbițași), cimpoiași, surlari și tăulari[5].

Pentru iluminatul serbărilor și a deplasărilor noaptea, se ardeau torțe de rășină numite « masale » și purtate de « masalagii ». Anatefterul amintește deopotrivă și pe « mataragii », slujbași ținînd ligheanul în care se spăla domnul. Pentru aducerea la îndeplinire a pedepselor exista la curte și un călău: « gîdea » primea la fiecare întoarcere a voievodului în București, un « bacșiș » destul de modest, de 33 bani[6].

c) Din curte făceau parte și unii dregători: marele spătar, postelnicul, paharnicul, stolnicul, cuparul, clucerul, șufarul (mai marele peste bucătării), cu subalterni ai lor. Ei sînt numiți în text « boiari zvolearnici » adică ai curții domnești unde se concentra conducerea treburilor țării. Pe lîngă veniturile rezultînd din exercitarea funcțiilor, ei primeau de la domnie, la unele sărbători, cîte un caftan prețuit după rangul fiecăruia. Cîteodată primeau și sume simbolice numite nu bacșișuri ci « rînduială de bani »[7]. Alături de dregătorii curții, sînt trecuți și pîrcălabii de Slobozia, Văcărești, Copăceni și Crivina, administratori ai proprietăților domnești din aceste comune[8], precum și grămăticii cancelariei[9].

2. Darurile distribuite de domnie se îndreptau și spre slujitorii bisericii din țară și de peste hotare. Instituție fundamentală a statului feudal, exprimînd și întărind pe plan ideologic poziția clasei exploatatoare[10] și exercitînd o influență predominantă

[1] Anatefter, nr. 263.
[2] *Ibidem*, nr. 183.
[3] *Ibidem*.
[4] *Mss*. 5389, paragrafele E și D.
[5] Anatefter, nr. 252, 253, 255, 256, și 263.
[6] *Ibidem*, nr. 254 și 255.
[7] *Ibidem*, nr. 262.
[8] *Ibidem*, nr. 185.
[9] *Ibidem*, nr. 259 și 261.
[10] Pentru rolul bisericii în statul feudal vezi K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a IV-a, Buc., Editura politică, 1960, p. 719; F. Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ediția a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 106; F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 48—49.

asupra creației culturale și artistice, biserica a primit de-a lungul evului mediu importante donații din partea domniei și a boierimii, devenind, treptat, « cel mai mare dintre seniorii feudali [1]». Anatefterul notează unele « mili » acordate clerului [2], între acestea făclii (luminări de ceară), stofe și bani [3]. De asemenea, o însemnare din 30 ianuarie 1702 enumeră mănăstirile din Peninsula Balcanică și din Orientul Mijlociu beneficiare ale donațiilor lui Constantin Brîncoveanu [4].

3. Informații interesante se desprind din însemnările arătînd hainele date săracilor, de sărbători.

Asemenea daruri, împărțite, după datină, celor nevoiași — bineînțeles tot cu banii strînși din impozite urmăreau a face nume bun domnului, a arăta « grija » sa pentru cei mai sărmani dintre locuitori. Astfel, la 24 martie 1695, s-au împărțit 40 de dulămi « voinicești » (bărbătești), 20 femeiești, 40 de cămăși cu izmene, 20 ii și 40 ișlice. Se dă și prețul lor: dulamele 164 bani bucata (1 taler și 33 bani) [5], cămașa aproape o jumătate de taler, iile și ișlicele cam o treime [6]. Dar toate cele 160 veșminte amintite, au costat 115 taleri, în timp ce dulamele dăruite de Brîncoveanu ca zestre, fiicei sale Bălașa, în 1708, valorau fiecare, 200, 300, 350, 400, 700 și 1400 taleri [7], cifre cu totul grăitoare pentru a ilustra poziția clasei feudale stăpînitoare. Haina boierească era între 160 și 1118 ori mai scumpă decît una similară purtată de oamenii din popor [8].

4. Anatefterul mai cuprinde și sumele de bani cheltuite de domnie la cununii. Exista o diferențiere riguroasă a cheltuielilor, după rangul social al familiilor în cauză. În primul rînd veneau boierii, cu trei subgrupe (« fecior de boier mare », de rangul doi și de rangul trei). Apoi slugile boierești împărțite în patru categorii; la urmă, robii țigani. Cheltuielile erau în consecință: pentru un boier de rangul al doilea se dădeau 118 taleri, adică jumătate din suma folosită la cununia feciorului de mare boier; la sluga de rangul doi, se cheltuia numai 37,5% din ceea ce se dăduse la o slugă boierească, iar pentru căsătoria unui rob era îndeajuns 1 taler și 42 de bani ! [9] Alături de sume, anatefterul arată și lucrurile cumpărate. Astfel, la nunta grămăticului Mihai, la 5 iulie 1702, s-au dăruit [10] două lastre, stofe de lînă, scumpe, a 45 taleri fiecare; două postavuri « șai » și două atlaze, pentru diferite haine; o hataia, țesătură de mătase « cu fir », (brodată), pentru sovon (vălul miresii); o altă hataia, tot brodată, pentru « dăzgovit », a doua zi după căsătorie, cînd nașa scoate vălul de pe capul miresii și îl înlocuiește cu broboada (tulpanul) femeilor măritate, în timp ce nuntașii joacă hora dezgovelii; două covoare; un ișlic pentru ginere. Pentru slujbă, se cumpărau luminări poleite și un covor. Se plăteau preoții, iar bani mărunți erau folosiți « la aruncat în

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 92.

[2] Anatefter, nr. 201, 202, 203, 204 și 36.

[3] *Ibidem*, nr. 265—268; 273—274; 294—309; 227; 207 și 237.

[4] *Ibidem*, nr. 197.

[5] Socotind 1 taler 131 bani (echivalența dată chiar de textul anatefterului).

[6] Anatefter, nr. 237.

[7] Foaia de zestre din 30 octombrie 1708 publicată de Emil și Ion Vîrtosu în *O sută de ani de la înființarea așezămintelor brîncovenești*, p. 7 — 8. București, 1938.

[8] Cifre rezultate din raportarea sumelor de 200 și 1400 taleri, la 164 bani (1 taler și 33 bani) costul unei dulame dată săracilor.

[9] *Mss.* nr. 5389, cartea G și Anatefter, nr. 229, 232, 233, 234 și 235.

[10] Anatefter, nr. 234.

biserică », potrivit unei vechi datini. Opt « zlaţi venetini » (veneţieni) erau daţi « la spălat », iar alţi zece taleri, tot « bani mărunţi », pentru diferite cheltuieli ale naşului. În sfîrşit, aproape jumătate din totalul cheltuielii reprezenta darul în bani de la masă (nunta cu dar de astăzi !). La alte categorii sociale, cheltuielile erau micşorate prin cumpărarea unor ţesături mai ieftine, prin eliminarea anumitor daruri sau prin reducerea sumelor împărţite. În felul acesta, textul anatefterului cuprinde aspecte interesante din viaţa societăţii romîneşti la începutul secolului al XVIII-lea.

5. Adesea, daruri scumpe erau date diferiţilor demnitari ai Înaltei Porţi. Astfel, anatefterul aminteşte de paşalele de Dîrstor, Belgrad şi Timişoara, cu unii din subalternii lor [1]. La venirea în ţară a unui trimes otoman sau cu ocazia ramazanului, sărbătoare ce marca începutul postului mahomedan, trebuiau procurate « după obicei » alimente (zahareaua). Ele cuprindeau orez, unt, miere, untdelemn, măsline, zahăr, cafea, stafide « mari şi mici » şi făină foarte fină (nişiştea) din care se făcea rahat şi halva [2]. Trebuie adăugat, de asemenea, ploconul anual al hanului tătăresc din Crimeia, însumînd 1000 taleri « bani gata », plus stofe; primeau ţesături de preţ, mama hanului şi mai mulţi demnitari ai săi. De asemenea, nu erau uitaţi nici alţi « sultani » mai mici ai tătarilor, cum era acela de Calga [3].

★

Descrierea manuscrisului; normele folosite la transcriere.

Anatefterul — manuscrisul romînesc MLXIX al Bibl. Academiei R.P.R. este scris pe hîrtie. Foaia de titlu are un frontispiciu format din vrejuri cu frunze şi flori de bujori stilizate, punctate cu roşu. În centrul frontispiciului, un medalion cuprinde stema Ţării Romîneşti; o a doua stemă, desemnată foarte stîngaci, de o altă mînă, se află pe jumătatea stîngă a foii de titlu.

Manuscrisul cuprinde 123 de file numerotate pe faţa (recto) fiecărei file. În afară de acestea, primele 2 file nenumerotate şi ultima foaie (cu numărul 123 trecut de mînă) cuprind felurite însemnări şi exerciţii de caligrafie, reproduse în prezenta ediţie.

Hîrtia manuscrisului, uşor gălbuie, prezintă în transparenţă linii orizontale paralele, foarte dese, iar pe verticale cîte şapte linii. Se desting două mărci de fabricaţie a hîrtiei.

Scrisurile aparţin la numeroşi copişti. Unele transcrieri sînt efectuate mai îngrijit (ca, de exemplu, la folio 12 recto-verso; 14 r—v; 27 v; etc.); altele au fost făcute în grabă. Cărţile cu date mai tîrzii au fost intercalate în paginile din condică rămase iniţial libere: de aceea nu există o ordine cronologică a textelor anatefterului.

---

[1] Anatefter, nr. 239, 240, 244 şi 245. — Anatefterul nu cuprinde totalul obligaţiilor Ţării Romîneşti: unele ca haraciul sau contribuţiile legate de nevoile armatelor otomane, au fost trecute la « rînduiala birurilor », (vezi mai sus, p. 356—357). Pentru regimul dominaţiei otomane asupra Ţărilor Romîneşti, vezi: M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Romîneşti în secolele XV—XIX*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II, Buc., 1957, p. 7—45; idem, *Variaţiile exploatării Ţării Romîneşti de către Poarta Otomană în secolele XVI—XVIII*, în « Studii », an XI (1958), nr. 2, p. 59—70; M. M. Alexandrescu Dersca, *Contribution à l'étude de l'approvisionnement de Constantinople au XVIIIe siècle*, în *Studia et acta orientalia*, I, 1957, p. 12—37; idem, *Rolul hatişerifurilor de privilegii în limitarea obligaţiilor către Poartă (1774—1802)*, în « Studii », an XI (1958), nr. 6, p. 101—119.

[2] Anatefter, nr. 242 şi 243.

[3] *Ibidem*, nr. 247; azi localitate la vest de Melitopol, R.S.S. Ucraineană.

Normele folosite în transcrierea textului chirilic au fost acelea stabilite pentru colecţia *Documente privind istoria Romîniei* [1].

Completările efectuate la cuvintele prescurtate sau la omisiuni, au fost trecute între paranteze unghiulare <   >; parantezele drepte [   ] au fost folosite pentru repetiţii sau greşeli ale textului însuşi; explicaţiile ediţiei sînt trecute între paranteze obişnuite (   ). Prescurtarea tl   taleri, a fost menţinută ca atare; restul cuvintelor a fost completat între paranteze <   >. Formulele slavone de la începutul şi finele cărţilor ca şi cuvintele slavone izolate din texte, au fost traduse în romîneşte şi tipărite cu cursive. Fiecare paragraf al anatefterului a fost numerotat, dîndu-se totodată şi folio din mss. MLXIX. Pasagiile din ediţie însemnate prin . . . . arată că textul original al anatefterului nu e completat în locul respectiv; acolo unde fila este ruptă, s-a făcut o menţiune aparte.

[1] *Doc. priv. ist. Rom. Introducere*, vol. I, p. 33   36 şi Emil Vîrtosu *Din paleografia chirilică romînească*, *ibid.*, p. 285   288.

F. 1 ANATEFTER CARE S-AU FĂCUT ÎN VISTIERIE, SĂ SĂ SCRIE TOATE DĂJDILE ŞI ORÎNDUIALELE CÎTE ES ÎN ŢARĂ LA FIEŞTECARÈ, CUM ŞI ÎN CE CHIP ES, ŞI ALTE OBICÉIURI, VÎNZĂRI DE VĂMI ŞI DE PÎRCĂLABII ŞI DE DIJMĂRITURI *ŞI* OERITURI ŞI DE TOATE DĂJDILE ŞI SLUJBELE PRECUM SĂ FAC CĂRŢILE DOMNEŞTI A FIEŞTECĂRIIA SLUJBĂ, DUPĂ A EI OBICÊI ŞI RÎNDUIALĂ, CA SĂ SĂ POATĂ ŞTI FIECÎNDU. CARE S-AU FĂCUT ÎN ZILELE PREA LUMINATULUI NOSTRU DOMNU IO COSTANDIN BĂSĂRAB VOEVOD, PĂ VRÉME CE-AU FOST ŞERBAN VISTIERIU MARE, *ANUL* 7203.

1694-1695 IORDACHE CREŢULESCUL *mare* log<ofăt>, 7203.
Eu ŞERBAN GRECE<ANU> *mare* vist<ier> a citit.

nr. 1

F. 2 « Carte de pârcălăbiia Rîmnicului *şi* Buzăului [1]

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e>, pîrcălabilor de la tîrgul Rîmnicului *şi* Buzăului. Ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii mél<e>, de s<ă> ţiia pîrcălăbia dentru acéste tîrguri împreun<ă> şi cu céle 12 sate denprejurul tîrgului şi cu judecata lor. Să ia vama de la tot omul, oricine ce fél de bucate ar vende, den toate să ia dup<ă> obicéiu, afar<ă> den cei 12 boiari mari ai divanului carii — şi vor vende de — ale casii lor, să nu dea vam<ă>. Iar ce vor fi bucate de neguţătorie, să dea vama. Şi pre care i-ar afla ascunzînd vama domnească, să aib<ă> a le luaré vama îndoită. Şi pre care i-ar găsi vînzînd şi făcîndu-şi tîrgu pe la casele lor şi de la unii ca aceia să aib<ă> a le luaré vama îndoită, dup<ă> obicéiu, şi să le facă şi certare fieşştecăruia dup<ă> vina lui. Şi să fie volneci slugile domnii méle pîrcălabii să caute pentru curvii şi pentru hoţii. Şi pre care i-ar afla în fapte réle să-i globească şi să le facă certare fieşştecăruia dup<ă> vina lui. Iar carii ar fi de vină mare, să-i trimiţă aici la domnia mea. Aşijderea să aibă a căuta slugile domnii mél<e> şi judecata celor 12 sate, cine ce judecăţi şi întrebăciuni ar avea, să meargă la pîrcălabi să-i judece şi să le facă dreptate. Iar căpitanul care ar fi, au alţi dregători domneşti, nimic să nu s<ă> amestece în venitul pîrcălăbiei, nici în judecata lor, făr<ă> cît numai pîrcălabii să-i judece. Iar carii den căpetenii s-ar amesteca în venitul pîrcălăbii, unii ca aceia bine să ştie că rea scîrbă şi certare vor petréce de cătră domniia mea. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie>, 1 *zile*, *anul* 7203

A citit marele log<ofăt> [2]. »

F. 2 v. nr. 2

1700 « Carte de sărăritul Bucureştilor *şi* Tîrgovişţii

Ghen<arie> 1 *zile anul* 7208.

Boiarinul domnii mel<e> lui Ianachie cluce<r>, ca să fie volnic cu această carte a domnii mel<e>, să aibă a ţiné sărăriea şi cu vînzare fierului

[1] Întregul text tăiat cu două linii. Titlul scris cu cerneală roşie.
[2] Traducerea expresiei « Procit vel logofăt ».

aici, în orașul domnii mel<e>, în București și în Tîrgoviște. Și <să> aibă a pune oamenii lui, pă cine va vrea, să caute această slujbă și cui ar trebui să cumpere sare și' fier, să meargă să cumpere dă la sărari dup<ă> obiceiu, pe cum au cumpărat și pînă acum. Iar nimeni dăn orășani, au den neg<u>țători, au den turci, au dăn boiari, au den sluj<itori>, au ce măcar fel de om ar fi, să n-aibă voe aici, în București, nici în Tîrgovișt<e>, să vînză nici sare, nici fier, fără numai fierarii. Iar pre carii i-ar afla vînzînd au sare, au fier, de la unii ca aceia să fie volnici oamenii boiarinu<lui> domnii mel<e> ce scrie mai sus, pre carii îi va pune după această slujbă, să ia tot, pă seama domnească și sare și fier, după obiceiu. Iar cine vor sta împotrivă cărții domni<i> mel<e>, unii ca aceia vor păți mar<e> urgie. Că așa este porunca domnii mele. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.* »

nr. 3

F. 3 **« Carte de vama Diiului *și* a Bistrățului *și* a Cernățului** [1]

Dă domniia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle anum<e> .... ca să fie volnici cu această carte a domnii mél<e>, de să aibă a ținéré vama Diiului *și* a Bistrețului *și* a Cernețului precum au ținut și alți vameși, de alte dăți, cu toate scaunel<e> și cu satel<e> și cu tot venitul și cu toat<e> bălțile cîte sînt supt ascultarea vameșilor și cu judecata dup<ă> margine. Să aibă a luaré vama de la tot omul, care trec cu marfă și cu vit<e> și cu alt<e> bucate, măcar or ce vor fi și vor tréce dencoace încolo și dencolo încoace. De la tot omul să ia vama dup<ă> obicéiu, precum au luat și alți vameși mai denainte vréme, măcar să fie turcu, veri ovréiu, au arbănaș, au oameni de țar<ă>, boiar, au rumîn au slujitor, au măcar ce fel de oamen<i> ar fi, de la toți să aibă a luaré vameșii vama. Și de la ceia ce-și vînd pîinea lor la turci sau alte bucate.

Iar pre carii dentr-aceia i-ar prind<e> facînd niscai meșteșugur<i> cu ficlenii, de la unii ca aceia să aibă a le luaré vama îndoită, ver de la turci, ver de la alți carii vor face alte vaduri prentr-alte părți, de vor ascunde vama domnească și nu vor veni la vameși. Și să aibă a judecaré vameșii pre tot omul carii sînt supt ascultarea lor și să le facă dreptate și certare fieșcăruia dup<ă> vina lui. Și să nu fie volnici nici căpitan<ii> dup<ă> margine, nici oamenii banului, nici pîrcălabii boerești, nici potropop<ii>, a să amestecaré în judecata și în ținutul vameșilor, nici să ia vite de pripas, ce să le ducă la vameși, dup<ă> obicéiu.

Drept acéia, poruncescu domnia mea și voao tut<u>ror carii sînteți supt ascultarea vameșilor, în vréme ce veți ved<ea> această carte a domnii mél<e>, iar voi toți să aveți a ascultaré de ce v-ar da poruncă și învățătură vameșii. Pentru că carii ar face alte gîlcevi și ar sta împotriv<ă> a nu-și daré vama, unii ca aceia bine să știe că vor petréce mare certare de la domnia mea. Așijderea, poruncescu domnia mea și voao căpitanilor dup<ă>

---

[1] Cuvintele « *și* a Cernățului » șterse cu o linie. Titlul scris cu cerneală roșie.

margine și paznicilor să aveți a <să>riré la ceia ce vor fi silnici și tai<i> de cap a nu-și daré vama ce le-ar face, pre unii ca aceia să-i apucați să-și dea vama făr<ă> de voia lor. Într-alt chip să nu fie, că așa iaste porunca domnii méle. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile anul* 7203.
A citit marele log<ofăt>.»

nr. 4

F. 4 **«Carte de vama de la Cioc<ă>niști *și* Lichirești. Pe acest izvod să s<ă> fac<ă> cărțil<e> Giurgiovului *și* a Olténiții**[1]

Dă domnia mea această poruncă a domnii mele, slugilor domnii mél<e> .... vameșilor *de la* .... ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii méle de s<ă> aibă a ținéré vama de acol<o> de la .... precum s-au ținut și pînă acum, cu toate scaunel<e> și satel<e> de împrejur și cu tot venitul și cu bălțil<e> ce va avea aceast<ă> vam<ă> și judecata dup<ă> margini. Și s<ă> aibă a luaré vam<a> de la tot omul carii trec cu marhă (sic) și negoațe și vite și alte bucate, măcar ce-ar fi, au dencoace încol<o>, au dencolo încoace, de la tot omul să le ia vama dup<ă> obicéiu, precum s-au luatu și mai denainte vréme, ori fie turcu, au ovréiu, au armean, au arbănaș, au grec, au sîrbu, au ungurean, au oameni de țar<ă>, boiari, slujitori, rum<î>ni, măcar veri ce feliu de oameni vor fi, de la toți să le ia vameșii vama. Și de la acei ce-și vînd pîinea lor la turci, sau alte bucate; afar<ă> den vama tutunului, pentru că vama tutunului s-au vîndut osebit. Iar pre care i-ar afla făcînd alte meșteșug<u>ri cu fieclenie și făcînd alte vaduri pre într-alte părți, ascunzînd vama domnească, neviind la vameși, de la unii ca aceia să aibă a le luaré vama îndoită, veri fie turcu, au măcar ce om ar fi. Și s<ă> aibă a judecaré vameșii pre tot omul carii sîntu supt ascultarea lor, să facă dereptate și certare fieștecăruia dup<ă> vina lui. Și nimeni den căpitanii dup<ă> margine, nici pîrcălabi boerești, nici potropopi, nici altu nimeni să n-aibă treabă a se amesteca în judecata și în ținutul vameșilor, nici să ia vite de pripas, ce să le ducă la vameși, dup<ă> obicéiu. Direptu acéia, poruncescu domnia mea și voao tu<tu>ror cîți sînteți supt ascultarea vameșilor, de vréme ce veți vedea aceast<ă> carte a domnii mél<e>, iar voi toți să aveți a ascultaré de ce v-ar da poruncă și învăț<ă>tur<ă> vameșii. Iar carii ar face alte gîlcevi și ar sta împotriv<ă> a nu-și daré vama, unii ca aceia bine să știe că vor petréce mare nevoe de la domnia mea. Așijderea poruncescu domnia mea și voao căpitanilor dup<ă> margini și paznicilor să aveți a săriré la ceia ce vor fi silnici și tare de cap a nu-și daré vama ce le-ar face, pre unii ca aceia să-i apucați să-și dea vama făr<ă> de voia lor. Și într-alt chip să nu fie. Că așa iaste porunca domnii méle. *Și ispravnic însăși spusa domnii mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile anul* 7203.
A citit marele log<ofăt>.»

[1] Titlul scris cu cerneală roșie.

F. 5 **nr. 5**

« Carte de vama *din* varoş Floci [1]

Dă domnia mea această poruncă a domnii mele, slugilor domnii méle .... vameşilor de la ...... ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e> de s<ă> aibă a ţinéré vama de acol<o> de la .... precum s-au ţinut şi pîn<ă>acum, cu toate scaunel<e> şi cu satel<e> den prejur şi cu tot venitul şi cu bălţile ce va avea aceast<ă> vamă şi cu judecata dup<ă> margine. Şi s<ă> aibă a luaré vama de la tot omul carii vor tréce ori cu ce feliu de negoaţ şi marfă şi cu vite şi c<u> alte bucate măcar ori ce ar fi, au dencoace încol<o>, au dencol<o> încoace; de la tot omul să le ia vama, dup<ă> obicéiu, precum s-au luat şi mai denainte vréme, ori fie turcu, au ovréiu, au armean, au arbănaş, au grec, au sîrbu, au oameni de ţar<ă>, boiari, slujitori, rum<î>ni, măcar, veri ce feliu de oameni vor fi, de la toţi să le ia vameşii vama. Şi de la ceia ce-şi vor vende pîinea lor la turci sau alte bucate. Afar<ă> den vama tu<tu>nului, pentru că vama tutunului s-au vîndut osebi. Iar pre care i-ar afla făcînd alte meşteşug<u>ri cu fieclenie şi făcînd alte vaduri pre într-alte părţi, ascunzînd vama domnească, nemărgînd la vameşi, să aibă a le luaré vama îndoită, veri fie turcu, au măcar ce om ar fi. Şi s<ă> aibă a judecaré vameşii pre tot omul carii sînt supt ascultarea lor, să le facă dreptate şi certare, fieştecăruia dup<ă> vina lui. Şi nimeni den căpitanii dup<ă> margine, nici pîrcălabi boeieşti, nici potropop<i>, nici altu nimeni să n-aibă treabă a să amesteca în judecata şi în ţinutul vameşilor, nici să ia vită de pripas, ci să le ducă la vameşi, dup<ă> obicéiu. Derept acéia, poruncescu domnia mea şi voao tuturor cîţi sînteţi suptu ascultarea vameşilor, de vréme ce veţi vedea aceast<ă> carte a domnii méle, iar voi toţi să aveţi a ascultaré de ce v-ar da poruncă şi învăţ<ă>tură vameşii. Iar carii ar face alte gîlcevi şi ar sta împotriv<ă> a nu-şi daré vama, unii ca aceia bine să ştie că vor petréce mare nevoe de la domnia mea. Aşijderea, poruncescu domnia mea şi voao căpitanilor dup<ă> margine şi paznicilor să aveţi a săriré la ceia ce vor fi silnici şi tari de cap a nu-şi daré vama ce le-ar face, pre unii ca aceia să-i apucaţi să-şi dea vama făr<ă> de voia lor. Şi într-alt chip să nu fie. Că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele. S-a scris în* ghin<arie> 1 *zile, anul* 7203.

1695 *A citit marele log*<ofăt> »

nr. 6

F. 6 **« Carte de vama ...**

Dă domina mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle vameşilor .... *de la* .... ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii méle, de s<ă> aibă a ţinéré vama de acol<o>, de la ....

[1] Titlul scris cu cerneală roşie.

precum s-au ţinut şi pînă acum, cu toate scaunel<e> şi cu satel<e> de împrejur şi c<u> tot venitul şi cu bălţi<le> ce va avea aceast<ă> vam<ă> şi c<u> judecata dup<ă> margini. Şi s<ă> aibă a luaré vama de la tot omul carii vor tréce ori cu ce feliu de negoţ şi marfă şi cu vită şi cu alte bucate, măcar ori ce ar fi, au dencoace încol<o>, au dencol<o> încoace. De la tot omul să aibă a le luaré vama den toate, dup<ă> obicéiu, precum s-au luat şi mai denainte vréme, ori fie turcu, au ovréiu, au armean, au grec, au arbănaş, au sîrbu, au ungurean, au oameni de ţar<ă>, boiari, sluj<i>tori, rum<î>ni, măcar veri ce feliu de oameni vor fi, de la toţi să ia vameşii vama şi de la ceia ce-şi vînd pîinea lor la turci sau alte bucate. Afară numai den vama tutunului, pentru că vama tu<tu>nului s-au vîndut osebi. Iar pre carii i-ar afla făcînd alte meşteşug<u>ri cu fieclenii şi făcînd alte vad<u>ri pre într-alte părţi, ascunzînd vama domnească, neviind la vameşi, să aibă a le luaré vama îndoită, veri fie turc<u>, au măcar ce om ar fi. Şi s<ă>aibă a judeca vameşii pre tot omul carii sîntu suptu ascultarea lor, să le facă dereptate şi certare fieştecăruia dup<ă> vina lui. Şi nimeni den căpitanii dup<ă> margine, nici pîrcălabi boereşti, nici potropopi, nici alt nimeni, să n-aibă treab<ă> a se amesteca în judecata şi în ţinutul vameşilor, nici să ia vit<e> de pripas, ci să le ducă la vameşi, dup<ă> obicéiu. Derept acéia, poruncescu domnia mea şi voao tu<tu>ror carii sînteţi supt ascultarea vameşilor, de vréme ce veţi vedea această carte a domnii méle, iar voi toţi să aveţi a ascultaré de ce v-ar da poruncă şi învăţătură vameşii. Iar carii ar face alte gîlcevi şi ar sta împotrivă a nu-şi daré vama, unii ca aceia bine să ştie că vor petréce mare nevoe de la domnia mea. Aşijderea, poruncescu domnia mea şi voao căpitanilor dup<ă> margine şi paznicilor, să aveţi a săriré la ceia ce vor fi silnici şi tari de cap a nu-şi daré vama ce le-ar face, pre unii ca aceia să-i apucaţi să-şi dea vama făr<ă> de voia lor. Şi într-alt chip să nu fie, că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile anul* 7203.
A citit marele log<ofăt>.»

nr. 7

F. 6 v. **«Cartea de goştinărit»**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e>, anume gorştinarilor carii au cumpărat slujba goştenăritului, ca să fie volnici cu această carte a domnii mél<e>, di să aibă a căutaré pentru toţi rîmătorii cei striini, cîţi trec din Ţara Ungurească, aici, în ţară, la jîru şi apoi iară îi duc înapoi. Să aibă a le luaré di rîmător cîte bani 8, dup<ă> obicéi şi pricum au luat şi alţi goştinar<i> mai dinainte. Iar alţi nimini să nu s<ă> améstece în slujba lor. Drept acéia, vă poruncescu domniia mea şi voao schilérilor dup<ă> la schile, să căutaţi carii rîmător<i> vor vini să treacă pi acol<o> şi vor avea răvaşul goştănarilor şi pi cîţi vor

[1] Titlul scris cu cerneală roşie.

fi scriind în răvaşul lor, să-i lăsaţi să treaacă cu pace. Iar cari nu vor avea răvaşul goştinarilor, voi să-i apucaţi să-şi dea goştinăritul. Iar fără goştinărit, nici un rîmător să nu lăsaţi să treaacă, că apoi viţi plăti di la voi. Într-alt chip nu va f<i>. Că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic*
1701 *însăşi spusa domniei mele.* Noe<mbrie> 1 *zile, anul* 7210.

nr. 8

F. 7 **« Cartea schilérilor de la Cîinéni**

pe acest izvod să s<ă> facă şi cartea Rucărului *şi* Dragoslavel<e> [1].

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugi<lor> *domniei mele* anume .... schilérilor de la Cîinéni, ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e>, de s<ă> aibă a ţiné schila de acol<o> şi să aibă a luaré vama de la tot omul, veri carii cu ce marfă *şi* negoţ şi cu ce fél de marfă şi povar<ă> ar tréce pre acol<o>, din toate să aibă a luaré vama, afar<ă> den vama tutunului, cu acéia să n-aibă treab<ă>, să ia vama. Iar den altel<e>, den toate să ia vama, ori den ci ar tréci, dencoace încol<o> şi dencol<o> încoace, veri fie boiari, au armean, au turcu, au grec, au sîrbu, au arbănaş, au ovréiu, au moldovéni, au ungurean, au sas *şi* au munténi, au măcar veri ce fél de om va fi, de la toţi şi de la tot omul să ia vama, den toate, dup<ă> obicéiu. Iar pre carii i-ar găsi ascunzîndu vama domnească, să aibă a le luaré vama îndoit<ă> şi să le fac<ă> certare, dup<ă> vina lor. Şi să aibă a judeca pre tot omul den satele cari sînt supt ascultarea schilii, pre fieştecarii, cine de ce-ar avea întrebăciune acol<o>, şi de datorii, şi de sfăzi; şi carii vor fi de vin<ă>, să-i globească şi să le fac<ă> certare. Şi să păzească de curvii şi de hoţii. Iar carii ar fi de vină mare, să-i trimăţi aici la domnia mea. Aşijderea şi ţie căp<i>tane de martalogi şi voao martalogilor, voi încă să căutaţi cînd v-ar porunci schilérii pentru niscari oameni răi stînd împotriv<ă>, a nu-şi da vaama, s<ă> săriţi, să-i apucaţi ca să-şi dea vama, făr<ă> de voia lor, să nu s<ă> fac<ă> vreo pag<u>bă vămii, că apoi veţi plăti de la voi. Şi să aibă schilérii a pune de sat cîte o bute de vin, să s<ă> vînză, după obicéiu. Şi să caute şi pentru vite de pripas, unde s-ar afla, să le ia schilérii. Iar alt niminea să n-aibă a se amesteca. Derept acéia, poruncesc domnia mea şi voao tu<tu>ror satelor de acol<o>, carii vor fi supt ascultarea schilérilor, voi încă toţi să aveţi a ascultaré de toate, de ce v-ar da poruncă schilérii, pentru paza plaiiului şi pentru alte trebi şi porunci domneşti. Să nu s<ă> facă niscari stricăciuni sau să treacă cineva pre plai. Iar carii nu vor asculta, să fie volnici să le fac<ă> certare, fiecăruia dup<ă> vina lor. Şi de către nimenea opreal<ă> să n-aibă. Că îşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 3 *zile, anul* 7203. [2]
A citit marele log<ofăt>.»

---

[1] Adaosul scris cu cerneală roşie.
[2] În *ms.* 5389, este datată « ghen<arie> 30 *zile, anul* 7203 ».

nr. 9

F. 8 **« Cartea de vama de la Gojdibrovul *şi* Oreuova**

Pe acest izvod să s<ă> facă şi cartea Turnul<ui> *şi* Izlazul<ui>.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle anum<e> .... ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mel<e>, de s<ă> ţie vama de la .... precum au ţinut şi alţi vameşi, de alte dăţi, cu toate scaunele şi cu satele şi cu tot venitul şi cu toate bălţil<e> cîte sînt supt ascultarea vameşălor şi cu judecata, cîte ar fi supt ascultarea lor. Şi să aibă a luaré vama de la tot omul carii trec cu marfă şi cu vit<e> şi cu alte bucate, măcar ori ce vor fi şi vor tréce, dencoace încolo şi dencol<o> încoace, de la tot omul să aibă a luaré vama, dup<ă> obicéiu, precum au luat ş-alţi vameşi mai denainte vréme, măcar fie turcu, au arbănaş, au sîrbu, au ovréi, au oameni de ţară, au boiari, au slujitori, au măcar ce fél de oameni ar fi, de la toţi să aibă a luaré vama [şi vama] şi de la ceia ce-şi vînd pîinea lor la turci saau (sic) alte bucate. Iar pre carii dentr-acéia i-ar prinde făcînd niscari meşteşuguri cu ficlenie, de la unii ca aceia să aibă a luaré vama îndoit, veri de la turci, veri de la alţii carii vor face alte vaduri printr-alte părţi, de vor ascunde vama domnească şi nu vor veni la vameşi. Şi să aibă a judecaré vameşii pre tot omul carii sînt supt ascultarea lor, să le fac<ă> dereptate şi certare, fieştecăruia dup<ă> vina lui. Şi să nu fie volnici nici căp<itanii> de margine, nici oamenii banului, nici pîr<călabii> boereşti, nici potrop<op>i, a se amestecaré în judecata şi în ţinutul vameşălor, nici să ia vite de pripas, ci să le duc<ă> la vameşi, dup<ă> obicéi. Derept acéia, vă poruncescu domnia mea şi voao tut<u>ror carii sînteţi supt ascultarea vameşălor, de vréme ce veţi vedea cartea domnii méle, iar voi toţi să aveţi a ascultaré de ce v-ar da poruncă şi învăţ<ă>tură vameşăi. Iar cari ar face gîlcevi şi ar sta împotriv<ă> a nu-şi daré vama, unii ca aceia rea scîrbă vor avea de la domnia mé. Aşijderea şi voao căpitanilor *şi* paznicilor de pre margini, voi încă să căutaţi carii ar fi oameni răi *şi* sîlnici, să-i apucaţi să-şi dea vama fără de voia lor. Că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domnii mele.*

1695 <Ghenarie 3,>[1] *zile, anul*, 7203. »

nr. 10

F. 9 **« Carte de pîrcălăbie de la Ruşii de Véde *şi* Zămnicel<e>**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle .... pîrcălabilor de la .... ca s<ă> fie volnici cu aceasta carte a domnii méle, de s<ă> aibă a ţinéré vama într-acest tîrgu, în anul acesta şi să ia vama den toate bucatele, cine ce va vende întra acest tîrgu, veri de la boiari, au de la slujitori, au căl<ă>raşi, au dărăbanţi, au scutélnici, au popi, au călug<ă>ri, au ţărani, au măcar ce fél de om ar fi, de la

---

[1] Data trecută după *ms.* 5389. Textul rupt în *ms.* MLXIX.

toţi să ia vama, dup<ă> obicéiu, din toate, cine ce ar vende, însă afar<ă> numai den tutun să nu ia vama, pentru că vama tutunului s-au vîndut osebi. Iar dentr-alte, den toate să ia vama. Şi pre care om va prinde făcînd hoţii şi curvii să-i pue la închisoare şi să-i globească pre fieşcare, dup<ă> vina lor. Şi să aibă a judecaré pre tot omul den céle 12 sate carii sînt supt ascultarea aceştii pîrcălăbii, veri cine ce fél de judecat<ă> ar avea şi să le fac<ă> dereptate. Iar căp<itani>, iuzbaşi şi alţi oameni domneşti să nu s<ă> améstece. Şi datorii şi sfăzi cine ce ar avea, să-i pue la opreală, să plătească, cine cu ce ar fi datori. Aşijderea, să fie volnici pîrcălabii să ia vama şi de la céle 12 sate den prejurul tîrgului, măcar veri ce om ar vende întra-ascunsu pre la casel<e> lor şi n-ar vende la tîrgu, dup<ă> obicéi, ce ar ascunde vama domnească, să le ia vama îndoit şi să le fac<ă> şi certare. Şi céle 12 sate să aibă a face oborul tîrgului, iar carii vor sta împotriv<ă> şi nu vor asculta de pîrcălabi, unora ca acelora să le fac<ă> certare şi să-i pornească să meargă să fac<ă> oborul, făr<ă> de voia lor. Şi să fie volnici pîrcălabii a ţinéré 2 mortasipi de acol<o>, den tîrgu, să fie de treaba pîrcălăbii. Şi să n-aibă niminea treaba cu dînşii, făr<ă> cît numai să asculte <de> pîrcălabi, la ce le vor porunci. Şi să aibă a ţiné şi o cîrciumă în tîrgu, pre seama pîrcălăbească şi cămănarii să n-aib<ă> treab<ă> a-i face val de cămănării. Aşijderea şi ţie căp<i>tane şi voao iuzbaşi şi tut<u>ror călăraşilor şi altor slugi ale domnii méle carii veţi umbla cu olăcării, să aveţi a vă feri de caii pîrcălabilor şi de caii' negustorilor carii vor veni în sol în tîrgu, să nu le luaţi cai de olac den obor, să spargeţi tîrgul, că apoi veţi petréce mare nevoe. Şi rîndaşii carii păzescu de săptămîn<ă>, să nu ia bucate den tîrgu făr<ă> de bani, nici de la slujitori, nici de la ţărani. Iar carii ar face sil<ă> şi ar lua bucate făr<ă> de bani, pre unii ca aceia, să-i prinză pîrcălabii şi să-i pue în butuci şi să-i trimiţ<ă> aici la domnii mea. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 3 *zile, anul,* 7203.
A citit marele log<ofăt>. »

nr. 11

F. 9. v. **« Carte de săpunărie**

Ca s<ă> fie volnic cu această carte a domnii mele, să aibă a luore (sic) într-acest an, dă la toţi săpunarii care fac săpun şi vînd săpunul, de să hrănescu cu săpun în toat<ă> ţara domnii mél<e>, veri fie sutaşi, au căm<ă>răşăl, au dor<o>banţ, au căl<ă>raş, au scut<elnici> călări *şi* pedestri, au siiméni, au lef<e>giu, au martalog, au cazac, au catană, au talpoşi, au măcar ce brésle şi ce fél de om ar fi, au de ţară, au striin, şi ori în ce sat ar şădea, au prăn sate domneşti, au boereşti, au călugăreşti, au pren slobozii, au pren oraşă, au fiind supuşi pre lîngă niscareva boeri, de la toţi să aibă a luore boeriul domnii méle, ce scrie mai sus, de nume *cîte* tl. 1 <şi> *jumătate,* depre cum au luot şi mai nainte, dup<ă> obiceiu, însă banii făr<ă> de zăciuelă şi făr<ă> de trepăd, bani drepţi. Drept aceia

poruncescu domniia mea şi voao tuturor săpunarilor, cîţi vă hrăniţi cu săpun, în toată ţeara domnii mele, dacă veţi vedea această carte a domnii mele, iară voi toţi să aveţi a daré aceşti bani, dă nume *cîte* tl. 1 <şi> *jumătate*, pe nimeni den săpunari să nu s<ă> scutească. Aşăjdere, poruncescu domniia mea şi voao căpitanilor dupre-n tîrguri *şi* pîrcălabilor dupre-n sate, pre unde să vor afla săpunari, să aveţi a-i lăsa să-şi de aceşti bani, că veri care ar sta împotrivă, a nu-i lăsa, să ştie că va petrece rea scîrbă şi certaré de către domniia mea. Că aşa este porunca domnii mele. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.* »

1695 Fără dată [1]

nr. 12

F. 10

1700-1701 **« Carte de săr<ă>rit al treilea an cînd dau cu toţii. Anul 7209**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle sărarilor, ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii méle, de s<ă> umble să s<ă> scrie săr<ă>ritul, pre la satele *din judeţul* Slam Rîmnec *şi din judeţul* Buzău, *şi din judeţul* Sac, care au obicéiu de dau săr<ă>rit, pentru căci sînt ei slobozi di-şi iau ei sare den munţii aciia de sare, de acol<o>. Deci să aibă a scrie pre toţi oamenii care sînt lăcuitori într-acéste judéţe, au fie slujitori, au birneci, au dor<o>banţi, au scutélnici călări *şi* pedestri, au popi, diiaconi, călug<ă>ri, au ţigani, sau măcar veri ce fil de om s-ar afla şăzători pre locurile acestor sate, de dau săr<ă>rit, pre toţi să-i <ai>bă a-i scrie şi să le ia săr<ă>ritul, de nume *cîte* bani 44, precum au fostu obicéiul. Şi să aibă a luaré şi de la cei cu cărţi, cu cărţile domnii méle iscălite, pentru că fiind estimpu al treilea an înnoirea domnii, s-au soc<o>tit să dea cu toţii, şi ertaţi şi neertaţi. Şi de către nimin<i> opreal<ă> să n-aibă. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

A citit marele log<ofăt> ».

nr. 13

F. 10. v. **« Cartea dă fumăritul după baltă**

« Nu s-au scris . . . »

Ca să fie volnicu cu această carte a domnii mele, să aibă a scrie fumăritul dintr-acest [2] an, din hotariul Brăilii pănă în Turnu, la gura Oltului. Şi să ia fumăritul dă la tot omul, cîţi vor fi lăcuitori pe baltă, şi de la toţi omenii, cei ce le vor ajunge moşiile cu căpătăiul în baltă, dă la toţi să ia fumăritul, de pat *cîte* bani 72, după obiceiu, au fie slujitor, au popă,

[1] În *ms.* 5389 poartă data « Ghen<arie> 3 *zile*, *anul*, 7203. »

[2] Cuvintele « dintr-acest » şterse cu o linie de cerneală.

au călugăr, au dorobanţ, au călăraş, au scutelnic pedestru, au călăreţ, au saragele, au martalogi, au birnic, au armeni, au chiproviceni, au ţigani, au ce fel dă om o fi, dă la toţi să ia fumăritul, precum au luoat şi an; afară numai din satele care vor avea hrisove domneşti, aceia să aibă pace. Iar ceilalţi să dea cu toţii. Aşăjderea, să fie volnici fumarii ce scriu mai sus, să ia măjăritul dă la ceia ce port majă dă peşté sărat prin tîrguri şi prin sate, ori fie măjar domnescu, au boerescu, au călugărescu, ori măcar al cui ar fi, să aibă a loare măjăritul, dă la cîţi boi ar ave la car, dă bou, *cîte* ug<hi> 1,20, după obiceiu. Şi de la ceia ce port peşte prospăt cu căruţe pren tîrguri *şi* pren sate, să aibă a luorea dă la car *cîte* bani 120 şi de la ceia ce sară peşté prospăt pen vaduri, să aibă a luoré ca de la prospătaşi. Iar pre care i-ar afla viclenind, să aibă a luore fumăritul îndoit, precum au luot şi an. Într-alt chip să nu fie, Că aşa este porunca domnii mele. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.* ».

nr. 14

F. 11
1694-1695

« Carte de olucac, anul 7203 [1]

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, boiar<u>lui domnii méle . . . . ca s<ă> fie volnic cu această carte a domnii méle, de să umble în toat<ă> ţara domnii méle, să caute slujba oluchac<u>lui, du pre la tot omul care fac neguţătorii, de cumpără vite, aicea, pre pămînt ţărăi. Să aibă a daré tot omul, tocma şi boiari cei mari şi ertaţi cu cărţi şi făr<ă> de cărţi, să-şi dea oluchacul, dup<ă> cum iaste obicéiul. Numai de vor fi niscar<i> oi împărăteşti cu firmane şi le voi face şi domnia mea cărţi iscălite, aceia să aibă pace, precum îi va scrie cartea. Şi pre care voi vrea domnia mea să-i ertu, le voi face pecetluitur<i>, să li ţie în seamă. Iar alţii să dea toţi, însă de cal, de bou, de bivol, cîte bani 24 şi de oae, de capră, de rîmător, *cîte* bani 8, precum iste obicéiul, măcar să fie şăz<ă>tor, au căl<ă>tor, cu vitel<e> lui, tot omul să aibă a dé oluchacul, au măcar ce braslă va fi cu vite de suhaturi, au odăiaş<i> care vor fi pre margine, care vor fi avînd vite de neguţ<ă>torie, toţi să-şi plătească oluchacul. Aşijderea şi cine ar strînge vite aicea în ţară şi să o vînză pren tîrguri şi pen dealuri şi care va aduce vite dupre în alte părţi şi le ţine aicea la suhat şi aceia să-şi dea erbăritul. Iar nimen<i> să n-aibă voe a tréce fiind neplătit. Aşijderea, poruncescu domnia mea şi voao căp<itanilor> *şi* vamăşilor *şi* schilérilor şi plăişilor *şi* martalogilor car<e> sînteţi de pază pre la margine, de să s-ar întîmpla a tréce cu niscare vite ca să treac<ă>, deci car<e> vor avea răvaşul erbarilor de plat<ă>, voi să-i lăsaţi să treacă, iar care n-ar avea răvaş, să-i opriţi. Că pentru a cui pază ar treace, să ştie
F. 11. v. că de la casăle lor vor plăti. Derept pentru aceia poruncescu domniea mea slujitor<i>lor *şi* ţăranilor unde s-ar tîmpla niscare silneci şi ar sta împotriva erbarilor, îndat să aveţi a sări cu toţii, să-i apucaţi să-şi dea erbăritul. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.* »

---

[1] Textul barat cu mai multe linii.

nr. 15

F. 12. **« Gherghița. Pe acest izvod să s<ă> facă cartea Rîmnicului *și* Buzăul<ul>** [1]

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e>, pîrcălabilor de la .... ca s<ă> hie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e>, de s<ă> aib<ă> a ținéré vama dintr-acest tîrgu, în anul acesta și să ia vamă din toate bucatel<e>, cine ce ar vind<e>, în tîrgul acesta, veri de la boiari, au de la slujitori, au de la căl<ă>rași, au dăr<ă>banți, au scutelnic, au popi, au călugări, au măcar veri ce fel de om ar fi, de la toți să ia vam<a>, dup<ă> obicéiu, din toate, cine ce ar vinde. Însă afară numai din tutun să nu ia vam<a>, pentru că vama tutunului s-au vîndut osăbi. Iar dintr-alte, din toate să să ia vama. Și pre care om vor prinde făcînd hoții și curvii, să-i pue la opreal<ă> și să-i globească, pre fieștecare dupre vina lor. Și să aib<ă> a judecaré pre tot omul din céle 12 sate care sînt supt ascultarea aceștii pîrcăl<ă>bii, veri cine ce fel de judecată ar avea și să le facă direptate. Iar căpitanii și iuzbașii și alți oameni domnești să nu să améstece. Și datorii și sfăzi cine cu cine ar avea, să-i pue la opreal<ă>, să plătească, cine cu ce ar hi datori. Așijderea, să hie volnici pîrcălabii să ia vamă și de la céle 12 sate denprejur tîrgului; măcară veri ce fel de om ar vinde în ascunsu pre la casel<e> lor și n-ar vinde la tîrgu, dup<ă> obicéi *și* ar ascunde vama domnească, să-i ia vama îndoită și să le facă certare. Și cele 12 sate să aib<ă> a face oborul tîrgului; iar carii ar sta înpotriv<ă> și nu vor asculta de pîrcălabi, unora ca acelora să le facă și certare și să-i pornească să facă obor făr<ă> de voia lor. Și să fie volnici pîrcălabii să aibă a ținea și 2 mortasipi, de acolo din tîrgu, să fie de treab<a> pîrcălăbii și nim<enea> treab<ă> cu dînșii să n-aib<ă>, făr<ă> cît numai să aib<ă> a asculta de ce le vor porunci pîrcălabii. Și să aib<ă> voe a ține pîrcălabii o cîrciumă, acolo, în tîrgu iar cămămarii treab<ă> cu acea cîrciumă [treabă] să nu aib<ă>, numai să fie scutită pre seama pîrcăl<ă>bii. Așijderea și voao căpitanilor, iuzbașilor și altor slugi ale domniei méle carii veți umbla în ol<ă>cării, de cai<i> neguț<ă>torilor ce ar veni în tîrgu și de caii pîrcălab<i>lor nim<enea> să nu-i bîntuiască. Că cine le vor face vreun val, cu capul vor plăti. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile, anul* 7203.
A citit marele log<ofăt> »

nr. 16

F. 12. v. **« Tîrgoviștea.**

« Nu s-au scris ». [2]

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e>, pîrcălabilor de la .... ca s<ă> hie volnici cu această carte a domnii mél<e>, de s<ă> aib<ă> ținéré vama dintr-acest tîrgu, în anul

[1] Adăugire ulterioară.
[2] Adăugat ulterior.

acesta. Şi să ia vam<a> din toate bucatel<e>, cine ce ar vind<e> în tîrgu acesta, veri de la boiari, au de la slujitori, au de la căl<ă>raşi, au dor<o>banţi, au scutelnic, au popă, au călugăr, măcar veri ce fel de om ar hi, de la toţi să ia vam<a>, dupe obicéi, din toate, cine, ce ar vinde. Însă afar<ă> numai din tutun, să nu să ia vamă, pentru că vama tutunului s-au vîndut osăbi. Iar dintr-altel<e>, din toate să ia vamă. Şi pre care om va prinde facînd hoţii şi curvii, să-i pue la opreal<ă> şi să-i globească, pre fieştecare dupre vina lor. Şi să aib<ă> a judecaré pre tot omul din céle 12 sate care sînt supt ascultarea aceştii pîrcălăbii, veri cine ce fel de judecată ar avea, şi să le facă direptate. Iar căpitani<i> şi iuzbaşii şi alţii oameni domneşti, să nu să améstece. Şi datorii şi sfăzi cine cu cine ar avea, să-i pue la opreal<ă>, să plătească, cine cu ce ar hi datori. Aşijderea, să fie volnici pîrcălabii să ia vamă şi de la cél<e> 12 sate din prejur tîrgului. Şi măcar veri ce fel de om ar vinde într-ascunsu pre la casel<e> lor şi n-ar vinde la tîrgu, dup<ă> obicéi, ce ar ascunde vama domnească, să-i ia vama îndoită şi să-i facă şi certare. Şi cél<e> 12 sate să aib<ă> a face oborul tîrgului. Iar carii vor sta împotriv<ă> şi nu vor asculta de pîrcălabi, unora ca acelora să le facă certare şi să-i pornească să facă obor făr<ă> de voia lor. Şi să hie volnici pîrcălabii să aibă a ţiné şi 2 mortasipi din tîrgul de acol<o>, să fie de treab<a> pîrcălăbii şi nimen<ea> treabă cu dînşii să nu aib<ă>, făr<ă> cît numai să aib<ă> a asculta de ce le va porunci pîrcălabii. Şi să aib<ă> pîrcălab<ii> voe a ţiné o cîrciumă acolo în tîrgu iar căm<ă>narii treabă cu acea cîrciumă să n-aib<ă>, numai să fie scutită pe sam<a> pîrcălăbii. Aşijderea şi voao căpitan<i>lor, iuzbaşilor şi altor slugi ale domnii méle, carii veţi umbla în ol<ă>cării, de cai<i> neguţătorilor ce ar vini în tîrgu şi de caii pîrcălabilor nim<enea> să nu-i bîntuiască. Că cine le-ar face vreun val, cu capul va plăti. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile, anul*, 7203. »

nr. 17

F. 13 « Piteşti *şi* Slatina

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle, pîrcălabilor de la .... ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e>, de s<ă> ţie vama pîrcăl<ă>biei dentr-acest tîrgu, într-acest an. Şi s<ă> aibă a lu<a>ré vama de la tot omul şi den toate bucatel<e>, cine ce va vende, acol<o>, în tîrgu, au de la boiari, au de la slujitori, au căl<ă>raşi, au scutélnic, au călug<ă>ru, au pop<ă>, au măcar ce om ar fi, de la toţi să aibă a le luaré vama,dup<ă> obicéiu. Însă afar<ă> numai dăn vama tutun<u>lui, pentru că s-au vîndut osebi. Iar dentr-altel<e>, den toate să ia vam<a>. Şi pre care om va prinde făcînd hoţii sau curvii sau alte stric<ă>ciuni, pre unii ca aceia să-i pue închisoare şi să-i globească şi să l<e> facă certare, dup<ă> vina lor. Iar carii vor fi hoţi răi, ucigaşi, să-i pue în butuci şi să-i trimiţ<ă> aici la domnia mea. Şi s<ă> judece pre tot omul, cine de ce va avea întreb<ă>ciune şi de datorii şi de sfăzi. Şi

care se va adevăra dator, să-l apuc<e> să plătească şi să-şi ia zăciuiala. Iar căpitanul şi iuzbaşii şi căl<ă>raşii şi alţi slujitori carii vor fi acol<o>, nimic să nu s<ă> améstece în slujba şi judecata pîrcălabilor, nici la vite de pri<pa>s. Aşijderea, să fie volnici pîrcălabii să ia vam<a> şi de la céle 12 sate den prejurul tîrgului, de la tot omul; cine ce ar vende pre la casele lor într-ascunsu, ascunzînd vama domnească, de la unii ca aceia, să le ia vama îndoit<ă> şi să l<e> facă şi certare. Şi s<ă> aibă a face oborul tîrgului cu cél<e> 12 sate. Iar care sate ar sta împotriv<ă> şi nu vor mérge să fac<ă> oborul, să aibă a le face certare şi să-i ducă să-l facă, făr<ă>de voia lor, dup<ă> obicéiu. <Şi să>[1] fie volnici pîrcălabii a ţinéré 2 mortasipi, de acol<o> den tîrgu, să fie de <treaba pîr>[1]călăbii. Şi s<ă> n-aibă nimeni treab<ă> cu dînşii, făr<ă> cît numai să asculte. (rupt) .... ce le-ar porunci. Şi s<ă> aibă a ţinéré şi o cîrciumă în tîrgu, pre seama pîr<călăbiei>[1] .... (rupt) ..... căm<ă>narii să nu le ia căm<ă>nărie. Aşijderea şi ţie căpitane şi (rupt) ... raşilor şi altor slugi ale domnii méle carii veţi umbla cu olăc<ă>rii (rupt) ..... pîrcălabilor. Şi de caii neguţătorilor carii vor veni acolo în t<îrgu> (rupt) ... de olac, den obor, să spargeţi tîrgul, că apoi veţi pet<rece> (rupt) .... carii păzescu de săptămîn<a>, să nu ia bucate den (rupt) ... nici de la ţărani. Iar care ar face sili şi ar ...(rupt) ... pîrcălabii în butuci şi să-i t<rimiţă> .. (rupt) .... *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile, anul*, 7203.»

nr. 18

F. 13. v. **« Cîmpina *şi* Vălénii[2]**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle vameşilor părcălabilor[3] *de la* .... ca s<ă> fie volneci cu aceast<ă> carte a domnii méle de s<ă> ţii vama pîrcălăbii[3], într-acest tîrgu. Şi să aibă a luaré vam<a> de la tot omul, den toate bucatele, cine ce ar vende acolo, în tîrgu, veri fie boiar, au slujitor, au căl<ă>raş sau scutélnic, au călugăr, au pop<ă> au măcar veri ce fel de om ar hi, de la toţi să le ia vama, dup<ă> obicéiu. Afar<ă> numai den tutun să nu ia vam<a>, pentru că vama tutunului s-au vîndut osebi. Iar dentr-altele, den toate să ia vama. Şi pre cari i-ar prinde făcîndu hoţii sau curvii şi alte stricăciuni, să-i pue închisoare şi să-i globească şi să le fac<ă> certare, dup<ă> vina lor. Şă să aibă a judecaré pre tot omul, care ce judecat<ă> va avea. Şă de datorie şă de svăzi şă cene s-ar adevăra dator, să-i apuci să plătească şi să-şi ia zeciuiala. Iar căpitanul şi iuzbaşă şă căl<ă>raşă şi alţii slujitori cari vor fi pre acol<o>, nemic să nu s<ă> améstece în slujba şi în judecata pîrcălabilor, nici la vit<e> de pripas. Aşăjderea, să fie volneci pîrcălabii

[1] Cuvintele întrerupte < > s-au completat din ms. 5389, *ms.* MLXIX fiind rupt la folio 13, restul spaţiilor nu s-a mai putut completa deoarece *ms.* 5389 conţine numai o versiune prescurtată a textului din *ms.* MLXIX.

[2] Cuvintele « şi Vălénii » adăugate cu cerneală roşie.

[3] Cuvîntul şters cu o linie, în manuscris.

să ia vam<a> şi de la céle 12 sate den prejurul tîrgului, de la tot omul; cene ce ar vende pre la casele lor într-ascunsu, ascunzîndu vama domnească, de la unii ca aciia să le ia vama îndoit<ă> şă să lă fac<ă> şă certare. Şă să fac<ă> şi oburul tîrgului cu acéle 12 sate, iar caii ar sta împotriv<ă> şă nu vor mérge să fac<ă> oburul, cum iaste porunca domnii méle, să-i duc<ă> fără de voia lor, dup<ă> obicéi. Şă să fie volneci pîrcălabii să ţie 2 mortasepi de acolo, den tîrgu, să fie de treaba pîrcălăbii şă nemeni treabă cu dînşăi să n-aibă, făr<ă> cît numai să asculte de poronca pîrcălabilor. Şi să aibă voe pîrcălabii . (rupt) . . . o cîrciumă acol<o> în tîrgu şi căm<ă>narii să nu ia căm<ă>nărie, ce s<ă> fie scutit. (rupt) . . . <pîrcă>lăbie. Aşăjderea şă voao căpitanilor şi iuzbaşilor şi tot<o>ror (rupt) . . . ieale care veţi ombla în olăcării, să aveţi a vă feri de caii pîrcă<labilor> . . . (rupt) . . . . neguţ<ă>torilor care vor veni acol<o> în tîrgu, să nu le luaţi caii de olac . . (rupt) . . . . tîrgul, că apoi veţi petréce mare nevoe. Şă rîndaşii cari pă<zesc> . (rupt) . . bucate din tîrgu făr<ă> de bani, neci de la slujitor, neci de la ţă<rani> . . (rupt) . . . bucate den tîrgu fără de bani, pre unii ca aciia să-i pue pîr<călabii> . . . (rupt) . . . de la domniia mea, să-şi dea seama. *Şi ispravnic însăşi* . . . . (rupt) 1 *zile,*
1695 *anul,* 7203. »

nr. 19

F. 14 **« Buc<u>reştii**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e> . . . . pîrcălabilor *de la* . . . . ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii mél<e>, de s<ă> ţie vama pîrcălăbii într-acestu tîrgu, în anul acesta. Şi să ia vamă den toate bucatele, cine ce ar vinde, ver de la boiar, ver de la slujitor, ver de la căl<ă>raş, au de la dir<i>banţu, au scutelnici, au popă, au călugăr, au măcar ver ce féliu de om ar hi, de la toţi să ia vama, dup<ă> obicéiu, din toate, cine ce ar vinde. Însă afar<ă> numai din tutun să nu ia vamă, pentru că vama tutunului s-au vîndut osebi. Iar dintr-altel<e> din toate să s<ă> ia vamă. Şi pre care om îl va prinde ficlean, făcînd hoţii şi curvii, să-i pue la opreală şi să-i globească, pre fieştecare după vina sa. Şi să aib<ă> a judecaré pre tot omul din céle 12 sate carii sînt supt această pîrcălăbie, ver cine ce fél de judecată ar avea, să le fac<ă> dreptate. Iar căpitanii şi iuzbaşii şi alţi oameni domneşti să nu s<ă> améstece. Şi datorii şi sfăzi, cine cu cine ar avea, să-i pue la opreală, să plătească, cine cu ce ar hi dator. Aşijderea, să fie volnici pîrcălabii să ia vamă şi de la céle 12 sate dinprejurul tîrgului; măcar ce féliu de om ar vinde într-ascunsu, pre la casele lor şi n-ar vinde la tîrgu, dup<ă> obicéiu, ci ar ascunde vama domnească, să le ia vama îndoită şi să le fac<ă> şi certare. Şi céle 12 sate să aibă a face oborul tîrgului, iar carii vor sta împotriv<ă> şi nu vor asculta de pîrcălabi, unora ca acelora să le fac<ă> certare şi să-i pornească să facă oborul, făr<ă> de voia lor. Şi să fie volnici pîrcălabii să ţie şi 2 mortasip<i> de acolo, din tîrgu, să fie de treaba pîrcălăbii şi nimeni treab<ă> cu dînşii să n-aibă. Şi să aib<ă> voe

a ţinéré o cîrciumă acolo în tîrgu, iar căminarii să n-aib<ă> treabă cu acea cîrcium<ă>, ci să fie scutită. Așijderea și voao căpitanilor, iuzbașilor și altor slugi ale domnii mél<e> carii veţi umbla cu olăcării, de caii neg<u>ţătorilor ce vin la tîrgu și de caii pîrcălabilor să v<ă> feriţi și nimeni să nu-i bîntuiască. Că cine le-ar face vreun val, tocmai cu capul va plăti. Altfel să nu fie. *Şi ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile, anul,* 7203.
A citit marele log<ofăt>. »

nr. 20

F. 14. v. **« Focșanii**

Dă domnia mea această poruncă a domnii mele, slugilor domnii mel<e> .... pîrcălabilor de la ... ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e>, de s<ă> aib<ă> a ţiné vama dintr-acest tîrgu, în anul acesta. Şi să ia vamă din toate bucatel<e>, cine ce va vind<e> în tîrgul acesta, veri de l<a> boiari, au de la slujitor<i>, au de la căl<ă>rași, au dorobanţi, au scutelnic<i>, au popi, au călugăr<i>, au măcar veri ce feli de om ar hi, de la toţi să ia vam<ă>, dup<ă> obicéi, din toat<e>, cine ce va vind<e>. Înafară numai din tutun, să nu ia vam<ă>, pentru că vama tutunului s-au vîndut osăbi. Iar dintr-altel<e>, din toat<e> să ia vam<ă>. Şi pre care om l-ar prinde făcînd hoţii și curvii, să-i pue la opreal<ă> și să-i globească, pe fieșcare, dup<ă> vina lui. Şi să aib<ă> a judecaré pre tot omul din céle 12 sate, care sînt supt aceast<ă> pîrcăl<ă>bie, veri cine ce fel de jud<e>cat<ă> ar avea, să le facă direptate. Iar căpitanii, iuzbașii și alţi oameni domniști, să nu s<ă> améstece. Şi datorii și sfăzi, cine cu cene ar avea, să-i pue la opreal<ă> să plătească, cine cu ce ar hi datori. Așijderea, să hie volnici pîrcălabii să ia vam<ă> și din cél<e> 12 sate dinprejur tîrgului. Şi măcar pre ce fel de om ar afla că vind<e> într-ascunsu, pre la casel<e> lor și n-ar vinde la tîrgu dup<ă> obicéi, ci ar ascund<e> vama domnească, să le ia vama îndoit și să le fac<ă> și certar<e>. Şi céle 12 sate să aib<ă> a face oborul tîrgului. Iar carii ar sta împotriv<ă> și nu ar asculta de pîrcălabi, unora ca acelora să le fac<ă> certare și să-i pornească să facă obor, făr<ă> d<e> voia lor. Şi să hie volnici pîrcălabi<i> să ţie și 2 mortasipi de acolo, din tîrgu, să hie de treaba pîrcăl<ă>bii. Şi s<ă> aib<ă> voe a ţine o cîrcium<ă> acol<o> în tîrgu, să hie de treab<a> pîrcăl<ă>bii [1]. Şi căm<ă>narii treab< > să nu aib<ă> cu acea cîrcium<ă>, ci să fie scutit<ă>. Şi cu mortasipii, nim<enea> treab<ă> cu dînși<i> să nu aib<ă>, fără cît numai să asculte pre pîrcălabi. Așijderea și voao căpitanilor, iuzbașilor și altor slugi ale domnii mél<e>, carii veţi umbla întru ol<ă>cării, de cai<i> neguţ<ă>torilor ce ar veni în tîrgu și d<e> cai<i> pîrcălabilor, să vă feriţi și nim<eni> să nu-i bîntuiască. Că veri cine le-ar face vreun val, tocma
1695 cu capul veţi plăti. *Altfel să nu fie. Şi ispravnic însăși spusa domnii mele.* Ghen<arie> 1 *zile, anul* 7203 ».

---

[1] Cuvîntul « pîrcăl<ă>bii » șters în text.

nr. 21

F. 15 **« Odovoia**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e> .... pîrcălabilor de la ...... ca s<ă> hie volnici cu această carte a domnii mél<e>, de să aib<ă> a ţiné vama dintr-acest tîrgu, în anul acesta şi să ia vamă din toate bucatel<e>, cine ce ar vinde în tîrgul acesta, veri de la boiari, au de la slujitor, au de la căl<ă>raş, au dorobanţi, au scutelnic, au popă, au călugăr, au măcar veri ce fel de om ar hi, de la toţi să ia vamă dup<ă> obicéi, din toate, cine ce ar vind<e>. Însă afară numai din tutun să nu să ia vam<ă>, pentru că vama tutunului s-au vîndut osăbi. Iar dintr-alalte, din toate să ia vam<a>. Şi pre care om l-ar prinde făcînd hoţii şi curvii, să-i pue la opreal<ă> şi să-i globească pre fieştecare dup<ă> vina sa. Şi să aib<ă> a judecaré pre tot omul din céle 12 sate care sînt supt această pîrcăl<ă>bie, veri cine ce fel de judecată ar avea, să le facă direptate. Iar căpitani<i>, iuzbaşii şi alţi oameni domneşti să nu-i améstece. Şi datorii şi sfăzi, cine cu cine ar avea, să-i pue la opreal<ă> şi să plătească, cine cu ce ar fi datori. Aşijderea, să fie volnici pîrcălabii să ia vam<ă>şi di la cél<e> 12 sate dinprejur tîrgului; măcar ce fel de om ar vinde într-ascunsu, pre la casel<e> lor şi n-ar vinde la tîrgu, după obicéi, ci ar ascunde vama domnească, să le ia vama îndoită şi să le facă şi certare. Şi cél<e> 12 sate să aib<ă> a face oborul tîrgului. Iar carii ar sta împotriv<ă> şi nu ar asculta de pîrcălabi, unora ca acelora să le facă certare şi să-i pornească să facă obor, făr<ă> de voia lor. Şi să fie volnici pîrcălabii să să ţie şi 2 mortasipi de acolo, din tîrgu, să fie de treab<a> pîrcălăbii. Şi să aibă voe a ţiné o cîrciumă acolea, în tîrgu, iar cămănarii să nu aib<ă> treab<ă> cu acea cîrcium<ă>, ci să fie scutită. Şi cu mortasipi<i> din tîrg, nim<enea> treab<ă> cu dînşii să n-aib<ă>, cît numai să asculte pe pîrcălabi. Aşijderea şi voao căpitanilor, iuzbaşilor şi altor slugi ale domnii mél<e> carii veţi umbla în ol<ă>cării, de caii neguţătorilor ce ar veni în tîrgu şi de caii pîrcălabilor să vă feriţi şi nim<eni> să nu-i bîntuiască. Că cine le-ar da vreun val, tocma cu capul va plăti. *Altfel să nu fie. Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile, anul*, 7203.
A citit marele log<ofăt> ».

nr. 22

F. 15. v. **« Caracalul**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle.......... pîrcălabilor de la........ ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii mél<e> de s<ă> aibă a ţiné vama dintr-acest tîrgu şi să ia vamă din toate bucatele, cine ce ar vinde, în tîrgul acesta, ver de la boiar, au slujitor, au de la dăr<ă>banţu, au scutélnici, au popă, au călugăr, au

măcar ce fél de om ar hi — de l<a> toţi să ia vamă, dup<ă> obicéiu, din toate, cine ce ar vinde. Însă afar<ă> numai din tutun să nu ia vamă, pentru că vama tutunului s-au vîndut osebi.... [1]. »

nr. 23

F. 16 **« Carte de gărdurărie din Slam Rîmnic** *şi din* **Buzău**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, gărdurarilor, ca să fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e> să umble să caute slujba gărdurăritului, dupre în dealul cu viil<e> să nu să fac<ă> niscare stricăciuni, să-şi facă fiiştecarile gardurile. Iar unde ar găsi niscare vracniţi sau pîrleazuri deşchise, să aibă a luaré di vracniţ<ă> *cîte* bani 300 şi di pîrlează *cîte* bani 50. Şi di vite ce ar găsi pren vii făcînd stricăciuni, să ia di bivol *cîte* bani 40 şi di vite, di bou, di cal, di vacă, *cîte* bani 40 şi di rîm<ă>tor *cîte* bani 20. Şi di groapa cu boştinile să aibă a luaré *cîte* tl. 1, dup<ă> cum iaste obicéiul şi mai dinnainte vréme. Aşijderea, să aibă a păzi de hoţi<i>, de curvii şi de alte gîlcevi şi sfăzi. Şi cine ar mérge la dînşii, să-i judece. Şi pre care l-ar găsi în vină să-i fac<ă> certare şi zap, dup<ă> vina lor. Iar pre care l-ar găsi în vină mai mare, să-i bagi în butuci şi să-i trimiţi la dumnealui [2]. Derept aceaia, vă poruncescu domniia mea şi voao căpitanilor *şi* pîrcălabilor, de vréme ce veţi vedea această carte a domnii mél<e>, iar voi toţi să aveţi a v<ă> feriré de dînşii, nimeni în slujba lor să nu s<ă> amestice, ci să-şi caute slujba lor, pe cum să cade, dup<ă> obicéiu. Şi de către nimeni. opreal<ă> să n-aib<ă>. Că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1694 Ghen<arie> 5 *zile*, *anul*, 7202.
A citit marele log<ofăt> ».

nr. 24

F. 16. v. **« Carte de gărdurărie** *din judeţul* **Saac**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e> gărdurarilor, ca să fie volnici cu această carte a domnii mél<e>, de să cate şi să ţie slujba gărdurăritului într-acest judeţ, prin toate dealuril<e>, au boereşti, au călug<ă>reşti, pre unde sînt vii şi să-şi pue scaune şi să caute de garduri pre unde vor fi stricate [3], să apuce să-şi facă garduril<e> făr<ă> de voia lor. Iar nefăcînd, să-i prade, dup<ă> obicéiu. Şi să caute de pîrleazuri unde vor fi neastupate, să l<e> ia de pîrleaz *cîte* bani 52 şi de vracniţ<ă> dăşchisă să ia *cîte* bani 300. Şi de vite ce vor face stricăciun<i> pe dealur<i>, să ia de bivol *cîte* bani 50 şi de cal *cîte* bani 50 şi

---

[1] Restul cărţii de vamă nu mai este completat.
[2] Aşa în text.
[3] Adăugat ulterior, deasupra rîndului. Altă cerneală.

de vacă, de bou, de rîm<ă>tor *cîte* bani 50. Și de groapă de racău *cîte* bani 133, măcar cine ar avea în deal groapă. Și să caute și de alte stricăciun<i> ce vor fi în deal, de hoții, de sfadă, de curvii și de alte gălcev<i>, să judece. Și care vor fi de vină, să-i globească precum le vor fi vina. Și cine vor avea datorii, acolo, pre dealur<i>, să aibă a le scoate gărdurarii cu socoteal<ă>, ce vor fi datorii drépte, ver la ce om ar fi. Și să dea gărdurăritul fieștecare om, afară din cei 12 boiar<i> mar<i>, ver neguț<ă>tor, or sutaș, or optaș, or boiar mazîl, or căl<ă>raș, or ce fel de om ar fi, să aibă a-și daré, dup<ă> obicéiu, precum au fost și mai nainte vréme. Și să caute și dă pimnițe sparte și dă grop<i> sparte ce vor fi pre dealur<i> și de alte furtișagur<i> ori ce să vor face, de acum pre dealuri, au boerești, au călug<ă>rești, tot să fie volnice slugile domnii mél<e> ce scrie mai sus, să caute, să judece pre tot omul, ca să-și plătească cin̆eși paguba. Și pripasur<i> ce s-ar afla pre dealur<i> și prin prejurul dealurilor, să aibă a l<e> luaré. Iar al<e> cui vor fi, să-și dea colacul dup<ă> obicéi și să-și ia bucatele. Iar pă la cin<e> vor fi pripasur<i> și le vor ascunde, să fie volnici să l<é> ia făr<ă> de voia lor. Și să aibă a căutaré și pentru pîinil<e> ce sînt pre lîngă dealur<i>, de vite care vor strica, să l<e> plătească paguba. Și de către nimen<i> opreală să n-aibă. Și de l<a> buțil<e> care să vor vinde în dealur<i>, să ia de butie *cîte* vad<re> 1. Așăjderea, poruncescu domniia mea tuturor căpitanilor *din* Buzău și dăn Rîmnic și oamenilor piscupești și pîrcălabilor de prin sate boerești, călugărești și altor slugi al<e> domnii mél<e>, voi toți să v<ă> fereți de slujba gărdurării *și* nimenea să nu s<ă> améstece în slujba lor, că unii ca aceia vor petréce mare certare de către domniia mea. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1701 Ghen<arie> 1 *zile, anul,* 7209 ».

nr. 25

F. 17 **« Carte de dijmărituri ce s-au vîndut la Tîrgoviște la anul 7204, iul<ie> 20 zile**

Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin voevod, domnul Țării Romînești, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle anume .... dijmarii *din județul*...... ca s<ă> fie volnici să scrie dijmăritul la tot omul dintr-acest județ. Și să ia dijmărit de la toți, veri fie slujitori, veri pop<i>, veri căl<ă>rași, veri dăr<ă>banți, au martolog, au scutélnic, au birnic, au măcar veri ce om va fi, de la toți să ia dijmărit, afar<ă> din boiarii mazili, boiarii aleși *și* măn<ă>stirile céle mari, sutașii *și* log<o>feții *de* divan, neguț<ă>torii *și* jup<î>nésele sărace *și* căm<ă>rășăi, care va fi numel<e> lui săngur, să dea la haraci ug<hi> 8 și slujitorii care va fi un num<e> săngur la ug<hi> 10 și ertații cu cărți iscălite. Iar alalți, să dea tot omul dijmărit. Și slujitorii care vor fi cu birul lor, mai jos de ug<hi> 10, încă să dea. Și să aibă a le luaré de litră *cîte* bani 13 și poclonul, de num<e> de slujitori, *cîte* bani 12 și de birnic, *cîte* bani 30, dup<ă> obicéiu. Așijderea, să aibă a luaré dijmărit și de la turcii cei ce nu vor fi avînd cărțil<e> domnii mél<e> de ruptoare, să dea la haraci. Și cei ce vor fi avînd cărțile domnii mél<e>, încă ce le va fi scriind în carte să-și

scutească. Iar pre cît vor mai prisosi, de la unii ca acéia să aibă a le luaré dijmărit, de litră *cîte* bani 8. Iar carii din slujitori, au din birnici, i-ar găsi cu bucate ascunse, să aibă a le luaré dijmăritul îndoit. Şi mîna de slujitori *cîte* bani 300, şi de birnic *cîte* bani 66, dup<ă> obicéiu. Şi veri unde să vor afla niscai bucate dajnice ascunse în bucatel<e> celor ce nu dau, de la unii ca aceia încă să aibă a le luaré dijmărit. Şi într-allt chip să nu fie, că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele*[1]. »

nr. 26

F. 17. v. 1715

« Carte de dijmărit *de la anul* **7223, iul<ie> 22** *zile*

Din mila lui Dumnezeu, Io Ştefan voevod şi domn, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle, dijmarilor *din judeţul* .... ca să fie volnici cu această carte a domnii méle, să ia dijmărit de la tot omul dintr-acest judeţ, veri să fie sluji<tor>, veri popă, veri călăraş, veri dărăbanţu, au martologi, au scutélnic, au birnic, au măcar veri ce om va fi, de la toţi să ia dijmărit, afar<ă> den boiarii mazîli, *şi* boiarii aleşi, *şi* măn<ă>stirile céle mari, *şi* neg<u>ţători, *şi* sutaşi, *şi* logofeţi *de* divan *şi* căm<ă>răşăi, care va fi numele lui sîngur, dă dă la haraci ug<hi> 8; *şi* slujitori care va fi numel<e> lui sîngur, la ug<hi> 4 şi jupînésele sărace şi ertaţi cu cărţi iscălit<e> şi căpeteniile de slujitor<i>. Iar alalţi, să dea tot omul dijmărit. Şi să aib<ă> a le luaré de litră *cîte* bani 13 şi poclon de num<e> de slujitor *cîte* bani 12 şi de birnic *cîte* bani 30, dup<ă> obicéiu. Însă să lipsească obicéiurile céle réle care au fost mai nainte, să nu s<ă> jăfuiască nimen<i>, nici să s<ă> prade făr<ă> de direptate. Că domniia vinde slujbele iar nu zulumurile. Ci pre carele îl va găsi cu bucate ascunse, de faţă să-i ia dijmăritul îndoit. Şi de mîna de slujitor *cîte* bani 300 şi de birnic bani 66, dup<ă> obicéiu. Iar alte jafuri, colace şi treapede să lipsească. Iar pă carii nu i-ar găsi cu bucate ascunse de faţă, ce ar bănui că le-au ascunsu, aceluia să-i dea lege, să jure ca să s<ă> îndireptéze, iar să nu căznească cu bătăi. Şi de la omul sărac ce va avea numai o litră au doo şi d<e> sărăcie va fi ascunsu, aceluia să-i ia dijmăritul dirept. Şi de la care om va fi avînd o litră au măcar şi doo, să-şi plătească numai litrele, iar poclon, sau dé pui de găină, sau de ocaoa de vin, sau de orz, să nu-i ia nimic. Aşij<dere> şi purcei cei mici carii vor fi de o lună să nu ia nimic, iar carii vor fi de doao luni au de trei luni, să fac<ă> 2 unul. Şi de la cei cu bucate mai multe să ia de vin numai de nume, oc<a> 1. Iar unde nu va fi vin, să ia bani, de oc<a> bani 5. Iar de pui de găină sau de orz să nu ia bani, numai cu ce vor avea săracii să-i grijască de mîncare. Iar care dijmari să vor tinde mai mult a face den cît iaste porunca, zulumuri săracilor, bine să ştie că mare pediapsă i s<ă> va face, au boiari să fie, au slugi. Aşijderea, să aib<ă> a luaré dijmărit şi de la turcii ce nu vor fi avînd cărţile dom<neşti> de rumtoare, să de la haraci. Şi cei ce vor fi avînd cărţile domnii méle, încă ce le va fi scriind în carte, să-şi scutească, iar pe cît vor mai prisos<i>, de la unii ca aceiia să aib<ă> a le luaré dijmărit,

[1] Întregul text barat cu două linii.

de litră *cîte* bani 8. Că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

A citit marele log<ofăt> ».

nr. 27

F. 18 1697 **« Carte de oerit ce s-au vîndut la Tîrgovişte la *anul* 7206 noembrie 16 zile**

Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin voevod şi domn al Ţării Romîneşti, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e> .... oiarii *din judeţul*..... ca s<ă> fie volnici cu acastă carte a domnii méle, să umble să scrie oeritul într-acest judeţ, la tot omul, cîţi vor avea oi şi să aibă a luaré oeritul de la toţi, dupre cum iaste obicéiul. Afar<ă> din boiarii cei mari *şi* boiarii mazil<i> *şi* sutaşii *şi* măn<ă>stirile cél<e> mari *şi* jup<ă>nésele sărace *şi* ertaţii cu cărţi iscălite, slujitorii care ajunge un nume sîngur la ug<hi> 4 *şi* căm<ă>răşăii carii dau la haraci, de nume, ug<hi> 8 *şi* neguţ<ă>torii bucureşténi *şi* brăiléni *şi* log<o>feţii *de* divan *şi* căpeteniil<e> de slujitori. Iar afar<ă> dintr-aceştea, să aibă a luaré oerit de la tot omul, însă de la slujitori, de oae, *cîte* bani 14 şi de la birnici, *cîte* bani 15 şi de la bărséni, de oae, *cîte* bani 10 şi de la oile turceşti *şi* sîrbeşti ce sînt pre locul ţărăi, afar<ă> din cei ce au cărţi să nu dea. Şi cît vor avea mai mult din cît le va fi scriind în cărţi, să ia, de oae, *cîte* bani 8. Şi poclonul să ia de la slujitori *cîte* bani 12 şi de la birnici, *cîte* bani 30. Iar carii dintr-aceştea nu-şi vor spune toate bucatel<e> la slugil<e> domnii mél<e> oiarii, şi-i vor afla ficléni, ascunzîndu-şi bucatel<e>, să aibă a le luaré oeritul îndoit. Şi mîna de slujitori *cîte* bani 300, iar de la birnici *cîte* bani 60, dup<ă> cum au fost obicéiul şi mai denainte. Iar şi slugil<e> domnii mél<e> oiari ce scriu mai sus, afar<ă> din ce scrie în carte<a> domnii mél<e>, mai mult să nu s<ă> tinză a face săracilor altă supărare, că ver care oiari va lua mai mult din cît scrie mai sus, să ştie că pe oiariul acela voi trimite domnia mea de-l va spînzura acolo în judeţ. Şi într-alt chip nu va fi, că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

A citit marele log<ofăt> »

nr. 28

F. 18. v. **« Cartea lui *marele* cioh<odar> ce ia cioh<o>däritul de l<a> toţi cizmarii cîţi să află în toate tîrguril<e> şi în toate satel<e>**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, boiariului domnii méle, Alixandru *mare* cioh<odar>, ca s<ă> fie volnic cu această carte a domnii méle să umble în oraşul domnii méle, în Bucureşti şi pe la ţară, să caute în toată ţara dom<nii mele> şi în toate tîrgurile, la Cîmpulungu, la Piteşti, la Tîrgovişte, la Fil<i>peşti, la Ploeşti, la Urlaţi, la Buzău, la Rîmnic, la Focşani *şi* pen toate satile, să aibă a luoa cioh<o>dăritul, de cizmariu *cîte* tl. 1, după obicéiu, veri ce fel dă om ar fi, au slugă boerească,

au călugărească, au ţigan, afară din slujitori de Bucuréşti. Iar din alţi omeni, de la toţi să ia cioh<o>dăritul, după obicei, după cum scrie mai sus. Iar caré dintr-aceşti ar sta împotrivă, de n-ar vria să-şi dea cioh<o>dăritul, pentru unii ca aceia am dat domniia mia voe să-i apuce cu strînsoare, să-şi dea cioh<o>dăritul, făr<ă> de voia lor şi să-i aducă şi pă dînşii aicea, să dea sema pentru ce să pun împotriv<ă>. Pentru aceia, poruncescu domniia mia şi dumnevostră căp<i>tanilor dă păn tîrguri şi voao pîrcălabilor du pren sate, voi încă să căutaţi viind sluga boiariului ce scrie mai sus, să spuneţi toţi cizmarii cîţi vor fi în ţinutul vostru ca să-şi dea cioh<o>dăritul, că veri care din voi nu i-ar spune, ce ar ascunde, unii ca aceia bine să ştie că pă urmă aflîndu-se, vor plăti cioh<odăritul> dă la casel<e> lor şi vor petrece mare nevoe. Într-alt chip nici nu va fi, că aşe este porunca domnii méle ».

1722 Fără dată [1]

nr. 29

F. 19 « Cartea de seam<a> *cea mare* pre judéţ<e&gt>. la birnici

Am scris domnia mea voao tuturor satelor *din judeţul*............ către aceast<ă> vă fac domniia mea în ştire că viind vréme<a> semii cei mari, s-au scos seam<a> dup<ă> obicéiu, la toată ţara şi la toate bréslele. De care am socotit domniia mea împreun<ă> cu toţi boiarii domnii méle, de s-au scos la birnici seam<a> pre silişti ca şi într-alţi timpi, ca pentru să nu s<ă> mai răsipească săracii cu scrisoarea [2] puindu-s<ă> pre fieştecare judeţ dup<ă> putére. Şi s-au pus şi la acel judeţ să s<ă> îmbrace ug<hi>.... Şi am rînduit domniia mea la acel judeţ pre boiarinul domnii mél<e>...... .... ispravnic, ca s<ă> cisluiască şi să strîngă banii. De care lucru, în vréme ce veţi vedea această carte a domnii méle, iar voi numai decît să căutaţi să mérgeţi oameni de pren toate satele, să v<ă> strîngeţi la boiar domnii mél<e> ce scrie mai sus, ca să v<ă> fac<ă> cislă direaptă, să nu s<ă> plîngă nimin<i> cum că unii s-au încărcat preste putinţă iar alţii s-au pus pre uşor, că domniia mea aşa am poruncit boiarinului domnii méle, ca s<ă> nu fac<ă> făţărie sau voi veghiiat<ă>, ce s<ă> fac<ă> cislă direapt<ă>, ca să dea cu toţii, să nu s<ă> scutească nimeni [3]. Şi după ce s<ă> va face cisla, să cautaţi să v<ă> daţi banii fietecare sat, pre cît se va aşeza la cislă, la boiariul domnii méle ce iaste mai sus zis, ca să-i tremiţ<ă> aice la vistieriia domnii mél<e> cît mai curînd şi făr<ă> de zăbav<ă>, să s<ă> dea unde sînt trebil<e> şi poruncil<e> împărăteşti. Şi bani să vă daţi cu zăciual<ă>.

Astfel am scris domnia mea.

‹ Nu s-au scris »

1697 Dech<embrie> 1 *zile, anul,* 7206 ».

---

[1] În *ms.* 5389 poartă data « mart<ie> 1 *zile, anul,* 7230 ».
[2] De la cuvîntul « ca » şi pînă la « scrisoarea », şters în text.
[3] « ca să dea cu toţii să nu s<ă> scutească nimeni » — adăugate peste text.

nr. 30

F. 19. v. **« Cartea de seam<a>** *cea mare* **la slujitori»**

Nu s-au scris

« *Am scris domnia mea* slugi<i> domnii mél<e>............ căpit<an> *de* sluji<tori>............ *din județul*............ și voao tuturor slujitorilor. Către aceasta v<ă> facu domniia mea în știre că viindu vrém<ea> semii cei mare, s-au scos și seam<a> pre toat<ă> țara și pre toate bréslele ca și într-alți timpi. Și pentru voi slujitorii încă s-au socotit, ca s<ă> nu fiți amestecați cu țara, ce s-au pus la voi osebi, ca s<ă> dați un ban și jum<ă>tate, care face la căpităniia voastră ug<hi>............ De care lucru, în vréme ce veți vedea aceast<ă> carte a domnii mél<e>, iar voi numai decît să căutați să vă strîngeți banii cu zeciuial<a> lor, să-i dați la boiariul domnii mél<e>............ care iaste semaș la acel județ, să-i aducă aice la vistieriia domnii mél<e> făr<ă> de zăbav<ă>, să s<ă> dea unde sînt trebìle și poruncil<e> împărății. *Astfel am scris domnia mea.*

1697 Dech<embrie> 1 *zile, anul,* 7206. »

nr. 31

F. 20 **« Carte de seam<a>** *cea mare* **de satel<e> cu rumtoar<e> cele noao**

Nu s-au scris.

Am scris domnia mea voao satelor carii sînteți cu rumtoare noao *din județul*......... cătră aceast<a> vă fac domniia mea în știre, că viindu vrémea semii cei mari, s-au scos seama la toată țar<a> și la toate bréslele și s-au scos și la voi, să v<ă> dați rumtoarea voastră, carii sînteți legați la vistieriia domnii méle, de dați la seam<a« *cea mare*............ Derept acéia, în vréme ce veți vedea aceast<ă> carte a domnii méle, iar voi numai decît să căutați să v<ă> dați fieștecare sat toți banii deplin, precum scrie în foaia pecetluită la mîna boiarenului domnii mél<e>........ ....care iaste semaș la acel județ, ca să-i trimiț<ă> aici, la vistieriia domnii méle, cît mai curînd și făr<ă> de zăbav<ă>. Și banii să-i dați cu zăciuial<ă>, cum se dau banii de seam<ă>. *Astfel am scris domnia mea.*

1697 Dech<embrie> 1 *zile, anul,*. 7206 ».

nr. 32

F. 20. v. **« Săr<ă>riia** *din județul* **Buz<ău> și din Rîmnic**

Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin voevod și domn, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, credincios boiariul domnii mél<e> ...., care au cumpărat sărăriia *din județul* Rîmnic *și* Buz<ău>, ca s<ă> fie volnici oamenii lui, cu această carte a domnii mél<e>, de să aibă a luaré sărăriia de la tot omul, cîți să află lăcuitori într-acestu județ, care iau și mănîncă sare din munte, veri ce feli de omu ar fi, au

neguţ<ă>toriu, au sutaş, au slujitor, au oameni de ţar<ă>, au striini, au fie ţăran sau măcar veri ce feli de om s-ar afla într-acestu judeţ. De la toţi să aibă a luaré sărăritul, însă de pat *cîte* bani 44, dup<ă> obicéiu, precum au luat şi mai [în înainte vréme. Şi de către niminea opreal<ă> să n aibă, naintea poruncii domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1697 Dich<embrie> 5 *zile, anul* 7206 ».

« Nu s-au scris » *A citit marele* log<ofăt> ».

nr. 33

F. 21 **« Carte de căminăritu**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e>............ ca să fie volnici cu această carte a domnii mél<e>, de să aib<e> a ţinéré căm<ă>năritul de la oraşul d<o>mnii mel<e>, de la Bucureşti. Şi să ia căm<ă>năritul de la totu omul, numai cei 12 boiari mari să aib<ă> a-şi scuti cîte o pimănit<ă> şi mănăstirile céle mari. Iar de la alţii, de la totu omul să ia cămănăritul, dup<ă> obicéiu, veri de la boiari mazili, veri de la sutaşi, veri de la căpitani, veri de la iuzbaşi, veri de la căl<ă>raşi, veri de la dărăbanţi, veri de la căm<ă>răşei, veri de la slujitori, veri de la săiméni, veri de la cazaci, veri de la lef<e>gii, veri de la călugări, veri de la popi, veri de la diiaconi, veri de la turc, veri de la ţigan sau măcar ce féliu de om va vinde vin într-acest tîrgu, să fie volnic, cu aceast<ă> carte a domnii mél<e>, să-şi ia căm<ă>năritul, după obicéiu. Numai căm<ă>nariul să aib<ă> a căutaré şi a-i luaré seama cîrciumarilor, să pue ocale drépte. Iar pre carii dintru dînşii, cîrciumari, i-ar prinde cu ocale mai mici, pre unii ca aceia să fi<e> volnic cămănariul să globească cu bani 300. Într-alt chip nu va fi, că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1695 Ghen<arie> 1 *zile, anul,* 7203.

A citit marele log<ofăt> ».

nr. 34

F. 21. v. **« Carte de oluchac**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e>, erbarilor anum<e> .... ca s<ă> fie volnici cu aceasta carte a domnii mél<e>, dă să umble în toat<ă> ţara domnii mél<e> să caute slujba oluchacului, dupre la tot omul care fac niguţ<ă>torii, dă cumpăr<ă> vită dupre pămîntul ţărăi, aici, dup<ă> cum iaste obicéiu. Să aibă a daré tot omul tocma şi boiarii cei mari şi ertaţi cu cărţi şi făr<ă> de cărţi, să aibă a da oluchac, precum au dat şi pîn<ă> acum. Numai dă vor fi niscare oi împărăteşti cu firman şi le voi face şi cartea domnii mél<e> iscălit<ă>, să aibă pace precum va scrie cartea domnii mél<e>. Şi pre care voi vrea domniia mea să-l ertu şi le voi face pecetluit<a> domnii mél<e>,

să le ţie în seam<ă>. Iar alţii să dea toţi, însă dă cal, dă bou, dă bivol, *cîte* bani 24 şi oae, dă capră, dă răm<ă>tor, *cîte* bani 8, precum iaste obicéiul; măcar fie şăzător, au călător cu vitel<e> lui, tot omul să aib<ă> a daré oluchac, au fie boiar mar<e>, au slujitor, au neguţ<ă>tor, au turcu, au tătar cu vite de suhat, au odăiaşi carii vor fi cu odăile dup<ă> margine, pre cît<e> vite le va scrie în cartea domnii mél<e> să l<e> ţie cu seam<ă>, au sutaş, au oroşan, au mănăstire, care vor fi avînd vite de neguţ<ă>torie, au măcar ver de fel dă om ar fi. Aşijderea şi cine ar strînge vit<e> aici în ţar<a> domnii mél<e> şi să o [1] vînză pre tîrguri şi pren dealur<i> şi cine va aduce vite dupre-ntr-alte părţi şi a le ţiné [1] aici la suhat şi aciia să-şi dea erbăritul. Iar nimenea să n-ai<bă> voe a tréce fiin<d> neplătit dă oluchac. Aşijderea, poruncescu domniia m<ea> şi voao căp<i>tanilor şi călăraşilor şi voao vameşilor şi schilérilor şi voao plăişălor şi martalogilor care sînteţi.......... ».

Fără dată.

nr. 35

F. 22 **« Cartea luminărer<i>lor de la *anul* 7206** [2]

Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin voevod şi domn al Ţării Romîneşti dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domnii mél<e> anume lui Hagi Vasilie [3] lumînariul de aici, den Buc<u>reşti şi den Tîrgovişte, ca s<ă> fie volnic cu această carte a domnii mél<e>, de să aib<ă> a ţinéré lumînăriia domnească den Buc<u>reşti şi den Tîrgovişte. Şi s<ă> oprească pre toţi măcelarii den Buc<u>reşti şi den Tîrgovişte, au fie dor<o>banţu, au lefegiu, au scut<elnic>, au slujitor, au măcelar, au slugér, au ovréiu, au măcar ver ce fél de om ar hi, tot să fie volnic cu această carte a domnii mél<e>, a-i opri să nu vînză săul într-alt<ă> parte, nici nimini să nu fie volnic a cumpăra seu, fără numai lumînărari<i> domneşti. Şi să-l plătească săul, ocaoa *cîte* bani 8. Iar pe cine i-ar prinde vînzînd într-alt<ă> part<e>, să aib<ă> voe sluga domnii mél<e> ce scrie mai sus, a-i globiré şi a-i prăda cum au fost obicéiul şi mai denainte vréme. Şi nimin<i> să n-aib<ă> voe a vinde lumînări nici aici, în Buc<u>reşti, nici în Tîrgovişte, făr<ă> ştirea lumănarilor domneşti. Aşijderea, să fie în pace şi 10 argaţi lumînărari carii sînt de lucreaz<ă> la lum<î>năriia domnească, de bir slujitorescu, de bir mărunt de ţară, de miere cu cear<ă>, de găleat<ă> cu fîn, de car de oaste, de fum, de zah<a>reale, de sursat, de birul lef<i>lor şi al oştii şi al vacilor şi al oilor, de poclon han<u>lui şi al steag<u>lui şi de dăjdil<e> şi orînduel<e>le ce să vor pune în tîrgu pe neg<u>ţător<i> şi pe mah<a>lale, de seama a doao şi a treia, de podvoade, de mertice, de conace, de cai de olac şi de alte dăjdii şi mîncături, cîte vor fi peste an, de niciunul, nimic val sau bîntuială să n-aibă, făr<ă> cît numai să aib<ă>

---

[1] Aşa în text.
[2] Titlul scris cu cerneală roşie.
[3] Cuvintele « lui Hagi Vasilie », adaose ulterior, cu altă cerneală.

a-și daré rumtoarea lor la vrém<ea> haraciului ug<hi> 60 și la seam<a> *cea mare* ug<hi> 60. Iar de altele, de toate să aib<ă> bun<ă> pace, cum scrie mai sus. Că cine le va face vreun val mai mult peste ruptoar<ea> aceasta, unii ca aceia rea scîrbă vor petréce de cătră domniia m<ea>. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1698 Marte 21 *zile, anul,* 7206.
A citit marele log<ofăt> ».

nr. 36

F. 23 **« Cartea preoților de la bisérica domnească den Buc<u>rești pentru banii de mir ce li s<ă> dă pre an** [1]

Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin Băsărab Voevod și domn al Țării Ungrovlahiei, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, părintelui popei Fotii Cliseariul împreună cu alalți preoți și diiaconi *și* grăm<ă>tici carei sîntu clirosul [2] sfintei bisérici de la scaunul domnii·mél<e>, den București, ca să le fie lor milă de la domnia mea pre an, să aibă a luaré den vama tîrgului Buc<u>reștilor tl. o sută. Însă aceşti bani să aib<ă> a luaré preoții jumătate la sfîntul Georgie, adec<ă> tl. 50 și la *sfîntul* Dimitrie iar pre jumătate, tl. 50. Pentru căci avînd preoții aceștea obicéiu la toat<e> zilel<e> mari și la praznice cînd miruia, dă li s<ă> da bani de la domniia mea și de la boiari și și de la alți creştini, iar acum, domnia mea am socotit denpreună cu sfinția sa părintel<e> nostru Kir Theodosie mitropolitul țărăi și cu toți cinstiți boiarii cei mari ai divanului domnii mél<e> și pentru ca să fie și preoților mai de folos și pentru cinstea bisericii de am rădicat acestu obicéiu ce au fostu și le-au făcut domni mea această milă ca s<ă> aibă a luaré preoții această sumă de bani în toți anii, precum iaste mai sus zis. Iar acestu obicéiu vechiu ce au fostu mai denainte să nu mai fie, numai să aib<ă> a mirui preoții la praznicil<e> cél<e> ce arată tipicul. Iar alți bani preste an, pentru mir, să nu li s<ă> mai dea. Și după socoteala aceasta ce am făcut domnia mea cu tot sfatul, dat-am și această carte a domnii méle la mîna preoților de la această sf<î>ntă bisérică ca, de acum înainte, să aibă a-și luaré această milă ce le-am făcut domnia mea dup<ă> cum mai sus s-au scris. Dereptu acéia, poruncescu domniia mea și voao pîrcălabilor de tîrgu carii veți fi pre ani pre vama tîrgului, de aici din
F. 23. v. București deca viți vedea această carte a domnii mél<e>, iar voi să aveți a daré preoților den anu în anu, această sumă de bani, la vréme, deplin, cum scrie mai sus. Într-altu chip, să nu fie. Și am întărit cartea aceasta cu tot sfatul și cu toți boiarii divanului domni<i> mél<e>: *și domnul* [3] Cornea Brăiloul *mare* ban, *și domnul* Stroe Leurdeanul *mare* vor<nic>, *și domnul* Diicul Rudeanul *mare* log<ofăt>, *și domnul* Mihai Cantacuzenu *mare* spat<ar>, *și domnul* Șerban *mare* vist<ier>, Vergo *mare* cluce<r>, *și domnul* Dumitrache Caramalăul *mare* post<elnic>, *și domnul* Scarlat *mare*

[1] Titlul scris cu cerneală roșie.
[2] Clerul.
[3] « pan » în text.

păh<arnic>, *şi domnul* Radul Izvoranul *mare* stol<nic>, *şi domnul* Radul Golescu *mare* comis, *şi domnul* Iorga *mare* sluj<er>, *şi domnul* Costandin *mare* pit<ar> şi ispravnic Ştefan Cantacozeno *mare* log<ofăt>. Şi s-au scris cartea aceasta în oraşul scaunului domnii mél<e> în Buc<u>reşti, întru al zécelea anu den domniia domnii mél<e>, de Isar log<o>feţălul *din* Bucureşti. De la Adam pînă acum numărul anilor 7206, april 23 *zile*, iar de la
1698 naşterea domnului nostru Is<us> Hristos 1698.

A citit marele log<ofăt> ».

nr. 37

F. 24 **« Cartea tuturor preoţilor cîţi să află în eparhiia episcopului dă la Buzău** [1]

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, tuturor preoţilor *şi* diiaconilor carii sînt în eparhiia părintelui episcu<pu>lui dă la Buzău den trei judéţe, dăn Săcuiani, den Buzău şi den Slam Rîmnic. Pentru că au venit preoţii aceştea înaintea domnii mél<e> în divan, de s-au jăluit pentru rîndu dăjdilor, că viindu-le adése, foarte le paas<ă> şi le iast<e> cu nevoe. Şi pohtind ei ca să le fac domniia mea ruptoare pre an, domnia mea însă am soc<o>tit împreună cu toţi boiarii domnii mél<e>, ca s<ă> nu fie supăraţi în toată vrémea cu dăjdi, în rînd cu ţara. Şi le-am făcut domniia mea rumtoare dă bir, ca să aib<ă> a daré toţi preoţii şi diiaconii dentr-acéste trei judéţe ce sînt în eparhiia episcupii dă la Buzău, pre an cîte ug<hi> 2000. Însă aceşti bani să aibă a-i daaré într-un an dă 4 ori, la seam<a> *cea mare* ug<hi> 500 şi la haraci iar ug<hi> 500 şi la seama a doao ug<hi> 500 şi toamna încă să aibă a daaré ug<hi> 500, care să fac pest<e> tot, ug<hi> 2000. Iar dă alte dăjdii şi orînduiale, cîte ar mai eşi dă la vistieriia domnii mél<e> preste an în ţară, pre silişti şi pre oraş<e>, dă toate dă acélea, nici un val şi nici o bîntuial<ă> să n-aib<ă> ei cu cas<e>le lor şi cu feciorii lor ce vor avea nedăspărţiţi den casă şi cu bucatele lor; nici să s<ă> tragă bucatele lor pentru dăjdile altora, ce ar fi pre silişti şi pre tîrguri, făr<ă> decît numai să aibă a-şi daré ruptoarea lor, cum iast<e> mai sus zisă. Iar pentru oeritul, dijmăritul, vinericiul, după obicéiu, să-şi plătească cu bani, pre ce le-ar face. Şi vinericérii carii vor hi, să n-aibă voe a le luaré buţi cu vin pentru vinericiu, ci numai bani, nici să dea chiriia buţilor céle dă vinerici şi poclonul, dă nume, *cîte* bani 12, mai mult nu. Pentru că m-am m<i>l<o>stivit domniia mea, dă le-am făcut domniia mea această rumtoare şi aşăzămînt să hie stă<tă>toare. Şi i-am ertat dă dăjdii
F. 24. v. mărunte, ce le era asupra lor, ca să aib<ă> răsuflar<e>, să poată fi de paza sfintelor bisérici, cu slujbă, ca să pomenească pre domniia mea şi pre toţi creştinii. Iar altă bîntuial<ă> mai mult den cît le-am făcut domniia mea rumtoare să n-aib<ă>, nici dă unile cîte ar eşi preste an în ţara domnii mél<e>. Drept acéia, poruncescu domniia mea dumneavoastră boiari carii veţi fi trimiişi într-această parte de loc, ori cu ce orînduial<ă> dă dăjdi, cislaşi şi strîngători dă bani, întru nici unile pre aceşti prèoţi *şi* dăiaconi

[1] Titlul scris cu cerneală roşie.

și preotése sărace care au rămas cu copii dă-și trag bîrul preoțescu, să nu-i învăluiți, nici să-i amestecați la nici o daajde, ci foarte bună pace să le dați. Așijderea, poruncescu domniia mea și voao tuturor slugilor domnii mél<e>, ori slugi domnești, au boerești, ori cari, cu ce slujbă și orînduia<lă> veți umbla pre acolo, daca veți vedea această carte a domnii mél<e>, iar voi toți să aveți a vă feri dă acești preoți, de cas<e>le și de bucatele lor și dă feci<o>rii lor, niminilea, dă nimic să nu-i bîntuiască, afar<ă> den ruptoarea lor ce le iaste. Că ori carii s-ar ispiti a le face vre un val, peste porunca domnii mél<e>, unii ca aceiia bine să știe că vor petréce dă către domniia mea rea scîrbă și mare certare. Și am întărit aceasta cu 12 boiari mari pre anum<e>. *Și am scris eu,* Isar log<ofăt>.

1698 Mai 29 *zile, anul,* 7206.
A citit marele log<ofăt> ».

« Asămene s-au făcut și hrisovul prea sfințitului părintelui nostru Chir Theodosie mitropolitul țărăi, însă pentru preoții din București și din Tîrgovișt<e> și preoții sf<i>nții sal<e> din 9 judéțe, să dea într-un an ug<hi> 7000, acești bani să-i dea într-un an de 4 ori, la o part<e> *cîte* ug<hi> 1750. »

nr. 38

F. 25
1698 **« Cartea de vinăriciul dealului Tîrgoviștii, Sept<embrie> 1 *zile, anul* 7207** [1]

la anul 7209 s-au făcut altu așăzămînt și s-au scris înainte [2].

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, credincioșilor boiarilor domnii mél<e> *marele* comis.........., *marele* log<ofăt>, ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e> oamenii dumnealor, de să umble să scrie vinériciul domnescu de la tot omul care-i vor avea vii în dealul Tîrgoviștii, ca să-și dea fieștecare vinăriciul veri fie boiari, au slujitori, au neguț<ă>tori, au birnici, măcar ce om ar fi cu vii, în dealul domnescu; de la toți să aib<ă> a luaré vinăriciul, precum au dat și pînă acum, din 10 v<e>d<re> de vin, 1, dup<ă> obicéi. Însă să aibă a luaré vinăriciul de la cei ce vor fi de dat precum și mai denainte vréme și poclonul de nume *cîte* bani 33. Iar pe care i-ar afla cu vinuri ascunse, să aib<ă> a le luaré vinăriciul îndoit și să le fac<ă> certare, dup<ă> vina lor. Și să aib<ă> a pune paznici pe în tot dealul, să nu s<ă> faac<ă> niscai stric<ă>ciuni pin vii, au de oameni, au de vite. Să aib<ă> a le luaré și a le închide. Și ale cui ar fi vitel<e> să aib<ă> a le luaré de vit<ă>, de vac<ă>, de cal, de rîm<ă>tor *cîte* bani 20, de bivol *cîte* bani 40. Și să plătească și stricăciunea a cui ar fi viia, pre cît va fi stricăciunea. Și să aib<ă> a căutaré slugile boiarilor domnii mél<e> ce sînt mai sus ziși, de curvii, de hoții și de alte gîlcevi ce s-ar face pen deal, să-i judece și care va cădea de vin<ă>, să-i globească și să le faac<ă> certare, fieștecăruia dup<ă> vina lui. Și de către nimeni opreal<ă> să n-aib<ă>, că așa iaste porunca domnii mél<e>. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele. A citit marele* log<ofăt> ».

[1] Titlul scris cu cerneală roșie.
[2] Adăugire ulterioară.

nr. 39

« Asémene s-au făcut și hrisovul sfinții sale părintelui nostru Chir Ilarion episcopul Rîmnicul<ui>, pentru preoții ce sîntu în eparhiia sfinții sale, adecă în 5 judéțe, ce sîntu dencolo de Olt, ca să dea într-un an însă ug<hi> 2800 și acești bani să s<ă> dea într-un an de 4 ori, la o parte *cîte* ug<hi> 700 ».

nr. 40

F. 25. v. 1698 « **Cartea vinăriciului dealului Piteștilor. Sept<embrie> 26** *zile, anul* **7207** [1]

S-au făcut alt așăzămînt și s-au scris înainte [2].

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e> vinăricérilor din dealul Piteștilor, ca să fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e> de să aib<ă> a scrie vinăriciuî la tot omul care-i au vii în dealul Piteștilor, cît iaste ținutul Piteștilor; care-i sîntu de dau vinăriciul domnescu, să le ia vinăriciul, din zéce védre, o vadră, însă nu vin, ci să s<ă> plătească cu bani, vadra domnească *cîte* bani 40 și poclonul dup<ă> obicéi, de num<e> de sluji<tor>, *cîte* bani 15 și de nume de birnic *cîte* bani 30. Iar preoții și diiaconii cîți vor avea vii în dealul Piteștilor, să aibă a-și plătiré vinăriciul lor, de vadra domnească *cîte* bani 22 și poclonul de num<e> *cîte* bani 12. Iar alt val mai mult să nu li să fac<ă>, dup<ă> cum le-am făcut domniia mea aceast<ă> milă. Și scrie și în hrisovul domnii mél<e> care am făcut domniia mea la mîna deleanilor de la Pitești pre așăzămîntul ce s<ă> scrie mai sus. Iar pre care i-ar afla cu vinuri ascunse, să le ia vin<ă>riciul îndoit și să l<e> faac<ă> și certare dup<ă> vina lor. Și de s-ar facc niscare gîlcevi acol<o> în deal, să aib<ă> a judeca pre tot omul de ce vor avea întrib<ă>ciune și să-i tocmească. Iar care-i ar fi de vină, să le fac<ă> certare după vina lor. Într-alt chip să nu fie. Că așa iaste porunca domnii mél<e>. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele* ».

Adăugat mai jos cu aceeași cerneală și caractere ca adaosul de la titlu:

« Dumitru copi<st> de la Necula log<ofăt> ».

nr. 41

F. 26 « **Cartea de cot<ă>rie — Carte de cotărărit** [3]

Slugilor domnii méle cotarilor anume.......... ca să fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii méle, de s<ă> umble în toat<ă> țara domnii mél<e>, pre la toate tîrguril<e>, să scrie cot<ă>riia de la tot omul, cine ce va afla vînzîndu marfă cu cot<ul>. Și s<ă> ia cot<ă>rie de la tot omul, ori fié sutaș, au sluji<tor>, au neguț<ă>tor, ori căm<ă>rășel, au armean,

[1] Întreg hrisovul tăiat cu două linii.
[2] Adăugire ulterioară.
[3] Al doilea titlu e adăugat ulterior.

au jidov, veri chiprovicean, au ce fel de omu ar hi și va vinde marfă cu cot<ul>, au ertat, au neertat, au cu cărțil<e> domnii mẹl<e> iscălite, de la toți să aibă a luaré cotărie, de num<e> *cîte* bani 142. Iar coj<o>carii *și* măt<ă>sarii să dea pre j<u>mătate, *cîte* bani 71, dup<ă> obicéiu. Iar pre carii i-ar afla vînzîndu marfă cu cotul mai mic, au ascunzîndu cotăriia ca s<ă> nu-și dea adetul, pe unii ca aceia să-i globească cu mînă [1] bani 300 și să-i fac<ă> certare dup<ă> vina lui, dup<ă> obicéi. Pentru că așa iaste porunca domnii mél<e>. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1699 Fev<ruarie> 19 *zile, anul*, 7207 ».

nr. 42

« Cartea de cîntar *din* București

Slugii domnii mél<e> anum<e>.......... cantaragiul, ca s<ă> fie volnic cu această carte a domnii mél<e> să fie cantaragiu, să ție cantariul domnescu de aici, din orașul domnii mél<e>, din Buc<u>rești și s<ă> poarte grij<ă> de toate ce vor fi treb<i>le și poruncil<e> domnii mél<e>. Și alt nimen<i> să n-aib<ă> voe a face alt cîntar, nici a cîntări ceva, făr<ă> cît numai cantaragiul ce s<ă> scrie mai sus; la orice om ar fi, au neg<u>țător creștin, au turcu, au armean, au jădov, au țăran sau măcar ver ce fél de om ar fi și ce-ar aduce în tîrgu, măcar ver ce fél de marfă ar fi de vînzare și ar vrea să o cîntărească, au miere, au unt, au tutun, au fier, au sare sau măcar veri ce fél de marfă ar fi, toți să aib<ă> a merge la cantaragiul domnescu să-l chieme să meargă să o cîntărească cu cîntariul domnescu. Și s<ă> ia de 100 de oc<a> *cîte* bani zéce, dup<ă> obicéi. Și afar<ă> din tîrgu unde să vor afla și chirigii cei ce vor veni aici în tîrgu cu marfă și de vama tutun<u>lui, încă aibă a cîntări, tot cu cantariul domnescu. Iar alt nimen<i> să nu aib<ă> voe a cîntări în tîrgu cu alt cîntar, nici tutun, nici alt nimic. Iar pre car<i> i-ar afla cîntărind cu alt cîntar sau făcînd ficleșuguri, pre unii ca aceia să-i globească și să le fac<ă> și certare, dup<ă> vina lor, cum iaste obicéiul. Și de către nimeni opreal<ă> să n-aib<ă>. Că așa iaste porunca domnii mél<e>.

1702 Ghen<arie> 17 *zile, anul* 7210 ».
A citit marele log<ofăt> ».

nr. 43

F. 26. v. **« Cartea slujitorilor de seam<a> *cea mare***

N-am scris-o [2].

Am scris domnia mea, slugii domnii mél<e>............ căp<itan> *de* slujitori........ *din județul*................ și voao tot<o>ror slujitorilor: către aceasta v<ă> fac domnia m<ea> în știre că viind vrémea

[1] « de mînă » în *ms.* 5389.
[2] Adăugat ulterior — alt scris.

semii cei mari, s-au scos seama pă toat<ă> ţara şi pre toate bréslele ca şi într-alţi timpi. Şi s-au scos şi la voi ca s<ă> vă daţi 3 biruri, măcar că an aţi dat un bir şi jum<ă>tate, iar estimpu fiind un păs mare asupra ţărăi, s-au mărit suma şi la birnici şi la voi, de cum au fost an. Că am socotit domnia mea ca s<ă> nu fiţi amestecaţi cu ţara, că mai cu păs v-ar fi fost, ci să v<ă> daţi voi birul osebi, care face la căpităniia ta ug<hi>.......... Deci, în vréme ce veţi vedea această carte a domnii mél<e>, iar voi numai decît să căutaţi să v<ă> strîngeţi banii cu zeciuiala lor şi să-i daţi în mîna boiariului domnii mél<e>.............. care iaste semaş la acel judeţ, să-i aducă aici la vistieriia domnii mél<e> cît mai curînd şi făr<ă> zăbav<ă>, să s<ă> dea unde sînt trebil<e> şi poruncil<e> împărăţii. Într-alt chip să nu fie. Că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Astfel am scris domnia mea.*

1700 Noem<brie> 30 *zile, anul,* 7209 ».

nr. 44

F. 27 **« Cartea de tutunărie**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e>.............. tutunarii. Ca s<ă> fie volnice cu aceast<ă> carte a domnii mél<e>. să umble în ţara domnie<i> mél<e>, să scrie tutunăritul de la tot omul, cine va fi pus tutun, au boiariu mare, au al doilea, au neguţ<ă>toriu, au slujitoriu, au popă, au diiacon, au călug<ă>ru, au turcu, au armean, au birnici, au ţigan, măcar ce fél de om ar fi avînd tutun, pre toţi să-i scrie şi să-i apuce să-şi plătească birul tutun<u>lui: să dea de dulum *cîte* tl. 4 şi poclonul de num<e> *cîte* bani 33, dup<ă> obicéi. Aşijderea, să fie volnece tutunarii să apuce şi pre cei ce vor fi ertaţi cu cărţ<i>le domnii mél<e> iscălite, să dea şi aceia, pentru că la birul tutun<u>lui nu s<ă> scutéşte niminea, ci fieştecare să-şi plătească tutunul la tutunari. Iar carii ar sta împotriva cărţii domnii mél<e> să nu dea, de la unii ca aceia să fie volnici tutunarii să le vînză bucate de al lor, să-şi împlinească birul tutun<u>lui. Şi într-alt chip să nu fie, că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1698 Iul<ie> 20 *zile, anul,* 7206.

« Boiarilor domnii mél<e>.............. tutunarii den judeţul » [1]

A citit marele log<ofăt> ».

nr. 45

F. 27. v. **« Carte de vama tutunului**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle .... ca s<ă> fie volnic cu aceast<ă> carte a domnii méle, de să aib<ă> a ţinéré vama tutunului, într-acest an, în toat<ă> ţara domnii méle, au pre la vadurile de pre margini şi de pre la tîrguri şi afar<ă>, de

[1] Adăugat ulterior — alt scris.

pren sate. Şi să aib<ă> a luaré vam<a> de pre la toţi neguţ<ă>torii carii ar cumpăra tutun, să fac<ă> neguţ<ă>torie să-l duc<ă> într-aceste părţi, veri fie turci, au greci, au sîrbi, au arméni, au tătar, au arbănaş, ungurean, moldovean, au măcar şi neguţ<ă>tori de ţară ar strînge tutun şi ar vrea să-l ducă într-alt<ă> ţară, măcar veri ce féli de om ar fi, de la tot omul să aib<ă> a luaré vam<a>, de oc<a>, *cîte* bani 1, dupre cum s-au luat şi pînă acum. Şi de către niminea opreală să n-aib<ă>. Aşijderea, poruncescu domniia voao căp<itanilor> de pre margini şi voao vameşilor de pre la vaduri şi voao schilérilor şi voao căpitanilor şi pîrcălabilor de prin tîrguri *şi* pîrcălabilor de prin satel<e> domneşti *şi* boereşti şi tut<u>ror sătênilor birnici, pre unde s-ar întîmpla niscare neguţ<ă>tori turci sau veri cine din neguţ<ători silnici ar sta împotriv<ă> şi n-ar vrea să-şi dea vama din tutun, la unii ca aceia să săriţi şi voi împreun<ă> cu vameşii, să-i apucaţi să-şi dea toat<ă> vama deplin, cît le-ar face, pre cît tutun ar avea. Că nu purtînd voi grij<ă>, ce ar tréce niscare neguţ<ă>tori făr<ă> de vam<ă>, veţi plăti den casele voastre. Într-alt chip nu va fi, făr<ă> cît carii vor avea răvăşăle vameşilor de plată, pre cît le va scrie răvaşăle, pre atît să-i lăsaţi să treacă. Iar ce ar tréce mai mult, să-i apucaţi să plătească. Iar carii n-ar avea răvaşăle vameşilor nicidecum de plat<ă>, pre aceia să-i opriţi să-şi plătească vama toat<ă> deplin, cît le-ar face. Că aşa iaste porunca dom<nii mele>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1705 Ghen<arie> 1 *zile, anul,* 7213. »

« Nu s-au scris ».

F. 28

nr. 46

« O carte dă erbăritu

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor d<o>mnii mél<e> erbarii anume .... ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii méle, de să caute slujba oluchaćului dupre la tot omul, care fac neguţ<ă>torie de cumpără vite aici pre pămîntul ţărăi d<o>mnii mél<e>. Şi s<ă> aib<ă> a luaré dă la tot omul, tocma şi dă la boiarii cei mari, însă den vitele ce vor cumpăra şi vor face neguţ<ă>torie, iar den vitele célé ce vor fi dă cas<e>le lor, de acélea să aib<ă> pace. Şi să aib<ă> a luaré şi dă la boiarii ai doilea şi de la egumeni dup<ă> la mănăstiri şi de la slujitori şi de la neguţ<ă>tori, au turcu, au tătar, au sutaş, au oroşan, au măcar veri ce fel de om ar fi, dă la tot omul să aibă a luaré oluchacul, după obicéi, măcar şăzător, măcar călător cu vitele să fie şi ertaţii cu cărţile domnii mél<e> iscălite, au măcar şi făr<ă> de cărţi, tot să aib<ă> a daré. Făr<ă> decît numai ceia ce au odăi pre margine, aceia pre cîtă vită le va scrie cărţile domnii mél<e>, pre atîta să li să ţie în seam<ă> să nu dea. Şi unde s-ar întîmpla nescare oi împărăteşti avîndu ferman şi vor avea şi cărţile domnii méle iscălite, pre cîtă sumă de vite va scrie, pre atîta să aib<ă> pace. Şi pre car<e> voi vrea domniia mea să ertu,dîndu-le pecetluiturile domnii méle, acelora încă să li ţie în seam<ă>. Iar alţi să dea cu toţi, dup<ă> obicéiu, însă de cal, de bou, de bivol, *cîte* bani 24 şi de oae, de capră, de

rîmător, *cîte* bani 8, precum s-au dat și mai denainte vréme. Așăjderea și ceia ce ar strînge vită de neguț<ă>torie, aici în țara domnii mél<e> și o ar vinde păn tîrguri și pren dealuri și cine ar aduce vită de pren t-alte părți și le-ar ținé la suhaturi și aceia încă să dea erbăritu. Iar nimenilea să n-aib<ă> voe a tréce nescare vite neplătite de oluchac. Dreptu acéia poruncescu domnii mea și voao căp<itanilor> iuz<bașilor> *și* ceaușilor și voao tu<tu>ror călărașilor și voao vameșilor *și* schilérilor și voao plăiașilor *și* martalogilor care vă aflați paznici pre margini și pre la vaduri, măcar veri unde s-ar întîmpla a mérge și a tréce, măcar veri ce fel de om ar fi cu nescare vite ca să treac<ă>, deci să căutați cine ar avea răvaș<u>lu [da] erbarilor de plată, pre aceia să-i lăsați să treacă cu pace. Iar care nu vor avea răvașile lor, pre aceia să opriți să nu treacă. Că prentr-a cui pază să va afla că au trecut nescare vite neplătite, unii ca aceia bine să știe că tot de la casile lor vor plăti și încă vor petréce mare scîrbă. Și iar poruncescu d<o>mniia mea și voao tu<tu>ror slujitorilor *și* țăranilor pre unde s-ar întîmpla a veni nescare silnici și ar sta
F. 28. v.
împotriva erbarilor și dîndu-vă știre, voi cu toții să săriți să-i apucați pre unii ca aceia să-și plătească erbăritul. Pentru că așa iaste porunca domnii mél<e>. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1699 Fevruarie 15 *zile, anul,* 7207.
A citit marele log<ofăt> ».

nr. 47

« Cartea stolniceilor de la Greaca

Această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle anum<e> .... carei sînt stolnicei la Greaca, ca să fie volnici cu această carte a domnii méle să ție vama de acolo, de la Greaca, întru acest an. Și s<ă> ia vama de la tot omul care va vîna péște în bălțile cîte sîntu în ținutul Grecii, den sus de Băneasa și de la Sfrédel în jos, pîn<ă> la Clătești, unde dă gîrla domnească în Duneare și cu toate scaunele, să ia vama péștelui după obicei. Iar pre care den vînători i-ar afla ascunzînd vama domnească, să le ia vama îndoită și să le facă și certare după vina lor. Și să pue scaune pe la toate vadurile ca să păzească pentru venitul vămii și nimeni să nu fie volnici a pune vinuri pre la scaune să s<ă> vînză, făr<ă> decît numai stolnicii. Și cîndu va fi vrémea de leasă, să aibă a scorni satele după lîngă paltă (sic) să închiză gîrla domnească și să facă leasa cu toate ce trebuescu. Așăjderea, să pue să astupe și privalurile despre Dunăre. Și să judece pre tot omul, oricine ce judecată ar avea acolo și de hoții și de curvii și de alte stricăciuni însă să-i cérte și pre care-i i-ar afla vinovați, după vina lor să-i globească și să le facă și certare. Iar căruia i-ar fi vina mai mare, să-i pue în butuci și să-i trimiță aici la domniia mea. Așăjderea, vă poruncescu domniia mea și voao sătênilor de la Greaca și altor sate dup<ă> baltă, toți să aveți a ascultaré de céle ce v-ar porunci stolniceii pentru treaba bălții. Că ver care n-ar asculta, am dat domniia mea voe stolniceilor să-i ducă să lucréze la céle ce vor fi trebile, făr

de voia lor și să le facă și certare. Și să aibă a căuta și de pripasuri și de altele ce-ar tréce pe acolo, păn vamă, după obicei, după cum au fost și mai nainte vréme. Că așa iaste porunca domnii méle. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

A citit marele log<ofăt>.»
Fără dată.

nr. 48

F. 29 **« O carte a tuturor negu<ă>torilor de aici den București și alții cîți scriu în catastiful vistierii după tocmea<la> ce s-au tocmit ca s<ă> dea într-un an, ug<hi> 4000** [1]

Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin Basarab voevod și domn a toată Țara Romînească, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domnii mél<e> .... starostii de neguț<ă>tori și tuturor neguț<ă>torilor cîți sîntu scriși în catastiful vistierii domnii mél<e>. Pentrucă au vinit neguț<ă>torii înaintea domnii mél<e> în divan dă s-au jăluit pentru rîndul dăjdilor, că viindu-le adése foarte le paasă și le iast<e> cu nevoe. Și pohtind ei ca să le fac<ă> dom<nia> rumtoare pre an, domnii<a> mea am socotit denpreună cu toți boiarii domnii mél<e> ca să nu fie supărați în toată vrémea cu dăjdi, în rînd cu țara. Și le-am făcut domnie mea rumtoare dă bir, ca să aib<ă> a daré toți neguț<ă>torii cîți sînt scriși în vistieriia domnii mél<e>, pre an ug<hi> 4000, însă acești bani să aib<ă> a-i daré într-un an dă 4 ori, la seam<a> *cea mare* ug<hi> 1000 și la haraci ug<hi> 1000 și *sfîntul* Gheorghe ug<hi> 1000 și la *sfîntul* Dimitrie ug<hi> 1000, care să fac peste tot ug<hi> 4000. Însă dăn banii aceștea numai banii haraciului să-i dea cu cusur precum să dau banii la haraci. Iar la banii carii să vor da la seam<a> *cea mare și* la *sfîntul* Gheorghie *și* la *sfîntul* Dimitrie, să-i dea drepți și făr<ă> de zeciuial<ă>. Iar dă alte dăjdi și orînduial<e> cîte ar mai eși dă la vistieriia domnii mél<e> preste an în țară, pre siliști și pre oraș<e>, de toate dă acéle nici un ban și nici o bîntuia<lă> să n-aib<ă>, ei cu cas<e>le lor și cu bucate<le> lor și cu feciorii lor ce vor avea nedăspărțiți dă casă și cu calfel<e> ce au pre prăv<ă>liile lor. Nici să li s<ă> tragă bucatele lor pentru dăjdi<le> a<l>tora ce ar fi pre siliști și pren tîrguri, făr<ă> decît numai să aib<ă> a-și daaré ruptoarea lor cîtă iaste mai sus zisă. Așijderea, să fie în paace dă dijmărit, dă vinerici, dă oerit. Petru că m-am milostivit dom<nia> <mea> dă le-am făcut această rumtoare și i-am ertat dă dăjdi mărunte și de alte de toate, ca să aibă răsuflare. Drept acéia poruncescu domnie mea și dumneavoastră boiari·carii veți fi trimiși ori cu ce orînduiale dă dăjdi, au cislași, au strîngători dă bani,
F. 29. v. afar prin judéțe, au în oraș, aici, în București, întru nici unile pre neguț<ă>torii carii sînt scriși în vistieriia domnii mél<e>, să nu-i învăluiți, nici să-i amestecați la nici o dajde, ci foarte bună paace să le dați. Așijderea, poruncescu domnie mea și voao slugilor domnii mél<e> au altor slugi boerești, veri carii cu ce slujbă și orînduiale veți umbla, daca veți vedea

[1] Titlul scris. cu cerneală roșie.

această carte a domnii mél<e> iar voi toţi să aveţi a vă feri de neguţ<ă>tori şi de bucatele lor, nimic să nu-i bîntuiască, afar<ă> dăn ruptoarea lor, ce le iaste. Că veri cine s-ar ispiti a le face vreun val pest<e> porunca domnii mél<e>, unii ca aceia vor petréce dă la domniia mea rea scîrbă şi mare certare. Aşijderea şi dăn calfel<e> lor ce vor eşi başcalii cu prăv<ă>liil<e> lor osebi, au cu alte hrane, să fie volnic starostea şi cu neguţ<ă>torii a-i pune la catastih, la neg<u>ţători cu bir, ca să-i ajute la rumtoare. Pentru că aşa am soc<o>tit şi am aşăzat domnie mea, întărind cartea aceasta şi cu toţi boiarii cei mari. Scriindu-se la luna lui marite în 25 dă zil<e>, *anul* 7208.

1700 *A citit marele* log<ofăt> ».

F. 30

nr. 49

1700 **« Carte de goştănărit ce au eşit la noem<brie> 11 *zile*, *anul* 7209**

Nu s-au scris.

Din mila lui Dumnezeu Io Constantin voevod şi domn dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domnii mél<e> anum<e> .... goştinarilor cari au cumpărat slujba goştinăritul<ui>. Ca s<ă> fie volnic cu aceasta carte a domnii mél<e> de s<ă> aibă a căutaré pentru toţi rîmători cei striini cîţi trecu din Ţara Ungurească, aicea în ţară, la jîr şi apoi îi duc to<t> iar<ă> înapoi. Să aibă a luaré de rîmător *cîte* bani 8, dup<ă> obicéi şi precum au dat şi alţi goştinari mai nainte. Iar altă nimini în slujba lor să n-aibă amestec. Drept acéia poruncescu domnii mea şi voao schilérilor dup<ă> la schile să căutaţi care rîmători vor veni pă acolo să treacă şi vor avea răvaşul goştinarilor şi pe cîţi vor fi scriind în r<ă>vaşul lor, să-i lăsaţi să treacă cu pace. Iar car<e> nu vor avea răvaşul goştinarilor voi să-i apucaţi să-şi dea goştinăritul. Fără ne [1] goştănărit nici un rîmător să nu lăsaţi să treacă, că apoi veţi plăti de la voi. Într-alt chip să nu fie. Că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

A citit marele log<ofăt> ».

nr. 50

F. 30. v.

Fără titlu

« Nu s-au scris

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, Chirului, ginerele Cozmii zaraful, ca să fie în pace de toate dăjdile şi orînduialel<e> cîte vor fi peste an în ţara domnii méle, de nici unel<e> nici un val şi nici o bîntuială să n-aibă; făr<ă> decît să aibă a daré într-un an de 3 ori, însă la vrémea haraciului ug<hi> 1 şi la adaosul haraciului ug<hi> 1 şi la seam<a> *cea mare* ug<hi> 1. Pentru că aflîndu-se acest Chirul pe lîngă casa jupănései Voichiţii, a răposatului Istrate Florescul, cu slujbă şi cu posluşanie, m-am milostivit

[1] Aşa în text.

dom<nia mea> de l-am ertat de alte de toate cîte vor fi peste an de la vist<ie>riia domnii méle, de niciunil<e>, nici un val și nici o bîntuială să n-aibă, ca să poat<ă> fi de poslușaniia casei aceștii jupînése ce scrie mai sus. Si să aibă a scuti și de dijmărit stupi .... Așijderea, poruncescu dom<nia> <mea> și dumneavoastră boiari care veți fi cislași la țară și la oraș și altor slugi ale dom<nii> <mele>, veri care cu ce dăjdi și orînduiale veți umbla, în vréme ce veți vedea cartea dom<nii> <mele> iar voi toți să aveți a v<ă> feri de casa și de bucatel<e> Chirului ce scrie mai sus, nimeni, de nimic să nu-l bîntuiască, afară den dajdea lui ce scrie mai sus. Că ver care den boiari sau dentr-alte slugi domnești i-ar face vreun val peste carte<a> dom<nii> <mele>, unii ca aceia bine să știe că nu numai va întoarce de la casel<e> lor, ce vor petréce mare pedepsă de cătră domniia mea. Că așa iaste porunca domnii méle. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1711 Dech<embrie> 15 *zile*, *anul*, 7220.
A citit ».

nr. 51

F. 31 **« O carte a tutoror Brașovénilor cîți să află lăcuitori aici în tîrgu în București și prentr-alte tîrguri, pentru rumtoarea ce li se-au făcut să dea pre au tl. 1000 [1]**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, tutoror brașovénilor carii să hrănescu cu negoț brașovenescu, aici în tîrgu București și prentr-alte tîrguri și sate cu prăv<ă>lii și cu altă hrană în țara domnii mél<e>, măcar și șăzători cu case. Ca s<ă> fie în pace și ertați care pre unde să vor întîmpla lăcuitori, au pren tîrguri, au la sate și vor fi oamenĭ streini, toți să aibă paace de bir slujitorescu și de alte orînduiale ce s<ă> pun pren țaară, de schimbul banilor, de fum dă prăv<ă>lii, de cotărié, de covoară, de rîși, de pahar, de sursaturi, de zah<e>reale, de cară dă oaste, de birul oștii, de birul lefilor, dă seama a treia, de poclonul hanului și al sultanilor, de cai împărătești și domnești, de rînduiala vacilor și a oilor, de podvoade, dă metrice, de conace, de cai de olac, de cătră starostea de neg<u>țător, de cătră județul de aici den București, den prumutările și alte cheltuiale ce dau neguț<ă>torii și pentru orînduialel<e> cît și sataral<e>le ce să pun aici în oraș pre mah<a>lale și prentr-alte tîrguri și sate și pentru alte toate dăjdi, ori cîte ar mai <e>și dă la vistieriia domnii mél<e> peste an în țară, dă niciunile nici un val și nici o bîntuială acești oameni streini să n-aibă. Pentru că acești brașovéni ei fiind oameni streini dăn Țara Ungurească [2], dă la cetatea Brașovului, fiindu-le hrana lor aici în țara domnii mél<e>, aducînd negoț braș<o>venescu și fiind avut ei rumtoare încă și mai denainte dă la alți răposați domni, dă li se-au știut dajdea lor osebi de cătră alți neguț<ă>tori și brésle și de cătră alaltă țară, cu cărți domnești de milă

[1] Titlul scris cu cerneală roșie.
[2] E vorba de Transilvania, care în unele documente medievale este denumită astfel, deoarece în trecut făcuse parte din statul feudal maghiar; brașovenii sînt considerați « străini », fiind supuși unui alt stat.

şi de aşăzămînt, încă şi domniia mea, după ce m-au dăruit domnul Dumnezeu cu domniia ţărăi, viind ei şi făcînd jalbă înaintea domnii mél<e> cum că acolo la Braşov viind oştile nămţeşti i-au prădat şi i-au sărăcit; într-acéia
F. 31. v. şi domnie mea, după jalba şi neputinţa lor le-am fost făcut domnie mea rumtoare dă să ştiia ce da ei într-un an, făcîndu-le şi hrisovul domnii mél<e>. Şi s-au ţinut acea rumtoare cîtăva vréme. Iar de la o seam<ă> dă vréme încoace, căzînd multe dăjdi pre această ţaară, nu i-ar fi lăsat ca să-şi dea numai rumtoarea ce le făcusem domnie mea, ci pre cei ce să află aici în oraş, îi amesteca şi la alte dăjdi ce s<ă> punea aici pre oraş şi pre cei du pren tîrguri şi du pren sate, da cu ţara. Şi văzînd ei aşa, venit-au cu toţii împreună înaintea domnii mél<e> iarăşi dă se-au rugat ca să le fac domnie mea rumtoare acum de iznoav<ă>, ca să s<ă> ştie ce vor da într-un an dajdea lor. Într-acéia, domnie mea văzînd că sînt oameni streini de altă ţară şi trebuincioşi dă negoţul ce aduc în treaba ţărăi, domnie mea m-am milostivit dă le-am făcut acum dă iznoav<ă> rumtoare. Ca s<ă> dea toţi braşovénii cîţi să vor afla aici în tîrgu, în Bucureşti şi prentr-alte tîrguri şi pren sate într-un an tl. 1000 şi aceşti bani să aib<ă> a-i daaré de 4 ori într-un an, însă la seam<a> *cea mare* tl. 250 şi la haraciu tl. 250 şi la seama a doao tl. 250 şi la seama a treia tl. 250, care să fac suma ce iaste mai sus zis<ă>. Iar afar<ă> dentr-această sumă ce s-au zis, de către nimenilea altu val să n-aibă. Aşijderea, dă se-ar întîmpla de maré nevoe, ca să mai ias<ă> niscai neguţ<ă>tori dăn Şchiai cu cas<e>le şi ar veni aici în ţaară şi aceiia făcînd ştire domnii mél<e> şi unde li se-ar porunci ca să s<ă> aşaze, să fie şi aceiia legaţi tot la această sumă de mai sus zisă. Adecăte la acéste tl. 1000 şi după aşăzămîntul ce s-au făcut domnie mea cu dînşii le-am dat domnie mea voe tuturor braşovénilor ca ori pre cine l-ar afla
F. 32 hrănindu-se aici în ţara domnii mél<e> cu negoţ braş<o>venescu, măcar ori ce fel de om ar fi, pre toţi să-i apuce să dea cu ei, dupre putérea lor şi de către nimenilea opreal<ă> să n-aibă. Şi de acum înainte, dă i-ar mai amestece cineva la ceva mai multu den rumtoarea lor ce le-am făcut domnie mea, puindu-i la vreo dajde, aceiia să-i plătească. Iar ei să aib<ă> a da numai după cum s-au lăgat la vistieriia domnii mél<e>. Aşijderea, poruncescu domnie mea şi dumneavoastră boiari carii veţi fi cislaşi ori dă ce dajde, aici în tîrgu în Bucureşti sau la alte tîrguri, au măcar şi la ţară şi altor slugi ale domnii mél<e> măcar şi boereşti, daca veţi vedea această carte a domnii mél<e>, voi toţi să aveţi a vă feri dă aceşti oameni streini braşovéni cît şi de cas<e>le lor, de toate cum scrie mai sus. Că oricine s-ar ispiti, au den boiari ce vor fi cislaşi, au măcar şi strîngători de bani, fie slugi domneşti, au şi boereşti, a le lua ceva acestor oameni streini peste porunca domnii mél<e>, unii ca aceiia bine să ştie că vor întoarce cu ruşine, petrecînd încă şi mare certare şi pedepsă dă la domnie mea. Şi cum ca s<ă> fie această rumtoare stătătoare şi neschimbată, s-au întărit cartea şi cu toţi boiarii domnii mél<e>. Şi s-au scris dă Isar log<o>feţ<e>lul.

1701 Ghen<arie> 8 *zile*, *anul* 7209 [1].
A citit marele log<ofăt> ».

[1] În *ms.* 5389 data este « septembrie 1 *zile*, 7209 ».

nr. 52

F. 32. v. **« O carte a măn<ă>stirii Gruiul pentru 12 oameni să fie în pace pîn<ă> în 6 lun<i>**

Nu s-au scris.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, sfinții sale părintelui eg<u>menului *de la* Gruiu, ca să fie volnec cu cartea domnii mél<e>, ca să-și strîngă la măn<ă>stire 12 oameni striini și făr de gîlceavă. Iar de către domniia mea să fie în pace de acum pîn<ă> în șase luni, de toate dăjdile, cîte vor eși de l<a> vist<ie>riia domnii méle. Și atunce plinîndu-se șase luni, vor veni de li să vor face rumtoare, să știe ce va da. Drept acéia poruncescu domniia mea și dumneavoastră boiari cari veți fi cislași și altor slugi domnești și boerești, care cu ce dăjdi vor umbla într-acel județ, toți să aveți a vă feriré de oamenii ce scriu mai sus, nimeni să nu le facă nici o sup<ă>rare. Că orcare s-ar ispiti a le face vreun val peste cartea domnii mél<e>, unii ca aceia vor petréce rea pedeapsă de către domniia mea. Că așa iaste porumca domnii méle. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1713 Iul<ie> 2 *zile, anul* 7221 ».

nr. 53

F. 33
1701 **« Carte de sărăriia și de hier ce să vînd aicea în București și la Tîrgoviște *anul*, 7209**

Din mila lui Dumnezeu, Io Costantin voevod și domn al Țării Romînești dă domnia mea această poruncă a domniei mele, b<o>iariul<u>i domnii mél<e> Ianachie clucériul, ca s<ă> fie volnic cu această carte a domnii mél<e> să aibă a ține sărăriia și vînzarea fierului aicea, în orașul domnii méle, în București și în Tîrgoviști și să cumpere sare de la ocniți, să vînză în Tîrgoviște. Și să aibă a pun<e> oameni<i> lui pe cin<e> va vrea să cate această slujbă. Și cui ar tribui sare și fieru să cumpere, să meargă la oameni<i> lui, să cumpere dă la sărării, dup<ă> obicéiu. Însă cu prețul ci s<ă> vinde, să cumpere toți și boiari mari și mai dă jos. Iar mai eftin să nu cumpere nimenea. Și nimenia din oroșani, din neguț<ă>tori și dăn în turci, au den boiarii, au den sluj<itori> au măcar ce fel de om va fi, să n-aibă voe, aici în București sau în Tîrgoviștii să vînză sare sau fieru, făr<ă> numai sărăriia. Iar pre carii i-ar afla vînzînd au sare, au fieru, de la unii ca aceia să fie volnici oamenii boiariului domnii méle ce scriu mai sus, pe cari îi va pune dup<ă> această slujbă, să ia tot, pe seama domnească, și sarea și firul (sic), dup<ă> obicéiu. Iar carii vor sta împotriva cărții domnii méle sau ar face vro silă, unii ca aceia voru pății mar<e> urgie. Că așa iaste porunca domnii mele. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1701 Ghen<arie> 10 *zile, anul* 7209.
A citit marele log<ofăt> ».

nr. 54

F. 33. v. « Carte de gărdurărit *din județul* Saac

Nu s-au scris.

Slugilor domnii méle anume ...... gărdurarilor *din județul* Saac, ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnea (sic) mele, de să aibă a-i căuta și a-și ținéré slujba gărdurăritul<u>i pren în toate dealuril<e> au domnești, au boerești, au călug<ă>rești, pre unde sîntu vii. Și să-și pue scaunii să caute de gard<u>ri, pre unde nu oru fi făcute, să-i apuce să-și fac<ă> gardu-ril<e>, făr<ă> de voia lor. Iar nefacîndu, să-i prade, după cum iaste obiceiul. Însă să ia de vracniți dășchis<e> *cîte* bani 300 și de prileaz *cîte* bani 50. Și să aibă a căutaré și păntru vite<le> ce vor face stric<ă>ciuni pen în vii însă să ia de bou, de cal, de biv<o>lu, rîm<ă>tori, *cîte* bani 50. Și să aibă a căutare și pentru curvii și pentru sfăzi și pentru alte gîlcevi ce să vor face pren în dealuri, să-i judece. Și cin<e> vor fi dă vină, să-i globească precum va fi vina omul<u>i. Și să aibă a căutaré și pentru pimnițe sparte și pentru groapă spartă ce vor fi pren dealuri. Și să-și dea tot omul gărd<u>-răritul, au boiariu mazil, au sutaș, au optaș, au căm<ă>rășăl, au măcar ce fel de om ar fii. Numai afar den în boiari cei mari și măn<ă>stirile cele mari. Iar alalții, să dea tot omul gărdurăritul, după obiceiul ce au fostu și mai dănainte vréme. Și să aibă a căutare și de vite de pripas și păntru pîinele ci vor fi pă lîngă dealuri și împrejurul dealurilor și vor face vit<e>le stric<ă>ciun<i> într-însele, să plătească stric<ă>ciunea și să-și dea gloaba depă (sic) obicei [și după obicei dă] dă vît<ă> (sic) *cîte* bani 50. Și de către nimeni oprеală să n-aibă, nici de căpitani, nici de pîrcălabi, nici o treabă să n-aibă cu dînșii, numai ei să-și caute slujba dup<ă> obiceiu, cum scrie mai sus. Pentru că așa iaste porunca domnii mel<e>. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1701 Noem<brie> 30 *zile, anul,* 7210 ».

nr. 55

F. 34. « Carte de vinăriciul dealului Piteștilor

Slugilor domnii mél<e> vinăricérilor de la dealul Piteștilor. ca să fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii mél<e> de să aibă a scrii vinăriciul la tot omul care au vie în dealul Piteștilor, cît iaste țenutul Piteștilor, cari sînt de dau vinărici domnescu; să l<e> ia vinăriciul din zéce védre o vadră, însă nu vin ci să-l plătească cu bani, vadra domnească *cîte* bani 40 și poclonul, dup<ă> obicéiu, de num<e> de slujitor *cîte* bani 15 și de nume de birnic *cîte* bani 30. Iar preoții și deiaconii, cîți vor avea vii în dealul Piteștilor,, să aibă a-și plătiré vinăriciul lor, de vadra domniască *cîte* bani 22 și poclonul de num<e> *cîte* bani 12. Iar alt val mai mult să nu l<e> facă, dup<ă> cum le-am făcut domnia m<ea> această mil<ă> și scrii și în ristovul (sic) domnia mél<e> cari l-am făcut la mîn<a> deleanilor den Piteștii, pe așăzămîntul ce scrii mai sus. Și să ia vinărici de l<a> cei ertați cu cărței

iscălit<e>, căci estimpu dau cu toţi, fiind al triil<ea> an, la înoirea domnii. Şi neguţ<ă>torii cei ce nu vor ajunge numele lui singur la ug<hi> 8 [1], să dea vinăriciul. Şi sutaşi<i> cei ce nu vor ajunge iar numele lui singur, într-un un an, ug<hi> 30, iar să dea. Şi slujitori<i> ce<i> ce nu vor ajunge numele lui singur la un şfert, ug<hi> 6, iar să dea vinărici. Iar pe care i-ar afla cu vinuri ascunse, să l<e> ia vinăriciul îndoit şi să l<e> fac<ă> certare, dup<ă> vina lor. Şi de s-ar face niscari gîlcevi acol<o> în deal să a<i>b<ă> a-i judecaré şi a-i îndrepta pe tot omul, dup<ă> obicéiu şi să-i tocmească. Iar car<e> ar fei de vină, să l<e> fac<ă> certare dup<ă> vina lor. Aşăjderea, porăncescu domnia m<ea> şi voao egumenilor cari aveţi vinărici acol<o> într-acel deaal, voi încă să nu v<ă> amestecaţi la judecăţi şi alte gîlcevi cari sînt obiciuite (sic) de l<e> caută vinăricérii, ce numai să v<ă> cautaţi [— v<ă>] mila de vinărici ce vă iaste dat<ă> de l<a> domnie. Iar mai mult să <nu> [2] vă tindeţi. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.* Au<gust>
1704 27 *zile, anul,* 7212. *A citit marele* log<ofăt> ».

nr. 56

F. 34. v. « Cartea de vin<ă>rici den dealul Tîrgoviştii ce s-au aş<ă>zat la *anul* 7209 [3]
1700-1701

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle vinăricérilor den dealul Tîrgoviştii ca să fie volnici cu această carte a domnii méle, să scrie vin<ă>riciul domnescu la tot omul, cîţi vor avea vii. Şi să aibă a luaré de la tot omul vin<ă>rici, veri fie boiari, au sluj<itori>, au neguţ<ă>tor, au sutaş, au birnec, măcar ce om ar avea vii în dealul domnescu [4], afară den viile boiarilor care le-au dăruit alţi răposaţi domni şi domnia mea pămînturi cu hrisoave. Iar de la alalţi, de l<a> toţi să aibă a luaré vin<ă>rici, den 10 védre, o vadră, însă vin să le ia, iar nu bani, dup<ă> cum au fostu obicéiul şi mai denainte vréme. Şi de la cine s-ar înfiera bute, să s<ă> ia pre seama domnească şi li s-ar da în turnător, să plătească vadra *cîte* bani 33, dup<ă> cum a făcut domnia mea ruptoare. Şi să ia şi poclonul, de num<e> de slujitor *cîte* bani 12 şi de la birnec *cîte* bani 30. Şi să aibă a luaré şi de la popi *şi* diiaconi vin<ă>rici, de vadra domnească *cîte* bani 20 şi poclonul de num<e> *cîte* bani 12. Iar pre care-i i-ar afla cu vinuri ascunse, să aibă a le luaré vin<ă>riciul îndoit şi să le fac<ă> şi certare, dup<ă> vina lor. Şi să aibă a puneré pazăneci (sic) pre tot dealul, ca să nu s<e> facă niscare stricăciuni pre vii, au de oamini, au de vite. Şi ale cui vite le-ar prinde pren vii, să aibă <a> le închide şi să le ia de vit<ă>, de cal, de vacă, de rîm<ă>tor, *cîte* bani 20 şi de bivol *cîte* bani 40. Şi să plătească şi stric<ă>ciunea a cui ar fi. Şi să aibă a căutaré

---

[1] S-au adăugat ulterior deasupra rîndului cu altă cerneală şi alt scris cuvintele « *la un şfert* ».
[2] Completat după *ms.* 5389.
[3] Titlul scris cu cerneală roşie.
[4] Urmează un rînd şters în text; « afar<ă> numai den viile lui Şărban *mare* log<ofăt> *şi* Căstandin *mare* pit<ar> pentru că acéste vii n-au dat vin<ă>rici niciodată *şi* .... ».

de curvii, de hoții și de alte gîlcevi, să-i judece. Și care ar rămînea de vină, să-i globească dup<ă> vina lui și să le facă și certare. Și de către nimini opreal<ă> să nai-bă, că așa iaste porunca domnii méle. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele* ».

nr. 57

F. 35
1707-1708

« Cartea de vama de la Tîrgul Jiiului și de vama cerei ce s-au așăzat la *anul* 7216 [1]

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle, vameșilor de la Tîrgul Jiiului *și* de vama cerei, ca s<ă> fie volnice cu această carte a domnii méle, să aibă a, ținé vama, în anul acesta, din Tîrgul Jiiului și cu vama cerei, însă muntele și din apa Oltețului, pînă în apa Voditzăi. Să aibă a lua o vamă de la tot omul. cine cu ce ar trece, au dincolo încoace, au dincoace încolo, dup<ă> obicei, măcar orecene cu ce marfă ar tréce. Așijderea, să aibă a căuta și vama cerei în toată țara domniie méle orece neguț<ă>tori ar strîngi miiare sau ceară și ar vrea să o scoaț<ă> de aicea, din țara domnii méle, să o treac<ă> într-alte țar<ă>, au măcar să fie turc, au grec, au sîrb, au arbănaș, au moldovean, au ungurean, au măcar orece neguț<ă>tori ar fi, de la toți să aibă a luoré de bute cu miiare nescursă *cîte* tl. 1 și de oc<a> de cear<ă> *cîte* bani 2, dup<ă> obicéiu, precum s-au luat și pîn<ă> acum. Iar pe care neguț-ț<ă>tori i-ar afla umblînd cu meșteșuguri ca să ascunză vama domnească, de la unii ca aceia să fie volnece vameșăi să aibă a le luoré vama îndoită și să le fac<ă> și certare. Așijderea, poruncesc domniia mea, voao tuturor schilérilor de pi la schile și voao tuturor vameșilor de pi la vadurei (sic) și căpitanelor de pe margeni, pe unde să vor întîmpla a veni niscai neguț<ă>-tori cu povără de cear<ă> sau cu buți de mieare nescursă, ce ar vrea să le treac<ă> într-altă țar<ă> și nu vor avea răvașăle vameșilor de plat<ă> sau măcar să fie avînd și răvaș de plat<ă>, pe cît le va scrie răvașăle să-i lăsați să treac<ă>, <în> pace. Iar cît ar tréce mai mult și ar fi nepl<ătiți>, să-i apucați să-și plătească fieștecare vama, <după> <obi>céiu. Iar înc<ă>
F. 35. v. de s-ar și întîmpla niscai sîlnicii (rupt ....) împot<rivă> a nu-și daré vama, au turci, au veri cene ar fi, pre toți să-i apucați să-și dea vama făr<ă> de voia lor. Că ore printr-a-cui pază să va întîmpla a tréce niscai niguț<ă>tori cu miiare sau cu cear<ă>, și nu ar fi vama plătit<ă>, aceia să știe că vor plăti de la casăle lor toat<ă> paguba ce va fi. Derept acéia, poruncesc domniia mea și voao tutură (sic) schilérelor dup<ă> la toate schilele, ore pre la a cui schil<ă> să va întîmpla a veni să treac<ă> cear<ă> din Țara Ungurească încoace, să aveți a-i lăsaré să treac<ă> făr<ă> de vam<ă>, căci că vama cerei iaste vîndută osebii. Într-alt chip să nu fie. Că așa iaste porunca domnii mele. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

A citit marele log<ofăt> ».

---

[1] Titlul scris cu cerneală roșie.

nr. 58

F. 36 **« Carte de vinărici den dealul Bucureştilor cînd dau cu toţii [1]**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii mél<e> vinăricérilor care aţi [au] cumpărat vinăriciul den dealul Bucureştilor *şi* Prundul *şi* Curmătura *din judeţul* Elh<ov> *şi* Vlaşca. Ca să fie volnici cu această carte a domnii mél<e> de să aib<ă> a scrie vinăriciul la tot omul care au vii într-acéste dealuri. Şi să scrie [2] şi grădinile den Bucureşti şi pre dealuri înprejurul Bucureştilor, la toat<e> viile cîte să vor fi făcut în zilele domnii mél<e>, veri pre moşie domnească, au a vlădicăi, au boerească, au călug<ă>rească, şi să ia vinărici, den 10 vedre o vadră, însă nu vin, ci să plătească cu bani, vadra *cîte* bani 30, au pope să fie, au slujitoriu, au birnicu, au măcar ver ce fel de om ar fi. Şi poclon, de la popi şi de la diiaconi, să ia de num<e> *cîte* ban<i> 12 şi de la slujitoriu *cîte* ban<i> 15 şi de la birnici de nume *cîte* bani 30, dup<ă> obicei. Şi să aib<ă> a lua vinăricérii şi părpărul de bute, *cîte* bani 12 şi de berbe-niţ<ă>, *cîte* bani 6, afară de sutaşi şi den neguţ<ă>torul care va ajunge numenele (sic) singur la haraci ug<hi> 6 şi de căm<ă>răşelul care va ajunge numele singur la haraci ug<hi> 8 şi den slujitorul care va ajunge numele lui singur la ug<hi> 4. Iar alalţi, să dea toţi. Iar pe care-i i-ar găsi cu vinuri ascunse, să le ia vinăriciul îndoit şi să le facă certare, după vina lor, ca unor oamen<i> hicléni. Şi să aib<ă> vinericérii a judeca pe tot omul, cine ce judecată ar avea, au datorii, au de hoţii, au de curvii, au ori ce fel de gîlcevi s-ar întîmpla în deal, ei să-i judece şi să-i aşaze pre toţi. Şi care vor fi de vină, să le facă şi certare, fieştecăruia după vi<na> lor. Aşijderea, poruncescu domniia mea şi voao căpitanilor *şi* pîrcălabilor de pen sate, voi încă să nu v<ă> amestecaţi într-această slujbă, la niciunile de acéstea cîte scriu mai sus, că cine s-ar amesteca, va petréce nevoe de cătră domniia mea. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele*. Iulie 28 *zile, anul*. 7217.

1709 *A citit marele* log<ofăt> ».

nr. 59

F. 36. v. **« Carte de căm<ă>răşiia ocnelor *anul* 720 [3]**

1694-1695

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domnii méle căm<ă>raşul de la ocna Telega, ca s<ă> fie volnec cu aceast<ă> carte a domnii méle de să aibă a fi căm<ă>raş şi purtător de grij<ă> pentru ce vor fi trebile şi lucrurile acolo la acea ocnă. Şi să aibă toţi ocnarii a asculta de dînsul, de ce-ar da poruncă şi învăţ<ă>tur<ă>. Aşijderea, poruncescu domnia mea şi voao tut<u>ror cioc<ă>naşilor *şi* măglaşilor *şi* dor<o>banţilor de la această ocnă, voi încă toţi să aveţi a ascultaré de slug<a> domnii méle car<e> vă l-am pus domnia mea căm<ă>raş, într-acest an. Că cine nu va asculta de dînsul, de ce le-ar da poruncă, pe unii ca aceiia i-am dat

[1] Titlul scris cu cerneală roşie.
[2] « Şi să scrie », de două ori în text, prima oară tăiat însă cu o linie.

domnia m<ea> voe să fac<ă> fiştecăruia certare, dup<ă> vina lui. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

A citît marele log<ofăt> ».

nr. 60

F. 37 1701-1702 **« Carte de săr<ă>riia domnească şi de vînzarea hierului,** *anul* **7210**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domnii méle ca s<ă> fie volnic cu această carte a domnii méle, de să aibă a ţiné săr<ă>ria şi vînzarea fierului în oraşul domnii méle, în Bucureşti şi în Tîrgovişte. Să cumpere sare de la Ocniţă, să vînză în Tîrgovişte. Şi să aibă a pune oamenii lor să caute această slujbă. Şi cine ar cumpăra sare şi fier să cumpere de la dînşii, dup<ă> obicéiu, cu preţul ci să va vindi, măcar ori cine ar cumpăra. Şi nimini din oroşani sau din niguţători au din slujitori, au turci, au măcar ci fil di om va fi, niminea să n-aibă voe nici în Bucureşti, nici în Tîrgovişte, ca să vînză fier au sare, fără decît numai sărarii. Iar pre carii i-ar afla vînzînd au fier, au sare, di la unii ca aceia să fie volnici slugile domnii méle ca să ia tot, pe seama domnească şi fierul şi sarea ci va găsi la dînşii. Şi care vor sta împotriva cărţii domnii méle, a face vreo silă, unii ca aceia să ştie că vor păţi mare urgie. Într-alt chip nu va fi. Că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

A citit marele log<ofăt> ».
Nu s-au scris.

nr. 61

F. 37. v. **« Cartea cămăraşilor de la ocna Telega**

Această poruncă a domniei mele boiarilor domnii mele cămăraşilor de la ocna Telega .... ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii méle, să ţie şi să stăpînească ocna aceasta cu toate obicéiiuriule (sic) ei, întru acest an. Drept aceasta, poruncescu domniia mea ţie pîr<călab> şi voao tu<tu>ror vătaşilor, tu<tu>ror ciocănaşilor, măglaşilor care sînteţi supt ascultarea boiarilor domnii mele cămăraşilor, îndată ce veţi vedea cartea domnii méle, iar voi toţi să căutaţi să ascultaţi de toate céle ce v-ar da poruncă şi învăţătură cămăraşii. Iar care den voi n-ar asculta, împotriv<ă> peste carte<a> domnii méle, pentru unii ca aceia am dat voe boiarilor domnii méle ce scriu mai sus, fieştecăruia să-i facă certare, dup<ă> vina lui. Aşăjderea, să mai fie volnici boiarii domnii méle să aibă a cerceta pren toată ţara domnii méle unde ar găsi sare de furat, făr<ă> de răv<ă>şălul căm<ă>raşilor, să ia boi cu carul cu toată sarea ce-ar avea, ca să fie pre seama domnească. Şi pe acei oameni să-i pue în butuci şi să-i trimiţă aici la domniia mea, ca să li să facă mare pedepsă. Aşijderea, să mai fie volnici a-i trimite şi a-i cerca pre la ocnile céle părăsite şi ar găsi pă cinevaşi tăind sare şi dăşchizîndu ocna, făr<ă> de ştirea şi porunca domnii méle, de la unii ca aceia să aibă a le lua şi lor vitele şi pă ei încă să-i trimiţă

aici la domniia mea, ca să-şi ia plata. Drept aceia, poruncescu domniia mea şi voao căpitanilor du pren tîrguri *şi* du pre margine şi voao altor slujitori *şi* pîrcălabi du pren sate, pe unde vor trimite cămăraşii slugile lor şi ar găsi oameni de aceştea ce scriu mai sus şi li s-ar pune împotriv<ă>, iar voi numai decît să aveţi a sări cu toţii pentru ajutoriul slugilor cămăraşilor şi pă unii ca aceia să-i puneţi în butuci şi să-i trimiteţi la domniia mea, ca să li să facă mare zap, să s<ă> véghe mulţi oameni de faptele lor. Iar care den voi n-ar sări, fiind tare de cap, unii ca aceia să ştie că rea scîrbă şi mare certare vor petréce de către domniia mea. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele* ».

1696 *A citit marele* log<ofăt> ».

Fără dată [1].

nr. 62

« Cartea slugilor cămăraşilor de la ocne care să umble să cer<ce>téze pentru sare de furat

Această poruncă a domniei mele, slugilor boiariului domnii méle de la ocne .... ca să fie volnici cu această carte a domnii méle, să umble în toată ţara domnii méle ca să cercetéze pentru sare de furat. Şi care nu vor avea răv<a>şilele cămăraşilor de estimpu, de la unii ca aceia să fie volnici să le ia boii cu carul cu totul şi sarea, ca să fie pă seama domnească şi pă acei oameni să-i pue în butuci şi să-i trimiţă aici la domniia mea, să li să facă mare pedepsă. Drept aceia vă poruncescu domniia mea şi voao căpitanilor de pren tîrguri *şi* du pre la margine, voao tu<tu>ror slujitorilor, pîrcălabilor de pren sate, pre unde vor umbla acéste slugi ale boiarilor domnii méle cămăraşilor şi ar găsi oameni de aceştea care s-au zis mai sus şi ar sta împotriv<ă>, iar voi să săriţi cu toţii întru ajutorul slugilor cămăraşilor şi pă unii ca aceia să-i puneţi în butuci şi să-i trimiteţi aici la domniia mea ca să li să facă mare zap, să s<ă> véghe mulţi oameni de faptele lor. Iar care n-ar sări fiindu tare de cap, unii ca aceia bine să ştie că rea scîrbă şi mare certare vor petréce de către domniia mea. Într-alt chip nu va fi, pentru că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele* ».

1696 *A citit marele* log<ofăt> ».

Fără dată [2].

F. 38

nr. 63

« Cartea de vama Craiovii *şi* de Străhaia

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domniie mél<e> pîrcălabilor de la Craiova *şi* de la Străhaia, ca să fie volnice cu

[1] În *ms.* 5389 are data « Ghen<arie> 16 *zile, anul,* 7204 ».

[2] În *ms.* 5389 poartă data « Ghen<arie> 16, *zile, anul,* 7204 ».

aceast<ă> carte a domnii mél<e> de să ţie vama în anul acesta. Şi să ia vam<a> den toate den cîte s-ar vinde întra acéste tîrgure, veri de la ce féliu de om ar cumpăra, au fie turcu, au grec, au sîrbu, au moldovean, au armean, au ungurean, au jedov, au măcar om de ţar<ă>, de la toţi să ia vama, dup<ă> obicéiu. Aşijderea, să aibă a căutaré întra- acéste 2 judéţe, în Meh<edinţi>, în Dolj, unde ar găsi oameni vînzînd bucatele pre la casăle lor, măcar ce marhă ar fi şi nu ar duce la tîrguri să vînză, de la unii ca aceiia să aibă a luaré vama îndoită şi să le fac<ă> certare ca să-şi aduc<ă> fieştecare bucatele lor ce vor avea, la tîrguri, să le vînză. Aşijderea şi de la alţii carii i-ar găsi ascunzînd vama domnească să aibă a le luaré vama îndoită şi să-i globească şi să le fac<ă> şi certare, dup<ă> vina lor. Şi pre care i-ar prinde facînd hoţii *şi* curvii, să-i pue la închisoare şi să-i globească pe fieştecarile. Iar care ar fi de vin<ă> mai mare, să-i trimiţ<ă> la scaunul Craiovii în puşcărie, să-i judece *marele* ban. Şi să aibă a judecaré pre tot omul carii sînt supt ascultarea acestor pîrcălăbii şi să le fac<ă> dereptate, veri de ce ar avea. Iar căpit<anii>, iuz<başii>, să nu s<ă> améstece. Şi care ar fi datoriu, să-i pue la opreal<ă>, să-i plătească măcar veri cui ar fi datoriu. Şi la cine ar găsi vite de pripas, să le ia vameşii. Aşijderea, să aibă a ţinéré şi doi mortasipi de acolea, din tîrguri, ca să fie de treaba pîrcălăbii. Iar alţii niminea să nu aibă treab<ă> cu dînşii. Şi să aibă a ţiné şi 2 crîciumi (sic) într-aceste trîguri (sic), iar căm<ă>narii
F. 38. v. să nu aibă treab<ă>[1]. Deript acéia v<ă> poruncescu domniia mea şi voao tuturor or<ă>şanilor să căutaţi cînd vă va porunci pîrcălabii, să săriţi cu toţi să faceţi obuarele tîrgurilor, dup<ă> cum s-au făcut şi pîn<ă> acum. Aşijderea, poruncescu domniia mea voao tu<tu>ror or<ă>şanilor şi altor slugi domneşti carii veţi umbla cu ol<ă>cării, să aveţi a vă feriré de cai<i> vameşilor şi ai neguţ<ă>torilor şi ai altor oamini carii vin cu cai la tîrgu, să nu le luaţi cai de olac să să spargă tîrgurile, că veţi petréce mare nevoe de către domniia mea. Şi rîndaşi<i> carii vor păzi de săptămîn<ă> să nu ia bucate făr<ă> de bani nici de la slujitori, nici de la ţărani. Iar pre care ar prinde pîrcălabii luînd bucate făr<ă> de bani, să-i prinză şi să-i trimiţ<ă> la *marele* ban, să-şi ia plata, dup<ă> vina lor. Că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele. Am scris* Dumitraşco logofeţel Hurizan. Ghin<arie> 1 *zile, anul,* 7217 ».

1709 *A citit marele* log<ofăt> ».

nr. 64

F. 39 **Fără titlu**[2]

« ... *a Ţării Romîneşti, dă domnia mea această poruncă a domniei mele,* saragelelor de la Cioc<ă>neşti însă liude 30, afară den ceauşi, den steg<arii> cari sînt supt ascultarea slugii domnii mél<e> Curt căp<itan>

---

[1] Adăugat ulterior: « *şi însăşi spusa domniei mele* ».

[2] Poartă titlul « Carte de ruptoare a saragealelor *de la* Ciocăneşti » în *ms.* 5389, folio 28 recto.

de acolo, ca s<ă> fie în pace şi ertaţi de alte dăjdii şi orînduiale, cîte ar eşi peste an, de la visteriia domnii méle în ţară, de niciunile, nici un val şi nici o bîntuială să n-aibă. Numai să aibă a dare într-un an la 3 dăjdi, însă la haraci de nume *cîte* ughi 1 şi la adaosul haraciului de nume *cîte* ughi 1 şi la seama cea mare de nume *cîte* ughi 1. Iar de alte dăjdi, de toate să aibă pace, pentru că i-am ertat domniia m<ea> de altele, de toate şi le-am făcut rupt<oare> ca s<ă> dea aceste 3 dăjdi precum scrie mai sus. Şi să fie de treaba şi paza marginii. Aşijderea, poruncescu domniia m<ea> şi dumneavoastră boiari care veţi fi cislaşi şi zapcii într-acea parte de loc şi voao altor slugi domneşti care veţi fi strîngători de bani, toţi să cautaţi să le daţi bun<ă> pace, nimeni de nimic să nu-i bîntuiască afară den rupt<oarea> lor. Că cine să va ispiti a le face vreun val peste rupt<oarea> lor, uni ca aceia să ştie că vor petréce mare nevoe de cătră domniia m<ea>. Că aşa iaste porunca domnii mél<e>. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1712 Ghen<arie> 12 *zile, anul*, 7220.
A citit marele log<ofăt> ».

F. 39. v.

nr. 65

« Foiţă de aşăzămîntul obicéiurilor céle ce au avut să dea Şchéii Braşov<ului>, vameşilor din Cîmpina şi de la Văléni şi vătaşilor de plai şi altora; şi acum li s-au făcut aşăzămînt la céle ce vor să dea precum au fost obicéiul mai nainte vréme, cum semneaz<ă> în jos anume.

1713 Ghen<arie> 3 *zile, anul* 7221 [1].

Pentru vitel<e> lor, de oi şi de berbeci care vor fi ale lor bucate de cas<ă>, cînd vor avea să şi le ducă la cas<e>le lor, în Ţara Ungurească, de acélea să nu dea vamă.

Pentru stînile lor, ce pun pre munţii, care cumpără după la boiari, de vor face tot caşcaval iar nu brînză, acel caşcaval de-l vor vinde în tîrguri, la Cîmpina au la Văléni, au măcar în ce tîrgu, să-şi dea vama. Iar de vor face tot brînză şi vor vrea să o ducă la casele lor, în Ţara Ungurească, pentru acéia să nu dea vamă.

Pentru turmele lor de oi, cînd vin pren vara de l<a> cîmpu şi trec la munte, au avut obicéi de au dat vameşălor, cîte un miel de turmă şi vameşii le-au dat răvaşe de şi-au dus oile cu pace. Ce precum au avut obicéi, aşa să fie şi de acum nainte. Şi pe cîţi cai vor avea la turmă să dea de cal *cîte* bani 2, că aşa au fost obicéiul.

Iar de s<ă> va întîmpla vreunora dintr-aceştea de le vor fi oile şchiope sau betége, au vor fi apele mari, de nu le vor putea trece în sus şi li s<ă> va întîmpla a le tunde aici în ţară, la Breaza au la Comarnic au măcar ori unde s-ar întîmpla, acea lînă de vor vrea să o ducă la casele lor în Ţara Ungurească, să dea vamă, de povara de cal bani 40, că aşa au fost obicéiul.

Iar pentru pieile oilor celor ce le vor muri de iarnă aici în ţară şi vor vrea să-şi le ducă la casele lor în Ţara Ungurească, de acélea să nu dea

[1] În *ms.* 5389 data e « sept<embrie> 1 *zile, anul* 7204 ».

vamă, însă care vor fi den bucatele lor iar nu de la alții luate, făcînd meșteșuguri pentru ca să nu dea vamă.

F. 40 Așijderea, pentru cei ce țin stîni în muntele Buceaciului și în muntele lui Leaotă, în hotarul Dîmboviții și își vor pogorî bucatele după la stîni de le vor vinde, de acéle bucate cum că vor tocmi cu neg<u>țătorii, de vor da vamă cei ce cumpără, Șchéii să aibă pace. Iar de nu vor da vamă cei ce cumpără atunce să dea Șchéii vama. Iar să nu ia vamă și de la cei ce cumpără și de la dînșii. Și în ce județ să vor vinde acéle bucate la tîrgul acela ce va fi într-acel județ să dea și vama, numai Șchéii să poarte grijă să facă știre vameșilor, ca să știe de la cine va lua vama.

Pentru buțil<e> cu vin care-și duc de la viile lor la Cîmpina și den Cîmpina pun vinul pren burie[1] de-l duc în Țara Ungurească, să aibă a daré vamă numai de calul împovărat cu vin, cîte 10 bani. Iar de bute să nu dea nimic. Așa să fie. Iar de nu vor fi vinurile den viile lor, ci le vor cumpăra de l<a> alții, să aibă a-și daré vama dup<ă> obicéiu ».

Á spus marele log<ofăt> ».

F. 40. v. **nr. 66**

« Carte de oluchac.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle erbarilor anume .... ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii mél<e>, să caute slujba oluchacului dupre la tot omul care ar face neguț<ă>torie de cumpără vite pre pămîntul țărăi mél<e>, să aibă a luaré de l<a> tot omul, tocma și de l<a> boiarii cei mari, însă de l<a> vitele ce vor cumpăra să facă neg<u>țătorie. Iar vitele ce vor fi de cas<e>le lor, să aibă pace. Și s<ă> aibă a luaré și de l<a> boiarii ai doilea și dup<ă> la mînăstiri, dupre la eg<u>meni și de l<a> sluj<itori> și de l<a> neg<u>țători, au turcu, au tătar, au sutaș, au oroșan, au măcar veri ce fel de om ar fi, de l<a> tot omul să aibă a lua oluchacul dup<ă> obicei, măcar șăzătoriu au căl<ă>toriu cu vitele să fie. Și ertați cu cărțil<e> domnii mél<e>, toți să aibă a daré. Făr<ă> decît unde s-ar întîmpla niscare oi împărătești avînd ferman și vor avea și cărțile domnii mél<e> iscălite, pe cît<ă> sumă le va scrie, pe atîta să aibă pace. Și pă cine voi vrea domniia mea să-l ert, dînd<u>-le pecetluitul domnii méle, acelora însă să aibă a le ținé în seam<ă>. Iar alalții să dea cu toți, dup<ă> obicei, însă de cal, de bou, de bivol *cîte* bani 24 și de oae, de capră, de răm<ă>toriu *cîte* bani 8, precum au dat și mai nainte. Așijderea și cei ce strîngu vite de neg<u>țătorie și le-ar vinde pen tîrgu și pren dealuri. Și de la măcelarii cei ce vin de cumpără vite de aici din țară și le duc în Țara Turcească de fac negustorie. Și cine ar aduce vite dup<ă> într-alte părți și le-ar ținé la suhat aici, și aceia încă să dea erbărit, dup<ă> obicei. Așijderea, să fie volnici a mérge pe la zah<a>nale să caute cîte vite să vor tăia și nu vor fi plătite mai nainte de oluchac, dintr-acéle încă să ia oluchacul, măcar să fie tocma și vite de cas<a> lor,

[1] Butoi mic.

den toate să ia, pentru că să chiamă că fac negustorie, ce trebuie să-şi dea oluchacul. Şi să fie volnici să ia şi dup<ă> la măcelarii ce tae vite de vînd pren tîrguri domneşti şi în Buc<u>reşti şi în Tîrgovişte şi pren-tralte tîrguri, de la aceia încă să ia oluchac, de fieştece vite vor fi, precum scrie mai sus, pentru că şi măcel<ă>rie să chiamă neguţ<ă>torie. Iar nimeni
F. 41 să n-aibă voe a tréce niscai vite neplătite de oluchac. Drept acéia, vă poruncescu domniia mea şi voao tu<tu>ror căp<i>tanilor *şi* voao iuzbaşilor şi ceauşilor *şi* voao călăraşilor *şi* vameşilor *şi* schilérilor *şi* plăiaşilor *şi* martalogilor după la margini şi dup<ă> la vaduri, măcar veri pe unde s-ar întîmpla să treacă veri ce fel de om ar fi cu niscare vite, să căutaţi cine ar avea răvaşul erbarilor de plat<ă>, pe aceia să-i lăsaţi să treacă cu pace. Iar care nu vor avea răvaşul erbarilor, să-i opriţi, că pintr-a-cui paz<ă> va tréce niscai vite neplătite, să ştie că vor plăti de l<a> cas<e>le lor şi vor petréce şi scîrbă. Şi iar poruncescu domniia mea şi voao sluj<itorilor> *şi* ţăranilor, pe unde să va întîmpla a veni niscai silnici şi ar sta împotriva erbarilor şi dînd<u>-vă ştire, să săriţi să-i apucaţi să-şi plătească erbăritul. Că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1713 Ghen<arie> 1 *zile, anul,* 7221.
A citit marele log<ofăt> ».
« Nu s-au scris ».

nr. 67

F. 41. v. **« Cartea pentru cheltuiala ce să dă beşleagăi cînd mérge pe vrémea bîlciului la Cîmpullungu**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, voao tuturor neguţ<ă>torilor cîţi vă veţi afla cu prăvălii la bîlciu, la Cîmpulung, veri neguţ<ă>tori creştini, veri turci, veri arméni, veri papistaşi, veri neaamţi, veri ovréi, au măcar veri ce fel de om ar fi. Cătră aceasta v<ă> fac domniia mea în ştire, că trimiţînd domniia mea pe Hussin Aga beşléaga, acolo să fie de pază pentru gîlcevi şi zorbalîcuri ce să face, să poarte grija şi pe care turci i-ar găsi făcînd gîlcevi şi nebunii, să le facă certare şi să nu-i îngăduiască, să nu umble în voia lor. Deci ca să nu umble şi el surda şi să cheltuiască de la dînsul, am socotit domniia mea den preună cu toţi boiarii domnii méle, să-i daţi toţi, de prăvălie, cîte bani 33, să-i fie de osteneala lui şi de cheltuială. Deci în vréme ce veţi vedea această carte a domnii méle să căutaţi să-i daţi tot omul, de prăvălie, cîte bani 33, veri ce fel de om ar fi, ca să-i fie de cheltuială, să nu mai facă sup<ă>rare săracilor. Că destule nevoi sînt în spinarea lor. Aşăjderea-ţi poruncescu domniia mea şi ţie judeţ de la Cîmpullungu, voi încă să căutaţi să-i aduceţi lémne de foc şi măldări[1] de cai, cît îi va trebui. Şi să-i daţi un om să-i poarte grija. Iar de altele-şi va cumpăra cu bani. Să nu faceţi într-alt chip. Că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1715 Iiun<ie> 29 *zile, anul,* 7223 ».

[1] Subînţeles « de fîn ».

nr. 68

F. 42 «Catastih de dajdea ce s-au scos în toate judéţel<e> pentru 50 de
pungi, ce au venit poruncă de la împăr<ă>ţie să dăm. Ce s-au socotit să dea
cu toţi, afar<ă> de sutaşi *şi* den slujitori *şi* neguţ<ă>tori *şi* căm<ă>răşei
şi popi *şi* log<ofeţi> *de* divan *şi* dor<o>banţi carii-şi dau birul lor osebi şi
afar<ă> den satele cu rumtoare céle noao carii s-au dat semnate în foiţ<ă>
şi afar<ă> den scutélnicii călări *şi* pedestri. Iar alalţi să dea cu toţi, fieşte-
care sat, cum scrie în catastih. Şi zeciuial<a>, den 10 bani, un ban. Ce au
1696 eşit la oct<ombrie> 20 *zile, anul*, 7205».

nr. 69

«Birul lui noem<brie> de un ban *cîte* bani 266».

nr. 70

«Catastih de ploconul hanul<u>i celu obiciuit, ce s-au pus în toate
judeţel<e> pre selişti, ca să dea cu toţi, afar<ă> den în boiari mazili *şi* sutaşi
şi slujitorii *şi* neguţători *şi* căm<ă>răşăi *şi* popi *şi* log<o>feţi *de* divan *şi*
dor<o>banţii *şi* căl<ă>raşii *şi* scutelneci călări *şi* pedestri. Iar alalţii să dea
cu toţii, fieşştecare satu cu suma lui de bani, precum scrie în catastih.
Şi poclonul, den zéce bani, un ban. Ce au ieşit la noe<mbrie> 15 *zile, anul*
1696 7205».

nr. 71

«Catastih de birul zaharélii cé au venit porîncă dă la împărăţii să
dăm, cari s-au pus în toate judeţéle pre silişti, ca să dea cu toţi, afar<ă>
den boiari mazili *şi* sutaşi *şi* neguţători *şi* căm<ă>răşăii *şi* afar<ă> den
popi *şi* diiaconi *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* slujitori carii îşi dau birul lor osebii
şi afar<ă> den dor<o>banţi *şi* călăraşi *şi* scutelneci călări *şi* pedestrii. Iar
alalţi să dea cu toţii, cin<e> să va afla în sate dupe cum scrie în catastih,
fiişticare satu cu suma lui de banii. Şi să aibă a daré şi poclonul, den 10
1696 bani, un ban. Cé-au işit la noem<brie> 23 *zile, anul* 7205».

nr. 72

F. 42. v. «Bir lui dechem<brie> de 1 ban *cîte* tl. 2».

nr. 73

«Catastih dă seama *cea mare* ce s-au pus în toate judéţéle pe siliştii,
ca s<ă> dea cu toţii, afar<ă> de în boiari mazili *şi* sutaşii *şi* slujitori *şi* popii
şi log<o>feţi *de* divan *şi* dorobanţii *şi* scutelneci călării *şi* pădestri car<e>
îşi dau seama osebii. Iar alalţii să dea cu toţi, veri ce om ar fii în satu,
fieştecare satu pe cum scrii în catastih. Şi poclonul, dăn zéce bani, un ban.
1696 Ce au işit la dech<embrie> 9 *zile, anul* 7205».

nr. 74

«Catastih de birul chirestelei caicilor împărăteşti ce au venit porîncă
de la împărăţii ca s<ă> dăm chirestele la căpitan paşa dă Dunăre, ca s<ă>

fac<ă> 30 dă caice. Car<e> chiereste s-au plătit cu bani şă s-au socotit
dă s-au pus pe toat<ă> ţeara, pe siliştii, ca s<ă> de cu toţi, precum au
dat şi la seama *cea mare*, fiiştecare satu pe cum scrii în catastih. Şi poclonul,
1696 dăn 10 bani, un ban. Ce au işăt la ghin<arie> 1 *zile, anul* 7205 ».

nr. 75

« Birul lui ghinarie car<e> s-au pus pe galbeni, cum scrii, în catastihe ».

nr. 76

« Catastih de birul şăicilor împărăteşti ci s-au pus în toate judeţéle
ca s<ă> dea birnecii, afar<ă> din în boiari mazili *şi* sutaşi *şi* slujitori *şi*
neguţ<ă>torii *şi* căm<ă>răşăi *şi* popii *şi* log<o>feţi *de* divan, care îşi dau
birul lor osebii şi afar<ă> dăn în dor<o>banţii *şi* căl<ă>raşii *şi* scutelneci
călări *şi* pădestri şi afar<ă> dăn satele cele cu ruptoarea noao. Iar ălalţii
să dea cu toţi, cîţii să vor afla în satu, precum scrii în catastih. Şi poclonul
1697 dăn 10 bani, 1 ban. Ce au işitu la ghin<arie> 20 *zile, anul* 7205 ».

nr. 77

F. 43 « Catastih de un bir ce s-au pus în toate judeţile pe satele de bir,
ca s<ă> de birnicii, afar<ă> den slujitor<i>. Să fii pentru chielt<u>iala
jăcnăţi<i> ce s-au pus să dea fieştecar<e> sat pe cum scrii în catast<ih>.
Şă poclonul, dăn zéce bani, un ban. Ce au ieşit la feb<ruarie> 1 *zile, anul*
1697 7205 ».

nr. 78

« Catastih de rînduiala untului împărătescu, ci s-au pus în toate judé-
ţil<e> pre silişti ca s<ă> dea cu toţi, afară numai den boiarii mazili *şi* log<o>-
feţii *de* divan *şi* sutaşi. Iar alalţi să dea cu toţi, ver cini se va afla în sat,
fieştecare sat dup<ă> cum scrie în catastih. Şi s<ă> dea unt iar nu bani. Şi
s<ă> aib<ă> a daré de ocaoa de unt *cîte* bani 3, ca s<ă> fie pentru chiel-
tuiala foilor şi a chirii ci va să s<ă> duc<ă>. Iar mai multu să nu s<ă> ia
1697 nimic. Ce au eşit la fev<ruarie> 1 *zile, anul* 7205 ».

nr. 79

« Birul lui făyrurarij (sic), s-au pus pe galbinj *şi* al lui marte ».

nr. 80

« Catastih de birul haraciului ce s-au pus în toate judéţele, ca s<ă>
dea birnici, afar<ă> den boiari mazili *şi* slujitori *şi* sutaşi *şi* neguţători
şi căm<ă>răşăi *şi* popii *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* căl<ă>raşăi *şi* dor<o>banţii
şi scutelneci călării *şi* pădestrii şi alte brésle cari îşi dau birul lor osebii
şi afar<ă> den satele cu rumtoare cel<e> noo şi cele vechii. Iar alalţii să dea
cu toţi şi erţaţi cu cărţii iscălite încă să dea. Şi t<a>l<erul> să s<ă> ia *cîte*
1697 bani 154 cu zéciuial<ă> cu tot. Ce au işit la fev<ruarie> 25 *zile, anul* 7205 ».

nr. 81

F. 44 « Catastih dă saam<a> a doao ce s-au pus toat<e> jud<e>țil<e> pre sate ca s<ă> dea birnici, afar<ă> dăn slujitorii *și* popii *și* néguțitorii *și* dăr<ă>banți car<e> își dau saam<a> osebii și afar<ă> dăn satel<e> cu rumtoril<e> cele noao. Iar alalți să dea cu toți, fieștecare sat precum scrie în
1697 catastih. Și poclonul, dăn 10 bani, 1 ban. Ce au ișit la iun<ie> 1 *zile, anul* 7205».

nr. 82

« Catastih de banii salaorilor ce se-au pus în toate judét<e>le pre sate, ca s<ă> dea fieșticare sat care au dat și la seaama a doao, afar<ă> dăn satil<e> căl<ă>rășăști cari au mersă la salaori. Iar alalți să dea, fieșticare sat cu suma lor de bani, precum scrie în catastih. Și poclon, din 10 bani,
1697 un ban. Ce au eșit la iulie 1 *zile*, 7205 ».

nr. 83

F. 44. v. « Catastih de rînduiala fînului ce s-au pus în toate judéțele pre satele de bir, ca s<ă> dea birneci, afar<ă> den slujitori. Ce s-au pus să s<ă> ia de ug<hi> 1 *cîte* ug<hi> 3. Iar plăiași și satil<e> de drum să dea pre jum<ă>tate.
1697 Și poclon, den 10 bani, 1 ban. Ce au eșit la iul<ie> 20 *zile, anul* 7205 ».

nr. 84

« Catastih de un bir ce s-au pus în toate judéțele pe silești, pentru banii bumbagiilor ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> den boiari mazăli *și* sutași *și* neguț<ă>tori *și* căm<ă>rășei *și* popi *și* log<ofeți> *de* devan *și* dăr<ăbanți> *și* căl<ărași> *și* martalogi *și* scut<elnici> călări *și* pedestri *și* satel<e> cu rumtoare céle noao. Iar afar<ă> dentr-aceștea, să dea cu toți, cîți se vor afla în sat, fieștecare sat cum scrie în catastih, cu sum<a> lui. Și poclon, den
1697 10 bani, un ban. Ce au ișit la avgust 1 *zile, anul* 7205 ».

nr. 85

« Catastih de rînduiala gălețî<i>, ce s-au pus în toate judéțelé pre sate, ca s<ă> dea birneci, afar<ă> den slujitori, să fie păntru chieltuiaala jăcniți. Ci s-au socotit să s<ă> ia de 1 ug<hi> *cîte* ug<hi> 10, fiiștecare sat să de pre suma lui, precum scrie în catastih. Iar plăiașăi și satele de drum să dea pre jumătate. Și ploconul, den 10 bani, un banu. Ce au ișăt la av<gust>
1697 20 *zile, anul*, 7205 ».

nr. 86

F. 45 « Catasteh de rînduiala boilor dă Belgrad, care s-au rînduit în toate judéțel<e> puindu-se pe silişti, ca să dea cu toții, afar<ă> den boiarii mazîl<i> *și* sutașii *și* log<ofeții> *de* divan *și* preoții și afar<ă> den dăr<ă>banți *și* scutélnecii călăr<i> *și* pedestri *și* satele cu rumtoarea cea noao. Iar alalți să dea cu toți, fiiștecari sat pre cîți bani scrie în catasteh. Și să dea de bou *cîte* tl. 1, să fie pentru chieltuiala cilor ci vor să duc<ă> boei (sic) la Bilgrad.
1697 Ci au ișăt la mar<tie> 3 *zile, anul* 7205 ».

nr. 87

« Catastih de rînduiala carălor împărăteşti care ne-au venit poruncă să trimitem la Beligrad, care s-au rînduit pre judéţi ca s<ă> dea cu toţi, afară numai din boiarii mazîli *şi* sutaşi *şi* log<ofeţi> *de* divan *şi* popi *şi* dăr<ă>banţi *şi* scutélnici care-şi dau carăle osebi. Iar alalţi să dea cu toţi, fieştecare sat precumu-l va ajunge cisla. Şi carul să fie nou şi cu 4 boi şi înscorţat şi învălit şi cu chirigiu, om de credinţă. Şi chirigiul să aib<ă> la car topor, sfrédel, cuţitoare. Şi cei ce vor face carul, să dea sembrie chirigiilor pe ce să va tocmi deplin. Şi să aib<ă> a luaré strîngătorii de car, pentru chieltuiala lor, *cîte* tl. 1, iar mai mult nimică. Şi di acum pîn-la .... să s<ă> afle carăle la .... negreşit. Ce au eşit la mart<ie>
1697 16 *zile, anul* 7205 ».

nr. 88

F. 45. v. « Catastih de lipsa haraciului ce s-au pus în toate judéţele pre sate ca să dea cu toţii, afar<ă> den boiarii mazîli *şi* slujitori *şi* popi *şi* neguţ<ă>tori *şi* cămărăşăii *şi* satele cu rumtoare céle vechi şi céle noao, care-şi dau birul osebi şi afar<ă> den călăraşi *şi* dăr<ă>banţi *şi* scutélnicii călări *şi* pedestri. Iar alalţi să dea cu toţii, cîţi să vor afla în sat, fieştecare satu dupre cum scrie în catastih. Şi poclonul, den 10 bani, 1 ban. Ce au eşit
1697 la ap<rilie> 10 *zile, anul* 7205 ».

nr. 89

« Catastih de birul cailor împărăteşti, ci s-au scos pe birneci ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den boiari mazili *şi* sutaşăi *şi* slujitori *şi* neguţători *şi* popii şi căm<ă>răşăii *şi* călăraşii *şi* dor<o>banţii *şi* scutelneci călării *şi* pădestrii şi afar<ă> dăn satele cel<e> cu rumtoarea noao. Iar alalţii să dea cu toţii, fiişticar<e> satu precum scrie în catastih. Şi zăciuiaala, den zéce
1697 bani, un ban. Ce au işăt la mai 1 *zile, anul* 7205 ».

nr. 90

« Catastih dă o dajde ce s-au pus păntru cheltuiaala jăcniţi car<e> s-au pus să dea birneci, afar<ă> den slujitori, fiişticar<e> satu precum scrie în catastih. Şi poclonul, dăn 10 bani, un ban. Ce au işăt la mai 20
1697 *zile, anul* 7205 ».

nr. 91

F. 46 « Catastif ce s-au pus în toate judéţele pe satele de bir ca s<ă> de birneci, afar<ă> den slujitorii. Să fii păntru chieltuiaala visterii *de* sep<tembrie>. Ci s-au socotit să dea fiişticare<e> sat pre galbenii carii scriu în catastih. Şi poclonul, dăn 10 bani, un ban. Ci au işăt la sep<tembrie>
1697 1 *zile, anul,* 7206 ».

nr. 92

« Rînduiaala cîinepii au işit pre ban<i>, de oc<a> bani 33. Sep<tembrie>
1697 15 *zile,* anul 7206. »

nr. 93

«Catastif dă rînduiaala mierie (sic) ci s-au pus în toate judeţéle,
pe satele de bir, ca s‹ă› de birnici, afar‹ă› den slujitori, să s‹ă› cumpere
miere şi ceară împărătescă. Ci s-au socotit să s‹ă› ia de ug‹hi› 1 *cîte*
ug‹hi› 6. Iar plăiaşii şi satele de drum, să dea pă jumătate, fiiştecar‹e›
satu precum scrie în catastih. Şi poclonul, de‹n› 10 bani, 1 ban. Ci au
1697 işit la sep‹tembrie› 20 *zile, anul*, 7206.»

nr. 94

«*Si* birul mirii, de un galben, ug‹hi› 5.»

nr. 95

F. 46. v. «Catastih de birul datoriilor ci s-au pus în toată ţara pi sileşti, să
dea cu toţi, afar‹ă› din sutaşi *şi* din slujitorii dajnici *şi* ‹a›far‹ă› den popi
şi căm‹ă›răşei *şi* neguţ‹ă›tori *şi* log‹ofeţi› *de* divan *şi* dărăbanţii care-şi
dau dajdea osebi *şi* afar‹ă› din scutélnicii călări *şi* pedistri *şi* din satile cu
rumtoare céle noao. Iar alalţi să dea cu toţi, fiişcare sat dup‹ă› cum scrii
în catastih. Şi poclonul, din zéci bani, un ban. Ci au eşit la oc‹tombrie›
1697 20 *zile, anul* 7206.»

nr. 96

«Catastih de un bir ce s-au scos pentru poclon‹ul› hanului cel obi-
ciuit, care s-au pus în toate judéţele‹e› pre silişti, ca s‹ă› dea cu toţi,
afar‹ă› den sutaşi *şi* slujitori *şi* neguţ‹ă›tori *şi* căm‹ă›răşei *şi* popi *şi* dor‹o›-
banţi *şi* călăraşi *şi* scut‹elnici› călări *şi* pedestri. Iar alalţi să dea cu toţii,
fieştecare sat precum scrie în catastih. Şi poclon, den 10 bani, 1 ban. Ce
1697 au eşit la noem‹brie› 10 *zile, anul* 7206.»

nr. 97

«Catastih de rînduial‹a› vacelor şi a oilor ce s-au pus în toate
judéţel‹e› ca s‹ă› fie pentru cheltuial‹a› slujerii, care s-au socotit să dea
cu toţi, afar‹ă› den sutaşi *şi* sluj‹itori› *şi* popi *şi* neguţ‹ă›tori *şi* căm‹ă›ră-
şei *şi* log‹ofeţi› *de* divan *şi* dor‹o›banţi *şi* scutélnici călări *şi* pedestri.
Iar alaţi să dea cu toţi, fiiştecare sat pe cîte vaci şi oi scrii în catastih.
Şi s‹ă› se plătească vaca *cîte* tl. 5 şi oaia *cîte* tl. 1 Şi poclon, den 10 bani
1697 1 ban. Ce au eşit la noem‹brie› 17 *zile, anul* 7206.»

nr. 98

F. 47 «Catastih de seam‹a› *cea mare* ce s-au pus în toate judéţele pre silişti
ca s‹ă› dea cu toţi, afar‹ă› den boiarii mazîli *şi* sutaşi *şi* slujitorii *şi* popii
şi log‹ofeţii› *de* divan *şi* dor‹o›banţii *şi* scutélnicii călări *şi* pedestri,
carii-şi dau seama osebi. Iar alalţi să dea cu toţi, veri ce feli de om ar
fi în sat, fiiştecare sat precum scrie în catastih. Şi poclon, den 10 bani,
1697 1 ban. Ce au eşet la deche‹mbrie› 1 *zile, anul* 7206.»

nr. 99

«Catastih dă un bir ce s-au scos păntru zahareao<a> Cameniţei,
în toat<e> judeţel<e> pe sălişti, să de cu toţi afar<ă> dăn sutaşi *şi* dăn
slujitorii *şi* dăn neg<u>ţătorii *şi* popi *şi* dorobanţi. Iar alalţi să dea cu
toţi, fieşticare sat precum scrie în catastif. Şi poclonul, dăn 10 bani, 1 ban.
1697 Ce au işit la diche<mbrie> 23 *zile, anul* 7206».

nr. 100

«Catastih de birul şăicilor împăr<ă>teşti ce s-au pus în toat<e>
judéţele ca să dea birnici, afar<ă> din boiari mazîli *şi* sutaşi *şi* slujitori
şi neguţ<ă>tori, cămărăşei *şi* popi *şi* log<o>feţi *de* devan, care îşi dau birul
osebi şi afar<ă> din dăr<ăbanţi> *şi* căl<ă>raşi, scutélnici călări *şi* pedestri
şi afar<ă> din satele cu ruptoarea cea noao. Iar alalţi să dea cu toţi, cîţi
să vor afla în sat, precum scrie în catastih. Şi poclonul, din zéce bani,
1698 un ban. Ce au eşit la ghen<arie> 15 *zile, anul* 7206.»

nr. 101

F. 47. v. «Catastih de rînduial<a> untului împărătescu ce s-au pus în toat<e>
judéţel<e> pre silişti, ca să dea cu toţi, afar<ă> din boiari mazili *şi* sutaşi
şi neguţ<ă>tori *şi* popi *şi* satele cu ruptoare céle noao *şi* scutélnici călări
şi pedestri. Iar alalţi să dea cu toţi, fieştecare sat precum scrie în catastih.
Şi să dea unt, iar nu bani. Şi pentru lipsa untului să dea de oc<a> 10,
oc<a> 1 şi pentru foii ce vor să bage untul şi pentru chiriia untului ca să-l
ducă unde iaste rînduit, să dea de oc<a> *cîte* bani 4. Şi păn la *sfîntul* Gheorghie
să să afle acest unt dintr-acest judeţ, tot, la .... Ce au
1698 eşit la ghen<arie> 25 *zile, anul* 7206.»

nr. 102

Catastih dă rînduiala carălor dă Belgrad care<e> s-au pus în toat<e>
judeţile, pe silişti, ca s<ă> de cu toţi, afar<ă> dăn în boiari mazili *şi* sutaşi
şi scutelneci călări *şi* pedestri şi afar<ă> dăn în popi *şi* slujitori *şi* dor<o>banţi
cari dau osebii. Iar alalţii să dea toţi, fiiştecar<e> sat precum scrie în catastih.
Şi să aibă a plăti carul *cîte* tl. 70. Şi strîngătorilor dă bani să aibă a li
s<e> dă păntru ostineala lor, dă caru, *cîte* tl.......... Ci au işăt la făv<ruarie>
1698 10 *zile, anul* 7206.»

nr. 103

«Catastih de birul hara<ciu>lui ce s-au pus în toate judéţele, pre
silişti, să dea cu toţi, afar<ă> de în boiari mazili *şi* sluj<itori> *şi* sutaşi *şi*
neguţători *şi* căm<ă>răşăi *şi* popii *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* căl<ă>raşii *şi*
dorobanţii *şi* scutelnecii călări *şi* pedestre şi alte brésle ce îşi <dau> birul
osebii. Şi afar<ă> de satel<e> cu rumtoare cele noao şi cele vechii. Iar
alalţi să dea toţi şi cei ertaţi cu cărţii să dea, fiiştecare sat după cum scrie
în catastih. Şi talerul să s<ă> ia de bani 154, cu zéciuială cu tot. Ce au
1698 işit la fev<ruarie> 25 *zile, anul* 7206.»

nr. 104

F. 48 « Catastih de lipsa haraci<u>lui ce s-au pus în toate judéţele pe satele de bir ca să dea cu toţii, afar<ă> den boiarii mazîli *şi* sutaşi *şi* slujitori *şi* popi *şi* neguţ<ă>tori *şi* căm<ă>răşăi *şi* satele cu rumtoarea céle vechii şi céle noao care îşi dau bir lor osebi şi afar<ă> den călăraşi *şi* dorobanţii *şi* scutélnici călării *şi* pedestri. Iar alalţii, să dea cu toţi, cîţii să vor afla în sat, fiiştecare sat după cum scrie în catastih. Şi poclonul, den
1698 10 bani, un ban, Ce au işăt la mar<tie> 20 *zile, anul* 7206 ».

nr. 105

« Catastif dă birul cailor împăr<ă>teşti, ce s-au scos pe birnici ca s<ă> dea cu toţi, afară dăn boiarii mazili *şi* sutaşi *şi* slujitori *şi* neg<u>ţători *şi* popi *şi* căm<ă>răşi *şi* căl<ă>raşi *şi* dorobanţi *şi* scut<e>lnici călări *şi* pedestri şi afar<ă> dăn satele cu rumtoaré cel<e> noao. Iar alalţi să de cu toţi, fieştecare sat precum scriie în catastif. Şi poclonul, dăn 10 bani,
1698 1 ban. Ce au eşit la ap<rilie> 15 *zile, anul* 7206 ».

nr. 106

« Berul (sic) capichihaial<e>lor de oaste pre bir lui ghen<arie> de ug<hi> 1 *cîte* ug<hi> 2 <şi> *jumătate*. Ce au eşet la mai 10 *zile, anul*
1698 7206 ».

nr. 107

F. 48. v. « Catastih de boi de Belgrad ce s-au pus în toate judéţel<e>, pre sileşti, ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den boiari mazili *şi* sutaşi *şi* popi *şi* log<òfeţi> *de* devan *şi* dorobanţii *şi* scut<elnici> călări *şi* pedestri *şi* satele cu rumtoare céle noao şi afar<ă> den slujitorii carii îşi dau boi de osebi. Iar alalţi să dea cu toţi, fieştecare sat pre cîţi boi scrie în catastih. Şi s<ă> ia de bou *cîte* tl. 1 ca s<ă> fie pentru cheltuial<a> celor ce vor duce boi<i>
1698 la Belgrad. Ce au eşit la mai 10 *zile, anul* 7206 »

« Iar de la 4 judéţe *de la* Slaama Rimnic *şi* Buz<ău> *şi* Saac şi Prah<ova> s-au luat luat bani, de bou *cîte* tl. 10 şi cheltuial<a> *cîte* tl 1. »

nr. 108

« Catastih de birul salaorilor ci s-au scos în toate judeţelé ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den slujitori *şi* popii *şi* căm<ă>răşăi *şi* neguţitori *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* căl<ă>raşi *şi* dor<o>banţi *şi* scutelneci călări *şi* pădestri, cari s-au dus la salaori. Iar alalţi să dea cu toţi, fiiştecarei sat cu suma lui, cum scrie în catastih. Şi poclonul, dăn zécé bani, un banu. Ce au işit la
1698 iuli<e> 1 *zile, anul* 7206 ».

nr. 109

« Catastih dă rînd<u>iala vacilor şi a oilor ce s-au pus pentru conacile tătarălor car<e> s-au pus în toat<e> judéţele, pren <şi>liştii să dea cu toţii, afar<ă> numai den în boiarii mazil<i>. Iar alalţii să dea cu toţii, fiiştecar<e> satu după cum scrie în catastih. Şi să s<ă> ia dă vac<ă> cu

oae (sic) *cîte* bani 88, să fiie păntru zaharea şi păntru alte cheltuele ce tri-
1698 bue. Ce au işit la iuli<e> 1 *zile*, 7206 ».

« Iar judeţelé cele ce-au dat bani, s-au luoat de vac<ă> tl. 6 *şi* de oae tl. 1 şi păntru chieltuiala zaharélei şi păntru alte chieltuiale, de vac<ă> cu oae bani 15, de oaie 5, de vac<ă> 10 ».

nr. 110

F. 49 « Catastih de birul lefilor ce s-au pus în tooaate (sic) judeţéle pe silişti, păntru lefile slujitoriloru cari vor să mergă la Camenit<a>, ca s<ă> de cu toţi afar<ă> den slujitori *şi* neguţitori *şi* căm<ă>răş<e> i *şi* popii *şi* log<o>-feţii *de* divan cari îşi dau birul lor osebii şi afar<ă> dăn dor<o>banţi *şi* scutelneci călării *şi* pădestri. Iar alalţii să dea cu toţi, fieştecar<e> satu pre cum scrie în catastih. Şi zéciuiala, den 10 bani, un ban. Ce au işit la
1698 iuli<e> 20 *zile*, *anul* 7206 «. « Intr-acesta s-au băgat şi fînul ».

nr. 111

« Catastih de bir dat<o>riilor ce s-au pus în toate judéţel<e> pre silişti, ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den boiarii mazîl<i> *şi* neguţ<ă>tori *şi* căm<ă>răşei *şi* popi *şi* logo<feţi> *de* divan *şi* dor<o>banţii *şi* căl<ă>raşi *şi* mart<a>logii *şi* scutélnici călări *şi* pedestri *şi* satele cu rumtoare céle noao. Iar alalţi să dea cu toţi, fiiştecare sat pe cum scrie în catastih.
1698 Şi poclon den 10 bani, un ban. Ce au eşit la avgust 5 *zile*, *anul* 7206. »

nr. 112

« Catastih de rînduiala boilor de Bilgrad ce s-au pus în toate judéţele pre silişti ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den boiarii mazîli *şi* sutaşi *şi* popii *şi* log<ofeţi> *de* devan *şi* dor<o>banţii *şi* scutélnici călări *şi* pedestri *şi* satele cu rumtoare céle noao şi afar<ă> den slujitori. Iar alalţi să dea cu toţii, îns<ă> să să ia bani, de bou *cîte* tl. 10, fieştecare sat pe cîţi boi scrie în
1698 catastih. Ce au eşit la av<gust> 10 *zile*, *anul* 7206 ».

« Iar de la 5 judéţ<e> *de peste* Olt, s-au luat boi ».

nr. 113

F 49. v. « Catastih de o dajde ce s-au scos în toate judéţel<e> pre sileşti păntru cheltuial<a> saraskeri paşi<i> de la Bugeac, ca să dea cu toţi, afar<ă> den boiari mazîl<i> *şi* sutaşi *şi* slujitor<i> *şi* neguţ<ă>torii *şi* căm<ă>răşei *şi* popi *şi* logo<feţi> *de* divan *şi* dor<o>banţii *şi* căl<ă>raşi *şi* martalogii *şi* scut<elnicii> călări *şi* pedestri *şi* satele cu rumtoare céle noao. Iar alalţi să dea cu toţi, fieştecar<e> satu pre cum scrie în catastih. Şi poclon, den
1698 10 bani, un ban. Ce au eşit la sept<embrie> 1 *zile*, *anul* 7207 ».

« Într-aceast<ă> dajde s-au băgat şi găleat<a> ».

nr. 114

Miiare au eşit pre bir lui iulie ».

nr. 115

« Catastih de rînduial<a> mierii şi cerii ce s-au pus în toate judéţele pre birnici, afar<ă> den sluji<tori> ca să s<ă> cumpere miiar<e> şi cear<ă>

împăr<ă>tească care iaste de s<ă> dă pre seaama balgebași<i>, dup<ă>
obicéi. Ce s-au socotit să dea de ug<hi> 1 *cîte* ug<hi> 8. Iar plăiași șă satel<e>
de dă drum să dea pre jum<ă>tate. Iar Titești<i> *și* Greblești<i> *și* Boișoar<a>
și Cîinénii, ertați de tot. Și poclon, den 10 bani, un ban. Ce au eșit la
1698 sept<embrie> 20, *anul* 7207. »

nr. 116

« Și bir miirii iar *cîte* ug<hi> 8. »

nr. 117

F. 50 « Catastih dă saam<a> a treia, ce s-au pus în toat<e> jud<e>țele pe
sălițti, ca s<ă> de cu toți, afar<ă> dăn slujitori *și* popi *și* neguț<ă>torii
și sutași *și* căm<ă>rășăi *și* log<o>f<eți> *de* divan *și* dăr<ă>banți care<e>-și
dau birul osăb<i> și afar<ă> dăn mart<a>logi *și* scut<e>lănici călăr<i> *și*
pedestri și afar<ă> dăn sat<e>le cu rumtoar<e>, cel<e> noao. Iar alalți
să de cu toți, fieștecare<e> sat pre cum scrie în cat<a> stih. Și zăci<u>ial<a>,
1698 dăn 10 bani, un ban. Ce au ișit la oct<ombrie> 20 *zile, anul* 7207 ».

nr. 118

« Catastih de un bir ce s-au scos în toat<e> judéțil<e> pentru chiel-
tuiala slugirii, care s-au pusu să dea birnici, afar<ă> din sutași *și* slujitori
și popi *și* neguț<ă>tori *și* căm<ă>rășii *și* logof<eți> *de* divan *și* dăr<ă>banții
și căl<ă>rașii *și* scutélnicii căl<ă>ri *și* pedestri și afar<ă> din satil<e>
céli cu rumtoarea cea noa. Iar alalții să dea cu toți, fieeșticare sat după
cum scrie în catastif. Și poclonul, din 10 bani, un ban. Ce au eșit la noem-
1698 <brie> 20 *zile, anul* 7207. »

« *A citit marele* logof<ăt> »

nr. 119

F. 50. v. « Catastih de seaamă *cea mare* ce s-au pus în tooate judéțéle pe siliștii,
ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> den boiari mazili *și* sutași *și* slujitori *și* popii
și log<o>feți *de* divan *și* dor<o>banții *și* scutelneci călării *și* pedestri caré
își dau seaama (sic) osebii. Iar alalții să dea cu toții, veri ce omu ar fi în
sat, în fiiștecar<e> sat pe cum scrii în catastih. Și poclonul, dăn în zécé
1698 bani, un ban. Ce au ișitu la deche<mbrie> 10 *zile, anul* 7207 ».

nr. 120

« Biruril<e> mărunte de la *anul* 7207 iulie, au umblat tot *cîte* ug<hi>
2, până la ghen<arie>. Iar de la ghen<arie> pe ug<hi> 3. Și matcele tot
1699 acélea. Ghen<arie> 1 *zile, anul* 7207 ».

nr. 121

« Catastih de untul împărătescu ce s-au pus în toate județel<e> pă silițti, ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> den în boiari mazili *și* sutași *și* negutătorii *și* popii *și* satel<e> cu rumtoarea cea noo *și* scutelnici călării *și* pădestri. Iar alalții să dea cu toții, fiiștecare sat precum scrii în catastih. Și să dea untu iar nu bani. Și păntru lipsa untul<ui>, să dea dă oc<a> zécé, oc<a> 1. Și păntru foii ce vor să bagi untul și păntru chiriia untului

ca s<ă> — l duc<ă> pîn<ă> unde iaste rînduit, să dea dea oc<a> *cîte* bani 4. Şi pîn<ă> la *sfîntul Gheorghi*, să s<ă> afle acest untu, dăntr-acestu judeţu
1699 la.......... Ce au işit la ghen<arie> 25 *zile, anul* 7207 ».

« Iar de unde s-a luoatu bani, au dat cîte bani 44 de oc<a> ».

nr. 122

F. 51 « Catastih dă birul haraciului ce s-au pus în toat<e> judeţel<e> pre sălişti să dea cu toţi, af<a>ră dăn boerii mazili *şi* sluj<itori> *şi* sutaşi *şi* nég<u>ţători *şi* căm<ă>răşăi *şi* popi *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* căl<ă>raşi *şi* dăr<ă>banţi *şi* scutelnici călări *şi* pedestri şi alte bresle car<e>-şi dau birul osăbii şi afar<ă> dăn satel<e> cu rumtoarea cea noao şi cel<e> vechi. Iar alalţi să dea şi cei ertaţi cu cărţi să dea, fieştecar<e> sat dup<ă> cum scrie în catastif. Şi tl. să s<ă> ia dă bani 154. Iar altă nimic. Ce au işit la
1699 ghen<arie> 1 *zile, anul* 7207 ».

nr. 123

« Catastih dă haraci<u>lui ce s-au pus în toate judéţéle, pre birnici, ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den în boiari mazili *şi* sutaşi *şi* slujitorii *şi* popi *şi* neguţ<ă>torii *şi* căm<ă>răşăi *şi* satel<e> cu ruptoarea cea noao şi cea véchei car<e> îşi dau birul lor osebii şi afar<ă> dăn căl<ă>raşi *şi* dor<o>banţii *şi* scutelnecii călări *şi* pădestrii. Iar alalţii să dea cu toţi, cîţi să vor afla în sat, fiiştecar<e> sat pre cum scrii în catastih. Şi ploconul, den 10 bani,
1699 un ban. Ce au işit la fev<ruarie> 25 *zile, anul* 7207 ».

nr. 124

F. 51. v. « Ca<ta>stih de un bir ce au işit pentru cheltuiala viilor domneştii ce s-au pus în toate judéţel<e> pe satele de biru, să să dea birnici, afar<ă> den slujitorii. Ce s-au socotit să s<ă> dea ug<hi> 1 *cîte* ug<hi> 1 <şi> *jumătate* şi ploconul, den zéce bani, un ban. Ce au işit la mart<ie> 15 *zile, anul*
1699 7207 ».

nr. 125

« Catastih de birul lefilor ce s-au pus în toate judéţel<e> păntru lefile slujitorilor, ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den slujitori *şi* neguţători *şi* căm<ă>răşăi *şi* popii *şi* log<o>feţii *de* divan şi afar<ă> den în dor<o>banţii *şi* căl<ă>raşii *şi* scutelnici călări *şi* pădestri şi afar<ă> den satel<e> cele cu rumtoarea noao. Iar alalţii să dea cu toţi, fiiştecarii satu pe cum scrii în catastih. Şi zéciuiala, dăn 10 bani, un ban. Ce au işit la mart<ie> 25
1699 *zile*, anul 7207 ».

nr. 126

« Catastih de bir carălor şi de salaori carii sînt să s<ă> trimiţ<ă> la Caminiţă, ce s-au pus în toate judéţel<e> pre satel<e> de bir şi pre oraş<e> *şi* satel<e> cu rumtoar<ea> céli noi şi céli vechi *şi* satel<e> călărăşeşti, să dea cu toţi, afar<ă> den boiari mazăli *şi* preoţi *şi* slujitor<i> *şi*
1699 dorobanţii *şi* scut<elnici> călări *şi* pedestri *şi* log<ofeţi> *de* divan *şi* şit<ra>rii [1]

[1] « şetrăreii » — în *ms*. 5389.

carii-și dau birul lor osebi, numai afar<ă> den sutași. Iar alalți să dea cu toți, fieștecari sat pre ce-l va ajungi cisla. Și zeci<u>ial<a> den 10 bani,
1699 un ban. Ce au eșit la ap<rilie> 1 *zile, anul* 7207 ».

nr. 127

F. 52 «Catastih de un bir ce s-au scos în toate judéțél<e> pe birnici, ca s<ă> dea birneci, afar<ă> den slujitori, să fie păntru chieltuiala jăcniți, fiiștecare satu pe cum scrie în catastifu. Și poclonul, den 10 bani, un
1699 ban. Ce au ișit la mai 1 *zile, anul* 7207. »

nr. 128

«Catastih dă seaama a dooa ce s-au scos în toate judéțel<e> pe siliștii, ca s<ă> de cu toți, afar<ă> den în boiari mazili *și* sutași *și* slujitorii *și* popii *și* negutători *și* cămărășăi *și* dor<o>banții carel<e> își dau birul lor osebii și afar<ă> de în satele cele cu rumtorea ce nooă *și* scutelnecii călării *și* pădestri. Iar alalții să dea cu toți, cîți să voru afla în sat, fiiștícare sat pe cum scrie în catastih. Și poclonul, dăn 10 bani, un ban. Și de siliști să
1699 nu ia nimic. Ce au ișit la ìuni<e> 1 *zile, anul* 7207 ».

nr. 129

«Catastih de un bir ce s-au scos în 5 judéț<e> *de peste* Olt, ca s<ă> dea cu toți, să nu s<ă> scutească nimini, să fie pentru cheltuial<a> caselor domnești ce vor să s<ă> fac<ă> la scaunul Craiovei. Să dea fieștecare sat
1699 pre cum scrie în catastih. Ce au eșit le iun<ie> 8 *zile, anul* 7207 ».

nr. 130

F. 52. v. «Catastih de rînduial<a> vacilor și a oilor care s-au pus pentru cheltuial<a> slujerii, ce s-au pus în toate judéțel<e> ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> den boiarii mazîli *și* preoții *și* sutași *și* slujitor<i> *și* neguț<ă>tor<i> *și* căm<ă>rășei, *și* dor<o>banții *și* scut<elnici> călări *și* pedestri. Iar alalți să dea cu toți, fiiștecare sat pre cum scrie în catastih. Și s<ă> aibă a daré bani, iar nu vite, de vac<ă> *cîte* tl. 5 și de oae *cîte* tl. 1. Și strîngătorilor pentru treapădul lor, de vac<ă> *cîte* bani 33 și de oae *cîte* bani 5. Iar mai mult
1699 nimic. Ce au ișit la iunie 25 *zile, anul* 7207 ».

nr. 131

«Catastih de bir lui iulie ce s-au așezat galbenii pre ban. Care s-au pus în toate judéțel<e> pre birnici, afar<ă> den sluji<tori>, ca s<ă> fie pentru chiltuial<a> vist<ierii> *de* iul<ie>. Ce s-au pus să dea de un ban, *cîte* bani 5. Și poclon<ul>, den 10 bani, un ban. Ce au eșit la iul<ie>
1699 1 *zile, anul* 7207 ».

nr. 132

«Catastih de bir lefilor ce s-au scos la luna lui iulie și s-au pus în toate judéțel<e> pre birnici, afar<ă> den sutași *și* slujitor<i> *și* popi *și* neguț<ă>tori *și* căm<ă>rășei *și* log<ofeți> *de* divan *și* căl<ă>rași *și* doro-

banți *și* scut<elnici> călări *și* pedestri. Iar alalți să dea cu toți, fiiștecaie sat pe cum scrie în catastih. Și zeci<u>iala, den 10 bani, un ban. Iar de
1699 siliști să nu ia nimic. Ce au eșit la iul<ie> 1 *zile, anul* 7207 ».

nr. 133

F. 53 « Catastih dă biirul carălor Cameniți ci au venit porîncă dă dau doilea rînd, de s-au pus pe satele dă bir și pre oraș<e> și pe satel<e> cu ruptoarea cea nooă, ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> dăn în boiarii mazili *și* sutașii *și* popii *și* scutélnicii căl<ă>rii *și* pădestrii și afar<ă> dăn slujitorii *și* dorobanții care își dau birul lor osebii. Iar alalții să dea cu toții, fiiștecare satu pe cum scrie în catastih. Și poclonul, dăn 10 bani, un ban.
1699 Iar dă siliști să nu dea nimic. Ce au ișit la iul<ie> 1 *zile, anul*, 7207 ».

nr. 134

« Catastih de dajdea ce s-au scos pentru banii mirii, carii s-au pus în toate judéțel<e>, pre siliști, ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> den boiari mazăli *și* sutași *și* slujitor<i> *și* popii *și* neguț<ă>tor<i> *și* căm<ă>rășei, *și* log<ofeți> *de* divan *și* dor<o>banții *și* căl<ă>rași *și* scut<elnici> călări *și* pedestri *și* mart<a>logi și afar<ă> den satel<e> cu rumtoar<ea> céle noao. Iar alalți să dea cu toți, fieștecare sat pe cum scrii în catastih. Și poclon, den 10 bani, un ban. Iar de siliști să nu ia nimic. Ce au eșit la avugust (sic) 20
1699 *zile, anul*, 7207 ».

nr. 135

F. 53. v. « Catastih de rînduial<a> boilor ce au venit poruncă de la împăr<ă>ție ca s<ă> dea la C<u>ruți, ce s-au pus în toate judéțel<e>, pre siliști, ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> den boiari mazîl<i> *și* sutași *și* slujitor<i> *și* popii *și* log<ofeți> *de* divan *și* dor<o>banții *și* scut<elnici> călări *și* pedestri *și* satele cu rumtoar<e> noao. Iar alalți să dea cu toți, fiiștecare sat pe cum scrie în catastih. Însă să dea bani, iar nu boi, de bou *cîte* tl. 10. Și strîngătorilor pentru treapăd lor, să dea de bou *cîte* bani 33. Iar de siliști să nu dea
1699 nimic. Ce au eșit la sept<embrie> 5 *zile, anul*, 7208. »

— « Iar de la 5 judéț<e> *de peste* Olt, să dea boi, să-i fac<ă> în...... »

nr. 136

« Catastih de seaam<a> a treia, ce s-au pus în toate judéțel<e> pre siliști, ca s<ă> dea cu toți, afar<ă> den sluji<tori> *și* sutași *și* popi *și* neguț<ă>tor<i> *și* căm<ă>rășei *și* log<ofeți> *de* divan *și* dor<o>banții carii-și dau bir lor osebi și afar<ă> den mart<a>logi *și* scut<elnici> călăr<i> *și* pedestri *și* satele cu rumtoar<e> noao. Iar alalți să dea cu toți, fieștecare sat pre cum scrie, în catastih. Și zeci<u>iala, den 10 bani, un ban. Iar
1699 de siliști să nu dea nimic. Ce au eșit la oct<ombrie> 1 *zile, anul* 7208. »

nr. 137

« Catastih ce s-au scos de un bir păntru poclonul hanului, cel obicinuit, care s-au pus în toat<e> județil<e>, pre siliști, ca să dea cu toții, afar<ă> dăn sutaș<i> *și* sluji<tori> și neguț<ă>tori, *și* căm<ă>rășăi, *și* pop<i>, *și*

dorobanţi *şi* călăraşi *şi* scutelnici călăr<i> *şi* pedestri. Iar ala<l>ţi să dea cu toţii, fieştecar<e> sat pre cum scrie în catastih. Şi poclonul, den 10 bani, un ban. Iar de silişti să n<u> ia nimic. Ce au işit la noem<brie> 1
1699 *zile, anul* 7208 ».

nr. 138

F. 54 « Catastih de un bir ce s-au pus păntru ploconul chehaialii viziriului care s-au pus acum chehaia nooă, ca să dea birnicii, de un ban, ban<i> 10. Şi zeci<u>iala, den 10 ban<i>, un ban. Iar dă silişti să nu dea nimic. Ce
1699 au eşit la noem<brie> 10 *zile, anul* 7208. »

« Şi au işit pă birul lui iulie, den *anul* 7208. »

nr. 139

« Catastih dă seaama *cea mare* ce s-au pus în toat<e> judeţel<e>, pe silişti, ca s<ă> dea cu toţii, afar<ă> den boiarii mazili *şi* sutaşi *şi* slujitori *şi* popi *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* dor<o>banţii *şi* scutelnici călări *şi* pădestri care îşi dau săama osebii. Iar alalţi să dea cu toţi, veri ce om s-ar afla în satu, fiiştecare sat, [în fiişticar<e> satu], pre cum scrie în catastih. Şi poclonul, dăn 10 banii, un banu. Ce au işit la deche<mbrie> 1 *zile, anul*
1699 7208. »

nr. 140

« Catastih dă un bir ce s-au scos în toat<e> jud<e>ţel<e> pe sălişti, păntru carăl<e> solului némţăscă, ca s<ă> dea cu toţi afar<ă> dăn sluji<tori> *şi* neg<u>ţătorii *şi* căm<ă>răşii *şi* dăr<ă>banţi car<e>-şi dau birul osăbi. Şi afar<ă> dăn scutelnici călări *şi* pedestri şi afar<ă> dăn oraş<ele> *şi* satel<e> cu rumtoar<e> cel<e> noao. Iar alalţi să d<ea> toţi, fieştecare sat cum scrie în catastih. Şi poclonul, dăn 10 bani, un ban. Iar dan sălişti, să nu de
1700 nimic. Ce au işit la ghen<arie> 1 *zile, anul* 7208 ».

nr. 141

F. 54. v. « Catastih de rînduiala haraci<u>lui ce s-au pus în toate judéţile pre silişti, ca să dea cu toţii, afar<ă> den boiarii mazîli *şi* slujitorii *şi* sutaşii *şi* neguţ<ă>torii *şi* cămărăşăii *şi* log<ofeţii> *de* divan *şi* popii *şi* căl<ă>raşii *şi* dăr<ă>banţii *şi* scutélnicii călări *şi* pedestri şi afară dentr-alte brésle care-şi dau birul osebi. Şi afar<ă>den rumtoarea satelor cea noao şi cea véche. Şi tl. să s<ă> ia de bani 154. Iar altu nimic. Ce au eşit la fev<rua-
1700 rie> 1 *zile, anul* 7208. »

nr. 142

« Catastih de lipsa haraciului ce s-au pus în toate judéţile pre birnicei, afar<ă> dăn boiarii mazili *şi* sutaşii *şi* slujitori *şi* popii *şi* neguţ<ă>tori *şi* satele cu rumtoarea cea no *şi* cea véchii, care dau birul loru osebii. Şi afarăn (sic) dăn căl<ă>raşii *şi* dărăbanţii *şi* scutelnecii călării *şi* pădestri. Iar alalţi să de cu toţi, fiiştecar<e> sat pre cum scrii în catastih. Şi poclonul, dăn 10 bani, un ban. Iar dăn sălişti să nu ia nimic. Fev<ruarie> 20
1700 *zile, anul* 7208. »

nr. 143

F. 55 « Catastih de birul lefilor ce s-au pus în toat<e> județel<e> păntru lefile slujitorilor, ca s<ă> dea cu toții, afar<ă> dăn slujitorii *și* neguțitori *și* cămărășăi *și* popii *și* logofeții *de* divanu și afară dăn căl<ă>rașii *și* dor<o>banții *și* scutelnicii călări *și* pădestri și den satel<e> cele cu rumtoarea nooă. Iar alalții să dea cu toți, fiiștecare sat pre cum scrii în catastih. Iar
1700 dă siliști să nu dea nimic. Ce au ișit la mart<ie> 20 *zile, anul*, 7208 ».

nr. 144

« Catastih de rînduial<a> banilor ce s-au scos în toate judéțel<e> pe siliști, pentru banii ce s-au rînduit să s<ă> dea la Timișoar<a>; la care iaste să dea cu toți, afar<ă> den slujitori *și* pop<i> *și* neguț<ă>tor<i> *și* căm<ă>rășei *și* log<ofeți> *de* divan *și* căl<ă>rași *și* scut<elnici> călări *și* pedestri și afar<ă> den satile cu rumtoare noao. Iar alalți să dea cu toții, fieștecare satu pre cum scrie în catastih. Și poclon, den 10 bani, un ban. Iar
1700 de siliști să nu dea nimic. Ce au eșit la ap<rilie> 15 *zile, anul* 7208 ».

nr. 145

« Chieltuiala jăcniți au ișit pă birul lui ghin<arie>, d<e> un ban *cîte* ban<i> 10 ».

nr. 146

F. 55. v. « Catstih de seaama a doao ce s-au scos în toate judéț<e>le, ca s<ă> dea cu toții, afar<ă> din boiarii mazîli *și* sutași *și* slujitori *și* neguț<ă>tori *și* căm<ă>rășăi *și* popi *și* logofeți *de* divaan *și* dorobanți și afar<ă> din satil<i> céle cu rumtoarea cea noao *și* scutélnicii călări *și* pedestri, care își dau birul lor osebii [1]. Iar alalți să dea cu toții, cîți să vor afla în sat, fieștecare sat pre cum scrie în catastih —, Și poclonul, din 10 bani, un ban. Iar de siliște
1700 să nu dea nimic. Ce au ișit la iunie 10 *zile, anul* 7208. »

nr. 147

« Catastih de un bir ce s-au pus în toate judéțel<e> pentru tainuril<e> de carne carii să dau la împărăţii, ca s<ă> dea cu toții, afar<ă> den boiar<i> mazîl<i> *și* sutașii *și* slujitor<i> și neguț<ă>torii *și* pop<i> *și* logo<feți> *de* divan *și* dor<o>banții *și* scut<elnici> călări *și* pedestri. Iar alalți să dea cu toți, fiiștecare sat pe cum scrii în catastih. Și poclon, de<n> 10 bani, un ban.
1700 Iar de silișt<i> să nu dea nimic. Ce au eșit la iun<ie> 25 *zile, anul* 7208. »

nr. 148

« Catastih de o dajde ce s-au scos păntru bani miirii, care s-au pus pe siliști, ca <să> dea cu toți, afar<ă>.den boiari mazili și den sutași cari să află numele lor în vist<e>rii și afar<ă> den popi *și* diiaconi și den neguț<ă>torii buc<u>riștinii și den lefigii carii să află la Bucureștii și la Tîrgoviști. Iar alalți să dea cu toți, fiiștlcare sat pre cît scrii în catastih. Și poclonul, din 10 bani, un ban. Ce au ișit la iuli 10 *zile*. Iar dă siliști să nu dea nimic. Iul<ie>
1700 10 *zile, anul* 7208 ».

[1] « care își dau birul lor osebii » — adăugat ulterior peste rînd.

nr. 149

F. 56 «Catastih de bir lef<i>lor ce s-au pus în toate judéţel<e> pentru lefile slujitorilor, ca s<ă> dea cu toţ<i>, afar<ă> den sluji<tori> *şi* neguţ<ă>tori *şi* căm<ă>răşei *şi* popi *şi* logo<feţi> *de* divan *şi* căl<ă>raşi *şi* scut<elnicii> călări *şi* pedestri *şi* afar<ă> den satel<e> cu rumtoarea ce noao. Iar alalţi să dea cu toţi, fiiştecare sat pe cum scrii în catastih. Şi poclon, den 10 bani,
1700 un ban. Iar de silişti să nu dea nemic. Ce au eşit la av<gust> 15 *zile, anul* 7208.»

nr. 150

«Catastih de seaam<a> a treia ce s-au pus în toate judéţel<e> pre silişti, ca să dea cu toţi, afar<ă> den sutaşi *şi* neguţ<ă>tori *şi* sluj<itori> *şi* căm<ă>răşei *şi* pop<i> *şi* log<ofeţi> *de* divan *şi* călăraş<i> *şi* dorobanţi *şi* mart<a>logi *şi* scut<elnici> călăr<i> *şi* pedestri şi afar<ă> den oraş<ele> şi den satil<i> cu rumtoar<ea> cea noao. Iar alalţi să dea cu toţi, cîţi se vor afla în sat, fiiştecare sat pe cum scrii în catastih. Şi poclon, den 10 bani, un ban.
1700 Iar de silişti să nu dea nimic. Ce au eşit la sept<embrie> 1 *zile, anul* 7209 ».

nr. 151

«Catastih de rînd<u>iala mierei şi a cerăi, ce s-au pus în toat<e> judeţele pre birnici, afar<ă> den slujitori, ca s<ă> cumpeer<e> mierea şi ceaar<a> împărătescă care iaste dă să dă pre seaam<a> balgibaşi, dup<ă> obiceiu. Ce s-au socotit să s<ă> dea un ban, *cîte* bani 30. Iar plăiaşii şi satele de drum, să dea pre jum<ă>tate. Iar Titeştii *şi* Grăbleştii *şi* Boişoara *şi* Cîineni, ertaţi dă tot. Şi poclonul, dăn 10 bani, un ban. Iar de silişti să nu
1700 dea nimic Ce au işit la oct<ombrie> 10 *zile, anul* 7209 ».

nr. 152

«Mierea *şi* birul mierii tot una s-au făcut aicea. Mierea, dă un ban, *cîte* bani 30 *şi* birul mierii, de un ban, *cîte* bani 20 ».

nr. 153

F. 56. v. «Catastih de seaama *cea mare* ce s-au pus în toate judéţel<e> pre silişti, ca s<ă> dea cu toţii afar<ă> den boiar<i> mazîl<i> *şi* sutaş<i> *şi* sluj<itori> *şi* neguţ<ă>tor<i> *şi* popii *şi* log<ofeţii> *de* divan *şi* dor<o>banţii *şi* scut<elnicii> călări *şi* pedestri carii-şi dau seaama osebi. Iar alalţi să dea cu toţi, fiişticare sat pe cum scrie în catastih. Şi poclon, den 10 bani,
1700 un ban. Ce au işit la noem<brie> 20 *zile, anul* 7209 ».

nr. 154

«Catastih de rîndiual<a> haraci<u>lui ce s-au pus în toate judéţel<e> pre silişti, ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den boiari mazăli şi slujitor<i> *şi* sutaşii *şi* neguţ<ă>torii *şi* cămărăşei *şi* log<ofeţi> *de* divan *şi* popii *şi* popii *şi* călăraş<ii> *şi* dor<o> banţii *şi* scut<elnicii> călăr<i> *şi* pedestri şi alte brésle carii îşi dau birul lor osebi., Şi afar<ă> den rumtoarea satelor celor noao şi celor vechi. Iar alalţi să dea cu toţi. Şi tl. să s<ă> ia *cîte* ban<i> 154. Iar
1701 altu nimic. Ce au işit la ghin<arie> 1 *zile, anul* 7209 ».

nr. 155

« Catastih ce s-au scos păntru sursat tainuril<or> împărăteşti să dea cei cii au oi, fiişticari pre cum scrie în catastih, însă la 30 dă oi, *cîte* oae 1. Iar Bărseanii, den 80 dă oi, *cîte* oae 1 şi să dea bani, dă oae, *cîte* bani 140. Iar mai multu să nu dea nimic. Ce au işit la ghin<arie> 20 *zile, anul* 7209 ».

nr. 156

F. 57 **« Cartea armaşilor carii sînt dup<ă> rudarii ce dau aurul**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle anum<e>..........ca s<ă> fie volnici cu aceast<ă> carte a domnii méle să fie ispravnici şi purt<ă>tori de grij<ă> peste ţiganii rudar<i>, să-i pue să lucréze la aur cînd v<a> afla vrém<ea> pest<e> vară şi să aducă aurul la vréme, pre cum l-au adus şi păn<ă> acum, însă aur sleit dram<uri> 600. Aşijderea, poruncescu domnia mea şi voao vătaşilor şi voao ţiganilor rudar<i>, deaca veţi vădea aceast<ă> carte a domnii mél<e> şi porunca domnii mél<e> iar voi toţi să aveţi ascultaré de slugil<e> domnii mél<e> carii scriu mai sus, de toate ce o va da poruncă şi învăţ<ă>tur<ă>. Iar carii nu vor asculta, ce ar sta împotriv<ă>, să hie volnici slugil<e> domnii mél<e> să le fac<ă> certare şi bătae, fiiştecăruia, dup<ă> vina lui. Şi carii dăn vătaşi ar avea fecior<i> mulţi şi mari să aib<ă> a-i pune bir la scîndur<i>, ca să nu pése celoralalţi (sic) săraci şi să aib<ă> a puneré alţi vătaşi carii vor fi cu capul făr<ă> d<e> feciori. Aşijderea, să fie volnici slugil<e> domnii méle ce scriu mai sus, pre care ţigan l-ar afla vînzînd aur domnescu pre ascunsu, pre ţigani să aib<ă> a-i bate cu toiage, iar pre cumpăr<ă>tor sa-l prade, pentru un dram de aur să-i ia 6 dramuri domneşti. Aşijderea, poruncescu domnia mea şi voao judeţ<i>lor şi voao oroşan<i>lor de la Slatină *şi Marea* Ocnă *şi* Rîmnicul *şi* Argeşul *şi* Piteşti şi voao tut<u>ror slujitorilor şi ţăran<i>lor, ver pe unde s-ar întîmpla a umbla slugil<e> domnii méle fiind cu trebil<e> şi cu slujba a domnii mél<e>, umblînd pre rudari, iar voi să aveţi a-i grijiré de bucate ce le-ar trebui şi lor şi cailor. Aşijderea, să hie volnici slugil <e> domnii méle ce scriu mai sus, să scoaţ<ă> toate datoriile rudarilor carii dupe unde vor avea datorii dirépte, or cu zapise, or făr<ă> d<e> zapise şi să aib<ă> a le scoat<e> păn într-un ban. Aşijderea, poruncescu domnia mea şi voao tu-<tu>ror căp<i>tanilor *şi* pîrcălab<i>lor dupe la tîrgur<i>, să nu aveţi nice o treabă cu ţiganii rudar<i>, numai slugil<e> domnii méle să aib<ă> treabă. Şi într-alt chip să nu fie. Şi *ispravnic însuşi spusa domniei mele.* Ghen<arie>
1701 1 *zile, anul,* 7209. ».

«*A citit marele* log<ofăt>».

nr. 157

F. 57. v. « Catastih dă lipsa haraciul<u>i ce s-au scos în toate judéţel<e> pre satele de bir, să dea birnicii, afar<ă> dăn sutaşi *şi* slujitori *şi* neguţ<ă>tori *şi* căm<ă>răşăi *şi* popii *şi* satel<e> cu rumtoarea cea nooă şi afar<ă> dăn

căl‹ă›rași *și* dor‹o›banții *și* scutelnici călări *și* pedestrii. Iar alalții să dea cu toți, cîți să vor afla în sat, fiiștecari sat pre cum scrie în catastih. Și
1701 poclonul, den 10 bani, un ban. Ce au ișit la ghin‹arie› 20 *zile*, *anul* 7209 ».

nr. 158

« Catastih de bir‹ul› lef‹i›lor ce s-au pus în toate judéțele pre siliști, ca s‹ă› dea fiiștecare sat pe cum scrii în catastih. Și poclon, den 10 bani, un ban. Iar de siliști să nu dea nimic. Ce au eșit la fev‹ruarie› 20
1701 *zile*, *anul*, 7209 ».

nr. 159

« Catastih de poclon‹ul› hanului, ce s-au scos în toate judéțel‹e› pre siliști, ca s‹ă› dea cu toți, afar‹ă› den slujitor‹i› *și* căm‹ă›rășei *și* dorobanții *și* scutélnici *și* satile cu rumtoarea noao. Iar alalți să dea, fiiștícari sat pe cum scrii în catastih. Și, poclon, den 10 bani, un ban. Iar de siliști, să nu
1701 dea nimic. Ce au eșit la fev‹ruarie› 25 *zile*, *anul*, 7209 ».

nr. 160

F. 58 « Catastih de seaam‹a› a doao ce s-au scos în toate judéțel‹e› la satel‹e› *și* oraș‹e›le cu rumtoare, ca s‹ă› dea fiiștecare sat den rumtoarea lor un șfertu, pre cum scrie în catastih. Și s‹ă› dea cu toți, fiiște ce om s-ar afla în sat, afar‹ă› den boiari mazîli *și* sutași *și* popii *și* slujitor‹i› dajnici *și* dorobanții *și* neguț‹ă›tori *și* căm‹ă›rășei *și* log‹ofeți› *de* divan. Iar afar‹ă› dentr-acéste brésle, să dea cu toți, precum scrii în catastih. Și zeci‹u›iali,
1701 den zéce ban‹i›, un ban. Ce au eșit la ap‹rilie› 20 *zile*, *anul* 7209 ».

nr. 161

« Catastih de [rumtoarea] [1] orașile *și* satele cu ruptoare ce s-au scos să-și dea șfirtul lor dă seaam‹a› cea mare, fiiștícari satu pre cum scrie în catastih. Și poclonul, den 10 baniii (sic), un ban. Ce au ișit la oc‹tombrie›
1701 1 *zile*, *anul* 7210 ».

nr. 162

« Catastih de ruptoarea orașilor *și* a satelor ci s-au scos să-și de ruptoarea lor; ci s-au pus să de la haraci, fiiștícar‹e› sat pe cum scrie în catastih. Și talerul să s‹ă› iea de bani 154, pe cum să iau la haraci. Ce
1701 au ișit la dechi‹mbrie› 5 *zile*, *anul* 7210 ».

nr. 163

F. 58. v. « Catastih de rumtoarea orașilor *și* a satelor birnicești ce s-au scos să-și dea șfirtul lor dă seaama a treia, fiiștícare sat pre cum scrie în catastih.
1702 Și poclonul, dăn 10 bani, un ban. Ce au ișit la mai 4 *zile*, *anul* 7210 ».

---

[1] Adăugat peste text, cu alt scris.

nr. 164

« Catastih de rînduial<a> rumtorii haraci<u>lui, ce s-au scos în toate judéţel<e> la oraşi *şi* la satel<e> cu rumtoare, ca să-şi dea fieştecare sat, şfertul lor de banii haraci<u>lui, dup<ă> cum scrie în catastih. Şi tl. să s<ă> ia *cîte* bani 154, cu zeci<u>ial<ă> cu tot. Mai mult nu. Ce au eşit la oct<om-
1702 brie> 20 *zile, anul* 7211 ».

nr. 165

F. 59 « Catastih de rumtoarea oraşelor şi satelor birniceşti ce s-au scos să-şi dea şfertul lor de seaam<a> a treia, fieştecare sat precum scrii în catastih.
1704 Şi poclon, den 10 bani, un ban. Ce eu eşit la iunie 15 *zile, anul* 7212 ».

nr. 166

F. 59. v. **« O carte de vătăşăia de plai . .** [1]

Dă domnia mea [2], slugii domnii méle carele l-am pus domniea mea să fie vătaf de plai şi să păzească foarte bine plaiul şi să poarte grij<ă> de hoţi şi de toate ce ar fi trebile şi poruncile domnii méle. Iar de cătră domniea mea să fie în pace şi ertat el şi casa lui şi toate bucatele lui ce va avea de seama *cea mare* [3], de seaama a da (sic) [4] şi a triia, de lipsa şi adaosul haraciului, de podvoadele *şi* mărtice, de conace, de cai dă olac şi de alte dăjdi şi orînduiale ori cîte ar mai işi de la vistiriea domnii méle, de vinărici, de oerit, de dijmăritu, de erbărit, de nici unile, nici un val şi nici o bîntuială să [să] n-aibă. Fără decît numai să aibă a daré la haraci, birul vătăşăscu, ug<hi> 10. Iar alt nimic, numai să aibă a păzi plaiul şi satile să nu fug<ă>, au să treac<ă> cinevaşi peste plai, făr<ă> de porunca domnii méle. Iar pă cin<e> l-ar prinde trecînd fără de plai (sic) [5], făr<ă> de porunca domnii méle, să-l trimiţ<ă> aici la domniea mea. Drept aceia poruncescu domniea mea şi voao tuturor slugilor domnii méle ori cu care ce dăjdi şi orînduiale veţi umbla într-acea parte de loc, daca veţi vedea aceast<ă> carte a domnii méle, iar voi toţi să aveţi a vă feriré de casa şi bucatele lui, că cin<e> l-ar bîntui de veri ce, unii ca aceia bine să ştie că rea scîrbă şi mar<e> certare va petréce de cătră domniia mea. Aşăjderea, poruncescu şi voao tuturor plăiaşilor de la aceast<ă> vătăşăe să căutaţi toţi să ascultaţi de vătaful vostru care vă l-am pus domniia mea. Şi să aibă a vă judeca de toat<e> ce veţi avea între voi, de gîlcevi şi de curvii. Iar alt nimic să n-aibă a vă judeca. Iar care den voi ar sta împotriv<ă> a nu ascultare, pentru unii ca aceia, am dat domniea mea voe să fac<ă> fiiştecăruia certare şi zap dup<ă>
1704 vina lor, că aşa ias<te> porunca domnii me<le>. Av<gust> 20 *zile, anul* 7212 ».

« *A citit marele* log<o>f<ăt> ». 24 P.

---

[1] « *din judeţul* Dîmb<oviţa>. . . » şters în text.
[2] Scris cu cerneală roşie.
[3] « vel seamă » în text.
[4] « a doao » în *ms*. 5389.
[5] « peste plai » în *ms*. 5389.

nr. 167

F. 60 «Mai datu-li-s-au şi din poclonel<e> vacilor, vaci 11 *şi* mînzan 1, *cîte* tl. 4, *face* tl. 48. Datu-li-s-au şi berbeci mari 70, *face* tl. 70 *şi* mii 40, *cîte* tl. *jumătate face* tl. 20. *Face în total* tl. 10928. *Au rămas* tl. 4767 ».

nr. 168

« Mai datu-s-au şi din dajdea ce s-au pus pentru cheltuial<a> sluj<erii>la
1697 noem<brie> 20 *zile, anul* 7206, tl. 4173. Mai datu-s-au şi din sursat, tl. 594. Tl. 4767. Terminat ».

nr. 169

F. 60. v. **« Cartea vătaf<ului> de căldărari**

Io Nicolae Alex<andru> [1]

...*această poruncă a domniei mele*... vătaf<ului> dă căldărari de aici den Bucureşte şi în toate tîrgurile cîtu sînt în ţara dom<nii mele>, ca să fie volnic cu această carte a domnii méle a fi vătaf şi a da poruncă tuturor căldărarilor, ver fie domnescu, veri boerescu au călug<ă>rescu, au siimean, au cazacu, au talpoşi, au oameni streini ce vin dăntr-alte părţi şi dăntr-alt<tă> ţară cu marfă căldărărească, aici în Bucureşti şi într-alte tîrguri, să aibă a lua vătaf de sacsana, *cîte* tl. 1 <şi> *jumătate* şi de car *cîte* ug<hi> 2, dupe obicéi, precum scrie în cărţile domneşti ce are şi de la alţi domni. Drept acéia, poruncescu domniia mea şi voao tuturor căldărarilor, unde veţi afla aici în tîrgul domnii méle şi care om dupe unde veţi veni şi cîţi veţi fii şăzători în tîrguri, deaca veţi vedea această carte a domnii méle, iar voi toţi să căutaţi să ascultaţi dă dînsul, la toate ce ar fi trebile domnii méle. Că ori care ar sta împotriv<ă> cu semeţie a nu asculta au a nu-şi daré adetul, după obicéi, pentru unii ca acéia domniia mea i-am dat voe să i să fac<ă> fieştecăruia certare după [2] vina lui. Pentru că pă dînsul l-am ertat domniia mea dă toate cîtu scriu mai sus, aflîndu-se în toată vréme cu slujbă în curte domnii méle, să drége vasele car<e> să strică. Ci ori care ar sta împotriv<ă> peste porunca domnii méle, unii cu acéia bine să ştie că rea scîrbă şi mare certare vor petréce de către domniia mea. Într-alt chip nu va fi, că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei*
1700 *mele.* Iun<ie> 20 *zile, anul,* 7208 ».

nr. 170

F. 61. v. « Socoteala lui *marele* sluj<er> şi al lui *al doilea* sluj<er> de un an, socotindu-s<e> lunile pre scurtă, ce au cheltuit în 12 luni, de la oct<ombrie> 1 *zile*, pînă la sfîrşitul lui sept<embrie>, precum arat<ă> în jos anume,
1697 *anul* 7206 ».

---

[1] Adăugat în text, peste primul rînd.

[2] Adăugat peste rînd şi cuvîntul « obicéiu ».

Face toat<ă> cheltuial<a> lui oct<ombrie>, tl. 1981, <şi> *jumătate*, 41.
Face toat<ă> cheltuial<a> lui noem<brie>, tl. 1151,24
Face toat<ă> cheltuial<a> lui diche<mbrie> tl. 702 <şi> *jumătate*, 24.
Face toat<ă> cheltuial<a> lui ghen<arie>, tl. 1779, 4
Face toat<ă> cheltuial<a> lui fev<ruarie>, tl: 553, 8
Face toat<ă> cheltuial<a> lui mar<tie>, tl. 402, 23
Face toat<ă> cheltuial<a> lui ap<rilie>, tl. 1607, 53
Face toat<ă> cheltuial<a> lui mai, ţl. 1924, 20
Face cheltuiala lui iun<ie>, tl. 410, 26
Face toat<ă> cheltuial<a> lui iul<ie>, tl. 2040, <*şi*> *jumătate*
Face toat<ă> cheltuial<a> lui av<gust>, tl. 1221, 28
Face toat<ă> cheltuial<a> lui sep<tembrie> tl. 1921, <şi> *jumătate* 58

face tl. 15695, 42

nr. 171

« Datu-s-au din oile de sursat tl. 2000, datu-s-au şi din boii de Belgrad tl. 1720, datu-s-au *şi iarăşi* din boi de Bilgrad tl. 4130; datu-s-au din conacel<e> tătarilor tl. 2908, *face* tl. 10703 ».

nr. 172

« Carte de slujba vornicii pen judeţe

F. 62 *Dă domnia mea această poruncă a domniei mele*, slugii domnii méle anume... pre carele cinstitul şi credinciosul boiariul domnii méle *marele* dvornic l-au pus vornicel în *judeţul*... să fie volnic cu această carte a domnii méle să umble să caute sluşba vornicii dintr-acest judeţ, pre unde s-ar face hoţii şi curvii, au sfăzi şi capete sparte şi alte gîlcevi, să aibă a-i judecaré şi a îndrepta pe toţi şi să-i globească pă fieşte carele dup<ă> fapte lui ce va face, dupe cum iaste vechiu obicéiu al vornicii. Iar care ar fi de vină mare, să-i aducă aci la domniia mea. Aşijderea şi pentru vite de pripas, ori unde ar găsi într-acest judeţ, cai, boi, vaci, bivoli, oi, rîmători, stupi, ori la boiari, ori la călugări, ori la neguţători, ori la pîrcălabi, au ori la ce fel de om s-ar afla şi le va ţiné la casa lui şi nu le va duce să le dea la ispravnicul dum<nealui> *marele* vornic ce scrie mai sus, de la unii ca aceia să fie volnic cu această carte a domnii méle, să le ia toate făr<ă> de voia lor, precum au fostu obicéiul vornecului celui mare, de s-au luat şi mai denainte vréme. Iar omul ce-şi va cunoaşte vita bine, care va fi de pripas, să-şi dea colacul, de cal *cîte* tl. 1 <şi> *jumătate* şi de bou, de vacă, de bivol *cîte* tl. 1 *şi* de rîmător *cîte* bani 40 *şi* de oae, de stup, *cîte* bani 12, dup<ă> obicéiu, şi să-şi ia vita. Şi iar să fie volnic a căuta şi pentru stricăciunele ce strică vitele la cîmpu, la pîini, la vii, la fînéţe, la dumbrăvi ţinute, să ispăşască dup<ă> obicéiu şi să adeveréze cu dreptate paguba ce ar fi. Şi acele vite ori ale cui s-ar găsi, în bucate stricînd, să le ia şi să le pue la opreală şi să aibă a lua gloaba vornicii, de cal, *cîte* bani 30 şi de bou, de vacă, *cîte* bani 20 şi

de bivol, *cîte* bani 40 şi de rîmător, *cîte* bani 50 *şi* de oae, *cîte* bani 10, precum iaste obicéiul şi s-au luat şi mai dinainte vreme. Şi să plătească şi paguba omului ce s-ar fi cu dreptate. Şi pre unde s-ar găsi vite de furat, măcar ce fel de vită ar fi şi acela om nu le-ar colăci, să ia vitele de la el şi să-i facă şi certare dup<ă> obicéiu. Aşijderea, să fie volnic şi celor ce vor avea datorii drepte, au cu zapise au făr<ă> de zapise, să le scoaţ<ă>. Drept acéia, să fie volnic slug<a> domnii méle vornicelul ce scrie mai sus, să judece pe fieştecare om şi să-i îndreptéze şi să ia gloaba vornicească dup<ă> obicéiu, au fie slujitor, au birnic, au măcar ce fel de om ar fi într-acest jud<eţ>, au în sat domnesc, au boiresc, au pre la slobozii, au măcar unde s-ar afla să-i îndreptéze şi să-i aşaze pentru toate. Şi alt nimeni să nu să amestece la slujba vornicii pe cum scrie mai sus. Iar cine ar sta împotriva cărţii domnii méle, au din boiari, au din căpitani, au din pîrcălabi, au orice fel de om ar fi, a nu lăsa să să caute slujba vornicii, acela om bine să ştie că va petrece rea scîrbă şi mare certare de cătră domniia mea. Într-alt chip nu va fi, că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

Ghen<arie> 1 *zile, anul* 7203.

1695 *A citit marele* log<o>f<ăt> ».

nr. 173

F. 62. v. « Catastih de seaam<a> *cea mare* ce s-au scos în toat<ă> ţara pre silişti, la oraş<e> *şi* la sat<e>, ca s<ă> dea cu toţii, sutaşăi, sluj<itorii>, neguţ<ă>torii, căm<ă>răşăi, ertaţii, slugile, pîrcălabii, boiarii aleşi, să nu s<ă> scutească nici unii, ci să dea fiiştecare, dup<ă> putérea lui, care unde să va afla. Afar<ă> dăn odăil<e> turceşti care au venit acum dă ş-au luat rumtoare, pre cîţi omeni le va scrie în cărţi. Iar alalţi să dea cu toţii ».

nr. 174

« Catastif de banii haraci<u>lui ce s-au scos în toate judéţele pre sate, ca s<ă> dea cu toţi, afară den boiarii mazîli *şi* sutaşi *şi* neguţ<ă>tori *şi* cămărăşăi *şi* slujitori *şi* log<ofeţi> *de* divan *şi* popi. Şi dentr-alte brésle care-şi dau birul lor osăbi şi afară den scut<elnicii> călări *şi* pedestri şi den căl<ă>raşi *şi* dor<o>banţi *şi* fuştaşi. Iar alalţi, să dea cu toţi, dup<ă> putinţa lui, veri ce fel de om ar hi, fieştecare *sat* cu suma lui de bani, dupre cum scrie în catastif. Şi banii să să ia cu cusur, talelur (sic) *cîte* bani 154, dupre cum
1712 să dau la haraci. Iar de silişte nimic. Ce au eşit la iuli<e> 10 *zile, anul* 7220 ».

nr. 175

F. 63. v. « Catastih de seaam<a> *cea mare* ce s-au scos în toat<ă> ţara pre silişti, la oraş<e> *şi* la sat<e> ca să dea cu toţii, sutaşi, slujitorii, neguţ<ă>torii *şi* căm<ă>răşăi *şi* ertaţi *şi* slugile *şi* pîrcălabii *şi* boiarii aleşi, să nu s<ă> scutească niciunii, ci să dea fiiştecare, dup<ă> putérea lui, unde s-ar afla. Afar<ă> numai den boiari mazîli *şi* scutelnici căl<ă>ri *şi* pedestri, fiind trimişi la treab<a> împăr<ă>tească şi afar<ă> şi den odăil<e> turceşti care au venit

acum de şi-au luat rumtoarea, pre cîţi omenii le va scrii în cărţi. Iar alalţi, să dea cu toţii, fiiştecare sat precum scrii în catastih. Şi zeci<u>iala, den 10
1704 bani, un ban. Ce au işit la av<gust> 1 *zile, anul* 7212 ».

nr. 176

« Catastif de seaam<a> a treia, ce s-au scos în toate judéţile pre sate, ca s<ă> dea cu toţii. Afar<ă> den boiarii mazîli *şi* sutaşi *şi* niguţ<ă>tori *şi* căm<ă>răşăi *şi* log<o>feţii *de* divan *şi* slujitori *şi* popi care-şi dau birul lor osebi. Şi afar<ă> den scutélnicii căl<ă>ri *şi* pedestri şi den dăr<ă>banţi *şi* fuştaşi. Iar alalţi să dea cu toţii, fiiştecare sat cu suma lui de bani, dup<ă> cum scrii în catastif. Şi zeciuiala, den 10 bani, un ban. Ce au işit la mai 15
1705 *zile, anul* 7213 ».[1]

nr. 177

1690 **« Satel<e> plăcşăşti pre judéţ<e> cum scrie în jos anume, ce au eşit la iuni<e> 20 *zile, anul* 7198**

F. 64 Slam Rîmnic: Vîrtecicoii, Bănţeştii, Coteştii, Corăténii, Băbénii *şi* Mitutoi, Cîrstiineştii, Putreda din Vale, Putreda din Deal, Chiojdénii, Dumitreştii, Biceştii, Pleşăştii, Moceştii, Tigoii.

Buzăul: Măgura, Pîrşcovul *şi* Tîrcovul, Moşăştii, Bănuleştii, Scăianii, Crivileştii, Fîrtopeştii *şi* Păcuril<e>, Trestiia, Posobeştii, Nagoşina *şi* Josénii, Micşanii, Lopătariul, Măneştii *şi* Val<ea> Părului, Gor Aldea *şi* Zmăeştii *şi* Colnicin, Cocanii *şi* Şcăiaii, Demiianii, Cîmpulungénii, Grabicina *şi* Băligoşii, Brăeştii, Murgénii *şi* Sineştii.

F. 64. v. Saac : Bertia, Ştefeştii[2] *şi* Scurteştii, Slănicul, Tiişanii, Valea Largă *şi* Făcăiani, Valea Rea *şi* Dumbrăvioa *şi* Plopéni, Mîniiaciul, Şcheoleştii, Stăneştii *şi* Cătunul, Drajna Veci<ni>, Ogretinul, Ceraş, Bătrînii, Star Chiojdu, Chiojdul *de la* Bătsca[3], Plătinénii, Colţii, Mlăjetul, Vel Sibiciul[4], Vărbilovul *şi* Prăjani, Pătîrlagile, Cărbuneştii.

Prah<ova>: Băneşti, Cîmpina, Poiana, Cornul, Breaza, Comarnic, Secăriia, Téşila, Negraşi, Tăistrénii[5], Ciupercénii, Pietriceaoa, Brebul Cnez<i>, Răsipiţi, Brebul lui Matei Post<elnic>, Bordénii *şi* Scorţénii, Ţipăreşti, Cocorăşti de la Mislea.

Ialom<iţa>: Obidiţi Drumaşi, Berteşti Drum<aşi>, Cochirlén<i> Drum<aşi>, Luciia Drum<aşi>, Strîmba Piiarseca Drum<aşi>.

Elh<>ov: Oltealniţ<a>[6] Drum<aşi>, Drădişti Drum<aşi>, Tîntav<a> Cărbunar<i>.

---

[1] În *ms.* 5389 se află o formă prescurtată a acestei « semi ». Data este însă « 7212, mai 15 ». (folio 44 verso). N. Iorga, *Studii şi doc.*, V, p. 358, dă tot data 15 mai 7213.

[2] « Ştefăneştii », în *ms.* 5389, F. 45 verso.

[3] « de Bîsca » în harta rusă din 1835.

[4] « Vel Slăbiciul », în *ms.* 5389, folio 45 verso.

[5] « Trăisténii », în *ms.* 5389, folio 45 verso.

[6] « Olteniţa », în *ms.* 5398, F. 46 r.

Dîmboviț<a>: Buci<u>méni, Pietroșiț<a>, Bezdeadul *și* Mircești, Piscul lui Voivod *și* Țîța, Runcul, Fiian<i> Viiar<i>, Bădénii, Cucuténi Viiar<i>, Coț<ă>ian<i> Viiar<i>, Șerbănești Viiar<i>, Glodén<i> Viiar<i>, Brănești Vărnicéri *și* Viiar<i>, Șotiga Vărnicéri, Vălén<i> *de la* Pod Drum<ași>, Țăpoșii But<a>ri, Fîntîn<i>, Bilciurești But<a>ri Cnez<i> [1] *și* Cojești, Bilcirești Veci<ni>, Puchianii Veci<ni>, Puchiani lui *marele* vist<iernic>, Puchian<i> Cnez<i>, Lucian<i>, Bărbuleț [2], Crivin<a> lui Sibii Dărvar<i>,
F. 65. v. Ghergani Leg<ă>nar<i>, Săbieștii, Bogații Cnez<i> Viiar<i>, Cîndești Viiar<i>, Șcăiaii Veci<ni> Viiar<i>, Șchiai Cnez<i> Viiar<i>, Rumănești *de la* Pădure Dărvar<i>.

1688 *Anul* 7196, iul<ie> 1 *zile* dup<ă> lipsa haraci<u>lui, Valea Lungă s-au pus la plăiași cu porunca mării sal<e> lui vod<ă>.

Vlașca: Copăcén<i> sat Drum<ași>, Malul Cărbunari, Spăreatul Dărvar<i>, Gratiia Dăr<vari>, Obislav Dăr<vari>, Sîrbii Dăr<vari>.

Teleorman: Zimnicel<e>, Suraia, Frumoas<a>, Șuleștii, Stăj<e>rei *și* Lisa [3].

F. 66 Mușcel: Nucșoar<a> plasa lui *marele* vor<nic>, Nucșoar<a> Nicăi sluj<erul> *și* Poinărei, Cot<e>neștii, Berivoești, Gor Slănic, Aninoas<a> lui Tudoran, Izvorani *și* Ștefănești Viiar<i>, Cîrstiiani, Gor *și* Dol Negrești Viiar<i> [4], Vălénii *și* Oari *și* Rumcioas<a>, Micleușan<i>, Bădénii Cnez<i>, Albești *și* Bughiiani Pietrar<i>, Godénii Veci<ni> *și* Cnez<i>, Rum<î>nești, Nucșoara Călug<ă>rească, Corbii de piatră *și* Corbășori, Manea *și* Vlad, Brătiiani, Năpărtén<i>, Dol Slănic *și* Răugean<ii> *și* Stan Popa, Lăreștii, Gușații, Beleți Viiar<i>, Dobroști *și* Botești Viiar<i>, Cetățean<i> toți, Bădén<i> Veci<ni>, Micești Viiar<i>, Căz<ă>nești [5] *și* Stoinești, Jupînești Viiar<i>, Pribăian<i> Viiar<i>.

F. 66. v. Argiș: Gor Brătiani Veci<ni> și Cnez<i>, Hareful, Groșii *de la* Brad, Căp<ă>țănéni, Poenarii *și* Berindești, Clocotici *și* Săl<ă>truc, plas<a> lui Gligorie șătrar, Sălătruc plas<a> lui Tudoran *și* Cîrstienești toți, Berindești, Turburea, Rîul Albu, Stanca plas<a> Manei, Băiași Vișan, Spinul, Perișani, Mlăcénii, Titești, Berivoești *și* Cocoi, Clocotici *și* Toma, Bumbuești, Boi șoar<a> *și* Găoj<a>nii, Greblești, Ciinénii, Sărăcinești, Robești lui Ivașco văt<af>, Robești, Racoviți *și* Copcén<i>, Drăgănești, Melaia Voineas<a> [6],
1688 Rădăcinești Veci<ni> și Cnez<i>. 7196, iul<ie> 14, Călinești *de la* Lotru.

F. 67 Vîlcea: Olănești *și* Boj<o>rén<i> toți *și* Chéia, Săr<ă>cinești *și* Piitroșan<i>, Gor *și* Dol Cacov<a> Cnez<i>, Cacova Veci<ni>, Dobricéni, Bărbătești, Bodești, Bărzești, Dumitru, Bogdănești Cnez<i>, Bogdănești Veci<ni> ai Arnutei, Măldărești toți, Oteeștii toți, Rămeștii Veci<ni>, Urezii, Vlad *și* Radul *și* Urez de mei [7], Fom<ă>tești toți, Lubănești *și* Măriț<a>, Sîrbești *și* Brătcoi, Racoviți *și* Cruci, Milostea, Corbușor *și* Șitoaia, Slătioara, Bogdănešt<i> Arnutei, Urșan<i> *și* Bîrzotén<i>, Vai de Ei, Récea, Titești *și* Bodești

[1] « Veci<ni>, în *ms.* 5389, F. 46 r.
[2] « Bărbulești » în *ms.* 5389, F. 46 r.
[3] « Lila » în *ms.* 5389, F. 46 r. (corect « Lisa »).
[4] După Negrești, în *ms.* 5389, trecut și satul « Cîrsaciianii », f. 46 v.
[5] « Cnezeștii » în *ms.* 5389, f. 47. r.
[6] « Mălaia » în *ms.* 5389, f. 47 r.
[7] Așa în text !

şi Tudosă *şi* Radul *şi* Pătru *şi* Stoica *şi* Pîrvul. Mătieştii. 7195 fev<ruarie>
1687 22, s-aŭ adaos acéste sate la plăiaşi, cu porunca mării sale lui vod<ă>. Is<pravnic> Bunea *al doilea* log<ofăt>, Costeşti, slob<ozia> Bistreţi. Marte, 7 *zile de la* divan, Otteşani slob<ozie> plăeş<ască>.

F. 67. v. Gorj: Pociovaliştea, *nepotul popei şi* Aninişul, Antonie cu vără său Udrea, Cernădiia *şi* Sîrbeştii, Novacii *şi* Urşanii, Aninişul *şi* Huluba, Cărpeneşul *fiul* <lui> David văt<af>, Radu Drăgoescul *şi* Drăgoeştii *fiii* văt<afului>, Sîrbii *şi* Glodénii, Stănceştii *şi* Muş<e>teştii[1] veci<ni>, Poiana Bengeştilor *şi* Aghinii *şi* Căzăneştii, Costénii *şi* Racoţi *şi* Stamate *şi* Barbul *şi* Dumitru, Groşanii, Izvarna *şi* Dobromir, Izvarna, Sohodolul, Piştişanii *şi* Gurénii *şi* Costand<a> *şi* Ciofrîngénii ».

F. 68

nr. 178

Dă domnia mea acestor 10 văiari oamini striini ai boiariului domnii mél<e> Costandin Post<elnicul> Băleanul ce ari la viile dumisale di la Bădéni, că să fie în pace de toate dăjdile cîte vor eşi, numai să aibă a daré într-un an la trii dăjdi di om, *cîte* ug<hi> 3 ».

nr. 179

F. 68. v. **« Carte de văcărit ce s-au scos pre dobitoace şi pre numel<e> oamenilor, la**
1713 **dich<embrie> 26 zile anul 7222**

Am scris domnia mea sfinţiilor voastre, părinţilor şi dumneavoastră boiarilor, căpitanilor, slujitorilor, preoţilor, pîrcălabilor, birnicilor şi tut<u>-ror cîţi vă aflaţi lăcuitori pre pămîntul ţărăi domnii mél<e> *din judeţul*... Către aceasta v<ă> fac domniia mea în ştire că viind şi vréme să s<ă> scoaţ<ă> seama a doao, s-au socotit de s-au scos iar pre dobitoce, du<ă> cum au eşit şi-ntr-alţi timpi. Că pentru multe păsur<i> ce au căzut asupra ţărăi, n-am putut găsi altă dajde mai cu dreptate şi să ias<ă> şi sumă de bani, ca s<ă> putem face trebile şi poruncile ce ce-am socotit, că la această dajde, cine are mult, dă şi mai mult, cine are mai puţin, dă şi mai puţin şi ajută cu toţii, dup<ă> putinţă, cu dreptate. Deci mai nainte eşia sumă mai mare, de să potea face trebile. Iar de la o seamă de vrémé încoce, întîmplîndu-se de au perit vitele, s-au micşorat suma; ce au căzut ţărăi sup<ă>rare cu dăjdile şi nici cu acéia nu s-au putut plini poruncile, ci s-au luat atîta sumă de bani cu dobîndă de s-au plinit ce au fost porunca. Care s-au făcut datorie pîn la 300 de pungi de bani, ce face numai dobînda acestor bani, pre an căte 50—60 de pungi. Deci domniia mea văzînd atîta păs şi greu ce ne iaste asupră, într-alt chip n-am avut cum face, ci am socotit cu toţi boiarii domnii mél<e>
F. 69 ca s<ă> daţi, să v<ă> plătiţi şi dobitocele şi s<ă> daţi şi de nume, pentru că şi mai nainte vréme, cînd să scotea seama a doo pă sileşte, da cu toţi, iar cînd s-au scos pre dobitoce, da numai cei ce avea vite, iar cei ce n-avea, nu da; ci nu era cu dreptate. Iar acum s-au pus să dea şi de nume. Însă de cal, de bou şi de tot dobitocul, *cîte* bani 44, precum s-au dat şi-ntr-alţi timpi. Iar pripaşi de estimpu să s<ă> socotească 2 o vită. Şi să daţi de tot numel<e> vostru *cîte* bani 66 şi cei cu vit<e> şi cei fără vit<e>, veri ce

---

[1] « Muceştii » în *ms*. 5389, f. 47 v.

fel de om ar f<i>. Afară din veliții boiar<i> *și* călugări și din turci, *și* țig<ani>, *și* calici, aceștea să nu dea nimic de numel<e> lor, numai vitele să-și plătească. Iar alalți și mazil<i> *și* sutașii *și* neguțători *și* sluj<itori> *și* log<ofeți> *de* divan, *și* preoții, lefecii, scut<elnici>, căl<ă>rașii, dăr<ă>banții, fuștași, căsători [1], păstori, striini, au măcar ver ce fel de om va fi, să-și plăteasca numel<e> lui. Ca să s<ă> poat<ă> face sumă mai mare, să putem da și pă unde vor fi poruncil<e> și să dăm și pă unde sîntem datori. Drept acéia, în vréme ce veți vedea carte<a> domnii mél<e> și cu boiarii domnii mél<e>... care s-au rînduit într-acest județ, iar voi să căutați să v<ă> scrieți toate dobitoacele, cine ce va avea și pre toți oamenii cîți vor fi, pre fieștecare sat; toate meșteșug<u>rile și blestemățiile să lăsați și să v<ă> scrieți toți. Că am dat voe boiarilor domnii méle, pre carele va găs<i> că umblă în meșteșugur<i>, ascunzînd au oamen<i>, au vit<e>, de la unii ca aceia să le ia tot îndoit, și de nume și de vit<ă>. Și pă unde vor face blestemății ca acéste,
F. 69. v. să trimiță căpeteniile lor aici în butuci, ca să ia mare pedepsă de la domniia mea. Pentru că aceasta s-au făcut pentru folosul și ajutoriul țerei, ca s<ă> dea și de nume. Iar de acum înainte, nu vor mai eși dăjdi pe num<e>le acéstea, ce vor da tot precum au dat și pînă acum. *Astfel am scris domnia mea.*

1713 Dichem<vrie> 26 *zile, anul* 7222.
A citit marele logofăt ».

nr. 180

F. 70 **« Carte de fumărit din București și dăn Tîrgoviște**

Din mila lui Dumnezeu Io Nicolae Alixandru voevod și domn, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugii domnii méle.......... fumariului dăn orașul domnii méle dăn București *și* dăn Tîrgoviște, ca să fie volnici cu această carte a domnii méle, să scrie fumăritul dă la tot omul, dă la cîți oamen<i> să află lăcuitori într-acéste orașe, însă la cei ce au prăvălii și facu neguț<ă>torii și la cei ce au pivnițe și magazii dă vînd vin. Afară dăn veliții boiar<i> *și* mănăstirile céle mar<i> să aibă a-și scuti cîte o pivniță. Iar alalți să dea cu toții, or ce féliu de neguțătorie ar face, or tabac, or cizmariu, măcar ver ce féliu dă om ar fi; însă dă pivniță *mare cîte* tl. 5 și de prăvălie mare *cîte* tl. 5 și dă pivniță mică *cîte* tl. 2 <și> *jumătate* și dă la magazii iar *cîte* tl. 2 <și> *jumătate* și de prăvălie mică iar *cîte* tl. 2 <și> *jumătate* și de l<a> slujitorii cei ce au präv<ă>lii și vînd vinur<i> *cîte* tl. 1, 33 după cum au fostu obicéiul și mai dănainte vréme. Așijderea, să aibă a-și scuti și clisеariul dă la biserica domnească o pivniță. Iar alalți popi *și* diiacon<i> *și* grămătici, să dea cu toții. Drept acéia să fie volnice slugile domnii méle ce scrie mai sus, să scrie fumăritul de la tot omul și să-i apuce cu strînsoare să dea banii ce le-ar face, fără d<e> voia lor. Și de către niminea opreală să n-aibă. Că așa iaste porunca domnii méle. *Și ispravnic însăși spusa domniei mele.*

1724 Noem<brie> 20 *zile, anul* 7233 ».

[1] Așa în text.

nr. 181

F. 70. v. «Carte de haraci de turci

Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin voevod şi domn, am scris domnia mea, priiatenului domnii mél<e>...... *de la*...... cătră aceasta-ţi facu domniia mea în ştir<e>a că iat<ă> că apropiindu-s<e> şi vrémea haraciului *şi* pîn<ă> la ramazan atîta vrém<e> n-au rămas, iat<ă> că s-au scos haraciul la toate bréslele şi s-au scos şi la dumneavoastră, ca să-ţi dai împrumuta ci eşti legat la vistiriia domnii mél<e>, de daţi la haraci ug<hi>.......... Dirept acéia, în vrém<e> ce vei vedea aceast<ă> carte a domnii mél<e> şi cu sluga domnii mél<e> anum<e>.......... iar dumneata numai decît să cauţi să-ţi dai toţi banii, deplin, în mîna slugii domnii mél<e>, să-i aducă aici, la vistiriia domnii mél<e>, cît mai curîndu şi făr<ă> de zăbav<ă>. *Astfel am scris domnia mea.*

1702 Ghen<arie> 1 *zile anul* 7210.
A citit marele logofăt. »

nr. 182

F. 71 « Rînduiala lui Mehter Baş<a> ce li să dă postav, pentru îmbrăcămintea taolelor dă paşti, pe cum arat<ă> în jos anum<e> ap<rilie> 24 *zile,*
1698 *anul* 7206. Postav roş bucată 1 *şi* coţi 3, însă bucata tl. 28 şi cei 3 coţi tl. 3 <şi> *jumătate;* găitan coţi 100, *cîte* bani 4, *face* tl. 3; *şi* nasturi 36 *cîte* bani 1, bani 36; *şi* ibreşim, dram 6, *cîte* bani 5, *face* bani 30; *face în total* tl. 35 ».

nr. 183

F. 71. v. « Deche<mbrie> 25 *zile, anul* 7204 au adet 20 ţigan<i> măturar<i>
1695 domneşti, să li s<ă> dea la crăciun, de om, aba *cîte* coţi 16, *face* coţi 320.

98 tl. să pun pre hîrtii la crăciun, de s<ă> dau la grăm<ă>tici şi la alţii, dup<ă> obicéi.

35 tl. orţi, la măriia s<a> vod<ă> în buzunari, în zioa de crăciun.

30 tl. să dau la sluj<itori> pre ipăngéle, în zioa de crăciun.

35 tl. să-au dat în zioa de *sfîntul* Vasilie pre ipăngél<e> la slujitori, cînd ias<ă> măriia s<a> vod<ă> de la biséric<ă>.

35 tl. s-au dat iar în zioa de *sfîntul* Vasilie în buzănar, la măriia s<a> vod<ă>.

10 zlaţi ungureşti *cîte* tl. 22 <şi> *jumătate şi* orţi *cîte* tl. 5 s-au dat să pue în plăcintă în zioa de *sfîntul* Vasilie.

25 tl. s-au dat bacşişuril<e> celor ce sorcovescu pre măriia s<a> vod<ă>.

nr. 184

F. 72 « Foiţ<ă> dă vezeteii domneşti şi de biglari *şi* dărvari carele li să dă
1695 abale de paşte, după obicéi cum semneaz<ă> în jos anume. Martie 15 *zile, anul* 7203. Pătru, [coţi] aba coţi 16, Drăgoi coţi 16, Mihul coţi 16, Radul coţi 16, Tudor coţi 16, Iancul coţi 16, Neagoe Bobonul coţi 16, Tudoran coţi 16, Banciul coţi 16, Văsiiu coţi 16, Vlad coţi 16, Radul Crăsan

coţi 16, Tudoran coţi 16, Stoica coţi 16, Martin coţi 16, Radul Motrogan coţi 16, Istratie coţi 16, Toader coţi 16, Neagul coţi 16, Mitrea coţi 16, Gheorghie Ocoroba coţi 16, Stancul coţi 16, Radul coţi 16, Ion coţi 16, Ivan coţi 16, *face* coţi aba 400.

2 vezetei de la carăta domnească, cupeci tl. 10 ca să-şi fac<ă> haine de paşte.

Biglarii, abale. Mozea våt<af> coţi 16, Radul coţi 16, Necula coţi 16, Neagul coţi 16, Nedelco coţi 16, Ion coţi 16, *face* coţi 96.

Dărvarii aba<le>. Cei de la telegari. Vlaicul coţi 16, Ianache coţi 16, Vasilie coţi 16, Ion coţi 16, Iane gunoiariul coţi 16, Radu våt<af> *de* legănari coţi 16. *Face* coţi 96.

1696-1697 Mai scrisu-se-au 3 vezitii noi la *anul* 7205. Manea Mălai Mare aba coţi 16, Anghioi aba coţi 16, Lazăru aba coţi 16. *Face* coţi 48 ».

nr. 185

F. 72. v. « Foaia de oamenii domneşti care li să dău îmbrăcăminte postavuri *şi* bogasie *şi* abale de paşte, după obicéi, cum scrie în jos anum<e>. Mart<ie>
1695 15 *zile, anul* 7203.

Pîrcălabul de Slob<o>zie postav şăftu, coţi 5; pîrcălabul de la Văc<ă>-reşti post<av> şăftu coţi 5; pîrcălabul *de* Copăcéni post<av> şăftu, coţi 5; pîrcălabul *de* Crivina post<av> şăftu, coţi 5; Toma våt<af> *de* grădinari *din* Bucureşti, post<av> şăftu, coţi 5; Pătru våt<af> *de* grădinari *din* Tîrgovişte, post<av> şăftu coţi 5; Bobea våt<af> *de* butari, post<av> şăftu, coţi 5; Stanciul våt<af> *de* lămnari, post<av> şăftu, coţi 5. — 20 grădinari *din* Buc<u>reşti, aba, de om *cîte* coţi 16, *face* coţi 320. — 12 grădinari *din* Tîrgovişte, aba, de om *cîte* coţi 16, *face* coţi 192. Cazan meşterul dă lemnari care să află în curte în toat<ă> vrémea, aba coţi 16. Un lemnariu care păzéşte lemnăriia, aba coţi 16. Viiariul ce păzéşte viia den Buc<u>reşti şi gheţariul ce păzéşte legniţa, aba coţi 32. — 4 zidari den curte, aba coţi 64. — 2 dogari den curte aba coţi 32. — 20 de ţigani dărvari cu vătaful lor, aba de om coţi 16, *face* coţi 320. Radul våt<af>, meşterul *de* fîntîni, şăftu coţi 5; Istratie meşter, şăftu coţi 5. Bogasiile ce le s<ă> dau iar dărvarilor; iar la dărvari, bogasie 20 şi la ţigancel<e> cosătoare ce sînt 16, *cîte* bogasiu 1, *face* bogasie 16. — 2 ţigance spălătoare de la cupărie, [1] post<av> şăft<u>, de ţigancă *cîte* coţi 5, *face* coţi 10 şi bogasie 2. — 2 ţigance spălătoare dăspre doamna, de ţigancă *cîte* coţi 5, *face* coţi 10 şi bogasie 2. La Fiseanţea meşterul, post<av> şăftu, coţi 5. Stoica meşterul *din* Tîrgovişte, post<av> şăftu, coţi 5. Paraschiva Modoran, post<av> şăftu, coţi 5. Bărbăteaiu meşterul, post<av> şăftu, coţi 5. Pătraşco măt<u>rător, aba coţi 16. *Face* postav şăf<tu> coţi 80, *cîte* tl. 1, tl. 80 ».

nr. 186

F. 73 **« Carte den prumuta pîrcălăbiilor la haraci**

Din mila lui Dumnezeu Io Constantin voevod şi domn, am scris domnia mea voao pîrcălabilor *de*.......... Către aceasta vă dau domniia mea în ştir<e>, că iat<ă> că apropiindu-să şi vrém<ea> haraciului, s-au scos

[1] Unde se spălau probabil vasele.

haraciul la o seam<ă> de brésle şi s-au scos şi la voi, la pîrcălabi, ca să v<ă> daţi rumtoarea ce vă iaste de daţi la haraci, precum sînteţi legaţi la vistiriia domnii mél<e> ug<hi>.......... Dirept acé'ia, în vrém<e> ce veţi vedea această carte a domnii mé<le> şi cu sluga domnii mél<e> anum<e> ...., iar voi să căutaţi să v<ă> daţi banii deplin în mîna slugii domnii mél<e>, ca să-i aduc<ă> cum (sic) mai curîndu şi făr<ă> de zăbav<ă> la vistiriia domnii mél<e>. Şi banii să vă-i daţi cu cusur, de ug<hi> 1 *cîte* bani 33, precum s-au dat şi-ntr-alţi timpi. *Astfel am scris domnia mea.*
1702 Ghen<arie> 1 *zile, anul* 7210 ».

nr. 187

F. 73. v. 1705 « Iuni 4 *zile, anul* 7213, au ișit patru sute de salaori şi 50 dă car<e>. Și au ișit pă seaama a tréia de un ug<hi>, un ortu, cu zeciual<ă> cu tot ».

nr. 188

F. 74 « *Face* bogasie 24 <a> *cîte* bani 145, *face* tl. 26—22. *Face* aba coţi 992, <a> *cîte* bani 22, *face* tl. 163 <și> *jumătate* 24. *Face* tl. 269 <și> *jumătate* 45 ».

nr. 189

« Datu-s-au la paici după a lor obicéi, pentru cheltuiala leaginilor, ug<hi> 10. La 6 paici şi la un mataragiu și la 2 paici ai coconilor, de paşte, pentru tuzluci[1] *şi* vănări ug<hi> 12 <și> *jumătate* 33, după obicéiu. La spoitorii ce spoescu vas<e>le de cuhnii, dă paște, după obicéi, ug<hi> 15. La 5 dărvari dă la povodnici şi la un goniiariu, aba de om *cîte* coţi 16, *face* coţi 96. La mrejari s-au dat pentru treaba mrejilor sfoar<ă> supţire, păpuşi 400 *şi* sfoar<ă> groas<ă> păpuşi 100, păpușa <a> *cîte* bani 3 *face* bani.......... *şi* funiceale 40 <a> *cîte* bani 3 *şi* hieru oc<a> 3 <a> *cîte* bani 25, *face în total* tl. 12 <și> *jumătate* 33, pentru doao mreji să s<ă> fac<ă>. O fotă de mătase şi tulpan, coţi 12, ce s<ă> dă la vl<ă>d<i>ca în zioa de joi mari. La 10 păscari domnești, 2 de la Cîrstinești, 2 de la Floreşti şi 6 *de la* Tînganu, de om *cîte* aba 1 *face* abale 10, coţi 160[2]. La pehlivani cînd joacă, 1 postav șaiu dar dă la domnie, *şi* tl. »

nr. 190

F. 74. v. « 15 grădinari de la Tîrgovişte, aba de om *cîte* coţi 16, *face* coţi 208. Dărvarii de la povodnici: Mușat văt<af> aba *cîte* coţi 16, Vișan, Neagul, Milea, Radul, Stroe, *face* coţi 96. — 10 pescari domnești, însă 2 de la Cîrstiinești și 2 de la Florești și 6 de la Tîngan<ul>, de om aba una »[3].

---

[1] Un fel de ghetre de aba, încheiate în partea dinapoi, peste ciorapi.
[2] Adăugat ulterior: « coţi 160 ».
[3] Întreaga frază tăiată cu 2 linii. Se află și la folio 74 recto, la urmă. După totalul de 208 coţi, înseamnă că au fost 13 grădinari la Tîrgoviște și nu 15 cîţi sunt arătaţi în text.

nr. 191

F. 75 « Rînduiala carălor dă dărvari car<e> car<ă> maldăr la povodnici
1696 domneştii, cum arat<ă> în jos anum<e>; mai 18 *zile, anul* 7204: 6 car<e> <a> *cîte* lei 2 <şi> *jumătate face* tl. 15; 1 car la apărie, tl. 2[1]. 12 boi la car<e> 6, boul *cîte* tl. 7 <şi> *jumătate, face* tl. 90[2] 6 coas<e> <a> *cîte* bani 66, *face* tl. 3 *face în total* tl. 108 »[3].

nr. 192

1696 « Deche<mbrie> 25 *zile, anul* 7205. — 320 coţi dă aba ce sînt dă s<ă> dă la 20 dă ţigani dărvari *şi* măturari, acum dă crăciun, dă ţigan *cîte* coţi 16, *face* coţi 320 ».

nr. 193

F. 75. v. « Rînduiala ci iast<e> obiceiul or<ă>şanilor dă la oraş dă dau pre anu cojoc la vezitii şi la comişăi, sep<tembrie> 25 *zile*, să li s<ă> prinz<ă> în
1696 seaam<ă> la birul de *sfîntul* Gheorghii, *anul* 7205. Dau la vezitii dă la *marele* pit<ar>, cojocea 45 şi la comişăii dă la *marele* com<is>, cojoci 35 ».

nr. 194

F. 76 « Rînduial<a> de caftanel<e> şi de tafta şi tulpanul ce s<ă> dau în
1697 zioa de paşti şi de crăciun pre la boiar<i> zvolearnici, dup<ă> obicéi, ap<rilie> 7 *zile, anul* 7205.

Un caf<tan> la *marele* spăt<ar> *de* tl. 50.
Un caf<tan> la *marele* post<elnic> *de* tl. 50.
Un caf<tan> la marele păh<arnic> *de* tl. 30 *şi* taft<ă> coţi 6.
Un caf<tan> la *marele* stol<nic> *de* tl. 30 *şi* taft<ă> coţi 6.
Un caf<tan> la *marele* cup<ar> *de* tl. 25 *şi* taft<ă> coţi 6.
Un caf<tan> la Ianachi cluce<r> *de* tl. 20 *şi* taft<ă> coţi 6.
Un caf<tan> la *marele* şuf<a>ri *de* tl. 20 *şi* taft<ă> coţi 6.
Un caf<tan> la Dumitraşco stol<nic>, tl. 15 *şi* taft<ă> coţi 6.
Un caf<tan> la Pătru stol<nic>, tl. 15 *şi* taft<ă> coţi 6.
Un caf<tan> la Alixandru stol<nic>, tl. 15 *şi* taft<ă> coţi 6.

Trei pah<arnici> de credinţă, taf<tă> coţi 18 *şi* tulpan coţi 20 *şi* pînză, coţi 6.

Trei féte despre doamna, taft<ă> coţi 18 *şi* tulpan coţi 6 *şi* pînză coţi 4[4].

Patru trîmbitaşi nemţeşti, taf<tă> coţi 12. Şase trîmbitaşi ungureşti, taf<tă> coţi 19 ».

« *A citit marele* log<o>f<ăt> »[5]

---

[1] Întreaga frază tăiată cu o linie.
[2] În text e trecută cifra « 84 » taleri înconjurată cu un cerc, alături se află cifra. 90 care arată rezultatul corect, transcris mai sus în textul de faţă.
[3] Totalul de 108 tl. nu cuprinde cei 2 tl. de la « 1 car la apărie ».
[4] *Ms*. 5389, folio 51 recto, este « coţi 14 ».
[5] Întregul text barat cu două linii.

nr. 195

F. 76. v. **« Foiță de vezitii domneștii car<e> s-au așăzat în vistirii, anum<e> cum scrie**
1694 **în jos. Noem<brie> 2 *zile, anul* 7203 »**

« Rad văt<af>, Dobre Tătarul *și fratele lui* Stoica Săpunariu mort [1]; Hrizea *și fratele lui* mort [1]; Dimiian Moldoveanul mort [1], Dumitru Braș<o>veanul *și fratele lui* Dumitru Cîrnat *și fratele lui* Leca *și ginerele lui* Iacov Mitre, fugit [1]; Negul, mort [1]; Dobre Cîrlig, mort [1]; Dumitrașco Juribiți *și fratele lui;* Irimia Morariul *și fratele lui* Stoica *și fratele lui* Necșul; Stancul *și fratele lui* Vlad<u>l; Ioneț<ă> *și fratele lui* Fiera; Rad<u>l Berbece *și fiul lui din* Buc<u>rești; Dobre *și fratele lui din* Tud<u>rești; Toader *și fratele lui* Vlad<u>l *din* București; Drag<o>mir *și fratele lui* Nistor; Cinciul *și fratele lui*; Dobre *și fratele lui din* Corota; Dobromir *și fratele lui din* Mog<o>șoaia; Vlad<u>l *din* Bogăteștii; Pătru *și fiul lui din* Bogătești; Mușat *<din>* Bogotești; Ianach<e> *și fratele lui, din* Popești; Iarciul *și fratele lui de acolo;* Tudor *și fratele lui, de acolo;* Drăgan *și fratele lui din* Căsob; Neagoe Bubonoiul; Anghiuni *și fratele lui de acolo;* Costandin *de acolo;* Pătru Mocan<u>lu *și fratele lui;* Cîrstea *și fiul lui* Văsiiu *din* Mihăești; Drăghici *și fratele lui, de acolo;* Stan *de acolo;* Crăciun *din* Tohani; Cernica; Martin *și fiul lui;* Pătru căm<ă>raș<u>lu de fier; Lazăr *și fiul lui din* Beneasa; Hăta *și fratele lui* Dumitrașco; Rad<u>l Moträgan *și fiul lui;* Dumitrașco văt<af> de leg<ă>rari. *Face* liude, 46 » [2].

nr. 196

F. 77 **« Comișei domnești carii sînt de paza curții, la grajdu și carii pe und<e> se află**
1700 **șezători; ce s-au aflat la marte 16, *zile, anul* 7208**

Cîrstea văt<af> *și fiul lui, din* Tohan; Dușman *din* Tohan; Danu *de acolo;* Stoica *și* Gheorghie *de acolo;* Nacul *de acolo și* Albul *din* Fințești; Stan *și* Stanciul *din* Fințești; Cozma *din* Ruși *și fratele lui* Bala *din* Ruși e (sic) Radul *din* Hotani; Udrea *și* Copos<u> *din* Ruși; Stoica *și fratele lui* Danu *din* Ruși; Miclea *din* Scăiani *și* Radul *din* Dîrza; Stanciul *și fratele lui* Stan *din* Scăiani; Petco *și* Vladul *din* Scăiani; Dumitrașco *din* Dîrza *și* Oprea *din* Scăiani; Bogdan *și* Necula *din* Dîrza, Ivan *și fratele lui* Radul *din* Dîrza; Anghel *și fratele lui* Bratul *din* Dîrza; Lupul e Ivan *de acolo* ».

« Biglarii: Rad<u>l, Ivan, Ion, Necula, Rusinu, Neagul. *Face* liud<e> » 6.

« Dărvarii: Vlaicul, Staico, Dumitrașco, Hira, Stanu, Vasilie. *Face* liud<e> 6 ».

F. 77. v. « Nedelco *de acolo și* Voico *din* Buc<u>rești; Manea *și fratele lui din* Cocani; Radul *și* Barbul *de acolo;* Pătrașco *de acolo și fiul lui și* Drume *din* Buc<u>rești; Mihai *și* Oprea *de acolo;* Stănil<ă> *și* Oprea *de acolo;*

[1] Deasupra rîndului.
[2] Întregul text tăiat cu mai multe linii.

Drăgaică *şi fratele lui, de acolo;* Sântoader *şi fratele lui, de acolo;* Neagoe *din* Buc<u>reşti *şi* Vasilià *din* Cocani; Vladul *şi fratele lui, din* Buc<u>reşti; Neagul *şi* Staicul şi fratele lui, din Buc<u>reşti; Stepan *din* Călugăréni *şi* Manea *din* Bucureşti; Bratul *din* Dîrza *şi* Vasilii *din* Buc<u>reşti; Gherghe Surdul den Buc<u>reşti *şi* Frîncul *din* Dîrza ».

F. 78

nr. 197

1702

« Hrisoavele de m<i>la ci li să dă pre la mănăstirile den Ţara Turcească şi de la S<ve>tagorea care iau pre ani, după cum scriu în jos, anume, ghen<arie> 30 *zile, anul* 7210 [1]

Un hrisov al sfi<n>tii mănăstiri Vatopedi, bani 20000 şi ostenitorilor bani 1000.

Un hrisov dă la o mănăstire dă la Sv<et>agora, hramul *sfîntul* Ioan Botezătoriu, bani 8000.

Un hrisov dă la o mănăstire Capinul, hramul *sfîntul* Necolae, bani 3000 *şi* ostenitorilor, bani 1000.

Un hrisov ce iaste făcut de Şismon Crai, bani 6000 şi ostenitorilor, bani 500.

Un hrisov a mănăstirii Prisuii [2] bani 4000 şi ostenitorilor, bani 300.

Un hrisov al mănăstirii Pandocrator bani 3000 şi ostenitorilor, bani 300.

Un hrisov al mănăstirii *sfîntul* Ion Răschi [3] bani 7000 şi ostenitorilor, bani 1333.

Un hrisov al mănăstirii ce să numeşte Patmul, bani 4000 şi ostenitorilor, bani 1000.

Un hrisov dă la o mănăstire den Ţara Grecească, dă la Pogoiani, Adormirea Précistii, bani 3000.

Un hrisov dă la o mănăstire dă la Anadol, ce să chiam<ă> Sumela, Adormirea Précistii, bani 12000.

F. 78. v. Un hrisov dă la o mănăstire Brodeţ den tîrgul ce să chiamă Policeanii, între Arghirocastro, făcută dă Pogonat împărat, hramul *Schimbarea la faţă,* însă pre an bani 9000 şi ostenitorilor, bani 1000.

Un hrisov ce s-au făcut unui vlădică pre num<e> Nictarie Sîrbu, ca s<ă> vie al treilea anu odată, să ia m<i>lă bani 6000 şi ostenitorilor, bani 1800, făcut iaste hrisovul de la luna lui ghenarie 8 *zile*, cursul anilor, *anul* 7210.

Un hrisov dă la o mănăstire ce iast<e> în măgura Athonului, hramul *sfîntul* Mihail Sinadului [4], care sfîntu său cap [5] au izbăvit lăcustel<e>, pre an bani 6000 şi ostenitorilor, bani 600 [6].

---

[1] Titlul scris cu cerneală roşie.
[2] « Prisusi » în *ms.* 5389, f. 52 r.
[3] « Pr<o>roc » în *ms.* 5389, f. 52 r.
[4] « Mihail Sinandschii » în *ms.* 5389, f. 52 v.
[5] « sfîntul său chip » în *ms.* 5389, f. 52 v.
[6] « bani 1000 » în *ms.* 5389, f. 52 v.

Mai 26 *zile, anul* 7210, s-au făcut un hrisov la o biséric<ă> ce s<e> numéşte Halchi, den Ostrovul Mării Albe, care iast<e> lîngă Ţarigrad, hramul adormirea Précestii, pre an bani 6000 şi ostenitorilor, bani 1000. Av<gust> 4 *zile, anul* 7211, un hrisov la o mănăstire ce să chiamă Proti, den ostrovul Mării Albe, hramul *Schimbarea la faţă* are miilă pre an tl. 100 şi viitorilor de acolo tl. 7 <şi> *jumătate*.

Un hrisov la o mănăstire dă la Ianina cé s<e> ḑzice la Ostrov, hramul *Schimbarea la faţă* bani 3000 şi viitorilor, bani 300.

Un hrisov ce să chiam<ă> Panaghiia Dorahanii [1] lîngă Ianina, hramul naşterea Précestii, bani 4000 şi viitorilor, bani 400.

F. 79 *Anul* 7214, noem<brie> 7, un hrisov dă la o măn<ă>stire ce s<ă> chiamă Mileşava, hramul înălţarea domnului şi spăsitoriul nostru Is<us> H<risto>s, unde răpaosă sf<î>ntul trup al *sfîntului* Savvei, bani 10.000 şi ostenitorilor bani 1000. Ispravnic Savva Ceauşul Spătărescu [2].

Anul 7214, un hrisov dă la o mănăstire Studeniţa, den Ţara Sîrbească bani 6000, viitorilor, bani 600. *Face* tl. 49 <şi> *jumătate. Anul* 7216, sipt<embrie> 8 *zile*, făcut-au măriia s<a> vod<ă>, mănăstirii Surpatil<e> să ia dil<a> jăcniţ<ă> ob<oroace> de grîu, pi an 150, cu hrisov ».

nr. 198

F. 79. v. **« Cartea dă vama cerăi *şi* a mierii**

Din mila lui Dumnezeu, Io Nicolae Alixandru voevod şi domn, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, boiarului domnii méle........ căruia i-am dat domniia me<a> vama cerăi în credinţă, ca să fie volnic cu această carte a domnii méle să aibă a ţinére vama cerăi în anul acesta însă muntele şi den apa Oltului încoace, den toat<ă> ţara domnii méle, să aibă a luaré vama de la tot omul cine ar tréce cu ceară, au cu miiare, au dencolo încoace, au dăncoaçe încolo, după obicéi, ori dă l<a> ce neguţător ar strînge miiare şi ceară şi ar vrea să o treac<ă> de aici den ţara domnii méle într-altă parte, măcar turcu să fie, au grec, au sîrbu, au arbănaş, au moldovean, au ungurean, au măcar ce neguţător ar fi, măcar să fie şi dă l<a> stupinele lor, de la toţi să aibă a luaré de but<e> cu miiare nescursă *cîte* tl. 1 şi oc<a> de cear<ă> *cîte* bani 2, după obicéi, cum s-au luat şi pîn<ă> acum. Iar pă care neguţ<ă>tor i-ar afla umblîndu cu meşteşuguri, ascunzînd vama domnească dă la unii ca aceia să fie volnic boiarul domnii méle să aibă a luaré vama îndoită şi să le fac<ă> şi certare. Ajişderea, poruncescu domniia mea şi voao tuturor schilérilor dup<ă> la schile şi voao tuturor vameşilor după la vaduri şi căpitanilor dup<ă> margine, pă unde să va întîmpla a ven<i> niscai neguţ<ă>tori cu povară dă ceară sau cu buţi dă miiare nescursă şi ar vrea să treacă într-alte ţări şi nu vor avea răvăşalele boiarului domnii méle dă plat<ă>, sau dă va fi avînd şi răvăşale dă plat<ă>, pă cît le va scrie răvăşalele, să-i lăsaţi să treacă cu pace, iar cît ar tréce mai mult şi ar fi neplătită, să-i apucaţi să-şi

[1] « Dorohai » în *ms.* 5389, f. 52 v.
[2] Adăugat între rîndurile textului.

plătească fiiștecare vama, dup<ă> obicéi. Iar unde s-ar întîmpla niscai silnici să stea împotriv<ă> a nu-și da vama, au turcu, au oricine ar fi, pă toți să-i apucați să-și dea vama dăplin, făr<ă> dă voia lor, că ori pă la ce vamă s-ar întîmpla a tréce niscai neguț<ă>tori cu miiare au cu cear<ă> și nu ar fi vama plătită, aceia să știe că vor plăti dă la casile lor toat<ă> paguba ce va fi. Drept acéia poruncescu domniia mea și voao tuturor schi lérilor dup<ă> la schile, ori pă la a cui schilă s-ar întîmpla a tréce ceară dăn Țara Ungurească încoace, să aveți a-i lăsaré să treac<ă> făr<ă> vamă. Căci că vama cerăi iaste vîndută osebi. Într-alt chip să nu fie. *Și ispravnic*
1727 *însăși spusa domniei mele*. Ghen<arie> 6 *zile*, *anul* 7235 ».

nr. 199

F. 80 « *Anul* **7204. mai 18** *zile*, **Socoteal<a> ce s-au făcut părintelui eg<u>menului**
1696 **de la Slobozia lui Ianache cu sloboziianii de acol<o> pentru multe gîlcevi ce era întru dînșii, cum scrie în jos anume**

Mergîndu eg<u>men cu sloboziiani<i> înainte<a> mării sal<e> domnu nostru Io Costandin Voevod cu pîr<ă> și cu mult<ă> gîlceav<ă>, deci măriia s<a> ne-au dat pre noi acești 14 boiar<i> cari sîntem iscăliți în foiț<a> de soc<o>teaal<ă>, ca să le luom seaam<a> pre amărunt de toate ce vor avea între dînșii. Și ne-am strînsu toți la un loc, slujitori den sus și den jos, împreun<ă> cu dumnealui Costandin Cior<o>gîrleanul *mare* cluce<r> *și* Radul spăt<ar> fiul Coloțe<i> *din* Doicești *și* jupîn Arion *din* varoș Floci *și* Udrea Doicescul *și* Dumitrașco Doicescul *și* Dumitran căp<itanul> *și* Petco pîrcălab *din* Bădéni *și* Leca căpit<an> *din* Poian<a> *și* Cazan iuz<bașa> *de acolo și* Necula *din* Periiați *și* Stoica *din* Poian<a> *și* Albul *din* Ivănești *și* Vladul *din* Cosombești *și* Serafim Călugărul *din* Bucu *și* Voicil<ă> gram<atic> *din* Cosămbești.

Jeluit-au sătenii cum că dă eg<u>men den măn<ă>stire, oamenilor domnești și împărătești, pîine, orz, unt, miiare și de alte bucate mîncătoare și au fostu luîndu bani de la săténi; deci noi am socotit acéstea toate să dea săténi<i>, iar eg<u>men să nu s<ă> améstece nimic.

Iar pentru vin și pentru rachiu carii vor bea oamenii domniști și împăr<ă>tești să l<e> dea iar sătenii de la dînșii. Iar călugărul iar să nu s<ă> améstece nimic la acéstea. Nici să fie volnici sătenii a vinde nici vin, nici rachiu, pentru că așa scriu și cărțil<e> altor domni, să vînză numai eg<u>menu<l> iar satul să nu vînză, numai cît vin vor bea călătorii ce umblă cu alte treb<i> împăr<ă>tești, sá aibe a le daré eg<u>men vad<ra> *cîte* bani 33, măcar de s-ar vinde cît de scumpu.

F. 80. v. Iar pentru pîrcălab, să pue eg<u>men rumîn să le fie pîrcălab, iar nu țigan.

Iar pentru pod ziser<ă> sătenii cum că au și ei jum<ă>tate cu eg<u>menul. Deci noi am întrebat oamen<i> buni și den sus și den jos și așa au mărturisit că au rămas să fii iar pre seaam<a> eg<u>menului, că nici în cărțile domnești nu scrii să fii avut sătenii parte.

Iar pentru dăjdil<e> satului ce au fost cisluindu eg<u>menul mai nainte vrém<e>, de acum înainte să nu-i mai cisluiască eg<u>men<ul>, ce să s<ă> cisluiască ei dentru dînșii, cum vor ști ei.

Iar pentru lucrul ce au fost lucrînd sătênii la mănăstir<e> mai denainte vrém<e>, mai mult la hristoavel<e> părintelui nu scrii, anume cîte zil<e> să lucréz<e>, numai ce-i scriu cărţil<e> domneşti de poruncă, ca s<ă> fii de posluşaniia mănăstirii şi s<ă> lucréz<e>; făr<ă> de cît s-au găsit o carte
1637 a răposatului Matei Vod<ă> de scrie să lucréz<e> numai trei zil<e>, mai mult nu, de scrii *anul* 7145, ap<rilie> 2 *zile*, care s-au găsit la mîna sătênilor. Iar eg<u>men zise cum că au găsit de la pop<a> Nastasie, den zilel<e> Ducăi Vod<ă>, de au lucrat 5 zil<e>. Iar porunca mării sal<e> lui Vod<ă> aşa au poruncit să lucréze numai acéle 3 zil<e>, precum scrie în carte<a> lui Matei Vod<ă>, mai mult să nu lucréze.

Iar pentru dijmă precum iau alţi boiari *şi* alte măn<ă>stiri, aşa să ia şi aceasta.

Iar pentru mori, cînd se vor strica, să aibă a le dirége sătênii şi a le lucra pre cum le-au lucrat şi mai denainte vrém<e>.

F. 81 Deci noi aceşti 14 boiari carii am fost aici socotitori şi judecători împreun<ă> cu dumnealui Costandin *mare* cluce<r> carii au fost tremis de măriia s<a> domnu nostru Io Costandin Băsărabă Voivod, cà să judecăm şi să-i aşezăm, aşa am socotit şi am aşezat cu sufletil<e> noastre şi cu direptate, pre cum scrii în foae anum<e> ».

« *A citit marele* logofăt ».

nr. 200

F. 81. v. « Adetul vămii scalii de la Cîinéni de povărăle şi de bucatel<e> ce s<e> trec pren scal<ă>, de ce marfă cîte cît iaste să s<ă> ia vam<a>, care
1675-1676 s-au scos după catastih schilii de la Duca Vod<ă> la *anul* 7184 şi povara
şi 1691 direaptă de oc<a> 125; ghe<arie> 1 *zile*, *anul* 7199.

Povara de agem, bani 266; povara de şofran, bani 1000; povara de Ţarigrad, bani 250; povara de Odriiu, bani 250; povara de Brusa bani 266; povara de Sofia bani 140; povara de Tîrnova, bani 166; povara de piperiu bani 333; povara de saftiiane bani 166; povara de meşăni, bani 120; povara de postav supţire, bani 333; povara de pos<tav> fel<en>d<reş> *şi* brecleş — bani 266; povara de sîngeapi, bani 333; povara de bumbac prost, bani
F. 82 140; coropca de samuri, bani 1600; povara de orez, bani 80; povara de lămîi, bani 80; povara de smochine, bani 80; povara de chivere, bani 133; povara de lînă, bani 50; povara de in *şi* cînep<ă> bani 25; povara de sfoar<ă>, bani 33; povara de strîmturi, bani 166; de un fer lat de plug, bani 2; povara de grîu, bani 6; povara de meiu, bani 4; povara de vin, bani 12; de cal de cumpărat, bani 25; de un bou mare, bani 6; de o vac<ă>, bani 4; de oae, bani 2; şi poclonul vameşilor, de turmă, 1 mel; de rîmători car<e> vin în ţar<ă> la păşun<e>, bani 4; de rîmători gras, bani 6; şi poclonul vameşilor, de turmă, un burlincu, însă la 100 de sfi<ni>; povar<a> de procoviţ<e> bani 60; povara de mazăre, bani 6; povara de oştreanguri bani 25; povara de piei de miel, bani 200; de omul calar<e> bani 2; de omul pedestru, bani 1; povara de Veneţiia, bani 333; povara de arnici, bani 168; povara de Rumel<e>, bani 168; povara de beate, bani 120; de un jder sau vulpe,

bani 6; povara de argint viu, bani 333; povara de plumbu, bani 120 [1]; povara de undelemnu, bani 150; de un cop de rachiu, bani 2; de un
F 82.. v. cop de uleiu, bani 1; de un lup, bani 4; povara erbi de dohtorii, bani 140; povara de roşcove, bani 80; povara de oţel, bani 50 [2]; povara de săpun, bani 40; povara de brînză, bani 40; povara de tutun *şi* lulél<e>, bani 80; povara de aba, bani 133; povara de caplamal<e>, bani 200; povara de pietre chihrebar, bani 266; povara de stafide, bani 80; povara de scumpie, bani 12; povara de miiar<e>, bani 30; butea de vin, bani 80; de o coas<ă>, bani 1; povara de tămîe, bani 266; povara de morun, bani 50; povara de péşte, bani 25; de un procov, bani 20; de un rîsu, bani 40; de cal turcescu, bani 133; povar<a> de cuţite, bani 120; povara de văpsél<e>, bani 80; povara de anason, bani 55; oc<a> de cear<ă>, bani 2; povara de seu, bani 40; ferdela de grîu, bani 1 [3]; de o vidră, bani 8 [4]; de 2 sécer<e>, bani 1; de doi dihori, bani 1 »

A citit marele logofăt. »

nr. 201

F. 83. v. « Mă<nă>stirea Rîncăciovul. Mil<ă> dă sar<e> ce au făcut măriia sa Costandin Vod<ă> să-şi ia 300 dă bolovani dă sare de la ocniţ<a> *de la*
1700 Tîrgovişte, oct<ombrie> 26 *zile, anul* 7209.

Din mila lui Dumnezeu Io Constantin voevod şi domn al Ţării Romîneşti, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, sfintii şi dumnezeeştii mănăstirii Rîncăciovul *din judeţul* Muşcel, unde este hramul *Înfăţişarea în biserică a Născătoarei de Dumnezeu* şi părintelui Onofrie eg<umen> şi altor căl<u>găraşi car<e> să află lăcuitor<i> acolo, ca să fie sfintii mănăstiri mil<ă> dă l<a> domniia mea 300 dă bolovani dă saré dă l<a> ocniţ<a> cea mic<ă> dă lîngă Tîrgovişte. Să ia această sare pe ani la vrem<ea> cînd iau şi alte mănăstiri merticil<e> lor. Păntru că fiindu această mănăstire sarac<ă> şi foarte lipsit<ă>, ne avîndu nici un ajutor dă nici o parté, făcu-tu-i-am această mil<ă> ce scrie mai sus ca s<ă> fie mănăstirii dă ajutor şi dă-ntărir<e> şi părinţilor căl<u>gări dă hran<ă> şi dăn-brăcămint<e>; iar domniia mea şi răposaţilor părinţilor domnii mel<e> vecinică pomenire. Aşijder<ea>, porăncescu voaă căm<ă>raşilor dăn Mal Ocniţ<ă>, să aveţi a da această saré, în toţi anii, la vrem<e> şi şi-o rădice egumenul să o duc<ă> să o vînză unde va putea, numai să aveţi a dare sar<e> bun<ă>. *Altfel să nu fie. Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

Oct<ombrie> 26 *zile.* »

nr. 202

F. 84 « *Anul* 7205, adeturile măn<ă>stirilor şi ale beséricilor domneşti, păntru hramurile praznicilor ci li să dă bani şi ceară, făclii, milă de la
1696-1697 domnie, după obicéiu.

---

[1] În *ms.* 5389, folio 55 recto scrie « 20 bani » pentru o povară de plumb.

[2] « povara de oţet » în *ms.* 5389, folio 55 verso.

[3] « baniţa de grîu » în *ms.* 5389, folio, 56 recto.

[4] « bani 20 », *ibidem*.

La besérica domnească *din* București, hramul *Bunavestirea a Născătoarei de Dumnezeu*, ug<hi> 4.

La besérica doamnii hramul *Tăierea cinstitului cap*, cear<ă> oc<a> 4 și ug<hi> 4.

La besériica domnească de la Tîrgoviști, hramul *Adormirea Născătoarei de Dumnezeu* cear<ă> făc<lii> oc<a> 4 *și* ug<hi> 4 și la bobotează, făclii cear<ă> oc<a> 4 și la paște, făclii cear<ă> oc<a> 4, după obicéi.

La Vihorîta, hramul *sfîntul* Gheorghe, cear<ă> făc<lii> oc<a> 2, bani ug<hi> 3 *și* la sîntă Măriia Mic<ă> iar așa.

La măn<ă>stirea de călugăriți *din* Bărbăteștii, cear<ă> oc<a> 2 *și* bani ug<hi> 2, hramul *sfîntul* Ilie proroc<ul>.

La Rîncăciov, călugăritile, hram *Înălțarea* cear<ă> oc<a> 2 *și* bani ug<hi> 2 *și* grîu ob<oroace> *mari* 20.

La Arhiimăndritul, hram *sfinții* Petru *și* Pavlu, cear<ă> oc<a> 4 *și* bani ug<hi> 4.

F. 84. v. La măn<ă>stirea la Turbați, călugăritile, hram *Nașterea sfintei Născătoare de Dumnezeu* cear<ă> oc<a> 2 *și* bani ug<hi> 4.

La *sfîntul* Gheorghi cel Vechiiu, hram *sfîntul* Gheorghi, cear<ă> oc<a> 3, *și* bani ug<hi> 2.

La besérica domnii *din* Tîrgoviști, hram *Schimbarea la față*, cear<ă> oc<a> 3 *și* bani ug<hi> 4.

La Tânganul, măn<ă>stirea hram la *Întîmpinarea domnului* cear<ă> oc<a> 3, bani ug<hi> 4.

La Plumbuita, hramul *Naşterea sfîntului Ion Botezătorul*, cear<ă> oc<a> 10 *și* bani ug<hi> 4 *și* pite 300 *și* vin, vedre 30. S-au făcut rînduiala den venăriciul domnescu vedre 500 și acesta l-au scos. »[1]

« Măn<ă>stirea Ostrovul und<e> să prăznuiaște sfintul hram al nașterăi Prea sfintii Născătoaré de Dumnezeu, dăn găleat<a> *din* Vîlcea, grîu mal oc<a> 200 și vin<ă>rici *din* dealul Rîmnicului, *din* Vîlcea, vin véd<re> 200 *și de la marea* Ocnă, sare, bol<o>vani 500 *și de la* vist<ie>rie, la paști, bani gata ug<hi> 10 ».

nr. 203

F. 85 1700 ‹ *Anul* 7209, oct<ombrie> 14 *zile*, den porunca mări<i> sal<e> lui Costandin vod<ă>, făcutu-s-au mil<ă>, să s<ă> de *de la* visterii, la sfînta bisérică dă la Tîrgoviște, unde se prăznuiaște hram Sfînta Viner<i>, să li s<ă> dea la vinerea mare, de an *cîte* ug<hi> 3 ».

nr. 204

1724 « *Anul* 7232, iul<ie> 20 *zile*, den porunca mării sale luminatului domnului nostru Io Nicolae Alixandru voevod, făcut-au măriia sa milă, să s<ă> dea de la visterie, în toți aii, la bisérica *de la* Gorgan, de aici, den București, unde iaste hramul *sfîntului* Ilie proroc, ceară oc<a> 2 *și* bani ug<hi> 2. »

---

[1] Întregul text de la începutul paragrafului, tăiat cu două linii.

nr. 205

1724 « *Anul* 7232, iul<ie> 20 *zile*, din porunca mării sale luminatului domnului nostru Io Nicolae Alixandru v<oe>v<o>d, făcut-au măriia sa milă, să s<ă> dea de la visterie, în toţi anii, la bisérica Gorgănelul, den mahalao mitropolii, de aici den Bucureşti, unde iaste hramul *sfîntului* Ilie proroc, ceară oc<a> 2, bani ug<hi> 2 ».

/

nr. 206

F. 85. v. « *Anul* 7203. Maslul mării sal<e> lui vod<ă>, la joi mari, cui ce s<ă>
1694-1695 dă, la vlădica, ipiscup<i> *şi* egumeni, dup<ă> obicéiu, cum scrii în jos anum<e>.

Părintel<e> vlădica, 1 măhram<ă> de sîrmă *de* tl.3. — 4 episcupi, 4 măhrame cu fir *şi cîte* tl.2 <şi> *jumătate* — 7 egumin<i>, 7 măhrame de mijloc *şi cîte* tl.1 — Clisiarh domnescu, 1 măhramă *şi* tl.1. — 2 popi de la biséric<ă>, 2 măhrame *şi cîte* tl. *jumătate*. 1 pop<ă> de la biséric<a> Doamnei, 1 măhramă *şi* tl. *jumătate*. 2 diiaconi, 2 măhrame proaste *şi cîte* tl.1. — 2 diiaconi ai vlădicăi, 2 măhrame *şi cîte* tl.1. — 3 grămătici psalţi, *cîte* tl. *jumătate face* tl. 1 <şi> *jumătate*. 6 grăm<ă>tici mici, *cîte* ort 1, *face* tl.1 <şi> *jumătate* — 1 tulpan, coţi 10, la părintel<e> vlădic<a>, la umivenie cot *cîte* bani 40, *face* bani 40, *face* tl.3. — 1 fot<ă> de mătas<e> părintelui vlădică, *de* tl . 4. »

nr. 207

F. 86 **« Postavele ce să dau preoţilor *şi* grămăticilor de la biséri<ci>le domneşti din**
1729 **Tîrgovişte la sîntă Măriia Mare, dup<ă> obicéiu, avg<ust> 10 *zile*, *anul* 7237** [1]

La bisérica cea mare. 1 postav şai, la clisealiul. 1 postav fel<en>d<reş>, popii lui Socol, 1 post<av> fel<en>d<reş>, diiaconului Stoicăi. 1 post<av> fel<en>d<reş>, lui Dumitru grămăticul. 1 post<av> fel<en>d<reş> lui Iane grămăticul. 1 post<av> şift, la Mihai grămăticul. 1 post<av> şift lui Dumitru grămăticul. 1 post<av> şift lui Dumitru, fiul lui Apostol.

La bisérica Doamnei. 1 post<av> fel<en>d<reş>, popii Cîrstii. 1 post<av> fel<en>d<reş>, popii lui Ion. 1 post<av> fel<en>d<reş>, Radului grămăticul. 1 post<av> şift lui Manole grămătic.

La sfînta Vineri. 1 post<av> fel<en>d<reş> popii lui Gheorghie. 1 post<av> fel<en>d<reş>, popii lui Gheorghie. 1 post<av> şift lui Mihai grăm<ă>ticul. 1 post<av> şift lui Adam grăm<ă>ticul ».

nr. 208

F. 86. v. «Catastih de rînduial<a> găleţi<i> ce s-au pus în toate judéţel<e> pre satile de biru, să dea birnici<i>, afar<ă> den slujitori, ca s<ă> fie pentru chiltuial<a> jitniţei; ce s-au socotit să dea 1 ban *cîte* ug<hi> 12. Iar plăiaşi<i> şi satil<e> de drum, să dea pre jum<ă>tate. Iar Cîinénii *şi* Titeşti *şi* Grebleşti *şi* Boişoar<a>, ertaţi de tot. Şi poclon, den 10 bani, un ban. Ce
1696 au eşit la sep<tembrie> 1 *zile*, *anul* 7205 ».

---

[1] În *ms.* 5389 data este « av<gust> 10, *anul* 7232 ». Folio 57 verso.

nr. 209

« Catastih de rînduiala cînepii, ce s-au pus în toate judéțele, ce s<ă> dea cu toți, ne scutindu-s<e> nimini, numai afar<ă> den boiari mazîli; iar alalți să dea cu toți și afar<ă> den log<ofeți> *de* divan, fiiștecare sat cum scrii în catastih. Cine va da cînep<ă>, să dea de oc<ă> bani 3, să fie pentru chiriia dusului. Iar cine va da bani, să dea de oc<ă> *cîte* bani 20.
1696 Ce au eșit la sep<tembrie> 10 *zile, anul* 7205 ».

nr. 210

« Catastih de rînduial<a> vacilor și a oilor, ce s-au pus în toate judé-țel<e> să fie pentru chiltuial<a> slujirii, ce s-au socotit să dea cu toți, afar<ă> numai den boiari mazăl<i> *și* sut<a>și. Iar alalți să dea cu toți, nescu-tindu-s<e> neminea. Și să dea bani, iar nu vit<e>, de vac<ă> *cîte* tl. 5 și de oae, *cîte* tl. 1. Și poclonul, den 10 bani, un ban. Ce au eșit la sept<embrie>
1696 15 *zile, anul* 7205 ».

nr. 211

« Birul lui oct<ombrie>, de un ban *cîte* bani 266 ».

nr. 212

« Catastih de rînduial<a> miirii, ce s-au pus în toate judéțel<e> pre birnici, afar<ă> den slujitor<i>, ce s-au socotit să dea de un ban *cîte* ug<hi> 10. Iar plăiași și satil<e> de drum să dea pe jum<ă>tate. Iar Cîinénii *și* Titiști *și* Greblești *și* Boișoar<a>, ertați de tot. Și poclon, den 10 ban<i>, un ban.
1696 Ce au eșit la sep<tembrie> 25 *zile, anul* 7205 ».

nr. 213

« *Și* birul mierii, iar de un ban, *cîte* ug<hi> 10. »

nr. 214

F. 87. v. **« Vezitii domnești carii s-au așăzat cu porunca dum<nealui> *marele* vist<ier>, ap<rilie> 20 *zile, anul* 7218**

Dobromir văt<af> *și fratele lui* Dominec. Vișan *și fratele lui* Ghiorghie *din* Buc<u>rești. Dumitru Braș<o>vean *și fratele lui* Mihai *și* Ion *din* Sorești. Leca *și fratele lui* Vlad *din* Bogătești. Mihalcea *și fratele lui* Necula. Stoica *și fratele lui* Iordache. Stancu *și fratele lui* Albul. Fiera *și fratele lui* Radul, *fiul* Radului Berbecea. Ioan *și fratele lui* Dumitru. Nistor *și fratele lui* Lupul *din* Cioroi. Cincul *și fratele lui* Matei *din* Curota *și fratele lui* Miul *din* București. Bunea *și fratele lui* Galeși. Mușat *și fratele lui* Iordan *din* Trînșani. Iarciul *și fratele lui* Bucșă *din* Popești. Necula *și fratele lui* Matei *de acolo*. Cîrstea *și fratele lui* Stancul *și* Iane. Drăgan *și fratele lui din* Cosoba. Costandin *și fiul lui și nepotul lui* Ghioca. Pătru Mocan<u> și *fratele lui* Șărbu *și fratele lui* Matei. Văsii și *fratele lui* Stan *din* Cioc<ă>nești. Drăghici *și fratele lui* Stan *și fratele lui din* Popești. Crăciun *din* Tohan *și fratele lui*

Ion. Cernica *şi fratele lui* Nedelco *din* Trînşani. Martin *şi fiul lui* Stanciul *şi fratele lui* Nica. Manea *şi fratele lui* Stănimir. Marin *din* Obileşti *şi fratele lui* Armeancea. Pătru *şi fratele lui* Vintil<ă> *din* Finteşti. Manea *şi fratele lui* Stan *din* Călug<ă>rén<i>. Banciul *şi fratele lui* Lazăr. Anghionie *şi fratele lui* Raad<u>. Preda *şi fratele lui* Dumitru. Vlad *şi fratele lui* Dumitraşco. Ion *şi fratele lui* Boziian *din* Trînşani. Antonie *şi fratele lui* Dobre *din* Bucureşti. Toma *şi fratele lui* Stan *din* Fierăşti. Simion *şi fratele lui* Năstas<e> *din* Micşăneşti. Iane *şi fratele lui* Voico. Crăciun *din* Buc<u>reşti *şi fratele lui* Pătru. »

F. 88 « Bicilarii domneşti: Ivan, Raad<u>, Necula, Păun, Neagul *şi fratele lui* Andrei. Marin văt<af> de leg<ă>nari. »

« Dărvarii domneşti: Necula, Neagul, Vladu, Ghinea. Mihai, Dumitraşco ».

nr. 215

F. 88. v. **«Carte di părpărit** *din judeţul* **Buz<ău>** *şi* **Slam Râm<nic>**

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, boiarilor domnii méle *al doilea* spathar, ca să fie volnici cu carte domnii méle, să-şi ia părpăritul din *judeţul* Buzău *şi* din *judeţul* Slam Rîm<nic>, venitul diregătoriilor di la toţi cîţi plătescu vinărici domnescu. Însă di bute di vin, cîte bani 12 *şi* de berbeniţa de stejar *şi* de brad, cîte bani 6, după obiceiu, cum au luat şi mai dinainte, într-alţi timpi. Într-alt chip să nu fie, că aşa iaste porunca domnii méle. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

1730 Sept<embrie> 26 *zile, anul* 7239 »

nr. 216

F. 89 **« Comişei domneşti ce s-au aşăzat acum, cum scriu în jos anum<e>. iul<ie>**
1714 **1** *zile, anul* **7222**

Duşan *şi fiul lui* Stan *din* Tohani. Drăgulin *şi* Dan *de acolo.* Stan *şi fratele lui* Negoiţ<ă>, *din* Sibiciul. Nan *şi fratele lui* Iane *din* Tohani. Tudordor *din* Ruşi *şi fratele lui* Ion *din* Scăiani. Stoica *şi fratele lui* Dumitru *din* Chiojdu *şi* Lepădat *din* Ruşi *şi* Radul *din* Trestiiani. Novac *din* Lipiia. Iordache *din* Ruşi. Dumitraşco *şi* Costandin *din* Colibaşi. Gheorghe *şi* Drăgoi *de acolo* Radul *şi* Vasilie *din* Tohani. Ion *şi* Vlad *din* Călugăreni. Radul *şi fratele lui* Petre *din* Drajna. Pitco *şi fratele lui* Cărte *din* Dîrza. Bratul *şi fratele lui* Stan *de acolo.* Anghel *şi fratele lui* Bratul *de acolo.* Radul. Ivan *de acolo.* Negre *şi fratele lui* Raad<u> *de acolo.* Neculae *şi fratele lui* Vladu *din* Scăiani. Barbul *şi fratele lui* Vasilie *din* Cocan<i>. Nedelco *şi fiul lui* Ştefan *din* Dîrza. Mane *şi fratele lui* Dumitraşco *de acolo.* Dumitru *şi fratele lui* Stan *din* Dîrza. Radul *şi* Costandin *din* Cocan<i> Opre *din* Cocan<i> *şi* Stoica *din* Tohani. Nanul *şi* Vladul *din* Cocan<i>. Neagul <şi> *fratele lui* Stancul *din* Tîrg<ovişte>. Radul *din* Bileşti *şi* Friz *din* Clăteşti. Petre *din* Bucureşti *şi* Alixandru *de acolo.* Tănase *din* Călugăreni *şi* Negul

din Tohani. Florea *din* Căldurușani *și* Călin *din* Dîrza. Ion *din* Lipiia *și* Preda *din* Călugăreni. Albul *și fratele lui* Dan *din* Bîrlog. *Face* cruci 33, liude 66 ».

nr. 217

F. 89. v. 1714

« Vizitiie domnești ce s-au așăzat la visterii cum scrieu în jos anume. Iul<ie> 1 *zile, anul* 722<2>

Drăghici v<ă>t<af> *și fratele lui* Miștat [1] *din* București. Vișan *din* București. Gheorghe *de acolo*. Dumitru Braș<o>veanul *din* București. Mihai *din* Sorești. Leca *din* București *și* Vladul *din* Bogătești. Mihalce *din* Fințești *și* Manea *din* Popiști. Stoica *și fratele lui* Iordaca *din* Bu<cu>rești. Stancul *și fratele lui* Albul *din* București. Hera *și fratele lui* Radul *din* Plătărești. Radul *și fratele lui* Stan *de acolo*. Dumitru *și fratele lui* Dumitru *din* Plătărești. Nistor *din* Plătărești *și* Lupul *din* Cioroiul. Cincul *și fratele lui* Istrate *din* Mălăeștii. Matei *din* Coruta *și fratele lui* Dragotă *de acolo* Radul *din* Călugăreni *și* Dumitru *de acolo*. Mușat *din* Bogătești *și* Iordachi *din* Cioroiul. Ivan *și fratele lui* Bucșă, *din* Popeștii. Matei *din* Cosoba, Tudor *de acolo*. Cîrti *din* Plătărești, [Stancul], Stancul *de acolo*. Drăgan *și fratele lui* Stan *din* Cosoba. Costandin <și> *fiul lui* Radul *de acolo*. Petre *și fratele* <lui> Drăgușin *de acolo*. Șărban *din* Cosoba *și* Matei *din* Văcărești. Văsiiu <și> *fiul lui* Pătrașco *din* Mihăești. Radul *din* Cosoba, Dumic *de acolo*. Stan *și fratele lui* Stroe *din* Popești. Crăciun *din* București, Ion *de acolo*. Cernica *din* București. Nedelco *din* Ciorani. Martin *și fiul lui* Neagul *din* Plătărești. Stanciul *din* Cătălui *și* Stan *din* Călugăreni. Manea *și fratele lui* Defta *din* București. Armeance *și fiul lui* Tudor *din* Herăști. Pătru *din* București. Vintilă *din* Fințești. Neacșul *și fratele lui* Toader *din* Vasilați. Banciul *din* Dragomireștii *și* Dragotă *din* Mălăești. Angonie *din* Cosoba, Radul *de acolo*. Preda *din* Prosanic *și* Mitre *din* Rînșani. Vladul *din* Lămotești, Dumitrașco *de acolo*. Ion *din* Cioroiul *și* Buzuian *din* Rînșani. Dragomir *din* Bărțești *și* Dobre *din* București. Stan *și fiul lui* Crăciun, *din* Vasilați. Simion *și fratele lui* Năstase *din* Micșănești. Iane *din* Luica *și* Voico *din* Greci. Crăciun *din* București *și* Pătru *din* Bălțești. *Face* cruci 43, liude 86 ».

nr. 218

F. 90

« Carte de gărdurărit [2]

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domnii méle anume .... ca s<ă> fie volnici cu această carte a domnii méle, să umble să caute slujba gărdurăritului *din județul* Saac, pre cum s-au căutat și pînă acum .... » [3].

[1] De fapt: Mușat.
[2] Cu cerneală roșie. Intregul text tăiat cu mai multe linii.
[3] Restul filei, fără text.

F. 90. v.

nr. 219

1694-1695

« *Anul* **7203. Darul șoimariului la purces lui, cum scrie în jos anume**

La Geagărgi baș<a>, tl. 150. La Dogangi baș<a>, tl. 100. și 1 pos<tav>, 1 atlaz, 1 pacea de samur *de* tl. 60. La 7 șoimi ce nu-i ia, *cîte* tl. 5, *face* tl. 35. La 9 oameni ce duc șoimii, *cîte* tl. 5, *face* tl. 45. La 4 oameni ai lui, 4 post<ave> feléndreș. Pentru buzdugan ce aduc mării sal<e> lui vod<ă>, tl. 50. »

F. 91

nr. 220

1696

« *Anul* **7204. iun<ie> 17. Darul șoimariului ce i să dă dup<ă> obicéi la purcesul lui, ce s-au dat deu berul casapbașei, cum scrie în jos anume**

150 tl., s-au dat lui Geacărgi baș<a>. 100 tl., s-au dat lui Dogangi bașa. 30 tl., 1 pos<tav>, 1 atlaz iar lui Dogangi baș<a>. 60 tl., 1 pacea de samur iar lui Dogangi baș<a>. 60 tl., pentru 12 șoimi ce nu i-au luat, șoimul *cîte* tl. 5 — 45 tl., la 9 oamen<i> ce duc șoimii, de om *cîte* tl. 5.—50 tl., pentru buzdugan ce au adus mării sal<e> lui vod<ă>. — 40 tl., la 4 post<ave> felend<reș> ce s-au dat la 4 oameni ai șoimariului. *Face* tl. 535 ».

F. 91. v.

nr. 221

1695

« *Anul* **7204 noem<brie> 9. Riudulal<a> banilor ce s-au dat de la vistierie pentru lucrul viilor domnești de la Pitești peste an, cum scrie în jos anume. Fev<ruarie> 12** ***zile*** [1]

10 tl., s-au dat la Martin ispravnicul pentru să fac<ă> haraci de vie. — 40 tl., s-au dat la Martin și la Arsenie pentru butășit viilor, *de la marele* vistiar [2]. — 80 tl., s-au dat lui Arsenie ispravnic pentru lucrul viilor de prim<ă>vară, *din* banii aprozelor celor fugiți, ce li s-au luat bucatil<e>. — 70 tl., s-au dat la Martinu ispravnicul pentru lucrul viilor de prim<ă>vară, den banii ce au eșit pentru lucrul viilor domnești. — 70 tl., s-au trimes la Arsenie ispravnic pentru lucrul viilor de al doilea, den bir de lucrul viilor domnești. — 78 <și> *jumătate* tl., s-au dat iar la Martin și la Arsenie ispravnic, pentru lucrul viilor domnești den var<ă>, den bir viilor ce s-au scos pre judéț<e>. — 21 <și> *jumătate* tl., iar s-au dat la Martin pentru lucrul viilor de vară, den birul lui iunie. Ghen<arie> 24. — 20 tl., s-au dat la Arsenie ispravnic pântru să fac<ă> haraci. *Face* tl. 390. » [3]

1697 « 7206 mart<ie> 22 *zile*, s-au dat la ispravnicii viilor domnești *din* Pitești, tl. 200, însă pentru lucrul cel dă primăvar<ă> ».

---

[1] Adăugat după titlu.
[2] *marele* vistiar șters în text.
[3] Întregul text tăiat cu o linie.

F. 92 **nr. 222**

1695 « *Anul* **7204. noem<brie> 9, Lucrul viilor domneşti de la Tîrgovişte**

— 50 tl., s-au dat la Pascalie vor<nic> pentru butăşit viilor de toamnă. — 260 tl., iar s-au dat astă iarnă, pentru lucrul de prim<ă>var<ă> şi pentru altel<e> ce au trebuit la lucrul viii. — 80 tl., s-au dat iar la Pascalie vor<nic> pentru lucrul viilor de prim<ă>var<ă>, den birul de lucrul viilor domneşti. »[1]

« Anul 7206, mart<ie> 22 *zile*, tl., 200, s-au dat pentru lucrul viilor *din* Tîrgovişte, însă lucrul dă primăvar<ă> ».

F. 93. v. **nr. 223**

1707 « **Rînd<u>iala cerii împărăteşti, anume, av<gust> 24 zile,** ***anul*** **7215**

Slam Rîmnic, oc<a> 850, Buzăul oc<a> 550. Saac şi Prah<ova> oc<a> 1000. Ial<o>m<iţa>, oc<a> 500. Elh<ov> *şi* Dîm<boviţa>, oc<a> 1300. Vlaş<ca>, oc<a> 700. Tel<eorman> oc<a> 450. Muşcel *şi* Argiş oc<a> 500. Olt, oc<a> 350. Rom<anaţi>, oc<a> 500. Vîlcea, oc<a> 600. Dolj *şi* Gorj, oc<a> 700. Meh<edinţi> *şi* Dolj, oc<a> 1600. *Face* oc<a> 9600 ».

F. 94 **nr. 224**

1706 « **Banii ce să dă Balgi başăi pentru cheltuiala cerăi cum arat<ă> în jos anume. Oct<ombrie> 25, anul 7215**

6 tl. pentru cosbe, pentru roşani *şi* alte cheltuiale. 7 <şi> ***jumătate*** tl. pentu rogojini *şi* lémne *şi* pentru fiertul cerăi. 7 <şi> ***jumătate*** tl. pentru rogojini »[2].

F. 94. v. **nr. 225**

1702 « *Anul* 7210, fev<ruarie> 29. 1 carte a lui Manolache *fost mare* cămă<raş>, de liude 6, ertaţi de toate dăjdile la sat Săruleşti *din judeţul* Elh<ov> ».

F. 95 **nr. 226**

1691 « *Anul* **7200 sept<cembrie> 29, Rînduial<a> mirii şi a cerii împăr<ă>teşti, ce s<ă> dă la Balgi başa, dup<ă> obicéiu**

— 341 <şi> *jumătate* cant<are> miiare, cant<are> *cîte* tl. 3, *face* ug<hi> 1023 <şi> *jumătate* (sic). — 9000 oc<a> cear<ă>, oc<a> *cîte* bani 100, *face* ug<hi> 4500. — 333,66 ug<hi> iaste navlonul. — 66 <şi> *jumătate* 33 ug<hi>, iaste darul Balgi baş<ei> — 60 ug<hi>, 1 pacea de samur. — 100 ug<hi> darul lui Mutpac emir. — 400 bol<ovani> de sare ».
« Eperaghiia ». (notat în colţ dreapta)

[1] Textul tăiat pe jumătate cu o linie.
[2] Adăugat ulterior.

F. 95. v. **nr. 227**

1706 **« Rînduial<a> preoţilor domneşti de la Tîrgovişte carii li se dau postave la** *Adormirea Născătoarei de Dumnezeu* **dup<ă> obicéi. Avgust 15** *zile, anul* **7214. De la biserica domnească**

1 post<av> şai, popei Vlaicului clisiarh. 1 post<av> fele<n>d<reş>, popei lui Matei. 1 post<av> fele<n>d<reş>, Paraschivei diiacon. 1 post<av> fele<n>d<reş>, Radul grăm<ă>tic. 1 post<av> brecleş, Pavlachie grăm<ătic>. 1 post<av> brecleş, Dumitru grămătic. 1 post<av> brecleş, Socol grăm<ă>tic. 1 post<av> fele<n>d<reş>, pop<ii> Tudor, 1 post<av> fele<n>dr<eş> Hrizea diiac<on>. 1 post<av> fele<n>dr<eşi> Dumitru diiacon. 1 post<av> brecleş, Gherghe grăm<ă>tic. 1 post<av> brecleş, Manul grăm<ă>tic. 1 post<av> brecleş, Gherghe grăm<ă>tic, *fiul lui* Gherghe diiacon.

Biserica doamnei. 1 post<av> fele<n>d<reş>, popa Staico. 1 post<av> fele<n>d<reş>, Mihalcei diiac<on>. 1 post<av> brecleş, Radul grăm<ă>tic. 1 post<av> brecleş, Negoiţ<ă> grăm<ă>tic.

Sfînta Viner<i>. 1 post<av> fele<n>d<reş>, popa Papa. *Face* post<av> şai 1. *Face* post<av> fel<endreş> 9. *Face* post<av> brecleş 8. »

F. 96 **nr. 228**

1696 **« Rînduialiale (sic) nunţilor domneşti, nunta lui Matei** *fiul* **Ghiorghei vorneecul ci s-au făcut la ghen<arie> 22** *zile, anul* **7204**

— 60 tl., 2 post<ave> şai *şi* 2 atlaze. — 6 tl., la 4 coţi de tahtă leşască păntru sovon. — 15 tl., la o terţinea dă dezgovit. — 53, 44 tl., bani gata, la mas<ă>. — 6 <şi> *jumătate* tl. 22, bani gata, la spălatul mîinelor. — 6 tl., bani gata de cheilutuială. (sic) — 2 tl., la poliitul făcliilor. 1 tl., bani gata, la popii. *Face* tl., 150 ».

F. 96. v. **nr. 229**

1696 **« Rînduiala de nunta lu Istratie** *fiul* **<lui> Stoian vist<ier> ce s-au făcut la ghen<arie> 25** *zile, anul* **7204**

— 200 tl. z<l>oţi ci vor să s<ă> de la mas<ă>. — 50 tl., o lastră. 50 tl., o fringhie. — 60 tl., 2 post<ave>, 2 atlaze. — 20 tl. 2 covoară. — 21 tl., sovonul. — 30 tl., hataia cu flor<i> dă fir, la dezgovit. — 25 tl., 10 zaţi [1] venetini, la spălat. — 15 tl., orţii şă bani mărunţii, dă chiel<tu>iaala nunu<lui> — 23 tl., işlicul giineriul<u>i cu fringhii cu tot. — 3 <şi> *jumătate* tl., la poliitul făcliilor. — 3 tl., bani mărunţii ci să aruncă în biséric<ă>. — 1 <şi> *jumătate* tl., popilor. — 6 tl., un covor ci să aşterne în beséric<ă>. *Face* tl. 508 ».

---

[1] « zlaţi » în *ms.* 5389, folio 59 verso.

F. 97 **nr. 230**

1696 **« Rînduiala dă la nunta Ducăi Cuparlul, la fev<ruarie> 3 *zile, anul* 7204**

— 200 tl., 300 zlaţi, ci vor să s<ă> de la mas<ă>. — 50 tl., la o lastră — 60 tl., la 2 post<ave>, la 2 atlazé. — 20 tl., la 2 covoară. — 21 tl., la sovon. — 30 tl., la o hataia cu flori dă fir, la dăzgovit. — 25 tl., 10 zlaţi venitini, la spălat. — 15 tl., orţii *şi* bani mărunţii, dă chieltuiaal<a> nunul<u>i. — 43 tl., işlicul ginerilui cu friia<n>ghii cu tot. — 3 <şi> *jumătate* tl., la poliitul făcliilor. 3 tl,. bani mărunţi la biserică.— 1 <şi> *jumătate* tl., la popii. — 6 tl., la un covor ci să aştirne în beséric<ă>. *Face* tl., 478 ». [1]

F. 97. v. **nr. 231**

1696 **« Rînd<u>iala nuntei lu Gligori post<elnic> Vlădescul ci-i s-au făcut la fev<ruarie> 6 *zile, anul* 7204**

— 60 tl., 2 post<ave>, 2 atlaze. — 21 tl. păntru sovon, coţi 7. — 15 tl. la o terţinea de dăzgovit. — 66 <şi> *jumătate* tl. 22, bani gata la mas<ă> — 6 <şi> *jumătate* tl. 22, bani gata la spălat. — 6 tl., bani gata de chielutuial<a> (sic) nunului. — 2 tl., la poliitul făcliilor. — 1 tl., bani gata popilor. Face tl. 178 ».

F. 98 **nr. 232**

1696 **«Rînduiala dă la nunta lui Iordachie ceauşul *de* aprozi ce s-au făcut la fev<ruarie> 9 *zile, anul* 7204**

— 200 tl., zloţi, ci vor să s<ă> dea la mas<ă>. — 50 tl., la 1 lastră. — 50 tl., la 1 fringhii. — 60 tl., 2 post<avuri> şai, 2 atlaz<e>. — 20 tl., 2 covoar<e>. — 21 tl., la sovoni. — 30 tl., la o hataia cu flori de firu, la dăzgovit. — 25 tl., 10 zlaţi venetini, la spălat. — 15 tl., orţi *şi* bani mărunţii, la nunu dă chieltuial<ă>. — 45 tl., işlicul giinerilui cu fringhie cu tot. — 3 <şi> *jumătate* tl. la politul facliilor. — 3 tl., bani mărunţi ci să aruncă în besérică. — 1 <şi> *jumătate* tl., popilor. — 6 tl., 1 covor ci să aştirné în besérică. *Face* tl. 528 » [2].

F. 98. v. **nr. 233**

1696 **« Rînduiaala de nunta lui Pătraşco post<elnicul> Moldoveanul cum arat<ă> în jos anum<e> iulie 2 *zile, anul* 7204**

— 266 <şi> *jumătate* 22 tl., zloţi 400, s-au dat la mas<ă>. — 50 tl., la o lastră. — 50 tl., la o fringhiii. — 60 tl., la 2 post<avuri> *şi* 2 atlaz<e>.

---

[1] Primul rezultat scris este 528 — alături s-a scris, ulterior, cifra 478 adică rezultatul corect.
[2] De fapt 530 taleri.

— 20 tl., la 2 covor<e>. — 21 tl., la sovon. — 30 tl., la o ataia cu flori dă fir, la dăzgovit. — 25 tl., zlaţi venitini, la spălat. — 15 tl., orţii *şi* bani mărunţi dă chieltuială la nun. — 45 tl., işlicul ginerilui cu fringhii cu tot. — 3 <şi> *jumătate* tl., la poliitul făcliilor. — 3 tl., bani mărunţii în beséric<ă>. — 1 <şi> *jumătate* tl. popilor. — 6 tl., la un covor de aştirnut în beséric<ă>. *Face* tl. 549 <şi> *jumătate*, 22 »[1].

F. 99. **nr. 234**

1702 **« Daruril<e> ce s-au rînduit să s<ă> dea la nunta lui Mihai grăm<ă>tic, cum scrie în jos anum<e>. Iul<ie> 5 *zile, anul* 7210**

— 123, 44 tl., zloţi 200 la mas<ă>. — 90 tl., la 2 lastre. — 60 tl., la 2 post<avuri> şai *şi* 2 atlaze. — 16 tl., la 2 covoar<e>. — 21 tl., la o hataia cu flori de fir, pentru sovon. — 25 tl., la o hataia cu flori de fir, la dăzgovit. — 20 tl., 8 zlaţi venitici, la spălat. — 10 tl., bani mărunţi nunului de cheltuial<ă>. — 38 tl., la işlicul ginerelui, cu frînghii cu tot. — 3 tl., la poleitul făcliilor. — 3 tl., bani mărunţi la biséric<ă>. — 6 tl., la un covor ce s<ă> aştérne în biséric<ă>. *Face* tl. 425,44 »[2].

F. 99. v. **nr. 235**

1703 **« Rînduial<a> de nunta Barbului, cocon dumnealui Şărban *mare* vistiar, ghen<arie> 17 zile, *anul 7211***

— 266 <şi> *jumătate* tl., bani gat<a> zloţi 400, la mas<ă>. — 100 tl., 2 lastre. — 60 tl., 2 post<avuri> şai, 2 atlaze. — 16 tl., 2 săgideal<e>. — 20 tl., la sovon de hataia, cu flor<i> de fir. — 25 tl., 10 zlaţi, la spălat. — 25 tl., la o hataia cu flor<i> de fir, la dăzgovit. — 10 tl., orţi *şi* mărunţi, de chiltuial<a> nunului. — 40 tl., işlicul ginerelui cu frînghie cu tot. — 3 tl., la poleit făcliilor. — 3 tl., bani mărunţi la aruncat în biséric<ă> 6 tl., la un covor. *Face* tl. 508 »[3].

F. 100 **nr. 236**

1703 « Rînduial<a> de nunta coconului lui Pădure pit<arul> Creţ<u>lescul. Ghen<arie> 23 *zile, anul* 7211. — Cum au fost şi a lui Mihai grăm<ă>tic<ul>.

F. 100. v. **nr. 237**

1695 « Rînduial<a> hainelor ce s<ă> dau la joi mari, mil<ă> de la măriia s<a> vod<ă>, săracilor de pre obicéiu, de la chiltuial<a> ce va hi, cum scrii în jos anume[4]. 60 dulămi de aba, 40 voiniceşti, 20 femeeşti, *cîte* bani

[1] De fapt, 597, 22 taleri.
[2] De fapt, 325, 44 taleri.
[3] De fapt 574, 50 taleri.
[4] În *ms.* 5389, folio 61 verso, poartă data «mart<ie> 24, *anul* 7203».

164,2 = tl. 75. — 40 de cămăşi cu izmén<e> *cîte* bani 66 = tl. 20. — 20 de ii fămeeşti *cîte* bani 45 = tl. 6 <şi> *jumătate* 33. — 40 de işlice *cîte* bani 44 = tl. 13,44. *Face* tl. 115,12 şi de lun<ă> *cîte* ug<hi> 4 ».

F. 101 **nr. 238**

1680 « *Anul* **7189. sept<embrie> 8** *zile* **rînduial<a> carălor de haraci ce să dau dup<ă> în oraş<e>, dup<ă> obicéi**

2 car<e> *din* Cîmpulungu cu cai 6. 2 car<e> *din* Pitişti cu cai 6. 2 car<e> *din* Argiş cu cai 6. 1 car *din* Rîmnic cu cai 6. 1 car *din mica* Ocnă cu cai 6. 1 car să plătéşte cu ban<i> den vistirii ».

F. 102 **nr. 239**

1694 « *Anul* **7202. fev<ruarie> 2, poclou paş<ii> de la Dîrstor, dup<ă> obicéi**

— 500 tl., bani gat<a> paşei. — 60 tl., la 2 pos<tavuri> şai şi 2 atlaz<e> iar paş<ei>. — 100 tl., la capigilar chiahii al paşei, bani gat<a>. — 30 tl., la un post<av> şi un atlaz iar la capigilar chiah<ii> al paş<ei>. — 40 tl., la 4 post<avuri> fele<n>d<reş> ce s-au dat la 4 oameni ai lui capigilar chihaias<i> al paş<ei>. — 100 tl., bani gat<a> la chihaiao<a> paş<ei>. — 30 tl., 1 post<av> şi 1 atlaz, iar la chiahaiao<a> paş<ei>. — 15 tl., s-au dat la 1 post<av> şai, la omul capigilar chiahaias<i> ».

F. 103 **nr. 240**

1695 « *Anul* **7204. Deche<mbrie> 28** *zile* [1] **Poclon paşei de la Belgrad**

— 500 tl., ban<i> gata paşei. — 60 tl., 2 post<avuri> şi 2 atlaz<e> iar paşi<i>. — 100 tl., chiahaialei paş<ei>. — 30 tl., 1 post<av>, 1 atlaz, iar chiahaialei paş<ei>. — 50 tl., agăi ce au venit aici, bani gata. — 30 tl., 1 post<av> 1 atlaz, iar ag<ăi> ce au venit aici. — 10 tl., 1 post<av> fele<n>-d<reş>, la o slug<ă> a agăi ce au venit aici. — 40 tl., la ceauş de Lipcani care mérge la Belgrad cu pocloanel<e>. — 150 tl., la 2 blane de vulpi de Moscu, care s-au trimis paşei de la Timişoar<a>. — 30 tl., 1 post<av>, 1 atlaz, ce s-au dat la tătar ag<a>si al lui Ibraim paşei ».

F. 104 **nr. 241**

1693-1694 « Anul 7202. Rînduial<a> de zahareaoa ce s<ă> dă lui Divan Efendi de calea oştii, dup<ă> obicéiu, den cheltuial<a> lunii care va f<i> chiltuitori. 60 oc<a> orez. 20 oc<a> miiaré. 10 oc<a> stafide. 2 oc<a> zahar. 4 oc<a> cafea. — tl. 7 <şi> *jumătate* [2]»

---

[1] In *ms.* 5389, folio 62 verso, este datat « dechem<brie> 14, *anul* 7204».
[2] Adăugaţi în *ms.* 5389, Folio 63 recto.

« Nartul acestur (sic) bucat<e>, cîte să or cumpăra. Orez oc<a> *cîte* bani 15. Untul oc<a> *cîte* bani 30. Mierea oc<a> *cîte* bani 12. Untudălemnul, oc<a> *cîte* bani 44. Măslinele oc<a> *cîte* bani 25. Zaharul, oc<a> *cîte* tl. 1. Cafiaoa, orții 5. Stafidele, oc<a> *cîte* bani 20. Nisișteaoa, oc<a> *cîte* bani 33 ».

F. 104. v. **nr. 242**

1694 **« Ap<rilie> 20 *anul* 7202. Zahareaoa ce s<ă> dă turcilor la ramazan lor, dup<ă> obicéi**

Lui Bectaș Efindi. 30 oc<a> orez. 15 oc<a> unt de vac<ă>, 15 oc<a> miiare. 2 oc<a> untdelemnu. 2 oc<a> măsline. 2 oc<a> zahar. 2 oc<a> cafea 10 oc<a> stafede mari și mici. 2 oc<a> nisișștea.

Lui Osman [1] Bectaș Efindi cel mic. 20 oc<a> orez. 10 oc<a> unt de vac<ă>. 10 oc<a> miiare. 2 oc<a> untdelemnu. 1 oc<a> măsline. 1 oc<a> zahar. 1 oc<a> cafea. 5 oc<a> stafide mari <și> mici. 1 oc<a> nisiștea. »

nr. 243

« Lui beșli ag<a> iar ca și lui Osman Efindi cel mic. Lui Omer [2] ceauș păntru ramazan. 10 oc<a> orez. 4 oc<a> miiar<e>. 4 oc<a> unt. 4 oc<a> brînză. 1 oc<a> cafea ».

F. 105. **nr. 244**

« *Anul de la nașterea lui Hristos*, 1673, mai 24 zile,

Darul lui Husein pașei, cînd au venit capigilar chiahaiasi cu cal, la măriia s<a> vod<ă>. — 500 tl., pași și 1 cojoc de samur. — 200 tl., chiahaialei lui, 1 post<av>, 1 atlaz. — 100 tl., lui capigilar chiahaias<i> 1 post<av>, 1 atlaz. — Lui divan efind<i>, 1 post<av>, 1 atlaz. — La 5 liude ai lui capigilar chiias<i>, 1 post<av> urde, 2 post<avuri> fele<n>d<reș>, 2 post<avuri> șift [3] ».

nr. 245

« Darul cadiului *de* Necopo<l>i trimițîndu mării sal<e> lui vod<ă> 1 cal. — 100 tl., cadiului, 1 post<av>, 1 atlaz, o pacea de samur. — 30 tl., la chiahaiaoa lui și 1 post<av>. — La 2 oamini ai lui, 1 post<av> fele<n>-d<reș> *și* un șift ».

---

[1] Cuvîntul șters în text cu o linie.

[2] Cuvîntul șters în text cu o linie.

[3] În *ms.* 5389, folio 64, are următorul cuprins: « la 35 oameni ai lui capegilar chehaisi 1 post<av> urde, 1 postav fel<en>d<reș>, 2 post<avuri> șift ».

F. 105. v. **nr. 246**

« 1672 mai 30. Darul Osman paşei seraskerul cînd au venit pentru pod

1 blan<ă> de samur paş<ei>, 1 post<av>, 1 atlaz ,1 belghiri. — Chiahaialei lui, 1 post<av>, 1 atlaz, 1 pacea. — Meimari agăi, 1 post<av>, 1 atlaz. — Devan efindi, 1 post<av>. — Ispravnic<ului> podului, cel ce scrie lémnel<e>, 1 post<av>. — Lui capigilar chiah<aiasi> al lui Osman paş<a>, 1 post<av>, 1 atlaz şi 1 spinaré de rîs *şi* tl. 100. — La 4 oamin<i> ai lui 2 fele<n>d<reş>, 2 şift *şi* tl. 20 ».

F. 106 **nr. 247**

1713 **« *Anul* 7222 noem<brie> 16 *zile*.**
Darul cel obicinuit ce s-au trimis la măria sa hanul

— 1000 tl. bani gata, măriei sale hanului. — 500 tl., pentru blană, iar măriei sale. — 60 tl, 2 post<avuri> şaiuri *şi* 2 atlaze, iar la măria sa. — 30 tl., pentru o dibà mumei hanului. — 250 tl., bani gata, la aga al mării sale hanului. — 120 tl., pentru o pacea de samur iar la ag<a> al hanului. — 30 tl., un post<av> şai *şi* un atlaz iar la ag<a> al hanului. — 30 tl., 1 post<av> şai *şi* un atlaz la haznadariul hanului. — 30 tl., 1 post<av> şai *şi* un atlaz la ezagiul hanului. — 30 tl., 1 post<av> şai *şi* un atlaz capigibaşii hanului. — 30 tl., 1 post<av> şai *şi* un atlaz tefterdariului hanului. — 30 tl., un post<av> şai *şi* un atlaz chelergibaşii hanului. — 30 tl., 1 post<av> şai *şi* un atlaz la imbrohorul hanului. — 170 tl., cheltuiala cuciei hanului. — 86 tl., la 4 cai pentru cucie. — 300 tl., bani gata lui Calga sultan. — 200 tl., pentru cojoc de samur lui Calga sultan. — 30 tl., un post<av> şai *şi* un atlaz lui Calga sultan. — 30 tl., un post<av> şai *şi* un atlaz agăi lui Calga sultan. — 30 tl., un post<av> şai *şi* un atlaz lui Ozu-beiu. — 30 tl., un post<av> şai *şi* un atlaz lui Or<o>-beiu. — 100 tl. gata, mărzacului ce au venit pentru poclon. — 80 tl., la un contoş ce s-au făcut mărzacului cu pacea de jder, cu zagarale de samur, cu ceapraze de fir. — 15 tl., un atlaz, iar mărzacului. — 40 tl., 2 post<avuri> felendreş *şi* 4 şifturi ce s-au dat la oamenii mărzacului. — 100 tl., celor ce au mersu cu poclonul. — 12 tl., vezeteului ce au mersu cu cuciia. *Face*, tl. 3393 ».

F. 106. v. **nr. 248**

1712 **« Darurile pehlivanilor cum scrie în jos anume. iuni<e> 7 *zile anul* 7220.**
Celor dentîiu

— 70 tl., celui mare bătrîn: tl. 40 *şi* un post<av> şai *şi* un atlaz. — 35 tl., celui de al doilea: tl. 20 *şi* un post<av> şai. — 10 tl., la cel de al treilea. — 3 tl., lui ceauş Ciolac. — 2 tl.: la feciorul lui Ciolac, zlot 1 *şi* la Istodor zloţi 2. — 8 tl., la măscărici: tl. 3 *şi* un post<av> şai. — 10 tl., la mehteri. *Face* tl. 138 ».

F. 107

nr. 249

1712 **« Darul pehlivanilor celor de al doilea ce au jucat vineri, cum scrie în jos anume, iuni<e> 9 *zile, anul* 7220**

— 130 tl. celui mare: — tl. 100 *și* un post<av> șai *și* un atlaz. — 30 tl., la doi de al doilea: 2 post<avuri> șaiuri. — 25 tl., la cel ce s-au lăsat den clopotniță: tl. 10 *și* un post<av> șai. — 15 tl., la 3 copii mai mici. — 8 tl., la măscărici: tl. 3 *și* un post<av> șai. — 10 tl., la mehteri. *Face* tal<eri> 218. *Face în total* tl. 356 ».

F. 107. v.

nr. 250

« Plaiuril<e> ce sînt obicinuit<e> de dau șoimi în toți anii, pentru treaba împărăţii, cum arat<ă> în jos anume

Plaiul Slam Rîmnic, șoimi 4; plaiul Buzăului, șoimi 5; plaiul Saac, șoimi 5; plaiul Prah<ova>, șoimi 4; plaiul Dîm<bovița>, șoimi 4; plaiul Mușcel, șoimi 4; plaiul Argeși, șoimi 4. *Face* șoimi 30 ».

F. 108

nr. 251

« Carte<a> văt<afului> di șoimar<i> de adusul șoimilor

Din mila lui Dumnezeu, Io Nicolae Alixandru voevod și domn am scris domnia mea voao vătașilor de plai și voao tuturor plăiașilor *din județul* ...... către aceasta v<ă> fac domniia mea în știre pentru rîndul șoimilor împărătești, să căutați dup<ă> cum sînteți orînduiți după obicéi, să căutați șoimii și să-i aduceți cîndu vă va pune slug<a> domnii mél<e> zi; vătaf<i> de șoimari, să vă aflați cu toți șoimii deplin, însă să fie șoimii mari frumoși, ca să poată tréce la împărăție, să nu fie niscare șoimi mici. Așijderea, să fie volnic să apuce pre toți omenii carii vor fi șăzători pre moșiele plăișăști și în sat plăeșăscu; negăsindu plăiașii, să apuce pre oameni<i> care șăd acolo, au să fie pop<ă>, au călugăr, au diiacon, au slujitor, au martalogi, au vînători domnești, au boirești, au dor<o>banțu, au bîrseani, au măcar veri ce fel de om ar fi, pre toți să-i apuce sluga domnii méle ce scrie mai sus, să împlinească șoimii, dup<ă> cum sîntu orînduiți. Iar carii dentru voi n-ar purta grija, bine să știți că rea scîrbă și mare certare veți petrece de către domniia mea. Într-alt chip nu va fi. *Astfel am scris domnia mea.*
1729 Mai 3 *zile*, 7237 ».

« *A citit marele* logofăt »[1].

« Voao tuturor văt<afilor> de plaiu den *județul* .... îți facem domnia mea în știre că viind vremea ca să vă aduceți șoimii împărătești, iată că-ți poruncesc domnia mea, să cauți să porți grija, ca să găsești toți

[1] În *ms.* 5389 se dă o versiune în rezumat, diferită oarecum de *mss.* MLXIX — Folio 66 verso — pe care o reproducen în continuare.

șoimii cîți iaste obicéiu dă să dau de la acel județu. Și să nu fie niscai șoimi proști sau mici, dupe cum au fostu într-alți ani trecuți. Ci să-ți deșchizi ochii, să fie șoimi mari, buni, frumoși, ca să poată trece la saigi bașa împărătescu. Și la soroc cel obicinuit, negreșit să vă aflați cu toți șoimii la București, să nu faceți altă sminteală. Că apoi vă veți pedepsi de către domnia mea. *Astfel am scris domnia mea.* Mai 10 *zile* 7248 ». (diferă
1740 și data, care, în ms. MLXIX, este 3 mai 7237).

F. 108. v. **nr. 252**

1701 **« Bacșișuril<e> ce s<ă> dau în zioa de *sfîntul* Vasilie, pre la rcfeturi, dup<ă> obicéi, cum scrie în jos anum<e>, ghen<arie> 1 *zile, anul* 7209**

Mehterii toți tl. 60.2 alai ceauși tl. 1. Sangeactar tl. *jumătate*. Trîmbițași unguręști tl. 2. Tobași *și* surmaci domnescu tl. *jumătate*. Trîmbițaș *și* toboș *și* surmaci *de la* steag cocon<ilor> tl. 1 <și> *jumătate*. Trîmbițaș *și* toboș *și* surmaci *de la marele* spăt<ar> tl. 1. Paicii cu mat<a>ragiul tl. 3. 2 cărătaș<i> tl. *jumătate*. 2 paici ai coconi<lor>, tl. *jumătate*. Veziteilor toți, tl. 1. Comișei toți, tl. 1. Lăutarii *și* cobzar<ii>, tl. 1. Capangii tl. *jumătate*. Toboșar<i> nemțești tl. 1. Tob<o>șar<i> căz<ă>cești, tl. 1. Toboșari de talpoși, tl. *jumătate*, 40. Mas<a>lagii tl. *jumătate*. Tunarii, tl. 1. Fuștași *de la marele* dăvan tl. 1. Țigani dărvari tl. *jumătate*, 30. 2 surmaci *de la marele* căp<itan> *de* siimé<ni>, tl. *jumătate*. 2 cimpoiași cazaci tl. *jumătate*. Surmaci *și* toboși *de* cazaci, tl. *jumătate*. Nălban Baș<a>, tl. *jumătate*.
F. 109 Stegariul coconilor tl. 1. Fuștași *de la* doamna, tl. 1. Seizii tl. *jumătate*. Țigancel<e> spăl<ă>toar<e> tl. *jumătate*. Țigancil<e> măturărés<e> tl. *jumătate*. Beglarii, tl. *jumătate*. Copoiari, tl. *jumătate*. Ogărari, tl. *jumătate*. Pimnicér<i> tl. *jumătate* ».

nr. 253

1702 **« Bacși<șu>rile ce să dă în ziоa de *sfîntul* Vasilii pre la toate steagurile și cînd iase măriia sa vod<ă> în bisérică dimeneața, cum arat<ă> mai jos ghin<arie> 1 *zile, anul* 7210.**

Stégariul ce portă steagul țerăi, tl. *jumătate*. Tuiugii, tl. *jumătate*.
F. 109. v. Un stegariu dă la povodnici, tl. *jumătate*. 12 steaguri dă cazacii, tl. 3. 1 stăgariu dă la coconi, tl. *jumătate*. 6 steguri dă seiméni, tl. 1 <și> *jumătate*. 2 steguri de fuștașii, tl. *jumătate*. 3 steaag<u>rii de catan<e>, tl. *jumătate*, 33. 14 steaguri de scutelnici, tl. 3 <și> *jumătate*. 6 steaguri de scutelnici pădestri, tl. 1 <și> *jumătate*. 4 steguri doonii, tl. 1. 5 steaguri *de* dorobanții, tl. 1,33. 2 steaguri dă nemții, tl. *jumătate*. Steagul lui *marele* spăt<ar>, bani 33. Steagul lui *marele* ag<a>, bani 33. Steagul lui *marele* căpi<tan> *de* lefecii, bani 33. Steagul lui *marele* căpi<tan> *de* cazaci, bani 33. Steagul lui *marele* căpi<tan> *de* dor<obanți>, bani 33. Dobușul ce bate doba cea mar<e>, bani 33. Dobușul *și* surmaciul lui *marele* cap<itan> *de* cazacii, tl. *jumătate*. Dobușul *și* surmaciul lui *marele* căpitan *de* lefecii, tl. *jumătate*.

Doboşul *de* doro<banţi>, tl. *jumătate*. Bucătari *de la marea* cuh<nie> tl. *jumătate* 33. Bucătari dă la Neamţul, tl. *jumătate*. Zidari doomnii tl. *jumătate*. Lemnari meşteri, tl. *jumătate*. Agapiie, tl. *jumătate*. Sacageul, tl. *jumătate*. Copii *de la marele* divan, tl. 1. Copiii *de la marea* spătării tl. 1. Copiii *de la mica* spăt<ă>rii, tl. 1. Copii *de la* spă<tă>riia cea vechi, tl. 1. Copiii cei mici, tl. « *jumătate* ».

F. 110 **nr. 254**

1701 **« Bacşişuri ce s<ă> dau pre la refeturi, cînd vine măriia s<a> de la Tîrgovişte, cum scrie în jos anum<e>. Noem<brie> 16 *zile, anul* 7210**

Mehterii toţi, tl. 15. Trîmbitaşi ungureşti *şi* tăboşi *şi* surmaci tl. 5. Sărmaci domnescu *şi* toboşi tl. 2 [1]. Trîmbitaşi nemţeşti *şi* surmaci *şi* toboşi, tl. 3 *jumătate*, 33 [2]. Paicii *şi* cărătaşi tl. 5. Paicii coconilor, tl. 1. 2 tuingii, tl. 1. Steg<arul> *de* povodnici, tl. *jumătate*. Sangeactar, tl. 1. Steg<arul> care poart<ă> steag ţărăi, tl. *jumătate*. Fuştaşi<i> toţi, tl. 3. 4 mas<a>-lagii tl. 1. 2 alai ceauşi, tl. 1. *jumătate*. Trîmbitaşi *de la marele* spăt<ar> *şi* surmaci *şi* tăboşi tl. 1. Sărmaci *şi* toboşi *de la marele* spăt<ar> tl. 1 [1]. Steg<arul> lui *marele* spăt<ar> tl. *jumătate*. Comişei, tl. 3. Vezitei, tl. 3. Tunarii, tl. 1. Toboşari nemţeşti tl. *jumătate*. Toboşari căzăceşti tl. 1. *jumătate*. Toboşar dorobănţişti tl. 1 [1]. Ţăganii măturător<i>, tl. 1 [1]. Capangii, tl. 1. Lăutarii, tl. 1. Cobzarii, tl. 1. Gîdea, bani 33. Toţi buc<ă>tar<ii> tl. 1. Stégarul coconilor, *jumătate* [3] ».

F. 111 **nr. 255**

1699 **« Bacşişurile ce să dau cînd vine măriia s<a> vodă de la Tîrgovişte, pre la răfeturi, cum scrie în jos anum<e>, noem<brie> 1 *zile, anul* 7208**

Surlarii *şi* tăularii tl. 15. Trîmbitaşii ungureşti, tl. 5. Trîmbitaşii nemţeşti cu surmaciul *şi* toboşul, tl. 3. Paicii *şi* carătaşi, tl. 5. Stegariul lui *marele* spăt<ar> tl. *jumătate*. 2 tuingii, tl. 1. Stegariul *de* povodnici, tl. *jumătate*. Surmaciul domnescu *şi* doboşi tl. 2. Surmaciul *şi* doboşul lui *marele* spăt<ar> tl. 1. Trîmbitaşii *de la* marele spăt<ar> tl. *jumătate*. Fuştaşii toţi, tı. 3. 4 masalagii, tl. 2. Sangeactariul, tl. 1. 3 alai ceauşi, tl. 3. Capangii, tl. 1. Cobzarii, tl. 1. Lăutarii, tl. 1. Ţiganii măturători, tl. 1. Stegariul coconilor, tl. *jumătate*. Veziteii, tl. 3. Comişăii, tl. 3. Toboşarii nemţeşti, tl. 1. Dobosarii căzăceşti, tl. 1. Tunarii, tl. 2. Dubosii dorobănţeşti, tl. 1. Paicii coconilor, tl. 2. Stegariul care poart<ă> steagul ţărăi, tl. 1. Gîdea, bani 33. *Face* tl. 60 *jumătate* 33 » [4].

---

[1] Şters în text.
[2] « *jumătate*, 33 » şters cu o linie.
[3] Fac 57 taleri, 5 şi 33 bani.
[4] De fapt 60 taleri şi 33 bani.

F. 112 **nr. 256**

1698 **« Bacşiş<u>ril<e> ce s<ă> dau în zioa de *sfîntul* Vasilie *şi* Iordanul pre la ceia ce se sorcovescu pre măriia s<a> vod<ă> cum scrii în jos anum<e>, ghin<arie> 1 *zile* anul 7206.**

Toţi surlarii, tl. 5. Trîmbitaşi ungureşti *şi* surmaciul *şi* doboş<i>, tl. 2. Trîmbitaşi *şi* doboş<i> *şi* surmaci ai lui *marele* spăt<ar>, tl. *jumătate,* 33. Trîmbitaşi nemţeşti *şi* surmaci *şi* dob<oşi>, tl. 1 <şi> *jumătate.* 2 halai ceauşi tl. 1. Lăutarii *şi* copzarii, tl. *jumătate.* Paicii *şi* mat<a>ragii, tl. 3. Capangii, tl. *jumătate.* Doboşarii nemţeşti, tl. *jumătate.* Vezetei<i> toţi, tl. *jumătate* Comeşei<i>, tl. *jumătate.* Doboşarii căzăceşti, tl. *jumătate,* 33. Doboşarii dă talpoşi, tl. *jumătate.* Doboşarii dorobănţeşti, tl. *jumătate,* Bucătarii, tl. *jumătate.* Mas<a>lagii, tl. *jumătate.* 2 copiileaşi striin<i>, tl. *jumătate.* Tunarii tl. 1. Fuştaşi, tl. *jumătate.* Ţiganii măturar<i>, tl. *jumătate.* Surmaci de la *marele* căp<itan> *de* siiméni, tl. *jumătate.* 2 cimpoiaşi de la cazaci, tl. *jumătate.* Surmaci *şi* doboşi *de la marele* căp<itan> *de* cazaci, tl. *jumătate.* Nălban Başa, tl. *jumătate.* Fuştaşi despre doamna, tl. *jumătate.* Lemnarii *şi* becérii, tl. *jumătate.* 2 cărătaşi tl. *jumătate.* 2 paici ai coconilor, tl. *jumătate.* *Face* tl. 24. Toţi steg<arii> căzăceşti, tl. 1. Toţi steg<*arii*> siimeneşti, tl. *jumătate,* 33. Toţi steg<arii> nemţeşti, tl. *jumătate.* Toţi steg<arii> de talpoşi, tl. *jumătate.* Toţi steg<arii> de scutelnici, tl. *jumătate* ».

F. 112. v. **nr. 257**

« Bacşişul ce s<ă> dau în zioa de bobotează la seizul şi la vezetei *şi* sacagii şi la vezetei<i> coconilor, dup<ă> obicéi. La toţi. tl. 6 <şi> *jumă-*
1697 *tate* cu pecitluit<uri>. Ghin<arie> 6 *zile, anul* 7205 ».

nr. 258

« Rînduia<la> făcliilor den zio<a> de *Buna Vestire,* hramul biséricii de jos şi tot să dau şi sus anum<e>, mart<ie> 22, *anul* 7233. 4 făclii, *cite*
1725 oc<a> 1 <şi> *jumătate,* oc<a> 6; 5 făclii *cîte* dram<uri> 100, oca ...... » (întregul text tăiat cu mai multe linii —).

F. 113 **nr. 259**

1695 **« Anul 7204. deche<mbrie> 24 *zile.* Rînduial<a> de bani, ce s<ă> pun pren hîrtie, în ajun crăciunului de s<ă> dau la grăm<ă>tici şi la colindător<i>, dup<ă> obicéi**

20 hîrtii, *cîte* bani 100, *face* tl. 15. 60 hîrtii *cîte* bani 60, *face* tl. 27. 60 hîrtii *cîte* bani 40, *face* tl. 18. 70 hîrtii *cîte* bani 30. *face* tl. 15 <şi> *jumătate,* 33. *Marele* vistiar, tl. 7 <şi> *jumătate. Al doilea* vistiar, tl. 4 <şi> *jumătate. Al treilea* vistiar, tl. 3. Logofeţi *de* vist<ierie>, tl. 2 <şi> *jumătate,* 2 armăşei *de* visterii, tl. 4 <şi> *jumătate. Face* tl. .... ».

F. 113. v.

1696

nr. 260

« Bacşişuril<e> ce s<ă> dan pre la refeturi, cînd au venit măriia sa vod<ă> de la oaste, în scaun, cum scrie în jos anum<e>. Oct<ombrie> 29 *zile, anul* 7205 [1]

Mehterii toţi, tl. 20. Trîmbitaşi ungureşti, tl. 7. Trîmbitaşi nemţeşti tl. 5. Paicii *şi* mat<a>ragiul *şi* cărătaş, tl. 10. Paicii coconilor, tl. 7. 2 halai ceauşi, tl. 4. Steg<arul> ţării, tl. 1. Sangeactar<ul>, tl. 1. 2 tuingii, tl. 1 <şi> *jumătate.* 4 mas<a>lagii, tl. 3. Steg<arul> de la povodnici, tl. 1. Steg<arii> *şi* toboşi<i> dor<o>bănţeşti, tl. 1. Steg<arii> *şi* toboşi<i> căzăceşti, tl. 5. Steg<arul> şi tob<o>şar lui *marele* spăt<ar>, tl. 1. Fuştaş *de la marele* divan, tl. 1. Fuş<taşul> *de la* doamna, tl. 1. Comişei toţi, tl. 3. Vezitei toţi, tl. 3. Lăutarii toţi, tl. 2. Capangii toţi, tl. 1. Sacagiul, tl. 2. Stegariul coconilor, tl. 1 ».

F. 114

1695-1696

nr. 261

« Rînduial<a> de bani, ce s<ă> pun pren hîrtii în ajun Crăciunului, de s<ă> dau pre la grămătici şi pre la refetur<i>, cum scrii în jos anum<e>. Anul 7204

20 hîrtii *cîte* bani 100. 50 hîrtii, *cîte* bani 60. 60 hîrtii, *cîte* bani 40. 70 hîrtii, *cîte* bani 30. *Marele* vist<ier> ug<hi> 5. *Al doilea* vist<ier> ug<hi> 3. *Al treilea* vist<ier> ug<hi> 3. Log<ofătul> *de* vist<ierie>, ug<hi> 2. Arm<ă>-şei<i> *de* vist<ierie>, de om, *cîte* ug<hi> <şi> *jumătate* ug<hi> 3. » [2]

F. 114. v.

1696

nr. 262

« Anul 7204. ghen<arie> 6 *zile.* Rînduial<a> de ban<i> ce să dau în ziua de ajun bobotézi<i>, pre la eg<u>men<i> şi la preoţi, cînd mergu cu crucile la măriia s<a> vod<ă>, dup<ă> obicéi

29 tl. s-au dat la eg<u>men<i> şi la alţi preoţi. 7 <şi> *jumătate* tl. lui *marele* vist<ier>, dup<ă> obicéiu. 4 <şi> *jumătate* tl. la *al doilea* vist<ier>. 4 <şi> *jumătate* tl. la *al treilea* vist<ier>. 4 <şi> *jumătate* tl. la log<o>făt *de* vist<ierie>. 4 <şi> *jumătate* tl. la 2 armăşei *de* vistiirii ».

F. 115

1696

nr. 263

« Bacşişuril<e> ce să dau în ziua de Iordan pe la sluj<itori>, cînd zic cu surlel<e> pentru măriia s<a> vod<ă> ghin<arie> 7 zile, anul 7204 [2]

Surlarii *şi* tăularii, tl. 8. Trîmbitaşi ungureşti *şi* tob<o>şi *şi* surmaci, tl. 5. Paicii *şi* cărătaşi, tl. 6. Trîmbitaşi *şi* doboşi lui *marele* spăt<ar>, tl. 1. 2 alai ceauşi, tl. 1. Toboşi nemţeşti, tl. *jumătate.* Doboşarii căz<ă>ceşti,

---

[1] Întregul text tăiat cu două linii. Fac 82, 5 taleri.
[2] Întregul text tăiat cu două linii.

tl. <1> şi *jumătate*. Doboşarii dor<o>bănţeşti, tl. 1. Tunarii, tl. 1. 2 surmaci *de la marele* căp<itan> *de* siimén<i>, tl. *jumătate*. Lăutarii toţi *şi* copzarii, tl. *jumătate*. Capangii, tl. *jumătate*. Fuştaşi, tl. *jumătate*. Comişei *şi* vezitei. Ţigani măturari ».

F. 115. v. **nr. 264**

1696 **« Rînduial<a> de bucatili ce să dau mării sal<e> hanului de oaste, Iul<ie> 7 *zile*, *anul* <7>204**

30 oc<a> făclii <a> *cîte* l<i>t<ră> 1, de la lum<ă>nărar<i>. 3 cant<are> pesmed albu, poloboace 3, *de la* cluce<r>. 4 <şi> *jumătate* cant<are> unt <de> vac<ă> *de la* cantaragiu, *din* unt domnescu. 300 oc<a> făin<ă> albă bun<ă> *de la* cluce<r>. 150 oc<a> orez *de la* Ianache cluce<r>. 15 oc<a> cafea *de la* Ianachi cluce<r>. 45 oc<a> caşcaval *de la marele* vistiar ».

F. 116 **nr. 265**

1695 **« Rînduial<a> făcliilor den zioa de crăciun, deche<mbrie> 25 *zile*, *anul* 7204** [1]

7 <şi> *jumătate* oc<a> cear<ă>, făcliile domneşti. 1 oc<a> cear<ă>, facliia vlădecăi. 17 oc<a> cear<ă> făclii <a> *cîte* l<i>t<ră> 1. 6 <şi> *jumătate* oc<a> cear<ă>, făclii <a> *cîte* 50 dram<uri>. 2 oc<a> cear<ă>, făclii *cîte* 20 la oc<a>. 6 oc<a> cear<ă>, făclii *cîte* 40 la oc<a>. *Face* oc<a> 40 ».

nr. 266

1696 **« Rînduial<a> făcliilor den zioa de *sfintele* Florii, Mart<ie> 20 *zile*, *anul* 7204** [2]

7 <şi> *jumătate* oc<a>, făcliile domneşti. 1 oc<a> făcliia vlădicăi. 20 oc<a> făcliia <a> *cîte* lit<ră> 1. 7 oc<a> făclii, *cîte* 8 la oc<a>. 2 <şi> *jumătate* oc<a> făclii, *cîte* 20 la oc<a>. 7 oc<a> făclii, *cîte* 40 la oc<a>. *Face* oc<a> 45 ».

F. 116. v. **nr. 267**

« Rînduial<a> făcliilor de zio<a> de boboteaz<ă> *şi* sîmbăta paştelor *şi* zioa de paşti, tot cîte oc<a> 80 [3].

7 <şi> *jumătate* oc<a> cear<ă>, făcliile domneşti. 1 oc<a> cear<ă>, făcliia vlădicăi, 30 oc<a> cear<ă> făclii. <a> *cîte* l<i>t<ră> 1. 18 oc<a> cear<ă> făclii, <a> *cîte* dram<uri> 50. 8 <şi> *jumătate* oc<a> cear<ă> făclii, *cîte* 20 la oc<a>. 15 oc<a> cear<ă> făclii, *cîte* 40 la oc<a>. *Face* oc<a> 80. Iar la *Buna Vestire*, oc<a> 38. » [4]

---

[1] Întregul text tăiat cu două linii.
[2] Întregul text tăiat cu două linii.
[3] Întregul text tăiat cu două linii.
[4] Adăugat ulterior, cu alt scris.

nr. 268

« Iar la alte praznice cîte se fac, făclii oc<a> 32. Peste an şi la *Adormirea*, iar s-au făcut oc<a> 32. La vineri mar<e>, la arhanghilu, tot cîte oc<a> 33. Iar cele de cununii, cele cu auru, f<ă>cliia dă oc<a> 5 şi dă poliiala făcliilor tl. 3 <şi> *jumătate*. Iar în zioa dă paştii, făclii domneşti, dă poleiala, tl. 4. Iar cele dă să fac cu arginte, tl. 3 [1] şi să fac dă pă socoteale, dă oc<a> 3 ş<i> 4 ».

F. 117 nr. 269

1696 « **Rînduiala izvodelor de dăjdile ei es peste an, făurar 10 *zile*, *anul* 7204**

Catastih dă rînduiala semii cii mari cii s-au pus în tooate judéţéle pe silişti, socotind<u>-se ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> dăn în boiari mazili *şi* sutaşi *şi* slujitori *şi* popii *şi* log<o>fiţi *de* divan, car<e> îşi dau birul lor osebi. Iar alalţii să dea cu toţii cîţii să voru afla în satu *şă* cii cu cărţii, ertaţi, încă să dea. Şă galbenul să s<ă> ia de bani 200. Şă zeciuiaala, dăn zecé bani, 1 ban. Ce ai işăt la deche<mbrie> 15 *zile, anul* 7204 ».

nr. 270

« Catastih dă seaama a doo, ci s-au rînduitu în toate judéţile pré silişti, afar<ă> dăn în boiarii mazili *şi* sutaşi *şi* slujitorii *şi* neguţitori *şi* log<o>fiţi *de* divan *şi* popii carii îşi dau dau birul lor osebii. Şă afară den satel<e> cu rumtoare celé noao. Şă afară den scutélnicii călări *şi* pedestri. Iar alalţii, să dea cu toţi, cîţii să vor afla în satu, fiişticare satu dă pă cum scrie în catastih. Şă zeciuiaala, dăn zecé bani, 1 ban. Ci au <eşit la> ghin<arie>
1696 5 *zile, anul* 7204 ».

nr. 271

« Catastih dă rînduiaala untul<u>i împărătescu ci s-au pus în toate judéţél<e> pe siliştii, să dea cu toţi, afar<ă> dăn în boiari mazili *şi* sutaşi *şi* slujitori *şi* căm<ă>răşăi *şi* satele cu rumtoare ce s-au făcut anum<e> de un anu, de un num<e> *cîte* ug<hi« 5, aceşt<ea> sîntu să n<u> dea; iar alalţi să dea cu toţi, fiişticare satu cîte oc<a> scriie în catastih. Şă să dea untu, iar nu bani. Şă păntru foi cari vor să pue untul şă păntru chiriia untul<u>i, să s<ă> duc<ă> păn unde iaste porînca să s<ă> de, de oc<a> *cîte* bani 6. Şă păn la.......... să s<ă> afle unde iaste rînduiaala. Ci au
1696 işăt la ghin<arie> 1 *zile, anul* 7204 ».

nr. 272

« Catastih dă rînduiala boilor de Belgrad care s-au rînduit pre judéţe, puindu-s<e> pre silişti, ca s<ă> dea cu toţii, afar<ă> den boiar<i> mazil<i> *şi* sutaşi carii dau osăbi şi afar<ă> de<n> dăr<ă>banţi *şi* log<o>feţi. Iar

[1] Scris întîi « 2 », apoi « 3 ».

alalţi să dea cu toţi, fieştecare sat pre cîţi boi scrie în catastih. Şi să fie boi mari și s<ă> dea de bou *cîte* tl. 1, să fie pentru chieltuiala celor ce vor
1696 să meargă cu boi la Belgrad. Ce au eșit, fev<ruarie> 1 *zile, anul* 7204 ».

F. 117. v. **nr. 273**

1725 **« Rînduela făcliilor din zio de *Buna Vestire*, hramul biséricii de jos şi tot să dau şi sus anum<e>. Mart<ie> 22, *anul* 7233**

4 făclii <a> *cîte* oc<a> 1 <și> *jumătate* oc<a> 6. 5 făclii, <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1, lit<ră> 1. 1 făclii, părintelui vlăd<i>căi, oc<a> *jumătate*. 100 făclii, <a> *cîte* dram 100, oc<a> 25. 60 făclii <a> *cîte* dram<uri> 8, oc<a> 7 <şi> *jumătate*. 75 făclii <a> *cîte* 20 la oc<a>, oc<a> 3 <şi> *jumătate* lit<ră> 1. 220 făclii, *cîte* 40, la oc<a>, oca 5 și *jumătate*. *Face* oc<a> 49 și *jumătate* ».

nr. 274

1725 **« Rînduela făcliilor din sîmbăta paştelui. mart<ie> 27 *zile*, *anul* 7233**

4 făclii <a> *cîte* oc<a> 1 <şi> *jumătate* 6. 5 făclii, 3 <a> *cîte* dr<amuri> 150 *şi* 2 <a> *cîte* dr<amuri> 100, oc<a> 1 <şi> *jumătate* 50. 1 făclie părintelui vlădicăi, oc<a> *jumătate*. 100 făclii <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 25. 80 făclii <a> *cîte* dram<uri> 50, oca 10. 80 făclii, *cîte* 20 la oc<a>, oc<a> 4. 750 făclii, *cîte* 40 la oc<a>, oc<a> 19. *Face* oc<a> 66, dr<a>m, 50 » [1].

nr. 275

« Catastih de birul cailor împăr<ă>tești ce s-au scos în toate judéţele pe birnici, ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den boiar<i> mazili *şi* sutașii *şi* sluj<itori> *şi* neguţ<ă>tor<i> *şi* căm<ă>rășei *şi* popi *şi* cal<ărași> *şi* dor<obanţi> şi scut<elnici> călări *şi* pedestri şi afar<ă> den satel<e> céle noi. Iar alalți să dea cu toţi, fiiştecare sat pre cum scrii în catastih. Şi zeciuial<a>, den
1696 10 bani. Ce au eșit la fev<ruarie> 15 *zile*, *anul* 7204 ».

nr. 276

1725 **« Rînduela făcliiloră din luminata zi a paştelor, mart<ie> 28 zile, 7233**

4 făclii <a> *cîte* oc<a> 1 <și> *jumătate*, oc<a> 6. 6 făclii însă 1 făc<li>e oc<a> 1, alta oc<a> *jumătate şi* 4 oc<a> 1, *face* oc<a> 2 <şi> *jumătate*. 1 făclie părintelui vlădicăi, oc<a> *jumătate*. 145 făclii <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 100, oc<a> 36 <și> *jumătate*. 100 făclii <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 12 <şi> *jumătate*. 120 făclii, *cîte* 20 la oc<a>, oca 6. 1000 făclii, *cîte* 40 la oc<a>, oc<a> 25. *Face* oc<a> 89 ».

F. 118

nr. 277

« Catastih de rînduiala carălor de Belgrad, ce s-au pus păn judéţe ca s<ă> dea cu toții, afar<ă> numai din boiarii mazîli şi sutaşi *şi* log<o>feții

[1] Un prim rezultat, încercuit în textul de bază, dă cifra 66 şi jumătate ocale, litră 1. — Corect e rezultatul 66 oca, dramuri 50.

de divan *şi* scutélnici *şi* popi *şi* diïaconi *şi* dăr<ă>banţi *şi* chiproveţi carei dau osebi. Iar alalţi să dea tot omul şi ertaţii cu cărţi iscălite. Şi carul să fie cîte cu 4 boi şi înscorţat şi învălit şi grijit bine şi cu topor şi cu sfrédel şi cu cuţătoae, pe cum au fost şi an. Şi cu un chirigiu la cară, să fie om de isprav<ă> şi cu chezăşie bun<ă>. Şi de acum pîn<ă> la 15 zile ale lui mart<ie>, să s<ă> afle toate carăle la Cerneţi, să s<ă> dea în sama ispravni-
1696 cilor de acolo. Ce au eşit la fev<ruarie> 17 *zile, anul* 7204 ».

nr. 278

« Catastih de birul haraciului ce s-au pus în toate judéţile, ca s<ă> dea birnici, afar<ă> den boiarii mazîle *şi* slujitori *şi* sutaşi *şi* negoţ<ă>torii *şi* cămărăşăi *şi* popii *şi* deiac<o>nii *şi* logofiţii *de* devan *şi* căl<ă>raşăi *şi* dăr<ă>banţii *şi* scutélnicii călări *şi* pedestrii şă alte brésle ce-şi dau birul lor osebi. Şă afar<ă> din satele cu rumtoari céle noao şe céle vichi. Iar alalţi să dea cu toţi, şă irtaţii cu cărţi iscălite încă să dea. Şă tl. să s<ă> ia <a> *cîte* bani
1696 154, cu zici<u>ial<ă> cu tot. Ci au işit la marte 20 *zile, anul* 7204 ».

nr. 279

« Rînduial<a> oilor împărăteşti de sursat, ce s-au dat la casap başa, ce au eşit la mart<ie> 10 *zile, anul* 7204

Catastih de rînduial<a> oilor de sursat ce s-au rînduit să s<ă> dea pentru 10.000 de oi ce au venit poruncă de la împăr<ă>ţie, ca s<ă> dăm la casap baş<a>. Ce s-au rînduit ca s<ă> dea fieştecarel<e> care au avut oi la oerit, precum scrie în catastih. Insă să fie berbeci mari, aleşi, ca s<ă> treacă la casap baş<a>. Şi s-au rînduit să s<ă> ia de oae *cîte* bani 3, ca s<ă> fie pentru plat<a> ciobanilor pîn<ă> le vor duce unde va f<i> porunc<a>. Ce au eşit
1696 la mart<ie> 8 *zile, anul* 7204 ».

nr. 280

F. 118. v. « Catastih de rînduial<a> birului pentru lucrul viilor domneşti ce s-au pus în toat<e> judéţel<e>, pre suma birnicilor, ca s<ă> dea birnici, afar<ă> den sluj<itori>. Ce s-au socotit să dea de un ban *cîte* bani 66. Şi
1696 poclon, den 10 bani, un ban. Ce au eşit la mart<ie> 10 *zile* , *anul* 7204 ».

nr. 281

« Catastih dă lipsa haraciul<u>i ci s-au pus în toate judéţel<e> ca s<ă> de birneci, afar<ă> den boiari mazili *şi* sutaşi *şi* slujitor<i> *şi* neguţători *şi* căm<ă>răşăii *şi* popii *şi* diiaconi *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* calaraşii *şi* dor<o>banţii *şi* scutelneci călări *şi* pedestri şă alte breslé ci îşi dau birul lor osebii şă afar<ă> dăn satel<e> cu rumtoare cel<e> noa şă cele vechii. Iar alalţi să dea cu toţi, şă cei ertaţi cu cărţii iscălite încă să dea. Şă galbenul să s<ă> ia *cîte* bani 200. Şă zeciuiala, dăn zéce bani, un ban. Ce au işăt la
1696 ap<rilie> 10 *zile, anul* 7204 [1].

---

[1] In *ms.* 5389, are data de 1 mai 7204.

nr. 282

« Catastih de un bir ce s-au pus în toate judéţele pe satele de bir,
ca s<ă> dea birnicii, afar<ă> den slujitor<i>, să fie pentru chieltuiala slugirii.
Ce s-au socotit să s<ă> ia de un ban *cîte* ug<hi>. 3. Şi poclon, den 10 bani,
1696 un ban. Ce au eşit la mai 1 *zile, anul* 7204 ».

nr. 283

« Catastih de bir lefilor ce s-au pus în toat<e> judéţel<e> pe silişti
ca s<ă> dea cu toţii, afar<ă> dăn boiar<i> mazil<i> *şi* sutaşi *şi* log<o>feţi
de divan *şi* slujitor<i> *şi* neguţ<ă>tor<i> şi căm<ă>răşei *şi* pop<i> *şi* căl<ă>raşi
şi dăr<ă>banţi *şi* scutelnăci călări *şi* ped<e>strii *şi* afar<ă> den satel<e>
cu ruptoare. Iar alalţi să dea cu toţi, cene să vor afla în sat, fieştecare sat
dup<ă> cum scrie în catastih. Şi poclon, dăn 10 bani, un ban. Ce au eşit
1696 la mai 15 *zile, anul* 7204 ».

F. 119

nr. 284

« Catastih dă rînduiala boilor ce s-au pus pri judeaţi, ca să s<ă> împli-
nească boii cîţi au lipsit din soma casap başii; cari s-au rînduit pri silişti
să dea cu toţi, afar<ă> den boiarii mazîl<i> *şi* sutaşi *şi* log<o>feţii *de* divan
şi scutélnicii călări *şi* pedestri *şi* satel<e> céle cu rumtoari noao. Iar alalţi
să dea cu toţi, cini s-ar afla în sat, fieşticari sat pri cum scrie în catastih.
Şi să ia di bou *cîte* tl. 1, ca să fie pentru cheltuiala boilor pănt<ru> a-i duce
1696 la Beligrad. Ci au eşit la mai, *zile* 30, 7204 ».

nr. 285

« Catastih de rînduial<a> birului al casap başei ce s-au pus în toate
judéţel<e> pre silişti, ca s<ă> dea cu toţi, afar<ă> den boiari mazîl<i> *şi*
sutaşi *şi* slujitorii *şi* popii *şi* neguţ<ă>torii *şi* căm<ă>răşei *şi* log<ofeţi> *de*
divan *şi* dor<o>banţii carii îşi dau bir lor osebi şi afar<ă> den satele
cu rumtoari céli noao şi den scut<elnici> călăr<i> *şi* pedestri. Iar alalţi,
să dea cu toţi, fiişticare sat pre cum scrii în catastih. Şi zeci<u>ial<a> den
1696 10 bani, un ban. Ce au işit la iun<ie> 1 *zile, anul* 7204 ».

nr. 286

« Catastih de un bir ce s-au scos în toate judéţel<e> pre silişti pentru
chiltuial<a> viisterii, de iun<ie>, ne ajungîndu-s<e>. Ce s-au socotit să dea
cu toţi, afar<ă> den boiar<i> mazîl<i> *şi* slujitor<i> *şi* neguţ<ă>tor<i> *şi*
căm<ă>răşei *şi* log<o>feţi *de* divan *şi* popii *şi* căl<ă>raşi *şi* dorobanţii *şi*
scut<elnici> călăr<i> *şi* pedestri. Iar alalţi să dea cu toţi, fiiştecari sat pre
cum scrii în catastih. Şi poclon, den 10 bani, un ban. Ce au işit la iun<ie>
1696 25 *zile, anul* 7204. »

nr. 287

« Birul lui iuni *şi* al lui av<gust> *şi* al lui septemvrie ce au işăt di
un ban *cîte* ug<hi> 1 ».

F. 119. v.

nr. 288

« Catastih de rînduial<a> salaorilor ce s-au scos în toate judéţel<e> ca s<ă> dea cu toţii, afar<ă> den boiar<i> mazil<i> *și* sutași *și* slujitor<i> *și* neguţ<ă>tor<i> *și* căm<ă>rășei *și* popii *și* log<ofeţi> *de* divan *și* căl<ă>rași *și* dorobanţi *și* scut<elnici> călări *și* pedestri care au mersu salaori. Iar alalţi să dea cu toţi, fiiștecare sat cu suma lui de ban<i>, pre cum scrii în catastih. Și poclon, den 10 bani, un ban. Ce au ișit la iul<ie> 3 *zile*,
1696 *anul* 7204 ».

nr. 289

« Catastih de rînduiala vacilor *și* oilor ce s-au pus pentru conacil<e> tătarilor, care s-au pus în toate judéţel<e> pre siliști, ca s<ă> dea cu toţi afar<ă> numai den boiarii mazili. Iar alalţi să dea cu toţii, fieștecare sat pre cum scrii în catastih. Și să s<ă> ia de vac<ă> *cîte* ban<i> 10 și de oae *cîte* ban<i> 3, să fie pentru chieltuiala păstor<i>lor, pîn<ă> vor aduce vitel<e>
1696 aicea. Iul<ie> 15 *zile*, 7204 ».

★

« *Și iarăși* pentru vacil<e> acéste dupe unde s-au luat bani, de la o sam<ă> de judéţe, de vacă *cîte* tl. 5 *și* de oae *cîte* tl. 1, 33. *Și iarăși* la conacul lui Șapaz Gheri sult<an> ci au venit a déoua oar<ă> iar și așa s-au mai luoatu ».

nr. 290

« Catastih de rînduiaala fîn<u>lui, ci s-au pus în tooa<te> judéţelé pe satele de bir, să de birneci, afar<ă> den slujitori, ci s-au socotit să s<ă> de un ban *cîte* ug<hi> 8. Insă pe jumătate să de bani, iar pe jumătate să de fîn. Și de unde să va luoa fîn, să s<ă> socotească cotigul de fîn *cîte* bani 75. Iar plăiașii *și* satele de drum să de pe jumătate. Și poclonul, de 10 bani, 1 ban. Ce au ișăt la iul<ie>. Iar Cîinenei *și* Titești *și* Grăbleștii *și* Boișoara,
1696 ertaţi dă tot. 25 *zile* [1], *anul* 7204 ».

nr. 291

F. 120 « Catastih de birul datoriilor ce s-au pus pre siliști să dea satele de bir și satele cu rumtoar<e> céle vechi. Afar<ă> den slujitor<i> *și* neguţ<ă>torii *și* căm<ă>rășei *și* sutași *și* popii *și* log<ofeţi> *de* divan carii-și dau birul lor osebi și afar<ă> den călărași *și* dorobanţi *și* mart<a>logi *și* scutélnicii călări *și* pedestri și afar<ă> den satele cu rumtoare céle noao. Iar alalţi să dea cu toţi, fieștecare sat precum scrie în catastih. Și zeci<u>ial<a> să s<ă>
1696 ia den 10 bani, un ban. Ce au eșit la av<gust> 5 *zile*, *anul* 7204 ».

nr. 292

« Catastih de pocloanel<e> haraci<u>lui ci s-au scos în toate judéţil<e> pre sate, ca s<ă> dea cu toţii, afar<ă> den boiarii mazîl<i> *și* sutași *și* neguţ<ă>torii *și* căm<ă>rășăi și slujitorii *și* log<ofeţi> *de* divan *și* popii și alte brésle

---

[1] « iulie » în *ms.* 5389.

care-şi dau berul lor osebi. Şi afar<ă> den călăraşi *şi* dor<o>banţi *şi* fuştaşi *şi* scutélnicii călări *şi* pedestri. Iar alalţi să dea cu toţii, fieştecare sat cu suma lui de bani, pre cum scrie în catastih. Şi zeci<u>ial<a>, den 10 bani,
1710 un ban. Ce au eşit la sept<embrie> 20 *zile, anul* 7219 ».

F. 120. v. **nr. 293**

1697 **« Să s<ă> ştii catarguril<e> de unde, ce vin, f<e>v<ruarie> 22 *zile, anul* 7205**

Dragoslavele, catarge 15. Rucărul, catarguri 15. Cîmpulungul *şi* Măţăuli, catarguri 45 ».

nr. 294

1725 **« Rînduiala făclîilor dă la dumineca floriilor anum<e>. Martie 18 *zile*, 7233** [1]

4 făclii <a> *cîte* oc<a> 1 <şi> *jumătate* oc<a> 6. 5 făclii, <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1, lit<ră> 1. 1 făclie părintelui vlădicăi, oc<a> *jumătate*. 100 făclii <a> *cîte* dram 100, oc<a> 25. 60 făclii <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 7 <şi> *jumătate*. 75 făclii *cîte*.............[2] la oc<a>, oc<a> 3 <şi> *jumătate* lit<ră> 1. 200 făclii *cîte* 40 la oc<a> oc<a> 5. *Face* oc<a> 49 ».

F. 121 **nr. 295**

1699-1700 **« Să s<ă> ştiie rînd<u>iaala făclîilor ce să fac dă praznicil<e> dă preste an, *anul* 7208**

La sîntă Măriia mari, oc<a> 33, rînd<u>iaala dăplin. La venerea mari, oc<a> 33, rînd<u>iaala deplin. La *sfîntul* Dimitrie, faci măriia sa vod<ă>. La arhanghilu, oc<a> 33. La *sfîntul* Neculae, oc<a> 33, rînd<u>iaala dăplin. La crăciun, oc<a> 40. La *sfîntul* Vasilie, oc<a> 32. La boboteaz<ă>, oc<a> 80, fii stobor [3]. La *Buna Vestire*, oc<a> 33. La *sfintele* Florii, oc<a> 45. În sîmbăta paştilui, oc<a> 80. În zioa de paşti, oc<a> 80. La *sfîntul* Ghiorghii, faci măriia vod<ă>. La *sfîntul* Petri, oc<a> 33, rînd<u>iaala dăplin ».

F. 121. v. **nr. 296**

1706 **« Rînduiaala făclîilor dăn în zeoa di *sfîntul* Neculae, ce au aşizatu *marele* vistiar la Tîrgovişti, cum arat<ă> îi jos anume. Dichi<mbrie> 6 *zile, anul* 7215**

4 <şi> *jumătate* oc<a>, făcliile domneşti. *Jumătate* oc<a>, făcliia vlădicăi. 10 oc<a>, făclii <a> *cîte* litr<ă> 1. 7 oc<a> făclii, *cîte* 8 la oc<a>. 4 oc<a> făclii, <a> *cîte* dram<uri> 20. 3 oc<a> făclii, *cîte* 40 la oc<a>. *Face* oc<a> 28 » [4].

---

[1] În *ms*. 5389 data este « marte 22 *zile, anul* 7233 », iar la ultimul rînd » 320 făclii *cîte* 40 la oc<a>, oc<a> 5 <şi> *jumătate*, totalul fiind « 49 <şi> *jumătate* » ocale.
[2] « 20 » în *ms*. 5389.
[3] Lectură nesigură.
[4] De fapt, 29 ocale,

nr. 297

1706 **« Rînduiaala făclilor den în zioa dă crăciun, cum arat<ă> în jos anum<e>. Dichi<mbrie> 25 *zile, anul* 7215**

4 <şi> *jumătate* <oc<a>, făcliile domneştii. *Jumătate* oc<a>, făcliia vlădicăi. 10 oc<a>, făclii <a> *cîte* lit<ră> 1. 8 oc<a> făclii <a> *cîte* dram<uri> 50. 3 <şi> *jumătate* oc<a> făclii, *cîte* 20 la oc<a>. 3 <şi> *jumătate* oc<a> făclii, *cîte* 40 la oc<a>. *Face* oc<a> 30 ».

nr. 298

1707 **« Rînd<u>iaala făclilor dăn zioa de *sfîntul* Vasile. Ghin<arie> 1 *zile, anul* 7215**

4 <şi> *jumătate* oc<a>, făcliil<e> domneştii. *Jumătate* oc<a>, făcliia vlădicăi. 7 oc<a> făclii, <a> *cîte* dram<uri> 20. 5 oc<a> făclii, <a> *cîte* dram<uri> 50. 2 <şi> *jumătate* oc<a> făclii, *cîte* 40 la oc<a>. 2 <şi> *jumătate* oc<a> fă<c>lii, *cîte* 20 la oc<a>. *Face* oc<a> 22 ». —« Eu Stan ».

nr. 299

1708 **« Rînduiaala făclilor dă în zioa di bobotează. Ghin<arie> 6 *zile, anul* 7215**

4 <şi> *jumătate* oc<a>, făcliile domneştii. 1 oc<a> făcliia vlădicăi. 20 oc<a> făclii, <a> *cîte* lit<ră> 1. 12 oc<a> făclii <a> *cîte* dram<uri> 50. 6 <şi> *jumătate* oc<a> făclii, *cîte* 20 la oc<a>. 6 oc<a> făclii, *cîte* 40 la oc<a>. *Face* oc<a> 50 ».

« Istratei *de la* steagul coconilor ».

F. 122 **nr. 300**

1722 **« La dumineca florilor. Mart<ie> 18 *zile, anul* 7230**

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> 1 şi *jumătate*, oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi, *cîte* oc<a> *jumătate*. 70 făc<lii> <a> *cîte* dram 100, oc<a> 17 <şi> *jumătate*. 40 [1] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 5. 60 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 3. 200 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 5. *Face* oc<a> 38 » [2].

nr. 301

« La sîmbăta paştelor

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> 1 <şi> *jumătate*, oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi, *cîte* oc<a> *jumătate*. 120 [3] făc<lii>

[1] Cu cifre arabe — Rezultatul scris cu cifre chirilice e şters în text.

[2] Alături, cu cifre chirilice, rezultatul: 36 (ocale) — Corect însă 38 ocale.

[3] Cu cifre chirilice şi arabe.

<a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 30. 60 [1] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 7 <și> *jumătate.* 50 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 2 <și> *jumătate.* 420 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 10 <și> *jumătate. Face* oc<a> 58 »

nr. 302

« In zio de paște

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> 1 <și> *jumătate,* oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri > 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi, *cîte* oc<a> *jumătate.* 120 [2] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 35. 80 [3] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 10. 60 [3] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 30, oc<a> 4 <și> *jumătate.* 80 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 4. 680 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 17. *Face* oc<a> 78 ».

În *mss.* 5389 există o altă rînduială de paște datată, pe care o reproducem mai jos.

1725 « Rînduiala făcliilor den luminata zi a paștilor, marte 28 *zile, anul* 7233.

4 făclii <a> *cîte* oc<a> 1 <și> *jumătate,* oc<a> 6. 1 făclie părintelui vlădicăi oc<a> *jumătate.* 6 făclii, oc<a> 2 <și> *jumătate.* 142 făclii <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 36 <și> *jumătate.* 100 făclii <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 12 <și> *jumătate.* 100 făclii, *cîte* 20 la oc<a>, oc<a> 6. 1000 făclii, *cîte* 40 la oc<a>, oc<a> 25. *Face* oc<a> 89 » (folio 72 verso).

nr. 303

« La sfînta Troiță

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> 1 <și> *jumătate,* oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi, *cîte* oc<a> *jumătate.* 40 [4] făc<lii> <a> *cîte* dram 100, oc<a> 10. 28 [1] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 3 <și> *jumătate.* 40 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 2. 160 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 4. *Face* oc<a> 27 ».

nr. 304

« La sfîntul Petru

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> 1 <și> *jumătate,* oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi *cîte* oc<a> *jumătate.* 40 [5] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 10. 28 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 3 și *jumătate.* 40 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 2. 160 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 4. *Face* oc<a> 27 ».

---

[1] Cu cifre chirilice și arabe.

[2] Corect este 140 deoarece $140 \times 400 = 5600$ dramuri — 35 oca. De altfel, în textul original se află, alături, și rezultatul bun, 140, cu cifre arabe.

[3] Scris și cu cifre arabe și cu chirilice. Acestea din urmă, avînd valori diferite de primele au fost șterse cu mai multe linii.

[4] Și cu cifre arabe și cu chirilice.

[5] Și cu cifre chirilice și cu arabe.

nr. 305

F. 122. v.

« La sîntă Mărie

4 făclii <a> *cîte* oc<a> 1 <şi> *jumătate*, oc<a> 6. 4 făclii <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi, <a> cîte oc<a> *jumătate*. 44 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 11. 28[1] făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 3 <şi> *jumătate*. 40 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 2. 160 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 4. *Face* oc<a> 28 ».

nr. 306

« La *sfîntul* Nicolae

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> <şi> *jumătate*, oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi, *cîte* oc<a> *jumătate*. 44 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 11. 28 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 3 <şi> *jumătate*. 40 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 2. 120 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 3. *Face* oc<a> 27 ».

nr. 307

« La crăciun

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> 1 <şi> *jumătate*, oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi *cîte* oc<a> *jumătate*. 64 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 16. 44 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 5 <şi> *jumătate*. 40 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 2. 160 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 4. *Face* oc<a> 35 ».

nr. 308

« La *sfîntul* Vasilie. Ca şi la crăciun, oc<a> 35 ».

nr. 309

« La bobotează

4 făc<lii> <a> *cîte* oc<a> 1 <şi> *jumătate*, oc<a> 6. 4 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 1. 1 făc<lie> vlădicăi, *cîte* oc<a> *jumătate*. 100 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 100, oc<a> 25. 100 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 50, oc<a> 12 <şi> *jumătate*. 70 făc<lii> <a> *cîte* dram<uri> 20, oc<a> 3 <şi> *jumătate*. 460 făc<lii> a *cîte* dram<uri> 10, oc<a> 11 <şi> *jumătate*. *Face* oc<a> 60 ».

---

[1] Şi cu cifre chirilice şi cu arabe.

Însemnări făcute pe coperţile anatefterului [1]

Însemnări de la începutul anatefterului:

« Scris-am eu Costandin logof<ăt> *din* Piteşti, cînd slujam la dumnealui
1730 Bîrcă *mare* logof<ăt>, ghen<arie> 1 *zile*, *anul* 7238 ».

★

« Să să ştie di cînd eramu fugiţi dă ciumă la Focşani, în luna lui iul<ie>
1719 3 *zile*, 7227, era ţînţari mulţi. . . »

★

« Acest anatefter ce arată într-însul obicéiurile Ţărăi Rumîneşti tribuiaşte să i să mai facă îndreptare pentru că şi obicéiurile s-au strămutat în multe chipuri. Costandin logof<ăt> *din* Pit<eşti>. Ghen<arie> 18 *zile*,
1734 *anul* 7242 ».

★

« Anatefter al răposatului şi prea luminatului domnu Io Cos<tan>din Bosarab Brîncoveanul voevod ».

★

« Scris-am eu Costandin logofeţăi *din* Piteşti, cînd slujam la dumnealui Bîrcă *mare* logof<ăt> ».

★

« Eu Costandin logofeţăl *din* Piteşti, la dichembrie, la zile 30, s-au cutremurat pămîntul la 3 ceasuri din noapte, şi am scris eu, *anul* 7233 ».

1724

★

« Să să ştiia că am scrisu ieu Costandină Rătescul care au slujit la dumn<ea>lui Necula Iar...... » « Viner<i> la 11 ceasuri din zi, au scos pe dum<nealui> Matei Fule, *fost mare* logofăt, puindu pă dum<nealui> Gligorie Halipenschi *marele* logof<ăt>, în zilele domnului nostru Io Nicolae voevod şi am scris eu Negoiţ<ă> Răz<miriţă> ».

★

« Anatiftir prea luminatului şi înălţatului şi bătrînului domnului nostru Io Costandin B<rîncoveanu> Băsarab voevod ».

★

Însemnări dela finele anatefterului (folio 123 recto; ultima filă nenumerotată, nu cuprinde însemnări).

« Să s<ă> ştie că am scris eu Barbul logof<ăt> într-acestu anatiftir, cîndu era<m> la dum<nealui> *mare* gram<a>tic, în zilele pre luminatului
1729 şi înălţatului domnu Io Nicolae Voivod, la anul, ghe<narie> 4 *zile* 7237. Barbul logof<ăt> ».

---

[1] De pe ultima foaie a anatefterului, precum şi de pe coperţile interioare s-au transcris unele însemnări care prezintă interes. Cîteva omise, sînt simple exerciţii de caligrafie.

★

« Acest anatefter iaste făcut den zile<le> prea luminatului Io Constandin Băsărabă voevod, ce s<ă> arată întru sine obicéiurile Ţărăi Rumî-
1694-1695 neşti. *Anul* 7203 ».

★

« Să fie volnică sluga mării sale lui vodă, să meargă să aducă pe Răzmiriţă Bărbiarul, de la gazda lui, să nu şază la casa lui, ci să vie la curte să păzească; că aşa iaste porunca mării sale lui vodă. Răvaşul să-i fie desear<ă> ». (Scris de două ori, al doilea text şters în bună parte).

★

« Cinstitu al nostru cà un frate, logofete Iorgo, sănătate. Balco logofătul *din* giud<eţul> Slam Rîmne<c>, data-am carte nostră la mîn<a> dumnalui vătafului pre cum să să ştiea că i-am dăruitu un luciu. . . ».

Manuscrisul romînesc 5389 al Bibliotecii Academiei R.P.R.

Manuscrisul romînesc cu numărul 5389 cuprinde o versiune în rezumat a anatefterului original aflat sub nr. MLXIX, la biblioteca Academiei R.P.R. Transcrierile efectuate în continuare privesc numai acele însemnări sau cărţi care nu sînt de loc menţionate în ms. rom. nr. MLXIX. Ele sînt în număr de 7 şi au fost numerotate A—G, pentru a se deosebi de paragrafele precedente. La finele lor, am dat titlurile tuturor paragrafelor din manuscrisul romînesc nr. 5389.

★

F. 73 **a) « Însemnarea pentru cîtă cheltuială coprinde la o şaică. Ce au venit ferman, însă să să facă la Giurgiov, cum arată anume. Fev<ruarie> 25 *zile, anul* 7246**

1738 20 dă lopătaşi *cîte* tl. 30, tl. 600. 20 dă ostaşi *cîte* tl. 30, tl. 600. Tunarii, tl. 30. Cîrmaciul, tl. 30. Tenten Teltelet, tl. 200. Un sangeac şi un alem, tl. 60. Un bairac şi alem poleit, tl. 60. Un edec şi cu diiac, tl. 50. Cearmăcul şi cu halatul, tl. 50. Un lengher de fer şi cu halatul, tl. 50. 7 cantară de hier, cantar <a> *cîte* tl. 7 <şi> *jumătate*, tl. 52 <şi> *jumătate*. Plata la lipsă şi la tăiat, tl. 60 <şi> *jumătate*. Plata la meşter de lemnu, tl. 90. Pentru învălitoarea ceardacului la păsle, tl. 15. La macaral<e> şi la alte trebuinţe, tl. 50. La zeft şi catran, tl. 20. La văpseală *şi* la plată, tl. 60. La căpt. [1] pentru aşternut şi pentru alamă, tl. 100. La 22 lopotari, minteanuri roşi cu şiret, tl. 30. Leafa căp<i>tanului, de lun<ă> 6, tl. 300. Şi pentru mîncarea cap<i>tanului, tl. 200. *Face* tl. 2728 » [2].

F. 73. v. **b)** « Semnare pentru cîtă sumă de orz s-au cumpărat de la Giurgiov, cu chila Giurgiovului, care vine într-o chilă cîte 6 stambol-chilă, chila cîte

[1] Căpitan (?).
[2] Fac numai 2708 taleri.

tl. 3 <şi> *jumătate*. Iarăşi cu marefetul dum<nealui> Hasim efendi cadiul
1739 de colo, cum arată anume, fev<ruarie> 25 *zile, anul* 7247.

Grămadă Ahmet aga, orz chil<e>	650[1], tl. 1575.
Bostan Zadea, Ahmet aga, orz chil<e>	400, tl. 1400.
Asci Ibraim başa, orz chil<e>	100, tl. 350.
Ahmetu fiiul lui Mehmet, orz chil<e>	50, tl. 175
Ambazol Zadea Hasan aga, orz chil<e>	300, tl. 1050.
Mehmet fiiul lui Ali, orz chil<e>	200, tl. 700.
Caim Zade, Ali Cel<e>bi, orz chil<e>	50, tl. 175.
Fili Beli, Mehmet aga, orz chil<e>	250, tl. 875.
Caim Zadea, Omer başa, orz chil<e>	30, tl. 105.
Alemdar, Hasan başa, orz chil<e>	100, tl. 350.
Chiur Mehmet aga, orz chil<e>	150, tl. 525.
Balaban Hagi Ali, orz chil<e>	400, tl. 1090[2]
Abdula bei, orz chil<e>	200, tl. 700.
Hagi Ali aga, orz chil<e>	100, tl. 350.
Ali başa, fiiul lui Omer, orz chil<e>	54, tl. 179.[3]
Anastasie, orz chil<e>	100, tl. 350.
Face orz chil<e>	2934, tl. 9269.[4]

Care foiţă iaste pecetluită de l<a> dumnealui cadiul de Giurgiov, Hasăm efendi ».

F. 74 c) « Semnare pentru cît<ă> sumă de unt împărătesc s-au cumpărat de la Giurgiov afară den darale, cu marefetul dum<nealui> Hasim efendi,
1739 cadiul de acolo, cum arată anume, fev<ruarie> 25 *zile, anul* 7247.

Mola Ahmet *din* Ruşciuc: cantare 29, oc<a> 17, tulumuri 3, edec 6, tl. 558 *şi* bani 45.

Molla Mustafa *din* Giurgiov: unt, cantare 19, oc<a> 12, tulumuri 3, edec 5, tl. 366, bani 24.

Alemdar Abdula Başa *din* Giurgiov; unt, cantară 53, oc<a> 31, edecuri 15, tl. 1019, bani 118.

Hagi Ali aga *de acolo:* unt, cantară 24, oc<a> 41, edecuri........, tl. 417 *şi* bani 24.

Mustaf<a> baş<a> *de acolo:* unt, cantară 17, oc<a> 46, edecuri 3, tl. 339 *şi* bani 91 <şi> *jumătate*.

Emer Hagi Usiin *din* Ruşciuc: unt cantar<e> 10, oc<a> 1, dram 300, edecuri 3, tl. 68, bani 4 <şi> *jumătate*.

---

[1] Greşit în text, în realitate 450 chile care, a 3,5 tl. chilul, dau 1575 tl. De altfel, totalizînd cantităţile astfel rectificate, obţinem totalul de 2934 chile.

[2] Greşit în text, în realitate 1400 tl. Am luat cantitatea de 400 chile drept bună, deoarece şi totalul cantităţilor coincide cu totalul din text; al doilea, pentru că cifra citită de 1090 tl (sau eventual 1003) nu se divide exact cu 3,5 tl. astfel că am fi obţinut o cantitate cu zecimale, ceea ce n-ar fi fost logic, cînd se cumpărau asemenea cantităţi.

[3] Greşit în text, în realitate 189 tl. (54 chile × 3,5).

[4] Totalul greşit în text: în realitate 10.269 tl. (2934 chile × 3,5 tl).

Tătar Ali Başa *din* Giurgiov, cantară 3, oc<a> 26, edecuri 3, tl. 190, bani 15. *Face* cantară 155 şi oc<a> 33, dram 300, talumuri 8, edecuri 39. Preţul untului tl. 2206 <şi> *jumătate*. Iar cu pecetea dumisale cadiului *din* Giurgiov, Hasăm efendi ».

★

F. 74. v. 1739 d) « Suma liudelor de toate steagurile de slujitori, depe cum arată în jos anume, septembrie 1 *zile*, *anul* 7248 [1].

Steag de boerime anume [1]

Scarlat *fost al doilea* post<elnic>. Costandin *fost mare* cap<i>t<an>. Costandin Asan *al doilea* arm<aş>. Pîrvul Măg<ureanu> post<elnic>. Mihaiu Popesc<u> post<elnic> Iorga Lipăiescul post<elnic>. Radul Balasac post<elnic>. Iordache 'Canora. Costandin Plopşorean. Luca Rahtivanul. Ioniţ<ă> *fratele lui* Vasilache post<elnicul>. Cîrstiian Prijveanul. Mihai Rudeanul. Radul *fiul lui* Radul cluce<r>. Matei Milescul. Dumitraşco *mare* cup<ar>. Ştefan pah<arnic> Răiescul. Costandin Măg<ureanu> pah<arnic>. Luca pah<arnic>. Ianache *fost al doilea* post<elnic>. Ceauş *de* aprozi. Costandin Florescu *al treilea* post<ęlnic>. Radu Fălc<oianu> post<elnic>. Vintilă post<elnic>. Costandin Popescu post<elnic>. Costandin Coc<o>răscu post<elnic>. Costandin Lupu post<elnic>. Ianachie *al doilea* com<is>. Anastas Mora. Istodor com<is>. Radul Brăiloiul. Costandin Corbean. Ioniţă Băleanul. Ştefan *fiul lui* Iane Popa. Badea Pîrîian. Manole Credincear. Radul Orescul pah<arnic>. Ioniţă pah<arnic>. Şărban Breazu log<ofăt> *de* vist<ierie>. Nec<u>lae Creţ<u> *mare* cioh<odar>. Neculae Ded<u> post<elnic>. Matei Pădure post<elnic>. Pătraşco Găv<ă>nescul. Leonardie post<elnic>. Barbul Priotescu post<elnic>. Iordache Sefendache spăt<ar>. Dumitru Spet<e> com<is>. Costandin Fiot. Costandin Căplescu com<is>. Dumitraşco starostea. Costandin fiu log<ofăt> *de* vist<ierie>. Mihai Zătrean. Costandin Brădescu. Ştefan Strîmbeanul. Dumitru medel<nicer>. Mincul *fiul lui* Chiru. Papa Rus<e>nescul pah<arnic>.

F. 75 **Copii den casă cei mici**

Costandin Rumîn. Sandul Arapul. Costandin *fiul lui* Nec<u>la căp<itan>. Costandin Limber. Vasilie Arvantohorit. Gheorghie de l<a> cămănar. Barbul Plopşorean. Pascal *fiul* Savvei.

Paicii.

Ianachie văt<af>. Stamate. Grigorie. Hristoma Mataragi. Păun. Manole Saraşbaş. Tudor Chih<aia>. Dimitrie.

Ciohodarii.

Dimitrie baş cioh<odar>. Fiera. Nicola. Ivan. Trandafir. Anastasie. Stoian. Dima. Panait Chih<aia>. Dima. Ivan. Tudor. Radul. Stoian. Mihalachie. Stanciul. Tudori. Manea. Ivan. Dumitru Demir. Chirco.

Copii den casă cei mari.

Avraam. Toader Mold<oveanu>. Stoica Fălcoian. Tănasie cel Mare. Ion Drăghiia. Bandovin. Ion. Şerban Lăz<ă>rean. Nedelco Sîrbul. Mano-

---

[1] Cu cerneală roşie.

lache. Gheorghiță. Vasilie. Manul. Socol. Stănimir. Vlaicul. Neculae. Ștefan Sîrbul. Nanu. Dragomir. Spandonie. Nedelco. Gheorghie *din* Tîrg<ovişte>. Voico. Iane. Arsenie. Vladul. Vlad cel Mic. Gheorghie Bun<u>. Sîbrul. Oprea. Radul. Costandin. Tănasie cel Mic. Filimon. Vasilie *din* Tîrg<ovişte>. Manole. Mihai *din* Tîrgovişte. Florea. Gheorghie Mold<oveanu>. Stan. Miroslăv. Ilie. Toma. Grigorie al Port. Pătraşco. Grozea. Petre. Bogdan. Mihai Rîmnicean. Pîrvul. Agapie Grecul. Andronie. Frățilă. Paraschiva. Sterie. Stănislav. Stoica. Vladul caf. Mihai căm<ănar>. Grigorie cel Mic. Guciul. Badea ».

F. 76 **(E) « Slujitorimea** [1]

Siiméni cei vechi.

Marele steag, liud<e> 88. Sima căp<itan>, liud<e> 43. Hagi Stan căp<itan>, liud<e> 40. Necula cap<itanul> Cornea, liud<e> 55. Pană cap<itan>, liud<e> 37. Manta cap<itan>, liud<e> 40. *Face* liud<e> 303, căpitani 6. Zapcii 18.

Siiméni holtéi.

Hagi Stoica cap<itan>, liud<e> 50. Gheorghie cap<itan>, liud<e> 46. Tudor căp<itan>, liud<e> 50. *Face* liud<e> 146. Capitani — fără număr — Zapcii 9.

Arnăuții.

Nicula cap<itan>, liud<e> 49. Paraschiva cap<itan>, liud<e> 47. *Face* liud<e> 96. Căpitani 2. Zapcii 6.

Sîrbii.

Gheorghie căp<itan> *fiul lui* Ian<e>, liud<e> 66. Căpitani: 1. Zapcii 3.

Mocanii.

Preda căp<itan>, liud<e> 64. Dobrin căp<itan>, liud<e> 45. Costandin căp<itan>, liud<e> 35. Sandul căp<itan> *din* Rîm<nic>, liud<e> 34. Mihalcea căp<itan>, liud<e> 37. Nedelco căp<itan>, liud<e> 48. Costandin căp<itan> *de* Buzău, liud<e> 37. *Face* liud<e> 200 <şi> *jumătate*[2]. Căpitani 7. Zapcii 21.

F. 76. v. Levenții.

Daniiul căp<itan>, liud<e> 65. Cap<itan> 1. Zapcii 2.

Cazacii călăreți.

Marele steag liud<e> 41. Andreiu căp<itan> *din* Tîrg<ovişte>, liud<e> 12. Gheorghie căp<itan> Dălga, liud<e> 69. Manea căp<itan>, liud<e> 37. Gheorghie căp<itan> fiul Ma<riei>, liud<e> 63. *Face* liud<e> 222. Căpitani 4. Zapcii zece.

Vînătorii.

Preda căp<itan>, liud<e> 99. Radul căp<itan>, liud<e> 66. *Face* liud<e> 165. Căp<itani> 2, Zapcii 7.

Talpoşii.

Pătraşco căp<itan>, liud<e> 35. Căp<itan> 1. Zap<cii> 2.

Nemții den poartă.

---

[1] Cu cerneala roşie.
[2] Corect 300 liude. Greşit în text.

Antohie căp<itan>, liud<e> 35. Căp<itan> 1. Zap<cii> 2.

Lefegii.

Marele spat<ar>, liud<e> 44. și *marele* căp<itan> *de* lefegii, liud<e> 43. *Face* liud<e> 87. Zapcii 6.

F. 77 Saragelele.

Mitrea căp<itan>, liud<e> 28. Savva căp<itan>, liud<e> 26. Fotii căp<itan>, liud<e> 40. Arsenie căp<itan>, liud<e> 39. Mihai Pod căp<itan>, liud<e> 28. Pană căpitan, liud<e> 31. Gheorghie căp<itan>, liud<e> 35. Vasilie căp<itan> <din> Tîrg<ovişte> liud<e> 31. *Face* liud<e> 258. Căpitan<i> 8. Zap<cii> 12.

Slujitorii Focşanlăi.

Buiciucașii, liud<e> 30. Ion căp<itan> Corban<u>, liud<e> 17. Tudorache căp<itan>, liud<e> 26. Gligorie căp<itan> *de* scut<elnici>, liud<e> 7. *Face* liud<e> 80. Căpitani 3. Zapcii 7.

Martalogii de peste Olt.

Martalogi, liud<e> 70. Zapcii 5.

★

Un steag ţărigrădean, liud<e> 30.
Un steag călăraş, liud<e> 57.
Un steag lipcani, liud<e> 40 ».

★

F. 77. v. **f) « Cartea gărdurăritului ce s-au făcut la *anul* 7248 [1].**

1740 « *A domniei mele* slugii domniei mele anume .... gărdurarilor *din județul* Slam Rîm<nic> *și din județul* Buzău, ca să fie volnec cu cartea domniei mele să caute și să ție slujba gărdurăritului într-aceste județe, păn toate dealurile, au boiarești sau călugărești. Afar<ă> den dealurile ce sînt cu hrisoavele domniei mele date pă la mănăstiri. Iar pe celelalte, pe unde sînt vii, să-și pue scaune și să-și caute de garduri pe unde vor fi stricate, să-i apuce să-și facă gard, făr<ă> de voia lor. Iar nefăcînd, să-i prade, dupe obicéi. Și să caute de pîrleazuri, unde vor fi stricate și neastupate, să le ia de pîrleaz cîte bani 52 și de vracniță deșchisă, cîte bani 300. Și de vitele ce vor face stricăciune pe deal, cîte bani 50. Și de rîmători cîte bani 50. Și de groapă de rachiu, cîte bani 133, or măcar cine va avea în deal groapă. Și de tocitoare cî<te> bani 45. Și de gîlcev<i>, de stricăciuni, de hoții, de sfăzi, de curvii, de toate să judece și să globească pe fieștecare, dupe vina lui. Și datorii să aibă voe gărdurarii a scoate, cine va avea pe acolo pen deal, ori de la cine ar fi datorie dréptě. Și să-și dea fieștecare gărdurăritu, afară den cei 12 boiari. Iar ceelalți toți, să-și dea, dupe obicéi. Și să caute și de pivnițe sparte și de gropi sparte ce vor fi pen dealuri și de alte furtișaguri ce s-ar întîmpla pen deal. Și să fie volnice slugile domniei mele să-i judece pe tot omul și să-și plătească paguba. Și pripasurile ce să

[1] Titlul scris cu cerneală roșie.

vor afla pen dealuri şă-nprejur dealurilor, să aibă a le lua. Şi ale cui vor fi, să-şi dea colacul şi să-şi ia pripas<ul>. Iar la cine va ascunde pripasurile, să fie volnici să le ia făr<ă> de voia lor. Şi să aibă a căuta şi pentru pîinele ce sînt pe lîngă dealuri, de vite care vor strica, să-şi plătească paguba. Şi de buţile cu vin, cîte să vor vinde pen dealuri, să ia de bute cîte v<e>d<re> 1. Aşijdérea poruncim domniia mea şi voao ispravnicilor căpitanilor dupe
F. 78. tîrguri *şi* voao altor slugi domneşti *şi* boereşti şi episcopeşti şi voao pîrcălabilor dupen sate, toţi să aveţi a vă feri de slujba gărdurăritului, niméni să nu să améstece în slujba lor. Că aşa iaste porunca domniei mele. *Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.*

Ap<rilie> 11 *zile,* »[1].

★

(G) « Cununie de fecior de boer mare

40 tl., una materie pentru sovon. 100 tl. două materii la masă. 22 tl. un postav şi un atlaz. 3 tl., pentru făcutul făcliilor. 3 tl., bani mărunţi în biséric<ă>. 50 tl, pentru una materie, a doao zi, la dăzgovit. 10 galbeni la spălat. *Jumătate* tl. preoţilor. 246 <şi> *jumătate* tl.[2]

★

Orînd<u>ial<a> de al doilea obraz

21 tl, una materie pentru sovon. 30 tl. pentru materii la mas<ă>. 22 tl. pentru un postav şi atlazu. 3 tl. la făcutul făcliilor. 1 tl. bani mărunţi în biséric<ă>. 30 tl. una materie, la dăzgovit. 4 galbeni la spălat, *Jumătate* tl. preoţilor. 118 <şi> *jumătate* tl.

Orînd<u>ial<a> la al treilea obraz

F. 78 v. 21 tl. una materie pentru sovon. 22 tl. un postav şi un atlazu. 1 <şi> *jumătate* tl, pentru făcutul făcliilor. 1 tl. bani mărunţi în biséric<ă>. 2 galbeni la spălat. 30 bani preoţilor. 51, 30[3].

Cununie de o slugă boerească

10 <şi> *jumătate* tl, una materie pentru sovon. 15 tl. un postav şi un atlazu. 10 tl. una materie la dăzgovit. 1 <şi> *jumătate* tl. făcutul făcliilor. *Jumătate* tl. bani mărunţi în biséric<ă>. 2 galbeni la spălat. 30 bani preotului. 43, 30[4].

15 tl. toat<ă> cheltuial<a> nunţii, orînd<u>ial<a> al doilea de slug<ă>. 10 tl. toat<ă> cheltuial<a> nunţii, orînd<u>ial<a> al treilea de slug<ă>. 5 tl. toată cheltuial<a> nunţii, orînd<u>ial<a> al patrulea. 1, 42 tl. un ţig<an>, toată cheltuiala nunţii, cu bani 42 preotului *şi* făclii ».

2 vedre de vin *şi iarăşi* ».

---

[1] Publicată şi în N. Iorga, *Studii şi documente,* XXII, p. 50—52.
[2] În realitate 239 taleri (socotind că 10 galbeni = 15 taleri).
[3] În realitate 48 taleri şi 96 bani (socotind 2 galbeni = 3 tl.).
[4] În realitate 40 taleri şi 56 bani (idem).

Cuprinsul *manuscrisului romînesc* nr. 5389

Pentru o consultare mai rapidă a *manuscrisului romînesc* nr. 5389, dăm mai jos titlurile cărţilor cuprinse în el. Alături de titlu am indicat data, aşa cum este menţionată în text, precum şi folio (recto sau verso, — însemnate prin « r » sau « v ») la care se află cartea sau însemnarea respectivă. Numărul în paranteză, la finele fiecărui titlu, înseamnă paragraful corespunzător din textul original al anatefterului — (din *mss.* MLXIX).

1. « Cartea de vama Diiului *şi* a Bistreţului »; 1 ianuarie 1695; f. 3 r.; (3).

2. « Carte de vama de la Ciocăneşti *şi* Lichireşti. Pre acest izvod să s<ă> facă cărţile Giurgiov<u>lui *şi* a Olténiţii »; 1 ianuarie 1695; f. 3 v — 4 r; (4).

3. « Carte de vama *din oraşul* Floci »; 1 ianuarie 1696; f. 4r 4v; (5).

4. « Carte de goştinărit »; 1 noembrie 1701; f. 5 r. (7).

5. « Cartea vameşilor de l<a> Ciinéni. Pe acest izvod să s<ă> facă şi cartea Rucărului *şi* Dragoslavelor ». 30 ianuarie 1695; f. 5r. — v şi 6 r. (8).

6. « Carte de vama Gojdibrovul şi a Oreaovei. Pre acest izvod să să facă şi cartea Turnului *şi* a Izlazului » ; 3 ianuarie 1695; f. 6 r — v; (9).

7. « Carte de pîrcălăbie de la Ruşii *de* Vede *şi* Zemnice »; 3 ianuarie 1695; f. 6 v—7 r—v; (10).

8. « Carte de săpunărie »; 3 ianuarie 1695; f. 7v—8r; (11).

9. « Carte de sărărit, al treilea an, cînd dau cu toţii »; 1700—1701; f. 8 r v; (12).

10. « Carte de vama *de la* Gherghiţa *şi* Buzăul *şi* Rîmnec »; 1 ianuarie 1695; f. 9 r—v; (15).

11. « Piteştii *şi* Slatina *şi* Odivoia *şi* Caracalul »; 1 ianuarie 1695; f. 9 v 10 r v; (17,21 şi 22).

12. « Bucureştii »; 1 ianuarie 1695; f. 11 r—v; (19).

13. « Carte de gărdurărie din Slam-Rîmnic şi din Buzău »; 5 ianuarie 1694 f. 11 v—12 r; (23).

14. « Carte de gărdurărie *din judeţul* Saac »; 1 ianuarie 1701; f. 12 r—v; (24).

15. « Carte de dijmărit de la Ştefan Vod<ă> »; 22 iulie 1715; f. 12 v—13 r v; (26).

16. « Carte de oerit ce s-au vîndut la Tîrgovişte »; 1697—1698; f. 13 v—14 r; (27).

17. « Cartea lui *marele* cioh<odar>, ce ia ciohodăritul de la toţi cizmarii cîţi să află în toate tîrgurile şi în toate satele »; 1 martie 1722; f. 14 r—v; (28).

18. « Carte de cămănăritu »; 1 ianuarie 1695; f. 14 v — 15 r.; (33).

19. « Cartea de slujba vorniciei pe judéţe »; 11 ianuarie 1698; f. 15r—v, (172).

20. « Cartea lumînărarilor de Bucureşti »; 21 martie 1698; f. 16r—v; (35).

21. « Cartea preoţilor de la besérica domnească din Bucureşti pentru banii mirului »; 23 aprilie 1698; f. 16v—17r; (36).

22. « O carte a tuturor preoţilor cîţi să află în eparhia ep<is>copului de la Buzău »; 29 mai, 1698; f. 17v—18r; (37).

23. « Carte de cotărie »; 19 februarie 1699; f. 18v; (41).

24. « Cartea de cîntariul *de la* Bucureşti »; 17 ianuarie 1702; f. 19r; (42).

25. « Carte de tutunărie »; 20 iulie 1698; f. 19 v; (44).

26. « Carte de erbăritu »; 15 februarie 1699; f. 19v—20 r.—v (46).

27. « Cartea stolniceilor de la Greaca »; fără dată; f. 20v—21r; (47).

28. « Cartea tuturor neguţătorilor de aici din Bucureşti şi alţii cîţi scriu catastiful vistierii, după tocmeala ce s-au aşezat, ca să dea într-un an, ughi 4000 »; 25 martie 1700; f. 21 r—v, 22 r; (48).

29. « Cartea brașovénilor cîți să află lăcuitori aici în tîrgu în București și printr-alte tîrguri, pentru ruptoarea ce li s-a făcut să dea pre an tl. 1000 »; 1 septembrie 1700; f 22r—v și 23 r—v; (51).

30. « Cart<e> de sărăriia și de hierul ce să vinde aicea în București și la Tîrgoviște »; 10 ianuarie 1701; f. 23v—24r; (53).

31. « Carte de vinăriciul dealului Piteștilor »; 27 august 1704; f. 24 r—v; (55).

32. « Carte de vama de la Tîrgul Jiiului și de vama cerei ce s-au așezat la *anul* 7216 »; 1707—1708; f. 24v—25r; (57).

33. « Carte de vinăriciul din dealul Bucureștilor cînd dau cu toții »; 28 iulie 1709; f. 25v—26r; (58).

34. « Carte de cămărășiia ocnelor »; 16 ianuarie 1695; f. 26 r; (59).

35. « Carte a cămărașilor de la ocna Telega »; 16 ianuarie 1696; f. 26 r—v; (61).

36. « Cartea slugilor cămărașilor de la ocne, ca să umble să cercetéze pentru sare de furat; 16 ianuarie 1696; f. 27 r; (62).

37. « Cartea de vama Craiovei *și* de Strihaia; 1 ianuarie 1709; f. 27 r—v, 28 r; (63).

38. « Carte de ruptoare a saragélilor *de la* Ciocănești »; 12 ianuarie 1712; f. 28 r; (64).

39. « Foiță de așezămîntul obicéiurilor céle ce au avut să dea Șchiiai<i> din Brașov, vameșilor din Cîmpina și de la Văléni și vătașilor de plaiu și altora și acum li s-au făcut așezămîntu la céle ce vor să dea, precum au fostu obicéiul mai nainte vréme, precum sămnăm în jos anume »; 1 septembrie 1696; f. 28v—29r; (65).

40. « Carte pentru cheltuiala ce să dă beșli-agăi cînd mérge pe vremea bîlciului la Cîmpulungu »; 29 iunie 1715; f. 29 r—v; (67).

41. « Carte de vătășiia de plaiu »; 20 august 1704; f. 29v—30r; (166).

42. « Catastih de dajdea ce s-au scos în toate județile pentru 50 pungi...... » 20 octombrie 1696; f. 30 r—v; (68).

43. « Birul lui noem<brie> de un ban *cîte* bani 266 »; f. 30v; (69).

44. « Catastih de poclonul hanului cel obiciuit »; 15 noembrie 1697; f. 30 v; (70).

45. « Catastih de birul zaharélei »; 23 noembrie 1696; f. 30 v; (71).

46. « Birul lui dechembrie de un ban *cîte* tl 2 »; f. 31 r; (72).

47. « Catastih de seamă *cea mare* » 9 decembrie 1696; f. 31r; (73).

48. « Catastih de birul cherestelii caicelor împărătești »; 1 ianuarie 1697; f. 31 r; (74).

49. « Birul lui ghenarie...... »; f. 31 v; (75).

50. « Catastih de birul șeicilor împărătești ...... »; 20 ianuarie 1697; f. 31 v;(76).

51. « Catastih ...... pentru cheltuiala jitniței ... »; 1 februarie 1697; f. 31 v; (77).

52. « Catastih de rînduiala untului împărătesc ... »; 1 februarie 1697; f. 31 v; (78).

53. « Birul lui fevruarie și a lui martie »; f. 32 r; (79).

54. « Catastih de birul haraciului... »; 25 februarie 1697; f. 32r; (80).

55. « Catastih de seama a doao... »; 1 iunie 1697; f. 32 r; (81).

56. « Catastih de banii salahorilor... »; 1 iulie 1697; f. 32 r—v; (82).

57. « Catastih de rînduiala fînului... »; 20 iulie 1697; f. 32 v; (83).

58. « Catastih... pentru banii bumbagiilor ... »; 1 august 1697; f. 32 v; (84).

59. « Catastih de rînduiala găleții... »; 20 august 1697; f, 32 v; (85).

60. « Catastih de rînduiala boilor de Beligrad... » 3 martie 1697; f. 33 r; (86).
61. « Catastih de rînduiala carălor împărătești... » 16 martie 1697; f. 33 r; (87).
62. « Catastih de lipsa haraciului... »; 10 aprilie 1697; f. 33 v; (88).
63. « Catastih de birul cailor împărătești... »; 1 mai 1697; f. 33 v; (89).
64. « Catastih ce s-au pus pentru chieltuiala jitniții... »; 20 mai 1697; f. 33 v; (90).
65. « Catastih... pentru cheltuiala vistieriei... »; 1 septembrie 1697; f. 33 v; (91).
66. « Rînduiala cînepii... »; 15 septembrie 1697; f. 34 r; (92).
67. « Catastih de rînduiala mierii... »; 20 septembrie 1697; f. 34 r; (93).
68. « Și birul mierii de un galben, ug‹hi› 5; f. 34 r.; (94).
69. « Catastih de birul datoriilor... »; 20 octombrie 1697; f. 34 r; (95).
70. « Catastih de un bir... pentru poclonul hanului... » 10 noembrie 1697; f. 34 r; (96).
71. « Catastih de rînduiala vacilor și a oilor... pentru cheltuiala slugeriei... »; 17 noembrie 1697; f. 34 v; (97).
72. « Catastih de seamă *cea mare* »; 1 decembrie 1697; f. 34 v; (98).
73. « Catastih de un bir ce s-au scos pentru zahareaoa Cameniței »; 23 decembrie 1697; f. 34 v; (99).
74. « Catastih de birul șeicilor împărătești... »; 15 ianuarie 1698; f. 35 r; (100).
75. « Catastih de rînduiala untului împărătesc... »; 25 ianuarie 1698; f. 35 r; (101).
76. « Catastih de rînduiala carălor de Beligrad... » 10 februarie 1698; f 35 r.; (102).
77. « Catastih de birul haraciului... »; 25 februarie 1698; f. 35 r; (103).
78. « Catastih de lipsa haraciului... »; 20 martie 1698; f. 35 v; (104).
79. « Catastih de birul cailor împărătești... »; 15 aprilie 1698; f. 35 v, (105).
80. « Birul capichehaialelor de oaste... »; 15 mai 1698; f. 36 r; (106).
81. « Catastih de boi de Beligrad... »; 10 mai 1698; f. 36 r; (107).
82. « Catastih de birul salahorilor... » 1 iulie 1698; f. 36 r; (108).
83. « Catastih de rînduiala vacilor și a oilor... pentru conacele tătarilor... »; 1 iulie 1698; f. 36 v; (109).
84. « Catastih de birul lefilor... »; 20 iulie 1698; f. 36 v; (110).
85. « Catastih de birul datoriilor... »; 5 august 1698; f. 36 v; (111).
86. « Catastih de rînduiala boilor de Beligrad... »; 10 august 1698; f. 37 r; (112).
87. « Catastih de dajdea... pentru cheltuiala serasker pașa de la Bugeac » (inclusiv găleata); 1 septembrie 1698; f. 37 r; (113).
88. « Miiarea au eșit pre birul lui iulie »; f. 37 r.; (114).
89. « Catastih de rînduiala mierii și a cerii... » 20 septembrie 1698; f. 37 r; (115).
90. « Și birul mierii *cîte* ug‹hi› 8 »; f. 37 v.; (116).
91. « Catastih de seama a treia... »; 20 octombrie 1698; f. 37 v; (117).
92. « Catastih de un bir... pentru cheltuiala slugeriei... »; 20 noembrie 1698; f. 37 v; (118).
93. « Catastih de seamă *cea mare* »; 10 decembrie 1698; f. 37 v; (119).
94. « Birurile mărunte de la iulie... pînă la ghenarie... »; 1 ianuarie 1699; f. 38 r; (120).
95. « Catastih de untul împărătesc... »; 25 ianuarie 1699; f. 38 r; (121).
96. « Catastih de birul haraciului... »; 1 ianuarie 1699; f. 38 r; (122).
97. « Catastih de lipsa haraciului... »; 25 februarie 1699; f. 38 v; (123).
98. « Catastih de un bir ce au eșit pentru cheltuiala viilor domnești... » 15 martie 1699; f. 38 v; (124).
99. « Catastih de birul lefilor... »; 25 martie 1699; f. 38 v; (125).

100. « Catastih de birul carălor și de salaori... la Camenița... »; 1 aprilie 1699; f. 38 v; (126).

101. « Catastih de un bir... pentru chieltuiala jitniței... »; 1 mai 1699; f. 39 r; (127).

102. « Catastih de seama a doao... »; 1 iunie 1699; f. 39 r; (128).

103. « Catastih de un bir ce s-au scos în 5 județe pentru chieltuiala caselor domnești... la scaunul Craiovei... »; 8 iunie 1699; f. 39 r. (129).

104. « Catastih de rînduiala vacilor și a oilor... pentru cheltuiala slugeriei... »; 25 iunie 1699; f. 39 r; (130).

105. « Catastih de birul lui iulie... »; 1 iulie 1699; f. 39 v; (131).

106. « Catastih de birul lefilor... »; 1 iulie 1699; f. 39 v; (132).

107. « Catastih de birul carălor Cameniței... »; 1 iulie 1699; f. 39 v; (133).

108. « Catastih de banii ce s-au scos pentru banii mierii... »; 20 august 1699; f. 40 r.; (134).

109. « Catastih de rînduiala boilor... ca să dăm la C<u>ruți »; 5 septembrie 1699; f. 40 r; (135).

110. « Catastih de seama a treia... »; 1 octombrie 1699; f. 40 r; (136).

111. « Catastih... de un bir pentru poclonul hanului... »; 1 noembrie 1699; f. 40 v; (137).

112. « Catastih de un bir ce s-au pus pentru poclonul chehaialei vizirului... »; 10 noembrie 1699; f. 40 v; (138).

113. « Catastih de seamă *cea mare*... »; 1 decembrie 1699; f. 40 v; (139).

114. « Catastih de un bir... pentru carăle solului nemțescu... »; 1 ianuarie 1700; f. 41 r; (140).

115. « Catastih de rînduiala haraciului... »; 1 februarie 1700; f. 41 r; (141).

116. « Catastih de lipsa haraciului... »; 20 februarie 1700; f. 41 r; (142).

117. « Catastih de birul lefilor... » 20 martie 1700; f. 41 r; (143).

118. « Catastih de rînduiala banilor... să se dea la Timișoara »; 15 aprilie 1700; f. 41 v; (144).

119. « Cheltuiala jitniței au eșit pe birul lui ghen<arie> de un ban *cîte* bani 10 »; f. 41 v; (145).

120. « Catastih de seama a doao... »; 1 iunie 1700; f. 41 v; (146).

121. « Catastih de un bir... pentru tainurile de carne ce să dau la împărăție... »; 20 iunie 1700; f. 41 v; (147).

122. « Catastih de dajdea ce s-au scos pentru banii mierii... »; 10 iulie 1700; f. 42 r; (148).

123. « Catastih de birul lefilor... »; 15 august 1700; f. 42 r; (149).

124. « Catastih de seama a treia... »; 1 septembrie 1700; f. 42 r; (150).

125. « Catastih de rînduiala mierii și a cerii... »; 10 octombrie 1700; f. 42 r; (151).

126. « Miiarea de un ban *cîte* bani 30 *și* birul mierii de un ban *cîte* bani 20 » f. 42 v; (152).

127. « Catastih de seamă *cea mare*... »; 20 noembrie 1700; f. 42 v; (153).

128. « Catastih de rînduiala haraciului... »; 1 ianuarie 1701; f. 42 v; (154).

129. « Catastih pentru sursaturile împărătești... »; 20 ianuarie 1701; f. 42 v; (155).

130. « Catastih de lipsa haraciului... »; 20 ianuarie 1701; f. 42 v; (157).

131. « Catastih de birul lefilor... »; 20 februarie 1701; f. 43 r; (158).

132. « Catastih de poclonul hanului... »; 25 februarie 1701; f. 43 r; (159).

133. « Catastih de seama a doao... »; 20 aprilie 1701; f. 43 r; (160).

134. « Catastih de ruptoarea orașăle *și* satele... să-și dea șvertul lor de seama cea mare... »; 1 octombrie 1701; f. 43 r; (161).

135. « Catastih de ruptoarea orașelor *și* a satelor... să-și dea ruptoarea lor... la haraci... »; 5 decembrie 1701; f. 43 v; (162).

136. « Catastih de ruptoarea orașelor *și* satelor birnicești... să-și dea șvertul lor de seama a treia... »; 1 mai 1703; f. 43 v; (163).

137. « Catastih de rînduiala ruptorii haraciului... »; 20 octombrie 1702; f. 43 v; (164).

138. « Catastih de ruptoarea orașelor și satelor birnicești... să-și dea șvertul lor de seama a treia... » ; 15 iunie 1704; f. 43 v; (165).

139. « Socoteala lui *marele* sluge<r> și a lui *al doilea* sluge<r> de un an, socotindu-se pre scurtu ce am cheltuit în 12 luni, de la <oct>ombrie 1 *zile*, pînă la sfîrșitul lui sept<embrie>, precum arată în jos anume, *anul* 7206 »; 1697—1698; f. 44 r; (170).

140. « Catastih de seamă *cea mare* »... ; f. 44 v; (173).

141. « Catastih de banii haraciului... »; 10 iulie 1712; f. 44 v; (174).

142. « Catastih de seamă *cea mare* »; 1 august 1704; f. 44 v; (175).

143. « Catastih de seama a treia... »; 15 mai 1704; f. 44 v; (176).

144. « Satele plăești (sic) prę judéțe, cum scrie în jos anume, ce au eșit la iun<ie> 20 *zile*, *anul* 1690 »; f. 45 r — 47 v; (177).

145. Scutire de dări pentru 10 « viiari » ai lui « Costandin post<elnicul> Băleanul »; f. 47 v; (178).

146. « Carte de văcăritu ce s-au scos pre dobitoace și pre numele oamenilor... »; 26 decembrie 1713; f. 48 r. — v; (179).

147. « Rînduiala Mehter Bașei ce li să dă postav pentru îmbrăcămintea taolelor de paști... »; 24 aprilie 1698; f. 49 r; (182).

148. « Deche<mbrie> 25 *zile*, *anul* 7204. Au adet 20 de țigani măturari domnești să li să dea la crăciun, de om, aba, *cîte* coți 16, *fac* coți 320 »; 1695; f 49; r; (183).

149. « Foiță de vezetiei domnești și de biglari *și* dărvari *și* cărora li să dă abale de paști, după obicéiu... »; 15 martie 1695; f. 49 v; (184).

150. « Foaia de oamenii domnești cărora li să dau îmbrăcăminte, postavuri *și* bogasie *și* abale de paști, după obicéiu... »; 15 martie 1695; f. 50 r; (185).

151. Darurile de paști date la paici, spoitori de vase, dărvari, mrejari și vlădicăi; f. 50 v; (189).

152. « Rînduiala de caftanele și de tafta și tulpanul ce să dau în zioa de paști și de crăciun pre la boiari zvolearnici... »; 7 aprilie 1697; f. 51 r; (194).

153. « Hrisoavele de mila ce să dă pre la mănăstirile den Țara Turcească și de la *sfînta* Agora, carii iau pre ani... »; 30 ianuarie 1702,; f. 52 r — 53 r; (197).

154. « Socoteala ce s-au făcut părintelui igum<en> de l<a> Sloboziia lui Ianache cu oamenii de acolo, pentru multe gîlcevi ce era între dînșii »; 18 mai 1696; f. 53 v —54 r; (199).

155 « Adetul vămii schilii de l<a> Cîinéni... »; 1 ianuarie 1691; f. 54 v — 56 r; (200).

156. Milă bisericii din Tîrgoviște, cu hramul Sf. Vineri: 14 octombrie 1700; la biserica Gorgani din București: 20 iulie 1724; bisericii Gorgănelul din București: 20 iulie 1724; f. 56 r; (203, 204, 205).

157. « *Anul* 7205. Adeturile mănăstirilor si ale bisericilor domnești pentru hramurile praznicilor ce li să dau bani și ceară făclii, milă de l<a> domnie, după obicéiu »; 1696—1697; f. 56 r — v; (202).

158. «Maslul măriei sale lui vod<ă>, de l<a> joia cea mare...» 1694—1695; f. 57 r; (206).

159. «Postavele ce să dau preoţilor şi grăm<ă>ticilor de l<a> bisericile domneşti *de la* Tîrgovişte, la santa Măriia mare, după obicéiu...»; 10 august, 1724; f. 57 v; (207).

160. «Darurile şoimariului la purcesul lui...»; 1694—1695; f. 58 r; (219).

161. «Rînduiala cerei împărăteşti...»; 24 august 1707; f. 58 v; (223).

162. «Banii ce s<ă> dă Balgii Başii...»; 25 octombrie 1706; f. 59 r; (224).

163. «Rînduiala cerei împărăteşti şi a miiarăi, ce să la Balgi Baş<a>, după obicéiu»; 29 septembrie 1691; f. 59 r; (226).

164. «Rînduiala nunţilor domneşti. La nunta lui Matei *fiul lui* Gheorghie vor<nicul>»; 22 ianuarie 1696; f. 59 v; (228).

165. «Rînduiala de nunta lui Istratie *fiul lui* Stoian vist<ier>; 25 ianuarie 1696; f. 59 v; (229).

166. «La nunta Ducăi Cup<arul>»; 3 februarie 1696; f. 60 r; (230).

167. «La nunta lui Grigorie post<elnicul> Vlădescu...»; 6 februarie 1696; f. 60 r; (231).

168. «Rînduiala la nunta lui Iordache ceauş de aprozi...»; 9 februarie 1696; f. 60 v; (232).

169. «Rînduiala la nunta lui Patraşco Mold<oveanul> post<elnicul>...»; 2 iulie 1696; f. 61 r; (233).

170. «Rînduiala hainelor ce să dău la joi mari, milă de l<a> măriia sa vod<ă>, săracilor, după obicéiu...»; 24 martie 1695; f. 61 v; (237).

171. «Rînduiala carălor de haraci ce să dau din oraşă, dup<ă> obicéi...», 8 septembrie 1680; f. 61 v; (238).

172. «Poclonul paşei de la Dîrstor...»; 2 februarie 1694; f. 62 r; (239).

173. «Poclonul paşei de la Beligrad...»; 14 decembrie 1696; f. 62 v; (240).

174. «*Anul* 7202. Rînduiala de zahareaoa ce să dă lui Divan Efendi de calea oştii, dup<ă> obicéiu...»; 1693—1694; f. 63 r; (241).

175. «Nartul acestor bucate...»; f. 63 r; (241).

176. «Zahareaoa ce să dă turcilor la ramazanul lor, dup<ă> obicéiu...»; 20 aprilie 1694; f. 63 v; (242).

177. «Darul lui Husein paşii, cînd au venit capigilar chehaiasi cu calu, la măriia sa vod<ă>...»; 1673; f. 64 r; (244).

178. «Darul lui Oman Paşa seraskerul, cînd au venit pentru pod...»; 30 mai 1672; f. 64 r; (246).

179. «Darul cel obicinuit ce s-au trimis la măriia sa hanul...»; 16 noembrie 1713; f. 64 v — 65 r; (247).

180. «Darurile pehlivanilor... celor dentîiu»; 7 iunie 1712; f. 65 v; (248).

181. «Darurile pehlivanilor celor de al doilea...»; 9 iunie 1712; f. 66 r; (249).

182. «Plaiurile ce sînt obicinuite de dau şoimi în toţi anii, pentru treaba împărăţiei...»; f. 66 v; (250).

183. «Carte pentru adusul şoimilor împărăteşti. (fără titlu); 10 mai 1740 f. 66 v; (251); (x).

184. «Bacşişurile ce să dau în zio de *sfîntul* Vasilie pre refeturi, dupe obicéiu...»; 1700—1701; f. 67 r — v; (252).

185. «Bacşişurile iar în zioa de *sfîntul* Vasilie, cînd iase vod<ă> den besérecă...»; f. 67 v — 68 r; (253).

186. « Rînduiala ce să pune pen hîrtii în ajunul crăciunului, de să dau la gramătici *şi* la colindători, dupe obicéiu... »; 24 decembrie 1696 f. 68 v; (259).

187. « Rînduiala ce să dă în ajunul bobotezii, bani pe la igum<eni> şi la preoţi cînd merg cu crucile, după obicéiu, la măriia sa vod<ă>; f. 68 v; (262).

188. « Rînduiala izvoadelor de dăjdile ce es peste an, fev<ruarie> 10 *zile*, anul 7204. Catastih de rînduiala semii cei mari...... »; 15 decembrie 1696; f. 69 r; (269).

189. « Catastih de seama a doa... » ;5 ianuarie 1696; f. 69 r; (270).

190. « Catastih de rînduiala untului împărătesc... »; 1 ianuarie 1696; f. 69 r (271).

191. « Catastih de rînduiala boilor de Beligrad... »; 1 februarie 1696; f 69 v;(272).

192. « Catastih de birul cailor împărăteşti... »; 15 februarie 1696; f. 69 v; (275).

193. « Catastih de rînduiala carălor de Beligrad... »; 17 februarie 1696; f. 69 v; (277).

194. « Catastih de birul haraciului... »; 20 martie 1696; f. 69 v; (278).

195. « Rînduiala oilor împărăteşti ce s-au dat la casap başa... »; 10 martie 1696 (a doua dată la finele textului: 8 martie 1696); f. 70 r; (279).

196. « Catastih de rînduiala birului pentru lucrul viilor domneşti... »; 10 martie 1696; f. 70 r; (280).

197. « Catastih de lipsa haraciului... »; 1 mai 1696; f. 70 r; (281).

198. « Catastih de bir<ul>... pentru cheltuiala slugeriei... »; 1 mai 1696; f. 70 r; (282).

199. « Catastih de biru<l> lefilor... »; 15 mai 1696; f. 70 v; (283).

200. « Catastih de rînduiala boilor... ca să împlinească boii cîţi au lipsit den suma casabaşei... »; mai 1696; f. 70 v; (284).

201. « Catastih de rînduiala birului al casabaş<ei>; 1 iunie 1696; f. 70 v; (285).

202. « Catastih de un bir... pentru chieltuiala vistieriei... »; 25 iunie 1696; f. 70 v; (286).

203. « Birul lui iun<ie> *şi* a lui av<gust> *şi* a lui sept<embrie> ce au eşit de un ban *cîte* ug<hi> 1. »; f. 70 v; (287).

204. « Catastih de orînduiala salohorilor... »; 3 iulie 1696; f. 71 r; (288).

205. « Catastih de orînduiala vacilor *şi* a oilor... pentru conacele tătarilor »; 15 iulie 1696; f. 71 r; (289).

206. « Catastih de orînduiala fînului... »; 25 iulie 1696; f. 71 r; (290).

207. « Catastih de birul datoriilor... »; 5 august 1696; f. 71 v; (291).

208. « Catastih de pocloanele haraciului... »; 20 septembrie 1710; f.71 v; (292).

209. « Să să ştie catarturile de unde ce vin »; 22 februarie 1697; f. 71 v; (293).

210. « Rînduiala făcliilor den zioa de *Buna Vestire*, hramul bisericii de jos şi tot să dau şi sus... »; 22 martie 1725; f. 72 r (273).

211. « Rînduiala făcliilor de luminata zi a paştilor... »; 28 martie 1725; f. 72 v; (—).

212. « Însemnarea pentru cîtă cheltuială coprinde la o şaică. Ce au venit ferman însă să să facă la Giurgiov... »; 25 februarie 1738; f. 73 r; (—) (x).

213. « Semnare pentru cîtă sumă de orz s-au cumpărat de la Giurgiov ... »; 25 februarie 1739; f. 73 v; (—); (x).

214. « Semnare pentru cîtă sumă de unt împărătesc s-au cumpărat de la Giurgiov ... » ; 25 februarie 1739; f. 74 r; (—) (x).

215. « Suma liudelor de toate steagurile de slujitori ... »; 1 septembrie 1739; f. 74 v — 75—76—77 r (—); (x).

216. « Cartea gărdurăritului ce s-au făcut la anul 7248 . . . »; 1739—1740; f. 77 v 78 r; ( ); (x).

217. « Cununie de fecior de boer mare . . . »; f. 78 r: (—); (x).

218. « Orînd<u>ial<a> de al doilea obraz . . . »; f. 78 r; (—); (x).

219. « Orînd<u>ial<a> de al treilea obraz . . . »; f. 78 v; (—); (x).

220. « Cununie de o slugă boerească . . . »; f. 78 v; (—); (x).

221. Totalurile cu cheltuelile pentru nunta unei slugi de rangul al doilea, al treilea şi al patrulea şi pentru nunta unui ţigan; f. 78 v; (—); (x). — (Cărţile cu semnul « x » s-au reprodus, în întregime, la finele anatefterului original mss. MLXIX —, dat fiind că se găsesc numai în *manuscrisul* 5389).

АНАТЕФТЕР. КНИГА УКАЗОВ КАЗНАЧЕЙСТВА КОНСТАНТИНА БРЫНКОВЯНУ

РЕЗЮМЕ

В казначействе румынских княжеств уже от основания феодальных государств составлялись счетно-учетные реестры; об этом свидетельствуют документы XV в. и более многочисленные упоминания в XVI в.

Анатефтер, полный текст которого публикуется в настоящем издании по оригинальной рукописи, находящейся в Библиотеке Академии РНР (№ MLXIX), является особым реестром, содержащим формулярии указов и повелений, касающихся фискальной и административной организации страны; в заключительной части текста перечисляются господарские пожалования по случаю различных праздников или церемоний. Казначейство составило *анатефтер*, чтобы собрать и установить формулярии для княжеских постановлений и повелений, периодически рассылаемых княжеской администрацией; поэтому места, где полагалось ставить имя посылаемого с повелением сановника остались незаполненными, имена вписывали в каждом отдельном случае. Следует напомнить, что для учета поступлений и расходов велись отдельные книги.

Большинство текстов *анатефтера* относится к периоду 1685—1702 гг. Некоторые из них, более поздние, доходят до 1740 г., другие, немногочисленные, воспроизводят более старые формулярии, восходящие к периоду 1672—1694 гг. Различаются три большие группы, хотя и не существовало определенного порядка записи.

1. Тексты о податях, оброке и функциях сановников, а именно:

1) Подати и оброк с виноградников, посевов злаковых, посадок табака, с живности (крупный рогатый скот, свиньи, ульи, рыба).

2) Подати, взимаемые с некоторых ремесленников.

3) Налоги на купцов.

4) Функции административного, фискального и судебного характера некоторых княжеских чиновников в городах, уездах, селах и на соляных копях; функции цеховых старост.

5) Обычные и особые таможенные тарифы; права таможенников.

6) Правила работы казначейства.

Во всех этих случаях перечисляются подробности, касающиеся размера податей, способа их взыскания, а также облагаемых податью или наоборот освобожден-

ных от налогов категорий. Система обложения в целом служила интересам круп ного боярства, возлагая все тяготы на крестьян и частично на ремесленные гильдии, купцов и чиновников.

II. Во вторую группу входят книги по обложению податями в период 1684 1702 гг. *Анатефтер* уточняет нормы применения и взыскивания налогов. Из подат ных сумм уплачивалась дань турецкой империи (сюзеренной власти) и вносились деньги на чрезвычайные нужды турецких войск, воюющих против австрийской армии; меньшая часть налогов шла на административные расходы княжеского двора и страны. Налогоплательщики подразделяются на две категории: а) кре стьянство (податной класс), облагаемое почти всеми видами податей; б) различные группы, вносящие в казну лишъ некоторые определенные налоги или определенную сумму в год, согласно особому соглашению.

III. В последнюю группу текстов входит учет даров — деньгами и тканями пожалованных господарем по древнему обычаю в дни праздников или церемоний. В связи с этим перечисляются постоянные служащие княжеского двора, причем говорится и о некоторых моментах придворной жизни. Так, называются: кучера (по типу выезда), садовники, плотники, столяры, пекари, кузнецы, лудильщики, мастер, роющий колодцы, водовозы, сторожа складов для льда, вина и пищевых продуктов, повара, рыбаки, портные, дрессировщики охотничьих собак, факельщики. Особую группу составляли придворные бояре — члены дивана и приближен ные князя; не отсутствуют и воины и, конечно, палач. Тексты упоминают и о выступлениях борцов, фокусников, об оркестрах музыкантов, об одеждах, разда ваемых по праздникам нищим, и о свадебных обрядах. В записях перечисляются и ценные дары, периодически посылаемые турецким вельможам и татарским ханам в Крым и Буджак.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

L'*ANATEFTER*, REGISTRE DES DISPOSITIONS DE LA TRÉSORERIE DE CONSTANTIN BRANCOVAN

RÉSUMÉ

La pratique des registres des revenus et des dépenses remonte, dans la trésorerie des Pays Roumains, au XIVe siècle, à l'époque même de la formation des Etats féodaux indépendants. Les mentions documentaires concernant ces registres se retrouvent au XVe, et deviennent plus nombreuses au siècle suivant.

L'*anatefter* — dont le texte intégral est publié dans le présent volume d'après le manuscrit original se trouvant à l'Académie de la R.P.R. (n MLXIX) — est un registre d'un caractère spécial, qui comprend le formulaire type de différentes chartes et dispositions du gouvernement princier de la Valachie, relatives à l'organisation fiscale et administrative du pays; à la fin du manuscrit se trouve, en outre, l'évidence des dons distribués par le prince à l'occasion des fêtes ou des cérémonies, selon la coutume. En constituant ce registre, la trésorerie a eu pour but de fixer le type de certains textes concernant les différents secteurs de l'administration et des finances, afin de les utiliser périodiquement; en conséquence, les noms des titulaires ont été laissés en blanc, pour être complétés au moment où l'acte était effectivement appliqué.

Les textes de L'*anatefter* se placent surtout entre 1695 et 1702; quelques-uns sont ultérieurs, s'échelonnant jusqu'en 1740; d'autres, en nombre restreint, reproduisent des formulaires plus anciens, des années 1672—1694. La transcription dans le registre n'a pas un ordre précis; cependant, on y distingue trois groupes:

I. Le premier est celui des textes concernant les taxes, les dîmes et les attributions de certains employés:

1) Taxes et dîmes sur les vignobles, la culture des céréales et du tabac, sur l'élevage et le commerce des animaux (gros bétail, porcs, moutons, abeilles, poissons).

2) Impôts payés par certains artisans.

3) Contributions des commerçants.

4) Attributions administratives, fiscales et judiciaires, de certains employés nommés par le prince dans les villes, les districts, les villages et aux exploitations des salines; de même, les attributions de quelques chefs de corporations.

5) Tarifs douaniers ordinaires et spéciaux; les douaniers.

6) Quelques règles concernant l'organisation de la trésorerie, l'application et la répartition des impôts.

Dans tous les cas susmentionnés, des détails sont donnés sur le quantum des contributions, les catégories imposables ou, par contre, bénéficiant d'un régime spécial. L'ensemble des dispositions favorisait surtout les grands propriétaires, le faix des impôts retombant sur les paysans et, en partie, sur les artisans et les négociants.

II. Le second groupe comprend les textes relatifs à l'assiette des impôts, dans l'intervalle 1694—1702. L'*anatefter* précise les règles de perception et le domaine d'application. Les impôts servaient, dans leur majorité, à couvrir les obligations envers la Sublime Porte (la puissance suzeraine), ou à faire face aux contributions extraordinaires réclamées par les armées turques en campagne contre l'Autriche; un nombre restreint d'impôts couvrait les besoins de l'administration de l'Etat, de la cour princière. Les contribuables formaient deux groupes: *a)* les paysans (« birnici ») qui supportaient toutes les charges; *b)* les catégories spéciales payant seulement certains impôts ou bien une somme fixe, à la suite d'une convention écrite passée avec la trésorerie.

III. Le troisième groupe de textes précise les dons, en argent et en tissus, distribués par le prince régnant, suivant la coutume, à l'occasion de certaines fêtes ou cérémonies. Ces textes fournissent nombre de renseignements sur la cour princière et sur son personnel permanent. Sont ainsi mentionnés les cochers (spécialisés, par type de voitures), les jardiniers, charpentiers, menuisiers, forgerons, puisatiers, porteurs d'eau potable, les gardiens des glacières, des caves à vin et des magasins d'aliments, les cuisiniers, les pêcheurs (qui fournissaient à la cour le poisson frais), les tailleurs, les préposés aux chenils, ainsi qu'un grand nombre de gens de service. Un groupe à part était celui des boyards du conseil ou attachés à la personne du prince régnant; sont également men-

tionnés les différents corps de soldats et, évidemment, le bourreau. Les derniers paragraphes de l'*anatefter* notent les spectacles joués à la cour par des athlètes, jongleurs et mimes, les concerts des musiciens à l'occasion des fêtes, les coutumes observées à la célébration des mariages, les aumônes distribuées aux pauvres ainsi que les riches présents offerts, régulièrement, aux dignitaires de la Sublime Porte et aux khans tatares de la Crimée et du Boudjak (au nord des bouches du Danube).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Page de titre (f. 1).
Fig. 2. — Livre d'impôts, 22 iulie 1715 (f. 15 v).
Fig. 3. — Livre d'impôts de 1697 (f. 19).
Fig. 4. — Livre de « caminarit », 1 janv. 1695 (f. 21).
Fig. 5. — Livre des taxes payés par les habitants de Brașov, qui habitaient la Valachie, 8 janv. 1701 (f. 31).
Fig. 6. — Livre fixant les attributions de « stolnicei » de Greaca (f. 28).
Fig. 7. — Page de titre du *mss. roum.* nr. 5389 (copie d'Anatefter).
Fig. 8. — « Notice » sur les frais concernant la construction d'un bâtiment à Giurgiu (*mss.* 5389, f. 73).
Fig. 9—10. — Frais des noces (*mss.* 5389, f. 78—78 v).

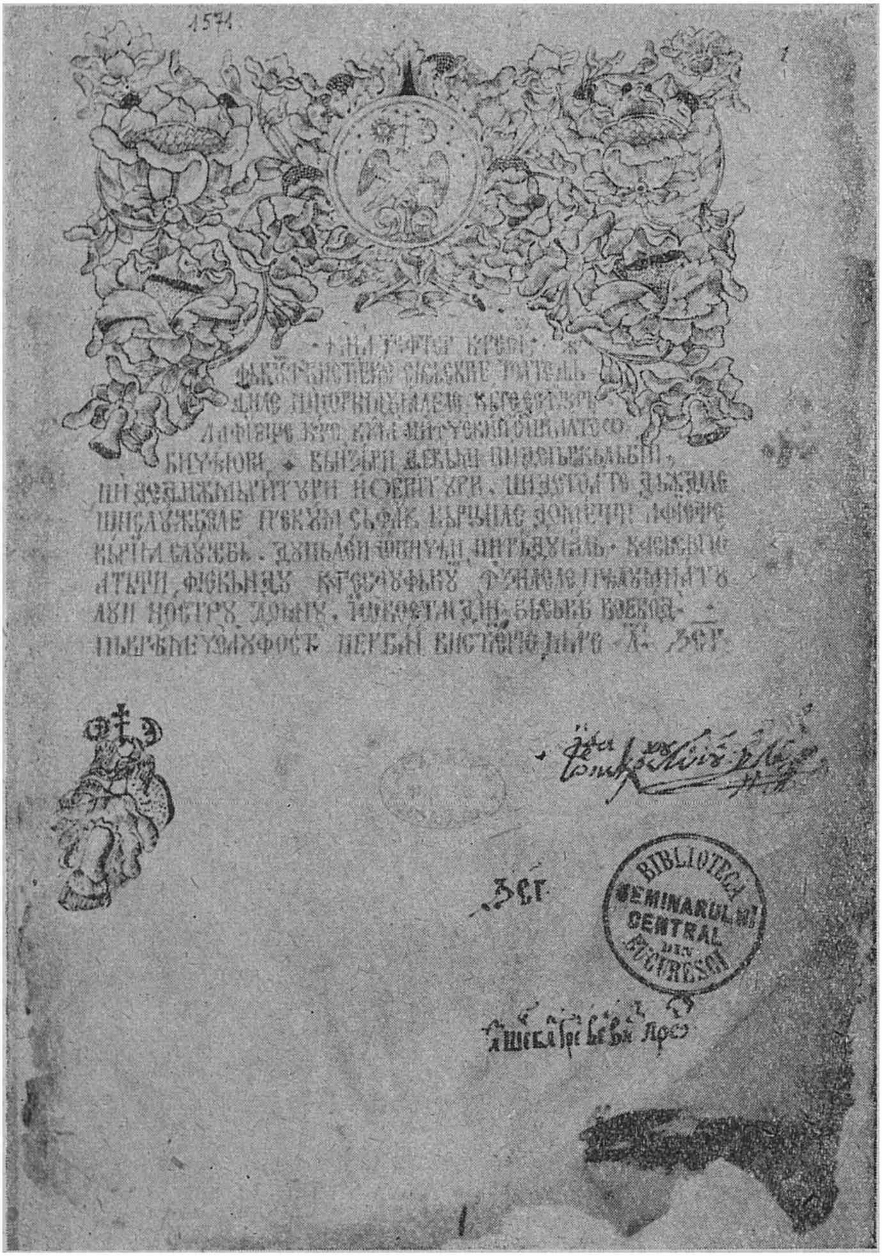

Fig. 1. — Pagina de titlu (f. 1).

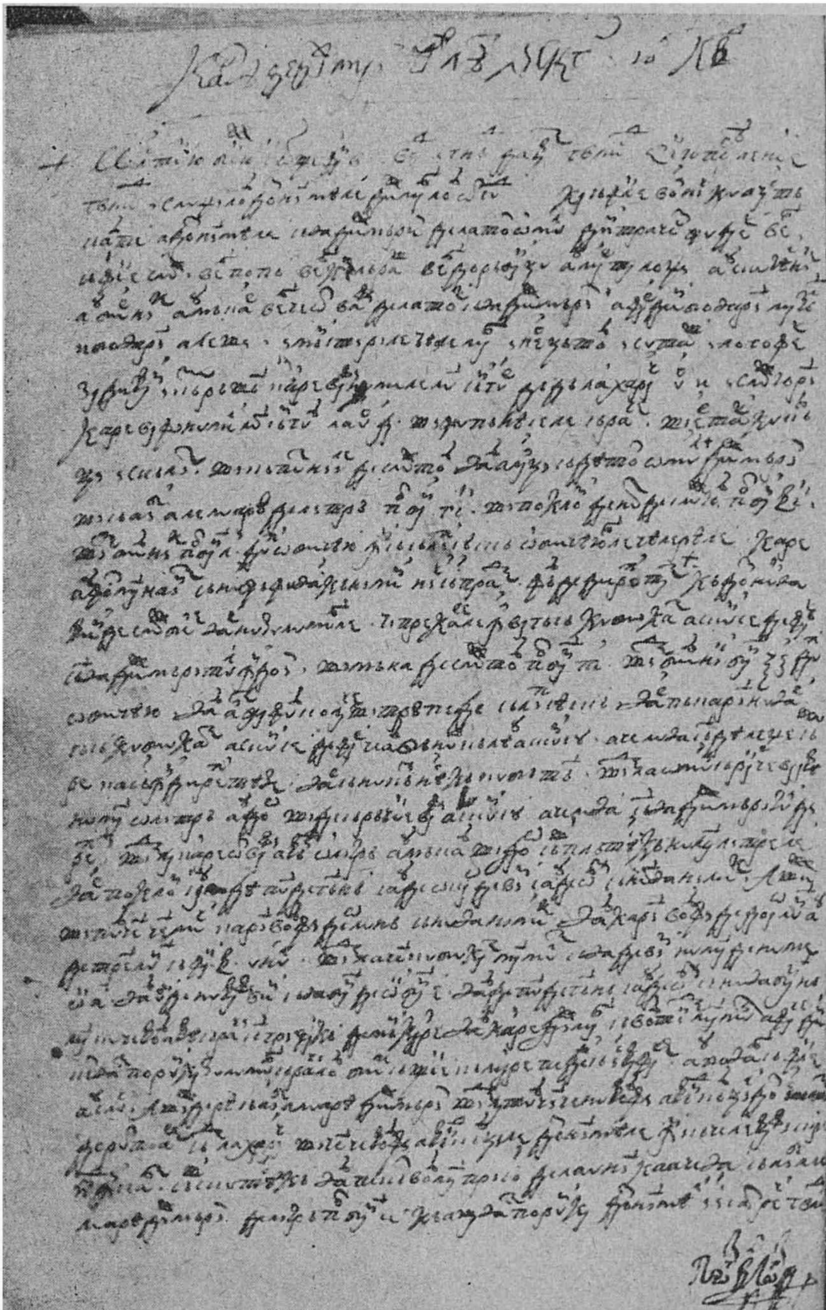

Fig. 2 — Carte de dijmărit, din 22 iulie 1715. (f. 17 v.).

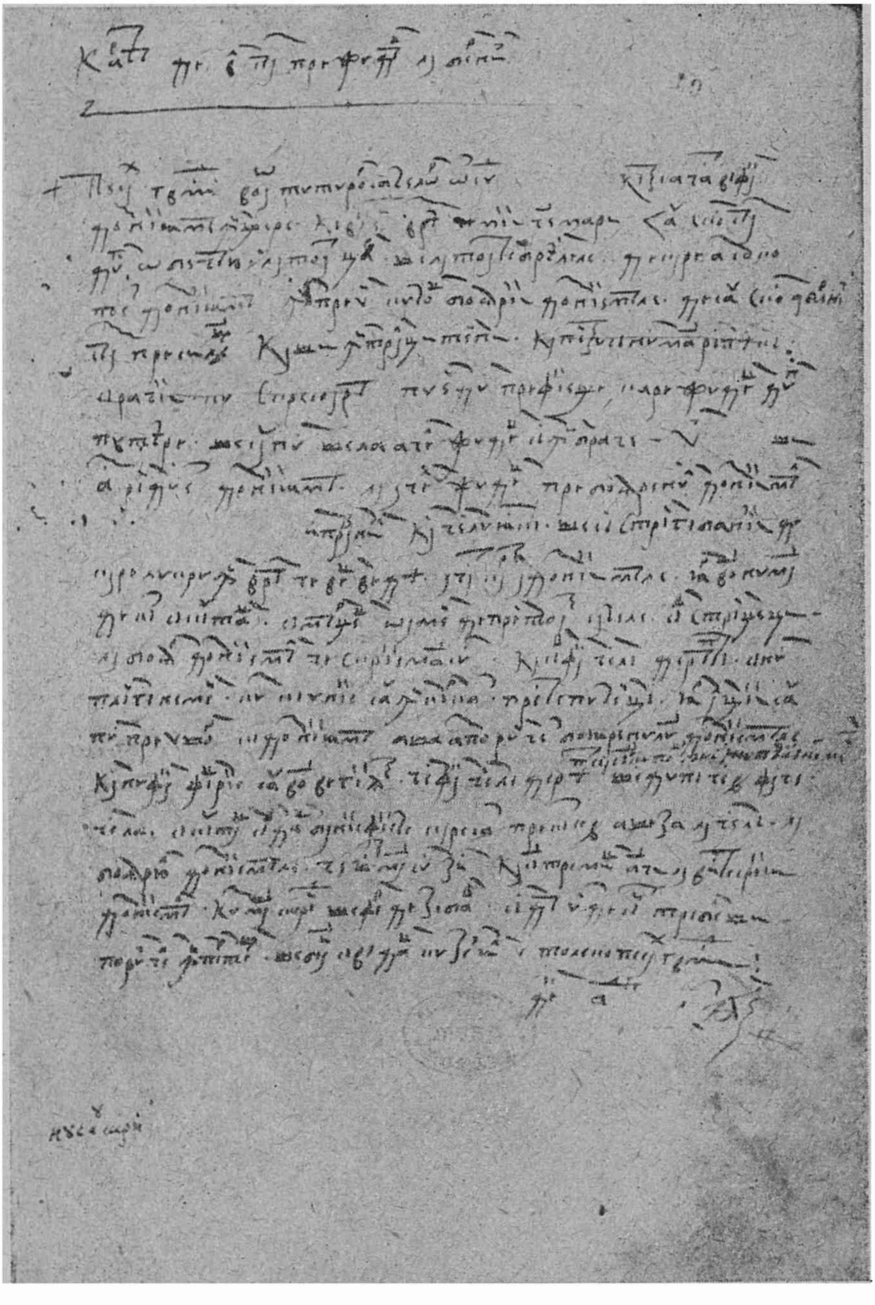

Fig. 3. — Carte pentru fixarea semii celei mari la birnici din 1697 (f. 19).

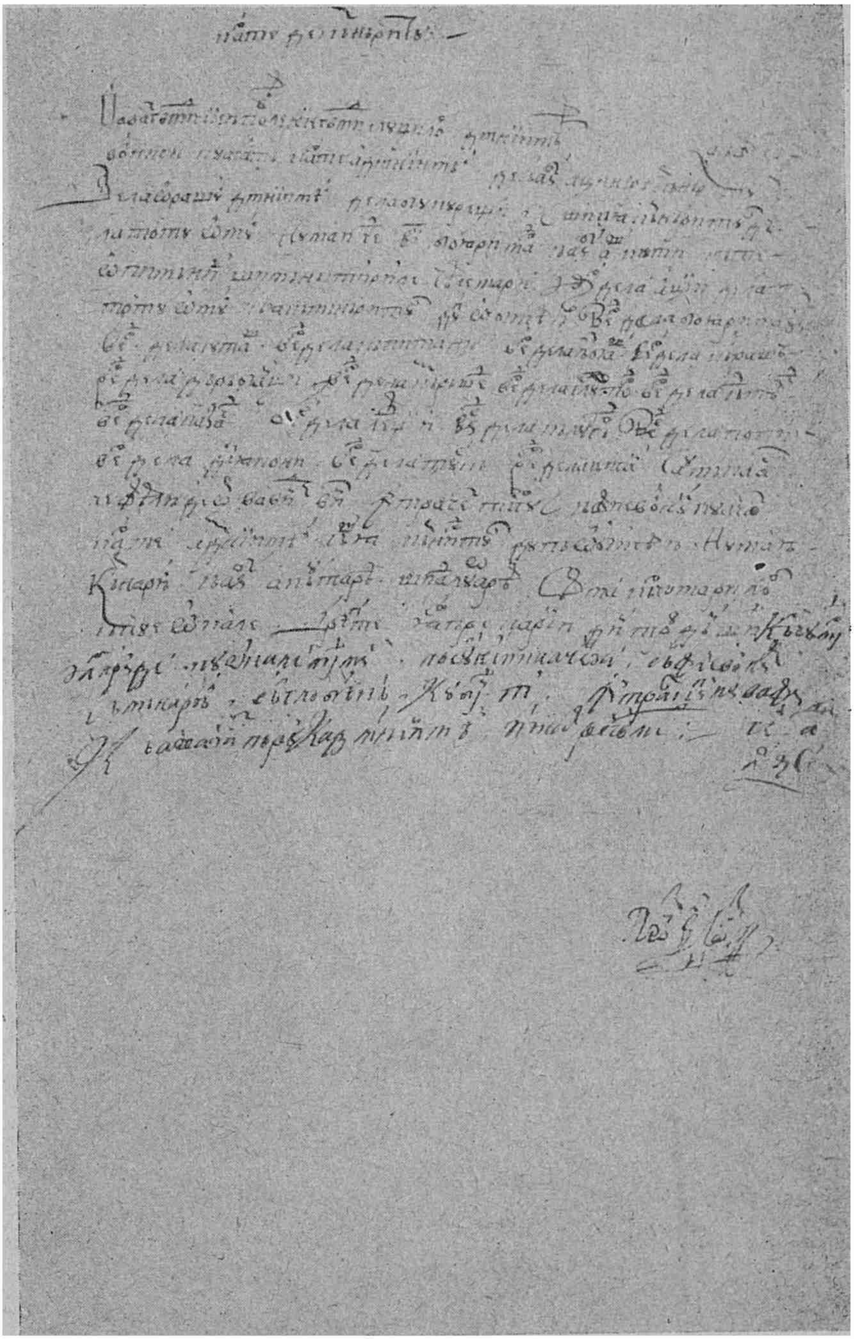

Fig. 4. — Carte de căminărit, din 1 ianuarie 1695 (f. 21).

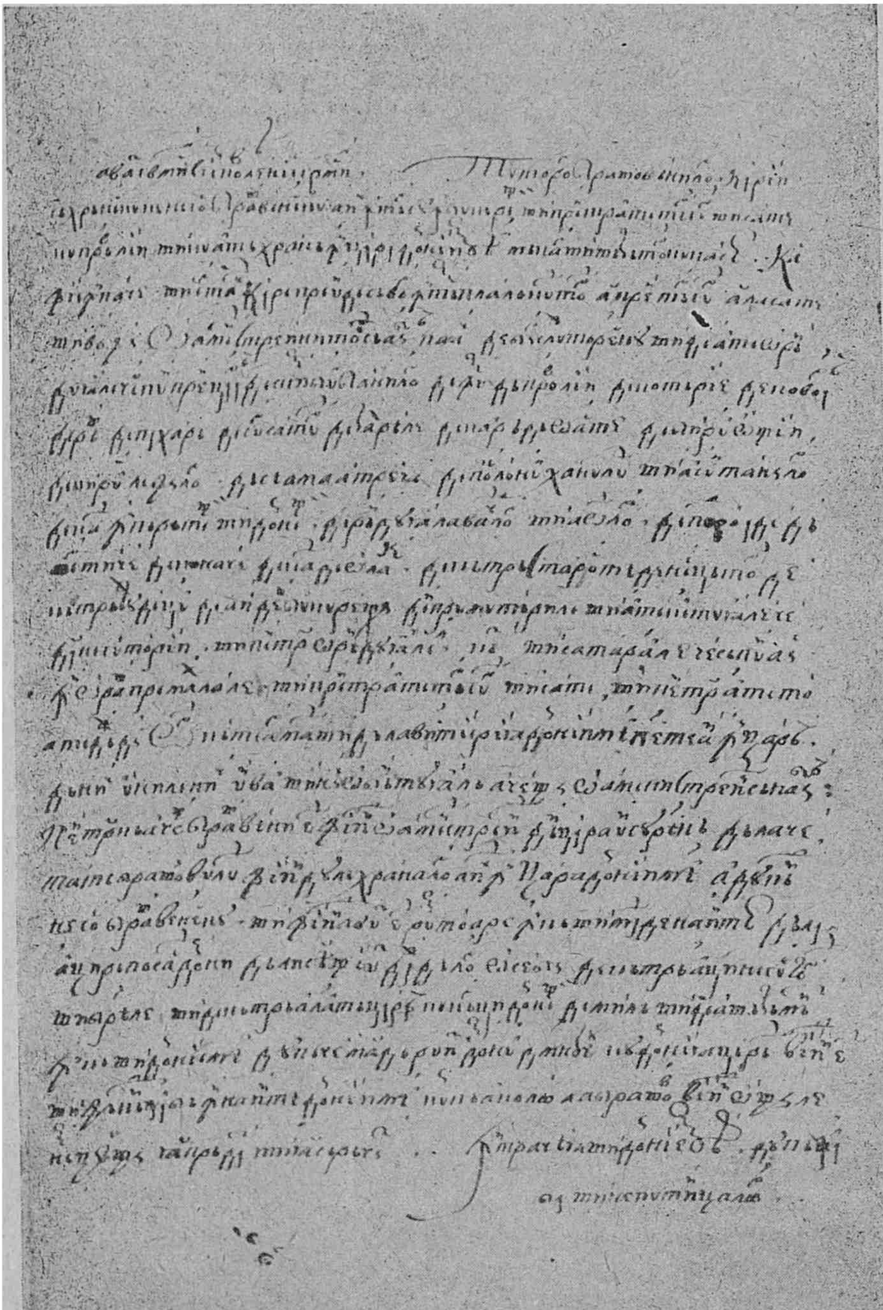

Fig. 5. — Carte fixînd dările plătite de brașovenii ce se aflau în Țara Românească; din 8 ianuarie 1701 (f. 31).

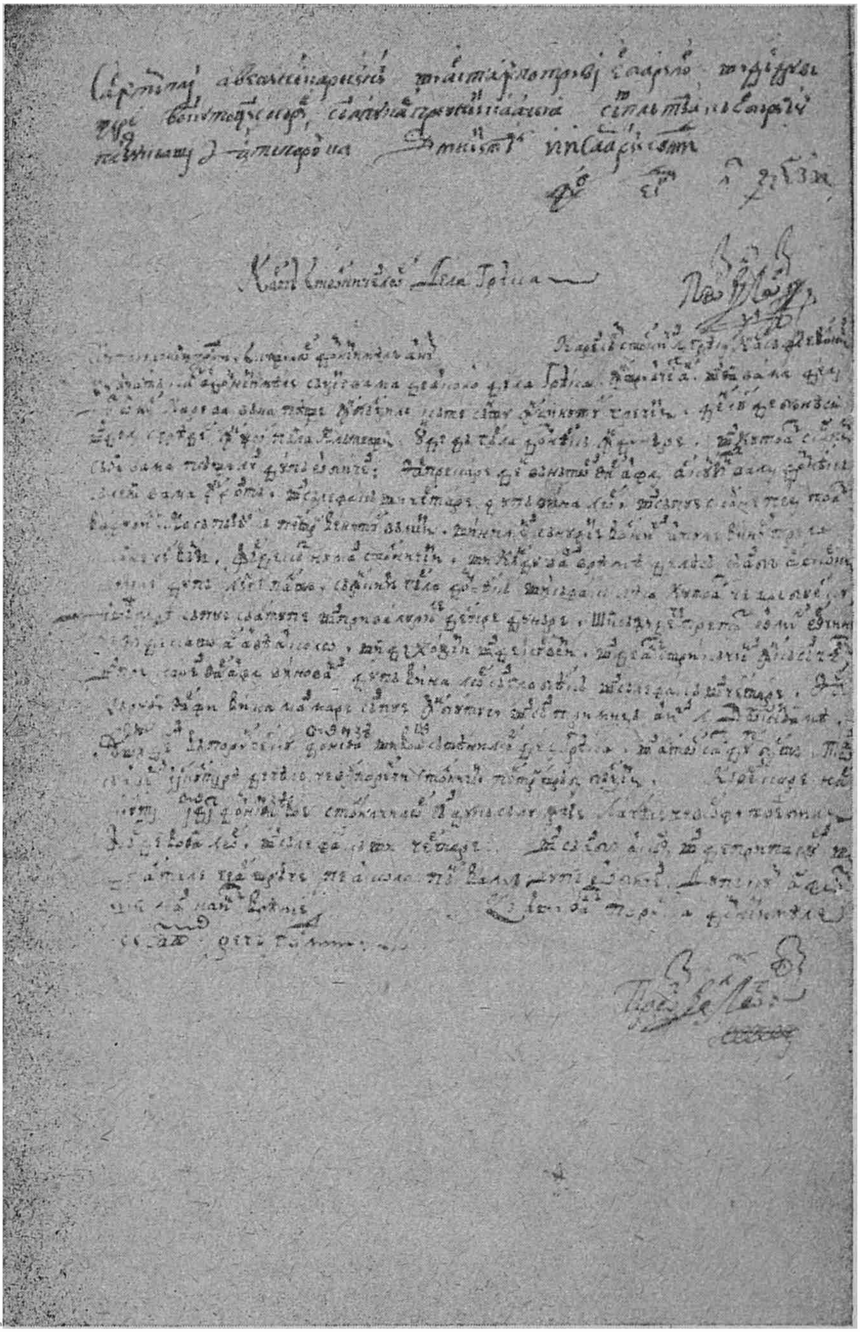

Fig. 6. — Carte fixînd atribuțiile stolniceilor de la Greaca (f. 28).

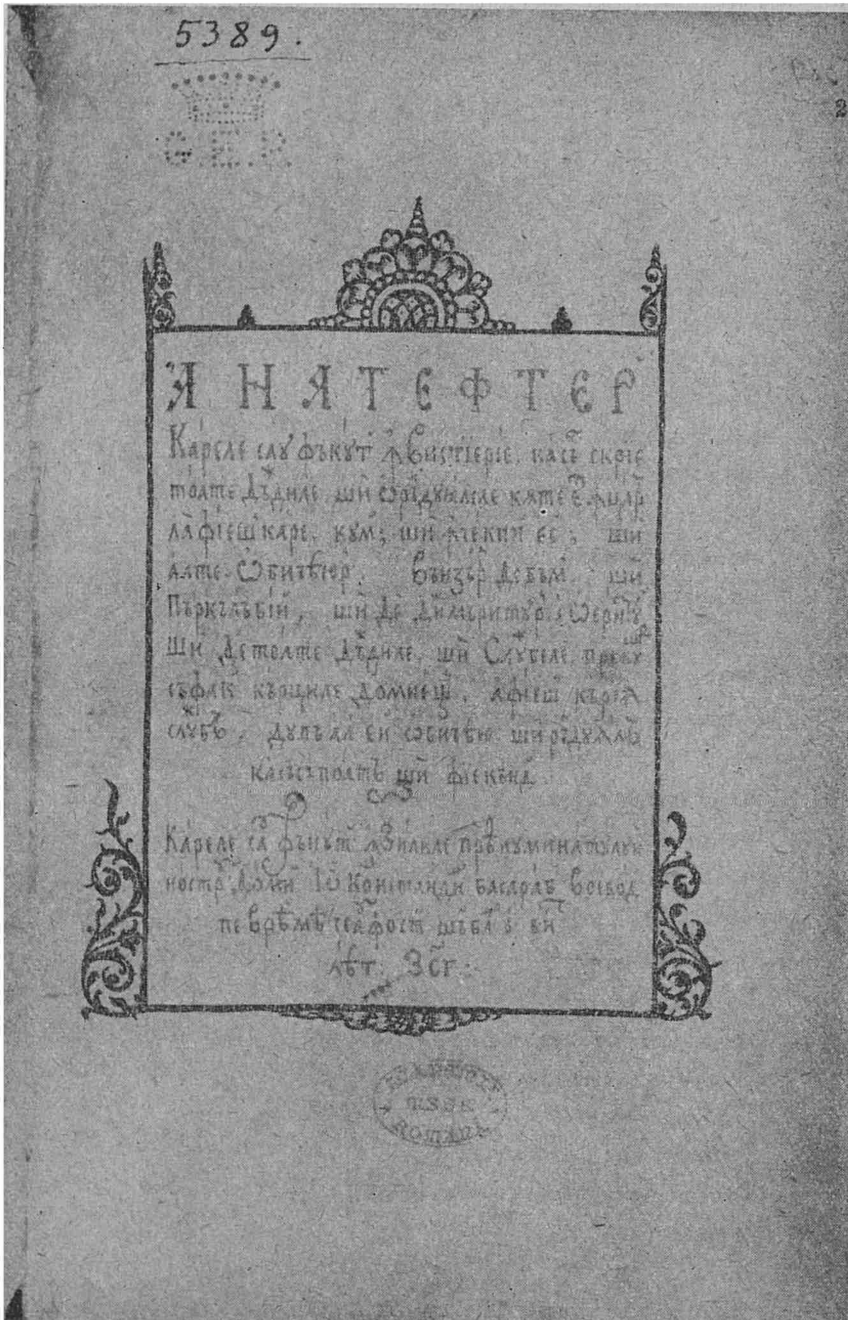

Fig. 7. — Pagina de titlu a *manuscrisul romînesc* nr. 5389 (copia Anatefterului).

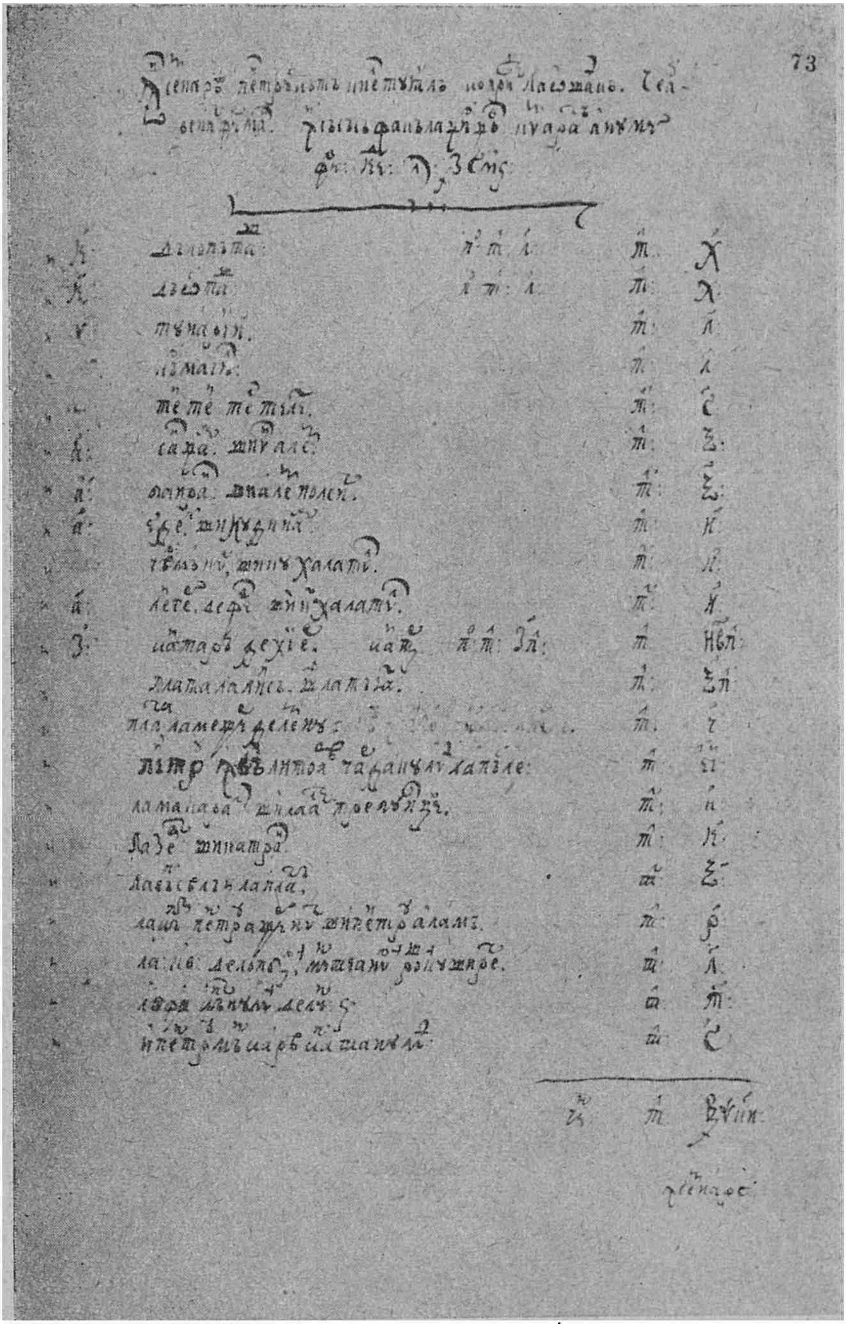

Fig. 8. — « Însemnare » privind cheltuielile pentru construcția unei șeici, la Giurgiu. (*Mss.* 5389, f. 73).

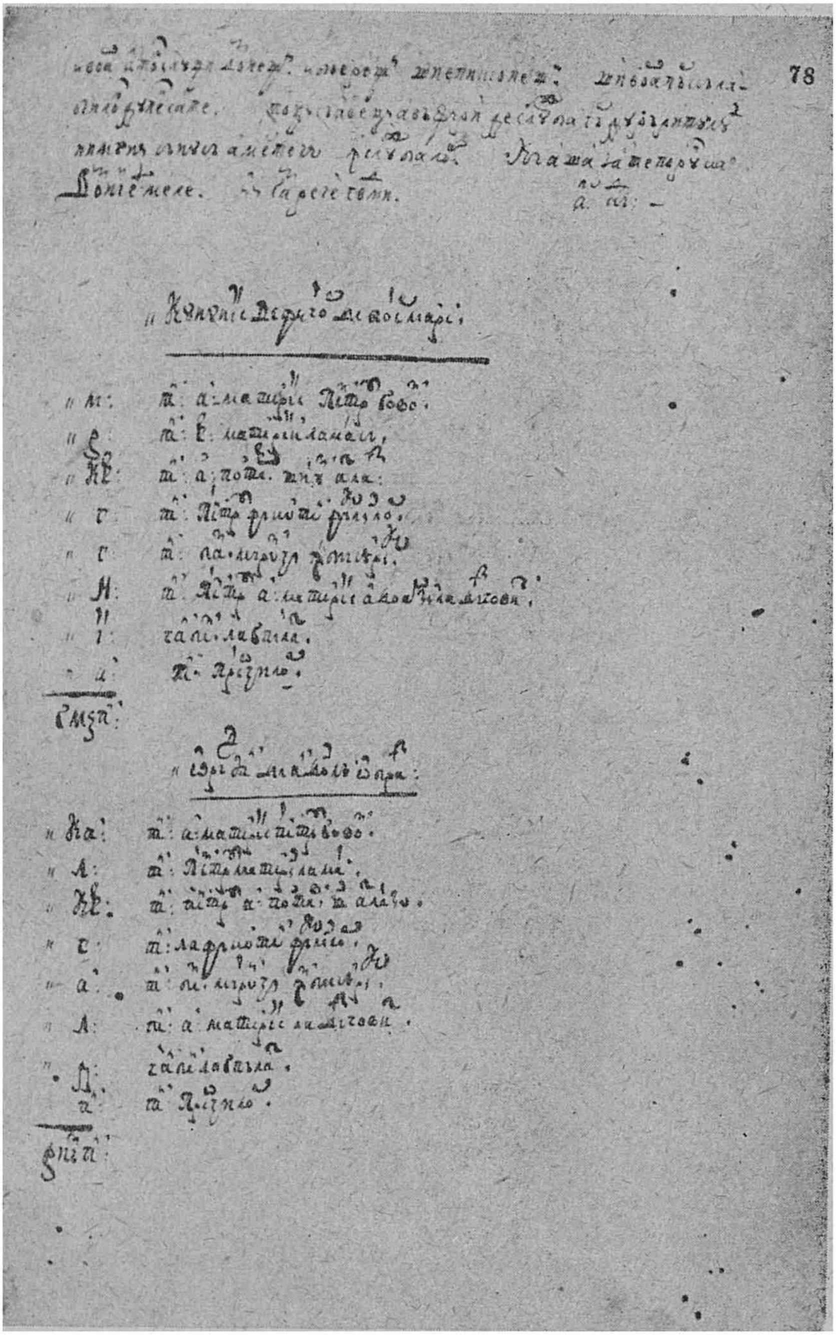

Fig. 9 — Cheltueli la cununii (*Mss.* 5389. f. 78).

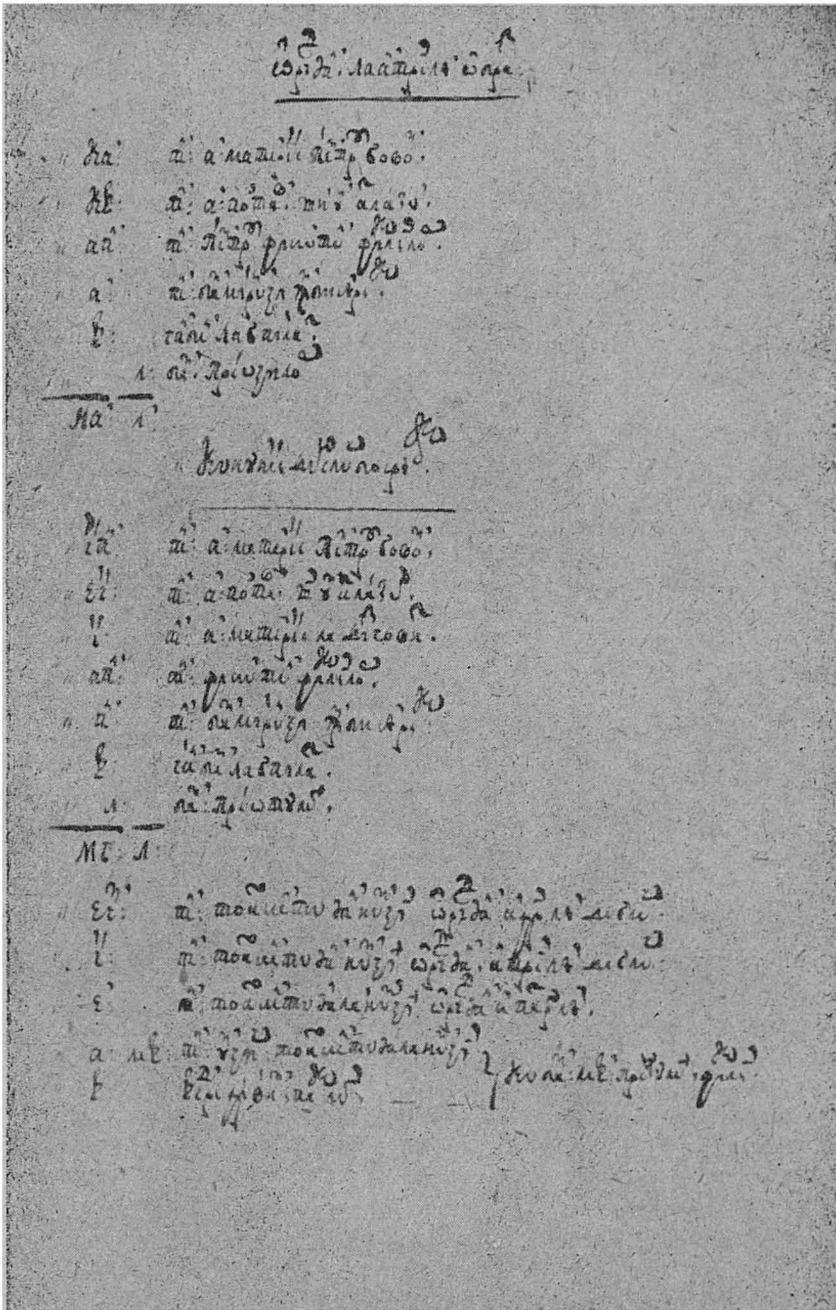

Fig. 10. — Cheltuieli la cununii (*Mss.* 5389, f. 78 v.).

MĂSURI FISCALE ȘI ADMINISTRATIVE ÎN MOLDOVA (1753—1754)

DE

ARIADNA CAMARIANO-CIORAN

În anul 1753 au loc schimbări de domnie, atît în Țara Romînească, unde este mutat din Moldova Constantin Racoviță, cît și în Moldova, unde este înscăunat Matei Ghica, domnul de pînă atunci al Țării Romînești.

Aceste schimbări au devenit necesare în urma unei mișcări a orășenilor din București, îndreptată împotriva boierilor greci însoțitori ai lui Matei Ghica.

Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea rivalitatea între boierimea grecească și cea băștinașă se accentuează și se dă luptă aprigă pentru ocuparea demnităților. Matei Ghica (1752—1753) este cel dintîi domn din această epocă care este înconjurat aproape numai de boieri greci, nesocotind boierimea pămînteană [1].

Acest lucru nemulțumește pe boierii băștinași, în fruntea cărora este Dudescu, fost mare vornic. Ei pregătesc în taină un arzmahzar pe care îl trimit la Constantinopol cu medelnicerul Ștefanache Cremidi [2]. În urma acestei plîngeri, Poarta trimite un capugi-bașa la București ca să facă cercetare. Venirea funcționarului turc prilejuiește mișcarea orășenească de care am vorbit mai sus. Se pare că avîntul poporului, care s-a dus să se plîngă capugi-bașei de nedreptățile boierilor greci era nestăvilit, căci mulți boieri erau credincioși domnului, dar văzînd avîntul poporului au trecut și ei, de frică,

---

[1] Boierii de care era înconjurat Matei Ghica erau lacomi și hrăpăreți, care pentru foloase materiale recurgeau la tot felul de abuzuri și exploatări ale poporului. Să dăm un singur exemplu: Postelnicul Alexandru Suțu, fiul lui Draco Suțu, a făcut în timp de trei luni la București, spre paguba vistieriei, 30 de stolnici, 20 de paharnici și 50 de serdari, oameni nepricepuți și la rîndul lor lacomi de avuții. Pentru ca să-i boiereasca el a luat de la fiecare cîte 10 coți de stofă. Cf. Atanasie Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν [Cele întîmplate după căderea Constantinopolului], Constantinopol, 1870, p. 368, și Hurmuzaki, XIV/II, p. 1131.

[2] Vezi *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1084 — 1085; M. Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Buc., 1902, p. 122 și rapoartele lui Antonio Diedo catre dogele Veneției, în Hurmuzaki, IX/II, p. 8 și 10. Despre Ștefanache Cremidi vezi I. C. Filitti, *Un grec romanizat: Stolnicul Ștefanache Cremidi (1730—1764)*, în « Revista istorică », vol. I (1915), p. 105—111.

de partea celor mulţi [1]. Această mişcare orăşenească a avut drept urmare mutarea domnului în Moldova şi exilarea mai multor boieri.

Aşadar, venind în Moldova în urma acestor tulburări, Matei Ghica încearcă prin unele măsuri fiscale şi administrative să mulţumească atît ţărănimea cît şi boierimea în speranţa că nu va mai întîmpina ostilitatea lor. De altfel, măsuri de felul acesta erau impuse de cîtva timp de împrejurările create de lupta de clasă tot mai îndîrjită a ţărănimii, care se manifesta prin nesupunerea şi fuga ei masivă, depopulînd ţara şi periclitînd economia ei. Măsurile de uşurare introduse de Matei Ghica ca şi reformele fiscale aplicate de Const. Mavrocordat, atît în Ţara Romînească cît şi în Moldova, cu aproape un deceniu în urmă, erau impuse de lupta de clasă a poporului şi aveau drept scop oprirea fugii şi statornicirea populaţiei pentru repopularea ţării şi redresarea ei economică [2].

La urcarea sa în scaunul Moldovei, Matei Ghica găseşte o ţară complet ruinată şi pustiită, cu un număr de numai 18 000 [3] de contribuabili, pe cînd cu zece ani în urmă, în 1743, numărul lor se urca la 50 000 [4].

Populaţia birnică a Moldovei prezenta fluctuaţii importante, într-un timp relativ scurt. Numărul ei creştea sau scădea în raport invers cu exploatarea la care era supusă, cu creşterea şi descreşterea apăsărilor fiscale şi a altor împilări pricinuite în special de dominaţia otomană. Epidemiile de ciumă, războaiele purtate pe teritoriul ţării şi robirile făcute de tătari, contribuiau şi ele la scăderea numărului populaţiei. Astfel, numai în timpul războiului austro-turc din 1716—1718, tătarii, veniţi «să salveze» Moldova de austrieci, au plecat cu 40 000 de robi moldoveni [5].

Fiecare campanie turcească supunea Moldova la poveri excepţionale, iar după terminarea ostilităţilor, urma mai totdeauna foamete, pentru că toate rezervele de cereale, ba chiar şi strictul necesar, erau luate pentru întreţinerea trupelor turceşti şi tătăreşti şi pentru că în timpul operaţiilor militare populaţia împrăştiată în ţările vecine sau ascunsă în bejenii lăsa ogoarele necultivate. Şi foametea contribuia la împuţinarea populaţiei; mulţi mureau din lipsă de hrană, iar alţii, în împrejurări asemănătoare, căutau mijloace de trai în ţările vecine.

Iată cum se prezenta situaţia ţărilor romîne într-un memoriu datat din 1754: «Cele două provincii sînt extrem de depopulate din cauza enormelor vexaţiuni pe care

[1] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1086, unde se dau multe amănunte; cf. despre această mişcare şi M. Cantacuzino, Ἱστορία τῆς Βλαχίας [Istoria Ţării Romîneşti] ed. Tunusli, Viena, 1806, p. 298, precum şi D. Fotino, Ἱστορία τῆς Δακίας [Istoria Daciei], Viena 1818, vol. II, p. 323—324. Izvoarele pe care le citām mai sus, în privinţa acestei mişcări, se contrazic. În *Cronica Ghiculeştilor*, care fără îndoială este părtinitoare, se spune că poporul, ameninţat cu blesteme din partea mitropolitului şi silit de bătăile ciohodarilor, s-a prezentat capugi-başe să se plîngă. M. Cantacuzino însă, ca şi D. Fotino, susţin contrariul, « că poporul s-a ridicat cu mic cu mare, cu multe strigăte şi tărăboi, şi luînd pe mitropolit şi pe boieri s-au dus la amintitul capugi-başa şi i-au dat plîngere ». Fotino adaugă că plîngerea era împotriva domnului.

[2] Pentru împrejurările în care Constantin Mavrocordat a aplicat reforma sa în Ţara Romînescă ca şi cele care au determinat pe predecesorii lui, Constantin Brîncoveanu şi N. Mavrocordat, să procedeze la fel, vezi Şerban Papacostea, ***Contribuţie la problema relaţiilor agrare în Ţara Romînească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea***, în ***Studii şi materiale de istorie medie***, vol. III, 1959, p. 247—265 şi 299—304.

[3] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1090—1091.

[4] *Ibidem*, p. 1019.

[5] *Ibidem*, p. 745, cf. şi Pseudo-Amiras, *Cronica anonimă a Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu, vol. III, 1874, p. 131.

domnii sînt siliţi să le comită, atît pentru a satisface lăcomia Porţii, cît şi pentru îmbogăţirea lor şi a oamenilor lor. Aceste vexaţiuni devin cu atît mai insuportabile pentru locuitori cu cît numărul lor se reduce şi greutăţile se împart între mai puţini »[1].

Depopularea ţării aducea serioase prejudicii vistieriei, ale cărei venituri se micşorau, şi stăpînilor feudali, care erau lipsiţi de braţele de muncă ale fugarilor şi nevoiţi să lase moşiile lor neexploatate, într-o epocă cînd tendinţa de sporire a producţiei agricole în vederea obţinerii de cereale marfă se accentua tot mai mult.

În situaţii grave, domnia silită de împrejurări, ca să oprească fuga celor rămaşi în ţară şi să determine pe fugari să se întoarcă la satele lor, sau ca să atragă noi colonişti[2], aplica o politică de reforme şi înlesniri fiscale. La aceasta era forţată uneori şi de puterea suzerană ale cărei interese nu erau mai puţin atinse de fuga populaţiei, căci în situaţii economice grele ale ţărilor romîne, Poarta era nevoită să limiteze stoarcerile, să păsuiască achitarea haraciului şi să acorde domniei şi alte uşurări[3], pe cînd în momente de prosperitate avea mai multe posibilităţi de exploatare şi de împilare.

Matei Ghica preia domnia într-un moment cînd vistieria ţării trecea prin mare criză economică. Cu un număr de numai 18 000 de contribuabili, domnul era în imposibilitate să facă faţă cheltuielilor ţării. Pentru ameliorarea situaţiei prin strîngerea populaţiei emigrate, imediat după numire, domnul trimite instrucţiuni în acest sens caimacamilor săi, iar la 23 iulie 1753, a doua zi după intrarea sa în Moldova, hotărăşte o reformă fiscală, pe care a şi adus-o la cunoştinţa întregului popor prin cărţi domneşti trimise în toate ţinuturile.

Prin aceste cărţi, el anunţa populaţia că dările vistieriei s-au fixat numai la patru sferturi pe an[4] şi că în viitor se va strădui să le uşureze şi mai mult. Cînd se stabileau dările în patru sferturi, se desfiinţau toate celelalte dări, sau numai o parte

---

[1] Hurmuzaki, Supl. I/I, p. 654: « Les deux provinces sont extrêmement dépeuplées à cause de vexations énormes que ses princes sont obligés de faire, tant pour satisfaire à l'avidité de la Porte, que pour s'enrichir eux-mêmes et leurs créatures, vexations qui deviennent plus insupportables aux habitants à mesure que leur nombre diminue et qu'elles sont moins partagées ».

[2] Predecesorul lui Matei Ghica, Constantin Racoviţă, pentru repopularea Moldovei, hotărăşte la 9 iunie 1752, ca toţi locuitorii înstrăinaţi, sau străinii de neam, care vor să se stabilească în ţară şi să întemeieze slobozii, să fie scutiţi de bir timp de şase luni (vezi Arhivele St. Buc., *ms. rom.* 630, f. 11–12; cf. şi *Uricariul*, IV (1857) p. 1–5. Racoviţă, urmînd iarăşi în scaunul Moldovei după Matei Ghica, întrebuinţează acelaşi procedeu pentru strîngerea populaţiei (Arhivele St. Buc., *ms. rom.* 630, f. 15–17; cf. şi *Uricariul*, I (1852) p. 193–199.

[3] De exemplu după campania din 1716–1718 M. Racoviţă, domnul Moldovei, a scris Porţii că din pricina cătanelor şi a tătarilor, mulţi s-au refugiat în alte ţări, că mulţi au fost robiţi de tătari, că un număr însemnat au murit de foame şi de ciumă aşa că ţara a slăbit aşa de mult, încît nu se mai poate strînge haraciul. El se ruga de Poartă să binevoiască să amîne cîţiva ani obligaţiile Moldovei. Poarta acordă înlesnirea cerută, îngăduie ca timp de trei ani Moldova să plătească numai jumătate din haraciu şi 10 000 lei din peşcheş, iar peste trei ani să plătească în întregime haraciul şi peşcheşul şi să mai dea şi 24 000 lei peste sumele obişnuite pentru ca în felul acesta ţara să-şi achite toată datoria (vezi *Cronica Ghiculeştilor*, p. 753–755). În 1749, Constantin Mavrocordat scria Porţii rugîndu-se să reducă suma de 300 de pungi pentru mucarer (vezi Const. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 265) deoarece din pricina dărilor şi a mizeriei, populaţia Moldovei s-a împuţinat mult. El adăuga în arzul său că 60 000 de locuitori au fugit din Moldova şi au întemeiat numeroase sate în ţări străine şi că este pe punctul de a se risipi şi restul populaţiei (*Cronica Ghiculeştilor*, p. 1064–1065).

[4] Sistemul de a se plăti dările către vistierie în patru sferturi era cunoscut în Moldova, încă de la sfîrşitul secolului al XVII-lea. El a fost cînd părăsit, cînd reintrodus de unii domni.

din ele. Matei Ghica desființează numai unele din dările existente, nu pe toate, cîteva le reduce, iar altele le percepe fără majorare. « Iată că acum — se spune în scrisoarea adresată țării — am scos darea obișnuită a noii domnii, numită poclonul steagului, fără nici un adaus ».

Goștina, deși se obișnuia să se perceapă mai înainte cîte unsprezece parale de oaie, acum este redusă la cinci parale, adică la mai puțin de jumătate [1].

Cît despre pogonărit (darea pe pogonul de vie), ca să potolească nemulțumirile celor loviți de acest impozit, Matei Ghica declară că deși este o dare veche și obișnuită la ceilalți domni și că și caimacamii săi s-au grăbit să-l strîngă înainte de venirea sa pentru ca să acopere nevoile urgente ale țării, totuși el socotește că este o mare nedreptate să se dea și pogonărit, odată ce fiecare plătește vădrărit în raport cu rodul viei sale. Și îl socotește cu atît mai nedrept acest impozit, cu cît de multe ori se întîmplă ca recolta viilor să fie distrusă.

Deci, silit de împrejurări, el hotărăște desființarea pogonăritului « să nu mai fie și nici să se pomenească în viitor ». Promite că pentru desființarea acestei dări va face și hrisov [2].

Într-adevăr pogonăritul era o dare grea, care determina de multe ori pe țărani să lase viile în paragină. Acest lucru era vătămător pentru economia țării, căci scădea producția de vin și creștea prețul lui. Pogonăritul, alături de văcărit și de fumărit, erau dările care cădeau mai greu asupra țăranilor și ca să evite plata acestor impozite, în disperarea lor, ei își manifestau nemulțumirea prin diferite forme de luptă de clasă, împinsă pînă la capăt. Pogonăritul îi determina pe țărani să lase viile nelucrate, văcăritul să taie vitele, iar fumăritul să dărîme coșurile, ba chiar și casele lor în întregime și să fugă.

Tot așa și văcăritul de vară numit cuniță, se spune în document, fiind o dare neobișnuită și avîndu-se în vedere greutățile prin care trece poporul, se va ierta, cu toată greutatea insuportabilă ce se întîmpină la îndeplinirea poruncilor împărătești. « Ne mulțumim să ne chivernisim nevoile domniei numai cu dările cele obișnuite » [3].

Văcăritul, dare pe vitele mari, apăsa foarte greu mai ales asupra săracilor. Pentru ca să scape de acest impozit, mulți își tăiau vitele, fapt care periclita economia țării. Împuținarea vitelor reducea comerțul lor și în același timp, lipsind pe țărani de mijloace de muncă, făcea să scadă producția de grîne, periclitînd aprovizionarea capitalei imperiului cu cereale.

---

[1] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1093. Goștina este o dare veche pe oi și pe porci, care în decursul veacurilor a suferit diferite variații. Unii domni o majorau, alții o reduceau, unii obligau și pe boieri ca și mănăstirile să plătească această dare, alții o percepeau numai de la țărani. Matei Ghica precum vedem o reduce de la 11 parale la cinci parale de oaie, iar urmașul său Const. Racoviță o reduce și mai mult; el fixează cîte două parale de oaie pentru cei înstrăinați care se vor întoarce și se vor așeza din nou în Moldova (Arhivele St. Buc., *ms. rom.*, 630, f. 15—17, cf. și *Uricariul*, I (1852), p. 196).

[2] Se vede că Matei Ghica nu a făcut imediat hrisovul pentru desființarea pogonăritului, anunțată pe data de 23 iulie 1753, deoarece găsim un hrisov cu data de 5 august, prin care, împreună cu mitropolitul, episcopii și marii boieri, desființează din obiceiurile țării pogonăritul de vii cu mare blestem pentru cei ce vor călca această hotărîre (Arh. St. Buc., *ms. rom.* 630, f. 14—15). Pogonăritul îl desființase și Const. Mavrocordat prin reforma sa în 1741, dar se vede că a fost reintrodus. Vezi Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 400; Hurmuzaki, XIV/II, p. 1110 și *Condica vistieriei a lui Mavrocordat*, în N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 215.

[3] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1093.

După ce Matei Ghica anunţă prin cartea sa şi o serie de măsuri administrative, pentru buna cîrmuire a ţării şi pentru înlăturarea abuzurilor aparatului administrativ şi ale dregătorilor ţării, încheie: « Numai să căutaţi să vă strîngeţi la locurile şi la casele voastre şi dacă mai înainte aţi avut alte fumuri în cap pentru că nu ştiaţi cum se vor hotărî dările vistieriei, acum să le alungaţi din închipuirea voastră şi să va vedeţi de treabă, pentru ca, cîştigînd, să puteţi plăti dările voastre după putinţă şi după dreptate » [1].

Sfîrşitul acestei scrisori este concludent. Reiese clar că ţărănimea fugise de frica dărilor şi că mobilul « bunăvoinţei » domneşti era oprirea emigrării şi repatrierea populaţiei pentru restabilirea veniturilor vistieriei.

Rezultatul reorganizării fiscale se vede imediat. Nu numai că s a oprit fuga, dar ceva mai mult, patru mii de ţărani, refugiaţi în părţile Hotinului şi ale Poloniei, se întorc în ţară [2]. De reîntoarcerea lor se bucură şi puterea suzerană. Matei Ghica primeşte firman de laudă şi mulţumire că a ştiut să atragă populaţia şi i se face reco mandaţia să strîngă la timp dările, ceea ce interesa în primul rînd Poarta.

Între cauzele care determinau pe ţărani să emigreze în masă erau şi lăcomia şi stoarcerile dregătorilor ţării, de la cel mai mare şi pînă la cel mai mic. Pentru înlăturarea şi acestei cauze de emigrare a populaţiei, precum şi pentru a cîştiga marea boierime în favoarea sa, în al doilea an al domniei sale Matei Ghica face o altă reformă fiscală, hotărînd ca boieriile să nu mai fie numai de formă, ci fiecare boier să aibă venituri asigurate.

În virtutea acestui aşezămînt, logofătul, pe lîngă cei 500 de lei venit ce avea, aşa numitul solărit, va mai primi de la desetină, vădrărit, goştină, vamă, mortasipii şi ocne cîte trei lei de pungă. Dacă dările de mai sus se vor vinde, aceste sume să fie date de cumpărători, iar dacă vor rămîne nevîndute, să se dea de la răsura slujbaşilor.

Vornicul Ţării de Jos să primească cîte cinci parale de boul de negoţ, cîte patru parale de cal şi cîte trei parale de vacă şi de orice vită ce va trece în Polonia.

Vornicul Ţării de Sus să primească mortasipia şi pîrcălăbia Chişinăului.

Hatmanul să ia numai plocoanele hătmăniei.

Postelnicul să încaseze pîrcălăbiile postelniciei după obiceiul din vechime.

Spătarul să primească cîte o para de fiecare bolovan de sare.

Vistierul cîte cinci sute de lei de sfert şi cîte o mie la văcărit (în cazul cînd se va percepe).

Banul cîte o para de la sare ca şi spătarul.

Căminarul să primească căminăritul ca de obicei.

Paharnicul cîte un leu nou de butie de vin şi 10 bani la fiecare 30 de bani de la starostele Focşanilor.

Marele stolnic să ia de la tutunărit un ban şi jumătate, iar un ban să ia medelnicerul.

Marele comis să ia braniştea şi cîte trei lei de cîrciumă, după vechiul obicei.

Marele agă să aibă obişnuitul său plocon.

Clucerul să ia folăritul după obiceiul vechi.

Slugerul să ia de la vitele care trec în Bosnia cîte cinci parale de bou şi cîte patru parale de porc. Jitnicerul şi pitarul să ia fiecare cîte 500 de lei pe an de la pîrcălăbia Galaţilor.

Sătrarul să ia grămăticia otacelor.

---

[1] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1097.
[2] *Ibidem*, p. 1100.

Marele armaş să ia venitul de cinci sute de lei ce-l avea mai înainte spătăria.

Cuparul să ia cinci sute de lei din venitul camenei.

Al doilea logofăt să ia cîte un galben de piatră de hotar.

Al doilea paharnic cîte cinci bani la treizeci de bani ai starostelui de Focşani.

Pentru ca cele de mai sus să fie respectate, s-a făcut şi hrisov domnesc cu semnătura autografă a domnului şi a fost trecut şi în condică pentru ca fiecare să ştie care sînt drepturile sale.

Aşezămîntul fiind citit în faţa domnului, a mitropolitului şi a tuturor boierilor mari, toţi s-au bucurat de această mare binefacere ce li se făçea [1].

Matei Ghica a avut grijă să asigure şi boierilor mazili venituri, şi anume unii să ia o sumă de bani de la răsurile sferturilor, pe care sumă o vor lua de la ispravnicul ţinutului proporţional cu meritul şi gradul lor, iar acei care au fost numiţi judecători de ţinuturi să ia cîte un potronic, adică cîte zece bani de galbenul moldovenesc la sferturi [2].

Prin asigurarea veniturilor boiereşti, domnia a urmărit un dublu scop: să vină în ajutorul boierilor, dar şi în al ţăranilor. În felul acesta domnul spera că va stîrpi abuzurile şi stoarcerile nemiloase ale acestora de la popor, nu credem însă că şi-a atins scopul, căci vechile practici feudale erau adînc înrădăcinate.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea domniile se schimbă tot mai des. Domnii fanarioţi vin de cele mai multe ori în scaune însoţiţi de o mulţime de favoriţi, cărora le dau diferite dregătorii sau slujbe în ţară. Aceştia grăbiţi să strîngă într-un timp cît mai scurt averi cît mai mari, nu se dau înapoi de la nici o nedreptate, de la nici un abuz. Ispravnicii provinciilor devin adeseori adevăraţi satrapi, terorizînd populaţia, supunînd-o la diferite munci, clăci şi altele.

Zlotaşii, sau cum se mai numeau ciocoii, făceau tot atîtea nedreptăţi la strîngerea impozitelor de la contribuabili, adăugînd diferite alte taxe şi suprataxe.

Pentru înlăturarea tuturor acestor nedreptăţi, pentru combaterea abuzurilor aparatului fiscal şi administrativ, care şi ele determinau pe ţărani la fugă, Matei Ghica introduce în Moldova şi unele măsuri administrative.

În cartea domnească din 23 iulie 1753, prin care erau anunţate modificările fiscale, de care a fost vorba mai sus, se aduceau la cunoştinţă poporului şi cîteva măsuri de natură administrativă menite să înlăture unele obligaţii ale ţăranilor faţă de ispravnicii ţinuturilor. Se preciza ca ispravnicii să nu mai supere pe ţărani cu clăci pentru arat, pentru seceriş şi pentru tăierea lemnelor, sau pentru alte nevoi ale caselor lor. De asemenea se desfiinţa şi obiceiul abuziv al ispravnicilor de a vinde în mod forţat vinul lor la sate [3].

Ispravnicul are datoria, se spune în document, să umble prin ţinuturi ca să asculte plîngerile ţăranilor şi să facă dreptate la toate, dar mai ales la cislele ce se fac între ţărani, pentru ca ei să plătească dările fără paguba vistieriei. Pentru această osteneală a lui, domnul hotărăşte ca el să ia cîte patru parale la leul vechi, la cele patru sferturi ale anului, adică două parale pentru el şi două pentru ceilalţi zlotaşi. La dările extraordinare, cum este poclonul steagului şi bairam-peşcheşul, să ia numai o para la leu şi nimic mai mult.

---

[1] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1123—1126. Originalul acestui hrisov se află în Biblioteca Acad. R.P.R., XXXVII/1. După original, textul a fost publicat în *Uricariul*, vol. II, p. 267—278. O copie din 1816 se găseşte tot la Acad. R.P.R., X/323. Un rezumat în N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 158—159.

[2] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1135.

[3] *Ibidem*, p. 1094.

Ispravnicii să plătească tot ce iau pentru nevoile lor şi ale caselor lor, la fel şi ceilalţi zlotaşi. Nimeni să nu aibă voie să ia nici măcar un ou fără plată şi nici să plătească un lucru mai puţin decît merită, numai ca să spună că l-a plătit. Iar dacă va îndrăzni cineva, fie ispravnic, fie altcineva să nu respecte această hotărîre, atunci cel păgubit să meargă îndată cu jalbă la divanul domnesc, care « este deschis pentru ca fiecare să-și găsească dreptate »[1].

Pe lîngă straşnica poruncă ce s-a dat ispravnicilor pentru urmărirea şi pedepsirea strîngătorilor abuzivi de dări se mai porunceşte şi se dă voie şi locuitorilor satelor, că dacă vor întîlni astfel de oameni, să dea imediat de veste ispravnicului ţinutului pentru ca să-i ridice; să-i oblige să plătească tot ce au mîncat sau au luat fără plată pînă la un ou, şi să-i pedepsească şi cu bătaie. Iar dacă locuitorii satelor nu vor găsi dreptate la ispravnici, « căci se poate ca aceştia să fie slugi de ale lor », atunci să se ducă să se plîngă la divanul domnesc pentru ca aceşti slujbaşi să primească pedeapsa meritată[2].

Pentru asigurarea dreptăţii la judecată, se hotărăște desfiinţarea « ruşfeturilor, plocoanelor şi geremelelor », cu care unii obișnuiau să corupă pe judecători. Documentul precizează că « nimeni dintre boierii mari, fie pămînteni, fie greci, nici hatmanul, nici marele postelnic, nici marele vistiernic să nu aibă voie să primească de la cineva vreun ruşfet, căci noi îl vom milui pe fiecare în raport cu serviciile ce le aduce ».[3]

Toate măsurile fiscale și administrative arătate mai sus, impuse de lupta de clasă a ţărănimii, tindeau la acelaşi scop: să oprească fuga populaţiei Moldovei peste hotare, să readucă pe cea fugită în ţara depopulată şi să atragă şi colonişti străini pentru ca prin creşterea populaţiei, marii feudali să aibă la dispoziţie suficiente braţe de muncă pentru lucrarea întinselor lor domenii și îmbogăţirea lor, domnia să-şi mărească veniturile şi să-și poată îndeplini sarcinile faţă de Poartă, ale cărei cerinţe erau tot mai mari.

Dar ţăranii, ca să scape de apăsările fiscale, nu fugeau numai peste hotare, ci şi înlăuntrul ţării, din satele lor în satele boiereşti; uneori chiar sate întregi se închinau boierilor.

Această refugiere și tăinuire a ţăranilor în satele boiereşti era frecventă în secolul al XVIII-lea şi se făcea mai mult din îndemnul boierilor, care duceau o serioasă luptă pentru acapararea braţelor de muncă, făgăduind ţăranilor condiţii mai bune de trai.

Din aceste strămutări şi din închinările satelor, vistieria ţării pierdea mult, iar ţăranii fugari nu cîştigau mai nimic, căci după cîţiva ani ei trebuiau să îndure de la noii lor stăpîni feudali o exploatare mult mai cruntă decît pînă atunci.

Pentru ca să stîrpească acest obicei dăunător ţării şi folositor boierilor, Matei Ghica a intervenit la Poartă și a obţinut următorul firman împărătesc: « Deoarece prea puternica împărăţie a aflat că ruinarea Moldovei este pricinuită mai degrabă de boierimea ţării, pentru că raialele nu numai că fug din casele lor şi se risipesc din îndemnul rău al acestora, dar şi se adăpostesc în satele boiereşti, iar ei îi ascund şi îi apără ca să nu plătească dările împărăteşti, şi în felul acesta ei îşi umplu satele cu raiale ca să tragă foloase de pe urma lor.

Pentru aceasta iată că îţi dăm ţie, domn al Moldovei, Matei vodă, straşnică porunca să cercetezi lucrurile în chip temeinic cu marea ta credinţă şi înţelepciune și cu obișnuita-ţi dibăcie şi dacă într-adevăr așa stau lucrurile, nu numai să faci îndreptarea cuvenită,

[1] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1095—1096.
[2] *Ibidem*, p. 1094—1095.
[3] *Ibidem*, p. 1094.

ci şi să-i pedepseşti straşnic pe aceşti nesupuşi, care pricinuiesc tulburare în ţară şi pagube şi greutăţi în strîngerea miriei împărăteşti »[1].

Acest firman a stîrnit multe nemulţumiri în rîndurile boierilor exploatatori pentru că ei pierdeau profitul muncii unui însemnat număr de ţărani, totuşi, fără voia lor, a trebuit să se supună şi să trimită înapoi pe ţăranii tăinuiţi în satele lor.

O altă măsură administrativă din această epocă, luată probabil din îndemnul bisericii, este desfiinţarea obiceiului de pînă atunci de a se face tranzacţiile comerciale duminica. Printr-o poruncă severă şi sub ameninţare de pedeapsă grea, se introduce repausul duminical şi se fixează joia zi de tîrg în Moldova. În poruncă se precizează că nimeni nu are voie să vină duminica cu marfă la Iaşi şi nici prăvăliile să nu se deschidă în această zi, ci numai brutăriile[2].

În epoca de care ne ocupăm, dominaţia şi asuprirea otomană erau cauza principală a suferinţelor poporului. Cerinţele turcilor erau nelimitate şi sileau domnia să exercite o fiscalitate excesivă pentru a le satisface. Dar supărările îndurate de popor din cauza dominaţiei otomane nu erau numai cele directe, care porneau de la Poartă, ci şi unele indirecte, pricinuite de supuşii Porţii, care erau tot atît de grele şi apăsătoare.

Matei Ghica se gîndeşte să ia şi unele măsuri administrative pentru înlăturarea sau atenuarea greutăţilor ţării pricinuite în mod indirect de dominaţia otomană.

Printre celelalte măsuri pe care le ia domnul Moldovei, chiar a doua zi după venirea sa la Iaşi, este şi hotărîrea ca ispravnicii de ţinuturi să supravegheze şi să nu lase pe turci, care dădeau bani cu împrumut ţăranilor nevoiaşi, să ia dobîndă mai mare, ci numai « 10 la 12 »[3]. Şi cumpărarea vitelor sau a altor mărfuri de la ţărani să se facă după ce se vor tocmi la preţ, iar preţul să nu fie mai mic decît acela pe care îl merita marfa[4].

Întrucît Moldova făcea multe cheltuieli pentru întreţinerea şi pentru darurile paşilor care treceau prin ţară spre cetăţile turceşti sau de la cetăţile turceşti spre Constantinopol, domnul intervine după puţin timp la Poartă şi obţine un firman împărătesc în virtutea căruia nici un paşă, care venea sau se ducea la cetăţile turceşti Hotin, Bender şi Oceakov să nu aibă voie să treacă prin Moldova pentru ca populaţia ţării să fie cruţată de tot felul de cheltuieli necesare găzduirii acestor înalţi demnitari[5]. Printr-un alt firman se preciza că aceşti paşi să nu aibă voie să trimită « buiurdiuri » (ordine) în Moldova, formulînd tot felul de cereri[6].

Tot prin firman împărătesc s-a stabilit ca nici oamenii paşilor, nici altcineva să nu aibă voie să ia « menziluri » (cai de olac) din ţară, ci numai acela care va avea firman special în acest sens, iar cine va voi să ia cai de olac fără firman, acela să plătească « ugeret », adică taxa ce se plătea şi în imperiul turcesc[7].

---

[1] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1110. Alţii, ca să scape de apăsările fiscale, se refugiau cu miile în satele feudalilor turci din ţinutul Hotinului. Mihai Racoviţă, fiind domn în Moldova, a încercat să-i ia înapoi, dar feudalii turci, care îi tăinuiau, au refuzat categoric să-i înapoieze pentru că aveau nevoie de braţele lor de muncă. Ei recunoşteau că aveau în satele lor 4000 de moldoveni — dacă recunoşteau 4000 trebuie să fi fost mult mai mulţi — şi se ofereau să intervină la Poartă să reducă haraciul pentru un număr egal de case (*op. cit.*, p. 773).

[2] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1115—1116.

[3] Prin expresia « 10 la 12 » se înţelege că cine a dat un împrumut de 10 lei, la termen, adică la împlinirea anului, va primi 12 lei, ceea ce revine 20%.

[4] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1095.

[5] *Ibidem*, p. 1109.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*, p. 1110.

O altă măsură luată în acest timp este izgonirea lazilor din Moldova. Aceştia erau negustori turci, care veneau din Trapezunda, mai ales vara, în porturile Galaţi şi Brăila, unde strîngeau grîne. Ţăranii erau forţaţi să aducă produsele lor acestor cumpărători, care plăteau cînd voiau şi cît voiau [1].

Mulţi dintre lazi au rămas în Moldova şi, înmulţindu-se peste măsură, s-au întins în toată ţara, săvîrşind tot felul de furturi, omoruri şi alte rele. Nu pierdeau nici o ocazie de a se uni cu trupele turceşti şi tătăreşti pentru a desăvîrşi jefuirea ţării [2]. Înmulţirea lor în Moldova a fost încurajată de Mihai Racoviţă; el era un susţinător al lor, întrucît îl împrumutau cu însemnate sume de bani [3].

Un călător turc, care a stat mai multă vreme în Moldova în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, spune că ei « făceau comerţ de lemne şi oi, dar comiteau totodată şi furtişaguri şi că erau o populaţie insuportabilă pentru liniştea ţării » [4].

Constantin Mavrocordat a încercat de mai multe ori să frîneze abuzurile lor. În domnia din 1741—1743, probabil în urma plîngerii lui la Poartă, vine un ceauş în Moldova să facă cercetări şi să descopere asupririle făcute de ei [5]. În următoarea sa domnie din 1748—1749, Const. Mavrocordat se hotărăşte să-i alunge cu totul din ţară şi intervenind la Poartă, a obţinut un firman în acest sens [6]. Atunci mulţi s-au retras în ţinuturile mărginaşe ale Moldovei sau pe lîngă cetăţile turceşti, unde Mavrocordat n-a avut curajul să intervină. Dar ceea ce n-a îndrăznit să facă atunci Mavrocordat duce la bun sfîrşit peste cîţiva ani Matei Ghica. El cere şi obţine firman împărătesc pentru alungarea lor. În primul an al domniei sale, Matei Ghica dărîmă 1600 de cîşle. Nu a lăsat pe pămîntul Moldovei decît numai 50 de negustori de miere, dintre cei mai vechi, şi aceştia cu angajament scris că nu vor face odăi şi cîşle şi nu vor creşte vaci, oi şi albine. Zahereaua pe care o vor cumpăra de la raia o vor plăti la preţul zilei şi nu vor nedreptăţi pe nimeni. Nu o vor depozita şi nici măcar un bob nu vor trimite în altă parte, ci numai la Constantinopol. În ţinuturile şi satele unde vor merge pentru negoţ nu vor lua de la locuitori orz pentru caii lor şi nici alimente pentru ei fără plată. Vor plăti toate dările pentru negoţul ce fac şi nu vor locui în alte ţinuturi, decît numai în Iaşi, iar casa în care vor locui nu va fi proprietatea lor. Nu vor primi pe altcineva pe lîngă ei, fie rudă, fie prieten, pentru ca numărul de 50 să nu fie niciodată depăşit. Dacă cineva îşi va călca angajamentul să fie pedepsit aspru de către turnagi-başa, în faţa căruia au semnat angajamentul [7]. Lazii au acceptat toate aceste condiţii puse de domnul Moldovei, le-au semnat şi şi-au luat angajamentul să le respecte.

Contractul s-a respectat probabil puţin timp, căci în deceniile următoare, negustorii turci pătrund iarăşi în ţările romîne, înmulţindu-se simţitor. Cu drept cuvînt Alexandre

---

[1] Raicevich, *Voyage en Valachie et Moldavie*, trad. Lejeune, Paris, 1822, p. 59; Hurmuzaki, X, p. XIX. Mai tîrziu lazii se ocupă şi cu comerţul altor mărfuri ca cherestea, miere, vite etc.

[2] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 674.

[3] *Ibidem*, p. 763.

[4] N. Iorga, *Istoria romînilor prin călători*, vol. II, ed. a II-a, Buc., 1928, p. 196.

[5] *Condica vistieriei lui Mavrocordat*, în N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 282 şi 563; cf. şi Depasta, *Viaţa lui Constantin Mavrocordat*, în Const. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, Bucureşti, 1888, p. 316.

[6] Multe amănunte despre împilările lazilor şi despre felul cum au fost alungaţi din Moldova în timpul domniei lui Const. Mavrocordat, în *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1061—1063 şi Pseudo-Kogălniceanu, *Letopiseţul Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu, vol. II, p. 215—218.

[7] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1111—1115.

Maurice d'Hauterive spune: « În timp de pace Moldova este un tîrg pentru străini, în vreme de război a fost şi va fi totdeauna o tabără şi un cîmp de bătălie » [1].

Matei Ghica a scăpat Moldova şi de încălcările hotinliilor, care, sub pretext că nu au pămînt suficient pentru arat, pătrundeau pe teritoriul roditor al Moldovei, arînd cît voiau, fără a cere permisiunea şi aprobarea nimănui. După reclamaţiile domnului la Constantinopol, s-a făcut cercetare şi Poarta a decis ca pe viitor ei să se mărginească numai la ţinutul lor [2].

★

Principala concluzie ce se desprinde din cele de mai sus este că fuga, ca armă în lupta de clasă a ţărănimii, îi aduce acesteia uneori uşurări temporare, de felul înlesnirilor fiscale din Moldova anilor 1753—1754. Dar că şi acestea, — reformele fiscale şi administrative — clasa dominantă ştie, în cele din urmă, să le folosească în propriul ei interes.

---

[1] Alexandre Maurice d'Hauterive, *Memoriu asupra vechei şi actualei stări a Moldovei prezentat lui Alexandru Ipsilanti, domnul Moldovei la 1787*, Buc., 1902, p. 223.

[2] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 1104.

ANEXA I[1]

SCRISOAREA TRIMISĂ DE MATEI GHICA LA TOATE ȚINUTURILE, ADUCÎND LA CUNOȘTINȚĂ MĂSURILE FISCALE ȘI ADMINISTRATIVE PE CARE LE INTRODUCEA ÎN ȚARĂ

Ὁσιώτατοι, καθηγούμενοι τῶν ἱερῶν μοναστηρίων, ἐντιμότατοι ἄρχοντες καὶ μαζίληδες καὶ βόρνικοι τῶν χωρίων καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἐγκάτοικοι τοῦ τσινούτου (δεῖνος). Ἔστω εἰς εἴδησίν σας ἐπειδὴ καὶ ὁ ἅγιος Θεὸς ἐφώτισε τὸν κραταιότατον ἡμῶν βασιλέα καὶ μᾶς ἐλέησε τὴν αὐθεντίαν τῆς τσάρας ταύτης, τὸν προπατορικὸν καὶ πατρικόν μας θρόνον, προτοῦ νὰ ἔλθωμεν ἀκόμη εἴχομεν γράψει τοῖς τιμιωτάτοις καὶ πιστοῖς ἡμῶν ἄρχουσι καϊμακάμηδες δηλοποιοῦντες αὐτοῖς τὰ ὅσα ἀπεφασίσθησαν παρὰ τῆς ἐμῆς αὐθεντίας νὰ φυλάττωνται καὶ νὰ ἀκολουθοῦνται ἀκριβῶς καὶ τοὺς ἐπροστάξαμε νὰ στείλωσι καὶ πρὸς ὑμᾶς τὸ ἴσον ἐκείνων τῶν γραμμάτων μου διὰ νὰ καταλάβῃ ὅλη ἡ τσάρα τὸν σκοπόν μου.

Εἰσελθόντες δὲ καὶ ἡμεῖς θείῳ ἐλέῳ ἐχθές, τῇ κβ' τοῦ παρόντος Ἰουλίου μηνὸς εἰς τὸν αὐθεντικόν μας θρόνον δὲν ἐλείψαμεν νὰ κάμωμεν εἴδησιν πρὸς πάντας ὑμᾶς ὅτι ἐπειδὴ καὶ ὁ λογισμὸς καὶ σκοπὸς ἡμῶν ὅλως διόλου εἶναι νὰ

Prea cuvioși egumeni ai sfintelor mănăstiri, prea cinstiți boieri, mazili și vornici ai satelor și toți ceilalți locuitori ai ținutului (cutare)

Aflați că, deoarece bunul Dumnezeu a luminat pe prea puternicul nostru împărat și ne-a miluit cu domnia acestei țări, scaunul bunicului și tatălui nostru, încă înainte de sosirea noastră în țară, scrisesem prea cinstiților și credincioșilor noștri boieri caimacami, înștiințîndu-i să păzească și să urmeze întocmai tot ce am hotărît, le-am poruncit să vă trimită și vouă copia scrisorilor noastre, pentru ca toată țara să afle gîndul nostru.

Sosind și noi cu mila lui Dumnezeu ieri, la 22 ale lunii iulie, în scaunul nostru domnesc, am ținut să vă înștiințăm pe voi toți că deoarece gîndul și scopul nostru este să arătăm cu totul milă, îndurare și ușurare față

[1] Anexele sînt din *Cronica Ghiculeștilor*.

δείξωμεν ἔλεος, εὐσπλαγχνίαν καὶ ἐλάφρωσιν πρὸς τὴν τσάραν, νὰ ἠξεύρετε ὅτι τὰ δοσίματα τῆς βιστιαρίας ἀπεφασίσαμεν νὰ περιέχωνται εἰς τέσσαρα σφέρτα τὸν χρόνον καὶ ὄχι περισσότερα, καὶ ὅσον εἶναι δυνατὸν θέλομεν πασχίσει νὰ σᾶς ἐλαφρώσωμεν καὶ περισσότερον, καθὼς καὶ τώρα ἐβγάλαμεν τὸ συνηθισμένον δόσιμον τῆς νέας αὐθεντίας, ὁποὺ ὀνομάζεται ποκλόνουλ στάγουλουγι, χωρὶς
1093 καμίαν προσθήκην κατὰ τὴν σούμμαν τοῦ παρελθόντος σφέρτου || προσθέτοντας μόνον τὸ ὀλίγον ἐκεῖνο ὁποὺ ἀπεφασίσθη νὰ δίδεται καὶ εἰς τὰ ἐφεξῆς σφέρτα, καθὼς εἰς πλάτος σᾶς ἐφανέρωσαν οἱ καϊμακάμηδες.

Τὴν γόστιναν πάλιν ἀγκαλὰ καὶ νὰ ἐσυνηθίσθη ἀπὸ τοὺς πρὸ ἡμῶν αὐθέντας μερικὲς φορὲς πρὸς ἕνδεκα παράδες τὸ πρόβατον, τώρα εὐσπλαγχνιζομένη ἡ αὐθεντία μου, ἀπεφάσισε νὰ εἶναι μόνον πρὸς πέντε παράδες καὶ ὄχι περισσότερον.

Τὸ πογοναρίτον, μὲ ὅλον ὁποὺ οἱ ἄρχοντές μας καϊμακάμηδες ἐπρόλαβαν καὶ τὸ ἔβγαλαν ἐφέτος βιαζόμενοι διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς νέας αὐθεντίας, ὡσὰν ὁποὺ ἦτον συνηθισμένον δόσιμον ἀπὸ ἄλλους αὐθέντας, ἡμεῖς ὅμως στοχαζόμενοι ὅτι εἶναι μεγάλη ἀδικία νὰ πληρώνῃ τινὰς καὶ πογοναρίτον, ὄντας ἀρκετὸν τὸ βαδραρίτον ὁποὺ κάθε ἕνας δικαίως κατὰ τὸν καρπὸν τοῦ ἀμπελίου πληρώνει, ἀμὴ προτοῦ νὰ ἰδῇ τὸν καρπὸν νὰ πληρώνῃ πογοναρίτον διὰ μόνην τὴν γῆν, καὶ μάλιστα ὁποὺ πολλάκις συμβαίνει καὶ φθείρεται καὶ ὁ καρπὸς ἀπὸ πάχνην ἢ ἀπὸ χάλαζαν καὶ χάνει ὁ ἀμπελουργὸς καὶ τὸν κόπον καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ ἀμπελίου, καὶ γνωρίζοντες λοιπὸν ἡμεῖς αὐτὴν τὴν ἀδικίαν, ἀπεφασίσαμεν καὶ ἐσηκώσαμεν τὸ πογοναρίτον τελείως νὰ μὴν εἶναι οὔτε νὰ ὀνομάζεται εἰς τὸ ἑξῆς περὶ τοῦ ὁποίου καὶ χρυσόβουλλον θέλομεν κάμει διὰ νὰ μὴν εἶναι πλέον αὐτὸ τὸ δόσιμον.

de ţară, să ştiţi că am hotărît ca dările vistieriei să fie cuprinse numai în *patru sferturi* pe an, şi că vom căuta, cît va fi cu putinţă, să vă uşurăm şi mai mult, precum şi acum am scos darea obişnuită a domniei celei noi, ce se numeşte poclonul steagului, fără vre o adăugire faţă de
1093 suma sfertului trecut, // adăugînd numai puţinul acela ce s-a hotărît să se dea şi la sferturile viitoare, precum v-au făcut cunoscut pe larg caimacamii.

Iar goştina, cu toate că pe timpul înaintaşilor noştri domni s-a obişnuit şi s-a luat de cîteva ori cîte unsprezece parale de oaie, acum, făcîndu-mi-se milă domniei mele de voi, am hotărît să nu fie mai mult de cinci parale.

Cît despre *pogonărit*, cu toate că boierii noştri caimacami s-au apucat de l-au scos anul acesta, grăbindu-se din cauza nevoilor domniei celei noi, ca o dare ce era obişnuită de pe timpul celorlalţi domni, noi însă, socotind că este o mare nedreptate să plătească cineva şi pogonărit, fiind destul vădăritul pe care fiecare îl plăteşte potrivit cu rodul viei sale, dar să plătească şi pogonărit numai pentru pămînt, fără să vadă rodul, cînd se întîmplă de multe ori ca rodul să se strice de brumă sau de piatră şi proprietarul viei să piardă şi munca şi cheltuielile făcute pentru vie.

Recunoscînd dar noi această nedreptate, am hotărît să ridicăm cu totul pogonăritul, să nu mai fie şi nici să se mai pomenească în viitor, pentru care vom face şi hrisov, pentru ca această dare să nu mai fie.

Ὁμοίως καὶ τὸ βακαρίτον τὸ καλοκαιρινόν, ὁπού τὸ ὠνόμασαν κόνιτσαν, μὲ τὸ νὰ ἐγνώρισεν ἡ αὐθεντία μου τὴν στενοχωρίαν καὶ ἀδυναμίαν ὁπού ἔχει κατὰ τὸ παρὸν ἡ τσάρα, καὶ μάλιστα ὄντας καὶ αὐτὸ ἕνα ἀσυνήθιστον δόσιμον, εὐσπλαγχνίσθημεν, μὲ ὅλον τὸ βάρος καὶ δυσβάστακτον φορτίον ὁπού ἔχομεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν βασιλικῶν προσταγῶν, καὶ τὸ ἐσυγχωρήσαμεν καὶ αὐτὸ διὰ νὰ μὴν εἶναι ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, ἀρκούμενοι νὰ κυβερνήσωμεν τὰς χρείας τῆς αὐθεντίας μὲ μόνον τὰ συ||νηθισμένα καὶ διωρισμένα δοσίματα. 1094

Πρὸς τούτοις σᾶς δίδομεν εἴδησιν καὶ διὰ τὲς κλάκες μὲ τὲς ὁποῖες σᾶς ἐνωχλοῦσαν οἱ ἰσπράβνικοι τῶν τσινούτων εἰς ὄργωμα, εἰς θέρος, εἰς κόψιμον ξύλων καὶ εἰς ἄλλας χρείας τῶν ἐδικῶν τους ὀσπιτίων, τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλα παρόμοια πράγματα μὴν ὄντας ὑποφερτὰ εἰς ἡμᾶς, ἐδώκαμεν σφοδρὰν προσταγὴν εἰς τοὺς ἰσπραβνίκους ὁπού ἐδιορίσαμεν νὰ προσέχωσι νὰ μὴ σᾶς ἐνοχλήσουν κατ' οὐδένα τρόπον μὲ τοιαύτας ἀγγαρίας, ἀλλ' οὔτε τὸ κρασὶ ὁπού ἐσυνήθισαν μερικοὶ τῶν ἰσπραβνίκων νὰ βάλλωσι μὲ βίαν εἰς τὰ χωρία διὰ νὰ πωλῆται οὔτε αὐτὸ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ γίνῃ.

Τὰ ρουσφέτια καὶ δῶρα καὶ τζερεμέδες ὁπού τὸ πρότερον ἦσαν, νὰ λείψωσι καὶ αὐτὰ τελείως καὶ οὔτε νὰ ἀναφερθῶσι πλέον, ἀλλὰ νὰ σβεσθῇ καὶ τὸ ὄνομά των. Καὶ ὄχι μόνον τὰ ἄσπρα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ αἱ ἀλώπεκες καὶ ζερδαβάδες καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον, ὁπού συνηθίζουσι μερικοὶ κακότροποι νὰ δίδουσι διὰ νὰ καταπατοῦσι τοὺς πτωχοὺς καὶ νὰ διαφθείρουσι τὴν δικαιοσύνην. Οὔτε ἐκ τῶν ἐντοπίων μεγάλων ἀρχόντων, οὔτε ἐκ τῶν Ρωμαίων, ἀλλ' οὔτε ὁ χάτμανος, οὔτε ὁ μέγας ποστέλνικος, ἢ ὁ μέγας βηστιάρης, ἢ ὅποιος ἄλλος καὶ ἂν εἶναι, νὰ μὴν ἔχουν ἄδειαν νὰ λαμβάνουσι παρ' οὐδενὸς καμίας λογῆς ρουσφέτι, ὅτι ἡμεῖς

Deoarece am văzut în ce strîmtoare şi neputinţă se află acum ţara, am avut milă de ea şi, cu toate îndatoririle foarte grele pe care le avem pentru îndeplinirea poruncilor împărăteşti, am iertat de asemenea şi văcăritul de vară numit *cuniţă*, fiind şi acesta o dare neobişnuită, ca să nu mai fie de acum înainte, mulţumindu-ne să ne chivernisim treburile domneşti numai cu dările cele obişnuite // şi de totdeauna. 1094

De asemenea vă înştiinţăm şi despre *clăcile* cu care vă supărau ispravnicii ţinuturilor la arat, la seceriş, la tăiatul lemnelor şi la alte treburi ale propriilor lor case, precum şi despre alte asemenea lucruri, pe care noi nu le putem îngădui, că am dat straşnică poruncă ispravnicilor pe care i-am numit, să fie cu băgare de seamă să nu vă supere sub nici un motiv cu astfel de corvezi.

Nici *vinul* pe care unii ispravnici obişnuiau să-l pună în vînzare cu sila la sate, nici aceasta să nu se mai întîmple în viitor.

Ruşfeturile, darurile şi geremelele [1] ce erau mai înainte să dispară cu desăvîrşire şi să nu mai fie pomenite, ba chiar şi numele lor să fie şters. Şi nu numai banii, ci încă şi vulpile şi zerdavalele [2] şi celelalte, pe care obişnuiesc să le dea unii prost crescuţi ca să calce drepturile săracilor şi să mituiască justiţia. Nici boierii veliţi pămînteni, nici boierii greci, nici hatmanul, nici marele postelnic sau marele vistier, sau oricare altul să nu aibă voie să primească de la cineva vreun fel de ruşfet,

[1] *Geremea* = amendă.
[2] *Zerdava* = jder.

θέλομεν τούς ἐλεεῖ τὸν καθένα κατὰ τὸ μέτρον τῆς δουλεύσεώς του μὲ ξεχωριστὸν ἔλεος.

Ἐκεῖνοι ὁποὺ λέγονται τσοκόγια τοῦ τσινούτου καὶ ἄλλοι ἅρπαγες ὁποὺ ἐπεριπατοῦσαν ἀναμεταξύ σας ἁρπάζοντες καὶ τρώγοντες καὶ πίνοντες χωρὶς καμίαν πληρωμήν, ἐδώκαμεν σφοδρὰν προσταγὴν εἰς τοὺς ἰσπραβνίκους νὰ προσέχωσι καλῶς νὰ ἐμποδίζωνται καὶ νὰ διώκωνται οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἰδοὺ ὁποὺ δίδομεν
1095 καὶ ὑ||μῖν προσταγήν, ὅταν ἰδῆτε τινὰς τοιούτους ὁποὺ νὰ περιπατοῦσιν εἰς τὰ χωρία, νὰ ὑπάγητε εὐθὺς νὰ δώσετε εἴδησιν εἰς τὸν ἰσπράβνικον τοῦ τσινούτου, διὰ νὰ στείλῃ νὰ τοὺς σηκώσῃ καὶ νὰ ἀπογεμίσουν τὰ ὅσα ἔφαγον χωρὶς πληρωμὴν ἄχρι ἑνὸς ὠοῦ, καὶ νὰ τοὺς παιδεύσωσι καὶ μὲ ραβδισμόν, εἰδὲ καὶ δὲν εὕρετε δικαιοσύνην ἀπὸ τὸν ἰσπράβνικον, ὄντας ἴσως οἱ τοιοῦτοι δοῦλοι ἐδικοί τους, τότε νὰ ἔλθῃ ἕνας ἐξ ὑμῶν νὰ προσκλαυθῇ εἰς τὸ διβάνι τῆς αὐθεντίας μου, καὶ θέλομεν στείλει νὰ τοὺς φέρωμεν, καὶ βεβαιωθέντες ὡς ἄνθρωποι κακοὶ καὶ ἅρπαγες, θέλουσι βιασθῇ νὰ σᾶς πληρώσουν διπλᾶ καὶ θέλουσι παιδευθῇ καὶ μὲ αὐθεντικὴν παιδείαν, ἐπειδὴ καὶ ὁ σκοπός μας εἶναι διηνεκῶς διὰ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ καλὴν κατάστασιν τὴν ἐδικήν σας. Διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ἐδιορίσαμεν εἰς κάθε τσινοῦτον ἀπὸ ἕνα ἄρχοντα ἰσπράβνικον ἄξιον καὶ πιστόν, διὰ νὰ κυβερνᾷ ὁ καθεὶς τὸ τσινοῦτον ὁποὺ ἐδιορίσθη κατὰ τὸ πρέπον, τόσον κατὰ τὸ νιζάμι τοῦ τόπου νὰ σᾶς διαφενδεύουσι ἀπὸ τοὺς ἐσκιάδες, καὶ νὰ μὴν τοὺς ἀφήνουσι νὰ παίρνουν διάφορον βαρὺ διὰ τὰ ἄσπρα ὁποὺ σᾶς δανείζουσιν εἰς τὰς ἀνάγκας σας, παρὰ μόνον τὰ δέκα πρὸς δώδεκα τὸν χρόνον, καθὼς καὶ διά τὰ ζῶα ἢ ἄλλο, εἴ τι ἔχετε διὰ πούλημα, νὰ μὴν τοὺς ἀφήνουσι νὰ παίρνουν χωρὶς συμφωνίαν τιμῆς, μήτε παρακάτω ἀπὸ τὴν τιμὴν ὁποὺ χρήζουσι, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐδικήν σας κατάσασιν νὰ σᾶς ὁδηγοῦσι

căci noi îl vom milui pe fiecare cu o milă deosebită potrivit cu serviciile sale.

Cît despre acei care se numesc *ciocoi* ai ţinuturilor şi alţi hrăpăreţi, care umblă printre voi şi hrăpesc şi mănîncă şi beau fără nici o plată, am dat ispravnicilor straşnică poruncă să fie cu băgare de seamă ca să-i oprească
1095 şi să-i urmărească. Şi iată că vă dăm acum // şi vouă poruncă şi voie, cînd veţi vedea astfel de oameni umblînd prin sate, să mergeţi îndată să daţi de veste ispravnicului ţinutului ca să trimită să-i ridice, să-i silească să plătească tot ce au mîncat fără plată, pînă la un ou, şi să-i pedepsească cu bătaie. Iar de nu veţi găsi dreptate la ispravnici, că s-ar putea ca aceştia să fie slugi de ale lor, atunci să vină unul dintre voi să se plîngă la divanul domniei mele şi vom trimite să-i aducem. Şi dacă se va dovedi că sînt oameni răi şi hrăpăreţi, vor fi siliţi să vă plătească îndoit şi vor fi pedepsiţi şi cu pedeapsă domnească, fiindcă dorinţa noastră este să aveţi voi necontenit tihnă şi bună stare. De aceea am numit la fiecare ţinut cîte un boier-ispravnic vrednic şi credincios, pentru ca acesta să cîrmuiască ţinutul la care a fost numit cum se cade şi după nizamul[1] ţării, să vă apere de răufăcători şi să nu-i lase să ia *dobîndă* mai mare pentru banii ce vă împrumută pentru nevoile voastre, ci numai zece în doisprezece pe an.

De asemenea şi pentru vite sau altceva ce aveţi de vînzare, să nu-i lase să le ia dacă nu v-aţi înţeles asupra preţului, şi nici mai jos de preţul

[1] *Nizam* = organizare, ordine.

καὶ νὰ σᾶς κυβερνῶσι καθὼς πρέπει, φυλάττοντες καὶ χαλινοῦντες πάντοτε τὰς τεχνικὰς πανουργίας ὁποὺ προξενοῦσι ζημίαν εἰς τὴν βηστιαρίαν.

Ὅθεν ἐδιορίσαμεν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τσινοῦτον τὸν . . . [1] διὰ νὰ εἶναι ἰσπράβνικος καὶ φροντιστής σας, τῷ ὁποίῳ ἐδώκαμεν ἀρκετὴν μάθησιν καὶ προσταγὴν διὰ νὰ περιπατῇ πάντοτε εἰς τὸ τσινοῦτον καὶ νὰ εἶναι ἄγρυπνος καὶ ἐπιμελὴς εἰς τὸ νὰ ἀκούῃ τὰς κρίσεις ὁποὺ ἔχετε, νὰ σᾶς δικαιώνῃ καὶ νὰ σᾶς ἐξισάζῃ εἰς ὅλα καὶ μάλιστα εἰς τὲς τσίσλες ὁποὺ κάμνετε||ἀναμεταξύ σας, διὰ νὰ πληρώνετε τὰ 1906
δοσίματα σας χωρὶς τὴν ζημίαν τῆς βηστιαρίας. Διὰ δὲ τὸν κόπον ὁποὺ κάμνει διὰ λόγου σας, ἐδιορίσαμεν τέσσαρες παράδες εἰς τὸ γρόσι τὸ παλαιόν, ἤγουν δύο παράδες τοῦ ἰσπραβνίκου καὶ δύο διὰ τὰ ἔξοδα τῶν ἄλλων ζλοτάσηδων ὁποὺ ἤθελαν διορισθῇ ἀπὸ τὴν βηστιαρίαν. Τούτους ὅμως τοὺς τέσσαρους παράδες εἰς τὸ γρόσι νὰ τοὺς δίδετε μόνον εἰς τὰ τέσσαρα σφέρτα τοῦ χρόνου εἰδὲ εἰς ἄλλα ἐκστραορδινάρια δοσίματα, καθὼς τώρα εἰς τὸ ποκλόνουλ στάγουλουϊ καὶ εἰς τὸ μπαϊρὰμ πεσχέσι, ὅταν εἶναι καιρός, παραπάνω ἀπὸ ἕνα παρὰν εἰς τὸ γρόσι νὰ μὴ δίδετε, ἄλλ' οὔτε τίποτες ἄλλο περισσότερον νὰ μὴ δίδετε.

Οἱ ἰσπράβνικοι ὅσα χρειάζονται διὰ τὴν τροφὴν τὴν ἐδικήν τους καὶ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν δούλων τους, τόσον ὅταν περιπατῶσιν εἰς τὸ τσινοῦτον, ὅσον καὶ καθήμενοι εἰς τὰ ὀσπίτιά των, ὅλα νὰ τὰ ἀγοράζωσι μὲ ἄσπρα, ὁμοίως καὶ οἱ ἄλλοι ζλοτάσηδες ὁποὺ ἤθελαν τύχει διωρισμένοι μὲ δοσίματα, καὶ εἰς κοντολογίαν οὔτε ἕνα ὠὸν νὰ μὴν ἔχῃ κανεὶς ἐξουσίαν νὰ πάρῃ χωρὶς συμφωνίαν τιμῆς καὶ χωρὶς πληρωμήν, οὔτε νὰ πάρῃ πρᾶγμα ὁποὺ νὰ χρήζῃ περισσότερον καὶ νὰ πληρώσῃ ὀλιγώτερον, διὰ νὰ λογίζεται μόνον ὅτι τὸ ἐπῆρε μὲ ἄσπρα, ἀλλὰ κατὰ

pe care-l merită. Cît despre starea voastră, să vă călăuzească şi să vă ocîrmuiască cum se cuvine, oprind şi înfrînînd totdeauna vicleniile dibace, care aduc pagubă vistieriei.

Aşadar, am numit şi în acest ţinut pe . . . . [1] pentru ca să fie ispravnic şi să aibă grijă de voi. I-am dat destulă învăţătură şi poruncă ca să umble neîncetat prin ţinut, să vegheze şi să asculte cu grijă pricinile voastre, să vă facă dreptate la toate şi mai ales la cîşlele ce faceţi // între voi şi să 1906
plătiţi dările voastre fără să fie păgubită vistieria. Iar pentru osteneala ce o face pentru voi, am orînduit patru parale la leul vechi, adică două parale pentru ispravnic şi două parale pentru cheltuielile celorlalţi zlotaşi, care vor fi numiţi de către vistierie. Aceste patru parale la leu, să le daţi însă numai la cele patru sferturi ale anului, iar pentru alte dări extraordinare, precum este acum poclonul steagului şi cînd va fi la timpul său peşcheşul bairamului, mai mult de o para la leu să nu daţi şi nici altceva în plus.

Ispravnicii să cumpere cu bani tot ce au nevoie pentru hrana lor, a cailor şi a slugilor lor, atît atunci cînd umblă în ţinut, cît şi atunci cînd stau la casele lor. La fel să facă şi ceilalţi zlotaşi, care vor fi numiţi pentru dări. Pe scurt, nici un ou să nu aibă nimeni voie să ia fără înţelegere asupra preţului şi fără plată. Nici să ia vreun lucru care merită mai mult şi să plătească mai puţin, numai ca să zică că l-a luat cu bani, ci după învoiala pe care o face şi după preţul pe care îl merită lucrul, aşa să-l plătească,

[1] În text spaţiu alb.

τὴν συμφωνίαν ὁποὺ κάμει καὶ κατὰ τὴν τιμὴν ὁποὺ χρήζει τὸ πρᾶγμα, ἔτσι νὰ τὸ πληρώσῃ καὶ ὄχι παρακάτω. Εἰδὲ καὶ τολμήσῃ τινάς, ἢ ἰσπράβνικος, ἢ ἄλλος σλοζμπάσης νὰ σᾶς ἐνοχλήσῃ τὴν πλέον παραμικρὰν ἐνόχλησιν, εὐθὺς νὰ ἔλθετε μὲ θάρρος νὰ δώσετε ζάλομπαν, ἐπειδὴ καὶ τὸ διβάνι τῆς αὐθεντίας μου εἶναι ἀνοικτὸν διὰ νὰ εὑρίσκῃ κάθε ἕνας τὸ δίκαιόν του, καὶ τοὺς τοιούτους θέλετε ἰδεῖ ὅτι ὄχι μόνον θέλομεν τοὺς βιάσει νὰ σᾶς πληρώσουν διπλᾶ, ἀλλὰ καὶ μεγάλως θέλομεν ὀργισθῆ κατ' αὐτῶν. Ἔτσι νὰ ἠξεύρετε βεβαίως.

1097 Ὅταν λοιπὸν λά||βετε εἴδησιν καὶ πληροφορίαν διὰ τὸ ἔλεος ὁποὺ ἔδειξεν ἡ αὐθεντία μου πρὸς ὑμᾶς, νὰ χαροποιηθῆτε κοινῶς ἅπαντες, καὶ ἡγούμενοι καὶ ἄρχοντες καὶ οἱ λοιποὶ ὑπήκοοι, εὐχαριστοῦντες τῷ ἁγίῳ Θεῷ, τὸν ὁποῖον νὰ παρακαλῆτε ὑπὲρ τῆς ὑγείας καὶ τῆς στερεώσεως τῆς αὐθεντίας μας, ἐπειδὴ καὶ ὅλα τὰ ἀνωτέρω θέλουσι φυλαχθῆ ἀμετάθετα καὶ ἀμετάτρεπτα πάντοτε. Μόνον νὰ κοιτάξετε νὰ περιμαζωχθῆτε εἰς τοὺς τόπους σας καὶ εἰς τὲς κατοικίες σας, καὶ ἂν εἴχετε πρότερον ἄλλους καπνοὺς εἰς τὸν νοῦν σας, μὲ τὸ νὰ μὴν ἠξεύρετε τί λογῆς θέλουν διορισθῆ τὰ δοσίματα τῆς βηστιαρίας νὰ τοὺς διώξετε ἀπὸ τὴν φαντασίαν σας καὶ νὰ κοιτάξετε τὴν δουλείαν σας καὶ τὴν κυβέρνησίν σας, διὰ νὰ ἠμπορῆτε ἀποκτῶντες νὰ πληρώνετε τὰ δοσίματά σας κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ κατὰ τὸ δίκαιον καθὼς ἀνωτέρω εἴπομεν. Μόνοι σας στοχασθῆτε ὅτι ὄχι ὀλίγον ἔλεος ἐδείξαμεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς, Θεοῦ εὐδυναμοῦντος, ὁ σκοπός μας νὰ ἠξεύρετε ὅτι εἶναι καλός, διὰ νὰ φανῶμεν ἐπάνω σας μὲ ἔλεος καὶ μὲ ἐλάφρωσιν, καὶ νὰ εἶσθε ἥσυχοι καὶ εἰρηνικοὶ εἰς τὰς κατοικίας σας.

Καὶ διὰ νὰ φυλαχθῶσιν ὅλα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ παρόντι αὐθεντικῷ γράμματι ἐπροστάξαμεν νὰ γραφθῆ εἰς τὸν κώδικα τῆς βηστιαρίας, ἵνα ὁ μὴ ἀκολουθήσας τοῖς γεγραμμένοις ἔχῃ νὰ κρίνεται μὲ διβάνιον.

ᾳψνγ' Ἰουλίου κγ'.

nu mai puţin. De va îndrăzni cineva, fie ispravnic, fie vre un alt slujbaş să vă pricinuiască cea mai mică supărare, să veniţi îndată fără sfială să daţi jalbă, fiindcă divanul domniei mele este deschis pentru ca fiecare să găsească dreptate. Şi veţi vedea că pe aceştia nu numai că-i vom sili să vă plătească îndoit, dar ne vom şi supăra mult pe ei. Să ştiţi că aşa va fi.

1097 Aşadar, cînd veţi lua // cunoştinţă de mila pe care domnia mea a arătat-o faţă de voi, să vă bucuraţi cu toţii, şi egumeni, şi boieri, şi ceilalţi supuşi, mulţumind sfîntului Dumnezeu căruia să vă rugaţi pentru sănătatea şi statornicia domniei noastre, căci toate cele de mai sus se vor păzi întotdeauna neschimbate. Numai sì căutaţi să vă strîngeţi la locurile şi la căminele voastre, şi dacă mai înainte aţi avut fumuri în cap, pentru că nu ştiaţi cum se vor orîndui dările vistieriei, să le alungaţi din închipuirea voastră şi să vă vedeţi de treaba şi de chiverniseala voastră, pentru ca, cîştigînd, să vă puteţi plăti dările după putinţă şi după dreptate, precum am spus mai sus. Gîndiţi-vă că nu puţină milă am arătat faţă de voi, dar şi de aci înainte, cu voia lui Dumnezeu, să ştiţi că vom avea gînd bun şi milă şi vă vom face uşurare ca să şedeţi liniştiţi şi în pace la casele voastre.

Şi pentru ca toate cele scrise în cartea domnească de faţă să fie păzite, am poruncit să fie trecută şi în condica vistieriei, pentru ca acela care nu va respecta cele scrise în ea să fie judecat de divan.

1753 iulie 23

ANEXA II

FIRMAN ÎMPĂRĂTESC CĂTRE MATEI GHICA ÎN CARE I SE ADUC MULȚUMIRI PENTRU FELUL CUM A ORÎNDUIT IMPOZITELE ȘI A PUTUT SĂ ATRAGĂ ÎN ȚARĂ PARTE DIN ȚĂRANII FUGIȚI

'Εκλεκτὲ ἐν τοῖς ἡγεμόσι τῶν χριστιανῶν, στῦλε τῶν μεγάλων τῆς φιλῆς τῶν εἰς 'Ιησοῦν πιστευόντων, αὐθέντα τῆς Μπογδανίας, Ματαίη βοεβόδα, εἴησάν σου τὰ τέλη ἀγαθά.

Ἔστω εἰς εἴδησίν σου ὅτι ἀφοῦ ἠλεήθης τὴν αὐθεντίαν τῆς Μολδαβίας τοῦ κατὰ κληρονομίαν ἡμετέρου κτήματος, ἀκούομεν καὶ γινώσκομεν ὅτι ἐν παντὶ πράγματι ἐφέρθης κατὰ τὴν βασιλικὴν ἡμῶν θέλησιν καὶ εὐαρέσκειαν, ὑπερασπιζόμενος τοὺς πτωχοὺς καὶ μεταχειριζόμενος τρόπους εἰρηνικοὺς καὶ ἐπωφελεῖς πρὸς τὴν σύναξιν τῶν εἰθισμένων εἰσοδημάτων τῆς τσάρας, τῆς ὁποίας τὰς ὑποθέσεις ἔβαλες εἰς καλὴν κατάστασιν, διορθώσας τὰ πάντα ἐν φρονήσει καὶ ὀρθῇ κυβερνήσει, καὶ παραμυθούμενος τὸν διεσκορπισμένον εἰς διάφορα || μέρη ραγιάν,
διὰ τὸν ὁποῖον ἔβαλες πᾶσαν ἐπιμέλειαν καὶ μέριμναν διὰ νὰ τὸν ἐφελκύσῃς καὶ 1100
νὰ τὸν συναθροίσῃς.

Περὶ τούτου ἐπιστώθημεν καὶ ἐπληροφορήθημεν καὶ τώρα ἀπό τινος πιστοῦ προσώπου ὁποὺ ἐπανεστράφη αὐτόθεν, καὶ τόσον ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ ρηθέντος, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἀγγελίας τῶν πολλῶν ἔφθασεν εἰς τὰς βασιλικὰς ἡμῶν ἀκοὰς ὅτι σμικρύνας τὸν ἀριθμὸν τῶν σφέρτων, ἐδιόρισες τὸ μάλι μιρὶ μόνον εἰς τέσσαρα

Alesule dintre domnii creştini, stîlp al fruntaşilor neamului celor care cred în Hristos, domn al Moldovei, Matei vodă, fie-ţi sfîrşitul fericit.

Să-ţi fie cunoscut că de cînd ai fost miluit cu domnia Moldovei, proprietatea noastră prin moştenire, auzim şi ştim că întru toate te-ai purtat după împărătească noastră voinţă şi mulţumire, ocrotind pe cei săraci şi strîngînd în chip paşnic şi cuviincios obişnuitele dări ale ţării, aducînd în bună stare trebile ei, îndreptînd totul cu chibzuială şi bună orînduire şi mîngîind raiaua risipită în diferite // locuri, de unde cu mare
sîrguinţă şi grijă ai atras-o şi ai adunat-o. Despre acestea ne-am convins 1100
şi acum, aflîndu-le şi de la o persoană credincioasă, care s-a întors de acolo. Atît din povestirea zisei persoane, cît şi din ştirile transmise de mulţi alţii, a ajuns la urechile noastre împărăteşti că, scăzînd numărul sferturilor,

σφέρτα τὸν χρόνον, καὶ ὅτι μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ὄχι μόνον εὗρον ἄνεσιν καὶ ἀνάπαυσιν οἱ πτωχοί, ἀλλὰ πρὸς τούτοις μὲ τὸ νὰ διεδόθη ἡ φήμη τῆς καλῆς σου κυβερνήσεως εἰς τὰ πέριξ τῆς τσάρας, ἐπανῆλθον ὑπὲρ τὰς τέσσαρας χιλιάδας ἐκ τῶν ραγιάδων τῆς τσάρας, ὁποὺ ἦσαν διεσκορπισμένοι πρὸς τὰ μέρη τοῦ Χοτινίου καὶ τῆς Λεχίας, καὶ ἀπεκατεστάθησαν νὰ ζήσωσιν εἰς τὴν πατρίδα τους.

Μὲ τὴν τοιαύτην φρόνιμον καὶ καλὴν διοίκησιν ἐβεβαίωσες καὶ κατεσφάλισες τὴν καλὴν ὑπόληψιν καὶ εὔνοιαν καὶ τὸ ναζάρι ὁποὺ εἴχομεν πρὸς σέ, καὶ ἠξιώθης τῆς βασιλικῆς ἡμῶν εὐαρεστήσεως. Εὖγε, καὶ πάλιν εὖγε.

Καὶ ἀγκαλὰ ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς νὰ εἶσαι υἱὸς καὶ ἀνεψιὸς αὐθέντου βοεβοδαζαδὲς καὶ ἀνετράφης ὑπὸ τὴν βασιλικήν μας περίθαλψιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπληροφορήθημεν καὶ τώρα τὰς εὐαρέστους καὶ ἐπαινετάς σου πράξεις καὶ ἐγνωρίσαμεν τὴν ἀγχίνοιάν σου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς φρονήσεως σου καὶ τὴν μάθησιν ὁποὺ ἔχεις πρὸς διοίκησιν τῆς αὐθεντίας καὶ τῆς τσάρας, ἰδοὺ σοὶ διακελευόμεθα διὰ τοῦ παρόντος βασιλικοῦ ἡμῶν ὁρισμοῦ νὰ φέρεσαι καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐνεργῶν τὰ δέοντα πρὸς ἄνεσιν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν πτωχῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀκολούθησις ταύτης τῆς καλῆς καὶ ἐπαινετῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἔβαλες τὰ πράγματα εἶναι ἐπωφελεστάτη καὶ ἀποβλέπει ὅλως
1101 διόλου πρὸς ὄφελος τῆς τσάρας, φερόμενος καὶ εἰς τὸ || ἑξῆς μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ συλλέγῃς τὸ μάλι μιρί, ὁμοίως καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ εἰσοδήματα εἰς τὸν καιρόν τους κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ τόπου, καὶ νὰ ἀναπαύσῃς τὰς καρδίας τοῦ πεφοβισμένου ἡμετέρου ραγιᾶ, τὸν ὁποῖον ὑπερασπιζόμενος νὰ τὸν προσελκύσῃς ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ διηνεκεῖ, καὶ νὰ τὸν διευθύνῃς καλῶς, διευθετῶντας τὸν τόπον, ὅτι θέλομεν τὴν ἄνεσιν καὶ ἐνδυνάμωσίν τους, καὶ μετὰ χαρᾶς καὶ πληροφορίας νὰ εὔχεσαι ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ νὰ περιμαχῇς εἰς τὸ νὰ ἔχῃ πᾶσαν πλη-

ai orînduit mali-miria numai în patru sferturi pe an şi că, în chipul acesta, cei nevoiaşi nu numai că au găsit uşurare şi tihnă, ci răspîndindu-se în jurul ţării faima bunei tale cîrmuiri, s-au întors peste 4.000 din raielele ţării, care se risipiseră în părţile Hotinului şi ale Poloniei şi s-au aşezat acum să trăiască în ţara lor. Cu această înţeleaptă şi bună cîrmuire ai adeverit şi ai întărit buna părere şi bunăvoinţa ce aveam despre tine şi favoarea de care te bucurai la noi şi te-ai arătat vrednic de mulţumirea noastră împărătească.

Aferim şi iarăşi aferim !

Şi cu toate că eşti beizadea, fiu şi nepot de domn, şi ai crescut sub ocrotirea noastră împărătească, dar, pentru că am aflat şi acum faptele tale bune şi vrednice de laudă şi ne-am încredinţat de înţelepciunea, iscusinţa şi priceperea ce ai pentru cîrmuirea ţării, iată că te îndemnăm şi prin porunca noastră împărătească de faţă să te porţi şi de acum înainte în acelaşi chip, făcînd ceea ce se cuvine pentru uşurarea şi tihna celor nevoiaşi. Şi fiindcă continuarea acestei rînduieli bune şi vrednice de laudă, pe care ai introdus-o, va fi spre marele folos al ţării, de aceea, păşind şi de acum //
1101 înainte pe aceeaşi cale, să strîngi mali-miria ca şi toate celelalte dări la timpul lor, după obiceiul ţării, şi să linişteşti inimile raialei noastre înspăimîntate, pe care, ocrotind-o, s-o atragi cu vorbe de pace şi de dragoste necurmată şi s-o cîrmuieşti bine, îndreptînd starea ţării, căci noi dorim tihna şi bunăstarea poporului. Să te rogi bucuros lui Dumnezeu pentru

ροφορίαν καὶ ὑπεράσπισιν ὁ ραγιὰς ὁποὺ συναθροίζεται ἀπὸ τοὺς πέριξ τόπους, φερόμενος ἐν πᾶσι κατὰ τὴν καλὴν ἀρέσκειαν καὶ ἀνάπαυσιν τῆς βασιλείας μου.

'Εξάπαντος οὕτω ποίησον.

noi şi să te nevoieşti ca raiaua, care se strînge din ţările dimprejur, să aibă ocrotirea cuvenită, purtîndu-te întru toate în aşa fel, încît să placi şi să mulţumeşti împărăţia mea. Negreşit aşa să faci.

ANEXA III

ZAPISUL PRIN CARE CEI 50 DE NEGUSTORI TURCI, CĂRORA LI S-A ÎNGĂDUIT ȘEDEREA ÎN ȚARĂ, ACCEPTĂ CONDIȚIILE PUSE DE MATEI GHICA

Διὰ τῆς παρούσης ὁμολογίας δηλοποιοῦμεν ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι ὅτι ὁπόταν ἀνεγνώσθησαν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἐνδοξοτάτων ἀγάδων Μουσταφᾶ-ἀγᾶ καὶ καπιτζήμπαση καὶ Κασὶμ-ἀγᾶ τουρνατζήμπαση, ὁποὺ ἦσαν διωρισμένοι διὰ τὸ νιζάμι τῆς Μπογδανίας, ἐνώπιον τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Ματαίη βόδα τῆς Μπογδανίας τὰ φερμάνια ὁποὺ κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ βασιλικοῦ χατιχουμαΐου ἔγιναν καὶ ἐστάλθησαν, τὰ ὁποῖα περιέχουσιν ὅτι καθὼς ἐγρεμνίσθησαν οἱ ὀντάδες καὶ κισλάδες ὁποὺ ἦσαν εἰς τὰ πέντε καδηλίκια τὰ πλησίον Χοτινίου καὶ Μπενδερίου καὶ ἐδιώχθησαν τὰ ζῶα καὶ πράγματά των, ἔτσι καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ἓξ καδηλίκια, οἱ ὀντάδες καὶ κισλάδες ὁποὺ ἤθελαν εὑρεθῇ νὰ γκρεμνίζωνται καὶ τὰ ζῶα καὶ πράγματά τους νὰ διώκωνται καὶ νὰ ἐκβάλλωνται ἀπὸ τὴν τσάραν, κατὰ τὸν τρόπον ὁποὺ ἔγινεν εἰς τοὺς Χοτινλῆδες καὶ Μπεδερλῆδες· καὶ ὄντες παρόντες
1113 εἰς τὴν ἀνά||γνωσιν τῶν ῥηθέντων ὑψηλοτάτων φερμανίων ἡμεῖς οἱ πραγματευταὶ ὁποὺ ἔχομεν τὰς ὑπογραφὰς καὶ σφραγῖδας μας εἰς τὸ κατάστιχον, ἀπεκρίθημεν τό: ἠκούσαμεν καὶ ὑπετάχθημεν, καὶ οὕτως ἔλαβε τέλος ἐκεῖνο τὸ συνέδριον, καὶ κατὰ τὴν βασιλικὴν προσταγὴν ἐγκρεμνίσθησαν οἱ ὀντάδες καὶ κισλάδες μας.

Subiscăliții facem cunoscut prin zapisul de față că atunci cînd s-au citit firmanele făcute și trimise din porunca împărătescului hatihumaium au fost de față prea slăvitele agale Mustafa-aga, capugi-bașa, și Casim-aga, turnagi-bașa, care erau orînduiți pentru nizamul Moldovei, precum și prea înălțatul domn al Moldovei Matei vodă. Aceste firmane cuprindeau că așa cum au fost dărîmate odăile și cîșlele aflate în cele cinci ținuturi de lîngă Hotin și Bender și au fost îndepărtate vitele și lucrurile turcilor, tot așa să fie dărîmate odăile și cîșlele ce se vor găsi și în celelalte șase ținuturi, iar vitele și lucrurile să fie îndepărtate și scoase din țară, întocmai cum s-a făcut și cu ale locuitorilor Hotinului și Benderului. Și fiind de
1113 față la // citirea prea înaltelor firmane noi, negustorii, care avem iscăliturile și pecețile noastre pe acest act, am răspuns așa: « Am auzit și ne-am supus ».

Καὶ μὲ τὸ νὰ ἦτον ὁ καιρὸς ἐν μέσῳ χειμῶνος, παρεκαλέσαμεν νὰ μείνωσι τὰ ζῶα μας εἰς τὸν τόπον ἕως τὴν πρώτην ἄνοιξιν, καὶ εὐσλαγχνισθέντες οἱ ῥηθέντες ἀγάδες καὶ ὁ αὐθέντης τῆς Μπογδανίας τὸ ἐδέχθησαν καὶ μᾶς ἔδωκαν διορίαν ἕως τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, λέγοντες ὅτι οἱ ὀντάδες καὶ κισλάδες νὰ γκρεμνίζωνται κατὰ τὸν βασιλικὸν ὁρισμόν, καὶ τὰ ζῶα καὶ πράγματά σας ὁμοίως νὰ ἐκβάλλωνται. Ὅμως μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀναμεταξύ σας ἄνθρωποι χρήσιμοι, ἂν θέλετε μερικοὶ νὰ μείνετε εἰς τὸν τόπον χωρὶς νὰ ἔχετε ὀντάδες καὶ κισλάδες καὶ ζῶα διὰ πρασίλαν, καὶ τὸν ὅσον ζαχερὲν ἀπὸ κάθε εἶδος ἠθέλετε συνάξει νὰ τὸν στέλνετε μόνον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, καὶ ἂν δέχεσθε αὐτὰ τὰ δεσίματα σᾶς δίδομεν ἄδειαν νὰ καθήσετε εἰς τὸν τόπον. Ἡμεῖς δὲ ἀποκριθέντες ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον δὲν θέλομεν καθήσει μὲ αὐτοὺς τοὺς δεσμούς, ἡ ἀπόκρισίς μας ἔγινε ἄρζι καὶ ἰϊλάμι καὶ χοτζέτι καὶ ἐστάλθησαν εἰς τὸ δεβλέτι κατὰ τὸν μῆνα τοῦ Ρεμπὶ-οὐλ-ἐββέλ τοῦ ͵αρξζ' ἔτους, καὶ ἔγιναν κάϊδι εἰς τὸν μπὰς-μουχασεμπέ.

Τώρα δὲ μὲ τὸ νὰ ἐπέρασεν ὁ καιρὸς τῆς ῥηθείσης διορίας, στοχαζόμενοι ὅτι εἶναι ἐναντίον τοῦ χατιχουμαΐου καὶ τῆς θελήσεως τοῦ κραταιοτάτου βασιλέως, καὶ σύγχυσις τοῦ καλοῦ νιζαμίου, ἐδέχθημεν αὐτὰ τὰ σάρτια νὰ μὴν φκιάσωμεν ὀνδάδες καὶ κισλάδες, νὰ μὴν τρέφωμεν διὰ πρασίλαν χεργελέδες, ἀγελάδες, πρόβατα καὶ μελίσσια, καὶ τὸν κάθε εἴδους ζαχερὲν ὁποὺ ἀγοράσωμεν νὰ μὴν τὸν βάλωμεν εἰς μαγαζία, καὶ οὔτε κόκκον ἐξ αὐτοῦ νὰ μὴ στέλλωμεν εἰς ἄλλον || 1114
τόπον, παρὰ μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ τὸν στέλνωμεν κατὰ συνέχειαν.

Astfel a luat sfîrşit acea adunare şi după porunca împărătească s-a hotărît să fie dărîmate odăile şi cîşlele noastre. Însă, deoarece era în timpul iernii, ne-am rugat ca vitele noastre să rămînă în acel loc pînă în primăvară. Agalele şi domnul Moldovei milostivindu-se, au îngăduit acest lucru şi ne-au dat răgaz pînă la sf. Gheorghe, zicînd că atunci odăile şi cîşlele vor fi dărîmate, după porunca împărătească, iar vitele şi lucrurile voastre vor fi scoase de acolo. Deoarece însă sînt printre voi oameni folositori, dacă vreţi puteţi să rămîneţi cîţiva în ţară, însă fără să aveţi odăi şi cîşle şi vite pentru prăsilă, iar zahereaua toată ce o veţi strînge din fiecare fel, s-o trimiteţi numai la Constantinopol. Dacă primiţi aceste legăminte, vă dăm voie să rămîneţi în ţară.

Iar noi, răspunzînd că în nici un chip nu vom rămîne cu legăminte de felul acesta, răspunsul nostru s-a făcut arz [1], ilam [2] şi hoget [3] şi s-a trimis la devlet în luna Rebi-ul-evel [4] a anului 1167, şi s-a făcut caid [5] la baş-muhasebe [6].

Acum însă, după ce a trecut sorocul hotărît, socotind că este împotriva hatihumaiumului şi a voinţei prea puternicului împărat şi că se va produce tulburare în bunul nizam, am primit aceste şarturi, adică să nu facem odăi şi cîşle, să nu creştem pentru prăsilă cai, vaci, oi şi stupi şi fiecare fel de zaherea ce vom cumpăra să nu o strîngem în magazii şi nici un bob din ea să nu trimitem în altă // parte, ci totdeauna numai la Constantinopol. 1114

[1] *Arz* = raport, memoriu trimis la Poartă.
[2] *Ilam* = notificare, sentinţa unui cadiu.
[3] *Hoget* = act emis de cadiu.
[4] *Rebi-ul-evel* = a treia lună otomană, adică decembrie 1753.
[5] *Caid* = înregistrare.
[6] *Baş-muhasebe* = şeful contabilităţii.

Εἰς τοὺς κασαμπάδες καὶ χωρία ὁποὺ εὑρεθῶμεν κάμνοντες τὴν πραγματείαν μας, νὰ μὴν πάρωμεν ἀπὸ τὸν ραγιὰν κριθάρι διὰ τὰ ἄλογά μας, οὔτε φαγητὰ διὰ τὸν ἑαυτόν μας χωρὶς πληρωμήν, καὶ τὸν ζαχερὲν ὁποὺ ἀγοράσωμεν ἀπὸ τὸν ραγιὰν νὰ μὴν τὸν ἐπάρωμεν μὲ κατωτέραν τιμήν, ἀλλὰ καθὼς πουλεῖται κατὰ καιρούς, καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον νὰ μὴ γίνεται ἐνόχλησις καὶ ἀδικία εἰς τὸν ραγιάν.

Νὰ μὴν ἐναντιούμεθα, οὔτε νὰ ἰσχυρογνωμονοῦμεν εἰς τὸ νὰ πληρώνωμεν τὰ συνηθισμένα τοῦ τόπου δοσίματα διὰ τὸ πρᾶγμα ὁποὺ πραγματευόμεθα.

Νὰ μὴ κατοικοῦμεν εἰς ἄλλα τσινοῦτα μὲ πραγματείαν, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ Γιάσι, καὶ τὸ σπίτι ὁποὺ κατοικοῦμεν νὰ μὴν εἶναι ἐδικόν μας.

Νὰ μὴ σπείρωμεν οὔτε νὰ θερίσωμεν.

Τούτους τοὺς δεσμοὺς τοὺς ἐδέχθημεν καὶ ὑποσχόμεθα νὰ τοὺς φυλάττωμεν πάντοτε, καὶ ἂν ἐναντίον τούτων ἠθέλαμεν κτίσει ὀνδά, ἢ κισλά, ἢ ἄλλο τι κτίριον, ἢ βαστάσωμεν διὰ δαμουζλούκι φοράδια, ἀγελάδια, πρόβατα ἢ μελίσσια, ζῶα ὁποὺ χρειάζονται κισλά, ἢ ὀργώσωμεν καὶ σπείρωμεν καὶ θερίσωμεν, ἢ φανῇ νὰ κάμωμεν τὴν παραμικροτέραν ἀδικίαν καὶ ἐνόχλησιν τῷ ραγιᾷ νὰ παιδευώμεθα μὲ τὸ μέσον καὶ εἴδησιν τῶν ἐξουσιαζόντων, καὶ νὰ μᾶς γίνεται ἡ προσήκουσα τιμωρία πρὸς σωφρονισμὸν τῶν ἄλλων, καὶ τὰ ζῶα ὁποὺ ἤθελαν εὑρεθῇ εἰς χεῖρας μας νὰ παίρνωνται.

Διὰ νὰ μὴ γίνωνται λοιπὸν τὰ τοιαῦτα, ἰδοὺ ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι εἰς τὴν παροῦσαν ὁμολογίαν πραγματευταὶ ἐγίναμεν ἐγγυηταὶ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἄλλου, καὶ πρὸς ἔνδειξιν ὅτι ἐδέχθημεν αὐτὰ τὰ σάρτια, ἐγράφη ἡ παροῦσα ὁμολογία καὶ ἐδόθη τῷ ἐνδοξοτάτῳ τουρνατζήμπασῃ Μεχμέτ-ἀγᾷ, ὁποὺ εἶναι διωρισμένος

În casabalele [1] și satele, unde vom face negoț, să nu luăm de la raia orz pentru caii noștri și nici merinde pentru noi fără plată. Să nu cumpărăm de la raia zaherea pe un preț mai mic, ci la prețul curent, pentru ca în felul acesta să nu pricinuim supărare și nedreptate raialei.

Să plătim fără împotrivire și încăpățînare obișnuitele dări ale țării pentru mărfurile cu care facem negoț.

Să nu locuim și să nu avem mărfuri în alte ținuturi, ci numai la Iași, și casa unde locuim să nu fie a noastră.

Să nu semănăm și nici să secerăm.

Am acceptat aceste legăminte și făgăduim să le respectăm totdeauna. Dacă vom călca aceste hotărîri și vom zidi odaie sau cîșlă, sau altă clădire, sau vom păstra pentru îngrășare cai, vaci, oi sau albine, adică animale care au nevoie de cîșle, sau vom ara, semăna și secera, sau se va dovedi că pricinuim cea mai neînsemnată nedreptate și supărare raialei, să primim pedeapsa cuvenită, prin mijlocirea cîrmuirii și cu știința ei, spre a fi pildă pentru ceilalți, iar vitele ce s-ar găsi în stăpînirea noastră să fie luate.

Pentru ca să nu se întîmple aceste lucruri, iată că noi, subiscăliții negustori din acest zapis, ne facem chezași unul pentru celălalt și drept dovadă că am primit aceste șarturi, s-a scris zapisul de față și s-a dat prea slăvitului turnagi-bașa Mehmed-aga, orînduit pentru nizamul Moldovei,

[1] *Casaba* = tîrgușor.

διὰ τὸ νιζάμι τῆς Μπογδανίας, καὶ τῷ || ὑψηλοτάτῳ Ματαίη βόδα, αὐθέντη τῆς 1115
Μπογδανίας, διὰ νὰ δειχθῇ ὅταν τὸ καλέσῃ ἡ χρεία καὶ νὰ ἔχῃ τὸ κῦρος.

Ἐγράφη κατὰ τὴν ἑβδόμην τοῦ Ραμαζανίου, σενὲ ͵αρξζ'.

şi // prea înălţatului Matei vodă, domn al Moldovei, pentru ca să aibă 1115
validitate şi să fie întrebuinţat la nevoie.

S-a scris în a şaptea zi a Ramazanului [1], anul 1167 [2].

ФИСКАЛЬНЫЕ И АДМИНИСТРАТИВНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ В МОЛДОВЕ (1753—1754)

РЕЗЮМЕ

Автор статьи исследует изменения, происшедшие в фискальной и административной системах Молдовы в период 1753—1754 гг.

В 1753 г. в Молдове княжил Матей Гика; он был переведен туда из Валахии вследствие волнений и выступлений местных бояр против сопровождавших его греков.

Молдова в то время составляла собой разоренную страну, число налогоплательщиков которой едва достигало 18 000.

Господарь, вынужденный обстоятельствами, проводит политику реформ и фискального облегчения. На следующий же день после прибытия в Молдову — 23 июля 1753 г. — Матей Гика постановляет провести фискальную реформу и оглашает ее, рассылая сообщения во все области. Он объявляет населению, что подати в казну будут взиматься четыре раза в год и не чаще. Налог на овец (gostina) снижается с 11 до 5 паралей, а поземельный налог, налог на скот и на выпас коров, особенно отягощавшие крестьян, отменяются совсем.

Наряду с этим Матей Гика рассылает послание, в котором объявляется о проведении ряда административных мероприятий для улучшения аппарата управ ления и прекращения злоупотреблений.

Борясь с корыстолюбием и вымогательством чиновников, одной из важных причин, приводивших к бегству населения, на втором году княжества Матей Гика осуществляет другую фискальную реформу: он постановляет, чтобы доходы каждого чиновника были точно установлены и обеспечены со стороны государства.

Все вышеуказанные фискальные и административные мероприятия являлись результатом классовой борьбы крестьянства; они преследовали единую цель остановить бегство населения.

Перестройка фискальной системы в скором же времени дала плоды. Бегство крестьян не только прекращается, но в Молдову даже возвращается 4 000 крестьян, бежавших в соседние страны.

Султаном был издан указ о запрещении вольным крестьянам уходить в поместья крупных бояр.

В этот же период проводились мероприятия с целью устранения или облегчения тягот, косвенно связанных с турецким владычеством. Было запрещено, чтобы

[1] *Ramazan* = a noua lună otomană.

[2] Data erei noastre: 28 iunie 1754.

ростовщический процент с денег, дававшихся турецкими ростовщиками крестьянам, превышал 20%. Указом султана воспрещается проезд через Молдову тем пашам, которые направлялись в турецкие крепости или возвращались оттуда в Константинополь. Указом же султана изгонялись турецкие купцы, так называемые «лады», причинявшие убытки населению Молдовы.

MESURES FISCALES ET ADMINISTRATIVES EN MOLDAVIE (1753—1754)

RÉSUMÉ

Cet article s'occupe de certaines modifications survenues dans le système fiscal et administratif de la Moldavie entre les années 1753—1754.

En 1753 cette principauté avait pour voévode Matei Ghica, que les désordres fomentés par les boyards indigènes de Valachie contre ses familiers grecs avaient obligé à changer de trône.

Matei Ghica trouva un pays ruiné, comptant 18 000 contribuables seulement. Sous l'empire des circonstances, il appliqua une politique de réformes et de détente fiscale. Le lendemain même de son arrivée en Moldavie, le 23 juillet 1753, il décida une réforme fiscale, qu'il porta à la connaissance du peuple par lettres expédiées dans tous les districts. Il annonçait à la population que les impôts versés au trésor étaient réduits à quatre quarts par an. La *goştina* (impôt sur les troupeaux) fut réduite de 11 paras par tête de mouton à 5 paras. Le *pogonărit* (impôt sur les vignes) et le *văcărit* (impôt sur les vaches), qui pesaient lourdement sur les épaules des paysans, furent supprimés.

Outre cela, Matei Ghica annonçait par lettres toute une série de mesures administratives visant au bon gouvernement du pays et à la suppression des abus.

Pour liquider aussi l'avidité et les spoliations des dignitaires (ce qui constituait une autre cause de la fuite de la population au-delà des frontières), Matei Ghica adopta dans la seconde année de son règne une autre réforme fiscale: il décida que chaque dignitaire disposerait de revenus assurés et fixes qui ne dépendraient plus du bon plaisir de chacun d'eux.

Toutes ces mesures fiscales et administratives étaient imposées par la lutte de classe de la paysannerie. Leur but était d'arrêter la fuite de la population.

Le résultat de la réorganisation fiscale se fit immédiatement voir. Non seulement l'exode de la population cessa, mais encore 4 000 paysans réfugiés dans les pays voisins regagnèrent leur patrie.

Matei Ghica interdit par firman la fuite des paysans libres sur les domaines de certains grands boyards.

A la même époque on prit aussi des mesures destinées à liquider ou à atténuer les difficultés causées indirectement au pays par la domination ottomane.

Les Turcs se virent interdire le prêt aux paysans à plus de 20% d'intérêt. Un firman du sultan défendit le passage à travers la Moldavie aux pachas qui se rendaient aux forteresses turques ou s'en retournaient de là à Constantinople. C'est encore par firman du sultan que furent chassés les marchands turcs (dits *lazi*) qui causaient une foule de désagréments à la population moldave.

DESPRE CORPUL DE VOLUNTARI ELENI CREAT LA BUCUREŞTI ÎN 1807

DE

EMIL VÎRTOSU

Războiul ruso-turc din 1806—1812, ca şi luptele împotriva Imperiului otoman, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi din secolul al XIX-lea, au avut un răsunet puternic în Principatele Romîne, contribuind la intensificarea mişcării naţionale de eliberare. Şi de data aceasta masele populare au fost cuprinse de un puternic avînt, ridicîndu-se împotriva asupritorilor turci.

Datorită condiţiilor istorice din Principatele Romîne, unde relaţiile capitaliste erau încă slab dezvoltate, mişcarea naţională s-a desfăşurat într-un moment în care procesul formării naţiunii romîne era încă departe de a fi terminat. Din această pricină, în fruntea mişcării naţionale de eliberare a poporului romîn s-a situat încă multă vreme nu burghezia, ci o parte a boierimii, fapt ce a imprimat adesea mişcării naţionale populare de eliberare un caracter şi un ţel deosebit [1].

Forţa principală a mişcării naţionale a constituit-o şi în aceste condiţii participarea păturilor largi populare. Înţelegînd necesitatea luptei armate împotriva jugului otoman, poporul, care vedea în războaiele ruso-turce crearea unor condiţii favorabile luptei de eliberare, se alătură şi în războiul din 1806—1812 oştirilor ruseşti. Trecînd peste politica duplicitară a boierilor, interesaţi să-şi menţină exploatarea cu orice preţ şi indiferent cu al cui sprijin, elementele populare aleargă şi de această dată sub arme, ca şi la sfîrşitul secolului trecut, cînd, în cursul războaielor de atunci « din poporul însuşi se ridică pentru întîia oară, voluntari » [2], ce acţionează în mod organizat alături de armatele ruse. Şi de această dată ţăranii şi-au părăsit casele şi au alcătuit detaşamente de voluntari.

Alături de ţărani găsim luptînd şi pe orăşeni. Atît orăşenii cît şi ţăranii s-au sculat la luptă nu numai împotriva exploatatorilor externi, ci şi împotriva celor dinlăuntrul ţării.

Aşa se explică de ce, separat de mişcarea de voluntari, care a acţionat în mod organizat în cadrul armatelor ruse, s-a intensificat mult în acea vreme în ambele ţări

---

[1] Cf. şi Al. Vianu, *Din lupta poporului romîn pentru scuturarea jugului otoman şi cucerirea independenţei*, în « Studii », an. VI (1953), nr. 2, p. 69.

[2] N. Iorga, *Istoria armatei romîne*, vol. II, Buc., 1919, p. 195 .

haiducia sub chip de « volintirie », fapt care, după cum vom vedea, a determinat pe marii boieri să se arate ostili acestor ridicări ale maselor [1].

În timpul războiului ruso-turc din 1806—1812, Constantin Ipsilante voievod, domnul Ţării Romîneşti, a avut un rol activ, cu tot caracterul efemer al domniei sale. Visînd să devină « rege al Daciei », sau cel puţin suveran ereditar al Ţării Romîneşti şi Moldovei[2], Constantin Ipsilante sprijină participarea Ţării Romîneşti şi a Moldovei la lupta împotriva turcilor, fapt apreciat de altfel şi de străini [3]. Ia fiinţă astfel oastea de panduri care luptă alături de armata rusă, în Oltenia, între aceşti panduri aflîndu-se şi Tudor Vladimirescu [4], şi se organizează un regiment de cazaci valahi, un altul de husari sîrbi, sub comanda colonelului Miloradovici, precum şi un corp « elinesc », comandat de maiorul Nicolae Pangal [5].

Această participare a localnicilor la lupta împotriva turcilor reprezintă un preludiu al redeşteptării naţionale a tuturor popoarelor aflate sub stăpînirea turcească: romîni, greci, bulgari, sîrbi, etc. De aceea, despre această « oaste naţionalnică » [6], trupe locale, va trebui să se scrie, cîndva, o largă lucrare, în care să se arate organizarea lor în directă legătură cu momentul politic, social şi economic, intern şi extern; rolul jucat de războaiele napoleoniene, ca şi direct de Rusia, în această mişcare de eliberare; modul de recrutare a ostaşilor, apartenenţa lor socială şi etnică, modul de instrucţie militară, activitatea şi combativitatea lor, momentul şi motivul licenţierii, etc. [7].

Mărginind discuţiile noastre numai la situaţia din Moldova şi Ţara Romînească, urmează să arătăm pe scurt sensul şi importanţa acestei participări romîneşti la lupta împotriva turcilor şi legătura ei cu mişcarea patriotică greacă din ţara noastră şi cu lupta de eliberare naţională a popoarelor din Balcani.

★

După izbucnirea războiului ruso-turc, tensiunea între Franţa şi Rusia ajunge atît de puternică încît, din lipsa altor mijloace de a putea interveni direct în sprijinul Turciei, Napoleon, prin generalul Sébastiani, ambasadorul său la Poartă, proiectează o demonstraţie importantă, spectaculoasă şi directă, împotriva Rusiei, prin trimiterea

---

[1] Cf. şi Al. Vianu, *Mişcarea naţional eliberatoare şi Nicolae Mavrogheni (1787—1790)*, în « Studii », an IX (1956), nr. 5, p. 45—62; idem, *Note privitoare la participarea voluntarilor romîni la războiul ruso-austro-turc (1787—1792)*, în « Anal. rom.-sov. », Istorie, an X (1956), nr. 3 (15), p. 97—112. Vezi şi M. D. Matei, *Despre poziţia claselor sociale din Moldova şi Ţara Romînească faţă de războiul ruso-turc din 1768—1774*, în « Studii », an VI (1953), nr. 3, p. 53—78.

[2] Vezi în acest sens şi prefaţa la P. P. Panaitescu, *Corespondenţa lui Constantin Ypsilanti cu guvernul rusesc — 1806—1810. Pregătirea eteriei şi a renaşterii politice romîneşti*, Buc., 1933, p. 9.

[3] În legătură cu acesta, Saint-Luce, consulul francez la Bucureşti, raporta lui Talleyrand: « C'est un phénomène qu'un prince de Valachie osant ordonner la levée d'un régiment » (Hurmuzaki, XVI, p. 680).

[4] *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 40—43, 45—46, 48—51, 57—58.

[5] Pentru înarmarea acestor detaşamente locale, Constantin Ipsilante cerea, în ianuarie 1807, să i se vîndă de către austriaci 2000 puşti cu baionetele lor şi 1000 săbii de cavalerie (Hurmuzaki, XIX/2, p. 373—374; vezi şi p. 392).

[6] După cum se exprimă un act muntean din 28 septembrie 1812 (*Doc. priv. ist. Rom. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 65).

[7] Vezi în acest sens sumarele note date la V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. IX, p. 548 şi urm.

unui corp de armată de 25.000—30.000 oameni, din Dalmaţia — unde se afla generalul Marmont — care să traverseze Ţara Romînească şi să facă joncţiunea cu armata turcă [1].

Dar, în acest caz, ridicarea sîrbilor, începută din 1804, urmată de ridicarea valahilor şi a grecilor din Moldova şi Ţara Romînească, ar fi pus, în faţa armatelor venind din Dalmaţia, nu numai armatele ruseşti, ci şi armatele popoarelor ce doreau şi aşteptau liberarea lor de sub turci, deci adînc hotărîte să lupte împotriva acestora şi a aliaţilor lor.

Pînă la urmă, armata franceză de sub conducerea lui Marmont n-a mai plecat în sprijinul turcilor [2], astfel că aceştia din urmă s-au găsit singuri în faţa ruşilor şi a unor batalioane alcătuite din localnici, care îşi cereau şi luptau pentru libertate.

Detaşamentul grecesc care ia fiinţă la Bucureşti, în 1807, avea comandant pe maiorul Nicolae Pangal.

Despre acesta, grec din Maina, aflăm că în aprilie 1790 ajunge la Petersburg, împreună cu « Christo Lazzaty » şi « Pano Kiry », împuterniciţi toţi trei, cu acte în regulă, de către ceilalţi greci din patrie, reuşind a fi primiţi de împărăteasa Caterina a II-a, căreia îi prezintă şi un memoriu — scris greceşte şi franţuzeşte, împreună cu un plan de operaţii pentru răscularea Greciei şi dezrobirea ei de sub turci. Luîndu-şi asupra lor sarcina de a înfăptui toate cele propuse în acest plan, grecii cereau praf de puşcă şi plumb, spre a putea lupta, deoarece veneţienii îi împiedicau să-şi dobîndească aceste muniţii din comerţ. Arătînd, pe lîngă acestea, că mica flotilă a lui Lambro Caţoni şi celelalte corăbii greceşti sînt echipate numai cu ajutorul bănesc al patrioţilor greci şi luptă vitejeşte împotriva turcilor, grecii din Maina mai cereau ca domn pe Constantin — unchiul împărătesei, deoarece neamul împăraţilor greci se stinsese de mult [3].

Nu cunoaştem urmarea imediată a memoriului amintit, deoarece după această dată pierdem urma lui Nicolae Pangal şi i-o regăsim tîrziu, tocmai în 12 aprilie 1807, cînd este arătat că soseşte la Bucureşti, venind de la Iaşi, însoţit de Costache Manu numit Treloman [4], numit şi Bondi, fiul răposatului logofăt moldovean Scarlat Manul. Ştirea aceasta, datorită lui Naum Rîmniceanu, adaugă că maiorul Nicolae Gavrilovici Pangal avea asupra sa şi o poruncă împărătească, pentru a recruta 6 000 ostaşi dintre moldoveni, munteni şi albanezi, ostaşi pe care cronicarul nu uită să însemne că i-a numit « greci şi machedoneni », aşa cum pe larg înseamnă şi arată aceasta în rîndurile de cronică pe care le vom aminti mai departe. Naum Rîmniceanu adaugă că Pangal încheie şi un contract cu voievodul Constantin Ipsilante, prin care acesta din urmă se îndatora să dea ostaşilor recrutaţi de Pangal îmbrăcăminte, întreţinere, arme şi cai [5].

---

[1] Vezi Marmont, *Mémoires*, vol. III, ed. a II-a, Paris, 1857, p. 32; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. VIII, p. 126 (e vorba de un corp expediţionar propus prin colonelul Mériage, aflat la Vidin, la 20 aprilie 1807); Hurmuzaki, XIX/2, p. 476 (la 24 februarie (st. n.) 1808).

[2] La 29 martie (st. n.) 1807, Mustafa Bairactar refuză, din partea Turciei, ajutorul acestui corp de armată al generalului Marmont (Hurmuzaki, XVI, p. 813, nr. MDCCVII).

[3] *Briefe eines Augenzeugen der griechischen Revolution vom Jahre 1821. Nebst eine Denkschrift des Fürsten Georg Cantacuzeno über die Begebenheiten in der Moldau und Walachey in den Jahren 1820 und 1821. Mit Rigas Portrait*, Halle, 1824, p. 7—10; îndeosebi p. 7, n. XX.

[4] Poreclă, de la ὁ τρελλὸς = nebunul.

[5] Academia R.P.R., *ms.* 323, f. 286; reprodus la C. Erbiceanu, *Cronicarii greci carii au scris despre romîni în epoca fanariotă* ..., Buc., 1888, p. 271; idem, *Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei* ..., Buc., 1888, p. 510; vezi şi *ms.* 322 (Academia R.P.R.), f. 57 v.

Aflăm apoi că, după 1790, Nicolae Pangal a intrat în serviciul armatei rusești, slujind în flotă și obținînd gradul de căpitan [1] și că cele trei « tagme » pe care le recruta în Moldova și Țara Romînească, în primăvara anului 1807, aveau să lupte alături de armata rusească, împotriva turcilor, ca un corp special de armată.

Recrutarea voluntarilor pentru corpul elenic este însă anterioară sosirii maiorului Nicolae Pangal la București și a fost precedată de o activă propagandă desfășurată întîi în sudul Rusiei, în primul rînd printre grecii refugiați acolo din ținuturile turcești. Această propagandă a fost desfășurată și în Moldova și Țara Romînească, cu sprijinul direct și oficial al domniei [2]. În același timp, este sigur că în armata rusă ființa un fel de « armată greacă », încă mult înainte de sosirea lui Nicolae Pangal la București, armată formată din voluntari localnici: greci și negreci, armată simbolică, redusă la numai cîteva sute de oameni și pe care rușii o purtau în toate părțile [3], spre a cîștiga de partea lor și pe cei nehotărîți sau temători, în fața cărora făceau astfel să fluture imaginea patriei reînviată din propria-i cenușă, imagine concretizată la început în înființarea unui nucleu de armată națională.

Scopul urmărit în acțiunea lui Nicolae Pangal și a însoțitorilor săi nu era numai recrutarea pur și simplu a unui corp mai mare de ostași localnici, mai ales greci, care să ajute — ca și pînă atunci — armatele rusești. Scopul mai înalt și mai depărtat era liberarea de sub turci a Greciei și independența ei. Pentru înfăptuirea acestei dorințe îndrăznețe nu erau de ajuns numai acei localnici în al căror spirit dăinuia dorința libertății și a independenței; și nici numai acei greci care se găseau în Principatele Romîne sau în sudul Rusiei. Trebuiau deșteptate și chemate la luptă masele populare grecești de pretutindenea; trebuia ca iubirea de patrie să frămînte din nou pe toți cei care, de o parte și de alta a Balcanilor și a Dunării, tînjeau încă după străvechea existență independentă a patriei lor; trebuiau ridicați la luptă grecii, romînii, bulgarii, albanezii, pentru redobîndirea acestei independențe. Grecii trebuiau ridicați la luptă în primul rînd, pentru a recîștiga independența Greciei. Burghezia greacă în dezvoltare: armatori, negustori, arendași etc., constituia fermentul mai activ al acestei lupte.

În inițierea acestei lupte, punctul de sprijin cel mai important — după Rusia — erau Principatele Romîne — în care se aflau atunci și oștirile rusești. De aceea, chemarea la luptă a acestor naționalități subjugate de turci se alcătuiește, în limba greacă, la București; este datată 3 mai 1807 și semnată, ca « din partea națiunii grecești », de Nicolae Pangal, Constantin Manu supranumit Bondi, Carlos Servios și de « consilierul intim » Chirițis Poliadrios.

Chemarea astfel alcătuită va fi fost, poate, și tipărită. Contemporanii au numit-o « manifest » [4] și nu ni s-a păstrat decît într-o copie manuscrisă, « prescrisă » de Naum Rîmniceanu, copie de care ne vom servi pentru a scoate din ea datele importante.

---

[1] Știre a unui anonim din Iași, la R. Rosetti, *Arhiva senatorilor*, I, p. 118.

[2] Între cheltuielile bugetare ale Moldovei figurează și « cheltueli făcute cu strângire oștenilor și a slujitorilor di pi la ținuturi, ci s-au strânsu din poronca mării sale Costandin Ipsilant voevod... maiorului Pangal, pentru oștenii noi ci să strângu... oștenilor din comanda maiorului Pangal <total lei> 8494,60 » (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 202—203).

[3] Hurmuzaki, II, p. 397: un raport din Vidin al colonelului Mériage, adresat lui Talleyrand, la 9 martie (st. n.) 1807.

[4] Manifestul se păstrează, în copie greacă, la Academia R.P.R., *ms.* 322, f. 73, de unde a fost reprodus, și în traducere, de C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldavici și Sucevei*, Buc., 1888, p. 363—364. Folosim, aici, o traducere nouă (vezi mai departe, anexa 2).

Nu ştim exact cine este autorul manifestului acesta, alcătuit în Bucureşti şi datat 3 mai 1807. Trebuie, însă, să ţinem seama de indicaţia lui Naum Rîmniceanu, care dă drept autori pe Nicolae Pangal şi pe Costache Manu supranumit Bondi. De aceea, cunoscînd activitatea literară de mai tîrziu a lui Constantin Manu zis Bondi, avem tot dreptul să-l considerăm pe acesta drept autorul propriu-zis al manifestului. În legătură cu această activitate literară amintim că, la 14 octombrie 1839, Ioan Eliad publica în nr. 154 din *Curierul romînesc* o notiţă despre Manu-Bondi, atunci căminar, « cunoscut de frumoasele sale alcătuiri în limba grecească, cum şi de cunoştinţa cu desăvîrşire în limba italiană, în care şi-a făcut educaţia ». Această apreciere a lui Eliad apare cu prilejul publicării unui sonet al lui Costache Manu-Bondi, scris în « limba poeţilor Italiei, vechea noastra patrie şi păstrătoriul frumoaselor arte » [1].

Deci, din cunoaşterea preocupărilor poetice ale lui Costache Manu-Bondi, ca şi din conţinutul şi din stilul manifestului de la 1807, trebuie să admitem că manifestul este, în primul rînd, opera lui Costache Manu-Bondi, cu colaborarea « tehnică », dacă putem spune astfel, a lui Nicolae Pangal.

Pe de altă parte, nu ştim dacă acest manifest, atît de poetic şi de patetic, a ajuns şi în celelalte ţări subjugate de turci, adică în Bulgaria, Grecia şi chiar Serbia. Naum Rîmniceanu precizează doar că urma « să se trimeată în Rumelia, pentru ca să ridice pe toate raialele la arme contra turcilor » [2]. Ştim, însă, sigur că, plecînd din Bucureşti, manifestul străbate ţările romîne şi ajunge pînă departe în sudul Rusiei, unde locuiau greci fugiţi din ţara lor cotropită de turci. De aici mai ales pornesc mulţi voluntari spre Bucureşti, nu numai greci, dar în primul rînd greci.

Textul acestui manifest, deşi este cunoscut de mult timp, nu a fost, totuşi, folosit şi analizat pe larg pînă acum, pentru a lămuri semnificaţia apariţiei « corpului elenic »

---

[1] Sonetul este făcut la aniversarea urcării pe tron a lui Alexandru Ghica voievod. Despre Costache Manu ştim că se naşte la 12 oct. 1777 şi este trimis pentru învăţătura la Livorno, la 12 sept. 1793 (C.C. Mano, *Documente din secolele al XVI-lea — XIX-lea privitoare la familia Mano...*, Buc., 1907, p. 276, 284). La 10 august 1816, căminarul Costache Manu-Bondi este numit de vodă Caragea judecător la Departamentul de Şapte, în locul decedatului sluger Gheorghe Artino; întîi are leafă lunară de 120 lei, pentru ca în 1818 să primească leafă 250 taleri lunar (V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, X A, p. 624, 626, 628, 630, după condica domnească 75, f. 256 v).

Într-o scrisoare în limba greacă, trimisă de Costache Manu unui frate al său la Iaşi, în 1818 (?), găsim şi alte ştiri. Are fraţi pe comişii Iordache şi Dimitrie Manu. Este însurat, din 1807, cu Catinca şi are două fiice, pe Efrosina şi Smărăgdiţa (măritată Rasti). Se consideră cel mai priceput în ştiinţa legilor şi este consultat de toţi judecătorii. Şi-a dat de multe ori demisia din postul de judecător, dar nu i s-a primit decît acum (1818 ?). Vrea să se facă advocat. Nu vrea să primească isprăvnicia, ce i se propune, el cheltuind anual 23 000 lei, mai avînd şi o datorie de 60 000 lei şi neavînd speranţa ca în domnia lui vodă Caragea să i se îmbunătăţească soarta. Cere ca « domniţa » Efrosina Negri, sora mamei sale, să stăruiască pe lîngă Scarlat Calimah, domnul Moldovei, ca acesta să scrie lui vodă Caragea, în Ţara Romînească, pentru ca să-l ridice din caminărie la protipendadă şi să-l numească vornic de politie, funcţie care peste puţin timp va fi vacantă şi în care ar avea o leafă anuală de 20 000 lei (Academia R.P.R., *Corespondenţa Manu)*. În septembrie 1831, între avocaţii din Bucureşti este şi Costache Manu Bondi (Arh. St. Buc., *Vechiul Secretariat al Statului, Jud.*, dos. 261/1832). Din alt izvor se precizează că el funcţionează pe lîngă divanurile din Bucureşti, sub numele de « căminar Costache Minubondi », desigur transcriere sau lectură greşită pentru Manu-Bondi (la I. Bianu, *Actul de naştere al corpului advocaţilor în Ţara Romînească la 1831*, în « Convorbiri literare », 1902, p. 476).

[2] Academia R.P.R., *ms.* 322, f. 58 (în l. greacă); publicat, text şi traducere, de C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 272; idem, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 274

de la 1807. Totdeodată nu se ştie că, alături de acest manifest, datat, localizat, semnat şi, poate, şi tipărit, a mai circulat încă unul, cel puţin tot atît de important, redactat tot în limba greacă, dar nedatat, nelocalizat, nesemnat, imprimat şi rămas cu totul inedit [1]. Acest al doilea manifest este îndreptat nu numai către greci, aşa cum era cel dintîi, şi nici nu mai vine ca o apostrofă şi un îndemn din partea Greciei, prin mijlocirea amintitelor trei căpetenii: N. Pangal, C. Manu şi C. Servios. El se adresează — este adevărat — în primul rînd către greci, dar totodată şi către « bărbaţii Moldovei şi ai Ţării Romîneşti »; se adresează de asemenea către « vitejii şi statornicii bulgari » [2] şi către « renumiţii albanezi ». Deci, astfel conceput, manifestul al doilea nu mai este o simplă chemare la luptă numai pentru independenţa Greciei; ci este o chemare cu un orizont mult mai larg: o chemare la luptă pentru independenţa tuturor popoarelor sud-est europene aflate încă sub stăpînirea turcească, începînd cu poporul grecesc.

★

Studiind comparativ cele două manifeste, observăm că, deşi nu se poate vorbi de o identitate de text propriu-zisă, ele sînt, totuşi, foarte apropiate unul de altul, nu numai prin atmosfera literară şi stilul poetic, dar chiar şi prin planul de desfăşurare a ideilor fundamentale [3].

---

[1] Arh. St. Buc., *Foi volante*, IV/32, fost *Achiziţii noi*, CXXXV/5. Inventarul Arhivelor Statului îi atribuie data 1821. După cum se va vedea, această dată nu poate fi menţinută (vezi, mai departe, anexa 3).

[2] In 1810 ia fiinţă şi un corp de oaste bulgar, de la care se păstrează tiparul sigilar, din bronz, de formă ovală (3,3 cm × 3,6 cm): în cîmp, o acvilă bicefală, cu capetele timbrate de cîte o coroană şi amîndouă la un loc timbrate de o coroană închisă cruciată, iar legenda are următorul text: ПЕЧАТЬ·БОЛГАРСКАГО: ВОЙСКА. 1810 го: <SIGILIUL CORPULUI DE OASTE BULGAR. 1810>. (Sigiliul este descris şi reprodus la V. N. Zlatarski, Политическата рола на Софрония Врачански през руско-турската война 1806—1812 года, Sofia, 1923, p. 77—78 (Годишник на Софийският Университет. Историко Филологически Факултет, XIX, 3). Dar acest sigiliu nu datează, implicit, şi manifestul îndreptat către poporul bulgar de către Sofronie al Vraţei. Manifestul este nedatat, fără loc de emitere (neîndoios Bucureşti) şi este numai atribuit lui Sofronie, deoarece are ca emitent pe un « Serafim arhiereu al Bulgariei » (textul manifestului dat la A. Teodorov Balan, Софроний Врачански... Sofia, 1906, p. 53—55). Este interesant de comparat sigiliul de mai sus cu sigiliul Corpului elenic, sigiliu oval (42 × 46 mm), aplicat cu ceară roşie pe un bilet de lăsare la vatră a praporcicului Iacov Nicolaev Popovici din acel corp. Biletul este emis în Bucureşti, la 29 noiembrie 1807, scris în limba rusă şi lîngă sigiliu semnează, la stînga, greceşte: Νικόλαος Πι[illegible]καλος, iar la dreapta, ruseşte: Secretar, Borzeneţ. În cîmpul sigilar, la stînga, Hercule, în picioare, văzut din trei sferturi, prezintă în mîna dreaptă cinci ghiulele, iar pe braţul drept atîrnă pielea leului din Nemeea, pe cînd în mîna stîngă, adusă la spate, ţine o măciucă, în care îşi sprijină şi corpul; la dreapta, în faţa lui Hercule, stă Minerva, tot în picioare, văzută din trei sferturi, cu suliţa în mîna dreaptă, scutul în mîna stîngă şi coiful în cap; la picioarele ei, în stînga, o bufniţă uriaşă. De o parte şi de alta a acestor două personaje, spre marginea cîmpului, însemne şi trofee militare: săbii, suliţe, steaguri; jos, la picioarele lor, două ţevi de tun pe roate, cu zburătura înăuntru, dedesubtul lor două grămezi de ghiulele: una de 11 ghiulele (stînga), alta de 6 (dreapta), între ele o tobă cu două beţe. Sus, între cele două personaje, un soare răsărind, cu cinci raze mari. Pe margine, între două cercuri liniare, cu litere capitale, Legenda: * ΣΦΡΑΓΙΣ : ΤΟΥ : ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ : ΣΩΜΑΤΟΣ: 1807 [* SIGILIUL CORPULUI ELENIC 1807]. (Sigiliul a fost publicat întîi la Emil Vîrtosu, *Glose sigilografice*, în *Studii şi cercetări de numismatică*, II, Buc., 1958, p. 434—435). Cele două sigilii au legende simple şi asemănătoare, însoţite de data respectivă, iar în cîmpul sigilar se prezintă cîte un simbol specific.

[3] Vom prezenta, cu alt prilej, o comparaţie amănunţită între aceste manifeste şi proclamaţia de la Padeş a lui Tudor Vladimirescu, pentru evidenţierea unor trăsături comune.

Asemenea primului manifest, şi acest al doilea manifest se deschide tot printr-un fel de « tur de orizont », prilej nimerit spre a constata situaţia politică favorabilă unei ridicări în masă a amintitelor popoare.

Amîndouă manifestele constată, în termeni şi imagini apropiate, situaţia jalnică în care se găseau ţările subjugate de turci: cel dintîi vorbeşte numai de Grecia; cel de-al doilea, fără a menţiona precis vreo ţară, lasă să se înţeleagă, din enunţarea iniţială, că această situaţie vrednică de plîns priveşte nu numai Grecia, dar şi Ţara Romînească, Moldova, Bulgaria şi Albania. Se vorbeşte de asemenea, cu amănunte de ordin general, de situaţia cumplită a unui popor ajuns la bunul plac al unui alt popor, asupritor, care abuzează în toate felurile de această situaţie şi de forţă. Asupritorii sînt numiţi, în amîndouă manifestele, numai o singură dată pe nume: « barbarul otoman » sau « sîngeroşii otomani »; în restul textului sînt amintiţi prin perifraze: străini de neam, asupritori, duşmani, tirani etc.

De aceea, dacă am lăsa de o parte enunţarea iniţială a celui de-al doilea manifest, adică îndemnul adresat grecilor, romînilor, bulgarilor şi albanezilor, s-ar putea crede că şi aici nu se are în vedere decît numai Grecia şi grecii. Mai ales că textul este redactat tot în limba greacă.

Amîndouă manifestele constată că a sosit timpul favorabil pentru cîştigarea independenţei. Amîndouă fac apel la amorul propriu naţional al naţiunilor subjugate, îşi exprimă încrederea deplină în virtuţile poporului sau popoarelor robite şi arată dreptul acestora de a duce o viaţă conformă cu specificul fiecăruia şi cu calitatea de om.

Totodată, amîndouă manifestele, propovăduind punctul de vedere al burgheziei greceşti, cer unirea tuturor claselor sau stărilor unui popor, spre a putea lupta împotriva tiraniei, unire ce este numai primul pas către izbăvire, care nu va putea fi definitiv dobîndită decît numai prin lupta împotriva asupritorilor tirani.

În amîndouă manifestele este citată, ca un exemplu glorios, situaţia excepţională la care s-a ridicat « mica ţară a Serbiei », care prin luptă şi-a făurit o viaţă liberă şi merge pe calea desăvîrşirii acestei independenţe statale. Pasajul pe care manifestul al doilea îl închină luptei pentru libertate şi independenţă dusă de sîrbi, luptă aflată încă în curs, datează cu siguranţă acest manifest ca aparţinînd anului 1807, dată pînă la care lupta aceasta a sîrbilor obţinuse rezultate importante, fără însă a fi reuşit să cîştige independenţa totală şi definitivă. Amintirea luptei sîrbilor este — cum vedem — prezentă în ambele manifeste, deşi nu în mod identic, dar totuşi, în amîndouă, ca un exemplu pe care grecii şi celelalte popoare trebuie să-l urmeze, spre a-şi dobîndi, şi ei, libertatea şi independenţa.

Nu-i mai puţin adevărat că între ambele manifeste sînt şi unele deosebiri. Cel datat 3 mai 1807 se prezintă ca un act oarecum oficial, al cărui scop este ridicarea la luptă a grecilor de pretutindenea din imperiul turcesc şi organizarea de contribuţii de tot felul pentru reuşita acţiunii. Iar ca un rezultat concret, deja obţinut, manifestul prezintă înfiinţarea unui mic corp de armată grecesc, care îşi ia angajamentul să lupte şi să merite ajutorul dat de compatrioţi.

Manifestul al doilea nu aminteşte cîtuşi de puţin de existenţa acestui corp de greci, deoarece acest al doilea manifest urmăreşte ridicarea în masă a *tuturor* popoarelor europene subjugate încă de turci, pentru recîştigarea independenţei *tuturor* acestor popoare, şi nu numai a poporului grec.

Indirect, această ridicare la luptă a tuturor popoarelor din Balcani subjugate de turci însemna şi un ajutor substanţial dat luptei grecilor. Dar nu era oportun şi politic să se precizeze în manifest, deoarece acesta trebuia să îmbrace forma unui apel cît mai

general la lupta pentru libertate. Iar faptul că acest al doilea manifest este mai mult de jumătate alcătuit din versuri arată şi mai bine sensul amintit mai sus. Versurile, deşi sînt scrise în limba greacă, vorbesc în termeni generici despre dragostea de patrie, de lupta împotriva asupritorilor, de luptători pentru libertate şi legalitate, dar fără să dea nici o imagine, nici o aluzie specific grecească.

Putem, deci, conclude că amîndouă manifestele sînt expresia aceluiaşi moment istoric şi aparţin, amîndouă, mişcării naţionale greceşti condusă de maiorul Nicolae Pangal, deci amîndouă sînt din anul 1807.

În acelaşi timp, considerăm că amîndouă manifestele au fost tipărite, nu numai cel de-al doilea, amîndouă tot la Bucureşti, în tipografia locală sau într-o tipografie de campanie a armatei ruseşti.

Cunoscînd că autorul celui dintîi manifest din anul 1807 este Constantin Manu zis Bondi, ajutat şi de Nicolae Pangal;

Cunoscînd activitatea poetică desfăşurată ulterior de acelaşi Constantin Manu;

Avînd în vedere conţinutul şi stilul acestui al doilea manifest, anonim, care seamănă îndeaproape cu conţinutul şi stilul celui dintîi manifest, mai puţin versurile, şi care, deci, trebuie datat, după conţinut şi stil, tot din anul 1807;

Putem afirma cu certitudine că autorul celui de-al doilea manifest, cel puţin al părţii de proză este Constantin Manu zis Bondi. În schimb versurile, deşi pot să-i aparţină tot acestuia, sînt scrise în stilul versurilor lui Riga şi ale lui Corays, în stilul unei întregi şcoli poetice născute din lirica patriotică a lui Riga Veleştinul. Dacă nu cumva sînt versuri scrise chiar de Riga şi introduse în manifest de Constantin Manu-Bondi.

Deşi apărută şi acţionînd numai în cadrul general al armatei ruseşti, şi deşi cu durată şi strălucire destul de efemere, mişcarea luptătoare grecească de la 1807, condusă politic şi militar de maiorul Nicolae Pangal, are o deosebită importanţă din toate punctele de vedere, în primul rînd prin enunţarea ideii naţionale. Acum, pentru întîia oară în mod public, grecii cer dreptul total la o viaţă liberă şi independentă, dreptul la suveranitatea naţională, arătîndu-şi, în acelaşi timp, convingerea că acest drept nu poate fi cîştigat decît prin luptă şi hotărîndu-se să ducă această luptă. Mişcarea de la 1807 reprezintă un moment de dezvoltare a conştiinţei maselor populare, o formă de răbufnire violentă a acestei conştiinţe a maselor, purtătoare a tendinţelor progresiste economice, politice şi sociale.

Aşezată, cronologic, la mijlocul drumului dintre încercarea de revoltă « literară » — dacă o putem numi astfel — a lui Riga Veleştinul (1798) şi acţiunea Eteriei (1821), această mişcare de eliberare naţională de la 1807 marchează o valoare şi, mai ales, o semnificaţie proprie, dar şi un moment istoric de răscruce. Deoarece acţiunea condusă de Nicolae Pangal îndeplineşte şi rolul istoric de a prelua moştenirea spirituală a lui Riga, reaprinzînd flacăra vieţii naţionale greceşti, spre a-i da un nou imbold şi o nouă putere. Reluînd legătura cu trecutul, această mişcare de eliberare naţională îşi făureşte totdeodată legături şi cu viitorul. Astfel, în timp ce în apariţia şi dezvoltarea sa apar elementele programatice care ţin de ideologia şi patosul lui Riga Veleştinul, elemente trecute timid din al său « imn războinic » în ideologia politică a celor două manifeste revoluţionare din 1807, alături de acestea putem observa şi elemente de fapt, care împreună cu cele dintîi vor pregăti puntea spre a se ajunge la dezvoltarea al cărei rezultat este Eteria din 1821. În acest sens, menţionăm că în oastea lui Pangal din 1807 întîlnim pe căpitanul Vasile Caravia, viitoare căpetenie eteristă; iar în cadrele celorlalte forme de armată locală din Ţara Romînească întîlnim pe un Andrei Machedonschi ritmeister

şi pe un Manoil Machedonschi cornet [1], amîndoi — probabil — din aceeaşi familie a Machedonschilor, din care, la 1821, se vor ilustra cei doi fraţi Pavel şi Dimitrie, aceştia din urmă sînt şi ei prezenţi, între 1806—1812, în cadrele armatei ruseşti din Ţara Romînească [2].

Deci, chiar dacă, documentar, nu s-ar putea spune deocamdată mai mult despre legăturile directe dintre cele trei mişcări naţionale greceşti, constatăm că în cadrul ridicării de la 1807 se găsesc prezente, în mic, şi atmosfera şi unii din oamenii care, receptînd şi transmiţînd moştenirea spirituală a lui Riga, le vor duce ei înşişi mai departe, împreună cu lupta începută la 1807, urmărind acelaşi scop şi folosind aceleaşi mijloace. În felul acesta, Eteria, deşi cu stîngăcii, inconsecvenţe şi mari greşeli, va prelua la rîndu-i, prin mijlocirea acţiunii lui Pangal, moştenirea spirituală lăsată de gestul lui Riga şi, luptînd cu înverşunare, va reuşi pînă la urmă s-o ridice la potenţa eficientă pentru recîştigarea libertăţii şi independenţei greceşti.

În sfîrşit şi ca o caracteristică specială, observăm că aceste trei mişcări naţionale greceşti au fost organizate în cea mai mare măsură şi au acţionat, cel puţin în parte, pe pămîntul şi cu ajutorul romînesc. Nu este lipsit de interes să reamintim că însuşi manifestul iniţial al lui Pangal, din 3 mai 1807, pentru ridicarea tuturor grecilor, a plecat chiar din Bucureşti şi că, aici, între timp se şi organizase acel « mic corp de greci », care a luat parte, nu numai formal, la apărarea Bucureştilor, în chiar aceeaşi lună mai 1807.

Astfel, în această dublă calitate, acţiunea pentru libertatea şi independenţa Greciei, iniţiată în 1798, continuată în 1807 şi dezvoltată la 1821, interesează de aproape însăşi istoria ţării noastre.

Să urmărim în continuare rezultatele practice obţinute de corpul grecesc de la 1807, precum şi soarta lui.

După însemnările lui Naum Rîmniceanu, oastea lui Pangal urma să aibă 6 000 oameni împărţiţi în trei « tagme » [3].

Altă ştire, a unui corespondent anonim din Iaşi, arată că ar fi fost alcătuită din 3 000 de voluntari, împărţiţi în patru legiuni pedestre denumite olimpică, tesalică, spartană şi tracică, şi una de cavalerie denumită macedonică. Fiecare legiune se împărţea la rîndu-i în patru roate de cîte 150 oameni fiecare. Legiunea era comandată de un maior, sub ordinele căruia se aflau patru căpitani, opt locotenenţi şi doi praporcici. Erau şi ofiţeri supranumerari. « Impunătoare în acele legiuni erau numai numele marţiale; trupa se alcătuia jumătate din greci şi jumătate din moldoveni, cei mai mulţi ucenici fugiţi de la stăpînii lor, şi cîţiva dezertori austriaci, bine îmbrăcaţi, dar rău disciplinaţi şi mai rău exercitaţi » [4].

O ştire mai tîrzie vorbeşte de un corp de numai 1 000 greci din Ţara Romînească şi Moldova [5], iar dintr-o scrisoare din 24 mai 1807, a lui Constantin Ipsilante voievod

[1] Arh. St. Buc., *ms.* 54, f. 246.

[2] Fraţii Dimitrie şi Pavel Machedonschi intră, în 1806, la « Valahschi cazacei polccadeţi » şi, pentru vitejie, sînt înaintaţi porucici (*Doc. priv. ist. Rom. Rascoala din 1821*, vol. I, Buc., 1959, p. 65).

[3] Academia R.P.R., *ms.* 322, f. 184; publicat de C. Erbiceanu, în « Biserica ortodoxă romînă », an XIII (1888—1889), p. 262—263.

[4] Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor*, I, p. 118. Informaţiunile acestui « corespondent anonim » se regăsesc textual în rapoartele agenţilor austriaci din Principatele Romîne (vezi Hurmuzaki, XIX/2, p. 422, 409).

[5] Boutourlin (le Col.), *Précis des événements militaires de la dernière guerre entre les Russes et les Turcs* . . . , St. Pétersbourg, 1822, p. 30.

către generalul Budberg — ministrul de externe al Rusiei — reiese că oastea lui Pangal avea numai 1 500 oameni [1]. Corpul era alcătuit din greci, din husari cerno-sîrbi, din valahi și din moldoveni [2].

Nu cunoaștem exact activitatea luptătoare a detașamentului, dar știm că foarte curînd după înființare avea să intre în acțiune, în foc. La 26 mai 1807, turcii se apropiau de București, unde spaima era la culme, mai ales că însuși domnul țării, Constantin Ipsilante, fugise din oraș împreună cu cei mai apropiați ai săi. Armata toată, rusă și locală, era pusă sub comanda generalului Miloradovici și sub aceeași comandă se afla și corpul grecesc al maiorului Nicolae Pangal. Același Naum Rîmniceanu ne povestește că « Miloradovici se așează, cu armata sa și cu cea elenică dimprejurul lui Pangal, la Obilești și lovindu-se cu turcii de acolo, i-au împrăștiat » [3]. Această luptă la care, după cum vedem, ia parte — poate pentru întîia oară — și « ostășescul trup al volintirilor elini », de sub comanda lui Nicolae Pangal, aduce generalului Miloradovici supranumele de « le sauveur de Bucarest », fără însă a ne putea da seama și de partea efectiv luată la luptă de amintitul « polc elinesc ».

În august 1807, pe lîngă armata rusă din Oltenia, comandată de generalul Isaiev, se afla și un detașament de 300—400 greci, veniți din colonizările de la Marea Neagră, deci oameni din corpul comandat de Pangal [4]. De aici rezultă că o parte din acest corp a luat parte și la luptele din Oltenia.

Ce urmează, nu cunoaștem precis. Aflăm, indirect, că acest corp al lui Pangal este trimis într-un cantonament, pentru refacere, și dintr-un alt act ulterior înțelegem că această tabără se afla la Cotești (Rîmnicul Sărat), unde erau adunați și oamenii valizi și rănitii. Pe de altă parte, mijlocul lunii august 1807 aduce și plecarea definitivă a lui Constantin Ipsilante de pe tronul Țării Romînești. În consecință, din cauza acestei plecări, multe din cele organizate de fostul domn își văd existența amenințată sau chiar suprimată; între acestea este și detașamentul grecesc de sub comanda lui Nicolae Pangal. Astfel, același Naum Rîmniceanul, informat în general la timp și bine, află, la 12 septembrie 1807, că « armata elenică au desfăcut-o rușii și i-au luat armele » [5].

Se pare că, în realitate, data de 12 septembrie 1807 reprezintă numai momentul cînd se hotărăște în principiu desființarea acestui corp. Pentru că, în fapt, cunoaștem un text tocmai din 21 decembrie 1807, care ne aduce la cunoștință că în acea zi, într-o luni, se trimite o scrisoare-poruncă maiorului Pangal, « ca în olac să se scoale să vie aici <la București>, dinpreună cu catastihu dă însemnarea armelor ostașilor dumisale, cum și cu catastihu dă verice dosolipsie [6] va fi avându adică priimire dă bani i daturi ». Și se mai cere lui Pangal, în vederea absenței sale mai îndelungate din lagăr, să-și pună și un « vechil, a purta grija comănzii dumisale », adică un înlocuitor pentru cît va lipsi.

Tabăra de refacere a detașamentului este — cum arătam mai sus — la Cotești (R. Sărat), departe de București. Nu rezultă însă, din știrile cunoscute pînă acum, că

[1] « La légion grecque de mille cinq cents hommes » (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 61).
[2] R. Rosetti, *Arhiva senatorilor*, II, p. 112—114.
[3] Academia R.P.R., *ms.*, 323, f. 286 v; publicat de C. Erbiceanu: *Cronicarii greci*, p. 274; idem, *Istoria Mitropoliei Moldaviei*, p. 514.
[4] Hurmuzaki, II/1, p. 454 (nr. DCIII): scrisoarea lui Mériage, de la Vidin, către Talleyrand, din 29 august (st. n.) 1807. Același Mériage vorbește, la 9 martie (st. n.) 1807, despre « armata pe care rușii o numesc greacă » *(ibidem*, p. 397*)*.
[5] Academia R.P.R., *ms.* 323, f. 288^v; text grecesc și traducere la C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 276; idem, *Istoria Mitropoliei Moldaviei*. . ., p. 516. La 12 decembrie 1807 se desființau și husarii (Hurmuzaki, XIX/2, p. 476).
[6] Tranzacție comercială, afacere (gr. δοσοληψία).

armele ostașilor, a căror catagrafiere se cerea la 21 decembrie 1807, fuseseră ridicate de stăpînire; dimpotrivă, rezultă că ostașii lui Pangal erau plecați la Coteşti cu arme cu tot și că acestor arme li se făcea, acum şi acolo, numai catagrafia. Aceasta se vede limpede dintr-o altă poruncă a Divanului Țării Romînești, care la 30 ianuarie 1808 trimite în județul Rîmnicul Sărat pe fostul mare serdar Robescu, însoţit de un logofăt de divan şi de un detașament de ofițeri şi soldați ruşi, care să ia numaidecît armele şi caii « ostaşilor elini », întrucît, din porunca feldmareșalului prinț Prozorovschi şi cu ştirea şi a lui Constantin Ipsilante, « ostăşescul trup al volintirilor elini... se slobozea », adică se desfiinţa, iar ostașilor li se lăsau mai departe numai hainele, în custodie. În continuare, porunca spune: « Cîți din numiții ostaşi elini vor fi din pămîntul Moldavii, dăndu-le răvaşă pe mână, să-i faci teslim la dumnealor starostii de acolo, spre a-i trimite la urma lor. Iar căţi vor fi pământeni de aici, dăndu-le iarăși răvaşă, să-i trimiteţi, însoţiţi de cîte doi-trei din înpărăteștii ostași, la dumnealor ispravnicii județelor acelora de unde sănt acei *stricați ostaşi* [1], ca să-i aşeze pe fieşcare la locu său şi la orănduiala întru care s-au aflat întăiu. Iar căţi din ei nu vor fi nici moldoveni, nici pământeni de aici, să-i trimiteţi a să duce pe la locurile lor, de unde au venit » [2].

Aşadar, frumoasele visuri, înfiripate prin cele două manifeste din 1807, nu numai pe meleagurile Bucureştilor, dar şi de o parte şi de alta a Balcanilor, luau sfîrşit, după mai puţin de un an de zile. Cauza? Deşi în textul de mai sus, adresat serdarului Asanache Robescul, mandatarul direct al Divanului Țării Romînești, apare și am subliniat expresia « stricaţi ostaşi », totuşi, din text nu reiese că este vorba de ostaşi nedisciplinați, zurbagii, gata în fiece clipă să se pună « în rîcă », nu numai cu locuitorii dar chiar și cu comandanţii lor, mai mari sau mai mici. Din context reiese dimpotrivă, că « stricaţi ostaşi » înseamnă ostaşi « sloboziţi », adică desfiinţaţi, trimişi la urma lor. Deci nu lipsa de disciplină este motivul fundamental al desfiinţării, mai ales că, şi prin însuşi modul de recrutare, detaşamentul condus de maiorul Nicolae Pangal era o oaste neregulată, alcătuită din voluntari, adică din oameni care și-au oferit de bună voie şi cu bună credință serviciile, dar cărora le putea lipsi pregătirea fizică şi morală spre a fi ostaşi în adevăratul şi întregul înţeles al cuvîntului. Evident, între ei erau, însă, şi unii care nu vedeau în prestarea acestui servici ostăşesc decît perspectiva cîştigului, mai mare sau mai mic.

În legătură cu recrutarea acestor ostaşi amintim aici un episod semnificatv. « Evanghelie maiorul » se înţelege cu Cazangi bimbaşa, ca acesta să slujească, împreună cu oamenii săi, în « corpul de ostaşi elini » şi-i dă şi un acont din leafă de 1 100 taleri, trimiţîndu-l la Craiova, unde se găsea corpul lui Pangal. Cazangi bimbaşa pleacă, dar în drum, la Piteşti, întîlneşte pe colonelul Miloradovici, care comanda « Negru Husarschii Volofschii Polc » şi intră în acest detaşament, împreună cu oamenii săi. Evanghelie maiorul se plînge Divanului Țării Romînești, cerînd să i se înapoieze banii daţi, dar Cazangi bimbaşa se apără: întîi, că n-a primit decît 904 taleri; al doilea că, deşi a slujit în corpul lui Miloradovici, el a făcut tot slujbă ostăşească şi, adăugăm noi, într-o

[1] Sublinierea ne aparţine.

[2] Unii rămîn în ţară, cum va face polcovnicul Gavril Venețchi, în legătură cu care cunoaştem piatra de mormînt a fiului său Mihail, mort în februarie 1815, la Bucureşti şi îngropat la biserica Spirea Veche (inscripţia la V. Drăghiceanu, *Biserica Spirea Veche din Bucureşti — note istorice* — în « Bul. Com. mon. ist.», XVII (1924), p. 59; piatra la Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti.).

armată plătită tot de Țara Romînească, astfel că refuză restituirea banilor. Judecata Divanului dă dreptate, la 8 decembrie 1808, lui « Evanghelie maiorul » [1].

★

Despre corpul ostășesc comandat de maiorul Pangal știm că Serghie Cușnicov — președintele divanurilor Moldovei și Țării Romînești — are, ca și majoritatea marilor boieri, o părere mediocră și chiar rea, pe care și-o arată mai tîrziu, după desființarea corpului: « Această oaste a fost alcătuită din oameni de diferite stări, în cea mai mare parte vagabonzi, de purtare rea, care s-au adunat la acea slujbă mai mult pentru interes personal și pentru cîștig și de loc pentru apărarea principatului împotriva turcilor. . . Însuși comandantul ei, maiorul Pangal, s-a dovedit părtaș la faptele rele și rușinoase ale oștirii sale. Promoțiunile în ranguri sau, mai bine zis, numirile în slujba acelei oștiri, atîrnau mai puțin de domnitorul Ipsilant decît de pomenitul maior Pangal, care, necunoscînd valoarea achizițiunii gradelor în Rusia, prin slujbă adevărată și destoinică, numi și înaintă ca ofițeri pe mulți subofițeri din slujba rusească, precum și pe simpli negustori greci și alți oameni de diferite stări, apoi făcu pe unii căpitani și chiar maiori » [2].

Prozorovschi împărtășea părerea lui Cușnicov, în sensul că, și pentru el, oastea aceasta era « fără valoare militară, incapabilă de a face servicii » și păgubitoare țării [3].

În treacăt amintim că o părere tot atît de proastă, despre modul de recrutare, armamentul și valoarea militară a acestui detașament grec, și-o formase și cunoscutul general Langeron [4].

O dată cu desființarea « comenzii » lui Pangal, ostașii rămîn pe drumuri și așteaptă să li se plătească solda promisă. Dar timpul trece, mizeria sporește și situația le este tulbure.

Divanul Țării Romînești trimite, la 3 aprilie 1808, două pitace, unul la Spătărie și altul la Agie, ca « ostași ai răposatului polcovnic Miloradovici și ai maiorului Pangal, cum și arnăuți și harvați, să arate divanului, cu foaie, cîți anume sînt și unde le sînt gazdele, atît pentru cei ce vor voi să meargă la Craiova, a sluji la exselenția sa ghenăral Isaief, ca să le dea leafă, cît și pentru cei ce nu vor voi » [5].

La 18 aprilie 1808, generalul Miloradovici scrie lui Serghie Cușnicov, președintele celor două divanuri, arătînd că în București se află cîteva sute de oameni care au făcut parte din corpul lui Pangal; mulți din ei n-au nici un mijloc de trai și toți au pretenții la leafă neprimită, iar unii cer să li se restituie banii proprii cheltuiți în folosul corpului [6].

În același raport, Miloradovici mai arată și alte neajunsuri ivite pentru clasa dominantă: « Concentrarea unui mare număr de oameni hoinari într-un singur oraș poate aduce neliniște, atît pentru oraș cît și pentru țară ». Spre a înlătura aceasta s-a permis trecerea lor « în mod secret » peste graniță, la sîrbi, dar Divanul nu a reușit să facă aceasta. Pentru îndreptarea situației, Miloradovici propune ca Divanul să numească un boier, acesta împreună cu maiorul Pscovitinov, comandantul orașului, să-i cerceteze pe toți, de unde sînt, dacă acolo de unde sînt au casă și mijloace de trai, spre a se cunoaște

---

[1] Arh. St. Buc., *ms.* 54, f. 195 v — 196; reprodus la V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, XI, p. 726—727; vezi și *ibidem*, IX, p. 551.

[2] R. Rosetti, *Arhiva senatorilor*, II, p. 113.

[3] *Ibidem*, p. 113—114.

[4] Hurmuzaki, III/1, p. 121.

[5] Arh. St. Buc., *ms.* 54, f. 306 v; dat, fără dată, la V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, IX, p. 553 n.

[6] Arh. St. Buc., *ms.* 1531, f. 5, 6, 7 (în l. rusă).

numărul lor, precum şi dacă mai înainte de intrarea în serviciu au « hoinărit ». Cei care au unde să se ducă să fie trimişi acolo, unde să aştepte în linişte rezolvarea pretenţiilor lor. Iar pentru ceilalţi să se ceară Divanului să le asigure traiul, căci numai astfel nu vor mai fi « dăunători » societăţii [1].

Raportul lui Miloradovici este primit de Cuşnicov, la Iaşi, în ziua de 22 aprilie 1808, iar răspunsul i se trimite la 25 aprilie. Începe prin a-i spune că a comunicat situaţia feldmareşalului Prozorovski, iar acesta a aprobat întocmirea catagrafiei şi trimiterea celor cu case sau rude la urma lor. Cît pentru cei care au « hoinărit » şi mai înainte, care n-au nici un adăpost şi nici nu se pot întreţine prin muncă, se propune ca, dacă doresc, să treacă în Rusia, pentru a fi aşezaţi (colonizaţi) în locuri lîngă Marea Neagră sau altundeva, după cum vor voi. În ceea ce priveşte pretenţiile lor băneşti, le vor discuta împreună, Cuşnicov şi Miloradovici, potrivit cu dispoziţiile comandantului suprem, atunci cînd se vor întîlni.

În continuare, la 1 mai, Miloradovici raportează lui Cuşnicov că, după luarea declaraţiilor, mulţi din foştii ostaşi s-au arătat dispuşi să treacă în Rusia, pentru colonizare; totdeodată, cei veniţi din Rusia sînt gata să se întoarcă înapoi. Dar pentru toţi trebuie bani şi Divanul Ţării Romîneşti trebuie obligat să dea fiecăruia o sumă de bani, cît se va socoti, pentru întreţinere. O dată cu raportul de mai sus, Miloradovici trimite şi tabele de cei care vor să plece în Rusia şi de cei care vor să treacă la sîrbi. Iar după ce va primi aprobarea măsurilor luate şi de luat, va strînge declaraţii şi de la ceilalţi [2].

Miloradovici se întîlneşte cu Cuşnicov şi rezultatul discuţiilor privitoare la această chestiune reiese dintr-un raport datat 13 mai 1808, în care cel de-al doilea arată lui Prozorovski că s-a hotărît să se dea ostaşilor din fostul corp al lui Pangal, care vor să plece la sîrbi, la 15 ofiţeri cîte 15 lei, iar la 52 grade inferioare cîte 7 lei, în total 589 lei, bani de cheltuială pentru drum [3].

O altă parte, greci — supuşi francezi din cele Şapte Insule, cere să se reîntoarcă în patrie şi, în acest scop, pe lîngă demersurile întreprinse la autorităţile militare ruseşti, se adresează şi consulului francez la Bucureşti. Acesta, la 27 martie 1808, raportează lui Champagny — ministrul de externe, arătîndu-i că aceşti greci, după afirmaţiile căpitanului lor, sînt ostaşi viteji, buni marinari şi buni soldaţi [4]. Cunoaştem şi numele lor, dintr-o listă de 37 nume, care începe cu arhimandritul Hrisanthos şi se încheie cu maiorul Carlos Servios, unul din cei trei semnatari ai manifestului de la 3 mai 1807. În această listă întîlnim şi numele lui Chiriţis Poliadrios, consilierul intim al fostului detaşament comandat de Pangal. Dar mai întîlnim şi numele căpitanului Vasile Caravia, acela care, la 1821, avea să joace un important rol în mişcarea eteristă din Moldova.

În raportul amintit, consulul Lamarre mai arată că, în secret, însuşi maiorul N. Pangal i-a cerut să-l ajute spre a trece şi el în Dalmaţia, împreună cu restul detaşamentului, ca la 300 de oameni, greci, dar nu originari din cele Şapte Insule. Spre a se acoperi şi spre a putea acţiona, consulul cere aprobarea generalului Sébastiani, ambasadorul Franţei la Constantinopol.

Din acest raport mai aflăm că ostaşii amintiţi îşi păstraseră, pînă la data amintită armele asupra lor şi că purtau, ca uniformă, uniforma cazacilor [5].

---

[1] Arh. St. Buc., *ms.*, 1532, f. 1—3 (în l. rusă).

[2] Loc. cit., *ms.* 1532, f. 7 (în l. rusă).

[3] Loc. cit., f. 37 (în l. rusă).

[4] Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor*, I, p. 164.

[5] Iată textul lui Lamarre: Une soixantaine de septinsulaires qui étaient ici au service d'Ypsilanti, dans le corps des Pangalas *(sic)*, qui vient d'être licencié, m'ont

Dar de abia se inițiază măsurile amintite și se întocmesc aceste catagrafii cînd aflăm, de la Naum Rîmniceanu, că, în noaptea de sîmbătă 16 mai 1808, « a surghiunuit Miloradovici pe maiorul Nicolae Pangal », după dispoziția comandantului suprem. Motivul? El « pretindea salarii pentru armata grecească, suma de 600 de pungi și amenințînd că are să se plîngă despre aceasta, prin memoriu, la Petersburg ». Iar înainte de a fi surghiunit, Pangal a fost obligat « să dea declarația sa în scris că nu are să ia nimic » [1].

Actele oficiale dau aceeași știre într-o formă mult mai precisă, dar în concordanță cu sensul general vădit ostil mișcării, înregistrat și de Naum Rîmniceanu: « Însuși maiorul Pangal, ca om turburător de ordine și care a luat parte la ațîțarea celor ce au fost sub comanda lui, a fost condus peste graniță, în Austria, la dorința lui, dîndu-i-se pentru drum 22 galbeni (cernoveți) » [2].

La 19 mai se cere ca Divanul să plătească maiorului Pscovitinov suma de 589 lei, pentru cei 67 de foști ostași din corpul lui Pangal, care vor să plece din București la sîrbi, întrucît sarcina de a-i trimite la locurile lor revine numitului maior [3].

*

Războiul din 1807—1812, ca și cele anterioare, oferea țăranilor și orășenilor ce se înrolau avantajul de a fi apărați (măcar pentru durata campaniei) de obligațiile financiare. Dar cetele de voluntari s-au ridicat adesea și împotriva exploatării boierești și, de aceea, ele sînt prezentate în documentele vremii și în aprecierile cronicarilor — ce oglindeau punctul de vedere al boierimii exploatatoare — în mod nejust, drept cete de « hoți ». Într-adevăr, boierii erau cuprinși de teamă în fața ridicării năvalnice a țăranilor, care luptau nu numai împotriva turcilor, ci și împotriva propriilor lor asupritori și care știau să împletească lupta de clasă cu cea împotriva exploatatorilor externi.

Departe de a vedea — cum scrie Bălcescu — « că din acest popor au ieșit toți acei viteji, că el a mîntuit țara într-atîtea rînduri și că ar mîntui-o încă, dacă ei, făcînd un apel la dînsul, l-ar fi interesat la pricina țării și i-ar fi dat drepturi și o patrie a apăra »[4], marii boieri reacționari, de teamă ca țăranii voluntari să nu transforme războiul în război civil, s-au situat de la început împotriva acestor ridicări ale maselor și au cerut categoric, ca și în alte dăți [5], desființarea cetelor înarmate ce le amenințau nu numai averea, ci și viața.

Pe de altă parte, boierimea din Moldova și Țara Romînească era neunitară și puțin consecventă în problemele politicii externe, oscilînd între turci, ruși și austriaci. În

adressé une pétition collective pour obtenir que je les aide à retourner dans leur pays... Leur capitaine m'assure qu'ils sont très braves, également bons marins et bons soldats... Leur commandant Pangalos, lui-même, m'a fait proposer secrètement de le faire aussi passer en Dalmatie avec le reste de son corps consistant en 300 hommes grecs, mais non septinsulaires... Ces troupes sont fort insubordonnées, mais enfin nos généraux connaissent bien l'art de soumettre à une bonne discipline 300 hommes de quelque nation qu'ils soient. Ils sont tous armés et équipés à leurs frais en cosaques. Si le général Sébastiani l'approuve, je les adresserai au colonel Nicole Papas-Oglou, commandant de nos chasseurs d'Orient (citat la R. Rosetti, *op. cit.*, I, p. 164).

[1] Academia R.P.R., *ms.* 323, f. 289; publicat, text și traducere, de C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 278; idem, *Istoria Mitropoliei Moldaviei*, p. 520.

[2] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 116 (în l. rusă).

[3] Loc. cit., f. 48, 49, 50—51 (în l. rusă).

[4] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, partea I, Buc., 1940, p. 149.

[5] Cf. M. D. Matei, *Despre poziția claselor sociale din Moldova și Țara Romînească față de războiul ruso-turc din 1768—1774*, în « Studii », an VI (1953), nr. 3, p. 63.

ambele ţări, grupările politice boiereşti ce militau pentru sprijinirea Rusiei şi Austriei — văzînd în aceasta « singurul chip în care pot să-şi dobîndească eliberarea de sub tirania turcilor »[1] — se bucurau de simpatia tacită a majorităţii boierimii de al doilea şi al treilea rang şi a boierinaşilor. Aceştia erau interesaţi în desfiinţarea monopolului turcesc, în lărgirea comerţului, pentru a nu împărţi cu vîrfurile feudale turce plus-produsul smuls maselor exploatate, ci a prelua ei întreaga putere, menţinînd asuprirea şi exploatarea feudală.

Numărul boierilor din Ţara Romînească care nu doreau o ruptură cu turcii era însă destul de mare şi influenţa lor destul de simţită. Unii, deşi erau interesaţi în lichidarea monopolului comercial al Porţii, socoteau totuşi că raportul de forţe dintre puterile europene era încă departe de a fi favorabil desprinderii Principatelor Romîne de Imperiul otoman [2].

Ca atare şi acţiunea lui Constantin Ipsilante, de a folosi împotriva turcilor forţele populare ale Ţării Romîneşti, deşi avea un sens eliberator: recîştigarea independenţei naţionale, nu a fost văzută cu ochi buni nici de cronicarii timpului, — exponenţi ai marii boierimi şi ai cercurilor clericale — în sensul că alcătuirea regimentelor de cazaci valahi şi husari şi a regimentului « elinesc » nu a găsit înţelegerea meritată. Dionisie Eclisiarhul, călugăr-cărturar, vorbind despre acesta din urmă, înregistrează faptul, e drept, fără un comentariu direct defavorabil, dar fără unul favorabil şi fără informaţii total valabile: « Ipsilant au poruncit divaniştilor boieri să strîngă oaste din ţara Moldovei, zece mii, îmbrăcîndu-i cu haine verzi de postav şi cu coifuri în cap, numindu-i dragoni machedoneni » [3].

În schimb, Naum Rîmniceanu, şi acesta tot un călugăr-cronicar, îşi manifesta direct nemulţumirea împotriva domnului şi a faptului însuşi, criticîndu-l şi ironizîndu-l:

« La 13 dechemvrie al acestui veleat 1806, s-au întorsu < Constantin Ipsilante voievod > de la Rosiia, cu avancvardiia a oştirilor roseşti, ca să-şi urmeze oblăduirea domniei pînă la sorocul de şapte ani şi să-şi lucreze cugetările lui cele ascunse, ce le lăsase nesăvărşăte ».

Care erau aceste « cugetări ascunse » ale lui Constantin Ipsilante? Naum se grăbeşte să le arate: « Şi îndată au adunat altă mulţime de ţărani proşti din celelante doaosprezece judeţe, hrăpindu-i cu sila de la pluguri, de la paza vitelor şi de la celelante lucrări ale pămîntului şi înbrăcăndu-i şi întrarmăndu-i prin credinciosul său grec, aga Manolache Persiianul; şi înpărţindu-i în trei tagme, au numit pe unii elini, pe alţii machedoni şi pe alţii spartiiaţi, numiri streine şi neobicinuite, carei acei ticăloşi şi proşti ţărani nici putea să le grăiască ».

Această atitudine de vrăjmăşie a lui Naum Rîmniceanu, reflectînd întru totul poziţia marii boierimi reacţionare, devine şi mai înverşunată cînd ajunge să vorbească de comandantul acestei oşti astfel alcătuite:

« Şi amestecăndu-i cu alţi ostaşi greci, au pus peste ei căpetenie pe un strein, grec, cel mai vestit tălhar, anume Nicolae Pangal, carele fără veste s-au fost ivit în oraşul Bucureştilor, cu subalternii săi ofiţeri, tot streini, de un neam cu dănsul şi asemenea lui la cugetări şi cu cea mai herbinte răvnă a neamului lor, făgăduindu-să cu mari laude că va ridica negrăite biruinţe asupra turcilor, spre dezrobirea neamului lor ».

---

[1] V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. III, p. 144—145.

[2] Cf. Al. Vianu, *Note privitoare la participarea voluntarilor romîni la războiul ruso-austro-turc (1787—1792)*, în « Anal. rom.-sov. », Istorie, an X (1954), nr. 3 (15), p. 101.

[3] Dionisie Eclisiarhul, *Cronograful Ţării Romîneşti*, în *Tezaur de monumente istorice*, II, Buc., 1863, p. 208.

Pînă la urmă, cronicarul îşi dezvăluie şi motivul acestui fel de a privi organizarea, desigur imperfectă, a participării locale la lupta pentru eliberarea grecilor de sub otomani: pe de o parte, atitudinea de clasă, deoarece voluntarii care se angajau în această armată locală urmau să beneficieze de scutirea de dări, de plata unei solde, de echipament şi armament gratuit, ca şi de o eventuală pradă de război, deci aveau să se ridice, prin aceasta, deasupra condiţiei lor economico-sociale anterioare; faptul acesta îl face să considere acţiunea lui Constantin Ipsilante cu totul inutilă, urmărind doar să sacrifice vieţile supuşilor săi pentru realizarea unor idei lipsite de substanţă reală. Iată ce spune în acest sens: « Această îndrăzneaţă urnire a lui Ipsilant s-au arătat atât de vătămătoare ţării, cât şi vrednică de răs. Vătămătoare, pentru căci mulţi dintre-acei adunaţi în silă ticăloşi ţărani s-au jărtfit peste Dunăre, la Silistra şi la alte părţi. Iar vrednică de răs pentru că să asemăna urnire de un om zadarnic, ce cerca să zidească cetăţi în văzduh ».

Povestind, astfel, faptele într-o interpretare personală, dar care reflecta şi opinia vrăşmaşă a multora dintre contemporani, Naum Rîmniceanu consideră că sfîrşitul însuşi, într-un mod nefericit, al acestei acţiuni a lui Constantin Ipsilante dovedeşte pe deplin şi peremptoriu dreptatea punctului său de vedere arătat mai sus: « Cu toate acestea, puternica monarhiie a Rosii, nemulţămindŭ-se de urmările acestui domn, l-au lepădat cu totul din domniia Ţării Româneşti, pă la sfărşitul luni lui avgust, leat 1807, şi au rămas oblăduirea ţării la divanul boierilor pământeni. Pangal s-au făcut nevăzut. Ticăloşii ţărani, ce să numiseră elini, machedoni şi spartiiaţi, căţi au scăpat de sabiia turcească, s-au răsipit pe la satele lor, la munca pământului »... [1]

Atitudine asemănătoare, de dezaprobare, ba chiar de condamnare a acţiunii lui Constantin Ipsilante, regăsim şi la Zilot Romînul, care, situîndu-se şi el pe poziţiile marii boierimi reacţionare, se exprimă astfel: « Măria sa făcea mereu şi oaste, din adunătură de felurimi de oameni blestemaţi , cu cheltuială din vistieria ţării, pe care oaste o numia a ţării. Era, poci zice, curată ceată de tîlhari, că, pe unde ajungea, gemea pămîntul! Iar, în sfîrşit, o alătură cu oştirile roseşti şi urma cu roşii de faţă, împotriva turcilor... Ipsilant, cu netrebnica oştire ce adună într-însa, din neamuri străine, descălecate aici... » [2].

Observăm că poziţia negativistă, adoptată de Zilot şi de Naum Rîmniceanu, încercă să fie susţinută de aceşti purtători de cuvînt ai cercurilor reacţionare şi prin unele fapte « obiective »: lipsa de disciplină a ostaşilor aparţinînd acestui corp elin, lipsă reală, datorită grabei în recrutarea voluntarilor, ca şi stării de război existente; acordarea de grade mari, fără merite efective; precum şi constatarea că recrutările de ostaşi pămînteni aduceau cu ele şi noi cheltuieli, necesare alcătuirii, organizării şi întreţinerii detaşa-

---

[1] Academia R.P.R., *ms.* 322, f. 184^{v}; publicat şi de C. Erbiceanu, în « Biserica ortodoxă romînă » an XIII (1888—1889), p. 262—263; *ibidem*, p. 260, Naum Rîmniceanu vorbeşte despre celelalte feluri de oştire (panduri etc.) organizate de vodă Ipsilante. El reia textual aceste ştiri în *Istoricul Zaverei în Valahia* (Academia R.P.R., *ms.* 322, f. 116^{v}, text grecesc, dat în traducere la Const. Erbiceanu, *Istoricul Zaverei în Valahia*, în « Biserica ortodoxă romînă », an XXIII (1899), p. 420). Aici, amintind de Nicolae Pangal, îl numeşte « cel mai mare şmecher ce au văzut soarele » (*ibidem*, p. 421, vorbeşte despre desfiinţarea acestei oştiri).

[2] B. P. Hasdeu, *Ultima cronică romînă din epoca fanarioţilorŭ reprodusă după manuscriptulŭ din Archiva Statului din Bucuresci*, Buc., 1884, p. 85—86 (Inainte de Tudorŭ Vladimirescu, 1800—1821); vezi şi pe. 93, unde Zilot se bucură că feldmareşalul Prozorovschi « au stricat volintirimea, adică oastea lui Costandin vodă Ipsilant... a cărora tîlhăreşti fapte nu era de suferit... »

mentelor respective, cheltuieli suportate din bugetul atît de anemic și împovărat al celor două țări romîne [1].

Datorită poziției lor de clasă, în marea lor majoritate, reprezentanții claselor dominante, și în primul rînd marii boieri și eclesiasticii, au văzut numai părțile negative și ale intențiilor și ale realizărilor — pierzînd din vedere părțile bune, constructive.

Lupta de eliberare națională și mișcarea de eliberare a maselor populare, apărută pe o bază economică obiectivă, au avut o importanță deosebită în grăbirea procesului de destrămare a orînduirii feudale. Această mișcare, împletită cu elementele luptei de eliberare socială a maselor, a constituit de asemenea și unul din factorii de bază ce au împins înainte dezvoltarea conștiinței naționale și formarea națiunii, constituind totodată un preludiu al marii mișcări conduse de Tudor Vladimirescu, el însuși — după cum am văzut — participant direct în rîndurile armatei ruse la operațiile militare din 1807—1812.

*

Actele date mai departe, în anexe, aduc, cele mai multe, pe lîngă datele folosite în expunerea noastră, și unele știri cu totul noi asupra unei părți din oamenii care alcătuiau « corpul elenic ». Aflăm, astfel, numele, originea etnică și locul de unde veniseră spre a se înrola în corp. Aceste texte provin din cîteva dosare în limba rusă, aflate în Arhiva senatorilor din Chișinău și după aceste dosare au fost făcute copiile fotografice care constituie manuscrisele 1531 și 1532 de la Arhivele Statului — București [2].

Altele vin din manuscrise, dosare și acte de la Arhivele Statului — București. Unele din aceste dosare au pierit în timpul ultimului război. Tot de la Arhivele Statului — București vin și două foarte importante piese: manifestul anonim tipărit în limba greacă, analizat mai înainte și care reprezintă și o contribuție la *Bibliografia romînească veche*; precum și întipărirea sigilară [3] însoțită de semnătura lui Nicolae Pangal, aflate pe un bilet de lăsare la vatră liberat de « corpul elenic ». După aceste două piese dăm și facsimile [4].

În sfîrșit, manifestul din 3 mai 1807 vine de la Biblioteca Academiei R.P.R.

---

[1] De pildă, furnizorul de arme Dimitrie Mavrichi din Nejin cere să i se plătească banii datorați încă pentru armamentul dat voluntarilor din Moldova, înarmați prin grija postelnicului Grigorie Caliarhi, însărcinat cu aceasta de vodă Ipsilante. La Iași, maiorul Ioan Condoguni (Ἰωάννης Κοντο;ούνης) primise, la 16 iunie 1807: 110 puști, 20 perechi pistoale, 228 săbii, totul valorînd ruble 2538 sau taleri 5076; după ce, la 20 mai 1807, pentru 512 ostași, Mavrichi mai dăduse: 512 puști, 512 săbii și 512 perechi pistoale. Ioan Condoguni adunase și voluntari pentru Pangal (Arh. St. Buc., *ms.* 1531, f. 21, 33 etc., fost dos. 358; în l. rusă). Furnizor neachitat este și Avram din Iași, care dăduse, cu contract, postav la « comanda volintirească ». La plîngerea lui, divanul Moldovei arată că divanul « nici au formăluit volintiri, nici știi pentru contract » (Academia R.P.R., *ms.* 876, f. 3 v). Negustorul Abramovici din Chișinău cere și el plata celor furnizate prin contract fostului polc de voluntari (R. Rosetti, *Arhiva senatorilor*..., III, Buc., 1909, p. 126, nr. 24).

[2] O succintă dare de seamă despre aceste manuscrise a publicat C. Șerban, *Date cu privire la corpul ostășesc de sub comanda maiorului Pangal (1807—1808)*, în « Studii », an XI (1958), nr. 2, p. 151—154.

[3] Sigiliul descris la Emil Vîrtosu, *Glose sigilografice*, în *Studii și cercetări de numismatică*, II, Buc., 1958, p. 434—435.

[4] Originalele la Arh. St. Buc., *Foi volante*, IV/32, fost *Achiziții noi*, CXXXV/5; *Secția Ist.*, sub dată (27 noiembrie 1807).

ANEXE

1

c. 1790

Împărăteasa Ecaterina II-a a Rusiei comunică generalului Alexie Orlov privilegiile acordate grecilor care au slujit în flota rusească.

No 118.

Cu mila lui dumnezeu, noi Ecaterina a doao, imperatriță și singură stăpânitoare a toată Rosiia, iproci, iproci, iproci,

Către ghinărarul nostru Alexie Orlov.

Văzînd, cu multă milostivire, anaforaoa care ne-au dat maiorul Costandin Ghiorghiu și căpitan Ștefan Mavromihal, cu numele tuturor grecilor câți au slujit la flotă, la ostași care sănt supt supunerea dumn<ealor>, găsim că lauda lor, cea cu mărturiia ta adeverită, către noi și către patriia noastră, a lor slujbă, îi face vrednici milostivirii noastre cu ipolipsis [1].

Care noi o aducem la faptă, poruncindu-i să le descoperi, cu numele nostru, nu numai la acei care la trecutul războiu au întărit cinstea și slava acelor biruitoare ai noastrei oști, cu osărdiia lor, ci și către toți rudenii lor; și, în scurt, la toți câți vor pune bun scopos, adică cum că dreptatea noastră și acea către obște înrădăcinat întru noi clisius [2] îi priimeaște întru dreptul nostru acoperemănt și pentru toți aceștiia, cu toate casile lor, gătim la patriia noastră întărit și folositor liman, și iubirea noastră de oameni nu va înceta niciodată a purta grija pentru folosința și întărimea acestui de o leage norodu, arătându-le mai întăi cea înnaltă a noastră voință asupra anaforalii ce mii-au dat ei:

1. De vor pohti ei a întemeia apichiia [3] lor la Gherci [4] și Enicali, noi la aceasta cu prea milostivire îndurăndu-ne, vom catastisi [5] la acest loc slobod lemana [6] a neguțătorii, care să numeaște portofrango.

---

[1] Favoare (gr. ὑπόληψις).
[2] Chemare (gr. κλῆσις).
[3] Colonie.
[4] Cherci.
[5] A face, a întemeia (gr. κατάστασις = stare, situație, avere).
[6] Port (turc. liman).

2. Dupe aceasta peristaticon [1], nu numai la căţi au slujit la oaste, ci la oricare stare de oameni, căţi îş vor arăta pohta lor la aceasta, ca căţi de mulţi va fi suma lor, să-i trimiţi cu toată casa lor la patriia noastră, cu chieltuiala noastră şi cu corăbiile noastre şi cu toate cele prin putinţă ale drumului trebuincioase. Dar, spre a-i priimi dupe înnalta noastră voinţă, la acel dintăi limana al Rosiii şi ca să-i așaze la orănduitu loc, să aib a da în ştire mai timpuriu ghinărarului nostru Patonchi, căruia pentru aceasta i s-au dat din destul, de noi, poruncă.

3. Zidirea bisericilor şi a toate casile să va face din vistieriile înpărăţii noastre şi nu vom lipsi ca să punem în mănă şi purtarea de grijă a cetăţii la vre un comenda<n>t şi stăpănitor, pe care dupe înnalta a noastră alegire să va orăndui, şi pe urmă să va orăndui.

4. Dupe rugăciunea lor, nu să va da voe la nici unul din cei streini a cumpăra loc din partea locului celui orănduit lor, atăt la numitile oraşă, căt şi la pămăntu Azofului. Iar căt ca să fie comendant cetăţii, pravoslavnecu, să nu o socotească unde numesc streinii a numi şi pă neamu rusesc, la al căruia schiptru iaste supus Gherci şi Enicale.

5. Rugăciunea lor care să coprinde pentru bir, care să făgăduesc, afară de ostaşi, ceilalţi să plătească la Cămară dupe ani 30, socotindu-să de la vremea așăzări lor; iar cei care vor lua loc în pămăntul Azofului, peste ani 15, şi cum că aceștiia să fie supuși acelor de obşte pravili ale aceştii eparhii, o priimim şi o întărim.

6. Căt pentru sistasis [2] a ostașilor din neamul lor, şi pentru toate acelea care nedespărţit cu întemeierea lor vor urma, la acestea să va face, statornec și folositor pentru a amăndurora părţilor, așăzămănt.

7. Rugăciunea lor, spre a-ş alege ghinăral din neamul lor, cu milostivire întărindu-să de noi la această treaptă, și spre a să așăza dintre boerii lor la cercetările judecăţilor, carei să fie supuși la stăpănitoru gubearnii, cu multă milostivire o întărim.

8. Priimim şi aceasta, că oștile căte să vor orăndui, afară din hotarăle lor nu să vor metahirisi [3] la alte locuri, fără numai la vreme de răzmiriţă.

9. A-ş alege arhiepisc<up> grec, hirotinisindu-să de la sfăntul nostru Sinod, şi spre a i să da leafă de la Cămara noastră, o întărim.

10. Ca să să păzească acea de afară eftaxie [4] şi toate pricinile neguţătorii, să să orănduiască şi judecată de greci neguţători, cu a să face alegirea judecător pe ani 3, cu multă milostivire le dăm voe, care să fie supt gubernat, numai a<u> datorii negreşit să arate la care pravilă vor să întărească judecăţile.

11. Niciunul dintre lăcuitorii acești<i> obște nu să va sili nicidecăt, fără de voia lui, a lucra la alte oști ale noastre, și fieștecare dintr-ai lor soldați, dupe ani 5, de va vrea a să va lăsa la slujbă şi, în locul, spre a să înplini suma, să va pune dintre lăcuitori. Care aceasta mai nainte nu să poate face, ci dupe ce să va rândui suma polcurilor. Iar în vremea acei neştiute întâmplătoare trebuinţă, iaste fieşcare dator a să apăra cu arme, pentru pază locului lor [5].

---

[1] Incident, întîmplare (gr. περιστατικόν).
[2] Întemeiere (gr. σύστασις).
[3] Folosi, întrebuința (gr. μεταχε΄ρισις).
[4] Ordine (gr. εὐταξ α).
[5] Arh. St. Buc., *Administrative vechi*, dos. 2428; traducere a vremii; la sfîrşit poartă « n° 8 », numărul unei vechi întabulări de dosare.

2

1807, mai 3, București.

Manifestul adresat grecilor de către Nicolae Pangal, Constantin Manu-Bondi și Carlos Servios, pentru a libera Grecia de sub turci.

Τὸ τοῦ Παγκάλου καὶ Ποντῆ.

Ἐπιστροφὴ Γκραικίας πρὸς τὰ τέκνα της.

Ἡ τεθλιμμένη Γραικία, ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς της στενάζουσα, ἐπικαλεῖται τὰ τέκνα της πρὸς παρηγορίαν της, χηρεύουσα τρεῖς ἥμισυ αἰῶνας τώρα τῆς λαμπρᾶς της ἐλευθερίας. Ἡ ἀθλία, γεμάτη ἀπὸ πληγάς, ὄνειδος γενομένη εἰς τὰ ἔθνη, ὑπὸ ζυγὸν καὶ τυραννίδα ἀλλοφύλλων, γονυκλυτῶς προσκαλεῖ τὰ τέκνα της πρὸς βοήθειαν καὶ ἀπόκτησυν τῆς προτέρας της ἐκλάμπρου καταστάσεως. Οὐαί μοι, κλαίουσα λέγει ἡ ταλαίπωρος ! Ἕως πότε νὰ πασχώμεν, ἕως πότε νὰ τυραννώμεθα ; Ἕως πότε ἕνας βάρβαρος ὀθωμανὸς νὰ ἐντρυφᾷ καὶ νὰ παχύνῃ εἰς τὰ ὑπάρχοντά μας, εἰς τὰς γυναῖκας μας, εἰς τὸ ἴδιον αἷμά μας ; νὰ καιρὸς πρόσφορος νὰ ἀποσεισθῇ αὐτὸς ὁ ἐπάρατος ζυγὸς τῆς δουλείας μας ! νὰ καιρὸς ἁρμόδιος νὰ ἀποκατασταθῶμεν ἐκεινο ὁποῦ ἤμεθα πρότερον ! νὰ τέλος πάντων καιρὸς κατάλληλος διὰ νὰ δείξωμεν ὅτι ζωμεν ἀκόμι οἱ Γραικοὶ καὶ δὲν ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποκτήσωμεν ἐντὸς ὀλίγου τὴν προτέραν δόξαν μας ! Ἀρκεῖ μόνον ἡ θέλησίς μας διὰ νὰ κατορθωθοῦν τὰ ἀκατόρθωσα, καὶ διὰ νὰ λάβῃ ὁ σκοπός μας τὴν ποθουμένην ἔκβασυν. Δὲν βλέπετε, φίλτατα τέκνα μου, τὸ γνωστὸν εἰς ὅλους σας τῆς Γαλλίας Βασίλειον ; δὲν ἐπεκτείνομαι εἰς τὸ νὰ δημηγορήσω διὰ πράγματα παλαιὰ καὶ ἀνύπαρκτα, εἰς τοὺς καιροὺς μας ἠκολούθησε τὸ τοιοῦτον ! Τὸ παράδειγμά της εἶναι ἱκανὸν διὰ νὰ μᾶς ἀποδείξῃ πόσην δύναμιν ἔχει ἑνὸς ἔθνους συνδρομή τε καὶ ὁμόνοια.Πλὴν διατί τρέχω εἰς τόσον μακρυνοὺς καὶ ὑπερορίους τόπους, καὶ δὲν σᾶς βάζω ὑπ' ὄψιν τὴν μικρὰν περιοχὴν τῆς Σερβίας, ὁποῦ εἰς τόσον ὀλίγον διάστημα

<traducere:>

Manifestul lui Pangalos și Bondis :
Grecia se adresează către copiii săi.

Îndurerata Grecie, suspinînd din adîncul sufletului ei, își cheamă copiii spre mîngîierea sa, văduvită de trei veacuri și jumătate de strălucita ei libertate, sărmana ! Plină de răni, ajungînd rușinea popoarelor, sub jugul și asuprirea străinilor de neam, in genunchi își cheamă copiii, spre ajutor și redobîndirea stării ei strălucite de mai înainte.

— Vai mie, spune nenorocita, plîngînd, pînă cînd să suferim ? Pînă cînd să fim asupriți ? Pînă cînd un barbar otoman să se desfete și să se îngrașe din avutul nostru, cu nevestele noastre, cu însuși sîngele nostru ? Iată timpul priincios să se scuture acest jug blestemat al robiei noastre ! Iată vremea potrivită să ne întoarcem la ceea ce am fost mai înainte ! Iată, în sfîrșit, timpul nimerit ca să arătăm că noi, grecii, trăim încă și ca nu sîntem în neputința de a ne redobîndi în scurtă vreme strălucirea noastră de altă dată ! Ajunge doar voința noastră, ca să se izbîndească cele neizbîndite și ca năzuința noastră să ajungă la împlinirea dorită !

— Nu vedeți, prea iubiții mei copii, împărăția Franței, cunoscută vouă tuturor ? Nu mă întind să vorbesc de lucruri vechi și inexistente: în vremurile noastre s-a întîmplat așa ceva ! Pilda ei e de ajuns ca să ne arate cîtă putere au colaborarea și buna înțelegere ale unui popor. — Dar de ce să alerg la locuri atît de îndepărtate și străine, și să nu vă pun sub ochi mica țărișoară a Serbiei, care, în atît de scurt timp, a

ἔφθασε νὰ κλωτζίσῃ τὴν τυραννίδα ὁποῦ βασανίζει καὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀθλίαν, καὶ λάμπει τώρα θαυμαστὴ ὡς αὐτόνομος; αὐτὸ μόνον ἂν στοχασθῇ πλῆρες ἀπὸ ἐντροπήν, πρέπει νὰ ἐνθουσιασθῇ τὸ φιλότιμον γένος μας. Κατὰ τί εἰς τοὺς Σέρβους χρεωστοῦμεν νὰ δώσωμεν τὴν ὑπεροχὴν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες; εἰς τὴν μάθησίν τους τάχα; εἰς τὸ πολυάριθμον πλῆθος των, ἢ εἰς τὰ μεγάλα πλούτη τῶν; ὄχι, ὄχι, εἰς κανένα ἀπὸ αὐτὰ βέβαια! Ἐπειδὴ καὶ καθ'ὅλα καυχώμεθα τὸ πῶς ἤμεθα ἀνώτεροι. Ὅθεν, γλυκύτατα τέκνα μου, ἂν ἐμφωλεύῃ εἰς τὸ στῆθος σας κανένας σπινθὴρ ἀγάπης διὰ τὴν τεθλιμμένην δούλην τὴν Ἑλλάδα μητέρα σας, ἂν φιλοτιμῆσθε τὸ νὰ ἦσθε ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὑπὸ ζυγὸν τυράννων ὁποῦ δὲν πνέουν ἄλλο παρὰ τὴν ἐδικήν σας ἐξουδένωσιν, ἂν τέλος πάντων ἀγαπᾶτε τὸν ἑαυτόν σας τὸν ἴδιον ἐμψυχωθῆτε εἰς αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν ὁποῦ εἶναι ἡ μόνη διὰ τὴν ἐδικήν σας ἀνόρθωσιν, συντρέξατε ὅλοι, ἄνδρες, γυναῖκες, μικροί, μεγάλοι, νέοι καὶ γέροντες· ὁ καθ' εἷς καταβάλῃ τὴν ἐφικτήν του βοήθειαν· ὁ γενναῖος ἂς ὁπλισθῇ μὲ ἅρματα, ὁ πλούσιος ἂς συνεισφέρῃ ἀργύριον καὶ ὁ πτωχὸς ἂς δώσῃ τὸ τῆς χήρας λεπτὸν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἄλλος ἂς προβλέψῃ μέρος τῶν ὅσων χρήζει ἡ ἐκστρατεία μας. καὶ ὅποιος τούτων πάντων ἀμηχανεῖ, ἂς καταβάλῃ καὶ αὐτὸς τὰς ἐκκαρδίας εὐχάς τοῦ διὰ την καλήν μας ἀποκατάστασιν. Τὸ μικρὸν αὐτὸ σῶμα τῶν Ἑλλήνων, ὁποῦ τώρα λαμβάνει τὴν ὕπαρξιν, καὶ ἄλλον σκόπον εἰς τὰ κινήματά του δὲν τρέφει, εἰ μὴ μόνον τὴν ποθητὴν ἐλευθερίαν τῆς σκλάβας πατρίδος μας, ἐνόρκως σᾶς βεβαιοῖ, ὅτι εἰς μάτην δὲν θέλουν γενῇ αὐταὶ αἱ συνδρομαὶ ἀπὸ μέρους σας. Ἐντὸς ὀλίγου θὲ νὰ φάνῃ καὶ ὁ καρπὸς τοιοῦτος, οἷον σᾶς ὑπόσχεται ὁ ζῆλός μας. Ἐν συντόμῳ, ὁποιανδήποτε ἔκβασυν ἤθελαν λάβῃ τὰ πράγματα ἀρκεῖ μόνον ἡ τοῦ συνειδότος ἑκάστου εὐχαρίστησις, ὅτι κατέβαλε διὰ τὴν πατρίδα ἐκεῖνο ὁποῦ ἠμπόρεσε.

τῇ γ' Μαΐου ͵αωζ' ἔτους, ἐν Βουκουρεστίῳ.

ajuns să alunge tirania — care apasă sărmana Grecie — și strălucește acum minunată, de sine stătătoare! Numai acest fapt dacă l-am avea în vedere și — plin de rușine ar trebui să se însuflețească nobilul nostru neam! Pentru ce sîntem ținuți noi, grecii, să dam întîietate sîrbilor? Pentru învățătura lor, poate? Pentru mulțimea lor nenumărată? Pentru marile lor bogății? Nu, nu! Pentru nici una din acestea, desigur! Fiindcă în toate, ne mîndrim că sîntem mai presus!

— De aceea, prea iubiții mei copii, dacă s-ar ascunde în pieptul vostru vreo scînteie de iubire pentru îndurerata roabă, Grecia, maica voastră, v-ați strădui să fiți liberi și nu sub jugul asupritorilor, care nu năzuiesc la altceva decît la nimicirea voastră! Dacă, în sfîrșit, țineți la voi înșivă, prindeți îndrăzneală cu acest prilej — care e singurul, pentru ridicarea voastră! Ajutați cu toții! Bărbați, femei, mici și mari, tineri și bătrîni, fiecare să aducă ajutorul său, cît îi stă în putință: cel viteaz să se înarmeze, cel bogat să ajute cu bani și săracul să dea gologanul văduvii, după Evanghelie; altul să îngrijească de o parte din cîte are trebuință campania noastră și cine, dintre toți acești, e în lipsă, să aducă și el rugăciunile sale, pornite din inimă, pentru buna noastră izbîndă!

Acest mic corp de greci, care acum ia ființă și care nu nutrește alt scop în acțiunile sale decît dorita libertate pentru patria noastră robită, vă încredințează cu jurămînt că aceste contribuții nu vor fi în zadar din partea voastră! În curînd se va arăta și un astfel de rod, așa precum vi-l făgăduiește rîvna voastră! În scurt, orice întorsătură ar lua lucrurile, ajunge singură mulțumirea conștiinței fiecăruia, că a contribuit cu ceea ce a putut pentru patrie.

3 mai 1807, în București.

Ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ τῆς μητρός μας Ἑλλάδος ὑπογράφεται ὁ Ἀρχιγὸς αὐτῶν, καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικοί:

Νικόλαος Πάγκαλος
Κωνσταντῖνος Μάνος
Κάρλος Σέρβιος

Ὁ μυστικὸς σύμβουλος τοῦ αὐτοῦ σώματος,
Κυρίτζης Πολυάδριος.

Ἐπεράσθη εἰς τὸν κώδικα φυλλ. 115.[1]

Din partea Naţiunii Greceşti şi a maicei noastre Grecia, se iscăleşte căpetenia acestora şi ofiţerii ei:

Nicolae Pangalos
Constantin Manos
Carlos Servios

Consilierul intim al acestui corp,
Chiriţis Poliadrios.

S-a trecut în condică, fila 115.

3

<1807, mai>.

Manifest către elini, moldoveni, munteni, bulgari şi albanezi, îndemnîndu-i să se răscoale şi să scape de sub turci.

Ἕλληνες! Ἀνδρεῖοι Βλαχομπογδάνοι! Γενναῖοι καὶ σταθεροὶ Βούλγαροι! Κ'ἐσεῖς ἐξακουσμένοι Ἀλβανοί! Ἔφθασε πλέον ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος καιρός, ὁποῦ τόσους χρόνους ἐπιθυμούσετε!

Κηρύξατε εἰς ὅλον τὸν φωτισμένον κόσμον καὶ μὲ τὰ ἔργα σας τὴν ἀξίαν καὶ παλληκαριὰν τῶν θαυμαστῶν προπατόρων σας. Ἡ ἀνδραγαθίαις ἐκείνων ἂς μὴ μένουν ἄψυχαις εἰς τὰ βιβλία τῆς ἱστορίας. Ἂς ταις ἀναστήσῃ ἡ μυσοτύραννη καὶ φιλοδίκαιη σπάθα σας. Γυρίσετε τὰ βλέστεμματά σας εἰς τοὺς περιφήμους γειτόνους σας Σέρβους. Ἰδέτε τὴν κατὰ τῆς τυραννίας ἀνδρείαν τους; ... ἐτρόμαξαν τοὺς τυράννους, τοὺς ἐχθροὺς τῆς Χριστιανοσύνης, ἐδόξασαν τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ μετ' ὀλίγον, ἂν δὲν θελήσουν νὰ γελασθοῦν, θὰ συναριθμηθοῦν μὲ τὰ ἐλεύθερα ἔθνη. Ἑνωθῆτε λοιπὸν καὶ ἐσεῖς, ὁρκισθῆτε τὸν ἀφανισμὸν τῆς τυραννίας, καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν τυράννων. Σᾶς προστάζει ἡ τόσους αἰώνας καταφρονεμένη ἱερὰ πίστις μας. Σᾶς

<traducere:>

Elini! Bărbaţi ai Moldovei şi ai Ţării Româneşti!
Viteji şi statornici bulgari, şi voi, renumiţi albanezi!

A sosit, în sfîrşit, acel strălucit timp pe care îl doreaţi de atîţia ani. Vestiţi şi prin faptele voastre, întregii lumi luminate, vrednicia şi vitejia minunaţilor voştri strămoşi! Vitejeştile fapte ale acelora să nu rămînă moarte în cărţile de istorie! Să le reînvie spada voastră, ce urăşte pe tirani şi iubeşte dreptatea!

Întoarceţi-vă privirile către vestiţii vecini ai voştri, sîrbii! Vedeţi vitejia lor împotriva tiraniei? ... I-au îngrozit pe tirani, pe duşmanii creştinătăţii, au slăvit cinstita cruce şi peste puţin, dacă nu se vor lăsa înşelaţi, vor fi număraţi între naţiunile libere!

Uniţi-vă, deci, şi voi! Juraţi nimicirea tiraniei şi distrugerea tiranilor! Vă porunceşte sfînta noastră credinţă dispreţuită atîtea secole! Vă strigă crucea cea necinstită

[1] Academia R.P.R., *ms.* 322, f. 73; copie de Naum Rîmniceanu. Publicat, text şi traducere, pentru prima oară de C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei* ..., Bucureşti, 1888, p. 363—364; numai traducerea, idem, *Viéaţa şi activitatea literară a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, Bucureşti, 1900, p. 11—13 (Academia Romînă... *Discursuri de recepţiune*, XXII). Traducerea o datorăm lui Al. Elian.

φωνάζει ὁ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μας ἀντιμασμένος σταυρός. Σᾶς προσκαλεῖ ἡ δυστυχισμένη, ἡ ἀξιοδάκρυτη πατρίδα. Μὴν ὑποφέρετε πλέον νὰ πανδρεύεσθε, νὰ τεκνοποιῆτε διὰ τοὺς σκληροὺς σᾶς τυράννους. Μὴ στρέγετε νὰ δουλεύετε ἡμέρα καὶ νύχτα διὰ τοὺς ἀντιχρίστους ἐχθρούς σας. Ὡς πότε νὰ ὁρίζουν τ' ἀγαπημένα παιδιά σας, ταῖς ἀθώαις σας θυγατέραις, καὶ ταῖς πισταῖς σας γυναίκαις οἱ βάρβαροι διώκταις τοῦ χριστιανισμοῦ; Ὡς πότε νὰ σᾶς ἀτιμάζουν τόσον φρικτά, νὰ σᾶς βασανίζουν ἀνήκουστα; Ὡς πότε νὰ ἔχετε ταῖς ἐκκλησίαις σας σαν καλύβαις, καὶ νὰ μὴν τολμᾶτε νὰ λατρεύετε, φανερὰ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Ὡς πότε νὰ βλέπετε ὄχι μόνον τοὺς καρποὺς τῶν κόπων σας, τὰ σπίτια, τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια, καὶ ὅλα σας τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν σας εἰς τὴν τρομερὴν ἐξουσίαν τῶν αἱμοβόρων Ὀθωμανῶν; Ἢ μήπως σᾶς ἔπλασεν ἀνθρώπους ὁ πανάγαθος θεὸς ὄχι διὰ νὰ τὸν δοξάζετε, ὄχι διὰ νὰ ζῆτε, κατὰ τὸ θεῖον του θέλημα, ἀλλὰ διὰ νὰ δουλεύετε καὶ νὰ ζῆτε διὰ τοὺς ἀποτιγρωμένους τυράννους σας, καὶ διὰ νὰ ἀνταμείβουνται ἡ ἐκδούλευσαίς σας μὲ κρεμάλαις, μ' ἀποκεφαλίσματα καὶ γδαρσίματα. Ἀρνηθῆτε τὸν ἑαυτόν σας! Καταφρονήσετε τὴν ζωήν σας διὰ τὸν Χριστόν, διὰ τοὺς ἀδελφούς σας χριστιανούς, διὰ τὰ παιδιά σας καὶ διὰ ὅλαις ταῖς ἐπερχόμεναις γενναιαῖς. Νὰ ἔφθασεν ὁ καιρὸς ὄχι εἵλωταις, ὄχι κατζίβελοι, ἀλλὰ καὶ πολὺ πλέον χειρότεροι θὲ νὰ μένετε καὶ ἐσεῖς καὶ οἱ ἀπόγονοί σας οἱ δυστυχεῖς, ἂν τὸν παραβλέψετε. Ἑνωθῆτε, καταβάλετε ὅλοι ταῖς δυναμαίς σας, χύσετε μὲ προθυμίαν καὶ ἀφθονίαν τὸ ἀσῆμι καὶ μάλαμα, μὴ λυπᾶσθε τὸ αἷμα σας.

Σᾶς ἑτοιμάζουνται τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐλευθερίας οἱ ἀμάραντοι στέφανοι, ὑψώσετε τὸν σταυρόν, σηκώσετε ταῖς σημαίαις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δυκαιοσύνης, καὶ ὁρμήσετε κατὰ τῶν ἀγρίων καὶ ἀνάνδρων τυράννων, καὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς σίστεως τραγουδῶντας:

Σκλαβιὰ ὡς πότε καὶ τυραννία;
Ὡς πότε νὰ 'μασθε 'ς τὴ δουλεία;

de duşmanii noştri! Vă cheamă nenorocita şi vrednica de plîns patrie! Nu mai suferiţi să vă căsătoriţi şi să faceţi copii pentru cruzii voştri tirani! Nu mai primiţi să slugăriţi, ziua şi noaptea, pentru antihriştii voştri duşmani!

Pînă cînd barbarii, persecutorii creştinătăţii, să dispună de iubiţii voştri copii, de nevinovatele voastre fiice şi de credincioasele voastre femei?

Pînă cînd să vă necinstească atît de îngrozitor, să vă tortureze în chip nemaiauzit?

Pînă cînd să aveţi bisericile voastre ca nişte colibe şi să nu îndrăzniţi să preamăriţi pe faţă pe fiul lui dumnezeu?

Pînă cînd să vedeţi, nu numai roadele ostenelilor voastre: casele, viile, cîmpurile şi toate averile voastre — dar şi această viaţă a voastră, în puterea înfricoşătoare a sîngeroşilor otomani? Sau, nu cumva, v-a făcut oameni, prea bunul dumnezeu, nu ca să-l slăviţi, nu ca să vieţuiţi după voinţa dumnezeiască, ci ca să trăiţi şi să slujiţi pentru crîncenii voştri tirani şi ca să fie răsplătite slujbele voastre cu spînzurători, decapitări şi jupuirea pielii?

Renunţaţi la voi înşivă! Dispreţuiţi viaţa voastră, pentru Hristos, pentru fraţii voştri creştini, pentru copiii voştri şi pentru toate generaţiile viitoare! Iată, a sosit timpul, cînd nu hiloţi, nu ţigani, ci cu mult mai rău va fi să ajungeţi, şi voi şi nenorociţii urmaşi ai voştri, dacă nu-l veţi lua în seamă!

Uniţi-vă! Puneţi-vă toate puterile voastre! Vărsaţi, bucuroşi şi din belşug, argintul şi aurul! Nu vă cruţaţi sîngele vostru! Vi se pregătesc cununile neveştejite ale Ortodoxiei şi Libertăţii! Înălţaţi crucea, ridicaţi steagurile libertăţii şi ale dreptăţii şi repeziţi-vă asupra sălbaticilor şi laşilor tirani şi a duşmanilor credinţei cîntînd:

Pînă cînd, sclavia şi tirania?
Pînă cînd să fim în robie?

Τί καρτεροῦμε τόσον καιρό;
    Ἂς τρέζουμ' ὅλοι μὲ προθυμία,
    Νὰ κατασπάσουμε μὲ ἀνδρεία
    Τὸν ἄλυσό μας τὸν τρομερό.
Ἡ πατρίδα μας στενάζει
Μὲ τὰ δάκρυα μας φωνάζει
Ἦρθε [1], λέγει, ἡ στιγμή,
    Ποῦ θὰ παύσουν τὰ δεινά μου,
    Τὰ φρικτὰ τὰ βασανά μου,
    Ἡ πληγαῖς καὶ οἱ δαρμοί.
Θὰ λείψουν οἱ τρόμοι,
Οἱ ἄσπλαχνοι φόνοι,
Σκότος θὰ χαθῇ.
    Θὰ λάμψ' ἡ σοφία,
    Καὶ ἡ εὐνομία
    Θὲ νὰ κηρυχθῇ.
Μὴ φοβηθῆτε
Ἀλλ' ἑνωθῆτε
Μὲ μιὰ καρδιά.
    Ὡς φίλτατά μου
    Καὶ γνήσιά μου
    Καλὰ παιδιά!

Ce aşteptăm de atîta vreme?
    Să alergăm toţi, cu avînt,
    Să sfărîmăm cu vitejie
    Lanţul nostru cel cumplit!
Patria noastră suspină,
Cu lacrămi ne strigă:
A venit, zice, clipa
    Cînd vor înceta suferinţele mele,
    Chinurile mele crunte,
    Bătăile şi rănile mele!
Va dispare teroarea,
Nemiloasele omoruri,
Întunerecul va pieri!
    Va străluci înţelepciunea,
    Şi legalitatea
    Se va proclama!
Nu vă temeţi,
Ci uniţi-vă
Într-o inimă,
    Ca cei mai iubiţi
    Şi adevăraţi ai mei
    Buni copii!

[1] Ἦρθε = ἦλθε.

Δὲν ὁρμᾶτε;
Δὲν χτυπᾶτε
τὸν ἐχθόν [1];

Ποῦ σᾶς σφάζει,
Κι' ἀτιμάζει
Τὸν σταυρόν;

Τὰ παλληκάρια τὰ καλά, ὅταν συνευθυμοῦνε,
Πίνουν μὲ δάκρυα τὸ κρασί,
Κἰ ὅλοι φωνάζουνε μαζὶ
Ζήτω ἡ εὐνομία.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ δὲν κλέφτουν, δὲν ἁρπάζουν,
Μόνον τυράνους κυνηγοῦν,
Τὸ δίκαιον παντοῦ ζητοῦν,
Καὶ ζοῦν γιὰ τὴν πατρίδα.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ τὸν ὅρκο τους φυλάγουν,
Διὰ τὴν πίστι πολεμοῦν,
Καὶ τὴ ζωή τους δὲν ψηφοῦν
Γιὰ τὴν ἐλευθερίαν.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ δὲν θέλουν τὰ πρωτεῖα,
Τὴν ἔπαρσι τὴν βρωμερὴ
Τὴν περιπαίζουν, τὴν μισοῦν,
Κἰ ὁμόνοιαν λατρεύουν.

Nu năvăliţi?
Nu loviţi
Pe duşmanul

Care vă măcelăreşte,
Şi vă necinsteşte
Crucea?

★

Bunii voinici, cînd petrec laolaltă,
Beau cu lacrămi vinul
Şi, toţi împreună, strigă:
Trăiască legalitatea!

Bunii voinici nu fură, nu răpesc,
Numai pe tirani îi vînează,
Dreptatea în toate o cer,
Şi trăiesc pentru patrie!

Bunii voinici îşi ţin jurămîntul,
Pentru credinţă se războiesc,
Şi viaţa lor nu o precupeţesc
Pentru libertate!

Bunii voinici nu vor întîietatea;
De semeţia cea murdară
Îşi bat joc şi o urăsc,
Dar buna înţelegere o preamăresc!

[1] Ἐχθόν = ἐχθρόν.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ ὡσὰν ἀδέρφια ζοῦνε
Δὲν ἀπειθοῦν 'ς τοὺς ἀρχηγούς,
Εἰς τὴν εἰρήνη εἶν' ἀρνιά,
Σ' τὸν πόλεμο λῃοντάρια.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ δὲν σφάζουν ὅπως λάχῃ,
Μόν, τοὺς ἐχθροὺς ποῦ προσκυνοῦν,
Καὶ τ' ἅρματα παραχωροῦν
Τοὺς δείχνουν εὐσπλαγχνία [1].

Bunii voinici trăiesc ca frații,
Pe căpetenii nu le nesocotesc:
În timp de pace sînt miei,
Iar la război sînt lei!

Bunii voinici nu măcelăresc la întîmplare:
Ci, dușmanilor, care se supun
Și predau armele,
Le arată îndurare!

4

1807, iulie 2.

Divanul Țării Romînești dă taleri 1152, bani 60 și doi boi, acont pentru cumpărătoarea cailor necesari ostașilor comandați de maiorul Pangal [2].

5

1807, iulie 6.

Divanul Țării Romînești dă taleri 10 500 maiorului Pangal, leafa lui și a ostașilor de sub comanda lui [3].

6

1807, iulie 6.

Divanul Țării Romînești dă taleri 756, bani 96, acont maiorului Pangal, prin secretarul Poliadi [4].

7

1807, iulie 6.

Divanul Țării Romînești plătește taleri 669, bani 48, pentru « dohtoriile bolnavilor din comanda maiorului Pangal » [5].

---

[1] Arh. St. Buc., *Foi volante*, IV/32, fost *Achiziții noi*, CXXXV/5; imprimat contemporan pe două file (trei pagini imprimate: 175 mm × 240 mm), avînd la îndoitură filigrana: IMC. Traducerea o datorăm lui M. G. Regleanu.

[2] Arh. St. Buc., *Adm. vechi*, dos. 2091 b/1807, f. 63.

[3] *Loc. cit.*, f. 74.

[4] *Loc. cit.*, f. 75.

[5] *Loc. cit.*, f. 72.—Farmacistul (« aptecarul ») corpului este Ștefan Talman, căruia i se plătesc, la 17 mai 1808, lei 716, « pentru doftoriile ce s-au luat la bolnavii din comanda lui Pangal ». (T. G. Bulat, *Farmaciști și medici, la începutul veacului al XIX* ... în *Arhivele Basarabiei*, IV (1932), p. 4).

8

1807, iulie 10.

Divanul Ţării Romîneşti dă taleri 250, acont maiorului Pangal, prin căpitan Dimitrie Caligar [1].

9

1807, iulie 10.

Divanul Ţării Romîneşti dă taleri 100, acont maiorului Pangal, prin căpitanul Lambachi, în trebuinţa ostaşilor [2].

10

1807, iulie 13.

Divanul Ţării Romîneşti dă galbeni 100, acont lui Const. Poliadi, secretarul din « comanda » maiorului Pangal [3].

11

1807, iulie 17.

Divanul Ţării Romîneşti dă taleri 100, pentru « dohtoriile bolnavilor ostaşilor elini », prin Const. Poliadi [4].

12

1807, iulie 30.

Divanul Ţării Romîneşti dă taleri 200, acont maiorului Pangal, prin secretarul Poliadi [5].

13

1807, septembrie 19.

Divanul Ţării Romîneşti dă taleri 1 000, acont maiorului Pangal [6].

14

1807, noiembrie 6.

Divanul Ţării Romîneşti întreabă pe ispravnicii judeţelor ce anume « ostaşi pămînteni » au făcut jafuri la trecerea lor prin judeţ, deoarece au trecut două feluri de ostaşi pămînteni: « Negru Husarschii Volofschii Polc », sub comanda polcovnicului Miloradovici şi « Polcovu Elinescu », sub comanda maiorului Pangal [7].

15

1807, noiembrie 28.

Divanul Ţării Romîneşti dă taleri 50 001, maiorului Pangal [8].

---

[1] Arh. St. Buc., *Adm. vechi*, dos. 2091 a/1807, f. 96.

[2] *Loc. cit.*, f. 97.

[3] *Loc. cit.*, f. 101, 138; tot acolo, scrisoarea, în greceşte, a lui « Poliadi », cu aceeaşi dată.

[4] *Loc. cit.*, f. 545.

[5] *Loc. cit.*, f. 173.

[6] *Loc. cit.*, f. 425.

[7] Arh. St. Buc., *ms.* 54 (condică domnească), f. 123; textul este dat şi la V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, XI, p. 721.

[8] Arh. St. Buc., *Adm. vechi*, dos. 2091b/1807, f. 714.

16

1807, decembrie 21.
Maiorul Nicolae Pangal este chemat în grabă la Bucureşti.

1807, dichemvrie 21. Scrisoare către dumnealui maiorul Pangal, comandirul ostăşăscului trup al elinilor, ca în olac [1] să să scoale să vie aici, dinpreună cu castihu dă însemnarea armelor ostaşilor dumisale, cum şi cu castihu dă verice dosolipsie [2] va fi avându, adică priimire dă bani i daturi, şi în locu dumisale să-ş lase vechil, a purta grije comănzii dumisale; care scrisoare astăzi, luni 23, cu olacu s-au trimis, prin dumnealui Vel Postelnic [3].

17

1808, ianuarie 30.
Divanul Ţării Romîneşti porunceşte lui Asanache Robescu fost mare serdar să plece în judeţul Rîmnicul Sărat, pentru a dezarma «ostăşăscul trup al volintirilor elini».

Dă la Divan

Fiindcă măria sa prea înnălţatul feltmarşal prinţipul Prozorofschi, prin nota ce au trimis divanului, scrisă de la 16 ale trecutului dichemvrie, cu ştirea şi a mării sale prea înălţatului nostru domn, au poruncit de a să slobozi (adică de a să strica) Ostăşăscul Trup al Volintirilor Elini, şi luănd dă la ei toate armele şi haine, să li să dea răvaşă dă slobozenie şi să-i aşăzăm apoi pe la casele lor, precum au fost întăiu.

Drept aceia dar, fiindcă acum numiţi ostaşi să află la sud [4] Slam Rîmnec [5], iată te orăndueşte divanu pe dumneata biv vel sărdar Asanache Robescule, înpreună cu . . . [6] logofăt dă divan, ce să trimite de aici, ca avănd ajutor şi pe dumnealor ofichiiali [7], ce înpreună cu înpărăteşti ostaşi — iarăş din porunca mării sale feltmarşalului — ţi să trimit, să străngeţi la un loc pă toţi numiţi ostaşi elini, să le luaţi mai întăiu armele şi cai (iar hainile, luăndu-le numai în scris, să li să lase), şi apoi să faceţi catagrafi atăt dă numele lor, căt şi dă lucrurile, adică arme şi cai cu tacămul lor, ce să va găsi la fieşcarele (unde să să arate şi hainile).

După care acea catagrafi făcăndu-să dooă catastişă asemenea, iscălite atăt dă dumneata i de orănduitul logofăt al divanului, căt şi de dumnealor trimişi oficheali, unul să-l daţi la dumnealor şi altul să-l popreşti dumneata.

După aceasta, căţi din numiţi ostaşi elini vor fi din pămăntul Moldavii, dăndu-le răvaşă pe a mănă, să-i faci teslim [8] la dumnealor starosti de dăncolo, spre a-i trimite la urma lor. Iar căţi vor fi pămănteni de aici, dăndu-le iarăşi răvaşă, să-i trimiteţi, însoţiţi cu căte doi-trei din înpărăteşti ostaşi, la dumnealor ispravnici judeţelor acelora dă unde sănt acei stricaţi ostaşi, ca să-i aşaze pă fieşcare la locu său şi la orănduiala întru care s-au aflat întăiu. Iar căţi din ei nu vor fi nici moldoveni nici pămănteni de aici, să-i trimiteţi a să duce pe la locurile lor, de unde au venit.

---

[1] Poşta.
[2] Afacere, daraveră (gr. δοσοληψία).
[3] Arh. St. Buc., *ms.* 54, f. 209 v.
[4] Judeţul.
[5] Rîmnicul Sărat.
[6] Loc alb.
[7] Ofiţeri.
[8] Predai, dai (turceşte: *teslim etmek*).

Pentru care scriem şi dumneavoastră, boierilor ispravnici ot sud Slam Rămnec [1], să daţi tot felul mănă dă ajutor, spre săvărşirea acestei porunci.

Şi dumneata, biv vel sărdar Robescule, săvărşind toate căte s-au zis mai sus, dinpreună cu orănduitul logofăt, de faţă cu dumnealor oficheali, ce să trimit într-adins de aici, să te scoli şi să veniţi aici, cu catastihu de catagrafi, aducănd şi toţi cai i [2] armele ce veţ lua dă la numiţi ostaşi, pentru a căror arme aducere iarăş dumneavoastră, ispravnicilor, să daţi trebuincioasele cară.

1808, ghenarie 30 [3].

18

1808, februarie 1.

Sînt sloboziţi din slujbă, li se dau atestaturi şi voia să poarte uniforma corpului respectiv următorilor:

Rotmistru Diordişăncov;

Maior « Servion de la polcu elinescu »;

Poroşnic Diordişenco, poroşnic Trofim Dristianul; precum şi alţii mulţi, dar aceştia de la « Valaschi Cazaschi Polc » [4].

19

1808, februarie 13.

Departamentul de Opt arată Divanului Ţării Romîneşti pricina lui Luca argintarul, supus francez, care cere, de la maiorul Pangal, banii cheltuiţi de fratele său, Dumitru căpitan, pentru ostaşi, din taleri 1811, 60, datori, nepriimind pînă acum decît taleri 690. Ca mărturie, Luca argintarul îl cheamă pe Dumitru Bairactar, fost grămătic al fratelui său, şi care se află acum, rănit, la Coteşti (R. Sărat), cu « comanda ».

Maiorul Pangal declarînd că va recunoaşte tot ce va mărturisi Dumitru Bairactar, Departamentul de Opt cere Divanului să orînduiască un aprod vătăşesc, ca să-l aducă, şi apoi să se înfăţişeze amîndouă părţile la judecata Departamentului de Opt, ceeace Divanul porunceşte la 15 februarie [5].

20

1808, martie 15.

« Sinior » Nicolae Capşa din Iaşi, neguţător supus francez, reclamă taleri 38 280, « după lucrurile ce au dat în trebuinţele Ostăşăscului Trup al Elinilor, însă talere 35 550 cu chear sinet al mării sale prea înnălţatului nostru domn Costandin Ipsilant vodă, şi talere 2 730 cu sinet a lui maghior Pangal ». Banii urmează a i se plăti pe din două de Moldova şi Ţara Romînească. Se dau dispoziţii: Divanul Ţării Romîneşti vesteşte pe Ledoulx — consulul Franţei, că în cel mult 20 de zile se va face plata şi într-adevăr

[1] De la judeţul Rîmnicu-Sărat.

[2] Şi.

[3] Arh. St. Buc., *ms.* 54, f. 249; dat şi la V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, XI, p. 725—726.

[4] Arh. St. Buc., *ms.* 54, f. 245v—246; dat şi la V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, XI, p. 729. La acest corp găsim şi pe Novocreşcenov, maior în retragere, fost voluntar în armata rusă şi apoi încadrat în Reg. de cazaci valahi, aflat încă la Bucureşti în septembrie 1808 (Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 103—104 — fost dos. 89, f. 93 (în l. rusă).

[5] Arh. St. Buc., *ms.* 54, f. 255.

banii sînt daţi la 29 martie. Moldova se obligă să plătească la Consulat, Vistieria neavînd, atunci bani. În cele din urmă (la 23 iunie 1808) se hotărăşte ca plata să se facă dîndu-i-se lui N. Capşa jumătate din venitul desitinii şi jumătate din venitul vădrăritului [1].

21

1808, martie . . . .

Iane (Enachi) Trandafilov prezintă un atestat că a intrat căpitan în corpul « elinogrecesc », la 5 martie 1807, şi a luat parte la lupta împotriva duşmanului, la 23 iunie 1807, lîngă Calafat. Purtare bună.

Se dovedeşte că certificatul este fals [2].

22

1808, aprilie 30.

Ostaşi foşti sub comanda maiorului Pangal, doritori să se ducă la Odesa.

Tablou de cei ce se află în slujba Corpului Elino-Grecesc de sub comanda maiorului Pangal, oameni din diferite categorii sociale, care, neavînd rude şi întreţinere, doresc să se ducă la Odesa, la ducele de Richelieu, spre a fi aşezaţi (colonizaţi) acolo unde li se va arăta.

30 aprilie 1808.

1. Ivan Dimitriev Ianiuti, supus turc, din Rumelia. Paşaport nu are. În corp a slujit ca parucic. Pretenţii: lei 581.

2. Hristofor Sculi, supus rus. După manifest, s-a înrolat în corp şi a slujit ca parucic. Pretenţii: lei 167.

3. Dimitrie fon Franc, supus chesaro-crăiesc, din Bistriţa. Paşaport nu are. În corp a slujit ca praporcic. Pretenţii: lei 108.

4. Lascarachi Chiriac, moldovean din Galaţi. Paşaport nu are. În corp a slujit ca praporcic. Pretenţii: lei 233,20 parale.

5. Antonie Gheorghie, grec din Corfu. Paşaport nu are. În corp a slujit ca parucic. Pretenţii: lei 370.

6. Constantin Cavaralopul, din Rumelia. Paşaport nu are. În corp a slujit ca parucic. Pretenţii: lei 211.

7. Grigorie Hodorope <= Hodoroabă>, moldovean, din tîrgul Botoşani. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenţii: lei 102.

8. Todor Maer, supus turc, din Rumelia. Paşaport nu are. În corp a slujit ca unterofiţer. Pretenţii: lei 124.

9. Anastasie Lascar, supus turc, din Rumelia. Paşaport nu are. În corp a slujit ca praporcic. Pretenţii: lei 274.

10. Vasilie Tarasov, supus rus. Paşaport nu are. În corp a slujit ca parucic. Pretenţii: lei 351,20 parale.

11. Ivan Cliucica, supus rus, din Kameneţ-Podolsc. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenţii: lei 92.

---

[1] Arh. St. Buc., *Adm. vechi*, dos. 2099/1808, f. 15; loc. cit., *ms.* 1531, f. 1–27 (fost dos. 125; în l. rusă). La 22 mai 1808, Divanul Ţării Romîneşti arătase lui Cuşnicov că numitul Capşa, cerînd aceşti bani « mutlac », prin « Consulatu Franţozescu » şi divanul neavînd bani, i-a fixat un termen cînd a putut plăti (loc. cit., f. 17).

[2] Arh. St. Buc., *ms.* 1531, f. 1–7 (fost dos. 471; în l. rusă).

Exprimăm mulţumirile noastre lui D. P. Bogdan, care a binevoit să traducă toate textele în limba rusă date în aceste anexe.

12. Pavlo, moldovean, din tîrgul Huși. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenții: lei 81.

13. Anton Pereslaviț, supus rus. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenții: lei 71.

14. Ivan Bașniac, supus turc. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenții: nu are.

15. Dimitrie Botezat, ovrei creștinat, supus turc. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenții: nu are.

Cei de mai sus pretind, în total, de la principele Ipsilanti, lei 2 766 [1].

23

1808, aprilie 30.

Ostași foști sub comanda maiorului Pangal, doritori să se întoarcă în Rusia.

Tablou de cei aflați în slujba Corpului Elino-Grecesc, de sub comanda maiorului Pangal, oameni din diferite categorii sociale și care acum doresc să se întoarcă în Rusia, cu însemnare de unde sînt originari, precum și pretențiile lor bănești.

Aprilie 30, 1808.

Maiori

1. Anagnosti Sculi, supus rus, din Cherson. Are podorojnă <foaie de drum> de la ducele de Richelieu, dar a lăsat-o la Focșani. Vrea să se întoarcă la Cherson. Pretenții: lei 15 136,20 parale. Mai tîrziu, Sculi arată că a adunat pentru slujbă 500 oameni, cere confirmarea în grad și restituirea a lei 20 701, dați de el soldaților și ofițerilor ce-i avea sub comanda sa, în contul lefilor lor. La 6 septembrie 1808, Bagration trimite cererea aceasta lui S. Cușnicov; cererea lui Sculi se respinge, iar el este îndreptat pentru satisfacerea pretențiilor bănești la fostul domn C. Ipsilante (Arh. St. *ms.* 1532, f. 105—120).

2. Ivan Rota, fost aspirant în flota rusească. În corp a slujit cu gradul de maior. Are podorojnă de la ducele de Richelieu, pe care a lăsat-o la Focșani. Este din orașul Nicolaev, unde are de gînd să se întoarcă. Pretenții: lei 12 000.

3. Carlos Servios, originar din Corfu. A slujit 23 de ani în Rusia, căpitan în flota Mării Negre. Trecînd în rezervă, s-a înrolat ca maior în corp. Intenționează să se întoarcă în Crimeea. Pretenții: lei 10 775.

4. Ivan Stomelo, supus rus. Fost în serviciul flotilei de sub comanda polcovnicului Lambro Cațoni. Trecînd în retragere, a locuit în diferite orașe din Rusia. După manifest a venit la Iași și s-a înrolat ca maior în corp. Intenționează să se întoarcă în Rusia. Pretenții: lei 1 645. I se dă, la 26 mai 1808, bilet pînă la Iași, iar la 14 iunie i se dă pașaport pentru Kiev (*ibidem*, f. 86), iar din Iași i se dă pașaport la 14 iunie (f. 87).

Căpitani

5. Grigorie Comneno, a slujit ca podparucic în Regimentul de grenadiri din St. Petersburg. În corp a slujit cu gradul de căpitan. Are patentă. Intenționează să se întoarcă în orașul Elisaveta, de unde e originar. Pretenții: lei 526.

6. Dimitrie Catregarii, originar din Ianina. S-a înscris, ca supus rus, în Nejin, unde are de gînd să se întoarcă. Pașaportul l-a lăsat la Iași. În corp a fost căpitan. Pretenții: lei 1 501.

---

[1] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 37—41 (fost dos. 89; în l. rusă).

7. Gavril Chisici, originar din Serbia. A slujit în Rusia ca parucic. În corp, căpitan. Are două patente ruseşti şi un ucaz. Intenţionează să se ducă la Odesa. Pretenţii: lei 1 005.

8. Ioan Xenos, din Marea Egee, din insula Tenedo. A fost 12 ani în serviciul flotei ruseşti. Trecut în rezervă ca aspirant, a trăit 12 ani în Rusia. După venirea lui la Bucureşti, pentru a-şi încasa datoriile, a fost prădat de turci; în acest fel, paşaportul şi atestatul i-au fost luate. În corp a slujit cu grad de căpitan. Intenţionează să se întoarcă la Nicolaev, unde are casă. Pretenţii: lei 420.

9. Nicola Vrano, supus turc, din insula Zeo, de 17 ani a venit în Rusia. A slujit în batalionul grecesc, cu grad de căpitan. Are casă şi soţie la Odesa, unde doreşte să se întoarcă. Tot acolo şi-a lăsat paşaportul şi atestatele. Trecut în rezervă, a intrat cu acelaşi grad în corp. Pretenţii: lei 720.

10. Mihail Micropol, supus rus, din gubernia Cherson. A slujit, cu grad de căpitan, în oastea neregulată, în trecutul război ruso-turc. Are paşaport rusesc. În corp a slujit cu grad de căpitan. Intenţionează să se întoarcă în Rusia. Pretenţii: lei 420.

11. Sava Afineos, supus rus, neguţător din Bahci-Sarai [1], unde vrea să se întoarcă. După manifest, a venit la Iaşi şi s-a înrolat în corp, cu grad de căpitan. Are paşaport de la consulul italian. Pretenţii: lei 440,20 parale.

12. Mihail Vinogradschi. După trecerea în rezervă din Regimentul de grenadiri siberian, unde a fost parucic, a slujit în Rusia, în diferite locuri. Are, de la regiment, paşaport şi două atestate. După manifest, a venit din Odesa la Iaşi şi s-a înrolat în corp cu grad de căpitan. Intenţionează să se întoarcă în oraşul Zolotonoş. Pretenţii: lei 400 [2].

Parucici

13. Feodor Vrotovschi, fost podparucic în slujba austriacă. Are paşaport austriac. În corp a slujit ca parucic. Intenţionează să se ducă la Dubăsari, la rude. Pretenţii: lei 247.

14. Dimitrie Hagi, grec din Stambul, a trăit 40 de ani înRusia, aproape de Oceacov, unde are şi pămînt. Era neguţător. A venit cu maiorul Pangal, de la Odesa. În corp a slujit ca parucic. Intenţionează să plece la Odesa, unde şi-a lăsat şi paşaportul. Pretenţii: lei 220.

15. Liber Nicolaiev, supus rus, neguţător în Grigoriopol. Are paşaport de la ducele de Richelieu. A venit de doi ani în Iaşi şi s-a înrolat în corp ca parucic. Doreşte să se întoarcă în Rusia. Pretenţii: lei 186,20 parale.

16. Petro din Filiponii, supus turc. A venit de doi ani la Iaşi. După manifest s-a înrolat în corp. Doreşte să se întoarcă în Rusia, cu maiorul Servios. Pretenţii: lei 448.

17. Trofim Distrianov, supus rus, din gubernia Cherson, jud. Oliviopol. Nobil, a slujit 13 ani în Regimentul de husari din Oliviopol. A fost trecut temporar în rezervă, ca parucic, grad cu care a slujit în corp. Intenţionează să plece în Rusia. Pretenţii: lei 280. I se dă, la 8 august 1808, bilet pînă la Iaşi, iar în septembrie primeşte paşaport.

[1] În Crimeea.

[2] Între căpitani nu găsim şi pe un căpitan Iordache, care este amintit în alte acte şi care semnează greceşte (Arh. St. Buc., *Adm. vechi*, dos. 2091b/1807, f. 471).

Podparucici

18. Gheorghe Polito, grec din Stambul, fost în slujba rusească, în Regimentul de cavalerie uşoară din Kiev, şi trecut temporar în rezervă, ca vagmistru. Are paşaport. În corp a slujit ca podparucic. A venit din Odesa cu maiorul Pangal. Doreşte să se întoarcă în Rusia. Pretenţii: lei 124.

19. Dionisie Macevschi [1], supus rus, a slujit în corp ca podparucic. Pentru serviciul său de mai înainte în Rusia are atestate. Doreşte să se întoarcă la Oliviopol. Pretenţii: lei 133.

Praporcic

20. Petru Danţov, supus rus, din gubernia Cherson, oraşul Elisaveta. A slujit ca ureadnic în regimentul de cazaci « Noul Don », al polcovnicului Denisov; după desfiinţarea regimentului a locuit în Rusia, în diferite localităţi. După manifest, a venit la Iaşi şi s-a înrolat în corp, ca praporcic. A pierdut, la Buzău, paşaportul şi atestatul. Intenţionează să plece în Rusia, la orăşelul căzăcesc de pe Bug, Socoli. Pretenţii: lei 215. I se dă, la 20 mai 1808, bilet pînă la Iaşi, iar la 17 iunie 1808, paşaport pentru Socol, gubernia Chersonului (Arh. St., *ms.* 1532, f. 91, 93).

Secretar

21. Iacov Borzeneţ, supus rus, originar din Ucraina, gubernia Cernigov, oraşul Koropa. A fost în serviciul statului rusesc, în postul de secretar gubernial. Pus în retragere, a venit, după manifest, la Iaşi, cu podorojna ducelui de Richelieu şi s-a înrolat în corp, ca secretar. Intenţionează să se întoarcă în Rusia şi să se stabilească în serviciul statului. Pretenţii: lei 1 200.

Unterofiţeri

22. Grigorie Manoli, originar din Candia. Venit de 23 de ani în Rusia, a slujit la Lambro Caţoni, ca unterofiţer şi are, de la acesta, paşaport. În corp, a slujit în acelaşi grad. Intenţionează să se întoarcă la Odesa. Pretenţii: lei. 360.

23. Ioanes Nicolau, din Stambul. A venit de trei ani la Odesa şi de acolo a venit în Moldova, cu maiorul Pangal. S-a înrolat în corp ca unterofiţer. Paşaport nu are. Intenţionează să se întoarcă la Odesa, unde are prăvălie. Pretenţii: lei 121.

24. Anastasie Larisiano, din Rumelia. A locuit 12 ani în Crimeea, la Simferopol. A venit la Odesa şi, plecînd de acolo cu maiorul Pangal, s-a înrolat în corp ca unterofiţer. Paşaportul şi lucrurile i s-au furat la Craiova. Intenţionează să se întoarcă la Odesa. Pretenţii: lei 115,20 parale.

25. Feodor Larionov, supus rus, a fost 25 de ani vagmistru (plotonier) în Regimentul de husari « Cernovengherschi », şi a fost pus temporar în retragere. Deoarece i-a ars casa, a locuit la Dubăsari şi intenţionează să se întoarcă acolo, unde îşi are casa şi copiii. În corp s-a înrolat ca unterofiţer, deşi el se intitulează praporcic. Pretenţii: lei 140. I se dă, la 26 mai 1808, bilet pînă la Iaşi, iar la 17 iunie pentru Dubăsari (idem, *ms.* 1532, f. 92, 94).

Cei de mai sus pretind în total, de la principele Ipsilante, lei 48 779 [2].

---

[1] În text: Denis Macevscoi.

[2] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 10—18 (în l. rusă).

26. Anton Gheorghie, grec, fost şef de echipaj în serviciul flotei ruseşti, doreşte să se întoarcă la Nicolaev.

27. Hristofor Sculi, din nobili greci, fost timerman în serviciul flotei Mării Negre.

28. Dimitrie fon Franc, fost locotenent în slujba austriacă. Intenţionează să treacă la Odesa, prin Iaşi.

29. Vasilie Tarasov, fost şef de echipaj în serviciul flotilei cu rame a Mării Negre. Se întoarce la Cherson.

30. Taras Ivahnencov, fost secretar gubernial în slujba rusească, la Doboşari, unde intenţionează să se întoarcă.

31. Ivan Rebuhin, a slujit ca sotnic în oastea rusească de la Don. Se întoarce în Rusia.

32. Mihail Iaşmaniţchi, parucic în rezervă din slujba rusească. Se întoarce la Cursc.

33. Dănilă Dordiaşencov, cornet [1] în rezervă din slujba rusească, originar din gubernia Chersonului. Se întoarce la Oliviopol [2].

24

1808, mai 12.

Ostaşi foşti sub comanda maiorului Pangal, doritori să slujească în armata generalului Isaiev, împotriva turcilor.

Tablou de cei ce au slujit în fostul Corp Elino-Grecesc de sub comanda maiorului Pangal şi voiesc să slujească acum la sîrbi, precum şi pretenţiile lor băneşti.

Mai 12, anul 1808.

Căpitani

1. Constantin Scarachiţu. Locuieşte în Moldova de 20 de ani. E originar din Ianina. Paşaport nu are. S-a înrolat în corp cu gradul de căpitan. Doreşte să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenţii: lei 600.

2. Semen Cresteşi. Originar din Rumelia. Parucic pus în retragere din serviciul rusesc. La intrarea oştirilor ruseşti în Moldova s-a înrolat în corp, cu grad de căpitan, prin voia comandantului suprem al armiei, răposatul general Mihelson. Pentru gradul de parucic are decret de la Colegiul militar. Are ucaz şi atestat pentru funcţia de « forştmaister » (inspector silvic), dar sub semnătura consilierului intim al « Pragurilor de la Nipru », director fon Bena. Intenţionează să slujească la sîrbi. Pretenţii: lei 366 [3].

3. Dimitrie Nicolau, supus turc, grec din Marea Egee, a venit de şase ani în Ţara Romînească.

4. Costa Dimitriu, supus turc, a venit de 14 ani aici.

---

[1] Ofiţer inferior de cavalerie.

[2] Nr. 26—33 sînt adause după alt tablou cu data de 18 mai (loc. cit., f. 60—63). În acest din urmă tablou figurează şi nr. 1, 2, 4, 5, 7, 8, 12, 18, 19, 20, 21, 25, din tabloul de la 30 aprilie; iar celelalte numere care rămîn figurează numai în tabloul din 30 aprilie. Toate aceste texte sînt în l. rusă.

[3] În alt tablou, din acelaşi dosar, întocmit la 28 mai 1808, Semen Cresteşi e arătat că a slujit şi la cazacii valahi şi că vrea să se întoarcă în gubernia Chersonului.

5. Dimitrie Atanasie [1], a slujit în comanda arnăuţilor, în acelaşi grad, în trecutul război cu turcii. Are atestate şi podorojne de la ducele de Richelieu.

6. Luca Milo, a slujit în corp cu grad de căpitan. Acum se află sub comanda generalului-maior Isaiev, la primul esaul. Pretenţii: lei 819.

Parucici

7. Constantin Gheorghie, supus turc, sîrb din Belgrad, unde vrea să se întoarcă. În corp a slujit ca parucic. Paşaport nu are. Pretenţii: lei 179,10 parale.

8. Ivan Vasilievici, originar din gubernia Kameneţ-Podolsc. A fost în slujba Poloniei, ca unterofiţer. Paşaport nu are.

Podparucici

9. Vasilie Ropota [2], supus chesaro-crăiesc din Bucovina. Are paşaport chesaro-crăiesc. În corp s-a înrolat ca podparucic. Intenţionează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenţii: lei 350.

10. Apostolie Mesavrinos, neguţător din Rumelia. După sosirea de la Odesa, fără paşaport, s-a înrolat în corp ca podparucic. Intenţionează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenţii: 431.

11. Adam Nicachi, fost ofiţer în serviciul flotei ruseşti. Pus în retragere, are paşaport, lăsat în Rusia.

12. Toma, supus turc, din Smirna, venit de 6 ani la Iaşi; după manifest s-a înrolat în corp.

Praporcici

13. Sava Stefanovici, sîrb din Belgrad. A fost neguţător la Odesa, de unde a venit la Iaşi. Paşaport nu are. În corp s-a înrolat ca praporcic. Pretenţii: lei 169.

14. Tonos [3] Caragos, sîrb, supus turc, din Şiştov. A slujit şi în trecutul război ruso-turc. A fost rănit lîngă Ismail, la piciorul drept. Pentru slujba din trecut are două atestate ruseşti. Locuieşte aici de 25 de ani. În corp s-a înrolat ca praporcic. Intenţionează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenţii: lei 237,27 parale.

15. Enachie Steriu, supus turc, din Salonic. Aici a venit de $3 \frac{1}{2}$ ani.

16. Nicola Gheorghie, moldovean din Iaşi. Paşaport nu are. În corp a slujit cu atribuţia de croitor-praporcic. Intenţionează să slujească la sîrbi. Pretenţii: lei 142.

Unterofiţeri

17. Stoian Saitaris, supus turc, din Rumelia. La Bucureşti a venit de 4 ani. Paşaport nu are. A slujit ca măscărici al principelui Ipsilante. În corp s-a înrolat ca unterofiţer. Intenţionează să facă servici la sîrbi. Pretenţii: lei 61.

18. Petro Sulio, sîrb. A slujit în Rusia şi a trăit 6 ani la Odesa. A fost neguţător şi are pe tatăl său acolo. Paşaport are. După venirea de la Odesa, s-a înrolat în corp, ca unterofiţer. Intenţionează să facă servici la sîrbi. Pretenţii: lei 128,20 parale.

19. Stavri Atanasie, din Mesemvria (Rumelia). E aproape un an de cînd a venit aici.

[1] Este oare acesta acel Atanase bulucbaşa din «comanda» lui Pangal, al cărui sigiliu inelar se găsea aplicat pe o hîrtie de la Arh. St. Buc. (*Adm. vechi*, dos. 2091^b/1807, f. 107^v)?

[2] Ortografiat, în alt tablou: Dropota.

[3] Ortografiat, în alt tablou: Tonus.

20. Stavrii Antonii, din Mesemvria (Rumelia). După venirea de acolo, a trăit la Galaţi, un an. În corp s-a înrolat ca unterofiţer. Doreşte să slujească la sîrbi. Pretenţii: lei 130.

21. Ilie Adam, din Rumelia. Venit la Iași de 4 ani, din Stambul. Paşaport nu are. În corp s-a înrolat ca unterofiţer. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: lei 141.

22. Carai Iovan, supus turc, sîrb din oraşul Neboli. A venit de 3 ani aici. Pretenţii: lei 130.

23. Stona Vișan, sîrb, supus turc, din Rusciuc. A locuit în Moldova, la Botoșani, la fratele său.

Doctor

24. Constantin [1]. A venit de 14 ani din Veneţia în Moldova şi a locuit la Iaşi. La Bucureşti a stat 9 luni. Paşaport nu are, însă e înscris în registrele consulului rusesc. S-a înrolat în corp ca doctor. Intenţionează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev, după ce va fi primit banii. Pretenţii: lei 2 622,10 parale [2].

Soldaţi

25. Gheorghe Maera, din Rumelia. A venit de 1 1/2 an de la Stambul, la Odesa. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: lei 121.

26. Hristo Dragomir, originar din Zimnicea (Ţara Romînească). A trăit la Bucureşti 4 ani. În corp a slujit ca soldat. Pretenţii: lei 78,20 parale.

27. Dimitrie Vasile, din tîrgul Mehedinţi [3]. A locuit 6 ani în București. Pașaport nu are. În corp s-a înrolat ca soldat. Dorește să servească la sîrbi. Pretenţii: lei 117,20 parale.

18. Constantin Mihali, sîrb de la Vidin, supus turc. A venit de 10 ani aici și a locuit in diferite locuri din Ţara Romînească. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Dorește să servească la sîrbi. Pretenţii: lei 73,20 parale.

29. Ioanis Fotie, supus turc din Varna. E la București de 20 de ani. Pașaport nu are. În corp s-a înrolat ca soldat. Dorește să servească la sîrbi. Pretenţii: lei 123,20 parale.

30. Iane Romelioti, grec din Rumelia, supus turc. E la Bucureşti de 2 ani. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: lei 184.

31. Petru, supus turc, din Vidin. De 20 de ani locuiește în Moldova și Ţara Romînească. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenţii: lei 124,10 parale.

32. Pero, originar din Tecuci (Moldova). Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Intenţionează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenţii: lei 55.

33. Atanasie, neguţător din Adrianopol, supus turc. A venit de 4 ani la Iași. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenţii: lei 88.

---

[1] Este doctorul Constantin Lambrino, orînduit la Craiova pentru căutarea ostașilor generalului « Isaiov » și ai maiorului Pangal, precum și a cazacilor pămînteni. O cerere a lui, de la 1 iunie 1808, pentru achitarea banilor arătaţi aici, la C. G. Bulat, *art. cit.*, p. 4.

[2] La 3 iulie 1807 întîlnim ca doctor al « spitalului de la cazaci » pe Ioan Mihelluf (Arh. St. Buc., *Adm. vechi*, dos. 2091^{b}/1807, f. 65).

[3] Desigur: Cerneţi, atunci capitala judeţului Mehedinţi.

34. Ioniță Petco, supus turc, din Rumelia. A venit de 8 ani la București și a slujit pe la boieri. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 18,30 parale.

35. Dimitrio Abagi, supus turc, din Silistra. A venit de 3 ani în București și a slujit pe la negutători. În corp s-a înrolat ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 104,20 parale.

36. Nicola, supus turc, din Vidin. A venit la Galați de 2 ani. În corp s-a înrolat ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 83.

37. Stoian Ioan, supus turc, din Negotin. A venit de 2 ani la București. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 82,10 parale.

38. Stan Ioan, supus turc, din tîrgul Ocraina. A venit de 3 ani în Țara Romînească. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 88,10 parale.

39. Cara Nicola Samucoulu, supus turc, din orașul Samocov [1]. A venit de 2 ani la București. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 43.

40. Pan, supus turc, din orașul Sofia. A venit de 2 ani în Țara Romînească. În corp s-a înrolat ca soldat. Dorește să se întoarcă în Serbia. Pretenții: lei 98,70 parale.

41. Radu Potroc, originar din Focșani (Moldova). Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 95.

42. Constantin Seitari, supus turc, sîrb, originar din Sofia, a trăit la Galați. Sosit cu 1 an în urmă, s-a înrolat în corp ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 72.

43. Dimitrie, sîrb, din Tîrnova. A venit de 3 ani la București. N-are pașaport. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 107.

44. Ioan Ioncio [2], sîrb, supus turc. A venit la București de $1\,^1/_2$ an. Pașaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Intenționează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenții: lei 64,20 parale.

45. Ioan Buliubașa, supus turc, din Negotin. La București a venit de 2 ani. În corp s-a înrolat ca soldat. Dorește să servească la sîrbi. Pretenții: lei 80,20 parale.

46. Constantin Saranti, supus turc, din tîrgul Saranda-Eclesias [3]. A venit de 2 ani aici.

47. Gheorghie Mihail, sîrb, supus turc, din Rumelia. A venit aici de doi ani.

48. Slave Ioane, supus turc, sîrb din orașul Arnăutchioi. Aici a venit de 2 ani.

49. Petru, sîrb, supus turc, din orașul Samocov. A venit aici de 4 ani.

50. Petro Pavlo, supus turc, sîrb, din Negotin. Aici a venit de 4 ani.

51. Pavlos Atanasie, supus turc, din orașul Rodosto [4]. E venit aici de 1 an.

---

[1] Turcește: Samaco, oraș în Bulgaria.
[2] Ortografiat, în alt tablou: Ionșu.
[3] Kîrk-kilise, sau Chirchilise.
[4] Pe țărmul european al Mării de Marmara.

52. Costa Dimitrie, grec, din Ianina, supus turc. Venit aici de 14 ani.
53. Ilie Lupa, grec, din Rumelia. Venit aici de 1 $^{1}/_{2}$ an.
54. Alexei Grigorie, grec, din Stambul, supus turc. Locuieşte aici de 9 ani.
55. Petru, supus turc, din Tîrnova. Venit aici de 4 ani.
56. Nicola Nicolau, supus turc, din Tîrnova. Venit aici de 2 ani.
57. Margarachie, supus turc, din oraşul Larisa. Venit de 2 ani în Ţara Romînească.
58. Dobre Basmangi, din oraşul Filibe [1], supus turc. Venit de 2 ani în Ţara Romînească.
59. Gheorghie Samson, din oraşul Filibe, supus turc. Venit de 2 ani în Ţara Romînească.
60. Jilesco, sîrb din Şumla, supus turc. Venit de 2 ani în Ţara Romînească.
61. Gheorghie, supus turc, venit de 4 ani de peste graniţă în Ţara Romînească.
62. Petru Başneac, din Niş, supus turc. Venit de 3 ani în Ţara Romînească. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: nu are.
63. Filip, sîrb, din Niş, supus turc. Venit de 2 ani în Ţara Romînească. Paşaport nu are,. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: nu are.
64. Constantin, sîrb din Rusciuc, supus turc. Venit în Bucureşti de 1 an. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Pretenţii: nu are.
65. Minco, sîrb, din Şiştov, supus turc. Venit în Ţara Romînească de 3 ani. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: nu are.
66. Nicola, din Vidin, supus turc. Venit de 8 ani în Ţara Romînească. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: nu are.
67. Ioan Vasile, moldovean, din Galaţi. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: nu are.
68. Gheorghie Zaharia, moldovean, din Bîrlad. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să servească la sîrbi. Pretenţii: nu are.
69. Petro Ilie, din Muntenegru, supus turc. Venit de 3 $^{1}/_{2}$ ani în Ţara Romînească.
70. Nicola, originar din Tg. Jiu. A trăit 3 ani la Bucureşti, slujind la boieri. În corp a slujit ca soldat. Intenţionează să slujească sub comanda generalului-maior Isaiev. Pretenţii: lei 119,20 parale.
71. Ivan Pavlo [2], sîrb, supus turc, din Vidin. Venit de 6 ani în Ţara Romînească. Paşaport nu are. În corp a slujit ca soldat. Doreşte să slujească la sîrbi. Pretenţii: nu are [3].

---

[1] Numele turcesc al oraşului Plovdiv (Filipopoli — Bulgaria).
[2] Ortografiat, în alt tablou: Pavle.
[3] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 28—36 şi 19—27 (în l. rusă). Tabloul de mai sus este întocmit de noi, din contopirea a două tablouri, cel dintîi purtînd data: 30 aprilie 1808, iar cel de-al doilea: 12 mai 1808. Numele se regăsesc în amîndouă tablourile, afară de nr. 6, 16, 20, 70, care figurează numai în primul tablou, din 30 aprilie 1808; şi nr. 3, 4, 5, 8, 11, 12, 15, 19, 22, 23, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 69, care figurează numai în tabloul al doilea, din 12 mai 1808. Informaţiile din cele două tablouri se întregesc unele cu altele. La întocmirea celui de-al doilea tablou (12 mai 1808), celor ce figurează într-însul li se socotesc banii de drum pînă la Belgrad: la ofiţeri cîte 20 parale pe zi, la gradele inferioare şi soldaţi cîte 10 parale, iar misia aceasta li se calculează pentru 30 de zile.

25

1808, mai 13,

Ostaşi foşti sub comanda maiorului Pangal, doritori să plece în Moldova şi Ţara Romînească.

Tablou de cei ce au slujit în Corpul Elino-Grecesc şi acum doresc să plece din Bucureşti în Moldova şi Ţara Romînească, la casele lor sau la rude, sau chiar neavînd acestea. 1808.

Căpitani

1. Vasile Caravia [1], originar din Chefalonia Mică. A slujit mai înainte în flotă, la Lambro Caţoni. Vrea să plece la Tîrgovişte.
2. Constantin Scarachiţu, originar din Ianina.
3. Semen Cresteşi, originar din Rumelia.
4. Dimitrie Nicolau, grec din Marea Egee, supus turc.

Parucici

5. Anastasie Vlasto, din Candia. Vrea să plece la Iaşi.
6. Teodor Popov, neguţător din Stambul. Vrea să plece la Iaşi.
7. Leonachi Carpov, din Iaşi. Vrea să plece la Iaşi.

Praporcici

8. Dimitrie fon Franc, supus chesaro-crăiesc. Vrea să plece la Iaşi.
9. Lascar Chiriac, din Galaţi, la Galaţi.
10. Hristo Dimitriu, din Rumelia, la Iaşi.
11. Stomachi Chiriac, neguţător din Iaşi, la Iaşi.
12. Sava Hagi Milco, supus turc, din Tîrnova, la Iaşi.

Unterofiţeri

13. Teodor Maer, din Rumelia, la Iaşi.
14. Anastasie Placa, din Botoşani, la Botoşani.
15. Stan, din Craiova, la Iaşi.
16. Stoian Saitaris, din Rumelia, supus turc.

Soldaţi

17. Ioniţă Ralian, din Iaşi, la Iaşi.
18. Constantin Petrovici, din Bucureşti, la Focşani.

[1] În text: Corovia (formă ortografică rusească). Este acelaşi Vasile Caravia care apare şi în Eterie, la 1821.

19. Iacov, din Botoșani, la Botoșani.
20. Manoil Banoti, din Botoșani, la Botoșani.
21. Gheorghie Constantin, din Galați, la Galați.
22. Grigorie Hodoropa [1], din Botoșani, la Botoșani.
23. Gheorghie Grecu, din Rumelia, la Iași.
24. Pavlo Ungurianu, din Huși, la Huși.
25. Ioan Reșovschi, din Botoșani, la Botoșani.
26. Alexandru Stefanovici, din Iași, la Iași.
27. Dimitrie Ilie, supus turc, la Ploești.
28. Gheorghie Maera, din Rumelia [2].

26

1808, mai 13.

Serghie Cușnicov cere Divanului Țării Romînești să plătească taleri 589, cheltuieli de drum la 64 oameni ce au slujit în «comanda» maiorului Pangal [3].

27

1808, mai 13.

Divanul Țării Romînești către Serghie Cușnicov, în pricina ostașilor ce au slujit sub comanda maiorului Pangal.

16 mai 1808.

Către exelenția sa domnul sfetnic dă taină, senatoru și prezidentul Divanului Moldovii și Valahii, cavaler de multe feluri de ordene, Serghiie Cușnicof,

De la Divanul Prințipatului Valahii.

Am priimit nota exelenții tale, de la 13 maiu, pentru oameni ce au slujit în comanda lui Pangal și arătăm exelenții tale că s-au orănduit dumnealui Vel Vistier, ca să facă urmarea cea cuviincioasă și să arate divanului.

1808, Maiu 13.

Dositei al Ungrovlahiei

Constantin Ghika [4]
Radu Golescu
Constantin Bălăceanu
Vel Logofăt [5]

Nous avons reçu la note de votre excellence, en date de 13 mai, relativement aux personnes qui ont servi sous le commandement de mr. Pangal; et nous avons l'honneur de répondre à votre excellence qu'on a chargé mr. le Grand Vister de faire ce qui est convenable, en avertissant le divan.

Le 13 mai '808,
Boukarest.

---

[1] Desigur: Hodoroabă.
[2] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 45—47 (în l. rusă); datele sînt adunate din două tablouri, care trebuie datate: 13 mai 1808, după cum rezultă de la f. 48—49.
[3] Arh. St. Buc., *Adm. vechi,* dos. 2099/1808, f. 43.
[4] Semnătură cu litere latine.
[5] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 57.

28

1808, mai 15.

Foşti ofiţeri de sub comanda maiorului Pangal cer lui S. Cuşnicov să li se plătească leafa pe patru luni.

15 мая 1808.

Его Высокопревосходительству Господину Тайному Совѣтнику, Сенатору, Предсѣдательствующему въ диванахъ Княжествъ Молдавій и Валахій и разныхъ орденовъ Кавалеру, Сергѣю Сергѣевичу Кушникову,

Бывшаго Елліно-Греческаго Корпуса Оберъ-Афицеровъ,

Прошение.

1е

По обнародованному Его Императорскаго Величества высочайшему манифесту послѣдовавшему въ грозящее времъ; коимъ — призваны были всѣ вѣрноподанныя россійской Имперій, для защиты оной отъ иновѣрцевъ; — мы именованныя неумѣдлѣвъ вступили на службу въ Елліно-греческій корпусъ прошлаго 1807го года въ разныхъ мѣсяцахъ, гдѣ продолжая оную, находились въ походахъ и въ неоднократныхъ сраженіяхъ въ разныхъ мѣстахъ против непріятеля, какъ то могутъ свидѣтельствовать и имѣющіеся при командѣ отъ разныхъ лицъ документы.

2е

По повелѣніе Его Сіятельства Г-на фельдмаршала князя Прозоровскаго, показанной корпусъ сего года февраля 21го числа расформированъ безъ всякаго за продолженную нами службу удовлетворенія съ обьявленіемъ при томъ, что мы таковое довольствіе получать должны отъ букарестскаго унгровлахическаго дивана, куда намъ и явится велѣно; и когда мы предложили оному дивану о удовольство

<traducere:>

15 mai 1808.

Excelenţei sale domnului consilier intim, cavaler a diferite ordine, senator Serghie Serghievici Cuşnicov, preşedinte al divanurilor Principatelor Moldovei şi Ţării Romîneşti,

15 mai 1808.

Jalba foştilor oberofiţeri ai fostului Corp Elino-Grecesc

I. După aducerea la cunoştinţa generală a prea înaltului manifest al majestăţii sale imperiale, făcut într-o vreme ameninţătoare, prin care au fost chemaţi toţi supuşii Împărăţiei Ruseşti, pentru apărarea acesteia de necredincioşi, noi cei numiţi, nezăbovind, am intrat în slujba Corpului Elino-Grecesc, în cursul a diferite luni ale anului trecut 1807, unde rămînînd în slujbă, am luat parte la marşuri şi lupte continui împotriva duşmanului, în diferite locuri, cum despre aceasta pot să adeverească documentele emanate de la diferitele persoane care se aflau, atunci, comandanţi.

II. După porunca luminăţiei sale domnului feldmareşal cneaz Prozorovschi, acest corp de mai sus, în anul curent, februarie 21, a fost desfiinţat, fără nici o răsplătire materială pentru cei ce au slujit fără întrerupere în acest corp, încunoştiinţîndu-ne însă că o astfel de răsplătire trebuie să primim de la Divanul Ţării Romîneşti,

ваній насъ, то-оной первоначально объявилъ намъ потерпѣть десять дней будтобы до ращета съ начальникомъ нашимъ господиномъ маіоромъ Пангаломъ, что нами было и выполнено. Но однако и по истеченій того времени не только о удовольствованій насъ жалованьемъ отказалъ но даже и отпускъ, чинимой на каждаго афицера въ сутки по одному хлѣбу вовся запретилъ удаляя уже сего Елиногреческаго корпуса чиновниковъ и служителей, какъ будто ничего незначущихъ и безполезныхъ, предавъ всѣ заслуги забвенію.

3е

Мы видя явное угнѣтеніе букарестскаго дивана утруждали ево словесно и писменно прозьбами, но оной не уваживъ никакихъ правильныхъ къ тому нашихъ доказательствъ, велѣлъ вѣдатся за продолженную нами службу съ его свѣтлость княземъ Ипсилантіемъ, единственно къ изнуренію и отягощенію къ крайней нашей обидѣ и разореніе.

4е

Уразумѣвъ довально Букарестскаго унгровлахическаго дивана неправосудіе, утруждали мы писменно подносимою прозьбою его высокопревосходительства господина лейтенанта и кавалера Милорадовича о дачѣ вспомоществованіе въ скорѣйшемъ удовлетвореній насъ слѣдуемыя за службу нашу жалованьемъ, и о томъ предписать показанному букарестскому дивану, но господинъ Генералъ лейтенантъ Милорадовичь объявилъ, что его сіятельство господинъ генералъ фельдмаршалъ князь Прозоровскій, равномѣрно онъ, и всѣ чиновники россійской службы всѣмъ дѣлѣ есть посторонніе, по прошествіи жъ малаго времени учредилъ въ городѣ Букарестахъ комитетъ для того единственно, чтобы узнать каждаго чиновника и служителя претензію, и кто гдѣ на службѣ останется или жительство имѣть будетъ,

din Bucureşti, unde ni s-a şi poruncit să ne înfăţişăm. Şi cînd am cerut acelui divan să ne răsplătească, acesta, la început ne-a spus că trebuie să aşteptăm 10 zile, chipurile pînă să se încheie socotelile cu comandantul nostru, domnul maior Pangal, lucru pe care l-am şi făcut. Însă şi după trecerea acestui timp nu numai c-a refuzat să ne răsplătească cu leafă, dar chiar şi raţia pentru fiecare ofiţer, cîte o pîine pe zi, cu totul a suprimat-o. A îndepărtat pe funcţionarii şi slujitorii acestui Corp Elino-Grecesc, fiind fără importanţă şi fără folos, dînd uitării toate serviciile îndeplinite.

III. Noi, văzînd prigonirea făţişă a Divanului din Bucureşti, l-am supărat mereu prin cereri verbale şi scrise. Însă divanul, neţinînd în seamă nici una din dreptele noastre dovezi, a hotărît, ca, pentru slujba noastră neîntreruptă, să ne adresăm la luminăţia sa principele Ipsilante, singurul care lua parte la greutăţile şi sarcinile şi la ultima noastră insultă şi nimicire.

IV. Înţelegînd bine nedreptatea Divanului Ţării Romîneşti din Bucureşti, am turburat, prin cereri făcute în scris, pe excelenţa sa domnul general-locotenent Miloradovici, pentru a ne sprijini la acordarea cît mai grabnică a ceea ce ni se cuvine pentru slujbă, şi în acest scop să dea poruncă arătatului divan din Bucureşti. Însă domnul general-locotenent Miloradovici a declarat că luminăţia sa domnul general-feldmareşal cneaz Prozorovschi, într-o egală măsură, el şi toţi funcţionarii din serviciul rusesc sînt favorabili întru totul acestei chestiuni.

După trecerea unui scurt timp, s-a alcătuit în oraşul Bucureşti un comitet, cu scopul să cerceteze pretenţiile fiecărui funcţionar şi slujbaş şi unde va rămîne fiecare

что комитетомъ и учинено. Но безъ воли вашего Сысокопревосходительства, и по се время никакова удовлетворенія намъ нездѣлано. Хотя же мы неоднократно просили бывшаго начальника своего господина маіора Пангало, о удовлетвореній насъ представить отъ себя куда слѣдуетъ, но и отъ него объявлепонамъ, что онъ имѣетъ повелѣніе никакихъ лицъ о семъ неутруждать и даже самаго государя императора, мы же будучи отъ упраздненія сего еллиногреческаго корпуса протекаящаго уже времени четыре мѣсяца, чрезъ неполученіе за все время служенія нашего жалованья и провіанта, принуждены продавать собственное свое имущество, какъ изъ нужнаго одѣянія такъ и лошадей вовся за безцѣнокъ, единственно на необходимое дпевное пропитаніе, чрезъ то и приведены до ужасной нищеты а иныя отъ глода кодверглись опухлости и разнымъ болѣзнямъ, не говоримъ уже о нижнихъ чинах, которыя питаются отъ доброхотнаго подаянія.

Ваше высокопревосходительство! подайте намъ невинно угнѣтеннымъ и разореннымъ руку помощи, о скорѣйшемъ удовлетвореній насъ заслуженнымъ жалованьемъ и сверхъ онаго за четыремѣсячное выдержаніе безъ провіанта и жалованья, по данной вашему высокопревосходительству власти отъ всеавгустѣйшаго монарха, повеляя букарестскому унгровлахическому Дивану всѣмъ принадлежащимъ насъ удовольствовать и о всемъ неоставить высокомилостивым благоразсмотреніемъ.

Маія дня — 1808го года.

Каптанъ Григори Комнено.
Капитанъ Михаило Виноградскій.
Капитанъ Иванъ Рябухинъ.
Капитанъ Ивахненковъ.

în slujbă, sau unde îşi va avea locuinţa, ceea ce a şi făcut comitetul. Însă, fără voia excelenţei voastre, şi după această vreme nici o răsplătire nu ni s-a făcut, cu toate că noi necontenit l-am rugat pe fostul nostru comandant, domnul maior Pangal, ca să intervie pentru răsplătirea noastră, acolo unde trebuie. Însă ni s-a declarat şi de către el că are ordin ca pe nici o persoană să nu turbure cu această chestiune, şi nici chiar pe însuşi măria sa împăratul.

Noi însă, de la desfiinţarea acestui Corp Elino-Grecesc — de la care au trecut deja patru luni, fiindcă nu am primit de loc, în timpul serviciului, leafa nostră şi hrana, am fost siliţi să ne vindem avutul propriu, ca şi parte din îmbrăcămintea necesară, precum şi caii, pe un preţ de nimic, numai pentru hrana trebuincioasă zilnic, din care pricină am ajuns într-o sărăcie groaznică. Iar unii, din cauza foamei, s-au buhăvit şi au căpătat tot felul de boale. Nu mai vorbim de gradele inferioare, care se hrănesc din mila publică.

Excelenţa voastră, daţi-ne, nouă celor asupriţi pe nedrept şi prăpădiţi, o mînă de ajutor, pentru grabnica noastră mulţumire cu leafa cuvenită şi, pe deasupra, ceea ce ni se cuvine pentru întreţinerea noastră pe patru luni, în care timp nu am primit nici hrană şi nici leafă, potrivit puterii ce vă este dată excelenţei voastre de la prea augustul monarh, poruncind Divanului Ţării Romîneşti să ne satisfacă cu tot ceea ce ni se cuvine, şi să nu ne părăsiţi întru totul, cu înalta milostivă îngrijire.

1808, mai — zile.

Căpitan Grigorie Comneno
Căpitan Mihail Vinogradschi
Căpitan Ivan Riabuhin
Căpitan Ivahnencov

Καπετάν Καλγγάρης.
Порутчик Гаврило Кисичь
Wrotoskyi porosnik m.p.
Капитанъ Христо Богданъ
Порутчик Д. Гордіяшенъ.
Παροῦτζικος Πετρὸς Παπαδόπουλος.
Παροῦτζικος Κοστάντις Καβελαρόπουλος.
Παροῦτζικος Γεώργι Μανούσο.
Παροῦτζικος Θεόδωρος Ποππόβъ.
Подпоручик Сава Степановъ.
Прапорщик Петръ Шуловъ
Прапортчик Стаматъ Кириаковъ
Подпорутчик Денисъ Ивановъ
Прапортикъ Феодоръ Ларивоновъ
Прапорщик Петръ Данцовъ
Дімітрись фон Франк m. p.
Παροῦτζικος 'Αδάμις Νικάκις
Praporcic Lascărache......[1]
Πραπάρσης Γάνης.
Πραπόρτζικ Γεόργι Μαφέο.
Потпоручик Юрий Полито[2]

Căpitan Caligari
Parucic Gavrilo Chisici
Wrotoschi porosnic m. p.
Căpitan Hristo Bogdan
Parucic D. Dordiaşencov
Parucic Petru Papadopulos
Parucic Constantin Cavelaropulos
Parucic Gheorghe Manus
Parucic Teodor Popov
Podparucic Sava Stepanov
Praporcic Petru Şulov[3]
Praporcic Stamati Chiriacov
Podparucic Dionisie Ivanov
Praporcic Feodor Larivonov
Praporcic Petru Danţov
Demetrius fon Frank m. p.
Parucic Adam Nicachi
Praporcic Lascărache
Praporcic Gane
Praporcic Gheorghe Matei
Podparucic Gheorghe Polito

[1] Semnătură chirilică.
[2] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 57; această cerere este înregistrată la 15 mai 1808.
[3] Acesta, neguţător în Odesa, primeşte bilet pînă la Iaşi, la 29 iulie 1808, iar la 1 septembrie i se dă paşaport pentru Odesa (Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 98—101).

29

1808, mai 19.

Serghie Kușnicov către Divanul Țării Romîneşti, spre a se plăti ajutor de drum, cîte taleri 53, la 21 « oficheali cari au slujit în comanda lui Pangal » și vor să plece în Rusia (în total 1 113 taleri) [1].

30

1808, mai 24.

Ivan Damca, croitor, supus austriac, arată că maiorul Pangal i-a rămas dator cu 387 lei, pentru echipamentul furnizat ostașilor săi și cere punerea sechestrului pe lucrurile rămase de la Pangal [2].

31

1808, mai 28.

Ostași foşti sub comanda maiorului Pangal, doritori să se întoarcă în Rusia.

Tablou de cei ce au slujit în Corpul Elino-Grecesc și acum doresc să se întoarca în Rusia.

28 mai 1808.

1. Parucic Cheresteşi, a slujit la Cazacii valahi, cu grad de căpitan. Dorește să plece în gubernia Cherson.
2. Ivan Dimitriev, neguțător din Nejin. În corp a slujit ca parucic. Întîi a vrut să rămîie, dar acum dorește să plece la Odesa.
3. Hristofor Bogdan [3], sîrb, fost în slujba rusească, cu grad de căpitan, la volintiri. Doreşte să plece la Odesa. I se dă bilet pînă la Iași, la 30 mai 1808, semnat de generalul Miloradovici, iar la 29 iunie i se dă pașaportul pentru Odesa.
4. Dimitrie Hagi, grec din Stambul, neguțător. În corp a slujit ca parucic. Dorește să plece la Odesa.
5. Gheorghie Papandopulo [4], grec, neguțător. În corp a slujit ca praporcic. Dorește să plece la Odesa.
6. Dimitrie Hristofor, din Crimeea, neguțător din Cherci Enicols [5]. În corp a slujit ca podparucic. Dorește să se întoarcă acasă.
7. Lascarachi Chiriac, neguțător din Galați, unde vrea să plece. Cere pașaport pentru călătorie.

[1] Arh. St. Buc., *Adm. vechi*, dos. 2095 1808, f. 149; vezi și *ms*. 1532, f. 64 67. Acești bani sînt pentru caii de poștă pînă la graniță și alte cheltuieli de drum; tabloul cuprinde pe: Grigore Comneno, Anegnosti Sculi, Ivan Stomelo, Ion Rota, Ioan Xenos, Gheorghe Polito, Anton Gheorghe, Hristofor Sculi, Taras Ivahnencov, Gavril Chisici, Dimitrie fon Frank, Teodor Larionov, Dionisie Macevscoi, Vasile Tarasov, Iacov Borzeneț, Anastasie Lascar, Mihail Vinogradschi, Ivan Rebuhin, Petru Danțov, Mihail Iașmanițchi și Dănilă Diordiașencov (loc. cit., *ms*. 1532, f. 60 63).
[2] Loc. cit., *ms*. 1532, f. 74 (în l. rusă).
[3] Ortografiat Bagdan; vezi și f. 96, 97 de unde rezultă că a servit și sub generalul Isaiev.
[4] Ortografiat și: Popandopolo.
[5] Enicalesi (Crimeea).

8. Feodor Vrotovschi, supus turc, unter-locotenent în retragere din slujba chesaro-crăiască. Doreşte să plece la Iaşi.

9. Gheorghe Manus, supus turc. A slujit între arnăuţi, ca unterofiţer. Doreşte să plece la Odesa.

Pentru drum s-au dat fiecăruia cîte 15 lei.

29 mai 1808 [1].

Între cei care pleacă mai este şi un Portărescu, fost parucic în Regimentul de cazaci valahi. El obţine, la 8 august 1808, bilet pînă la Iaşi, iar în septembrie, paşaport pentru gubernia Chiev, de unde este originar [2].

Pe de altă parte, la 8 iulie 1810, Iacov Borzeneţ, Ivan Vatichiot, Gavril Chisici şi Nicola Vrano cer, la Odesa, confirmarea în grad *(ibidem)* [3].

Un tablou din 29 mai nu cuprinde pentru plecare decît pe Ivan Dimitriev, Hristofor Bogdan (sîrb), Dimitrie Hagi (grec), Gheorghe Papandopolo (grec), Dimitrie Hristofor, Lascarache Chiriac (Galaţi) şi Cheresteşi *(ibidem)* [4].

32

1808, mai 30.

Polcovnicul Petre Minoţi trece din serviciul maritim rusesc în regimentul de panduri, înfiinţat de prinţul Ipsilante, şi de la începutul războiului cu turcii a servit în acest regiment sub comanda generalului Isaiev. L-a însoţit pe Ipsilante pînă la Chiev şi la întoarcere află că regimentul său s-a desfiinţat, pentru economii, dîndu-se pandurilor drumul acasă. A cerut leafa, la Craiova, de la Caimacam, acesta l-a trimes la divan, iar divanul i-a răspuns că leafa trebuie cerută de la Ipsilante. Cere să i se plătească leafa [5].

33

1808, mai 30.

Ostaşi foşti sub comanda maiorului Pangal (greci supuşi francezi) pleacă în patrie (Dalmaţia).

30 mai 1808.

A l'honorable Chancellerie Impériale et Royale de France et d'Italie.

Voici les soussignés qui ont projeté de se mettre en voyage, chacun pour sa patrie, dont la distance est évaluée à plus de 408 heures, en traversant l'Hongrie <*sic*>, la Servie d'Allemagne etc. Note des noms:

Archimandriti Chrissanthos, Cap. Iany Iuscaris, Cap. Elia Panajotti M., Cap. Iorgantás Matheo, Nicolas Moutzopoulos, Christo Dimitriu, Petros Papassopoulos,

[1] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 68—70 (în l. rusă).

[2] Loc. cit., f. 99, 102 (în l. rusă)

[3] Loc. cit., f. 121—125 (în l. rusă).

[4] Loc. cit., *ms.* 1532, f. 75—77; traducere din franceză în rusă; dăm numai scurt rezumat. Cererea este transmisă de agentul chesaro-crăiesc Brenner, iar Miloradovici opinează să se satisfacă prin vinderea de către Divan a averii lui Pangal., (loc. cit.)

[5] Loc. cit., *ms.* 1532, f. 78—79; originalul a fost în l. franceză şi în ms. este numai traducerea din l. rusă: cererea este trimisă divanului.

Andoni Oeconomou, Ianachy Botopoulos, Ianachy Costantinos, Nicolas Dimitriu, Lucas Venezianos Michop, Panagys Kouvaras, Petros Papadopoulos, Petros Barozzis, Panajoty Vasselly, Alexis Christou, Dimus Anastassy, Constantinos Rosas, Anastassy Georgiou, Voicas Caraczouery, Joannis Leoulios, Janys Janopoulos, Janys Doucas, Gregoris Ajoucavritis, Georgis Papadopoulos, Spiro Kefalonitis, Mannolaqui Andreo, Constantin Petros, Zaphiris Panajotis, Cap. Georgis Agóras, Major Georg. Allexiou, Anastassi Souilloty, Cap. Vassillis Caravias, Cap. Servios Petros, Major Servios, Cap. Cirici Poliadis.

31 mai 1808. [1]

34

1808, mai 31.

Cheltuielile pentru trimiterea în Dalmaţia a 37 de foşti ostaşi de sub comanda maiorului Pangal.

Notice des officiers et soldats qui demandent à retourner en Dalmatie.

En tout 37 hommes, dont 17 officiers et 20 soldats.

Les officiers à 20 parale par jour et à 10 heures de chemin pour 3 jours .... p. 61 1/2

Les soldats à 10 parale par jour et à 10 heures de chemin pour 3 jours fait pour chacun .... p. 30,30

17 officiers à p. 61 1/2 fait .... p. 1045,10

20 soldats à 30 [p. 30 parale] .... p. 615

1650,10

31 mai 1808. [2]

35

1808, iunie 3.

Divanul Ţării Romîneşti către Serghie Cuşnicov, pentru plata cheltuielilor de drum la 37 supuşi francezi, foşti ostaşi sub comanda maiorului Pangal.

Către exelenţiia sa domnu sfetnic de taină i prezedent Divanului Moldavii şi Valahii, cavaler a multe feluri de ordine, Serghie Cuşnicov,

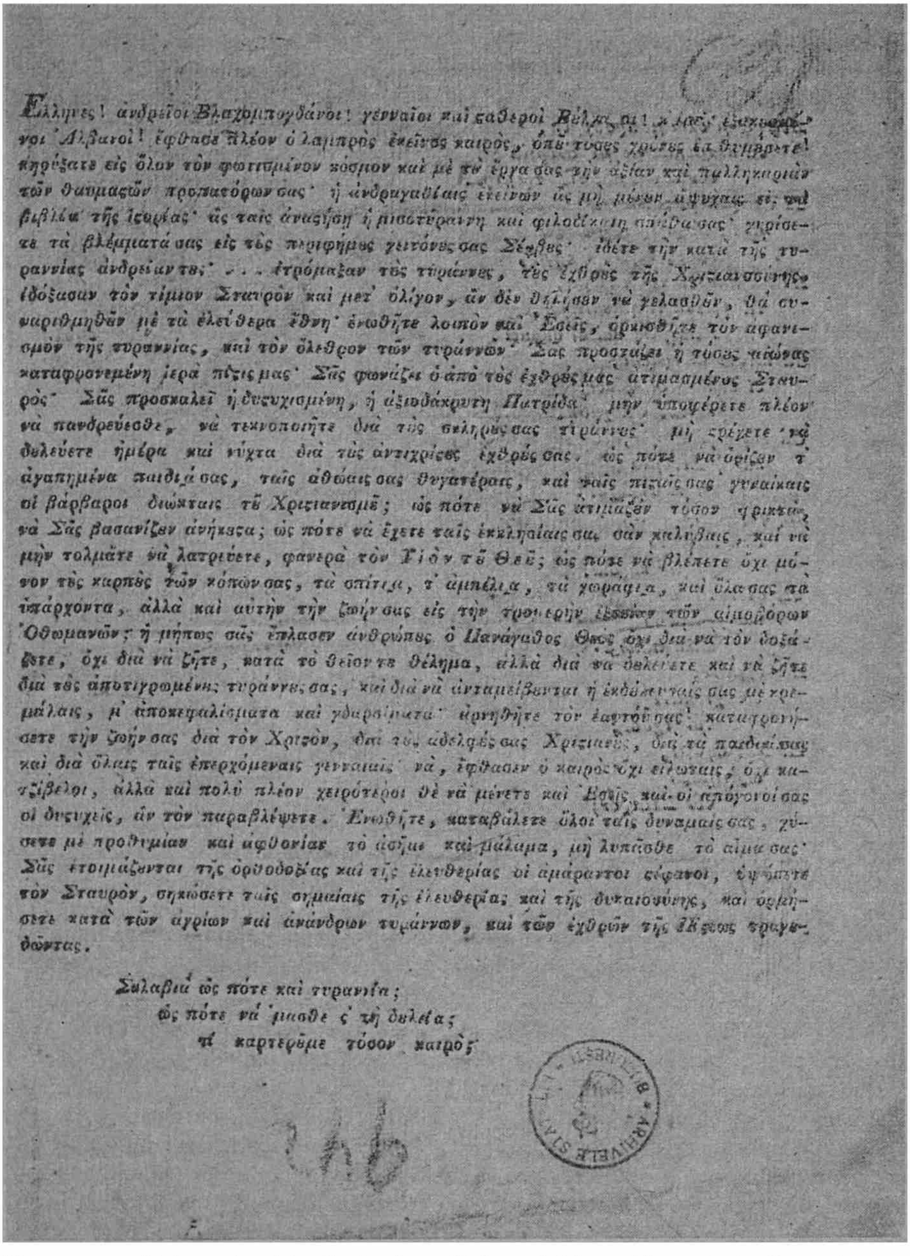
De la Divanul Prinţipatului Valahii.

Cinstită predlojăniia exelenţii tale, de la 31 ale lui maiu, cu cinste s-au priimit, prin care ni să porunceşte pentru 37 oameni, sudiţi franţozeşti, carii au slujăt în colposul [3] maiorului Pangal, şi fiindcă este să meargă pe la locurile lor, aflându-să oameni săraci, şi ca să li dia de la Visterie, pentru cheltuielile drumului, la 17, carii au slujăt oficheali, câte talere 40; iar la 20, care au slujăt în rang mai mic, câte talere 20.

[1] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 80; loc. cit., f. 88, un tablou (în l. rusă) numai cu arhimandritul Hrisantos, Iani Iuscaris şi Nicolae Muţopulos, acesta din urmă grad inferior.

[2] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 81; loc. cit., f. 83, textul în l. rusă.

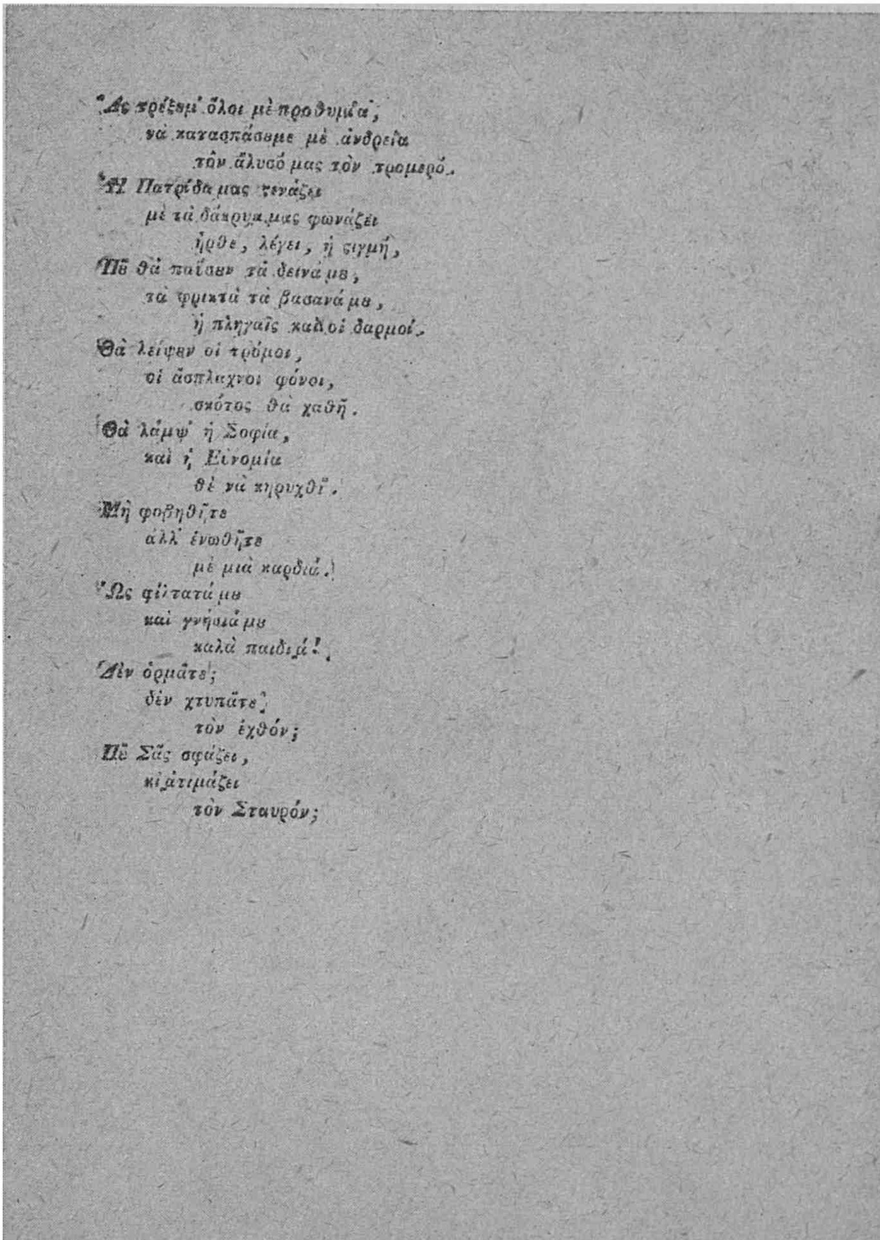
[3] Corposul, corpul.

Ἕλληνες! ἀνδρεῖοι Βλαχομπογδάνοι! γενναῖοι καὶ ςαθεροὶ Βέλγραδοι! καὶ ἐξακουςμένοι Ἀλβανοί! ἔφθασε πλέον ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος καιρὸς, ὁπῦ τόσες χρόνες ἐπεθυμᾶτε! κηρύξατε εἰς ὅλον τὸν φωτισμένον κόσμον καὶ μὲ τὰ ἔργα σας τὴν ἀξίαν καὶ παλληκαριὰν τῶν θαυμαςῶν προπατόρων σας· ἡ ἀνδραγαθίαις ἐκείνων ἂς μὴ μένον ἄψυχαις εἰς τὰ βιβλία τῆς ἱςορίας· ἂς ταῖς ἀναςήσῃ ἡ πιςοτέραιτη καὶ φιλοδίκαιη σπέρμα σας· γυρίσετε τὰ βλέμματά σας εἰς τὲς περιφήμες γειτόνες σας Σέρβες· ἰδέτε τὴν κατὰ τῆς τυραννίας ἀνδρείαν τε;· . . . ἐτρόμαξαν τὲς τυράννες, τὲς ἐχθρὲς τῆς Χριςιανοσύνης, ἐδόξασαν τὸν τίμιον Σταυρὸν καὶ μετ' ὀλίγον, ἂν δὲν θελήσεν νὰ γελασθῦν, θὰ συναριθμηθῦν μὲ τὰ ἐλεύθερα ἔθνη· ἑνωθῆτε λοιπὸν καὶ Ἐσεῖς, ὁρμισθῆτε τὸν ἀφανισμὸν τῆς τυραννίας, καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν τυράννων· Σᾶς προςτάζει ἡ τόσες αἰῶνας καταφρονεμένη ἱερὰ πίςις μας· Σᾶς φωνάζει ὁ ἀπὸ τὲς ἐχθρές μας ἀτιμασμένος Σταυρός· Σᾶς προσκαλεῖ ἡ δυςυχισμένη, ἡ ἀξιοδάκρυτη Πατρίδα· μὴν ὑποφέρετε πλέον νὰ πανδρεύεσθε, νὰ τεκνοποιῆτε διὰ τὲς σκληρές σας τυράννες· μὴ ςρέγετε νὰ δυλεύετε ἡμέρα καὶ νύχτα διὰ τὲς ἀντιχρίςες ἐχθρές σας. ὡς πότε νὰ ὁρίζεν τ' ἀγαπημένα παιδιά σας, ταῖς ἀθώαις σας θυγατέραις, καὶ ταῖς πιςαῖς σας γυναῖκαις οἱ βάρβαροι διῶκται τῦ Χριςιανισμῦ; ὡς πότε νὰ Σᾶς ἀτιμάζεν τόσον φρικτὰ, νὰ Σᾶς βασανίζεν ἀνήκεςα; ὡς πότε νὰ ἔχετε ταῖς ἐκκλησίαις σας σὰν καλύβαις, καὶ νὰ μὴν τολμᾶτε νὰ λατρεύετε, φανερὰ τὸν Υἱὸν τῦ Θεῦ; ὡς πότε νὰ βλέπετε ὄχι μόνον τὲς καρπὲς τῶν κόπων σας, τὰ σπίτια, τ' ἀμπέλια, τὰ χωράφια, καὶ ὅλα σας τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν σας εἰς τὴν τρομερὴν ἐξυσίαν τῶν αἱμοβόρων Ὀθωμανῶν; ἢ μήπως σᾶς ἔπλασεν ἀνθρώπες ὁ Πανάγαθος Θεὸς ὄχι διὰ νὰ τὸν δοξάζετε, ὄχι διὰ νὰ ζῆτε, κατὰ τὸ θεῖον τε θέλημα, ἀλλὰ διὰ νὰ δυλεύετε καὶ νὰ ζῆτε διὰ τὲς ἀποτιγρωμένες τυράννες σας, καὶ διὰ νὰ ἀνταμείβωνται ἡ ἐκδύλευσαις σας μὲ κρεμάλαις, μ' ἀποκεφαλίσματα καὶ γδαρσίματα· ἀρνηθῆτε τὸν ἑαυτόν σας! καταφρονήσετε τὴν ζωήν σας διὰ τὸν Χριςὸν, διὰ τὲς ἀδελφές σας Χριςιανὲς, διὰ τὰ παιδιά σας καὶ διὰ ὅλαις ταῖς ἐπερχόμεναις γενναιαῖς· νὰ, ἔφθασεν ὁ καιρὸς ὄχι εἵλωταις, ὄχι καςίβελοι, ἀλλὰ καὶ πολὺ πλέον χειρότεροι θὲ νὰ μένετε καὶ Ἐσεῖς καὶ οἱ ἀπόγονοί σας οἱ δυςυχεῖς, ἂν τὸν παραβλέψετε. Ἑνωθῆτε, καταβάλετε ὅλοι ταῖς δυνάμαις σας, χύσετε μὲ προθυμίαν καὶ ἀφθονίαν τὸ ἀσῆμι καὶ μάλαμα, μὴ λυπᾶσθε τὸ αἷμα σας· Σᾶς ἑτοιμάζωνται τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐλευθερίας οἱ ἀμάραντοι ςέφανοι, ὑψώσατε τὸν Σταυρὸν, σηκώσετε ταῖς σημαίαις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁρμήσετε κατὰ τῶν ἀγρίων καὶ ἀνάνδρων τυράννων, καὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίςεως τραγωδῶντας.

Συλαβιὰ ὡς πότε καὶ τυραννία;
ὡς πότε νὰ 'μασθε ς' τὴ δυλεία;
τί καρτερῦμε τόσον καιρὸ;

Fig. 1. — <1807, mai>. Manifest către elini, valahi, moldoveni și albanezi, spre a se răscula împotriva stăpînirii turcești.

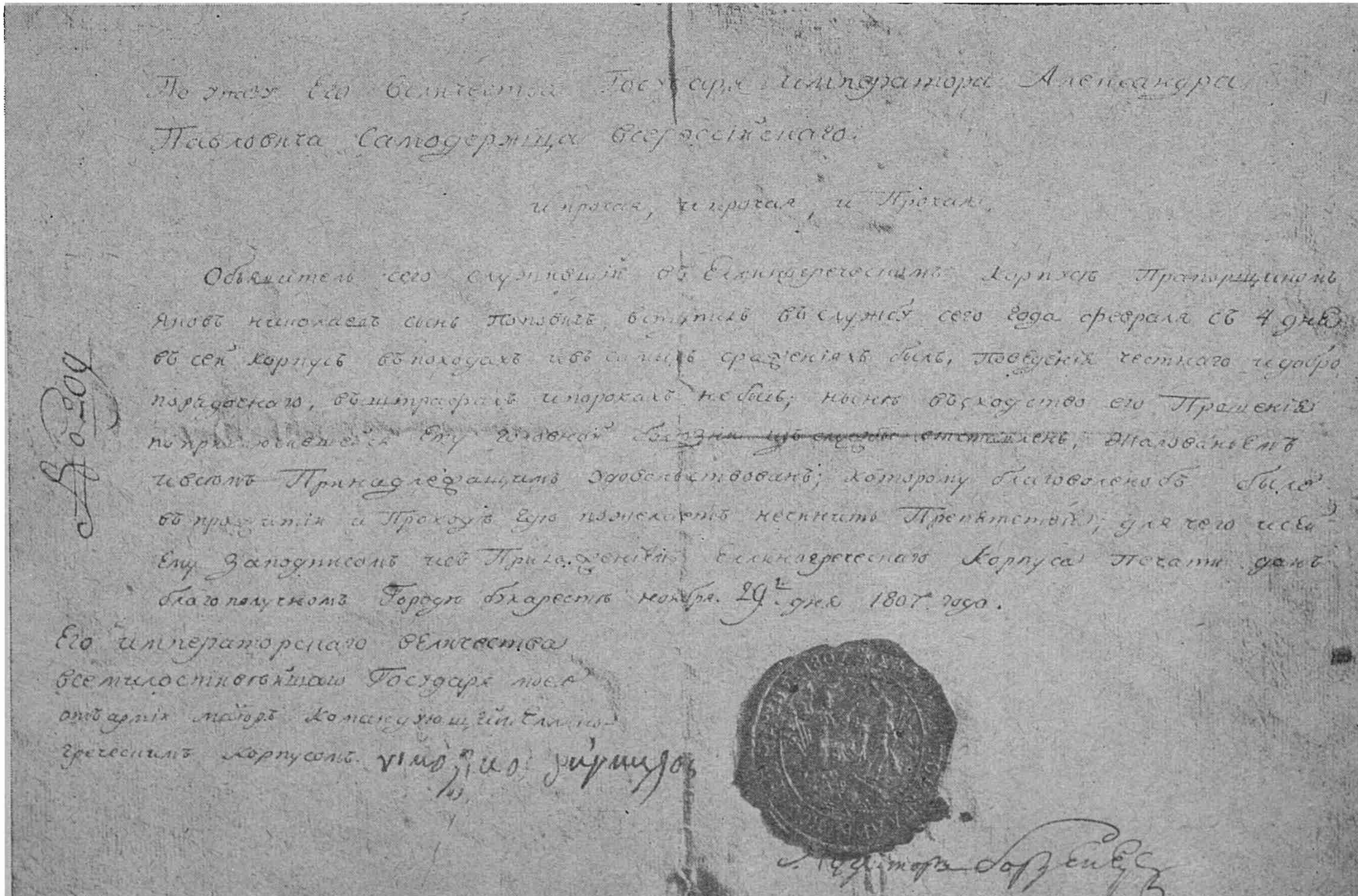

"Ας τρέξωμ' ὅλοι μὲ προθυμία,
να κατασπάσωμε μὲ ἀνδρεία
τὸν ἅλυσό μας τὸν τρομερό.
Ἡ Πατρίδα μας στενάζει
μὲ τὰ δάκρυα μας φωνάζει
ἦρθε, λέγει, ἡ στιγμή,
Πῦ θὰ παύσεν τὰ δεινά μυ,
τὰ φρικτὰ τὰ βασανά μυ,
ἡ πλήγαις καὶ οἱ δαρμοί.
Θὰ λείψεν οἱ τρόμοι,
οἱ ἄσπλαχνοι φόνοι,
σκότος θὰ χαθῆ.
Θὰ λάμψ' ἡ Σοφία,
καὶ ἡ Εὐνομία
θὲ νὰ κηρυχθῆ.
Μὴ φοβηθῆτε
ἀλλ' ἑνωθῆτε
μὲ μιὰ καρδιά.
"Ως φίλτατά μυ
καὶ γνήσιά μυ
καλὰ παιδιμά!
Δὲν ὁρμᾶτε;
δὲν χτυπᾶτε
τὸν ἐχθόν;
Πῦ Σᾶς σφάζει,
κι ἀτιμάζει
τὸν Σταυρόν;

Fig. 2. — <1807, mai>. Acelaşi manifest (faţa a doua).

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ, ὅταν συνευθυμοῦνε,
Πίνουν μὲ δάκρυα τὸ κρασὶ,
Κι ὅλοι φωνάζουνε μαζὶ
Ζήτω ἡ Εὐνομία.
Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ δὲν κλέφτουν, δὲν ἁρπάζουν,
Μόνον τυράνους κυνηγοῦν,
Τὸ δίκαιον παντοῦ ζητοῦν,
Καὶ ζοῦν γιὰ τὴν Πατρίδα.
Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ τὸν ὅρκο τους φυλάγουν,
Διὰ τὴν Πίστι πολεμοῦν,
Καὶ τὴ ζωή τους δὲν ψηφοῦν
Γιὰ τὴν Ἐλευθερίαν.
Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ δὲν θέλουν τὰ πρωτεῖα,
Τὴν ἔπαρσι τὴν βρωμερὴ
Τὴν περιπαίζουν, τὴν μισοῦν,
Κι ὁμόνοιαν λατρεύουν.
Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ ὡσὰν ἀδέρφια ζοῦνε
Δὲν ἀπειθοῦν ’ς τοὺς ἀρχηγοὺς,
Εἰς τὴν εἰρήνη εἶν’ ἀρνιὰ,
Σ’ τὸν πόλεμο Λεοντάρια.
Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ δὲν σφάζουν ὅπως λάχῃ;
Μόν’ τοὺς ἐχθροὺς ποῦ προσκυνοῦν,
Καὶ τ’ ἅρματα παραχωροῦν
Τοὺς δείχνουν εὐσπλαγχνία.

Fig. 3. — <1807, mai>. Acelaşi manifest (faţa a treia).

По указу Его Величества Государя Императора Александра Павловича Самодержца Всероссійскаго.

и прочая, и прочая, и прочая.

Объявитель сего служившій въ Еллиногреческомъ корпусѣ Прапорщикомъ Яковъ Николаевъ сынъ Поповичъ, вступилъ въ службу сего года февраля съ 4 дня въ сей корпусъ ...

... Городъ Бухарестъ ноября 29 дня 1807 года.

Fig. 4. — 1807, noiembrie 29, Bucureşti. Bilet de lăsare la vatră a praporcicului Iacob Nicolae Popovici din Corpul elenic. Cu semnătura maiorului Nicolae Pangal şi sigiliul corpului, pus cu ceară roşie.

Ştiut să fie exelenţii tale că s-au făcut porunca divanului către dumnealui fratele Vel Vistier, de a să plăti talere 1080 oamenilor acestora sudiţi franţozeşti, orănduind a să plăti aceştii bani la cănţălariia cinstitului consulat franţozesc. Şi nu lipsim cu răspuns căue exelenţiia ta.

1808, Iunie 3.

Fig. 5. 1807, noiembrie 29, Bucureşti. Sigiliul Corpului Elenic.

Dositei al Ungrovlahiei
Iosif Argeşiu
Manolache Creţulescu
Costandin Vistier [1]
Radu Golescu
Barbu Văcărescu
Istrate Creţulescu
Costandin Bălăceanu [2]

36

1809, martie 17.

Divanul Moldovei către Serghie Cuşnicov, despre banii ceruţi de neguţătorul Dimitrie Mavrichi pentru armele furnizate ostaşilor de sub comanda maiorului Pangal.

Cătră exelenţie sa dumnelui sfetnicul de taină, sinator şi proedros [3] divanurilor cneji <ei> Moldaviei, a Valahiei, şi cavaler, Serghie Serghievici Cuşnicov,

Divanul Cnejiei Moldaviei.

Înţelegănd divanul cele cuprinsă prin predlojănie exilenţiei tale, din 4 aceştii luni, supt no. 671, asupra jalobii ce de iznoavă au mai dat neguţitoriul nijnian Dimitrie <Ma> vrachi [4], pentru plata armilor ce ar fi dat, din poronca domnului Ipsilant, la oamenii de oaste ce-i străngè prin maioru Pangal;

Cu cinste face divanu răspuns că, atăt după predlojănie dintăi, supt no. 2162, dată într-aciastă pricină, căt şi după aciastă priimită de acum, în tot feliul făcăndu-să cercetare, nu să găsăsc asupra nimărui, nici din cinovnicii divanului, nici din alţii, arme de aceste, priimite supt orice samă sau numire, şi nici poate şti nimi cum este pricina, decăt numai dumnealui postelnic Caliiarh, asupra cărue au fost încredinţată toată trebuinţa aciasta, de domnul Ipsilant, fără să aibă amestecare divanu, sau cinovnicii divanului.

Costachi Roset logofăt Alecu Ghica Iordachi Roset vistier

No. 193.

1809, martie 17. [5]

---

[1] Constantin Ghica.

[2] Arh. St. Buc., *ms.* 1532, f. 95. În faţă (dreapta) actul are traducerea rusească; loc. cit. (f. 84 85), predlojenia lui Cuşnicov către divan, din 31 mai 1808, Focşani.

[3] Preşedinte.

[4] Aşa în text; în actele personale semnează, în greceşte, Mavrichis.

[5] Arh. St. Buc., *ms.* 1531, f. 17 (fost dos. 358); în faţă, pe jumătatea din dreapta a paginii, textul în l. rusă. Din dosar reiese că s-au cumpărat de la Mavriche, prin maiorul Ioan Condoguni, pentru detaşamentul lui Pangal, arme în valoare de 5 076 lei (R. Rosetti, *Arhiva senatorilor*, II, p. 694).

37.

1809, martie 19.

Armele rămase de la ostaşii foşti sub comanda maiorului Pangal.

Aflate în Hanul Sf. Gheorghe

433 puşti ruseşti
202 puşti turceşti
5 paturi de armă, fără ţevi
150 pistoale, cele mai multe stricate
232 săbii
23 săbii stricate
122 ledunci turceşti
50 teci de săbii, stricate
4 steaguri cu tocul lor
2 steaguri fără toc
193 suliţi
4 darabane (tobe)
12 şei stricate
6 halebarde

Gheorghe Pitar
Gavril arhimandritul mănăstirii Sf. Gheorghe[1].

ОБ ОТРЯДЕ ГРЕЧЕСКИХ ДОБРОВОЛЬЦЕВ, СОЗДАННОМ В БУХАРЕСТЕ В 1807 г.

РЕЗЮМЕ

До сих пор было известно мало данных относительно греческого отряда, осно ванного в 1807 году и составленного из добровольцев (прежде всего греков, а затем и других национальностей: русских, сербов, болгар, румын), отряда, который сражался в составе русской армии во время русско-турецкой войны 1806—1812 гг.

Автор статьи приводит много новых документов относительно состава этого отряда и исследует один анонимный и до настоящего времени неизданный мани фест, напечатанный на греческом языке и приписываемый Константину Ману Бонди, одному из начальников греческого отряда. Этот манифест призывает не только греков, но и все порабощенные турками балканские народы — болгар, албанцев и румын — на борьбу за национальную независимость.

Приводятся новые данные о майоре Николасе Пангал, военачальнике грече ского отряда, и указывается, что военные приготовления 1807 года для борьбы за независимость Греции имели отправным пунктом движение, начатое Ригасом Веле

[1] Arh. St. Buc., *ms.* 1531, f. 20 (fost dos. 358; în l. rusă); datarea după adres de trimitere a acestei note către Serghie Cuşnicov (loc. cit., f. 19).

стиплисом в конце XVIII века. Эти приготовления были продолжены Гетерией в 1821 году, причем многие из участников движения 1807 года фигурировали и в военных организациях Гетерии.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — <1807 г. май>. Манифест, призывающий греков, валахов, молдован и албанцев к восстанию против турецкого господства.
Рис. 2. — <1807 г. май>. Тот же манифест (вторая страница).
Рис. 3. — <1807 г. май>. Тот же манифест (третья страница).
Рис. 4. — 1807 г. 29 ноября, Бухарест. Отпускной билет прапорщика Иакова Николае Поповича из Греческого отряда, с подписью майора Николаса Пангал и с красной восковой печатью отряда.

À PROPOS DU CORPS DE VOLONTAIRES HELLÈNES CRÉÉ À BUCAREST EN 1807

RÉSUMÉ

On dispose, jusqu'à présent, de peu d'informations relatives au corps des Hellènes créé à Bucarest en 1807 et formé de volontaires, surtout de Grecs, mais aussi d'autres nationalités — Russes, Serbes, Bulgares, Roumains — qui a combattu dans les rangs de l'armée du tsar pendant la guerre russo-turque de 1806—1812.

L'auteur fournit des données et des documents nouveaux concernant la formation de cè corps et il identifie un manifeste, anonyme et non daté, imprimé en grec, qu'il attribue à Constantin Manu — Bondi, l'un des chefs du corps des Hellènes. Ce manifeste s'adresse non seulement aux Grecs, mais à tous les peuples subjugués par les Turcs: Bulgares, Albanais et Roumains, et leur conseille de combattre pour recouvrer leur indépendance.

On y trouve également des renseignements inédits sur le commandant Nicolas Pangal, commandant du corps hellénique, et on montre que l'action militaire, entreprise en 1807 pour l'indépendance de la Grèce, a pour point de départ l'activité de Rhigas Velestinlis à la fin du XVIIIe siècle et est continuée par les agissements de l'Hétairie en 1821, du sein de laquelle on retrouve certains des participants à l'action de 1807.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — <1807, mai>. Manifeste adressé aux Hellènes, aux Valaques, aux Moldaves et aux Albanais pour les inciter à se révolter contre la domination turque.
Fig. 2. — <1807, mai>. Page 2 du même manifeste.
Fig. 3. — <1807, mai>. Page 3 du même.
Fig. 4. — 1807, 29 novembre, Bucarest. Billet renvoyant à son foyer le praportchic Iacob Nicolas Popovitch du corps hellénique, et muni de la signature du commandant Nicolas Pangal ainsi que du sceau de cire rouge de cette unité.

DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA ROMÎNIEI, SERIA B ŢARA ROMÎNEASCĂ

MATERIALE DIN ARHIVE PARTICULARE *

DOCUMENTE ÎN POSESIA LUI G. D. FLORESCU ŞI DAN PLEŞA

Din cele 30 documente ce publicăm aci, după originale, copii fotografice după originale azi dispărute sau traduceri vechi aflate în colecţia noastră, 26 sînt inedite, iar 4 au mai fost publicate, însă cu diferite variaţii sau lipsuri în text [1]. Majoritatea lor cuprind întăriri de ocine, scoţînd în evidenţă tendinţele acaparatoare ale stăpînilor feudali şi rezistenţa opusă de ţărănime.

Pentru o mai uşoară urmărire a mersului stăpînirilor am păstrat gruparea documentelor pe fonduri, cari astfel formează 5 grupe, privitoare la stăpînirile Brîncovenilor, ale boierilor din Lazuri, ale Glogovenilor, documentele satului Călineşti pe Prahova şi cele diverse.

Unele din aceste documente aduc precizări care completează ştirile deja cunoscute din alte acte, altele aduc informaţiuni cu totul noi, menţionînd nume de sate şi de persoane, precum şi stăpîniri pînă acum necunoscute. Astfel documentele din 13 ianuarie 1580 şi 26 decembrie 1626, dovedesc existenţa unor sate neatestate pînă în 1625 în toponimia Ţării Romîneşti: Dăneştii, aşezat probabil în apropierea satelor Padeş şi Negoeşti, în fostul judeţ Mehedinţi, şi Bărsoi, în fostul judeţ Argeş, iar documentul din 13 mai 1564 atestă existenţa satului Jigălia-Romanaţi la o dată cu mult anterioară celei cunoscute pînă acum: 1610 [2].

---

* Publicaţiile noastre de specialitate (« Studii şi materiale de istorie medie » şi « Studii ») oferă posesorilor şi colecţionarilor de materiale documentare posibilitatea de a face cunoscut conţinutul lor cercetătorilor din domeniul istoriei noastre.

În numărul de faţă George D. Florescu, Dan Pleşa şi Nicolae Em. Kretzulescu publică o parte din documentele ce posedă, precedate de o notă introductivă.

Documentele au fost transcrise şi traduse la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. de H. Chircă, cercetător principal.

[1] Acestea sînt documentele din: 3 mai 1518, 12 dec. 1570 şi 15 iunie 1597, publicate de N. Iorga în *Studii şi documente*, V, p. 169, 171, 173—4; hrisovul original din 26 februarie, publicat în « Studii », an. XIV, nr. 3, după o fotocopie.

[2] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVII, vol. I, p. 476.

În sfîrşit dacă alăturăm ştirea aflată în documentul din 22 noiembrie 1571 după care Dan al Chirtopoaei a vîndut partea sa din Lazuri lui Balea din Răzvad pe 6400 aspri cu cea din documentul din 30 iunie 1572 [1], după care acelaşi a vîndut aceluiaşi pe acelaşi preţ, partea sa din Ruşii lui Chirtop ajungem la concluzia că cele două sate sînt unul şi acelaşi, ipoteză confirmată prin faptul că Lazurile apar prima oară în documentul de faţă iar Ruşii lui Chirtop dispar definitiv după 1572.

Informaţiuni noi asupra stăpînirilor ne aduc, între altele, documentele: *a)* din 6 iunie 1589 despre stăpînirea boierilor din Băleni şi a lui Teodosie din Ruda în Dimiani; *b)* cel din 15 mai 1596, care completează ştirile despre satul Tîntava [2], arătînd modul cum au ajuns stăpîni acolo Sîrbul mare stolnic şi fratele său popa Stan din Cerneţi; *c)* cartea domnească din 9 septembrie, fără an [3], referitoare la stăpînirile boierilor din Lazuri în Răzvad.

Trei dintre documente se desprind prin importanţa conţinutului sau a altor precizări:

a) Cartea domnească din 17 iunie <1568—1577> care aduce informaţii de un interes deosebit pentru studiul imunităţilor feudale şi care este singurul act de acest fel cunoscut în secolul al XVI-lea.

b) Documentul din 26 febr. 1602, pe care-l publicăm aci după originalul aflat în colecţia noastră [4]. El emană din cancelaria lui Radu Mihnea cînd acesta — candidat al turcilor — căuta şi el un prilej favorabil să apuce domnia atît de aprig disputată între Radu Şerban, domnul ales de ţară, şi cel impus de poloni: Simion Movilă.

Anodin prin conţinutul său — o simplă întărire în satul Prunişor [5], dată unui Lupul neidentificabil [6] — documentul este preţios deoarece, după cum s-a mai arătat, împreună cu cel din 23 decembrie 1601, sînt singurele documente interne cunoscute dintr-această aşa-zisă primă domnie a lui Radu Mihnea. Mai complet decît actul din 23 decembrie, căci cuprinde şi locul de emitere şi numele sfetnicilor martori şi al logofătului scriitor, documentul de faţă mai dovedeşte din partea lui Radu Mihnea o stăpînire teritorială efectivă, care se întindea cel puţin pînă lîngă părţile Craiovei, stăpînire recunoscută — de voie, de nevoie — de către localnicii, care veneau să-i ceară întărire domnească pentru ocinile lor. Această dovadă lipseşte celuilalt document prin care Radu Mihnea dăruia credinciosului său jupan Vintilă nişte sate ale lui Şerban paharnicul — devenit Radu Şerban vodă — sate situate la răsărit de Olt, în Muntenia pe atunci, încă trainic ţinută de Simion Movilă.

Acest jupan Vintilă, evident acelaşi cu marele ban Vintilă, sfetnicul martor în documentul de faţă, este Vintilă Corbeanul, care în martie 1611 va deveni mare vornic.

---

[1] *Doc. priv. ist. Rom.*, B. XVI, vol. IV, p. 76.

[2] *Ibidem*, XVI, vol. VI, p. 363 şi I. C. Filitti, *Şase documente privitoare la satul Tăntava*, în *Cîteva documente* (Buc., 1936).

[3] Documentul trebuie datat între 1594—1596, fiind anterior unui hrisov din 7 iulie 1597 referitor la acelaşi obiect şi care se află în posesia noastră.

[4] Prof. I. Ionaşcu a semnalat întîi acest document în *Doc. priv. ist. Rom., Introducere*, vol. I, p. 490, şi apoi l-a publicat după o fotocopie în « Studii », an. XIV, nr. 3, în legătură cu studiul d-sale *Date noi asupra lui Radu Mihnea*.

[5] Probabil Prunişorul din raionul Turnu Severin, la jumătatea drumului între acest oraş şi Strehaia. Pînă acum acest sat era cunoscut numai printr-o menţiune din 1593 (*Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVI, vol. VI, p. 81).

[6] Nu putem împărtăşi identificarea acestui Lupul cu omonimul său, viitorul mare paharnic şi spătar, numit de izvoarele mai tîrzii şi Mehedinţeanul I. Ionaşcu, în *Doc. priv. ist. Rom., Introducere.*

Fiu al marelui spătar Stan din Corbi [1] şi al Caplei din Periş — strănepoata lui Vlad Călugărul — Vintilă Corbeanul este singurul dintre urmaşii prin femei ai acestui domn care, părăsind cauza rudelor sale, descendenţii lui Radu cel Mare, în lupta lor pentru domnie — să se fi alăturat statornic ramurii duşmane a Mihneştilor. Mare clucer în 1589, uneltitor şi pribeag sub Mihai Viteazul, mare ban efemer în 1602, întîlnit în 1605 cu dregătoria secundară de clucer al doilea, dovadă că se închinase lui Radu Şerban — Vintilă Corbeanul îşi va afla rostul de mare dregător de abia în 1611, la înscăunarea definitivă a protectorului său.

Al doilea boier martor, Stoica mare postelnic, nu poate fi decît Stoica din Strîmba şi Rîioşi [2], aflat cu două luni înainte alături de Buzeşti în lupta împotriva lui Simion Movilă, şi care probabil printr-un joc politic al cărui rost astăzi nu-l cunoaştem, fusese trimis de partida lui Radu Şerban să se alăture lui Radu Mihnea. De o trădare nu poate fi vorba, căci Stoica devine mare logofăt îndată ce Radu Şerban reuşeşte să se înscăuneze în august 1602.

c) Documentul din 3 mai 1602, care explică pe cel deja cunoscut dintr-acelaşi an [3], prin care Simion Movilă dădea arbănaşilor din Cervenivoda, stabiliţi în Călineşti, dreptul de a face o slobozie cu scutiri fiscale şi judecătoreşti, şi care schimbă cu desăvîrşire interpretarea ce s-a dat acestei slobozii.

Din documentul de faţă se vede că arbănaşii, departe de a fi nişte simpli colonişti, erau de fapt stăpîni feudali, intraţi în sat printr-o cumpărare masivă de pămînturi de la vechii proprietari, ţărani liberi, sleiţi de împilarea fiscală a domniilor precedente şi de pustiirile pricinuite de o oaste polonă. Totuşi ei nu se vînd rumîni o dată cu ocinile lor ci, dimpotrivă, îşi rezervă chiar pe seama lor a 10-a parte din sat.

Documentul mai aduce ştirea despre stăpîniri în acel sat — necunoscute pînă acum — ale Chezaroaei, adică a Voicăi soţia lui Chizar din Leoteşti, mare vornic, şi a lui Cozma logofătul, diacul domnesc din 1596.

În ceea ce priveşte pe arbănaşii cumpărători trebuie mai întîi relevată apariţia lui Antonie Grama. Identitatea numelui cu cel al credinciosului lui Mihai Viteazul ne obligă — pînă la dovada contrarie — să admitem şi identitatea persoanelor, cu atît mai mult cu cît moartea sa nu a putut avea loc în 1601 — o dată cu aceea a lui Udrea banul din Băleni şi a lui Negre spătarul, căci Antonie Grama mai trăia la 2 septembrie 1602 cînd primea întărire pentru Hăreşti şi Scrovişte [4].

O altă asemănare de nume ne face să credem că nu toţi arbănaşii s-au statornicit în Călineşti, căci patru dintre ei: Stama, Ghioca, Nica şi Andreica, par a fi identici cu omonimii lor aflaţi după 1608 stăpîni în Căprenii din Dolj.

G. D. Florescu şi *D. Pleşa*

★

1. *1518 (7026) mai 3, Bucureşti.*— Neagoe Basarab voievod întăreşte jupînesii Neacşa, fiica lui Harvat logofătul, satele Brîncovenii şi Baia.

2. *1564 (7072) mai 13, Bucureşti.*— Petru cel Tînăr voievod întăreşte lui Brata şi Daicăi, copiii Stanciului, ocină la Jegălia.

---

[1] Mare spătar între 1568—1579.
[2] Identitate admisă de I. Ionaşcu, *op. cit.*
[3] *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVII, vol. I, p. 43.
[4] *Ibidem*, p. 57.

3. *<1568—1577> iunie 17.*— Alexandru Mircea voievod împuternicește pe Danciul postelnic să judece satul Brîncovenii.

4. *1570 (7079) decembrie 12, București.*— Alexandru Mircea voievod întărește jupînesii Calea satul Brîncovenii.

5. *<1594—1599> octombrie 24.*— Mihai voievod împuternicește satul Jegălia să întoarcă lui Nedelco de la Argeș banii și să-și stăpînească ocina lor.

6. *1597 (7105) iunie 15.*— Șase boieri judecă pricina dintre David postelnic și Stanca din Brîncoveni pentru datorii.

7. *1600 (7108) mai 4.*— Nicolae Pătrașco voievod întărește lui Preda, Andrei, Ianoș și altora părți de ocină la Jăgălia.

8. *1612 (7121) octombrie 16, Tîrgoviște.*— Radu Mihnea voievod întărește lui Tudor, lui Stoica și altora ocină la Jăgălia.

9. *1625 (7133) februarie 22, Tîrgoviște.*— Alexandru Coconul voievod întărește lui Matei paharnic din Brîncoveni satul Criva cu rumînii.

10. *1570 (7078) <martie—august>.*— Alexandru Mircea voievod întărește lui Negre portar și jupaniței lui, Caplea, satul Rușii lui Chirtop.

11. *1571 (7080) noiembrie 22, Tîrgoviște.*— Alexandru Mircea voievod întărește lui Balea, Stanciul și Radul ocină la Lazuri.

12. *1592 (7100) februarie 7, București.* — Ștefan Surdul voievod întărește jupaniței Caplea satul Lazurele.

13. *<1594—1599> septembrie 9.*— Mihai Viteazul voievod întărește lui Tatul postelnic ocină la Răzvad.

14. *1597 (7105) iulie 6, Tîrgoviște.*— Mihai Viteazul voievod întărește lui Tatul postelnic ocină la Răzvad.

15. *1598 (7106) aprilie 5, Tîrgoviște.*— Mihai Viteazul voievod întărește lui Chirfote din Tîrgoviște ocină la Lazure.

16. *1609 (7117) februarie 5.*— Radu Șerban voievod întărește lui Tatul postelnic din Lazuri ocină la Lazuri și la Bărbuleț.

17. *1630 (7138) <martie—iunie 18>, București.* — Leon Tomșa voievod întărește lui Pădure paharnic ocină la Lazuri.

18. *1602 (7110) mai 3, Tîrgoviște.*— Simeon Movilă voievod întărește arbănașilor de la Cervenivoda satul Călinești.

19. *1620 (7128) aprilie 29.*— Jurători din Bălțați și Călinești pentru pricina dintre Balotă și Carca vornic.

20. *1620 (7128) iulie 8.*— Gavril Movilă voievod întărește lui Sima ocină la Călinești.

21. *1604 (7112) iunie 13, Tîrgoviște.*— Radu Șerban voievod întărește lui Stănilă logofăt din Brătivoești ocină la Glogova.

22. *1609 (7117) ianuarie 12, Tîrgoviște.*— Radu Șerban voievod întărește lui Vîlsan ocină la Baia și Gostești.

23. *1580 (7088) ianuarie 13, București.*— Mihnea Turcitul voievod întărește lui Dragomir și Dragoș ocină la Dănești.

24. *1586 (7095) octombrie 17, București.*— Mihnea Turcitul voievod întărește lui Mihăilă ocină la Glogova.

25. *1589 (7097) iunie 6, București.*— Mihnea Turcitul voievod întărește mai multor oameni ocină la Dimiani.

26. *1596 (7104) mai 15, Gherghița.*— Mihai Viteazul voievod întărește lui Sîrbul mare stolnic și fratelui său popa Stan ocină la Tîntava.

27. *1602 (7110) februarie 26, Strehaia.*— Radu Mihnea voievod întărește lui Lupul ocină la Prunișori.

28. *1620 (7128) mai 4.*— Gavril Movilă voievod întărește lui Ion ocină la Orbeasca.

29. *1620 (7128) iulie 21, Tîrgoviște.*— Gavril Movilă voievod întărește lui Leaotă, Vladul și Tudor din Bădeni ocină la Curmături.

30. *1626 (7135) decembrie 26, Bucureşti.* — Alexandru Coconul voievod întăreşte lui Dimşa, Oprea, Radu şi altora ocină la Bărsoi.

1

1518(7026) mai 3, Bucureşti.

Cu mila lui dumnezeu, Io Basarab voevod şi domnu a toată Ţara Rumînească, feciorul marelui Basarab voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele fetii jupînului Harvat logofătul, jupînesei Neacşii şi feciorilor ei, cîţi dumnezeu îi va dărui, ca să fie ei Brîncovenii toţi şi cu morile şi cu viile; pentru că jumătate de Brîncoveni am dat domniia mea jupînesii Neacşii, fata jupînului Harvat logofăt, şi bărbatului ei, jupînului Dobrovoe pîrcălabul, iar altă jumătate de Brîncoveni o au cumpărat-o jupîn Dobrovoe pîrcălabul de la Bran drept 3000 aspri.

Şi iar am dat domnia mea lor amînduror Baia toată, pentru că singur domnia mea am dat satile ce s-au zis mai sus de zestre fetii jupînului Harvat logofăt, jupînesii Neacşii şi am miluit domnia mea şi pre bărbatul ei, pe jupan Dobrovoe pîrcălabul, pentru slujba ce au slujit domnii mele.

Iar dup-aceia, jupîn Dobrovoe pîrcălabul el au socotit la moartea lui, de au dat partea lui de la Bae şi partea jupînesii Neacşii mănăstirii de la Tismana pentru sufletul lui, iar domniia mea am luat jumătate de Brîncoveni, partea lui Dobrovoe pîrcălabul, de am dat-o jupînesii Neacşii pentru acea jumătate de Bae, ce au fost partea jupînesii Neacşii, care o au dat-o Dobrovoe pîrcălabul mănăstirii de la Tismeana.

Şi iar să fie jupînesii Neacşii casile dă la Brîncoveni, că pentru acele case domniia mea am dat fraţilor lui Dobrovoe un popor ca să le scoţă lor lemne de casă. Şi încă le-am dat lor domniia mea aspri 1500. Iar dup-aceia, am dat domniia mea şi acele case jupînesii Neacşii şi Brîncovenii toţi cu morile şi cu viile, ca să-i fie de moştenire şi ohabnice ei şi feciorilor ei, nepoţilor şi strănepoţilor ei. Şi întru dînşii gîlceavă să nu fie în veci, ci să fie celor ce vor rămînea dentru dînşii şi de nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Şi mărturii: jupan Barbul banul şi jupan Calotă vel dvornic i jupan Harvat vel logofăt i Dumitru vistiiar i Radul spatar, Drăghici paharnic, Hamza comis, Jitiian stolnic, Badea şi Neagoe marii postelnici.

Şi am scris eu, Florea, ot oraş Bucureştilor, meseţa mai 3 dni, leat 7026 <1518>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

2

1564 (7072) mai 13, Bucureşti.

Cu mila lui dumnezeu, Io Pătru voevod şi domnu a toată Ţara Rumînească, fiiul marelui şi preabunului Mircii voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele Stanciului şi çu feciorii lui, cîţi dumnezeu îi va dărui, ca să-i fie lui moşie la Jăgăliia a lui parte toată, ori cîtă s-ar alege, pentru că iaste a lui bătrînă moşie şi

de baştină. Dup-aceia, au venit însuş Stanciul înaintea domniei mele de au înfrăţit şi au dat fie-sii anume Daica dentru a lui moşie a treia parte, iar fie-său Brata el să ţie dentru această mai sus zisă moşie doao părţi. Şi aşa au tocmit însuşi Stanciul cu limba lui denaintea domniei mele. Iar o nepoată ce are Stanciul, anume Vlădaia, ia să nu aibă întru această mai sus zisă moşie nici un amestec. Iar care s-ar ispiti a strica această tocmeală, acela om să fie blestemat de 318 sfinţi de la Nichiea.

Pentru aceia, am dat şi domniia mea Bratii şi Daicăi, fata Stanciului, ca să le fie lor moşiia ohabnică, lor şi feciorilor lor, nepoţilor şi strenepoţilor şi dă nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Iată şi mărturii am pus domniia mea: pe jupan Nedelco vel dvornic i jupan Ivan vel logofăt i Stan spătar i Iane vistiiar i Bărcan, comis i Pană stolnic i Manea peharnic i jupan Ghiurman vel postelnic. Şi ispravnic Nedelco vel dvornic.

Şi eu, Pătru logofăt, am scris în cetatea Bucureştii în luna lui mai 13 dni, leat 7072 ‹1564›.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII.-lea.

3

‹1568—1577› iunie 17. —

Cu mila lui dumnezeu, Io Alixandru voevod şi domnu. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele jupînesii Calii de la Brîncoveni ca să fie satul ei Brîncovenii în pace să nu între banii nici slugile dvornecului celui mare să-i judece sau să-i prade nici nimic să-i bîntuiască, ci să judece feciorul [1] ei, Danciul postelnecul, pre satul Brîncovenii, pentru că singur domniia mea i-am lăsat cum să nu între nimenea, fără numai sluga domniei mele. Şi nimenea să nu îndrăznească a-i bîntui nici să-i asuprească dă nimic, pentru că acel om rău va păţi. Într-alt chip să nu fie după zisa domniei mele. Ispravnic vel dvornic.

Au scris Buta. Iunie 17 dni.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
Datat din domnia lui Alexandru Mircea.

4

1570 (7079) decembrie 12, Bucureşti.

Cu mila lui, dumnezeu, Io Alixandru voevod şi domnu a toată Ţara Rumînească, feciorul marelui şi preabunului Mircii voevod, nepotul Mihnii voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele jupînesii Calii de la Brîncoveni cu feciorii ei, cîţi dumnezeu îi va dărui, ca să-i fie ei satul Brîncovenii tot, cu tot hotarul, pentru că

[1] greşit, în loc de « nepotul ».

iaste a ei bătrînă și dreaptă moșie de baștină; iar dup-aceia jupîneasa Calea ia au avut pîră înaintea domniei mele cu Tudor și cu soru-sa Bădeasă de la Văleni, pentru balta Brîncovenilor, și așa pîra Tudor și cu soru-sa Bădeasă înnaintea domniei mele pe jupîneasa Calea, cum că nu are ia nimic amestic cu această mai sus zisă baltă a Brîncovenilor, aceia care iaste împrejurul braniștii; nici dentre Olturi den sus de cale pînă unde umblă plugurile Brîncovenilor.

Întru aceia, domniia mea am căutat și am judecat cu toți cinstiții boiarii domniei mele după dreptate și după lege; și am dat domniia mea jupînesii Calii 6 boiari și lui Tudor și surori-sii Bădesii alți 6 boiari. Și așa au adus jupîneasa Calea pre acei 6 boiari înnaintea domniei mele de au mărturisit cu sufletile lor, cum că iaste balta Brîncovenilor a jupînesii Calii toată aceia care iaste după braniște; și să să știe hotarul dentre Olturi, den jos, den cale, pînă unde ară plugurile Brîncovenilor, iar Tudor și soru-sa Bădeasă ei nu au putut să aducă pre acei boiari înnaintea domniei mele, ci au rămas dă lege dennaintea domniei mele.

Pentru aceasta am dat și domniia mea jupînesii Calii cu feciorii ei ca să le fie moșiia stătătoare și ohabnică și feciorilor lor, nepoților și strenepoților și dă nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Iată și mărturii am pus domniia mea pe jupan Dragomir vel dvornic i jupan Ivașco vel logofăt i Stan spătariul i Dumitru vistiiariul i Badea stolnic i Mitrea comisul i Gonțea peharnic i jupan Stoica vel postelnic. I ispravnic Dragomir vel dvornic.

Și am scris eu, Neagul cel mic diiac, în scaunul orașului Bucureștii, meseța dichemvrie 12 dni, leat 7079 <1570>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

5

<1594—1599> octombrie 24. —

Cu mila lui dumnezeu, Io Mihail voevod și domnu. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele acestui sat anume Jăgăliia ca să fie volnici cu această carte a domniei mele și cu sluga domniei mele anume Dragomir spatar să lepede niște bani, însă 12.000 pentru moșiia lor de la Jăgălie, ce va fi partea lor, lui Nedelco de la Argeș, și de acum înainte să fie în pace și slobozi toți de către Nedelco și în veci amestec să nu mai aibă el la satul ce s-au zis mai sus, cît iaste un păr de cap, ci ca să să odihnească de dînsul în viața lor.

Drept aceia și tu, Dragomire spătariule, în vreme ce vei vedea această carte a domniei mele, iar tu să cauți să mergi cu această carte a domniei mele și cu acei săteni, ce s-au scris mai sus, să lepezi acei bani ai lor lui Nedelco ce s-au scris mai sus, iar ei să fie foarte în pace de către dînsul și nimenea să nu îndrăznească nici să să ispitească a-i bîntui pre dînșii sau a-i dosădi priste această carte a domniei mele, pentru că acel om mare răotate va pătimi dă către domniia mea. Într-alt chip să nu fie după zisa domniei mele. Și însumi domnia mea am zis.

Au scris Nistor, octomvrie 24 dni.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.
Datat din domnia lui Mihai Viteazul.

6

1597 (7105) iunie 15. —

În numele tatălui și al fiiului și al sfîntului duhu, troiță sfîntă, amin. Eu Badea peharnecul ot Grădiște, înpreună cu acești boiari, anume Nedelco și Panait și Vădislav logofăt și Bărbuia și Pantazi logofăt, scris-am acestu răvaș al nostru pentru tocmeala ce-am fost luați dennaintea domnului Io Mihail voevod, de am așăzat pe David postelnic și pe jupîneasa Stanca den Brîncoveni priste toată datoriia, cîtă are Danciul dvornicul și frati-său Radul postelnic înpreună. Și așa singuri am adevărat noi cum ca să întoarcă David postelnic 70.000 aspri jupînesii Stancăi dentru această datorie ce are acești boiari frați amîndoi. Iar dup-aceia David postelnic să ție jumătate den sate și den mori și den țigani și den vii și den tot venitul cît va fi să aibă de baștină Brîncovenii, pentru că au plătit David postelnecul acești 70.000 aspri gata. Așa singuri i-am așăzat cu sufletile noastre și așa singuri am adeverit, Isuse Hristoase, amin. S-au scris în luna lui iunie 15 dni, leat 7105 <1597>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

7

1600 (7108) mai 4. —

Cu mila lui dumnezeu, Io . . . [1] voevod și domnu a toată Țara Rumînească, <fiul> [2] marelui și preabunului Mihail voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele acestor oameni, anume . . . [1] și Preda și Andreiu și Ianoș și . . . [1] Șărban și Stănislav și Tudor și Ghiia și Petrica și Daica și Purdel și Bogdan și cu feciorii lor, cîț dumnezeu le va da, ca să le fie lor moșie la satul Jăgăliia, 6 funii de moșie, pentru că iaste bătrînă și dreaptă moșie de baștină a lor. Dup-aceia, cînd au fostu acum, în zilile domniei mele, iar acești oameni ce s-au scris mai sus ei au rădicat pîră înaintea domniei mele cu Nedelco de la Argeș pentru aceste mai sus zise 6 funii de moșie. Și așa pîra Nedelco pe acești oameni, ce s-au zis mai sus, înaintea domniei mele cum că n-au cumpărat numai 2 funii și jumătate de moșie de la acești mai sus zișì oameni ci au cumpărat și acele 6 funii de moșie ce s-au scris mai sus. Iar acești oameni ce s-au zis mai sus ei așa s-au jăluit și s-au plînsu înaintea domniei mele cum n-au vîndut și acele 6 funii de moșie, ci au vîndut numai doao funii și jumătate. Și au fostu făcut Nedelco și carte de cumpărătoare pentru aceste 6 funii ce s-au zis mai sus făr'de știrea acestor oameni ce [ce] s-au scris mai sus cu vicleșug. Întru aceia, acești mai sus ziși oameni, ei au luat lege, 12 boiari, de au jurat înaintea domniei mele cum n-au fost vîndut și acele 6 funii, ci au vîndut numai 2 funii și jumătate. Și au rămas Nedelco de lege dennaintea domniei mele.

[1] loc alb în text.
[2] omis în text.

Pentru aceia, însumi şi domniia mea am dat acestor numiţi oameni, ce s-au scris mai sus, ca să le fie moşiia de baştină lor şi feciorilor lor, nepoţilor şi strenepoţilor lor şi dă nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Iată şi mărturii am pus domniia mea: pe jupan Dumitru vel dvornic i Miroslav logofăt şi Andronie vistiiar i Balea spătar i Maldea comis i . . . [1] stolnic i Şărban peharnic i jupan Radul vel postelnic. Şi ispravnic Miroslav logofăt.

Au scris Stănilă gramatic, în luna lui mai 4 dni, leat 7108 <1600>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

8

1612 (7121) octombrie 16, Tîrgovişte. —

Cu mila lui dumnezeu, Io Radul voevod şi domnu a toată Ţara Rumînească feciorul răposatului Mihnii voevod, nepotul bătrînului şi preabunului, răposatului Alixandru voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele lui Tudor şi cu feciorii lui, cîţi dumnezeu îi va da, ca să-i fie lui moşiia dă la Jăgălie, partea Cocorăscului toată, den cîmpu şi den pădure şi den apă şi den siliştea satului şi den dealu cu viile şi dă priste tot hotarul oricît să va alege, pentru că au cumpărat Tudor această moşie ce s-au zis mai sus de la Cocorăscul drept 800 de aspri gata încă den zilile părintelui domniei mele, Mihnii voevod. Şi iar au cumpărat Tudor dă la Voica [Voica] a Badului o vie drept un porcu şi drept 30 de aspri. Şi iar au cumpărat Tudor de la Stanciul un loc drept 110 aspri gata. Şi iar au cumpărat Tudor de la Voica Badiului un loc, pentru că au plătit Tudor de au crescut cu lapte un copil sărac.

Şi iar au cumpărat şi Stoica de la Vlădae o vie drept 70 aspri gata. Şi iar au cumpărat Radul Găuruiul şi Drăgan Urdurea o vie de la Tudor drept 520 aspri. Şi iar au cumpărat Radul Găuruiul şi Drăgan Urdurea şi Stan dă la Tudor 6 stînjeni de silişte.

Şi iar au cumpărat Stan o vie dă la Cotea dreptu 200 aspri gata. Şi iar au cumpărat Tipian moşie dă la Jăgălie partea Ghiei, încă fiindu de cumpărătoare a sa toată, den cîmpu şi den pădure şi den apă şi den siliştea satului o vie şi cu tot hotarul drept 1200 aspri gata. Şi iar au cumpărat Tipiian dă la Stanciul 2 vii drept o vacă şi 900 aspri gata. Şi iar au dat Tudor unchi-său Gherghinii 20 stînjeni de Oltişor de ş-au făcut vie ca să-i fie lui pomană.

Pentru aceia, am dat domniia mea ca să le fie lor moşiia ce s-au zis mai sus, ohabnică lor şi feciorilor lor, nepoţilor şi strenepoţilor lor şi dă nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Iată şi mărturii am pus domniia mea: pre cinstitul boiariul domniei mele: jupan Tudor vel ban de la Craiova i jupan Vintilă vel dvornic i jupan Nica vel logofăt i jupan Dediul vel vistiiar i jupan Cîrstea spătar i Panait stolnic i Bratul comis i Lupul peharnic i jupan Fote vel postelnic i jupan Nica vel logofăt am scris în scaunul oraşului ce să numeşte Tîrgovişte de la Adam leat 7121 <1612>.

S-au scris în luna lui octomvrie 16 dni.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

---

[1] loc alb în text.

9

1625 (7133) februarie 22, Tîrgovişte. —

Cu mila lui dumnezeu, Io Alixandru voievod şi domnu a toată Ţara Rumînească, feciorul marelui şi preamilostivului Io Radul voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele boiariului domniei mele Matthei peharnic den Brîncoveni ca să-i fie lui satul ce să numeşte Criva tot şi cu tot hotarul şi cu tot venitul din cîmpu şi den pădure şi den apă şi dupretutindenea şi cu toţi rumînii, însă anume Mihăilă şi Radul, Manea şi Tînpac şi nepotul Bădicii şi Gălva, Albul şi Diicul, Stoica şi Oprea Ţepene şi Radul, pentru că acest mai sus zis satu au fost de baştină al lui Crăciun şi al Pandulii şi al Barbului, feciorii.... [1] Apoi cîndu au fost în zilele părintelui domniei mele, Radul voevod, întru a doao domnie a domniei lui, iar boiariul domniei mele Matthei peharnic el au cumpărat acestu mai sus zis sat de la Crăciun şi de la Pandul şi de la Barbul drept 27.500 aspri gata. Şi am văzut domniia mea şi zapisul lor de vînzare la mîna lui Matthei peharnic şi cu multe mărturii anume Stoica logofăt de la Fa<r>caş şi Mihăilă postelnic de la Văleni şi Preda postelnic den Brîncoveni şi Bogdan postelnic şi Sima postelnic de la Jăgălie şi Rafailă egumen şi Floŗea postelnic de la Şăgărcea. Însă au fost avut şi Jăpa de la Slatină întru acestu sat, ce s-au zis mai sus, o parte de moşie, ci iar o au cumpărat boiariul domniei mele ce s-au zis mai sus Matthei peharnic şi acea parte de moşăe a Jăpei drept 3.000 aspri gata. Şi au vîndut aceşti mai sus zişi oameni aceste sate de a lor bună voe, făr'de nici o silă şi cu ştirea tuturor megiaşilor dupre-nprejurul locului.

Pentru aceia, am dat domniia mea boiariului dumniei mele, Matthei peharnic, ca să fie lui acestu sat stătătoriu şi ohabnic lui şi feciorilor lui, nepoţilor şi strănepoţilor lui, şi dă nimenea să nu să [nu să] clătească după zisa domniei mele.

Iată dar şi mărturii am pus domniia mea: pe jupan Papa vel dvornic i jupan Fiera vel logofăt i jupan Radul [2] vistiiar i jupan Miho vel spatar i Vartolomei vel stolnic i Bratul vel comis i Gherghe vel peharnic i jupan Dumitrachi vel postelnic. Şi ispravnic Fiera vel logofăt.

Şi eu, Udreşte Năsturel, am scris la Tîrgovişte în luna lui fevruarie 22 dni, leat 7133 <1625>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

10

1570 (7078) <martie — august>

† Din mila lui dumnezeu, Io Alexandru voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi bunului Mircea voievod, fiul lui Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Negre portar şi jupaniţei lui, Caplea, şi fiului lor, Tatul, şi cu fiii lor, cîţi le va da dumnezeu, ca să le fie satul Ruşii lui Chirtop, tot

[1] loc alb în text.
[2] greşit, în loc de « Vladul ».

cu tot hotarul, din hotarul Ţigăneştilor pînă în mijlocul apei Ialomiţei, pentru că le este veche şi dreaptă ocină şi dedină. Iar apoi Negre portar şi jupaniţa lui, Caplea, şi fiul lor, Tatul, au avut pîră înaintea domniei mele cu Balea şi cu ceata lui din Răz vad. Şi aşa pîrau ei că au cumpărat la Ruşii lui Chirtop de la Stan şi de la Oprea, fiii lui Chirtop, părţile lor, pentru 11.000 aspri cu ştirea lui Negre portar şi a jupaniţei lui şi a fiului lor, Tatul.

Astfel, întru aceea, domnia mea am cercetat după dreptate şi după lege cu toţi cinstiţii dregători ai domniei mele şi am dat domnia mea lui Negre portar şi jupaniţei lui şi lui Tatul lege 12 boieri să jure că nu au ştiut cînd au cumpărat Balea şi ceata lui ocină la Ruşi de la Stan şi de la Oprea. Şi aşa au arătat acei 12 boieri înaintea domniei mele şi au jurat că nu au ştiut nicidecum cînd au cumpărat Balea şi ceata lui acea ocină.

Iar apoi Balea şi ceata lui, ei nu s-au lăsat aşa, ci au luat lege peste lege, 24 boieri, să jure, însă de două ori cîte 24 boieri, să jure că au cumpărat ei acea ocină cu ştirea lui Negre şi a jupaniţei lui şi a lui Tatul, şi nicidecum nu au putut să jure la zi Balea şi ceata lui, ci au rămas Balea şi ceata lui de lege dinaintea domniei mele. Şi am dat domnia mea lui Negre portar şi jupaniţei lui şi lui Tatul să lepede lui Balea şi cetei lui asprii, cîţi vor fi dat pe această ocină mai sus zisă. Şi au dat asprii la mîna lui Balea şi a cetei lui.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea slugii domniei mele, Negre, şi jupaniţei lui, Caplea, şi fiului lor, Tatul, ca să le fie mai sus zisul sat, Ruşii, de ocină şi de ohabă lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată şi martori am pus domnia mea: jupan Neagoe mare vornic şi jupan Ioan mare logofăt şi Stan spătar şi Bratul vistier şi Mitrea comis şi Badea stolnic şi Gonţea paharnic şi Stoichiţa mare postelnic. Ispravnic Neagoe mare vornic.

Şi eu, Neagoe, între micii dieci, am scris în cetatea de scaun, Bucureşti, luna .... [1] zile, cursul anilor de la Adam pînă acum anul 7078 <1570>.

† Io Alixandru voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, perg., pecete timbrată.
Lunile după divan.

† Милостїю божїю Iѡ Ѧлеѯандрꙋ коекода и господинъ късое земле Ѹггрроклахїйское, сынъ великаго и добраго Мирча коекода, сынꙋ Михнек коекода. Дакат господстко ми сїе покелѣнїе господстка ми Негре портар и жꙋпаницеи его Каплѣ и сынь им Татꙋл и сь них сынoки елици им богъ даст ꙗкоже да им ест село Рꙋшїи Киртопок кьси със късое хотаром, ѡт хотарꙋл Цигънещом дори ꙋсредꙋ кодꙋ Ѩлокницек, занеже им ест стара и прака ѡчинꙋ и дѣдїне. Ѧ потом Негре портар и жꙋпаница его Каплѣ и сынꙋ им Татꙋл имаше прѣнїе пред господстка ми със Балѣ и със чет его ѡт Ръзкадꙋ. И сице прѣше ѡни како сꙋт покꙋпили ѡчинꙋ ꙋ Рꙋшии Киртопок ѡт Єтан и ѡт Ѡпрѣ сыни Киртопок, нихне делове за ҂ѯаї аспри, със знанїе Негрек портар и жꙋпаницек его и сынъ им Татꙋл.

---

[1] text acoperit de timbrul peceţii.

Тажє ȣ тєм, господство ми глєдаѡ със по правдȣ и по закон съ въсими чъститиє правїтєлїє господства ми и дадох господство ми Нєгрєк портар и жȣпаницєк єго и Татȣлок закон кї̃ болѣри да заклєт како нѣст знали къда сȣт покȣпили Балѣ и чєт єго ѡчинȣ ȣ Рȣши ѡт Стан и ѡт Ѡпрѣ. И сицє донєсѡшє тєх кї̃ болѣри прєд господства ми и заклєшє како нє сȣт знали къда сȣт покȣпили Балѣ и чєт єго тає ѡчинȣ никакожє.

Ꙗ потом Балѣ и чєт єго ѡни сицє нє ѡставишє сє, нȣ възѣшє закон над закон, кд̃ болѣри, да заклєт, али ѡт двє крат ли по кд̃ болѣри да заклєт како сȣт покȣпили ѡни тає ѡчинȣ със знаниє Нєгрєк и жȣпаницєв єго и Татȣлов и никакожє нѣст моглъ Балѣ и чєг єго заклєти на дьнь, нȣ ѡсташє Балѣ и чєт <єго>[1] ѡт закон ѡт прєд господства ми. И дадох господство ми Нєгрєв портар и жȣпаницєк єго и Татȣлок, ꙗкожє да изметнȣт Балєк и чєт єго аспри колици хокєт бити дали над сиє кишєрєчєна ѡчинȣ и дали им сȣт аспри на рȣ: Балєк и чєт им.

Сєго радї дадох и господство ми слȣзєм господство ми, Нєгрєк и жȣпаницєк єго Каплєк и сынȣ им Татȣлок, ꙗкожє да им єст кишєрєчєнȣ сєлѡ Рȣшїи къ ѡчинȣ и къ ȣхабȣ им и сынoком им и внȣком и прєвнȣчєтом им и нє ѡт когожє нєпоколѣбимо, поризмȣ господства ми.

Сєжє и свєдєтєлїє поставлих господство ми, жȣпан Нѣгоє вєлики дворник и жȣпан Іѡан вєлики лѡгофєт и Стан спатар и Братȣл кистїꙗр и Митрѣ комис и Бадѣ столник и Гонцѣ пєхарник и Стоикица вєл постєлник. Исправник Нѣгоє вєлики дворник.

И аз Нѣгоє єжє въ малѣ диꙗк єжє написах въ стол град Бȣкȣрєщи мѣсѧца .... [2]) дьни тєкȣщєм лѣтом ѡт Ꙗдамажє до нынѣ лѣт ҂зон.

† Іѡ Алиѯандрȣ вѡєвѡда милостїѧ божїѧ господинь.

11

1571 (7080) noiembrie 22, Tîrgovişte.

† Cartea creştinului Alixandru voivod şi domnu fiind a toată Ţara Rumînească, ficiorul marilui şi preabunului Mircii voivod dat-au domniia lui această învăţătură slugii domnii lui, Balii şi frăţini-său pi anume, Stanciul şi Radul, pentru ca să fii lor ocină în Lazuri partea lui Stan, ficiorul Chirtopoai, jumătate, pentru că o au fost cumpărat această ocină Balea denpreună cu Stanciul şi cu Radul za aspri 4000 gata. Apoi Balea şi frati-său anume Stanciul şi cu Radul ei atunci au început a să pîrî cu Tatul şi cu Bercea înnaintea domnii meli la divan. Şi aşa pîra Tatul şi Bercea pe Balea şi pe fraţii lui, zicînd Tatul şi Bercea, cînd au cumpărat Balea şi fraţii lui această ocină cum că ei n-au ştiut ci o au cumpărat pe ascunsu. Dici apoi domniia mea am judecat în divan pe legi şi pe dreptati ca să juri Tatul şi Bercea cum că ei n-au ştiut cînd s-au vîndut această ocină ce e mai sus zisă şi jurînd ei să întoarcă acei aspri îndărăt

[1] lipsă în doc.
[2] text acoperit de timbrul peceţii.

Balii şi fraţilor lui, anume Stanciului şi Radului. Dici apoi Bercea şi cu Tatul ei au mersu în zioa di sveti Dimitri şi nevrînd să juri au rămas di legi şi de dreptate Bercea şi Tatul. Iar domniia mea văzînd aşa am dat această ocină, ce scrie mai sus, să o stăpînească Balea şi cu frati-său Stanciul şi cu Radul, pentru că au fost bună şi dreaptă.

Şi iar au cumpărat Balea şi cu frate-său Stanciul şi cu Radul di la Dan, ficiorul Chirtopoai, partea lui de ocină din Lazuri za aspri 6400 gata.

Drept aceia, am dat domniia mea Balii şi frati-său Stanciului şi Radului această ocină ohabunică şi statornică în veci şi de nimeni neclătit lor şi ficiorilor şi nipoţilor şi strănipoţilor şi într-altu chip să nu fii peste zisa domniii mele.

Atuncea am pus domniia mea şi boieri mari mărturii, care să vor iscăli mai jos, pe anume pe jupan Dragomir vel vornic i jupan Ivaşco velichii logofăt i jupan Dumitru vel vistiiar i Mitrea comis i Badea stolnic i Gonţea peharnic i jupan Stoichiţa vel postelnic. I<spravnic> Dragomir vel vornic.

Şi am scris eu, Stanciul logofăt, în vichiul oraş ot Tîrgovişti, ot Adam do ninea meseţa noemvrie 22 dni, leat 7080 <1571>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

12

1592 (7100) februarie 7, Bucureşti

† Din mila lui dumnezeu, Io Ştefan voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului, răposatului Io Io mare voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele jupaniţei Caplea şi cu fiii ei, cîţi dumnezeu îi va da, ca să-i fie satul anume Lazurele tot cu tot hotarul, pentru că îi este veche şi dreaptă ocină, sat de moştenire ei şi de strămoşie. Iar după aceea, jupaniţa Caplea ea aşa şi-a tocmit pe fiii ei, anume Tatul şi Pîrvul, cu limba ei, ca să ia Tatul mai întîi 4 vecini, anume Neacşul bătrînul cu delniţa sa şi cu curătura şi Stoian bătrînul cu delniţa sa şi cu curătura şi Neacşul Despinei cu delniţa sa şi cu curătura şi Bogdan al lui Răduleţul cu delniţa sa şi cu curătura. Iar cealaltă ocină şi vecini i-au împărţit în două Tatul cu Pîrvul, de pretutindeni de peste tot hotarul şi din cîmp şi din apă şi din moară şi de peste tot, în două. Şi aşa au împărţit ei amîndoi de a lor bunăvoie şi dinaintea a buni boieri, anume Radul mare comis şi dinaintea jupaniţei Maria, mama lui Radul mare comis, şi dinaintea lui Dragul postelnic din Măneşti şi dinaintea lui Pătru logofăt din Pănăteşti şi dinaintea a mulţi boieri.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea lui Tatul mai sus scris şi fratelui său, Pîrvul, ca să le fie ocina mai sus zisă ohabă lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată martori punem domnia mea: jupan Iano mare ban al Craiovei şi jupan Danciul mare vornic şi jupan Dumitru mare logofăt şi Andronie vistier şi Vasilie spătar şi Dima stolnic şi Radul comis şi Duca paharnic şi jupan Iano mare postelnic. Ispravnic Danciul mare vornic.

Şi eu, Neagoe gramatic, am scris în minunata cetate Bucureşti, luna februarie 7 zile şi de la Adam pînă acum la această scriere în anul 7100 <1592>.

† Io Ştefan voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, hîrtie, pecete timbrată.

† Милостїю божїею Іѡ Щефан воевода и господинъ въсое земле Ѹггровлахїиское сынъ великаго и прѣдобраго покоинаго Іѡ Іѡ великаго воевода. Дават господства ми сїю повелѣнїю господства ми жѹпаницек Каплек и със сынови емѹ елицем богъ даст іакоже да им ест село на име Лазѹрѣле въс съ въсом хотаром понеже им ест стара права ѡчинѫ село за дѣдинѹ емѹ и за прѣдидїнѹ а а послѣ жѹпаница Каплѣ ѡна сице ест ѹстроитї сынови еи по име Татѹл и Първѹл със іаи іазик како да ѹзимати Татѹл напред д҃ вечини по Нѣвшѹл стар със делницѹм си и със ѡчиирѣнїе и Стоіан стар със делницѹм си и със ѡчиирѣнїе и Нѣвшѹл Деспинек със делницѹм си и със ѡчиширѣнїе и Богдан Рѫдѹлецѹлок със делницам си и със ѹчешрѣнїе а дрѹга ѡчинѫ и вечини ѡни сѹд раздѣлити на две Татѹл със Първѹл ѡт поскѹдї ѡт въс хотаром и ѡт полю и ѡт вода и ѡт воденицѹ и ѡт по въс на две. И сицѣ се ест раздѣлитї ѡни ѡбадве ѡт своем добромѹ волю и ѡт пред добри болѣри на име Радѹл велики комис и ѡт пред жѹпаницек Марїек мати Радѹлок вел комис и ѡт пред Драгѹлок постелник ѡт Мѫнещи и ѡт пред Пѫтрѹ логофет ѡт Пънътещи и ѡт пред мноз болѣри.

Сего радї дадох и господство ми Татѹлок више пис и брат вко Пръвѹлок іакоже да им ест сѹт ѡчинѫ еже више речена ѡхаб ем и сынокнм ем и внѹком и прѣвнѹчѣдом и не ѡт когоже непоколебимѹ поризмѹ господства ми.

Сеже сведетѣлїе поставлѣним господства ми жѹпан Іано велики бан Кралевски и жѹпан Данчюл вел дворник и жѹпан Дѹмитрѹ велики лѡгофет и Андронїе вистїіар и Василїе спатар и Дима столник и Радѹл комис и Дѹка пехарник и жѹпан Іано велики постелник. Исправник Данчюл велики дворник И аз Нѣгое граматик начерта въ двинїе градѹ Бѹкѹрещи мѣсѧца феврѹарїе з҃ дьни и ѡт Адама до нынѣ сего писанїе въ лѣт ҂з҃р.

† Іѡ Щефан вѡевѡда милостїю божїю господинь.

13

‹1594—1599› septembrie 9.—

Cu mila lui dumnezeu, creştinul Mihail voivod, domn a toată Ţara Rumînească. Dat-au domniia lui această poruncă a domnii lui slugii domnii lui, anume Tatului postelnic, pentru ca să fii volnic cu această carte a domnii meli pentru ca să-ş ţii toati viili şi cu ocina ot Răzvad, pentru că această ocină şi aceste vii le-au fost cumpărat Tatul postelnic de la Ivan ot Răzvad încă drept 5000 za aspri. Şi au întribat atuncea Tatul postelnic pe Borcioae logofeteasa, cînd au cumpărat aceste ocine, iar Borcioa au zis cum nu-i trebuie. Iar apoi cînd au fost mai pe urmă, iar Calotă n-au îngăduit, ce au întorsu acei aspri Tatului postelnic. Iar apoi Tatul postelnic au venit înnaintea domnii meli şi aşa s-au jăluit şi s-au plînsu înnaintea domnii meli că l-au întrebat. Iar Calotă aşa s-au jăluit înnaintea domnii meli cum nu l-au întrebat pe el cînd au cumpărat aceste vii şi ocine ce sînt mai sus zise. Iar Tatul postelnic, el atuncea au adus mărturii de pe înprejur de au mărturisit cum că au întrebat Tatul postelnic pe toţ înprejureani cînd au cumpărat aceste ocine. Atuncea domniia mea văzînd că au mărturisit înprejureani şi din sus şi din jos, într-aceia domniia mea am dat această carte Tatului postelnic ca

să-ș ții toate viile și toate ocinile cu bună pace cum le-au ținut și pîn-acum. Și într alt chip să nu fii peste zisa domnii meli, că însuș domnul au grăit.

Pis meseța septemvrie 9.

Copie după o trad. rom. de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea.
Datat din domnia lui Mihai Viteazul.

14

1597 (7105) iulie 6, Tîrgoviște. —

† Cu mila lui dumnezeu creștinu Mihail voivod și domnu a toată Țara Rumînească feciorul marilui și preabunului și răposatului Petrașco voivodŭ. Dat-au domniia lui această porun‹că› a domnii lui Tatului postelnic și cu toți feciorii lui, cîț dumnezeu îi va dărui, pentru ca să fie lui ocină în sat în Răzvad, toată partea lui Gheorghe logofăt din cîmpu și din păduri și din apă și toată partea Oprii și cu toată partea lor de vii din deal și delnița cu 3 rumîni pe anume: Ivan cu feciorii lui i Mihul cu feciorii lui i Nenciul cu ficiorii lui, pentru că această ocină ce e mai sus zisă, fost-au cumpărat de la Gherghe, fratele Borciii și de la un văr al lor, de la Mogoș. Și daca au cumpărat Tatul postelnic aceste ocine el tot le-au stăpînit cu bună pace pînă acum tot în zilele domniii lui. Deci atuncea au venit Avram, nepotul lui Gherghe logofăt, înpreună și cu jupîneasa Ana și au început a să pîrî cu Tatul postelnic înnaintea domniii mele zicînd Avram cum cînd au murit Gherghe logofăt, unchiu-său, cum că i-au lăsat și lui parte de ocină și parte de rumîni din Răzvad, neîngăduind pe Tatul postelnic. Iar apoi, sluga domnii meli, Tatul postelnic, au venit de s-au judecat înnaintea domnii meli în divan, scoțînd Tatul postelnic toate cărțile de cumpărătoa[t]re de aceste ocine, ce sînt mai sus zise de la Gherghe logofăt și de la frate-su Borcea. Și văzînd domniia mea așa, înpreună cu toți îndreptătorii domnii mele am judecat pe lege și dreptate, am dat slugii domnii meli, Tatului postelnic, pentru ca să-ș ții toate aceste ce sînt mai sus zise ocine și rumîni atuncea au mai dat Tatul postelnic 4300 de aspri gata. Iar apoi, dac-au trecut multă vreme, deci s-au sculat Calotă banul și au venit cu pîră înpreună cu Tatul postelnic vrînd ca să întoarcă Calotă banul asprii Tatului postelnic și să ție el aceste ocine ce sînt mai sus zise din sat din Răzvad, zicînd Calotă banul cum că iaste mai volnic el într-acest sat în Răzvad. Iar apoi sluga domnii meli, Tatul postelnic, au arătat toate cărțili de cumpărătoari și au adus atuncea și pe Ana jupîneasa Borcii logofăt și fiiu-său pe Avram de s-au judecat de față în divan. Iar domniia mea văzînd așa, am trimis pe Calotă banul ca să jure înnaintea părintelui vlădicăi cu mîna pe sfînta evanghelii cum n-au știut el cînd au cumpărat Tatul postelnic aceste ocine și rumîni. Dici Calotă banul el atuncea el n-au putut să jure. Și au fost mulți boiari cînd au rămas Calotă banul de legi și di judicată înnaintea domnii meli în divan.

Și iar să fii slugiii domnii meli, Tatului postelnic, și Pîrvului ocină în Pietrari, partea Danciului și a Micului și a Badii toate părțile lor, pentru că această parte de ocină din Pietrari o au cumpărat Tatu postelnic și Pîrvul, drept 10.500 de aspri gata. Și cînd s-au cumpărat aceste ocine au fost cu știrea tuturor megiiașilor și din sus și din jos.

Drept aceia domniia mea am dat Tatului postelnic și Pîrvului ca să fiii lor ocine ohabnice și statornice nepoților i strănepoților și de nimeni neschimbate peste zisa domnii meli.

Şi mărturii am pus domniia mea: jupan Dumitru vel vornic i pan Theodosie vel logofăt i Negre spatar i Stoica vistiiar i Stroe stolnic i Şerban peharnic i Preda vel postelnic.

I<spravnic> jupan Cernat. I Stoica diiaconul napisah vă grad Tîrgovişti meseţa iulie 6 dni, leat 7105 <1597>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

15

1598 (7106) aprilie 5, Tîrgovişte.

† Din mila lui dumnezeu, Io Mihail voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul preabunului şi marelui Pătraşco voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele, Chirfote din Tîrgovişte, şi cu fiii lui, cîţi dumnezeu îi va lăsa, ca să-i fie ocină la Lazure, toată partea lui Vladul, fiul lui Stanciul, şi toată partea Stancăi, mătuşa lui Vladul, pentru că a cumpărat sluga domniei mele această ocină de la Vladiul şi de la Stanca, pentru 7000 aspri gata, din cîmp şi din apă şi din pădure şi cu vaduri de moară şi cu tot hotarul, din hotar pînă în hotar. Şi a cumpărat sluga domniei mele, Chirfote, care e mai sus scris, această ocină mai sus zisă dinaintea a buni megieşi din jurul locului, anume Negoiţă din Văcăreşti şi Pătru, fratele lui şi din Tîrgovişte Preda paharnic şi popa Tanasie şi fratele lui, Stoica, şi din Lazuri Tatul. Şi au vîndut aceşti oameni, care sînt mai sus scrişi, Vladul, fiul lui Stanciul, şi Stanca, ocina lor de bună voia lor şi cu ştirea tuturor megieşilor din jurul locului şi dinaintea domniei mele.

Pentru aceasta, am dat şi domnia mea slugii domniei mele, care este mai sus scris, Chirfote, ca să-i fie această ocină mai sus zisă de ocină şi de ohabă lui şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată şi martori pune domnia mea: jupan Dumitru mare vornic şi jupan Teodosie logofăt şi jupan Negre mare spătar şi Radul mare comis şi Stoichiţa mare vistier şi Stroia mare stolnic şi Şerban mare paharnic şi jupan Preda mare postelnic. Ispravnic Dumitru mare vornic.

Am scris eu, Ivan bătrînul logofăt din Oraşul de Floci, în cetatea de scaun Tîrgovişte, luna aprilie 5 zile şi de la facerea lumii de la . . . [1] anul 7106 <1598>.

† Io Mihail voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, hîrtie, pecete timbrată.

† Милостїю божїю Іѡ Михаил воевода и господинь въсои земле Ѹггровлахїискою сынь прѣдобраго и великаго Пътрашко воевода. Дават господства ми сїю повелѣнїю господства ми слѹг господства ми Кѵрфоте ѹ Тръговыще и със сыновиХ им елицижe им господь богъ приѹстит ıакоже да мѹ ест

[1] text acoperit de timbrul peceţii.

ѡчинꙋ ꙋ Лазꙋре дел Бладꙋлок къса сынь Єтанчюлок и дел Єтанкък тетка Бладꙋлок кса понеже ест биѡ покꙋпил слꙋг господстка ми сьи ѡчинꙋ ѡт Бладюл и ѡт Єтанка за з̃ аспри готоки от полю и ѡт кодꙋ и ѡт шꙋм и сьс бродоке за кодениц и сьс кьс хотаром ѡт хотар до хотар. И покꙋпил ест сїю випереченꙋ ѡчинꙋ слꙋг господстка ми еже ест кише пис Кꙋрфоте ѡт на пред добри мегїаши ѡт ѡкрьсть мѣсто на име Негоицꙋ ѡт Бькьреши и Пьтрꙋ брат его и ѡт Трьгокище Преда пехарник и поп Танасїе и брат его Єтоика и ѡт Лазꙋри Татꙋл. И продадѡше сїю людїе еже сꙋт кише пис Бладꙋл сынъ Єтанчюлок и Єтанка негока ѡчинꙋ ѡт скоею добро колю и сьс оузнанїю кьсам мегїашом ѡт ѡкрьсть мѣсто и ѡт пред господстка ми.

Єего радї дадох и господстка ми слꙋг господстка ми еже ест кише пис Кꙋрфотек ıакоже да мꙋ ест сьи кипереченꙋ ѡчинꙋ кь ѡчинꙋ и кь ѡхаб ним и сыноком его и екнꙋком и прѣкнꙋчетом и ѡт никогоже их непотькнокенно по ѡризмо господстко ми.

Єеже и скѣдѣтеле постаклѣеть господстка ми жꙋпан Дꙋмитрꙋ келикїю дкорник и жꙋпан Θеѡдосїе келикїю лѡгофет и жꙋпан Негре кел спатар и Радꙋл кел комис и Єтоикица келики кистїıар и Єтроıа кел столник и Шербан келикїи пехарник и жꙋпан Преда келчкїю постелник. Испракник Дꙋмитрꙋ келикїю дкорник.

Пис аз Ікан стар лѡгофет ѡт карош ѡт Флочи кь настолни град Трьгокище мѣсѧца април е̃ дьни а ѡт създанїе мира ѡт ....[1]) хзрѕ лѣт.

† Іѡ Михаил кѡекѡда милостїю божїю господинь.

16

1609 (7117) februarie 5.—

† Cu mila lui dumnezeu creştinul Radul voivod dat-au domnia lui această poruncă a domnii lui slugii domnii lui, Tatului postelnic ot Lazuri, pentru ca să fii volnic cu cartea domnii meli pentru ca să aibă a-şi ţinea toată partea de ocină ot Lazuri şi din Bărbuleţ şi cu o jumătate de munte di Cufuritul, pentru că această parte de ocină fost-au a lui Vintilă, feciorul lui Calotă ot Boziiani. Iar apoi cînd au fost odată, iar Vintilă şi cu mumă-sa Stoică, ei au început a stă‹pî›ni această ocină ot Bărbuleţ care o stă‹pî›nea Tatul postelnic, iar apoi venit-au la judecată sluga domniii meli, Tatul postelnic, şi au început a să pîrî cu Vintilă, feciorul Stoicăi, înnaintea domniii meli. Şi pîra Vintilă pe Tatul postelnic cum n-au cumpărat el această parte de ocină din Bărbuleţ, ce scrie mai sus, numai zicea Vintilă cum au ţinut Tatul postelnic o jumătate de parte de ocină de Bărbuleţ. Atuncea domniia mea văzînd aşa, au judecat pe legi şi pe dreptate cu toţi boieri domniii meli, am dat domniia mea lege lui Vintilă să-ş ia 12 boieri şi să jure şi jurînd acei boieri să să spargă toate cărţile Tatului postelnic; iar apoi Vintilă văzînd că nu-ş poate găsi oameni să-i jure, el atun‹ci› au rămas de legi şi de judecată înnaintea domnii mele în divan.

---

[1] text acoperit de timbrul peceţii.

Drept aceia, domniia mea am dat slugii domnii meli, Tatului postelnic, această ocină să-i fie ocină ohabnică şi statornică, pentru că au fost bătrînă şi de demult şi într-alt chip să nu fii peste zisa domnii meli că însuş domnul au grăit.

Şi cartea aceasta o au iscălit Lupul vel logofăt, meseţa fevruarie 5 dni, leat 7117 <1609>.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

17

1630 (7138) <martie-iunie 18>, Bucureşti.

† Din mila lui dumnezeu, Io Leon voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului şi milostivului şi răposatului Io Ştefan voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele, Pădure paharnic, fiul lui Tatul postelnic din Lazori, şi cu fiii lui, cîţi îi va lăsa dumnezeu, ca să-i fie ocină în sat la Lazori, însă din funia din jos a şasea parte, însă toată partea lui Necula, fiul Ilisaftei călugăriţa, din cîmp şi din pădure şi din apă şi de peste tot hotarul şi din vatra satului şi de pretutindeni, oricît se va alege, pentru că această parte de ocină a fost de mai înainte vreme a bunicului lui Pădure paharnic. Astfel a cumpărat popa Sahat, bunicul lui Necula. Apoi, după moartea popii Sahat, el a lăsat partea lui de ocină din Lazori pe mîna nepoţilor săi, Gherghe pitar şi fraţii săi Necula şi Neagoe. Şi au tot stăpînit ei această parte de ocină a bunicului lor, popa Sahat, deplin. Iar cînd a fost acum în zilele domniei mele, Necula, fratele lui Gherghe pitar şi al lui Neagoe, fiul Ilisaftii călugăriţa, el s-a sculat şi a făcut această parte de ocină vînzătoare şi a întrebat Necula pe toţi fraţii lui din satul Lazorele vor să cumpere această parte de ocină a lui din satul Lazorele sau nu. Iar ei au spus că nu pot să stăpînească părţile lor de ocină necum să cumpere alte ocine şi dedine. Ci s-a găsit atunci numai Pădure paharnic să cumpere această parte de ocină de la Necula pentru 5000 aspri gata. Iar cînd a cumpărat Pădure paharnic această parte de ocină de la Necula, au fost mulţi oameni buni şi boieri martori şi adălmăşari anume Gherghe pitar, fratele lui Necula, şi Nedelco şi fratele său Mihai şi Stoica şi Preda, fiii lui Pîrvul din Lazure, şi popa Pîrvul şi popa Vladu şi Stan de acolo şi, Tudor postelnic din Tîrgovişte.

Şi iar a cumpărat sluga domniei mele, Pădure paharnic, ocină la Sturzeni şi de la Brana, partea lui Nan postelnic şi a fiului lui, Tudor, toată din cîmp şi din pădure şi din apă şi din uscat şi de peste tot hotarul şi de pretutindeni, oricît se va alege, pentru că această parte de ocină din Sturzeni a fost de mainainte vreme a lui Chirtop, fiul lui Dan, unchiul lui Tatul postelnic, tatăl lui Pădure paharnic, şi a lui Dan Porcul. După aceea a cumpărat Opreşor logofăt, tatăl lui Nan postelnic, de la Chirtop, unchiul lui Tatul postelnic, şi de la Dan Porcul, încă de mainainte vreme, din zilele altor domni bătrîni răposaţi. Şi au tot stăpînit ei pînă acum în zilele domniei mele. Iar cînd a fost acum în zilele domniei mele, Nan postelnic şi cu fiul lui, Tudor, ei s-au sculat şi au vîndut-o slugii domniei mele Pădure paharnic pentru 13 000 aspri gata. Şi cînd a cumpărat Pădure paharnic această parte de ocină, care e mai sus zisă, din Sturzeni, de la Nan postelnic şi de la fiul lui, Tudor, au fost mulţi oameni buni martori şi adălmăşari anume Ivan din Văcăreşti şi Tănasie din Bărbăteşti, însă toată partea pe care a cumpărat-o Opreşan logofăt, tatăl lui Nan postelnic, de la Chirtop şi de la Dan Porcul.

Şi au vîndut aceşti oameni mai sus numiţi aceste părţi de ocină care sînt mai sus zise de a lor bunăvoie şi cu ştirea tuturor megieşilor din jurul locului, din sus, din jos, şi fără nici o silă.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea slugii domniei mele, Pădure paharnic, ca să-i fie aceste ocine şi dedine mai sus zise, de ohabă şi de moştenire fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată dar şi martori punem domnia mea: jupan Aslan mare ban al Craiovei şi jupan Hrize mare vornic şi jupan Vladul mare logofăt şi jupan Ianachi mare vistier şi jupan Miho mare vistier [1] şi jupan Muşat mare stolnic şi jupan Buzinca mare comis şi jupan Vasilie paharnic şi jupan Alexandri mare postelnic. Şi ispravnic jupan Vladul mare logofăt.

Am scris eu, Stan, nepotul bătrînului Stan logofăt din Săveşti, în cetatea de scaun care se chiamă Bucureşti, luna < . . . . 18 zile >[2] de la Adam pînă acum cursul anilor, în anul 7138 <1630>.

† Io Leon voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, perg., pecete, timbrată.
Lunile, după divan; data zilei, după o traducere veche.

† Милостїю божїю Іω Леωн воевода и господинъ въсое земле Ѹггро-влахынское сынъ великаго и прѣдобраго и милостиваго и покоинаго Іω Щефан воевода. Давать господство ми сїю повеленїе господства ми слꙋг господства ми Пъдꙋрек пехарнек сынъ Татꙋлок постелник ωт Лазори и със сынови емꙋ елицех богъ припостит іакоже да мꙋ ест ωчинꙋ ꙋ село ꙋ Лазори ωбачи ωт ꙋжа ωт дол шистаго дел али дел Некꙋлек сынъ Илисафтев черкенохрезца въсах ωт полю и ωт шꙋм и ωт вода и ωт по въсом хотахо и ωт седалещи селов и ωт посвꙋдї кари елика се хтит избрат понеже сїю дел за ωчинꙋ ωна ест бил ωт наипрѣжде врѣме дѣдом его Пъдꙋри пехарник. Таже ест бил покꙋпил попа Сахат дѣдї Некꙋлев. Таже по съмрът попев Сахат ест бил ωстал дел емꙋ за ωчинꙋ ωт Лазори по рꙋкы анепѕїωм си Гергев питар и брат се Некꙋлек и Нѣгое. И вьс ест бил дръжал ωни сїю дел за ωчинꙋ дѣдом си попев Сахат заплъи. А въда ест бил съда въ дъни господства ми а Некꙋла брат Гергев питар и Нѣгое сынъ Илисафтїи черноризцев ωн се сꙋт въстанил се анꙋ ест бил съткорил сїю дел емꙋ за ωчинꙋ прод нїе и ест бил въпрашал Некꙋла по въсих брати его ωт село Лазореле хощиш ле кꙋпити сїю дел емꙋ за ωчинꙋ ωт село Лазореле или не А ωни ест бил реклъ ере не могѫт да дръжит негов делове за ωчинꙋ некако да се кꙋпиш дрꙋѕе ωчине и дѣдїни анꙋ тъчю се сꙋт ωврѣтал тогда Пъдꙋре пехарник да кꙋпиш сїю дел за ωчинꙋ ωт над Некꙋла за ҂е̃ аспрї готови. И въда ест бил покꙋпил Пъдꙋре пехарник сїю дел за ωчинꙋ ωт Некꙋла бїω мноѕи людї добре и болѣри свѣдетелю и алджамъшари на име Герге питар. брат Некꙋлек, и Недѣлко и брат се Михаю и Стоика и Преда сыни Пъркꙋлок ωт Лазꙋре, и попа Пръкꙋл и попа Владꙋ и Стан ωт там и Тꙋдор постелник ωт Тръговищи.

[1] greşit, în loc de « spătar ».
[2] loc rupt în orig.

И пак покȣпила слȣг господстка ми Пъдȣре пехарник wчинȣ ȣ Стȣрзѣни и wт Брана дел Нанок постелник и сынȣ его Тȣдорок късах wт полю и wт шȣм и wт кода и wт сȣх и wт по късим хотаром и wт поскȣдї каре еланика се хтит изкрат понеже сїю дел за wчинȣ wт Стȣрзѣни wна ест бил wт наипрѣжде крѣме Киртоп сынъ Данок ȣикомȣ Татȣлок постелник баци Пъдȣри пехарник и wт Данок Поркȣл а послѣ ест бил покȣпил Шпрѣшор лwгофет баци Нанок постелник wт над Киртоп ȣиком Татȣлwк постелник и wт над Дан Поркȣл ещеже wт наипрѣжде крѣме wт при дъни иних покоини старе господари. И кьс ест дръжал wни до съда къ дьни господстка ми. Я къда ест бил съда въ дьни господстка ми а Нано постелник и сьс сынȣ его Тȣдоро wни се сȣт късталнил се анȣ ест бил продал слȣг господстка ми Пъдȣрек пехарник за ҂҂гї аспрї готоки. И къда ест бил покȣпил Пъдȣре пехарник сїю дел за wчинȣ иже кишерех wт Стȣрзѣни wт над Нано постелник и wт над сынȣ его Тȣдоро wни ест бил мноз людї добре скѣдетеле и алдъмъшари по име Ікан wт Бъкърещи и Тънас и wт Бърбътещи али късах дел иже ест бил покȣпил Шпрѣшан логофет, баци Нан постелник, wт Киртоп и wт Дан Скин.

И продадоши сїю кишеречени именити людї сїю иже по кишеречине дели за wчинȣ за нихном добро колю и сьс ȣзнанїе късѣм мегїашом wт wкръстъ место из гор из дол и без не едно силостїю.

Сего радї дадох и господстко ми слȣг господстка ми Пъдȣрек пехарник ꙗкоже да мȣ ест сїю иже кишерех wчине и дѣдїни къ wхаб и за дѣдїни сынȣки си и кнȣком и прѣкночитом и не wт когоже непоколѣбимои порезȣмо господстка ми.

Сеже ȣбо и скѣдетелю постаклѣим господстко ми жȣпан Яслан ке ики бан Кралекскы и жȣпан Хрезе келики дкорник и жȣпан Кладȣл келики лwгофет и жȣпан Ꙗнаки келики кистѣр и жȣпан Михо келики кистїꙗр [1]) и жȣпан Мȣшат келики столник и жȣпан Бȣзинка келики комис и жȣпан Касилїи пехарник и жȣпан Алеѯандри келики постелник. И испракник жȣпан Кладȣл келики лwгофет.

Исписах азъ Стан кнȣк стар Станов лwгофет wт Съкескы къ настолни градȣ иже се зокет Бȣкȣрещи мѣсяца <........ нї дьни>[2]) wт Ядама дw ныне текꙋщаго лѣтом къ лѣт ҂зрли.

† Іw Леwн кwекода милостїю божїю господинь.

18

1602 (7110) mai 3, Tîrgovişte. —

† Cu mila lui dumnezeu, Io Simeon Moghila voevod şi domn a toată Ţara Rumînească. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele acestor arbănaşi de la Cernavodă anume popa Stama şi Antonie Grama şi Dima Dicran şi Iane Dicran şi Mehil Babală şi Dedeghin şi Ghioca Ghin şi Stama Ghion şi Conda Andreia şi Dima Duca şi

---

[1] greşit în loc de спатар.
[2] text ilizibil, completat după o traducere veche.

Ghioca Ghece şi Duma Dede şi Jipa Alagea şi Îndreica Alagea şi Birodi Cran şi Ghioca Stama şi Iurgo Iane şi Nica şi Panga şi Peto şi cu toţi fraţii lor şi cu feciorii lor, cîţi dumnezeu le va da, ca să le fie tot satul Călincştii, afară de partea Cozmei logofătul şi afară de partea jupînesii Chisăroae dvorniceasa, cît i să va veni, iar celalalt sat să fie al arbănaşilor tot cu tot hotarul şi din apă şi din cîmp şi din pădure şi dupreste tot hotarul, cît cuprinde. Însă să fie hotarăle şi semnele cele vechi: din apa Prahovei pe hotar pînă la Prahoviţă şi prin Vădurele şi prin ulmi şi preste Roşioara şi prin scoruş şi preste Valea Grecilor şi preste Piscul Uleului şi preste Dealul Cerveniei şi pînă la Dealul Iaderii şi iar de la apa Prahovei în sus prin hotarul Căzăneştilor şi prin crîng şi preste Prăhoviţă şi prin luncă preste Gruiu şi pînă la Roşioara şi prin Roşioara în sus pînă la mănăstire şi preste Valea Jupînesii pînă la Malul lui Bot şi prin Frunţi pînă la Obîrşiia Iaderii. Pentru că acest mai sus zis sat au fost oameni slobozi. Apoi au venit înaintea domniei mele cei ce au fost moşnenii satului anume Rain şi Stanciul şi Stan Itrul şi Stan şi Coman şi Ioan şi Stănislav şi Grozea şi Radul şi Tudoran şi ş-au vîndut moşiile lor ce s-au zis mai sus cu tot hotarul, cum iaste mai sus scris, arbănaşilor ce s-au zis mai sus, de a lor bună voe şi făr' de nici o silă, pentru că nu au fost vrednici să ţie toată moşiia şi tot satul pentru multa sărăcie ce au fost pre capul lor. Şi s-au tocmit cu aceşti mai sus zişi arbănaşi drept 100.000 aspri gata. Apoi dintru aceşti bani au fost luat rumînii de la arbănaşi 90.000 bani gata şi au fost lăsat 10.000 de aspri ca să-ş ţie şi ei moşie drept acele 10.000 de aspri înpreună cu arbănaşii. Însă să ţie rumînii de preste tot satul a zecea parte şi din apă şi din cîmp şi din pădure şi din silişte şi din livezi tot a zecea parte şi să şază în sat înpreună cu arbănaşii. Şi aşa s-au tocmit rumînii cu arbănaşii dinnaintea divanului domniei mele cu mare jurămînt şi blestem. De să va întîmpla pierdere mainainte arbănaşilor şi nu va rămînea nimeni dintru dînşii, iar rumînii să ţie în urma arbănaşilor tot satul şi cu tot hotarul. Iar de să va întîmpla periciune mainainte rumînilor şi nu va rămînea nimenea dintr-înşii să ţie arbănaşii tot satul iar altul nimenea să nu aibă amestec să să amestece întru acel sat, iar cine s-ar ispiti să strice acest aşăzămînt şi tocmeală, acela să fie proclet de 318 sfinţi părinţi de la Nicheia.

Şi încă cînd au vîndut rumînii această mai sus zisă moşie ei mai întîiu au întrebat pre rudeniile lor şi pre megiiaşii de pe înprejur: pot ei să răscumpere această moşie ce s-au zis mai sus, iar ei toţi s-au lepădat cum că nu pot să răscumpere nici cum. Apoi atunci au vîndut satul arbănaşilor, precum iaste mai sus scris. Şi cînd au cumpărat arbănaşii ei au cerut la rumîni cărţile satului cele de baştină de la alţi domni bătrîni. Iar rumînii au zis cum că cărţile, care le-au avut de baştină, s-au petrecut cînd s-au fost robit ţara de turci şi de tătari şi aşa au mărturisit înaintea divanului domniei mele şi înaintea cinstiţilor boiarilor domniei mele. Iar de vor scoate niscareva oameni vreodată niscareva cărţi vreodată să fie necredincioase şi mincinoase. Şi au fost atunci la tocmeala rumînilor cu arbănaşii pentru sat şi aldămăşari buni şi bătrîni boiari de pe înprejur, anume Miroslav bîv vel logofăt i Fiera logofătul şi Boica de la Şoplea şi Badea şi Calotă postelnic de la Cocorăşti i Oprea i Stroe i Mihăilă i Stoica i Radul de la Bălţaţi i Dumitru i Nan logofeţii i Ivan stolnic de la Măgureni.

Pentru aceia, am dat şi domnia mea acestor arbănaşi şi rumînilor ce s-au scris mai sus moşiia ce s-au zis mai sus ca să le fie lor stătătoare şi ohabnică lor şi feciorilor, nepoţilor şi strănepoţilor lor şi de nimenea să nu să clătească după cuvîntul domniei mele.

Iată dar şi mărturii am pus domniia mea pe jupan Dan vel dvornic i jupan Theodosie vel logofăt i Pană vel vistiar i Ianache spatar i Ştefan comisul i Gherghina

stolnic i Constandin peharnic i jupan Dumitrache vel postelnic. Ispravnic Theodosie vel logofăt.

Şi am scris eu, Paraschiva logofăt, în scaunul oraşului Tîrgoviştii, în luna lui mai 3 dni, leat 7110 <1602>.

Trad. rom. de Lupp dascăl slovenesc, din 1743.

19

1620 (7128) aprilie 29.

† Здє клєтовцїи Балотѣв сынъ Раинов по имє ѡт Бълцаци Драгослав и Михълъ и Ѡпрѣ ѡт Кълинещї Стънчои и Иван и Коман и Митрꙋл и Вентилъ и Ꙗлбꙋл и Тꙋдоран и Михълъ и Грозѣ de să jure cum n-au vîndut nici au înfrăţit Rain, tatăl lui Balotă, pre Carca vornicul spre a lui jumătate de ocină de în Călineşti, însă cum vor afla cu sufletele lor.

Инако да нѣст. И исправник Да҃н портар. И дьнъ на недєлє вьсѣх свѣти.

Пис Станчюл мѣсѧца априлїє кд҃.

† Iѡ Гаврил воєводь милостїю божїю господинь.

<Traducerea textului slav :>

† Aici jurătorii lui Balotă, fiul lui Rain, anume: din Bălţaţi Dragoslav şi Mihăilă şi Oprea, din Călineşti Stăncioi şi Ivan şi Coman şi Mitrul şi Ventilă şi Albul şi Tudoran şi Mihăilă şi Grozea.

Altfel să nu fie. Şi ispravnic Dan portar. Şi ziua la duminica tuturor sfinţilor.

A scris Stanciul, luna aprilie 29 zile, în anul 7128 <1620>.

† Io Gavril voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig., hîrtie, pecete aplicată stricată.

20

1620 (7128) iulie 8.—

Cu mila lui dumnezeu, Io Gavrila Movila voevod şi domnu a toată Ţara Rumînească, feciorul marelui şi răposatului Io Simion Movila voevod. Dat-am domnia mea această poruncă a domnii mele slugii domnii mele Simei şi feciorilor lui, cîţi dumnezeu îi va dărui, ca să-i fie lui moşie la Călineşti den parte lui Rain jumătate, den cîmp şi den padure şi den apă şi den dealul cu viile o vie, pentru că această moşie şi cu vie care am zis mai sus au fost ale lui Rain den Călineşti de baştină. Apoi după aceasta, cînd au fost în zilele lui Şărban voevod, iar Rain acesta care am zis mai sus el au fost făcut frăţire cu Carga dvornecul însă pă vremea cînd au fostu mare fomete, de au hrănit şi au chivernisit Carga dvornecul pe Rain pînă ce l-au scos den fomete. Şi încă pentru înfrăţire Carga dvornecul el au fostu dat lui Rain în mîna lui 1200 de aspri gata pentru această jumătate de moşie şi vie ce am zis mai sus, carele

au fostu dat Rain Carghii dvornecul pentru înfrăţire. Iar dup-aceasta, Carga dvornecul el au fostu făcut tocmeală cu jăpan Sima iar atunci în zilele lui Şărban voevod, de au vîndut această jumătate de moşie şi cu vie, care am zis mai sus, care fuse ale lui Rain, drept 1400 de aspri gata. Apoi de atunci pînă acuma tot au ţinut jupan Sima această moşie şi cu vie, ce am zis mai sus, tot cu bună pace. Iar cînd au fost acum cu zilele domnii mele, iar Balotă, feciorul lui Rain, el s-au fost sculat cu pîră de au venit înnaintea domnii mele de faţă de s-au pîrît cu jupan Sima. Şi aşa pîra Balotă cum că nici au vîndut nici au fost înfrăţit tată-său Rain pe Carga dvornecul pe a lui moşie şi vie, care am zis mai sus. Întru aceasta, domnia mea am căutat şi am judecat după dreptate şi după lege denpreună cu toţi cinstiţii boerii domni-mea şi am văzut domnia mea şi cartea lui Şărban voevod cum că au fost înfrăţit pe Carga dvornecul peste a lui parte de moşie, pe jumătate, şi cu vie. Deci am dat domnia mea lui Balotă lege 12 boeri ca să jure cum că nici au vîndut nici au înfrăţit tată-său Rain pe Carga dvornecul. Şi i-am pus zi la dumineca tuturor sfinţilor. Deci cînd au fostu la zi şi la soroc, iar Balotă el n-au putut nici de cum ca să-ş răscumpere lege lui să jure, ci au rămas de lege Balotă şi de judecată dennaintea domnii mele, cu mai mult amestec şi treabă într-această moşie şi vie, ce am zis mai sus, să nu aibă.

Pentru aceasta am dat şi domniia mea jupan Simei ca să-i fie lui moşiia şi via, ce am zis mai sus, întru moştenire şi ohabnecă lui şi feciorilor lui şi nepoţilor lui şi de către nimeni să nu să clătească după zisa domnii mele.

Iată şi mărturii am pus domnia mea: pe jupan Ianache vel ban al Craiovii şi jupan Ivaşco vel dvornec i jupan Papa vel logofăt i Fiera vistiar i Miho spatar i Mihalachi stolnec i Buzinca comisul i Vlad peharnec i jupan..........[1] vel postelnic. Şi ispravnec jupan Papa vel logofăt.

Şi am scris eu, Neagoe logofăt, în scaunul cetăţii Tîrgoviştii, iulie 8 dni, 7128 ‹1620›.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

21

1604 (7112) iunie 13, Tîrgovişte. —

† Din mila lui dumnezeu, Io Radul voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului, nepotul răposatului Io Băsărab voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele ‹slugii domniei mele›[2] anume Stănilă logofăt din Brativoeşti şi cu fiii lui, cîţi dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Glogova, pentru că a cumpărat Stănilă logofăt partea Stanei, fiica lui Bogdan, partea ei toată din cîmp şi din apă şi din pădure şi cu vadurile de moară şi cu cumpărături, însă partea lui Dragomir toată, cu siliştea din Glogova şi cu tot hotarul şi cu casa Stanei şi cu siliştea

[1] loc alb în text.
[2] omis în orig.

şi cu cumpărătura pe care le-a avut .... [1] Clăşneşti. Şi a dat Stănilă logofăt pe această ocină mai sus zisă 6.800 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt un ogor de la Oprea de la Nucii Greului de la satul Clăşneşti pentru 600 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Stan Zăgoicea 1 selişte în uliţa morii. Şi a dat 300 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt iar o silişte de la Preda, fiul lui Bratie, din uliţa morii iar pentru 300 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt o vie din Lăturosa, din prilogul tot, şi cu pomet, de la Pătru, fiul Vişăi din Clăşneşti, pentru 1600 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt o vie iar la Lăturosa.... [2] de la Ermoneşti pentru 200 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt o vie în satul Brătivoeşti de la Cozma pentru 350 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Cozma o livade pentru 350 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Cozma un laz din Pricuşude pentru 600 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt un laz din Pricuşude pentru 300 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Bo.... [1] o livade pentru 400 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Stănilă Lălescul o livade de la capul Gruiului pentru 4 taleri şi 4 costande. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Neagoe, fiul lui Stan, o livade pentru 6 oi. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt partea de ocină a Stanului, fiul Stanei, toată cu tot hotarul, oricît se va alege din cîmp şi din apă şi din pădure pentru 3800 aspri gata.Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Laiută o silişte pentru 200 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt o livade de la Badea lui Frăţilă pentru 450 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt o livade din Crivina de la Radul Grozea pentru 450 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Grozea o silişte pentru 150 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt o vie de la Danciul Nebun, pentru 350 aspri gata.

Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt în satul Vlădimireşti ocină de la Răduţa şi de la Malin în hotarul Brătivoesc, din hotar pînă în hotarul Bereştilor din deal pînă în deal şi cu silişte şi din pomet şi cu pădure şi cu tot. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt de la Malin jumătate din silişte lîngă case.

Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt 2 sălaşe de ţigani....... [3] dăşor de la Nanul din Ohaba pentru..... [1] aspri gata. Iar s-a înfrăţit Stănilă logofăt cu Dumitru logofăt din Sălătruc. Şi a dat Stănilă logofăt.... [3] Astfel Dumitru logofăt iar a dat un ţigan. Şi iar a cumpărat mama lui Stănilă logofăt, Stănislava, partea surorii sale Maria din Brătivoeşti....... [3] ocina toată cu tot hotarul cu cîmpul şi cu pădurea şi cu via, pentru 6700 aspri gata.

Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt şi cu fraţii lui, Grosul şi Oprea, o livade la Crivină, de la Stoian pentru 350 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă logofăt şi cu toţi fraţii lui un prilog de vie de la Stoian pentru 600 aspri gata. Şi iar a cumpărat Stănilă şi cu toţi fraţii lui o silişte cu pomet de la Stoian pentru 600 aspri gata. Şi au vîndut toţi aceşti oameni, care sînt mai sus scrişi, toate ocinile şi livezile şi viile şi ţiganii, cîţi sînt mai sus scrişi, de a lor bună voie şi cu ştirea tuturor megieşilor şi a toată curtea domniei mele şi dinaintea domniei mele.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea lui Stănilă logofăt această ocină toată, care este mai suş scrisă, ca să-i fie lui Stănilă logofăt de ocină dedină şi de ohabă lui şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

---

[1] loc neciteţ în orig.
[2] loc alb în orig.
[3] loc rupt în orig.

Iată şi martori pune domnia mea: jupan Preda mare ban al Craiovei şi jupan Cernica mare vornic şi jupan Radul clucer Buzescul şi jupan Radul mare clucer şi jupan Stoica mare logofăt şi Leca mare spătar şi Raţ Giurgiu mare comis şi Stroia mare stolnic şi Costandin mare postelnic [1] şi jupan Leca mare paharnic [2]. Ispravnic jupan Cernica mare vornic.

A scris Ivan logofăt bătrînul în cetatea de scaun Tîrgovişte luna iunie 13 zile, cursul anilor de la Adam pînă acum anul 7112 <1604>.

† Io Radul voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Io Radul voievod <m.p.>

Orig. slav, hîrtie, pecete timbrată.

† Милостїю божїю Іѡ Радѹл воевода и господинъ всеи земле Ѹггроовлахїискои сынъ великаго и прѣдобраго анепсею покоини Іѡ Бъсъраб воевода. Дакат господства ми сїю повелѣнїю господство ми на име Стънилъ лѡгофѣт ѡт Бртъикоеціи и със сынових им елицижє им господь богъ даст іакоже да мѹ ест ѡчинѹ ѹ Гоглѡка понеже ест биѡ покѹпили Стънилъ логофет дел Станек дъцер Богданев дел еи въса ѡт пол и ѡт водѹ и ѡт шѹм и със бродове за воденицъ и със покѹпленїе але дел Драгомиров въса със селище ѡт Гоглока и със въсом хотаром и със дома Станек и съ селище и със покѹпленїе еже ест имал .... [3]) Клъшнеціи и дал ест Стънилъ лѡгофет по съи вишеречеиѹ ѡчинѹ ҂ѕѡ҃ аспри готови. И пак ест покѹпил Стънилъ лѡгофет а҃ нив ѡт на Ѡпрѣ ѡт на <Н[1])>ѹчїи Гревлов ѡт на сели Клъшнеціи за х҃ аспри готови. И пак ест покѹпил Стънилъ логофет ѡт на Стан Згончѣ а҃ селище ѹ ѹлица воденицев. И дал т҃ аспри готови. И пак ест покѹпил Стънилъ логофет пак една селище ѡт на Преда сынъ Братїе ѡт ѹлицѹ водениц пак за т҃ аспри готови. И пак ест покѹпил Стънилъ логофет а҃ виноград ѡт Лътѹроса ѡт прилог вѣс и със оковїе ѡт на Пътрѹ сынъ Вишъи ѡт Клъшнеціи за ҂ах҃ аспри готови. И пак покѹпил Стънилъ логофет една виноград пак ѹ Лътѹроса ....[4]) ѡт на Єрмонеціи за с҃ аспри готови. И пак ест покѹпил Стънилъ логофет една виноград ѹ село Бртъикоеціи ѡт на Козма за ти҃ аспри готови. И пак покѹпил Стънилъ логофет ѡт на Козма а҃ ликаде за ти҃ аспри готови. И пак ест покѹпил Стънилъ логофет ѡт на Козма а҃ лаз ѡт При:ѹшѹде за х҃ аспри готови. И пак покѹпил Стънилъ логофет а҃ лаз ѡт Прикѹшѹде за т҃ аспри готови. И пак покѹпил Стънилъ логофет ѡт на Бо......[3]) ѹл а҃ ликаде за ѹ҃ аспри готови. И пак покѹпил Стънилъ логофет ѡт на Стънилъ Лълескѹл а҃ ликаде ѡт на глав Грѹюлов за д҃ талери и д҃ костанде. И пак ест покѹпил

[1] în loc de « paharnic ».
[2] în loc de « postelnic ».
[3] loc neciteţ în original.
[4] loc alb în text.

Стънилъ логофет шт на Нѣгое сынъ Стан а҃ ликаде за ѕ҃ шкци. И пак покѫпил Стънилъ логофет дел за <шчин>[1])ѫ Станѫлѫи сынъ Станев въса със късом хотаром каре еликä хтет избрат шт пол и шт код и шт шѫм за ҂гѡ҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет шт на Лаютъ а҃ селище за с҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет а҃ ликаде шт на Баде Фръцилов за ун҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет а҃ ликаде шт Кривин шт на Радул Грозѣ за ун҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет шт на Грозѣ а҃ селище за рн҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет а҃ лозїе шт на Данчюл Невѫи за тн҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет ѫ село Влъдїмирещи шчинѫ шт на Ръдѫца и шт Малин ѫ хотар Брътиковескъ шт хотар до хотар Верещилор шт дѣл до дѣл и със селище и шт шкоирїе и със шѫм и със вѣс. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет шт Малин половин шт селище код домов.

И пак ест покѫпил Стънилъ логофет в҃ челѣдї за аццигани ....[2]) дъшор шт над Нанѫл шт Ѡхав за ......[1]) аспри готови. Пак побратих сѧ Стънилъ логофет със Дѫмитрѫ логофет шт Сълътрѫк и дал ест Стънилъ логофет ....[2]). Таже Дѫмитрѫ логофет пак ест дал един аццигaн. И пак ест покѫпил мати Стънилъ логофет Стънислав<а> дел сестрам си Марїек шт Брътиковещи ......[2]) шчинѫ вѣс със късом хотаром със пол и със шѫм и със лозїе за ҂ѕѱ҃ аспри готови. И пак покѫпил Стънилъ логофет и съ брат им Гросѫл и Ѡпрѣ а҃ ликаде ѫ Кривин шт Стоıан за тн҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ логофет и съ братїю им вѣси а҃ прилог за лозїе шт на Стоıан за х҃ аспри готови. И пак ест покѫпил Стънилъ и със братїю им вѣси а҃ селище със шкоищїю шт на Стоıан за х҃ аспри готови. И продаше сїю людїе вѣси еже сѫт више писани негов шчине вѣси и ливези и виноградї и аццигани колици сѫт вишеречени шт своею добро волю и със ѫзнанїе въсам мегїашом и въсам двора господства ми и шт пред господства ми.

Сего радї дадох и господства ми Стънилов логофет сьи шчинѫ вѣси еже сѫт више пис. ıакоже да бѫдет Стънилов логофет въ шчинѫ дѣдинѫ и въ ѡхаб ним и сынов им его и внѫком и прѣвнѫчетом и шт никогоже непоколѣбихмо по шризмо господство ми.

Сеже и свѣдѣтеле поставлѣет господство ми жѫпан Преда вел бан Краевски и жѫпан Черника вел дворник и жѫпан Радул ключар Бѫзесвѫл и жѫпан Радул вел ключар и жѫпан Стоика велики логофет и Лека вел спатар и Рац Цюрцю вел комис и Строıа вел столник и Костандин вел постелник и жѫпан Лека велики пехарник. Исправник жѫпан Черника велики дворник.

Пис Іван логофет стар въ настол град Тръговище мѣсѧца <ю>нїе гї҃ дьни текѫщ лѣтом шт Адам до нынѣ ҂зрвї҃ лѣт.

† Іѡ Радул вшевшда милостїю божїю господинь.

Іѡ Радул воевода <m.p.>

[1] loc necitet în orig.
[2] loc rupt în orig.

22

1609 (7117) ianuarie 12, Tîrgovişte. —

† Din mila lui dumnezeu, Io Radul <voievod şi domn a toată ţara> [1] Ungrovlahiei, fiul preabunului, bătrînului, răposatului Io Băsărab < voievod> [1]. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Vîlsan....... [1] cu fiii săi, cîţi dumnezeu îi va lăsa, ca <să-i fie> ocină la Baia şi la Gosteşti, însă din partea lui Necula vătaf a şasea parte, din cîmp şi din apă şi din pădure şi din vatra satului şi cu vaduri de moară şi din uscat şi de pretutindeni, oricît se va alege de peste tot hotarul, pentru că a cumpărat Vîlsan această ocină mai sus scrisă de la Neacşa, fiica lui Nicola vătaf, şi de la bărbatul ei Avram pentru 5000 aspri gata.

Şi au vîndut aceşti oameni mai sus spuşi ocina lor mai sus spusă, ei de a lor bună voie, fără nici o silă şi cu ştirea tuturor megieşilor din sus, din jos şi din jurul locului.

Şi încă au fost atunci la întocmirea lor oameni buni, adălmăşari, anume Neagoe din Tismana şi popa Mihăilă şi din Negoeşti Ivăniş şi din Glogova Nicola şi Dumitru şi din Cătun Nicola, fiul lui Ghinea şi din Costeşti(?)...... [1] şi mulţi oameni care nu sînt scrişi aici.

Pentru aceasta am dat domnia mea lui Vîlsan ca să-i fie ocină dedină şi ohabă lui, fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată dar şi martori am pus domnia mea: jupan Radul clucer Buzescul şi jupan Cernica mare vornic şi jupan Lupul mare logofăt şi jupan Nica mare vistier şi jupan Mîrzea mare spătar şi jupan Bărcan mare stolnic şi jupan Gligorie mare comis şi jupan Stanciul mare paharnic şi jupan Leca mare postelnic. Şi ispravnic jupan... [2] mare logofăt........ [3] cetatea de scaun Tîrgovişte, luna ianuarie 12 zile şi de la Adam în anul 7117 <1609>.

† Io Radul voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, perg., pecete timbrată.

† Милостїею божїею Іѡ Радул <воевода и господинъ въсое земле>[1]) Ѹгровлахїиское сыну прѣдобраго стараго покоинаго Іѡ Бъс<ъраб воевода>[1]) Давать господство ми сїе повеленїе господство ми В<лъсаноу .... [1]) сынови си елицеже ему богъ припустит, іакоже <да му ест> ѡчину у Баѧ и у Гостеци ѡбаче ѡт дел Никулев ватах шестаго дел ѡт полю и ѡт вод и ѡт шум и ѡт седалище и със вводове за воденице и ѡт сух и ѡт поскуде каде еликъ се хтет избрет ѡт по въсох хотаром понеже ю ест покупил Вълсан сїѫ ѡчину више пис ѡт над Нѣкша дъщерѧ Николев ватах и ѡт над муж еи Аврам за ҃е аспри готови. И продадох сїе вишеречени имениті людїе негова им ѡчину вишерех ѡни за их̃ном и добро волю без ни една силост и със узнанїю въсем мегїашом ѡт гор из дол и ѡт ѡкръст местом. И ещеже ест бїѡ тогда на оустроенїе

[1] text neciteț în fotocopie.
[2] loc alb în text.
[3] text acoperit de timbrul peceții.

им добри людїе алдъмъшари по име Нѣгое ѡт Тисмана и поп Михъилъ и ѡт Негоещи Икъниш и ѡт Глогова Никола и Дѹмитрѹ и ѡт Кътѹи Никола сынѹ Гинек и ѡт Костещи .... [1]) и мноз людїе иже нѣст сѹт пис. здє.

Сего радї дадох съмих господства ми Блъсанок ꙗкоже да бѹдет емѹ ѡчинѹ дѣдїнѹ и ѡхаб емѹ сынови емѹ и внѹком и прѣвнѹчедом и не ѡт никогождо непоколѣбимѹ поризмо господства ми.

Сеже ѹбо и сведетелїе поставих господство ми жѹпан Радѹл ключар Бѹзескѹл и жѹпан Черника великїи дворник и жѹпан Лѹпѹл великїи логофет и жѹпан Ника великїи вистїар и жѹпан Мрѫзѣ вел спатар и жѹпан Бъркан вел столник и жѹпан Глигорїе вел комис и жѹпан Станчюл вел пехарник и жѹпан Лека вел постелник. И исправник жѹпан ....[2]) великїи лѡгофет ....[3]) стол граду Тръговище мѣсяца генарїе кї дьни и ѡт Адама въ лѣт ҂зпзї.

† Iѡ Радѹл воевода милостїю божїю господинь.

23

1580 (7088) ianuarie 13, Bucureşti. —

† Din mila lui dumnezeu, Io Mihnea voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui Alixandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Dragomir şi lui Dragoş, cu fraţii lor şi cu fiii lor, cîţi le va da dumnezeu, ca să le fie ocină la Dăneşti, partea lor, pentru că le este veche şi dreaptă ocină şi de moştenire. Iar apoi Dragomir şi Dragoş cu fratele lor, Stanciul, ei au venit înaintea domniei mele şi aşa s-au jăluit că au avut o carte veche şi ruptă şi stricată, încă din zilele răposatului <Radul>[4] voievod cel Frumos. Astfel întru aceea domnia mea am întărit şi am înoit şi am făcut domnia mea şi cartea domniei mele după cartea veche a răposatului Radul voievod cel Frumos. Şi semnele să se ştie: din Dăneşti pe Dealul lui Bran pînă la Lacul lui Lazar.

Iar apoi, Dragomir cu fratele său Stanciul, ei au cumpărat ocina Unghiul lui Balul de la Anca a lui Vîlsan, pentru 150 aspri de argint. Iar apoi Dragomir el singur a cheltuit pentru această mai sus zisă ocină care se chiamă Şase 505 aspri de argint pentru bir şi a făcut Dragomir lui Preda trei sărăcuste pentru 300 aspri.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea ca să fie.....[5] lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată martori punem domnia mea: jupan Mitrea mare vornic şi jupan Miroslav mare logofăt şi Dumitru spătar şi Costandin vistier şi Harvat stolnic şi Stan comis şi Gonţe paharnic şi Danciul mare postelnic. Ispravnic Mitrea mare vornic.

Eu Badea gramatic am scris luna ianuarie 13 zile în cetatea de scaun Bucureşti, cursul anilor 7088 <1580>.

† Io Mihnea voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slàv, perg. (31 × 32,5 cm), pecete timbrată, strícată.

---

[1] text neciteţ în fotocopie.
[2] loc alb în orig.
[3] text acoperit de timbrul peceţii.
[4] loc rupt în orig.
[5] text şters în orig.

† Милостїю божїею Iw Михнє воєвода и господинъ въсои земли Ѹггро-влахиско<и> сынъ великаго Алиѯандрѹ воєводѹ. Дакат господство ми сїю повелѣнїє господства ми Драгомир и Драгош със братием си и със сынови им єлици и богъ даст ꙗкожє да мѹ єст wчинѹ ѹ Дънеци негов дел понижє ю єст стара и права wчинѹ и за дединѹ. А потом Драгомир и Драгош със братом си Станчюл wни прїидошє пред господства ми <и сице се>[1]) сѹт жаловали како сѹт имали една книга стара и раздрана и ветха єщиже при дьни покоино<мѹ Радѹл>[1]) воивода Прєѹкрашена. Тажє ѹ том господство ми покрепи и понови <и> ѹчинил сьм господства ми и книга господства ми по стара книга покоинаго Радѹл воєвода Ѹкрашена. И белѣги да се знаєт wт Дънеци по дѣл Бранов дори ѹ лакѹл Лазаров. А потом Драгомир със братом си Станчюл wни сѹт покѹпй wчинѹ Ѹнгюлѹ Балѹлов wт Анка Блъсанов за р̃н аспри за срєб. А потом Драгомир wн сам венатовал радї сїє кишеречена wч<ина> єжє се зовет Шасє радї вир ф̃є аспри за сребрьни и ѹчинил єст Драгомир Предев г̃ съръкѹци за т̃ аспри.

Сєго радї дадох и господство ми ꙗкожє да мѹ єст ....[2]) им и синовом им и внуком и прев<нѹ>четом им и не wт ко<го>жє непоколебимѹ поризмо господство ми.

Сєжє свѣдєтелиє поставлѣєм господства ми жѹпан Митрѣ велики дворник и жѹпан Мирослав велики логофет и Дѹмитрѹ спатар и Костандин вистиꙗр и Харкат столник и Стан комис и Гонцє пехарник и Данчюл вел. постелник. Исправник Митрѣ велики дворник.

Аз Бадѣ граматик исписах мѣсяца генарїє г̃ї дьни въ стол градѹ Бѹкѹреци <тєкѹщ>и лѣт ҂з̃пи.

† Iw Михнѣ воєвода милостїю божїю господинь.

24

1586 (7095) octombrie 17, București. —

† Din mila lui dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alixandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Mihăilă cu fiii săi, cîți îi va da dumnezeu, ca să-i fie ocină la Glogova din partea lui Vîlcul de peste toată ocina lui oricît se va alege, din cîmp și din munte și din pădure și din apă și din siliște, însă jumătate, pentru că a cumpărat Mihăilă această ocină mai sus zisă, de la Vîlcul pentru... [3] aspri gata.

Și iar a cumpărat Mihăilă o casă de la Stănislav, fiul lui Bălaciu din Glogova, pentru 500 aspri gata. Și a schimbat Mihăilă locul casei cu Stănislav de a dat loc pentru loc.

Și iar a cumpărat Mihăilă ocină la Clășnești, partea lui Răgan, din sat în sus, toată oricît se va alege din cîmp și din munte și din pădure și din apă pentru 540 aspri.

[1] loc rupt în orig.
[2] text șters în orig.
[3] text neciteț în fotocopie.

Şi iar a cumpărat Mihăilă ocină la Clăşneşti, partea lui Boiţa toată, oricît se va alege, din cîmp şi din munte şi din pădure şi din silişte şi din apă şi de pretudiindeni pentru 500 aspri gata. Şi iar a cumpărat Mihăilă ocină la Clăşneşti, partea lui Necula toată, oricît se va alege, din cîmp şi din munte şi din silişte şi din apă şi din vie şi de pretutindeni pentru 450 aspri.

Şi iar a cumpărat Mihăilă ocină la Clăşneşti partea lui Măţoiul toată oricît se va alege şi de pretutindeni pentru 420 aspri gata. Şi iar a cumpărat Mihăilă 2 ogoare la Claşneşti din sat în sus de la Prundărel pentru 300 aspri gata.

Şi iar a cumpărat Mihăilă ocină la Irmoneşti partea lui Turcul toată, oricît se va alege, de pretutindeni, pentru 540 aspri gata.

Şi iar a cumpărat Mihăilă o vie la Clăşneşti de la Tudor pentru 260 aspri gata. Şi iar a cumpărat Mihăilă ocină la Iarcea partea lui Stănilă toată oricît se va alege de pretutindeni pentru 600 aspri gata. Şi iar a cumpărat Mihăilă ocină la Clăşneşti de la Mănea din Brătilov, însă să se ştie Orlea Valea, toată pentru 250 aspri gata.

Şi au vîndut aceşti mai sus zişi oameni acele ocine de a lor bună voie şi cu ştirea tuturor megieşilor din sat şi din jurul locului şi dinaintea domniei mele.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea lui Mihăilă ca să-i fie această mai sus zisă ocină fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit, ‹după porunca› [1] domniei mele.

Iată martori punem domnia mea: jupan Mitrea mare vornic şi jupan Ştefan mare logofăt şi Pătru spătar şi Radul comis şi Vintilă stolnic şi Vladul paharnic şi jupan Gherghe mare postelnic. Ispravnic Ştefan mare logofăt.

Am scris eu, Galeş, în cetatea de scaun Bucureşti în luna octombrie 17 zile şi de la Adam pînă acum cursul anilor, în anul 7095 ‹1586›.

† Io Mihnea voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, perg., pecete timbrată.

† Милостїю божїю Iѡ Михнѣ коекода и господинъ късои земле Ѹггро-влахиское сынꙋ великаго и прѣдобраго Ꙙлиѯандрꙋ коекода. Дакат господство ми сїю покелѣнїе господстка ми Михъилък със сынꙋки си елици емꙋ богъ даст ꙗкоже да мꙋ ест ѡчинꙋ ꙋ Глогока ѡт дел Бъкꙋлок ѡт по късах ѡчина его каре елика се хтег избрат ѡт полю и ѡт гора и ѡт шꙋм и ѡт кода и ѡт селище али половин занеже га покꙋпил Михъилъ сїю кише рѣчена ѡчинꙋ ѡт над Бъкꙋл за .... [2]) аспри готоки.

И пак покꙋпи Михъилъ една кꙋке ѡт над Стънислак сынꙋ Бълачюк ѡт Глогока за ф҃ аспри готоки И променил ест Михъилъ мѣсто кꙋкев със Стънислак тере ест дал место радї место.

И пак покꙋпи Михъилъ ѡчинꙋ ꙋ Клъшнещи дел Ръганок ѡт сел ꙋ гор късах каре елика се хтет избрат ѡт полю и ѡт гора и ѡт шꙋм и ѡт вода за фм аспри.

[1] omis în orig.
[2] text neciteţ în fotocopie.

И пак покꙋпи Михънлъ шчинꙋ ꙋ Клъшнеци дел Боцек късах каре елика се хтет избрат шт полю и шт горах и шт шꙋм и шт селище и шт вода и шт по въсхꙋдї за ф̃ аспри готови.

И пак покꙋпи Михънлъ шчинꙋ ꙋ Клъшнеци дел Некꙋлек късах каре елика се хтет избрат шт полю и шт горах и шт селище и шт вода и шт виноградꙋ и шт по късхꙋдї за ун̃ аспри.

И пак покꙋпи Михънлъ шчинꙋ ꙋ Клъшнеци дел Мъцоюлок късах каре елика се хтет избрат и шт по късхꙋдї за ук̃ аспри готови.

И пак покꙋпи Михънлъ в̃ ник ꙋ Клъшнеци шт сел из гор шт над Прꙋндърел за т̃ аспри готови.

И пак покꙋпи Михънлъ шчинꙋ ꙋ Ирмонеци дел Тꙋркꙋлок късах каре елика се хтет избрат шт по въсхꙋдї за фм̃ аспри готови.

И пак покꙋпи Михънлъ една виноградꙋ ꙋ Клъшнеци шт над Тꙋдор за сꙃ̃ аспри готови. И пак покꙋпи Михънлъ шчинꙋ ꙋ Іарча дел Єтънилъ късах каре елика се хтет избрат шт по късхꙋдї за х̃ аспри готови. И пак покꙋпи Михънлъ шчинꙋ ꙋ Клъшнеци шт над Мънѣ шт Бртилок али да си знает Ѡрлѣ Балѣ късах за сн̃ аспри готови.

И продадох сїю вишеречени людїе тех шчине шт нихном добро волю и със ꙋзнанїе късѣм мегїаашим шт сел и шт крьсть месток и шт прѣд господ- ства ми.

Єго радї дадох и господство ми Михънлък иакоже да мꙋ ест сїю вишерѣчена шчинꙋ шхаб сынꙋки емꙋ и внуком и прѣвнучетом и не ꙋ когоже непо<ко>лѣбим <по оризмо>[1]) господства ми.

Єже сведетелїе поставлеемꙋ господства ми жꙋпан Митрѣ велики дворник и жꙋпан Щефан велики лшгофет и Пътрꙋ спатар и Радул комис и Винтилъ столник и Владул пехарник и жꙋпан Герге велики постелник. Исправник Щефан велики лшгофет.

Исписах аз Галеш въ стол градꙋ Бꙋкꙋреци въ мѣсѧца шктомврїе зі̃ дьни и шт Адама до нынѣ текъщаго лѣтом въ лѣт ҂зче.

† Іш Михнѣ вшевшда милостїю божїю господинь.

25

589 (7097) iunie 6, Bucureşti.

Din mila lui dumnezeu, Io Mihnea voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele Mîndău cu fraţii săi, Toader şi Lazar, şi Fătul cu fraţii săi, Neagul şi Stănislav, şi Hărbor şi Tatul şi Bălan cu nepotul său Nan, şi Neagoe şi Şerban şi fratele lui Muşinat şi Lupul cu fraţii săi Ivan şi Idul şi Muşat cu fraţii sai Stan şi Stănilă şi cu fiii lor, cîţi le va da dumnezeu, ca să le fie ocină la Dimiani din partea lui

[1] omis în orig.

Radul clucer şi a fiilor săi, Udrea şi Badea, jumătate şi din partea lui Tudosie spătar jumătate şi din partea lui Neagoe şi a fratelui său, Barbul, jumătate, şi din partea de ocină a lui Bogdan iar jumătate şi din cîmp şi din pădure şi din apă cu vaduri de moară si din sat şi de peste tot hotarul, jumătate din partea acelor boieri mai sus zişi. Şi semnele şi hotarul să li se ştie: din Curmătura lui Vîrbocea pînă la Dur şi pînă la hotarul Belegoşilor şi pînă la izvorul Văii Ursului, pentru că o au cumpărat acei oameni mai sus scrişi acea ocină mai sus scrisă de la acei boieri mai sus zişi pentru 5.000 aspri gata. Însă să stăpînească din acea ocină mai sus zisă Mîndău cu fraţii său Toader şi Lazar şi Fătul cu fraţii săi Neagul şi Stănislav şi Hărbor şi Tatul şi Neagoe şi Bălan cu nepotul său Nan şi Şerban cu fratele lui, Muşinat, din acea jumătate de ocină a acelor boieri patru părţi, pentru că le-au cumpărat pentru 4.000 aspri, iar Pulpă cu fraţii sai Ivan şi Idul, şi Muşat cu fraţii săi, Stan şi Stănilă, ci să stăpînească a cincea parte din acea ocină mai sus zisă, pentru că o au cumpărat de la acei boieri mai sus zişi pentru 1000 aspri gata. Însă au cumpărat-o cu voia acestor oameni mai sus scrişi a cincea parte, şi deasemeni să stăpînească Mîndău şi cu fraţii săi şi Fătul cu fraţii săi şi Hărbor şi Tatul şi Neagoe şi Bălan cu nepotul său Nan şi Şerban cu fratele său, Muşinat, din Poiana Bisăucilor, patru părţi de ocină din ocina acelor boieri mai sus zişi, iar Pulpă cu fraţii săi şi Muşat cu fraţii săi, ei să stăpînească a cincea parte. Şi iar să se ştie semnele Bisaucei: din Curmătura cu piatra pînă Între Izvoare şi pînă la Vîrful Omuşorului şi între Rîmnice pe apa Rîmnicului pînă la Piscul cu Mesteacănii şi pînă la Lacure în hotarul Băeştilor la piatra Bisăucii şi pînă la Fundata iar la Curmătura cu piatra.

Şi au vîndut mai sus <zişii> [1] boieri acele ocine mai sus scrise de bună voia lor şi cu ştirea tuturor megieşilor din sus şi din jos şi dinaintea domniei mele.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea acestor oameni mai sus scrişi ca să le fie acele ocine mai sus scrise de ohabă lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor lor, şi de nimeni neatins după porunca domniei mele.

Iată şi martori punem domnia mea: jupan Dumitru mare vornic şi jupan Chesar mare logofăt şi Pătru mare spătar şi Miroslav mare vistier şi Radul comis şi Mihai stolnic şi Vladul paharnic şi jupan Iane mare postelnic.Ispravnic Chesar mare logofăt.

Am scris eu, Necola logofăt, luna iunie 6 zile, în cetatea de scaun Bucureşti, în anul 7097 <1589>.

† Io Mihnea voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, hîrtie, pecete timbrată.
Cu o trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

Милостїю божїею Іѡ Михнѣ воевода и господинъ въсои земле Ѹггровлахиское сынъ великаго и прѣдобраго Алеѯандрȣ воевода. Дакат господство ми сїе повеленїе господство ми слȣзем господства ми Мъндъȣ със братїем си Тоадер и Лазар и Фътȣл със братїем си Нѣгȣл и Стънислав и Хръбор и Татȣл и Бълан със анипсеȣ си Нан и Нѣгое и Бран [2]) и брат емȣ Мȣшинат и Лȣпȣл със братїем си Іван и Ідȣл и Мȣшат със братїем си Стан и Стънилъ

[1] omis în orig.
[2] cuvînt corectat în Шербаан, aşa cum apare în mod obişnuit mai departe: Шербан.

и със нихним сынови си елице им богъ даст ꙗкоже да им с8т ѡчин8 8 Димїꙗни ѡт дел Радꙋлов ключар и сынови си Ѷдрѣ и Бадѣ половин и ѡт дел Т8досїев спатар половин и ѡт дел Нѣгоев и брат8м си Барб8л половин и ѡт дел за ѡчина Богданов пак половин и ѡт пол и ѡт ш8м и ѡт вода със бродени ѡт водениц и ѡт село и ѡт по въс хотар8л половин ѡт дел ѡним вишерех болѣри. И белеге и хотар да им се знает ѡт К8рмът8ра Бръвочек дори на Д8р и до 8 хотар8л Белегошим и до извор8л въеи Ѷрс8лов понеже ю ех с8т пок8пили тех вишеписане людїе тае вишеписана ѡчинъ ѡт тех више-речени болѣри за ҂е аспри готови. Яли да дръжет ѡт тае ѡчинъ еже вишерѣх <Мъндъ8>[1] със братїем си Тоадер и Лазар и Фът8л със братїем си Нѣг8л и Стънислав и Хръвор и Тат8л и Нѣгое и Бълан със анипсе8 си Иан и Шербан със брат его М8шинат ѡт над тае половин ѡт ѡчина ѡним болѣри четфръти делове занеже ю е с8т пок8пили за ҂д аспри а П8лпъ със братием си Іван и Ід8л и М8шат със братїем си Стан и Стънилъ а ѡни да дръжет петаго дел ѡт таа вишерѣх ѡчинъ понеже ю ест пок8пил ѡт тех болѣри еже вишерех за ҂а аспри готови. Яли ж ест пок8пил със волѣ ѡвемзи више писани людїе над петаго дел и такождере да дръжет Мъндъ8 и със братїем си и Фът8л със братїем си и Хръвор и Тат8л и Нѣгое и Бълан със анипсе8 си Иан и Шербан със брат си М8шинат ѡт Поꙗна Висъ8чилороу четири делове за ѡчина ѡт ѡчина ѡним вишерех болѣри а а П8лпъ със братїем си и М8шат със братїем си а ѡни да дръжет петаго дел. И пак да се знает белѣге Виса8чек ѡт К8рмът8ра със камен дори 8тре Извоаре и до 8 Върх8л Ѡм8шор8лов и 8тре Ръмниче по вода Ръмников дори 8 Писк8л със Мъстѣвънии и дори на Лак8ре 8 хотар8л Бъещилор8 8 камена Висъ8чек и до 8 Ф8ндата пак 8 К8рмът8ра със камен.

И продадоше више болѣри тѣх вишеписане ѡчине за нихнем добром воле и със 8знанїе въсем мегїꙗшим ѡт гор и из дол и ѡт пред господства ми.

Сего радї дадох и господства ми ѡвемзи вишеписани людїе ꙗкоже да им ест тѣх вишерѣх ѡчине въ ѡхаб им и сыноком им и вн8ком и прекно-четом им и ни ѡт когоже непотъкновено по ѡризм8 господства ми.

Сеже и сведетелїе поставлѣм господства ми ж8пан Д8митр8 велики дворник и ж8пан Кесар велики логофет и Пътр8 вел спатар и Мирослав вел вистїꙗр и Радꙋл комис и Михаю столник и Владꙋл пехарник и ж8пан Іане велики постелник. Исправник Кесар вел логофет.

Писах аз Некола логофет мѣсѧца юнїе ѕ дьни въ стол град Б8к8рещи в лѣт ҂зчз.

† Іѡ Михнѣ воевода милостїю божїѧ господинь.

26

1596 (7104) mai 15, Gherghiţa.

Cu mila lui dumnezeu, Io Mihail voevod şi domn a toată ţara Ungrovalahiei, fiiul marelui şi preabunului, răposatului Pătraşco voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domnii mele cinstitului diregător al domniei mele, jupînului Serbul vel stolnic,

[1] loc ilizibil în fotocopie.

şi frăţine-său popa Stan ot Cerneţ ot sud Mehedinţi şi cu fiii lor, cîţi dumnezeu le va da, ca să le fie lor moşie în satul Tîntava pentru că au cumpărat diregătorul domnii mele, jupan Serbul, şi frate-său, popa Stan, această moşie mai sus zisă de la Vlaicul şi de la Oana şi de la Neanul şi de la Stan şi de la Crivăţ şi de la Maniţi şi de la Vasai şi de la Stanciul Potrogan şi de la alt Stanciul şi de la Radul şi de la fraţii lor şi de la toţi fii lor şi de la ceata lor toată din cîmp şi din apă şi din pădure şi din siliştea satului peste tot hotarul, vercîtă să va alege, de pretutindenea, pentru că au dat diregătorul domnii mele, jupîn Serbul mare stolnic, şi frate-său, popa Stan, 15.000 aspri gata. Şi s-au vîndut aceşti mai sus zişi oameni cu moşiile de a lor bunăvoe şi cu ştirea tutulor megiiaşilor dinprejurul locului şi denaintea domnii mele.

Dar şi semnele moşii să se ştie: din hotarul Pileşterul pînă în drumul Baiului, pînă în hotarul Ţalapieştilor şi pînă în Rovină şi din Luciia pînă în drumul vechiu şi pă marginea Lucii lacul tot şi pînă în Brebine şi din sus pînă la Claia Dragului şi de acolo pînă în drumul Nenciului şi pînă în hotarul Pileştilor.

De aceia am dat şi domniia mea diregătorului domnii mele, jupîn Serbul vel stolnic, şi frăţine-său, popa Stan, ca să le fie lor această moşie toată, cîtă mai sus s-au zis, de moştenire şi ohabnică lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimenea neclintit, după porunca domnii mele.

Iată dar şi mărturiile domnii mele: jupîn Ivan vel dvornic şi jupîn Chesar vel logofăt şi jupîn Negre vel spatar şi Tudosie vel vistiar şi Radul vel comis şi Stroia stolnic şi Şerban paharnic şi jupîn Preda vel postelnic.

Am scris eu, Ioan logofăt, în oraşul Gherghiţa în luna lui maie 15 zile, de la zidirea lui Adam pînă acum cursul anilor, leat 7104 <1596>.

† Io Mihail voevod, milostiiu bojiiu gospodin.

Io Mihail voevod.

Trad. rom. din 1831 de Vasile N. Nenovici.

27

1602 (7110) februarie 26, Strehaia.

† Din mila lui dumnezeu, Io Radul voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului, răposatului Mihnea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Lupul ca să-i fie ocină la Prunişori, partea Iubeştilor şi a lui Neacşul şi a lui Găozea toate, ori cît se vor alege, din cîmp şi din pădure şi din apă şi de peste tot hotarul, pentru că a cumpărat Lupul această ocină mai sus zisă de la Danciul, fiul lui Stoica, şi de la Voica, fiica lui Iubu şi de la Elina, fiica lui Toma, şi de la fiii lui Drăgan, pentru 2.800 aspri. Şi iar a cumpărat Lupul un plai de vie, în sat, de la Drăcuia şi de la Stan pentru 1200 aspri. Şi iar a cumpărat Pîrvul un plai de vie de la Ventilă pentru 1300 aspri.

Şi iar a cumpărat Stanciu din partea lui Grecul jumătate de la . . .[1] ăneşti pentru 700 aspri.

Şi au vîndut aceşti mai sus zişi <oameni>[1] acea ocină de a lor <bună>[1] voie şi cu ştirea tuturor megieşilor din jurul locului şi dinaintea domniei mele.

---

[1] loc rupt în orig.

De aceea, am dat şi domnia mea lui Lupul cu fiii lui, cîţi dumnezeu îi va da, ca să i fie ocină de ohabă fiilor şi nepoţilor lui şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit, după porunca domniei mele.

Iată şi martori punem domnia mea: jupan Vintilă mare ban şi jupan Stoica mare postelnic. Şi ispravnic însăşi spusa domniei mele.

Am scris eu, Marco logofăt, în scaunul domniei mele la Strehaia, luna februarie 26 zile, în anul 7110 <1602>.

† Io Radul voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slav, hîrtie (29×20,5 cm.), pecete timbrată.

Cu o trad. rom. din 1785 iunie 20 de Mihai Hodoleanu din Cerneţi.

† Милостїю божїю Iѡ Радꙋл ко<ек>[1])од и господинъ въсое земле Ѹггро-вла<х>и<с>кое сынꙋ великаго и прѣдобраго покоинаго Михнѣ воевода. Дакат господство ми сїе повеленїе господства ми Лꙋпꙋлѡв ꙗкоже да мꙋ ест ѡчинꙋ ꙋ Прꙋнишори <де>[1] л Юбещїлор и Нѣкшꙋлов и Гъѡзев въсѣх кари еликах се хтит избрат ѡт пол и ѡт шꙋм и ѡт вод и ѡт по въсѣх хотарим понеже их сьм покꙋпил Лꙋпꙋл сїе вишеречено ѡчинꙋ ѡт на Данчюл сынꙋ Стоикък и ѡт на Воика дещера Юбов и ѡт на Елина дещера Томев и ѡт на сынови Дръганов за ҂кѡ аспри гата. И пак ест покꙋпил Лꙋпꙋл един плаю за винеградꙋ ꙋ сел ѡт на Дракꙋꙗ и ѡт на Стан за ҂ас аспри. И пак ест покꙋпил Първꙋл един плаю за виноградꙋ ѡт на Вентилъ за ҂ат аспри. И пак покꙋпил Станчю ѡт дел Грекꙋлов половин ѡт на . . . . . .[1]) ънещи за ѱг аспри. И продадох сїи више-<рече>[1]ни . . . .[1]) таꙗ ѡчинꙋ за негов <добро>[1]) волю и със ꙋзнанїе въсим мегїꙗшим ѡт кръст мѣст и ѡт прѣд господства ми. Тѣм радї дадох и господства ми Лꙋпꙋлов със сынови елицем богъ даст ꙗкоже да мꙋ ест ѡчинꙋ въ ѡхабꙋ сынови и внꙋком им и прѣвнꙋчетом и ни ѡт когоже непоколебим поризмо господства ми.

Сеже и сведетели поставлѣм господства ми жꙋпан Вентил велики бан и жꙋпан Стоика вел постелник. И исправник сам рѣч господства ми.

Исписах аз Марко лѡгофет въ стол господства ми ꙋ Стрехаꙗ мѣсѣца ф<е>в<рꙋарїе> кѕ д' ни въ лѣт ҂зрї.

† Iѡ Радꙋл вѡевѡда милостїю божїю господинь.

28

1620 (7128) mai 4.

† Cu mila lui dumnezeu, Io Gavriil Moghila voevod şi domn a toată Ţara Rumînească, feciorul marelui şi preabunului răpoosatului Io Simeon Moghila voievod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele lui Ion şi cu feciorii lui, cîţi dumnezeu îi

[1] loc rupt în orig.

va da, ca să-i fie lui moşie în satul Orbeasca, însă partea Radului lui Gaură toată, din cîmp şi din pădure şi din apă şi cu vad de moară şi dupreste tot hotarul, dupretutindenea, oricît să va alege, pentru că au cumpărat Ion de la Mihalco drept 700 aspri gata şi cu mărturii, anume popa Hamza şi Trifa şi Neagul şi Manea şi încă mulţi megiiaşi oameni buni, carii nu sînt scriş aicea, dinprejurul locului din sus şi din jos şi dinnaintea domniei mele.

Pentru aceasta şi domniia mea am dat lui Ion ca să-i fie lui această mai sus zisă moşie de baştină şi ohabnică lui şi cu feciorii lui, nepoţilor şi strenepoţilor lui şi de nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Iată şi mărturii punem domniia mea: jupan Ianache vel ban al Craiovei i jupan Ivaşco vel dvornic i jupan Papa vel logofet i jupan . . . [1] vel vistiiar i jupan Miho vel spatar i jupan Mihalache vel stolnic i jupan Buzinca vel comis i jupan Vladul vel peharnic i jupan . . . [1] vel postelnic. Şi ispravnic Papa vel logofăt.

Am scris eu, Stanciul logofăt, luna mai 4 dni, vă leat 7128 <1620>.

Trad. rom. de Constantin dascăl, din 1794.

29

1620 (7128) iulie 21, Tîrgovişte. —

† Din mila lui dumnezeu, Io Gavriil Moghila voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi preabunului şi răposatului Io Simion Moghila voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Leaotă şi fraţilor lui, Vladul şi Tudor, din Bădeni şi cu fiii, cîţi dumnezeu le va da, ca să le fie ocină la Curmături, partea lui Nan toată, oricît se va alege de pretutindeni, însă din drumul Pietroşiţei în sus pînă la Pripor şi pe Valea Ţîţei la hotarul Runcului, pentru că au cumpărat Leaotă şi cu fraţii lui această ocină de la Nan din Fiani pentru 1000 aspri gata. Şi iar au cumpărat Leaotă şi fraţii lui, Vladul şi Tudor, ocină la Curmături de la Leoştean din Fieni, partea lui toată, din drumul Sălătrucului, la măguri, pentru 800 aspri gata. Şi iar au cumpărat Leaotă şi fraţii săi această mai sus scrisă ocină la Curmături de la Radul din Fiani, din funia lui Nan şi din vechea funie, partea lui toată, pentru 800 aspri gata. Şi iar au cumpărat Leaotă cu fraţii lui ocină la Curmături de la Rada din Fieni, din drumul Pietroşiţei în sus pînă la Pripor, toată partea ei, şi dedina şi cumpărătura, pentru 300 aspri gata.

++ Şi iar a cumpărat Leaotă şi fraţii săi, Vladul şi Tudor, ocină la Bădeni a zecea funie şi cu munte şi cu poiana de la Stoica, din Cucuteni, partea lui toată de peste tot locul, pentru 3000 aspri gata. Însă să se ştie semnele din jos pe Valea Tiselor şi pe stîna Nenciului la vîrful Giurcăi şi din sus pe drumul carălor şi trece Piscul Lupului. Şi iar au cumpărat Leaotă şi cu fraţii săi ocină la Bădeni, a şasea parte, de la Radul din Cucuteni pentru 300 aspri ++ [2]. Şi iar au cumpărat Leaotă şi fraţii săi ocină

[1] loc alb în text.
[2] textul între ++ este încercuit în original; ulterior s-a scris: « aceste, ce s-au ocolit cu chinovar, s-au vîndut dumnealui Iordache Creţulescul vel vornic ».

la Muşcelul cel Mare de la Pătru din Bezdead, însă funia din Valea Gorganului şi un codru din gura Plaiului pentru 470 aspri. Şi iar au cumpărat Leaotă şi fraţii săi ocină la Muşcelul cel Mare de la Vladul şi de la fratele lui, Iachim, fiii lui Lepădat, însă funia de la Surpăturile Lepădădeştilor şi Cremeneştilor un codru din gura Plaiului pentru 800 aspri gata. Şi iar a cumpărat Leaotă şi cu fraţii săi mai sus scrişi ocină la Muşcelul cel Mare o funie din Surpături şi un codru din gura Plaiului pentru . . . [1] aspri şi de la Oprea şi Stan, fiii lui Cremenescul, şi de la vărul lor primar, Stan, pentru 440 aspri gata. Şi iar au cumpărat Leaotă şi cu fraţii lui, ocină la Muşcelul cel Mare un codru din gura Plaiului de la Neagoe şi de la Radul pentru 54 aspri. Şi iar au cumpărat Leaotă şi cu fraţii lui ocină la Muşcelul cel Mare în funia de la anini de la Nan din Bezdead partea lui toată pentru 80 aspri gata. Şi iar au cumpărat Leaotă şi fraţii lui ocină la Muşcelul cel Mare de la Stan din Bezdead, partea lui toată, şi cu munte şi cu poiana pentru . . . [1] aspri gata.

++ Şi iar au cumpărat Leaotă cu fraţii lui partea de ocină a lui Manea din Podul Giurcăi, oricît se va alege, din apă pînă în Săcătura lui Ion pentru 500 aspri gata ++ [2] Şi iar au cumpărat Leaotă cu fraţii lui un munte la Raciu de la Nanciu din Şerbăneşti pentru 300 aspri de argint. Însă să se ştie hotarele: vadul B . . . [1] cului şi pe Valea Răteiului şi pe Valea Voic . . . [1] la Curmătura Cufuritului, pînă la Valea Raciului.

Si iar au cumpărat Leaotă cu fratele lui, Vladul, de la Cîrste din Fiani, din partea lui Gudea din Curmături, a treia parte, din Vîrful Dumbrăvileiu pînă în curmătura lui Badea şi pe hotarul Runcului şi pe Ţîţa, pentru 450 aspri.

Şi iar au cumpărat Leaotă cu fratele lui partea lui Neacşul, un loc la Curmături, din Ţîţa pînă în hotarul Runcului, pentru 200 aspri gata.

Şi au vîndut aceşti oameni mai sus spuşi părţile lor de bună voia lor şi cu ştirea tuturor megieşilor şi din sus şi din jos şi dinaintea domniei mele, pentru că am văzut domnia mea şi cărţile răposatului Mihail voievod vechi şi rupte. Astfel întru aceea şi domnia mea am înoit şi am întărit cu această carte a domniei mele aceste dedine mai sus zise, cum a fost şi mai înainte vreme.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea acestor oameni care sînt mai suszişi ca să le fie ocină şi ohabă lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintiţi, după porunca domniei mele.

Iată şi martori punem domnia mea: jupan Ianachi mare ban al Craiovei şi jupan Ivaşco mare vornic şi jupan Papa mare logofăt şi jupan Fiera mare vistier şi jupan Miho mare spătar şi jupan Mihalachi mare stolnic şi jupan Buzinca mare comis şi jupan Vladul mare paharnic şi jupan . . . [3] mare postelnic. Şi ispravnic Papa mare logofăt.

Şi eu Pădure bătrînul logofăt <am scris> [1] în cetatea de scaun Tîrgovişte, ... [1] luna iulie 21 zile, de la Adam pînă acum cursul anilor, în anul 7128 <1620>.

† Io Gavriil voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Fotocopie după orig. slav, perg., pecete timbrată, căzută.

---

[1] loc neciteţ în fotocopie.
[2] textul între ++ este încercuit cu o linie.
[3] loc alb în orig.

† Милостїю божїю Iѡ Гаврил Могила воевода и господинъ въсое земле Ȣггровлахиское сынȣ великаго и предобраго и покоинаго Iѡ Симеѡн Могила воевода. Дават господство ми сїю повѣленїе господство ми Лѣѡтък и брат его Владул и Тȣдорок ѡт Бъдѣни и със синови елицижеи богъ даст іакоже да ест им ѡчинȣ ȣ Кȣрмътȣри дел Нанок въсах каре елика се хокит избрат ѡт по въсвȣдѣ ѡбачи ѡт пȣт Пїетрошицек ȣ горни дондеже ȣ Припор и по валѣ Цъцек до хотарȣл Рȣнкȣлок пониже сȣт покȣпил Лѣѡтъ и със брати им си сїю ѡчинȣ ѡт Нан ѡт Фиіани за ҂а҃ аспри готови. И паки покȣпил Лѣѡтъ и брат его Владул и Тȣдор ѡчинȣ ȣ Кȣрмътȣри ѡт Леѡцеи ѡт Фїени дел емȣ въсах ѡт пȣт Сълътрȣкȣлок деже ȣ мъгȣри за ѡ҃ аспри готови. И паки покȣпил Лѣѡтъ и братом сих сїю вишепис. ѡчинȣ ȣ Кȣрмътȣри ѡт на Радул ѡт Фиіани ѡт ȣжа Нанов и ѡт стара ȣжа дел его въсах за ѡ҃ аспри готови. И паки покȣпил Лѣѡтъ със брати им ѡчинȣ ȣ Кȣрмътȣри ѡт Рада ѡт Фїени ѡт пȣт Пиетрошицек ȣ горни даже ȣ Припор дел еи въсах и дѣдїно и покȣпена за т҃ аспри готови.

++ И пакй покȣпи Лѣѡтъ и братом си Владул и Тȣдор ѡчинȣ ȣ Бъдѣни десетаго ȣжа и със гора и със Поіана ѡт Стоика ѡт Кȣкȣтени дел его въсах ѡт през въсом мест за ҂г҃ аспри готови. Ѡбаче да се знает белѣги ѡт долни по валѣ Тиселор и по стъна Никчюлок до кръх Цюркък и ѡт горни по пȣт каръилор и мимонтї по Пискȣл Лȣпȣлок. И паки покȣпи Лѣѡтъ и със братом си ѡчинȣ ȣ Бъдѣни една дѣлницѫ шестаго дел ѡт Радул ѡт Кȣкȣтени за т҃ аспри готови ++ [1])

И паки покȣпи Лѣѡтъ и братом сих ѡчинȣ ȣ вел Мȣшчел ѡт на Пътрȣ ѡт Бездѣд ѡбаче ȣжа ѡт Валѣ Горганȣл<ȣ>ю и еднȣ кодрȣ ѡт ȣста Плаюлȣи за ѵ҃о аспри. И паки покȣпил Лѣѡтъ и със братїи его ѡчинȣ ȣ вел Мȣшчел ѡт Владул и ѡт на брат его Іаким сыни Лепъдаток ѡбаче ȣжа ѡт на Сȣрпътȣри Лепъдъдеиилор и Крем<е>нецилор еднȣ кодрȣ ѡт ȣста Плаюлок за ѡ҃ аспри готови. И паки покȣпил Лѣѡтъ и със брат сих с его вишепис ѡчинȣ ȣ вел. Мȣшчел една ȣж из Сȣрпътȣри и еднȣ кодрȣ ѡт ȣста Плаюлок за .... [1]) аспри и ѡт Ѡпрѣ и Стан сыни Кременескȣлок и ѡт прекчедоврат им Стан за ȣ҃м аспри готови. И паки покȣпил Лѣѡтъ и със брат его ѡчинȣ ȣ вел Мȣшчел едни кодрȣ ѡт ȣста Плаюлок ѡт Нѣгое и ѡт Радул за н҃д аспри. И паки покȣпил Лѣѡтъ и със брат его ѡчинȣ ȣ вел Мȣшчел въ ȣжа ѡт на Янини от Нан ѡт Бездѣдȣ дел его въсах за п҃ аспри готови. И паки покȣпил Лѣѡтъ и братїи его ѡчинȣ ȣ вел Мȣшчел ѡт Стан ѡт Бездѣд дел его въсах и със гора и със Поіана за .. [2]) е҃ аспри готови. ++ И паки покȣпи Лѣѡтъ със брат его дела Манек за ѡчинȣ ѡт Подȣл Цюркък каре елика се хтит избратї <ѡт> вод дори ȣ Съкътȣра Iѡнок за ф҃ аспри готови ++ [3]). И паки покȣпи Лѣѡтъ със братї его еднȣ планин ȣ Рачȣ ѡт Нанчюл ѡт Шербънеци за т҃ аспри стреб. Яли да сѣ знаит хотаръле бродȣл Б .... [2])кȣлок и по Валѣ Ръгеюлок и по Валѣ

[1] textul între ++ este încercuit cu o linie în original şi s-a scris ulterior « aceste, ce s-au ocolit cu chinovar, s-au vîndut dumnealui Iordache Creţulescul vel vornic ».
[2] loc necitet în fotocopie.
[3] textul între ++ este încercuit cu o linie în original.

Вонк....[1]) ꙋ Кꙋрмътꙋоа Кꙋфꙋритꙋлꙋи даже до Балѣ Рачюлꙋи. И паки покꙋпи Лѣωтъ съ брат его Бладꙋл ωт на Кърсте ωт Фїꙗни ωт дел Гꙋдек ωт Кꙋрмътꙋри третаго дел ωт Бръхꙋл Дꙋмбръкїлѣю дори ꙋ кꙋрмътꙋра Бадек и по хотарꙋл Рꙋнкꙋлок и по Цъца за ун аспри. И паки покꙋпил Лѣωтъ със брат его дела Нѣкшꙋлов а мест ꙋ Кꙋрмътꙋри ωт Цъца до хотарꙋл Рꙋнкꙋлок за с аспри готови.

И продали сїю вишеречених людїе негокѣ дѣдини ωт нихном добро волю и със ꙋзнанїе късом мегїꙗшим и ωт гор и ωт дол и ωт пред господстко ми и книги покойном Михаил воевод ветхи и раздрале. Таже къ том и господстко ми съм пономим и ꙋкрепи <със>[1]) сїю книг господстко ми по сїю вишеречених дѣдїни како ест бил и ωт прежде време.

Сего радї дадох и господстко ми ωкемзи люде еже вишеречених ꙗкоже да ест им ωчинꙋ и ωхаб им и сынови им и внꙋком и прѣвнꙋчетом и не ωт когоже непотъкновеном поризмꙋ господства ми.

Сеже и свѣдетелю постаклѣнм господстко ми жꙋпан Іанаки велики бан Кралевски и жꙋпан Івашко велики дворник и жꙋпан Папа велики логофет и жꙋпан Фїера велики вистїꙗр и жꙋпан Михо велики спатар и жꙋпан Михалаки велики столник и жꙋпан Бꙋзинка велики комис и жꙋпан Владул велики пехарник и жꙋпан .... [2] вел постелник. исправник Папа велики лωгофет.

И аз Пъдꙋре стар логофет <написах>[1] къ нарстолни град Търговище......[1]) мѣсяца юлїе ка дьни ωт Адам до нынѣ текꙋщем лѣт в лѣт ҂зрки.

† Іω Гаврїил воевода милостїю божїю господинь.

30

1626 (7135) decembrie 26, Bucureşti.

Cu mila lui dumnezeu, Io Alexandru voevod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiiul marelui şi preabunului milostiv Io Radu voevod. Dat-am domniia mea această poruncă ‹a› domniei mele lui ..... [3] i Dimşa i Oprea i Radu i Hîrsu i.... [3] cu fii‹i› lor, cîţi dumnezeu le va dărui, ca să le fie lor moşie în satul Bărsoi, însă partea lui...[1] din cîmpu, din pădure şi din apă şi cu toate hotarăle. Dară ca să se ştie şi semnele moşii: de la Fîntîna Ursoaei pă vălceaoa Bungetului..... [3] Pravilei şi pă matca Robarului pînă la.... [3] şi hotarul Robarului şi pînă la Obîrşiia Robarului şi pă drum în jos....[1] şi pă drumul Vitomireştîlor pă Pietrile pînă la Ogrăzi şi de la Ogrăzi pîn'la ulmul din coastă.....[3] pînă iarăşi la Valea Ursului, fiind că au fost cumpărat moşie Lăpădat logofăt de la Zătreni în 6.000 bani gata şi fiindcă această mai sus zisă moşie şi moştenire au fost a lui Udrişte postelnic ot Drăgaeşti. Aşa cînd au fost în zilele răposatului părinte al domniei mele Io Radu voevod, iar Udrişte postelnic au fost dat şi au miluit pe sluga lui Lăpădat logofăt cu această mai sus zisă moşie pentru dreapta slujbă care i-au slujit. Şi aşa acum în zilele domniei mele Lăpădat logofăt au vîndut această moşie mai sus zisă la aceşti oameni, care mai sus s-au numit, şi au vîndut Lăpădat logofăt

[1] loc neciteţ în fotocopie.
[2] loc alb în original.
[3] loc liber în trad.

moşiia lui din Bărsoi, care mai sus s-au zis, de a lui bună voe şi cu ştirea tuturor megiiaşilor din sus şi din jos şi dinprejurul locului. Şi au cumpărat aceşti mai sus numiţi oameni această moşie şi cu ştirea boierului domniei mele Vlad vistier şi cu ştirea jupînesei Simei stolnicesi şi jupînesei Mariicai bănesi şi cu ştirea lui Stanciu încă şi multura oameni, care nu sînt scrişi aici, şi buni marturi şi aldămăşari anume de la Stăneşti Tanasie paharnic i ot Drăgoi Pîrvul i Calin i ot Ciorani Bogdan şi Stoica i ot Băeşti Stanciu şi încă mulţi oameni, care nu sînt scrişi aici. Şi am văzut domniia mea şi zapisul lui Lăpădat logofăt scris cu mîna lui pentru vînzare în mîinile acestora oameni, care mai sus s-au numit.

Şi iarăşi au cumpărat Draghiia singur din această mai sus numită moşie doao fălii de moşie de peste toate hotarăle de la Stanciu Dumă în 500 bani gata încă în zilele lui Mihaiu voevod.

Pentru aceia am dat şi domniia mea la cei mai sus numiţi oameni şi lui Draghie ca să le fie lor moşie şi moştenire în ohabă lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimenea neclătiniţi, după porunca domniei mele.

Iată şi marturi puiu domniia mea: pă jupan Papa vel dvornic şi pă jupan Hriza vel logofăt şi pă jupan Dumitraşco vel vistier şi pă jupan Miho vel spătar şi pă jupan Bartolomei vel stolnic şi pă jupan Bratu vel comis şi pă jupan Apostol vel paharnic şi pă jupan Costandin vel postelnic şi pă jupîn Hrizea vel logofăt.

Am scris Dragomir logofăt în oraşul Bucureşti în luna lui dechemvrie 26 şi cursul anilor 7135 <1626>.

Trad. rom. din 1780 apr. 29 de Vasile N. Nenovici.

DOCUMENTE ÎN POSESIA LUI NICOLAE EM. KRETZULESCU

Din materialul documentar, care formează fondul unitar al Gărdeştilor şi Sorocovenilor, prezentăm aici numai o parte (22 piese), restul urmînd să fie publicat în numărul următor. Documentele atestă mutaţii de proprietate — cumpărături de ocine şi ţigani — în localităţi din jurul Drăgăşanilor. Ele aduc date noi în toponomastica ţării noastre, necunoscute pînă la 1625, ca de pildă, pentru Sorocoveni, Gărdeşti şi Milostea, de asemeni o menţiune despre campania militară de la Milostea sub conducerea lui Stan banul, nu se ştie încă cu ce prilej, precum şi ştiri noi despre organizarea fiscală.

★

1. *1505 (7013) iulie 2, Bucureşti.* — Radu cel Mare voievod întăreşte lui Bucur şi fiilor lui ocină la Gărdeşti.

2. *1552 (7060) iulie 16.* — Mircea Ciobanul voievod întăreşte lui Baldovin pitar ocina la Pădureni.

3. *1563 (7071) aprilie 25, Bucureşti.* — Petru cel Tînăr voievod întăreşte lui Danciul ocină la Sorocoveni.

4. *<1568—1569> iulie 15.* — Dobromir mare ban al Craiovei întăreşte lui Dobrin şi Mardarie ocină la Sorocoveni.

5. *1578 (7086) mai 7.* — Mihnea Turcitul voievod întăreşte lui Dobrin şi Mardarie ocină şi vii la Sorocoveni.

6. *1582 (7090) iunie 2, Bucureşti.* — Mihnea Turcitul voievod întăreşte lui Danciul din Gărdeşti ocină la Gărdeştii din Deal.

7. *1594 (7102) martie 26, Bucureşti.* — Mihai Viteazul voievod întăreşte lui Dobrin şi Mardarie ocină la Gărdeştii din Deal.

8. *1610 (7118) iulie 21.* — Radu Şerban voievod împuterniceşte pe Vîlcul din Gărdeştii din Coastă să tragă la bir pe Stoica, Mardarie, Mirca şi pe alţii.

9. *1610 (7119) noiembrie 5, Tîrgovişte.* — Radu Şerban voievod întăreşte lui Avram ocină şi vie la Gărdeştii din Vale.

10. *1622 (7150) aprilie 18.* — Barbu, fiul lui Tudoraş, vinde lui Radu din Voiceşti vie în Dealul Gărdeştilor.

11. *‹1642—1650› noiembrie 10.* — Manea al lui Avram vinde popii Dumitraşco vie la Gărdeştii din Deal.

12. *1650 (7158) februarie 16.* — Dragomir mare vornic hotărăşte ca Stanciu din Gărdeşti din judeţul Vîlcea să ţină ocina vîndută lui de nepotul sau, Lupşa din Păroşi.

13. *1654 (7162) aprilie 23.* — Preda, fiul lui Barbu logofăt din Dranoveţ, vinde popii Dumitraşco din Gărdeşti o ţigancă.

14. *1656 (7164) iunie 25.* — Vladu spătar din Oteteliş vinde popii Dumitru un copil de ţigan.

15. *1670 (7178) mai 8.* — Albu vinde lui Pătraşco logofăt din Cacova ocina la Momoteşti.

16. *1670 (7179) noiembrie 15.* — Stoica, fiul lui Giura, pune zălog la popa Dumitraşco ocina lui din Gărdeştii din Deal.

17. *1671 (7180) noiembrie 15.* — Ion şi Alba vînd lui Tudor logofăt din Gărdeşti ocină la Momoteşti.

18. *1672 (7180) februarie 5.* — Monahul Bogoslav şi călugării de la mănăstirea Dobruşa vînd lui Tudor logofăt din Gărdeşti o ţigancă.

19. *1672 (7180) mai 18.* — Radu logofăt din Suteşti vinde lui Stoica postelnic din Voiceşti loc de vie la Gărdeşti.

20. *1678 (7186) martie 10.* — Dragomir, fiul lui Radu vornic din Măgureni, vinde lui Tudor diacon vie în Dealul Suteştilor.

21. *1678 (7186) martie 30.* — Dragomir, fiul lui Radu vornic din Măgureni, vinde lui Tudor diacon vie în Dealul Suteştilor.

22. *1680 (7188) martie 5.* — Pătraşco paharnic din Morînglavi dăruieşte popii Tudor din Gărdeşti bani să-şi cumpere o vie în Dealul Suteştilor.

1

1505 (7013) iulie 2, Bucureşti.

† Din mila lui dumnezeu, Io Radul voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul bunului Vlad voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Bucuru şi cu fiii lui, Stoica şi Stănislav şi Neagoe şi Vladul şi cu fiii lor şi Stanciul cu fiii săi şi Vîlcan cu fiii săi, ca să le fie la Gărdeşti jumătate, pentru că le este veche şi dreaptă ocină dedină, însă Bucuru şi cu fiii săi să fie pe două părţi, iar Stanciul şi Vîlcan şi cu fiii lor să fie pe a treia parte. Însă Vîlcan să aibă din partea lui Stanciul a patra parte. Apoi ....[1] Stoica înaintea domniei mele astfel a aşezat pe fiica sa....[2] rina pe partea lui ca să fie fiice în locul fiilor.

Şi iar a aşezat Stănislav pe fiica sa Stanca pe partea lui, însă pînă vor fi în viaţa Stănislav şi fiii lui, iar fiica lui Stanca să nu aibe amestec. Iar cînd nu se va găsi nimeni sămînţă din fiii lui Stănislav atunci să aibă Stanca. Şi domnia mea am iertat calul.

[1] loc neciteţ în orig.
[2] loc rupt în orig.

Pentru aceasta, le-am dat şi domnia mea ca să le fie de ocină şi de ohabă lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi oricăruia dintre ei i se va întîmpla moarte mai nainte, între ei ocină prădalică să nu fie, ci să fie celor rămaşi, în veci, şi de nimeni neatins după spusa domniei mele.

Martori sînt jupan Barbul şi Pîrvul Craioveştii..... [1] Badea din Cojeşti, jupan Stroe mare vornic şi jupan Bogdan logofăt, Pîrvul comis, Calotă vistier, Danciul spătar, Badea paharnic, Izvoranul stolnic, Neagoe postelnic.

S-a scris în cetatea Bucureşti luna iulie 2 zile, în anul 7013 <1505>.

† Io Radul voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slav., perg. (19,5 × 31 cm.), pecete timbrată, căzută.

† Милостию божиєю Iѡ Радȣл воєвода и господинъ въсои земли Ѹгровлахїиское сынъ добраго Влад воєвода. Давать господство ми сїє повєлєнїє господства ми Бȣкȣрȣ и съ сынови мȣ Стоика и Стъниславь и Нєгоє и Владȣл и съ них сыновє и Станчюл със сынови си и Влъкон съ сынови си ꙗко да им ест ȣ Гръдещи пол понєже им ест стара и права ѡчина єдина али Бȣкȣрȣ и съ сынови си да сѫт на два дела а Станчюл и Влъкан и съ них сынови да сѫт над трет<аго>[1]) дел али Влъкан да имат ѡт дел Станчюлȣ четвръти дел. А потом ...... [1]) Стоика пред господства ми тако ȣлож<и дъ>[1])щера си .... [2]) рина над негов дел ꙗко да мȣ сѫт дѫщере въ место сын<и>[1]).

И пак ȣложи Стъниславь дъщера си Станка над негов дел али довли се бити жив Стъниславь и сыновє мȣ а дъщера мȣ Станка метех да нє имат. А къда нє че се наити нихто семен ѡт сыновє Стъниславȣ тъдаи да имат Станка. И господство ми простих вон.

Сего радї им дадох и господство ми ꙗко да им ест въ ѡчинȣ и въ ѡхаб ним и сыноком им и внȣчетом и прѣвнȣчетом им, и вар коме ѡт них слȣчит се съмрът прежде а въ них ѡчинȣ прьдалика да нѣст нȣ да ест ѡставшим в веки, и ни ѡт когоже непоть;новенно по реч господства ми.

Сведетелїє сѫт (?) жȣпан Барбȣл и Пръвȣл Краλевские .... [1]) Бадє ѡт Кожещи, жȣпан Строє велики дворник и жȣпан Богдан лѡгофет, Пръвȣл комис Калотѫ вистиꙗр, Данчюл спатар, Бадѣ пехарник, Изворанȣл столник, Нєгоє постелник

Пис ȣ град Бȣкȣрещи мѣсѧца юлїє в҃ дьни в лѣт ҂зг҃ı.

† Iѡ Радȣл воєвода милостїѧ божїѧ господинъ.

2

1552 (7060) iulie 16.

† Din mila lui dumnezeu, Io Mircea voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, fiul marelui şi bunului Radul voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii domniei mele Baldovin pitar şi cu fiii lui, cîţi îi va da dumnezeu, ca să-i fie

[1] loc neciteţ în orig.
[2] loc rupt în orig.

ocină la Pădureni, partea lui Avraam toată, însă a patra parte, pentru că a cumpărat-o Baldovin pitar pe un cal bun, prețul lui de 300 aspri. Și încă iar i-a mai dat Baldovin lui Avraam 90 aspri cînd au fost cu Stan banul la oaste la Miloste. Apoi iar a dat Baldovin lui Avraam 70 aspri odată cînd au fost la Tîrgoviște, pentru această ocină mai sus zisă, pînă s-a împlinit tot prețul acestei ocine mai sus spuse.

Pentru aceasta am dat și domnia mea mai sus spusei slugi a domniei mele, Baldovin pitar, ca să-i fie de ocină și de ohabă, lui și fiilor, nepoților și strănepoților și de nimeni neclintit după spusa domniei mele.

Iată și martori am pus domnia mea: jupan Belcio mare vornic și jupan Vîlceanul mare logofăt și Idrea spătar și Neagoe vistier și Tatul comis și Nedelco stolnic și Stănislav paharnic și Ivan mare postelnic. Ispravnic Vîlceanul mare logofăt.

Am scris luna iulie 16 zile eu Borea, de la Adam pînă acum în anul 7060 <1552>.

† Io Mircea voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slav, hîrtie (31 × 21,5 cm.), pecete timbrată, ilizibilă.

† Милостїю божїєю Iѡ Мирча воєвода и господинъ въсои земле Ѹгровлахїискои сынѣ великаго и добраго Радула воєводи. Дават господство ми сїю повелѣнїє господства ми слꙋг господства ми Балдовин питар и съ них сынови єлици им Богъ даст ꙗкоже да им єст ѡчинꙋ ꙋ Пъдꙋрѣни, дел Аврамꙋ въса али четврътаго дела понеже покꙋпи Балдовин питар по єдин кон добръ цено єго за т҃ аспри и єщеже паки им єст дал Балдовин Аврамꙋ ч҃ аспри къда сꙋт били със Стан банꙋл ꙋ воискꙋ на Милосте. А потом паки єст дал Балдовин Авраамꙋ о҃ аспри нѣкогда когда сꙋт били ꙋ Търговище из радї сїє вишеречена ѡчинꙋ доклє єст напльнил вьс цено сим вишеречена ѡчинꙋ.

Сего радї дадох и господство ми вишеречєнꙋ слꙋг господства ми Балдовин питар ꙗкоже да им єст ѡчинꙋ и въ ѡхаб <и>м и сыновим внꙋком и прѣвнꙋчетом и ни ѿ когождо непоколѣбимо по р<ѣч>[1]) господства ми.

Сеже и свѣдѣтелїє поставих господство ми жꙋпан Белчо велики дворник и жꙋпан Влъчанꙋл велики лѡгофет и Идрѣ спатар и Нѣгоє вистїар и Татꙋл комис и Неделко столник и Стънислав пехарник и Иван велики постелник. Исправник Влъчанꙋл вел логофет.

Пис мѣсяца юлїє ѕ҃ї дьни и аз Борѣ ѿ Адама до селѣ въ лѣт ҂зѯ҃.

† Iѡ Мирча воєвода милостїѧ божїѧ господинъ.

3

1563 (7071) aprilie 25, București.

† Din mila lui dumnezeu, Io Petru voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Mircea voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Danciul cu fiii săi, cîți dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Sorocoveni din

[1] text rupt în orig.

partea nepotului său, Radul, a patra parte, pentru că a dat Radul la moartea lui ocina lui mai sus zisă lui Danciul şi fiilor lui de bună voia lui dinaintea domniei mele şi cu ştirea megieşilor din jurul locului iar Danciul să ţină pe fiii lui Radul pînă se vor face tineri să le plătească birurile şi toate dăjdiile, pînă se va scoate numele lui Radul de la bir.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea lui Danciul şi fiilor lui, ca să le fie ocină de ohabă lor şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor lui şi de nimeni neclintit după spusa domniei mele.

Iată şi martori punem după spusa domniei mele: jupan Nedelco mare vornic şi jupan Bogdan mare logofăt şi Stan spătar şi Bărcan comis şi Ianiu vistier şi Pana stolnic şi Manea paharnic şi jupan Ivan mare postelnic. Ispravnic Nedelco mare vornic.

A scris Dragomir în cetatea Bucureşti luna aprilie 25 zile în anul 7071<1563>.

† Io Petru voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slav., hîrtie (31,5 × 21,5 cm.) pecete timbrată, cu legenda ilizibilă.

† Милостїю божїю Iѡ Петрȣ воевода и господинъ въсои земли Ȣгровлахїйскои земли сынъ великаго и прѣдобраго Мирчев воевода. Дават господство ми сїю повелѣнїю господства ми Данчюлѡв със сынови си елици мȣ богъ даст ꙗкоже да мȣ ест ѡчинȣ ȣ Сороковѣни ѿ дел анепсею емȣ Радулѡв д҃-го дел занеже ест дал Радул на съмрът емȣ негова вишеречена ѡчина Данчюлѡв и сыновим емȣ ѿ неговом добром волю ѿ пред господства ми и съ ȣзнанїе мегїашом ѿ кръстъ место а Данчюл ѡн да дръжит сынови Радулѡв докле се хочет сътворити велици юнаци да мȣ платит бирове и сваке даждове дондеже хочет изкадит именȣ Радȣлѡв ѿ бир.

Сего радї дадох и господство ми Данчюлѡв и сыновим емȣ ꙗкоже да мȣ ест ѡчинȣ въ ѡхаб ним и сыновим емȣ и вновом и превночетом им и не ѿ к<огоже не>[1])поколѣбимо по реч господства ми.

Сеже <и> свѣдѣтелїе поставлѣем по реч господства ми жȣпан Неделко вели:и дворник и жȣпан Багдан (!) велики лѡгофет и Стан спатар и Бъркан комис и Iаню вистїꙗр и Пана столник и Манѣ пехарник и жȣпан Иван велики постелник. Исправник Неделко велики дворник.

Пис Драгомир въ град Бȣкȣрещи мѣсѧца априлїе ке҃ дьни в лѣт ҂з҃а.

† Iѡ Петрȣ воевѡда милостїѧ божїѧ господинъ.

4

<1568—1569> iulie 15

† Scrie jupan Dobromir mare ban al Craiovei această carte a mea acestui om anume Dobrin şi fratelui său Mardarie din Gărdeşti ca să le fie ocină la Sorocoveni însă partea lui Manea şi a lui Bran toată oricît se va alege de peste tot hotarul, pentru

[1] text rupt în orig.

că au dat Manea şi Bran la vremea lor de moarte lui Dobrin şi lui Mardarie ca să le fie pomană şi să le facă pomană şi sărăcuste şi să plătească Dobrin şi Mardarie toate datoriile lui Manea şi ale lui Bran. Însă au dat Manea şi Bran această ocină mai sus scrisă acestor oameni mai sus spuşi, Dobrin şi Mardarie, de a lor bună voie şi cu ştirea tuturor megieşilor şi dinaintea preoţilor care i-au împărtăşit şi i-au slujit. Astfel au făcut Dobrin cu Mardarie toate pomenile şi sărăcustele şi au plătit toate datoriile lui Manea şi ale lui Bran de au dat 720 aspri gata. Iar apoi şi Mardarie şi Dobrin au avut pîră înaintea mea cu Stanciul din Mamul pentru această ocină mai sus zisă. Şi aşa pîra Stanciul pe Dobrin şi pe Mardarie că nu au dat Manea şi Bran partea lor de ocină lui Dobrin şi lui Mardarie. După aceea, Dobrin şi Mardarie ei au adus mulţi megieşi şi preoţi de au mărturisit cum au dat Manea şi Bran ocina lor lui Dobrin şi lui Mardarie şi eu am cercetat şi am înţeles că nu are Stanciul nici un amestec cu această ocină. Şi a rămas Stanciul de lege dinaintea mea, ci să ţină Dobrin şi Mardarie această ocină mai sus scrisă. De aceea, nimeni să nu îndrăznească să-i turbure sau să-i oprească înaintea acestei cărţi ale mele, căci acel om rău va păţi. Altfel să nu fie după spusa mea.

A scris Pătru luna iulie 15 zile.

Orig. slav, hîrtie (29 × 21 cm.), pecete aplicată, căzută.
Datat după marele ban.

† Пишет жѹпан Добромир велики бан Кралевски сїю моа книг семѹ чловѣкъ по име Добрин и брат мѹ си Мардарїе wт Гръдещїи ꙗкоже да им ест wчинѹ ѹ Сорококѣнїи али дел Манев и Бранок въсах кари елика съ хтет избратит wт по вьс хотаром зане ю ест дал Манѣ и Бран на крѣме wт съмрьтъ Добринов и Мардарїев како да им ест помѣнѹ и да им съткорит поменѹ и сърькѹсте и да платит Добрин и Мардарїе късѣ дѹжнове Манев и Бранов. Ꙗли дадоше Манѣ и Бран сїа wчинѹ више писана wвемзи людїе више речени Добринов и Мардарїев за своим добром волю и със знанїе късем мегїꙗшом и wт пред свещеницїи кои сѹт комкали и слѹжил. Таже ест съткорил Добрин със Мардарїе късѣх помѣне и сърькѹсте и платил ест късех дѹжнове Манев и Бранов тере ест дал ѱ҃к аспри готови. Ꙗ потом и Мардарїе и Добрин имахѹ прѹх пред мене със Станчюл wт Мамѹл радї сїю wчинѹ више речена и сице преше Станчюл по Добрин и по Мардарїе како нѣст дали Манѣ и Бран нихном дел за wчинѹ Добринов и Мардарїев. Ꙗ потом Добрин и Мардарїе а wни донесише мноз мегїꙗшїи и свещеницїи тере сѹт свѣдетелствовали како сѹт дал Манѣ и Бран нихном [wт] wчинѹ Добринов и Мардарїев а аз гледа и разѹмѣх како не имат Станчюл ни една мѣтех със сїа wчинѹ. И wсташе Станчюл wт закон wт пред мене анѹ да дръжит Добрин и Мардарїе сїа wчинѹ више писана. И тем радї нихто да не смѣют покѹсити вантовати или запрети пред сїю моа книга ере тега чловѣка зло вет патит. Инако да нѣст по мое реч.

Пис Петрѹ мѣсѧца юлїе е҃ї дьни.

5

1578 (7086) mai 7. —

† Din mila lui dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Dobrin și fratelui său Mardarie și cu fiii lor, cîți le va da dumnezeu, ca să le fie ocină la Sorocovenie, partea lui Manea și a lui Bran toată, oricît se va alege de peste tot hotarul, pentru că le-au dat Manea și Bran la moartea lor, ca să-i pomenească și să plătească datoriile lor. Și au plătit Dobrin și Mardarie toate datoriile lor cu 700 aspri gata.

Și iar au cumpărat Dobrin și Mardarie de la Marina și de la Slamna dintr-o vie și dintr-o livade două părți pentru 200 aspri. Și iar au cumpărat Dobrin și Mardarie de la Vlădoae și de la Slamna și de la Marina, din seliște, două părți pentru 185 aspri gata. Și iar au cumpărat Dobrin și Mardarie din seliștea lui Urdeniș a șasea parte pentru 85 aspri. Și iar au cumpărat Dobrin și Mardarie de la Albul o seliște, din drum pînă la pîrîu, toată partea lui pentru 35 aspri gata.

Pentru aceasta am dat și domnia mea acestor oameni mai sus spuși ca să le fie ocină de ohabă lor și fiilor lor și nepoților și strănepoților și de nimeni neatins, după spusa domniei mele.

Iată și martori am pus domnia mea: jupan Ivașco mare vornic și jupan Miroslav mare logofăt și Stan spătar și Mitrea vistier și Bratul comis și Harvat stolnic și Gonțea paharnic și jupan Stoica mare postelnic. Ispravnic Miroslav mare logofăt.

Am scris eu, Ganea logofăt, luna mai 7 zile și de la Adam cursul anilor pînă acum în anul 7086 <1578>

† Io Mihnea voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slav, hîrtie (30×20 cm.), pecete timbrată.

† Милостїю божїю Іѡ Михнѣ воивода и господинъ въсоє землє Ѹггровлаинское сынъ великаго и прѣдобраго Алеѯандрȣ воивода. Дават господство ми сїю повелѣнїє господства ми Добринов и братом си Мардарїев и със них сынови си єлицє им богъ даст ꙗкожє да мȣ ест ѡчинȣ ȣ Сороковѣнїє дел Манєв и Бранов въсах вари єлика се хтет избрат ѡт по въсем хотаром понежє мȣ ест дал Манѣ и Бран ѡт съмрът им како да их помѣнȣет и да си платит нихни дȣжновє и платил ест Добрин и Мардарїє дȣжновє въсах със аспри готови ѱ҃.

И пак покȣпи Добрин и Мардарїє ѡт Марина и ѡт Слямна ѡт єдна виноград и ѡт єдна ливадє двє деловє за с҃ аспри. И пак покȣпи Добрин и Мардарїє ѡт Влъдоає и ѡт Слямна и ѡт Марина ѡт селищє двє деловє за рпе҃ аспри готови. И пак покȣпи Добрин и Мардарїє ѡт селищє Ѹрдєнишов шесгаго дел за пе҃ аспри. И пак покȣпи Добрин и Мардарїє ѡт Албȣл селищє ѡт пȣт дори ȣ пъръȣ дел емȣ въсах за ле҃ аспри готови.

Сего радї дадох и господство ми сїю вишерѣх именим людїє ꙗкожє да мȣ ест ѡчинȣ въ ѡхаб ним и сынови си им и внȣком и прѣнȣчетомȣ и не ѡт когожє непотъкновено по реч господства ми.

Сєжє и сведетели поставлѣх господства ми жȣпан Івашко велики дворник и жȣпан Мирослав велики лѡгофет и Стан спатар и Митрѣ вистиꙗр и Братȣл

комис и Харкат столник и Гонцѣ пехарник и жѹпан Єтоика вел постелник. Исправник Мирослав велики лѡгофет.

Єже ю написах аз Ганѣ лѡгофет мѣсѧца маю ꙁ҃ дьни и ѿт Ꙗдама текѹще до нынѣ лѣтом къ лѣт ꙁп҃ѕ.

† Iѡ Михнѣ вѡевѡда милостїю божїю господинъ.

6

1582 (7090) iunie 2. București. —

† Cu mila lui dumnezeu, Io Mihnea voevod, domnul a totă Țara Rumînească, feciorul marelui și preabunului Alicsandru voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele Danciului de Gărdești și feciorilor lor anume Manea și Ștefan și Barbul și cu feciorii lor, cîț dumnezeu le va da, ca să le fie lor moșie în Gărdeștii de Deal din partea lui Urdiniș pe jumătate din cîmpu și din apă din uscat și din vii și din besericā și din șezutul satului și din pus și peste tot hotarul, pentru că au fost cumpărat Danciul și cu feciorii lui anume Manea și Ștefan și Barbul și Avram pe această ce iaste mai sus zisă moșie de la Urdiniș drept 2700 de aspri gata. Și au vîndut Urdiniș de a lui bună voie și cu știrea tuturor megiiașilor din sus și din jos și dinnaintea domnii mele. Drept aceia am da‹t› și domniia mea acestor ce sînt mai sus ziș oameni ca să le fie lor moșie stătătoare și neschimbată în veci, lor și feciorilor lor, nepoților și strănepoților și de nime să fie nemișcați peste zisa domnii mele.

Încă și mărturii am pus domniia mea: jupan Ivașco vel vornic i jupan Ivan vel logofăt i Dumitru spătar i Costandin vistiiar i Danciul stolnic i Gonțea păharnic.

Ș-am cetit eu Ivan vel logofăt din minunatul oraș al Bucureștilor și am scris eu Radul la luna lui iunie 2 dni de la Adam pînă la această scrisoare vă leatul 7090 ‹1582›.

Trad. rom. din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

7

1594 (7102) martie 26, București.

† Din mila lui dumnezeu, Io Mihail voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Petrașco voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Dobren cu fratele său, Mardarie, din Gărdiște din Deal și cu fiii lor, cîți le va da dumnezeu, ca să le fie ocină în sat, oricît se va alege partea lor, pentru că au cumpărat Dobrin și Mardarie de la Neacșa din sat, partea ei jumătate; au dat 350 aspri, pe tot hotarul pînă la hotar, pe cîmp și pe tot locul.

Și iar au cumpărat Dobren și Mardarie ocină partea lui Stoica și a lui Stanciul din Boziani și ocină din Peșecina toată partea lor pînă la Colnicul Popii, oricît se va alege partea lor; au dat aspri gata 650. Și iar au cumpărat Dobren și Mardarie ocină la Peșecina de la Stanciul, fiul lui Stoină, jumătate din ocină; hotarul pînă la Colnicul Popii. Au dat aspri gata 350. Și au vîndut acei oameni care sînt mai sus scriși de a lor bună voie înaintea cetei și înaintea tuturor megieșilor și a altora.

Pentru aceasta am dat şi domnia mea lui Dobren şi lui Mardarie şi cu fiii lor ca să le fie de ocină şi de ohabă lor şi fiilor lor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neatins după porunca domniei mele.

Iată şi martori punem domnia mea: jupan Mitrea mare vornic şi jupan Andreiu mare logofăt şi Pangratie mare vistier şi Dumitrachi mare spătar şi jupan Pană mare comis şi Sîrbul mare stolnic şi Manta mare paharnic şi Stroe mare agă şi jupan Cuci mare postelnic. Ispravnic Mitrea mare vornic.

Am scris eu Radul în cetatea de scaun Bucureşti, de la Adam cursul <anilor>, în anul 7102 <1594> luna martie 26 zile.

† Io Mihail voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slav, hîrtie (31×21,5 cm.), pecete aplicată, stricată.

† Милостїю божїю Iѡ Михаил коекода и господинъ въсои земле Ѹггроовлахїнскоє сынъ келикаго и прѣдобраго Петрашко воекода. Дакат господства ми сїю повелѣнїє господства ми Добрен със братом се Мардарїє ѡт Гръдїщє ѡт Дѣл и със сынове его єлицем богꙋ даст ꙗкоже да мꙋ <єст> ѡчин ꙋ сел варе єлика се хтит <из>брат негов дел понеже ест Добренов и Мардарїє покопил ѡчин ѡт над Нѣкша ѡт сел дел свое половин дал аспри готови т҃н аспри по свеже хотарꙋл до хотар по полѣ и по въсѣх место.

И пак покопил Добрен и [и] Мардарїє ѡчинъ дел Стонкъв и Станчюлов ѡт Бознꙗни и ѡт Пешечина въси дел негов до Колнекꙋл Попек варе єлика се хтит <из>брат негов дел дал аспри готов х҃н аспри И пак покопил Добр.н и Мардарїє ѡчинъ ꙋ Пешечина ѡт над Станчюл сынъ Стоинъв ѡт ѡчин половин до Колнекꙋл Попек хотарꙋл дал аспри готов т҃н аспри. И продал тех людї что ест книше писан добро волѣ прѣд чет и прѣд въси мегїꙗш и дрꙋз знанїє.

Сего радї и дадох господства ми Добренов и Мардарїев и със сынове его ꙗкоже да мо ест въ ѡчинъ и въ ѡхаб и и и сынови им вновом и прѣвноучетом и но когоже непотеквновенꙋ по реч господства ми.

Сеже свед̈ители поставлѣим господства ми жꙋпан Митрѣ велики дворник и жꙋпан Андрю велики лѡгофет и Панкратїє велики вистꙗр и Дꙋмитраки велики спатар и жꙋпан Панъ велики комис и Сръбꙋл велики столник и Манта велики пехарник и Строе велики ага и жꙋпан Кꙋчи велики постелник. Исправник Митрѣ велики дворник.

Пис аз Радꙋл на стол град Бꙋкꙋрещи ѡт Адама тесеща въ лѣт ҂зрв лѣт мѣсѧца мартїє к҃ѕ дьни.

† Iѡ Михаил воевода милостїю божїю господинь.

8

1610 (7118) iulie 21.

† Din mila lui dumnezeu, Io Radul voievod şi domn. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele acestui om anume Vîlcul din Gărdeştii din Coastă, ca să fie volnic cu această carte a domniei mele să tragă pe Stoica şi pe Mardarie şi pe Mirca

şi pe toţi oamenii pe care i-a apucat crestarea să plătească la bir pe bucate şi pe avere. De aceea şi tu Dobrole şi Mardarie şi popa Cîrstian că cercetaţi să păziţi casele voastre..... [1] cu oamenii birnici să nu vă amestecaţi. Şi iar să fie volnic Pîrvul din Gărdiştii din Vale să le numere bucatele cu Tudor şi cu Vasilie şi cu Oprea şi Balea [2] să plătească la bir pe bucate.

De aceea şi voi, birarilor, care veţi fi în judeţul Vîlcea, de vreme ce veţi vedea această carte a domniei mele voi să trageţi pe toţi oamenii să dea la bir cum este mai sus scris şi nimeni să nu îndrăznească să turbure înaintea acestei cărţi a domniei mele. Altfel să nu fie după spusa domniei mele. Ispravnic jupan Lupul mare logofăt.

S-a scris iulie 21 zile, în anul 7118 <1610>.

† Io Radul voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Orig. slav, hîrtie (21 × 21,5 cm.), pecete aplicată, stricată.

† Милостїю божїю Іѡ Радγл воеводα и господинъ. Дакат господстко ми сїю повелинїе господстка ми ѡком чловѣкъ на име Блъкѹл ѡт Гръдещи ѡт Кодсгъ ꙗкоже да ест волни със сїю книг господстка ми да теглит по Єтоика и по Мардарїе и по Мирка и по въсѣ людїе колици ѹфатеа ризателстка да платит на бир по комати и по иманїе. Тим радї и ти Добрѡле и Мрдарїе и поп Кръстїан да глидатѥ да пазити ваше домови и .... [1]) а със людїе бирниц да ви ни смѣшит и паки да бити волни Пръкѹл ѡт Гръдїщи ѡт Вали да их броит комати със Тѹдорѹ и със Василїе и със Ѡпрѣ и Балѣ [2]) да платит на бир по комати.

Тим радї и в<и> [1]) бирарим кое хоꙗит бити въ сѹдстко Влъч ѡт врѣме еже хокити видїти сїю книг господства ми виже да тиглити по въси людїе да даст на бир како ест визперѣх и нихто да не смѣит бантоꙗати прид сїю книг господстка ми. Инако да нест по реч господства ми. Испракник жѹпан Лѹпѹл вил лѡгофет.

Пис юлїе ка дьни в лѣт ҂зрӣ.

9

1610 (7119) noiembrie 5, Tîrgovişte.

† Din mila lui dumnezeu, Io Radul voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei, nepotul răposatului Io Băsărab voievod. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Avram şi cu fiii lui, cîţi dumnezeu îi va da, ca să-i fie ocină la Gărdeştii din Vale însă partea lui Lupul toată, oricît se va alege, din cîmp şi din pădure şi din apă şi din vatra satului şi de peste tot hotarul, pentru că este a lui veche şi dreaptă ocină şi de moştenire încă de mult, din zilele altor domni bătrîni. Astfel, cînd s-a întîmplat ţării domniei mele atîta răutate, Avram a pierdut toate cărţile lui pe care le-a

[1] loc rupt în orig.
[2] cuvînt scris deasupra rîndului.

avut de moştenire pentru această ocină mai sus zisă. Astfel cînd a fost acum, Avram a venit înaintea domniei mele cu mulţi boieri şi megieşi de au mărturisit înaintea domniei mele, anume Brata şi Pîrvul şi Balea bătrînul din Gărdeşti şi Stoica din Buciumeni şi Stănimir logofăt din Comăniţa şi încă mulţi oameni buni, care nu sînt scrişi aici, că această ocină mai sus zisă este a lui Avram veche şi dreaptă dedină, fără nici o pîră. Astfel domnia mea deasemeni am înoit şi am făcut şi această carte a domniei mele ca să-i fie de moştenire.

Apoi iar a cumpărat Avram ocină la Gărdeştii din Vale de la unchiul său Pătru, toată partea lui de ocină şi de vie şi de peste tot hotarul, pentru 6000 aspri gata, însă ocina pentru 3000 iar via iar pentru 3000 aspri; încă din zilele lui Simion voievod a cumpărat aceste dedine. Şi iar a cumpărat Avram ocină la Gărdeşti de la Balea, însă partea lui Găulea toată de peste tot hotarul pentru 420 aspri gata. Şi iar a cumpărat Avram ocină la Gărdeşti de la Lupieşti partea lor toată pentru 750 aspri gata, însă de peste tot hotarul.

Şi iar a cumpărat Avram ocină la Gărdeştii de sub Deal partea Nebunului toată din dedina lui Vîlcul a treia parte de la Nebunul pentru 600 aspri gata încă din zilele lui Semion voievod. Şi au vîndut acei numiţi oameni mai sus zişi ocinele lor şi viile de a lor bună voie şi cu ştirea tuturor megieşilor din jurul locului, din sus şi din jos, şi dinaintea domniei mele. Şi au venit toţi de faţă acei boieri şi megieşi mai sus spuşi de au mărturisit înaintea domniei mele.

De acea am dat şi domnia mea lui Avram ca să-i fie ocina şi via mai sus spuse dedină ohabă lui şi fiilor lui şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată şi martori punem domnia mea: jupan Cernica mare vornic şi jupan Lupul mare logofăt şi Neca vistier şi Mîrzea spătar şi Bărcan stolnic şi Costea comis şi Stanciul paharnic şi jupan Leca mare postelnic. Ispravnic jupan Neca mare vistier.

Şi eu, Neagoe logofăt, am scris la Tîrgovişte luna noiembrie 5 zile, în anul 7119 <1610>.

† Io Radul voievod, din mila lui dumnezeu, domn.

Io Radul voievod <m.p.>.

Orig. slav, perg. (31,5 × 44,5 cm.), pecete timbrată, cu legenda ilizibilă.

† Милостїею божїею Iѡ Радꙋл воевода и господинъ въсое земле Ѹггровлахїиское кнꙋк покоинаго Iѡ Бъсъраб воевода. Дават господство ми сїю повелѣние господства ми Ꙗврамов и със сынови емꙋ елицеже богъ даст ꙗкоже да мꙋ ест ѡчинꙋ ꙋ Гръдещїи ѡт Балѣ ѡбаче дел Лꙋпꙋлов въсах варе еликах се хтит изврат ѡт пол и ѡт шꙋм и ѡт вода и ѡт седалище селов и ѡт през въс хотаром занеже ест своего стара права и ѡчинꙋ и за дѣдїнꙋ ещеже за ѡдавна при днїе иних стари господари. Таже када прилꙋчил се ест землев господства ми толика злочествїе а Ꙗврам ѡн и ест загинꙋл въсех книги его еже бил имал за дѣденꙋ над сїе ѡчинꙋ кишерех. Таже када бил сꙗда а Ꙗврам ѡн ест пришꙗл пред господства ми със мноз болери и мегїашни тере ест сведетелствовал пред господства ми по име Брата и Пръвꙋл и Балѣ стар ѡт Гръдещи и Стоика ѡт Бꙋчꙋмени и Стънимир лѡгофет ѡт Комъница и ещеже мноз добри людї еже нѣст пис зде како ест сїе ѡчинꙋ кишерѣх Ꙗврамов стара и права дѣдїнꙋ без ни една пренїе. Таже господство ми такоже поновил

и сътворихом и сїе книг господства ми ꙗкоже да мꙋ ест за дѣдїнꙋ. Ꙗ потом пак кꙋпил ест Ꙗврам ѡчинꙋ ꙋ Гръдещїи ѡт Вале ѡт на ꙋником си Пътрꙋ въсах дел его за ѡчинꙋ и за виноградѣ и ѡт през вѣс хотаром за ҂ѕ҃ аспри готови, али ѡчина за ҂г҃ и виноградѣ пак за ҂г҃ аспри ещеже при дьнїе Симиѡн воеводꙋ кꙋпил сїе дѣдїне. И пак кꙋпи Ꙗврам ѡчинꙋ ꙋ Гръдѣщи ѡт на Балѣ али дел Гъꙋлек въсах ѡт през вѣс хотаром за ꙋ҃к аспри готови. И пак кꙋпи Ꙗврам ѡчинꙋ ꙋ Гръдѣщи ѡт на Лꙋпиещилор дел ем въсах за ѱ҃н аспри готови али ѡт през вѣс хотаром. И пак кꙋпи Ꙗврам ѡчинꙋ ꙋ Гръдѣщїи под Дѣл дел Невꙋнꙋлок въсах ѡт дѣдїна Влъкꙋлов третаго дел ѡт на Невꙋнꙋл за х҃ аспри готови ещеже при дьнїе Семиѡн воеводꙋ. И продадѡх тех имени людї вишерех негове ѡчине и виноградѣ за своем добромꙋ волю и със ꙋзнанїе въсем мегїꙗшом ѡт кръстним мѣсто ѡт гор и из дол и ѡт пред господства ми. И пришел въсих за лиц тех болери и мегиꙗши вишерех тере ест сведетелствовал пред господства ми.

Тем радї дадох и господство ми Ꙗврамов ꙗкоже да ем <ест> ѡчинꙋ и виноградѣ вишерех дѣдїнꙋ ѡхав ем и сынови емꙋ и внꙋком и прѣвнꙋчедом и не ѡт когоже непоколебимꙋ поризмо господства ми.

Сеже их сведетелїе поставлѣем господство ми жꙋпан Черника вел дворник и жꙋпан Лꙋпꙋл вел лѡгофет и Нека вистїꙗр и Мръзѣ спатар и Бъркан столник и Костѣ комис и Станчюл пехарник и жꙋпан Лека вел постелник. Исправник жꙋпан Нека вел вистїꙗр.

И аз Нѣгое логофет написах ꙋ Тръговищие мѣсѧца ноемврїе е҃ дьни къ лѣт ҂зрѳї҃.

† Іѡ Радꙋл вѡевѡда милостїю божїю господинъ.

Іѡ Радꙋл вѡевѡда <m. p.>.

10

1642 (7150) aprilie 18.

† Adecă eu Barbul, feciorul lui Tudoraş, scris-am acesta al mieu zapis ca să fie de mare credinţă la mîna Radului, feciorul Banei din Voiceşti, cum să să ştie că i-am vîndut viia mea din Dealul Gărdeştilor, 3 rozoare, de a mea bună voe, făr' de nici o silă, cu ştirea tuturor megiiaşilor, ca să-i fie moşie stătătoare în veac lui şi coconilor. Şi o am vîndut derept 3000 de bani gata.

Şi la tocmeala noastră au fostu mulţi oameni mărturie pre nume: Damaschin călugărul ot Gărdeşti şi Vărlam călugărul şi popa Dragomir şi Giura diiaconul cu fraţıı lui, şi Stoica, feciorul Baîncului, şi Barbul şi Calin şi Giura, sinŭ Stanciului şi Mareş frate-seu. Şi au cumpărat Radul această vie denaintea noastră şi cu voia tuturora. Şi pentru credinţa mi-am pus şi degetul.

Pis aprilie 18 đni, leat 7150 <1642>.

Eu Barbul. Mărturii: Damaschin călugărul, Vărlam călugărul. Popa Dragomir. Giura diiaconul. Stoica. Barbul. Calin şi Giura şi Mareş.

Orig. rom., hîrtie (30 × 20,5 cm.).

11

<1642—1650> noiembrie 10.

† Adică eu, Manea al lu Avram, scris-am şi mărturisăscu cu aceasta al miu zapis ca să fie de mare cridinţi la mîna popii lu Dumitraşco ot Gărdiştii de Dal, cum să să ştie că i-amu vîndut viia din Gărdeştie di Deal jumătate. Şi o amu vîndut iu di a mea bună voe făr'di nici o silă ca să-i fie lui moşie ohabnică lui şi ficiorilor lui şi nipoţilor lui în veacŭ. Şi o am vîndut în banii gata 3300. Şi mărtorii fost-au megiiaşi oaminii buni dinprejurul locului, anome: Stan Călcîiu ot Drăgăşanii cu ficiorii lui, Brata şi Andriia şi Vladul Boşorogăi ot tam şi din Sutişti Bădilă şi din Gărdeşti Stancul i brat igo, Radul ot tam i Cîrstiian ot tam i Barbul cu ficiorii lui cu Barbul i Stroe ot tam i popa Radul ot Drăgăşanii i popa Giura ot Gărdeşti i popa Dragomir ot tam cu fraţie lui Cîrstiian diiacunul i Coman diiaconul i Pătru i Stoica al Vîlcului ot Gărdişti i Giura ot tam i Calin ot tam i Neacşa, sora Manii, cu soţiia lui, cu Dumitru.

Şi pintru mai adăvărată cridinţi ne-amu pus şi piciţile ca să să crază.

Pis meseţa. noimvrie 10 dni, v leat. 715 . . . [1].

Eu Manea al lu Avram.

Eu Bădilă ot Sutişti.

Eu Călcîiu ot Drăgăşani.

Eu Stancul ot Gărdişti.

Insă răzoare 4 pe lîngă viia popei Cîrstiian [2].

Orig. rom., hîrtie (32,5 × 21 cm.).

12

1650 (7158) februarie 16.

† Jupan Dragomir vil dvornic scris-am carţea nostră acistui om po ime Stanciul ot Gărdişti ot sud Vîlcea, ca să hii di acum nainté în pace di către nipotu-său Lupşi ot Păroşii, pentru că au vinit acestu sărac di om naintea nostră di au jăluit cum că i-au fostu vîndut încă mai dinainti vrime nişte ocină din sat din Vitomirişti şi o au ţinut tot cu pace 5 ai. Iar cîndu iasti acum il să scoală di zice cum să-i dea bani şi să-ş ţii acistŭ om ocina. Într-acéia noi i-am dat aceasta carté a nostră, cum scrie mai sus, ca să fii în pace. Iar cui va părea strînbu, să vii di faţă. Aceasta am scris. Într-alt chip să nu fii presti cartea nostră.

Pis fevruarie 16 dni, leat 7158 <1650>.

Orig. rom., hîrtie (30,5 × 21 cm.), pecete aplicată, stricată.

[1] cifra unităţilor a fost răzuită şi peste ea s-a scris un з̃ (7).

[2] textul « însă răzoare 4 . . . » scris de altă mînă, probabil ulterior.

13

1654 (7162) aprilie 23.

† Adecă eu Preda, sin ego Barbul logofăt ot Dranoveţ, scris-am aceasta al meu zapis ca să f<ie>[1] de mare credinţă la mîna u<n>chi-meu popei lu Dumitraşco ot Gărdeştii şi la fie-sa Dumitra cum să se ştie că i-am <v>îndut o copilă de ţigan anume Rada, fata Ilinei ţigancei, dereptŭ bani gata ughi 20. Şi o amŭ vîndut d<e-a>[1] mea bună voe fără de nici o silă ca să-i fie lui moşie ohamnică şi lui şi ficiorilorŭ lui, cîţi dumnezău i va dărui.

Şi la această tocmeală a noastră fost-au mulţi boiari anume: Nicula logofăt i brati ego Preda postelnic i Stanciul postelnic i <Ne>[1]goiţă logofăt ot Răscăiaţi, Ohabă Simion pîrcălabul ot Gărdeşti, popa Dragomir brat ego Pătru postelnic, Coman diiacon i Barbul, Radu bratei Stoica al Bancului, Giura sin ego Stanciul, Ion logofăt brat ego Mihai ot Bălceşti şi Barbul sin ego Costantin Chirca. Şi am pus ot Drăgăşani Mitre i Stoica şi ala<lţ>[1]i toţi. Şi amŭ scris eu Chirca armaşul. Şi păntru cre[n]dinţa posone-amŭ şi peceţile. Eu Preda logofăt vî<n>zător.

<Pe verso:> † Pis meseţa aprilie dăni 23 i Ghiorghie, vă leatŭ *7162* <*1654*>.

Orig. rom., hîrtie (26 × 25 cm.), pecete inelară aplicată.

14

1656 (7164) iunie 25.

† Scris-am eu Vladul spatar ot <Ote>[2]teliş acest-al mieu zapis ca să fie de mare credinţă la mîna popei lu Dumitru ot Gărdeşti cum să să ştie că i-am vîndut un copil de ţigan anume Radul dereptŭ ughi 20. Şi l-am vîndut de a mea bună voe fără nici o silă ca se-i fie lui moşie, lui şi feciorilor lui în veacŭ. Şi mărturie: Crăciun logofăt ot Tetoiu, Ion logofăt ot Bălceşti i brat ego Mihai, Iancul păharnic ot Dobriceni, Alexie spatar ot Beteşani, popa Van ot Mădulari. Şi păntru mai mare credinţă scris-am eu însumi cu mîna mea. Şi am pus şi pecéte şi iscălitura mai jos. Iunie 25 dni, leat 7164 <1656>.

Eu Vladul spatar ot Oteteliş
Eu Crăciun logofăt <m. p.>
Eu popa Vancea ot Mădulari <m. p.>
† Ioan logofăt Bălcescul mărturie <m. p.>
Mihai ot tam <m. p.>

Orig. rom., hîrtie (30,5 × 16 cm.), pecete inelară aplicată.

---

[1] loc rupt în orig.
[2] omis.

15

1670 (7178) mai 8.

† Adecă eu Albul cu feciorii miei, anume Radul i Tudor i Mihăilă, făcut-am acesta al nostru zapis ca să fie de bună crediînţă la mîna lui Pătraşco logofăt ot Cacova pe cum să să ştie că i-am viîndut o parte de moşie de în Momoteşti, care moşie mi-au fost şi mie de cuînpărătoare de la Dumitra di în Momoteşti. Şi o am cuînpărat eu făr'de alalţi fraţi. Şi iară eu o am viîndut cu a mea bună voe şi cu ştirea tuturorŭ moştenilorŭ şi a fraţilor noştri de mi-au dat bani gata ughi 6 peîntru că drept atată o am fost cuînpărat şi eu. Deci eu i-o-am viîndut însă cît să va alége şi în deal şi în vale, în ciîmp şi în pădure şi în apă şi în selişte şi de peste tot hotarul cît să va alége. Şi ciînd am făcut această tocmeală şi am scris acest zapis fost-au mulţi boiari şi oameni buni de înpreju<ru>l locului mărturie popa Dragomir cu feciorii lui di în Gărdeşti, Drăguşin ot tam, Stoica cu fraţii lui ot Voiceşti, Aîndrei cu fraţii lui şi cu feciorii lui ot tam şi alţi carii vorŭ iscăli mai jos. Şi peîntru mai adevărata şi crezuta crediînţă mi-am pus dégetul şi iscălitura mai jos ca să să crează.

Şi am scris eu, Tudor logofăt ot Gărdeşti, meseţa mai 8 dnă, leat 7178 <1670>.

† Eu Albul viînzător.

Orig. rom., hîrtie (30 × 21 cm.).

16

1670 (7179) noiembrie 15.

† Adecă eu Stoica, fecioru Giurei, nepotul lui Andrei Ghiorghinescul, dat-amŭ zapisul mieu la mîna părintelui popei lui Dumitraşco ot Gărdeşti cumŭ să să ştie că avîndu noi o jumătate de func de moşie în Gărdeşti ot Dealŭ, am pus-o lui zălog şi ne-au făcutŭ bine de taleri 20. De acum pînă la sveti Nicolae să avem a-i daré banii iar nedîndŭ banii la zi să aibă a ţinéré moşiia. Şi cîndu am făcutŭ zapisul au fostŭ şi alţii mărturie, anume popa Damaschin şi bratŭ Cîrstiianŭ i Comanŭ i Pătru Gărdeştii. Şi eu păntru credenţa am iscălit şi am scrisŭ cu mîna mea ca să crează.

Pis meseţa noemvrie dni 15, leat 7179 <1670>.

Orig. rom., hîrtie (31 × 22,5 cm.).

17

1671 (7180) noiembrie 15.

† Adecă eu Ion şi fămiia mea Alba scris-am zapisul nostru la mîna lu Tudor logofăt, sinŭ popei lu Dumitraşco ot Gărdeşti, cum să să ştie că i-am vîndut partea măni-mea Neagăi ot Momoteşti cîtă să va alége preste tot hotarul. Şi o am vîndut direptu bani gata ughi 6, pricum s-aŭ vîndut şi alte părţi. Şi o am vîndut de a nostră bună voe să-i fie lui moşie oabănică lui şi coconilor lui în veac. Şi cînd am vîndut această moşie întrebatu-mii-am toţi părtaşii miei. Şi o am vîndut cu voia tutulor. Şi la tocmeala noastră fost-au mulţi megiiaşi anume Pătraşco i popa Giura i brat ego ot Gărdeşti, popa Ion i brat ego ot Drăgăşani i Stoica i brat ego ot Voiceşti.

Şi am scris eu Pătraşco logofăt ot Cacova. Şi pentru credinţa pusu-ne-am şi iscăliturile mai jos.

Pis meseţa noevri 15 dni, vă leat 7180 <1671>.

Eu Ion. Eu Alba vînzător.

Orig. rom., hîrtie (30×21,5 cm.).

18

1672 (7180) februarie 5.

† Adecă eu monah Bogoslov, egumenul de la sfînta mănăstire Dobruşa, dinpreună cu aalţi călugări, anume Sarapion şi Stefan şi popa Dragomir ot tam, scris-am zapisul nostru la mîna lu Tudor logofăt ot Gărdeşti cum să să ştie că am fostu o ţigancă a mănăstirii măritată după un ţigan al lui, anume Viilaia, fata Stoicăi ţiganului. Dici Tudor logofăt n-au avut schinbu să dea la mănăstire, ci ne-am tocmit de au dat bucate la sfînta mănăstire, boi 2, derept ughi 5 şi stupi 10 derept ughi 6. Şi au dat şi bani gata, ugi 2, de au lucrat la acoperişul bisĕricii, carii fac preste tot ughi 13, pentru că derept atîta o am tocmit. Şi o amŭ dat de a nostră bună voe ca să-i fie lui moşie şi coconilor lui în veac. Şi cînd am făcut această tocmeală fost-au mulţi boiari şi oameni buni carii vor pune-ş iscăliturile mai jos. Şi pentru credinţa am pus şi pecĕtea sfintii mănăstiri. Şi-am scris eu Pătraşco logofăt ot Cacova.

Pis meseţa fevruarie 5 dni, vă leat 7180 <1672>

† Az Conda logofăt mărturie

<Pe verso, ulterior:>

† Eu Pătraşco păharnic ot Morînglav, martur.

† Az Giura logofăt ot tam, martur.

† Eu popa Dragomir i sini ego Giura i Pătraşco i Ionache ot Gărdeşti, marturi.

† Eu Radul logofătul i brat ego i sini ego ot Suteşti, marturi.

† Eu Chirică ot Suteşti, martur.

† Eu Tănasie ot tam, martur.

† Eu Apostol ot tam, martur.

† Eu Mareş ot tam, martur.

† Az popa Ion i brati ego i sin ego ot Drăgăşani, marturi.

† Az Stanĉiu logofăt i brat ego ot Răscăiaţi, marturi.

† Az Stoica ot Voiçeşti i brat ego Chiriţe i Manea, marturi.

† Eu Pîrvul logofăt ot tam, martur.

† Eu popa Stanciul ot Runcŭ i sin ego, marturi.

Orig. rom., hîrtie (30 × 21 cm.), pecete aplicată.

19

1672 (7180) mai 18.

Въ дьни вълнкаго и прѣдобраго Григорїе воивод... [1]

† Adecă eu Radu logofăt, ficiorul popei lu Muşatŭ ot Suteşti, scris-am acesta al meu zapis ca să fie de mare crediînţe la mîna Stoiche postelnic ot Voiceştii şi [şi]

[1] text neînţeles.

cu a fraţilor lui Manea e Chiriste se se ştie cumŭ că le-amŭ vîindutŭ 2 fălci de locŭ de dealŭ să-ş facă vie despre hotarul Gărdeştil<lor> în bani gata ughi 3 de-a mea bune voe cu ştirea satului tuturor cu a micŭ cu a mare şi cu a fici<orilor> mei şi cu a nepoţil<or> mei şi cu tote cetenia mea şi a mulţi boiari şi megiiaşi buni di înprejurŭ, carie ş-or pune mai jos şi iscăliturile. Şi acéle fălci care scrie mai sus fost-au pre lîîngă o falce caré au fostu vîîndută de frate-meu Cozma lui Calin ot Gărdeşti în ughi 1 pol. Décii Călinŭ au făcutŭ vie şi o-u vîîndutŭ Vladu logofăt ot Bărzeşti. Décie Vladu logofăt o-u vîndutŭ acestor boiari carŭ sîîntu scriş mai sus în bani gata ughi 20. Déciea le-amŭ făcutŭ zapisul meu la mîna lor ca de-acumŭ nainte se le fie moşie hoabnică stăt<ăt>ore lor fiiciorilor, nepoţilor, strenepoţilorŭ în veci. Şi cîîndu amŭ făcutŭ acestŭ zapis fost-au mărturie di în sat: Chirică, Pîıvul, Mareş, Postul, Ivaşco, Matei, polovin şelo togo, popa Stan brat ego, Oprea roş, Iirimia roş, Stoica şi boiari mulţi carii-şi vor pune mai jos şi iscălitat în locŭ de pecéte.

Pis meseţa mai 18 dni, vă leat 7180 <1672>

Pis az Radu logofăt prodadoşe.

Radulŭ prodat Radulŭ.

Orig. rom., hîrtie (30 × 21 cm.).

20

1678 (7186) martie 10.

† Adecă eu Dragomir, sinŭ Radului vornicului ot Măgurénii, scriiu şi mărturi<se>scu cu aceasta al mieu zapis ca să fii de bună credinţe la mîna lu Tudur diiaconul, sinŭ popii lui Dumitraşco ot Gărdeşti, cum să să ştii că i-am vîndut 6 răzoaré di vie şi cu pimniţa în capul viie în Dealul Suteştilor pre lîngă viia lui Chirică, care vie o au fost cumpărat tată-mieu Radul vornicul de la Paraschivŭ ot Suteşti. Dici eu i-o am vîndut de a mea bună vie (!) şi cu ştirea tutu<ro>rŭ moştinélor ot Suteşti, cu ştirea lu Paraschiv di mi i-au dat bani gata 2000 însă i-am vîndut viia şi cu loc la déal pîn-în cale şi la valé pîn-înpotriva viie lu Chirică, ca să-i fie lui moşie stătătoare ohabnică în véac lui şi coconilor şi nepoţilor, pentru că eu cu a mea bună voe i-o am vîndut. Şi cîndu am făcut această tocméală şi am scris acestŭ zapis fost-au mărturie boiarii şi megiiaşii dinprijurul locului: Chirică ot Suteşti cu fraţii loi şi cu ficiorii lui şi Mareş sinŭ Bădică ot tam şi Iarciul cu ficiorii lui ot tam şi din Gărdeşti popa Giura şi Drăguşin diiacunul ot tam şi alţii carii vor iscăli mai jos. Şi pintru mai bună şi crezută credinţa mii-am pus pécéte şi iscălitura ca să să creză.

Şi am scris eu, Ioan logofăt ot Băncişti, cu zisa şi cu învăţitura lui Dragomir, pis martie 10 dni, leat 7186 <1678>

† Eu Dragomir <m. p.>

Oprea logofăt ot Giuleşti, mărturie <m. p.>

Eu popa Năsturica, mărturie <m.p.>

..b.. [1]escul, mărturie

Az Pătru logofăt ot Rîmnic, mărturie <m. p.>

† Az Barbul Olănescul mărturie <m. p.>

† Costandin Boj, mărturie <m. p.>

Orig. rom., hîrtie (30,5 × 20,5 cm.).

---

[1] text indescifrabil.

21

1678 (7186) martie 30.

† Adecă eu Dragomirŭ, sinŭ Radului vornicului ot Măguréni, scris-amŭ zapisulŭ mieu la mîna lu Tudorŭ diiaconŭ, sinŭ popei lu Dumitraşco ot Gărdeşti, ca să fie de bună credinţe cumŭ să să ştie că i-amŭ vîndutŭ 6 răzoare de vie şi cu pimniţă-n capulŭ vii în Dealulŭ Suteştilorŭ pe lîngă via lu Chirică. Şi i-amŭ datŭ şi locŭ la dealŭ pînă cali şi la vale pînă potriva vii lui Chirică. Şi i-amŭ vîndutu de-a me bună voe fără de nici o silă şi cu ştirea tuturora moşténilorŭ din Suteşti şi cu ştirea lu Paraschivŭ de ne-au datŭ bani gata 2000, care bani i-au dat Pătraşco păharniculŭ ot Morăglavi pi<n>tru pomana. Iară Tudorŭ diiaconulŭ să aibă a purtaré grije să-lŭ pomenească la sfî<n>ta şi dumnezăiasca leturghie şi să facă şi pomană cu năporoşnie şi cu colivă ca unui omŭ mortŭ <î>ntru anŭ o dată, elŭ şi ficiorulori lui şi nepoţi lui şi cine s-arŭ trage di elŭ.

Si c<î>ndŭ amŭ făcutŭ această tocămeală şi amŭ scrisŭ acestŭ zapisŭ fost-au mulţi boiari şi omini buni mărturie: Chirică ot Suteşti, sinŭ ego i brati ego, popa Giura ot Gărdeşti sinŭ ego i brati ego ş-alţi care vorŭ iscăli mai josŭ. Şi amŭ scrisŭ eu Drăguţă di Zlătărei cu zisa lu Dragomirŭ.

Meseţa martie 30 dnă, vă leat 7186 <1678>.

Eu Dragomirŭ vînzători.

Orig. rom., hîrtie (30,5 × 21,5 cm.), pecete inelară aplicată.

22

1680 (7188) martie 5.

† Adecă eu Pătraşco peharnic ot Morînglav, scrisoare mea la mîna finului popei lui Tudor ot Gărdeşti ca să fie de bună credinţe cum să să ştie că mie-am făcut pomeană de i-am dat bani gata taleri 9 de ş-au cumpărat o vie de la Dragomir, sinŭ Radului vornicului ot Măguréni, care vie iaste în Dealul Suteştilor pre lîngă viia lui Chirică, iar el să aibă a purta grijă să mă pomenească la sfînta şi dumnezăiasca liturghie şi să-mi facă şi pomeneală cu neporoşnie şi cu colivă, ca unui om mortŭ într-un an o dată, el şi feciorii lui şi nepoţii lui şi cine să va trage din el, pentru că aşa ne-am tocmit şi ne-am legat cu zapisele noastre unul la mîna altuia. Şi cine s-are trage din sîngele mieu să aibă a căuta, au fecior, au fată, să va ţine precum ne-am legat zapisele au ba, iar de nu vor face pomeană să aibă scîrbă. Şi mărturie: popa Giura şi cu feciorii lui ot Gărdeşte i Drăguşin dieconul ot tam i Stoica i sinŭ ego ot Voiceşti i Chirică i sinŭ ego ot Suteşti. Şi pentru mai adevărată credinţa mii-am pus iscălitura să să crează.

Pis az Dumitraşco logofăt meseţa martie 5 dni, leat 7188 <1680>.

Eu Pătraşco peharnic Mor<ăn>g<l>av <m.p.>

Orig. rom., hîrtie (30 × 21 cm.).

Redactor responsabil: MARCU LIVIU
Tehnoredactor: BRUMĂ PETRU

Dat la cules 22.03. 1962. Bun de tipar 04.10.1962. Apărut 1962. Tiraj 1065 ex. broşată. Hîrtie semivelină de 65 g/m² 16/700×1000. Coli editoriale 56,06. Coli de tipar 40. A 01520/1962. C.Z. pentru bibliotecile mari: 9 (498) «13:17» (082). C.Z. pentru bibliotecile mici 9 (R) « 13:17 » (082).

Întreprinderea poligrafică nr. 4, str. Şerban Vodă nr. 133 — 135, Bucureşti, R.P.R. Comanda nr. 407.

ERATĂ

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:	din vina:
5	2 de jos	честных	частных	editurii
80	2 ,, ,	simucum	simulcum	,,
85	25 ,, sus	1373	1372	autorului
94	21 ,, jos	din Zekul din	din	editurii
95	11 ,, ,,	*commentanei*	*commetanei*	autorului
102	25 ,, ,,	trecut	trecuţi	,,
237	7 ,, sus	1729	1728	,,
253	14 ,, jos	1673	1678	,,
262	3 ,, ,,	Ilieşti	Ilişeşti	editurii
268	9 ,, sus	dare	date	autorului
273	4 ,, ,,	capitolul	în capitolul	,,
273	15 ,, ,,	maşini	meşini	,,
286	18 ,, jos	iunie	iulie	,,
300	18 ,, sus	21	23	,
317	col. 2 r. 2 de sus	ten protimisis	tin protimisin	,,
350	9 de jos	Proslopul	Preslopul	,,
351	21 ,, sus	[п]ат[а]рѣ . . . п[етрѹ с-]	п[етрѹ с- . . . п]ат а рѣ	,,
521	5 ,, ,,	φιλῆς	φυλῆς	,,
534	7 ,, jos	ΣΩΜΑΥΟΣ	ΣΩΜΑΤΣ	,,
542	16 ,, sus	1807	1806	,,
545	13 ,, ,,	1807	1806	,,
576	2 ,, jos	moldoveni	moldoveni, bulgari	,,
582	5 ,, sus	молдован	молдован, болгар	,,
582	6 ,, jos	Moldaves	Moldaves, aux Bulgares	,,
584	2 ,, ,,	Mehedinţeanul I. Ionaşcu	Mehedinţeanul. Vezi I. Ionaşcu	editurii

Lei 26,60